# M. TULLII CICERONIS

# OPERA OMNIA

EX RECENSIONE

JO. AUG. ERNESTI

QUI ET NOTAS SUAS

ADJECIT.

VOLUMINIS SECUNDI

PARS PRIMA.

ORATIONES.

OXONII,

EXCUDEBANT COLLINGWOOD ET SOCII.

Prostant venales apud W. H. Lunn, J. Mackinlay, J. Mawman,
W. Miller, T. Payne, R. H. Evans, J. Faulder, Londini;
et J. Cooke, J. Parker, Oxonii.

MDCCCX.

# PRÆFATIO.

In Orationibus cum maxime conspicua sit eloquentiæ Ciceronianæ vis et perfectio, sintque eædem plenæ rebus ad cognoscendum non modo utilibus, sed etiam necessariis: non est mirum, in iis et corrigendis et illustrandis si plurimorum ingenium et diligentia elaboravit. Id quomodo quisque, quibus adjutus librorum instrumentis, quo successu egerit, nec ab hoc loco alienum videtur, exponere, nec a studiis eorum, quibus nostros in iis tractandis labores destinavimus. Nam et ad judicandum de nostra in his orationibus crisi proderit, et ad superiorum in eodem genere merita recte æstimanda.

Primus igitur Orationes *Romæ* per *Sveinhemii* et *Panartii* formulas, quotquot reperire in librorum scriptorum exemplis potuerat, in lucem protulit *Jo. Andreas* Aleriensis a. C. 1471. Ejus editionis exempla et forma maxima sunt, et ea pulchritudine, quam pauca alia attingunt, pauciora superant. Ipse quæ et qualia exempla fuerint, e quibus textum concinnarit, non dixit, nec omnino quid fecerit in eo constituendo: ceterum et multis aliis exemplis cognita viri diligentia, et res ipsa docet, ei non parum deberi, ejusque editionis exempla in delectu lectionum non parum momenti habere. Orationes hæc editio habet, quæ quidem extant, omnes, admistis etiam iis, quas spurias hodie scimus esse, Sallustii in Ciceronem et hujus in illum, itemque hujus alteram, ad equites dictam ante, quam in exilium iret. Ordo orationum non est ad temporis rationes factus, clauduntque agmen Verrinæ et Philippicæ. Hac editione neminem eorum, qui criticam operam his orationibus navarunt, usum reperi. Nam qui primam earum editionum memorant, Waldarferianam intelligunt, aut aliquam e proxime sequentibus. Omnino exempla Romana ex eadem officina neglecta reperi etiam in Epistolarum recensione, cum in ea parte operum Ciceronianorum omnium diligentissime labo-

rarint Critici, nominatim Victorius, ut in præfatione ad eam partem demonstrabimus; sive ignorabant illa exempla, sive nancisci ad usus suos non poterant, sive aliqua de causa dissimulabant. Mihi usum hujus exempli fecit *Mermannus*, illustris *Gerardi Mermanni* filius optimæ spei, e bibliothecæ paternæ copiis.

Eodem, quo Romæ facta est editio illa, anno, idem egit *Ludovicus Carbo* Venetiis, in officina *Waldarferi*, quæ primum hoc arte sua experimentum ibi fecit, pulcrum illud charta et literarum formis. Fuit autem *Carbo* vir, pro illius temporis modo, ut traditum est, egregie doctus, literis latinis, philosophiæ atque Theologiæ doctrinis, quarum omnium doctorem, Theologiæ quidem ad extremum Perusiæ egit. Usus autem est exemplis scriptis paucioribus, quam *Jo. Andreas* Romæ, absuntque ab hujus editionis exemplis orationes pro *Roscio Comœdo*, *Fonteio*, *Agraria tertia*, itemque ea, quam ad equites Cicero dixisse ferebatur, *Verrinæ* atque *Philippicæ*, quæ sejunctæ a ceteris orationibus esse et propriis voluminibus scribi sueverant. Est autem hoc exemplum in nominibus inprimis valde vitiosum, itemque in aliis verbis. Sed inter illa ipsa vitia multæ tamen bonæ et meliores, quam in Romana, lectiones reperiuntur, atque etiam vitia ejusmodi, in quibus veræ lectionis vestigia sint: quæ lectiones, cum postea neglectæ, nec commemoratæ sint, ea exempla parum cognita fuisse, credibile est. Itaque interdum et pro conjectura ponitur a quibusdam, quod in ejus editionis exemplis reperitur: velut in Or. in Sen. post Red. c. 1. ubi omnes aliæ habent: *mentes angustæ, humiles*, pravæ, *oppletæ tenebris ac sordibus*, hæc habet, quod quidam conjecere legendum esse *parvæ;* tum ad Quir. p. R. c. 3. ubi aliæ veteres habent *Dalmaticus:* hæc habet *Diademate*, vitiose quidem in fine, sed ut vera lectio *Diadematus* in oculos incurrat, quæ est in ed. Rom. item ut *in Sen. p. R.* 2. habet L. *Numio*, pro quo sequentes, ut Rom. habent *Mumio;* in quo veræ lectionis *Ninnio* vestigia sunt. Utriusque generis exempla plura in notis nostris reperient lectores.

Anno post *Adamus Ambergensis* Orationes Ciceronis edidit in eadem Venetiarum urbe: quam Grævius, qui ejus exemplum habuit, primam appellat, ceterum nec descripsit

accurate, nec satis diligenter contulit cum vulgatis exemplis, ut infra demonstrabimus. Et dudum quidem conjeceram, eam esse repetitionem Waldarferianæ, quod, quascunque lectiones ex ea commemorat Grævius, eas in Waldarferiana repereram: nunc, exemplo ejus inspecto, quod e bibliotheca civitatis Noribergensis nactus sum, ita esse cognovi: non quo nihil ab ea discrepet, sed quod id est vel a vitio operarum, vel ejusmodi, ut id a correctore speciminum typographicorum profectum videatur, quod collatis aliquot orationibus cognovi. Ceterum illud habet præcipui, quod est illa multo correctior, eamque qui habeat, illa carere possit. Ignoraverit etiam oportet editionem Romanam, qui hanc curavit, quod eam non fecit auctiorem numero orationum: quod sine dubio fecisset, si illius notitiam et copiam habuisset.

Ex hac Adamica, sive Waldarferiana, ducta est proxima, quæ Venetiis a. 1480. curata est per *N. G.* i. e. *Nicolaum Girardengum:* nam et paginæ ipsæ utriusque consentiunt, nec plures, nec alio ordine habet orationes, sed tamen ita, ut ab ea interdum discrepent ejus lectiones, ut v. c. in Orat. pro *Rab. Post.* in qua Waldarferiana valde vitiosa est: et in ea ipsa clara indicia sunt, eam a Waldarferiana ortam esse. v. not. ad c. 12. extr. Hanc tamen editionem Gruterus primam dicit ad Orat. in Sen. post Red. c. 6. in verbo *literas*, item ad Or. pro *Cluent.* 67. init. ubi lectionem commemorat ex editione, ut ait, omnium prima, quæ in nulla superiorum est, de eaque adeo intelligendus semper *Gruterus*, cum primam vel primigeniam commemorat, etsi lectio ipsa et in Waldarferiana vel Adamica reperitur, ut aliquot locis est, ut pro *Cæcin.* c. 10. et *Rab. Perd.* c. 2. Hujus editionis exemplum suppeditavit Bibliotheca nostra Paullina.

Proxima huic est Brixiensis anni 1483. Eam commemorari videram a Grutero ad Verrin. II, 28. Catil. I, 2. Conjeci, exemplum ejus me habere, cum e Britannia accepissem exemplum Orationum sine l. et a. quod formas literarum similes esse videbam iis, quæ in antiquis editionibus Brixiensibus, nominatim Macrobii, essent, et indicium loci et anni ablatum esse, resecta in eo exemplo parte ultimi

folii ima, in qua ejus notatio fuisset. Nec me ejus conjecturæ pœnitet, cum nulla alia commemoretur ab ullo editio, præter hanc Brixianam, quæ hujus ætatis sit, ad quam hoc nostrum exemplum pertinere, forma literarum arguit. Conjectura etiam me eo duxit, ut eam e Romana ductam putarem, quod eam ab Waldarferiana et Girardengiana discrepare videbam, non modo lectionibus pluribus, sed etiam orationum serie ac numero, cum ipsa haberet omnes, quæ ab illis abessent. Posteaquam exemplum Romanæ nactus sum, vidi ex ea totam ita ductam esse, ut etiam numerus foliorum consentiat, paginæ eædem sint, sitque tantum duorum versiculorum discrimen. Ceterum tamen quasdam lectiones ei proprias notavi, ab errore operarum atque etiam judicio editoris, interdum non recto, ut cum in Or. ad *Quir. p. R.* pro *Diadematus* dedit *Dalmaticus* ex alia editione, cum illam lectionem non caperet, item in Or. pro *Leg. Manil.* c. 1. et 15. ubi notæ videndæ: sed earum numerus est valde exiguus.

Ab his porro Venetis et Brixiensi ceteræ fluxere, omnes illæ plenæ, similiterque ordinatis ac digestis orationibus, ad Aldinam usque primam. Nam quod ab Juntinæ exemplis absunt Verrinæ et Philippicæ, illæ quidem separatim ac proprio volumine editæ sunt, ut post videbimus: et aliis editionibus, ut Venetis, Verrinæ orationes ita subjectæ sunt, ut proprium titulum, et formam separati voluminis habeant: extantque et aliæ editiones Philippicarum solarum, itemque interdum solæ Verrinæ subjectæ sunt, ut in Ven. 1495. 1499. Nam Venetæ a. 1495. et 1499. f. ex officina *Barth. Sam. de Portesio,* iterumque 1499. per *Ben. Hectorem,* Bonon. basin habent editionem a. 1480. in iis orationibus, quas illa habet, saltem illam primam 1495. quam ceteræ imitatæ sunt, sed in nonnullis locis e Romana vel Brixiana correctam, cui, ut opinor, propter raritatem parcebant, nec ejus exemplum perire volebant in officina per operarum manus. Editio quidem Veneta a. 1505. apud *Christophorum de Pensis* cum omnibus vitiis repetiit exemplum a. 1499. Hæ igitur editiones in judicio ac delectu lectionum nihil propriæ auctoritatis habent: cum illæ totæ pendeant e Waldarferiana et Brixiensi: quod et vel inde patet, quod in tabula orationum ordo est

idem, qui in *W. A.* et *G.* et orationes, quæ ab iis absunt, pro *Roscio Comœdo* et *Fonteio* extremæ ponuntur, non, quo Romana et Brixiensis habent, loco.

Inter hæc orationum harum nova exempla facta sunt per editionem operum Ciceronis universorum primam, h. e. *Mediolanensem* a. 1498. Ea vero secuta est manifeste exemplum Brixianum ita, ut eam habeat textus sui basin. Nam cum ea consentit plerumque in lectionibus insignioribus, tum bonis, tum pravis, suntque admodum paucæ, in quibus ab ea in meliorem partem et ita dissentiat, ut aut e Codice bene scripto, aut ab ingenii exquisita solertia dissensus natus esse videatur. Poggianum quidem Codicem e Germania in Italiam illatum, e cujus apographis in superioribus editæ erant orationes quædam (v. *Apostoli Zeni* Diss. Vossian. p. 43.) ab *Minuciano*, auctore hujus editionis, inspectum esse, clarum est. Nam in hoc Mediolanensi exemplo ad calcem Or. pro *Rah. Perd.* et initium calcemque alterius pro *Roscio Com.* admonitio diserta addita est de lacunis et mentio exempli Poggiani, a quo eæ lacunæ ortæ sint, quod in Codice antiquo, quem Poggius descripserit, duo folia abscissa fuerint: quam admonitionem repetit ed. Ascensii prima, quæ Mediolanense exemplum repetiit: ut in recensione editionum earum diximus, quæ universa Ciceronis opera habent. Quo loco non alienum fuerit, monuisse, quicquid in istis orationibus discrepant editiones primæ, id esse a varietate vel manuum, quæ illum Poggianum librum descripsêre, vel a conjecturis, frustraque in iis jactari librorum scriptorum auctoritatem, ut qui ab eodem fonte omnes varie ducti sint. Non ignoramus, editionem *Zaroti*, Mediolanensem, commemorari, quæ ad hæc tempora pertineat: sed quia nobis eam videre et cognoscere non licuit, nihil de ea pronunciamus: etsi nostra nos conjectura ducit eo, ut ex illa ipsa Minuciana ductam suspicemur.

Post Minucianam ergo prima Juntina commemoranda est, quæ Florentiæ a. 1515. 8. curata est per *Nic. Angelium.* In forma universa quidem sequitur illa superiores Venetas, in quibus orationes pro Fonteio et Roscio Com. ultimum locum occupant: orationesque Verrinæ peculiari volumine

comprehensæ, sed eodem anno expressæ sunt, propriaque cum præfatione, non *Angelii*, ut in illo, sed ipsius Phil. Juntæ. Quod autem ad textum orationum attinet, *Angelius* dicit, se castigatissimo *A. Colotii* Codice usum esse, et aliis vetustissimis exemplaribus: quæ sine dubio typographica intelligit; nec alia intelligimus, quæ Junta commemorat, ab *Angelio* in Verrinis castigandis usurpata, per quæ, ut in superioribus, innumera vitia sublata sint: quæ est usitata illi ætati prædicatio, non illa nimis liberaliter intelligenda. Ceterum fatemur, nos in illa editione orationum multas novas et bonas lectiones reperisse, quas etiam vidimus sæpe Victorium tacite secutum esse, qui profecto eam editionem non potuit ignorare. Itaque Grævius in talibus lectionibus interdum dicit, primum Victorium sic edidisse, ut v. c. Sull. 19. in verbo *regionibus*, cum Juntinam ille ignoraret, ut editores inde a Victorio omnes: quorum nemo hanc Juntinam editionem commemorat præter Gruterum, ad Verr. V, c. 62. sed reprehendendi causa, cum multis locis cum laude commemorare potuisset, si eo exemplo satis diligenter usus esset, aut alterum volumen habuisset. Ceterum animadvertimus, in nonnullis orationibus, ut in Pisonem, nihil proprium habere: unde intelligi posse arbitramur, eam orationem in Codice Colotiano non fuisse. Verrinarum exemplum nuper demum accepimus in Batavis emtum: nec ea licuit nobis recensione uti in textu nostro concinnando. *Philippicas* ex eadem officina proditas non reperi: unde mihi videor colligere posse, exempla Romana, Brixiana et Mediolanensia non habuisse *Angelium;* Verrinarum exemplo usum esse, sicut orationum universarum, Veneto *Portesii*, aut inde ducto, quod solas Verrinas adjunctas haberet.

Et hæc quidem primæ quasi ætatis series est. Nova series nascitur ab Aldina editione operum Ciceronis prima 1519 sqq. ex *Andr. Naugerii* recensione, de qua in recensione operum universorum dictum est. In orationibus quidem primum novus ordo inductus est ad rationem temporum, qui inde in omnes, quæ post factæ sunt, editiones venit. In textu autem, vidi, multa *Naugerium* correxisse, sæpe e Juntina, interdum e Waldarferiana, sive ejus ali-

qua imitatrice, sæpe etiam e conjectura, ut in aliis partibus fecit: de quo in recensione et operum universorum et oratoriorum librorum dictum est. Ceterum hæc editio etiam in orationibus basis facta est omnium editionum sequentium. nam si quis id editioni *P. Manutii* malit tribuere; ea quoque basin habet exemplum paternum, neque adeo aliud post factum est, ab editore quoque, quam ut textum Aldinum, pro facultate librorum, aut ingenii et doctrinæ, emendatiorem faceret, vel pleniorem: unde in omnibus Naugerianæ lectionis reliquiæ reperiuntur.

Sequitur, ut, quid secuti Aldum majorem editores operum universorum profuerint aut prodesse voluerint orationibus, dicamus. In quo possumus esse breviores, cum in operum universorum editionibus recensendis, quæ huc pertinent, dicta sint. Itaque hoc modo dicendum nobis videtur, primum in *Cratandri*, et post eum *Hervagii* editione, e codicibus Germanicis et lacunas plures expletas esse orationis pro *Flacco* et in *Vatinium*, et vero etiam loca quædam esse bene correcta per *Mich. Bentinum*, qui Cratandrinæ editioni præfuit: quæ pariter eodemque modo facta sunt in Hervagiana, quà lacunas quidem, in *Sextiana*, quæ ibi prope tertia parte auctior facta est. Observavi, permultas hujus editionis lectiones esse easdem in Victoriana, eodem tempore facta, nec modo bonas, sed etiam vitiosas, ut pro Fontei. in *hominibus* pro *nominibus*, c. 4. In Cratandrina primum variæ lectiones e Mss. et edd. aut conjecturis virorum doctorum notatæ sunt, in marginibus illæ dispositæ: id imitatus est, Hervagianæ qui præfuit, sed ut ad calcem rejiceret earum libellum, parum quidem commode ad eruditorum hominum usus.

A *Victorio*, qui est his proximus, orationibus non multum operæ navatum est. nam et notarum prope nihil est, quod ad eas pertineat, et magis aliquem interdum locum arripuit, quem vel e libris editis, vel per conjecturam sanaret, quam totum corpus curavit: quod illi non minus quam epistolis præstare poterat, præsertim cum iterum opera universa ederet triginta prope annis post primam editionem. Unde fit, ut in orationibus quidem Ciceronis non multum novi adjumenti critici sit ab editione Victoriana. Et quoniam hanc

editionem expressit *Rob. Stephanus;* ab ejus etiam editione nihil spei datur Critico, uti nec ab Gryphiana 1540: quæ et ipsa se Victorianam sequi profitetur: nisi quod *Ferretus,* Verrinas et Philippicas e libris veteribus se correxisse dicit.

Neque vero de editionibus *Gryphiorum, Car. Stephani, Camerarii, Paulli Manutii, Sim. Colinæi, Aldi junioris* dicere attinet: cum nihil proprie orationes iis debeant: quid communiter cum aliis libris Ciceronis, eo, quem ante diximus, loco, demonstratum est: quod et de *Lambiniana* valet. Inter Gryphianas est una a. 1570. sq. facta, cui *Jo. Mich. Brutus* præfuit: ex ea ducta est editio orationum facta Antverp. ap. Plantinum a. 1584. 8. cum *Bruti* notis: quæ docent, eum nullis libris scriptis usum esse, sed modo conjecturas vel suas vel aliorum attulisse, et delectum suo judicio fecisse: in quo inprimis favebat Lambino; unde sæpe durius accipitur a Gebhardo et Grutero.

Nam *Gruterus* quidem in editione illa sua celeberrima orationibus æqualiter cum ceteris libris omnibus operam navavit, usus codicibus egregiis, *Palatino* inprimis antiquissimo, quem ille dicit novum, (v. ad Or. pro *Sull.* 2.) *Turingico,* qui Grævio *Erfurtensis* est, sive potius quibusdam ejus excerptis, et aliis. Libris quidem editis pluribus, sed nec omnibus, nec satis diligenter usus est, ut supra jam monuimus; in lectionibusque deligendis, nimis dum libris quibusdam addictus est, non satis elegans est, ut in universis operibus: de quo Gruteriani textus vitio alibi diximus. Ceterum Gruteriani nominis auctoritas fecit, ut textus ille orationum optimus haberetur, et *vulgati* nomen obtinuerit ad nostra usque tempora, præsertim postquam et a *Jac. Gronovio* repetitus est. Et hæc quidem de exemplis orationum inter cetera Ciceronis opera: quibus addat, qui velit *Verburgianum* et *Olivetanum,* itemque nuperum *Lalamantii:* ad *Grævium* veniamus, qui universa quidem opera Ciceronis edere voluit, sed tantum partes principes absolvit: in his orationes, quas sex voluminibus Amstelodami edidit, nova, nec ante ipsum in Ciceronis libris usurpata ratione.

Ac textum quidem ipse suo modo ac judicio constituit: in quo pluribus ille scriptis libris usus est, Erfurtensi ma-

xime et Dresdensi in iis quidem partibus, quarum exemplum illi habebant, excerptis inde acceptis per amicos: libros ipsos non in manibus habuit. Tum exemplis editis usus est ex antiquo genere, nec multis adeo, nec optimis, nec accurate et constanter: multaque ignoravit, quæ erant in illis ipsis, quos in manibus habebat, libris: id quod et in Grutero notavimus. Unde fit, ut interdum in nullo libro esse dicat, quod nos in non uno reperimus. Causam hujus vitii fuisse puto non in ipso, sed in eo, cui collationem librorum cum vulgatis exemplis mandasset: nam libellis quidem variarum lectionum, cuique volumini subjectis, nihil negligentius in hoc genere factum vidi. Eademque et aliis viris doctissimis fraus facta est, qui non ipsi libros eosque constanter conferrent in textu constituendo, sæpeque optimæ lectiones latuerunt eos, cum alienis, hominum mercenariorum, certe alienam rem acturorum oculis et diligentiæ rem commisissent. Itaque mihi hanc legem semper scriptam habui, ut ipse in his rebus meis oculis viderem, qua lege servanda multa tum in aliis libris, tum in his Ciceronianis vidi, quæ nec alii ante me viderunt, nec alius viderit, qui non satis armatus patientia et constantia ad hunc laborem accesserit. Ceterum fateor, textum Gruterianum, sive vulgatum, a Grævio non paucis locis bene mutatum esse, unde et ipse ejus correctiones sæpe sum secutus. Quod ad notas attinet, interpretibus et orationes intelligere cupientibus destinatas, præter *Asconii* et alius antiqui Grammatici Scholia, optimorum interpretum, Hotomanni, qui et a critica parte orationibus plurimum profuit, et libro antiquo adjutus et judicio egregio, Lambini, et P. Manutii integros commentarios, aliorumque vel in singulas orationes notas, vel delectas addidit. Ipsius quidem ex hoc genere valde bonæ pleræque sunt, inprimis ad exquisitæ latinitatis intelligentiam utiles. *Hotomanni* commentarius primum prodiit Paris. a. 1552. f. iterum castigatus denuo 1554. desinit in or. pr. *L. Manilia.*

Post hunc neminem reperi, qui orationes universas separatim ediderit ad Criticorum et interpretum usum: nisi ex hoc genere est ea, quam *Marc. Antonius Ferratius* curavit Patav. 1729. 8. Voll. 4. cum argumentis, analysi et animad-

versionibus. Non contigit mihi ejus usus: nec eam habere valde aut videre cupii, qui ex ipso titulo videbar intelligere, eam pueris destinatam esse: ceterum illum orationibus Ciceronis prodesse in altero genere, quod eruditis destinatur, instituisse in Epistolarum libris sex in orationes Ciceronis, Venetiis a. 1738. 4. editis, id vero non tacendum est: nec tamen possum dicere, ab eo mihi in rebus multis, præsertim ad criticam rationem pertinentibus, satisfactum esse.

Restat, ut aliquid de *Philippicis* separatim dicamus, quando eæ a pluribus separatim curatæ et editæ sunt. Et initium quidem ita edendi Romæ fecisse arbitror *Ulr. Gallum*, cum præfatione *Jo. Campani:* cujus exemplum videre mihi non contigit. Sed quoniam eodem tempore easdem ad calcem ceterarum orationum edidere *Sveinhemius* et *Pannartius*, vix dubitem, hos *Galli* exemplum repetiisse: in qua re nos certum docere potuisset *Quirinus* Cardinalis, si in libro, de optimis scriptorum editionibus, ubi p. 232. Sveinhemianum exemplum primum facit, voluisset nos docere, an et quid interesset inter utrumque exemplum; quod illi facile erat factu, cum sine dubio utriusque editionis exemplum sit in Vaticana aut aliis Romanis bibliothecis. Editæ post sunt Venetiis 1474. f. a *Jo. de Colonia*, quam editionem, nuper in Batavis emtam, cognovimus meram esse Romanæ illius, Sveinhemianæ, repetitionem. Secuta est Vicetina a. 1488. f. cum *Maturantii* commentario, cujus commemoratio, nescio quomodo, nuper in Bibliotheca Fabriciana excidit, cum ipsi habeamus a sat longo tempore ejus exemplum. Hujus textus item rarissime ab illa abit, sed abit tamen aliquibus locis, vel correctis vitiis evidentibus operarum aut librariorum, vel novis lectionibus inductis a *Maturantio*, qui et in præfatione ait, se plura vitia sustulisse. Eam secuta maxime videtur Mediolanensis, quæ correctiones quasdam cum ea communes habet. vid. e. c. XIV, 11. Primi quidem de textu harum orationum insigniter meruere *Hieronymus Ferrarius, Muretus* et *Faërnus*, usi Vaticano antiquissimo et optimo libro, itemque aliis: nec tamen a conjecturis illi alieni; eorumque, præsertim *Faërni*, correctionibus a Grævio multis locis

textus vulgatus emendatior est factus. Nam *Gruterus* quidem istorum virorum notas videtur ignorasse. neque enim antiquissimo libro Vaticano nihil tributurus erat.

Ita expositis et descriptis præsidiis omnibus bene concinnandi textus Ciceroniani, quæ quidem a libris editis esse possunt: antequam ad alterum genus, quod in libris scriptis est, progrediamur, quæ pars illorum præsidiorum nobis suppeditaverit, videtur dicendum. In quo vere licet dicere; majores nos superioribus omnibus copias habuisse. Nam et ipsi, amore Ciceronis a pueris capti, qui, scriptis illius per annos multos legendo interpretandoque tractandis, factus est ita et magnus et constans, ut vix credam majorem esse in quoquam posse, a multis annis ex omnibus regionibus, ubi literis honos est, conquisivimus exempla, præsertim antiqua et ad crisin utilia, nec in eo ullis sumtibus pepercimus, dum studio nostro satisfaceremus: atque in eo et favit nobis fortuna, sæpe in manus non cogitantibus deferens, per occasiones varias, ejus generis exempla: denique nobis ad præsentem usum exempla quædam rariora suppeditata ab aliis sunt, ut supra commemoravi: sicut et in aliis partibus librorum Ciceronianorum factum est. Itaque nobis, in hac quidem parte, nihil defuit, quod aut necessarium nobis aut opportunum ad institutum nostrum esset, nulla editio, quæ usum aliquem habere criticum videri posset, inde ab Romana: iisque usi sumus sic, ut supra diximus, libros veteres Critico esse tranctandos; id quod et superior illa recensio exemplorum omnium, et notæ nostræ docebunt. Nec vero parum iste labor nobis profuit, ut in his orationibus, ita in ceteris libris, non modo in hanc partem, quæ inprimis spectatur, ut materia delectus congereretur idonea, sed etiam ut conjecturæ nostræ, quas ex rerum et linguæ natura feceramus, firmarentur: de quo toto genere in universum dictum est in præfatione operis hujus universi. Sed hæc pars operis et usus critici libris editis communis est cum scriptis, de quibus, restat, ut dicamus.

Codices ii orationum, e quibus primæ editiones ductæ sunt, quales fuerint, cujus ætatis, non sane constat. Si habuissent earum auctores totum orationum, quas habet

quæque, corpus, uno volumine comprehensum; recentes admodum fuisse certum esset. Nam in utroque exemplo insunt eæ, quas primus illo seculo Poggius e Germania in Italiam attulerat. Sed ut nunc nullus, quod sciam, codex scriptus reperitur, qui omnes habeat, sic et illo tempore per plura volumina dispersas fuisse orationes ac distractas non potest dubitari. Neque enim multi omnes orationes usibus suis aptas, sibique legendas putabant: sed pro suo quisque consilio et studiorum instituto descriptam aliquam earum partem habebat. Itaque et nunc in bibliothecis Codices scripti reperiuntur, vario, sæpe perexiguo orationum numero. Inprimisque sæpe et a multis describebantur orationes eæ, quæ essent studiosis eloquentiæ aptissimæ, hoc est, faciliores ad intelligendum atque etiam elaboratiores et pulcriores ab verborum, figurarum, locorum communium copia, et numerorum concinnitatisque suavitate, ut Maniliana, Miloniana, pro Archia, Marcello etc. unde et hæ ipsæ sunt emendatiores. Quæ autem essent difficiliores ab argumento et aliis causis, earum raro exempla nova fiebant, quippe tantum doctioribus, et in his quoque, ut nunc est, paucis legi solitæ. Itaque et nunc harum talium orationum scripta exempla rara sunt; eaque causa est, quare eæ orationes minus emendatæ sint, habeantque difficiliorem ceteris emendationem, interdum nec intelligi, nec corrigi possint. Interim bene haberet, si emendatiores satis diligenter a multis legerentur, atque etiam ceteræ a doctis hominibus non negligerentur nimis. nam satis esset ea, quæ sine vitio sunt, hoc est, maximam partem legi atque intelligi. Nec vero ea difficultas homines doctos, et in criticis rebus recte exercitatos, deterrere ab emendandi et interpretandi studio et cura debet, si forte libros vel non cognitos ante, vel parum diligenter usurpatos reperiant, per quos mederi vitiis inveteratis possint, vel ingenii quædam felicitas aut subtilitas offerat, quod libri negarint. Sed ad libros nostros veniamus. In apparatu igitur nostro librorum, quo ad has orationes recognoscendas instructi venimus, fuere tres scripti, e bibliotheca Guelferbytana liberaliter nobis suppeditati. *Primus* habebat *Verrinas* priores, non ille valde antiquus, sed tamen satis bonus, inprimisque ita sæpe consen-

tiens ei, qui apud superiores Criticos *Cujacianus*, nunc, posteaquam in regiam Parisiis bibliothecam venit, *Regius* appellatur; sive descriptus ille ab hoc, sive ab alio quo, ex illo fonte derivato. Nec ille nihil nobis profuit ad textum constituendum. *Alter* aliquot orationum codex in membrana quidem scriptus erat, sed illo junior, qui, si non admodum ad emendandum, tamen subinde ad veram lectionem firmandam profuit. *Tertius* fuit *Philippicarum* orationum, utroque illo antiquior, seculi undecimi aut sequentis. nam in hoc genere non definiri præcise tempus potest, cum scripturæ forma non singulis seculis variaverit, ut bene demonstrant novi tractatus diplomatici auctores. Sed in his orationibus etiam usus sum varietate lectionis e Codice scripto bibliothecæ Lugdunensis in Batavis, quem olim cum textu Græviano contulerat *P. Burmannus* major, itemque e Codice Huydecoperiano, cum eodem textu collato a *P. Burmanno secundo* V. C. utraque illa ab hoc mihi, pro ejus in me benevolentia, suppeditata. Codex Lugdunensis desinit in oratione octava. Omnes autem hi codices habent lacunas quasdam, duas in his majores; alteram a quintæ c. 12. verbis: *Quamobrem P. C.* ad clausulam usque orationis sextæ: Guelferbytanus et Huydecoperianus alteram in oratione decima a principio c. 4. ad quintæ initium, quam et Grævius in suis libris reperit. Ex quo intelligitur, hos codices ab eodem fonte fluxisse. Lugdunensis in octava oratione desinit, Guelferbytanus in XIII. 9. quæ XIV. numeratur, quia e tertia duæ factæ sunt. Ab eodem Viro celeberrimo accepi excerpta e codice Huydecoperiano ad Verrinas et duas alias orationes, sed sero, cum eæ jam prela reliquissent. Nec tamen committam, ut frustra nobis eorum usus oblatus videatur.

Hæc fere sunt, quæ de hac parte recensionis nostræ dicere habui. Opto vehementer, ut judicibus idoneis bene positus in hac parte operum Ciceronianorum labor noster videatur. Scr. d. XXII. Nov. a. C. CIↃ IↃCC LXXIII.

[illegible]

# M. TULLII CICERONIS

# OPERA OMNIA.

VOLUMINIS SECUNDI

PARS PRIMA.

## ORATIONES.

# M. TULLII CICERONIS

PRO

# P. QUINTIO,

## ORATIO PRIMA.

### ARGUMENTUM.

*Cum olim annos aliquot inter Sex. Nævium præconem et C. Quintium de plebe Romana hominem societas rerum, quæ in Gallia comparabantur, fuisset, moritur C. Quintius, fratremque Publium testamento heredem facit. Dissoluta hoc modo societate,* judicio *primum de communi dividundo, h. e. si quæ de communis prædii divisione lites inter socios ortæ essent; dein, si quid ab alterutro deberetur,* pro socio judicio *vel* arbitrio, *h. e. judicio societatis, si quis scil. socium fraudasset, disceptandum erat. Hoc cum sumtis intra parietes domesticos arbitris transigi non potuisset, resque aliquandiu in vadimonium fuisset, quod permittente prætore alter alterum vadatus erat, h. e. fidejussores s. vades postularat, qui alterum vadimonium obiturum suo periculo præstarent, idque vadimonium sæpenumero dilatum esset; tandem Sex. Nævius, L. Scipione C. Norbano Coss. cum P. Quintius in Galliam profectus esset, testes complures sumsit, se vadimonium stitisse, P. Quintium deseruisse. Eam testationem cum ad P. Burrienum Prætorem edidisset, postulavit* ex edicto *Prætoris, ut sibi Quintii bona, quasi latitantis debitoris, possidere liceret. Prætor, qui deserti vadimonii tabulas testimoniumque audiret, neminem porro, qui absentem Quintium defenderet, adesse videret, ei possessionem decernit. Ita Nævius dies triginta possedit: quibus exactis, eadem bona proscribit, auctionemque in diem certam constituit. Cum ecce tibi Sext. Alphenus Quintii se procuratorem esse denuntiat, statimque et libellos dejicit, et puerum, quem Nævius abducebat, eripit; seque paratum esse judicio Quintium defendere, profitetur. Hunc Nævius in jus ad P. Burrienum vocat: petit, ut si velit* Pro socio judicio *P. Quintium defendere,* judicatum solvi satisdet, *h. e. sponsores det locupletes, qui præstarent, tantum solutum iri suo periculo, quantum judicio facto solvi oporteret, si Quintius damnaretur. Alphenus satisdare non recusat, dum idem vicissim Nævius faciat. Solos enim eos tantum satisdare, quorum bona ex edicto possessa essent: hæc autem non fuisse ex edicto possessa, paratum se defendere. Prætor qui possessionem decreverat, et possessa fuisse bona intelligebat, decernit, ut solus Alphenus satisdet: qui tum, quasi injustum Prætoris decretum esset, tribunos pleb. appellat. L. Brutus e decem unus ostendit se intercessurum, nisi quid inter eos*

*conveniret. Convenit igitur ut idibus Septemb. id est, sex septemve post mensibus P. Quintius judicio se sisteret. Venit Quintius, rebus sæpe dilatis, tandem, in jus ad P. Dolabellam Prætorem urbis, M. Tullio, Cn. Dolabella Coss. itur. Ibi Nævius, judicium communi dividundo postulat, cum eo, ut Quintius satisdet, quippe cujus bona ex edicto possessa sint. Quintius satisdare recusat, quasi sua bona ex edicto possessa non sint. Dolabella decernit, ut aut satisdet, aut* sponsionem faciat, *i. e. certam pecuniam constituat, quam perdat,* si sua bona ex edicto possessa sint. *Sponsionem facere Quintius maluit. Judicium ergo constituitur: daturque hoc negotium C. Aquilio Gallo, tum juris civilis scientia inprimis claro: qui tres secum in consilium Juris consultos adhibuit, M. Marcellum, P. Quintilium et L. Lucullum, coram quibus ea res acta est.*

p. 1. QUÆ res in civitate duæ plurimum possunt, hæ con-
a. tra nos ambæ faciunt in hoc tempore, summa gratia, et
1 eloquentia: quarum alterum, C. Aquilli, vereor; alteram
1 metuo. Eloquentia Q. Hortensii ne me [1] in dicendo im-
pediat, nonnihil commoveor: gratia Sex. Nævii [2] ne P.
2 Quintio noceat, id vero non mediocriter pertimesco. Neque
[3] hoc tantopere querendum videretur, hæc summa in illis
esse, si in nobis essent saltem mediocria. verum ita se res
habet, ut ego, qui [4] neque usu satis, et ingenio parum pos-
sum, cum patrono disertissimo comparer: P. Quintius, cui
tenues opes, nullæ facultates, exiguæ amicorum copiæ sunt,
3 cum adversario gratiosissimo contendat. Illud quoque no-
bis accedit incommodum, quod M. Junius, qui hanc cau-
sam, Aquilli, [5] aliquoties apud te egit, homo et in aliis cau-
sis exercitatus, et in hac multum, et sæpe versatus, hoc tem-
pore abest, nova legatione impeditus: et ad me ventum est,
qui, ut summa haberem cetera, [6] temporis quidem certe vix
satis habui, ut rem tantam, tot controversiis implicatam,
4 possem cognoscere. Ita, quod mihi consuevit in ceteris

1 *in dicendo*] Sic edd. R. B. Ven. 1480. Mediol. Junt. &c. item Mss. quidam. restituitque Grævius. Vulgo *in* abest: quod est durius.

2 *ne P. Q.*] Ed. Wald. *ne potius Quintio.* quam corruptionem hujus prænominis et in aliis libris reperi.

3 *hoc—hæc*] Durior mihi videtur hæc pronominis ejusdem talis tam exiguo intervallo repetitio; et hanc formam, *hoc querendum*, sequitur legitime, *quod hæc s. in illis sunt.* Forte aut *hoc* delendum, aut pro eo *hæc* scribendum, et alterum *hæc* delendum: aut sic: *neque t. q. videretur, hæc*, aut sic: *neque hæc, tantopere q. videretur, summa in illis esse.*

4 *neque usu s. et ing.*] Ne quem impediat hæc paullo durior ratio *neque—et*: non semper Cicero et alii Latinitatis auctores dicunt *neque—neque*: sed etiam, ut semel tantum *neque* sit, altero loco alia particula, ut h. l. Sæpe notatum hoc Criticis. vid. v. c. Cortius ad Sall. Jug. 74. pr.

5 *aliquoties apud te egit*] Nec tamen peroravit, ut diserte dicit c. 10. male Manutius ad ampliationem judicum refert.

6 *temporis quidem certe*] Sic iterum c. 15. Grævius ibi *certe* delet: hic non: quanquam ibi etiam durius est, quam h. l. Potest utique abesse *certe*; nec quisquam desideraret, si abesset. sed respondet Græco μὲν δὴ, quod ad tempus attinet, ejus certe &c. Et pluribus locis reperitur sic apud nostrum.

causis esse adjumento, [7] id quoque in hac causa deficit. nam, quo minus ingenio possum, subsidio mihi diligentiam comparavi: quæ quanta sit, nisi tempus et spatium datum sit, intelligi non potest. Quæ quo plura sunt, C. Aquilli, eo te, et hos, qui tibi in consilio adsunt, [9] meliori mente nostra verba audire oportebit: ut multis incommodis veri- b.
tas debilitata, tandem æquitate talium virorum recreetur. Quodsi tu judex nullo præsidio fuisse videbere contra vim 5
et gratiam, solitudini, atque inopiæ; si apud hoc consilium ex opibus, non ex veritate causa pendetur: profecto nihil est jam sanctum atque sincerum in civitate: nihil, quod humilitatem cujusquam, gravitas et virtus judicis consoletur. Certe aut apud te, et eos, qui tibi adsunt, veritas valebit: aut ex hoc loco repulsa vi et gratia, locum, ubi consistat, reperire non poterit. [10] Non eo dico, C. Aquilli, quo mihi 2
veniat in dubium tua fides et constantia, aut quo non in his, [11] quos tibi advocasti, viris electissimis civitatis, spem summam habere P. Quintius debeat. Quid ergo est? Primum 6
magnitudo periculi summo timore hominem afficit, quod uno judicio de fortunis omnibus decernit; idque dum cogitat, non minus sæpe ei venit in mentem [12] potestatis, quam æquitatis tuæ; propterea quod omnes, quorum in alterius manu vita posita est, sæpius illud cogitant, quid possit is, cujus in ditione ac potestate sunt, quam, quid debeat facere. Deinde habet adversarium P. Quintius verbo Sex. Nævi- 7
um; re vera, hujusce ætatis homines disertissimos, [13] fortissimos, ornatissimos nostræ civitatis; qui communi studio, summis opibus Sex. Nævium defendunt; si id est defendere, cupiditati alterius obtemperare, quo is facilius, quem velit, iniquo judicio opprimere possit. Nam quid hoc iniquius, 8
aut indignius, C. Aquilli, dici, aut commemorari potest, quam me, qui caput alterius, famam, fortunasque defendam, priore loco causam dicere: cum præsertim Q. Hortensius, qui hoc judicio partes accusatoris obtinet, contra me p. 2.
sit dicturus; cui summam copiam facultatemque dicendi a.
natura largita est? Ita fit, ut ego, qui tela depellere et vulneribus mederi debeam, tum id facere cogar, cum etiam

7 *id quoque in h. c.*] Lambinus addit *me.* Mox pro *quo minus* legendum esse, *quod minus i. p.* etiam alii monuere: alias ἀνακόλουθος oratio est.

9 *meliori mente*] pro æquiori. Ceterum bonam mentem sic dici, nondum observavi.

10 *Non eo dico*] Sic absolute alias non dicitur, sed additur *quod* vel *hoc*, aut simile quid. Fortasse fuit: *Id non eo dico:* absorpsitque *id* finis verbi præcedentis. Ursinus in Ms. reperit *nec;* in Ms. Falkenb. fuit *neque.*

11 *quos tibi advocasti*] v. Clav. in *advocare.*

12 *potestatis*] Ed. W. *vis potestatis.*

13 *fortissimos*] Hotomannus corrigit *florentissimos:* nam *fortissimos* non sane aptos huic loco esse: sed id nihil differt ab *ornatissimos*, pro quo tamen ed. W. habet *honorandissimos.* voluit dare *honoratissimos:* quod sane bene patronis Nævii convenit.

[14] telum adversarius nullum jecerit: illis autem id tempus
impugnandi detur, cum et vitandi illorum impetus potestas
adempta nobis erit; et, si qua in re, id quod parati sunt
facere, [15] falsum crimen quasi venenatum aliquod telum je-
9 cerint, medicinæ faciendæ locus non erit. Id accidit præ-
toris iniquitate et injuria: primum quod contra omnium
consuetudinem, judicium prius de probro, quam de re, ma-
luit fieri: deinde, quod ita constituit idipsum judicium, ut
reus, antequam verbum accusatoris audisset, causam dicere
cogeretur; quod eorum gratia et potentia factum est, qui,
quasi sua res aut honos agatur, ita diligenter Sex. Nævii
studio et cupiditati morem gerunt: et in ejusmodi rebus
opes suas experiuntur, in quibus, quo plus propter virtutem
nobilitatemque possunt, eo minus, quantum possint, debent
10 ostendere. Cum tot tantisque difficultatibus affectus atque
afflictus, in tuam, C. Aquilli, fidem, veritatem, misericor-
diam P. Quintius confugerit: cum adhuc ei, propter vim
adversariorum, non jus par, non agendi potestas eadem,
non magistratus æquus reperiri potuerit: cum ei, summam
per injuriam, omnia inimica atque infesta fuerint: te, C.
Aquilli, [16] vosque, qui in consilio adestis, orat atque obse-
crat, ut multis injuriis jactatam atque agitatam æquitatem,
3 in hoc tandem loco consistere et confirmari patiamini. Id
11 quo facilius facere possitis, dabo operam, ut a principio, res
quemadmodum gesta et contracta sit, cognoscatis.
b. C. Quintius fuit P. Quintii hujus frater; sane ceterarum
rerum paterfamilias et prudens et attentus, una in re paullo
minus consideratus, qui societatem cum Sex. Nævio fece-
rit, viro bono, verumtamen non ita instituto, ut jura socie-
tatis et officia certi patrisfamilias nosse posset: non quo ei
deesset ingenium: (nam neque parum facetus scurra Sex.
Nævius, neque inhumanus præco est umquam existimatus.)
Quid ergo est? Cum ei natura nihil melius quam vocem de-
disset, pater nihil præter libertatem reliquisset; vocem in
quæstum contulit: libertate usus est, quo impunius dicax
12 esset. Quare quod socium tibi eum velles adjungere, nihil
erat, nisi ut in tua pecunia condisceret, qui pecuniæ fru-
ctus esset. tamen inductus consuetudine ac familiaritate
Quintius fecit, ut dixi, societatem earum rerum, quæ in

14 *t. a. jecerit*] Ed. R. W. B. et aliæ vett. item Mss. plures *legerit.* quod male nonnulli defenderunt, ut demonstrat Victorius. Ceterum consecutio orationis postulat *jecit: cum adversarius nullum telum jecit—cum—potestas nobis ademta erit.* Videntur librarii sic dedisse, quia post sic est.

15 *falsum crimen, quasi*] pro glossa delet Lambinus: eleganter sane: nam *falso crimini* non respondet *medicinam facere*, sed *venenato telo*, estque locus totus allegoricus. Hic quoque *legerint* edd. R. W. B. &c.

16 *vosque, qui in cons. ad.*] Videtur judices alloqui: sed sunt advocati et consiliarii, quos sibi adsciverat Aquilius, qui post *assessores* dicti.

Gallia comparabantur. Erat ei pecuaria res ampla, et ru-
stica, sane bene culta et fructuosa. Tollitur ab atriis Lici-
niis, atque a præconum consessu in Galliam Nævius, et
trans Alpes usque transfertur. Fit magna mutatio loci,
non ingenii. Nam, qui ab adolescentulo quæstum sibi in-
stituisset sine impendio; posteaquam nescio quid impendit,
et in commune contulit, mediocri quæstu contentus esse
non poterat. Nec mirum, si is, qui vocem venalem habue- 13
rat, ea, [17] quæ voce quæsierat, magno sibi quæstui fore pu-
tabat. Itaque hercule haud mediocriter [18] de communi,
quidquid poterat, ad se in privatam domum sevocabat. qua
in re ita diligens erat, quasi ii, qui magna fide societatem
gererent, [19] [arbitrium] pro socio condemnari solerent. Ve-
rum his de rebus non necesse habeo dicere ea, quæ me P.
Quintius cupit commemorare: tametsi causa postulat, [20] ta- 4
men, quia postulat, non flagitat, præteribo. Cum annos jam 14
complures societas esset, et cum sæpe suspectus Quintio p. 3.
Nævius fuisset, neque ita commode posset rationem red- a.
dere earum rerum, quas libidine, non ratione gesserat; mo-
ritur in Gallia Quintius, cum adesset Nævius. et moritur
repentino. heredem testamento reliquit hunc P. Quintium:
ut, ad quem summus mœror morte sua veniebat, ad eun-
dem summus honos quoque perveniret. Quo mortuo, nec 15
ita multo post in Galliam proficiscitur Quintius. Ibi cum
isto Nævio familiariter vivit. annum fere una sunt, cum et
de societate inter se multa communicarent, et de tota illa
[21] ratione atque re Gallicana: neque interea verbum ullum
interposuit Nævius, aut societatem sibi quidpiam debere,
aut privatim Quintium debuisse. Cum æris alieni aliquan-
tulum esset relictum, quibus nominibus pecuniam Romæ
curari oporteret: auctionem in Gallia P. hic Quintius Nar-
bone se facturum esse proscribit earum rerum, quæ ipsius
erant privatæ. Ibi tum vir optimus, Sex. Nævius, homi- 16
nem multis verbis deterret, ne auctionetur: eum non ita
commode posse eo tempore, quæ proscripsisset, vendere.
Romæ sibi nummorum facultatem esse, quam, si saperet,
communem existimaret, pro fraterna illa necessitudine, et

17 *quæ voce quæsierat*] Sic ex ed. W. dedi. Vulg. *quæsiverat*.

18 *de communi* &c.] Ad h. l. videndus Gronov. Obs. II, 19.

19 *arbitrium pro socio*] Assentior Grævio, qui *arbitrium* insititium putat, e margine translatum in textum: nam alias simpliciter dicitur *pro socio*, non addito arbitrii aut judicii, etiam actionis verbo. Itaque non opus argutationibus virorum doctorum super hoc loco.

20 *tamen, quia postulat*] Hoc omissum est in ed. Grævii, sine admonitione. Mihi sine his oratio non videtur satis cohærere.

21 *ratione atque re Gallicana*] de bonis quæ in Gallia negotiandi caussa haberent communiter. Sic *re et ratione conjuncti* dicuntur, qui merces et pecunias inter se communicant.

pro ipsius affinitate. nam P. Quintii consobrinam habet in
matrimonio Nævius, et ex ea liberos. Quia, quod virum
bonum facere oportebat, id loquebatur Nævius; credidit
Quintius, eum, qui orationem bonorum imitaretur, facta
quoque imitaturum. auctionem velle facere desistit: Ro-
mam proficiscitur: decedit ex Gallia Romam simul Næ-
17 vius. Cum pecuniam C. Quintius P. Scapulæ debuisset;
per te, C. Aquilli, decidit P. Quintius, quod liberis ejus
dissolveret. Hoc eo per te agebatur, quod propter ærariam
rationem non satis erat in tabulis inspexisse, quantum de-
beretur, [22] nisi ad Castoris quæsisset, quantum solveretur.
Decidis statuisque tu, [23] propter necessitudinem, quæ tibi
5 cum Scapulis est, quid iis ad denarium solveretur. Hæc
18 omnia Quintius agebat, auctore et consuasore Nævio. Nec
mirum, si ejus utebatur consilio, cujus auxilium sibi para-
tum putabat. non modo enim pollicitus erat in Gallia; sed
Romæ quotidie, [24] simul atque sibi hic annuisset, numera-
turum se dicebat. Quintius porro istum posse facere vide-
bat; debere intelligebat: mentiri, quia causa, cur mentire-
tur, non erat, non putabat. quasi domi nummos haberet,
ita constituit Scapulis se daturum. Nævium certiorem fa-
19 cit: rogat, ut curet, quod dixisset. Tum iste vir optimus
(vereor, ne se derideri putet, quod iterum jam dico, opti-
mus,) qui hunc in summas angustias adductum putaret; ut
eum suis conditionibus in ipso articulo temporis adstringe-
ret, assem sese negat daturum, nisi prius de rebus rationi-
busque societatis omnibus decidisset; et scisset, sibi cum
Quintio controversiæ nihil futurum. Posterius, inquit, ista
videbimus, Quintius: nunc hoc velim cures (si tibi videtur)
quod dixisti. Negat se alia ratione facturum, quod pro-
misisset: non plus sua referre, quam si, cum [25] auctionem

22 *nisi ad Castoris quæsisset*] *ad Castoris* ed. W. et Mss. plures ap. Grut. Intelligi et explicari potest e Verr. I, 49. quare ibi maxime de ratione pecuniæ quæreretur. Et erat ea ædes ad forum, ubi omnis res pecuniaria versabatur, propter argentarios, qui ibi stabant. Itaque Quintius eo advocasse videtur amicos, in his Aquillium, ut cum his quæreret, quid Scapulis ad denarium deberetur, et Aquillius de communi sententia statuisse, quantum Quintius deberet. v. Lamb. ad h. l. Pro eo *a Quæstoribus* habent aliæ edd. vett. et Mss. quidam. Dixisset, ut opinor, *apud ærarium*. Orta est corruptio, ut opinor, e præcedentibus, *ærariam rationem*, quod ad ærarium traxere imperiti.—Pro *quæsisset* autem scribendum *quæsisses*, ut voluit Hotomannus, probante Lambino; nisi *quæsisset* e contractione factum est, cujus et alia exempla notata sunt, pro *quæsitum esset*, quod et melius convenit sequentibus *q. solveretur*, nempe pecunia Romana, cum summa pecuniæ in tabulis esset e Gallicæ pecuniæ ratione. v. Clav. in *denarius*. In hac dubitatione nihil mutare sustinui.

23 *propter necess. q. t. cum Scapulis est*] vid. Clav. in *P. Scapula*.

24 *simul atque sibi hic ann.*] Ms. Pal. ap. Grut. *simul hic inn.* eleganter. Lamb. edidit *innuisset:* quæ forma est usitatior in sensu significandi, quam *annuere:* sed discrimen vulgare non est certum. Verr. III, 91. hoc *significasse et annuisse visus est*.

25 *auctionem venderet*] Ms. Pal. idem *auctione v.* ut volebat Hotom.

venderet, domini jussu, quippiam promisisset. Destitutione 20
illa perculsus Quintius, a Scapulis paucos dies aufert: in
Galliam mittit, ut ea, quæ proscripserat, venirent: deteriore tempore absens auctionatur: Scapulis difficiliore conditione dissolvit. tunc appellat ultro Nævium, ut, quoniam suspicaretur, aliqua de re fore controversiam, videret, ut quam primum, et quam minima cum molestia tota res transigeretur. [26] Dat iste amicum M. Trebellium; nos com- 21
munem necessarium, qui istius domi erat educatus, et quo p. 4.
utebatur iste plurimum, propinquum nostrum, Sex. Alphe- a.
num. Res convenire nullo modo poterat: propterea quod hic mediocrem jacturam facere cupiebat; iste mediocri
præda contentus non erat. Itaque ex eo tempore res esse 22
in vadimonium cœpit. Cum vadimonia sæpe dilata essent, et cum aliquantum temporis in ea re esset consumtum, neque quidquam [27] profectum esset; venit ad vadimonium
Nævius. Obsecro, C. Aquilli, vosque, qui adestis in con- 6
silio, [28] ut diligenter attendatis, ut singulare genus fraudis,
et novam rationem insidiarum cognoscere possitis. Ait, se 23
auctionatum esse in Gallia: quod sibi videretur, se vendidisse: curasse, ne quid sibi societas deberet: se jam neque vadari amplius, neque vadimonium promittere. si quid agere secum velit Quintius, non recusare. Hic, cum rem Gallicanam cuperet revisere, hominem in præsentia non vadatur. ita sine vadimonio disceditur. Deinde Romæ dies XXX fere Quintius commoratur. cum ceteris, quæ habebat, vadimonia differt, ut expeditus in Galliam proficisci posset.
proficiscitur. Roma egreditur [29] ante diem II. Kalend. 24
Februarii, Scipione et Norbano Coss. Quæso, ut eum diem memoriæ mandetis. L. Albius, Sex. filius, Quirina, vir bonus, et cum primis honestus, una profectus est. Cum venissent ad Vada Volaterrana quæ nominantur, vident perfamiliarem Nævii, qui ex Gallia pueros venales isti adducebat, L. Publicium, qui, ut Romam venit, narrat Nævio,

Sic et P. Manutius. Sed non est necessarium. Similes formæ sunt aliæ, ut *judicium, sponsionem vincere,* pro judicio, sponsione. v. Clav. in *vincere.* adde et Turneb. Advers. XVIII, 21.

26 *Dat iste amicum M. Tr.*] Lambinus in Mss. quibusdam reperit *arbitrum;* quod non est erratum librariorum: sed videtur esse glossa.

27 *profectum esset*] Sic edidimus e Mss. ed. W. R. B. Junt. ut ante nos Grævius. Vulgo *perfectum esset:* quod tamen et ipsum sensum commodum habet.

28 *ut diligenter attendatis*] Arbitror *ut* esse delendum: non modo quia fere *obsecro* sine *ut* dicitur, sed quia statim sequitur *ut,* quo fit oratio durior.

29 *ante diem II. Kalend.*] i. e. prid. Kal. Sic edidere Hotom. et Lambinus e c. 18. ubi egressus Roma prid. Kal. dicitur. Sed hac forma in ea die Latini non usi sunt; semper *prid. Kal.* dixere, ut est c. 18. Nam locus ex Epist. ad Fam. VI, 14. quem Hotom. affert, est vitiosus. ibique editur jam recte *a. d. V. Kal.* Edd. autem R. W. B. Junt. &c. Mss. multi habent *ante diem IV. Kal. F.*

quo in loco viderit Quintium. [30] quod nisi ex Publicio nar-
ratum Nævio esset, non tam cito res in contentionem ve-
25 nisset. Tum Nævius pueros circum amicos dimittit: ipse
suos necessarios ab atriis Liciniis et a faucibus macelli cor-
b. rogat, ut ad tabulam Sextiam sibi adsint hora secunda
postridie. veniunt frequentes. testificatur iste, P. QUINTIUM
NON STITISSE, ET SE STITISSE; tabulæ maximæ signis
hominum nobilium consignantur: disceditur. postulat a
Burrieno prætore Nævius, ut ex edicto bona possidere li-
ceat. Jussit bona proscribi ejus, quicum familiaritas fuerat,
societas erat, affinitas, liberis istius vivis, divelli nullo modo
26 poterat. Qua ex re intelligi facile potuit, nullum esse offi-
cium tam sanctum atque sollemne, quod non avaritia com-
minuere atque violare soleat. Etenim si veritate amicitia,
fide societas, pietate propinquitas colitur; necesse est, iste,
qui amicum, socium, affinem, fama ac fortunis spoliare co-
natus est, vanum se, et perfidiosum, et impium esse fatea-
27 tur. Libellos Sex. Alphenus, procurator P. Quintii, fami-
liaris et propinquus Sex. Nævii, dejicit: servulum unum,
quem iste prehenderat, abducit: denunciat, sese procurato-
rem esse: istum, æquum esse, famæ fortunisque P. Quintii
consulere, et adventum ejus exspectare. quod si facere no-
lit, [31] atque imbiberit ejusmodi rationibus illum ad suas
conditiones perducere, sese nihil precari: et, si quid agere
28 velit, judicio defendere. Hæc dum Romæ geruntur,
Quintius interea contra jus, consuetudinem, edicta præto-
rum, de saltu agroque communi a servis communibus vi
7 detruditur. Existima, C. Aquilli, modo et ratione omnia
Romæ Nævium fecisse, si hoc, quod per litteras istius in
Gallia gestum est, recte atque ordine factum videtur. Ex-
pulsus atque ejectus e prædio Quintius, accepta insigni in-
p. 5. juria, confugit ad C. Flaccum imperatorem, qui tum erat
a. in provincia: quem, ut ipsius dignitas poscit, honoris gra-
29 tia nomino. Is eam rem quam vehementer vindicandam
putarit, ex decretis ejus poteritis cognoscere. Alphenus
interea Romæ cum isto gladiatore vetulo quotidie pu-
gnabat. utebatur populo sane suo, propterea, quod [32] [iste]
caput petere non desinebat. Iste postulabat, ut procurator

30 *quod nisi ex Publ.*] Grævius e vestigiis librorum conjiciebat: *quod ubi ex Publ. cognovit, pueros circum a. dimittit.*

31 *atque imbiberit*] Sic Mss. quidam, et sic bene jam edidit P. Manutius. Edd. primæ omnes *inhibuerit.* Frustra obloquitur Hotom. Primus e P. Manutii correctione *imbiberit* edidit Aldus nepos.

32 *iste caput petere—Iste postulat.*] Prius *iste* sine dubio spurium est. nam hæc pertinent ad Alphenum, nec in eo opus pronomine. In altero *iste* pertinet ad Nævium. Tum *postulabat* edidimus. cum Grævio, ut est in Mss. aliquot ap. Grut. et edd. pr. Et sic etiam sine libris judicabat scribendum esse Lambinus.

judicatum solvi satisdaret. negat Alphenus, æquum esse, procuratorem satisdare, quod reus satisdare non deberet, si ipse adesset. Appellantur tribuni: a quibus cum esset certum auxilium petitum, ita tamen disceditur, ut idibus Septembribus P. Quintium sisti Sex. Alphenus promitteret. Venit Romam Quintius: vadimonium sistit. Iste, homo 8
acerrimus, bonorum possessor, expulsor, ereptor, annum et 30
sex menses nihil petit: quiescit: conditionibus hunc, quoad potest, [33] producit: a Cn. Dolabella denique prætore postulat, ut sibi Quintius judicatum solvi satisdet, ex formula, QUOD AB EO PETAT, QUONIAM EJUS, EX EDICTO PRÆTORIS, BONA DIES XXX. POSSESSA SINT. non recusabat Quintius, quin ita [34] satisdare juberet, si bona possessa essent ex edicto. Decernit: quam æquum, nihil dico: unum hoc dico, novum: et hoc ipsum tacuisse mallem, quoniam utrumque quivis intelligere potuisset. jubet P. Quintium [35] sponsionem cum Sex. Nævio facere aut satisdare. SI BONA SUA EX EDICTO P. BURRIENI PRÆTORIS DIES XXX [36] POSSESSA ESSENT. Recusabant, qui aderant tum Quintio. demonstrabant, de re judicium fieri oportere, ut aut uterque inter se, aut neuter satisdaret: non necesse esse famam alterius in judicium venire. Clamabat porro 31
ipse Quintius, sese idcirco nolle satisdare, ne videretur judicasse, bona sua ex edicto possessa esse. sponsionem porro si istiusmodi faceret, se (id quod nunc evenit) de capite suo priore loco causam esse dicturum. Dolabella (quemad- b.
modum solent homines nobiles: seu recte, seu perperam facere cœperunt, ita in utroque excellunt, ut nemo nostro loco natus [37] assequi possit) injuriam facere fortissime perseverat: aut satisdare, aut sponsionem jubet facere; et interea recusantes nostros advocatos acerrime submoveri. Conturbatus sane discedit Quintius: neque mirum, cui 9
hæc optio tam misera, tamque iniqua daretur, ut aut ipse 32
se capitis damnaret, si satisdedisset; aut causam capitis, si

33 *producit*] Ed. W. *perducit.* male.

34 *satisdare juberet*] Grævius edidit *juberetur* e Ms. Franc. ut volebat etiam Lambinus. sane bona est hæc lectio: sed et vulgata bona est, intellecto prætore: de cujus decreto præcedit. Igitur nihil mutavi, etsi *juberetur* facilius est.

35 *sponsionem—facere aut satisdare*] Sic P. Manutius edidisse dicitur; quod de ed. Ven. Aldi nep. 1480. intelligendum, in qua e notis P. Man. in textum insertum est. Nam ed. P. Man. 1540. non habet *aut satisdare.* Sed ea verba addi volebat Hotomannus, et in Ms. reperit Lambinus. Sequentia ita clamant, ea verba hic desiderari, ut ea cum Aldo nepote addere non dubitarim.

36 *possessa essent*] Edd. pr. R. W. B. 1480. A. *possessa non essent.* Primus *non* delevit P. Victorius, quem P. Manutius aliique secuti sunt. Lambinus autem corrigebat *ni—possessa non essent,* ut et Gruterus: quæ ratio optima et consuetudini judiciorum simillima videtur. Sed deleto *non* eadem sententia existit. Atque etiam in aliis locis talem aberrationem a solennibus formulis reperimus. v. ad c. 27.

37 *assequi possit*] Sic edidi pro *posset,* in quo puerile peccatum est.

sponsionem fecisset, priore loco diceret. Cum in altera re, causæ nihil esset, quin secus judicaret ipse de se; quod judicium gravissimum est: in altera spes esset ad talem tamen virum, judicem, veniendi, unde eo plus opis auferret, quo minus attulisset gratiæ, sponsionem facere maluit: fecit. te judicem, C. Aquilli, sumsit: ex sponso egit. In hoc summa judicii, causaque tota consistit.

33 Judicium esse, C. Aquilli, non de re pecuniaria, sed de fama fortunisque P. Quintii vides. Cum majores ita constituerint, ut qui pro capite diceret, is posteriore loco diceret; nos inaudita criminatione accusatorum, priore loco causam dicere intelligis, eos porro, qui defendere consuerunt, vides accusare: et ea ingenia converti ad perniciem, quæ antea versabantur in salute atque auxilio ferendo. Illud etiam restiterat, quod hesterno die fecerunt, ut te in jus adducerent, ut nobis tempus, quam diu diceremus, præstitueres: quam rem facile a prætore impetrassent, nisi tu,
34 quod esset tuum jus et officium partesque, docuisses. Neque nobis adhuc, præter te, quisquam fuit, ubi nostrum jus contra illos obtineremus: neque illis umquam satis fuit illud obtinere, quod probari omnibus posset. ita sine inju-
10 ria potentiam levem atque inopem esse arbitrantur. Verum
p. 6. a. quoniam tibi instat Hortensius, ut eas in consilium: a me postulat, ne dicendo tempus absumam: queritur, priore patrono causam defendente, numquam perorari potuisse: non patiar, istam manere suspicionem, nos rem judicari nolle: nec illud mihi arrogabo, me posse causam commodius demonstrare, quam antea demonstrata sit: neque tamen tam multa verba faciam; propterea quod et ab illo, qui ante dixit, informata jam causa est, et a me, qui neque excogitare, neque pronuntiare multa possum, brevitas
35 postulatur, quæ mihimet ipsi amicissima est. Faciam, quod te sæpe animadverti facere, Hortensi: totam causæ meæ dictionem certas in partes dividam. Tu id semper facis, quia semper potes. ego in hac causa faciam, propterea quod in hac videor posse facere. Quod tibi natura dat, ut semper possis, id mihi causa concedit, ut hodie possim. Certos mihi fines terminosque constituam, [38] extra quos egredi non possim, si maxime velim: ut et mihi sit propositum, de quo dicam; et Hortensius habeat exposita, ad quæ respondeat, et tu, C. Aquilli, jam ante animo prospi-
36 cere possis, quibus de rebus auditurus sis. Negamus, te

38 *extra quos egredi non possim.*] Dedi *possim* pro vulg. *possum*, eadem de caussa, quod in eo est fœdum latinitatis vitium, ut quisque admonitus facile sentiet. Et sic est in edd. pr. R. B. &c. Est in *possum* error operarum, qui et in W. reperitur.

bona P. Quintii, Sex. Nævi, possedisse ex edicto prætoris. in eo sponsio facta est. Ostendam primum, causam non fuisse, cur a prætore postulares, ut bona P. Quintii possideres: deinde ex edicto te possidere non potuisse: postremo, non possedisse. Quæso, C. Aquilli, vosque, qui estis in consilio, ut, quid pollicitus sim, diligenter memoriæ mandetis. etenim rem facilius totam accipietis, si hæc memineritis: et me facile vestra existimatione revocabitis, si extra hos cancellos egredi conabor, quos mihi ipse circumdedi. Nego fuisse causam, cur postularet: nego ex edicto possidere potuisse: nego possedisse. hæc tria cum docuero, b.
perorabo.

Non fuit causa, cur postulares. Qui hoc intelligi potest? 11
Quia Sex. Nævio, neque ex societatis ratione, neque privatim quidquam debuit Quintius. Quis huic rei testis est? 37
idem, qui acerrimus adversarius. In hac re te, te, inquam, testem, Nævi, citabo. Annum, et eo diutius, post mortem C. Quintii fuit in Gallia tecum simul Quintius. doce, te petiisse ab eo istam, nescio quam, innumerabilem pecuniam: doce, aliquando mentionem fecisse: dixisse deberi. debuisse concedam. Moritur C. Quintius: qui tibi, ut ais, 38
certis nominibus grandem pecuniam debuit. heres ejus P. Quintius in Galliam ad te ipsum venit in agrum communem: eo denique, ubi non modo res erat, sed ratio quoque omnis, et omnes litteræ. Quis tam dissolutus in re familiari fuisset, quis tam negligens, quis tam tui, Sexte, dissimilis, qui, cum res ab eo, quicum contraxisset, recessisset, et ad heredem pervenisset, non heredem, cum primum vidisset, certiorem faceret? appellaret? rationem afferret? si quid in controversiam veniret, aut intra parietes, aut summo jure experiretur? [39] Itane? quod viri optimi faciunt, ii qui suos propinquos ac necessarios caros et honestos esse atque haberi volunt; id Sex. Nævius non faceret, qui usque eo fervet ferturque avaritia, ut de suis commodis aliquam partem nolit amittere, ne quam partem huic propinquo suo ullius ornamenti relinquat? Et is pe- 39
cuniam, si qua deberetur, non peteret, qui, quia, quod debitum numquam est, id datum non est, non pecuniam modo, verum etiam hominis propinqui sanguinem vitamque eripere conatur? Huic tu molestus esse videlicet noluisti, quem nunc respirare libere non sinis? quem nunc interfi- p. 7.
cere nefarie cupis, eum tu pudenter appellare nolebas? Ita a.
credo. hominem propinquum, tui observantem, virum bonum, pudentem, majorem natu, nolebas, aut non audebas

39 *Itane?*] Sic e Ms. Mureti editum *Itane est?* male.
est. (v. Var. Lect. XVI, 19.) ante erat

appellare. sæpe, ut fit, cum ipse te confirmasses, cum statuisses de pecunia mentionem facere, cum paratus meditatusque venisses; homo timidus, virginali verecundia, subito ipse te retinebas: excidebat repente oratio. cum cuperes appellare, non audebas, ne invitus audiret. id erat profecto.
12 Credamus hoc, Sex. Nævium, cujus caput oppugnet, ejus
40 auribus pepercisse. Si debuisset, Sexte, petisses statim; si non statim, paulo quidem post; si non paulo, at aliquanto; sex quidem illis mensibus profecto; anno vertente sine controversia. Anno et sex mensibus vero, cum tibi quotidie potestas hominis fuisset admonendi, verbum nullum facis: biennio jam confecto fere, appellas. Quis tam perditus ac profusus nepos, non adesa jam, sed abundanti etiam pecunia, sic dissolutus fuisset, ut fuit Sex. Nævius? Cum ho-
41 minem nomino, satis mihi videor dicere. Debuit tibi C. Quintius. numquam petisti. mortuus est ille: res ad heredem venit. cum eum quotidie videres, post biennium denique appellas. Dubitabitur, utrum sit probabilius, Sex. Nævium statim, si quid deberetur, petiturum fuisse: an, ne appellaturum quidem biennio? Appellandi tempus non erat? At tecum [40] plus annum vixit. In Gallia agi non potuit? At et in provincia jus dicebatur; et Romæ judicia fiebant. Restat, ut aut summa negligentia tibi obstiterit, aut unica liberalitas. Si negligentiam dices, mirabimur: si bonitatem, ridebimus. neque præterea quid possis dicere, invenio. Satis est argumenti, nihil esse debitum Nævio, quod tamdiu nihil petivit.

13 Quid si hoc ipsum, quod nunc facit, ostendo testimonio
42 esse, nihil deberi? quid enim nunc agit Sex. Nævius?
b. qua de re controversia est? quod est hoc judicium, in quo jam biennium versamur? quid negotii geritur, in quo ille tot et tales viros defatigat? Pecuniam petit. Nunc deni-
43 que? [41] verumtamen petat. audiamus. De rationibus et controversiis societatis vult dijudicari. Sero. verum aliquando tamen: concedamus. Non, inquit, id ago, C. Aquilli, neque in eo nunc laboro. pecunia mea tot annos utitur P. Quintius. utatur sane: non peto. Quid igitur pugnas? an, quod sæpe multis in locis dixisti, ne in civitate sit? ne locum suum, quem adhuc honestissime defendit, obtineat? ne numeretur inter vivos? decernat de vita et ornamentis suis omnibus? apud judicem causam priore loco dicat; et, eam cum orarit, tum denique vocem accusatoris audiat?

40 *plus annum vixit*] Hæc est vera lectio ed. W. At ed. Rom. ut Br. dedit *anno*, unde in alias venit.

41 *verumtamen petat*] Forma ipsa orationis docet legendum esse *petat.* Sed sic et Mss. ap. Grut. edd. R. W. 1480. Br. Junt. Vulg. *petit,* quod est ab Aldo inductum.

quid? hoc quo pertinet? ut ocyus ad tuum pervenias? At, si id velles, jampridem actum esse poterat. Ut honestiore 44
judicio conflictere? At sine summo scelere P. Quintium, propinquum tuum, jugulare non potes. Ut facilius judicium sit? At neque C. Aquillius de capite alterius libenter judicat, et Q. Hortensius contra caput non didicit dicere. Quid a nobis autem, C. Aquilli, refertur? Pecuniam petit. negamus deberi. judicium fiat statim: non recusamus. [42]Numquid præterea? si veretur, ut res, judicio facto, parata sit: judicatum solvi satis accipiat. quibus a me verbis satis accipiet, iisdem ipse, quod peto, satisdet. actum jam potest esse, C. Aquilli. jam tu potes discedere liberatus molestia, prope dicam, non minore, quam Quintius. Quid 45
agimus, Hortensi? quid de hac conditione dicimus? possumus aliquando, depositis armis, sine periculo fortunarum, de re pecuniaria disceptare? possumus ita rem nostram persequi, ut hominis propinqui caput incolume esse patiamur? possumus petitoris personam capere, accusatoris deponere? Immo, inquit, abs te satis accipiam: ego autem p. 8.
tibi non satisdabo. Quis tandem nobis ista jura tam æqua a.
describit? quis hoc statuit, quod æquum sit in Quintium, 14
id iniquum esse in Nævium? Quintii bona, inquit, ex edicto prætoris possessa sunt. Ergo, id ut confitear, postulas; ut, quod numquam factum esse judicio defendimus, id, proinde, quasi factum sit, nostro judicio confirmemus. Inveniri ratio, C. Aquilli, non potest, ut ad suum quisque 46
quam primum sine cujusquam dedecore, infamia, perncieque perveniat? Profecto, si quid deberetur, peteret: non omnia judicia fieri mallet, quam unum illud, unde hæc omnia nascuntur. Qui inter tot annos ne appellarit quidem Quintium, cum potestas esset agendi quotidie: qui, quo tempore primum male agere cœpit, in vadimoniis differendis tempus omne consumserit: qui postea vadimonium quoque missum fecerit, hunc per insidias vi de agro communi dejecerit: qui, cum de re agendi, nullo recusante, potestas fuisset, sponsionem de probro facere maluerit: qui, cum revocetur ad id judicium, unde hæc nata sunt omnia, conditionem æquissimam repudiet: fateatur, se non pecuniam, sed vitam et sanguinem petere: is non hoc palam dicit? mihi si quid deberetur, peterem, atque adeo jampridem abstulissem. nihil hoc tanto negotio, nihil tam invidioso 47
judicio, nihil tam copiosa advocatione uterer, si petendum

42 *Numquid pr.*] Mss. et edd. pr. *non quid*, quod sæpe cum *numquid* permutatur, vel *ut quid*. Junt. *quid pr.* Gruterus conjicit *ecquid*, quod nil differt ab *numquid*.

esset: [43] extorquendum est invito atque ingratiis: quod non debet, eripiendum atque exprimendum est: de fortunis omnibus P. Quintius deturbandus est: potentes, diserti, nobiles omnes advocandi sunt: adhibenda vis est veritati: mi-
b. næ jactentur: pericula intendantur: formidines opponantur, ut iis rebus aliquando victus et perterritus ipse cedat. Quæ mehercule omnia, cum, qui contra pugnent, video, et cum illum consessum considero, adesse atque impendere videntur, neque vitari ullo modo posse. cum autem ad te, C. Aquilli, oculos animumque retuli; quo majore conatu studioque aguntur, eo leviora, infirmioraque existimo. Nihil igitur debuit, ut tu ipse prædicas.

48 Quid si debuisset? continuone causa fuisset, cur a prætore postulares, ut bona possideres? non opinor id quidem neque jus esse, neque cuiquam expedire. Quid igitur de-
15 monstrat? vadimonium sibi ait esse desertum. Antequam doceo, id factum non esse, libet mihi, C. Aquilli, ex officii ratione, atque ex omnium consuetudine, rem ipsam et factum simul Sex. Nævii considerare. Ad vadimonium non venerat, ut ais, is, quicum tibi affinitas, societas, omnes denique causæ, et necessitudines veteres intercedebant. illicone ad prætorem ire convenit? continuone verum fuit postulare, ut ex edicto bona possidere liceret? ad hæc extrema, et inimicissima jura tam cupide decurrebas, uti tibi nihil in posterum, quod gravius atque crudelius facere posses, reserva-
49 res? Nam quid homini potest turpius, quid viro miserius, aut acerbius usu venire? quod tantum evenire dedecus, quæ tanta calamitas inveniri potest? Pecuniam si cuipiam fortuna ademit, aut si alicujus eripuit injuria; tamen, dum existimatio est integra, facile consolatur honestas egestatem. [44] At non nemo aut ignominia affectus, aut judicio turpi convictus, bonis quidem suis utitur; alterius opes, id quod miserrimum est, non exspectat: hoc tamen in miseriis adjumento et solatio sublevatur. Cujus vero bona venierunt;
p. 9. cujus non modo illæ amplissimæ fortunæ, sed etiam victus
a. vestitusque necessarius sub præcone cum dedecore subjectus est; is non modo ex numero virorum exturbatur, sed, si fieri potest, infra etiam mortuos amandatur. Etenim [45] mors honesta sæpe vitam quoque turpem exornat: vita

43 *extorq. est invito*] Hunc locum aliter e vestigiis ed. W. et sententia interpunxi. Vulgo *ext. est invito atque ingratiis, quod non debet: erip. a. expr. est.*

44 *At non nemo*] Ed. W. *At vero nemo.* male. Hotomannus corrigit *Ac non n.* Nec hoc satis placet.

45 *mors honesta — exornat*] Sane durior est sententia, si verbum *exornat* pressius interpretere. Sed non videtur id verbum ad vivum resecandum. Sensus est, si qui honeste, ut pro patria pugnans &c. moritur, obliterat ea

turpis ne morti quidem honestæ locum relinquit. Ergo hercule, cujus bona ex edicto possidentur, hujus omnis fama et existimatio cum bonis simul possidetur: de quo libelli in celeberrimis locis proponuntur, huic [46] ne perire quidem certe tacite obscureque conceditur: cui magistri fiunt, et domini constituuntur, qui, qua lege et qua conditione pereat, pronuncient: de quo homine præconis vox prædicat, et pretium conficit; huic acerbissimum vivo [47] videntique funus ducitur: si funus id habendum sit, quo non amici conveniunt ad exsequias cohonestandas, sed bonorum emtores, ut carnifices, ad reliquias vitæ lacerandas et distrahendas. 50

Itaque majores nostri raro id accidere voluerunt; prætores, 16 ut considerate fieret, comparaverunt. viri boni, cum palam 51 fraudantur, cum experiundi potestas non est, timide tamen et pedetentim istuc descendunt, vi ac necessitate coacti, inviti, multis vadimoniis desertis, sæpe illusi ac destituti. Considerant enim, quid et quantum sit, alterius bona proscribere. Jugulare civem, ne jure quidem quisquam bonus vult: mavult enim commemorare, se, cum posset perdere, pepercisse, quam, cum parcere potuerit, perdidisse. Hæc in homines alienissimos, denique inimicissimos, viri boni faciunt, et hominum existimationis, et communis humanitatis causa: ut, cum ipsi nihil alteri scientes incommodarint, [48] nihil ipsis jure incommodi cadere possit. Ad vadimonium non venit: quis? Propinquus. Si res ista gravissima sua sponte videretur, tamen ejus atrocitas necessitudinis nomine levaretur. Ad vadimonium non venit. quis? Socius. etiam 52 gravius aliquid ei deberes concedere: quicum te aut volun- b. tas congregasset, aut fortuna conjunxisset. Ad vadimonium non venit. quis? Is, qui tibi præsto semper fuit. Ergo in eum, qui semel hoc commisit, ut tibi præsto non esset, omnia tela conjecisti, quæ parata sunt in eos, qui permulta male agendi causa fraudandique fecerunt? Si [49] dupondius 53 tuus ageretur, Sex. Nævi, si in parvula re captionis aliquid vererere, non statim ad C. Aquillium, aut ad eorum aliquem,

mors memoriam vitæ superioris, honestate mortis. Sed tamen altera consistere non potest, ut est in libris scr. et edd. Facciolatus corrigebat *vita ita turpis*, ut sc. est ea, quam descripsi.

46 *ne perire quidem certe*] v. supr. ad c. 1. Abest tamen hic *certe* a Ms. Franc. Dr. et ed. W. Itaque delevit Grævius.

47 *videntique funus ducitur*] Sic edidi cum Grævio, ut est in ed. W. *Inducitur*, quod edidit Gruterus, est in edd. pr. plerisque, ut Rom. Br. 1480. et seqq.

48 *nihil ipsis jure* etc.] Ms. Dresd. *in se.* quod placet Grævio. Sane *ipsis* durius est, cum præcedat *nihil ipsi.* Sed forte *ipsi* delendum, quod certe non necessarium est.

49 *dupondius tuus ageretur*] *Dupondius* est vera lectio edd. pr. nisi quod ed. W. habet *gereretur.* Aldus induxit *si de prædiis tuis ageretur.* Post cum Grævio secuto Franc. 1. ejeci verba post *Lucullum: sed ne ipse quidem te consuluisti*, in quibus est interpretatio sequentium. Absunt et ed. Junt.

qui consuluntur, concurrisses? Cum jus amicitiæ, societatis, affinitatis ageretur; cum officii rationem atque existimationis duci conveniret; eo tempore tu non modo ad C. Aquillium, aut L. Lucullum, [50] sed ne ipsum quidem ad te retulisti: ne hæc quidem tecum locutus es? Horæ duæ fuerunt; Quintius ad vadimonium non venit. quid ago? Si mehercule hæc tecum duo verba fecisses, Quid ago? respirasset cupiditas atque avaritia paullulum: aliquid loci rationi et consilio dedisses: tu te collegisses: non in eam turpitudinem venisses, ut hoc tibi esset apud tales viros confitendum, qua tibi vadimonium non sit obitum, eadem te hora consilium cepisse, hominis propinqui fortunas funditus evertere.
17 Ego [51] pro te nunc hoc consulo, post tempus
54 et in aliena re, quod tu in tua re, cum tempus erat, consulere oblitus es. Quæro abs te, C. Aquilli, L. Lucullc, P. Quintili, M. Marcelle: vadimonium mihi non obiit quidam
p. 10. a. socius et affinis meus, quicum mihi necessitudo vetus, controversia de re pecuniaria recens intercedit. postulone a prætore, ut ejus bona mihi possidere liceat? an, cum Romæ domus ejus, uxor, liberi sint, domum potius denuntiem? Quid est, quod hac tandem de re vobis possit videri? Profecto si recte vestram bonitatem atque prudentiam cognovi, non multum me fallit, si consulamini, quid sitis responsuri: primum, exspectare: deinde, si latitare ac diutius ludificare videatur, amicos convenire: quærere, quis procurator sit: domum denuntiare. dici vix potest, quam multa sint, quæ respondeatis ante fieri oportere, quam ad hanc rationem
55 [52] extremam necessariam devenire. Quid ad hæc Nævius? ridet scilicet nostram amentiam, qui in vita sua rationem summi officii desideremus, et instituta bonorum virorum requiramus. Quid mihi, inquit, cum ista summa sanctimonia ac diligentia? viderint, inquit, ista officia viri boni: de me autem ita considerent: non, quid habeam, sed quibus rebus invenerim, quærant; et quemadmodum natus, et quo pacto educatus sim, memini. vetus est, *De scurra multo facilius*
56 *divitem, quam patremfamilias fieri posse.* Hæc ille, si verbis non audet, re quidem vera palam loquitur. Etenim si vult virorum bonorum instituto vivere, multa oportet discat, at-

50 *sed ne ipse quidem ad te*] Quorsum *ipse?* Correxi *ipsum*, respondet *Aquillium Lucullum.* Deinde *ne ad te ipsum quidem* esse debet: quod certe est elegantius. Huc retulit Cicero, ne conjungeret *ne quidem*. Post *locutus es* interrogationis notam posuimus.

51 *pro te nunc hoc—quod tu*] Lambinus edidit *hos—quos*. Credo, recte. Sic et conjecerat Muretus V. L. XVI. 19. Edd. pr. habent *quoniam* pro *quod*.

52 *extremam necessariam devenire*] Hotom. et Lamb. interponunt copulam: ille etiam conjicit *nec necess.* Si conjectura utendum, putem legendum *necesse sit*. Nam *devenire* simpliciter stare et ab *oportere* pendere non potest.

que dediscat: quorum illi ætati utrumque difficile est. Non 18
dubitavi, inquit, cum vadimonium desertum esset, bona proscribere. Improbe: verum, quoniam tu id tibi arrogas, et concedi postulas, concedamus. Quid si numquam deseruit? si ista causa abs te tota per summam fraudem et malitiam ficta est? si vadimonium omnino tibi cum P. Quintio nullum fuit? quo te nomine appellemus? improbum? at etiamsi desertum vadimonium esset, tamen in ista postulatione et proscriptione bonorum, improbissimus reperiebare. num malitiosum? [53] non negas. fraudulentum? jam b.
id quidem arrogas tibi, et præclarum putas. audacem? cupidum? perfidiosum? vulgaria et obsoleta sunt; res autem nova atque inaudita. Quid ergo est; vereor mehercule, 57
ne aut gravioribus utar verbis, quam natura fert, aut levioribus, quam causa postulat. Ais esse vadimonium desertum. Quæsivit a te statim, ut Romam rediit, Quintius, quo die vadimonium istuc factum esse diceres. respondisti statim, Nonis Feb. Discedens in memoriam rediit Quintius, quo die Roma in Galliam profectus sit. ad ephemeridem revertitur. invenitur dies profectionis, prid. Kal. Feb. Nonis Feb. si Romæ fuit, causæ nil dicimus, quin tibi vadimonium promiserit. Quid? hoc inveniri qui potest? profe- 58
ctus est una L. Albius, homo cum primis honestus. dicet testimonium. Prosecuti sunt familiares et Albium, et Quintium. dicent hi quoque testimonium. litteræ P. Quintii, testes tot, quibus omnibus causa justissima est, cur scire potuerint, nulla, cur mentiantur, cum adstipulatore tuo comparabuntur? Et in hac ejusmodi causa P. Quintius la- 59
borabit? et diutius in tanto metu miser periculoque versabitur? et vehementius eum gratia adversarii perterrebit, quam fides judicis consolabitur? Vixit enim semper inculte, atque horride: natura tristi ac recondita fuit: non ad solarium, non in campo, non in conviviis versatus est: id egit, ut amicos observantia, rem parsimonia retineret. antiquam officii rationem dilexit, cujus splendor omnis his moribus obsolevit. At, si in causa pari discedere inferior videretur, tamen esset non mediocriter conquerendum: nunc, in causa p. 11.
superiore, ne ut par quidem sit, postulat, [54] inferiorem esse a.
sese patitur, duntaxat usque eo, ne cum bonis, fama, fortunisque omnibus Sex. Nævii cupiditati crudelitatique dedatur.

Docui, quod primum pollicitus sum, C. Aquilli, causam 19 60

53 *non negas. fraudulentum?*] Sic Lambinus edidit recte. nam in eo est impudentiæ reprehensio, ut etiam acerbior in sequenti membro. Sed ante sic jam edidit Junta, e Ms. ut opinor, Colotiano. Itaque et ipse recepi *non*, quod vulgo abest.

54 *inferiorem esse sese*] Sic cum Grævio e Ms. Franc. qui tamen et omittit *esse*: quod placet.

omnino, cur postularet, non fuisse: quod neque pecunia
debebatur: et, si maxime deberetur, [55] commissum nihil
esse, quare ad istam rationem perveniretur. Attende nunc,
ex edicto prætoris, bona P. Quintii [56] possideri nullo modo
potuisse. Recita edictum: QUI FRAUDATIONIS CAUSA
[57] LATITARIT. Non est is Quintius: nisi si latitant, qui
ad negotium suum, relicto procuratore, proficiscuntur. CUI
HERES NON EXSTABIT. Ne is quidem. QUI EXSULII
CAUSA SOLUM [58] VERTERIT. Quo tempore existimas
oportuisse, Nævi, absentem Quintium defendi, aut quo-
modo? tum, cum postulabas, ut bona possideres? nemo
affuit. neque enim quisquam divinare poterat, te postulatu-
rum: neque quemquam attinebat id recusare, quod prætor,
61 non fieri, [59] sed ex edicto suo fieri jubebat. Qui locus igi-
tur absentis defendendi procuratori primus datus est?
[60] Cum proscribebas? Ergo affuit: non passus est: libellos
dejecit Sex. Alphenus. qui primus erat officii gradus, ser-
vatus est a procuratore summa cum diligentia. Videamus,
quæ deinde sint consecuta. Hominem P. Quintii depre-
hendis in publico: conaris abducere. non patitur Alphenus:
vi tibi adimit: curat, ut domum reducatur ad Quintium.
Hic quoque summe constat procuratoris diligentis officium.
Debere tibi dicis Quintium: procurator negat. Vadari vis:
b. promittit. In jus vocas: sequitur. Judicium postulas:
62 non recusat. Quid aliud sit absentem defendi, ego non in-
telligo. At quis erat procurator? Credo aliquem ejectum
hominem, egentem, litigiosum, improbum, qui posset scur-
ræ divitis quotidianum convicium sustinere. Nihil minus.
Eques Romanus locuples, sui negotii bene gerens: denique

55 *commissum nihil esse*] Grævius edidit *esset*. Sane infinitivus alienus est. Nam est ratio duplex, per quam docuit, non fuisse, quare possessionem bonorum postularet. Prima est, nihil debebatur: altera, si debebatur, nihil erat commissum, quare istam rationem usurparet Nævius. Sed non corrigam *esset*, verum *erat*. Ut ante est, *nihil debebatur;* sic hoc loco, *nihil erat commissum*. Librarii male retulerunt hoc posterius ad *docui*.

56 *possideri*] Sic recte libri quidam scr. in his Franc. pro *possidere*, quod cum Grævio secuti sumus. Sic et ed. Junt.

57 *latitarit*] In edicto sequebatur: *ejus bona possideri vendique jubebo.*

58 *verterit.*] Lambinus hic aliquid inseruit, repertum ab Hotomanno in Ms. Gruterus nihil deesse putat: quem vid. si placet. Mihi sane videtur esse lacuna post *verterit*. nam non cohærent sequentia dictis, nec est, ad quod sequens defensio pertineat.

59 *sed ex edicto suo f. j.*] Primum, *ex* abest edd. W. Rom. Br. 1480. Junt. et Ms. Dr. Sic volebat Cujacius Obs. X, 31. et sic edidit Grævius. nihil interest ad sensum. *Ex* est ab Aldo. Mihi et *suo* insititium videtur. Sed Lambinus edidit, ut voluit Hotomannus: *sed non ex edicto suo*, i. e. contra edictum, ut sæpe Verres fecit: atque id secutus est Aldus jun. ed. 1480. Locum, ut nunc est, non intelligo. Intelligerem si esset, *quod prætor fieri, sed ex edicto fieri jubebat.*

60 *Cum proscribebas?*] An *cum proscripseras?* Hoc certe tempus res et latinitas postulat. non inter proscribendum, sed facta proscriptione et cognita, defensio cœpit.

is, quem, quoties Nævius in Galliam profectus est, procu-
ratorem Romæ reliquit. Et audes, Sex. Nævi, negare, ab- 20
sentem defensum esse Quintium, cum eum defenderit idem,
qui te solebat? et, cum is judicium acceperit pro Quintio,
cui tu et rem et famam tuam commendare proficiscens, et
concredere solebas; conaris hoc dicere, neminem exstitisse,
qui Quintium judicio defenderet? Postulabam, inquit, [61] ut 63
satisdaretur. Injuria postulabas. Ita jubebare: recusabat
Alphenus. Ita: verum prætor decernebat: tribuni igitur
appellabantur. Hic te, inquit, teneo. non est istud judicium
pati, neque judicio defendere, cum auxilium a tribunis pe-
tas. Hoc ego, cum attendo, qua prudentia sit Hortensius,
dicturum esse eum non arbitror. cum autem antea dixisse
audio, et causam ipsam considero, quid aliud dicere possit,
non reperio. fatetur enim, libellos Alphenum dejecisse, va-
dimonium promisisse, judicium quin acciperet in ea ipsa
verba, quæ Nævius edebat, [62] non recusasse; * ita tamen,
more et instituto, per eum magistratum, qui auxilii causa
constitutus est. Aut hæc facta non sint, necesse est: aut 64
C. Aquillius, talis vir, juratus, hoc jus in civitate constituat,
cujus procurator [63] non recusarit omnia judicia, quæ quis-
que in verba postularit: cujus procurator [64] a prætore tri-
bunos appellare ausus sit, eum non defendi: ejus bona recte p. 12.
possideri posse: ei misero, absenti, ignaro, [65] omnia for- a.
tunarum suarum, omnia vitæ ornamenta per summum dede-
cus et ignominiam [66] deripi convenire. Quod si probari 65

61 *ut satisdaretur*] Sic edd. pr. pleræque præter Ed. W. quæ habet *satisdarent.* Vulgati post *satisdaret*, ut ed. Med. Ald. unde in recentiores venit. Videndum, an sit scribendum *satisdares.* ut consentiat sequentibus, *jubebare—teneo te—petas.* Post edidi cum Grævio *jubebare*, ut conjecit Hotomannus, edidit primum Lambinus. Edd. vett. habent fere *videbare*, ut W. R. B. &c. quod natum est syllaba prima *in* inversa, ut sexcenties factum est in libris scr. et edd. Facciolatus corr. *ita videbat:* quod non intelligo.

62 *non recusasse*] Hic Lambinus putabat excidisse, *cum satisdare a prætore juberetur, recusasse;* nam alias sequentia de appellatione tribb. locum non habere. Grævius agnoscit et ipse lacunam, eamque explet ita: *At recusavit satisdare: ita tamen*, quod eodem sensu redit. Hujusmodi quidem quid excidisse certum est; quæ Ciceronis verba fuerint, incertum. stellula locum notavi.

63 *non recusarit omnia judicia*] Sic e Ms. Franc. edidit Grævius. Vulgata, *non omnia judicia acceperit*, est ab Aldo, quam recte repudiant Hotom. et Lamb. Edd. pr. neutrum verbum habent.

64 *a prætore tribb. appell.*] Male quædam edd. Br. Junt. Ald. Man. &c. addunt *ad*, quod edd. pr. non habent. Non dicunt Latini *appellare ad tribunos.* Grævius adfert locum Cic. ad Att. XIII. *ad tribb. quod appellas, probo.* non indicata epistola, ut in Thes. Gesneri. Locus est ep. 22. Sed ibi vera lectio est *attributos quod appellas*, ut editum est ab ipso Grævio. ICti serioris ævi demum sic dicere cœperunt.

65 *omnia fortunarum suarum*] Addidimus *omnia* cum Hotomanno, qui in Ms. reperit, Lamb. Aldo ed. 1550: sed referimus ad *ornamenta.* Vulgatum quidem *ignaro fortunarum suarum* sensum non habet. nam quod Guilielmius adfert ex Or. pro Rosc. Am. 35. *ignarus casus sui*, alienum est. *Fortunæ* semper dicuntur in bonam partem. Nec loca a Grævio prolata contra valent.

66 *diripi convenire*] *Diripere* cum

nemini potest; illud certe probari omnibus necesse est, defensum esse judicio absentem Quintium. Quod cum ita est, ex edicto bona possessa non sunt. At enim tribuni plebis ne audierunt quidem. Fateor, si ita est, procuratorem decreto [67] prætoris oportuisse parere. Quid si M. Brutus intercessurum se dixit palam, nisi quid inter ipsum Alphenum et Nævium conveniret? videturne intercessisse appellatio
21 tribunorum, [68] non moræ, sed auxilii causa? Quid deinde
66 fit? Alphenus, ut omnes intelligere possent, judicio defendi Quintium, ne qua subesse posset aliena aut ipsius officio, aut hujus existimatione suspicio, viros bonos complures advocat. testatur, isto audiente, se pro communi necessitudine id primum petere, ne quid atrocius in P. Quintium absentem sine causa facere conetur. sin autem inimicissime, atque infestissime contendere perseveret, se paratum esse omni recta atque honesta ratione defendere, quod petat,
67 non deberi: [69] se judicium id, quod edat, accipere. Ejus rei, conditionisque tabellas obsignaverunt viri boni complures. res in dubium venire non potest. fit, rebus omnibus integris, neque proscriptis neque possessis, bonis, ut Alphenus promittat Nævio, sisti Quintium. Venit ad vadimonium Quintius. jacet res in controversiis, isto calumniante biennium, usque dum inveniretur, qua ratione res ab usitata consuetudine recederet, et in hoc singulare judicium causa
68 omnis concluderetur. Quod officium, C. Aquilli, commemorari procuratoris potest, quod ab Alpheno præteritum esse
b. videatur? Quid affertur, quare P. Quintius absens [70] negetur esse defensus? An vero id, quod Hortensium, quia nuper injecit, et quia Nævius semper id clamitat, dicturum arbitror, non fuisse Nævio parem certationem cum Alpheno, illo tempore, illis dominantibus? quod si velim confiteri; illud, [71] opinor, concedent, non procuratorem P.

dativo dici latine non potest, rescribendumque sine dubitatione *deripi*, pro quo centies vitiose scriptum et editum *diripi*, sed etiam correctum est a viris doctis, quos imitandos h. l. putavimus. v. Clav. in *deripere*.

67 *prætoris*] Edd. W. R. B. addunt *Romani*. quodet aliæ male secutæ sunt, ut Junt. Aldi &c. scil. scriptum erat *PR*. e quo factum *Præt. Rom.* In tali sententia non additur Prætoris verbo *Rom.*

68 *non moræ, sed auxilii causa*] Ed. W. P. Manut. Junt. &c. *more:* quod male defendunt Hotomannus et Ferratius, quasi sit, contra leges, ubi intercessio locum non habebat. Etenim, tum nondum caussa judicata erat, sed tantum prætoris decretum extabat: in quo appellatio tribb. lege et more fit. Edd. Rom. Br. 1480. Med. *morte.* Lambinus bene reddidit *moræ*, quod et est in ed. Ald. Centies in edd. pr. est *e* pro *æ*.

69 *se judicium id, quod edat, a.*] Edd. pr. fere *judicio*. Lambinus edidit *in id.* male et sine idonea causa.

70 *negetur esse def.*] Edd. vett. *negatur*. *Negetur* est e correctione Hotomanni. nec aliter esse per latinitatem potest. Male Grævius revocavit *negatur*.

71 *opinor, concedent*] Ed. W. *concederent*. Edd. R. 1480. Br. *concedent*, quod omnes secutæ sunt. Melius fortasse sit *concedant*.

Quintii neminem fuisse, sed gratiosum fuisse. Mihi au-
tem ad vincendum satis est, fuisse procuratorem, quicum
experiri posset. Qualis is fuerit, si modo absentem de-
fendebat [72] per jus, et per magistratum, nihil ad rem arbi-
tror pertinere. [73] Erat enim, inquit, illarum partium. Quid- 69
ni? qui apud te esset educatus: quem tu a puero sic insti-
tuisses, [74] ut nobili, ne gladiatori quidem, cederet. sicut tu
semper summe concupisti: idem volebat Alphenus. ea re
tibi cum eo par contentio erat. Bruti, inquit, erat familia-
ris. itaque is intercedebat: tu contra Burrieni, qui injuriam
decernebat: omnium denique illorum, qui tum et poterant
per vim et scelus plurimum, et, quod poterant, id audebant.
An omnes tu istos vincere volebas, qui nunc, tu ut vincas,
tantopere laborant? aude id dicere; non palam, sed his
ipsis, quos advocasti. [75] Neque enim inter studium vestrum
quidquam, ut opinor, interfuit. Ingenio, vetustate, artificio
tu facile vicisti. ut alia omittam, hoc satis est. Alphenus
cum iis, et propter eos periit, quos diligebat: tu, postquam, p. 13.
qui tibi erant amici, non poterant vincere; ut amici tibi a.
essent, qui vincebant, effecisti. [76] Tametsi nolo eam rem 70
commemorando renovare, cujus omnino rei memoriam om-
nem tolli funditus ac deleri arbitror oportere. Unum illud 22
dico: si propter partium studium potens erat Alphenus;
potentissimus Nævius: si fretus gratia postulabat aliquid
iniquius Alphenus; multo iniquiora Nævius impetrabat.
Quodsi tum par tibi jus cum Alpheno fuisse non putas, 71
quia tamen aliquem contra te advocare poterat: quia ma-
gistratus aliquis reperiebatur, apud quem Alpheni causa
consisteret; quid hoc tempore Quintio statuendum est?
cui neque magistratus adhuc æquus inventus est, neque ju-
dicium redditum est usitatum: non conditio, non sponsio,

72 *per jus, et per mag.*] Addidi alterum *per* ex edd. pr. quod primus omisit Aldus. Restituit etiam Grævius, qui in Ms. Dr. reperit.

73 *Erat enim, inq.*] Addidi *enim* ex edd. W. R. Br. &c. Omisere Aldus, Manutius &c. Sic et Grævius dedit.

74 *ut nobili—cederet*] Edd. vett. *vereretur*, vel *cæderet*, vel *hæreret*. Victorius bene correxit *cederet*, forte e Junt. quæ sic habet. Firmat Ms. Franc. qui habet *concederet*. Sensus est clarus. Erat partium adversarum nobilitati. Itaque nulli nobili pepercit, ne si gladiator quidem ipse esset; cui generi favebat. Sequentia pariter huc pertinent: nempe eum fuisse Marianum, post, cum Mariani victi essent, se ad Sullanos transtulisse, ut eorum gratiam adipisceretur.

75 *Neque enim—qui vincebant, effecisti*] Hunc totum locum Hotomannus, sua sede motum, ante *Tametsi nolo* &c. reponendum esse judicabat: quod mihi verissimum videtur, nec dubitavi eo loco reponere. Nam in verbis *tametsi* est clausula loci de similitudine studiorum inter Nævium et Alphenum: ad quem tamen pertinent ista: *Neque enim* &c. Vicissim sequentia: *Quodsi tum* &c. manifeste cohærent cum: *si fretus gratia* &c.

76 *Tametsi*] Grævius e Mss. aliquot edidit *tamen etsi*, quod et aliis locis e libris scr. restitutum est auctoribus latinis. Sed plures tales archaismi in Mss. reperiuntur, qui non sunt hodie revocandi.

non denique ulla unquam intercessit postulatio, mitto æqua, verum ante hoc tempus ne fando quidem audita. De re pecuniaria cupio contendere: non licet. At ea controversia est. nihil ad me attinet; causam capitis dicas, oportet. Accusa, ubi ita necesse est. non, inquit, nisi tu ante, [77] novo modo, priore loco dixeris. dicendum necessario est: præstituendæ horæ ad arbitrium nostrum: judex [78] ipse arce-
72 bitur. Quid tum? Tu aliquem patronum invenies, hominem antiqui officii, qui splendorem nostrum, et gratiam negligat? pro me pugnabit L. Philippus, eloquentia, gravitate, honore florentissimus civitatis: dicet Hortensius, excellens ingenio, nobilitate, existimatione: aderunt autem homines nobilissimi ac potentissimi, quorum frequentiam et consessum non modo P. Quintius, qui de capite decernit,
73 sed quivis, qui extra periculum sit, perhorrescat. Hæc est iniqua certatio, non illa, qua tu contra Alphenum velitabaris, huic ne ubi consisteret quidem contra te, locum reliquisti. Quare aut doceas oportet, Alphenum negasse se procuratorem esse, non dejecisse libellos, judicium accipere noluisse: aut, cum hæc ita facta sint, ex edicto te bona P. Quintii non possedisse concedas.

23 Etenim si ex edicto possedisti; quæro, cur bona non venierint: cur ceteri sponsores et creditores non convenerint.
b. Nemone fuit, cui deberet Quintius? Fuerunt, et complures fuerunt: propterea quod C. frater aliquantum æris alieni reliquerat. Quid ergo est? Homines erant ab hoc omnes alienissimi: et iis debebatur: neque tamen quisquam inventus est tam insignite improbus, qui violare P. Quintii exi-
74 stimationem absentis auderet. Unus fuit, affinis, socius, necessarius, Sex. Nævius: qui cum ipse ultro deberet, quasi eximio præmio sceleris exposito, cupidissime contenderet, ut per se afflictum atque eversum propinquum suum, non modo honeste partis bonis, verum etiam communi luce privaret. Ubi erant ceteri creditores? denique hoc tempore ubi sunt? quis est, qui fraudationis causa latuisse dicat? quis, qui absentem defensum neget esse Quintium? nemo
75 invenitur. At contra omnes, quibuscum ratio huic aut est, aut fuit, adsunt, defendunt. fides hujus multis locis [79] co-

77 *novo modo*] Hoc mihi glossam olet, sive notam marginis. Nævius quidem hoc non dixerit: est enim contra ipsum: et id supra questus est Cicero, quod contra consuetudinem hoc esset. Mox edd. pr. pro *præstituendæ* fere habent *restituendum*. Correxit bene Victorius.

78 *ipse arcessetur*] Mss. aliquot, item ed. W. *arcessitur*. Neutra lectio placet. nam sensum commodum non video. non enim hoc in omnibus caussis fit, ut judices vocentur, quo tempore oportet caussa agi? Vis quidem aliqua intelligenda est, quam in eo verbo non satis video. Sed edd. Rom. 1480. Br. Junt. *arcebitur*, unde factum *arcessitur*. Idque restituimus.

79 *cognita* &c.] Punctum fecit post *cognita* Grævius, sc. ex edd. duabus pr.

gnita, ne perfidia Sex. Nævii derogetur, laborant. In hujusmodi sponsionem testes dare oportebat ex eo numero, qui hæc dicerent: vadimonium mihi deseruit: me fraudavit: a me nominis ejus, quod infitiatus esset, diem petivit: ego experiri non potui: latitavit, procuratorem nullum reliquit. Horum nihil dicitur. Parantur testes, qui hæc dicant. Verum, opinor, viderimus, cum dixerint. unum tamen hoc cogitent, ita se graves esse, ut si veritatem volent retinere, gravitatem possint obtinere: si eam negligent, ita leves sint, ut omnes intelligant, non ad obtinendum mendacium, sed ad verum probandum, auctoritatem adjuvare.
Ergo hæc duo quæro: primum, qua ratione Nævius susce- 24
ptum negotium non transegerit: hoc est, cur bona, quæ ex 76
edicto possidebat, non vendiderit: deinde, cur ex tot credi- p. 14.
toribus aliis ad istam rationem nemo accesserit: ut neces- a.
sario confiteare, neque eorum tam temerarium quemquam fuisse, neque te ipsum [80] id, quod turpissime suscepisses, perseverare et transigere potuisse. Quid si tu ipse, Sex. Nævi, statuisti, bona P. Quintii ex edicto possessa non esse? opinor, tuum testimonium, quod in aliena re leve esset, id in tua, quoniam contra te est, gravissimum debet esse. Emisti bona Sex. Alpheni, L. Sulla dictatore vendente. socium tibi in hujus bonis edidisti Quintium. Plura non dico. Cum eo tu voluntariam societatem coibas, qui te in hereditaria societate fraudarat; et eum judicio tuo comprobabas, quem spoliatum fama fortunisque omnibus arbitrabare?

Diffidebam mehercule, C. Aquilli, satis animo certo et 77
confirmato me posse in hac causa consistere. Sic cogitabam; cum contra dicturus esset Hortensius, et cum esset attente auditurus Philippus, fore, uti permultis in rebus timore prolaberer. Dicebam huic Q. Roscio, cujus soror est cum P. Quintio, cum a me peteret, et summe contenderet, ut suum propinquum defenderem, mihi perdifficile esse contra tales oratores non modo tantam causam perorare, sed omnino verbum facere conari. Cum cupidius instaret; homini pro amicitia familiarius dixi, mihi videri ore durissimo esse, qui præsente eo gestum agere conaretur: qui vero cum ipso contenderent, eos, etiamsi quid antea recti aut venusti [81] habere visi sunt, id amittere: ne quid mihi
ejusmodi accideret, cum contra talem artificem dicturus 25
essem, me vereri. Tum mihi Roscius et alia multa confir- 78

in quibus interpunctio valde incerta esse solet. Ceterum fateor, locum esse duriorem. Est et durum intelligi *ei: fides hujus ne ei derogetur.* Quis ita loquitur? corrigendum est *fidei hujus—cognitæ ne—derogetur.*

80 *id—perseverare* &c.] *Id* magis ad *transigere* quam ad *perseverare* referendum.

81 *hab. visi sunt*] scr. *sint*, vel *essent.*

mandi mei causa dixit: et mehercule, si nihil diceret, tacito ipso officio et studio, quod habebat erga propinquum suum,
b. quemvis commoveret. Etenim, cum artifex ejusmodi sit, ut solus dignus videatur esse, qui in scena spectetur: tum vir ejusmodi est, ut solus dignus videatur, qui eo non accedat. Verumtamen, quid si, inquit, habes ejusmodi causam, ut hoc tibi planum sit faciendum, neminem esse, qui possit biduo, aut summum triduo, septingenta millia passuum am-
79 bulare? tamenne vereris, ut possis hæc contra Hortensium contendere? minime, inquam. Sed quid id ad rem? [82] Nimirum, inquit, in eo causa consistit. Quomodo? Docet me ejusmodi rem, et factum simul Sex. Nævii, quod, si solum proferretur, satis esse deberet. Quod abs te, C. Aquilli, et a vobis, qui adestis in consilio, quæso, ut diligenter attendatis. profecto intelligetis, illinc ab initio cupiditatem pugnasse et audaciam; hinc veritatem et pudorem, quoad potuerit, restitisse. Bona postulas, ut ex edicto possidere liceat. quo die? te ipsum, Nævi, volo audire: volo, inauditum facinus, ipsius, qui id commisit, voce convinci. Dic, Nævi, diem. Ante V Kalend. intercalares. Bene agis. quam longe est hinc in saltum vestrum Gallicanum? Nævi, te rogo. DCC millia passuum. Optime. De saltu dejicitur Quintius. quo die? possumus hoc quoque ex te audire? Quid taces? dic, inquam, diem. pudet dicere. Intelligo: verum et sero, et nequicquam pudet. dejicitur de saltu, C. Aquilli, pridie Kalend. intercalares. biduo post, aut ut statim de jure aliquis cucurrerit, non toto triduo DCC millia passuum confi-
80 ciuntur. O rem incredibilem! o cupiditatem inconsideratam! o nuntium volucrem! Administri et satellites Sex. Nævii Roma trans Alpes in Sebusianos biduo veniunt.
p. 15. O hominem fortunatum, qui ejusmodi nuntios, seu potius
a. Pegasos habeat. Hic ego, si Crassi omnes cum Antoniis
26 exsistant, si tu, L. Philippe, qui inter illos florebas, hanc causam voles cum Hortensio dicere, tamen superior sim necesse est. Non enim, quemadmodum putatis, omnia sunt in eloquentia. est quædam tamen ita perspicua veritas,
81 ut eam infirmare nulla res possit. An antequam postulasti, ut bona possideres, misisti, qui curarent, ut dominus de suo fundo a sua familia vi dejiceretur? Utrumlibet elige. alterum incredibile est: alterum nefarium: et ante hoc tempus utrumque inauditum. Septingenta millia passuum vis esse decursa biduo? dic. negas? ante igitur misisti. malo. Si enim illud diceres; improbe mentiri videre: cum hoc con-

82 *Nimirum, i. i. c. c. c.*] Quidam libri scr. et edd. ut R. Br. 1480. P. Manut. 1540. &c. habent *Nimium*, quod defendit Hotomannus. Frustra. Clarum est, explicari hic aliquid: in quo *nimirum*, est verbum proprium, ut *scilicet*.

fiteris; id te admisisse concedis, quod ne mendacio quidem tegere possis. Hoc consilium Aquillio, et talibus viris, tam cupidum, tam audax, tam temerarium probabitur? Quid 82
hæc amentia, quid hæc festinatio, quid hæc immaturitas tanta significat? non vim? non scelus? non latrocinium? non denique omnia potius, quam jus, quam officium, quam pudorem? Mittis injussu prætoris. quo consilio? jussurum sciebas? quid? cum jussisset, tum mittere nonne poteras? Postulaturus eras. Quando? post dies xxx. Nempe si te nihil impediret: si voluntas eadem maneret: si valeres: denique si viveres. Prætor jussisset. Opinor, si vellet, si valeret, si jus diceret, [83] si nemo recusaret, quin ex ipsius decreto et satisdare et judicium accipere vellet. Nam, per 83
deos immortales, si Alphenus, procurator P. Quintii, tibi tum satisdare, et judicium accipere vellet, denique omnia, quæ postulares, facere voluisset, quid ageres? revocares eum, quem in Galliam miseras? At hic quidem jam de b.
fundo expulsus: jam a suis diis penatibus præceps ejectus, jam (quod indignissimum est) suorum servorum manibus, nuntio atque imperio tuo, violatus esset. Corrigeres hæc, scilicet, tu postea. De cujusquam vita dicere audes, qui hoc concedas necesse est, ita te cæcum cupiditate et avaritia fuisse, ut, cum postea quid futurum esset, ignorares, accidere autem multa possent, spem maleficii præsentis in incerto reliqui temporis eventu collocares? Atque hæc perinde loquor, quasi ipso illo tempore, [84] cum te prætor jussisset ex edicto possidere, si in possessionem misisses, debueris, aut potueris P. Quintium de possessione deturbare.

Omnia sunt, C. Aquilli, ejusmodi, quivis ut perspicere 27
possit, in hac causa improbitatem et gratiam cum inopia et 84
[85] veritate contendere. Prætor te quemadmodum possidere jussit? opinor ex edicto. Sponsio quæ in verba facta est? [86] SI EX EDICTO PRÆTORIS BONA P. QUINTII POSSESSA

83 *si nemo recusaret, qui* &c.] Lambinus edidit *quin*, probante, sed non imitante Grævio. Nos sine dubitatione sic edidimus. Itemque *satisdare* pro vulgato *satisdaret.* Sic plane supra dixit. Facciolatus idem e vulgato extorquet. non feliciter, ut puto.

84 *cum te prætor* &c.] Nempe duplex fuit in tali causa decretum Pr. de possessione, primum, ut occuparet possessionem, sed tantum custodiendi caussa; alterum, per quod dominus fieret. Ergo Nævius, qui tantum primum decretum impetrarat, nondum poterat Quintium e fundo deturbare; quod dominus modo facere potest.—*si in possessionem misisses,* nempe tuos tuo loco, qui custodirent modo, donec alterum decretum intercessisset.

85 *veritate contendere*] Hic aliquid excidisse videtur Lambino: nempe connexio inter membrum secundum conclusionis et tertium; Nævium bona Quintii ex edicto Præt. non possedisse.

86 *si ex edicto*] Hotomannus edidit *ni*, et pro eo valde pugnat. sc. sponsio Quintii est, non Nævii, et ejus sponsio debet utique esse, *ni—non sint possessa bona sua.* Etsi dici potest, nil referre, Quintii sponsio ponatur, an Nævii responsio et restipulatio: tamen facilius est illud, quod et edd. quædam

NON SINT. Redeamus ad edictum. Id quemadmodum jubet possidere? Num quid est causæ, C. Aquilli, quin si longe aliter possedit, quam prætor edixit, iste ex edicto non possederit, ego sponsione vicerim? Nihil opinor. cognoscamus edictum. QUI EX EDICTO MEO IN POSSESSIONEM [87] VENERINT. De te loquitur, Nævi, quemadmodum tu putas. ais enim te ex edicto venisse: tibi, quid facias, definit: te instituit, tibi præcepta dat. EOS ITA VIDETUR IN POSSESSIONE ESSE OPORTERE. Quomodo? QUOD IBI-
p. 16. DEM RECTE CUSTODIRE POTERUNT, ID IBIDEM CUSTO-
a. DIANT. QUOD NON POTERUNT, ID AUFERRE ET ABDUCERE LICEBIT. Quid tum? DOMINUM, inquit, INVITUM DETRUDERE NON PLACET. Eum ipsum, qui fraudandi caussa latitet: eum ipsum, quem judicio nemo defendat: eum ipsum, qui cum omnibus creditoribus suis male agat,
85 invitum de prædio detrudi vetat. Proficiscenti tibi in possessionem prætor ipse, Sex. Nævi, palam dicit: ita possideto, ut tecum simul possideat Quintius: ita possideto, ut Quintio [88] vis ne afferatur. Quid? tu id quemadmodum observas? mitto illud dicere, eum, qui non latitarit, cui Romæ domus, uxor, liberi, procurator esset: eum, qui tibi vadimonium non deseruisset: hæc omnia mitto: illud dico, dominum expulsum esse de prædio; domino a familia sua manus allatas esse ante suos Lares familiares. [89] hoc dico.

* * * * * * * * * * * *

28 * Nævium ne appellasse quidem Quintium, cum simul esset, experiri posset quotidie: deinde quod omnia judicia difficillima, cum summa sua invidia, maximoque periculo P. Quintii fieri mallet, quam illud pecuniarium judicium, quod uno die transigi posset: ex quo uno hæc omnia nata et profecta esse concedit. quo in loco conditionem tuli, si vellet pecuniam petere, P. Quintium judicatum solvi satisdaturum, dum ipse, si quid peteret, pari conditione uteretur.

86 Ostendi, quam multa ante fieri convenerit, quam hominis propinqui bona possideri postularentur: præsertim cum Romæ domus ejus, uxor, liberi essent, et procurator æque utriusque necessarius. Docui, cum desertum esse dicat vadimonium, omnino vadimonium nullum fuisse: quo
b. die hunc sibi promisisse dicat, eo die ne Romæ quidem

habent. Sed edd. vett. valde variant, ut in talibus sæpe alias. Vid. supra c. 8.

87 *venerint*] Sic Mss. ap. Gruterum et ed. W. Ceteræ pr. *venerit*. Nil interest.

88 *vis ne afferatur*] Edd. vett. *jus ne auferatur*. Quod nunc editur, est ab Hotomanno e Cod. Ms. cui consentit Dr. idque sequentia postulant.

89 *hoc dico—Nævium*] Sic, sed sine lacunæ indicio, habent edd. Rom. Br. et inde aliæ. Sed ed. W. sic: *cum hoc edicti nomine ne appellasset quidem Quintium*. Sic et Mss. Franc. ap. Græv.

eum fuisse, id testibus me pollicitus sum planum facturum,
qui et scire deberent, et causam, cur mentirentur, non
haberent. Ex edicto autem non potuisse bona possideri,
demonstravi: quod neque fraudandi causa latitasset, neque
exsilii causa solum vertisse diceretur. Reliquum est, ut eum 87
nemo judicio defenderit. quod contra copiosissime defensum
esse contendi, non ab homine alieno, neque ab aliquo ca-
lumniatore atque improbo, sed ab equite Romano, propin-
quo et necessario suo, quem ipse Sex. Nævius procuratorem
relinquere antea consuesset: neque eum, si tribunos appel-
larit, idcirco minus [90] judicium pati paratum fuisse: neque
potentia procuratoris Nævio jus ereptum: contra istum
potentia sua tum tantummodo superiorem fuisse, nunc no-
bis vix respirandi potestatem dare. Quæsivi, quæ causa 29
fuisset, cur bona non venissent, cum ex edicto possideren- 88
tur. deinde illud quoque requisivi, qua ratione ex tot credi-
toribus nemo neque tum idem fecerit, neque nunc contra
dicat, omnesque pro P. Quintio pugnent: præsertim cum
in tali judicio testimonia creditorum existimentur ad rem
maxime pertinere. Postea sum usus adversarii testimonio,
qui sibi eum nuper edidit socium, quem, quo modo nunc
intendit, ne in vivorum quidem numero tum demonstrat
fuisse. Tum illam incredibilem celeritatem, seu potius au-
daciam, protuli: confirmavi necesse esse, aut biduo DCC
millia passuum esse decursa, aut Sex. Nævium diebus com-
pluribus ante in possessionem misisse, quam postularet, uti
ei liceret bona possidere. Postea recitavi edictum, quod 89
aperte dominum de prædio detrudi vetaret: in quo consti- p. 17.
tit, Nævium ex edicto non possedisse, cum confiteretur ex a.
prædio vi detrusum esse Quintium. [91] Omnino autem bona
possessa non esse constitui; quod bonorum possessio spe-
ctetur non in aliqua parte, sed in universis, quæ teneri ac
possideri possint. Dixi, Romæ domum fuisse, quo iste ne
adspirarit quidem: servos complures, ex quibus iste posse-
derit neminem, ne attigerit quidem: unum fuisse, quem at-
tingere conatus sit: prohibitum fuisse: quievisse. In ipsa 90
Gallia cognostis in prædia privata Quintii Sex. Nævium
non venisse. Denique ex ipso saltu, quem, per vim ex-
pulso socio, possedit, servos privatos Quintii non omnes
ejectos esse. [92] Ex quo, et ex ceteris dictis, factis, cogita-

90 *judicium pati*] Hic quoque Edd. vett. *judicio*, ut et Mss. *Judicium* recte edidit Hotom. quod pariter in Mss. repertum: idque verum est.

91 *Omnino a. bona*] Sic primus edidit Hotomannus. Ante omnes *omnia*, ut et Mss. habent. Id natum est e seq. *universa*. Sed *omnino* verum est. nam ex notione possessionis demonstratur, non possessa esse.

92 *Ex quo* &c.] Hic deese aliquid videtur Hotomanno, quod hæc non cohærent cum antecedentibus. Verum est.

tisque Sex. Nævii, quivis potest intelligere, istum nihil aliud egisse, neque nunc agere, nisi uti per vim, per injuriam, per iniquitatem judicii, totum agrum, qui communis est, suum facere possit.

30 Nunc causa perorata, res ipsa, et periculi magnitudo, C.
91 Aquilli, cogere videtur, ut te, atque eos, qui tibi in consilio sunt, obsecret obtesteturque P. Quintius per senectutem ac solitudinem suam, nihil aliud, nisi ut vestræ naturæ bonitatique obsequamini: ut, [93] cum veritas cum hoc faciat, plus hujus inopia possit ad misericordiam, quam illius opes
92 ad crudelitatem. Quo die ad te judicem venimus, eodem die illorum minas, quas ante horrebamus, negligere cœpimus. Si causa cum causa contenderet; nos nostram perfacile cuivis probaturos statuebamus. Quod vitæ ratio cum ratione vitæ decerneret; idcirco nobis etiam magis te ju-
b. dice opus esse arbitrati sumus. Ea res enim nunc [94] in discrimine versatur, utrumne possit se contra luxuriam ac licentiam rusticana illa atque inculta parsimonia defendere: an deformata, atque ornamentis omnibus spoliata, nuda
93 cupiditati petulantiæque [95] addicatur. * Non comparat se tecum gratia P. Quintius, Sex. Nævi: non opibus, non facultate contendit. omnes tuas artes, quibus tu magnus es, tibi concedit. Fatetur, se non belle dicere, non ad voluntatem loqui posse: non ab afflicta amicitia transfugere, atque ad florentem aliam devolare: non profusis sumtibus vivere: non ornare magnifice splendideque convivium: non habere domum clausam pudori et sanctimoniæ, patentem atque adeo expositam cupiditati et voluptatibus: contra, sibi officium, fidem, diligentiam, vitam omnino semper horridam atque aridam cordi fuisse. ista superiora esse, ac pluri-
94 mum posse his moribus sentit. Quid ergo est? non usque eo tamen, ut in capite fortunisque hominum honestissimorum dominentur ii, qui relicta bonorum virorum disciplina, et quæstum et sumptum Gallonii sequi maluerunt, atque etiam, quod in illo non fuit, cum audacia perfidiaque vixerunt. Si licet vivere eum, quem Sex. Nævius non vult: si est homini honesto locus in civitate, invito Nævio: si fas est respirare P. Quintium, contra nutum ditionemque Nævii: si quæ pudore ornamenta sibi peperit, ea potest contra petulantiam, te defendente, obtinere: spes est, et hunc miserum atque infelicem aliquando tandem posse con-

93 *cum veritas cum hoc faciat*] Edd. pr. et Mss. *c. v. hæc faciat.* Vulgata, quæ jam est ap. Junt. recte se habet, propagata ab Aldo, P. Manut. &c.

94 *in discrimine versatur*] Sic habent ed. W. et Mss. ap. Gruterum, ediditque bene Grævius. Ceteræ edd. *in discrimen.*

95 *addicatur*] Hic rursus aliquid deesse indicant etiam Mss. qui hic spatium inane relinquunt, quod et in ed. Rom. 1480. est.

sistere. Sin et poterit Nævius id, quod libet, et ei libebit,
quod non licet: quid agendum est? qui deus appellandus
est? cujus hominis fides [96] imploranda est? qui denique
questus, qui mœror dignus inveniri in calamitate tanta po-
test? Miserum est exturbari fortunis omnibus: miserius 31
est, injuria. acerbum est ab aliquo circumveniri: acer- 95
bius, a propinquo. calamitosum est bonis everti: cala- p. 18.
mitosius, cum dedecore. funestum est a forti atque honesto a.
viro jugulari: funestius, ab eo, cujus vox [97] in præconio
quæstu prostitit. indignum est a pari vinci aut superiore:
indignius, ab inferiore atque humiliore. luctuosum est tradi
alteri cum bonis: luctuosius, inimico. horribile est causam
capitis dicere: horribilius, priore loco dicere. Omnia cir- 96
cumspexit Quintius, omnia periclitatus est, C. Aquilli: non
prætorem modo, a quo jus impetraret, invenire non potuit,
atque adeo ne unde arbitratu quidem suo postularet: sed
ne amicos quidem Sex. Nævii: quorum sæpe et diu ad pe-
des jacuit stratus, obsecrans per deos immortales, ut aut se-
cum jure contenderent, aut injuriam sine ignominia sibi
imponerent. Denique ipsius inimici vultum superbissi- 97
mum subiit: ipsius Sex. Nævii lacrymans manum prehen-
dit, in propinquorum bonis proscribendis exercitatam: ob-
secravit per fratris sui mortui cinerem, per nomen propin-
quitatis, per ipsius conjugem et liberos, quibus propior P.
Quintio nemo est, ut aliquando [98] misericordiam caperet;
aliquam, si non propinquitatis, at ætatis suæ; si non ho-
minis, at humanitatis rationem haberet: ut secum aliquid,
integra sua fama, qualibet, dummodo tolerabili, conditione
transigeret. Ab ipso repudiatus, ab amicis ejus non sub- 98
levatus, ab omni magistratu agitatus atque perterritus,
quem præter te appellet, habet neminem: tibi se, tibi suas
omnes opes fortunasque commendat: tibi committit existi-
mationem ac spem reliquæ vitæ. Multis vexatus contumeliis,
plurimis jactatus injuriis, non turpis ad te, sed miser con-
fugit: e fundo ornatissimo dejectus, ignominiis omnibus
appetitus, cum illum in suis paternis bonis dominari videret,
ipse filiæ nubili dotem conficere non posset, nihil alienum
tamen vita superiore commisit. Itaque te hoc obsecrat,
C. Aquilli, ut, quam existimationem, quam honestatem in 99

96 *imploranda est.*] Hic quoque lacuna est in Mss. Sensus quidem plenus est.

97 *in præconio quæstu prostitit*] Vetus lectio est *in præconio quæstum præstitit:* vel sine *in.* Vulgatum primus edidit P. Manutius a. 1540, quem statim secutus est Colinæus, cum aliis. Paullum tamen alii aberrarunt, ut Lambinus, Brutus. Prolusit Manutio ed. W. quæ habet *in præconio quæstu præstitit,* pro *prostitit,* sed hoc ordine *vox cujus i. p. q. p.* *Quæstu* est pro *quæstui.* Sic *prostare* et *prostituere* dixit Ovid. A. 1, 10. 17. 42.

98 *misericordiam caperet*] Pro glossa habet Gruterus. Recte.

judicium tuum prope acta jam ætate decursaque, attulit, eam liceat ei secum ex hoc loco efferre: ne is, de cujus officio nemo unquam dubitavit, sexagesimo denique anno, dedecore, macula, turpissimaque ignominia notetur: ne ornamentis ejus omnibus Sex. Nævius pro spoliis abutatur: ne per te [99] ferat, quo minus, quæ existimatio P. Quintium usque ad senectutem perduxit, eadem usque ad rogum prosequatur.

---

# M. TULLII CICERONIS

PRO

# SEX. ROSCIO AMERINO

## ORATIO SECUNDA.

### ARGUMENTUM.

*L. Sulla II. Q. Metello Coss. Erutius Sex. Roscium municipem Amerinum, Equitem R. parricidii reum apud M. Fannium* Quæsitorem inter Sicarios *i. e. eum prætorem, cui hoc datum erat, ut eo anno, si quis tanquam sicarius deferretur, de ea re quæstionem haberet ac judicaret, fecit, eumque ita accusavit, ut diceret causam ei maleficii suscipiendi fuisse, primum odium patris, qui et ab sese illum amandarat, et in prædia rustica relegarat, neque unquam domi suæ habuerat: et hoc amplius, exheredare illum in animo habuerat. M. Tullius annum tum agens ætatis septimum et vicesimum, Roscium hac oratione defendit. In qua hæc fere capita complexus est. Primum abhorrere a tanti sceleris atrocitate vitam Sex. Roscii honestissime atque integerrime transactam: patri autem causam nullam fuisse, cur eum odio haberet, atque exheredare vellet. Quod vero eum rei rusticæ præposuerat, id non modo non odii ac malevolentiæ, sed etiam amoris et benevolentiæ paternæ singulare testimonium extitisse. Incredibile esse, hoc crimen in quenquam humana specie ac figura præditum cadere potuisse, nisi tanquam ea, quæ oculis cernuntur, expressa sceleris vestigia extarent: facultatem denique perficiendi maleficii nullam Roscio fuisse, qui neque Romæ tum fuisset, quum cædes facta diceretur, neque ullum liberum hominem nosset,*

99 *ferat, quo minus*] Conjeci *fiat*, quod et Passeratio in mentem venit. Sed Grævius sequitur Hotomannum, qui interpretatur, ne Quintius hac pœna afficiatur. Sed in eo sensu *quo minus* sequi non potest, addique debebat *Quintius*.

*per quem negotium transigeret: servos vero ipsum etiam in quæstionem postulare, quum, ii ne dentur, adversarii magnopere recusent. Secundo loco ita reum purgat, ut etiam in T. Roscium quendam, cognomento Magnum, crimen conferat, quod et veteres et capitales inimicitias cum Sexti patre exercuerit, et Romæ tum fuerit, cum ille occisus dicatur: servus præterea sicarius et gladiator sit, ac sæpe in cæde versatus. Deinde L. Chrysogonum L. Sullæ libertum, et apud eundem gratiosissimum, interfecti bona quasi proscripti coëmisse, possidere, partem cum T. Roscio communicasse: et quia nunc Sexti hujusce vitam uterque sibi ad ea bona fruenda obstare atque officere intelligat, Erutium, accusatorem veterem et exercitatum apposuisse, qui crimen callide confingeret, accusationemque susciperet. Reum autem Roscium non modo nullum emolumentum ex nece patris, sed etiam summam egestatem atque inopiam reportasse: iniquum esse, ut, cujus injuria patriis fortunis omnibus sit eversus, atque ad summam inopiam redactus, ejus nunc potentia per summum dedecus summamque injuriam vita privetur.* Causa publica *adeoque ipsum* judicium publicum *est: h. e. accusator non privatam alicujus, sed læsæ totius reip. injuriam persequitur, quod hujusmodi crimina ad ipsius reip. perniciem valent. Acta est in foro (ut moris erat, publice, et in conspectu populi circum subsellia judicum coronam facientis, hæc capitis judicia fieri) ad M. Fannii prætoris tribunal. qui quæstioni inter sicarios præerat, quum ei in consilio judices ex ordine senatorio, qui tum solus lege Cornelia judicabat, assiderent. Et acta est, ut Gellius testatur, L. Sulla iterum, et Q. Metello Coss. anno post causam P. Quintii.*

CREDO ego [1] vos, judices, mirari, quid sit, quod, cum 1
tot summi oratores hominesque nobilissimi sedeant, ego 1
potissimum surrexerim, qui neque ætate, neque ingenio, neque auctoritate sim cum iis, qui sedeant, comparandus. Omnes enim hi, quos videtis adesse in hac causa, injuriam novo scelere conflatam putant oportere defendi: defendere ipsi propter iniquitatem temporum non audent. ita fit, ut adsint, propterea quod officium sequuntur; taceant autem idcirco, quia periculum metuunt. Quid ergo? audacissi- 2
mus ego ex omnibus? minime. at tanto officiosior, quam ceteri? ne istius quidem laudis ita sum cupidus, ut aliis eam præreptam velim. Quæ me igitur res præter ceteros impulit, ut causam Sex. Roscii reciperem? quia, si quis istorum dixisset, quos videtis adesse, in quibus summa au- p. 19.
ctoritas est atque amplitudo; si verbum de republica fe- a.
cisset, id quod in hac causa fieri necesse est; multo plura dixisse, quam dixisset, putaretur: ego etiamsi omnia, quæ 3
dicenda sunt, libere dixero, nequaquam tamen similiter oratio mea exire, atque in vulgus emanare poterit. deinde,

1 *Credo ego*] Videtur in hoc exordio imitatus esse initium Archidami Isocratis.

quod ceterorum neque dictum obscurum potest esse, propter nobilitatem et amplitudinem, neque temere dicto concedi, propter ætatem et prudentiam: ego si quid liberius dixero, vel occultum esse propterea, quod nondum ad rempublicam accessi, vel ignosci adolescentiæ meæ poterit: tametsi non modo ignoscendi ratio, verum etiam cogno-
4 scendi consuetudo jam de civitate sublata est. Accedit illa quoque causa, quod a ceteris forsitan ita petitum sit, ut dicerent, ut utrumvis salvo officio se facere posse arbitrarentur: a me autem ii contenderunt, qui apud me et amicitia, et beneficiis, et dignitate plurimum possunt, quorum ego neque benivolentiam erga me ignorare, nec auctoritatem
2 aspernari, nec voluntatem [2] negligere debebam. His de
5 causis ego huic causæ patronus exstiti, non electus unus, qui maximo ingenio, sed relictus ex omnibus, qui minimo periculo possem dicere: neque uti satis firmo præsidio defensus Sex. Roscius, verum uti ne omnino desertus esset. Forsitan quæratis, qui iste terror sit, et quæ tanta formido, quæ tot ac tales viros impediat, quo minus pro capite et fortunis alterius, quemadmodum consuerunt, causam velint dicere. Quod adhuc vos ignorare non mirum est, propterea quod consulto ab accusatoribus ejus rei, quæ conflavit hoc
6 judicium, mentio facta non est. Quæ res ea est? bona patris hujusce Sex. Roscii, quæ sunt sexagies: quæ de viro fortissimo et clarissimo, L. Sulla, quem honoris causa no-
b. mino, duobus millibus nummum se dicit emisse adolescens, vel potentissimus hoc tempore nostræ civitatis, L. Cornelius Chrysogonus. Is a vobis, judices, hoc postulat, ut, quoniam in alienam pecuniam, tam plenam atque præclaram, nullo jure invaserit, quoniamque ei pecuniæ vita Sex. Roscii obstare atque officere videatur, deleatis ex animo suo suspicionem omnem, metumque tollatis: sese, hoc incolumi, non arbitratur hujus innocentis patrimonium tam amplum et copiosum posse obtinere, damnato et ejecto, sperat se posse, quod adeptus est per scelus, id per luxuriam effundere atque consumere. Hunc sibi ex animo scrupulum, [3] qui se dies noctesque stimulet ac pungat, ut evellatis, postulat, ut ad hanc suam prædam, tam nefariam, ad-
7 jutores vos profiteamini. Si vobis æqua et honesta postulatio videtur, judices; ego contra brevem postulationem affero, et (quomodo mihi persuadeo) aliquanto æquiorem.
3 Primum a Chrysogono peto, ut pecunia fortunisque nostris contentus sit, sanguinem et vitam ne petat: deinde a vobis,

2 *negligere debeam*] Evidens est, Ciceronem scripsisse *debebam*. Est enim sermo de præterito, et esse deberet *debeo*, si præsenti uti voluisset.

3 *qui se—stimulat ac pungit*] Quia oratio obliqua est, Cicero sine dubio scripsit *stimulet ac pungat*. Itaque edidi. Mox Ms. Gu. *avellatis.*

judices, ut audacium sceleri resistatis, innocentium calamitatem levetis, et in causa Sex. Roscii, periculum, quod in omnes intenditur, propulsetis. Quodsi aut causa criminis, 8
aut facti suspicio, aut quælibet denique vel minima res reperietur, quamobrem videantur illi nonnihil tamen in deferendo nomine secuti, postremo si præter eam prædam, quam dixi, quidquam aliud causæ inveneritis; non recusamus, quin illorum libidini Sex. Roscii vita dedatur. sin aliud agitur nihil, nisi, ut iis ne quid desit, quibus satis nihil est; si hoc solum hoc tempore pugnatur, ut ad illam opimam præclaramque prædam damnatio Sex. Roscii, velut cumulus, accedat: nonne cum multa indigna, tum vel hoc indignissimum est, vos idoneos habitos, per quorum senten- p. 20.
tias jusque jurandum id assequantur, [4] quod antea ipsi sce- a.
lere et ferro assequi consuerant? qui ex civitate in senatum propter dignitatem, [5] ex senatu in hoc consilium delecti estis propter severitatem, ab his hoc postulare homines sicarios atque gladiatores, non modo ut supplicia vitent, quæ a vobis pro maleficiis suis metuere atque horrere debent, verum etiam ut spoliis [6] Sexti Roscii ex hoc judicio ornati auctique discedant? His de rebus tantis tamque atrocibus, 4
neque satis me commode dicere, neque satis graviter con- 9
queri, neque satis libere vociferari posse intelligo. Nam commoditati ingenium, gravitati ætas, libertati tempora sunt impedimento. Huc accedit summus timor, quem mihi natura pudorque meus attribuit, et vestra dignitas, et vis adversariorum, et Sex. Roscii pericula. Quapropter vos oro atque obsecro, judices, ut attente bonaque cum venia verba mea audiatis. Fide sapientiaque vestra fretus plus 10
oneris sustuli, quam ferre me posse intelligo. Hoc onus si vos aliqua ex parte allevabitis, feram, ut potero, studio et industria, judices: sin a vobis (id quod non spero) deserar; tamen animo non deficiam, et id, quod suscepi, quoad potero, perferam. quodsi perferre non potero; opprimi me onere officii malo, quam id, quod mihi cum fide semel impositum est, aut propter perfidiam abjicere, aut propter infirmitatem animi deponere. Te quoque magnopere, M. 11
Fanni, quæso, ut, qualem te jam antea populo Romano

4 *quod antea—consuerunt*] Scripsi *consuerant*, quod necessarium esse, omnes moniti sentient.

5 *ex senatu in hoc cons.*] Hæret hic Hotomannus, hæret etiam Grævius. Tenendum est, in hac forma, cum judices dicuntur esse lecti, nempe ad certum judicium in certa caussa, id pertinere ad rejectionem judicum, qui prima sortitione exissent: qui relinquebantur, cum iis, qui per subsortitionem accesserant, dicebantur lecti in consilium &c. Hoc semel dictum teneant studiosi, ne in verbis hærentes impediantur.

6 *Sexti Roscii*] Sic edd. pr. Restituit jam Grævius. Visum etiam est addendum *ex* hoc jud. propter verbum *discedant*, quod fere sic construitur.

præbuisti, cum [7] huic idem quæstioni judex præesses, talem te et nobis et populo Romano hoc tempore impertias.
5 Quanta multitudo hominum convenerit ad hoc judicium, vides: quæ sit omnium mortalium exspectatio, quæ cupidi-
b. tas, ut acria ac severa judicia fiant, intelligis. Longo intervallo judicium inter sicarios hoc primum committitur, cum interea cædes indignissimæ maximæque factæ sint. Omnes hanc quæstionem, te prætore, de manifestis maleficiis quotidianoque sanguine haud remissius sperant fu-
12 turam. Qua vociferatione in ceteris judiciis accusatores uti consueverunt, ea nos hoc tempore utimur, qui causam dicimus. Petimus abs te, M. Fanni, a vobisque, judices, ut quam acerrime maleficia vindicetis, ut quam fortissime hominibus audacissimis resistatis, ut hoc cogitetis, nisi in hac causa, qui vester animus sit, [8] ostenderitis, eo prorumpere hominum cupiditatem, et scelus, et audaciam, ut non modo clam, verum etiam hic in foro, ante tribunal tuum, M. Fanni, ante pedes vestros, judices, inter ipsa subsellia cædes
13 futuræ sint. Etenim quid aliud hoc judicio tentatur, nisi ut id fieri liceat? Accusant ii, qui in fortunas hujus invaserunt: causam dicit is, cui, præter calamitatem, nihil reliquerunt: accusant ii, quibus, occidi patrem Sex. Roscii, bono fuit: causam dicit is, cui non modo luctum mors patris attulit, verum etiam egestatem: accusant ii, qui hunc ipsum jugulare summe cupierunt: causam dicit is, qui etiam ad hoc ipsum judicium cum præsidio venit, ne hic ibidem ante oculos vestros trucidetur. denique accusant ii, quos populus poscit: causam dicit is, qui unus relictus ex
14 illorum nefaria cæde restat. Atque ut facilius intelligere possitis, judices, ea, quæ facta sunt, indigniora esse, quam hæc sunt, quæ dicimus; ab initio, res quemadmodum gesta sit, vobis exponemus: quo facilius et hujus hominis innocentissimi miserias, et illorum audaciam cognoscere possitis, et reipublicæ calamitatem.

6 Sex. Roscius, pater hujusce, municeps Amerinus fuit,
15 cum genere, et nobilitate, et pecunia non modo sui muni-
p. 21. cipii, verum etiam ejus vicinitatis facile primus, tum gratia
a. atque hospitiis florens hominum nobilissimorum. Nam cum Metellis, Serviliis, Scipionibus erat ei non modo hospitium, verum etiam domesticus usus et consuetudo: quas

7 *huic idem quæstioni*] *Eidem* maluere Hotom. Grævius. Mihi *idem* elegantius est: nec opus erat addere *eidem*. Intelligitur enim sua sponte quæstio inter sicarios. De judice quæstionis v. Clav.

8 *ostendetis*] Aut *ostenderitis*, aut *ostendatis* scribendum: illud prætuli. *Ostendetis* per compendiariam scripturam ortum est, in eaque sæpe peccavere librarii et editores.

(ut æquum est) familias, honestatis amplitudinisque gratia
nomino. Itaque ex suis omnibus commodis hoc solum filio
reliquit. nam patrimonium domestici prædones vi ereptum
possident: fama et vita innocentis ab hospitibus amicisque
paternis defenditur. Hic cum omni tempore nobilitatis 16
fautor fuisset, tum hoc tumultu proximo, cum omnium no-
bilium dignitas et salus in discrimen veniret, præter ceteros
in ea vicinitate, eam partem causamque opera, studio, au-
ctoritate defendit. Etenim rectum putabat, pro eorum
honestate se pugnare, propter quos ipse honestissimus
inter suos numerabatur. Posteaquam victoria constituta
est, ab armisque recessimus; cum proscriberentur homines,
atque ex omni regione caperentur, ii, qui adversarii fuisse
putabantur; erat ille Romæ frequens, atque in foro, et in
ore omnium quotidie versabatur: magis ut exsultare victo-
ria nobilitatis videretur, quam timere, ne quid ex ea cala-
mitatis sibi accideret. Erant ei veteres inimicitiæ cum 17
duobus Rosciis Amerinis, quorum alterum sedere in accusa-
torum subselliis video, alterum tria hujusce prædia possi-
dere audio: quas inimicitias si tam cavere potuisset, quam
metuere solebat, viveret. Neque enim, judices, injuria me-
tuebat. nam duo isti sunt T. Roscii, quorum alteri Capitoni
cognomen est; iste, qui adest, Magnus vocatur: homines
ejusmodi: alter plurimarum palmarum vetus ac nobilis
gladiator habetur; hic autem nuper [9] se ad eum lanistam
contulit: qui cum ante hanc pugnam tiro esset scientia, facile b.
ipsum magistrum scelere audaciaque superavit. Nam cum 7
hic Sex. Roscius esset Ameriæ, T. autem iste Roscius 18
Romæ; cum hic filius assiduus in prædiis esset, cumque
se, voluntate patris, rei familiari vitæque rusticæ dedisset;
iste autem frequens Romæ esset; occiditur ad balneas Pa-
latinas rediens a cœna Sex. Roscius. Spero ex hoc ipso
non esse obscurum, ad quem suspicio maleficii pertineat:
verum id, quod adhuc est suspiciosum, nisi perspicuum res
ipsa fecerit, hunc affinem culpæ judicatote. Occiso Sex. 19
Roscio, primus Ameriam nunciat Mallius Glaucia quidam,
homo tenuis, libertinus, cliens et familiaris istius T. Roscii:
et nuntiat domum, non filii, sed T. Capitonis, inimici: et,
cum post horam primam noctis occisus esset, primo dilu-
culo nuntius hic Ameriam venit. decem horis nocturnis sex
et quinquaginta millia passuum cisiis pervolavit; non modo
ut exoptatum inimico nuntium primus afferret, sed etiam
cruorem inimici quam recentissimum telumque paullo ante
e corpore extractum ostenderet. Quatriduo, quo hæc gesta 20

9 *se ad eum lanistam contulit*] int. lanistam: *qui* refer ad hunc, qui se T. Roscium gladiatorem veterem, ut contulit ad lanistam.

sunt, res ad Chrysogonum in castra L. Sullæ Volaterras defertur: magnitudo pecuniæ demonstratur; bonitas prædiorum, (nam fundos decem et tres reliquit, qui Tiberim fere omnes tangunt,) hujus inopia et solitudo commemoratur. demonstrant, cum pater hujusce, Sex. Roscius, homo tam splendidus et gratiosus, nullo negotio sit occisus, perfacile hunc hominem, incautum, et rusticum, et Romæ ignotum, de medio tolli posse. ad eam rem operam suam
8 polliceentur. Ne diutius vos teneam, judices, [10] societas
21 coitur. Cum jam proscriptionis mentio nulla fieret, et cum etiam, qui antea metuerant, redirent, ac jam defunctos
p. 22. sese periculis [11] arbitrarentur: nomen refertur in tabulas
a. Sexti Roscii, hominis studiosissimi nobilitatis manceps fit Chrysogonus. tria prædia vel nobilissima Capitoni propria traduntur, quæ hodie possidet: in reliquas omnes fortunas iste T. Roscius nomine Chrysogoni, quemadmodum ipse dicit, impetum facit. Hæc bona sexagies H-S emuntur duobus millibus nummum. Hæc omnia, judices, impru-
22 dente L. Sulla facta esse [12] certo scio. Neque enim mirum, cum eodem tempore [13] et ea, quæ præterita sunt, et ea, quæ videntur instare, præparet; cum et pacis constituendæ rationem, et belli gerendi potestatem solus habeat; cum omnes in unum spectent, unus omnia gubernet; cum tot tantisque negotiis distentus sit, ut respirare libere non possit; si aliquid non animadvertat: cum præsertim tam multi occupationem ejus observent, tempusque aucupentur, ut, simul atque ille despexerit, aliquid hujuscemodi moliantur. Huc accedit, quod quamvis ille felix sit, sicut est; tamen in tanta felicitate nemo [14] potest esse, in magna familia qui neminem, neque servum, neque libertum impro-
23 bum habeat. Interea iste T. Roscius, vir optimus, procurator Chrysogoni, Ameriam venit: in prædia hujus invadit: hunc miserum, luctu perditum, qui nondum etiam omnia paterno funeri justa solvisset, nudum ejicit domo atque focis patriis diisque penatibus præcipitem, judices, exturbat: ipse amplissimæ pecuniæ fit dominus. Qui in sua re fuisset egentissimus, erat, ut fit, insolens in aliena. Multa palam

10 *societas coitur*] Ed. W. *cogitur.*

11 *arbitrarentur*] Hic inseruimus cum Grævio, quæ sequuntur, *nomen refertur in tabb. Sexti Roscii*, ex veteribus Grammaticis, unde eruerunt Hotomannus obs. IX, 11. Lipsius Var. Lect. III, 6. alias non potest intelligi *manceps fit Chr.*

12 *certo scio*] Sic dedi ex edd. Ald. Manut. &c. Mss. ap. Grut. et Gu. Vulgo *certe*. Latinitas poterat editores monere vitii.

13 *et ea, quæ præterita sunt, et ea*] In primo intell. *curet* e sequente *præparet*, in quo significatio curæ inest. Forte melius addatur, post *sunt*, quo sit etiam oratio concinnior. Ms. Gu. vitiose *præpararet*.

14 *potest esse, in magna f.* &c.] Sic interpungendum, non ut vulgo *p. esse in magna f.*

domum suam auferebat: plura clam de medio removebat:
non pauca suis adjutoribus large effuseque donabat: reli-
qua, constituta auctione, vendebat. Quod Amerinis usque 9
eo visum est indignum, ut urbe tota fletus gemitusque
fieret. Etenim multa simul ante oculos versabantur: mors 24
hominis florentissimi, Sex. Roscii, crudelissima: filii autem
ejus egestas indignissima; cui de tanto patrimonio prædo b.
iste nefarius ne iter quidem ad sepulcrum patrium reli-
quisset: bonorum emtio flagitiosa, flagitiosa possessio,
furta, rapinæ, donationes. Nemo erat, qui non ardere
omnia mallet, quam videre in Sex. Roscii, viri optimi at-
que honestissimi, bonis [15] jactantem se ac dominantem T.
Roscium. Itaque decurionum decretum statim fit, ut de- 25
cem-primi proficiscantur ad L. Sullam, doceantque eum,
qui vir Sex. Roscius fuerit: conquerantur de istorum sce-
lere, et injuriis; orent, ut et illius mortui famam, et filii
innocentis fortunas conservatas velit. Atque ipsum decre-
tum, quæso, cognoscite. DECRETUM DECURIONUM. Le-
gati in castra veniunt. intelligitur, judices, id, quod jam
ante dixi, imprudente L. Sulla, scelera hæc et flagitia fieri.
Nam statim Chrysogonus et ipse ad eos accedit, et homines
nobiles [16] allegat iis, qui peterent, ne ad Sullam adirent, et
omnia Chrysogonum, quæ vellent, esse facturum pollice-
rentur. Usque adeo autem ille pertimuerat, ut mori mal- 26
let, quam de his rebus Sullam doceri. Homines antiqui,
qui ex sua natura ceteros fingerent, cum ille confirmaret,
sese nomen Sex. Roscii de tabulis exemturum, prædia va-
cua filio traditurum; cumque id ita futurum T. Roscius
Capito, qui in X legatis erat, appromitteret, crediderunt:
Ameriam re inorata reverterunt. Ac primo rem differre
quotidie ac procrastinare illi cœperunt: deinde aliquanto
lentius: nihil agere, atque deludere: postremo (id quod
facile intellectum est) insidias vitæ hujusce Sex. Roscii pa-
rare, neque sese arbitrari posse diutius alienam pecuniam,
domino incolumi, obtinere. Quod is simul atque sensit, de 10
amicorum cognatorumque sententia Romam confugit, et 27
sese ad [17] Cæciliam, Nepotis filiam, quam honoris causa

15 *jactantem se ac dom.*] Addidi *se* ex edd. pr. quibus consentit Ms. Gu. Vulgatum intelligi sane potest, sed durius id est, longeque concinnior et Ciceronianæ consuetudini similior fit oratio, si sic *se* interponitur.

16 *allegat iis*] Lambinus sic latine dici negat, corrigitque *allegat, ab iis qui p.* quod est sane elegans et valde probat Grævius. Falsum autem est, *allegare alicui* dici latine non posse: sed elegantius abesse *iis* concedo, præsertim cum paullo ante sit *ad eos*, quo referri *allegat* potest. Ceterum totum *allegat iis* abest ed. Juntæ.

17 *Cæciliam, Nepotis fil.*] Infr. c. 50. dicitur *Nepotis soror, et Balearici filia*, cujus Balearici filius fuit Nepos. In utroque loco, vereor, ne ista! sint a glossatoribus: nec opus erat in tali narratione ista elogia addi, præsertim iterum.

p. 23. nomino, contulit, qua pater usus erat plurimum: in qua
a. muliere, judices, etiam nunc, id quod omnes semper existimaverunt, quasi exempli causa, vestigia antiqui officii remanent. Ea Sex. Roscium inopem, ejectum domo atque expulsum ex suis bonis, fugientem latronum tela et minas, recepit domum, hospitique oppresso jam, desperatoque ab omnibus, opitulata est. Ejus virtute, fide, diligentia factum est, ut hic potius vivus in reos, quam occisus in pro-
28 scriptos referretur. Nam postquam isti intellexerunt, summa diligentia vitam Sex. Roscii custodiri, neque sibi ullam cædis faciundæ potestatem dari; consilium ceperunt, plenum sceleris et audaciæ, ut nomen hujus de parricidio deferrent, ut ad eam rem aliquem accusatorem veterem compararent, qui de ea re posset dicere aliquid, in qua re nulla subesset suspicio; denique ut, quoniam crimine non poterant, tempore ipso pugnarent. ita loqui homines: QUOD JUDICIA TAM DIU FACTA NON ESSENT, CONDEMNARI EUM OPORTERE, QUI PRIMUS IN JUDICIUM ADDUCTUS ESSET: huic autem patronos propter Chrysogoni gratiam defuturos: de bonorum venditione, et de ista societate verbum esse facturum neminem: ipso nomine parricidii, et atrocitate criminis, fore, ut hic nullo negotio tolleretur, cum ab nullo defensus
29 esset. Hoc consilio, atque adeo hac amentia, impulsi, quem ipsi, cum cuperent, non potuerunt [18] occidere, eum jugulandum vobis tradiderunt.

11 Quid primum querar? aut unde potissimum, judices, ordiar? aut quod, aut a quibus auxilium petam? Deorumne immortalium? populine Romani? vestramne, qui summam
30 potestatem habetis, hoc tempore fidem implorem? Pater occisus nefarie, domus obsessa, ab inimicis bona ademta, possessa, direpta: filii vita infesta, sæpe ferro atque insidiis
b. appetita. Quid ab his tot maleficiis sceleris abesse videtur? tamen hæc aliis nefariis cumulant atque adaugent: crimen incredibile confingunt: testes in hunc et accusatores hujusce pecunia comparant: hanc conditionem misero ferunt, ut optet, utrum malit cervices Roscio dare, an [19] insutus in culleum per summum dedecus vitam amittere. Patronos huic defuturos putaverunt: desunt. qui libere dicat, qui cum fide defendat, id quod in hac causa est satis, quoniam
31 quidem suscepi, non deest profecto, judices. Et forsitan in suscipienda causa temere impulsus adolescentia fecerim: quoniam quidem semel suscepi, licet, hercules, undique om-

18 *occidere*] In Ms. Gu. est a man. sec. et in margine.

19 *insutus in culleum*] Hic in edd. pr. inseritur *supplicio parricidarum*, in posteris *supplicium parr.* ut est et in Gu. quod nos ejecimus: cum consentiant esse insititium. Fuit scriptus titulus in margine, quales in Mss. multi, qui in textum irrepsit, ut alii. v. nos ad Tacit. Ann. XVI, 1.

nes in me terrores periculaque impendeant omnia, succurram atque subibo. Certum est deliberatumque, quæ ad causam pertinere arbitror, omnia non modo dicere, verum etiam libenter, audacter, libereque dicere. [20] nulla res tanta exsistat, judices, ut possit vim mihi majorem adhibere metus, quam fides. Etenim quis tam dissoluto ani- 32
mo est, qui hæc cum videat, tacere ac negligere possit? patrem meum, cum proscriptus non esset, jugulastis: occisum in proscriptorum numerum retulistis: me domo mea per vim expulistis: patrimonium meum possidetis. Quid vultis amplius? etiamne ad subsellia cum ferro atque telis venistis, ut hic aut juguletis aut condemnetis Sex. Roscium?
Hominem longe audacissimum nuper habuimus in civitate 12
C. Fimbriam, et, quod inter omnes constat, nisi inter eos, 33
qui ipsi quoque insaniunt, insanissimum. Is cum curasset in funere C. Marii, ut Q. Scævola vulneraretur, vir sanctissimus atque ornatissimus nostræ civitatis; (de cujus laude neque hic locus est, ut multa dicantur, neque plura tamen dici possunt, quam populus Romanus memoria reti- p. 24.
net:) diem Scævolæ dixit, posteaquam comperit, eum posse a.
vivere. cum ab eo quæreretur, quid tandem accusaturus esset eum, quem pro dignitate ne [21] laudare quidem quisquam satis commode posset; ajunt, hominem, ut erat furiosus, respondisse, quod non totum telum corpore recepisset. [22] quo populus Romanus nihil vidit indignius, nisi ejusdem viri mortem, quæ tantum potuit, ut omnes cives suos perdiderit et afflixerit: quos quia servare per compositionem volebat, ipse ab iis interemtus est. Estne hoc illi dicto at- 34
que facto Fimbriæ non simillimum? Accusatis Sex. Roscium. quid ita? quia de manibus vestris effugit: quia se occidi passus non est. Illud quia in Scævola factum est, magis indignum videtur: hoc, quia fit a Chrysogono, [23] num est

20 *n. res t. existat*] Ed. Rom. Br. Med. *existit*. Sic et Ms. Pal. Nempe accepere *existere* pro esse. Aldus restituit *existat*. Ex usitato in hac sententia modo loquendi debebat esse *existet*, ut edidit Grævius, estque in Ms. Gu. a m. s. sed Græco modo dixit: οὐδέν τοι τόσον γένοιτο.

21 *laudare—posset*] Ed. W. *possit*. male.

22 *Quo populus R.—interemtus est*] In his semper hæsi, nec ea concoquere possum: adeo mihi non modo verbis duriora, sed etiam alieno loco esse videntur. Primum quale est, *quo nihil indignius nisi?* quo pertinet illud *quo?* durum et inusitatum est *nihil indignius nisi mortem*. Hotomannus etiam hæsit in *mors cives suos perdiderit:* nec ei satis bene occurrit Grævius. Tum quare h. l. commemoratur mors Scævolæ? quæ eo tempore non accidit, de quo hic est sermo, nempe non ex illo vulnere, quod inflixerat Fimbria. Suspicatus sum verba hæc esse loco mota. Si reponantur post: *quam populus Rom. memoria retinet*,—sic: *qui nihil vidit indignius* &c. saltem melius cum reliqua oratione cohæreant, et oratio ipsa melius. *cives suos* referetur ad populum R.

23 *num est ferendum*] Sic edidit Hotomannus. Edd. vett. et Mss. *non est f.* quod et restituit Grævius. Sed sensus in hac vetere lectione commodus non est. Sane voluit dicere, non

ferendum? Nam per deos immortales, quid est in hac causa, quod defensionis indigeat? qui locus ingenium patroni requirit, aut orationis eloquentiam magnopere desiderat? Totam causam, judices, explicemus, atque ante oculos expositam consideremus. ita facillime, quæ res totum judicium contineat, et quibus de rebus nos dicere oporteat, et quid
13 vos sequi conveniat, intelligetis. Tres sunt res, quantum
35 ego existimare possum, quæ obstent hoc tempore Sex. Roscio: crimen adversariorum, et audacia, et potentia. Criminis confictionem accusator Erucius suscepit: audaciæ partes Roscii sibi poposcerunt. Chrysogonus autem, is,
36 qui plurimum potest, potentia pugnat. De hisce omnibus rebus me dicere oportere intelligo. [24] Quid igitur est? non eodem modo de omnibus: ideo quod prima illa res ad meum officium pertinet; duas autem reliquas vobis populus Romanus imposuit. ego crimen oportet diluam: vos et audaciæ resistere, et hominum ejusmodi perniciosam atque into-
b. lerandam potentiam primo quoque tempore exstinguere atque opprimere debetis.

37 Occidisse patrem Sex. Roscius arguitur. Scelestum, dii immortales, ac nefarium facinus, atque ejusmodi, quo uno maleficio scelera omnia complexa esse videantur. Etenim si, id quod præclare a sapientibus dicitur, vultu sæpe læditur pietas: quod supplicium satis acre reperietur in eum, qui mortem obtulerit parenti, pro quo mori ipsum, si res postularet, jura divina atque humana cogebant? In hoc tanto, tam atroci, tam singulari maleficio, quod ita raro exstitit, ut, si quando auditum sit, portenti ac prodigii simile
38 numeretur; [25] quibus tandem te, C. Eruci, argumentis accusatorem censes uti oportere? Nonne et audaciam ejus, qui in crimen vocetur, singularem ostendere; et mores feros immanemque naturam, et vitam vitiis flagitiisque omnibus deditam, et denique omnia ad perniciem profligata atque perdita? quorum tu nihil in Sex. Roscium, ne objiciendi quidem causa, contulisti.

propterea esse hoc ferendum, quod Chrysogonus faciat, etsi in homine fiat, qui longe minor Scævola sit. Sed argumentationis forma postulat, ut interrogatio sit, adeoque aut *num* legatur, aut simpliciter *est ferendum?* ut quidam voluere. Ita bella ironia est in his, *quia fit a Chrysogono. Non* potuit oriri ex ultima syllaba nominis Chrys. vel a glossatore, vim interrogationis explicante, vel a correctore, interrogationem non animadvertente. Etiam *magis* friget: quod tum bene diceretur, si sequeretur, *quia in Roscio fit.*

24 *Quid igitur est?*] Hoc alieno loco esse putarunt Hotomannus et Passeratius, reponique debere post *imposuit.* Sane bene. nam illa formula debet sequi dubitationem, aut ejusmodi sententiam, quæ explicationem desideret: quale nihil est in verbis: *de hisce—oportet.* Dein Ms. Gu. *num eodem m.* frequenti in libris confusione.

25 *quibus tandem* &c.] In Gruteriana, ut in aliis, est hic novæ sententiæ initium. Grævius recte absurdam interpunctionem sustulit, quæ in libris veteribus non est, nec in Ms. Gu.

Patrem occidit Sex. Roscius. [26] Qui homo? Adolescen- 14
tulus corruptus, et ab hominibus nequam inductus? [27] an- 39
nos natus magis quadraginta. Vetus videlicet sicarius, homo audax, et sæpe in cæde versatus. at hoc ab accusatore ne dici quidem audistis. Luxuries igitur hominem nimirum, et æris alieni magnitudo, et indomitæ animi cupiditates ad hoc scelus impulerunt. De luxuria, purgavit Erucius, cum dixit, hunc ne in convivio quidem ullo fere interfuisse. Nihil autem umquam debuit. Cupiditates porro quæ possunt esse in eo, qui (ut ipse accusator objecit) ruri semper habitarit, et in agro colendo vixerit? quæ vita maxime [28] disjuncta a cupiditate, et cum officio conjuncta.
Quæ res igitur tantum istum furorem Sex. Roscio objecit? 40
Patri, inquit, non placebat. Patri non placebat? quam p. 25. a.
ob causam? necesse est enim, eam quoque justam, et magnam, et perspicuam fuisse. Nam, ut illud incredibile est, mortem oblatam esse patri a filio sine plurimis et maximis causis: sic hoc verisimile non est, odio fuisse parenti filium
sine causis multis, et magnis, et necessariis. Rursus igitur 41
eodem revertamur, et quæramus, quæ tanta vitia fuerint in [29] unico filio, quare is patri displiceret. At perspicuum est, nullum fuisse. Pater igitur amens, qui odisset eum sine causa, quem procrearat. At is quidem fuit omnium constantissimus. Ergo illud jam perspicuum profecto est, si neque amens pater, neque perditus filius fuerit; neque odii cau-
sam patri, neque sceleris filio fuisse. Nescio, inquit, quæ causa 15
odii fuerit: fuisse odium intelligo: quia antea, cum duos 42
filios haberet, illum alterum, qui mortuus est, secum omni tempore volebat esse, hunc in prædia rustica relegarat. Quod Erucio accidebat in mala nugatoriaque accusatione, idem mihi usu venit in causa optima. Ille, quomodo crimen commenticium confirmaret, non inveniebat: ego res tam leves qua ratione infirmem ac diluam, reperire non
possum. Quid ais, Eruci? tot prædia, tam pulcra, tam 43
fructuosa Sex. Roscius filio suo, relegationis ac supplicii gratia, colenda ac tuenda tradiderat? Quid hoc? Patresfa-

26 *Qui homo*] Ed. W. *quia.* an voluit dare *quis homo.*

27 *annos natus magis qu.*] Negant latine dici, *annos magis quadr.* Sane exemplum aliud mihi non occurrit. At recte dicitur *annos amplius quadraginta.* Edd. Rom. W. Br. &c. item Junt. Ms. Gu. habent *major.* male. Aldus *magis* dedit.

28 *disjuncta a cupiditate*] Abest edd. pr. et Ms. Gu. *a*, absorptum a finali verbi *disjuncta:* addidit Junta, post Aldus. Mox *est* addi vult Hotomannus post *cupiditate,* aitque sic habere veteres omnes. Ego in nullo reperi. In ed. W. omissum est *conjuncta,* quocum fortasse et *est* excidit, quod in Ms. Gu. manus secunda, sed antiqua correctoris addidit.

29 *unico filio*] pro *uno,* ut est etiam Verr. I, 41. nam *unicus* hic non potest esse, ut Lambino visum, in sensu usitato, egregius, carissimus; non sinunt sequentia. Sed interdum *unicus* et *unus* a librariis permutata sunt, per inscitiam latinitatis.

milias, qui liberos habent, præsertim homines illius ordinis, ex municipiis rusticanis, nonne optatissimum sibi putant esse, filios suos rei familiari maxime servire, et in prædiis
44 colendis operæ plurimum studiique consumere? An amandarat hunc sic, ut esset in agro, ac tantummodo aleretur ad villam? ut commodis omnibus careret? Quid? si constat, hunc non modo colendis prædiis præfuisse, sed certis fun-
b. dis, patre vivo, frui solitum esse? tamenne hæc attenta vita et rusticana, relegatio atque amandatio appellabitur? Vides, Eruci, quantum distet argumentatio tua ab re ipsa atque a veritate. Quod consuetudine patres faciunt, id, quasi novum, reprehendis: quod benivolentia fit, id odio factum criminaris: quod honoris causa pater filio suo concessit, id
45 eum supplicii causa fecisse dicis. Neque hæc tu non intelligis; sed usque eo, [30] quod arguas, non habes, ut non modo tibi contra nos dicendum putes, verum etiam contra rerum naturam, contraque consuetudinem hominum, contra-
16 que opiniones omnium. At enim, cum duos filios haberet, alterum a se non dimittebat, alterum ruri esse patiebatur. Quæso, Eruci, ut hoc in bonam partem accipias. non enim
46 exprobrandi causa, sed commonendi gratia dicam. Si tibi fortuna non dedit, ut patre certo nascerere, ex quo intelligere posses, qui animus patrius in liberos esset: at natura certe dedit, ut humanitatis non parum haberes. eo accessit studium doctrinæ, ut ne a litteris quidem alienus esses. Ecquid tandem tibi videtur, ut ad fabulas veniamus, senex ille Cæcilianus minoris facere Eutychum, filium rusticum, quam illum alterum, Chærestratum? (nam, ut opinor, hoc nomine est.) alterum in urbe secum honoris causa habere?
47 alterum rus supplicii causa relegasse? Quid ad istas ineptias abis? inquies. Quasi vero mihi difficile sit, quamvis multos nominatim proferre (ne longius abeam) vel tribules, vel vicinos meos, qui suos liberos, quos plurimi faciunt, agricolas assiduos esse cupiunt. Verum homines notos sumere, odiosum est, cum et illud incertum sit, velintne hi sese nominari: et nemo vobis magis notus futurus sit, quam est hic Eutychus; et certe ad rem nihil intersit, utrum hunc
p. 26. ego comicum adolescentem, an aliquem ex agro Vejente
a. nominem. Etenim hæc conficta arbitror a poëtis esse, ut effictos nostros mores in alienis personis, expressamque
48 imaginem nostræ vitæ quotidianæ videremus. Age nunc, refer animum, sis, ad veritatem, et considera, non modo in Umbria, atque in ea vicinitate, sed in his veteribus munici-

30 *quid arguas, non habes*] Verum est *quod arguas*, ut et alibi correximus. Sic infra c. 36. *ecquid habes, quod dicas*, et alibi centies. Sed sæpe et libri in hac forma fluctuant.

piis, quæ studia a patribusfamilias maxime laudentur. Jam
profecto te intelliges, inopia criminum, summam laudem
Sex. Roscio vitio et culpæ dedisse. At non modo hoc pa- 17
trum voluntate liberi faciunt: sed permultos et ego novi,
et, nisi me fallit animus, unusquisque vestrum, qui et ipsi
incensi sunt studio, quod ad agrum colendum attinet; vi-
tamque hanc rusticam, quam tu probro et crimini putas
esse oportere, et honestissimam et suavissimam esse arbi-
trantur. Quid censes hunc ipsum Sex. Roscium, quo stu- 49
dio, et qua intelligentia esse in rusticis rebus? ut ex his pro-
pinquis ejus, hominibus honestissimis, audio, non tu in isto
artificio accusatorio callidior es, quam hic in suo. Verum,
ut opinor, quoniam ita Chrysogono videtur, qui huic nul-
lum prædium reliquit, et artificium obliviscatur, et studium
deponat, licebit. Quod tametsi miserum et indignum est;
feret tamen æquo animo, judices, si per vos vitam et fa-
mam potest obtinere: hoc vero est, [31] quod ferri non po-
test, si et in hanc calamitatem venit propter prædiorum bo-
nitatem et multitudinem, et, quod ea studiose coluit, id
erit ei maxime fraudi: ut parum miseriæ sit, quod aliis co-
luit, non sibi, nisi etiam, quod omnino coluit, crimini fue-
rit. Næ tu, Eruci, accusator esses ridiculus, si illis tempo- 18
ribus natus esses, cum ab aratro arcessebantur, qui consu- 50
les fierent. Etenim, qui præesse agro colendo flagitium pu-
tes, profecto illum Atilium, quem sua manu spargentem se-
men, qui missi erant, convenerunt, hominem turpissimum at- b.
que inhonestissimum judicares. At hercule majores no-
stri longe aliter et de illo et de ceteris talibus viris existima-
bant. itaque ex minima tenuissimaque republica maximam
et florentissimam nobis reliquerunt. Suos enim agros stu-
diose colebant: non alienos cupide appetebant: quibus re-
bus, et agris, et urbibus, et nationibus, rempublicam atque
hoc imperium et populi Romani nomen auxerunt. Neque 51
ego hæc eo profero, quo conferenda sint cum hisce, de qui-
bus nunc quærimus: sed ut illud intelligatur, cum apud ma-
jores nostros summi viri clarissimique homines, qui omni
tempore ad gubernacula reipublicæ sedere debebant, tamen
in agris quoque colendis aliquantum operæ temporisque
consumserint; ignosci oportere ei homini, qui se fateatur
esse rusticum, [32] cum ruri assiduus semper vixerit: cum
præsertim nihil esset, quod aut patri gratius, aut sibi ju-
cundius, aut re vera honestius facere posset. Odium igi- 52
tur acerrimum patris in filium ex hoc, opinor, ostenditur,

31 *quod ferri non potest*] Puteanus et Lambinus malebant *ferre*. speciose. Sed potuit in genere et absolute dicere, quod proprie ad Roscium pertinebat.

32 *cum ruri assiduus semper v.*] *Semper* mihi glossam olet. Pro *cum* Ursinus malebat *qui*. quod placet, quia statim sequitur *cum*.

Eruci, quod hunc ruri esse patiebatur. Numquid est aliud? Immo vero, inquit, est. nam istum exheredare in animo habebat. Audio: nunc dicis aliquid, quod ad rem pertineat. nam illa, opinor, tu quoque concedis levia esse atque inepta. Convivia cum patre non inibat. quippe qui ne in oppidum quidem, nisi perraro, veniret. Domum suam istum non fere quisquam vocabat. nec mirum, qui neque in urbe
19 viveret, neque revocaturus esset. Verum hæc quoque tu intelligis esse nugatoria. Illud, quod cœpimus, videamus; quo certius argumentum odii reperiri nullo modo potest.
53 Exheredare pater filium cogitabat. Mitto quærere, qua de causa: quæro, qui scias: tametsi te dicere atque enumerare causas omnes oportebat. et id erat certi accusatoris officium,
p. 27. qui tanti sceleris argueret, explicare omnia vitia atque pec-
a. cata filii, quibus incensus parens potuerit animum inducere, ut naturam ipsam vinceret, ut amorem illum penitus insitum ejiceret ex animo, ut denique patrem esse sese oblivisceretur. quæ sine magnis hujusce peccatis accidere potuisse
54 non arbitror. Verum concedo tibi, ut ea prætereas, quæ, cum taces, nulla esse concedis. Illum quidem voluisse exheredare, certe tu planum facere debes. Quid ergo affers, quare id factum putemus? Vere nihil potes dicere. Finge aliquid saltem commode: ut ne plane videaris id facere, quod aperte facis, hujus miseri fortunis, et horum virorum talium dignitati illudere. Exheredare filium voluit. Quam ob causam? Nescio. Exheredavitne? Non. Quis prohibuit? [33] Cogitabat. Cogitabat? cui dixit? Nemini. Quid est aliud, judicio ac legibus, ac majestate vestra abuti ad quæstum atque ad libidinem, nisi hoc modo accusare, atque id objicere, quod planum facere non modo non possis,
55 verum ne coneris quidem? Nemo nostrum est, Eruci, quin sciat, tibi inimicitias cum Sex. Roscio nullas esse. vident omnes, qua de causa huic inimicus venias. sciunt, hujusce pecunia te adductum esse. Quid ergo est? ita tamen quæstus te cupidum esse oportebat, ut horum existimationem
20 et [34] legem Remmiam putares aliquid valere oportere. Accusatores multos esse in civitate utile est, ut metu contineatur audacia: verumtamen hoc ita est utile, ut ne plane illudamur ab accusatoribus. Innocens est quispiam. verumtamen, quamquam abest a culpa, suspicione tamen non caret. tametsi miserum est, tamen ei, qui hunc accuset, possim aliquo modo ignoscere. cum enim aliquid habeat, quod

33 *Cogitabat. Cogitabat?*] Sic edd. R. Br. 1480. Med. Junt. Ms. Gu. At Ald. alterum omisit, ut ed. W. Restituit Victorius, sequente P. Manut. Post iterum Hotomannus.

34 *legem Remmiam*] Sic Ms. Gu. a m. pr. edd. pr. nisi quod ed. W. corruptius *renuas*. *Memmiam* induxit Aldus. Vetus restituit Gruterus. De lege ipsa v. Clav.

possit criminose ac suspiciose dicere, aperte ludificari et
calumniari sciens non videatur. Quare facile omnes pati- 56
mur, esse quamplurimos accusatores: quod innocens, si ac- b.
cusatus sit, absolvi potest; nocens, nisi accusatus fuerit,
condemnari non potest. Utilius est autem absolvi innocentem, quam nocentem causam non dicere. Anseribus cibaria publice locantur, et canes aluntur in Capitolio, ut significent, si fures venerint. At fures internoscere non possunt. significant tamen, si qui noctu in Capitolium venerint: et, quia id est suspiciosum, tametsi bestiæ sunt, tamen in eam partem potius peccant, quæ est cautior. Quodsi luce quoque canes latrent, cum deos salutatum aliqui venerint; opinor, iis crura suffringantur, quod acres sint etiam tum,
cum suspicio nulla sit. Simillima est accusatorum ratio. 57
Alii vestrum anseres sint, qui tantummodo clamant, nocere non possunt: alii canes, qui et latrare et mordere possunt. Cibaria vobis præberi videmus: vos autem maxime debetis in eos impetum facere, qui merentur. hoc populo gratissimum est. deinde si voletis, etiam tum, cum verisimile erit aliquem commisisse, in suspicione latratote. id quoque concedi potest. Sin autem sic agetis, ut arguatis aliquem patrem occidisse, neque dicere possitis, aut quare, aut quomodo, ac tantummodo sine suspicione latrabitis: crura quidem vobis nemo suffringet; sed si ego hos bene novi, litteram illam, cui vos usque eo inimici estis, [35] ut etiam eas omnes oderitis, ita vehementer [36] ad caput affigent, ut postea neminem alium, nisi fortunas ve-
stras, accusare possitis. Quid mihi ad defendendum dedisti, 21
bone accusator? quid hisce autem ad suspicandum? Ne 58
exheredaretur, veritus est. audio. Sed qua de causa vereri debuerit, nemo dicit. Habebat pater in animo. Planum fac. nihil est: non, quicum deliberarit, quem certiorem
fecerit, unde istud vobis suspicari in mentem venerit. Cum p. 22.
hoc modo accusas, Eruci, nonne hoc palam dicis? ego, a.
quid acceperim, scio: quid dicam, nescio: unum illud spectavi, quod Chrysogonus ajebat, neminem isti patronum futurum: de bonorum emtione, deque ea societate nemi-

35 *ut eas omnes* &c.] Edd. pr. hic valde corruptæ sunt. Lectio, quæ nunc est, est ab Aldo, eaque et in scriptis reperta. Hotomannus malebat *alias omnes:* quod consentit vestigiis primæ lectionis *calumniis*, pro *eas omnes*, receperuntque Lamb. Aldus jun. Sed mihi et *eas* et *alias* friget. sufficit *etiam;* quod languet, si *eas* aut *alias* additur.

36 *ad caput affig.*] Sic Ms. Gu. et edd. pr. pleræque. At ed. W. *affringent.* Med. *affingent*, quod ex illo factum videtur. *Affrangere* et *affringere*, pro allidere, adfligere, dixere latini, sed non hujus ætatis. *Affigere* quidem mihi non satis commodum videtur, malimque *affligent:* cui verbo sæpe in libris alterum substituitur, ut exemplis pluribus ad Livium notavit Drakenborchius.

nem esse, qui verbum facere hoc tempore auderet. Hæc te
opinio falsa in istam fraudem impulit. non mehercule ver-
59 bum fecisses, si tibi quemquam responsurum putasses. Ope-
ræ pretium erat, si animadvertistis, judices, negligentiam
ejus in accusando considerare. Credo, cum vidisset, qui ho-
mines in hisce subselliis sederent, quæsisse, num ille, aut ille
defensurus esset: de me ne suspicatum quidem, quod antea
causam publicam nullam dixerim. posteaquam invenit ne-
minem eorum, qui possunt et solent; ita negligens esse
cœpit, ut, cum in mentem veniret ei, resideret; deinde spa-
tiaretur; nonnunquam etiam puerum vocaret, [37] credo, cui
cœnam imperaret: prorsus ut vestro consessu et hoc con-
22 ventu pro summa solitudine abuteretur. Peroravit ali-
60 quando: assedit: surrexi ego. respirare visus est, quod non
alius potius diceret. Cœpi dicere. [38] Usque [eo] animad-
verti, judices, eum jocari atque alias res agere, ante quam
Chrysogonum nominavi: quem simul atque attigi, statim
homo se erexit. mirari visus est. intellexi, quid eum pupu-
gisset. Iterum ac tertio nominavi. Postea homines cur-
sare ultro et citro non destiterunt: credo, qui Chrysogono
nuntiarent, esse aliquem in civitate, qui contra voluntatem
ejus dicere auderet: aliter causam agi, atque ille existima-
ret: aperiri bonorum emtionem: vexari pessime societa-
tem: gratiam, potentiamque ejus negligi: judices diligen-
61 ter attendere: populo rem indignam videri. Quæ quoniam
b. te fefellerunt, Eruci, quoniamque vides versa esse omnia;
causam pro Sex. Roscio, si non commode, at libere dici;
quem dedi putabas, defendi intelligis; [39] quos tradituros
sperabas, vides judicare: [40] restitue nobis aliquando vete-
rem tuam illam calliditatem atque prudentiam: confitere
huc ea spe venisse, quod putares hic latrocinium, non judi-
cium futurum. De parricidio causa dicitur: ratio ab accu-
satore reddita non est, quam ob causam patrem filius occi-
62 derit. Quod in minimis noxiis, et in his levioribus pecca-
tis, quæ magis crebra et jam prope quotidiana sunt, ma-
xime et primum quæritur, quæ causa maleficii fuerit; id
Erucius in parricidio quæri non putat oportere. In quo

37 *credo, cui cœnam imperaret*] quomodo servo cœnam imperare potuit? nam *cœnam imperare* est jubere aliquem sibi cœnam præbere. An excidit *ut? ut cui* &c. scilicet per servum missum.

38 *Usque eo—ante quam*] Hæc non consentiunt inter se. Post *usque eo* debet esse *dum*. *Eo* vitiosum est, delendumque puto, ut *usque* sit pro perpetuo. assidue. Sic noster Epp. ad Div. XII, 19.

39 *quos tradituros sp.*] i. Roscium tibi ac libidini tuæ. Respondent præcedentia *quem dedi p.* et sequentia: *quod putares hic latrocinium, non judicium futurum*. In extremo *intelligis* et *vides* si abessent, nemo desideraret: nam sufficit primum *vides* in principio.

40 *restitue nobis—confitere*] Hæret hic Hotomannus, et correctionem tentat; sine caussa. Est acerba ironia irridentis hominem, qui se callidum putabat, cum esset stultissimus.

scelere, judices, etiam cum multæ causæ convenisse unum
in locum, atque inter se congruere videntur; tamen non
temere creditur, neque levi conjectura res penditur, neque
testis incertus auditur, neque accusatoris ingenio res judi-
catur. Cum multa antea commissa maleficia, tum vita ho-
minis perditissima, tum singularis audacia ostendatur ne-
cesse est: neque audacia solum, sed summus furor atque
amentia. hæc cum sint omnia, tamen exstent oportet ex-
pressa sceleris vestigia, ubi, qua ratione, per quos, quo
tempore maleficium sit admissum. quæ nisi multa et mani-
festa sunt, profecto res tam scelesta, tam atrox, tam nefaria
credi non potest. Magna est enim vis humanitatis: mul- 63
tum valet communio sanguinis: reclamitat istiusmodi sus-
picionibus ipsa natura: portentum atque monstrum certis-
simum est, esse aliquem humana specie et figura, qui tan-
tum immanitate bestias vicerit, ut, propter quos hanc sua-
vissimam lucem adspexerit, eos indignissime luce privarit:
cum etiam feras inter sese partus atque educatio et natura
ipsa conciliet. Non ita multis ante annis, ajunt, T. Clœ- 23
lium quendam Tarracinensem hominem non obscurum, cum 64
cœnatus cubitum in idem conclave cum duobus adolescen- p. 29.
tibus filiis isset, inventum esse mane jugulatum: cum ne- a.
que servus quisquam reperiretur, neque liber, ad quem ea
suspicio pertineret, id ætatis autem duo filii propter cuban-
tes ne sensisse quidem se dicerent; nomina filiorum de par-
ricidio delata sunt. [41] Quid postea? erat sane suspiciosum.
neutrum sensisse? ausum autem esse quemquam se in id
conclave committere, eo potissimum tempore, cum ibidem
essent duo adolescentes filii, qui et sentire et defendere
facile possent? Erat porro nemo, in quem ea suspicio con-
veniret. Tamen cum planum judicibus esset factum, aperto 65
ostio dormientes eos repertos esse; judicio absoluti adoles-
centes, et suspicione omni liberati sunt. Nemo enim puta-
bat, quemquam esse, qui, cum omnia divina atque humana
jura scelere nefario polluisset, [42] somnum statim capere
posset: propterea quod qui tantum facinus commiserunt,
non modo sine cura quiescere, sed ne spirare quidem [43] sine
metu possunt. Videtisne, quos nobis poëtæ tradiderunt, 24
66

41 *Quid postea? erat*] Sic primus edidit P. Manutius. Edd. vett. *quod poterat sane* (vel, ut Ms. Gu. *satis*) *suspiciosum*. Ed. Junt. *satis jam esse susp.* Ed. R. et Br. *quid poterat satis jam est suspiciosum*, unde Victorius edidit: *q. p. sane esse suspiciosum*. In libris quibusdam est *quid*. Unde conjici potest: *Quid! poterat sane esse suspiciosum.*

42 *somnum capere posset*] Sic edidi pro *potuisset*, latinitate manifeste jubente. non enim *qui* pendet ex *polluisset*, sed ab *putabat esse.*

43 *sine metu possunt*] Ed. Junt. *possint*, e vestigiis, ut opinor, ed. Rom. Br. 1480. sed *possunt* verum est. Non enim hæc cohærent cum antecedentibus; sed dicta sunt e persona Ciceronis.

patris ulciscendi causa, supplicium de matre sumsisse, cum præsertim deorum immortalium jussis atque oraculis id fecisse dicantur, tamen ut eos agitent furiæ, neque consistere usquam patiantur; quod ne pii quidem sine scelere esse potuerunt? Sic se res habet, judices. Magnam vim, magnam necessitatem, magnam possidet religionem paternus maternusque sanguis: ex quo si qua macula concepta est, non modo [44] elui non potest, verum usque eo permanat ad ani-
67 mum, ut summus furor atque amentia consequatur. Nolite enim putare, quemadmodum in fabulis sæpenumero videtis, eos, qui aliquid impie scelerateque commiserint, agitari et
b. perterreri Furiarum tædis ardentibus. Sua quemque fraus, et suus terror maxime vexat: suum quemque scelus agitat, amentiaque afficit: suæ malæ cogitationes conscientiæque animi terrent. hæ sunt impiis assiduæ domesticæque Furiæ; quæ dies noctesque parentum pœnas a consceleratissimis
68 filiis repetant. Hæc magnitudo maleficii facit, ut, nisi pæne manifestum parricidium proferatur, credibile non sit: nisi turpis adolescentia, nisi omnibus flagitiis vita inquinata, nisi sumtus effusi cum probro atque dedecore, nisi prorupta audacia, nisi tanta temeritas, ut non procul abhorreat ab insania. Accedat huc oportet odium parentis, animadversionis paternæ metus, amici improbi, servi conscii, tempus idoneum, locus opportune captus ad eam rem: pæne dicam, respersas manus sanguine paterno judices videant oportet, si tantum facinus, tam immane, tam acerbum
69 credituri sint. Quare hoc, quo minus est credibile, nisi
25 ostenditur; eo magis est, si convincitur, vindicandum. Itaque cum multis ex rebus intelligi potest, majores nostros non modo armis plus, quam ceteras nationes, verum etiam consilio sapientiaque potuisse; tum ex hac re vel maxime, quod in impios singulare supplicium invenerunt. qua in re quantum prudentia præstiterint iis, qui apud ceteros sapi-
70 entissimi fuisse dicuntur, considerate. Prudentissima civitas Atheniensium, dum ea rerum potita est, fuisse traditur. ejus porro civitatis sapientissimum Solonem dicunt fuisse, eum, qui leges, quibus hodie quoque utuntur, scripserit. Is cum interrogaretur, cur nullum supplicium constituisset in eum, qui parentem necasset, respondit, se id neminem facturum putasse. Sapienter fecisse dicitur, cum de eo nihil sanxerit, quod antea commissum non erat, ne non tam pro-
p. 30. hibere, quam admonere videretur. Quanto majores nostri
a. sapientius? qui cum intelligerent, nihil esse tam sanctum, quod non aliquando violaret audacia, supplicium in parricidas singulare excogitaverunt: ut, quos natura ipsa [45] reti-

44 *elui non potest*] Edd. pr. *leniri*, ut Ms. Gu. vel *lavi*. Victorius primus dedit *elui*.

45 *retinere in officio non potuisset*—

nere in officio non potuisset, ii magnitudine pœnæ maleficio summoverentur. insui voluerunt in culeum vivos, atque ita in flumen dejici. O singularem sapientiam, judi- 26
ces! Nonne videntur hunc hominem ex rerum natura sus- 71
tulisse et eripuisse, cui repente cœlum, solem, aquam, [46] terramque ademerint; ut, qui eum necasset, unde ipse natus esset, careret iis rebus omnibus, ex quibus omnia nata esse dicuntur? Noluerunt feris corpus objicere, ne bestiis quoque, quæ tantum scelus attigissent, immanioribus uteremur: non sic nudos in flumen dejicere, ne, cum delati essent in mare, ipsum polluerent, quo cetera, quæ violata sunt, expiari putantur. Denique nihil tam vile, neque tam vulgare est, cujus partem ullam reliquerint. Etenim quid 72
tam est commune, quam spiritus vivis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus ejectis? Ita vivunt, dum possunt, ut ducere animam de cœlo non queant: ita moriuntur, ut eorum ossa [47] terra non tangat: ita jactantur fluctibus, ut numquam abluantur: ita postremo ejiciuntur, ut ne ad saxa quidem mortui conquiescant. Tanti maleficii crimen, cui maleficio tam insigne supplicium est constitutum, probare te, Eruci, censes posse talibus viris, si ne causam quidem maleficii protuleris? Si hunc apud bonorum emtores ipsos accusares, eique judicio Chrysogonus præesset; tamen diligentius paratiusque venisses. Utrum, quid agatur, non 73
vides? an apud quos agatur? Agitur de parricidio: quod sine multis causis suscipi non potest. Apud homines autem prudentissimos agitur: qui intelligunt, neminem ne mini- b.
mum quidem maleficium sine causa admittere.

Esto: causam proferre non potes. tametsi statim vicisse 27
debeo, tamen de meo jure decedam, et tibi, quod in alia causa non concederem, in hac concedam, fretus hujus innocentia. Non quæro abs te, quare patrem Sex. Roscius occiderit: quæro, quomodo occiderit. Ita quæro abs te, C. Eruci, quomodo, et sic tecum agam, ut in eo loco vel respondendi vel interpellandi tibi potestatem faciam, vel etiam, si quid voles, interrogandi. Quomodo occidit? ipse 74
percussit, an aliis occidendum dedit? Si ipsum arguis, Romæ non fuit: si per alios fecisse dicis, quæro, servosne, an liberos? quos homines? Indidemne Ameria, an hosce ex

*summoverentur.* Hic rursus legendum puto *posset.* nam cum jam peccavere, non possunt pœna a maleficio summoveri. Viri docti hæsere in *maleficio summov.* Frustra. Int. *a,* aut adde, si mavis.

46 *terramque ademerint*] Sic restituimus ex edd. pr. usque ad Juntam: sic et Ms. G. Aldus edidit *ademerunt,* male.

47 *terra non tangat—abluantur*] In *Oratore* edidimus *terram n. tangant* e melioribus libris. Hic libri constanter *terra.* Nec est necessarium, Ciceronem, qui memoriter recitaret locum in Oratore, utroque in loco eodem modo scripsisse. De *abluantur* v. ad Orat. c. 30.

urbe sicarios? Si Ameria; qui sunt hi? cur non nominantur? Si Roma; unde eos noverat Roscius, qui Romam multis annis non venit, neque umquam plus triduo fuit? ubi eos convenit? quicum locutus est? quomodo persuasit? Pretium dedit? cui dedit? per quem dedit? [48] unde, aut quantum dedit? nonne his vestigiis ad caput maleficii perveniri solet? et simul tibi in mentem veniat, facito, quemadmodum vitam hujusce depinxeris: hunc hominem ferum atque agrestem fuisse: numquam cum homine quoquam
75 collocutum esse: numquam in oppido constitisse. Qua in re prætereo illud, quod mihi maximo argumento ad hujus innocentiam poterat esse, in rusticis moribus, in victu arido, in hac horrida incultaque vita istiusmodi maleficia gigni non solere. Ut non omnem frugem, neque arborem in omni agro reperire possis; sic non omne facinus in omni vita nascitur. In urbe luxuries creatur: ex luxuria exsistat avaritia necesse est: ex avaritia erumpat audacia: inde
p. 31. omnia scelera ac maleficia gignuntur. Vita autem hæc
a. rustica, quam tu agrestem vocas, parsimoniæ, diligentiæ,
28 justitiæ magistra est. Verum hæc missa facio. Illud quæro:
76 is homo, qui, ut tute dicis, numquam inter homines fuerit, per quos homines hoc tantum facinus, tam occultum, absens præsertim, conficere potuerit? Multa sunt falsa, judices, quæ tamen argui suspiciose possunt. in his rebus si suspicio reperta erit, culpam inesse concedam. Romæ Sex. Roscius occiditur, cum in agro Amerino esset filius. litteras, credo, misit alicui sicario, qui Romæ noverat neminem. Arcessivit aliquem. at quando? Nuntium misit. quem? aut ad quem? Pretio, gratia, spe, promissis induxit aliquem? nihil horum ne confingi quidem potest: et tamen causa de parricidio dicitur. Reliquum est, ut per servos id admise-
77 rit. O dii immortales! rem miseram et calamitosam. quod in tali crimine innocenti saluti solet esse, ut servos in quæstionem polliceatur, id Sex. Roscio facere non licet. vos, qui hunc accusatis, omnes ejus servos habetis. unus puer, victus quotidiani administer, ex tanta familia Sex. Roscio relictus non est. Te nunc appello, P. Scipio, te, Metelle: vobis advocatis, vobis agentibus, aliquoties duos servos paternos in quæstionem ab adversariis Sex. Roscius postulavit. Meministine te, T. Rosci, recusare? Quid? ii servi ubi sunt? Chrysogonum, judices, sectantur: apud eum sunt in honore et in pretio. Etiam nunc, ut ex his quæratur, ego postulo; hic orat atque obsecrat. Quid facitis?
78 cur recusatis? Dubitate etiam nunc, judices, si potestis, a

48 *unde, aut quantum dedit*] *Unde*, i. e. a quo, pertinet ad solutionem per alium, quæ et per attributionem, per scripturam dicitur. v. Clav. in *unde*.

quo sit Sex. Roscius occisus: ab eone, qui, propter illius mortem, in egestate et insidiis versatur, cui ne quærendi quidem de morte patris potestas permittitur; an ab iis, qui quæstionem fugitant, bona possident, in cæde atque ex cæde vivunt. Omnia, judices, in hac causa sunt misera atque indigna: tamen hoc nihil neque acerbius, neque iniquius proferri potest. mortis paternæ de servis paternis quæ- b.
stionem habere filio non licet. ne tamdiu quidem dominus erit in suos, dum ex iis de patris morte quæratur. Veniam, neque ita multo post, ad hunc locum. nam hoc totum ad Roscios pertinet: de quorum audacia tum me dicturum pollicitus sum, cum Erucii crimina diluissem. Nunc, Eruci, 29
ad te venio. conveniat mihi tecum necesse est, si ad hunc 79
maleficium istud pertinet, aut ipsum sua manu fecisse, id quod negas; aut per aliquos liberos, aut servos. liberosne? quos neque ut convenire potuerit, neque qua ratione inducere, neque ubi, neque per quos, neque qua spe, aut quo pretio, potes ostendere. Ego contra ostendo, non modo nihil eorum fecisse Sex. Roscium, sed ne potuisse quidem facere: quod neque Romæ multis annis fuerit, neque de prædiis umquam temere discesserit. Restare tibi videbatur servorum nomen, quo, quasi in portum, rejectus a ceteris suspicionibus, confugere posses: ubi scopulum offendis ejusmodi, ut non modo ab hoc crimen resilire videas, verum omnem suspicionem in vosmetipsos recidere intelligas. Quid est ergo, quo tandem accusator, inopia argumento- 80
rum, confugerit? Ejusmodi tempus erat, inquit, ut homines vulgo impune occiderentur. quare tu hoc, propter multitudinem sicariorum, nullo negotio facere potuisti. Interim mihi videris, Eruci, una mercede duas res assequi velle: [49] nos judicio perfundere: accusare autem eos ipsos, a quibus mercedem accepisti. Quid ais? vulgo occidebantur. [50] Per quos? et a quibus? [51] Non cogitas, te a sectoribus huc adductum esse. [52] Quid postea? Nescimus, per ista tempora, eosdem fere sectores fuisse collorum, et bonorum? Ii denique, qui tum armati dies noctesque concursabant, 81
qui Romæ erant assidui, qui omni tempore in præda et p. 32. a.

49 *nos perfundere jud.*] i. e. vexare, molestia afficere per calumniam, aliqua privata de caussa. Hinc post *perfusoriæ actiones* dictæ, ut apud Sueton. Domit. 8.

50 *Per quos—a quibus*] int. per sicarios—ab iis, qui sicarios mercede conductos immittunt.

51 *Nonne cogitas* &c.] Scribendum est sine dubio: *Non cogitas.* Nempe, quomodo tu istud dicere potes sine timore periculi, nec tibi venit in mentem, te a sectoribus accusatorem delectum esse ad hoc judicium? Vult ergo timorem injicere. *Nonne cogitas?* esset, *tu sane cogitas:* quod est ab h. l. alienum.

52 *Quid postea?*] Est Erucii, mirantis, quorsum illud dixerit. Quorsum illud? quid inde vis intelligi. Sequitur responsio, *nescimus* &c. Non assecuti sunt interpretes Græviani.

sanguine versabantur, Sex. Roscio temporis illius acerbitatem iniquitatemque objicient? et illam sicariorum multitudinem, in qua ipsi duces ac principes erant, huic crimini putabunt fore? qui non modo Romæ non fuit, sed omnino, quid Romæ ageretur, nesciret, propterea quod ruri assiduus,
82 quemadmodum tute confiteris, fuit. Vereor, ne aut molestus sim vobis, judices, aut ne ingeniis vestris videar diffidere, si de tam perspicuis rebus diutius disseram. Erucii criminatio tota, ut arbitror, dissoluta est: nisi forte exspectatis, ut illa diluam, quæ de peculatu, ac de ejusmodi rebus commenticiis, inaudita nobis ante hoc tempus ac nova, objecit: quæ mihi iste visus est ex alia oratione declamare, quam in alium reum commentaretur: ita neque ad crimen parricidii, neque ad eum, qui causam dicit, pertinebant. De quibus quoniam verbo arguit, verbo satis est negare. Si quid est, quod ad testes reservet; ibi nos quoque, ut in ipsa causa, paratiores
30 reperiet, quam putabat. Venio nunc eo, quo me non cupi-
83 ditas ducit, sed fides. nam si mihi liberet accusare, accusarem alios potius, ex quibus possem crescere: quod certum est non facere, dum utrumvis licebit. Is enim mihi videtur amplissimus, qui sua virtute in altiorem locum pervenit, non, qui adscendit per alterius incommodum et calamitatem. Desinamus aliquando ea scrutari, quæ sunt inania: quæramus, ubi maleficium et est, et inveniri potest. Jam intelliges, Eruci, [53] certum crimen quam multis suspicionibus coarguatur. tametsi neque omnia dicam, et leviter unumquodque tangam. neque enim id facerem, nisi necesse esset. et id erit signi, me invitum facere, quod non prosequar longius, quam salus hujus et mea fides postulabit.
84 Causam tu nullam reperiebas in Sex. Roscio: at ego in
b. T. Roscio reperio. Tecum enim mihi res est, T. Rosci, quoniam istic sedes, ac te palam adversarium esse profiteris. De Capitone post viderimus, si, quemadmodum paratum esse audio, testis prodierit: tum alias quoque suas palmas cognoscet, de quibus me ne audisse quidem suspicatur. L. Cassius ille, quem populus Romanus verissimum et sapientissimum judicem putabat, identidem in causis quærere solebat, cui bono fuisset. Sic vita hominum est, ut ad maleficium nemo conetur sine spe atque emolumento
85 accedere. Hunc quæsitorem ac judicem fugiebant atque horrebant ii, quibus periculum creabatur: ideo quod, tametsi veritatis erat amicus, tamen natura non tam propensus ad misericordiam, quam [54] implicatus ad severitatem vi-

53 *certum crimen*] v. in Clave in v. *Certus*, quia Lambinus non assecutus est.

54 *implicatus ad sev.*] Hæc est lectio librorum antiquorum, quæ tamen in nonnullis edd. mediis mutata est, non in melius. Conjectura optima, et ut opinor, vera, est Grævii *implacatus*

debatur. Ego, quamquam præest huic quæstioni vir, et
contra audaciam fortissimus, et [55] ab innocentia clementis-
simus: tamen facile me paterer, vel illo ipso acerrimo ju-
dice quærente, vel apud Cassianos judices, quorum etiam
nunc ii, quibus causa dicenda est, nomen ipsum reformi-
dant, pro Sex. Roscio dicere. In hac enim causa cum vi- 31
derent, illos amplissimam pecuniam possidere, hunc in 86
summa mendicitate esse, illud quidem non quærerent, cui
bono fuisset, [56] sed eo perspicuum crimen et suspicionem
potius ad prædam adjungerent, quam ad egestatem. Quid
si accedit eodem, ut tenuis antea fueris? quid si, ut avarus?
quid si, ut audax? quid si, ut illius, qui occisus est, inimi-
cissimus? num quærenda causa, quæ te ad tantum facinus
adduxerit? Quid ergo horum negari potest? Tenuitas ho-
minis ejusmodi est, ut dissimulari non queat, atque eo
magis eluceat, quo magis occultatur. Avaritiam præfers, 87
qui societatem coieris de municipis cognatique fortunis
cum alienissimo. Quam sis audax (ut alia obliviscar) hinc p. 33.
omnes intelligere potuerunt, quod ex tota societate, hoc a.
est, ex tot sicariis, solus tu inventus es, qui cum accusato-
ribus sederes, atque os tuum non modo ostenderes, sed
etiam offerres. Inimicitias tibi fuisse cum Sex. Roscio, et
magnas rei familiaris controversias, concedas necesse est.
Restat, judices, ut hoc dubitemus, uter potius Sex. Ro- 88
scium occiderit: is, ad quem morte ejus divitiæ venerint,
an is, ad quem mendicitas: is, qui antea tenuis fuerit, an
is, qui postea factus sit egentissimus: is, qui ardens avari-
tia feratur infestus in suos, an is, qui semper ita vixerit, ut
quæstum nosset nullum, fructum autem eum solum, quem
labore peperisset: is, qui omnium sectorum audacissimus
sit, an is, qui propter fori judiciorumque insolentiam, non
modo subsellia, verum etiam urbem ipsam reformidet: po-
stremo, judices, id quod ad rem, mea sententia, maxime
pertinet, utrum inimicus potius, an filius. Hæc tu, Eruci, 32
tot et tanta si nactus esses in reo, quamdiu diceres? quo te 89
modo jactares? tempus, hercule, te citius, quam oratio de-
ficeret. Etenim in singulis rebus ejusmodi materies est, ut

*ad severitatem.* Id sic dicitur ut *uberrimus ad fructum, ad oblectationem jucundissimus,* et similia, Ciceroni usitatissima.

55 *ab innocentia clement.*] opponitur *a τῷ contra;* clemens est in gratiam eorum, qui sunt innocentes. Exquisitior est hic usus præpositionis, quem Grævius h. l. non est assecutus.

56 *sed eo perspicuum cr.*] Hoc vitiosum esse, jam alii viderunt, etsi Grævius pluribus verbis explicare tentat. Primum *eo* quo referatur non satis habet: *perspicuum* autem *crimen* cum *suspicione* non consentit. Nam, ut primum perspicuum est crimen, quod in aliquem intenditur, suspicio tollitur, nec est amplius suspicio, sed res certa. Satis erat: *sed crimen et suspicionem* &c. Sed quid verbis *eo perspicuum* faciam, non habeo. Ms. G. habet *sed ego p.*

dies singulos possis consumere. Neque ego non possum: non enim mihi tantum derogo, tametsi nihil arrogo, ut te copiosius, quam me, putem posse dicere: verum ego forsitan, propter multitudinem patronorum, [57] in grege annumerer. [58] te pugna Cannensis accusatorem sat bonum fecit. Multos cæsos non ad Thrasimenum lacum, sed ad Servi-
90 lium vidimus. Quis ibi non est vulneratus ferro Phrygio? Non necesse est omnes commemorare, Curtios, Marios, denique Mamercos, quos jam ætas a prœliis avocabat: postremo Priamum ipsum senem, Antistium: [59] quem non modo
b. ætas, sed etiam leges pugnare prohibebant. Jam, quos nemo propter ignobilitatem nominat, sexcenti sunt, qui inter sicarios, et de veneficiis accusabant. qui omnes (quod ad me attinet) vellem viverent. Nihil enim mali est, canes ibi quam plurimos esse, ubi permulti observandi, multa-
91 que servanda sunt. Verum, ut fit, multa sæpe imprudentibus imperatoribus vis, belli ac turba molitur. dum is in aliis rebus erat occupatus, qui summam rerum administrabat; erant interea qui suis vulneribus mederentur: qui tamquam si offusa reipublicæ sempiterna nox esset, ita ruebant in tenebris, omniaque miscebant. a quibus miror, ne quod judiciorum esset vestigium, non subsellia quoque esse combusta. nam et accusatores et judices sustulerunt. Hoc commodi est, quod ita vixerunt, ut testes omnes, si cuperent, interficere non possent. nam, dum hominum genus erit, qui accuset eos, non deerit: dum civitas erit, judicia fient. Verum, ut cœpi dicere, et Erucius, hæc si haberet in causa, quæ commemoravi, posset ea quamvis diu dicere: et ego, judices, possum: sed in animo est, quemadmodum ante dixi, leviter transire, ac tantummodo perstringere unamquamque rem: ut omnes intelligant, me non
33 studio accusare, sed officio defendere. Video igitur, cau-
92 sas esse permultas, quæ istum impellerent. Videamus nunc, ecqua facultas suscipiendi maleficii fuerit. Ubi occisus est Sex. Roscius? Romæ. Quid? tu, Rosci, ubi tunc eras?

57 *in grege annumerer*] v. de hac forma Clav. in *annumero*. Ms. G. habet *in gregem*.

58 *te pugna Cannensis*] Hic locus admodum venustam allegoriam habet: in quo interpretando non omnes ubique verum viderunt. In *ferro Phrygio*, quæ sunt verba noti versiculi, nihil quærendum, nisi vis hostilis, sicut in Priamo tantum senectus. Antistius vetus accusator, de quo Cicero pluribus locis, quæ v. in Clave.

59 *quem non modo ætas, s. e leges*] De ætate nulla difficultas est: at de legibus nemo mihi adhuc satisfecit: nec scio ad quam legem respexerit. Clarum autem est, aliquam legem, ut opinor Sullæ, fuisse, quæ accusare prohiberet Antistium, non solum et proprie, sed communiter omnes; nec quæ accusare prohiberet, sed quæ ita circumscriberet accusatores, ut sine periculo accusare non possent. Sic intercessio dicitur sublata lege Sullæ, cum sane relicta esset, sed ita circumscripta, ut propter periculum nemo auderet intercedere.

Romæ. [60] Verum quid ad rem? et alii multi. Quasi nunc
id agatur, quis ex tanta multitudine occiderit, ac non hoc
quæratur, eum, qui Romæ sit occisus, utrum verisimilius sit
ab eo esse occisum, qui assiduus eo tempore Romæ fuerit;
an ab eo, qui multis annis Romam omnino non accesserit.
Age, nunc cæteras facultates quoque consideremus. Erat 93
tum multitudo sicariorum, id quod commemoravit Erucius,
et homines impune occidebantur. Quid? ea multitudo p. 34.
quæ erat? opinor, aut eorum, qui in bonis erant occupati; a.
aut eorum, qui ab iis conducebantur, ut aliquem occiderent.
Si eos putas, qui alienum appetebant; tu es in eo numero,
qui nostra pecunia dives es: sin eos, quos, qui leviore nomine
appellant, percussores vocant; quære, in cujus fide
sint et clientela: mihi crede, aliquem de societate tua reperies;
et, quidquid tu contra dixeris, id cum defensione nostra
contendito. ita facillime causa Sex. Roscii cum tua
conferetur. Dices, Quid postea, si Romæ assiduus fui? 94
Respondebo, at ego omnino non fui. Fateor, me sectorem
esse; verum et alii multi. At ego, ut tute arguis, agricola
et rusticus. Non continuo, si me in gregem sicariorum
contuli, sum sicarius. at ego profecto, qui ne novi quidem
quemquam sicarium, longe absum ab ejusmodi crimine.
Permulta sunt, quæ dici possunt, quare intelligatur, summam
tibi facultatem fuisse maleficii suscipiendi: quæ non
modo idcirco prætereo, quod teipsum non libenter accuso;
verum eo magis etiam, quod, si de illis cædibus velim commemorare,
quæ tum factæ sunt ista eadem ratione, qua Sex.
Roscius occisus est, vereor, ne ad plures oratio mea pertinere
videatur.

Videamus nunc strictim, sicut cetera, quæ post mortem 34
Sex. Roscii abs te, T. Rosci, facta sunt: quæ ita aperta et 95
manifesta sunt, ut mediusfidius, judices, invitus ea dicam.
vereor enim, cujusmodi es, T. Rosci, ne ita hunc videar voluisse
servare, ut tibi omnino non pepercerim. Cum hoc
vereor, et cupio tibi aliqua ex parte, quod salva fide possim,
parcere, rursus immuto voluntatem meam. Venit enim
mihi in mentem oris tui. Tene, cum ceteri socii tui fugerent
ac se occultarent, ut hoc judicium non de illorum
præda, sed de hujus maleficio fieri videretur, potissimum b.
tibi partes istas depoposcisse, ut in judicio versarere, et sederes
cum accusatore? [62] qua in re nihil aliud assequeris,
nisi ut ab omnibus mortalibus audacia tua cognoscatur et
impudentia. Occiso Sex. Roscio, qui primus Ameriam
nuntiat? Mallius Glaucia, quem jam antea nominavi, tuus 96

60 *Verum quid ad rem*] An *quid id ad rem?* nam sic proprie esse debet.

62 *qua in re*] Si libri juvarent, libenter scriberem, *qua tu re.*

cliens et familiaris. Quid attinuit eum potissimum nunti-
are? quod, si nullum jam ante consilium de morte ac de
bonis ejus inieras, nullamque societatem, neque sceleris, ne-
que præmii, cum homine ullo coieras, ad te minime omnium
pertinebat. Sua sponte Mallius nuntiat. Quid, quæso,
ejus intererat? an, cum Ameriam non hujusce rei causa ve-
nisset, casu accidit, ut id, quod Romæ audierat, primus
nuntiaret? Cujus rei causa venerat Ameriam? Non pos-
sum, inquit, divinare. Eo rem jam adducam, ut nihil divi-
natione opus sit. Qua ratione Roscio Capitoni primum
nuntiavit? Cum Ameriæ Sex. Roscii domus, uxor, liberi-
que essent; cum tot propinqui cognatique optime conveni-
entes; qua ratione factum est, ut iste tuus cliens, sceleris
tui nuntius, T. Roscio Capitoni potissimum nuntiaret?
97 Occisus est a cœna rediens. nondum lucebat, cum Ameriæ
scitum est. Quid hic incredibilis cursus; quid hæc tanta
celeritas festinatioque significat? Non quæro quis percusse-
rit. nihil est Glaucia, quod metuas. non excutio te, si quid
forte ferri habuisti, non scrutor: nihil ad me arbitror per-
tinere. quoniam, cujus consilio occisus sit, invenio; cujus
manu sit percussus, non laboro. Unum hoc sumo, quod
mihi apertum tuum scelus resque manifesta dat. Ubi, aut
unde audivit Glaucia? Qui tam cito scivit? Fac audisse
statim. Quæ res eum nocte una tantum itineris conten-
p. 35. dere coëgit? quæ necessitas eum tanta premebat, ut, si sua
a. sponte iter Ameriam faceret, id temporis Roma proficisce-
35 retur, nullam partem noctis requiesceret? Etiamne in tam
perspicuis rebus argumentatio quærenda, aut conjectura
98 capienda sit? Nonne vobis hæc, quæ audistis, cernere ocu-
lis videmini, judices? non illum miserum, ignarum casus
sui, redeuntem a cœna videtis? non positas insidias? non
impetum repentinum? Non versatur ante oculos vobis in
cæde Glaucia? non adest iste T. Roscius? non suis mani-
bus in curru collocat Automedontem illum, sui sceleris acer-
bissimi nefariæque victoriæ nuntium? non orat, ut eam
noctem pervigilet? ut honoris sui causa laboret? ut Capi-
99 toni quam primum nuntiet? [63] Quid erat, quod Capitonem
primum scire voluerit? Nescio: nisi hoc video, Capitonem
in his bonis esse socium. de tribus et decem fundis tres no-
bilissimos fundos eum video possidere. Audio præterea,
non hanc suspicionem nunc primum in Capitonem conferri.
100 Multas esse infames palmas: hanc primam esse tamen
lemniscatam, [64] quæ Romæ deferatur: nullum modum esse

63 *Quid erat, quod—voluerit*] Latinitas clare postulat *vellet*.

64 *quæ Romæ def.*] Arbitror scribendum *Roma* vel *Roma ei d.* Nempe Romæ non fuerat in ista cæde Capito, sed Ameriæ. Ergo non Romæ defere-

hominis occidendi, quo ille non aliquot occiderit: multos
ferro, multos veneno. Habeo etiam dicere, quem contra
morem majorum, minorem annis LX, de ponte in Tiberim
dejecerit. quæ, si prodierit, atque adeo cum prodierit (scio
enim proditurum esse) audiet. Veniat modo: explicet suum 101
volumen illud, quod ei planum facere possum Erucium
conscripsisse: quod ajunt illum Sex. Roscio intentasse et
minitatum esse, se omnia illa pro testimonio esse dicturum.
O præclarum testem, judices! o gravitatem dignam exspe-
ctatione! [65] o vitam honestam, atque ejusmodi, ut libenti-
bus animis [66] ad ejus testimonium vestrum jusjurandum ac-
commodetis! Profecto non tam perspicue istorum maleficia b.
videremus, nisi ipsos cæcos redderet cupiditas, et avaritia,
et audacia. Alter ex ipsa cæde volucrem nuntium Ameriam 36
ad socium atque ad magistrum suum misit; ut, si dissimu- 102
lare omnes cuperent se scire, ad quem maleficium pertine-
ret, tamen ipse apertum suum scelus ante omnium oculos
poneret. Alter (si diis immortalibus placet) testimonium
etiam in Sex. Roscium dicturus est. Quasi vero id nunc
agatur, utrum is quod dixerit, credendum; an quod fecerit,
vindicandum sit. Itaque more majorum comparatum est,
ut in minimis rebus homines amplissimi testimonium de sua
re non dicerent. Africanus, qui suo cognomine declarat, 103
tertiam partem orbis terrarum se subegisse, tamen, si sua
res ageretur, testimonium non diceret. nam illud in talem
virum non audeo dicere; si diceret, non crederetur. Videte
nunc, quam versa et mutata in pejorem partem sint omnia.
Cum de bonis et de cæde agatur, testimonium dicturus est
is, qui et sector est et sicarius: hoc est, qui et illorum ip-
sorum bonorum, de quibus agitur, emptor atque possessor
est, et eum hominem occidendum curavit, de cujus morte
quæritur. Quid tu, vir optime? ecquid habes, quod dicas? 104
mihi ausculta: vide, ne tibi desis. tua quoque res perma-
gna agitur. multa scelerate, multa audaciter, multa improbe
fecisti: unum stultissime, profecto tua sponte, non de Eru-
cii sententia: nihil opus fuit, [67] te istic sedere. Neque
enim accusatore muto, neque teste quisquam utitur eo, qui
de accusatoris subsellio surgit. Huc accedit, quod paullo
occultior atque tectior vestra ista cupiditas esset. nunc quid
est, quod quisquam ex vobis audire desideret, cum, quæ fa-

batur palma, sed Roma per istum Glauciam, qui cædem factam nunciabat.

65 *o vitam honestam*] Quid hic vita honesta? an scripsit Cicero *virum honestum atque e.* Nam sequens, *ut ad ejus testimonium*, verba personæ desiderat, ad quæ hoc *ejus* accommodetur.

66 *ad e. t. jusjurandum v. accommodetis*] Sueton. Domit. 8. *perfusoriis assertionibus se accommodare.*

67 *te istic sedere*] Hæc lectio debetur ingenio Hotomanni. Mss. et edd. omnes *te isti credere.* male et sine sensu.

citis, ejusmodi sint, ut ea dedita opera a nobis contra vos-
105 metipsos facere videamini? Age nunc, illa videamus, judi-
p. 36. ces, quæ statim consecuta sunt. Ad Volaterras in castra
a. L. Sullæ mors Sex. Roscii, quatriduo, quo is occisus est,
37 Chrysogono nuntiatur. Quæritur etiam nunc, quis eum nuntium miserit? Nonne perspicuum est, eundem, qui Ameriam? Curat Chrysogonus, ut ejus bona veneant statim; qui non norat hominem aut rem. At qui ei venit in mentem, prædia concupiscere hominis ignoti, quem omnino numquam viderat? Soletis, cum aliquid hujuscemodi auditis, judices, continuo dicere, necesse est, aliquem dixisse municipem aut vicinum. ii plerumque indicant: per eos
106 plerique produntur. Hic nihil est, quod suspicionem hanc putetis. Non enim ego ita disputabo: verisimile est, Roscios istam rem ad Chrysogonum detulisse. erat enim eis cum Chrysogono jam antea amicitia. nam cum multos veteres a majoribus Roscii patronos hospitesque haberent, omnes eos colere atque observare destiterunt, ac se in Chrysogoni fi-
107 dem et clientelam contulerunt. Hæc possum omnia vere dicere: sed in hac causa conjectura nihil opus est. ipsos certo scio non negare, ad hæc bona Chrysogonum accessisse impulsu suo. Si eum, qui indicii partem acceperit, oculis cernetis; poteritisne dubitare, judices, qui indicarit? Qui sunt igitur in istis bonis, quibus partem Chrysogonus dederit? duo Roscii. Num quisnam præterea? nemo est, judices. Num ergo dubium est, quin ii obtulerint hanc prædam Chrysogono, qui ab eo partem prædæ tulerunt? Age
108 nunc, [68] ex ipsius Chrysogoni judicio Rosciorum factum consideremus. Si nihil in ista pugna Roscii, quod operæ pretium esset, fecerant, quam ob causam a Chrysogono tantis præmiis donabantur? Si nihil aliud fecerunt, nisi rem detulerunt, nonne satis fuit, his gratias agi? denique, ut
b. perliberaliter ageretur, honoris aliquid haberi? Cur tria prædia tantæ pecuniæ statim Capitoni dantur? cur, quæ reliqua sunt, iste Roscius omnia cum Chrysogono communiter possidet? Nonne perspicuum est, judices, [69] has ma-
38 nubias Rosciis Chrysogonum, re cognita, concessisse? Ve-
109 nit in decem-primis legatus in castra Capito. totam vitam, naturam, moresque hominis ex ipsa legatione cognoscite. Nisi intellexeritis, judices, nullum esse officium, nullum jus tam sanctum atque integrum, quod non ejus scelus atque perfidia violarit et imminuerit; virum optimum esse eum

68 *ex Chrysogoni judicio*] de præmio cape, cujus post mentio. v. Clav. in *judicium.*

69 *has manubias R.*] Venustissime: quia duces illi in hoc facinore fuere, ideo præmium manubias appellat, de quibus v. Clav.

judicatote. Impedimento est, quo minus de his rebus Sulla 110
doceatur: ceterorum legatorum consilia et voluntatem Chrysogono enuntiat: monet, ut provideat, ne palam res agatur: ostendit, si sublata sit venditio bonorum, illum pecuniam grandem amissurum, sese capitis periculum aditurum: illum acuere, hos, qui simul erant missi, fallere: illum identidem monere, ut caveret, hisce insidiose spem falsam ostendere: cum illo contra hos inire consilia, horum consilia illi enuntiare: cum illo partem suam depacisci, hisce, [70] aliqua fretus hora, semper omnes aditus ad Sullam intercludere. Postremo isto hortatore, auctore, intercessore, ad Sullam legati non adierunt: istius fide, ac potius perfidia, decepti, id quod ex ipsis cognoscere poteritis, si accusator voluerit testimonium eis denuntiare, pro re certa spem falsam domum retulerunt. In privatis rebus si qui rem mandatam 111
non modo malitiosius gessisset, sui quæstus aut commodi causa, verum etiam negligentius; eum majores summum admisisse dedecus existimabant. itaque mandati constitutum est judicium, non minus turpe, quam furti: credo propterea, quod, quibus in rebus ipsi interesse non possumus, in his operæ nostræ vicaria, fides amicorum, supponitur: quam qui lædit, oppugnat omnium commune præsi- p. 37.
dium, et, quantum in ipso est, disturbat vitæ societatem. a.
Non enim possumus omnia per nos agere: alius in alia est re magis utilis. Idcirco amicitiæ comparantur, ut commune commodum mutuis officiis gubernetur. Quid recipis 112
mandatum, si aut neglecturus, aut ad tuum commodum conversurus es? cur mihi te offers ac meis commodis officio simulato, officis, et obstas? recede de medio: per alium transigam. Suscipis onus officii, quod te putas sustinere posse: quod minime videtur grave iis, qui minime ipsi leves sunt. Ergo idcirco turpis hæc culpa est, quod duas res 39
sanctissimas violat, amicitiam et fidem. nam neque mandat quisquam fere, nisi amico: neque credit, nisi ei, quem fidelem putat. Perditissimi est igitur hominis, simul et amicitiam dissolvere, et fallere eum, qui læsus non esset, nisi credidisset. [71] Itane est? in minimis rebus, qui mandatum 113
neglexerit, turpissimo judicio condemnetur necesse est: in re tanta, cum is, cui fama mortui, fortunæ vivi com-

70 *aliqua fretus hora*] Sic edd. pr. Ms. Gu. Paul. Manutius edidit *fretum.* sed nec illa lectio bona; quæ nullum sensum commodum dat. Et variant libri etiam in *horæ* verbo. Græyius conjecit: *aliqua ficta mora;* eleganter. certe sensum commodum habet. Forte et *causa* verum sit, quia libri quidam ut Junt. habent *aura. ficta causa* est, quæ impedire Sullam diceretur, quare legatos admittere et audire non posset. *Hora* defendit Facciolatus, ut dictum pro re, quæ hora quaque fit. Quod est sane durum.

71 *Itane est?*] Int. Nonne ita est? Sic enim interdum *ne* usurpatur etiam a Cicerone.

mendatæ sunt atque concreditæ, (damno vivum,) [72] ignominia mortuum affecerit; is inter honestos homines, atque adeo inter vivos numerabitur? In minimis privatisque rebus, etiam [73] negligentia in crimen mandati, judiciumque infamia revocatur, propterea quod, [74] si recte fiat, illum negligere oporteat, qui mandarit, non illum, qui mandatum receperit: in re tanta, quæ publice gesta atque commissa sit, qui non negligentia privatum aliquod commodum læserit, sed perfidia legationis ipsius cæremoniam polluerit maculaque affecerit; qua is tandem pœna afficietur? aut quo ju-
114 dicio damnabitur? Si hanc ei rem privatim Sex. Roscius mandavisset, ut cum Chrysogono transigeret atque decideret, inque eam rem fidem suam, si quid opus esse putaret, interponeret; ille, qui sese facturum recepisset, nonne si ex
b. eo negotio tantulum in rem suam convertisset, damnatus per arbitrum, et rem restitueret, et honestatem omnem
115 amitteret? Nunc non hanc ei rem Sex. Roscius mandavit, sed, id quod multo gravius est, ipse Sex. Roscius cum fama, vita, bonisque omnibus [75] a decurionibus publice Roscio mandatus est: et ex eo T. Roscius non paullum nescio quid in rem suam convertit, sed hunc funditus evertit bonis: ipse tria prædia sibi depactus est: voluntatem decurionum ac municipum omnium tantidem, quanti fidem suam, fecit.

40 Videte jam porro cetera, judices, ut intelligatis, fingi
116 maleficium nullum posse, quo iste sese non contaminarit. In rebus minoribus socium fallere, turpissimum est, æqueque turpe, atque illud, de quo ante dixi. neque injuria: propterea quod auxilium sibi se putat adjunxisse, qui cum

72 *ignominia mortuum*] Deest alterum membrum, quod ita respondeat *fortunis vivi*, ut *famæ mortui ignominia m.* Explevi *damno vivum*, sed cum nota emblematis, ut tamen sensus integer esset. Et id posui primo loco, ut Chiasmus fieret, qua figura in talibus libenter utitur Cicero. Hotomannus explere tentavit integra phrasi, non bene: nam et in antecedente est tantum una, et fortuna et fama ad communia prædicata referuntur.

73 *negligentia in crimen mandati &c.*] Alii aliter, Grævius sic hæc corrigenda putat: *negligentia mandati in crimen judiciumque revocatur: infamia* pro glossa criminis habet: eaque est optima, quam nos quidem cognovimus, conjectura. De *infamia* non valde repugnem. In ceteris nil mutem: etsi et ante *negligere mandatum* dixit. *Crimen mandati* commode dici potest, sicut actio, judicium mandati, intellecto male gesti, violati &c. Ed. Gryph. *judiciique infamiam*, quod probat Facciolatus. Ea lectio est e conjectura, non illa contemnenda; nam ante dixit, judicium mandati turpe esse c. 37. Etsi *judicium* sic nude poni in tali re non solet; tamen id h. l. oratorie fieri potuit.

74 *Si recte fiat*] Ed. W. *ratione:* in quo non est librarii aberrantis error, aut glossa, ut recte vidit Grævius. Sensus est, si res fieri debet, ut vera ratio postulat, et secundum veram rationem judicamus, negligentia ferri tantum potest in eo, cujus res est, &c.

75 *a decurionibus publice*] His respondent infra: *voluntas decurionum et municipum omnium.* Ultimum respondet verbo *publice.*

altero rem communicavit. Ad cujus igitur fidem confugiet,
cum per ejus fidem læditur, cui se commiserit? Atqui ea
sunt animadvertenda peccata maxime, quæ difficillime præ-
caventur. Tecti esse ad alienos possumus: intimi multa
apertiora videant, necesse est. socium vero cavere qui pos-
sumus? quem etiamsi metuimus, jus officii lædimus. Recte
igitur majores eum, qui socium fefellisset, in virorum bo-
norum numero non putarunt haberi oportere. At vero T. 117
Roscius non unum rei pecuniariæ socium fefellit, (quod,
tametsi grave est, tamen aliquo modo posse ferri videtur,)
verum novem homines honestissimos, ejusdem muneris, le-
gationis, officii, mandatorumque socios, induxit, decepit,
destituit, adversariis tradidit, omni fraude et perfidia fe
fellit. Qui de ejus scelere suspicari nihil potuerunt, socium
officii metuere non debuerunt: ejus malitiam non viderunt,
orationi vanæ crediderunt. Itaque nunc illi homines hone- p. 38.
stissimi propter istius insidias parum putantur cauti provi- a.
dique fuisse: iste, qui initio proditor fuit, deinde perfuga,
qui primo sociorum consilia adversariis enunciavit, deinde
societatem cum ipsis adversariis coiit, terret etiam nos, ac
minatur, tribus prædiis, hoc est, præmiis sceleris, ornatus.
In ejusmodi vita, judices, in his tot tantisque flagitiis, hoc
quoque maleficium, de quo judicium est, reperietis. Etenim 118
quærere ita debetis: ubi multa avare, multa audacter, multa
improbe, multa perfidiose facta videtis, [76] ibi scelus quoque
latere inter illa tot flagitia putatote. Tametsi hoc quidem
minime latet, quod ita promptum et propositum est, ut non
ex illis maleficiis, quæ in illo constat esse, hoc intelligatur;
verum ex hoc etiam, si quod illorum forte dubitabitur,
convincatur. Quid tandem, quæso, judices? num aut ille
lanista omnino [77] jam a gladiatore recessisse videtur: aut
iste discipulus magistro tantulum de arte concedere? Par
est avaritia, similis improbitas, [78] eadem impudentia, ge-
mina audacia. Etenim, quoniam fidem magistri cognostis, 41
cognoscite nunc discipuli æquitatem. Dixi jam antea, 119
sæpenumero postulatos esse ab istis duos servos in quæ-
stionem. Tu semper, T. Rosci, recusasti. quæro abs te,
iine, qui postulabant, indigni erant, qui impetrarent? an
iste non commovebat, pro quo postulabant? an res ipsa
tibi iniqua videbatur? Postulabant homines nobilissimi at-

76 *ibi scelus q. latere*] Grævius addendum putat *id: ibi id sc.* non male; sed tamen non necessario. nam ratio et forma judicandi est generalis: deinde transitus ad factum præsens.

77 *jam a gladiatore rec.*] Sic edidi pro *gladiis* ex edd. pr. et Ms. Gu. Vulgatum est ab Aldo. Sed illud melius respondet sequentibus, *magister—discipulus*. Restituit etiam Grævius e Mss.

78 *eadem impudentia*] Grævius non bene reposuit *imprudentia:* quæ nimis lenis est. Sed est forte error operarum. Nam in notis nil monuit.

que integerrimi nostræ civitatis, quos jam antea nominavi;
qui ita vixerunt, talesque a populo Romano putantur, ut,
quidquid dicerent, nemo esset, qui non æquum putaret.
Postulabant autem pro homine miserrimo atque infelicissi-
mo, qui vel ipse sese in cruciatum dari cuperet, dum de pa-
b. tris morte quæreretur. Res porro abs te ejusmodi postula-
120 batur, ut nihil interesset, utrum eam rem recusares, an de
maleficio confiterere. Quæ cum ita sint, quæro abs te,
quam ob causam recusaris. Cum occiditur Sex. Roscius,
ibidem fuerunt. Servos ipsos, quod ad me attinet, neque
arguo, neque purgo: quod a vobis hoc pugnari video, ne in
quæstionem dentur, suspiciosum est. quod vero apud vos
ipsos in honore tanto sunt, profecto necesse est, sciant ali-
quid, quod si dixerint, perniciosum vobis futurum sit. In
dominos quæri de servis iniquum est. Anne quæritur? Sex.
enim Roscius reus est. [79] Neque enim, cum de hoc quæri-
tur, vos dominos esse dicitis. Cum Chrysogono sunt. Ita
credo: litteris eorum, et urbanitate Chrysogonus ducitur,
ut inter suos omnium deliciarum atque omnium artium
puerulos, ex tot elegantissimis familiis lectos, velit hos ver-
sari, homines pæne operarios, ex Amerina disciplina pa-
121 trisfamiliæ rusticani. Non est ita profecto, judices: [80] non
est verisimile, ut Chrysogonus horum litteras adamarit,
aut humanitatem: non, ut rei familiaris negotio diligentiam
cognorit eorum et fidem. Est quiddam, quod occultatur.
quod quo studiosius ab ipsis opprimitur et absconditur, eo
42 magis eminet et apparet. Quid igitur? Chrysogonus sui
122 maleficii occultandi causa quæstionem de his haberi non
vult? minime, judices. non in omnes arbitror omnia con-
venire. Ego in Chrysogono, quod ad me attinet, nihil
ejusmodi suspicor: neque hoc mihi nunc primum in men-
tem venit dicere. Meministis, me ita distribuisse initio
causam, in crimen, cujus tota argumentatio permissa Eru-
cio est, et in audaciam, cujus partes Rosciis impositæ sunt.
p. 39. Quidquid maleficii, sceleris, cædis erit, proprium id Ro-
a. sciorum esse debebit. Nimiam gratiam potentiamque Chry-
sogoni, dicimus, et nobis obstare, et perferri nullo modo
posse: et a vobis, quoniam potestas data est, non modo
123 infirmari, verum etiam vindicari oportere. Ego sic exi-

79 *Neque enim cum &c.*] Hic locus obscurus et vitiosus est. Edd. pr. variant Nam vulgata est ab Aldo. Ed W. habet ut Ms. G. *vos enim dominos esse dicitis.* Edd. R. B. Med. Junt. *vos cum domino esse dicitis.* Prior lectio me videtur in viam deduxisse indicio particulæ *enim.* Videtur sic a Cicerone fuisse: *Neque enim, cum de hoc quæritur, de domino quæritur: vos enim dominos esse dicitis.* Mox *urbanitati* infra respondet *humanitas*, estque elegantia morum &c. male Hotomannus ad doctrinam refert humanitatem h. l.

80 *non est verisimile, ut*] Durior est hæc constructio. Lamb. *verisimile* spurium putabat. eleganter. eadem tamen constructio est Verr. IV, 6. Sext. 36.

stimo; qui quæri velit ex iis, quos constat, cum cædes facta sit, affuisse, eum cupere verum invenire: qui recuset, eum profecto, tametsi verbo non audeat, tamen re ipsa de maleficio suo confiteri. Dixi initio, judices, nolle me plura de istorum scelere dicere, quam causa postularet, ac necessitas ipsa cogeret. Nam et multæ res afferri possunt, et unaquæque earum multis cum argumentis dici potest. Verum ego, quod invitus ac necessario facio, neque diu, neque diligenter facere possum. quæ præteriri nullo modo poterant, ea leviter, judices, attigi: quæ posita sunt in suspicionibus, de quibus si cœpero dicere, pluribus verbis sit disserendum, ea vestris ingeniis conjecturæque committo.

Venio nunc ad illud nomen aureum Chrysogoni, sub quo 43
nomine tota societas statuitur: de quo, judices, neque quo- 124
modo dicam, neque quomodo taceam, reperire possum. Si enim taceo; vel maximam partem relinquo: sin autem dico; vereor, ne non ille solus (id quod ad me nihil attinet) sed alii quoque plures læsos se esse putent. Tametsi ita se res habet, ut mihi in communem causam sectorum dicendum nihil magnopere videatur. Hæc enim causa nova profecto
et singularis est. Bonorum Sex. Roscii emptor est Chry- 125
sogonus. Primum hoc videamus, ejus hominis bona qua ratione venierunt, aut quomodo venire potuerunt? Atque hoc non ita quæram, judices, ut id dicam esse indignum, hominis innocentis bona venisse. Si enim hæc audientur, ac libere dicentur; non fuit tantus homo Sex. Roscius in
civitate, ut de eo potissimum conqueramur. Verum hoc b.
ego quæro, qui potuerunt ista ipsa lege, quæ de proscriptione est, sive Valeria est, sive Cornelia; non enim novi, nec scio; verum ista ipsa lege, bona Sex. Roscii venire qui
potuerunt? Scriptum enim ita dicunt esse, UT EORUM BO- 126
NA VENEANT, QUI PROSCRIPTI SUNT: quo in numero Sex. Roscius non est: AUT EORUM, QUI IN ADVERSARIORUM PRÆSIDIIS OCCISI SUNT. Dum præsidia ulla fuerunt, in Sullæ præsidiis fuit. Posteaquam ab armis recesserunt, in summo otio rediens a cœna Romæ occisus est. Si lege; bona quoque lege venisse fateor: sin autem constat, contra omnes, non modo veteres leges, verum etiam novas, occisum esse; bona quo jure, aut [81] quo modo, aut
qua lege venierint, quæro. In quem hoc dicam, quæris, 44
Eruci? non in eum, quem vis et putas. nam Sullam et ora- 127
tio mea ab initio, et ipsius eximia virtus omni tempore purgavit. Ego hæc omnia Chrysogonum fecisse dico, ut

81 *quo modo*] Scribendum puto, *quo more:* jus, mos, lex, bene conjunguntur. Quid modus inter jus et legem? *Modo* autem et *more* sæpe confusa in libris scr. et edd. v. Drakenb. in Liv. XXXVII, 4. In Mss. fere est *mo.*

ementiretur, ut malum civem Roscium fuisse fingeret, ut
eum apud adversarios occisum esse diceret, [82] ut hisce de
rebus a legatis Amerinorum doceri L. Sullam passus non
sit. Denique etiam illud suspicor, omnino hæc bona non
venisse: id quod postea, si per vos, judices, licitum erit,
128 aperietur. Opinor enim esse in lege, quam ad diem pro-
scriptiones venditionesque fiant: [83] nimirum KALENDAS
JUNIAS. Aliquot post menses et homo occisus est, et bona
venisse dicuntur. Profecto aut hæc [84] bona in tabulas pub-
licas nulla redierunt, nosque ab isto nebulone facetius elu-
dimur, quam putamus: aut, si redierunt, tabulæ publicæ
corruptæ aliqua ratione sunt. Nam lege quidem bona ve-
nire non potuisse constat. Intelligo, me ante tempus, ju-
dices, hæc scrutari, et propemodum errare, qui, cum capiti
Sex. Roscii mederi debeam, reduviam curem. Non enim
p. 40. laborat de pecunia: non ullius rationem sui commodi du-
a. cit: facile egestatem suam se laturum putat, si hac indigna
129 suspicione et ficto crimine liberatus sit. Verum quæso a
vobis, judices, ut hæc pauca, quæ restant, ita audiatis, ut
partim me dicere pro me ipso putetis, partim pro Sex.
Roscio. Quæ enim mihi ipsi indigna et intolerabilia vi-
dentur, quæque ad omnes, nisi providemus, arbitror perti-
nere; ea pro me ipso, ex animi mei sensu ac dolore, pro-
nuntio. Quæ ad hujus vitæ casum causamque pertineant,
et quid hic pro se dici velit, et qua conditione contentus
130 sit, jam in extrema oratione nostra, judices, audietis. Ego
hæc a Chrysogono, mea sponte, remoto Sex. Roscio,
45 quæro. Primum, quare civis optimi bona venierint: deinde,
quare hominis ejus, [85] qui neque proscriptus, neque apud
adversarios occisus est, bona venierint, cum in eos solos lex
scripta sit: deinde, quare aliquanto post eam diem venie-
rint, quæ dies in lege præfinita est: deinde, cur tantulo
venierint. Quæ omnia si, quemadmodum solent liberti ne-
quam et improbi facere, in patronum suum voluerit con-
ferre; nihil egerit. Nemo est enim, qui nesciat, propter
magnitudinem rerum multa multos, [[86] partim connivente]

82 *ut—passus non sit*] Hoc nullo modo verum est: nec cum superioribus coit. Quid est enim? *hæc fecisse Chrysogonum dico, ut passus non sit, Sullam doceri?* Saltem debebat esse *non pateretur*. Sed aliud latere hic videtur, quod sine librorum auxiliis erui non potest.

83 *n. Kalendas Junias*] Junta et Aldus addidere *ad;* quod et vulgo secuti sunt, (estque in Ms. Gu.) non necessario. sed leve est.

84 *bona nulla rediere*] i. non red. v. Clav. in *nullus.*

85 *qui neque proscriptus*] Hæc non sunt in edd. pr. sed e conjectura Hotom. a P. Manutio inserta, quem et alii secuti sunt. Ceterum res et sententia ea requirit, et sequens *neque* indicat, alterum membrum excidisse. In Ms. Gu. verba *deinde—venierint* excidere.

86 *partim connivente*] Hoc non est in Mss. aut edd. pr. sed est a Victorio et P. Manutio. *Partim* indicabat, alterum membrum deesse: supplevere

partim imprudente L. Sulla, commisisse. Placet igitur in 131
his rebus aliquid imprudentia præteriri? non placet, judices; sed necesse est. Etenim si Jupiter optimus maximus cujus nutu et arbitrio cœlum, terra, mariaque reguntur, sæpe ventis vehementioribus, aut immoderatis tempestatibus, aut nimio calore, aut intolerabili frigore, hominibus nocuit, urbes delevit, fruges perdidit; quorum nihil, [87]pernicie causa, divino consilio, sed vi ipsa et magnitudine rerum, factum putamus; at contra, commoda, quibus utimur, lucemque, qua fruimur, spiritumque, quem ducimus, ab eo nobis dari atque impertiri videmus; quid miramur, L. Sullam, cum b.
solus rempublicam regeret, orbemque terrarum gubernaret, imperiique majestatem, quam armis receperat, legibus confirmaret, aliqua animadvertere non potuisse? nisi hoc mirum est, quod vis divina assequi non possit, si id mens humana adepta non sit. Verum, ut hæc missa faciam, quæ 132
jam facta sunt; ex iis, quæ nunc maxime fiunt, nonne quivis potest intelligere, omnium architectum et machinatorem unum esse Chrysogonum, qui Sex. Roscii nomen deferendum curavit? hoc judicium, cujus honoris causa accusare se dixit Erucius?

*Desunt non pauca.*

aptam, et ratione dispositam se habere existimant, qui in 46
Salentinis, aut in Brutiis habent, unde vix ter in anno audire nuntium possunt.

Alter tibi descendit de palatio et ædibus suis: habet 133
animi relaxandi causa rus amœnum et suburbanum, plura præterea prædia, neque tamen ullum, nisi præclarum et propinquum: domus referta vasis Corinthiis et Deliacis, in quibus est authepsa illa, quam tanto pretio nuper mercatus est, ut, qui prætereuntes [88]pretium enumerari audiebant,

ex iis, quæ supra in narratione de Sulla dixerat. At hic in sequentibus de sola imprudentia est: et *partim* non necessario aliud *partim* ante aut post se habet. Forte etiam alterum de connivente Sulla noluit diserte dicere; verbo tamen *partim* admonere homines.

87 *pernicie*] Hæc est lectio edd. pr. omnium, item Ald. P. Manut. &c. eaque vera, quam restituimus. Veteres sic pronunciabant et scribebant, ut *fructu*, non *fructui*, super quo adeundus Cicero ipse in Orat. Grammatici veteres variant, nam ex h. l. proferunt *pernicii*, ut Gell. IX, 14. et *pernicies*. Ego libros scriptos et edd. et analogiam sequor.

88 *pretium enumerari*] Non in hac lectione consentiunt libri. Ms. ap. Grut. edd. pr. habent *numerare*, Ms. Gu. *enumerare*. Gruterus corrigit *præconi adnumerari*, quia in Ms. S. Victoris erat *præconum* pro *pretium*. male. Summa pretii non auditur, cum pecunia numeratur: neque emtores statim in auctione numerabant pecuniam: neque pecunia dabatur præconi, sed magistris auctionis: sed pretii summa audiebatur, cum præco pronunciabat pretium. Quint. c. 15. *vox præconis prædicat, conjicitque pretium.* Illa igitur prædicatio præconis debet esse in verbo *enumerari*: estque accipiendum sensu pronunciandæ pecuniæ; quod nec nimis abhorret ab usu ejus verbi: nisi malimus corrigere *enunciari*, quod pronunciandi vim habet.

fundum venire arbitrarentur. Quid præterea cælati argenti?
quid stragulæ vestis? quid pictarum tabularum? quid signo-
rum? quid marmoris apud illum putatis esse? tantum scili-
p. 41. cet, quantum e multis splendidisque familiis in turba et ra-
a. pinis coacervari una in domo potuit. Familiam vero quan-
tam, et quam variis cum artificiis habeat, quid ego dicam?
134 Mitto hasce artes vulgares, coquos, pistores, lecticarios.
animi et aurium causa tot homines habet, ut quotidiano
cantu vocum, et nervorum, et tibiarum, nocturnisque con-
viviis tota vicinitas personet. In hac vita, judices, quos
sumtus quotidianos, quas effusiones fieri putatis? quæ vero
convivia? honesta, credo, in ejusmodi domo: si domus hæc
habenda est potius, quam officina nequitiæ et diversorium
135 flagitiorum omnium. Ipse vero quemadmodum composito
et delibuto capillo passim per forum volitet cum magna ca-
terva togatorum, videtis, [89] judices. Etiam videtis, ut
omnes despiciat, ut hominem præ se neminem putet; ut
se solum beatum, solum potentem putet. Quæ vero effi-
ciat, et quæ conetur, si velim commemorare, vereor, judices,
ne quis imperitior existimet, me causam nobilitatis victo-
riamque voluisse lædere: tametsi meo jure possum, si quid
in hac parte mihi non placeat, vituperare. Non enim
vereor, ne quis alienum me animum habuisse a causa nobi-
47 litatis existimet. Sciunt ii, qui me norunt, me, pro illa
136 tenui infirmaque parte, posteaquam id, quod maxime volui,
fieri non potuit, ut componeretur; id [90] maxime defendisse,
ut ii vincerent, qui vicerunt. Quis enim erat, qui non vi-
deret, humilitatem cum dignitate de amplitudine conten-
dere? quo in certamine perditi civis erat, non se ad eos
jungere, quibus incolumibus et domi dignitas et foris aucto-
ritas retineretur. Quæ perfecta esse, et suum cuique ho-
norem et gradum redditum, gaudeo, judices, vehementerque
lætor: eaque omnia deorum voluntate, studio populi Ro-
mani, consilio, et imperio, et felicitate L. Sullæ, gesta esse
137 intelligo. Quod animadversum est in eos, qui contra omni
b. ratione pugnarunt; non debeo reprehendere. quod viris for-
tibus, quorum opera eximia in rebus gerendis exstitit, ho-
nos habitus est; laudo. Quæ ut fierent, idcirco pugnatum
esse arbitror, meque in eo studio partium fuisse confiteor.
Sin autem id actum est, et idcirco arma sumpta sunt, ut
homines postremi pecuniis alienis locupletarentur, et in for-
tunas uniuscujusque impetum facerent, et id non modo re

89 *judices. Etiam videtis, ut omnes d.*] Sic edd. pr. etiam Ald. Victor. Ms. Franc. quod bene restituit Grævius: sic et Ms. G. Vulgati omittunt *etiam videtis*, auctore P. Manutio.

90 *maxime defendisse*] non agendo, pugnando, armis, sed palam probando, optando &c.

prohibere non licet, sed ne verbis quidem vituperare; tum vero in isto bello non recreatus, neque restitutus, sed subactus oppressusque populus Romanus est. Verum longe 138
aliter est. nihil horum est, judices. non modo non lædetur causa nobilitatis, si istis hominibus resistetis, verum etiam ornabitur. Etenim qui hæc vituperare volunt, Chrysogo- 48
num tantum posse queruntur: qui laudare volunt, concessum ei non esse commemorant. Ac jam nihil est, quod quisquam aut tam stultus, aut tam improbus sit, qui dicat, VELLEM QUIDEM LICERET: HOC DIXISSEM: Dicas licet. HOC FECISSEM: Facias licet: nemo prohibet. HOC DECREVISSEM: Decerne, modo recte: omnes approbabunt. HOC JUDICASSEM: laudabunt omnes, si recte et ordine judicaris. Dum necesse erat, resque ipsa cogebat, unus 139
omnia poterat: qui posteaquam magistratus creavit, legesque constituit, sua cuique procuratio auctoritasque est restituta. Quam si retinere volunt ii, qui recuperarunt; in perpetuum poterunt obtinere. sin has cædes et rapinas, et hos tantos tamque profusos sumtus aut facient, aut approbabunt; nolo in eos gravius quidquam, ne ominis quidem causa dicere. Unum hoc dico: nostri isti nobiles, nisi vigilantes, et boni, et fortes, et misericordes erunt; iis hominibus, in quibus hæc erunt, ornamenta sua concedant necesse est. Quapropter desinant aliquando dicere, male ali- 140
quem locutum esse; si quis vere ac libere locutus sit: desi- p. 42.
nant suam causam cum Chrysogono communicare: desi- a.
nant, si ille læsus sit, de se aliquid detractum arbitrari: videant, ne turpe miserumque sit, eos, qui equestrem splendorem pati non potuerunt, servi nequissimi dominationem ferre posse. Quæ quidem dominatio, judices, in aliis rebus antea versabatur: nunc vero [91] quam viam munitet, quod iter affectet, videtis: ad fidem, ad jusjurandum, ad judicia vestra, ad id, quod solum prope in civitate sincerum sanctumque restat. Hicne etiam sese putat aliquid 141
posse Chrysogonus? hic etiam potens esse vult? o rem miseram, atque acerbam! Neque mehercules hoc indigne fero, quod verear, ne quid possit: verum quod ausus est, quod speravit, sese apud tales viros aliquid ad perniciem posse innocentis, id ipsum queror. Ideircone experrecta nobilitas, 49
armis atque ferro rempublicam recuperavit, ut, ad libidi-

91 *quam v. munitet, quod i. a.*] *Munitet* est verbum poëtæ, et forte totum hoc e poëta sumtum est, ut Gruterus putabat. Utrum sit pro *muniat*, an *munire cupiat*, disputant viri docti, v. Voss. Anal. III, 44. Fuere qui corrigerent *qua v.* et *quo i. a.* In altero forte audiantur: est utique usitatius. Terentius in Heaut. II, 3. et Phorm. V, 7. *ad aliquam affectare viam.* Item *iter hac habui.* Eun. V, 7. Ei rationi favent et sequentia: *ad fidem* &c. Sed non arbitror esse necessarium.

nem suam, liberti servulique nobilium, bona, fortunas ve-
142 stras nostrasque vexare possent? Si id actum est, fateor me errasse, qui hoc maluerim: fateor insanisse, qui cum illis senserim. tametsi inermis, judices, sensi. Sin autem victoria nobilium ornamento atque emolumento reipublicæ populoque Romano debet esse; tum vero optimo et nobilissimo cuique meam orationem gratissimam esse oportet. Quodsi quis est, qui et se et causam lædi putet, cum Chrysogonus vituperetur; is causam ignorat, se ipsum prope non novit. Causa enim splendidior fiet, si nequissimo cuique resistetur. Ille improbissimus Chrysogoni fautor, qui sibi cum illo rationem communicatam putat, læditur, cum ab hoc splendore causæ separatur.

143 Verum hæc omnis oratio (ut jam ante dixi) mea est: qua me uti respublica, et dolor meus, et istorum injuria
b. coëgit. Sed Roscius horum nil indignum putat: neminem accusat: nihil de suo patrimonio queritur: putat homo imperitus morum, agricola et rusticus, ista omnia, quæ vos per Sullam gesta esse dicitis, more, lege, jure gentium facta: culpa liberatus, et crimine nefario solutus cupit a vo-
144 bis discedere. Si hac indigna suspicione careat, animo æquo se carere suis omnibus commodis dicit. rogat oratque te, Chrysogone, si nihil de patris fortunis amplissimis in suam rem convertit: si nulla in re te fraudavit; si tibi optima fide sua omnia concessit, adnumeravit, appendit; si vestitum, quo ipse tectus erat, [92] annulumque de digito suum tibi tradidit; si ex omnibus rebus se ipsum nudum, neque præterea quidquam excepit; ut sibi per te liceat innocenti
50 amicorum opibus vitam in egestate degere. Prædia mea tu
145 possides; ego aliena misericordia vivo: concedo: et quod animus æquus est, et quia necesse est. mea domus tibi patet, mihi clausa est: fero. familia mea maxima uteris, ego servum habeo nullum: patior, et ferendum puto. Quid vis amplius? quid insequeris? quid oppugnas? qua in re tuam voluntatem lædi a me putas? ubi tuis commodis officio? quid tibi obsto? Si spoliorum causa vis hominem occidere, spoliasti. Quid quæris amplius? Si inimicitiarum: quæ sunt tibi inimicitiæ cum eo, cujus ante prædia possedisti, quam ipsum cognosti? Sin metuis; [93] ab eone aliquid metuis, quem vides ipsum ab sese tam atrocem injuriam pro-

92 *annulumque de digito suum*] Hoc est ex elegante correctione Lambini. In Mss. et edd. ante erat: *annulum dedit, os suum tibi tr.* vitiosissime. Secuti sunt hanc correctionem omnes. In P. Manutii tamen ed. 1540. vetus adhuc lectio est. Intelligendus autem est annulus signatorius, non ille equestris ordinis insigne, ut facile intelligitur.

93 *ab eone aliquid metuis*] Grævius e Ms. Franc. edidit *metuas*, ut est et in Gu. Ego vulgatum servavi, quia etiam ante est illa forma, ut *quæ sunt tibi inim.* &c.

pulsare non posse? Sin, quod bona, quæ Roscii fuerunt,
tua facta sunt, idcirco hunc illius filium studes perdere;
nonne ostendis, id te vereri, quod præter ceteros tu me-
tuere non debeas, ne quando liberis proscriptorum bona pa-
tria reddantur? Facis injuriam, Chrysogone, si majorem 146
spem emptionis tuæ in hujus exitio ponis, quam in his re- p. 43.
bus, quas L. Sulla gessit. Quodsi tibi causa nulla est, cur a.
hunc miserum tanta calamitate affici velis; si tibi omnia
sua, præter animam, tradidit, nec sibi quidquam paternum,
ne monumenti quidem causa, reservavit; per deos immor-
tales, quæ ista tanta crudelitas est? quæ tam fera immanis-
que natura? Quis umquam prædo fuit tam nefarius, quis
pirata tam barbarus, ut, cum integram prædam sine san-
guine habere posset, cruenta spolia detrahere mallet? Scis 147
hunc nihil habere, nihil audere, nihil posse, nihil umquam
contra rem tuam cogitasse: et tamen oppugnas eum, quem
neque metuere potes, neque odisse debes, nec quidquam
habere jam reliqui vides, quod ei detrahere possis: nisi hoc
indignum putas, quod vestitum sedere in judicio vides;
quem tu e patrimonio, tamquam e naufragio, nudum expu-
listi. Quasi vero nescias, hunc et ali et vestiri a Cæcilia,
[94] Balearici filia, Nepotis sorore, spectatissima fæmina:
quæ cum patrem clarissimum, amplissimos patruos, orna-
tissimum fratrem haberet, tamen, cum esset mulier, virtute
perfecit, ut, [95] quanto honore ipsa ex illorum dignitate affi-
ceretur, non minora illis ornamenta ex sua laude redderet.
An quod diligenter defenditur, id tibi indignum facinus vi- 51
detur? Mihi crede, si pro patris ejus hospitiis et gratia vel- 148
lent omnes hujus hospites adesse, et auderent libere defen-
dere; satis copiose defenderetur. sin autem pro magnitu-
dine injuriæ, proque eo, quod summa respublica in hujus
periculo tentatur, hæc omnes vindicarent; consistere me-
hercule vobis isto in loco non liceret. Nunc ita defenditur,
non sane ut moleste ferre adversarii debeant, neque ut se
potentia superari putent. Quæ domi gerenda sunt, ea per 149
Cæciliam transiguntur: fori judiciique rationem Messalla, b.
ut videtis, judices, suscepit. qui si jam satis ætatis atque
roboris haberet, ipse pro Sex. Roscio diceret. quoniam ad
dicendum impedimento est ætas, et pudor, qui ornat æta-
tem; causam mihi tradidit, quem sua causa cupere ac de-
bere intelligebat: ipse assiduitate, consilio, auctoritate, di-
ligentia perfecit, ut Sex. Roscii vita, erepta de manibus se-

94 *Balearici fil. Nep. sor.*] v. supra ad c. 10.

95 *quanto honore — non minora*] Non bene ista sibi pro facilitate Ciceronis respondent, etsi sensus bene constat. Constarent sibi, si, pro *quanto honore*, esset *quum tanto honore*. Et interdum verba in libris veteribus sic coaluerunt.

ctorum, sententiis judicum permitteretur. Nimirum, judices, pro hac nobilitate pars maxima civitatis in armis fuit: hæc acta res est, uti nobiles restituerentur in civitatem, qui hoc facerent, quod facere Messallam videtis: qui caput innocentis defenderent: qui injuriæ resisterent: qui, quantum possent, in salute alterius, quam in exitio, mallent ostendere. Quod si omnes, qui eodem loco nati sunt, facerent: et respublica ex illis, et ipsi ex invidia minus laborarent.

52 Verum si a Chrysogono, judices, non impetramus, ut pe-
150 cunia nostra contentus sit, vitam ne petat; si ille adduci non potest, ut, cum ademerit nobis omnia, quæ nostra erant propria, ne lucem quoque hanc, quæ communis est, eripere cupiat; si non satis habet avaritiam suam pecunia explere, nisi etiam crudelitate sanguinis perlitus sit; unum perfugium, judices, una spes reliqua est Sex. Roscio, eadem, quæ reipublicæ, vestra pristina bonitas et misericordia: quæ si manet, salvi etiam nunc esse possumus. sin ea crudelitas, quæ hoc tempore in republica versata est, vestros quoque animos (id quod fieri profecto non potest) duriores acerbioresque reddidit; actum est, judices: inter feras satius est ætatem degere, quam in hac tanta immanitate ver-
151 sari. Ad eamne rem vos reservati estis? ad eamne rem delecti, ut eos condemnaretis, quos sectores ac sicarii jugulare non potuissent? Solent hoc boni imperatores facere, cum prælium committunt, ut in eo loco, quo fugam ho-
p. 44. a. stium fore arbitrentur, milites collocent: in quos, si qui ex acie fugerint, de improviso incidant. Nimirum similiter arbitrantur isti bonorum emptores, vos hic, tales viros, sedere, qui excipiatis eos, qui de suis manibus effugerint. Dii prohibeant, judices, ut hoc, [96] quod majores consilium publicum vocari voluerunt, præsidium sectorum existi-
152 metur. An vero, judices, vos non intelligitis, nihil aliud agi, nisi ut proscriptorum liberi quavis ratione tollantur, et ejus rei initium in vestro jurejurando, atque in Sex. Roscii periculo quæri? Dubium est, ad quem maleficium pertineat, cum videatis [97] ex altera parte sectorem, inimicum, sicarium, eundemque accusatorem hoc tempore, ex altera parte egentem, probatum suis filium, in quo non modo culpa nulla, sed ne suspicio quidem potuit consistere? [98] Num-

96 *quod majores consilium publicum v. v.*] Consilium publicum alias dicitur Senatus: hic de judicio dici, notent studiosi: nam reperi aliis locis, in hac appellatione etiam doctos homines hæsisse.

97 *ex altera parte*] Sic Ms. G. edd. Rom. Br. Med. Ald. Man. Ed. W. præpositione caret. recentiores habent *in*, quod et Gruterus servavit.

98 *Numquid hic aliud &c.*] *Hic* bene delet Ms. Fr. et inde Grævius: tum idem lenius: *si vos id suscipitis.* Etiam pro *eadem in re* habet *ad eandem rem.*

quid aliud videtis obstare Roscio, nisi quod patris bona ve-
nierunt? Quod si id vos suscipitis, et eadem in re operam 53
vestram profitemini; si idcirco sedetis, ut ad vos adducan- 153
tur eorum liberi, quorum bona venierunt; cavete, per deos immortales, judices, ne nova et multo crudelior per vos proscriptio instaurata esse videatur. Illam priorem, quæ facta est in eos, qui arma capere potuerunt, tamen senatus suscipere noluit, ne quid acrius, quam more majorum comparatum est, publico consilio factum videretur: hanc vero, quæ ad eorum liberos atque infantium puerorum incunabula pertinet, nisi hoc judicio a vobis rejicitis et aspernamini, videte, per deos immortales, quem in locum rempublicam perventuram putetis.

Homines sapientes, et ista auctoritate et potestate præ- 154
ditos, qua vos estis, ex quibus rebus maxime respublica
laborat, iis maxime mederi convenit. Vestrum nemo est, b.
quin intelligat, populum Romanum, qui quondam in hostes lenissimus existimabatur, hoc tempore domestica crudelitate laborare. Hanc tollite ex civitate, judices, hanc pati nolite diutius in hac republica versari; quæ non modo id habet in se mali, quod tot cives atrocissime sustulit, verum etiam hominibus lenissimis ademit misericordiam consuetudine incommodorum. Nam cum omnibus horis aliquid atrociter fieri videmus, aut audimus; etiam qui natura mitissimi sumus, assiduitate molestiarum sensum omnem humanitatis ex animis amittimus.

*Nihil videtur deesse.*

---

# M. TULLII CICERONIS

PRO

# Q. ROSCIO COMŒDO

## ORATIO TERTIA.

### ARGUMENTUM.

*Tradidit C. Fannius Chærea Q. Roscio, communemque cum eo fecit servum suum Panurgum, ea conditione, ut illum arte histrionica erudiret, deinde quæstus communis esset. Aliquanto post Q. Flavius quidam Tarquiniensis Panurgum occidit. Flavium Roscius judicio persequi cum vellet, cognitorem in eam rem Fannium dedit. Lite contestata, judicio damni injuria a Flavio dati constituto, decidit cum Flavio Roscius, ut ipse ajebat, pro sua parte; ut Fannius,*

*pro tota societate; fundum accepit, non pecuniam. Post aliquot annos* Roscium *Fannius* arbitrum adegit, *h. e. a Pratore impetravit, ut arbitrum daret, qui, quantum æquius melius, Roscium petitori Fannio dare juberet. Arbiter fuit idem, qui in hac causa judex est, C. Calpurnius Piso. is de re sententiam non tulit, sed Roscium rogavit, ut Fannio pro labore, quod cognitor fuisset, quod vadimonia obisset,* H-S CCIↃↃ *(decem millia) daret, ita tamen, ut Fannius repromitteret ac restipularetur, si quid exegisset a Flavio, partem ejus dimidiam se Roscio daturum. Spospondit ita se facturum Fannius. Deinde Flavio litem intendit. Judex fuit C. Cluvius eques Romanus. Ejus sententia Flavius* H-S CCCIↃↃↃ *(centena millia) Panurgi nomine Fannio dissolvit. Cujus pecuniæ pars dimidia cum ex restipulatione Roscio deberetur; tamen tantum abest, ut ei quicquam Fannius dederit, ut eum etiam in judicium vocaverit, tanquam sua parte in vetere illa decisione fraudatus. Æstimabat enim fundum, quem a Flavio Roscius acceperat,* H-S CCCIↃↃↃ: *inde petebat* H-S IↃↃↃ *(quinquaginta millia): quasi Roscius pro societate, non pro se tantum decidisset. In quo lis tota vertitur. Et hoc maxime argumento ad criminationem Fannii refellendam Cicero utitur, quod is, accepta a Roscio pecunia, quia cognitor ejus fuerat, repromisisset et restipulatus esset, si quid a Flavio exegisset, dimidium ei se daturum: quo sibi nullam a Roscio ex vetere decisione deberi pecuniam judicavit.*

### *Multa, quæ desunt, quærenda.*

1 malitiam naturæ, crederetur. Is scilicet vir optimus, et
1 singulari fide præditus, qui suo judicio, tabulis suis, testi-
bus uti conatur. Solent fere dicere, qui per tabulas [1] ho-
mines . . . . citi pecuniam expensam tulerunt: Egone ta-
lem virum corrumpere potui, ut mea causa falsum in codi-
cem referret? Exspecto, quam mox Chærea hac oratione
utatur: Egone hanc manum, [2] plenam perfidiæ, et hos di-
gitos meos impellere potui, ut falsum perscriberent nomen?
Quodsi ille suas proferet tabulas; proferet suas quoque Ro-
scius. erit in illius tabulis hoc nomen: at in hujus non erit.
2 Cur potius illius, quam hujus, credetur? Scripsisset ille, si
non jussu hujus expensum tulisset? non scripsisset hic,
quod sibi expensum ferri jussisset? Nam, quemadmodum

1 *homines . . . . citi*] Hæc est lectio librorum scriptorum et edd. pr. usque ad P. Manutium, qui correxit *hominis honesti*, sensu quidem bono, sed mera conjectura. Vetus restituit Victorius, sed alii, ut R. Steph. &c. Manutium secuti sunt, Grævius Victorium, quod et nos fecimus. Conjecturæ doctorum non satisfaciunt: si tamen et nobis conjectura utendum sit, corrigamus *hominis certi*. quod verbum in tali re dicitur. v. Clav. in *Certus*; potuitque vitium oriri e compendio *c̄ti*, ut in libris sæpe scribitur. Sed nihil definio. Solebant, qui pecunias solverent, rogare amicum, interdum plures, quibus præsentibus solutio fieret, ut eam solutionem in suis tabulis scriberent, ut earum testimonio uti possent, si solutio negaretur, aut in dubium vocaretur: v. Clav. in *tabula*.

2 *plenam perfidiæ*] Hoc mihi suspectum est. nemo sic ipse in tali defensione dicat. Similem glossam in Or. pro Quintio notavimus, suntque et aliæ a viris doctis notatæ.

turpe est scribere, quod non debeatur; sic improbum est,
non referre, quod debeas. æque enim tabulæ condemnantur
ejus, qui verum non retulit; et ejus, qui falsum perscripsit.
Sed ego copia et facultate causæ confisus, vide quo progre-
diar. Si tabulas C. Fannius accepti et expensi profert suas,
in suam rem, suo arbitratu scriptas; quo minus secundum b.
illum judicetis, non recuso. Quis hoc frater fratri, quis pa- 3
rens filio tribuit, ut, quodcumque retulisset, id ratum habe-
ret? ratum habebit Roscius. profer. quod tibi fuerit persua-
sum, huic erit persuasum: quod tibi fuerit probatum, huic
erit probatum. Paullo [3]ante M. Perpernæ, P. Saturii ta-
bulas poscebamus: nunc tuas, C. Fanni Chærea, solius fla-
gitamus, et, quo minus secundum eas lis detur, non recusa-
mus. Quid ita non profers? Non conficit tabulas? Immo 4
diligentissime. Non refert parva nomina in codices? Immo
omnes summas. Leve et tenue hoc nomen? H-S cccıↄↄↄ
sunt. quomodo tibi tanta pecunia extraordinaria jacet?
quomodo H-S cccıↄↄↄ in codice accepti et expensi non
sunt? Proh dii immortales! essene quemquam tanta auda-
cia præditum, qui, quod nomen referre in tabulas timeat,
id petere audeat? quod in codicem injuratus referre noluit,
id jurare in litem non dubitet? Quod sibi probare non pos-
sit, id persuadere alteri conetur? Nimium cito, ait, me 2
[4] indignari de tabulis: non habere se hoc nomen in codice 5
accepti et expensi relatum confitetur: sed in adversariis
patere contendit. Usque eone te diligis, et magnifice cir-
cumspicis, ut pecuniam non ex tuis tabulis, sed ex adversa-
riis petas? suum codicem testis loco recitare, arrogantiæ
est. [5]suarum perscriptionum et liturarum adversaria pro-
ferre non amentia est? Quodsi eandem vim, diligentiam, 6
auctoritatemque habent adversaria, quam tabulæ; quid at-
tinet codicem instituere? conscribere? ordinem conservare?
memoriæ tradere litterarum vetustatem? Sed si, quod ad-
versariis nihil credimus, idcirco codicem scribere institui-
mus; quod etiam apud omnes leve et infirmum est, id apud p. 46.
judicem grave et sanctum esse ducetur? Quid est, quod a.
negligenter scribamus adversaria? quid est, quod diligenter 7
conficiamus tabulas? qua de causa? quia hæc sunt men-
strua, illæ sunt æternæ: hæc delentur statim, illæ servan-

3 *ante M. Perpernæ P. S.*] Sic bene edidit Grævius pro *a M. Perpenna*. Sic edd. Rom. Br. Med. Junt. nisi quod *Perpennæ* solito errore habent. Id requirit etiam sequens: *nunc tuas C. F. C. solius*.

4 *indignari*] Sic primus Aldus edidit. recte, ante *indagare* edebatur. Illud Grævius etiam in Ms. Franc. reperit. Paullo ante *in codicem* habent plures scr. et edd. Placebat Hotomanno. nempe antiquarii est.

5 *suarum perscr. et litur. adversaria*] Paullo durior forma verborum est. Sensus est, adversaria, in quibus expensæ et acceptæ pecuniæ scriptæ sunt cum multis lituris.

tur sancte: hæc parvi temporis memoriam, illæ perpetuæ
existimationis fidem et religionem amplectuntur: [6] hæc
sunt dejecta, illæ in ordinem confectæ. Itaque adversaria
in judicium protulit nemo: codicem protulit, tabulas reci-
3 tavit. Tu, C. Piso, tali fide, virtute, gravitate, auctoritate
8 ornatus, ex adversariis pecuniam petere non auderes. Ego,
quæ clara sunt consuetudine, diutius dicere non debeo:
illud vero, quod ad rem vehementer pertinet, quæro: quam
pridem hoc nomen, Fauni, in adversaria retulisti? Erube-
scit: quid respondeat, nescit: quid fingat extemplo, non
habet. Sunt duo menses jam, dices. [7] Tamen in codicem
acceptum et expensum referri debuit. Amplius sunt sex
menses. Cur tamdiu jacet hoc nomen in adversariis? Quid
si tandem amplius triennium est? quomodo, cum omnes,
qui tabulas conficiant, menstruas pæne rationes in tabulas
transferant, tu hoc nomen triennium amplius in adversariis
9 jacere pateris? Utrum cetera nomina in codicem accepti et
expensi digesta habes, an non? Si non; quomodo tabulas
conficis? si etiam; quamobrem, cum cetera nomina in or-
dinem referebas, hoc nomen triennio amplius, quod erat in
primis magnum, in adversariis relinquebas? Nolebas sciri,
debere Roscium. cur scribebas? Rogatus eras, ne referres.
cur in adversariis scriptum habebas?

Sed hæc quamquam firma esse video, tamen ipse mihi
satisfacere non possum, nisi a C. Fannio ipso testimonium
sumo, hanc pecuniam ei non deberi. Magnum est, quod
b. conor: difficile est, quod polliceor. nisi eundem et adver-
4 sarium et testem habuerit Roscius, nolo vincat. Pecunia
10 tibi debebatur certa. quæ nunc petitur per judicem: in qua
[8] legitimæ partis sponsio facta est. Hic tu si amplius H-S.
nummo petisti, quam tibi debitum est, causam perdidisti:
propterea quod aliud est judicium, aliud arbitrium. Judi-
cium est pecuniæ certæ: Arbitrium incertæ. Ad judicium
hoc modo venimus, ut totam litem aut obtineamus, aut
amittamus: ad arbitrium [9] hoc animo adimus, ut neque ni-
hil, neque tantum, quantum postulavimus, consequamur.
11 Ejus rei ipsa verba formulæ testimonio sunt. Quid est in

6 *hæc sunt dejecta*] Quid sit *dejecta*, e contrario intelligitur. Sed Hotom. et Lamb. malebant *disjecta*. Sicut mox *tabulæ* simpliciter dicuntur, sic h. l. codex. Sic et c. 1.

7 *Tamen in codicem acceptum et expensum*] Sic libri scr. et edd. pr. Primus Manutius e conjectura Hotom. et Turneb. edidit *accepti et expensi*. Sane *acceptum et expensum* verum esse non potest. Est enim sermo de pecunia expensa modo. Sed, opinor, totum spurium est, et e stulta glossa natum.

8 *legitimæ partis*] i. e. tertiæ vid. infr. c. 5. Mox H-S. forte spurium: nam alibi *numo* in tali re simpliciter dicitur.

9 *hoc animo*] Sic Edd. R. Br. Ven. Med. &c. aliæ *modo*, quod secutus est Grævius: quia in præcedente membro est sic. Mihi *animo* magis placet, ad variandam orationem.

judicio? directum, asperum, simplex. [10] SI PARET H-S.
IↃↃↃ DARI OPORTERE. Hic, nisi planum facit, H-S IↃↃↃ
ad libellam sibi deberi, causam perdit. Quid est in arbi-
trio? mite, moderatum, [11] QUANTUM ÆQUIUS MELIUS, ID
DARI. Ille tamen confitetur plus se petere, quam debeatur;
sed satis superque habere dicit, quod sibi ab arbitro tribua-
tur. Itaque alter causæ confidit: alter diffidit. Quæ cum 12
ita sint; quæro abs te, quid ita de hac pecunia, de his ipsis
H-S. IↃↃↃ, de tuarum tabularum fide compromissum fece-
ris, arbitrum sumseris, quantum æquius et melius sit, dari,
repromittive, si pareret? Quis in hanc rem fuit arbiter?
Utinam is quidem Romæ esset! Romæ est. [12] Utinam ad-
esset in judicio! Adest. Utinam sederet in consilio C. Pi-
sonis! Ipse C. Piso est. Eundemne tu arbitrum et judicem
sumebas? eidem et infinitam [13] largitionem remittebas, et
eundem in angustissimam formulam sponsionis conclude-
bas? Quis umquam ad arbitrum, quantum petiit, tantum
abstulit? nemo. quantum enim æquius esset sibi dari, petiit.
De quo nomine ad arbitrum adisti, de eo ad judicem veni-
sti. Ceteri cum ad judicem causam labefactari animadver- 13
tunt, ad arbitrum confugiunt: hic ab arbitro ab judicem P. 47.
venire est ausus. qui cum de hac pecunia, de tabularum fide a.
arbitrum sumsit, judicavit, sibi pecuniam non deberi. Jam
duæ partes causæ sunt confectæ: [14] adnumerasse sese ne-
gat: expensum tulisse non dicit, cum tabulas non recitat.
reliquum est, ut stipulatum se esse dicat. præterea enim,
quemadmodum certam pecuniam petere possit, non reperio.
Stipulatus es? ubi? quo die? quo tempore? quo præsente? 5
quis spopondisse me dicit? nemo. Hic ego si finem faciam 14
dicendi, satis fidei et diligentiæ meæ, satis causæ et contro-
versiæ, satis formulæ et sponsioni, satis etiam judici fecisse

10 *Si paret* &c.] Edd. vett. aut *si peteret*, aut *si pateret*. recte correxit Lamb. *si paret*.—*Oportere* est ab Hotomanni conjectura, quod sic fere est in hac formula in libris juris civilis. *Dari* quoque abest a libris quibusdam.

11 *quantum æquius melius*] Copulam *et* cum Grævio omisimus: nec solet addi, nec est mox in eadem formula. Credimus etiam, *id dari* esse insititium. In ed. Rom. Br. et sqq. est *id clarius*, ut habent Mss. quidam. Saltem cum Hotomanno *id* deleri debet.

12 *Utinam adesset*] Edd. et Mss. vett. *jam* in principio addunt, vel *nam*, utrumque male. In ed. Mediol. Asc. adhæret membro præcedenti: *Romæ est jam*. quod est tolerabilius. In ed. Juntæ neutrum est, nec Grævius in Ms. Franc. reperit, itaque delevit: quem nos imitati sumus.

13 *largitionem remittebas*] Sic consensu scr. et edd. Et habet verbum *remittebas* interpretationem non absurdam aut alienam, ut sit pro concedebas, permittebas, condonabas. Exemplum aliud vid. in Clav. in h. v. Sed Grævius corrigit *i. potestatem permittebas*, quod sane est in hac re usitatum: nec tamen intelligi potest, quare librarii ex eo fecerint *remittebas*.

14 *adnumerasse sese*] Hæc pars orationis interiit. Ed. Rom. Br. Med. Asc. Junt. Ald. *adulterasse*. Primus P. Manutius dedit *adnumerasse;* et sic conjecerat paucis annis ante Joach. Camerarius, edere sic non ausus.

videar, cur secundum Roscium judicari debeat. Pecunia
petita est certa: cum tertia parte sponsio facta est. Hæc
pecunia necesse est, aut data, aut expensa lata, aut stipu-
lata sit. Datam non esse Fannius confitetur: expensam
latam non esse, codices Fannii confirmant: stipulatam non
15 esse taciturnitas testium concedit. Quid ergo est? [15] quod
et reus is est, cui et pecunia levissima et existimatio san-
ctissima fuit semper: et judex est is, quem nos non minus
bene de nobis existimare, quam secundum nos judicare ve-
limus: advocatio ea est, quam propter eximium splendorem
[16] ut judicem unum vereri debeamus: perinde ac si in hanc
formulam omnia judicia legitima, omnia arbitria honoraria,
omnia officia domesticaconclusa et comprehensa sint, per-
inde dicemus. Illa superior fuit oratio necessaria, hæc
erit voluntaria: illa ad judicem, hæc ad C. Pisonem: illa
pro reo, hæc pro Roscio: illa victoriæ, hæc bonæ existi-
mationis causa, comparata.

6 Pecuniam petis, Fanni, a Roscio: quam? dic audacter
16 et aperte. Utrum quæ tibi ex societate debeatur? an, quæ
ex liberalitate hujus promissa sit et ostentata? quorum al-
terum est gravius et odiosius: alterum levius et facilius.
b. Quæ ex societate debeatur? Quid ais? Hoc jam neque le-
viter ferendum est, neque negligenter defendendum. Si qua
enim sunt privata judicia summæ existimationis, et pæne
dicam capitis, tria hæc sunt, fiduciæ, tutelæ, societatis.
Æque enim perfidiosum et nefarium est, fidem frangere,
quæ continet vitam; et pupillum fraudare, qui in tutelam
pervenit: et socium fallere, qui se in negotio conjunxit.
17 Quæ cum ita sint, qui sit, qui socium fraudarit et fefellerit,
consideremus. dabit enim nobis jam tacite vita acta in alter-
utram partem firmum et grave testimonium. Q. Roscius?
Quid ais? Nonne, ut ignis in aquam conjectus, continuo
restinguitur et refrigeratur; sic refervens falsum crimen in
purissimam et castissimam vitam collatum, statim concidit
et exstinguitur? Roscius socium fraudavit? Potest hoc ho-
mini huic hærere peccatum? qui medius fidius (audacter
dico) plus fidei, quam artis, plus veritatis, quam disciplinæ
possidet in se: quem populus Romanus meliorem virum,
quam histrionem esse arbitratur: qui ita dignissimus est
scena propter artificium, ut dignissimus sit curia pro-
18 pter abstinentiam. Sed quid ego ineptus de Roscio apud
Pisonem dico? ignotum hominem scilicet pluribus verbis

15 *quod et reus is est*] Sic primus edidit P. Manutius 1540. non R. Stephanus. recte. Ante erat, *quod et res ejus est*.

16 *ut judicem unum*] Friget hoc. scrib. aut *judicem unicum*, i. e. præstantissimum, religiosissimum. aut inverte, *ut unum judicem*, pro aliquem, in quo solet substantivum præcedere.

commendo. estne quisquam omnium mortalium, de quo
melius existimes tu? estne quisquam, qui tibi purior, pu-
dentior, humanior, officiosior, liberaliorque videatur? Quid
tu, Saturi, qui contra hunc venis, existimas aliter? nonne
quotiescunque in causa in nomen hujus incidisti, toties hunc
et virum bonum esse dixisti, et honoris causa appellasti?
quod nemo nisi aut honestissimo aut amicissimo facere con-
suevit. Qua in re mihi ridicule es visus esse inconstans, 19
qui eundem et læderes et laudares; et virum optimum, et p. 43.
hominem improbissimum esse diceres. eundem tu et hono- a.
ris causa appellabas, et virum primarium esse dicebas, et
socium fraudasse arguebas. Sed, ut opinor, laudem veritati
tribuebas, crimen gratiæ concedebas: de hoc, ut existima-
bas, prædicabas: Chæreæ arbitratu causam agebas. Frau-
davit Roscius. Est hoc quidem auribus animisque homi- 7
num absurdum. Quid si tandem aliquem timidum, demen-
tem, divitem, inertem nactus esset, qui experiri non posset?
tamen incredibile esset. Veruntamen, quem fraudarit, vi-
deamus. C. Fannium Chæream Roscius fraudavit. Oro, 20
atque obsecro vos, qui nostis, vitam inter se utriusque
conferte: qui non nostis, faciem utriusque considerate.
nonne ipsum caput, et supercilia illa penitus abrasa, olere
malitiam, et clamitare calliditatem videntur? nonne ab imis
unguibus usque ad verticem summum (si quam conjecturam
affert hominibus tacita corporis figura) ex fraude, fallaciis,
mendaciis constare totus videtur? qui idcirco [17] capite et
superciliis semper est rasis, ne ullum pilum viri boni habere
dicatur. cujus personam præclare Roscius in scena tractare
consuevit: neque tamen pro beneficio ei par gratia refertur.
Nam Ballionem illum improbissimum et perjurissimum le-
nonem cum agit, agit Chæream, persona illa lutulenta, im-
pura, invisa, in hujus moribus, natura, vitaque est expressa.
Qui quamobrem Roscium similem sui in fraude et malitia
existimarit, nihil videtur: nisi forte, quod præclare hunc
imitari se in persona lenonis animadvertit. Quamobrem 62
etiam atque etiam considera, C. Piso, quis quem fraudasse
dicatur. Roscius Fannium? Quid est hoc? probus impro-
bum, pudens impudentem, perjurum castus, callidum im- b.
peritus, liberalis avidum. Incredibile est, quemadmodum,
si Fannius Roscium fraudasse diceretur, utrumque ex utri-
usque persona verisimile videretur, et Fannium per mali-
tiam fecisse, et Roscium per imprudentiam deceptum esse;
sic cum Roscius Fannium fraudasse arguatur, utrumque in-
credibile est, et Roscium quidquam per avaritiam appetisse,
et Fannium quidquam per se bonitate amisisse. Principia 8

17 *capite et superciliis s. e. rasis*] Arbitror, Ciceronem scripsisse *rasus*.

22 sunt hujusmodi. spectemus reliqua. H-S ıↄↄↄ Q. Roscius fraudavit Fannium. Qua de causa? Subridet Saturius, veterator, ut sibi videtur. Ait propter ipsa H-S ıↄↄↄ. Video: sed tamen cur ipsa H-S ıↄↄↄ tam vehementer concupierit, quæro. nam tibi, M. Perperna, C. Piso, certe tanti non fuissent, ut socium fraudaretis. Roscio cur tanti fuerint, causam requiro. Egebat? Immo locuples erat. Debebat? Immo in suis nummis versabatur. Avarus erat? Immo etiam, antequam locuples, semper liberalissimus mu-
23 nificentissimusque fuit. [18] Proh deum hominumque fidem! qui H-S cccıↄↄↄ cccıↄↄↄ cccıↄↄↄ quæstus facere noluit (nam certe H-S cccıↄↄↄ cccıↄↄↄ cccıↄↄↄ merere et potuit et debuit, si potest Dionysia H-S cccıↄↄↄ cccıↄↄↄ merere) is per summam fraudem, et malitiam, et perfidiam H-S ıↄↄↄ appetiit? Et illa fuit pecunia immanis, hæc parvula: illa honesta, hæc sordida: illa jucunda, hæc acerba: illa propria, hæc [19] in causa et in judicio collocata. Decem his annis proximis H-S. sexagies honestissime consequi potuit: noluit. laborem quæstus recepit; quæstum laboris rejecit. populo Romano adhuc servire non destitit: sibi ser-
24 vire jampridem destitit. Hoc tu umquam, Fanni, faceres? et si hos quæstus recipere posses, non eodem tempore et gestum et animam ageres? Dic nunc te ab Roscio H-S ıↄↄↄ circumscriptum esse, qui tantas et tam infinitas pecunias non propter inertiam laboris, sed propter magnificentiam liberalitatis repudiarit. Quid ego nunc illa dicam, quæ vo-
p. 49. a. bis in mentem venire certo scio? Fraudabat te in societate Roscius. Sunt jura, sunt formulæ de omnibus rebus constitutæ, ne quis aut in genere injuriæ, aut ratione actionis errare possit. expressæ sunt enim ex uniuscujusque damno, dolore, incommodo, calamitate, injuria, publicæ a prætore formulæ, ad quas privata [20] lis accommodetur.

9 Quæ cum ita sint, cur non arbitrum pro socio adegeris
25 Q. Roscium, quæro. Formulam non noras? Notissima erat. Judicio gravi experiri nolebas? Quid ita? propter familiaritatem veterem? cur ergo lædis? Propter integritatem hominis? cur igitur insimulas? Propter magnitudinem criminis? Itane vero? [21] quem per arbitrum circumvenire

18 *Proh deum* &c.] Hic locus insignis est ad intelligendum, quanta mercede egerint magni artifices, qualis Roscius. Dionysia saltatricula uno anno sex millia amplius scutatorum potuit merere, Roscius novem: quæ decies sumta efficiunt 90000. amplius.

19 *in causa et in jud. coll.*] i. e. incerta, quia de ea ambigitur et litigatur.

20 *lis accommodatur*] Hotomannus bene corrigit *accommodetur*.

21 *quem per arbitrum* &c.] Locus est paullo difficilior, quia exquisitior est latinitas et concinnitas quæsita. Sensus est: cum tu adversus Roscium nihil efficere posses arbitrum adigendo pro socio, qui proprie adhiberi in hac causa debebat; ad judicem rem detulisti, ut per eum consequerere, quod velles; ad quem talis causa deferri non

non posses, cujus de ea re proprium erat judicium, hunc per judicem condemnabis, cujus de ea re nullum est arbitrium? Quin tu hoc crimen aut objice, ubi licet agere: aut jacere noli, ubi non oportet. Tametsi jam hoc tuo testimonio crimen sublatum est. Nam, quo tu tempore illa formula uti noluisti, nihil hunc in societatem fraudis fecisse ostendisti. Fecit pactionem. Num tabulas habet, an non?
Si non habet, quemadmodum pactio est? si habet, cur non 26
nominas? Dic nunc Roscium abs te petisse, ut familiarem suum sumeres arbitrum. non petiit. Dic pactionem fecisse, ut absolveretur. non pepigit. Quære, quare sit absolutus? quod erat summa innocentia et integritate. Quid enim factum est? venisti domum ultro Roscii: [22] satisfecisti: quod temere commisisses, in judicium ut denuntiaret; rogasti, ut ignosceret; te affuturum negasti: debere tibi ex societate nihil, clamitasti. judici hic denuntiavit: absolutus est. Tamen fraudis ac furti mentionem facere audes? Perstat in impudentia. pactionem enim, inquit, mecum fecerat. Idcirco videlicet ne condemnaretur. Quid erat causæ, cur metueret, ne condemnaretur? Res erat manifesta: furtum erat apertum.

Cujus rei furtum factum erat? Exorditur magna cum 27
exspectatione veteris histrionis exponere societatem. Pa- 10
nurgus, inquit, fuit Fannii. is fuit ei cum Roscio communis. Hic primum questus est non leviter Saturius, communem factum esse gratis cum Roscio, qui pretio proprius fuisset Fannii. Largitus est scilicet homo liberalis, et dissolutus, et bonitate affluens Fannius Roscio? Sic puto. 28
Quoniam ille hic constitit paullisper, mihi quoque necesse est paullum commorari. Panurgum tu, Saturi, proprium Fannii dicis fuisse. At ego totum Roscii fuisse contendo. Quid erat enim Fannii? corpus. Quid Roscii? disciplina. Facies non erat: ars erat pretiosa. Ex qua parte erat Fannii, non erat H-S ıↄↄↄ. ex qua parte erat Roscii, amplius erat H-S cccıↄↄↄ. Nemo enim illum ex trunco corporis spectabat, sed ex artificio comico æstimabat. Nam illa membra merere per se non amplius poterant duodecim

debebat. Verbum *judicii* proprie de arbitrio non dicitur; sed usus eo est concinnitatis causa: *arbiter — judicium—judex—arbitrium*. Edd. vett. *proprium non erat judicium*. Delevit *non* Turnebus. Porro *condemnare* improprie dicitur, pro efficere, ut alter causa cadat. v. Clav. in h. v.

22 *satisfecisti—negasti*] Hic locus in libris varie corruptus est, varieque a viris doctis corrigitur. Grævius sic: *satisfecisti: quod—commisisses, id judici ut denunciaret rogasti: rogasti ut ignosceret*. Fortasse sic potest constitui: primum, si post *satisfecisti* comma modo scribatur: deinde, *ut ignosceret* tollatur. nam id est jam in *satisfecisti*. Ita sic fluet oratio: *satisfecisti, quod temere commisisses: in jud. v. denunciaret, rogasti: te affuturum negasti*. sc. in judicio, quod causam abjecisses, quod ipsum Roscius in judicio indicare debebat; nam id est, ut opinor, *denunciare in judicium*.

æris: disciplina, quæ erat ab hoc tradita, locabat se non
29 minus H-S CCCIↃↃↃ. O societatem captiosam et indignam! ubi alter H-S IↃↃↃ, alter CCCIↃↃↃ quod sit, in societatem affert: nisi idcirco moleste pateris, quod H-S IↃↃↃ tu ex arca proferebas, H-S CCCIↃↃↃ ex disciplina et artificio Roscius promebat. [23] Quam enim rem et exspectationem, quod studium, et quem favorem secum in scenam attulit Panurgus? Quod Roscii fuit discipulus. qui diligebant hunc, illi favebant: qui admirabantur hunc, illum
p. 30. probabant: qui denique hujus nomen audierant, illum eru-
a. ditum et perfectum existimabant. Sic est vulgus: ex ve-
30 ritate pauca, ex opinione multa æstimat. Quid sciret ille, perpauci animadvertebant. ubi didicisset, omnes quærebant. nihil ab hoc pravum et perversum produci posse arbitrabantur. Si veniret ab Statilio; tametsi artificio Roscium superaret, adspicere nemo posset. nemo enim, sicut ex improbo patre probum filium nasci, sic ex pessimo histrione bonum comœdum fieri posse existimaret. Quia veniebat a Roscio, plus etiam scire, quam sciebat, videbatur.
11 Quod item nuper in Erote comœdo usu venit: qui posteaquam e scena non modo sibilis, sed etiam convicio explodebatur; sicut in aram, confugit in hujus domum, disciplinam, patrocinium, nomen. Itaque perbrevi tempore, qui ne in novissimis quidem erat histrionibus, ad primos perve-
31 nit comœdos. Quæ res extulit eum? Una commendatio hujus: qui tamen Panurgum illum, non solum ut Roscii discipulus fuisse diceretur, domum recepit, sed etiam summo cum labore, stomacho, miseriaque erudiit. Nam, quo quisque est sollertior et ingeniosior, hoc docet iracundius et laboriosius. quod enim ipse celeriter arripuit, id cum tarde percipi videt, discruciatur. Paullo longius oratio mea provecta est hac de causa, ut conditionem societatis diligenter
32 cognosceretis. Quæ [24] deinde sunt consecuta? Panurgum, inquit, hunc, servum communem, Q. Flavius Tarquiniensis quidam interfecit. in hanc rem, inquit, me cognitorem dedisti. lite contestata, [25] judicio damni injuria constituto tu sine me cum Flavio decidisti. Utrum pro dimidia parte: an pro tota societate? planius dicam, utrum pro me, an pro me et
b. pro te? Pro me potui: exemplo multorum licitum est: jure

23 *Quam enim rem et exsp.*] Grævius improbat conjecturam viri docti, qui corrigebat *spem*: quod verbum sane sæpe cum exspectatione conjungitur. Est valde probabilis conjectura.

24 *deinde sunt consecuta*] *Sunt* addidimus ex edd. pr. omnibus. Casu excidit. Restituit jam Grævius ex ed. Victor. et Ms. Franc.

25 *judicio damni injuria*] Recte interpretes intelligi monent, *dati*. *Injuria* videtur esse glossa, quia *actio damni* simpliciter dicitur, adeoque etiam *judicium damni*: nam damnum per injuriam datum intelligi per se patet; sed et infra c. 18. sic est; et in legibus sæpe.

fecerunt multi: nihil in ea re tibi injuriæ feci. pete tu tuum,
exige, et aufer, quod debetur. suam quisque partem juris
possideat et persequatur. At enim [26] tuum negotium gessisti bene. Gere et tu tuum bene. Magno tuam dimidiam
partem decidisti. Magno et tu tuam partem decide. H-S
CCCIƆƆƆ abstulisti. [27] Si fit hoc vero; H-S CCCIƆƆƆ tu
quoque aufer. Sed hanc decisionem Roscii oratione et 12
opinione augere licet: re et veritate mediocrem et tenuem 33
esse invenietis. Accepit enim agrum temporibus iis, cum
jacerent pretia prædiorum: qui ager neque villam habuit,
neque ex ulla parte fuit cultus; qui nunc multo pluris est,
quam tunc fuit. neque id est mirum. tum enim propter reipublicæ calamitates, omnium possessiones erant incertæ;
nunc, deum immortalium benignitate, omnium fortunæ sunt
certæ: tum erat ager incultus sine tecto; nunc est cultissimus cum optima villa. Verumtamen, quoniam natura tam 34
malevolus es, numquam ista te molestia et cura [28] liberabo.
Præclare suum negotium gessit Roscius: fundum fructuosissimum abstulit: quid ad te? tuam partem dimidiam,
quemadmodum vis, decide. Vertit hic rationem, et id, quod
probare non potest, fingere conatur. De tota re, inquit,
decidisti.

Ergo huc universa causa deducitur, utrum Roscius cum
Flavio de sua parte, an de tota societate fecerit pactionem.
Nam ego Roscium, si quid communi nomine tetigit, confi- 35
teor præstare debere societati. [29] Societatis, non suas lites
redemit, cum fundum a Flavio accepit. [30] Quid ita satis
non dedit, AMPLIUS A SE NEMINEM PETITURUM? Qui de
sua parte decidit, reliquis integram relinquit actionem. qui
pro sociis transigit, satisdat, neminem eorum postea petiturum. Quid ita Flavio sibi cavere non venit in mentem? p. 51.
nesciebat videlicet Panurgum fuisse in societate? Sciebat. a.
Nesciebat, Fannium Roscio esse socium? Præclare. nam
iste cum eo litem contestatam habebat. Cur igitur decidit, 36
et [31] non restipulatur, neminem amplius petiturum? cur de
fundo decidit, et judicio non absolvitur? cur tam imperite

26 *tuum negotium—tuam dimid. p.*] In altero edd. pr. addunt *tu*, non in primo. Grævius ex ed. Vict. addit utrique. Ego neutri addidi, et delevi in tertio ante *abstulisti.* Nam illud *et tu* efficacius est, si non præcedit *tu;* quod etiam friget. Sic mox c. 12. med.

27 *Si fit hoc vero*] Hotom. corrigit *sit*: quod et nobis primum legentibus in mentem venit, et fortasse aliis quoque veniat.

28 *liberabo*] Edd. Rom. Br. Mediol. *liberabis.* Junta et Aldus dedere *liberabo:* nihil admodum refert.

29 *Societatis, non s.*] Hoc est adversarii, adfirmantis, Roscium communi suo et socii nomine egisse. *Quid ita* &c. est responsio.

30 *Quid ita satis non d.*] Edd. pr. *Quid ita?* in utroque loco male. *Quid ita* est, Quare ergo non cavere Flavius jussit, amplius &c.

31 *non restipulatur*] intellige *Flavius:* a quo fundum stipulatus erat Roscius satisfactionis nomine. Legantur sequentia.

37 facit, ut nec Roscium stipulatione alliget, neque a Fannio judicio se absolvat? Est hoc primum et ex conditione juris, et ex consuetudine cautionis, gravissimum et firmissimum argumentum: quod ego pluribus verbis amplecterer, si non
13 alia certiora et clariora testimonia in causa haberem. Et, ne forte me hoc frustra pollicitum esse prædices: te, te, inquam, Fanni, ab tuis subselliis contra te testem suscitabo. Criminatio tua quæ est? Roscium cum Flavio pro societate decidisse. Quo tempore? Abhinc annis IV. Defensio mea quæ est? Roscium pro sua parte cum Flavio transegisse. Repromittis tu abhinc triennium Roscio. Quid? recita istam restipulationem clarius. Attende, quæso, Piso. Fannium invitum, et huc atque illuc tergiversantem, testimonium contra se dicere cogo. Quid enim restipulatio clamat? QUOD A FLAVIO ABSTULERO, PARTEM DIMIDIAM INDE ROSCIO ME SOLUTURUM SPONDEO. Tua vox est,
38 Fanni. Quid tu auferre potes a Flavio, si Flavius nihil debet? Quid hic porro nunc restipulatur, quod jampridem ipse exegit? quid vero Flavius tibi daturus est, qui Roscio omne, quod debuit, dissolvit? cur in re tam veteri, in negotio tam confecto, in societate dissoluta, nova hæc restipulatio interponitur? Quis est hujus restipulationis scriptor? testis? arbiter? quis? tu Piso. Tu enim Q. Roscium pro opera, pro labore, quod cognitor fuisset, quod vadimonia
b. obisset, rogasti, ut Fannio [32] daret H-S cccıↄↄↄ, hac conditione, ut, si quid ille exegisset a Flavio, partem ejus dimidiam Roscio dissolveret. Satisne ista restipulatio dicere
39 tibi videtur aperte, Roscium pro se decidisse? At enim forsitan hoc tibi veniat in mentem, repromisisse Fannium Roscio, si quid a Flavio exegisset, ejus partem dimidiam: sed omnino exegisse nihil. Quid? tu non exitum exactionis, sed initium repromissionis spectare debes? neque, si ille persequi noluit, non, quod in se fuit, judicavit, Roscium suas, non societatis lites redemisse? Quid si tandem planum facio, post decisionem veterem Roscii, post repromissionem recentem hanc Fannii, H-S cccıↄↄↄ Fannium a Q. Flavio, Panurgi nomine abstulisse? tamen diutius illudere viri optimi existimationi, Q. Roscii, audebit?

14 Paullo ante quærebam, id quod vehementer ad rem per-
40 tinebat, qua de causa Flavius, cum de tota lite faceret pactionem, neque satis acciperet a Roscio, neque judicio ab-

32 *daret* H-S cccıↄↄↄ.] In numero non consentiunt editores. Manut. ccıↄↄ. Lamb. ccıↄↄ ıↄↄ. Numerus quidem in textu, qui est in edd. pr. verus esse non potest. Nam in eo est tota pecunia, quam Roscius a Flavio accepit. Manutius decimam partem sumit, Lambinus sesquidecimam. Cur autem non dimidium ıↄↄↄ. quia et Fannius dimidium dare debebat? Numeri hujusmodi in libris vitiati sunt valde.

solveretur a Fannio. nunc vero (id quod mirum et incredibile est) requiro, quamobrem, cum de tota re decidisset cum Roscio, H-S ccc1ↄↄↄ separatim Fannio dissolvit? Hoc loco, Saturi, quid pares respondere, scire cupio. utrum omnino Fannium a Flavio H-S ccc1ↄↄↄ non abstulisse? an
alio nomine et alia de causa abstulisse? Si alia de causa; 41
quæ ratio tibi cum eo intercesserat? nulla. [33] Addictus erat tibi? non. frustra tempus contero. Omnino, inquit, H-S ccc1ↄↄↄ a Flavio non abstulit, neque Panurgi nomine, neque cujusquam. Si planum facio, post hanc recentem stipulationem Roscii, H-S ccc1ↄↄↄ a Flavio te abstulisse: numquid causæ est, quin ab judicio abeas turpissime victus? Quo teste igitur hoc planum faciam? Venerat, ut opi- 42
nor, hæc res in judicium. Certe. Quis erat petitor? Fan- p. 52.
nius. Quis reus? Flavius. Quis judex? Cluvius. Ex his a.
unus mihi testis est producendus, qui pecuniam datam dicat. Quis est ex his gravissimus? Sine controversia, qui omnium judicio comprobatus est judex. Quem igitur ex his tribus a me [34] testem spectabis? petitorem? Fannius est: contra se numquam testimonium dicet. Reum? Flavius est. Is jampridem est mortuus. Si viveret, verba ejus audiretis. Judicem? Cluvius est. Quid is dicit? H-S ccc1ↄↄↄ Panurgi nomine Flavium Fannio dissolvisse: quem tu si ex censu spectas, eques Romanus est. si ex vita, homo clarissimus est: si ex te; judicem sumsisti. si ex veritate; id, quod scire potuit et debuit, dixit. Nega, nega 43
nunc, equiti Romano, homini honesto, judici tuo, credi oportere. Circumspicit, æstuat: negat nos Cluvii testimonium recitaturos. recitabimus. erras: inani et tenui spe te consolaris. Recita testimonium [35] T. Manilii et C. Luscii Ocreæ, duorum senatorum, hominum ornatissimorum, qui ex Cluvio audierunt. (TESTIMONIUM T. MANILII, ET C. LUSCII OCREÆ.) Utrum dicis? Luscio et Manilio; an et Cluvio non esse credendum? Planius atque apertius dicam. Utrum Luscius et Manilius nihil de H-S ccc1ↄↄↄ ex Cluvio audierunt? an Cluvius falsum Luscio et Manilio dixit? Hoc ego loco, soluto et quieto sum animo; et, quorsum recidat responsum tuum, non magnopere laboro. Firmissimis enim et sanctissimis testimoniis virorum optimorum
causa Roscii communita est. Si jam tibi deliberatum est, 44
quibus abroges fidem jurisjurandi, responde. Manilio et Luscio negas esse credendum? dic, aude. est tuæ contumaciæ, arrogantiæ, vitæque universæ vox. Quid exspectas,

33 *Addictus erat tibi*] v. Clav. in *addictus*.

34 *testem spectabis*] An *exspectabis?* speras te habiturum.

35 *T. Manilii*] Edd. ante Aldum *T. Manlii*, et sic in locis ceteris.

quam mox ego Luscium et Manilium dicam, ordine, esse
b. senatores; ætate, grandes natu, natura, sanctos et religio-
sos, copiis rei familiaris, locupletes et pecuniosos? non fa-
ciam: nihil mihi detraham, cum illis exactæ ætatis severis-
sime fructum, quem meruerunt, retribuam. magis mea ado-
lescentia indiget illorum bona existimatione, quam illorum
45 severissima senectus desiderat meam laudem. Tibi vero,
Piso, diu deliberandum, [36] et concoquendum est, utrum po-
tius Chæreæ injurato in sua lite, an Manilio et Luscio ju-
ratis in alieno judicio credas. Reliquum est, ut Cluvium
falsum dixisse Luscio et Manilio contendat: quod si facit,
qua impudentia est, cumne testem improbabit, quem judi-
cem probarit? ei negabit credi oportere, cui ipse crediderit?
ejus testis ad judicem fidem infirmabit, cujus propter fidem
et religionem judicis, testes comparabat? quem ego si fer-
rem judicem, refugere non deberet: cum testem producam,
reprehendere audebit? Dixit enim, inquit, injuratus Luscio
46 et Manilio. Si diceret juratus, crederes? At quid interest
16 inter perjurum et mendacem? Qui mentiri solet, pejerare
consuevit. quem ego, ut mentiatur, inducere possum; ut
pejeret, exorare facile potero. nam, qui semel a veritate de-
flexit, hic non majore religione ad perjurium, quam ad
mendacium perduci consuevit. quis enim [37] deprecatione
deorum, non conscientiæ fide commovetur? Propterea quæ
pœna ab diis immortalibus perjuro, hæc eadem mendaci
constituta est. Non enim ex pactione verborum, quibus
jusjurandum comprehenditur, sed ex perfidia et malitia,
per quam insidiæ tenduntur alicui, dii immortales homini-
47 bus irasci et succensere consuerunt. At ego hoc ex con-
trario contendo. Levior esset auctoritas Cluvii, si diceret
juratus, quam nunc est, cum dicit injuratus. Tum enim
forsitan [38] improbis nimis cupidus videretur, qui, qua de re
p. 53. judex fuisset, testis esset? nunc omnibus inimicis necesse est
a. castissimus et constantissimus esse videatur, qui id, quod
48 scit, familiaribus suis dicit. Dic nunc, si potes, si res, si
causa patitur, Cluvium esse mentitum. Mentitus est Clu-
vius? Ipsa mihi veritas manum injecit, et paullisper consi-
stere et commorari cogit. Unde hoc totum ductum et con-
flatum mendacium est? Roscius est videlicet homo callidus
et versutus. [39] Hoc initio, cogitare cœpit: quoniam Fan-

36 *et concoquendum*] Sic edd. et scr. Grævius tamen mallt *coquendum*. v. Clav. in *concoqu.*

37 *deprecatione deorum*] v. Clav. in *deprec.*

38 *improbis*] qui hic dicantur improbi, dixi in Clav. Mox pro *injecit* videtur legendum *injicit*: quia sequitur *cogit*. Est enim totus sermo hic de re præsenti, et *injicere manum* et *cogere cons.* idem est, eodemque actu fit. Vidi ex h. l. laudari *injecit—coëgit*, ut a Nizolio, sed *injicit, cogit* rectius est.

39 *Hoc initio, cogitare cœpit*] Inter-

nius a me petit H-S IↃↃↃ, petam a C. Cluvio, equite Ro-
mano, ornatissimo homine, ut mea causa mentiatur: dicat,
decisionem factam esse, quæ facta non est: H-S CCCIↃↃↃ
a Flavio data esse Fannio, quæ data non sunt. Est hoc
principium improbi animi, miseri ingenii, [40] nullius consilii.
Quid deinde? Posteaquam se præclare confirmavit, venit 49
ad Cluvium. Quem hominem? levem? immo gravissimum.
mobilem? immo constantissimum. familiarem? immo alie-
nissimum. Hunc posteaquam salutavit, rogare cœpit,
blande et concinne, scilicet: mentire mea causa, viris
optimis, tuis familiaribus præsentibus; dic, Flavium cum
Fannio de Panurgo decidisse, qui nihil transegit: dic: H-S
CCCIↃↃↃ dedisse, qui assem nullum dedit. Quid ille re-
spondit? Ego vero cupide et libenter mentiar tua causa;
et, si quando me vis pejerare, ut paullulum tu compendii
facias, paratum fore scito: non fuit causa, cur tantum la-
borem caperes, et ad me venires: per nuntium hoc, quod
erat tam leve, transigere potuisti. Proh deum hominum- 17
que fidem! hoc aut Roscius umquam a Cluvio [41] petisset, 50
si H-S millies in judicium haberet? aut Cluvius Roscio
petenti concessisset, si universæ prædæ particeps esset?
Vix mediusfidius tu, Fanni, a Ballione, aut aliquo ejus
simili hoc expostulare auderes, et impetrare posses, quod
cum est veritate falsum, tum ratione quoque est incre-
dibile. Obliviscor enim, Roscium et Cluvium viros esse b.
primarios: improbos temporis causa esse fingo. Falsum 51
subornavit testem Roscius Cluvium. cur tam sero? cur,
cum altera pensio solvenda esset, non tum, cum prima?
nam jam antea H-S IↃↃↃ dissolverat. Deinde, si jam per-
suasum erat Cluvio, ut mentiretur; cur potius H-S CCCIↃↃↃ,
quam CCCIↃↃↃ CCCIↃↃↃ CCCIↃↃↃ data dixit Fannio a Fla-
vio, cum ex restipulatione pars ejus dimidia Roscii esset?
Jam intelligis, C. Piso, sibi soli, societati nihil Roscium
petisse. Hoc cum sentit Saturius esse apertum, resistere et

pungendum post *initio*. Sensus est: cum primum hoc cogitasset, jam porro ei rei occurrendum putavit et hoc consilium cepit.

40 *nullius consilii*] Edd. pr. *nulli cons.* Primus Junta dedit *nullius c.* (vitio operarum est *ullius*) post Aldus et ceteri. Vetus restituit Gruterus, quem imitatus est Grævius. Ego posterius secutus sum, quod et ipsum in libris scriptis repertum est: etiam ne nimis assidua sit eadem terminatio. Sed totum mihi non valde placet, et glossam *miseri ing.* sapit. nam *consilium* non satis simile est animo et ingenio, nec *nullius consilii* satis convenit verbis *est hoc principium*. Sensus est: hic primum cœpit improbitas animi et inopia ingenii sc. in reperiendo consilio, se exserere. nam *miserum ingenium* certe est, quod in consiliis inveniendis hebes est. Nisi vero Cicero scripsit *stulti consilii*, atque ex eo factum est *nulli cons.* Id quidem bene conveniret.

41 *petisset*] Sic edidi pro *petiisset* ex edd. pr. mox idem est *petisset* hoc ipso capite, et multis aliis locis.

repugnare contra veritatem non audet: aliud fraudis et insidiarum eodem vestigio diverticulum reperit.

52 Petisse, inquit, suam partem Roscium a Flavio confiteor:
vacuam et integram reliquisse Fannii concedo: sed, quod
sibi exegit, id commune societatis factum esse contendo.
Quo nihil captiosius, neque indignius potest dici. Quæro
enim, potueritne Roscius ex societate suam partem petere,
necne? Si non potuit: quemadmodum abstulit? si potuit:
quemadmodum non sibi exegit? Nam quod sibi petitur,
53 certe alteri non exigitur. An ita est? si, quod universæ
societatis fuisset, petisset; quod tum redactum esset, æqualiter omnes partirentur: nunc, cum petierit, quod suæ partis
18 esset; non, quod abstulit, soli sibi exegit? Quid interest
inter eum, qui per se litigat, et qui cognitor est datus? qui
per se litem contestatur, sibi soli petit: alteri nemo potest,
nisi qui cognitor est factus. Itane vero? cognitor si fuisset
tuus, quod vicisset judicio, ferres tuum. suo nomine petiit:
54 quod abstulit, sibi, non tibi exegit. Quodsi quisquam pe-
p. 54. a. tere potest alteri, qui cognitor non est factus: quæro, quid
ita, cum Panurgus esset interfectus, et lis contestata cum
Flavio damni injuria esset, tu in eam litem cognitor Roscii
sis factus: cum præsertim ex tua oratione, quodcumque
tibi peteres, huic peteres: quodcumque tibi exigeres, id in
societatem recideret. Quodsi ad Roscium nihil perveniret,
quod tu a Flavio abstulisses, nisi te in suam litem dedisset
cognitorem; ad te pervenire nihil debet, quod Roscius pro
sua parte exegit: quoniam tuus cognitor non est factus.
55 Quid enim huic rei respondere poteris, Fanni, cum de sua
parte Roscius transegit cum Flavio, actionem tibi tuam reliquit, an non? Si non reliquit, quemadmodum H-S ccciɔɔɔ
ab eo postea exegisti? si reliquit, quid ab hoc petis, quod
per te persequi et petere debes? Simillima enim et maxime
gemina societas hereditatis est. Quemadmodum socius in
societate habet partem; sic heres in hereditate habet partem. ut heres sibi soli, non coheredibus petit: sic socius
sibi soli, non sociis petit: et quemadmodum uterque pro
sua parte petit, sic pro sua parte dissolvit: heres ex sua
parte, qua hereditatem adiit: socius ex ea, qua societatem
56 coiit. Quemadmodum suam partem Roscius suo nomine
condonare potuit Flavio, ut eam tu non peteres: sic, cum
exegit suam partem, et tibi integram petitionem reliquit,
tecum partiri non debet; nisi forte tu, perverso more, quod
hujus est, ab alio extorquere non potes, huic eripere potes.
Perstat in sententia Saturius: quodcumque sibi petat socius, id societatis fieri. Quod si ita est: qua (malum) stultitia fuit Roscius, qui ex jurisperitorum consilio et aucto-

ritate restipularetur a Fannio diligenter, ut, quod is exegisset a Flavio, dimidiam partem sibi dissolveret: siquidem, sine cautione et repromissione, nihilominus id Fannius so- b. cietati, hoc est, Roscio debebat?

*Desiderantur non pauca.*

---

# M. TULLII CICERONIS
IN
# Q. CÆCILIUM p. 55. a.
## ORATIO
DE
## ACCUSATORE IN C. VERREM CONSTITUENDO,
QUÆ
# DIVINATIO
DICITUR.
## ORATIO QUARTA.

### ARGUMENTUM ASCONII.

*Cn. Pompeio primum et M. Crasso Coss. C. Verres perfunctus quæstura, legatione, et prætura urbana, vivo patre C. Verre, et prætextato filio, ac filia nupta, uxorem habens, cum successisset in Sicilia C. Sacerdoti prætori, eamque non sibi succedente Arrio per triennium tenuisset, atque in ea fuisset libidinose, avare, crudeliterque versatus, succedente tandem in eadem provincia L. Metello, repetundarum reus ab Siculis postulatus est: qui omnes, præter Syracusanos et Mamertinos, M. Tullium, illo tempore florentem defensionibus amicorum, ad accusandum descendere compulerunt, jam pridem illis necessitudine copulatum, quod quæstor in Sicilia fuisset prætore Sex. Peduceo, et quod, cum decederet, in illa oratione, quam Lilybæi habuit, multa iis benigne promisisset. Accessit his, non ignobilis futura de Verre victoria, quia a Metellis, Scipionibus, et multis aliis nobilibus viris, et præcipue ab Hortensio ipso defenderetur; facile et principe in senatu propter nobilitatem, et in foro ob eloquentiam rege causarum, et eodem consule designato cum Q. Metello fratre Metellorum, alterius prætoris Siculi, alterius prætoris urbani. His ita constitutis exstitit Q. Cæcilius Niger, domo Siculus, et quæstor Verris, et ejusdem, ut ipse dicebat, inimicus, qui se potius accusatorem contenderet constitui oportere, has afferens causas. Unam, quod ab eo læsus, et ob hoc jure illi sit inimicus, quare prævaricator esse*

*non possit. Alteram, quod, cum quæstor ei tum fuerit, etiam ipse in quæstione* (*F.* etiam sine inquisitione) *crimina noverit Verris. Tertiam, quod Siculus pro Siculis agat. Hujuscemodi propositionibus Cicero designatus ædilis his sex capitibus respondet. Accusatorem eum esse oportere: Qui invitus cogitur religione officii, rogatus ab omnibus Siculis: Qui pro republica agat: Quem volunt, qui accusant: Quem metuit, qui accusatur: Qui idoneus est facundia et innocentia: Qui hoc facit imitatione majorum. Divisio principalis una de se ipso, altera de contentione sui et Cæcilii. Divinatio dicitur hæc oratio, quia non de facto quæritur et conjectura, sed de futuro, quæ est divinatio,* (*F.* non de facto quæritur, sed de futuro, quæ est divinatio et conjectura) *uter debeat accusare. Alii ideo putant divinationem dici, quod injurati judices in hac causa sedeant, ut, quod velint, præsentire de utroque possint. Alii, quod res agatur sine testibus, et sine tabulis, et his remotis argumenta sola sequantur judices, et quasi divinent. Agitur autem causa senatoriis judiciis in invidia apud populum constitutis corruptione multorum, vexatis provinciis omnibus, ac sociis populi Romani fessis toto orbe terrarum,* libidine et iniquitate Romanorum magistratuum, *accusatoribus prævaricatione infamibus, flagitante plebe judicia equestris ordinis, quæ ferme ante annos X victor Sulla sustulerat, cognoscente de pecuniis repetundis M. Glabrione prætore, et amplissimis quibusque senatorii ordinis judicantibus, summa exspectatione cunctorum. Genus causæ, honestum. Status, qualitas negotialis comparativa de constituendo accusatore, qui potissimum de duobus, aut qui solus accuset. dicit enim Cæcilius, aut a se accusandum esse Verrem, aut a se quoque.*

1 SI quis vestrum, judices, aut eorum qui adsunt, forte mi-
1 ratur, me, qui tot annos in causis judiciisque publicis ita sim versatus, ut defenderim multos, læserim neminem, subito nunc mutata voluntate, ad accusandum descendere; is, si mei consilii causam rationemque cognoverit, una et id, quod facio, probabit, et in hac causa profecto neminem
2 præponendum esse mihi actorem putabit. Cum quæstor in Sicilia fuissem, judices, itaque ex ea provincia decessissem, ut Siculis omnibus jucundam diuturnamque memoriam quæsturæ nominisque mei relinquerem; factum est, uti cum summum in veteribus patronis multis, tum nonnullum etiam in me præsidium suis fortunis constitutum esse arbitrarentur. Qui nunc populati atque vexati, cuncti ad me publice sæpe venerunt, ut suarum fortunarum omnium causam defensionemque susciperem: me sæpe esse pollicitum, sæpe ostendisse dicebant, si quod [1] tempus accidisset, quo tempore aliquid a me requirerent, commodis eorum me non
3 defuturum. Venisse tempus ajebant, non jam ut commoda

1 *tempus accidisset*] Usitatius est *incidisset.* Sed *accidere* etiam in aliis formis insolentius dicitur.

sua, sed ut vitam salutemque totius provinciæ defenderem: sese jam ne deos quidem in suis urbibus, ad quos confugerent, habere: quod eorum simulacra sanctissima C. Verres b.
ex delubris religiosissimis sustulisset. quas res luxuries in flagitiis, crudelitas in suppliciis, avaritia in rapinis, superbia in contumeliis efficere potuisset, eas omnes sese hoc uno prætore per triennium pertulisse: rogare et orare, ne illos supplices aspernarer, quos, me incolumi, nemini supplices esse oporteret. Tuli graviter et acerbe, judices, [2]in 2
eum me locum adductum, ut aut eos homines spes falleret, 4
qui opem a me atque auxilium petissent: aut ego, qui me ad defendendos homines ab ineunte adolescentia dedissem, tempore atque officio coactus ad accusandum traducerer. Dicebam, habere eos actorem Q. Cæcilium, qui præsertim quæstor in eadem provincia post me quæstorem fuisset. Quo ego adjumento sperabam hanc [3]a me molestiam posse demoveri, id mihi erat adversarium maxime. Nam illi multo mihi hoc facilius remisissent, si istum non nossent, aut si iste apud eos quæstor non fuisset. Adductus sum, 5
judices, officio, fide, misericordia, multorum bonorum exemplo, veteri consuetudine, institutoque majorum, ut onus hoc laboris atque officii, non ex meo, sed ex meorum necessariorum tempore, mihi suscipiendum putarem. Quo in negotio tamen illa me res, judices, consolatur, quod hæc, quæ videtur esse accusatio mea, non potius accusatio, quam defensio est existimanda. Defendo enim multos mortales, multas civitates, provinciam Siciliam totam. Quamobrem, [4] si mihi unus est accusandus, propemodum manere in instituto meo videor, et non omnino a defendendis hominibus sublevandisque discedere. Quodsi hanc causam tam ido- 6
neam, tam illustrem, tam gravem non haberem; si aut hoc a me Siculi non petissent, aut mihi cum Siculis causa tantæ necessitudinis non intercederet, et hoc, quod facio, me rei- p. 56.
publicæ causa facere profiterer, ut homo singulari cupidi- a.
tate, audacia, scelere præditus, cujus furta atque flagitia non in Sicilia solum, sed in Achaia, Asia, Cilicia, Pamphylia, Romæ denique ante oculos omnium maxima turpissima-

2 *in e. me l. adductum*] Ms. Gu. Edd. pr. *adduci*, item Interpres vetus ap. Græv. Aldus primus dedit *adductum*, quod ceteri secuti sunt, præter Rob. et Car. Steph. qui *adduci* servarunt. *Adductum* magis consentit constructioni, *ut—falleret—aut—traducerer.*

3 *a me—demoveri*] Sic edidi cum Lamb. pro *dimoveri*; quod non locum habet in hac constructione cum *ab* vel *de*, ut hodie constat inter doctos. v. Clav. *in demovere.*

4 *si mihi unus est acc.*] Sensit Hotomannus aliquid difficultatis in his verbis. Itaque *si* accepit pro *etsi.* Sed id non satisfacit: nec si intelligas, *unus modo.* Puto aut *hic unus* esse legendum, aut *Verres*, propter rationem subjectorum. Ms. Gu. *quia* pro *si* habet: non male.

que nossemus, me agente in judicium vocaretur; quis tandem esset, qui meum [5] factum aut consilium posset repre-
3 hendere? Quid est, proh deum hominumque fidem! in quo
7 ego reipublicæ plus hoc tempore prodesse possim? Quid est, quod aut populo Romano gratius esse debeat, aut sociis exterisque nationibus optatius esse possit, aut saluti fortunisque omnium magis accommodatum sit? Populatæ, vexatæ, funditus eversæ provinciæ: socii, stipendiariique populi Romani afflicti, miseri, jam non salutis spem, sed
8 exitii solatium quærunt. Qui judicia manere apud ordinem senatorium volunt, queruntur, accusatores se idoneos non habere. qui accusare possunt, judiciorum severitatem desiderant. Populus Romanus interea, tametsi multis incommodis difficultatibusque affectus est, tamen nihil æque in republica atque illam veterem judiciorum vim gravitatemque requirit. Judiciorum desiderio tribunicia potestas efflagitata est: judiciorum levitate ordo quoque alius ad res judicandas postulatur: judicum culpa atque dedecore etiam censorium nomen, quod asperius antea populo videri solebat, id nunc poscitur, id jam populare atque plausibile fa-
9 ctum est. In hac libidine hominum nocentissimorum, in populi Romani quotidiana querimonia, judiciorum infamia, totius ordinis offensione, cum hoc unum his tot incommodis remedium esse arbitrarer, ut homines idonei atque in-
b. tegri causam reipublicæ legumque susciperent; fateor, me, salutis omnium causa, ad eam partem accessisse reipublicæ
10 sublevandæ, quæ [6] maxime laboraret. Nunc, quoniam, quibus rebus adductus ad causam accesserim, demonstravi, dicendum necessario est de contentione nostra, ut in constituendo accusatore, quid sequi possitis, habeatis.

Ego sic intelligo, judices: cum de pecuniis repetundis nomen cujuspiam deferatur, si certamen inter aliquos sit, cui potissimum delatio detur, hæc duo in primis spectari oportere: quem maxime velint auctorem esse ii, quibus factæ esse dicantur injuriæ, et quem minime velit is, qui
4 eas injurias fecisse arguatur. In hac causa, judices, tametsi
11 utrumque esse arbitror perspicuum, tamen de utroque dicam, et de eo prius, quod apud vos plurimum debet valere, hoc est, de voluntate eorum, quibus injuriæ factæ sunt; quorum causa judicium de pecuniis repetundis est constitutum. Siciliam provinciam C. Verres per triennium depopulatus esse, Siculorum civitates vastasse, domos exinanisse, fana spoliasse dicitur. Adsunt, queruntur Siculi universi: ad meam fidem, quam habent spectatam jam, et diu

5 *consilium aut factum.*

6 *maxime laboraret*] Grævius malebat e Ms. Franc. *laboret.* male. Pendet enim ab *accessisse.*

cognitam, confugiunt: auxilium sibi per me a vobis atque
a populi Romani legibus petunt: me defensorem calamitatum
suarum, me ultorem injuriarum, me cognitorem juris sui,
me actorem causæ totius esse voluerunt. Utrum, Q. Cæ- 12
cili, hoc dices, me non Siculorum rogatu ad causam acce-
dere, an optimorum fidelissimorumque sociorum volun-
tatem apud hos gravem esse non oportere? Si id audebis
dicere, quod C. Verres, cui te inimicum esse simulas, ma-
xime existimari vult, Siculos hoc a me non petisse; primum
causam inimici tui sublevabis, de quo non præjudicium, sed
plane judicium jam factum putatur; quod ita 7 percrebuit,
Siculos omnes actorem suæ causæ contra illius injurias p. 57.
quæsisse. Hoc si tu, inimicus ejus, factum negabis, quod a.
ipse, cui maxime hæc res obstat, negare non audet; videto, 13
ne nimium familiariter inimicitias exercere videare. Deinde
sunt testes, viri clarissimi nostræ civitatis, quos omnes a
me nominari non est necesse: eos, qui adsunt, appellabo:
quos, si mentirer, testes esse impudentiæ meæ minime vel-
lem. Scit is, qui est in consilio, C. Marcellus: scit is,
quem adesse video, Cn. Lentulus Marcellinus: quorum fide
atque præsidio Siculi maxime nituntur, quod omnino Mar-
cellorum nomini tota illa provincia adjuncta est. Hi sciunt, 14
hoc non modo a me petitum esse, sed ita sæpe et ita vehe-
menter esse petitum, ut aut causa mihi suscipienda fuerit,
aut officium necessitudinis repudiandum. Sed quid ego his
testibus utor, quasi res dubia aut obscura sit? Adsunt ho-
mines ex tota provincia nobilissimi, qui præsentes vos orant
atque obsecrant, judices, ut in actore causæ suæ deligendo
vestrum judicium ab suo judicio ne discrepet. Omnium
civitatum totius Siciliæ legationes adsunt, præter duas civi-
tates: quarum duarum, si adessent, duo crimina vel maxima
minuerentur, quæ cum his civitatibus C. Verri communi-
cata sunt. At enim cur a me potissimum hoc præsidium 15
petiverunt? Si esset dubium, petissent a me præsidium,
necne, dicerem, cur petissent. Nunc vero, cum id ita per-
spicuum sit, ut oculis judicare possitis; nescio cur hoc mihi
detrimento esse debeat, si id mihi objiciatur, me potissimum
esse delectum. Verum id mihi non sumo, judices, et hoc 16
non modo in oratione mea non pono, sed ne in opinione
quidem cujusquam relinquo, me omnibus patronis esse præ-
positum. Non ita est: sed uniuscujusque temporis, valetu-
dinis, facultatis ad agendum, ducta ratio est. Mea fuit b.
semper hæc in hac re voluntas et sententia, quemvis ut hoc
mallem de iis, qui essent idonei, suscipere, quam me: me
ut mallem, quam neminem. Reliquum est jam, ut illud 5
17

7 *percrebuit*] Sic edd. pr. Ms. Gu. non *percrebuit.*

quæramus, cum hoc constet, Siculos a me petisse, ecquid
hanc rem apud vos animosque vestros valere oporteat: ec-
quid auctoritatis apud vos in suo jure repetundo socii po-
puli Romani, supplices vestri, habere debeant. De quo
quid ego plura commemorem? quasi vero dubium sit, quin
tota lex de pecuniis repetundis sociorum causa constituta
18 sit. Nam civibus cum sunt ereptæ pecuniæ, civili fere
actione et privato jure repetuntur: hæc lex socialis est: hoc
jus nationum exterarum est: hanc habent arcem, minus ali-
quanto nunc quidem munitam, quam antea, verumtamen, si
qua reliqua spes est, quæ sociorum animos consolari possit,
ea tota in hac lege posita est: cujus legis non modo a po-
pulo Romano, sed etiam ab ultimis nationibus jampridem
19 severi custodes requiruntur. Quis igitur est, qui neget
oportere [8] eorum arbitratu lege agi, quorum causa lex sit
constituta? Sicilia tota, si una voce loqueretur, hoc dice-
ret: quod auri, quod argenti, quod ornamentorum in meis
urbibus, sedibus, delubris fuit; quod in unaquaque re, be-
neficio senati populique Romani, juris habui, id mihi tu,
C. Verres, eripuisti atque abstulisti; quo nomine abs te
sestertium millies ex lege repeto. Si universa, ut dixi, pro-
vincia loqui posset, hac voce uteretur: quoniam id non po-
terat, harum rerum actorem, quem idoneum esse arbitrata
20 est, ipsa delegit. In hujusmodi re quisquam tam impudens
reperietur, qui ad alienam causam, invitis iis, quorum ne-
6 gotium est, accedere aut adspirare audeat? Si tibi, Q. Cæ-
cili, hoc Siculi dicerent; te non novimus: nescimus qui sis:
p. 58. numquam te antea vidimus: sine nos per eum nostras fortu-
a. nas defendere, cujus fides est nobis cognita; nonne id dice-
rent, quod cuivis probare deberent? nunc hoc dicunt:
utrumque se nosse: alterum se cupere defensorem esse for-
21 tunarum suarum, alterum plane nolle. Cur nolint, [9] etiamsi
tacent, satis dicunt. verum non tacent. tamen his invitissi-
mis te offeres? tamen in aliena causa loquere? tamen eos
defendes, qui se ab omnibus desertos potius, quam abs te
defensos esse malunt? tamen his operam tuam pollicebere,
qui te [10] neque velle suam causam, nec, si cupias, posse ar-

8 *eorum arbitratu lege agi op.*] *Lege* posset commode abesse: concurritque durius cum *arbitratu*. Ms. Gu. habet *legem agi*.

9 *etiamsi tacent*] Sic habet Asconius, recte, ut judicat Gruterus. Edd. pr. habent *tacerent*, quod male recepit Grævius; neque enim sinit ratio temporum. Sequi deberet *dicerent*. Nec vulgata *taceant* vera est, etsi melior, quam *tacerent*. Ms. quidem Gu. habet *taceant*.

10 *neque velle suam causam*] Sic edd. vett. et ser. In quo si intelligas e præcedentibus *defendere*, recte omnia se habent. Fortasse excidit. Ms. quidem Franc. addit *tueri*. Grævius malebat *nolle causam tueri*. Vulgatum quidem *velle sua causa* est alienum, quod tantum benevolentiam indicat.

bitrantur? Cur eorum spem exiguam reliquarum fortunarum, quam habent in legis et judicii severitate positam, vi extorquere conaris? cur te interponis, invitissimis his, quibus maxime lex consultum esse vult? cur de quibus in provincia non optime es meritus, eos nunc plane fortunis omnibus conaris evertere? cur his non modo persequendi juris sui, sed etiam deplorandæ calamitatis adimis potestatem?
[11] Num, te actore, quem eorum affuturum putas, quos in- 22
telligis, non ut per te alium, sed ut per aliquem teipsum, ulciscantur, laborare?

At enim solum id est, ut me Siculi maxime velint: alte- 7
rum illud, credo, obscurum est, a quo Verres minime se accusari velit. Ecquis umquam tam palam de honore, tam vehementer de salute sua contendit, quam ille, atque illius amici, ut ne hæc mihi [12] delatio detur? Sunt multa, quæ Verres in me esse arbitratur, quæ scit in te, Q. Cæcili, non esse: quæ cujusmodi in utroque nostrum sint, paullo post commemorabo. Nunc tantum id dicam, quod tacitus tu 23
mihi assentiare: nullam rem in me esse, quam ille contemnat: nullam in te, quam pertimescat. Itaque magnus b.
ille defensor et amicus ejus tibi [13] Hortensius suffragatur, me oppugnat; aperte ab judicibus petit, ut tu mihi anteponare: et ait, hoc se honeste, sine ulla invidia, ac sine ulla offensione contendere. Non enim, inquit, illud peto, quod soleo, cum vehementius contendi, impetrare; reus ut absolvatur, non peto: sed ut ab hoc potius, quam ab illo accusetur, id peto. Da mihi hoc: concede, quod facile est, quod honestum, quod non invidiosum: quod cum dederis, sine ullo tuo periculo, sine infamia illud dederis, ut is absolvatur, cujus ego causa laboro. Et ait idem, ut aliquis metus ad- 24
junctus sit ad gratiam; [14] certos esse in consilio, quibus ostendi tabellas velit. id esse perfacile. non enim singulos ferre sententias, sed universos constituere: ceratam unicuique tabellam dari cera legitima, non illa infami ac nefaria. Atque is non tam propter Verrem laborat, quam quod eum

11 *Nam*] Edd. pr. *nunc*, pro quo bene Grævius e Ms. Fr. *Num*, quocum in edd. vett. sæpe confusum est *nunc*. *Nam* est ab Aldo, quod est ab h. l. alienum.

12 *delatio detur*] Ratio temporum videtur postulare *daretur*, sed potest intelligi *contendunt* in præsenti, *quam ille et ejus amici contendunt*.

13 *Hortensius*] abest a libris nonnullis, ut Gu. omisitque Grævius.

14 *certos esse in consilio*] Locus difficilis, nec satis ab Interpretibus explicatus. Sensus est: certis judicibus esse mandatum, ut, cum universi consurgerent, ad tabellas in cistam mittendas, quod in tali causa fieret, inspicerent tabellas eorum, quibus pecunia data esset, ut viderent, an Cæcilium accusatorem dicerent: idque adeo sic præceptum esse iis, qui pecuniam accepissent, ut uni ex iis, qui scil. proximus esset, ostenderent. Itaque non opus fuisse tabellis cera notatis discolori, ut in tabellis secernendis et numerandis cerni posset, an fidem datam servassent.

minime res tota delectat. Videt enim, si a pueris nobilibus,
quos adhuc elusit; si a quadruplatoribus, quos non sine
causa contemsit semper, ac pro nihilo putavit, accusandi
voluntas ad viros fortes, spectatosque homines translata sit,
8 se in judiciis dominari non posse. Huic ego homini jam
25 ante denuntio, si a me causam hanc vos agi volueritis, rati-
onem illi defendendi totam esse mutandam; et ita tamen mu-
tandam, ut meliore et honestiore conditione sit, quam qua ipse
esse vult; ut imitetur homines eos, quos ipse vidit amplissimos,
L. Crassum et M. Antonium; qui nihil se arbitrabantur ad ju-
dicia causasque amicorum, præter fidem et ingenium, afferre
oportere. Nihil erit, quod, me agente, arbitretur, judicium
26 sine magno multorum periculo posse corrumpi. Ego in
hoc judicio mihi Siculorum causam receptam, populi Ro-
mani susceptam esse arbitror: ut mihi non unus homo im-
p. 53. probus opprimendus sit, id quod Siculi petiverunt, [15] sed
a. omnino improbitas, id quod populus Romanus jamdiu fla-
gitat, exstinguenda atque delenda sit. In quo ego quid
eniti, aut quid efficere possim, malo in aliorum spe relin-
quere, quam in oratione mea ponere.

27 Tu vero, Cæcili, quid potes? quo tempore, aut qua in re
non modo specimen ceteris aliquod dedisti, sed tute tui per-
iculum fecisti? In mentem tibi non venit, quid negotii sit
causam publicam sustinere? vitam alterius totam explicare?
atque eam non modo in animis judicum, sed etiam in oculis
conspectuque omnium exponere? sociorum salutem, com-
moda provinciarum, vim legum, gravitatem judiciorum de-
9 fendere? Cognosce ex me, quoniam hoc primum tempus
discendi nactus es, quam multa esse oporteat in eo, qui al-
terum accuset: ex quibus si unum aliquod in te cognove-
ris; ego jam tibi ipse isthuc, quod expetis, mea voluntate
concedam. Primum integritatem atque innocentiam sin-
gularem. Nihil est enim, quod minus ferendum sit, quam
rationem ab altero vitæ reposcere eum, qui non possit suæ
28 reddere. Hic ego de te plura non dicam; unum illud credo
omnes animadvertere, te adhuc ab nullis, nisi a Siculis, po-
tuisse cognosci: Siculos hoc dicere, cum eidem sint irati,
cui tu te inimicum esse dicis, sese tamen, te actore, ad judi-
cium non affuturos. Quare negent, ex me non audies. hos
patere id suspicari, quod necesse est. Illi quidem, ut est
hominum genus nimis acutum et suspiciosum, non te ex
Sicilia litteras in Verrem deportare velle arbitrantur, sed,
cum iisdem litteris illius prætura et tua quæstura con-
signata sit, asportare te velle ex Sicilia litteras suspicantur.

15 *sed omnino omnis impr.*] Delevi *omnis* cum Grævio, quod non est in edd. pr. et Victor. nec in Asconii bonis libris. Abest et Ms. Gu.

Deinde accusatorem firmum verumque esse oportet. Eum 29
ego si te putem cupere esse, facile intelligo, esse non posse. b.
Nec ea dico, quæ, si dicam, tamen infirmare non possis:
te, antequam de Sicilia decesseris, in gratiam redisse cum
Verre: Potamonem, scribam, et familiarem tuum, retentum
esse a Verre in provincia, cum tu decederes: M. Cæcilium,
fratrem tuum, lectissimum atque ornatissimum adolescen-
tem, non modo non adesse, neque tecum tuas injurias per-
sequi; sed esse cum Verre: cum illo familiarissime atque
amicissime vivere. Sunt hæc et alia in te falsi accusatoris
signa permulta: quibus ego nunc non utor: hoc dico, te, si
maxime cupias, tamen verum accusatorem esse non posse.
Video enim permulta esse crimina, quorum tibi societas 30
cum Verre ejusmodi est, ut ea in accusando attingere non
audeas. Queritur Sicilia tota, C. Verrem ab aratoribus, 10
cum frumentum sibi in cellam imperavisset, et cum esset
[16] tritici modius H-S. II, pro frumento, in modios singulos,
duodenos sestertios exegisse. Magnum crimen, ingens pe-
cunia, furtum impudens, injuria non ferenda. Ego hoc uno
crimine illum condemnem necesse est: tu, Cæcili, quid fa- 31
cies? Utrum hoc tantum crimen prætermittes, an objicies?
Si objicies, idne alteri crimini dabis, quod eodem tempore,
in eadem provincia, tu ipse fecisti? Audebis ita accusare
alterum, ut, quo minus tute condemnere, recusare non pos-
sis? Sin prætermittes; qualis erit ista tua accusatio, quæ,
domestici periculi metu, certissimi et maximi criminis non
modo suspicionem, verum etiam mentionem ipsam perti- 32
mescat? Emptum est ex S. C. frumentum ab Siculis, præ-
tore Verre: pro quo frumento pecunia omnis soluta non
est. Grave est hoc crimen in Verrem: grave, me agente:
te accusante, nullum. Eras enim tu quæstor: pecuniam
publicam tu tractabas: ex qua, etiamsi cuperet prætor, ta- p. 60.
men ne qua deductio fieret, magna ex parte tua potestas a.
erat. Hujus quoque igitur criminis, te accusante, mentio
nulla fiet. Silebitur toto judicio de maximis et notissimis
illius furtis et injuriis. Mihi crede, Cæcili, non potest in
accusando socios vere defendere is, qui cum reo criminum
societate conjunctus est. Mancipes a civitatibus pro fru- 33
mento pecuniam exegerunt. Quid? hoc, Verre prætore
factum est solum? non: sed etiam quæstore Cæcilio. Quid
igitur? daturus es huic crimini, quod et potuisti prohibere,
ne fieret, et debuisti? an totum id relinques? Ergo id om-
nino Verres in judicio suo non audiet, quod cum faciebat,

16 *tr. m. H-S. II.*] Ed. s. l. et a. et seqq. etiam Victorius, *H-S. V.* male. v. L. III. in Verr. c. 81. unde P. Manutius dedit recte H-S. II. Sic est et in Ms. Gu. *Pro fr.* deleverim.

11 quemadmodum defensurus esset, non reperiebat. Atque ego hæc, quæ in medio posita sunt, commemoro. Sunt alia magis occulta furta: quæ ille, ut istius, credo, animos atque impetus retardaret, cum quæstore suo benignissime commu-
34 nicavit. Hæc tu scis ad me esse delata: quæ si velim proferre, facile omnes intelligent, vobis inter vos non modo voluntatem fuisse conjunctam, sed ne prædam quidem adhuc esse divisam. Quapropter [17] si tibi indicium postulas dari, quod tecum una feceris, concedo, si id lege permittitur. sin autem de accusatione dicimus; concedas oportet iis, qui nullo suo peccato impediuntur, quo minus alterius peccata
35 demonstrare possint. Ac vide, quantum interfuturum sit inter meam atque tuam accusationem. Ego etiam quæ tu sine Verre commisisti, Verri crimini daturus sum, quod te non prohibuerit, cum summam ipse haberet potestatem: tu contra ne quæ ille quidem fecit objicies, ne qua ex parte conjunctus cum eo reperiare.

Quid illa, Cæcili? contemnendane tibi videntur esse, sine
b. quibus causa sustineri, præsertim tanta, nullo modo potest? aliqua facultas agendi? aliqua dicendi consuetudo? aliqua
36 in foro, judiciis, legibus aut ratio, aut exercitatio? Intelligo, quam scopuloso difficilique in loco verser. nam cum omnis arrogantia odiosa est, tum illa ingenii atque eloquentiæ multo molestissima. Quamobrem nihil dico de meo ingenio: neque est, quod possim dicere: neque, si esset, dicerem. aut enim id mihi satis est, quod est de me opinionis, quidquid est: aut, si id parum est, ego majus id commemo-
12 rando facere non possum. De te, Cæcili, jam mehercule
37 hoc, extra hanc contentionem certamenque [18] nostrum, familiariter tecum loquar. Tu ipse quemadmodum existimes, vide etiam atque etiam: et tu te collige: et qui sis, et quid facere possis, considera. Putasne, te posse de maximis acerbissimisque rebus, cum causam sociorum, fortunasque provinciæ, jus populi Romani, gravitatem judicii legumque susceperis, tot res, tam graves, tam varias, voce, memoria,
38 consilio, ingenio, sustinere? Putasne, te posse, quæ C. Verres in quæstura, quæ in legatione, quæ in prætura, quæ Romæ, quæ in Italia, quæ in Achaia, Asia, Pamphiliaque [19] patrarit, ea, quemadmodum locis temporibusque divisa sint, sic criminibus et oratione distinguere? [20] Putasne posse,

17 *si tibi indicium post.*] Edd. pr. *judicium*, male, ut sæpe in his verbis. P. Victorius *indicium* recte edidit, post P. Manutius 1540. et ceteri. Sic est in Ms. Gu.

18 *nostrum*] Grævius addidit *est* e Ms. Franc. ut ista sint in parenthesi dicta *jam—nostrum est*. Non placet mihi quidem.

19 *patrarit*] Grævius recepit *peccarit* e libris quibusdam scriptis: quibus consentit Gu. Mihi, ut Grutero, *patrarit* efficacius videtur.

20 *Putasne posse*] Hotomannus e li-

id quod in ejusmodi reo maxime necessarium est, facere
ut quæ ille libidinose, quæ nefarie, quæ crudeliter, ea
æque acerba et indigna videantur esse iis, qui audient,
atque illis visa sunt, qui senserunt? Magna sunt ea, 39
quæ dico, mihi crede: noli hæc contemnere. dicenda, de-
monstranda, explicanda sunt omnia: causa non solum ex-
ponenda, sed etiam graviter copioseque agenda est. perfi-
ciendum est, si quid [21] agere aut perficere vis, ut homines te
non solum audiant, verum etiam libenter studioseque au-
diant. In quo si te multum natura adjuvaret; si optimis p. 61.
a pueritia disciplinis atque artibus studuisses, et in his ela- a.
borasses; si litteras Græcas Athenis, non Lilybæi, Latinas
Romæ, non in Sicilia, didicisses: tamen esset magnum,
tantam causam, tam exspectatam, et diligentia consequi,
et memoria complecti, et ratione exponere, et voce et
viribus sustinere. Fortasse dices, Quid? ergo hæc in te 40
sunt omnia? utinam quidem essent! veruntamen ut esse
possent, magno studio mihi a pueritia est elaboratum.
Quodsi ego hæc, propter magnitudinem rerum ac dif-
ficultatem, assequi non potui, qui in omni vita nihil aliud
egi; quam longe tu te ab his rebus abesse arbitrare, quas
non modo antea numquam cogitasti, sed ne nunc qui-
dem, cum in eas ingrederis, quæ et quantæ sint, suspi-
cari potes? Ego, qui, sicut omnes sciunt, in foro judiciisque 13
ita verser, ut ejusdem ætatis aut nemo aut pauci plures 41
causas defenderint; et qui omne tempus, quod mihi ab
amicorum negotiis datur, in his studiis laboribusque consu-
mam, quo paratior ad usum forensem, promtiorque esse pos-
sim; tamen, ita deos mihi velim propitios, ut, cum [22] illius
temporis mihi venit in mentem, quo die, citato reo, mihi
dicendum sit, non solum commoveor animo, sed etiam toto
corpore perhorresco. Jam nunc mente et cogitatione pro- 42
spicio, quæ tum studia hominum, qui concursus futuri sint:
quantam exspectationem magnitudo judicii sit allatura:
quantam auditorum multitudinem C. Verris infamia conci-
tatura: quantam denique audientiam orationi meæ impro-
bitas illius factura. Quæ cum cogito, jam nunc timeo,
quidnam pro offensione hominum, qui illi inimici infensique
sunt, et exspectatione omnium, et magnitudine rerum di-

bris duobus addidit *te*, secutusque est cum aliis Grævius. Quia id non est necessarium, cum ante jam sit *te posse*, non sum imitatus Grævium.

21 *agere aut perficere*] Sic edd. pr. non *proficere*, ut recentiores. recte. nam *proficere* nil differt ab *agere:* in *perficere* autem plus est, quam in *agere.*

22 *illius diei—quo die*] Edd. pr. habent *temporis*, ut Ms. Gu. P. Manutius dedit *diei* ex Asconio. Et est sane hoc valde Ciceronianum; sed tamen libros plures secutus sum cum Grævio. Insolentia formæ hujus, *illius temporis—quo die*, videtur correctionem genuisse.

43 gnum eloqui possim. Tu horum nihil metuis, nihil cogitas,
b. nihil laboras? et si quid ex vetere aliqua oratione, JOVEM EGO
OPTIMUM MAXIMUM; aut, VELLEM, SI FIERI POTUISSET,
JUDICES; aut aliquid ejusmodi, ediscere potueris, præclare
te paratum in judicium venturum arbitraris?

Ac, si tibi nemo responsurus esset, tamen ipsam causam,
44 ut ego arbitror, demonstrare non posses. Nunc ne illud
quidem cogitas, tibi cum homine disertissimo, et ad dicendum
paratissimo, futurum esse certamen; quicum modo disseren-
dum, modo omni ratione pugnandum certandumque sit? Cu-
jus ego ingenium ita laudo, ut non pertimescam, ita probo, ut
14 me ab eo delectari facilius, quam decipi putem posse. Num-
quam ille me opprimet consilio: numquam ullo artificio per-
vertet: numquam ingenio me suo labefactare atque [23] infir-
mare conabitur. novi omnes hominis petitiones rationesque
dicendi: sæpe in iisdem, sæpe in contrariis causis versati
sumus. Ita contra me ille dicet, quamvis sit ingeniosus, ut
nonnullum etiam de suo ingenio judicium fieri arbitretur.
45 Te vero, Cæcili, quemadmodum sit elusurus, quam omni
ratione jactaturus, videre jam videor: quoties ille tibi po-
testatem optionemque facturus sit, ut eligas utrum velis;
factum esse, necne: verum esse, an falsum: utrum dixeris,
id contra te futurum. Qui tibi æstus, qui error, quæ tenebræ,
dii immortales! erunt, homini minime malo? Quid? cum ac-
cusationis tuæ membra dividere cœperit, et in digitis suis
singulas partes causæ constituere? Quid? cum unumquod-
que transigere, expedire, absolvere? Ipse profecto metuere
46 incipies, ne innocenti periculum facesseris. Quid? cum
commiserari, conqueri, et ex illius invidia deonerare aliquid,
et in te trajicere cœperit? commemorare quæstoris cum
prætore necessitudinem constitutam? morem majorum? sor-
tis religionem? Poterisne ejus orationis subire invidiam?
p. 62. Vide modo: etiam atque etiam considera. mihi enim vide-
a. tur periculum fore, ne ille non modo verbis te obruat, sed
gestu ipso ac motu corporis præstringat aciem ingenii tui,
47 teque ab institutis tuis cogitationibusque abducat. Atque
hujusce rei judicium jam continuo video futurum. Si enim
mihi hodie respondere ad hæc, quæ dico, potueris; si ab
isto libro, quem tibi magister ludi, nescio qui, ex alienis ora-
tionibus compositum dedit, verbo uno discesseris; posse te
et illi quoque judicio non deesse, et causæ atque officio
tuo satisfacere arbitrabor: sin mecum, in hac prolusione,
nihil fueris; quem te in ipsa pugna, cum acerrimo adversa-
rio, fore putemus?

23 *infirmare conabitur*] Accipiendum hoc per pleonasmum dictum, ut *videatur* sæpe. nam conatus, qui proprie dicitur, non defuit Hortensio.

Esto: ipse nihil est, nihil potest: at venit paratus cum 15
subscriptoribus exercitatis et disertis. Est tamen hoc ali-
quid: tametsi non est satis. Omnibus enim rebus is, qui
princeps in agendo est, ornatissimus et paratissimus esse de-
bet. Verumtamen L. Apuleium esse video proximum
subscriptorem, hominem non ætate, sed usu forensi atque
exercitatione tironem. Deinde, ut opinor, habet Allienum, 48
hunc tamen a subselliis: qui, quid in dicendo posset, num-
quam satis attendi. in clamando quidem video eum esse
bene robustum atque exercitatum. In hoc spes tuæ sunt
omnes: hic, si tu eris actor constitutus, totum judicium
sustinebit. [24] At ne is quidem tantum contendet in dicen-
do, quantum potest: sed consulet laudi et existimationi
tuæ: et ex eo, quod ipse potest in dicendo, aliquantum re-
mittet, ut tu tamen aliquid esse videare. Ut in actoribus
Græcis fieri videmus; sæpe illum, qui est secundarum aut
tertiarum partium, cum possit aliquanto clarius dicere, quam
ipse primarum, multum summittere, ut ille princeps quam
maxime excellat: sic faciet Allienus: tibi serviet, tibi leno- b.
cinabitur: minus aliquanto contendet, quam potest. Jam 49
hoc considerate, cujusmodi accusatores in tanto judicio
simus habituri; cum et ipse Allienus ex ea facultate, si
quam habet, aliquantum detracturus sit; et Cæcilius tum
denique se [25] aliquid futurum putet, si Allienus minus
vehemens fuerit, et sibi primas in dicendo partes conces-
serit. Quartum quem sit habiturus, non video, nisi quem
forte ex illo grege [26] moratorum, qui subscriptionem sibi
postularunt, cuicumque vos delationem dedissetis. Ex qui- 50
bus, alienissimis hominibus, ita paratus venis, ut tibi hospes
aliquis sit recipiendus. Quibus ego non sum tantum hono-
rem habiturus, ut ad ea, quæ dixerint, certo loco, aut sin-
gulatim unicuique, respondeam. sic breviter, quoniam non
consulto, sed casu in eorum mentionem incidi, quasi præ-
teriens satisfaciam universis. Tantane vobis inopia videor 16
esse amicorum, ut mihi non ex his, quos mecum adduxerim,
sed de populo subscriptor addatur? vobis autem tanta
inopia reorum est, ut mihi causam præripere conemini po-
tius, quam aliquos a columna Menia vestri ordinis reos re-
periatis? Custodem, inquit, Tullio me apponite. Quid? 51
mihi quam multis custodibus opus erit, si te semel ad meas

24 *Ac ne is quidem*] Hotomannus malebat *At*, quod Græv. e Ms. Fr. recepit. Recte. Sic est et in ed. R. Br. Med. &c. *Ac* est ab Aldo.

25 *aliquid futurum*] Edd. pr. omnes *facturum*. Primi *futurum* dedere P. Manutius et Hotomannus: Cratander tamen habet in margine: estque et in Ms. Gu.

26 *moratorum*] Sic bene edidit de sententia Cujacii Lambinus. Superiores omnes *oratorum*: quæ lectio facta videtur e vitiosa Mss. scriptura. Gu. habet *meatorum*.

capsas admisero? qui non solum, ne quid enunties, sed etiam ne quid auferas, custodiendus sis. Sed de isto custode toto sic vobis brevissime respondebo: non esse hos tales viros commissuros, ut ad causam tantam, a me susceptam, mihi creditam, quisquam subscriptor, me invito, adspirare possit. Etenim fides mea custodem repudiat, diligentia speculatorem reformidat.

52 Verum, ut ad te, Cæcili, redeam, quam multa te deficiant,
vides: quam multa sint in te, quæ reus nocens in accusatore
p. 63. suo cupiat esse, profecto jam intelligis. Quid ad hæc dici
a. potest? non enim quæro, quid tu dicturus sis: video mihi
non te, sed hunc librum esse responsurum, quem monitor
tuus hic tenet: qui, si te recte monere volet, suadebit tibi,
ut hinc discedas, neque mihi verbum ullum respondeas.
Quid enim dices? an id, quod dictitas, injuriam tibi fecisse
Verrem? Arbitror. neque enim esset verisimile, cum omnibus Siculis faceret injurias, te illi unum eximium, cui con-
53 suleret, fuisse. Sed ceteri Siculi ultorem suarum injuriarum invenerunt: tu, dum tuas injurias per te, id quod non potes, persequi conaris, id agis, ut ceterorum quoque injuriæ sint impunitæ atque inultæ: et hoc te præterit, non id solum spectari solere, qui debeat, sed etiam illud, qui possit ulcisci. in quo utrumque sit, eum superiorem esse; in quo alterum, in eo non, quid is velit, sed quid facere possit,
54 quæri solere. Quodsi ei potissimum censes permitti oportere accusandi potestatem, cui maximam C. Verres injuriam fecerit: utrum tandem censes hoc judices gravius ferre oportere, te ab illo esse læsum, an provinciam Siciliam esse vexatam ac perditam? Opinor, concedis, multo hoc et esse gravius, et ab omnibus ferri gravius oportere. Concede igitur, ut tibi anteponatur in accusando provincia. nam provincia accusat, cum is agit causam, quem sibi illa defensorem sui juris, ultorem injuriarum, actorem causæ totius
17 adoptavit. At eam tibi C. Verres fecit injuriam, quæ cete-
55 rorum quoque animos posset alieno incommodo commovere. Minime. nam id quoque ad rem pertinere arbitror, qualis injuria dicatur: quæ causa inimicitiarum proferatur. Cognoscite ex me. nam iste eam profecto, nisi plane nihil sapit, numquam proferet. Agonis est quædam, Lilybæ-
b. tana, liberta Veneris Erycinæ: quæ mulier ante hunc quæstorem, copiosa plane et locuples fuit. Ab hac præfectus Antonii quidam symphoniacos servos abducebat per injuriam, quibus se in classe uti velle dicebat. Tum illa, ut mos in Sicilia est omnium Venereorum, et eorum, qui a Venere se liberaverunt, ut præfecto illi religionem Veneris nomenque objiceret, dixit et se et omnia sua Veneris esse.
56 Ubi hoc quæstori Cæcilio, viro optimo et homini æquis-

simo, nuntiatum est; vocari ad se Agonidem jubet: judicium dat statim, si pareret, eam, se et sua Veneris esse, dixisse. judicant recuperatores id, quod necesse erat: neque enim erat cuiquam dubium, quin illa dixisset. Iste in possessionem bonorum mulieris mittit: ipsam Veneri in servitutem adjudicat: deinde bona vendit: pecuniam redigit. Ita, dum pauca mancipia, Veneris nomine, Agonis, ac religione, retinere vult, fortunas omnes libertatemque suam istius injuria perdidit. Lilybæum Verres venit postea: rem cognoscit: factum improbat: cogit quæstorem suum, pecuniam, quam ex Agonidis bonis redegisset, eam mulieri
omnem annumerare et reddere. Est adhuc, id quod vos 57
omnes admirari video, non Verres, sed Q. Mutius. Quid enim facere potuit elegantius ad hominum existimationem? æquius ad levandam mulieris calamitatem? vehementius ad quæstoris libidinem coërcendam? Summe hæc omnia mihi videntur esse laudanda. Sed [27] repente e vestigio, ex homine, tamquam aliquo Circæo poculo, factus est Verres. redit ad se atque ad mores suos. nam ex illa pecunia magnam partem ad se vertit: mulieri reddidit quantulum visum est.
Hic tu, si læsum te a Verre esse dices; patiar et concedam: 18
si injuriam tibi factam quereris; defendam et negabo. De- 58
inde de injuria, quæ tibi facta sit, neminem nostrum gra- p. 64.
viorem vindicem esse oportet, quam te ipsum, cui facta di- a.
citur. Si tu cum illo postea in gratiam redisti; [28] si domi illius aliquoties fuisti, si ille apud te postea cœnavit; utrum te perfidiosum, an prævaricatorem existimari mavis? Video esse necesse alterutrum: sed ego tecum in eo non pugnabo,
quo minus, utrum velis, eligas. Quid, si ne injuriæ quidem, 59
quæ tibi ab illo facta sit, causa remanet? quid habes, quod possis dicere, quamobrem non modo mihi, sed cuiquam anteponare? nisi forte illud, quod dicturum te esse audio, quæstorem illius fuisse. Quæ causa gravis esset, si certares mecum, uter nostrum illi amicior esse deberet: in contentione suscipiendarum inimicitiarum ridiculum est putare, causam necessitudinis ad inferendum periculum justam videri oportere.
Etenim, si plurimas a tuo prætore injurias 60
accepisses; tamen eas ferendo, majorem laudem, quam ulciscendo, mererere: cum vero nullum illius in vita rectius factum sit, quam id, quod tu injuriam appellas; hi statuent, hanc causam, quam ne in alio quidem probarent, in te justam ad necessitudinem violandam videri? qui, si summam

27 *repente e vestigio*] *Repente* glossam putant Manutius et Guilielmius. Alius forte *e vestigio*, quocum non suaviter concurrit *ex homine*.

28 *Si domi illius aliquoties fuisti*] Addidi *fuisti* ex edd. vett. quod temere exciderat e Gruteriana. Habet et Ms. Gu.

mam injuriam ab illo accepisti, tamen, quoniam quæstor ejus fuisti, non potes eum sine ulla vituperatione accusare: si vero nulla tibi facta est injuria, sine scelere eum accusare non potes. Quare cum incertum sit de injuria, quemquam esse horum putas, qui non malit, te sine vituperatione, quam cum scelere, discedere?

19 [29] At vide, quid differat inter meam opinionem ac tuam.
61 Tu, cum omnibus rebus inferior sis, [30] hac una in re te mihi
b. anteferri putas oportere, quod quæstor illius fueris. ego, si superior ceteris rebus esses, hanc unam ob causam te accusatorem repudiari putarem oportere. Sic enim a majoribus nostris accepimus, prætorem quæstori suo parentis loco esse oportere: nullam neque justiorem, neque graviorem causam necessitudinis posse reperiri, quam conjunctionem sortis, quam provinciæ, quam officii, quam publicam muneris so-
62 cietatem. Quamobrem si jure eum posses accusare, tamen, cum is tibi parentis numero fuisset, id pie facere non posses. cum vero neque injuriam acceperis, et prætori tuo periculum crees; fatearis necesse est, te illi injustum impiumque bellum inferre conari. Etenim ista quæstura ad eam rem valet, ut elaborandum tibi in ratione reddenda sit, quamobrem, qui quæstor ejus fueris, accuses: non, ut ob eam ipsam causam postulandum sit, ut tibi potissimum accusatio detur. Neque fere umquam venit in contentionem de accu-
63 sando, qui quæstor fuisset, quin repudiaretur. Itaque neque L. Philoni in C. Servilium nominis deferendi potestas est data, neque M. Aurelio Scauro in L. Flaccum, neque Cn. Pompeio in T. Albucium: quorum nemo propter indignitatem repudiatus est; sed ne libido violandæ necessitudinis auctoritate judicum comprobaretur. Atque ille Cn. Pompeius ita cum C. Julio contendit, ut tu mecum. Quæstor enim Albucii fuerat, ut tu Verris. Julius hoc secum auctoritatis ad accusandum afferebat, quod, ut hoc tempore nos ab Siculis, sic tum ille ab Sardis rogatus, ad causam accesserat. Semper hæc causa plurimum valuit: semper hæc ratio accusandi fuit honestissima, pro sociis, pro salute provinciæ, pro exterarum nationum commodis inimicitias suscipere, ad periculum accedere, operam, stu-
20 dium, laborem interponere. Etenim si probabilis est eorum
64 causa, qui injurias suas persequi volunt; qua in re dolori
p. 65. suo, non reipublicæ commodis serviunt; quanto illa causa
a. honestior, quæ non solum probabilis videri, sed etiam grata

29 *At vide*] Mihi rectius videtur *Ac.*

30 *hac una in re te mihi*] *Te* addidi cum Grævio e Mss. in his et Gu. et edd. pluribus, quod venustius est. Sed cum Hotomanno *in* delendum puto; sensus requirit potius *una de re*, ut infra *unam ob rem:* sed *de* omittitur elegantius. Post, *si jure eum possis acc.* scribi *posses* postulat latinitas: et sic est in Gu.

esse debet, nulla privatim accepta injuria, sociorum atque amicorum populi Romani dolore atque injuriis commoveri? Nuper cum in P. Gabinium vir fortissimus et innocentissimus, L. Piso delationem nominis postularet, et contra Q. Cæcilius peteret, isque se veteres inimicitias jam diu susceptas persequi diceret: cum auctoritas et dignitas Pisonis valebat plurimum, tum illa erat causa justissima, quod eum sibi Achæi patronum adoptarant. Etenim cum lex ipsa de 65
pecuniis repetundis sociorum atque amicorum populi Romani [31] patrona sit; iniquum est, non eum legis judiciique actorem idoneum maxime putari, quem actorem causæ suæ socii, defensoremque fortunarum suarum potissimum esse voluerunt. An, quod ad commemorandum est honestius, id ad probandum non multo videri debet æquius? Utra igitur est splendidior, utra illustrior commemoratio? accusavi eum, cui quæstor fueram, quicum me sors, consuetudoque majorum, quicum me deorum hominumque judicium conjunxerat? an accusavi rogatu sociorum atque amicorum? delectus sum ab universa provincia, qui ejus jura fortunasque defenderem? Dubitare quisquam potest, quin honestius sit, eorum causa, apud quos quæstor fueris, quam eum, cujus quæstor fueris, accusare? Clarissimi viri nostræ 66
civitatis, temporibus optimis, hoc sibi amplissimum pulcherrimumque ducebant, ab hospitibus clientibusque suis, ab exteris nationibus, quæ in amicitiam populi Romani ditionemque essent, injurias propulsare, eorumque fortunas defendere. M. Catonem illum Sapientem, clarissimum virum b.
et prudentissimum, cum multis graves inimicitias gessisse accepimus, propter Hispanorum, apud quos consul fuerat, injurias. Nuper Cn. Domitium scimus D. Silano diem di- 67
xisse propter unius hominis Egritomari, paterni amici atque hospitis, injurias. Neque enim magis animos hominum 21
nocentium res umquam ulla commovit, quam hæc majorum consuetudo, longo intervallo repetita ac relata; sociorum querimoniæ delatæ ad hominem non inertissimum, susceptæ ab eo, qui videbatur eorum fortunas fide diligentiaque sua posse defendere. Hoc timent homines: hoc laborant: hoc 68
institui, atque adeo institutum referri ac renovari, moleste ferunt. putant fore, uti, si paulatim hæc consuetudo ser-

31 *causa parata sit*] Edd. pr. *patrata*, etiam scr. quod correxit Aldus in *parata*. P. Manutius dedit *comparata;* quod est sane in hac sententia usitatius: sed tamen dicuntur classes, exercitus etc. ut instrumenta defensionis parari. Grævius conjiciebat *rogata* vel *lata*, quod nimis a vulgata scriptura abit. Singularis lectio est Ms. Gu. *f. atque amicorum p. R. patrona sit*. Simillimum est, quod de Or. II, 48. *provocatio*, sive lex de provocatione, *patrona civitatis* et vindex libertatis dicitur. Atque hæc lectio optime consentit antecedentibus et sequentibus: nec dubitavi in textum recipere.

pere ac prodire cœperit; per homines honestissimos virosque fortissimos, non imperitos adolescentulos, aut illiusmodi
69 quadruplatores, leges judiciaque administrentur. Cujus consuetudinis atque instituti patres, majoresque nostros non pœnitebat tum, cum P. Lentulus, is, qui princeps senatus fuit, accusabat M'. Aquillium, subscriptore C. Rutilio Rufo: aut cum P. Africanus, homo virtute, fortuna, gloria, rebus gestis amplissimus, posteaquam bis consul et censor fuerat, L. Cottam in judicium vocabat. Jure tum florebat populi Romani nomen: jure auctoritas hujus imperii, civitatisque majestas, gravis habebatur. nemo mirabatur in Africano illo, quod in me nunc, homine parvis opibus ac facultatibus
70 prædito, simulant sese mirari, cum moleste ferant. Quid sibi iste vult? accusatoremne se existimari, qui antea defendere consueverat: nunc præsertim, ea jam ætate, cum ædilitatem petat? Ego vero ætatis non modo meæ, sed
p. 66. multo etiam superioris, et honoris amplissimi puto esse,
a. et accusare improbos, et miseros calamitososque defendere. Et profecto aut hoc remedium est ægrotæ ac prope desperatæ reipublicæ, judiciisque corruptis ac contaminatis paucorum vitio ac turpitudine, homines ad legum defensionem, judiciorumque auctoritatem, quam honestissimos et integerrimos diligentissimosque accedere; aut, si ne hoc quidem prodesse poterit, profecto nulla umquam medicina his
71 tot incommodis reperietur. Nulla salus reipublicæ major est, quam eos, qui alterum accusant, non minus de laude, de honore, de fama sua, quam illos, qui accusantur, de capite ac fortunis suis pertimescere. Itaque semper ii diligentissime laboriosissimeque accusarunt, qui seipsos in discrimen existimationis venire arbitrati sunt.

22 Quamobrem hoc statuere, judices, debetis, Q. Cæcilium, de quo nulla umquam opinio fuerit, nullaque in hoc ipso judicio exspectatio futura sit; qui neque, ut ante collectam famam conservet, neque uti reliqui temporis spem confirmet, laborat; non nimis hanc causam severe, non nimis accurate, non nimis diligenter acturum. habet enim nihil, quod in offensione deperdat: ut turpissime flagitiosissime-
72 que discedat, nihil de suis veteribus ornamentis requiret. A nobis multos obsides habet populus Romanus, quos ut incolumes conservare, tueri, confirmare ac recuperare possimus, omni ratione erit dimicandum. Habet honorem, quem petimus: habet spem, quam propositam nobis habemus: habet existimationem, multo sudore, labore vigiliisque collectam: ut, si in hac causa nostrum officium ac diligentiam probaverimus, hæc, quæ dixi, retinere per populum Romanum incolumia ac salva possimus: si tantulum offensum titubatumque sit; ut ea, quæ singulatim ac diu

collecta sunt, uno tempore universa perdamus. Quapropter, 73
judices, vestrum est deligere, quem existimetis facillime b.
posse magnitudinem causæ ac judicii sustinere fide, diligentia, consilio, auctoritate. Vos si mihi Q. Cæcilium anteposueritis, ego me dignitate superatum non arbitrabor: populus Romanus ne, tam honestam, tam severam, diligentemque accusationem neque vobis placuisse, neque ordini vestro placere, arbitretur, providete.

---

# PROŒMIUM

SEU

# PRINCIPIUM PRIMÆ ACTIONIS

IN

# C. VERREM.

## ORATIO QUINTA.

### ARGUMENTUM.

*M. Tullio accusatore constituto, atque ex Sicilia, quo instituendæ accusationis causa profectus erat, reverso, C. Verres, cum suæ causæ magnopere diffideret, neque dubitaret, quin multis et testimoniis et tabulis, tum publicis, tum privatis convinceretur, duplicem inire rationem cœpit: primum ut hujus causæ actio in annum proximum perduci posset, quod scilicet in eum annum et Q. Hortensius ipsius Patronus, et Q. Metellus ejusdem amicissimus, Consules designati essent: deinde M. Glabrio, præsentis anni prætor, brevi Magistratu abiret, multique hujus consilii judices Magistratum caperent, quo tempore judicibus illis esse non liceret, in quorum locum M. Metellus frater Consulis Prætor designatus, et alii Judices, non tam, ut sperabat, ad corrumpendum difficiles, succederent. Tum præterea L. Metellus, illorum frater, Siciliam provinciam sortitus esset, cujus auctoritate Siculos commoveri posse confidebat. Id ut efficeret, quoniam quatuor duntaxat menses ante Kalendas Januarii supererant, principio causam alterius rei interponere conatus est, quæ omne tempus ad agendum idoneum absumeret. Sed ejus spem Ciceronis diligentia longe fefellit. Itaque ea spe frustratus tentare rationem cœpit. Nam cum ex hoc tempore, Nonis scilicet Sextilibus, non multum temporis ad agendum superesset, ludis prope menses tres auferentibus, præsertim si horis suis legitimis, id est XX diebus, accusator uti voluisset: consilium hoc cepit, ut partim dicendo, partim excusando, rem integram in annum sequentem produceret. Huic illius consilio Cicero ita occurrit. Statuit perpetuam orationem in aliud tempus reservare, et breviter testes interrogando accusationem expedire. Et quoniam sibi ab usitata ratione Hortensii, et corrum-*

*pendorum judiciorum consuetudine timebat, hac tota oratione multis minis interpositis, et Hortensium, et alios ejusmodi artifices perterrere conatus est: ostendens se admissum dedecus severissime persequuturum. Deinde cum senatoria judicia infamia laborarent, et populus equitum judicia magnopere flagitaret, ostendit hanc unam esse vel maximam aut ea amittendi, si se corrumpi sinerent; aut confirmandi facultatem et ordinis invidiam infamiamque judiciorum sedandi, si in hoc judicio, quo senatorii ordinis integritas in judicium vocatur, severitatem et religionem tam gravi et delecto consilio dignam adhibeant.*

1 QUOD erat optandum maxime, judices, et quod unum
1 ad invidiam vestri ordinis, infamiamque judiciorum sedan-
dam, maxime pertinebat; id non humano consilio, sed
prope divinitus datum atque oblatum vobis summo reipub-
licæ tempore videtur. Inveteravit enim jam opinio perni-
ciosa reipublicæ, [1] vobisque periculosa, quæ non modo Ro-
mæ, sed et apud exteras nationes, omnium sermone perere-
bruit, his judiciis, quæ nunc sint, pecuniosum hominem,
2 quamvis sit nocens, neminem posse damnari. Nunc, in
ipso discrimine ordinis judiciorumque vestrorum, cum sint
parati, qui concionibus et legibus hanc invidiam senatus
inflammare conentur, reus in judicium adductus est C. Ver-
res, homo vita atque factis, omnium jam opinione, damna-
tus, pecuniæ magnitudine, sua spe ac prædicatione, absolu-
tus. Huic ego causæ, judices, cum summa voluntate et
exspectatione populi Romani actor accessi, non ut augerem
invidiam ordinis, sed ut infamiæ communi succurrerem.
p. 67. a. Adduxi enim hominem, in quo reconciliare existimationem
judiciorum amissam, redire in gratiam cum populo Roma-
no, satisfacere exteris nationibus possetis; depeculatorem
ærarii, vexatorem Asiæ atque Pamphiliæ, prædonem juris
3 urbani, labem atque perniciem provinciæ Siciliæ. De quo
si vos severe religioseque judicaveritis; auctoritas ea, quæ
in vobis remanere debet, hærebit: sin istius ingentes divi-
tiæ judiciorum religionem veritatemque perfregerint: ego
hoc tamen assequar, ut judicium potius reipublicæ, [2] quam
aut reus judicibus, aut accusator reo defuisse videatur.
2 Equidem, ut de me confitear, judices, cum multæ mihi a
C. Verre insidiæ terra marique factæ sint, quas partim mea
diligentia devitarim, partim amicorum studio officioque re-
pulerim; numquam tamen neque tantum periculum mihi

1 *vobisque periculosa*] Lambinus et Grævius e Ms. Franc. edidere *nobisque*. nempe quia et Cicero senator erat. Sed, quia ante est *vestri ordinis*, hic etiam debet esse *vobisque*.

2 *quam aut reus*] Sic edd. pr. consensu, idque consentit formæ et consuetudini Ciceronis. In editione Grævii tamen est *ut*: nescio, an consulto. Mox *judiciis* edd. pr. ad usque Aldum. *Judicibus* melius *reo* opponitur: idque est in Ms. Gu.

adire visus sum, neque tantopere pertimui, ut nunc in ipso judicio. Neque tantum me exspectatio accusationis meæ, 4
concursusque tantæ multitudinis, quibus ego rebus vehementissime perturbor, commovet, quantum istius insidiæ nefariæ, quas uno tempore [3] mihi, vobis, M'. Glabrioni prætori, sociis, exteris nationibus, ordini, nomini denique senatorio facere conatur: qui ita dictitat, iis esse metuendum, qui, quod ipsis solis satis esset, surripuissent: se tantum rapuisse, [4] ut id multis satis esse possit. nihil esse tam sanctum, quod non violari; nihil tam munitum, quod non expugnari pecunia possit. Quodsi, quam audax est ad co- 5
nandum, tam esset obscurus in agendo; fortasse aliqua in re nos aliquando fefellisset. Verum hoc adhuc percommode cadit, quod cum incredibili ejus audacia singularis stultitia conjuncta est. Nam ut apertus in corripiendis pecuniis b.
fuit, sic in spe corrumpendi judicii perspicua sua consilia conatusque omnibus fecit. Semel, ait, se in vita pertimuisse, tum, cum primum reus a me factus sit. quod, cum e provincia recens esset, invidiaque et infamia non recenti, sed vetere ac diuturna flagraret, tum ad judicium corrumpendum tempus alienum offenderet. Itaque cum ego diem 6
[5] in Sicilia inquirendi perexiguam postulavissem, invenit iste, qui sibi in Achaiam biduo breviorem diem postularet: non ut is idem conficeret diligentia et industria sua, quod ego meo labore et vigiliis consecutus sum. Etenim ille Achaicus inquisitor, ne Brundisium quidem pervenit; ego Siciliam totam quinquaginta diebus sic obii, ut omnium populorum privatorumque litteras injuriasque cognoscerem: ut perspicuum cuivis esse posset, hominem ab isto quæsitum esse, non qui reum suum adduceret, sed qui meum tempus obsideret. Nunc homo audacissimus atque amen- 3
tissimus [6] hoc cogitat. Intelligit, me ita paratum atque 7
instructum in judicium venire, ut non modo in auribus vestris, sed in oculis omnium, sua furta atque flagitia defixurus sim. Videt, senatores multos esse testes audaciæ suæ: videt multos equites Romanos, frequentes præterea cives atque socios, quibus ipse insignes injurias fecerit. Videt

3 *mihi, vobis, M'. Gl.*] Deleri Grævius vult *vobis*, quod est ab P. Manutio: quia judices sint in ordine senatorio. Sed videtur gradatione uti voluisse, initio facto a se.

4 *ut id m. satis esse possit*] Debebat esse *posset*: ut ante *surripuisse* post se habet *esset*, sed referri potest ad præsens tempus.

5 *in Siciliam*] Putavi scribendum esse *Sicilia*, quia additur *inquirendi*. Si additum esset *causa*, nulla dubitatio foret. Librarii conformare voluerunt sequenti *in Achaiam*. Sed *in Sicilia* habet clare Ms. Gu. Itaque sic edidi. Mox Lambinus dedit, *non ut is idem*. Recte. Sic et Ms. Gu. ita concinnior est oratio: *is—ego*. ceterum oratio non satis cohæret, estque *ἀνακόλουθος*. sequi enim debebat: *sed ut* &c.

6 *hoc cogitat*] *Hoc* non refertur ad ea, quæ statim sequuntur, sed ad ea, quæ sunt c. 6.

etiam [7] tot graves ab amicissimis civitatibus legationes cum
8 publicis auctoritatibus ac testimoniis convenisse. Quæ
cum ita sint, usque eo de omnibus bonis male existimat;
usque eo senatoria judicia perdita profligataque esse arbi-
tratur, ut hoc palam dictitet, non sine causa se cupidum
pecuniæ fuisse, quoniam tantum in pecunia præsidium ex-
periatur esse: sese (id quod difficillimum fuerit) tempus ip-
sum emisse judicii sui, quo cetera facilius emere posset: ut, p. 68.
a. quoniam criminum vim subterfugere [8] nullo modo poterat,
9 procellam temporis devitaret. Quodsi non modo in causa,
verum in aliquo honesto præsidio, aut alicujus eloquentia,
aut gratia, spem aliquam collocasset: profecto non hæc
omnia colligeret atque aucuparetur; non usque eo despiceret
contemneretque ordinem senatorium, ut arbitratu ejus deli-
geretur ex senatu, qui reus fieret; qui, dum hic, quæ opus
10 essent, compararet, causam interea ante eum diceret. Qui-
bus ego rebus quid iste speret, et quo animum intendat,
facile perspicio. Quamobrem vero se confidat aliquid per-
ficere posse, [9] hoc Glabrione prætore, et hoc consilio, intel-
ligere non possum. Unum illud intelligo, quod [10] populus
Rom. in rejectione judicum judicavit, ea spe istum fuisse
præditum, ut omnem rationem salutis in pecunia poneret:
hoc erepto præsidio, ut nullam sibi rem adjumento fore ar-
bitraretur.

4 Etenim quod est ingenium tantum? quæ tanta facultas
dicendi et copia, quæ istius vitam, tot vitiis flagitiisque
convictam, jam pridem omnium voluntate judicioque dam-
11 natam, aliqua ex parte possit defendere? Cujus ut adole-
scentiæ maculas ignominiasque prætercam; quæstura, pri-
mus gradus honoris, quid aliud habet in se, nisi Cn. Car-
bonem [11] spoliatum a quæstore suo pecunia publica? nuda-
tum et proditum consulem? desertum exercitum? reli-
ctam provinciam? sortis necessitudinem religionemque

7 *tot graves &c.*] Grævius addit *tam*, quod habet vetus Interpres anonymus, et Ms. Gu. Edd. quidem vett. non habent.

8 *nullo modo poterat*] Referendum est ad Ciceronis personam, non ad Verrem: alias esse debet *potuerit*.

9 *hoc Glabrione pr.*] Abfuit *Glabrione* a codice Asconii, qui explicandi causa addidit *sc. Glabrione*. Delevit et P. Manutius. Contra a Ms. Gu. abest *prætore*.

10 *populus Rom.*] Sic edidi cum Grævio pro *Prætor*, quod natum est e compendio P. R. quod est v. c. in Ms. Gu. unde factum Pr. in edd. pr. Primus explanate *prætor* dedit Aldus. res quidem docet, populum R. esse intelligendum, qui in rejectione judicum præsens fuit, ut aliis locis intelligitur.

11 *spoliatum a q. s. pec. publica? nudatum et pr. c.*] Grævius putat veterem distinctionem, quæ est in Ms. Gu. veram esse: *sp. a q. suo: pecun. publica nudatum, et pr. c.* sed edd. R. Br. sic interpungunt, ut vulgati. Sane *nudatum* non bene conjungitur cum *et proditum consulem*. Puto scribendum esse *sp. a q. s. p. publica et nudatum: pr. consulem* &c. Similiter c. 5. conjunxit *spoliavit nudavitque*. Mox Lambinus conjicit: *plurimas domos, multas urbes*. non male.

violatam? cujus legatio exitium fuit Asiæ totius et Pamphiliæ: quibus in provinciis multas domos, plurimas urbes, omnia fana depeculatus est, cum in Cn. Dolabellam scelus suum illud pristinum renovavit et instauravit quæstorium: cum eum, cui legatus et pro quæstore fuisset, et in invidiam suis maleficiis adduxit, et in ipsis periculis non solum
deseruit, sed etiam oppugnavit ac prodidit. Cujus prætura 12
urbana, [12] ædium sacrarum fuit publicorumque operum de-
populatio; simul in jure dicundo, bonorumque possessionum- b.
que, contra omnium instituta, addictio, et condonatio. Jam vero omnium vitiorum suorum plurima et maxima constituit monumenta et indicia in provincia Sicilia; quam iste per triennium ita vexavit ac perdidit, ut ea restitui in antiquum statum nullo modo possit; vix autem per multos annos, innocentesque prætores aliqua ex parte recreari ali-
quando posse videatur. Hoc prætore Siculi neque suas le- 13
ges, neque nostra senatusconsulta, neque communia jura tenuerunt. tantum quisque habet in Sicilia, quantum hominis avarissimi et libidinosissimi aut imprudentiam subterfugit,
aut satietati superfuit. Nulla res per triennium, nisi ad 5
nutum istius, judicata est: nulla res tam patria cujusquam atque avita fuit, quæ non ab eo, imperio istius, abjudicaretur. Innumerabiles pecuniæ ex aratorum bonis novo nefarioque instituto coactæ: socii fidelissimi in hostium numero existimati: cives Romani servilem in modum cruciati et necati: homines nocentissimi propter pecunias judicio liberati: honestissimi atque integerrimi, absentes rei facti, indicta causa damnati et ejecti: portus munitissimi, maximæ tutissimæque urbes piratis prædonibusque patefactæ: nautæ militesque Siculorum, socii nostri atque amici, fame necati: classes optimæ atque opportunissimæ cum magna
ignominia populi Romani amissæ et perditæ. Idem iste 14
prætor monumenta antiquissima partim regum locupletissimorum, quæ illi [13] ornamento urbibus esse voluerunt, partim etiam nostrorum imperatorum, quæ victores civitatibus Siculis aut dederunt, aut reddiderunt, [14] spoliavit nudavit-
que omnia. Neque hoc solum in statuis ornamentisque p. 96.
publicis fecit, sed etiam delubra omnia, sanctissimis religio- a.
nibus consecrata, depeculatus est: deum denique nullum Siculis, qui ei paulo magis affabre atque antiquo artificio factus videretur, reliquit. In stupris vero et flagitiis nefa-

12 *ædium s.—depopulatio*] Hæc referuntur ad ea, quæ L. I. in Verr. c. 50. s. narrantur.

13 *ornamento esse u. v.*] Ms. Franc. *ornamenta.* non male, nam et mox *ornamenta publica.*

14 *spoliavit nudavitque omnia*] Quomodo *nudavit statuas?* nam de his sermo est. Opinor, quod in aliis bases nudas reliquit, aliis detraxit, quæ manu gestabant, ut statuæ Cereris simulacrum Victoriæ IV, 49.

rias ejus libidines commemorare, pudore deterreor. simul
illorum calamitatem commemorando augere nolo, quibus
liberos conjugesque suas integras ab istius petulantia con-
15 servare non licitum est. At enim hæc ita commissa sunt
ab isto, ut non cognita sint ab omnibus. Hominem esse
arbitror neminem, qui nomen istius audierit, quin facta
quoque ejus nefaria commemorare possit: ut mihi magis
timendum sit, ne multa crimina prætermittere, quam ne
qua in istum fingere existimer. Neque enim mihi videtur
hæc multitudo, quæ ad audiendum convenit, cognoscere
ex me causam voluisse, sed ea, quæ scit, mecum reco-
gnoscere.

6 Quæ cum ita sint, iste homo amens ac perditus alia me-
cum ratione pugnat. non id agit, ut alicujus eloquentiam
mihi opponat: non gratia, non auctoritate cujusquam, non
potentia nititur. simulat his se rebus confidere: sed video,
quid agat: (neque enim agit occultissime:) proponit inania
mihi nobilitatis, hoc est, hominum arrogantium nomina:
qui non tam me impediunt, quod nobiles sunt, quam adju-
vant, quod noti sunt. simulat se eorum præsidio confidere,
16 cum interea [15] aliud quiddam jam diu machinetur. Quam
spem nunc habeat in manibus, et quid moliatur, breviter
jam, judices, exponam. sed prius, ut ab initio res ab eo
constituta sit, quæso, cognoscite. [16] Ut, primum, e pro-
vincia rediit, redemtio est hujus judicii facta grandi pecu-
b. nia. ea mansit in conditione atque pacto usque ad eum fi-
nem, dum judices rejecti sunt. posteaquam rejectio judicum
facta est: quod et in sortitione istius spem [17] fortuna populi
Romani, et in rejiciendis judicibus mea diligentia istorum
17 impudentiam vicerat, renunciata est [18] tota conductio. Præ-
clare se res habebat. libelli nominum vestrorum consiliique
hujus in manibus erant omnium. nulla nota, nullus color,
nullæ sordes videbantur his sententiis allini posse: cum iste
repente ex alacri atque læto sic erat humilis atque demis-
sus, ut non modo populo Romano, sed etiam sibi ipse con-
demnatus videretur. [19] Ecce autem repente, his diebus pau-
cis, comitiis consularibus factis, eadem illa vetera consilia

15 *aliud quiddam*] Asconius *aliud quid.* quod placet. syllaba adhæsit e seq. *jam.*

16 *Ut, primum*] Grævius e Ms. Fr. *Primum ut.* mox bene ex Asconio et anonymo Interprete *ea mansit in conditione.* Edd. pr. male *ditione,* ut Ms. Gu.

17 *fortuna pop. R.*] Libri quidam habent *f. reip.* Forma solennis veterum in hac re est *fortuna pop. Rom.* ap. Ciceronem, Livium et alios. v. tamen ad Catil. I, 6.

18 *tota conductio*] Asconius et edd. quædam, ut Camer. habent *conditio.* Bene, ut opinor. Sed tamen et supra de eadem re *redemtio,* quæ par est conductioni: nisi quod hic utriusque partis pactio aptius intelligitur.

19 *Ecce a. repente*] Guilielmio *repente* glossa esse videtur. Infra quidem in simili re c. 8. est tantum *ecce,* ut alibi.

pecunia majore repetuntur, eædemque vestræ famæ fortu-
nisque omnium insidiæ per eosdem homines comparantur.
Quæ res primo, judices, pertenui nobis [20] argumento in-
dicioque patefacta est: post aperto suspicionis introitu ad
omnia intima istorum consilia sine ullo errore pervenimus.
Nam ut Hortensius consul designatus, [21] domum reduceba- 7
tur e campo, [22] cum maxima frequentia ac multitudine; 18
fit obviam casu ei multitudini C. Curio; quem ego homi-
nem, honoris potius quam contumeliæ causa, nominatum
volo. Etenim ea dicam, quæ ille, si commemorari no-
luisset, non tanto in conventu, tam aperte palamque di-
xisset. quæ tamen a me pedetentim cauteque dicentur; ut
et amicitiæ nostræ, et dignitatis illius habita ratio esse in-
telligatur. Videt ad ipsum fornicem Fabianum in turba 19
Verrem. appellat hominem, et ei [23] voce maxima gratulatur
victoriam: ipsi Hortensio, qui consul erat factus, propin-
quis necessariisque ejus, qui tum aderant, verbum nullum
facit: cum hoc consistit, hunc amplexatur, hunc jubet sine
cura esse. *Renuntio*, inquit, *tibi, te hodiernis comitiis esse*
*absolutum*. Quod cum tam multi homines honestissimi au- p. 70.
dissent, statim ad me defertur: immo vero, ut quisque me a.
viderat, narrabat. Aliis illud indignum, aliis ridiculum vi-
debatur: ridiculum iis, qui istius causam in testium fide, in
criminum ratione, in judicum potestate, non in comitiis con-
sularibus, positam arbitrabantur: [24] indignum iis, qui altius
perspiciebant, et hanc gratulationem ad judicium corrum-
pendum spectare [25] arbitrabantur. Etenim sic ratiocina- 20
bantur, sic honestissimi homines inter se et mecum loque-
bantur: aperte jam ac perspicue nulla esse judicia. qui reus
pridie jam ipse se condemnatum putabat, is, posteaquam
defensor ejus consul est factus, absolvitur. Quid igitur?

20 *argumento indicioque*] Sic edd. omnes ante Gruterum: in cujus editione et inde ductis, etiam Græviana, est *judicioque:* sine dubio primum ab errore operarum. Sic tamen habet et Ms. Gu.

21 *domum reducebatur*] Credo Ciceronem scripsisse *deducebatur*, quod est verbum proprium in hac re: est enim genus honoris habendi intelligendum. Sæpe hæc verba in libris confundi docet Drakenb. ad Liv. VI, 36.

22 *cum m. fr. ac multitudine*] Sic edd. pr. Mss. Fr. Gu. Aldus dedit *à*, male. nam si a multitudine deductus est, quid opus addere *maxima cum frequentia?*

23 *voce maxima grat.*] Mss. plerique et Edd. pr. etiam Ald. P. Manutius &c. addunt *victoriam*. Lambinus delevit: Gruterus voluit servare, sed operæ temere omiserunt, nec id animadvertit Gronovius. Itaque restitui. Gruterus tamen dicit, se omissurum, ut superfluam, nisi consentirent libri. Enimvero non est superflua: nam ipsa Curionis verba eam desiderant.

24 *indignum iis*] Grævius edidit *his*. non male sane, et est sic in Ms. Gu. nec tamen necessario. Nam et alibi in tali forma bis est *iis*. Secus est, cum præcessit *illis*.

25 *arbitrabantur*] Lambinus e Ms. edidit *videbant*, male contra tot libros, cum ita existat versus hexameter, ut bene monet Gruterus.

quod tota Sicilia, quod omnes Siculi, omnes negotiatores, omnes publicæ privatæque litteræ Romæ sunt, nihilne id valebit? nihil, invito consule designato. Quid judices? non crimina, non testes, non existimationem populi Romani sequentur? [26] non. omnia in unius potestate ac mode-
8 ratione vertentur. Vere loquar, judices. vehementer me hæc res commovebat. optimus enim quisque ita loquebatur. Iste quidem tibi eripietur; sed nos non tenebimus judicia diutius. etenim quis poterit, Verre absoluto, de transferendis
21 judiciis recusare? Erat omnibus molestum: neque eos tam istius [27] hominis perditi subita lætitia, quam hominis amplissimi nova gratulatio commovebat. Cupiebam dissimulare me id moleste ferre. cupiebam animi dolorem vultu tegere, et taciturnitate celare. Ecce autem illis ipsis diebus, cum prætores designati sortirentur, et M. Metello obtigisset, ut is de pecuniis repetundis quæreret; nuntiatur mihi tantam isti gratulationem esse factam, ut is quoque [28] do-
22 mum mitteret, qui uxori suæ nuntiarent. Sane ne hæc
b. quidem res mihi placebat: neque tamen, quid tantopere in hac sorte metuendum mihi esset, intelligebam. Unum illud ex hominibus certis, ex quibus omnia comperi, reperiebam: fiscos complures cum pecunia Siciliensi a quodam senatore ad equitem Romanum esse translatos: ex his quasi X. fiscos ad senatorem illum relictos esse, [29] comitiorum meorum nomine: divisores omnium tribuum noctu ad istum voca-
23 tos. Ex quibus quidam, qui se [30] omnia mea causa debere arbitrabatur, eadem illa nocte ad me venit: demonstrat, qua iste oratione usus esset: commemorasse istum, quam liberaliter eos tractasset etiam antea, cum ipse præturam petisset, et proximis consularibus prætoriisque comitiis: deinde continuo esse pollicitum, [31] quantam vellent pecuniam, si me ædilitate dejecissent. Hic alios negasse au-

26 *non.*] Recte hoc restituit J. Gron. item Grævius, cum Gruterus ex edd. antiquis reposuisset: *num omnia* &c. Nam sic vetus interpres habuit, et optime respondet præcedentibus: *nihilne id valebit: nihil* &c.

27 *hominis perditi*] A nonnullis abest *hominis*, idque placebat Guilielmio. nec desiderarem hoc verbum, si non responderet *hominis amplissimi*.

28 *domum pueros mitteret*] Delevi *pueros* cum P. Manutio, et Hotom. qui et in scriptis libris non reperit. Sic enim Latini eleganter dicunt, sæpe Cicero, Livius et alii. vid. Clav. in *mittere*. Atque etiam aliis locis substantivum ejusmodi a glossatoribus inculcatum est.

29 *comitiorum meorum nomine*] Addidi *meorum* ex Asconio et Ms. Gu. ut ante P. Manutius, quem et alii secuti sunt, et Grævius: idque res et sensus requirit. Sic mox *comitia consularia* et *prætoria*, et c. 9. *comitia vestra*.

30 *o. mea causa facere debere*] *Facere* delevi, ut primus auctore Asconio fecit P. Manutius. Sic et Grævius: jubetque Ciceroniana consuetudo et elegantia latinitatis.

31 *quantam vellent pecuniam*] P. Manutius, Victorius et alii dederunt *quantum v. pecuniæ*; quod est sane elegantius: sed tamen et illud bene latinum. Mox *id* male excidit edd. nonnullis.

dere: alios respondisse, non putare id perfici posse: inventum tamen esse fortem amicum, ex eadem familia Q. Verrem, Romilia, ex optima divisorum disciplina, patris istius discipulum atque amicum, qui, H-S quingentis millibus depositis, id se perfecturum polliceretur: et fuisse tamen nonnullos, qui se una facturos esse dicerent. Quæ cum ita essent, sane benivolo animo me, ut magnopere caverem, præmonebat. Sollicitabar rebus maximis uno atque eo 9
perexiguo tempore. urgebant comitia: [32] et in his ipsis op- 24
pugnabar grandi pecunia. Instabat judicium: ei quoque negotio fisci Sicilienses minabantur. Agere, quæ ad judicium pertinebant, libere, comitiorum metu deterrebar: petitioni toto animo servire, propter judicium, non licebat. Minari denique divisoribus ratio non erat, propterea quod eos intelligere videbam, me hoc judicio [33] districtum atque obligatum futurum. Atque hoc ipso tempore Siculis de- 25
nuntiatum esse audio, primum ab Hortensio, domum ad illum ut venirent: Siculos sane in eo liberos fuisse, [34] qui, p. 71.
quamobrem arcesserentur, cum intelligerent, non venisse. a.
Interea comitia nostra, quorum iste se, ut ceterorum hoc anno comitiorum dominum esse arbitrabatur, haberi cœpta sunt. [35] Cursare iste, homo potens, cum filio blando et gratioso, circum tribus: paternos amicos, hoc est, divisores, appellare omnes et convenire. Quod cum esset intellectum et animadversum; fecit animo libentissimo populus Romanus, ut, cujus divitiæ me de fide deducere non potuissent, [36] ne ejusdem pecuniæ de honore dejicerent.
Posteaquam illa petitionis magna cura liberatus sum, animo 26
cœpi multo magis vacuo ac soluto, nihil aliud, nisi de judicio, agere et cogitare. Reperio, judices, hæc ab istis consilia inita et constituta, ut, quacunque opus esset ratione, res ita duceretur, ut apud M. Metellum prætorem causa diceretur. in eo esse hæc commoda: primum M. Metellum, amicissimum: deinde Hortensium consulem non solum, sed etiam Q. Metellum; qui quam isti sit amicus,

32 *et his ipsis*] Videtur addendum *in. his ipsis com.* est ipsis diebus comitiorum. Et sic est in Ms. Gu. itaque addidi.

33 *districtum atque obligatum*] Ad Attic. VIII, 16. est *alligari atque impediri:* unde conjici possit, hic quoque legendum esse *alligatum.* Sed hæc verba de iisdem rebus promiscue dicuntur. v. Clav. in hh. vv.

34 *qui, quamobrem* &c.] Gronov. in Obs. et Grævius *qui* delendum judicant; eleganter sane. Ceterum *qui non venisse* etiam bene latinum est, etsi solœcismum sapere videtur. Nam in oratione obliqua et in narrando sic infinitivi usurpantur passim.

35 *Cursare iste, homo potens*] Sic interpungendum.

36 *ne ejusdem pecuniæ—dejicerent*] Sic edd. pr. omnes: quod secutus sum cum Grævio: nempe *dejicerent* melius convenit verbo *fecit.* Primus P. Manutius edidit *pecuniis—dejicerer,* ut est in Ms. Gu. qui tamen habet *pecunia.* de re conf. L. I. Verr. 7.

attendite. [37] dedit enim prærogativam suæ voluntatis ejus-
27 modi, ut isti pro prærogativis eam reddidisse videatur. An me taciturum tantis de rebus existimavistis? et, in tanto reipublicæ existimationisque meæ periculo, cuiquam consulturum potius, quam officio et dignitati meæ? Arcessit alter consul designatus Siculos: veniunt nonnulli, propterea quod L. Metellus esset prætor in Sicilia. cum iis ita loquitur: se consulem esse: fratrem suum alterum Siciliam provinciam obtinere, alterum esse quæsiturum de pecuniis repetundis: Verri ne noceri possit, multis rationibus esse pro-
10 visum. Quid est, quæso, Metelle, judicium corrumpere,
28 si hoc non est? testes, præsertim Siculos, timidos homines
b. et afflictos, non solum auctoritate deterrere, sed etiam consulari metu, et duorum prætorum potestate? Quid faceres pro homine innocente et propinquo, cum propter hominem perditissimum atque alienissimum, de officio ac dignitate decedis; et committis, ut, quod ille dictitat, alicui,
29 qui te ignorat, verum esse videatur? Nam hoc Verrem dicere ajebant, te non fato, ut ceteros ex vestra familia, sed opera sua, consulem factum. Duo igitur consules et quæsitor erunt ex illius voluntate. Non solum effugiemus, inquit, hominem in quærendo nimium diligentem, nimium servientem populi existimationi, M'. Glabrionem: accedet nobis etiam illud. Judex est M. Cæsonius, collega nostri accusatoris, homo in rebus judicandis spectatus et cognitus: quem minime expediat esse in eo consilio, quod conemur aliqua ratione corrumpere: propterea quod jam antea, cum judex in Juniano consilio fuisset, turpissimum illud facinus non solum graviter tulit, sed etiam in medium pro-
30 tulit. hunc judicem ex Kal. Januar. non habebimus. Q. Manlium, et Q. Cornificium, duos severissimos atque integerrimos judices, quod tribuni plebis tum erunt, judices non habebimus. P. Sulpicius, judex tristis et integer, magistratum ineat necesse est Nonis Decembr. M. Creperejus, ex acerrima illa equestri familia et disciplina; L. Cassius ex familia, tum ad ceteras res, tum ad judicandum severissima; Cn. Tremellius, homo summa religione et diligentia: tres hi homines veteres tribuni militares sunt designati. ex Kal. Januar. non judicabunt. Subsortiemur etiam in M. Metelli locum, quoniam is huic ipsi quæstioni præfuturus est. Ita secundum Kalendas Januar. et prætore, et prope toto consilio commutato, magnas accusatoris minas, ma-
p. 72. a. gnamque judicii exspectationem ad nostrum arbitrium libi-
31 dinemque eludemus. Nonæ sunt hodie Sextiles. hora nona

[37] *dedit prærogativam* &c.] Hujus venusti loci explicationem vid. in Clave.

convenire cœpistis. Hunc diem jam ne numerant quidem.
Decem dies sunt ante ludos votivos, quos Cn. Pompeius
facturus est. hi ludi dies quindecim auferent. deinde conti-
nuo Romani consequentur. Ita prope XL diebus interpo-
sitis, tum denique se ad ea, quæ a nobis dicta erunt, re-
sponsuros esse arbitrantur: deinde se ducturos et dicendo,
et [38] excusando, facile ad ludos Victoriæ. Cum his ple-
beios esse conjunctos: secundum quos aut nulli, aut pauci
dies ad agendum futuri sunt. Ita defessa ac refrigerata ac-
cusatione, rem integram ad M. Metellum prætorem esse
venturam. quem ego hominem, si ejus fidei diffisus essem,
judicem non retinuissem. Nunc tamen eo animo sum, ut 32
eo judice, quam prætore, hanc rem transigi malim; et ju-
rato suam, quam injurato aliorum tabellas committere.

[39] Nunc ego, judices, jam vos consulo, quid mihi facien- 11
dum putetis. id enim consilii mihi profecto taciti dabitis,
quod egomet mihi necessario capiendum intelligo. Si utar
ad dicendum meo legitimo tempore; mei laboris, industriæ
diligentiæque capiam fructum: [40] et ex accusatione perfi-
ciam, ut nemo umquam post hominum memoriam paratior,
vigilantior, compositior ad judicium venisse videatur. Sed
in hac laude industriæ meæ, reus ne elabatur, summum per-
iculum est. Quid est igitur, quod fieri possit? non obscu-
rum, opinor, neque absconditum. Fructum istum laudis, 33
qui ex perpetua oratione percipi potuit, in alia tempora re-
servemus: nunc hominem tabulis, testibus, privatis publi-
cisque litteris auctoritatibusque accusemus. Res omnis
mihi tecum erit, Hortensi. Dicam aperte. Si te mecum b.
dicendo ac diluendis criminibus in hac causa contendere
putarem; ego quoque in accusando, atque in explicandis
criminibus operam consumerem. nunc, quoniam pugnare
contra me instituisti, non tam ex tua natura, quam ex istius
tempore et causa, malitiose; necesse est istiusmodi rationi
aliquo consilio obsistere. Tua ratio est, ut secundum binos 34
ludos mihi respondere incipias. mea, ut ante primos ludos
comperendinem. Ita fiet, ut tua ista ratio existimetur astu-
ta: meum hoc consilium, necessarium. Verum illud, quod 12
institueram dicere, mihi rem tecum esse, hujusmodi est.

38 *excusando*] Veluti valetudinem. Lambinus dedit *recusando*, non bene. Ms. Gu. *accusando*.

39 *Nunc ego* &c.] Valde tentabar corrigere: *Non ego j.* Nam non consulit: nec voluit consulere, ut subjecta ratio docet. nempe erat supervacuum. Et sæpe in libris *Non* et *Nunc* et *Num* confunduntur, ut jam aliquoties supra vidimus. Locum etiam corruptioni facere potuit, quod proxime præcedit *Nunc*.

40 *et ex accusatione perf.*] *Ex* h. l. non de latina consuetudine dicitur: estque mihi suspectum. An fuit *ea acc.* Ms. Gu. non habet *et*. Mox pro *compositior* Grævius malebat ex Interprete vetere *copiosior*. Sane quod *compositior* significare potest, id est in *paratior*: sed et *copiosi* sunt *parati*.

Ego, cum hanc causam, Siculorum rogatu recepissem, idque mihi amplum et præclarum existimassem, eos velle meæ fidei diligentiæque periculum facere, qui innocentiæ abstinentiæque fecissent; tum, suscepto negotio, majus mihi quiddam proposui; in quo meam in rempubli-
35 cam voluntatem populus Romanus perspicere posset. Nam illud mihi nequaquam dignum industria conatuque meo videbatur, istum a me in judicium jam omnium judicio condemnatum vocari, nisi ista tua intolerabilis potentia, et ea cupiditas, qua per hosce annos in quibusdam judiciis usus es, etiam in istius hominis desperati causa interponeretur. Nunc vero, quoniam hæc te omnis dominatio regnumque judiciorum tantopere delectat. et sunt homines, quos libidinis infamiæque suæ neque pudeat; neque tædeat, qui quasi de industria in odium offensionemque populi Romani irruere videantur; hoc me profiteor suscepisse, magnum fortasse onus, et mihi periculosum, verumtamen dignum, in quo omnes nervos ætatis industriæque meæ contenderem.
36 Quoniam totus ordo, paucorum improbitate et audacia premitur, et urgetur infamia judiciorum; profiteor, huic generi hominum me inimicum, accusatorem odiosum, assi-
p. 73. a. duum, acerbum adversarium. Hoc mihi sumo, hoc mihi deposco, quod agam in magistratu, quod agam ex eo loco, ex quo me populus Romanus ex Kal. Januar. secum agere de republica ac de hominibus improbis voluit: [41] hoc munus ædilitatis meæ populo Romano amplissimum pulcherrimumque polliceor. moneo, prædico, ante denuntio; qui aut deponere, aut recipere, aut accipere, aut polliceri, aut sequestres, aut interpretes corrumpendi judicii solent esse, quique ad hanc rem aut potentiam, aut impudentiam suam professi sunt, abstineant in hoc judicio manus animosque
13 ab hoc scelere nefario. Erit tum consul Hortensius [42] cum
37 summo imperio et potestate; ego autem ædilis, hoc est, paullo amplius quam privatus: tamen hæc hujusmodi res est, quam me acturum esse polliceor, ita populo Romano grata atque jucunda, ut ipse consul in hac causa præ me minus etiam, si fieri possit, quam privatus esse videatur. omnia non modo commemorabuntur, sed etiam, expositis certis rebus, agentur, quæ [43] inter decem annos, posteaquam judicia ad senatum translata sunt, in rebus judican-

41 *hoc munus ædilitatis m.*] Locus elegans. alludit ad ludos ædilitios, quæ *munera* dicebantur proprie; unde interdum a Cicerone eleganter ad alia opera utilia transfertur.

42 *cum summo imperio*] v. Clav. in *Imperium.*

43 *inter decem annos*] Hanc lectionem Gruterus modo in ed. Ald. jun. vidit: sed est ap. Asconium. Est et in Ms. Gu. Edd. pr. usque ad Aldum hunc, *intra*, vitiose et sine sensu. *inter a.* est *per* annos, ut alibi. v. Clav.

dis nefarie flagitioseque facta sunt. Cognoscet ex me po- 38
pulus Romanus, quid sit, quamobrem, cum equester ordo judicaret, annos prope quinquaginta continuos, [44][nullo judice equite Romano judicante,] ne tenuissima quidem suspicio acceptæ pecuniæ ob rem judicandam constituta sit? quid sit, quod judiciis ad senatorium ordinem translatis, sublataque populi Romani in unumquemque nostrum potestate, Q. Calidius damnatus dixerit, minoris [45] H-S tricies prætorium hominem honeste non posse damnari? quid sit, quod, P. Septimio senatore damnato, Q. [46] Hortensio prætore, de pecuniis repetundis, lis æstimata sit eo nomine, b.
quod ille ob rem judicandam pecuniam accepisset; quod in 39
C. Herennio, quod in C. Popillio, senatoribus, qui ambo peculatus damnati sunt; quod in M. Attilio, qui de majestate damnatus est, [47] hoc planum factum est, eos pecuniam ob rem judicandam accepisse; quod inventi sunt senatores, qui C. Verre prætore urbano sortiente, exirent in eum reum, quem incognita causa condemnarent; quod inventus est senator, qui cum judex esset, in eodem judicio et ab reo pecuniam acciperet, quam judicibus divideret, et ab accusa-
tore, ut reum damnaret? Jam vero quomodo illam labem, 40
ignominiam, calamitatemque totius ordinis conquerar? hoc factum esse in hac civitate, cum senatorius ordo judicaret, ut discoloribus signis juratorum hominum sententiæ nota-
rentur? Hæc omnia me diligenter severeque acturum esse, polliceor. Quo me tandem animo fore putetis, si quid in 14
hoc ipso judicio intellexero simili aliqua ratione esse violatum atque commissum? cum præsertim planum facere multis testibus possim, C. Verrem in Sicilia, multis audientibus, sæpe dixisse, *se habere hominem potentem, cujus fiducia provinciam spoliaret: neque sibi soli pecuniam quærere, sed ita triennium illud præturæ Siciliensis distributum habere: ut secum præclare* [48] *agi diceret, si unius anni quæstum in rem suam converteret; alterum patronis et defensoribus suis traderet; tertium illum uberrimum quæstuosissimumque annum totum judici-
bus reservaret*. Ex quo mihi venit in mentem illud dicere, 41
quod apud M'. Glabrionem nuper, cum in rejiciendis judi-

44 *nullo judice — judicante*] Plane assentior Grævio, hæc spuria esse. Medicina Hotom. et Grut. inanis est. Uncis inclusi.

45 *H-S tricies*] Sic Ascon. edd. pr. et Ms. Gu. Idque restituimus cum Grævio. Primus H-S. XXX m. edidit P. Manutius. male. Pecunia esset, pro re et contentione Ciceronis, valde parva.

46 *Hortensio prætore*] Ms. Gu. P. R.

47 *hoc planum factum est — quod inventi sunt — inventus est*] Hic credo delenda esse, *est*, *sunt*, *est*, nata a glossatore, explente ista verba, de more, cujus in Græcis et Latinis libris scriptis multa exempla reperiuntur; sed contra latinitatem. Nam esse debebat *sit*, *sint*, *sit*, ut in principio: *quid sit, quod—lis æstimata sit*.

48 *agi diceret*] Debebat esse *ageretur*: pro quo mutata oratione dixit *agi diceret*.

cibus commemorassem, intellexi, vehementer populum Romanum commoveri: me arbitrari, fore, uti nationes exteræ legatos ad populum Romanum [49] mitterent, ut lex de pe-
p. 74 cuniis repetundis judiciumque tolleretur. si enim judicia
a nulla sint, tantum unumquemque ablaturum putant, quantum sibi ac liberis suis satis esse arbitrentur: nunc, quod ejusmodi judicia sint, tantum unumquemque auferre, quantum sibi, patronis, advocatis, [50] prætori, judicibus satis futurum sit: hoc profecto infinitum esse: se avarissimi hominis cupiditati satisfacere posse, nocentissimæ victoriæ
42 non posse. O commemoranda judicia, præclaramque existimationem nostri ordinis! cum socii populi Romani judicia de pecuniis repetundis fieri [51] nolunt, quæ a majoribus nostris sociorum causa comparata sunt. An iste umquam de se bonam spem habuisset, nisi de vobis malam opinionem animo imbibisset? Quo majore etiam, si fieri potest, apud vos odio esse debet, quam est apud populum Romanum, cum in avaritia, scelere, perjurio vos sui similes esse arbitretur.

15 Cui loco, per deos immortales, judices, consulite ac
43 providete. Moneo prædicoque id, quod intelligo, [52] tempus vobis hoc divinitus datum esse, ut odio, invidia, infamia, turpitudine totum ordinem liberetis. Nulla in judiciis severitas, nulla religio, nulla denique jam existimantur esse judicia. Itaque a populo Romano contemnimur, despicimur: gravi diuturnaque jam flagramus infamia. Neque enim ullam aliam ob causam populus Romanus tribuniciam potestatem tanto studio requisivit: quam cum poscebat, verbo
44 illam poscere videbatur, re vera judicia poscebat. Neque hoc Q. Catulum, hominem sapientissimum atque amplissi-

49 *mitterent — tolleretur*] Hæc si referuntur ad *commemorassem*, ferri possunt: non, si præcise ad *fore*. nam ita corrigi debet *mittant — tollatur*: quod si quis malit, non repugnem. Nam et mox vitiose editum est a multis, etiam Grutero et Grævio, *arbitrarentur*, quod nos dudum correximus *arbitrentur*, et deinde sic reperimus in Ms. Gu. et edd. pr. Aldus dedit *arbitrarentur*, unde sumsit Victorius. Sed P. Manutius restituit vetus. alii Victorium secuti sunt, virum in universo genere critico excellentem, sed ad intelligendam structure ἀκρίβειαν non satis exercitatum et acutum. Infra in fin. cap. edd. R. Br. Med. Asc. pariter habent *arbitraretur*. vitiose.

50 *prætoribus*] Edd. pr. habent *Pr.* pro quo explanate edidere *prætoribus*, præter Lambinum, qui edidit *prætori*; quod in uno judicio unus prætor esset; scil. quia de singulis reis sermo est, non universe de reis: *unumquemque—sibi.* Sane etiam uno tum patrono utebantur singuli, et tamen *patronis* dixit. Sed quia *prætori* explanate scriptum est in Ms. Gu. Lambinum secutus sum.

51 *nolunt*] Non dubito, Ciceronem scripsisse *nolent*, nam sermo est de re futura, quam Cicero prædicebat.

52 *tempus opportunissimum*] Libri omnes sic. Unus Lambinus pro glossa delet *opport.* Sane acute. Nam id verbum requirit post, *quo* tempore, aut *ordinis liberandi*, aut *ad ordinem liberandum*; non *ut* &c. Atque etiam verbum temporis hic opportunitatem exprimit. Denique verbum hoc non est in Ms. Gu. Itaque et ipse delevi.

mum, fugit, qui Cn. Pompeio, viro fortissimo et clarissimo, de tribunicia potestate referente, cum esset sententiam rogatus, hoc initio est summa cum auctoritate usus: [53] *Patres conscriptos judicia male et flagitiose tueri: quodsi in rebus* b.
*judicandis populi Romani existimationi satisfacere voluissent, non tantopere homines fuisse tribuniciam potestatem desideraturos.* Ipse denique Cn. Pompeius, cum primum concionem 45
ad urbem consul designatus habuit; ubi (id quod maxime exspectari videbatur) ostendit, se tribuniciam potestatem restituturum, factus est in eo strepitus, et grata concionis admurmuratio. Idem in eadem concione cum dixisset: *populatas vexatasque esse provincias; judicia autem turpia et flagitiosa fieri: ei rei se providere ac consulere velle:* tum vero non strepitu, sed maximo clamore suam populus Romanus significavit voluntatem. Nunc autem homines in speculis 16
sunt: observant, quemadmodum sese unusquisque vestrum 46
gerat in retinenda religione, conservandisque legibus. Vident adhuc [54] post legem tribuniciam unum senatorem vel tenuissimum esse damnatum. quod tametsi non reprehendunt, tamen magnopere, quod laudent, non habent. Nulla est enim laus, ibi esse integrum, ubi nemo est, qui aut possit, aut conetur corrumpere. Hoc est judicium, in quo 47
vos de reo, populus Romanus de vobis judicabit. in hoc homine statuetur, possitne, senatoribus judicantibus, homo nocentissimus pecuniosissimusque damnari. Deinde est hujusmodi reus, in quo homine nihil sit, præter summa peccata, maximamque pecuniam; ut, si liberatus sit, nulla alia suspicio, nisi ea, quæ turpissima est, residere possit. non gratia, non cognatione, non aliis recte factis, non denique aliquo mediocri vitio, tot tantaque ejus vitia sublevata esse existimabuntur. Postremo ego causam sic agam, 48
judices: ejusmodi res, ita notas, ita testatas, ita magnas, ita manifestas proferam, ut nemo a vobis, ut istum absolvatis, per gratiam conetur contendere. Habeo autem certam viam atque rationem, qua omnes illorum conatus investigare et consequi possim. Ita res a me agetur, ut in p. 75. a.
eorum consiliis omnibus non modo aures hominum, sed etiam oculi populi Romani interesse videantur: vos aliquot jam per annos conceptam huic ordini turpitudinem atque infamiam [55] delere ac tollere potestis. Constat inter omnes,

53 *Patres conscriptos*] Rarum est, Senatores, etiam extra senatum et in rebus extra Senatum, Patres Conscriptos appellari. Ms. Gu. habet *pres ac judicia*, unde aliquis forte conjiciat *prætores ac judices judicia* &c.

54 *post legem tribuniciam*] Sullæ sc. de tribunis. v. Clav. in *Lex. trib.*

55 *delere ac tollere potestis*] *Ac tollere*, non est in edd. pr. Addidit ed. Hervag. 1534. inde P. Manutius. Itaque Grævius tolli malebat, quod nec in Ms. Fr. repererat. Ad defendendam lectionem, quæ est in Ms. G. valet, primum: quod iis verbis sublatis oritur clausula hexametri: deinde tol-

[56] post hæc constituta judicia, quibus nunc utimur, nullum
hoc splendore atque hac dignitate consilium fuisse. Hic
si quid erit offensum, omnes homines non jam ex eodem
ordine alios magis idoneos, quod fieri non potest, sed alium
omnino ordinem ad res judicandas quærendum arbitrabun-
17 tur. Quapropter primum ab diis immortalibus, quod spe-
50 rare mihi videor, hoc idem, judices, peto, ut in hoc ju-
dicio nemo improbus, præter eum, qui jampridem inven-
tus est, reperiatur: deinde, si plures improbi fuerint, hoc
vobis, hoc populo Romano, judices, confirmo, vitam
mehercule mihi prius, quam vim, perseverantiamque ad
51 illorum improbitatem persequendam defuturam. Verum
quod ego laboribus, periculis, inimicitiisque meis tum,
cum admissum erit, dedecus, severe me persecuturum esse
polliceor, id ne accidat, tu tua sapientia, auctoritate, di-
ligentia, M'. Glabrio, potes providere. Suscipe causam
judiciorum: suscipe causam severitatis, integritatis, fidei,
religionis: suscipe causam senatus, ut is hoc judicio proba-
tus, cum populo Romano et in laude et in gratia esse pos-
sit. Cogita, [57] qui sis, quo loco sis, quid dare populo Ro-
mano, quid reddere majoribus tuis debeas: fac tibi paternæ
legis Aciliæ veniat in mentem, qua lege populus Romanus
de pecuniis repetundis optimis judiciis severissimisque judi-
52 cibus usus est. Circumstant te summæ auctoritates, quæ
te oblivisci laudis domesticæ non sinant: quæ te dies no-
b. ctesque commoneant, fortissimum tibi patrem, sapientissi-
mum avum, gravissimum socerum fuisse. Quare si Gla-
brionis patris vim et acrimoniam ceperis ad resistendum ho-
minibus audacissimis; si avi Scævolæ prudentiam ad pro-
spiciendas insidias, quæ tuæ atque horum famæ comparan-
tur; si soceri Scauri constantiam, ut ne quis te de vera et
certa possit sententia demovere; intelliget populus Roma-
nus, integerrimo atque honestissimo prœtore, [58] delectoque
consilio, nocenti reo magnitudinem pecuniæ plus habuisse
momenti ad suspicionem criminis, quam ad rationem salutis.
18 Mihi certum est, non committere, ut in hac causa prætor

litur æqualitas s. paritas membrorum. Nunc sibi bene respondent, *conatus investigare et consequi possim*, et, *vos—infamiam delere ac tollere potestis.*

56 *post hæc c. j.*] Libri veteres omittunt *constituta*, ut monuit Hotomannus; solus Asconius tuetur. Et sane abesset elegantius. Sic alibi in epist. *post hanc rempublicam. Hæc*, int. senatoria, quibus e Sullæ lege utimur.

57 *qui sis, quo loco sis*] *Qui sis* abest Ms. Gu. edd. pr. Addidere Victorius (1534.) P. Manutius et ceteri, sed sine altero *sis*, quod cum Grævio restitui. *Qui* refertur ad magistratum; *quo loco* ad genus: utrumque requirunt sequentia.

58 *delecto consilio*] Est, quando in rejectione judicum post primam sortitionem ab accusatore justa diligentia et severitas adhibetur: nam si ad sortem modo referas, aut ad lectionem judicum in decurias, quæ fit a prætore urbano, omne judicium erit delectum consilium.

nobis consiliumque mutetur. Non patiar rem [59] in id tem- 53
pus duci, ut Siculi, quos adhuc servi designatorum consu-
lum non moverunt, cum eos novo exemplo universos arces-
serent, eos tum lictores consulum vocent: ut homines mi-
seri, antea socii atque amici populi Romani, nunc servi ac
supplices, non modo jus suum fortunasque omnes [60] eorum
imperio amittant, verum etiam deplorandi juris sui potesta-
tem non habeant. Non sinam profecto, causa a me pero- 54
rata, quadraginta diebus interpositis, tum nobis denique
[61] respondeant, cum accusatio nostra [62] in oblivionem diu-
turnitate adducta sit: non committam, ut tum res judicetur,
cum hæc frequentia totius Italiæ Roma discesserit; quæ
convenit uno tempore undique, [63] comitiorum, ludorum,
censendique causa. Hujus judicii et laudis fructum, et
offensionis periculum, vestrum; laborem, sollicitudinem-
que, nostram; scientiam, quid agatur, memoriamque, quid
a quoque dictum sit, omnium puto esse oportere. Faciam 55
hoc non novum, sed ab iis, qui nunc principes nostræ civi-
tatis sunt, ante factum, ut testibus utar statim: illud a me
novum, judices, cognoscetis, quod ita testes constituam, ut
crimen totum explicem; ubi id interrogando, argumentis
atque oratione firmavero, tum testes ad crimen accommo-
dem. ut nihil inter illam usitatam accusationem, atque hanc p. 76.
novam intersit, nisi quod in illa tunc, cum omnia dicta a.
sunt, testes dantur: hic in singulas res dabuntur: ut illis
quoque eadem interrogandi facultas, argumentandi dicendi-
que sit. Si quis erit, qui perpetuam orationem accusatio-
nemque desideret, altera actione audiet: nunc id, quod
facimus (ea ratione facimus, ut malitiæ illorum consilio
nostro occurramus) necessario fieri intelligat. Hæc primæ 56
actionis erit accusatio. Dicimus, C. Verrem, cum multa

59 *in id tempus duci*] i. protrahi; recepi e certissima correctione J. F. Gronovii Obs. V, 12. quæ quare non recipiatur, cum aliæ, Victorii, Manutii &c. receptæ sint, non omnes eadem evidentia? Probabat etiam Grævius. Infra mentio diuturnitatis in hac re.

60 *eorum imp.*] Intell. lictorum. Sed id mihi durum et nimis invidiosum videtur. Itaque glossam esse puto. Nam profecto fortunas non amiserunt lictorum illorum consularium imperio: amiserunt enim in Sicilia, prætoris Verris injuria: Romæ juris sui deplorandi potestatem amittunt.

61 *respondeant*] Lambinus edidit *responderi*, quod est sane lenius, et sic est in Gu. sed *sinere* etiam sic struitur: et *respondeant* est in omnibus edd. pr.

62 *in obliv. diuturnitate add.*] Sic recentiores; at edd. R. Br. et ceteræ usque ad Aldum habent *diuturnitatis*: quod nimis contemsere viri docti, cum sit exquisitius altero. *Oblivio diuturnitatis* est, quam diuturnitas adfert: qualia sunt apud Ciceronem et alios, inprimis poëtas, permulta. Sic et Ms. Gu.

63 *comitiorum, judiciorum*] Pro *judiciorum* Asconius habet *ludorum*, item edd. P. Manutii, Aldi nepotis, quæ lectio vera est. Quare judiciorum caussa Romam veniant frequentes? immo ludos, qui instabant, spectare volebant: cujus frequentiæ multa sunt exempla apud Ciceronem et Livium. Itaque recepi.

libidinose, multa crudeliter in cives Romanos atque in socios, multa in deos hominesque nefarie fecerit, tum præterea quadringenties sestertiûm ex Sicilia contra leges abstulisse. Hoc testibus, hoc tabulis privatis, publicisque auctoritatibus, ita vobis planum faciemus, ut hoc statuatis, etiamsi spatium ad dicendum nostro commodo, vacuosque dies habuissemus, tamen oratione longa nihil opus fuisse.

---

# ACTIONIS SECUNDÆ IN C. VERREM LIBER PRIMUS DE PRÆTURA URBANA.

## ORATIO SEXTA.

### ARGUMENTUM ASCONII.

*Deinceps hæc omnia non dicta, sed scripta sunt contra eum, quod ita factum est.*

*Fingit Cicero, adesse in judicio Verrem comperendinatum, et respondere citatum, et defendi. In cæteris enim orationibus defensor futurus, accusationis officium his libris, qui Verrinorum nomine nuncupantur, compensare decrevit, et, quoniam accusare multos indecorum Tullio videbatur, in una causa vim hujus artis et eloquentiæ demonstrare. nam et bene intelligentes omnem virtutem oratoriam, quæcunque in criminationibus constituta est, hic expressam vident: et contra, ex hoc defensionum vim in cæteris orationibus, et nervos ejus ex hac virtute cognoscunt, quæ in opprimendo exprimitur reo. Igitur rerum scena sic facta est, ut dicit Tullius, non autem acta res est.* ADEST, *inquit, Verres, respondet, defenditur. ergo cum prima actione accusatus sit, ac defensus Verres, nunc, velut defensus iterum, (sic enim mos erat,) in altera actione accusatur ad ultimum rursus oratione perpetua. Crimina repetundarum, et alia pleraque ex anteacta vita sæpe firmantur: sumitur etiam hinc sæpe defensio. omnis enim confirmatio ab attributis personæ et negotio sumi solet. ergo attributa personæ maxime in anteacta vita quæri solent: negotium, in ipso crimine. Libros igitur pro qualitate criminum Tullius dividens, anteactis unum dedit, hunc scilicet solum: crimini ipsi repetundarum quatuor: unum de jure dicendo: alterum de re frumentaria: tertium de signis: quartum de suppliciis. Ad hanc enim similitudinem poëta Virgilius, Minoëm, judicem apud inferos, tanquam si prætor sit rerum capitalium,* quæsitorem *appellat:*

*dat ibi sortitionem, ubi* urnam *nominat: dat electionem judicum, cum dicit,* consiliumque vocat: *dat cognitionem facinorum, cum dicit,* vitasque et crimina discit. *Ergo hic liber, qui de anteacta vita est, statum necesse est conjecturalem habeat. Capita autem quæ ipse Tullius fecit, dividendo totam hanc accusationem, sunt hæc: primum in quæsturam: deinde in legationem et vicequæsturam: tertio in præturam urbanam: quarto in præturam Siciliensem. Nam quum omnes ejus actus quæsturæ nomine, legationis, præturæ urbanæ, Siciliensisque, quadripartita librorum divisione cognoscantur: anteacta ejus omnia hoc libro comprehensa sunt ad eorum fidem quæ post dicentur. Proœmia sane hujus libri in simulatione constituta sunt, quasi veræ accusationis in Verrem audentem adesse, atque defensum: in exhortatione judicum ad recte judicandum: tum in minis contra adversarios et in exhibenda ratione officii sui, cur ita maluerit accusare, ut prima actione tantum testibus uteretur. Quæ omnia ejusmodi sunt, ut non tam nova dicere, quam dicta libri superioris instaurare videatur. Post hæc omnia, ipsius Ciceronis per honores Verris cum criminibus junctos divisio per ordinem temporum currit.*

NEMINEM vestrûm ignorare arbitror, judices, hunc per 1
hosce dies sermonem vulgi, atque hanc opinionem populi 1
Romani fuisse, C. Verrem altera actione responsurum non esse, neque ad judicium affuturum. Quæ fama non idcirco solum emanarat, quod iste [1] certe statuerat ac deliberaverat non adesse; verum etiam, quod nemo quemquam tam audacem, tam amentem, tam impudentem fore arbitrabatur, qui tam nefariis criminibus, tam multis [2] testibus evictus, ora judicum adspicere, aut os suum populo Romano osten-
dere auderet. Est idem Verres, qui fuit semper; ut ad 2
audendum projectus, sic paratus ad audiendum. præsto est: respondet: defenditur. ne hoc quidem sibi reliqui facit, ut in rebus turpissimis, cum manifesto teneatur, si reticeat, et absit, tamen impudentiæ suæ pudentem exitum quæsisse videatur. Patior, judices, et non moleste fero, me laboris mei, vos virtutis vestræ fructum esse laturos. Nam si iste id fecisset, quod primo statuerat, ut non adesset; minus aliquanto, quam mihi opus esset, cognosceretur, quid ego in hac accusatione comparanda constituendaque elaborassem: vestra vero laus tenuis plane atque obscura, judices,
esset. Neque enim hoc a vobis populus Romanus ex- 3
spectat, neque eo potest esse contentus, si condemnatus sit is, qui adesse noluerit; et si fortes fueritis in eo, quem nemo sit ausus defendere. immo vero adsit, respondeat:

1 *certe statuerat ac delib.*] Legendum *certo.* Ceterum hoc ordine verba *statuere ac delib.* dicuntur, ut *statutum ac deliberatum habere,* infra III, 41. item *certum deliberatumque* Rosc. Am. 31. ne quis ordinem verborum inversum putet, cum prius deliberetur quam statuatur.

2 *testibus evictus*] v. Clav. in h. v. Ms. tamen Gu. *convictus.*

summis opibus, summo studio potentissimorum hominum
p. 77. defendatur: certet mea diligentia cum illorum omnium
a. cupiditate: vestra integritas cum istius pecunia: testium
constantia cum illius patronorum minis atque potentia.
tum demum illa victa videbuntur, cum in contentionem
4 certamenque venerint. Absens si iste esset damnatus, non
tam ipse sibi consuluisse, quam invidisse vestræ laudi
2 videretur. Neque enim salus ulla reipublicæ major hoc
tempore reperiri potest, quam populum Romanum intelli-
gere, diligenter rejectis ab accusatore judicibus, socios,
leges, rempublicam, senatorio consilio maxime posse de-
fendi: neque tanta fortunis omnium pernicies [3] potest acce-
dere, quam opinione populi Romani rationem veritatis,
integritatis, fidei, religionis, ab hoc ordine abjudicari.
5 Itaque mihi videor magnam, et maxime ægram, et prope
depositam reipublicæ partem suscepisse: neque in eo magis
meæ, quam vestræ laudi existimationique servisse. Accessi
enim ad invidiam judiciorum levandam, vituperationemque
tollendam: ut, cum hæc res pro voluntate populi Romani
esset judicata, aliqua ex parte mea diligentia constituta au-
ctoritas judiciorum videretur: postremo, [4] ut esset hoc ju-
dicatum, ut finis aliquando judiciariæ controversiæ consti-
6 tueretur. Etenim sine dubio, judices, in hac causa [5] ea res
in discrimen adducitur. Reus est enim nocentissimus: qui
si condemnatur, [6] desinent homines dicere, his judiciis pe-
cuniam plurimum posse: sin absolvitur, desinemus nos de
judiciis transferendis recusare. Tametsi de absolutione istius
neque ipse jam sperat, nec populus Romanus metuit: de
impudentia singulari, quod adest, quod respondet, sunt
qui mirentur: mihi, pro cetera ejus audacia atque amentia,
ne hoc quidem mirandum videtur. multa enim et in deos
b. et in homines impie nefarieque commisit: quorum [7] scele-
3 rum pœnis agitatur, et a mente consilioque deducitur.
7 [8] Agunt eum præcipitem pœnæ civium Romanorum; quos

3 *potest accedere*] Cl. Ruhnkenius ad Rutil. Lup. de figuris p. 3. corrigit *accidere*. recte, ut opinor. Sic infra IV, 60. *dolorem posse accidere.*

4 *ut esset h. j. ut finis* &c.] Hæsere viri docti in hoc loco, eumque varie tentarunt et explicarunt, nec tamen mihi rem videntur expedisse. Nam si primum *ut* explicamus *utut*, vel *utcunque*, alterum *ut* redundat. Forte *ut* corigendum est *ita*. i. e. prout caussa Verris judicaretur, ita res de judiciis decerneretur.

5 *ea res in discrimen adducitur*] Sensus est: quæstio, utrum judices manere senatores, an alii constitui debeant, decernetur, ad exitum veniet. Hærebat hic Hotomannus, item alii.

6 *desinent homines*] Sic Ms. Gu. et edd. pr. non *omnes*, ut habent posteriores, etiam Gruterus. Bene jam restituit Grævius.

7 *sc. pœnis agitatur*] *Pœnas* hic pro nomine proprio (Furiis) accipiebat Dorvillius ap. Burm. ad Virg. Æn. IV, 471. Sed non est necesse, ut opinor: nec in altero *pœnæ civium R.* quæ dicuntur, ut Rosc. Am. 24. *pœnæ parentum*, quas ibi Furiæ dicuntur a parricidis exigere.

8 *Agunt eum præcipitem*] i. ad insana ejusmodi consilia deducunt. Sic

partim securi percussit, partim in vinculis necavit, partim implorantes jura libertatis et civitatis in crucem sustulit. Rapiunt eum ad supplicium dii patrii: quod iste inventus est, qui e complexu parentum abreptos filios ad necem duceret, et parentes pretium pro sepultura liberûm posceret. Religiones vero cæremoniæque omnium sacrorum fanorumque violatæ, simulacraque deorum, quæ non modo ex suis templis ablata sunt, sed etiam jacent in tenebris, ab isto retrusa atque abdita, consistere ejus animum sine furore at-
que amentia non sinunt. Neque iste mihi videtur se ad 8
damnationem offerre solum, neque hoc avaritiæ supplicio communi, qui se tot sceleribus obstrinxerit, contentus esse: singularem quandam pœnam istius immanis atque importuna natura desiderat. Non id solum quæritur, ut, isto damnato, bona restituantur iis, quibus erepta sunt: sed et religiones deorum immortalium expiandæ, et civium Romanorum cruciatus, multorumque innocentium sanguis, istius
supplicio luendus est. Non enim furem, sed ereptorem: 9
non adulterum, sed expugnatorem pudicitiæ: non sacrilegum, sed hostem sacrorum religionumque: non sicarium, sed crudelissimum carnificem civium sociorumque, in vestrum judicium adduximus: ut ego hunc unum ejusmodi reum post hominum memoriam fuisse arbitrer, cui damnari expediret.

Nam quis hoc non intelligit, istum absolutum, diis ho- 4
minibusque invitis, tamen ex manibus populi Romani eripi nullo modo posse? Quis hoc non perspicit, præclare nobis-
cum actum iri, si populus Romanus istius unius supplicio p. 73.
9 contentus fuerit, ac non sic statuerit, non istum majus in a.
sese scelus concepisse, cum fana spoliarit, cum tot homines innocentes necarit, cum cives Romanos morte, cruciatu, cruce affecerit; cum prædonum duces, accepta pecunia, dimiserit; quam eos, si qui istum tot, tantis, tam nefariis
sceleribus coopertum, jurati sententia sua liberarint? Non 10
est, non est in hoc homine cuiquam peccandi locus, judices: non is est reus, non id tempus, non id consilium, (metuo ne quid arrogantius apud tales viros videar dicere,) ne actor quidem est is, cui reus tam nocens, tam perditus, tam victus, aut occulte surripi, aut impune eripi possit. His ego judicibus non probabo, C. Verrem contra leges pecunias cepisse? sustinebunt tales viri, se tot senatoribus, tot equitibus Romanis, tot civitatibus, tot hominibus honestissimis ex tam illustri provincia, tot populorum priva-

Sallust. Cat. 31. extr. *ab inimicis præceps agor.*

9 *contentus erit*] Quia sequitur *statuerit,* legendum credidi *fuerit!* Ecce vero sic Ms. Gu. et sic Priscianus locum commemorat L. XVIII. p. 1155. ed. Putsch. Itaque sic correxi.

torumque litteris non credidisse? tantæ populi Romani vo-
11 luntati restitisse? Sustineant. reperiemus, si istum vivum ad aliud judicium perducere poterimus, quibus probemus, istum in quæstura pecuniam publicam, Cn. Carboni consuli datam, avertisse: quibus persuadeamus, istum [10] alieno nomine a quæstoribus urbanis, quod priore actione didicistis, pecuniam abstulisse. Erunt, qui et in eo quoque audaciam ejus reprehendant, quod aliquot nominibus de capite, quantum commodum fuerit, frumenti decumani detraxerit. Erunt etiam fortasse, judices, qui illum ejus peculatum vel acerrime vindicandum putent, quod iste M. Marcelli et P. Africani monumenta, quæ nomine, illorum, re vera, populi Romani, et erant, et habebantur, ex fanis religiosissimis, ex urbibus sociorum atque amicorum non
5 dubitaverit auferre. Emerserit ex peculatus etiam judicio:
12 meditetur de ducibus hostium, quos accepta pecunia libera-
b. vit: videat, quid de illis respondeat, quos in eorum locum subditos domi suæ reservavit. quærat non solum, quemadmodum nostro crimini, verum etiam quo pacto suæ confessioni possit mederi. meminerit, se priore actione, clamore populi Romani infesto atque inimico [11] excitatum, confessum esse, duces a se prædonum securi non esse percussos: se jam tum esse veritum, ne sibi crimini daretur, eos ab se pecunia liberatos. fateatur id, quod negari non potest, se privatum hominem, prædonum duces vivos atque incolumes domi suæ, posteaquam Romam redierit, usque dum per me licuerit, tenuisse. hoc, in illo majestatis judicio si licuisse sibi ostenderit, ego oportuisse concedam. Ex hoc quoque evaserit: proficiscar eo, quo me jampridem vocat
13 populus Romanus. De jure enim libertatis et civitatis suum putat esse judicium: et recte putat. Confringat iste sane vi sua consilia senatoria: quæstiones omnium perrumpat: evolet ex vestra severitate: mihi credite, arctioribus apud populum Romanum laqueis tenebitur. Credet iis equitibus Romanis populus Romanus, qui ad vos antea producti testes, ipsis inspectantibus, ab isto civem Romanum, qui cognitores homines honestos daret, sublatum esse in
14 crucem dixerunt. Credent omnes v et xxx tribus homini gravissimo atque ornatissimo M. Annio, qui, se præsente, civem Romanum securi percussum esse dixit. audietur a populo Romano vir primarius, eques Romanus, L. Flavius, qui suum familiarem Herennium, negotiatorem ex Africa, cum eum Syracusis amplius centum cives Romani cogno-

10 *alieno nomine*] Abusus alterius nomine, pro quo istam pecuniam petierit. Sic facillime res expediri potest.

11 *excitatum, confessum esse*] Ita perterritus et perturbatus fuit, ut repente assurgeret (id est, excitatus) et fateretur: quod egregie exprimit imaginem hominis et rei actæ.

scerent, lacrymantesque defenderent, pro testimonio dixit, securi esse percussum. Probabit fidem, et auctoritatem, et religionem suam L. Suetius, homo omnibus ornamentis præditus, qui juratus apud vos dixit, multos cives Roma- p. 79.
nos in lautumiis istius imperio crudelissime per vim morte a.
esse multatos. Hanc ego causam cum agam beneficio populi Romani, de loco superiore, non vereor, ne aut istum vis ulla ex populi Romani suffragiis eripere, aut a me ullum munus ædilitatis amplius aut gratius populo Romano esse possit.

Quapropter omnes in hoc judicio conentur omnia: nihil 6
est jam, quod in hac causa peccare quisquam, judices, nisi 15
vestro periculo, possit. Mea quidem ratio, cum in præteritis rebus est cognita, tum in reliquis explorata atque provisa est. Ego meum studium in rempublicam jam illo tempore ostendi, cum longo intervallo veterem consuetudinem retuli, et rogatu sociorum atque amicorum populi Romani, meorum autem necessariorum, nomen hominis audacissimi detuli. Quod meum factum lectissimi viri atque ornatissimi, (quo in numero e vobis complures fuere,) ita probarunt, ut ei, qui istius quæstor fuisset, et ab isto læsus inimicitias justas persequeretur, non modo deferendi nominis, sed ne subscribendi quidem, cum id postularet, facerent potestatem. In Siciliam sum inquirendi causa pro- 16
fectus. quo in negotio industriam meam celeritas reditionis, diligentiam multitudo litterarum et testium declaravit: pudorem vero ac religionem, quod, cum venissem senator ad socios populi Romani. qui in ea provincia quæstor fuissem, ad hospites meos ac necessarios causæ communis defensor deverti potius, quam ad eos, qui a me auxilium petivissent. Nemini meus adventus labori, aut sumtui, neque publice, neque privatim, fuit. [12] Vim in inquirendo tantam habui, quantam mihi lex dabat: non quantam habere poteram istorum studio, quos iste vexarat. Romam ut ex Sicilia redii, 17
cum iste, atque istius amici, homines lauti et urbani, ser- b.
mones hujuscemodi dissipassent, quo animos testium retardarent, me magna pecunia a vera accusatione esse deductum, tametsi [13] probabatur nemini, quod et ex Sicilia testes erant ii, qui quæstorem me in provincia cognoverant, et hinc homines maxime illustres, qui, ut ipsi noti sunt, sic nostrum unumquemque optime norunt: tamen usque eo

12 *Vim i. i. t. habui*] In eruendis criminibus, literis, tabulis, ut ne plus ad ea extorquenda facerem, quam lege permissum esset, nec vexarem homines &c. Hunc sensum bene assecutus est Ferratius Epp. p. 272. melius ceteris interpretibus. Ed. R. Br. M. et Ms. Gu. omittunt *in*.

13 *probabatur nemini*] Refertur ad sermones proprie, unde legendum videtur *probabantur*. In vulgata intelligendum *res*, *id*, quod certe durius est.

timui, ne quis de mea fide atque integritate dubitaret, do-
7 nec ad rejiciendos judices venimus. Sciebam in rejiciendis
judicibus nonnullos, memoria nostra, pactionis suspicio-
nem non vitasse, cum ipsa in accusatione, eorum industria
18 ac diligentia probaretur. Ita rejeci judices, ut hoc con-
stet, post hunc statum reipublicæ, quo nunc utimur, simili
splendore et dignitate consilium nullum fuisse. Quam iste
laudem communem, ait, sibi esse mecum: qui cum P. Gal-
bam judicem rejecisset, M. Lucretium retinuit; et, cum
ejus patronus ex eo quæreret, cur suos familiarissimos, Sex.
Pæduceum, Q. Considium, Q. Junium rejici passus esset;
respondit, quod eos in judicando [14] nimium sui juris sen-
19 tentiæque cognosceret. Itaque judicibus rejectis, sperabam,
jam onus meum vobiscum esse commune. putabam non so-
lum notis, sed etiam ignotis probatam meam fidem esse et
diligentiam. quod me non fefellit. Nam comitiis meis, cum
iste infinita largitione contra me uteretur, populus Roma-
nus judicavit, istius pecuniam, quæ apud me contra fidem
meam nihil potuisset, apud se contra honorem meum nihil
posse debere. Quo quidem die, primum [15] judices citati
in hunc reum consedistis, quis tam inimicus huic ordini
fuit, quis tam novarum rerum, judiciorum, judicum-
que cupidus, qui non conspectu consessuque vestro com-
20 moveretur? Cum in eo vestra mihi dignitas [16] fructum dili-
p. 80. gentiæ referret; id sum assecutus, ut una hora, quæ cœpi
a. dicere, reo audaci, pecunioso, profuso, perdito, spem judicii
corrumpendi præciderem: ut primo die testium tanto nu-
mero citato populus Romanus judicaret, ipso absoluto rem-
publicam stare non posse: ut alter dies amicis istius ac de-
fensoribus non modo spem victoriæ, sed etiam voluntatem
defensionis auferret: ut tertius dies sic hominem prosterne-
ret, ut, morbo simulato, non, quid responderet, sed, quem-
admodum non responderet, deliberaret: deinde reliquis
diebus, his criminibus, his testibus, et urbanis, et provin-
cialibus sic obrutus atque oppressus est, ut his ludorum die-
bus interpositis, nemo istum comperendinatum, sed con-
8 demnatum judicaret. Quapropter ego, quod ad me attinet,
21 judices, vici: non enim spolia C. Verris, sed existimatio-
nem populi Romani concupivi. [17] Meum fuit cum causa

14 *n. s. j. cognosceret*] Sine dubio corrigendum est *cognosset* vel *cognovisset*.

15 *judices citati*] Cave nostro more intelligas. v. Clav.

16 *fructum dil. referret.*] i. e. fructum præstaret, fructus locum obtineret.

17 *Meum fuit &c.*] Locus hic vitiosa interpunctione impeditior factus est. Sunt tria membra officii, quæ singula ponit sine figura: respondet interrogandi figura: 1) cum caussa accedere. 2) reipublicæ consulere. 3) ostendere ac persuadere h. n. &c. In altero et tertio membro, male interrogandi nota

accedere ad accusandum. quæ causa fuit justior, quam a tam illustri provincia defensorem constitui et deligi? reipublicæ consulere. quid jam reipublicæ honestius, quam in tanta invidia judiciorum adducere hominem, cujus damnatione totus ordo cum populo Romano et in laude et in gratia possit esse? ostendere ac persuadere, hominem nocentem adductum esse: quis est in populo Romano, qui hoc non ex priore actione abstulerit, omnium ante damnatorum scelera, furta, flagitia, si in unum locum conferantur, vix cum hujus parva parte æquari conferrique posse? Vos, quod ad ve- 22
stram famam, existimationem, salutemque communem pertinet, judices, prospicite atque consulite. Splendor vester facit, ut peccare sine summo reipublicæ detrimento ac periculo non possitis. Non enim potest sperare populus Romanus, esse alios in senatu, qui recte possint judicare, vos si non potueritis. Necesse est, cum de toto ordine desperarit, aliud genus hominum atque aliam rationem judicio- b.
rum requirat. Hoc si vobis ideo levius videtur, quod putatis onus esse grave et incommodum, judicare; intelligere debetis, primum interesse, utrum id onus vosmet ipsi rejeceritis; an, quod probare populo Romano fidem vestram et religionem non potueritis, eo vobis judicandi potestas erepta sit. deinde etiam illud cogitate, quanto periculo venturi simus ad eos judices, quos propter odium vestri populus Romanus de vobis voluerit judicare. Verum vobis dicam id, 23
quod intellexi, judices. homines scitote esse quosdam, quos tantum odium vestri ordinis teneat, ut hoc palam jam dictitent, se istum, quem sciant esse hominem improbissimum, hoc uno nomine absolvi velle, ut ab senatu judicia per ignominiam turpitudinemque auferantur. Hæc me, judices, pluribus verbis vobiscum agere coëgit non timor meus de vestra fide, sed spes illorum nova, quæ cum Verrem a porta subito ad judicium retraxisset, nonnulli suspicati sunt non sine causa illius consilium tam repente esse mutatum.

Nunc, ne novo querimoniæ genere uti possit Hortensius, 9
18 et ea dicere, opprimi reum, de quo nihil dicat accusator; 24
nihil esse tam periculosum fortunis innocentium, quam tacere adversarios; et ne aliter, quam ego velim, meum laudet ingenium, cum dicat, me, si multa dixissem, sublevaturum fuisse eum, quem contra dicerem; quia non dixerim,

vulgo addita est. Ipse Grævius hic se impedivit. In Ed. Aldi N. recte interpuncta ista sunt.

18 *et ea dicere*] Quorsum *ea?* Vereor ne ex *et* ortum sit. Nam si maxime colon post *dicere* ponas, ut est in ed. pr. tamen durum manet. In altero membro etiam simpliciter est, *eum dicat*. Forte etiam fuit *ita:* quod esset elegantius, et *ita* sæpe sic cum verbo *dicere* est apud Ciceronem. v. Clav. in *ita*.

perdidisse; morem illi geram: utar oratione perpetua: non
quoniam hoc sit necesse; verum ut experiar, utrum ille
25 ferat molestius, me tunc tacuisse, an nunc dicere. Hic tu
fortasse eris diligens, ne quam ego horam de meis legitimis
horis remittam. nisi omni tempore, quod mihi lege conces-
sum est, abusus ero, querere: deûm atque hominum fidem
p. 21. implorabis: circumveniri C. Verrem, quod accusator nolit
a. tamdiu, quamdiu liceat, dicere. [19] Quod mihi lex mea
causa det, eo mihi non uti non licebit? Nam accusandi
mihi tempus mea causa datum est, ut possem oratione
mea crimina causamque explicare. hoc si non utor, non
tibi injuriam facio, sed de meo jure aliquid et commodo de-
traho. Causam enim, inquit, cognosci oportet. Ea re qui-
dem, quod aliter condemnari reus, quamvis sit nocens, non
potest. Id igitur tu moleste tulisti, a me aliquid factum
esse, quo minus iste condemnari posset? Nam causa cognita
multi possunt absolvi: incognita quidem condemnari nemo
26 potest. [20] Adimo enim comperendinatum. Quod habet
lex in se molestissimum, bis ut causa dicatur, id aut mea
causa potius est constitutum, quam tua, aut nihilo tua po-
tius, quam mea. Nam si bis dicere est commodum, certe
utriusque commune est. Si eum, qui posterius dixit, opus
est redargui; accusatoris causa, ut bis ageretur, constitutum
est. Verum, ut opinor, Glaucia primus tulit, ut comperen-
dinaretur reus: antea vel judicari primo poterat, vel amplius
pronuntiari. Utram igitur putas legem molliorem? opinor
illam veterem, qua vel cito absolvi, vel tarde condemnari
licebat. Ego tibi illam Aciliam legem restituo, qua lege
multi semel accusati, semel dicta causa, semel auditis testi-
bus, condemnati sunt, nequaquam tam manifestis, neque tan-
tis criminibus, quantis tu convinceris. puta te non hac tam
atroci, sed illa lege mitissima causam dicere. Accusabo:
respondebis. testibus editis, [21] ita mittam in consilium, ut,
etiamsi lex ampliandi faciat potestatem, tamen isti turpe
sibi existiment, non primo judicare. Verum, si causam
27 cognosci opus est, parumne cognita est? dissimulamus,
b.

19 *Quod m. l. m. c. det*] Asconius habet *dedit*, quod verum esse puto.

20 *Adimo enim comper.*] Hoc dicit e persona adversarii, estque in eo objectio, ut ante: *causam enim cognosci oportet.* In sequentibus est responsio; in qua confusio orta est e non accurate observata forma orationis: nec est ulla commoda sententia, in vulgata ratione interpungendi hac, *Ad. comperendinatum, quod—dicatur. Quod aut—mea.* hic posterius nullum habet consequens. Locus sic est interpungendus, ut feci, et pro altero *quod* scribendum *id.* Vitiosum *quod* peperit prava interpunctio. Hanc correctionem, quam sine libris feci, necessario, ut putavi, si audaciorem judicent periti, rogo, ut ignoscant.

21 *ita mittam—ut*] Elegans hæc et frequens Ciceroni ratio interdum moratur lectores. Sensus est: ubi testes erunt auditi post orationem meam et interrogati, effecero, ut judices ita bene docti caussam sententias ferant, ut ampliare non audeant.

Hortensi, quod sæpe experti in dicendo sumus. Quis nos magnopere attendit umquam, in hoc quidem genere causarum, ubi aliquid ereptum, aut ablatum a quopiam dicitur? nonne aut in tabulis, aut in testibus omnis exspectatio judicum est? Dixi prima actione, me planum esse facturum, C. Verrem H-S quadringenties contra legem abstulisse. Quid? hoc planius egissem, si ita narrassem? Dio quidam fuit Halesinus, qui, cum ejus filio, prætore Sacerdote, hereditas a propinquo permagna venisset, nihil habuit neque negotii, neque controversiæ. Verres, simulac tetigit provinciam, statim Messanam litteras dedit: Dionem evocavit: calumniatores ex sinu suo apposuit, qui illam hereditatem Veneri Erycinæ commissam esse dicerent. hac de re ostendit seipsum cogniturum. Possum deinceps totam rem ex- 28
plicare: deinde ad extremum id, quod accidit, dicere: Dionem H-S decies centena millia numerasse, ut causam certissimam obtineret: præterea greges equarum ejus istum abigendos curasse: argenti vestisque stragulæ quod fuerit, curasse auferendum. Hæc neque cum ego dicerem, neque cum tu negares, magni momenti nostra esset oratio. Quo tempore igitur aures judex erigeret, animumque attenderet? cum Dio ipse prodiret, cum ceteri, qui tum in Sicilia negotiis Dionis interfuissent: cum per eos ipsos dies, per quos causam Dio diceret, reperiretur pecunias sumsisse mutuas; nomina sua exegisse, prædia vendidisse: cum tabulæ virorum bonorum proferrentur: cum, qui pecuniam Dioni dederunt, dicerent se jam tum audisse, eo nummos sumi, ut Verri darentur: cum amici, hospites, patroni Dionis, homines honestissimi, hæc eadem se audisse dicerent. Opi- 29
nor, cum hæc fierent, tum vos audiretis, sicut audistis: p. 82. a.
[22] tum causa agi videretur. Sic a me sunt acta omnia priore actione, ut in criminibus omnibus nullum esset, in quo quisquam vestrûm perpetuam accusationem requireret. [23] Nego esse quidquam a testibus dictum, quod aut vestrûm cuipiam esset obscurum, aut cujusquam oratoris eloquentiam quæreret. Etenim sic me ipsum egisse memoria tenetis, 11
ut in testibus interrogandis omnia crimina proponerem, et explicarem, ut, cum rem totam in medio proposuissem, tum denique testem interrogarem. Itaque non modo vos, quibus est judicandum, nostra crimina tenetis, sed etiam populus Romanus totam accusationem causamque cognovit. tametsi ita de meo facto loquor, quasi ego illud mea volun-

22 *tum caussa agi vid.*] Grævius e Cod. Fr. addi vult *vere*. Sed id est a glossa, quæ est et in Ms. Gu.
23 *Nego esse*] Edd. vulg. habent *nego ego esse*. Semper τὸ ego delendum putavi. nunc delevi, quia in edd. pr. non est: nec habet Ms. Gu. Quomodo natum sit, facile intelligitur.

30 tate potius, quam vestra injuria adductus fecerim. Inter-
posuistis accusatorem, qui, cum ego mihi c et x dies solos
in Siciliam postulassem, c et VIII sibi in Achaiam postu-
laret. menses mihi tres cum eripuissetis ad agendum maxime
appositos, reliquum omne tempus hujus anni me vobis re-
missurum putastis: ut, cum horis nostris nos essemus usi,
tu, binis ludis interpositis, quadragesimo post die respon-
deres; deinde ita tempus duceretur, ut a M. Glabrione præ-
tore, et a magna parte horum judicum, ad prætorem alium
31 judicesque alios veniremus. Hæc si ego non vidissem; si
me non omnes noti ignotique monuissent, id agi, id cogi-
tari, in eo laborari, [24] ut res in illud tempus rejiceretur,
credo, si meis horis in accusando uti voluissem, vererer, ne
mihi crimina non suppeterent: ne oratio deesset: ne vox
viresque deficerent: ne, quem nemo prima actione defen-
dere ausus esset, cum ego bis accusare non possem. Ego
meum consilium tum judicibus, tum populo Romano pro-
5. bari. Nemo est, qui alia ratione istorum injuriæ atque im-
pudentiæ potuisse obsisti arbitretur. Etenim qua stultitia
fuissem, si, quam diem, qui istum eripiendum redemerunt,
in cautione viderunt, cum ita caverent, si post kalendas Jan.
in consilium iretur; [25] in eam diem ego, cum potuissem vi-
32 tare, incidissem? Nunc mihi temporis ejus, quod mihi ad
dicendum datur, quoniam in animo est causam omnem ex-
12 ponere, habenda ratio est diligenter. Itaque primum illum
actum istius vitæ turpissimum et flagitiosissimum præter-
mittam. nihil a me de pueritiæ suæ flagitiis peccatisque au-
diet, nihil ex illa impura adolescentia sua: quæ qualis fue-
rit, aut meministis, [26] aut ex eo, quem sui simillimum pro-
duxit, recognoscere potestis. Omnia præteribo, quæ mihi
turpia dictu videbuntur: neque solum, quid istum audire,
verum etiam, quid me deceat dicere, considerabo. Vos,
quæso, date hoc, et concedite pudori meo, ut aliquam par-
33 tem de istius impudentia reticere possim. Omne illud tem-
pus, quod fuit, antequam iste ad magistratus remque publi-
cam accessit, habeat per me solutum ac liberum. Sileatur
de nocturnis ejus bacchationibus ac vigiliis; lenonum, alea-
torum, perductorum nulla mentio fiat; damna, dedecora,
quæ res patris ejus, ætas ipsius pertulit, prætereantur: lu-
cretur indicia veteris infamiæ; patiatur ejus vita reliqua,

24 *ut res in illud tempus*] Possum utcunque *illud* explicare, ut referatur ad superiora. Sed ibi diversa tempora memorantur. Semper statui, legendum esse *aliud* tempus. Hujus confusionis multa exempla in libris scr. et edd. reperi, etiam in Ciceronianis, ut pluribus post locis videbimus.

25 *in eam diem incidissem*] v. Clav. in h. v. extr.

26 *aut ex eo, quem*] Hotomannus præfert Asconii lectionem *isto*, quæ recipienda est, si certum sit, filium Verris in judicio adfuisse; quod Hotomanno videtur.

me hanc tantam jacturam criminum facere. Quæstor Cn. 34
Papirio consuli fuisti abhinc annos quatuordecim. ex ea die
ad hanc diem quæ fecisti, in judicium voco. Hora nulla
vacua a furto, scelere, crudelitate, flagitio reperietur. Hi
sunt anni consumti in quæstura, et legatione Asiatica, et
prætura urbana, et prætura Siciliensi. Quare hæc eadem
erit quadripartita distributio totius accusationis meæ.

Quæstor [27] ex senatusconsulto provinciam sortitus es. 13
obtigit tibi consularis, ut cum consule Cn. Carbone esses,
eamque provinciam obtineres. Erat tum dissensio civium ; p. 83,
de qua nihil sum dicturus, quid sentire debueris : unum hoc a.
dico, in ejusmodi tempore ac sorte statuere te debuisse,
utrum malles sentire atque defendere. Carbo graviter ferebat, sibi quæstorem obtigisse, hominem singulari luxuria atque inertia. verumtamen ornabat eum [28] beneficiis omnibus. Ne diutius teneam ; pecunia attributa, numerata est. profectus est quæstor in provinciam. venit in Galliam exspectatus ad exercitum consularem cum pecunia. simulac primum ei occasio visa est, (cognoscite hominis principium magistratuum gerendorum et reipublicæ administrandæ,) aversa pecunia publica, [29] quæstor consulem, exercitum,
sortem provinciamque deseruit. Video quid egerim: eri- 35
git se: sperat, sibi [30] auram posse aliquam afflari, in hoc crimine, voluntatis assensionisque eorum, quibus Cn. Carbonis mortui nomen odio sit: quibus illam relictionem proditionemque consulis sui gratam sperat fore. Quasi vero id cupiditate defendendæ nobilitatis, aut studio partium fecerit, ac non apertissime consulem, exercitum, provinciamque compilarit, et propter impudentissimum furtum aufugerit. Est enim obscurum, et ejusmodi factum ejus, ut possit aliquis suspicari, C. Verrem, quod ferre novos homi-

27 *ex Scto—sortitus es*] Ne hic hæreant studiosi in conjunctione Scti et sortis: sortitionem præcedit Sctum, de quæstoribus in provinciam per sortem mittendis. Alias fere omittitur Scti mentio: hic additum est, ut opinor, ad explendam orationem, ne membrum hoc nimis breve esset.

28 *beneficiis omnibus*] Delevi *officiisque*, quod abest ab edd. pr. Primus Victorius addidit, quem statim P. Manutius secutus est et inde ceteri. nec habent id verbum Mss. meliores, ut Erf. Dr.

29 *quæstor cons.*] Ne quis putet inane esse *quæstor*. additum est præter necessitatem illud quidem, sed ut elegantior et efficacior esset oratio, quæstore eum consule conjungendo. Exempla plura sunt hujus artificii ap. Ciceronem, Livium, Tacitum.

30 *auram — voluntatis assensionisque*] Edd. pr. habent *dissensionis* usque ad Victorium et sequaces. Primum apud P. Manutium reperi *assensionisque*, quod et Mss. habent plures boni. Inter Græviano unus Francianus, cui consentit Guelf. *dissensionis* habet, unde et in textum recepit Grævius. Non sustinui imitari. *Voluntas* et *assensio* sunt synonyma, alterum explicat prius. Quia ad *auram* refertur utrumque, quæ non est adversa hoc sensu, *assensionis* verum videtur. Sed tamen et *dissensionis* explicari potest. Nempe ea referenda est ad Ciceronis orationem.

nes non potuerit, ad nobilitatem, hoc est, ad suos transisse:
36 nihil fecisse propter pecuniam. Videamus, rationes quem-
admodum retulerit. Jam ipse ostendet, quamobrem Cn.
14 Carbonem reliquerit: jam se ipse indicabit. Primum bre-
vitatem cognoscite. ACCEPI, inquit, VICIES DUCENTA
TRIGINTAQUINQUE MILLIA, QUADRINGENTOS XVII NUM-
MOS. DEDI STIPENDIO, FRUMENTO, LEGATIS, PROQUÆ-
b. STORIBUS, COHORTI PRÆTORIÆ, H-S MILLE SEXCENTA
TRIGINTAQUINQUE MILLIA QUADRINGENTOS XVII NUM-
MOS. RELIQUI ARIMINI H-S SEXCENTA MILLIA. Hoc est
rationes referre? hoc modo aut ego, aut tu, Hortensi, aut
quisquam hominum retulit? Quid hoc est? quæ impuden-
tia? quæ audacia? quod exemplum ex tot hominum ratio-
nibus relatis hujusmodi est? Illa tamen H-S sexcenta mil-
lia, quæ ne falso quidem potuit, quibus data essent, descri-
bere, quæ se Arimini scribit reliquisse, quæ ipsa H-S sex-
centa millia, reliqua facta sunt, neque Carbo attigit, neque
Sulla vidit, neque in ærarium relata sunt. Oppidum sibi
elegit Ariminum, quod tum, cum iste rationes referebat,
oppressum direptumque erat. non suspicabatur id, quod
nunc sentiet, satis multos ex illa calamitate Ariminensium
37 testes nobis in hanc rem reliquos esse. Recita denuo. P.
LENTULO, L. TRIARIO QUÆSTORIBUS URBANIS, RES
RATIONUM RELATARUM. Recita. [31] EX S. C. Ut hoc pa-
cto rationem referre liceret, eo Sullanus repente factus est,
non ut honos et dignitas nobilitati restitueretur. Quodsi
illinc inanis profugisses, tamen ista tua fuga nefaria, prodi-
tio consulis tui, scelerata judicaretur. Malus civis, impro-
bus consul, seditiosus homo Cn. Carbo fuit. Fuerit aliis:
tibi quando esse cœpit? posteaquam tibi pecuniam, rem
frumentariam, rationes omnes suas exercitumque commi-
sit. Nam si tibi antea displicuisset; idem fecisses, quod
anno post M. Piso. Quæstor cum L. Scipioni consuli ob-
tigisset; non attigit pecuniam, non ad exercitum profectus
p. 84. est. quod de republica sensit, ita sensit, ut nec fidem suam,
a. nec morem majorum, nec necessitudinem sortis læderet.
15 [32] Etenim si hæc perturbare omnia, et permiscere volumus;
38

31 *Ex Seto*] Hoc quo referam, nescio, nisi fuit initium rationum recitandarum. Sequentia, *Ut hoc pacto*, continent judicium Ciceronis et reprehensionem.

32 *Etenim* &c.] Hic est exemplum formæ ejus, quam alibi adnotavimus, cum interponitur conclusio inter duo argumenta: *Si hac perturb. — totam vitam p. reddemus — si nullam rel.* pro: *si hac pert. — si nullam rel. — totam vitam p. reddemus.* Tum mox pro *invidiosam* edidit Grævius *insidiosam*, quod Mss. quidam habent, et Lambinus primum edidit. Edd. P. Manutii et Ald. N. tantum habent *periculosam infestamque*, quod optimum puto. Si alterutrum *invid.* aut *insid.* deligendum sit, hoc cum Grævio sequar: nam alterum plane alienum est. In sequentibus §. 39. his respondent, *malum, metus, periculum.*

totam vitam periculosam, invidiosam, infestamque reddemus; si nullam religionem sors habebit, [33] nullam sanctitatem conjunctio secundæ dubiæque fortunæ, nullam auctoritatem mores atque instituta majorum. Omnium est communis inimicus, qui fuit hostis suorum. Nemo umquam sapiens proditori credendum putavit. Ipse Sulla, cui adventus istius gratissimus esse debuit, ab se hominem, atque ab exercitu suo removit: Beneventi esse jussit apud eos, quos suis partibus amicissimos esse intelligebat: ubi iste summæ rei causæque nocere nihil posset. ei postea præmia tamen liberaliter tribuit: bona quædam proscriptorum in agro Beneventano diripienda concessit: habuit honorem ut proditori, non ut amico fidem. Nunc, quamvis sint homi- 39
nes, qui mortuum Cn. Carbonem oderint: tamen hi debent, non, quid illi accidere voluerint, sed quid ipsis in tali re metuendum sit, cogitare. Commune est hoc malum, communis metus, commune periculum. Nullæ sunt occultiores insidiæ, quam eæ, quæ latent in simulatione officii, aut in aliquo necessitudinis nomine. nam eum, qui palam est adversarius, facile cavendo vitare possis: hoc vero occultum, intestinum ac domesticum malum, non modo non exsistit, verum etiam opprimit, antequam prospicere atque explorare potueris. Itane vero? tu, cum quæstor ad exercitum 40
missus sis, custos non solum pecuniæ, sed etiam consulis; particeps omnium rerum, consiliorumque fueris; habitus sis in liberûm loco, sicut mos majorum ferebat; repente relinquas? deseras? ad adversarios transeas? O scelus! o portentum [34] in ultimas terras exportandum! Non enim potest ea natura, quæ tantum facinus commiserit, hoc uno scelere esse contenta. necesse est semper aliquid ejusmodi moliatur: b.
necesse est in simili audacia perfidiaque versetur. Itaque 41
idem iste, quem Cn. Dolabella postea, C. Malleolo occiso, pro quæstore habuit, (haud scio, an major etiam hæc necessitudo fuerit, quam illa Carbonis, ac plus judicium voluntatis valere, quam sortis debeat,) idem in Cn. Dolabellam, qui in Cn. Carbonem fuit. Nam quæ in ipsum valebant crimina, contulit in illum, causamque illius omnem ad inimicos accusatoresque detulit: ipse in eum, cui legatus, cui pro quæstore fuerat, inimicissimum atque improbissimum testimonium dixit. Ille, miser cum esset; tum proditione istius nefaria, tum improbo et falso ejusdem testi-

33 *nullam societatem conjunctio.*] Hoc est absurdum. J. F. Gronovius correxit *sanctitatem*, quod recepi, eodem et fortasse majori jure, quo aliæ emendationes receptæ sunt.

34 *in ultimas t. exportandum*] Ex usitata ratione in hac sententia exprimenda debebat esse *deportandum*. Nam *exportare* in bonam partem dicitur, ut de mercibus, nec uspiam aut aliter reperi, aut ab aliis repertum vidi. Itaque sic corrigendum puto.

monio, tum multo etiam ex maxima parte, istius furtorum
16 ac flagitiorum invidia conflagravit. Quid hoc homine fa-
42 ciatis? aut ad quam spem tam perfidiosum, tam importunum animal reservetis? qui [35] in Cn. Carbone sortem, in Cn. Dolabella voluntatem neglexerit ac violarit, [36] eosque ambos non solum deseruerit, sed etiam prodiderit atque oppugnarit. Nolite, quæso, judices, brevitate orationis meæ potius, quam rerum ipsarum magnitudine, crimina ponderare. mihi enim properandum necessario est, ut omnia vo-
43 bis, quæ mihi constituta sunt, possim exponere. Quamobrem, quæstura istius demonstrata, primique magistratus et furto et scelere perspecto, reliqua attendite. in quibus illud tempus Sullanarum proscriptionum ac rapinarum prætermittam: neque ego istum sibi ex communi calamitate defensionem ullam sinam sumere. suis eum certis propriisque criminibus accusabo. Quamobrem, hoc omni tempore Sullano ex accusatione circumscripto, legationem ejus præclaram cognoscite.

44 Posteaquam Cn. Dolabellæ provincia Cilicia constituta
p. 85. a. est; o dii immortales! quanta iste cupiditate, quibus allegationibus illam sibi legationem expugnavit? id quod Cn. Dolabellæ principium maximæ calamitatis fuit. Nam ut iste profectus est, quacumque iter fecit, ejusmodi fuit, non ut legatus populi Romani, sed ut quædam calamitas perva-
17 dere videretur. In Achaia (prætermittam minora omnia, quorum simile forsitan alius quoque aliquid aliquando fecerit: nihil dicam, nisi singulare, nisi quod, si in alium reum diceretur, incredibile videretur,) magistratum Sicyonium nummos poposcit. Ne sit hoc crimen in Verrem: fecerunt alii. cum ille non daret, animadvertit. Improbum, sed non
45 inauditum. Genus animadversionis videte: quæretis, [37] ex quo genere hominum istum judicetis. Ignem ex lignis viridibus atque humidis in loco angusto fieri jussit. ibi hominem ingenuum, domi nobilem, populi Romani socium at-

35 *in Carbone s. in Dolabella v.*] Sic edidi pro *Carbonem*, *Dolabellam*, quod habent edd. vett. usque ad P. Manutium, qui sic correxit, ut nos dedimus. Gruterus nihil, ut solebat, nisi vetustatem librorum spectavit, sensu neglecto. Grævius voluit explicare, dixitque *in* esse *erga*; quod est alienum. Quid est *sors erga aliquem?* Et non sermo est de voluntate erga Dolabellam, sed de voluntate Dolabellæ erga Verrem, qui hunc legatum sibi fecerat, et pro quæstore esse jusserat. Ergo sensus est necessario, sortem, sive religionem sortis, ut ante dixit, violavit in Carbone deserendo, et benignitatem sibi demonstratam in Dolabella prodendo. Conferantur superiora: *haud scio an major—sortis debeat.*

36 *eosque ambos*] Alii inde a Lambino *ambo*, quod non displicebat Grutero, recepitque Grævius: ut aliis locis sæpe viri docti *ambo*, *duo* præferunt his, *ambos*, *duos*.

37 *ex quo genere hominum*] Edd. pr. Ms. Gu. *hominem*, quod restituit Grævius. Quia *gen. hominum* melius respondet illi, *genus animadversionis*, et sic jam Aldus jun. edidit, magisque placebat ipsi Grævio, id servavi.

que amicum fumo, excruciatum, semivivum reliquit. Jam
quæ iste signa, quas tabulas pictas ex Achaia sustulerit,
non dicam hoc loco. est alius mihi locus ad hanc istius cu-
piditatem demonstrandam servatus. Athenis audistis ex
æde Minervæ grande auri pondus ablatum. dictum hoc est
in Cn. Dolabellæ judicio. dictum? [38] etiam æstimatum.
Hujus consilii non modo participem C. Verrem, sed prin-
cipem fuisse reperietis. Delum venit. ibi ex fano Apollinis 46
religiosissimo noctu clam sustulit signa pulcherrima atque
antiquissima: eaque in onerariam navem suam conjicienda
curavit. Postridie cum fanum spoliatum viderent ii, qui
Delum incolebant, graviter ferebant. est enim tanta apud
eos ejus fani religio atque antiquitas, ut in eo loco ipsum
Apollinem natum esse arbitrentur. verbum tamen facere
non audebant, ne forte ea res ad Dolabellam ipsum pertine-
ret. Tum subito tempestates coortæ sunt maximæ, judi- 18
ces, ut non modo proficisci, cum cuperet, Dolabella non b.
posset, sed vix in oppido consisteret: ita magni fluctus eji-
ciebantur. Hic navis illa prædonis istius, onusta signis re-
ligiosis, expulsa atque ejecta fluctu, frangitur. in littore
signa illa Apollinis reperiuntur: jussu Dolabellæ reponun-
tur: tempestas sedatur: Dolabella Delo proficiscitur. Non 47
dubito, quin, tametsi nullus in te sensus humanitatis, nulla
ratio umquam fuit religionis, nunc tamen, in metu pericu-
loque tuo, tuorum tibi scelerum veniat in mentem. Potest-
ne tibi ulla spes salutis commoda ostendi, cum recordaris,
in deos immortales quam impius, quam sceleratus, quam
nefarius fueris? Apollinemne tu Delium spoliare ausus es?
illine tu templo, tam antiquo, tam sancto, tam religioso
manus impias ac sacrilegas afferre conatus es? Si in pueri-
tia non his artibus et disciplinis institutus eras, ut ea, quæ
litteris mandata sunt, disceres atque cognosceres; ne postea
quidem, cum in ea ipsa loca venisti, potuisti accipere id,
quod est proditum memoriæ ac litteris? Latonam ex longo 48
errore et fuga, gravidam, et jam ad pariendum vicinam,
temporibus exactis, [39] confugisse Delum, atque ibi Apol-
linem Dianamque peperisse: qua ex opinione hominum illa
insula eorum deorum sacra putatur: tantaque ejus auctori-
tas religionis et est, et semper fuit, ut ne Persæ quidem,
cum bellum toti Græciæ, diis hominibusque indixissent, et
mille numero navium classem ad Delum appulissent, quid-
quam conarentur aut violare, aut attingere. Hoc tu fanum
depopulari, homo improbissime, atque amentissime, aude-

38 *etiam æstimatum*] Hoc additur ad intelligendam veritatem criminis. nam æstimatio fit, reo convicto et damnato.

39 *confugisse Delum*] Sic edd. pr. ut non esset opus conjectura Hotomanni. Aldus ediderat *fugisse*. sic et Mss. Noster *confugisse*.

p. 86. bas? fuit ulla cupiditas tanta, quæ tantam exstingueret re-
a. ligionem? et, si tum hæc non cogitabas, ne nunc quidem
recordaris, nullum esse tantum malum, quod non tibi pro
19 sceleribus tuis jamdiu debeatur? In Asiam vero postquam
49 venit, quid ego adventus istius prandia, cœnas, equos, mu-
neraque commemorem? Nihil cum Verre de quotidianis
criminibus acturus sum. Chio per vim signa pulcherrima
dico abstulisse: item Erythris, et Halicarnasso. Tenedo
(prætereo pecuniam, quam eripuit) Tenem ipsum, qui apud
Tenedios sanctissimus Deus habetur, qui urbem illam dici-
tur condidisse, cujus ex nomine Tenedus nominatur; hunc
ipsum, inquam, Tenem, pulcherrime factum, quem quon-
dam [40] in comitio vidistis, abstulit magno cum gemitu civi-
50 tatis. Illa vero expugnatio fani antiquissimi et nobilissimi
Junonis Samiæ, quam luctuosa Samiis fuit? quam acerba
toti Asiæ? quam clara apud omnes? quam nemini vestrûm
inaudita? de qua expugnatione cum legati ad C. Neronem
in Asiam Samo venissent; responsum tulerunt, ejusmodi
querimonias, [41] quæ ad legatum populi Romani pertinerent,
non ad prætorem, sed Romam deferri oportere. [42] Qua de
re Charidemum Chium testimonium priore actione dicere
audistis: sese, cum esset trierarchus, et Verrem ex Asia
decedentem prosequeretur, jussu Dolabellæ fuisse una cum
isto Sami: seseque tum scire spoliatum esse fanum Junonis
et oppidum Samum: posteaque se causam apud Chios,
cives suos, Samiis accusantibus, [43] publice dixisse: eoque se
esse absolutum, quod planum fecisset, ea, quæ legati Sami-
orum dicerent, ad Verrem, non ad se, pertinere. Quas
iste tabulas illinc, quæ signa sustulit? quæ cognovi egomet
apud istum in ædibus nuper, cum obsignandi gratia venis-
51 sem. Quæ signa nunc, Verres, ubi sunt? illa quæro, quæ
apud te nuper ad omnes columnas, omnibus etiam interco-

40 *in comitio*] Nempe in ludis circensibus, quibus forum et viæ, qua pompa ibat, ornabantur signis, undique, etiam e remotissimis provinciis, comportatis ornabatur: unde *forum ornatum* est etiam apud nostrum, item *forum comitiumque adornatum*. v. Clav. in *forum*.

41 *quæ ad legatum p. R. pertinerent*] Etiam legati imperatorum in exercitibus, et provincialium magistratuum, legati populi R. dicuntur, ut aliis locis. Infra c. 31. De hoc legato cognoscere Nero non poterat, quia non erat legatus ipsius, et tantum per suam provinciam iter faciebat.

42 *Qua de re Charidemum—non ad se pertinere*] Hæc in omnibus edd. sunt in c. 20. principio, post verba *sectoremque pugnare*. Ea huc transtuli, quia manifeste pertinent ad spoliationem tantum templi, nec illo in loco cum antecedentibus cohærent. Spero me hanc transpositionem omnibus probaturum: mirorque, neminem hic hæsisse.

43 *publice dixisse*] Cur *publice dixit* caussam? Immo privatim dixit, nam ipse furti reus factus erat. Suspectum mihi fuit semper verbum. Si est a Cicerone, ad antecedentia pertinet, ad *accusantibus*. Samiorum legati e decreto civitatis accusarunt Charidemum. Itaque sic interpunxi potius, quam verbum ipsum delevi, quod est in omnibus libris, nec glossam sapit.

lumniis, [44] in silva denique disposita sub divo vidimus. Cur
ea, quamdiu alium prætorem cum iis judicibus, quos in ho-
rum locum [45] subsortiturus eras, de te in consilium iturum
putasti, tamdiu domi fuerunt? posteaquam [46] nostris testi-
bus nos, quam horis tuis, uti malle vidisti; nullum signum
domi reliquisti, præter duo, quæ in mediis ædibus sunt;
quæ ipsa Samo sublata sunt? non putasti me tuis familia- b.
rissimis in hanc rem testimonia denuntiaturum, qui tuæ
domi sæpe fuissent; ex quibus quærerem, signa scirentne
fuisse, quæ non essent? Quid tum hos de te judicaturos 20
arbitratus es, cum viderent, te jam non contra accusatorem 52
tuum, sed contra [47] quæstorem sectoremque pugnare? A- 53
spendum, vetus oppidum et nobile in Pamphylia scitis esse,
plenissimum signorum optimorum. non dicam illinc hoc
signum ablatum esse, et illud: hoc dico, nullum te Aspendi
signum, Verres, reliquisse: omnia ex fanis, ex locis publi-
cis, palam, spectantibus omnibus, plostris evecta asportata-
que esse. Atque etiam illum Aspendium citharistam, de
quo sæpe audistis id, quod est Græcis hominibus in pro-
verbio, quem omnia intus canere dicebant, sustulit, et in
intimis suis ædibus posuit: [48] ut etiam illum ipsum artificio
suo superasse videatur. Pergæ fanum antiquissimum et 54
sanctissimum Dianæ scimus esse. id quoque a te nudatum
ac spoliatum esse; ex ipsa Diana, quod habebat auri, de-
tractum atque ablatum esse dico. Quæ, malum, est ista
tanta audacia atque amentia? quas enim sociorum atque
amicorum urbes adisti legationis jure et nomine; si in eas
vi cum exercitu imperioque invasisses, tamen, opinor, quæ

44 *in silva*] Edd. pr. habent *insula:* quod mutavit primus Aldus. *In silva*, quod habet Ms. G. etsi potest intelligi de viridario, ut interpretatur Asconius; tamen et *insula* explicari potest. Nam Verris domus potuit esse insula. v. Clav. in h. v.

45 *subsortiturus eras.*] Edd. pr. et vett. habent *subsortitus es*, Ms. Gu. *sortitus es.* Edidere post *eras*, nescio unde, sed recte Hotomannus volebat legi *subsortiturus eras:* quod res sane desiderat. Ego, quia Asconius sic habet, recepi. Nam quod Grævius dicit, animo ac spe jam subsortitum fuisse, id nihili est: nam ea solet addere Cicero, cum hoc vult dicere. Satis etiam erat *sortiturus erat:* quoniam illa non futura erat subsortitio, quæ proprie dicitur, fitque post rejectionem: sed et supra sic est Act. I. in Verr. c. 10. *subsortiemur in Metelli locum.*

46 *nostris testibus nos, quam horis tuis*] In *tuis* non sine causa hæreat aliquis. Nam *horæ* sunt tempus Ciceroni datum ad dicendum oratione perpetua: eo Cicero noluit uti, sed potius statim testes producere et interrogare, ut clarum est ex oratione superiori. Nec est *tuis* apud Asconium. Quia tamen concinnitatem facit, *nostris testibus—horis tuis*, non ausus sum delere: suntque *horæ tuæ* intelligendæ, quibus Ciceronem uti commodum et optabile erat Verri, propter eas causas, quæ in eadem oratione commemoratæ sunt, v. c. 11.

47 *quæstorem sectoremque*] Infra c. 23. extr. tantum *sector* commemoratur. Quæstorem int. ærarii, cujus interest, nihil e bonis vendendis perire, ut sectoris, qui omnia bona emit, ea integra servari.

48 *ut etiam—videatur*] Subfrigida sententiola, quæ nititur verbis *intus* et *intimis.* Etiam *suo* suspectum est quibusdam; nec est apud Asconium: et sane melius abesset.

p. 87. signa atque ornamenta ex his urbibus sustulisses, hæc non
a. in tuam domum, neque in suburbana amicorum, sed Ro-
21 mam in publicum deportasses. Quid ego de M. Marcello
55 loquar, qui Syracusas, urbem ornatissimam, cepit? quid de L. Scipione, qui bellum in Asia gessit, Antiochumque, regem potentissimum, vicit? quid de Flaminino, qui regem Philippum et Macedoniam subegit? quid de L. Paullo, qui regem Persen vi ac virtute superavit? quid de L. Mummio, qui urbem pulcherrimam atque ornatissimam, Corinthum, plenissimam rerum omnium, sustulit, urbesque Achaiæ Bœotiæque multas sub imperium populi Romani ditionemque subjunxit? quorum domus, cum honore et virtute florerent, signis et tabulis pictis erant vacuæ. At vero urbem totam, templa deorum, omnesque Italiæ partes,
56 illorum donis ac monumentis exornatas videmus. Vereor, ne hæc forte cuiquam nimis antiqua, et jam obsoleta videantur. ita enim tum æquabiliter omnes erant hujusmodi, ut hæc laus eximiæ virtutis et innocentiæ, non solum hominum, verum etiam temporum illorum esse videatur. P. Servilius, vir clarissimus, maximis rebus gestis, adest: de te sententiam laturus est: 49 Olympum vi, copiis, consilio, virtute cepit, urbem antiquam, et omnibus rebus auctam et ornatam. Recens exemplum fortissimi viri profero. nam postea Servilius imperator populi Romani Olympum, urbem hostium, cepit, quam tu in iisdem locis legatus quæstorius oppida pacata sociorum atque ami-
57 corum diripienda ac vexanda curasti. Tu, quæ ex fanis religiosissimis per scelus et latrocinium abstulisti, ea nos videre, nisi in tuis amicorumque tuorum tectis, non possumus: P. Servilius, quæ signa atque ornamenta ex urbe
b. hostium, vi et virtute capta, belli lege, atque imperatorio jure sustulit, ea populo Romano apportavit, per triumphum vexit, in tabulas publicas ad ærarium perscribenda curavit. Cognoscite ex litteris publicis hominis amplissimi diligentiam. Recita. RATIONES RELATÆ P. SERVILII. Non solum numerum signorum, sed etiam uniuscujusque magnitudinem, figuram, statum, litteris definiri vides. Certe major est virtutis victoriæque jucunditas, quam ista voluptas, quæ percipitur ex libidine et cupiditate. multo diligentius habere dico Servilium prædam populi
22 Romani, quam te tua furta notata atque descripta. Dices,
58 tua quoque signa et tabulas pictas ornamento urbi foroque populi Romani fuisse. Memini: vidi simul cum populo

49 *Olympum*] Vetus lectio est *Olynthum*, quæ est et in Gu. Pro ea primus P. Manutius edidit *Olympum*, restituitque Gruterus, necessario postulante historia. Servilius non potuit Olynthum expugnare, quæ non in ejus provincia Cilicia, sed in Græcia fuit.

Romano forum comitiumque adornatum, ad speciem magnifico ornatu, ad sensum cogitationemque acerbo et lugubri. Vidi collucere omnia furtis tuis, præda provinciarum, spoliis sociorum atque amicorum. Quo quidem tempore, judices, iste spem maximam reliquorum quoque peccatorum nactus est. Vidit enim eos, qui judiciorum dominos se dici volebant, harum cupiditatum esse servos. Socii 59
vero nationesque exteræ spem omnium tum primum abjecere rerum ac fortunarum suarum: propterea, quod casu legati ex Asia atque Achaia plurimi Romæ tunc [50] fuerunt, qui deorum simulacra, ex suis fanis sublata, in foro venerabantur. itemque cetera signa et ornamenta cum cognoscerent, alia alio in loco lacrymantes intuebantur. quorum omnium hunc sermonem tum esse audiebamus: *Nihil esse, quod quisquam dubitaret de exitio sociorum atque amicorum: cum quidem viderent in foro populi Romani, quo in loco antea, qui sociis injurias fecerant, accusari et condemnari so-* p. 88.
*lebant, ibi esse palam posita ea, quæ ab sociis per scelus ablata* a.
*ereptaque essent.* Hic ego non arbitror illum negaturum, 60
signa sese plurima, tabulas pictas innumerabiles habere: sed, ut opinor, solet hæc, quæ rapuit et furatus est, nonnumquam dicere, se emisse: quoniam quidem in Achaiam, Asiam, Pamphyliam, sumtu publico, et legationis nomine, [51] mercator signorum tabularumque pictarum missus
est. Habeo et istius, et patris ejus accepti tabulas omnes: 23
quas diligentissime [52] legi atque digessi: patris, quoad vixit: tuas, quoad ais te confecisse. Nam in isto, judices, hoc novum reperietis. Audimus, aliquem tabulas numquam confecisse: quæ est opinio hominum de Antonio falsa. nam fecit diligentissime. verum sit hoc genus aliquod minime probandum. Audimus, alium non ab initio fecisse, sed ex tempore aliquo confecisse? est aliqua etiam hujusce rei ratio. Hoc vero novum et ridiculum est, quod hic nobis respondit, cum ab eo tabulas postularemus: [53] usque ad M. Terentium et C. Cassium consules confecisse; postea

50 *fuerunt, qui—venerabantur*] Debebat esse *venerarentur:* et videtur sic habuisse in exemplo suo scholiastes anonymus Vossianus.

51 *mercator signorum* &c.] Hoc valde invidiose dicitur, quia mercatoris nomen ap. Romanos non valde honestum. Sed P. Manutius hic addidit ante *mercator*, *cum imperio et securibus;* quod Aldus junior secutus est, sine dubio ex Asconio, vel e Verr. IV, 4. v. Clav. in *imperium*. Sed id locum habere non potest: quod legatus talis lictorem quidem habet, sed non imperium et secures.

52 *legi atque digessi*] Quomodo *digessit* alterius rationes? nempe, ut opinor, omnes pecunias, tum expensas, tum acceptas, sub certa genera redigendo, i. e. genera rerum, pro quibus pecunia data vel accepta sit. In istis ergo generibus rerum ita digestis, nullas tabulas, nulla signa repererat.

53 *usque ad M. Ter.*] i. e. ad eum annum, quo in provinciam Siciliam abiit Verres. Nam hi Coss. fuere a. 680. Verres prætor urbanus a. 679.

61 destitisse. Alio loco, hoc cujusmodi sit, considerabimus. nunc nihil ad me attinet. horum enim temporum, in quibus nunc versor, habeo tabulas, et tuas, et patris. Plurima signa pulcherrima, plurimas tabulas optimas deportasse te, negare non potes: atque utinam neges! Unum ostende in tabulis aut tuis, aut patris tui emptum esse: vicisti. ne hæc quidem duo signa pulcherrima, quæ nunc ad impluvium tuum stant, quæ multos annos ad valvas Junonis Samiæ steterunt, habes quomodo emeris; hæc, inquam, duo, quæ in ædibus tuis sola jam sunt, quæ sectorem exspectant, re-
24 licta ac destituta a ceteris signis. At, credo, in hisce solis
62 rebus indomitas cupiditates atque effrenatas habebat: ce-
b. teræ libidines ejus ratione aliqua aut modo continebantur. Quam multis istum ingenuis, quam multis matribus familias, in illa tetra atque impura legatione, vim attulisse existimatis? ecquo in oppido pedem posuit, ubi non plura stuprorum flagitiorumque suorum, quam adventus sui vestigia reliquerit? Sed ego omnia, quæ negari poterunt, prætermittam: etiam hæc, quæ certissima sunt et clarissima, relinquam: unum aliquod de nefariis istius factis eligam; quo facilius ad Siciliam possim aliquando, quæ mihi hoc
63 oneris negotiique imposuit, pervenire. Oppidum est in Hellesponto Lampsacum, judices, in primis Asiæ provinciæ clarum et nobile: homines autem ipsi Lampsaceni tum summe in omnes cives Romanos officiosi, tum præterea maxime sedati et quieti, prope præter ceteros ad summum Græcorum otium potius, quam ad ullam vim aut tumultum accommodati. Accidit, cum iste a Cn. Dolabella efflagitasset, ut se ad regem Nicomedem, regemque Sadalam mitteret, cumque iter hoc sibi magis ad quæstum suum, quam ad reipublicæ tempus accommodatum depoposcisset; ut illo itinere veniret Lampsacum, cum magna calamitate et prope pernicie civitatis. Deducitur iste ad Janitorem quendam hospitem: comitesque ejus item apud ceteros hospites collocantur. Ut mos erat istius, atque ut eum suæ libidines [54] flagitiosæ facere admonebant, statim negotium dat illis suis comitibus, nequissimis turpissimisque hominibus, uti videant et investigent, ecqua virgo sit, aut mulier digna, quamobrem [55] ipse Lampsaci diutius commoretur.

54 *flagitiosæ facere admonuerant*] In Ms. Franc. *flagitiose*, ut in Guelf. quod Jac. Gronovio et Grævio rectum videbatur. Sed sic sæpe in libris pro *æ* scribitur. Meæ aures non ferunt, *ut eum—flagitiose facere a.* Nec tamen negem, duriusculum esse, *suæ libidines flagitiosæ*. *Facere* etiam malebat deleri Guilielmius, quod certe foret elegantius. Denique pro *admonuerant* non dubitavi rescribere *admonebant*, quod *erat* postulat, et res. Vidit ita esse debere cum Lambino Guilielmius. Quia et in Ms. Cujacii sic fuit, et Ms. Gu. habet *commovebant*; recipere non dubitavi. Ceterum locum hunc interpolatum credo.

55 *iste diutius commoraretur*] Lati-

Erat comes ejus Rubrius quidam, homo factus ad istius li- 25
bidines, qui miro artificio, quocumque venerat, hæc in- 64
vestigare omnia solebat. Is ad eum rem istam defert: Phi-
lodamum esse quendam, genere, honore, copiis, existima-
tione facile principem Lampsacenorum: ejus esse filiam, p. 89.
quæ cum patre habitaret, propterea quod virum non habe- a.
ret, mulierem eximia pulchritudine; sed eam summa inte-
gritate pudicitiaque existimari. Homo, ut hæc audivit,
sic exarsit ad id, quod non modo ipse numquam viderat,
sed ne audierat quidem ab eo, qui ipse vidisset, ut statim
ad Philodamum migrare se diceret velle. Hospes Janitor,
qui nihil suspicaretur, veritus, [56] ne quid in ipso se offen-
deretur, hominem summa vi retinere cœpit. Iste, qui hos-
pitis relinquendi causam reperire non posset, alia sibi rati-
one viam munire ad stuprum cœpit: Rubrium, delicias suas,
in omnibus ejusmodi rebus adjutorem suum et conscium,
parum laute diversari dicit: ad Philodamum deduci jubet.
Quod ubi est Philodamo nunciatum, tametsi erat ignarus, 65
quantum sibi ac liberis suis [57] jam tum mali constitueretur,
tamen ad istum venit; ostendit, munus illud suum non esse:
se, cum suæ partes essent hospitum recipiendorum, tum
ipsos tamen prætores et consules, non legatorum asseclas,
recipere solere. Iste, qui una cupiditate raperetur, totum
illius postulatum causamque neglexit: per vim ad eum, qui
recipere non debebat, Rubrium deduci imperavit. Hic 26
Philodamus, posteaquam jus suum obtinere non potuit, ut
humanitatem consuetudinemque suam retineret, laborabat.
Homo, qui semper hospitalissimus amicissimusque nostro-
rum hominum existimatus esset, noluit videri ipsum illum
Rubrium invitus in domum suam recepisse: magnifice, et

nitas jubet scribere *commoretur*, et sic edidi. Credidi dudum pro *iste* legendum *ipse:* nam refertur ad *illis*, et ad Verrem. Cicero, cum ex sua persona loquitur, dicit *iste*, non cum e persona Verris. Ecce sic Ms. Gu.

56 *ne quid in ipso se offenderetur*] Sic Mss. etiam Gu. et edd. pr. quod malui sequi, quam lectionem Aldinam, *ne quid in ipso se offenderit*, quæ et incertum est, unde sit, et ipsa quoque habet aliquid offensionis, ut Grævius *se* velit deleri; nescio, quare non potius *ipso*. Phrasis *offendere in aliquo*, quæ est Ciceroniana, significat, ab aliquo, vel alicujus causa, aliquid incommodi accepisse, non, quod h. l. desideratur, se Verri displicere. Hoc exprimitur a Cicerone per passivum. v. Clavem in h. v. Unde *offensus* est, qui displicet, reprehenditur; *offensum*, quod displicet, molestum est. Sensus ergo est, ne quid esset in semet ipso, quod displiceret Verri; nam in ipsa domo et ceteris rebus nihil esse, quod displicere posset.

57 *jam tum*] Hæc verba mihi suspecta sunt: nec, si abessent, quisquam aliquid deesse suspicaretur. Contra *jam* in verbis *munus illud suum non esse* excidisse puto. Nam, ut bene Asconius, duo demonstrat Philodamus, primum hoc tempore suas partes non esse, recipere hospites, deinde, si sint, non asseclam prætoris recipere se debere. Suspicatus sum Ciceronem dedisse, *ignarus, sibi ac liberis suis quantum mali constitueretur—munus illud jam suum non esse.* Post *tum ipsos tamen* est in Ms. Gu. et edd. pr. *tum ipsos tantum* est a P. Manutio, quod per conjecturam corrigebat Hotomannus *tamen*, idque restituit Gruterus.

ornate, ut erat in primis inter suos copiosus, convivium
comparat: rogat Rubrium, ut, quos ei commodum sit, in-
vitet: locum sibi soli, si videatur, relinquat. etiam filium
b. suum, lectissimum adolescentem, foras ad propinquum suum
66 quendam mittit ad cœnam. Rubrius istius comites invi-
tat: eos omnes Verres certiores facit, quid opus esset. ma-
ture veniunt: discumbitur. fit sermo inter eos, et invitatio,
ut Græco more biberetur. hortatur hospes: poscunt majori-
bus poculis: celebratur omnium sermone lætitiaque convi-
vium. Posteaquam satis calere res Rubrio visa est; Quæso,
inquit, Philodame, cur ad nos filiam tuam non intro vocari
jubes? Homo, qui et summa gravitate, et jam id ætatis, et
parens esset, obstupuit hominis [58] improbi dicto. Instare
Rubrius. Tum ille, ut aliquid responderet, negavit moris
esse Græcorum, ut in convivio virorum accumberent mu-
lieres. Hic tum alius ex alia parte: enimvero ferendum
hoc non est: vocetur mulier, et simul servis suis Rubrius,
ut januam clauderent, et ipsi ad fores assisterent, imperat.
67 [59] Quod ubi ille intellexit id agi, atque id parari, ut filiæ
suæ vis afferretur; servos suos ad se vocat: his imperat, ut
se ipsum negligant, filiam defendant: excurrat aliquis,
qui hoc tantum domestici mali filio suo nunciet. Clamor
interea fit tota domo, [60] pugna inter servos Rubrii atque
hospitis. Jactatur domi suæ vir primus, et homo honestis-
simus. pro se quisque manus affert: aqua denique ferven-
ti a Rubrio ipso Philodamus perfunditur. Hæc ubi filio
nuntiata sunt; statim exanimatus ad ædes contendit, ut et
vitæ patris, et pudicitiæ sororis succurreret. Omnes eodem
animo Lampsaceni, simul ut hoc audiverunt, quod eos tum
Philodami dignitas, tum injuriæ magnitudo movebat, ad
ædes noctu convenerunt. Hic lictor istius Cornelius, qui
cum ejus servis erat a Rubrio, quasi in præsidio, ad aufe-
rendam mulierem collocatus, occiditur, servi nonnulli vul-
p. 90. nerantur. ipse Rubrius in turba sauciatur. Iste, qui sua
a. cupiditate tantos tumultus concitatos videret, cupere aliqua
27 evolare, si posset. Postridie mane homines in concionem
68 veniunt: quærunt, quid optimum factu sit: pro se quisque,

58 *improbi dicto*] An *improbe dicto?* Sic infra c. 29. *minister improbissimæ cupiditatis. improbe dictum est,* quod ad libidinem spectat, idque bene convenit loco et rei.

59 *Quod ubi ille intell.*] *Quod* accipiendum est, ut sæpe et in *quod si:* nam alias *id* redundat.

60 *pugna inter servos R. atque hosp.*] In edd. pr. et Ms. G. abest *pugna*, quod ab indicio Hotomanni, e Julii Rufiniani libello de figuris receptum est. Id nisi esset, certe totum hoc *pugna inter s. R. a. h.* esse putarem titulum marginis, qui in textum irrepserit: a quo tamen et sic non valde abhorreo. nam pugna illa satis e verbis *clamor tota domo* &c. intelligitur. est enim ille clamor pugnantium. Mox *vir primus* est lectio edd. pr. usque ad Aldum: quæ est in Ms. G. Pro ea male P. Victorius et P. Manutius dedere *vir optimus*.

ut in quoque erat auctoritatis plurimum, ad populum loquebatur: inventus est nemo, cujus non hæc et sententia esset et oratio: *Non esse metuendum, si istius nefarium scelus Lampsaceni ulti vi manuque essent, ne senatus populusque Romanus in eam civitatem animadvertendum putaret. Quodsi hoc jure legati populi Romani in socios nationesque exteras uterentur, ut pudicitiam liberorum servare ab eorum libidine tutam non liceret; quidvis esse perpeti satius, quam in tanta vi atque acerbitate versari.* Hæc cum omnes sentirent, et 69
cum in eam rationem pro suo quisque sensu ac dolore loqueretur; omnes ad eam domum, in qua iste deversabatur, profecti sunt: cædere januam saxis, instare ferro, ligna et sarmenta circumdare, ignemque subjicere cœperunt. Tum cives Romani, qui Lampsaci negotiabantur, concurrunt: orant Lampsacenos, ut gravius apud eos nomen legationis, quam injuria legati putaretur: sese intelligere hominem illum esse impurum ac nefarium: sed, quoniam nec perfecisset, quod conatus esset, neque futurus esset Lampsaci postea, levius eorum peccatum fore, si homini scelerato pepercissent, quam si legato non pepercissent. Sic iste, multo 70
sceleratior et nequior, quam ille Hadrianus, aliquanto etiam felicior fuit. ille, quod ejus avaritiam cives Romani ferre non potuerant, Uticæ domi suæ vivus exustus est: idque ita illi merito accidisse existimatum est, ut lætarentur omnes, neque ulla animadversio constitueretur: hic sociorum ambustus incendio, tamen ex illa flamma periculoque evolavit; neque adhuc causam ullam excogitare potuit, quamobrem commiserit, aut quid evenerit, ut in tantum pericu- b.
lum veniret. Non enim potest dicere; cum seditionem sedare vellem, cum frumentum imperarem, cum stipendium cogerem, cum aliquid denique reipublicæ causa gererem; quod acrius imperavi, quod animadverti, quod minatus sum. Quæ si diceret; tamen ignosci non oporteret, si nimis atrociter imperando sociis, in tantum adductus periculum videretur. Nunc cum ipse causam illius tumultus ne- 28
que veram dicere, neque falsam confingere audeat; homo 71
autem ordinis sui frugalissimus, qui tum accensus C. Neroni fuit, P. Tettius, hæc eadem se Lampsaci cognosse dixerit; vir omnibus rebus ornatissimus C. Varro, qui tum in Asia tribunus militum fuit, hæc eadem ipsa se ex Philodamo audisse dicat; potestis dubitare, quin istum fortuna non tam ex illo periculo eripere voluerit, quam ad vestrum judicium reservare? Nisi vero illud dicet, quod et in testimonio Tettii, priore actione interpellavit Hortensius; [61] (quo

61 *quo tempore—quod diceret*] Hæc in parenthesi sunt dicta: itaque signo parentheseos inclusi.

tempore quidem signi satis dedit, si quid esset, quod posset dicere, se tacere non posse; ut, quamdiu in ceteris rebus tacuerit, scire omnes possemus, nihil habuisse quod diceret.) hoc tum dixit, Philodamum, et ejus filium, a C. Ne-
72 rone esse damnatos. De quo ne multa disseram, tantum dico, secutum id esse Neronem, et ejus consilium, quod Cornelium lictorem occisum esse constaret: putasse non oportere esse cuiquam, ne in ulciscenda quidem injuria, hominis occidendi potestatem. In quo video, Neronis judicio non te absolutum esse improbitatis, sed illos damnatos esse cædis. Verum ista damnatio tamen cujusmodi fuit? Audite, quæso, judices, et aliquando misereminí sociorum, et ostendite, aliquid his in vestra fide præsidii esse oportere.
29 Quod toti Asiæ jure occisus videbatur istius ille, verbo
p. 91. lictor, re vera minister improbissimæ cupiditatis: pertimuit
a. iste, ne Philodamus Neronis judicio liberaretur. rogat et orat Dolabellam, ut de sua provincia decedat: ad Neronem proficiscatur: se demonstrat incolumem esse non posse, si Philodamo vivere, atque aliquando Romam venire licuis-
73 set. Commotus est Dolabella. fecit id, quod multi reprehenderunt, ut exercitum, provinciam, bellum relinqueret, et in Asiam, hominis nequissimi causa, in alienam provinciam, proficisceretur. Posteaquam ad Neronem venit: contendit ab eo, ut Philodami causam cognosceret. Venerat ipse, [62] qui esset in consilio, et primus sententiam diceret. adduxerat etiam præfectos, et tribunos militares suos, quos Nero omnes in consilium vocavit. erat in consilio etiam æquissimus judex ipse Verres. erant nonnulli togati creditores Græcorum, quibus ad exigendas pecunias improbissi-
74 mi cujusque legati plurimum prodest gratia. Ille miser defensorem reperire neminem poterat. Quis enim esset aut togatus, qui Dolabellæ gratia; aut Græcus, qui ejusdem vi et imperio non moveretur? Accusator autem opponitur civis Romanus de creditoribus Lampsacenorum; qui, si dixisset, quod iste jussisset, per ejusdem istius lictores a populo pecuniam posset exigere. Cum hæc omnia tanta contentione, tantis copiis agerentur; cum illum miserum multi accusarent, nemo defenderet; cumque Dolabella cum suis præfectis pugnaret in consilio; Verres fortunas agi suas diceret; idem testimonium diceret; idem esset in consilio; idem accusatorem parasset; hæc cum omnia fierent, et cum

62 *qui esset in consilio et primus* &c.] Nempe hoc honoris caussa fieri solebat, ut illustres viri per talem occasionem judicii habendi in judicum numero essent; quod judices in caussis provincialium capitalibus cives Romani essent. Hinc lux est loco Lucæ Act. 25, 23. Isque honos mansit viris honoratis etiam sub Cæsaribus christianis. v. Gothofr. ad l. 1. Cod. Theod. de offic. jud. qua in lege exceptio addita est.

hominem constaret occisum; tamen tanta vis istius injuriæ, tanta in isto improbitas putabatur, ut de Philodamo amplius pronuntiaretur. Quid ego nunc [63] in altera actione 30
Cn. Dolabellæ spiritus, quid hujus lacrymas et concursa- 75
tiones proferam? quid C. Neronis, viri optimi atque inno- b.
centissimi, nonnullis in rebus animum nimis timidum atque demissum? qui in illa re [64] quid facere potuerit, non habebat, nisi forte, id quod omnes tum desiderabant, ut ageret eam rem sine Verre et Dolabella. quidquid esset sine his actum, omnes probarent: tum vero quod pronuntiatum est, non per Neronem judicatum, sed per Dolabellam ereptum existimabatur. Condemnatur enim [65] perpaucis sententiis Philodamus et ejus filius. Adest, instat, urget Dolabella, ut quamprimum securi feriantur, quo quam minime multi ex illis de istius nefario scelere audire possent.
Constituitur in foro Laodiceæ spectaculum acerbum, et mi- 76
serum, et grave toti Asiæ provinciæ; grandis natu parens adductus ad supplicium; ex altera parte filius: ille, quod pudicitiam liberorum; hic, quod vitam patris famamque sororis defenderat. Flebat uterque, non de suo supplicio, sed pater de filii morte, de patris, filius. Quid lacrymarum ipsum Neronem putatis profudisse? quem fletum totius Asiæ fuisse? quem luctum et gemitum Lampsacenorum? securi esse percussos homines innocentes, nobiles, socios populi Romani atque amicos, propter hominis flagitiosissimi singularem nequitiam atque improbissimam cupiditatem? Jam jam, Dolabella, [66] neque tui, neque tuorum libe- 77
rûm, quos tu miseros in egestate atque in solitudine reliquisti, misereri potest. Verresne tibi tanti fuit, ut ejus libidinem hominum innocentium sanguine lui velles? Idcircone exercitum atque hostem relinquebas, ut tua vi et cru-

63 *in alteram actionem*] Sine dubio Cicero scripsit *in altera actione*, nempe de Philodamo, postquam ampliatum erat, et comperendinatio facta. Nam ad *proferam* non pertinet, et *spiritus* et *lacrimæ in actionem* non dicuntur. Quia sic est ap. Asconium, recepi, item in Mss. Franc. Gu. Voluitque et Grævius edere, sed operæ non paruerunt. Pro *concursiones* Hotomannus malebat *concursationes*, quod est sane usitatius: et *concursiones* possunt e compendiaria scriptura nasci. tamen ferri posset: nam et *concurrere* de uno, ut *concursare* dicitur. Sed quia *concursationes* plane habet Ms. Gu. recepi.

64 *quid facere potuerit, non habebat*] Hoc nullo modo verum esse potest. Cicero scripsit aut, *quid faceret*, aut *q. facere posset*: sed illud melius. In sequentibus etiam rectius *probassent* respondet rei et sententiæ. Ms. Gu. h. l. est valde vitiatus.

65 *perpaucis sententiis*] int. supra numerum earum, quæ absolverant.

66 *neque tui*] Grævius addidit *me* post primum *neque*, quod Gruterus omiserat; nempe quia in edd. antiquis non est, nec ipse in Mss. repererat: Grævius in Ms. uno reperit, ego in Guelf. Addit etiam Asconius. Si est addendum, mallem, *me neque tui*, ut Lambinus fecit et ap. Quintil. edd. quædam, aut *neque tui me, neque*. Quod et Quintilianum habere dicunt IX, 1. id est incertum, fluctuantibus in illo loco libris. Ceterum *me miseretur* etiam e L. Crassi oratione profert Priscianus L. VIII. p. 824. ed. Putsch. *Misereri* passive est Invent. I. 30.

delitate istius hominis improbissimi pericula sublevares? Quod enim eum tibi quæstoris in locum constitueras, id-
p. 92. circo tibi amicum in perpetuum fore putasti? Nesciebas,
a. ab eo Cn. Carbonem consulem, cujus re vera quæstor fuit, non modo relictum, sed etiam spoliatum auxiliis, pecunia, nefarie oppugnatum et proditum? Expertus igitur es istius perfidiam tum, cum se ad inimicos tuos contulit: cum in te homo ipse nocens acerrimum testimonium dixit: cum ra-
31 tiones ad ærarium, nisi damnato te, referre noluit. Tan-
78 tæne tuæ, Verres, libidines erunt, ut eas capere ac sustinere non provinciæ populi Romani, non nationes exteræ possint? Tune, quod videris, quod audieris, quod concupieris, quod cogitaris, nisi id ad nutum tuum præsto fuerit, nisi libidini tuæ cupiditatique paruerit, immittentur homines? expugnabuntur domus? civitates non modo pacatæ, verum etiam sociorum atque amicorum, ad vim atque ad arma confugient, ut ab se atque ab liberis suis legati populi Romani scelus ac libidinem propulsare possint? Nam quæro abs te, circumsessusne sis Lampsaci: cœperitne domum, in qua deversabare, illa multitudo incendere: voluerintne legatum populi Romani comburere vivum Lampsaceni. negare non potes. habeo enim testimonium tuum, quod apud Neronem dixisti: habeo, quas ad eundem litteras misisti.
79 67 Recita hunc ipsum locum de testimonio. TESTIMONIUM C. VERRIS IN ARTEMIDORUM. Recita ex Verris litteris ad Neronem. EX LITTERIS C. VERRIS AD C. NERONEM. NON MULTO POST IN DOMUM. Bellumne populo Romano
68 Lampsaceni facere conabantur? deficere ab imperio ac nomine nostro volebant? Video enim, et ex iis, quæ legi et audivi, intelligo; in qua civitate non modo legatus populi Romani circumsessus, non modo igni, ferro, manu, copiis oppugnatus, sed aliqua ex parte violatus sit; nisi publice sa-
b. tisfactum sit, ei civitati bellum indici atque inferri solere.
80 Quæ fuit igitur causa, cur cuncta civitas Lampsacenorum de concione, quemadmodum tute scribis, domum tuam
69 concurrerent? Tu enim neque in litteris, quas Neroni mittis, neque in testimonio, causam tanti tumultus ostendis ullam: obsessum te dicis, ignem allatum, sarmenta circum-

67 *Recita hunc—in domum*] Totum hoc abest a Ms. Gu. Gruterus et Grævius particulam *Recita ex Verris—in domum*, pro spuria rejiciunt, quia non est in edd. pr. Si hoc, etiam illud ejiciendum est. Sed non abhorret, hic lecta esse quædam e testimonio et literis, ut alibi.

68 *Lampsaceni c.*] Edd. pr. et Mss. plerique habent *Lampsacena civitas*, cetera ut Gruterus edidit; *conabantur*, *volebant*. Inde alii *Lampsacena civitas*, quod et est in Ms. Gu. alii *Lampsaceni cives* edidere, et *conabatur*, *volebat*, alii aliter. Ego *cives* delevi, quæ est glossa.

69 *concurrerent*] Sic edd. pr. et Ms. Gu., quod stare potest: sunt enim exempla similia, restituitque Grævius. Alii *concurreret* edidere.

data, lictorem tuum occisum esse dicis, prodeundi tibi in publicum potestatem factam negas: causam hujus tanti terroris occultas. Nam si quam Rubrius injuriam suo nomine, ac non impulsu tuo et tua cupiditate fecisset; de tui comitis injuria questum ad te potius, quam te oppugnatum venirent. Cum igitur, quæ causa illius tumultus fuerit, testes a nobis producti dixerint, ipse celarit; nonne causam hanc, quam nos proposuimus, tum illorum testimonia, tum istius
taciturnitas perpetua confirmat? Huic homini parcetis igi- 32
tur, judices, cujus tanta peccata sunt, ut ii, quibus injurias 81
fecerit, neque legitimum tempus exspectare ad ulciscendum, neque vim tantam doloris in posterum differre potuerint? Circumsessus es. a quibus? a Lampsacenis, barbaris hominibus, credo, aut iis, qui [70] populi Romani nomen contemnerent. Immo vero ab hominibus, et natura, et consuetudine, et disciplina lenissimis; porro autem populi Romani, conditione sociis, fortuna servis, voluntate supplicibus: ut perspicuum sit omnibus, nisi tanta acerbitas injuriæ, tanta vis sceleris fuisset, ut Lampsaceni moriendum sibi potius, quam perpetiendum putarent; numquam illos in eum locum progressuros fuisse, ut vehementius odio libidinis tuæ, quam
metu legationis moverentur. Nolite, per deos immortales, 82
cogere socios atque exteras nationes, hoc uti perfugio:
quo, [71] nisi vos vindicatis, utentur necessario. Lampsace- p. 93.
nos in istum numquam ulla res mitigasset, nisi eum pœnas a.
Romæ daturum credidissent. Et si talem acceperant injuriam, quam nulla lege satis digne [72] persequi poterant; tamen incommoda sua nostris committere legibus et judiciis, quam dolori suo permittere maluerunt. [73] Tu mihi, cum circumsessus a tam illustri civitate sis propter tuum scelus atque flagitium; cum coëgeris homines miseros et calamitosos, quasi desperatis nostris legibus et judiciis, ad vim, ad manus, ad arma confugere; cum te in oppidis et civitatibus amicorum non legatum populi Romani, sed tyrannum libidinosum crudelemque præbueris; cum apud exteras nationes, imperii nominisque nostri famam tuis probris flagitiisque violaris; cum te ex ferro amicorum populi Romani eripueris, atque e flamma sociorum evolaris; hic tibi perfugium speras

70 *pop. Rom. nomen cont.*] Sic edd. pr. et Ms. Gu. non *pop. Romanum;* ut ait Hotomannus, qui id præferebat. Aldus vero sic edere cœpit, quem ne filius quidem P. Man. secutus est.

71 *nisi vos vindicatis, utentur n.*] Melius forte *vindicaritis:* nam sic alibi est. *Vindicatis* e compendio fieri potuit. Mox pro *vestris legibus* cum Grævio edidi *nostris.* Ne, si judices quidem hic alloqueretur, *vestris* commodum esset. Et sic edd. pr. et paullo post iterum est *nostris legibus et judiciis.*

72 *persequi poterant*] Ms. Gu. *possent,* quod rectius videtur.

73 *Tu mihi, cum* &c.] *Tu mihi* paullo durius cum altero *hic tibi perfugium* &c. coire videtur: sed longa interpositio facit, ut non sentiatur.

futurum? Erras. ut huc incideres, non ut hic conquiesceres,
33 illi te vivum exire passi sunt. Et ais, judicium esse fa-
83 ctum, te injuria circumsessum esse Lampsaci, quod Philodamus cum filio condemnatus sit. Quid? si doceo, si planum facio, teste homine nequam, verum ad hanc rem tamen idoneo, [74] te ipso, inquam, teste doceo, te hujus circumsessionis tuæ causam et culpam in alios transtulisse? neque in eos, quos tu insimularas, esse animadversum? jam nihil te judicium Neronis adjuvat. Recita, quas ad Neronem litteras misit. EPISTOLA C. VERRIS AD NERONEM. THEMISTAGORAS, ET THESSALUS. Themistagoram et Thessalum scribis populum concitasse. Quem populum? qui te circumsedit: qui te vivum comburere conatus est. Ubi hos persequeris? ubi accusas? ubi defendis jus nomenque legati?
84 In Philodami judicio dices id actum? Cedo mihi ipsius Ver-
b. ris testimonium. videamus, quid idem iste juratus dixerit. Recita. AB ACCUSATORE ROGATUS RESPONDIT, IN HOC JUDICIO NON PERSEQUI: SIBI IN ANIMO ESSE, ALIO TEMPORE PERSEQUI. Quid igitur te juvat Neronis judicium? quid Philodámi damnatio? Legatus cum esses circumsessus, cumque, quemadmodum tute ad Neronem scripsisti, populo Romano communique causæ legatorum facta esset injuria insignis, non es persecutus: dicis tibi in animo esse alio tempore persequi. Quod fuit id tempus? quando es persecutus? Cur imminuisti jus legationis? cur causam populi Romani deseruisti, ac prodidisti? cur injurias tuas, conjunctas cum publicis, reliquisti? Non te ad senatum causam deferre; non de tam atrocibus injuriis conqueri; non eos homines, qui populum [75] concitarant, consulum litteris
85 evocandos curare oportuit? Nuper, M. Aurelio Scauro postulante, quod is Ephesi se quæstorem vi prohibitum esse dicebat, quo minus e fano Dianæ servum suum, qui in illud asylum confugisset, abduceret; Pericles Ephesius, homo nobilissimus, Romam evocatus est, quod auctor injuriæ illius fuisse argueretur: tu, si te legatum ita Lampsaci tractatum esse, senatum docuisses, ut tui comites vulnerarentur, lictor occideretur, ipse circumsessus pæne incenderere; ejus autem rei [76] duces et auctores et principes fuisse, quos scribis,

74 *te—teste doceo*] Sic pro *docebo* dedi, ut est et antea, et sensus postulat. Nam cohæret hoc cum priori, nec per parenthesin erat avellendum, ut Gruterus fecit. Et oritur in lectione *docebo* prope integer versus hexameter. Paullo post Ms. Gu. *insimulares*: male: sed usitato in libris vitio. v. mox.

75 *concitarant*] Bene. Sed edd. pr. et vett. *concitarunt*, aliæ ut Ms. Gu. *concitarent*. Hotomannus corrigendum judicavit *concitarant*, idque dudum receptum. nam sic latinitas postulat. Ergo et in aliis exemplis sic facere licebit, immo oportebit.

76 *duces et a. et pr.*] Edd. pr. Ms. Gu. *et auctores principes*, quod placet. Ego tamen malim *duces, auctores et principes*: nam nulla hic esse potest vis in copula repetenda: et dixisset *et*

Themistagoram et Thessalum; quis non commoveretur? quis non ex injuria, quæ tibi esset facta, sibi provideret? quis non in ea re causam tuam, periculum commune agi arbitraretur? Etenim nomen legati ejusmodi esse debet, quod non modo inter sociorum jura, sed etiam inter hostium tela incolume versetur.

Magnum hoc Lampsacenum crimen est libidinis atque 34
improbissimæ cupiditatis. accipite nunc avaritiæ propemo- 86
dum in suo genere non levius. Milesios navem poposcit, p. 94.
quæ eum præsidii causa Myndum prosequeretur. Illi sta- a.
tim myoparonem egregium de sua classe, ornatum atque armatum dederunt. Hoc præsidio Myndum profectus est. Nam, quid Milesiis lanæ publicæ abstulerit, item de sumtu in adventum, de contumeliis et injuriis in magistratum Milesium, tametsi dici tum vere, tum graviter et vehementer potest, tamen dicere prætermittam, eaque omnia testibus integra reservabo: illud, quod neque taceri ullo modo,
neque dici pro dignitate potest, cognoscite. Milites re- 87
migesque Miletum Myndo pedibus reverti jubet: ipse myoparonem pulcherrimum, de decem Milesiorum navibus electum, L. Magio et L. Rabio, qui Myndi habitabant, vendidit. Hi sunt homines, quos nuper senatus in hostium numero habendos censuit: hoc illi navigio ad omnes populi Romani hostes, usque ab Dianio, quod in Hispania est, ad Sinopen, quæ in Ponto est, navigaverunt. O dii immortales! incredibilem avaritiam, singularemque audaciam! Navem tu de classe populi Romani, quam tibi Milesia civitas, ut te prosequeretur, dedisset, ausus es vendere? Si te magnitudo maleficii, si te hominum existimatio non movebat; ne illud quidem cogitabas, hujus improbissimi furti, sive adeo nefariæ prædæ, tam illustrem ac tam nobilem ci-
vitatem testem futuram? An, quia tum Cn. Dolabella in 88
eum, qui ei myoparoni præfuerat, Milesiisque rem gestam renuntiarat, animadvertere tuo rogatu conatus est, renuntiationemque ejus, quæ erat in publicas litteras relata illorum legibus, tolli jusserat; idcirco te ex hoc crimine
[77] elapsurum esse arbitrabare? Multum te ista fefellit opi- 35
nio, et quidem multis in locis. Semper enim existimasti, b.
et maxime in Sicilia, satis cautum tibi ad defensionem fore, si aut referri aliquid in litteras publicas vetuisses, aut, quod relatum esset, tolli coëgisses. Hoc quam nihil sit, tametsi

*d. et a. et pr.* si vim addere, copula repetenda, voluisset. nisi quis et alterum *et* delere malit.

77 *te elapsurum arbitrabare*] Sic olim corrigendum esse vulgatum *elapsum arbitrabere* putavi, ut est in fine c. 39. et sequentia postulant. Non enim sermo est de præsenti, sed de præterita spe et opinione. Nunc, quia *arbitrabare* est in Ms. Gu. sic etiam edidi.

ex multis Siciliæ civitatibus priore actione didicisti, tamen etiam in hac ipsa civitate cognosce. Sunt illi quidem dicto audientes, quamdiu adsunt ii, qui imperant. simulac discesserunt, non solum illud perscribunt, quod tum prohibiti sunt, sed etiam causam adscribunt, cur non tum in litteras
89 relatum sit. Manent istæ litteræ Mileti, manent, et, dum erit illa civitas manebunt. Decem enim naves jussu L. Murenæ populus Milesius ex pecunia vectigali populi Romani fecerat, sicut pro sua quæque parte Asiæ ceteræ civitates. quamobrem unam ex decem, non prædonum repentino adventu, sed legati latrocinio; non vi tempestatis, sed hac horribili tempestate sociorum, amissam, in litteras pub-
90 licas retulerunt. Sunt Romæ legati Milesii, homines nobilissimi, ac principes civitatis: qui, tametsi mensem Februarium, et [78] consulum designatorum nomen exspectant; tamen hoc tantum facinus [79] non modo negare interrogati, sed ne producti quidem reticere poterunt: dicent, inquam, et religione adducti, et domesticarum legum metu, quid illo myoparone factum sit. ostendent, C. Verrem in ea classe, quæ contra piratas ædificata sit, piratam ipsum sceleratum fuisse.

36 C. Malleolo, quæstore Cn. Dolabellæ, occiso, duas sibi hereditates venisse arbitratus est: unam quæstoriæ procurationis; [80] nam a Dolabella statim proquæstore jussus est
91 esse: alteram tutelæ; nam, cum pupilli Malleoli tutor esset, in bona ejus impetum fecit. nam Malleolus in provinciam [81] sic copiose profectus erat, ut domi prorsus nihil relin-
p. 95. queret. præterea pecunias occuparat apud populos, et [82] syn-
a. graphas fecerat; argenti optimi cælati grande pondus se-

78 *coss. design. nomen exspectant*] Displicuit hoc Hotomanno et aliis; item Grævio: quorum alter *exspectant* ponit post *Febr.* et in fine *extimescunt:* hic *nomen* corrigit *nutum:* uterque nimis premens verbum *exspectant*. Sensus est: etsi sciunt, mensem Febr. instare, quo mense ipsorum caussæ in senatu agi oportere, et sciunt, consules designatos, illo tempore præfuturos senatui, qui sint Verri amici. si verbum *exspectare* ad vivum resecamus, non magis aptum est mensi Febr. quam coss. des.

79 *non modo interrogati—producti*] Sensus est, non modo non reticebunt, si super ea re ab me, accusatore, nominatim interrogabuntur; sed etiam dicent, si non interrogabuntur super isto facinore, sed tantum e postulatione mea venerint in judicium, et jussi erunt dicere de Verre, qualem se in provincia gesserit.

80 *nam a Dolabella*] Hic paucis versibus quater *nam* usurpatur, per negligentiam, habentem aliquid offensionis apud aures elegantes, sed defensionis etiam aliquid e necessitate; vix enim aliter sine ambagibus aut sine arte ab simplicitate hujus loci aliena aliter dixisset.

81 *sic copiose—ut*] *Copiose* mihi de glossa suspectum est. Nam Cicero *sic*, *ita*, in tali re nude ponit: in eoque est elegantia. v. Clav.

82 *syngraphas fecerat*] Sudant hic Hotomannus et Grævius. *Syngraphæ* pertinent ad literas a privatis acceptas pro pecuniis creditis: ante de pecuniis, quas crediderat populis, i. e. civitatibus, in quibus syngraphæ non fiunt.

cum [83] tulerat: (nam ille quoque sodalis istius erat in hoc
morbo et cupiditate:) grande pondus argenti, familiam
magnam, multos artifices, multos formosos homines reli-
querat. Iste, quod argenti placuit, invasit: quæ mancipia
voluit, abduxit: vina, ceteraque, [84] quæ in Asia facillime
comparantur, quæ ille reliquerat, asportavit: reliqua ven-
didit, pecuniam exegit. Cum eum ad H-S vicies quinquies 92
redegisse constaret: ut Romam rediit, nullam litteram
pupillo, nullam matri ejus, nullam tutoribus reddidit: ser-
vos artifices pupilli cum haberet domi, circum pedes autem
homines formosos et litteratos; suos esse dicebat, se emisse.
Cum sæpius mater et avia pueri postularent, uti, si [85] non
redderet pecuniam, nec rationem daret, diceret saltem
quantum pecuniæ Malleoli deportasset; multis efflagitatus
aliquando dixit H-S decies. deinde in codicis extrema cera
nomem infimum in flagitiosa litura fecit: expensa Chryso-
gono servo H-S [86] sexcenta millia accepta pupillo Malleolo
retulit. Quomodo ex decies H-S sexcenta sint facta; quo-
modo DC eodem modo quadrarint, ut illa de Cn. Carbonis
pecunia, reliqua H-S sexcenta facta sint; quomodo Chry-
sogono expensa lata sint; cur id nomen infimum, in litura-
que sit, vos existimabitis. Tamen H-S sexcenta millia 93
cum accepta retulisset, [87] H-S quinque millia soluta non
sunt. homines, posteaquam reus factus est, alii redditi, alii
etiam nunc retinentur; peculia omnium vicariique retinen-
tur. Hæc est istius præclara tutela. En, cui tuos liberos 37
committas: en memoria mortui sodalis: en metus vivorum
existimationis. Cum tibi se tota Asia spoliandam ac vexan- b.
dam tradidisset; cum tibi exposita esset omnis ad prædan-
dum Pamphylia; contentus his tam opimis rebus non fuisti?
manus a tutela, manus a pupillo, manus a sodalis filio absti-
nere non potuisti? Jam te non Siculi, non aratores, (ut di-
ctitas,) circumveniunt: non hi, qui decretis edictisque tuis

88 *tulerat—reliquit*] Scribendum est *reliquerat*. compendium in extrema parte vitio locum fecit.

84 *quæ—comparantur, quæ ille reliquerat*] Duritiem hujus loci facile quisque sentiat. Ultima puto esse a glossatore. Et jam bis antea est verbum *relinquere*. *facillime* non ad pretii salubritatem, certe non solam, sed ad copiam earum rerum refero. Quint. 3. est simpliciter, *quæ in Gallia comparantur.*

85 *non pecuniam redderet, non rationem daret*] Videntur esse verba permutata: *non rationem redderet, non pecuniam daret.* Nam *rationem dare* hoc sensu dici, nunquam reperi. Paullo post *solvere* dixit.

86 *sexcenta millia*] Distinctionem post *millia* sustuli cum Grævio, quæ nec est in Ms. Guelf. Sensus est: sexcenta millia, quæ Chrysogono data sunt, de Malleoli pecunia data esse, scripsit.

87 *H-S. quinque millia s. n. s.*] Hotomannus malit *quingenta.* non video, quare? Voluit dicere, nihil solutum est: ejus loco posuit summam valde parvam. quare *quinque millia* dixerit, non alium quemvis numerum, parvum, nemo dixerit. Ms. Gu. *quinquaginta*, quod magis certe quam *quingenta* convenit.

in te concitati infestique sunt: Malleolus a me productus
est, et mater ejus atque avia; [88] quæ miseræ, flentes, ever-
94 sum a te puerum patriis bonis esse dixerunt. Quid exspe-
ctas? an dum ab inferis ille Malleolus exsistat, atque abs
te officia tutelæ, sodalitatis, familiaritatisque flagitet? Ip-
sum putato adesse. Homo avarissime et spurcissime, redde
bona sodalis filio: si non quæ abstulisti; at quæ confessus
es. Cur cogis sodalis filium hanc primam in foro vocem
cum dolore et querimonia emittere? cur sodalis uxorem,
sodalis socrum, domum denique totam sodalis mortui, con-
tra te testimonium dicere? cur pudentissimas lectissimas-
que fœminas in tantum virorum conventum insolitas invi-
tasque prodire cogis? Recita omnium testimonia. TESTI-
MONIUM MATRIS ET AVIÆ.

38 Proquæstore vero quomodo iste commune Milyadum ve-
95 xarit, quomodo Lyciam, Pamphyliam, Pisidiam, Phrygi-
amque totam frumento imperando, æstimando, hac sua,
quam tum primum excogitavit, Siciliensi æstimatione affli-
xerit, non est necesse demonstrare verbis. Hoc scitote:
his nominibus, (quæ res per eum gestæ sunt, cum iste ci-
vitatibus frumentum, coria, cilicia, [89] saccos imperaret, ne-
que ea sumeret, pro his rebus pecuniam exigeret,) his no-
minibus solis, Cn. Dolabellæ H-S ad tricies litem esse
p. 96. æstimatam. Quæ omnia, etiamsi voluntate Dolabellæ fie-
a. bant, per istum tamen omnia gerebantur. Consistam in
96 uno nomine. multa enim sunt ex eodem genere. Recita.
DE LITIBUS ÆSTIMATIS CN. [90] DOLABELLÆ PR. PECU-
NIÆ REDACTÆ QUOD A COMMUNI MILYADUM. Te hæc
coëgisse, te æstimasse, tibi pecuniam numeratam esse dico:
eademque vi et injuria, cum pecunias maximas cogeres,
per omnes partes provinciæ te, tamquam aliquam calamito-
97 sam tempestatem pestemque pervasisse demonstro. Itaque
M. Scaurus, qui Cn. Dolabellam accusavit, istum in sua
potestate ac ditione tenuit. [91] Homo adolescens cum istius

88 *quæ miseræ, flentes*] Lambinus in Ms. reperit *misere*, quod est facilius, e latinitate quidem. Sic, et Mss. Francii habebant et habet Gu. Sed, ut supra dixi, sæpe *e* pro *æ* est in libris scriptis.

89 *saccos*] Grævius corrigit *sagos* pro saga, ut supra *tunicæ* coriis junguntur. nam *saccorum* qui usus fuerit, intelligi non posse. Frustra. *sacci* in urbium oppugnationibus usurpantur ad frangendam vim telorum, arietum, ut cilicia. Itaque iis junguntur. Etsi non reperi mentionem sagorum apud Latinos: tamen Græci in his rebus commemorant ὀθόνας madefactas: Curtius *vela*, IV, 2. 23. *velo prætendere munimentis*. Vegetius IV, 6. *saga*, nempe ad eundem usum, non ad vestitum. Eum usum et *sacci* præstare potuerunt. v. Lipsii Poliorc. V, 9.

90 *Dolab. Pr.*] addunt alii, et Grævius *P. R.* nil refert.

91 *Homo adolescens*] Non temere additur *adolescens*, sed augendi caussa: quamquam adolescens, tamen callidius et peritius fecit, quam ab ea ætate exspectares.

in inquirendo multa furta ac flagitia cognosceret, fecit per-
ite et callide: volumen ejus rerum gestarum maximum
isti ostendit: ab homine, quæ voluit, in Dolabellam abstu-
lit: istum testem produxit: dixit iste, quæ velle accusato-
rem putavit. Quo ex genere mihi testium, qui cum isto
furati sunt, si uti voluissem, magna copia fuisset: qui ut
se periculo litium, conjunctione criminum liberarent, quo
ego vellem, descensuros pollicebantur. Eorum ego vo-
luntatem omnium repudiavi. Non modo proditori, sed ne 98
perfugæ quidem locus in meis castris cuiquam fuit.
Forsitan meliores illi accusatores habendi sunt, qui hæc
omnia fecerunt: sed ego defensorem in mea persona,
non accusatorem, maxime laudari volo. Rationes ad
ærarium, antequam Dolabella condemnatus est, non audet
referre. impetrat a senatu, ut dies sibi prorogaretur, quod
tabulas suas ab accusatoribus Dolabellæ obsignatas diceret:
[92] proinde quasi exscribendi potestatem non haberet. Solus
est hic, qui numquam rationes ad ærarium referat. Audi- 39
stis quæstoriam rationem tribus versiculis relatam: legatio- b.
nis non, nisi condemnato et ejecto eo, qui posset reprehen-
dere: nunc denique præturæ, quam ex senatus consulto
statim referre debuit, usque ad hoc tempus non retulit.
Quæstorem se in senatu exspectare dixit: [93] perinde quasi 99
non, ut quæstor sine prætore, posset rationem referre (ut
tu, Hortensi, ut omnes) eodem modo sine quæstore prætor.
Dixit, idem Dolabellam impetrasse. Omen magis patribus
conscriptis, quam causa placuit. probaverunt. Verum quæ-
stores quoque jampridem venerunt. cur non retulisti? illa-
rum rationum ex ea fæce legationis, quæstoriæque tuæ
procurationis, illa sunt nomina, quæ Dolabellæ [94] necessario
sunt æstimata. EX LITIBUS ÆSTIMATIS DOLABELLÆ [95] PR.
P. R. PECUNIÆ REDACTÆ. Quod minus Dolabella Verri 100
acceptum retulit, quam Verres illi expensum tulerit, H-S
quingenta triginta quinque millia; et quod plus fecit Dola-
bella Verrem accepisse, quam iste in suis tabulis habuit,
H-S ducenta triginta duo millia; et quod plus frumenti
fecit accepisse istum, H-S decies et octingenta millia:
[96] quod tu, homo castissimus, aliud in tabulis habebas.

92 *proinde quasi*] mox est *perinde quasi*. et forte sic h. l. rectius est: etsi scio, nil satis certi in hac forma esse.

93 *perinde quasi—sine prætore, posset*] Sic interpungendum: nam alias, si ad præcedentia referatur, legendum *potest*.

94 *necessario sunt æst.*] Sensus est: eæ pecuniæ non poterant non imputari Dolabellæ in litis æstimatione, quia Verres rationes non edebat, ut ab illo exigi possent, si in rationibus haberet. Frustra ergo *necessario* suspectum Hotomanno.

95 *Pr. P. R. pecuniæ redactæ*] Sic bene Grævius e Mss. Vulg. *Pr. et Propr.* quod nihili est.

96 *quod tu, homo castissimus, aliud*] Hotomannus, cum non concoqueret

Hinc illæ extraordinariæ pecuniæ, quas nullo duce, tamen aliqua ex particula investigamus, redundarunt: hinc ratio cum Q. et Cn. Postumiis, Curtiis, multis nominibus; quorum in tabulis iste habet nullum: hinc [97] H-S quaterdecies P. Tadio numeratum Athenis, testibus planum faciam: hinc empta apertissime prætura; nisi forte id etiam du-
101 bium est, quomodo iste prætor factus sit. [98] Homo scilicet aut industria, aut opera probata, aut frugalitatis existimatione præclara, aut denique, id quod levissimum est, assiduitate: qui ante quæsturam cum meretricibus lenonibusque vixisset, quæsturam ita gessisset, quemadmodum cogno-
p. 97. a. vistis, Romæ post quæsturam illam nefariam vix triduum constitisset, absens non in oblivione jacuisset, sed in assidua commemoratione omnibus omnium flagitiorum fuisset: is repente, ut Romam venit, gratis prætor factus est? Alia porro pecunia, ne accusaretur, data. Cui sit data, nihil ad me, nihil ad rem pertinere arbitror: datam quidem esse
102 tum inter omnes recenti negotio facile constabat. Homo stultissime et amentissime, tabulas cum conficeres, et cum extraordinariæ pecuniæ crimen subterfugere velles; [99] satis te elapsurum omni suspicione arbitrabare, si, quibus pecuniam credebas, iis expensum non ferres, neque in tuas tabulas ullum nomen referres, cum tot tibi nominibus acceptum Curtii referrent? Quid proderat tibi, te expensum illis non tulisse? An tuis solis tabulis te causam dicturum existimasti?

40 [100] Verum ad illam jam veniamus præclaram præturam,
103 criminaque ea, quæ notiora sunt his, qui adsunt, quam nobis, qui meditati ad dicendum paratique venimus: in quibus non dubito, quin offensionem negligentiæ vitare atque effugere non possim. Multi enim ita dicent; *de illo nihil*

*quod—aliud*, (nec ego concoquere potui,) corrigit, ut e *quod* faciat *quam*, *aliud* deleat, et in fine ponat numerum superiorem. Idque etiam in edd. plures receptum est. Id sane durius est: et vel sic consequens desideratur. Ego tantum pro *quod* scripserim *id tu* &c. ut sit consequens.

97 *sestertium quaterdecies numeratum*] Vitiose vulgo *numerata*. nescio quomodo hoc fugerit viros doctos recentiores, post cognitam accurate H-S. rationem.

98 *Homo scilicet aut industria* &c.] Miror, hic non hæsisse interpretes. Nam tota periodus non cohæret. Nam in principio videtur ironice loqui, et velle commemorare merita et virtutes Verris, propter quas statim prætor factus sit: *aut industria* &c. Sed statim sequuntur vitia et flagitia: *qui ante quæsturam fuisset*. Suspicor, ante *aut industria* excidisse *nulla*. Ita omnia optime cohærent: et ultima *is repente —factus est* interrogative legenda. *scilicet* referendum ad consequens, *is repente gratis* &c. Qui melius poterit, eum libenter audiam. Interpunctio in edd. pr. est ejusmodi, ut editores nil intellexisse appareat.

99 *satis te elapsurum*] Quid est aut quomodo dicitur *satis elabi?* aut *satis arbitrari*. Conjeci *statim:* sed non satisfacit: nec aliud occurrit deserentibus libris.

100 *Verum ad illam* &c.] Est imitatio bella Demosthenis in Midiana p. 99. ed. Tayl.

*dixit, in quo ego interfui: illam injuriam non attigit, quæ mihi, aut quæ amico meo facta est, quibus ego in rebus interfui.* His omnibus, qui istius injurias norunt, hoc est, populo Romano universo, me vehementer excusatum volo, non negligentia mea fore, ut multa prætercam, sed quod alia testibus integra reservari velim, multa autem propter rationem brevitatis ac temporis prætermittenda existimem. [1] Fatebor etiam illud invitus, me prorsus, cum iste punctum temporis nullum vacuum peccato præterire passus sit, omnia, quæ ab isto commissa sunt, non potuisse cognoscere. Quapropter ita me de præturæ criminibus auditote, b.
ut ex utroque genere, et juris dicundi, et sartorum tectorum exigendorum, ea postuletis, [2] quæ maxime digna sint eo reo, cui parvum ac mediocre objici nihil oporteat. Nam 104
ut prætor factus est, [3] qui auspicato a Chelidone surrexisset, sortem nactus est urbanæ provinciæ, magis ex sua et Chelidonis, quam ex populi Romani voluntate. qui principio, qualis in edicto constituendo fuerit, cognoscite. P. Annius Asellus mortuus est, C. Sacerdote prætore. Is cum 41
haberet unicam filiam, [4] neque census esset; quod eum natura hortabatur, lex nulla prohibebat, fecit, ut filiam bonis suis heredem institueret. Heres erat filia. Faciebant omnia [5] cum pupilla, legis æquitas, voluntas patris, edicta prætorum, consuetudo juris ejus, quod erat tum, cum Asellus est mortuus. Iste, prætor designatus (utrum ad- 105
monitus, an tentatus, an, qua est iste sagacitate in his rebus, sine duce ullo, sine indice, pervenerit ad hanc improbitatem, nescio: vos tantum hominis audaciam amentiamque cognoscite) appellat heredem L. Annium, qui erat institutus secundum filiam; non enim mihi persuadetur, istum ab illo prius appellatum; dicit, se posse ei condonare edicto hereditatem; docet hominem, quid possit fieri. Illi bona res, huic vendibilis videbatur. Iste, tametsi singulari est audacia, tamen ad pupillæ matrem summittebat. malebat

1 *Fatebor etiam illud invitus* &c.] Cur *invitus?* Dixisset certe, *quamquam invitus.* Sed vix dubito, Ciceronem scripsisse *haud invitus. Haud* et *illud* confundi in libris jam ab aliis notatum est, ut supra diximus.

2 *quæ m. digna sint*] Haud dubitanter *sint* scripsi pro *sunt;* quod nimis vitiosum est.

3 *qui ausp. a Chelidone surrexisset*] Leporem exquisitum hujus loci satis intellectum aut explicatum esse non reperi. Respicit autem ad morem magistratuum auspicandi extra pomœrium in tentorio: qui auspicium expectantes, cum vocem avis faustæ audissent, surgebant statim, et abibant ex templo. Hoc erat *auspicato surgere.*

4 *neque census esset*] v. Ind. Legg. in Voconia.

5 *cum pupilla*] Grævius edidit *puella* e Prisciano: quod nulla tutoris mentio est. Mox res refertur ad sexum: sed etiam mox *pupilla* cum *matre* conjungitur. Mox idem edidit *leges, æquitas,* ex eodem Prisciano. nempe non respiciebat concinnitatem orationis, quæ ita tollitur. nam cetera membra omnia sunt a duobus substantivis.

pecuniam accipere, ne quid novi ediceret, quam ut hoc
106 edictum tam improbum et inhumanum interponeret. Tu-
tores, pecuniam prætori si pupillæ nomine dedissent, gran-
dem præsertim, quemadmodum in rationem inducerent,
quemadmodum sine periculo suo dare possent, non vide-
bant: simul et istum fore tam improbum non arbitraban-
tur. sæpe appellati, pernegaverunt. Iste ad arbitrium ejus,
p. 98. cui condonarat hereditatem ereptam liberis, quam æquum
a. edictum scripserit, quæso, cognoscite. CUM INTELLIGAM,
LEGEM VOCONIAM. [6] Quis umquam, crederet, Verrem
mulierum adversarium futurum? an ideo aliquid contra
mulieres fecit, ne totum edictum ad Chelidonis arbitrium
scriptum videretur? Cupiditati hominum ait se obviam ire.
[7] Quid potius, non modo his temporibus, sed etiam apud
majores nostros? quis tam remotus fuit a cupiditate? Dic,
quæso, cetera. delectat enim me hominis gravitas, scientia
juris, auctoritas. QUI AB A. POSTUMIO, Q. FULVIO CEN-
107 SORIBUS, POSTVE EA FECIT, FECERIT. Fecit, fecerit!
Quis umquam edixit isto modo? quis umquam ejus rei
fraudem aut periculum proposuit edicto, quæ neque post
42 edictum, neque ante edictum provideri potuit? Jure, legi-
bus, auctoritate omnium, qui consulebantur, testamentum
P. Annius fecerat, non improbum, non inofficiosum, non
inhumanum. quodsi ita fecisset; tamen post illius mortem
nihil de testamento illius novi juris constitui oporteret.
[8] Voconia lex te videlicet delectabat? imitatus esses ipsum
illum C. Voconium, qui lege sua hereditatem ademit nulli
neque virgini, neque mulieri: sanxit in posterum, qui post
eos censores census esset, ne quis heredem virginem, neve
108 mulierem faceret. In lege Voconia non est, FECIT, FECE-
RIT: neque in ulla præteritum tempus reprehenditur, nisi
ejus rei, quæ sua sponte scelerata ac nefaria est, ut, etiamsi
lex non esset, magnopere vitanda fuerit. Atque in his re-
bus multa videmus ita sancta esse legibus, ut ante facta in
judicium non vocentur. [9] Cornelia testamentaria, numma-

6 *Quis umquam, crederet* &c.] Intell. *credidisset;* nisi sic legere quis malit: et *unquam* refer ad *futurum*. nam non est sermo de præsenti, sed de præterito. Similis locus est pro Flacc. 40.

7 *Quid potius non modo*] Eleganter Grævius corrigit: *Quis, non modo* &c. ut alterum *quis* sit repetitio prioris. Et plane sic erat in Ms. Franc. Sic habet et Gu. Etiam Hotomannus *quis* corrigebat, sed servato *potius*. Vulgatum debet intelligi: quid potius fieri debuit, non modo &c. quam ut resistatur cupiditati? quis ipse tam liber a cupiditate, quam Verres, adeoque æque idoneus, qui hoc faciat? Huc refertur mox *gravitas*.

8 *Voconia—delectabat?*] Interrogative hoc capiendum, alias *imitatus esses* non satis respondet.

9 *Cornelia testam.* &c.] Sustuli comma post *Cornelia*, quod nec est in edd. pr. ceterum puto hæc cum *legibus* esse conjuncta, et in ablativo accipienda: alias oratio non constat. Nam intelligere *sunt* cum Hotomanno, id quidem putidum est. Sed *ceteræ comple-*

ria, ceteræ complures: in quibus non jus aliquod novum
populo constituitur, sed sancitur, ut, quod semper malum b.
facinus fuerit, ejus quæstio ad populum pertineat, ex certo
tempore. De jure vero civili si quis novi quid [10] instituit, 109
is omnia, quæ ante acta sunt, rata esse patitur. Cedo mihi
[11] leges Atinias, Furias, ipsam, ut dixi, Voconiam, omnes
præterea de jure civili; hoc reperies in omnibus statui jus,
quo post eam legem populus utatur. Qui plurimum tribuunt edicto, prætoris edictum legem annuam dicunt esse.
Tu edicto plus complecteris, quam lege. Si finem edicto
prætoris afferunt Kalendæ Januarii; cur non initium quoque edicti nascitur a Kalendis Januarii? an in eum annum
progredi nemo poterit edicto, quo prætor alius futurus est:
in illum, quo alius prætor fuit, regredietur? Ac si hoc juris, 110
non unius causa hominis edixisses, cautius composuisses.
Scribis, SI QUIS HEREDEM FECIT, FECERIT. [12] Quid si 43
plus legarit, quam ad heredem, heredesve perveniat, quod per legem Voconiam ei, qui census non sit, licet? cur hoc, cum in eodem genere sit, non caves? quia non generis, sed hominis causam verbis amplecteris: ut facile appareat, te pretio esse commotum. Atque hoc si in posterum edixisses, minus esset nefarium: tamen esset improbum: [13] sed tum vituperari posset, in dubium venire non posset. nemo enim committeret. nunc est ejusmodi edictum, ut quivis intelligat, non populo esse scriptum, sed P. Annii secundis
heredibus. Itaque cum a te caput illud tam multis verbis, 111
[14] mercenario procemio, esset ornatum; ecquis est inventus postea prætor, qui illud idem ediceret? non modo nemo edixit; sed ne metuit quidem quisquam, ne quis ediceret. Nam post te prætorem multi testamenta eodem modo fecerunt: in his nuper Annia. Ea de multorum propinquorum sententia, pecuniosa mulier, quod censa non erat, te-

*res* non consentiunt; quod deberet esse *ceteris compluribus*. atque ita videtur Cicero scripsisse, idque per compendium scriptum vitiose explanatum est. In Ms. Gu. non disjunguntur a præcedentibus.

10 *instituit — patitur*] Grævius e Prisciano edidit *instituerit*, et ex eodem et Asconio scribi vult *non patitur?* quod et Hotomannus probabat. Conjunctivus quidem alienus est. Si negatio cum interrogatione vera esset, deberet esse *non is* &c. Itaque vulgatum servavi.

11 *leges At. Furias, Fusias*] *Fusias* vitiosum esse, id quidem certum est; delendum simpliciter, an *Fusias* scribendum, id quidem ambigitur, in eoque variant edd. inde a Victorio. Ego secutus sum eos, qui delent, quia nulla lex civilis Fusia commemoratur. Sed quia id non sufficit, liberum relinquam, utrum quis hoc an *Fusias* malit.

12 *Quid si plus l.*] Vulgo *quod.* Recte correxit Grævius. Sic et Ms. Gu. qui et habet *leget.* Sed mox frustra pro *Atque* dedit *Atqui,* nam et *Atque* est pro *Atqui: Atque in his rebus,* et alibi.

13 *sed tum vitup.*] Grævius e Mss. Hotomanni et Ursini recepit *tantum:* quod, ut Gruterus recte judicat, necessarium non est.

14 *mercenario procemio*] De legum procemiis v. Cic. de Legg. II, 7.

p. 99. stamento fecit heredem filiam. Itaque hoc magnum judi-
a. cium hominum de istius singulari improbitate, quod Verres sua sponte instituisset, [15] id neminem metuisse, ne quis reperiretur, qui [istius institutum] sequi vellet. Solus enim tu inventus es, cui non satis fuerit corrigere voluntates vi-
112 vorum, nisi etiam rescinderes mortuorum. Tu ipse ex Siciliensi edicto hoc sustulisti. voluisti, ex improviso si quæ res natæ essent, ex urbano edicto decernere. quam postea tu tibi defensionem relinquebas, [16] in ea maxime offendisti, cum tuam auctoritatem tute ipse edicto provinciali repudi-
44 abas. Atque ego non dubito, quin, ut mihi, cui filia maxime cordi est, sic unicuique vestrum, qui simili sensu, atque indulgentia filiarum commovemini, [17] res hæc acerba videatur atque indigna. Quid enim natura nobis jucundius, quid carius esse voluit? quid est dignius, in quo om-
113 nis nostra [18] diligentia indulgentiaque consumatur? Homo importunissime, cur tantam injuriam P. Annio mortuo fecisti? cur hunc dolorem cineri ejus atque ossibus inussisti, ut liberis ejus bona patria, voluntate patris, jure, legibus tradita, eriperes, et, cui tibi esset commodum, condonares? Quibuscum vivi bona nostra partimur, iis prætor adimere, nobis mortuis, bona fortunasque poterit? Nec petitionem, inquit, nec possessionem dabo. [19] Eripies igitur pupillæ togam prætextam? detrahes ornamenta non solum fortunæ, sed etiam ingenuitatis? Miramur, ad arma contra istum hominem Lampsacenos isse? miramur istum de provincia decedentem clam Syracusis profugisse? nos, si alienam vicem pro nostra injuria doleremus, vestigium istius
114 in foro non esset relictum. Pater dat filiæ: prohibes. leges
b. sinunt: tamen te interponis. de suis bonis ita dat, ut ab jure non abeat. Quid habes, quod reprehendas? nihil, opinor. At ego concedo: prohibe, si potes: si habes qui te audiat: si potest tibi dicto audiens esse quisquam. Eripias tu voluntatem mortuis, bona vivis, jus omnibus? Hoc po-

15 *id neminem* &c.] Hic constructio non constat. Nempe *istius institutum* est a glossa, quod propterea uncis inclusi. miror neminem hic hæsisse. Ceterum hic desinit Ms. Guelf. et parvo in media pagina intervallo facto sequitur L. IV. cum quinto.

16 *in ea maxime off.*] i. eam tu non conservasti, sed fecisti, ut quod pro te esse poterat, id jam contra te esset. Grævius tacite edidit *in eam:* sed illud melius.

17 *res hæc acerba videatur atque indigna*] Hæc verba manifeste sunt in libris omnibus alieno loco, post *cordi est:* suntque post *commovemini* ponenda, quod et *videatur* indicat, pro quo deberet esse *videtur,* ut et sensit Lambinus; estque oratio numerosior, si illa verba ponuntur in fine. Itaque sic feci.

18 *diligentia indulgentiaque*] Proprietas observanda horum verborum in hac re. Nepos Attic. 1. patre usus est *diligente atque indulgente.*

19 *Eripies igitur* &c.] Nempe erepto censu, locum insignia non habent. *ornamentum fortunæ* est *bulla aurea, ingenuitatis, prætexta.* v. c. 58.

pulus Romanus non manu vindicasset, nisi te huic tempori atque huic judicio reservasset? Posteaquam jus prætorium constitutum est, semper hoc jure usi sumus: si tabulæ testamenti non proferrentur, tum, uti proximum quemque potissimum [20] heredem esse oporteret, ita secundum eum possessio daretur. Quare hoc sit æquissimum, facile est docere: sed in re tam usitata, satis est ostendere, omnes antea jus ita dixisse, et hoc vetus edictum translatitiumque esse.

Cognoscite aliud hominis in re vetere edictum novum; 45
et simul, dum est unde jus civile discatur, adolescentes ei 115
in disciplinam tradite. mirum est hominis ingenium, mira
prudentia. Minucius quidam mortuus est ante istum prætorem. ejus testamentum erat nullum. lege hereditas ad gentem Minuciam veniebat. Si habuisset iste edictum, quod ante istum et postea omnes habuerunt, possessio Minuciæ genti esset data. Si quis testamento se heredem esse arbitraretur, quod tum non exstaret, lege ageret in hereditatem: aut, pro præde litis vindiciarum cum satis accepisset, sponsionem faceret: [21] ita de hereditate certaret. Hoc, opinor, jure et majores nostri, et nos semper usi sumus.
Videte, ut hoc iste correxerit. Componit edictum iis ver- 116
bis, ut quivis intelligere possit, unius hominis causa conscriptum esse. tantum quod hominem non nominat, causam quidem totam perscribit: jus, consuetudinem, æquitatem, edicta omnium negligit. EX EDICTO URBANO. SI DE
HEREDITATE AMBIGITUR, [22] SI POSSESSOR, SPONSIONEM p. 100.
NON FACIET. quid id ad prætorem, uter possessor sit? a.
nonne id quæri oportet, utrum possessorem esse oporteat? Ergo quia possessor est, [23] non moves possessione: si possessor non esset, non dares. nusquam enim scribis, neque tu aliud quicquam edicto amplecteris, nisi eam causam, pro qua pecuniam acceperas. Jam hoc ridiculum
est: [24] SI DE HEREDITATE AMBIGETUR, ET TABULÆ TE- 117

20 *heredem e. oporteret*] Sequuntur in vulgg. *Si is intestato mortuus esset:* ea post Hotom. Manut. Lamb. Grævium delevimus: sunt enim manifeste a glossatore.

21 *ita de her. c.*] Grævius cum Ursino putat excidisse *et*. male. *ita* est *tum*, his factis. *et* languidam facit orationem. Sunt hujus formæ et alia exempla.

22 *si possessor, sponsionem non f.*] Sic interpungendum, intelligendumque *est*, ut monuit Asconius. Sequitur *Jam: Jam quid i. a. p.* quod suspectum est: quia mox in altera reprehensione sic est, *Jam hoc ridiculum est:* nisi hic fuit *Nam* particula transeundi ad aliud. Sed prius illud *jam* abest apud Priscianum et Ascon. et oratio sine eo est vividior. itaque delevi.

23 *non moves possessione*] i. etsi non satisdet; quod qui recusabat, possessione movebatur ex jure.

24 *si d. h. ambigetur*] Edd. *ambigitur*, ut in ceteris duabus. Fortasse ubique *ambigetur:* quod formæ edicti melius convenit.

STAMENTI OBSIGNATÆ NON MINUS MULTIS SIGNIS, [25] QUAM E LEGE OPORTET, AD ME PROFERENTUR: SECUNDUM TABULAS TESTAMENTI [26] POTISSIMUM HEREDITATEM DABO. Hoc translatitium est: [27] sequi illud oportet, SI TABULÆ TESTAMENTI NON PROFERENTUR. Quid ait? se ei daturum, qui se dicat heredem esse. Quid ergo interest, proferantur, necne? si protulerit; uno signo ut sit minus, quam ex lege oportet, non des possessionem: si omnino tabulas non proferet, dabis. Quid nunc dicam? neminem umquam postea alium edixisse? valde sit mirum, neminem fuisse, qui istius se similem dici vellet. Ipse in Siciliensi edicto hoc non habet; exegerat enim jam mercedem: item ut illo edicto, de quo ante dixi, in Sicilia de hereditatum possessionibus dandis, edixit idem, quod omnes Romæ, præter istum. EX EDICTO SICILIENSI. SI DE HE-
46 REDITATE AMBIGITUR. At, per deos immortales, quid
118 est, quod de hoc dici possit? Iterum enim jam quæro abs te, sicut modo in illo capite Anniano de mulierum hereditatibus, nunc in hoc de hereditatum possessionibus: cur ea
b. capita in edictum provinciale transferre nolueris? Utrum digniores homines existimasti eos, qui habitabant in provincia, quam nos, [28] qui æquo jure uteremur? an aliud Romæ æquum est, aliud in Sicilia? [29] Non enim hoc potest hoc loco dici, multa esse in provinciis aliter edicenda: non de hereditatum quidem possessionibus, non de mulierum hereditatibus. Nam utroque genere video non modo ceteros, sed te ipsum totidem verbis edixisse, quot verbis edici Romæ solet. Quæ Romæ magna cum infamia, pretio accepto, edixeras, ea sola te, ne gratis in provincia male audires, ex
119 edicto Siciliensi sustulisse video. Et, cum edictum totum eorum arbitratu, quamdiu fuit designatus, componeret, qui ab isto jus ad utilitatem suam nundinarentur; tum vero in magistratu contra illud edictum suum sine ulla religione decernebat. Itaque L. Piso multos codices implevit earum rerum, in quibus ita intercessit, quod iste aliter, atque ut edixerat, decrevisset. quod vos oblitos esse non arbitror,

25 *quam e lege oportet*] Sic edd. pr. recte. Posteriores *oporteat*. Lex illa fuit in tabb. XII. vid. Ulpian. tit. 28.

26 *potissimum hereditatem d.*] Hotomannus putabat *possessionem hereditatis d.* Nam prætor non habet delectum et arbitrium dandæ hereditatis. Sed *hereditatem dare* sic, de possessione, intelligi potest.

27 *sequi illud oportet*] Videtur scribendum *oportebat*. Nam de præterito, Verris edicto, sermo est.

28 *qui æquo jure uteremur*] Puto recte Hotomannum *uterentur* corrigere: quod et mihi primum ista legenti in mentem venit. nam manifestum est, id pertinere ad Siculos, et pendere a *digniores*. Grævius tamen tuetur vulgatum: itaque nolui in textum inferre.

29 *Non enim hoc potest hoc loco d.*] Sic edd. vett. Nescio unde in Gruterianam venerit *potest in loco d.* quod nullum sensum habet.

quæ multitudo, qui ordo ad Pisonis sellam isto prætore solitus sit convenire, quem iste collegam nisi habuisset, lapidibus coopertus esset in foro. sed eo leviores istius injuriæ videbantur, quod erat in æquitate prudentiaque Pisonis paratissimum perfugium, quo sine labore, sine molestia, sine impensa, etiam sine patrono homines uterentur. Nam, 120
quæso, redite in memoriam, judices, quæ libido istius in jure dicundo fuerit, quæ varietas decretorum, quæ nundinatio, quam inanes domus eorum omnium, qui de jure civili consuli solent, quam plena atque referta Chelidonis: a qua muliere cum erat ad eum ventum, et in aurem ejus insusurratum, alias revocabat eos, inter quos jam decreverat, decretumque mutabat, alias inter alios [30] contrarium sine ulla religione decernebat, ac proximis paullo ante decreverat. Hinc illi homines erant, qui etiam ridiculi inveniebantur 121
ex dolore. quorum alii, ut audistis, negabant mirandum p. 101.
esse, jus tam nequam esse verrinum. alii etiam frigidiores a.
erant; sed, quia stomachabantur, ridiculi videbantur esse, cum Sacerdotem exsecrabantur, qui verrem tam nequam reliquisset. Quæ ego non commemorarem (neque enim perfacete dicta, neque porro hac severitate digna sunt) nisi vos illud vellem recordari, istius nequitiam et iniquitatem tum in ore vulgi, atque in communibus proverbiis esse versatam.

In plebem vero Romanam utrum superbiam prius memo- 47
rem, an crudelitatem? sine dubio crudelitas gravior est at- 122
que atrocior. Oblitosne igitur hos putatis esse, quemadmodum sit iste solitus virgis plebem Romanam concidere? quam rem etiam tribunus plebis in concione egit, cum eum, quem virgis iste ceciderat, in prospectum populi Romani produxit. cujus rei cognoscendæ faciam vobis suo tempore potestatem. Superbia vero qua fuerit, quis ignorat? quem- 123
admodum is tenuissimum quemque contemserit, despexerit, liberum esse numquam duxerit? P. Trebonius viros bonos et honestos complures fecit heredes: [31] in his fecit suum libertum. Is A. Trebonium fratrem habuerat proscriptum. ei cum cautum vellet, scripsit, ut heredes jurarent, se curaturos, ut ex sua cujusque parte ne minus dimidium ad A. Trebonium fratrem illum proscriptum perveniret. Libertus jurat: ceteri heredes adeunt ad Verrem: docent, non

30 *contrarium decernebat, ac*] *Contrarium* pro adverbio accipiendum, aut *contra* scribendum, quod cum *ac* dicitur, adjectivum non, quod aut repererim aut notatum legerim ab aliis. Et hoc melius mihi videtur.

31 *in his fecit*] J. Fr. Gron. et Grævius *fecit* deleri volunt: et est sane, *in his* simpliciter, elegantius et usitatum alibi: et sic ipse scripserim. Qui defendere vulgatum volent, commemorabunt ex hac ipsa oratione c. 48. *ex edicto istius*; *quod edictum*. item: *totidem verbis, quot verbis*.

oportere se jurare: facturos esse, quod contra legem Corneliam esset, [32] quæ proscriptum juvari vetaret. Impetrant,
b. ut ne jurent. dat his possessionem. Id ego non reprehendo. etenim erat iniquum, homini proscripto, egenti, de fraternis bonis quidquam dari; [33] at ille libertus, nisi ex testamento patroni jurasset, scelus se facturum arbitrabatur.
124 Itaque ei Verres possessionem hereditatis negat se daturum, ne posset patronum suum proscriptum juvare: simul ut esset pœna, quod alterius patroni testamento obtemperasset. Das possessionem ei, qui non juravit. concedo: prætorium est. [34] Adimis tu ei, qui juravit. quo exemplo? Proscriptum juvat. Lex est: pœna est. Quid ad eum, qui jus dicit? Utrum reprehendis, quod patronum juvabat eum, qui tum in miseriis erat; an, quod alterius patroni mortui voluntatem conservabat, a quo summum beneficium acceperat? Utrum horum reprehendis? Et hoc tum de sella vir optimus dixit, *Equiti Romano, tam locupleti, libertinus sit homo heres?* O modestum ordinem, quod illinc vivus surre-
125 xit! Possum sexcenta decreta proferre, in quibus, ut ego pecuniam non dicam intercessisse, ipsa decretorum novitas iniquitasque declarat. Verum, ut ex uno de ceteris conjecturam facere possitis: id quod priore actione cognostis, au-
48 dite. C. Sulpicius Olympus fuit. Is mortuus est C. Sacerdote prætore, nescio an ante, quam Verres præturam petere cœperit. Fecit heredem M. Octavium Ligurem. Ligur hereditatem adiit: possedit Sacerdote prætore, sine ulla controversia. Posteaquam Verres magistratum iniit; ex edicto istius, quod edictum Sacerdos non habuerat, Sulpicii patroni filia sextam partem hereditatis ab Ligure petere cœpit. Ligur non aderat. L. frater ejus causam agebat: aderant amici, propinqui. Dicebat iste, nisi cum muliere decideretur, in possessionem se ire jussurum. L. Gellius causam Liguris defendebat: docebat, edictum ejus non oportere ad hereditates valere, quæ ante eum prætorem venis-
p. 102. sent. si hoc tum fuisset edictum, fortasse Ligurem heredi-
a. tatem aditurum non fuisse. Æqua postulatio, summa ho-
126 minum auctoritas pretio superabatur. Venit Romam Ligur: non dubitabat, quin, si ipse Verrem convenisset, æquitate causæ et auctoritate sua commovere hominem posset.

32 *quæ pr. juvari vetaret*] Sic pro vulgato *vetat*. Scriptura compendiaria *vetāt* vitio locum fecit, ut sæpe alibi in hoc ipso genere.

33 *at ille libertus*] Dedi *at* e Ms. Hotomanni, quod et Lambinus secutus est. Vulgatum *et*, plane, hic quid sit, dici et intelligi non potest.

34 *Adimis tu ei, qui juravit.*] Sive hoc servetur, sive cum Hotomanno legatur *Adimas t. e.* tamen non consentit figuræ orationis, qua hic Cicero utitur. An legamus: *At adimis tu ei, q. j.* quæ forma sæpe est apud Ciceronem, post concessionem, qualis hic præcedit, inprimis pro Flacco. Melius nihil habeo.

domum ad eum venit: rem demonstrat: quam pridem sibi hereditas venisset, docet. quod facile in causa æquissima homini ingenioso fuit; multa, quæ quemvis movere possent, dixit. ad extremum petere cœpit, ne usque eo suam auctoritatem despiceret, gratiamque contemneret, ut se tanta injuria afficeret. Homo Ligurem accusare cœpit, qui in re adventicia atque hereditaria tam diligens, tam attentus esset: debere eum ajebat suam quoque rationem ducere; multa sibi opus esse, multa canibus suis, quos circa se haberet. Non possum illa planius commemorare, quam ipsum Ligurem pro testimonio dicere audistis. Quid enim, 127
Verres? utrum ne his quidem testibus credetur? an hæc ad rem non pertinent? non M. Octavio? non L. Liguri? Quis nobis credit? cui nos? quid est, Verres, quod planum fieri testibus possit, si hoc non fit? an id, quod dicunt, leve est? nihil levius, quam prætorem urbis hoc juris in suo magistratu constituere, omnibus iis, quibus hereditas venerit, coheredem prætorem esse oportere. An vero dubitamus, quo ore iste ceteros homines inferiore loco, auctoritate, ordine, quo ore homines rusticanos ex municipiis, quo denique ore, quos numquam liberos putavit, libertinos homines, solitus sit appellare, qui ob jus dicundum M. Octavium Ligurem, hominem ornatissimum loco, ordine, nomine, virtute, ingenio, copiis, poscere pecuniam non dubitarit?

In sartis tectis vero quemadmodum sese gesserit, quid ego 49
dicam? dixerunt, qui senserunt. sunt alii, qui dicant: notæ b.
res ac manifestæ, prolatæ sunt, et proferuntur. Dixit C. 128
Fannius, eques Romanus, frater germanus Q. Titinii, judicis tui, tibi se pecuniam dedisse. RECITA TESTIMONIUM C. FANNII. Nolite C. Fannio dicenti credere: noli, inquam, tu, Q. Titini, C. Fannio, fratri tuo, credere. dicit enim rem incredibilem: C. Verrem insimulat avaritiæ et audaciæ: quæ vitia videntur in quemvis potius, quam in istum convenire. Dixit Q. Tadius, homo familiarissimus patris istius, non alienus a matris ejus genere et nomine: tabulas protulit, quibus [35] pecuniam se dedisse ostendit. RECITA NOMINA Q. TADII. RECITA TESTIMONIUM Q. TADII. Ne tabulis quidem Q. Tadii, nec testimonio credetur? Quid igitur in judiciis sequemur? quid est aliud, omnibus omnia peccata et maleficia concedere, [36] nisi hoc, hominum honestissimorum testimoniis, et virorum bonorum tabulis non credere? Nam quid ego de quotidiano sermone 129

35 *pecuniam dedisse*] sc. ne in sartis tectis ab se exigendis calumniaretur et sibi molestiam crearet.

36 *nisi hoc, hom.*] Non satis placet *hoc;* quod alibi in hac forma poni non memini.

querimoniaque populi Romani loquar? de istius impudentissimo furto, seu potius novo ac singulari latrocinio? ausum esse in æde Castoris, celeberrimo clarissimoque monumento, quod templum in oculis quotidianoque adspectu populi Romani est positum, quo sæpenumero senatus convocatur, quo maximarum rerum frequentissimæ quotidie advocationes fiunt; in eo loco, in sermone hominum, audaciæ suæ monumen-
50 tum æternum relinquere? [37] Ædem Castoris, judices, P. Ju-
130 nius habuit tuendam, [38] L. Sulla, Q. Metello, consulibus. Is mortuus est. reliquit pupillum parvum filium. cum L. Octavius, C. Aurelius, consules, ædes sacras locavissent, neque potuissent omnia sarta tecta exigere, neque ii prætores, quibus erat negotium datum, C. Sacerdos et M. Cæsius;
p. 103. factum est senatusconsultum, quibus de sartis tectis cogni-
a. tum et judicatum non esset, uti C. Verres, P. Cælius, prætores cognoscerent et judicarent. Qua potestate iste permissa, [39] ut ex C. Fannio et ex Q. Tadio cognovistis; verumtamen cum esset omnibus in rebus apertissime impudentissimeque prædatus, hoc voluit clarissimum relinquere indicium latrociniorum suorum; de quo non audire aliquando,
131 sed videre quotidie possemus. Quæsivit, quis ædem Castoris sartam tectam deberet tradere. Junium ipsum mortuum esse sciebat: scire volebat, ad quem illa res pertineret. Audit pupillum esse filium. homo, qui semper ita palam dictitasset, pupillos et pupillas certissimam prædam esse prætoribus, optatum negotium sibi in sinum delatum esse dicebat. Monumentum illa amplitudine, illo opere, quamvis sartum tectum, integrumque esset, tamen aliquid se inventurum, in quo moliri prædarique posset, arbitraba-
132 tur. [40] L. Rabonio ædem Castoris tradi oportebat. is casu

37 *Ædem—habuit tuendam*] Pertinet et ad conservationem omnium, quæ sunt in templo, ut signorum, tabularum pictarum, v. mox in fine cap. et ad ædificationem; unde idem *redemtor* dicitur c. 56.

38 *L. S. Q. M. consulibus*] Sic edd. pr. et aliæ ad Gruterum usque, qui recepit Hotomanni correctionem *Censoribus*. male. Infr. c. 55. diserte dicit redemtam ædem esse a L. Marcio et M. Perperna Cens. Et fuere una Consules Sulla et Metellus, non, quod quidem constet, Censores una. Sulla vero nunquam Censor fuit. Sed difficultas est ex illo c. 55. ubi dicitur Junius de Marcio et Perperna redemisse ædem; qui fuere Censores a. V. 667. Quia post eos nulli censores creati, locatio repetita videtur ab Coss. Sulla et Metello.

39 *ut ex C. F. et Q. T. cognovistis*] Hæc quidem verba ab h. l. plane sunt aliena: nam de potestate illa non ex istis cognoverant judices, sed de abusu. Sunt sine dubio sic ponenda post *prædatus, ut—cognovistis, verumtamen hoc voluit* &c. *Veruntamen* molestum fuit viris doctis, ut Hotomanno, qui pro eo scribi voluit *tum vero*, quod sane et huic loco esset aptissimum: sed ea correctio est durior, et nimis longe a scriptura librorum recedit. Nempe additur ob antecedentem quanquam brevem parenthesin. repetitio antecedentis omissa est, quia erat longior, nec post brevem parenthesin necessaria. Exempla alia v. in Clave in h. v.

40 *L. Rabonio—tradi oportebat*]

pupilli Junii tutor erat testamento patris. cum eo sine ullo
intertrimento convenerat jam, quemadmodum traderetur.
Iste ad se Rabonium vocat: quærit, ecquid sit, quod a pu-
pillo traditum non sit, quod exigi debeat. Cum ille, id quod
erat, diceret, facilem pupillo traditionem esse; signa et
dona comparere omnia; ipsum templum omni opere esse
integrum; indignum isti videri cœpit, ex tanta æde, tan-
toque opere, se non opimum præda, præsertim a pupillo,
discedere. Venit ipse in ædem Castoris: considerat tem- 51
plum: videt undique tectum pulcherrime laqueatum, præ- 133
terea cetera nova atque integra. Versat se: quærit, quid
agat. [41] Dicit ei quidam ex illis canibus, quos iste Liguri
dixerat esse circa se multos; tu, Verres, hic quod moliare,
nihil habes: nisi forte vis ad perpendiculum columnas exi- b.
gere. Homo omnium rerum imperitus, quærit, quid sit,
ad perpendiculum. Dicunt ei, fere nullam esse columnam,
quæ ad perpendiculum esse possit. [42] Nam mehercule, in-
quit, sic agamus: columnæ ad perpendiculum exigantur.
Rabonius, qui legem nosset, qua in lege numerus tantum 134
columnarum traditur, perpendiculi mentio fit nulla, et qui
non putaret sibi expedire, ita accipere, ne eodem modo
reddendum esset; negat, id sibi deberi: negat oportere
exigi. Iste Rabonium quiescere jubet: et simul ei nonnul-
lam spem societatis ostendit. hominem modestum, et mi-
nime pertinacem, facile coërcet: columnas ita se exactu-
rum esse confirmat. Nova res atque improvisa pupilli cala- 135
mitas nuntiatur statim C. Mustio, vitrico pupilli qui nu-
per est mortuus, M. Junio, patruo, P. Potitio tutori, ho-
mini frugalissimo. Hi rem ad virum primarium, summo
officio ac virtute præditum, M. Marcellum, qui erat pu-
pilli tutor, deferunt. Venit ad Verrem M. Marcellus:
petit ab eo, pro sua fide ac diligentia, pluribus verbis, ne
per summam injuriam pupillum Junium fortunis patriis co-
netur evertere. Iste, qui jam spe et opinione prædam illam
devorasset, neque ulla æquitate orationis, neque auctori-
tate M. Marcelli, commotus est. Itaque, [43] quemadmo-
dum ostendisset, se id exacturum esse, respondit. Cum 136
sibi omnes ad istum allegationes difficiles, omnes aditus ar-
duos, ac potius interclusos viderent, apud quem non jus,
non æquitas, non misericordia, non propinqui oratio, non

Scil. quia socius redemtionis fuerat Junio, ut patet e sequentibus.

41 *Dicit ei—quos iste*] Non placet h. l. *iste*, cum præcesserit *ei:* nec h. l. opus pronomine videtur.

42 *Nam meherc.*] Recte sic pro *Jam* edidit Grævius, quod ab hujus loci sententia est alienum. Et sic est in edd. pr. et Mss. *Jam* est a Victorio, quem secutus est P. Manutius cum aliis.

43 *quemadmodum ostendisset, se id e.*] *Id* rectum esse non potest: nec habet quo referatur. corrige, *ita se exacturum* sc. ædem.

amici voluntas, non cujusquam auctoritas, [44] pro pretio, non gratia valeret; statuunt, id sibi optimum esse factu, quod cuivis venisset in mentem, petere auxilium a Cheli-
p. 104. a. done, quæ isto prætore non modo in jure civili, privatorumque omnium controversiis, [45] populo Romano præfuit,
52 verum etiam in his sartis tectis dominata est. Venit ad
137 Chelidonem C. Mustius, eques Romanus, publicanus, homo cum primis honestus: venit M. Junius, patruus pueri, frugalissimus homo et castissimus: venit homo [46] summo honore, pudore et summo officio spectatissimus ordinis sui, P. Potitius tutor. O multis acerbam, o miseram, atque indignam præturam tuam! Ut mittam cetera, quo tandem pudore tales viros, quo dolore, meretricis domum venisse arbitramini? qui nulla conditione istam turpitudinem subissent, nisi officii necessitudinisque ratio coëgisset. Veniunt, ut dico, ad Chelidonem. Domus erat plena: nova jura, nova decreta, nova judicia petebantur. *Mihi det possessionem: mihi ne adimat: in me judicium ne det: mihi bona addicat.* alii nummos numerabant: alii tabulas obsignabant. domus erat non meretricio conventu, sed prætoria turba
138 referta. Simulac potestas primum data est, adeunt hi, quos dixi. loquitur Mustius: rem demonstrat: petit auxilium: pecuniam pollicetur. Respondit illa, ut meretrix, non inhumane: libenter, ait, se esse facturam, et se cum isto diligenter sermocinaturam: reverti jubet. tum discedunt. postridie revertuntur. negat illa posse hominem exorari: permagnam eum dicere ex illa re pecuniam confici posse.
53 Vereor, ne quis forte de populo, qui priori actione non affuit, hæc, quia propter insignem turpitudinem sunt incredibilia, fingi a me arbitretur. ea vos antea, judices, cogno-
139 vistis. Dixit juratus P. Potitius, tutor pupilli Junii: dixit M. Junius tutor et patruus: Mustius dixisset, si viveret: sed pro Mustio, recenti re de Mustio auditum dixit
b. L. Domitius: qui cum sciret, me ex Mustio vivo audisse, quod eo sum usus plurimum, [47] (etenim id judicium, quod prope omnium fortunarum suarum C. Mustius habuit, me uno defendente vicit,) cum hoc, ut dico, sciret L. Domitius, me scire, ad eum res omnes Mustium solitum esse deferre; tamen de Chelidone reticuit, quoad potuit: alio re-

44 *pro pretio*] Grævius corrigit *præ pr.* Ita et aliis visum. Sane bene.

45 *populo R. præfuit*] Verbum ipsum *præfuit* invidiosum est satis, si ad controversias modo referatur: sed maxime, quod *populo R. præfuisse* meretrix dicitur.

46 *summo honore, pudore.*] Delevi copulam *et,* quæ abest edd. pr. nec hic locum habet. Ita et Grævius fecit.

47 *etenim id judicium*] Edd. pr. fere *in judicium* vitiose pro *id judicium.* Id correxere deleto *in,* Aldus, rectius alii *id.* Ms. Franc. ut ed. Mediol. *in judicio,* scil. ut fieret *vincere in judicio,* quod facilius erat, quam *vincere judicium.* Vid. Clav. in *vincere.*

sponsionem suam derivavit. Tantus in adolescente claris-
simo ac principe juventutis pudor fuit, ut aliquandiu, cum
a me premeretur, omnia potius responderet, quam Cheli-
donem nominaret. Primo necessarios istius ad eum allega-
tos esse dicebat: deinde aliquando coactus Chelidonem no-
minavit. Non te pudet, Verres, ejus mulieris arbitratu 140
gessisse præturam, quam L. Domitius ab se nominari, vix
sibi honestum esse arbitrabatur? Rejecti a Chelidone capi- 54
unt consilium necessarium, ut suscipiant ipsi negotium.
cum Rabonio tutore, quod erat vix H-S quadraginta mil-
lium, transigunt H-S ducentis millibus. Refert ad istum
rem Rabonius: [48] ut sibi videatur, satis grandem pecuniam,
et satis impudentem esse: Iste qui aliquanto plus cogitas-
set, male accipit verbis Rabonium: negat eum sibi illa de-
cisione satisfacere posse. ne multa, locaturum se esse con-
firmat. Tutores hæc nesciunt: quod actum erat cum Ra- 141
bonio, putant id esse certissimum: nullam majorem pupil-
lo metuunt calamitatem. Iste vero non procrastinat: lo-
care incipit, non proscripta neque edicta die, alienissimo
tempore, ludis ipsis Romanis, foro ornato. Itaque renun-
tiat Rabonius illam decisionem tutoribus. Accurrunt ta-
men ad tempus tutores: digitum tollit Junius patruus. isti
color immutatus est: vultus, oratio, mens denique excidit.
Quid ageret, cœpit cogitare. si opus pupillo redimeretur,
si res abiret ab eo mancipe, quem ipse apposuisset, sibi
nullam prædam esse. Itaque excogitat. quid? nihil inge- p. 105.
niose: nihil, quod quisquam possit dicere, improbe, verum a.
callide: nihil ab isto tectum, nihil veteratorium exspecta-
veritis: omnia aperta, omnia perspicua reperientur, impu-
dentia, amentia, audacia. Si pupillo opus redimitur, mihi 142
præda de manibus eripitur. quod est igitur remedium?
quod? ne liceat pupillo redimere. Ubi illa consuetudo [49] in
[bonis,] prædibus prædiisque vendendis, omnium consulum,
censorum, prætorum, quæstorum denique, ut optima con-
ditione sit is, cuja res sit, cujum periculum? Excludit eum
solum, cui prope dicam soli potestatem factam esse opor-
tebat. [50] Quid enim quisquam ad meam pecuniam, me in-

48 *ut sibi videbatur*] Hoc nullo modo rectum esse potest: legendum: *ut sibi videatur;* nam *sibi* indicat, pertinere ad sequentia, et ad orationem Rabonii apud Verrem.

49 *in bonis prædibus* &c.] Grævius *bonis* commune *prædibus prædiisque* facit, ut sint *boni prædes* et *bona prædia.* Mihi autem videtur id verbum esse a glossatore ortum: quod alias, ut paullo post, et apud alios, ut Liv. 22, 60. semper tantum *prædibus prædiisque* dicitur. et in hoc jam est pleonasmus. nam in prædibus tamen bona prædum intelliguntur; et ea quidem, quæ sunt in prædiis: nam dicuntur sic, quia cavent prædiis: aliam enim cautionem publicum non accipit. In privatis rebus sunt sponsores, qui simpliciter cavent.

50 *Quid a. m. p. adspirat? quid accedit?*] Illa duplex interrogatio in hac quidem re mihi subfrigida videtur: et suspicor cum Guilielmio, alteram, *quid*

vito, adspirat? quid accedit? Locatur opus id, quod ex
mea pecunia reficiatur: ego me refecturum esse dico: pro-
batio futura est tua, qui locas: prædibus et prædiis populo
cautum est: et, si non putas cautum, scilicet tu prætor in
mea bona, quos voles, immittes? me ad meas fortunas de-
55 fendendas accedere non sines? Operæ pretium est, ipsam
143 legem cognoscere. dicetis, eundem conscripsisse, qui illud
edictum de hereditate: [51] LEX OPERE FACIUNDO QUÆ
PUPILLI JUNII. Dic, dic, quæso, clarius. C. VERRES PR.
URBIS ADDIDIT. Corriguntur leges censoriæ. Quid enim?
Video in multis veteribus legibus: CN. DOMITIUS L. ME-
TELLUS, L. CASSIUS CN. SERVILIUS CENSORES ADDIDE-
RUNT. vult aliquid ejusmodi C. Verres. Dic. quid addidit?
QUI DE L. MARCIO M. PERPERNA CENSORIBUS REDEME-
RIT, EUM SOCIUM NE ADMITTITO: NEVE EI PARTEM DA-
b. TO, NEVE EI REDIMITO. Quid ita? ne vitiosum opus
fieret? at erat probatio tua. ne parum locuples esset? at
erat, et esset amplius, si velles: populo cautum prædibus
144 et prædiis. Hic te si res ipsa, si indignitas injuriæ tuæ
non commovebat; si pupilli calamitas, propinquorum la-
crymæ, D. Bruti, cujus prædia subierant periculum, M.
Marcelli tutoris auctoritas apud te ponderis nihil habebat;
ne illud quidem animadvertebas, ejusmodi fore hoc pecca-
tum tuum, quod tu neque negare posses (in tabulas enim
retulisti) nec cum defensione aliqua confiteri? Addicitur
id opus H-S IϽLX millibus; cum tutores H-S LXXX mil-
libus id opus ad illius hominis iniquissimi arbitrium se ef-
145 fecturos esse clamarent. Etenim quid erat operis? id,
quod vos vidistis. omnes illæ columnæ, quas dealbatas vi-
detis, machina apposita, nulla impensa dejectæ, eisdemque
lapidibus repositæ sunt. hoc tu H-S IϽLX millibus loca-
visti. Atqui in illis columnis dico esse, quæ a tuo redem-
ptore commotæ non sint: dico esse, ex qua tantum tecto-
rium vetus [52] delitum sit, et novum inductum. Quodsi
tanta pecunia columnas dealbari putassem, [53] certe numquam
146 ædilitatem petivissem. At, ut videatur tamen res agi, et
56 non eripi pupillo; SI QUID OPERIS CAUSA RESCIDERIS,
REFICITO. Quid erat, quod rescinderet, cum suo quem-
que loco lapidem reponeret? QUI REDEMERIT, SATISDET

*accedit*, esse glossam prioris, sumtam e sequentibus. Ratio Grævii non idonea est; qui ad hastam refert.

51 *Lex opere fac.*] Non dubitavi, sic rescribere pro *ex*, quod nihili est: et sic Ant. Augustino et aliis placuit. tantum inferre in textum noluere, religiosiores h. l. quam in aliis.

52 *delitum*] Edd. pr. *deletum*. vitiose. Priscianus habet *dejectum*.

53 *certe n. ædilitatem petivissem*] sc. quia ædilibus, præsertim cum ludos ederent, tales impensæ faciendæ in dealbando, renovandis locis publicis; quod sua pecunia faciebant.

DAMNI INFECTI EI, QUI A VETERE REDEMPTORE ACCEPERIT. Deridet, cum sibi ipsum jubet satisdare Rabonium. PECUNIA PRÆSENS SOLVATUR. Quibus de bonis? p. 106. a.
ejus, qui, quod tu H-S IƆLX millibus locasti, H-S LXXX millibus effecturum se esse clamavit. Quibus de bonis? pupilli, cujus ætatem et solitudinem, etiamsi tutores non essent, defendere prætor debuit. Tutoribus defendentibus, non modo patrias ejus fortunas, sed etiam bona tutorum ademisti. HOC OPUS BONUM SUO CUIQUE FACITO. [54]Lapis 147
aliquis cædendus, et apportandus fuit machina sua? nam illo non saxum, non materies advecta est: tantum operis in ista locatione fuit, quantum paucæ operæ fabrorum mercedis tulerunt, et manus pretium machinæ. Utrum existimatis minus operis esse, unam columnam efficere ab integro novam nullo lapide redivivo, an quatuor illas reponere? nemo dubitat, quin multo majus sit novam facere. Ostendam, in ædibus privatis, longa difficilique vectura, [55]columnas singulas ad impluvium, H-S quadragenis millibus, non minus magnas, locatas. Sed ineptum est de 148
tam perspicua istius impudentia pluribus verbis disputare, præsertim cum iste aperte tota lege omnium sermonem atque existimationem contemserit, qui etiam ad extremum adscripserit, REDIVIVA SIBI HABETO. quasi quidquam redivivi ex opere illo tolleretur, ac non totum opus ex redivivis constitueretur. At enim si pupillo redimi non licebat, non necesse erat rem ad ipsum pervenire: poterat aliquis ad id negotium de populo accedere. Omnes exclusi sunt non minus aperte, quam pupillus. diem præstituit operi faciundo, [56] Kalendas Decembres. locat circiter Idus Septembres: angustiis temporis excluduntur omnes. Quid er- 149
go? Rabonius istam diem quomodo assequitur? Nemo 57
Rabonio molestus est, neque Kalendis Decembribus, neque Nonis, neque Idibus. denique aliquanto in provinciam

54 *Lapis aliquis* &c.] Hæc per interrogationem dicta sunt: post quam intelligenda negatio: cui respondent sequentia: *Nam illo* &c. Frustra Hotomannus notam interrogationis tolli voluit; in quo ei temere obsecuti sunt editores. *τὸ nam* sine interrogatione sensum nullum habet.

55 *columnas ad impluvium*] v. Clav. in h. v. Cur columnas ad impluvium potissimum memoret h. l. non dicam.

56 *Kalendas Dec.—Idus* &c.] Cur hi modo dies, Kalendæ, Idus? Nempe, quia omnia, in quibus dies præstituta, in quibus aliquid datur, accipitur, facta sunt ad rationem pecuniæ collocandæ sub usuris, aut omnino credendæ et reddendæ. Terminus solutionis proprius est in Kalendis, ut Kalendis dantur pecuniæ mutuo. Si Kalendis non solvitur creditum, prorogatur solutio ad Nonas: sin et in iis non fit, ad Idus: hæc est ultima dies. Hinc pendet Horatius Epod. 3. extr. ubi v. Lamb. Similiter igitur actum esse in operibus locandis et redimendis, patet ex h. l. Sicut et in tabulas refertur exactio operi et traditio, item redemtio et locatio: item *legiones*, ut in Ep. Cornelii ad Cicer. Inde factum. ut in Jure Kalendarium dicatur de omnibus rationum libris. v. tit. Cod. Theod. de Curatoribus Kalendarii. L. XII. n. 12.

iste proficiscitur prius, quam opus effectum est. Posteaquam reus factus est, primo negabat opus [57] in acceptum
b. referre posse. cum instaret Rabonius, in me causam conferebat, quod tum codicem obsignassem. Petit a me Rabonius, et amicos allegat: facile impetrat. iste, quid ageret, nesciebat. Si in acceptum non retulisset, putabat se aliquid [58] defensionis habiturum. Rabonium porro intelligebat rem totam esse patefacturum. tametsi, [59] quid poterat esse apertius, quam nunc est, ut uno minus teste haberet Rabonio? Opus in acceptum retulit quadriennio post,
150 quam diem operi dixerat. Hac conditione, si quis de populo redemptor [60] accessisset, non esset usus. cum die ceteros redemptores exclusisset, tum in ejus arbitrium ac potestatem venire nolebant, qui sibi ereptam prædam arbitraretur. [61] Nam quid argumentamur, quo ista pecunia pervenerit? fecit ipse indicium. Primum cum vehementius cum eo D. Brutus contenderet, qui [62] de sua pecunia H-S DLX millia numeravit; quod jam iste ferre non poterat, opere addicto, prædibus acceptis, de H-S IↃLX millibus, remisit D. Bruto H-S CX millia. Hoc si aliena res esset, certe facere non potuisset. Deinde nummi numerati sunt Cornificio: quem scribam suum fuisse negare non potest. Postremo ipsius Rabonii tabulæ prædam illam istius fuisse
58 clamant. RECITA NOMINA RABONII. Hic etiam priore
151 actione Q. Hortensius pupillum Junium venisse prætextatum in vestrum conspectum, [63] et stetisse cum patruo testi-

57 *in acceptum referre posse*] Proclive est, cum Hotomanno corrigere *referri:* Potest etiam intelligi, se.

58 *defensionis*] Recepi cum Grævio ex Asconio pro *defensionum:* Sic volebat et Hotomannus. Terminatio vitiosa facta est e compendio scripturæ *defensioñ* et clausula verbi sequentis.

59 *quid poterat esse* &c.] Credo, Ciceronem scripsisse *qui* pro *quomodo:* nempe propter illud, *quam nunc est.* Scio, *quid* etiam posse intelligi *quantum:* sed tamen mihi h. l. durius videtur.

60 *accessisset, non esset usus*] Addidi cum Lambino, Grævio &c. e Prisciano, *non esset usus:* quo sine sensus nullus est. Nec tamen sic lacuna expleta est: nec quod sequitur ap. Priscianum, satis cohæret: *nam si qui accessisset.* Explenda autem est fere in hunc modum: *nec vero quisquam accessit.* In fine edidi cum Grævio *nolebant*, qui ad Mss. provocat. Est etiam sic in edd. pr. *nolebat* est ab Aldo.

61 *Nam quid argumentamur*] Mss. et edd. pr. *nonne arg.* quod est nihili. *Nam quid* est a Victorio, quem ceteri secuti sunt. Et habet ea lectio colorem antiquitatis.

62 *de sua p. H-S* DLX *m.*] Sic hunc numerum constitui, qui varie editur: quia infra sic est, et quidem in libris, edd. pr. Brutus præs factus erat in DLX. millia, ea debebat numerare aut jam numerarat Rabonio. Ei de hac summa CX. remissa. Ceterum et *numeravit* non sine vitio est: vel *numerabat* legendum, vel *numerarat.* illud melius. Dum numerat Brutus scribæ Verris, ipso coram, pecuniam, fremit et vituperat Verrem: quod cum ferre non posset, placandi caussa hominis, aut per impatientiam, ut fit, remisit homini CX. millia. Ita dedit tantum CCCCL. millia.

63 *et testes secum p.*] Sic vulgati. id autem esse vitiosum, consentiunt: et in eo vitio etiam consentiunt Mss. et edd. vett. Lambinus edidit de Memmii verissima conjectura, *et stetisse*

monium dicente, questus est: et me populariter agere, atque invidiam commovere, quod puerum producerem, clamitavit. Quid erat, Hortensi, tandem in illo puero populare? quid invidiosum? Gracchi, credo, aut Saturnini, aut alicujus hominis ejusmodi produxeram filium, ut nomine ipso, et memoria patris, animos imperitæ multitudinis concitarem. P. Junii erat, hominis de plebe Romana, filius: p. 107.
quem pater moriens tum tutoribus et propinquis, tum legi- a.
bus, tum æquitati magistratuum, tum judiciis vestris commendandum putavit. Hic istius scelerata locatione, nefa- 152
rioque latrocinio, bonis patriis fortunisque omnibus spoliatus, venit in judicium: si nihil aliud, saltem, ut eum, cujus opera ipse [64] multos annos est in sordibus, [65] paullo tamen obsoletius vestitum videret. Itaque tibi, Hortensi, non illius ætas, sed causa; non vestitus, sed fortuna, popularis videbatur. neque te tam commovebat, quod ille cum toga prætexta, quam quod sine bulla venerat. vestitus enim neminem commovebat is, quem illi mos, et jus ingenuitatis dabat. quod ornamentum pueritiæ pater dederat, indicium atque insigne fortunæ, hoc ab isto prædone ereptum esse, graviter et acerbe homines ferebant. Neque erant hæ la- 153
crymæ populares magis, quam nostræ, quam tuæ, Q. Hortensi, quam horum, qui sententiam laturi sunt: ideo, quod communis est causa, commune periculum: communi præsidio talis improbitas, tamquam aliquod incendium, restinguenda est. habemus enim liberos parvos. incertum est, quam longa nostrum cujusque vita futura sit. consulere vivi ac prospicere debemus, ut illorum solitudo et pueritia quam firmissimo præsidio munita sit. Quis est enim, qui tueri possit liberûm nostrorum pueritiam contra improbitatem magistratuum? Mater, credo. Scilicet magno præsidio fuit Anniæ pupillæ mater, fœmina primaria: minus, illa deos hominesque implorante, iste infanti pupillæ fortunas patrias ademit. Tutoresne defenderent? perfacile vero apud istiusmodi prætorem, a quo M. Marcelli tutoris, in causa

*cum p.* Sed eum noluerunt imitari, cum alia multa ex talibus conjecturis correcta sint. Ego secutus sum, qui malui homines legere, quod verosimillimum esset, et intelligi posset, quam, quod certo a Cicerone non esset. Paullo post pro *quod* melius legeretur *qui*. In Mss. et edd. pr. per compendium scriptum est verbum.

64 *m. annos est in sordibus*] Ferri potest utcunque *est*, ut e Ciceronis persona dictum: sed tamen credo, Ciceronem scripsisse *esset:* id postulat non modo oratio hæc, sed consuetudo Ciceronis perpetua, a me diligentissime notata. Non enim hoc e persona Ciceronis dici debebat, sed pueri.

65 *paullo tamen obs.*] Sic libri. Sed in eo fere offensi sunt viri docti, alii aliter corrigentes. Nempe illud *paullo* languidius est, quam pro re et cupiditate pueri. *aliquando tandem*, quod nonnullis placuit, longius recedit a scriptura, nec fortius est. nec melius est *aliquanto*. Cogitavi *pariter tamen*, i. e. saltem, nempe, ut ipse esset istius improbitate et avaritia. Sed non satisfacit mihi.

pupilli Junii, et oratio, et voluntas, et auctoritas repudiata est.

59 Quærimus etiam, quid iste in ultima Phrygia, quid in
b. extremis Pamphyliæ partibus fecerit? qualis in bello præ-
154 donum prædo ipse fuerit? qui in foro populi Romani pirata nefarius reperiatur. Dubitamus, quid iste in hostium præda molitus sit, qui manubias sibi tantas [66] ex L. Metelli manubiis fecerit? qui majore pecunia quatuor columnas dealbandas, quam ille omnes ædificandas locaverit? Exspectemus, quid dicant ex Sicilia testes? Quis umquam templum illud adspexit, quin avaritiæ tuæ, quin injuriæ, quin audaciæ testis esset? Quis a signo Vertumni in circum maximum venit, [67] quin is in unoquoque gradu de avaritia tua commoneretur? [68] quam tu viam thensarum atque pompæ ejusmodi exegisti, ut tu ipse illa ire non audeas. Te putet quisquam, cum ab Italia freto disjunctus esses, sociis temperasse? qui ædem Castoris, testem furtorum tuorum esse volueris; quam populus Romanus quotidie, judices etiam tum, cum de te sententiam [69] ferrent, viderent?

60 Atque etiam judicium in prætura publicum exercuit. non
155 enim prætereundum est ne id quidem. Petita multa est apud istum prætorem a Q. Opimio: qui adductus est in judicium, verbo, quod, cum esset tribunus plebis, [70] intercessisset contra legem Corneliam: re, quod in tribunatu dixisset contra alicujus hominis nobilis voluntatem. De quo judicio si velim dicere omnia, [71] multi appellandi lædendique sint: quod mihi non est necesse. tantum dicam, paucos homines, ut levissime dicam, arrogantes, hoc adjutore, Q. Opimium per ludum et jocum fortunis omnibus evertisse.

156 Is mihi etiam queritur, quod a nobis, IX solis diebus, prima actio sui judicii transacta sit; cum apud ipsum tribus horis Q. Opimius, senator populi Romani, bona, fortu-

66 *ex L. M. manubiis*] Venuste pro L. M. monumento. v. Clav. in *monumentum* et *manubiæ*.

67 *quin is in*] *Is* poterat abesse: nam nec ante est. Videtur addidisse, ne *quin* et *in* concurrerent.

68 *quam tu viam—ut tu ipse*] Alterum *tu* ante *ipse* melius abfuerit. de via thensarum et p. v. pro Font. c. 4.

69 *ferrent*] Grævius mallet: *ferent*.

70 *intercessisset*] Hoc restitui ex edd. vett. pro vulgato *intercessit*, quod forma orationis non fert. *Contra legem Corneliam*, quo modo intelligendum sit, v. in Ind. Legg. *L. Cornelia tribunitia*. Porro *re* ante *quod*, primum reperi in ed. Lamb. 1576. quod sane abesse non potest, recteque vel ex ingenio additum est. Sic et edidit Aldus nepos, et viderat, sic legendum, Matius in Annotat. 24. Porro *dixisset* verum esse vix potest. Verum est *dixit*, aut *dixerat*: nam ea vera ratio erat. Scriptum fuit *dixt*. Conformarunt librarii præcedenti *intercessisset*.

71 *multi app. lædendique sint*] Sic edidi, latinitate jubente, pro vulgato *sunt*, quod in tirone non tulerim in tali contextu. refertur enim ad *si velim*. Miror, neminem hoc sensisse: non vel Lambinum, qui in hoc genere plus ceteris sensit.

nas, [72] ornamenta omnia amiserit? cujus propter indignitatem judicii, sæpissime est actum in senatu, ut [73] genus hoc p. 108.
totum multarum ac judiciorum ejusmodi tolleretur. Jam a.
vero in bonis Q. Opimii vendendis, quas iste prædas, quam aperte, quam improbe fecerit, longum est dicere. Hoc dico: nisi vobis id hominum honestissimorum tabulis planum fecero, fingi a me hoc totum temporis causa putatote.

Jam qui ex calamitate senatoris populi Romani, cum 157
prætor judicio ejus præfuisset, spolia domum suam referre, et manubias detrahere conatus est; is ullam ab sese
calamitatem poterit deprecari? Nam [74] de subsortitione illa 61
Juniana judicum nihil dico. Quid enim? [75] contra tabulas, quas tu protulisti, audeam dicere? difficile est. Non enim me tua solum, et judicum auctoritas, sed etiam annulus aureus scribæ tui deterret. Non dicam id, quod probare difficile est: hoc dicam, quod ostendam, multos ex te viros primarios audisse, cum diceres, ignosci tibi oportere, quod falsum codicem protuleris. nam, qua invidia C. Junius conflagrarat, ea, nisi providisses, tibi ipsi tum pereundum fuisse.

Hoc modo iste sibi et saluti suæ prospicere didicit, refe- 158
rendo in tabulas et privatas et publicas, quod gestum non esset: tollendo, quod esset, et semper aliquid demendo, mutando, [76] curando, ne litura appareret, interpolando. Eo enim usque progreditur, ut ne defensionem quidem maleficiorum suorum sine aliis maleficiis [77] reperire possit. Ejusdem modi sortitionem homo amentissimus suorum quoque judicum fore putavit per sodalem suum, Q. Curtium, judidicem quæstionis: cui nisi ego vi populi, et hominum clamore atque convitio restitissem; ex hac decuria nostra, b.
[78] cujus mihi copiam quam largissime factam oportebat,

72 *ornamenta omnia*] Int. ordinem senatorium, qui cum censu amittitur, et alia inde pendentia commoda præcipua in civitate.

73 *genus hoc multarum*] de his multis v. Budæum ad Pandect. p. 149. ed. Bas. add. Clav. in h. v.

74 *de subsortitione Jun.*] v. Or. pro Cluent. c. 33.

75 *contra tabulas*] Eas falsas esse demonstrare. Mox *falsum codicem* appellat. *Judicum auctoritatem* dicit ironice de iis judicibus, qui in illa subsortitione fuerant. de annulo aureo scribæ v. Verr. III, 80.

76 *curando, ne litura appareret*] Sic scribendum esse vidit jam Lambinus, sed non intulit in textum, quia totum hoc suspectum habebat. Ante est, *tollendo quod esset:* ergo hic necessario, *ne appareret.*

77 *reperire possit*] Dedi pro vulgato *posset.* refertur enim ad *progreditur.* Sic jam editum est in Basileensibus, Cratandri, Camerarii &c. in ed. Lamb. Gruterus temere *posset* ex edd. prioribus revocavit, securus latinitatis.

78 *cujus mihi copiam*] Asconius *potestatem.* Est glossa, nata e verbo sequente *facultas*, quod tamen et ipsum hic non potestatem aliam, quam quæ est in alicujus rei facultate copiaque, significat, ut in *facultas numorum* et similibus. v. Clav. in h. v.

erepta esset facultas eorum, [79] quos iste annuerat, in suum consilium sine causa suæ [80] subsortiebatur. * * *

*Multa desunt.*

79 *quos iste annuerat*] Edd. pr. *annumerat*. alii aliter corrigunt. Sed et hoc et seqq. sunt vitiosa, nec sine plenioribus libris bene corrigi possunt.
80 Abest *suæ*.

---

p. 109. a.

# ACCUSATIONIS IN C. VERREM LIBER SECUNDUS DE JURISDICTIONE SICILIENSI.

## ORATIO SEPTIMA.

### ARGUMENTUM ASCONII.

*Hæc sine dubio ad accusationem propositi criminis spectat oratio. nam in superiore anteactæ res sunt expositæ: quæ quia magis adjuvant accusationem, quam ipsæ sint principales, in unum librum coactæ sunt judicio Ciceronis cursim enumerantis, quæ Verres quæstor; quæ proquæstore; quæ legatus; quæ denique prætor urbanus admiserit. Ubi ventum est ad causam ipsam, et Siciliensia crimina, quatuor libros edidit: unum de jurisdictione; alterum de frumento; tertium de signis; quartum de suppliciis. In qua distributione non ordo temporis, sed facinorum genera et momenta, servata sunt. Incipit autem a laude Siciliæ, et egreditur ad crimen Dionis, deinde Sosippi et Epicratis. Sed de jure Siculorum everso frustra quidam Ciceronem reprehendunt, quod non inde cœperit: cum superiora crimina non egeant ejusmodi tractatu, qui ad sequentia pertinet; et oratoris consilio a magnis iisdemque clarioribus sumendum esset exordium. Itaque post hoc, duo criminum genera persequitur ad extremum. Primum de Heraclio; de expressis honoribus ab invitis; de Epicrate Bidino; deque rebus capitalibus, ubi de Sopatro, de Sthenio: quæ omnia sunt de jure dicundo. Alterum de senatoribus; de sacerdotibus; de censoribus pretio a Verre factis; de collatione in statuas; de publicanorum cum Verre convenientia in furtis; de tabulis Carpinatii pecunias Verris extraordinarias continentibus. Genus causæ in omnibus Verrinarum libris admirabile. Status principaliter conjectura.*

MULTA mihi necessario, judices, prætermittenda sunt, ut 1
possim [1] aliquo modo aliquando de iis rebus, quæ meæ fidei 1
commissæ sunt, dicere. Recepi enim causam Siciliæ. ea
me ad hoc negotium provincia attraxit. Ego tamen hoc
onere suscepto, et recepta causa Siciliensi, amplexus animo
sum aliquanto amplius. Suscepi enim causam totius ordinis; suscepi causam populi Romani: [2] quod putabam tum
denique recte judicari posse, si non modo reus improbus adduceretur; sed etiam diligens et firmus accusator ad judi-
cium veniret. Quo mihi maturius ad Siciliæ causam ve- 2
niendum est, relictis ceteris ejus furtis ac flagitiis, ut et viribus quam integerrimis agere, et ad dicendum temporis satis habere possim. Atque adeo, antequam de incommodis Siciliæ dico, pauca mihi videntur esse de provinciæ dignitate, vetustate, utilitate dicenda. Nam cum omnium sociorum provinciarumque rationem diligenter habere debetis, tum præcipue Siciliæ, judices, plurimis justissimisque de causis: primum, quod omnium nationum exterarum princeps Sicilia se ad amicitiam fidemque populi Romani applicuit: prima omnium, id quod ornamentum imperii est, provincia est appellata: prima docuit majores nostros, quam præclarum esset, exteris gentibus imperare: sola fuit ea fide benivolentiaque erga populum Romanum, ut civitates ejus insulæ, quæ semel [3] in amicitiam nostram venis-
sent, numquam postea deficerent: pleræque autem, et b.
maxime illustres in amicitia perpetuo manerent. Itaque 3
majoribus nostris in Africam ex hac provincia gradus imperii factus est. neque enim tam facile opes Karthaginis tantæ concidissent, nisi illud et rei frumentariæ subsidium,
et receptaculum classibus nostris pateret. Quare P. Afri- 2

1 *aliquo modo aliquando*] Sic edd. pr. Ald. Basil. omnes. Victorius primus delevit *aliquando*, secutusque idem P. Manut. Aldus jun. qui deinde idem in ed. maj. dedit *aliquando*, sine *aliquo modo:* quod et Grævius secutus est. Gruterus vetus restituit, in quo et Mss. omnes consentiunt. *aliquando* necessarium est: *aliquo modo*, si verum est, significat, si non plene, quod fieri non potest, (ut supra ipse dixit,) tamen quodammodo; mediocriter, et non nimis breviter ac festinanter. Qui sensus, quem sine dubio Victorius vidit, cum non incommodus aut alienus sit, delere hæc verba non sum ausus: nec similitudo illa, in *aliquo modo, aliquando*, quæ offendebat Victorium, a Ciceronis consuetudine aliena est.

2 *quod putabam* &c.] Primum legenti hæc olim venit in mentem *quam:* quod post vidi et Hotomanno placuisse. refertur manifeste ad *causam senatus;* nempe an ei judicia adimenda sint necne, et ille sua an aliena culpa male ante judicarit. In vulgata lectione Hotom. putabat intelligi *de ea caussa;* quod mihi durius videtur: malimque, si ita a Cicerone sit, simpliciter intelligere de judicibus; qui recte judicare non possunt, nisi &c.

3 *in am. n. venissent*] int. sua sponte se applicuere ad nos, ut quædam civitates Siciliæ bello Punico primo fecere: quæ sequuntur, sunt victæ et in potestatem redactæ, ut Syracusæ et aliæ, quas per *maxime illustres* intelligit.

canus, Karthagine deleta, Siculorum urbes signis monu-
mentisque pulcherrimis exornavit: ut, quos victoria populi
Romani maxime lætari arbitrabatur, apud eos monumenta
4 victoriæ plurima collocaret. Denique ille ipse M. Marcel-
lus, cujus in Sicilia virtutem hostes, misericordiam victi,
fidemque ceteri Siculi perspexerunt, non solum sociis in eo
bello consuluit, verum etiam superatis hostibus temperavit.
Urbem pulcherrimam, Syracusas, quæ cum manu munitis-
sima esset, tum loci natura, terra ac mari claudebatur, cum
vi consilioque cepisset, non solum incolumem passus est
esse, sed ita reliquit ornatam, ut esset idem monumentum
victoriæ, mansuetudinis, continentiæ; cum homines vide-
rent, et quid expugnasset, et quibus pepercisset, et quæ
reliquisset. tantum ille honorem Siciliæ habendum putavit,
ut ne hostium quidem urbem ex sociorum insula tollendam
5 arbitraretur. Itaque ad omnes res Sicilia provincia semper
usi sumus, ut, quidquid ex sese posset efferre, id non apud
eos nasci, sed [4] domi nostræ conditum putaremus. Quando
illa frumentum, quod deberet, non ad diem dedit? quando
id, quod opus esse putaret, non ultro pollicita est? quando
id, quod imperaretur, recusavit? Itaque ille M. Cato Sapiens,
cellam penariam reipublicæ nostræ, nutricem plebis Ro-
p. 110. manæ, Siciliam nominavit. Nos vero experti sumus, Italico
a. maximo difficillimoque bello, Siciliam nobis non pro pe-
naria cella, sed pro ærario illo majorum vetere ac referto
fuisse. nam sine ullo sumtu nostro, coriis, tunicis, frumento-
que suppeditato, maximos exercitus nostros [5] vestivit, aluit,
3 armavit. Quid illa, quæ forsitan ne sentimus quidem, ju-
6 dices, quanta sunt? quod multis locupletioribus civibus
utimur, quod habent propinquam, fidelem, fructuosamque
provinciam, quo facile excurrant, ubi libenter negotium
gerant; quos illa partim mercibus suppeditandis cum quæ-
stu compendioque dimittit, partim retinet, ut arare, ut
pascere, ut negotiari libeat, ut denique sedes ac domicilium
collocare. quod commodum non mediocre populi Romani
est; tantum [6] civium Romanorum numerum, tam prope ab
7 domo, tam bonis fructuosisque rebus detineri. Et quoniam
quasi quædam prædia populi Romani sunt, vectigalia nostra

4 *domi nostræ conditum*] E Ms. antiquo addidere nonnulli cum Lambino *jam cond.* quos secutus est Grævius. Sic *jam conditus* est etiam Muren. 24. Mihi id languere in oratione tam elegante videtur.

5 *vestivit, aluit, armavit*] Concinne ista respondent superioribus, *coriis, tunicis, frumento.* Patet, sagum esse genus tunicæ. *armavit* refertur ad coria, non tam, quia coriis texere tentoria, et in obsidionibus muros, adversus vim machinarum, sed etiam, quia in scutis et clypeis crates inducitur corio bubulo.

6 *civium Rom.*] *Rom.* deletum est a Lamb. et Grævio, quia non repertum est in Ms. vetere. Et sane non admodum placet. Edd. vett. constanter servant.

atque provinciæ; quemadmodum propinquis vos vestris
prædiis maxime delectamini; sic populo Romano jucunda
suburbanitas est hujusce provinciæ. Jam vero hominum
ipsorum, judices, ea patientia, virtus, frugalitasque est, ut
proxime ad nostram disciplinam illam veterem, non ad
hanc, quæ nunc increbruit, videantur accedere. nihil cete-
rorum simile Græcorum; nulla desidia, nulla luxuria; con-
tra summus labor in publicis privatisque rebus, summa
parsimonia, summa diligentia. Sic porro nostros homines
diligunt, ut his solis neque publicanus, neque negotiator
odio sit. Magistratuum autem nostrorum injurias ita mul- 8
torum tulerunt, ut numquam ante hoc tempus ad aram le-
gum præsidiumque vestrum publico consilio [7] confugerint:
tametsi et [8] illum annum pertulerant, qui sic eos afflixerat,
ut salvi esse non possent, nisi C. Marcellus quasi aliquo fato b.
venisset, ut bis ex eadem familia salus Siciliæ constitueretur,
et postea M. Antonii infinitum illud imperium senserant.
Sic a majoribus suis acceperant, tanta populi Romani in
Siculos esse beneficia, ut etiam injurias nostrorum homi-
num perferendas putarent. In neminem civitates ante hunc 9
testimonium publice dixerunt. Hunc denique ipsum per-
tulissent, si humano modo, si usitato more, si denique uno
aliquo in genere peccasset. Sed cum perferre non possent
luxuriem, crudelitatem, avaritiam, superbiam; cum omnia
sua commoda, jura, beneficia senatus populique Romani,
unius scelere ac libidine perdidissent; hoc statuerunt, aut
istius injurias per vos ulcisci et persequi; aut, si vobis in-
digni essent visi, quibus opem auxiliumque ferretis, urbes
ac sedes suas relinquere; quandoquidem agros jam ante
istius injuriis exagitati reliquissent. Hoc consilio a L. 4
Metello legationes universæ petiverunt, ut quamprimum 10
isti succederet: hoc animo toties apud patronos de suis
miseriis deplorarunt: hoc commoti dolore, postulata con-
sulibus, quæ non postulata, sed in istum crimina viderentur
esse, ediderunt. Fecerunt etiam, ut me, cujus fidem con-
tinentiamque cognoverant, prope de vitæ meæ statu dolore
ac lacrymis suis deducerent, ut ego istum accusarem; a quo
mea longissime ratio voluntasque abhorrebat: [9] (quamquam
in hac causa multo plures partes mihi defensionis, quam ac-
cusationis, suscepisse videor:) postremo homines ex tota 11
provincia nobilissimi primique, publice privatimque vene-

7 *confugerint*] Edd. vett. *confugerent*. illud est e Ms. Nannii recte repositum. Sic conjecerat Hotom. non difficili divinatione.

8 *illum annum*] Quo M. Lepidus prætor fuit, frustra a Metellis accusatus. de tota re v. et Vellei. II, 31.

9 *quamquam—videor*] In parenthesi dicta sunt: atque sic interpunxi.

runt: gravissima atque honestissima quæque civitas vehementissime suas injurias persecuta est.

At [10]quemadmodum, judices, venerunt? Videor enim
mihi liberius apud vos jam pro Siculis loqui debere, quam
p. 111. forsitan ipsi velint: saluti enim eorum potius consulam,
a. quam voluntati. Ecquem existimatis umquam, ulla in
provincia, reum absentem contra inquisitionem accusatoris,
tantis opibus, tanta cupiditate, esse defensum? Quæstores
utriusque provinciæ, qui isto prætore fuerant, cum fascibus
12 mihi præsto fuerunt. Hi porro, qui successerunt, vehementer istius cupidi, liberaliter ex istius cibariis tractati, non minus acres contra me fuerunt. Videte, quid potuerit, qui quatuor in una provincia quæstores, studiosissimos defensores propugnatoresque habuerit; prætorem vero cohortemque totam sic studiosam, ut facile appareret, non tam illis Siciliam, quam inanem offenderant, quam Verrem ipsum, qui plenus decesserat, provinciam fuisse. Minari Siculis, si decressent legationes, quæ contra istum dicerent: minari, si qui essent profecti: aliis, si laudarent, benignissime promittere: gravissimos privatarum rerum testes, quibus nos præsentibus denuntiavimus, eos vi custodiisque retinere. Quæ cum omnia facta sint, tamen unam solam
13 scitote esse civitatem Mamertinam, quæ publice legatos, qui istum laudarent, miserit. Ejus autem legationis principem, civitatis nobilissimum, C. Hejum, juratum dicere audistis; isti navem onerariam maximam, Messanæ esse, publice coactis operis, ædificatam. idemque Mamertinorum legatus, istius laudator, non solum istum bona sua, verum etiam sacra, [11]deosque penates, a majoribus traditos, ex ædibus suis eripuisse dixit. Præclara laudatio, cum duabus in rebus legatorum una opera consumitur, in laudando atque in repetendo. Atque ea ipsa civitas qua ratione illi amica sit, dicetur certo loco. Reperietis enim, quæ causæ benivolentiæ sint Mamertinis erga istum, eas ipsas causas satis justas esse damnationis. Alia civitas nulla, judices,
14 publico consilio laudat. Vis illa summi imperii tantum po-
b. tuit apud perpaucos homines, non civitates, ut aut levissimi quidam ex miserrimis desertissimisque oppidis invenirentur, qui injussu populi ac senatus proficiscerentur; aut ii, qui contra istum legati decreti erant, et testimonium publicum ac mandata acceperant, vi ac metu retinerentur. Quod ego in paucis tamen usu venisse non moleste fero,

10 *quemadmodum venerunt*] Refertur ad tempus, et alias περιστάσεις, de quibus mox dicitur, difficultatem abeundi Romam &c.

11 *deosque penates, a majoribus traditos*] *A m. tr.* mihi glossam sapere visa sunt. Omnes enim penates tales sunt; pro quibus *dii patrii* dicuntur: et sunt alia talia in his libris Verrinis, quæ et notavimus suis locis.

quo reliquæ, tot, et tantæ, et tam graves civitates, tota denique Sicilia plus auctoritatis apud vos haberet, cum videretis, nulla vi retineri, nullo periculo prohiberi potuisse, quo minus experirentur, ecquid apud vos querimoniæ valerent antiquissimorum fidelissimorumque sociorum. Nam, 15
quod fortasse non nemo vestrum audierit, istum a Syracusanis publice laudari; id, tametsi priore actione ex Heraclii Syracusani testimonio, cujusmodi esset, cognovistis; tamen vobis alio loco, ut se tota res habeat, quod ad eam civitatem attinet, demonstrabitur. Intelligetis enim, nullis hominibus quemquam tanto odio, quanto istum Syracusanis, et esse, et fuisse.

At enim istum soli Siculi persequuntur: cives Romani, 6
qui in Sicilia negotiantur, defendunt, diligunt, salvum esse cupiunt. Primum, si ita esset, tamen vos in hac quæstione de pecuniis repetundis, quæ sociorum causa constituta est, lege judicioque sociali, sociorum querimonias audire oporteret. Sed intelligere potuistis priore actione, cives Ro- 16
manos ex Sicilia plurimos, honestissimos, maximis de rebus, et quas ipsi accepissent injurias, et quas scirent aliis esse factas, pro testimonio dicere. Ego hoc, quod intelligo, judices, sic confirmo: videor mihi gratum fecisse Siculis, quod eorum injurias meo labore, [12] inimicitiis, periculo sim persecutus. non minus hoc gratum me nostris civibus intelligo fecisse; qui hoc existimant, juris, libertatis, p. 112.
rerum fortunarumque suarum salutem in istius damnatione a.
consistere. Quapropter de istius prætura Siciliensi non re- 17
cuso, quin ita me audiatis, ut, si cuiquam generi hominum, sive Siculorum, sive nostrorum civium; si cuiquam ordini, sive aratorum, sive pecuariorum, sive mercatorum probatus sit; si non horum omnium communis hostis, prædoque fuerit; si cuiquam denique ulla in re umquam temperaverit; ut vos quoque ei temperetis.

Qui simul atque ei sorte provincia Sicilia obvenit, statim Romæ, et ad urbem, antequam proficisceretur, quærere ipse secum, et agitare cum suis cœpit, quibusnam rebus in ea provincia maximam uno anno pecuniam facere posset. Nolebat in agendo discere (tametsi non provinciæ rudis erat et tiro) sed in Siciliam paratus ad prædam meditatusque venire cupiebat. O præclare conjectum a vulgo in illam 18
provinciam omen communis famæ atque sermonis! cum ex nomine istius quid in provincia facturus esset, perridicule homines augurabantur. Etenim quis dubitare posset, cum

12 *inimicitias periculo*] A Cicerone esse credo *inimicitiis, periculo*, ut fuit in Ms. antiquo, probatque ipse Gruterus. *Inimicitiæ* sic de provincialibus non dicuntur, nec in hoc contextu intelligi possunt. Itaque sic rescripsi.

istius in quæstura fugam et furtum recognosceret; cum in
legatione, oppidorum fanorumque spoliationes cogitaret;
cum videret in foro latrocinia præturæ; qualis iste in quarto
7 actu improbitatis futurus esset. Atque ut intelligatis, eum
Romæ quæsisse non modo genera furandi, sed etiam no-
mina, certissimum accipite argumentum, quo facilius de
19 singulari ejus impudentia existimare possitis. Quo die
[13] Siciliam tetigit, (videte, satisne paratus ex illo omine
urbano, ad everrendam provinciam venerit,) statim Messana
b. litteras Halesam mittit: quas ego istum in Italia scripsisse
arbitror. nam, simul atque e navi egressus est, dedit ope-
ram, ut Halesinus ad se Dio continuo veniret: se de here-
ditate velle cognoscere, quæ ejus filio a propinquo homine,
20 Apollodoro Laphirone venisset. Ea erat, judices, pergran-
dis pecunia. Hic est Dio, judices, nunc beneficio Q. Me-
telli civis Romanus factus: de quo, multis viris primariis
testibus, multorumque tabulis vobis priore actione satis
factum est, H-S undecies numeratum esse, ut eam causam,
in qua ne tenuissima quidem dubitatio posset esse, isto
cognoscente obtineret: præterea greges nobilissimarum
equarum abactos: argenti vestisque stragulæ domi quod
fuerit, [14] esse direptum. ita H-S undecies Q. Dionem, quod
hereditas ei obvenisset, nullam aliam ob causam, perdidisse.
21 Quid? Hæc hereditas quo prætore Dionis filio venerat?
eodem, quo Anniæ, P. Annii senatoris filiæ; eodem, quo
M. Liguri senatori, C. Sacerdote prætore. Quid? tum
nemo molestus Dioni fuerat? non plus quam Liguri, Sacer-
dote prætore. Quid? ad Verrem quis detulit? nemo:
nisi forte existimatis ei quadruplatores ad fretum præsto
8 fuisse. Ad urbem cum esset, audivit, Dioni cuidam Siculo
permagnam venisse hereditatem: heredem statuas jussum
esse in foro ponere: nisi posuisset, Veneri Erycinæ esse
multatum. Tametsi positæ essent ex testamento; putabat
tamen, quoniam Veneris nomen esset, [15] causam pecuniæ
22 se reperturum. Itaque apponit, qui petat Veneri Erycinæ
illam hereditatem. [16] non enim quæstor petiit (ut est con-

13 *Siciliam tetigit*] Sic edd. pr. et mediæ. *Attigit* in ed. Gruteri temere in textum venit. Sed tamen infr. c. 66. etiam est *Siciliam attigit*.

14 *esse direptum*] Non bene Grævius recepit *dereptum* e Ms. uno vetere, deceptus Criticorum observatione de verbo hoc. Una res deripitur, cum aufertur: copia rerum diripitur.

15 *causam pecuniæ*] int. reperiendæ, extorquendæ. Similiter *viæ pecuniæ* dicuntur ad Q. Fr. I, 1. 5. Miror Grævio placuisse conjecturam Nannii et Lambini, *causam calumniæ*: quid calumniæ cum Venere? at quæstus, lucri spes esse a Venere potest.

16 *non enim quæstor petiit—obtinebat*] Sine dubitatione correxi *petiit*: quod et res et verbum *obtinebat* clare jussit facere. Decepit homines alterum *petit*, quod sequitur: sed id pertinet ad narrationem facti, respondetque superiori *apponit*.

suetudo) is, qui [17] Erycinum montem obtinebat: petit Nævius Turpio quidam, istius excursor et emissarius, homo omnium ex illo conventu [18] quadruplatorum deterrimus, C. Sacerdote prætore condemnatus injuriarum. Etenim erat ejusmodi causa, ut ipse prætor, cum quæreret calumniatorem, paullo tamen consideratiorem reperire non posset. [19] Hunc hominem Veneri absolvit: sibi condemnat. p. 113. a.
maluit videlicet homines peccare, quam deos: se potius a Dione, quod non licebat, quam Venerem, quod non debebatur, auferre. Quid ego hic nunc Sex. Pompeii Chlori te- 23
stimonium recitem, qui causam egit Dionis? qui omnibus rebus interfuit; hominis honestissimi, tametsi civis Romanus virtutis causa jamdiu est, tamen omnium Siculorum primi ac nobilissimi. Quid ipsius [20] Q. Cæcilii Dionis, hominis, probatissimi ac pudentissimi? Quid L. Vetecilii Liguris, T. Manlii, L. Caleni? quorum omnium testimoniis de hac Dionis pecunia confirmatum est. Dixit hoc idem M. Lucullus, se de his Dionis incommodis pro hospitio, quod sibi cum eo esset, jam ante cognosse. Quid? Lucul- 24
lus, qui tum in Macedonia fuit, melius hæc cognovit, quam tu, Hortensi, qui Romæ fuisti? ad quem Dio confugit? qui de Dionis injuriis gravissime per litteras cum Verre questus es? Nova tibi hæc sunt, et inopinata? nunc primum hoc aures tuæ crimen accipiunt? nihil ex Dione, nihil ex socru tua, fœmina primaria, Servilia, vetere Dionis hospita, audisti? Nonne multa mei testes, quæ tu scis, nesciunt? nonne te mihi testem in hoc crimine eripuit non istius innocentia, [21] sed legis exceptio? TESTIMONIA M. LUCULLI, CHLORI, DIONIS. Satisne vobis magnam pecuniam Vene- 9
rius homo, qui e Chelidonis sinu in provinciam profectus esset, Veneris nomine [22] quæsisse videtur? Accipite aliam 25
in minore pecunia non minus impudentem calumniam. Sosippus et Epicrates fratres sunt Agyrinenses. Horum pater abhinc duo et xx annos est mortuus. in cujus testa-

17 *montem Erycum*] v. de h. l. Ind. Geogr. in *Erycus*. Ego tamen ut Grævius reposui *Erycinum*, quia sic reperi in edd. pr. Sic et Ascon. *Erycum* est ab Aldo, quod fere secuti sunt omnes præter Aldum N. in ed. 1483. Restituit vetus Grævius, sed non ex edd. pr. quas hic nemo inspexit, cum Mediolanensem ipse in manibus haberet.

18 *quadr. deterrimus*] Ms. Pal. *teterrimus*, ut conjecerant Hotom. et Guil. Verba hæc et alibi permutata, ut infr. c. 16.

19 *Hunc hominem V. abs.*] In hoc loco semper hæsi. Intelligit Dionem, cujus nomen longius hinc remotum est, et in vicinia est Nævius, quem appellarat *hominem o.—deterrimum*. Et hæsit hic jam Hotomannus, qui lectionem Ms. veteris *Hic hominem* præferebat. Sed nec hoc satisfacit. de Verre solet dicere *iste*.

20 *Q. Cæcilii Dionis*] Intellige e c. 7. ubi Dio Q. Metelli beneficio civis R. factus dicitur: unde Q. Cæcilius Dio dictus est pleno nomine.

21 *sed legis exceptio*] Nempe testimonium denunciari non oportere patronis ac defensoribus.

22 *quæsisse videtur*] An *videtur quæsisse?* ut clausula hexametri vitetur.

mento, quodam loco, si commissum quid esset, multa erat
b. Veneri. ipso xx anno, cum tot interea prætores, tot quæstores, tot calumniatores in provincia fuissent, hereditas ab his Veneris nomine [22] petita est. Causam Verres cognoscit. pecuniam per Volcatium accipit, fere ad H-S cccc millia, ab duobus fratribus. Multorum testimonia audistis antea. vicerunt Agyrinenses fratres ita, ut egentes inanesque discederent.

10 At enim ad Verrem pecunia ista non pervenit. Quæ est
26 ista defensio? [23] utrum asseveratur in hoc, an tentatur? mihi enim nova res est. Verres calumniatores apponebat: Verres adesse jubebat: Verres cognoscebat: [24] Verres judicabat: pecuniæ maximæ dabantur: qui dabant, causas obtinebant: tu mihi ita defendas? non est ista Verri numerata pecunia. Adjuvo te: mei quoque testes idem dicunt: Volcatio dicunt sese dedisse. Quæ vis erat in Volcatio tanta, ut H-S cccc millia a duobus hominibus auferret? et quis Volcatio, si sua sponte venisset, unam libellam dedisset? Veniat nunc: experiatur: tecto recipiet nemo. At ego amplius dico, H-S quadringenties accepisse te arguo contra leges: nego tibi ipsi ullum nummum esse numeratum: sed cum ob tua decreta, ob imperata, ob judicata, pecuniæ dabantur, non erat quærendum, cujus manu numerarentur,
27 sed cujus injuria cogerentur. Comites illi tui delecti, manus erant tuæ: præfecti, scribæ, medici, accensi, haruspices, præcones erant manus tuæ. [25] ut quisque te maxime necessitudine aliqua attingebat, ita maxime manus tua putabatur: cohors tota illa tua, quæ plus mali Siciliæ dedit, [26] quam si centum cohortes fugitivorum fuissent, tua manus sine controversia fuit. quidquid ab horum quopiam ca-

22 *petita est*] Delevi *non* cum Grævio ex Ascon. et Ms. vetere. Voluit Gruterus sic edere, sed operæ non paruere, ut patet e nota. cujus lemma non habet negationem.

23 *utrum asser.—tentatur*] Idem aliis verbis dictum vide in fine capitis: *neque nunc tam mihi isti* &c.

24 *Verres judicabat*] Quomodo Verres *judicabat*, cum prætoris non sit judicare? nempe, quia aut de cohorte sua judices dabat, qui quod ipse juberet judicabant, aut judices legitimos cogebat idem facere, unde per ipsos judicabat. v. c. 13. Mox edd. vett. *quæ vis erat Volcatio t.*

25 *ut quisque te m. cognatione, affinitate, nec. aliqua attingebat*] In edd. R. Br. et Mediol. est tantum *necessitudine aliqua attingebat.* Ascensiana addit primo *ut quis*; nihil amplius. id supplementum ipsa forma loquendi dabat. At Aldina plenius, *quo quisque te maxime cog. aff. necess. aliqua*: denique factum est, ut editum a Grutero et Grævio. Patet locum interpolatum esse. Ego credo, modo excidisse in edd. pr. verba prima, et e vestigiis librorum legendum esse, *ut quisque te maxime nec. aliqua attingebat*: nam et Aquila tantum *ut quisque te familiaritate attigerat* habet: et in istis hominibus, qui memorantur, nulla cognatio aut affinitas intelligi potest; at necessitudo, quæ inter Prætorem et ministros, comites, erat. *Maxime* omitti non potest, quia respondet sequentibus, *ita maxime.*

26 *quam si centum cohortes f. f.*] Hic aliquid deesse videtur, ut *in Sicilia*, ut *ibi*, aut simile quid.

ptum est, id non modo tibi datum, sed tua manu numera-
tum judicari necesse est. Nam, si hanc defensionem pro- p. 114.
babitis, *Non accepit ipse;* licet, omnia de pecuniis repetun- a.
dis judicia tollatis. [27] nemo umquam tam reus, tam nocens
adducetur, qui ista defensione non possit uti. etenim cum
Verres utatur; quis erit umquam posthac reus tam perdi-
tus, qui non ad Q. Mucii innocentiam referatur, si cum isto
conferatur? Neque nunc tam mihi isti Verrem defendere
videntur, quam in Verre defensionis tentare rationem. Qua 28
de re, judices, vobis magnopere providendum est. pertinet
hoc ad summam reipublicæ, et ad existimationem ordinis,
salutemque sociorum. Si enim innocentes existimari vo-
lumus, non solum nos abstinentes, sed etiam nostros comi-
tes præstare debemus. Primum omnium [28] opera danda 11
est, ut eos nobiscum ducamus, qui nostræ famæ capitique
consulant: deinde, si in hominibus eligendis nos spes ami-
citiæ fefellerit, ut vindicemus, missos faciamus, semper ita
vivamus, ut rationem reddendam nobis arbitremur. Afri-
cani est hoc, hominis liberalissimi: [29] (verumtamen ea libe-
ralitas est probanda, quæ sine periculo existimationis est,
ut in illo fuit.) Cum ab eo quidam [30] vetus assectator, ex 29
numero amicorum, non impetraret, uti se præfectum in
Africam duceret, et id ferret moleste: *Noli,* inquit, *mirari,
si tu a me hoc non impetras. ego jam pridem ab eo, cui meam
existimationem caram fore arbitror, peto, ut mecum præfectus
proficiscatur, et adhuc impetrare non possum.* Etenim re vera
multo magis est petendum ab hominibus, si salvi et ho-
nesti esse volumus, ut eant nobiscum in provinciam, quam
hoc illis in beneficii loco deferendum. Sed tu, cum et tuos
amicos in provinciam, quasi in prædam, invitabas, et cum
illis, ac per eos prædabare, et eos in concione annulis aureis b.
donabas; non statuebas, tibi non solum de te, sed etiam de
illorum factis rationem esse reddendam?

[31] Cum hos sibi quæstus constituisset, magnos atque ube- 30

27 *n. unquam tam reus, tam nocens*] Ita edd. vett. et Mss. plerique. Primum *tam* expunxere Lamb. et Græv. Ego servavi. *tam reus est*, ita multis criminibus reus, ut Cicero dixit in hac ipsa oratione.

28 *opera tanta danda est*] Delevimus cum Grævio *tanta:* quod nihili est evidenter, nec habet quod ei respondeat in seqq.

29 *verumtamen—fuit*] Hoc in parenthesi est accipiendum, quam notavimus: qua non animadversa, male interpretatus est P. Manutius ad L. I. c. 50.

30 *v. assectator et ex n. a.*] Copula abest edd. vett. Itaque delevi. in uno Nannii Ms. reperta est. Sed fortasse totum hoc *ex n. a.* spurium est et a glossatore. Nam assectatores sunt homines tenues, qui aliquem assidue comitantur, ut aliquando aliquid commodi accipiant. v. Clav. Nec credibile hominem tam nihili in numero amicorum Africani fuisse.

31 *Cum—constituisset—tum—invenerat*] Hujus formæ et alia sunt exempla, ut supra c. 2. *quæ cum manu munitissima esset, tum—claudebatur.* L. III, 54. princ. Hoc non animadverso, Nannius putabat legendum esse e Ms. suo: *quas ipse instituerat cum*

res, ex his causis, quas ipse instituerat in consilio, hoc est,
cum sua cohorte, cognoscere; tum infinitum genus invene-
12 rat ad innumerabilem pecuniam corripiendam. Dubium ne-
mini est, quin omnes omnium pecuniæ positæ sint in eorum
potestate, qui judicia dant, et eorum, qui judicant: quin
nemo nostrûm possit ædes suas, nemo fundum, nemo bona
patria obtinere, si, cum hæc a quopiam vestrûm petita sint,
prætor improbus, cui nemo intercedere possit, det, quem
velit judicem, judex nequam et levis, quod prætor jusserit,
31 judicet. Si vero illud quoque accedet, ut in ea verba præ-
tor judicium det, [32] ut vel L. Octavius Balbus judex, homo
et juris et officii peritissimus, non possit aliter judicare:
[33] [si judicium sit ejusmodi] L. OCTAVIUS JUDEX ESTO:
[34] SI PARET, FUNDUM CAPENATEM, QUO DE AGITUR, EX
JURE QUIRITIUM P. SERVILII ESSE, NEQUE IS FUNDUS Q.
CATULO RESTITUETUR; non necesse erit L. Octavio judici
cogere P. Servilium Q. Catulo fundum restituere, aut con-
demnare eum, quem non oporteat? Ejusdemmodi totum jus
prætorium, ejusdemmodi omnis res judiciaria fuit in Si-
cilia per triennium, Verre prætore. Decreta ejusmodi: SI
NON ACCIPIT, QUOD TE DEBERE DICIS, ACCUSES: [35] SI
PETIT, DUCAS. C. Fuficium duci jussit petitorem, L. Sue-
tium, L. Racilium. Judicia hujusmodi; [36] QUI CIVES RO-
MANI ERANT, SI SICULI ESSENT, TUM SI EORUM LEGI-
BUS DARE OPORTERET. QUI SICULI SI CIVES ROMANI
32 ESSENT. Verum, ut totum genus complectamini judicio-
rum; prius jura Siculorum, deinde istius instituta cogno-
13 scite. Siculi hoc jure sunt, ut, quod civis cum cive agat,
p. 115. a. domi certet suis legibus: quod Siculus cum Siculo non

*in consilio suo*, quia sequeretur, *tum invenerat.*

32 *ut vel L. Balbus*] Edd. pr. *L.* omittunt, quas sequitur Grævius. non est tanti. Sed qui hic mox *L. Balbus*, pro Cluent. 38. dicitur *P. Balbus.* ubi vid. Ante edd. pr. habent *accidit* pro *accedet.*

33 *si judicium sit ejusmodi*] Sic edidere Lamb. Gruterus. At ab edd. vett. abest *si judicium.* Hoc ergo certe delendum, ut factum a Grævio. Tum edd. pr. habent *sic ejusmodi:* quod Aldus correxit, *sit ejusmodi;* idque omnes secuti sunt. At illa prima lectio mihi clare videtur indicare, hunc locum esse interpolatum, et ea verba esse ab adscripta glossa, *sic, ejusmodi* nec certe opus erat, hic aliud dici, præter ipsam formulam. elegans est in hujusmodi oratione addere, verbi gratia, ex. caussa, et similia, non *sic, ejusmodi.* Et optime cohærent omnia; *si vero illud quoque accedat—non necesse erit* &c. Certe, si *sit ejusmodi* probamus, addendum erit *si: si sit ejusmodi*, vel potius *si sint ejusmodi*, scil. verba. Sed ego totum deleverim.

34 *si paret*] Grævius hoc P. Manutio tribuit, cum ante fuerit *si apparet.* Immo *paret* est in edd. pr. Mediol. Ascensiana dat operarum aut correctoris imperiti vitio *si patet.* Aldus fecit *apparet*, quod primum mutatum est in vetus *paret* ab Aldo Nep. 1583. idque verum est.

35 *si petitur, ducas*] Hoc natum est electione vitiosa edd. pr. *patitur*, quamquam sic ap. Asconium editur. Legendum sine dubio *petit:* ut jam dederat P. Manutius a. 1450. et post eum Nepos. nam *si petitur* nullum sensum habet.

36 *Q. C. R. erant*] int. judices dabantur: item, *si Siculi essent*, int. rei. et similiter in sequenti.

ejusdem civitatis, ut de eo prætor judices ex P. Rupilii decreto, quod is de decem legatorum sententia statuit, quam legem illi Rupiliam vocant, sortiatur. Quod privatus a populo petit, aut populus a privato: senatus ex aliqua civitate, qui judicet, datur, cum alternæ civitates rejectæ sunt. Quod civis Romanus a Siculo petit, Siculus judex datur: quod Siculus a cive Romano, civis Romanus datur: ceterarum rerum selecti judices civium Romanorum ex conventu proponi solent. Inter aratores et decumanos, lege frumentaria, quam Hieronicam appellant, judicia fiunt. Hæc omnia isto 33
prætore non modo perturbata, sed plane et Siculis et civibus Romanis erepta sunt: primum suæ leges; quod civis cum cive ageret, aut eum judicem, quem commodum erat, præconem, haruspicem, medicum suum dabat: aut, si legibus erat judicium constitutum, et ad civem suum judicem venerant, libere civi judicare non licebat. Edictum enim hominis cognoscite, quo edicto omnia judicia redegerat in suam potestatem: SI QUI PERPERAM JUDICASSET, SE COGNITURUM: CUM COGNOSSET, ANIMADVERSURUM. idque cum [37] faciebat, nemo dubitabat, quin, cum judex alium de suo judicio putaret judicaturum, seque in eo capitis periculum aditurum, voluntatem spectaret ejus, quem statim de capite suo putaret judicaturum. [38] Selecti e conventu, aut 34
propositi ex negotiatoribus judices nulli. hæc copia, quam dico, judicum, cohors, non Q. Scævolæ, qui tamen de cohorte sua dare non solebat; sed C. Verris. Cujusmodi cohortem putatis hoc principe fuisse? [39] sicuti videtis edictum: SI QUID PERPERAM JUDICARIT SENATUS. Eum quoque b.
ostendam, si quando sit datus, coactu istius, quod non sen-

37 *faciebat, nemo dubitabat*] Sic edd. pr. P. Manutius primus a. 1450. dedit *dubitat;* quod *dubitabat* non consentiret sequentibus, *putet*, *spectet*, &c. idque defendit ex ea caussa Hotomannus, revocavitque Grævius. At *dubitat* vicissim non consentit verbo *faciebat*, quod necessario sequi debet *dubitabat*. Si *dubitat* verum esset, ut res ad præsens tempus referretur, deberet esse *fecerit*. Sed sermo est de præterito, et illa tempora præsentia post *dubitabat* sunt vitiosa, scribendumque bis *putaret*, *spectaret*. Origo vitii intelligitur ex edd. pr. in quibus est *putat:* quod manifeste est e compendio *putāt* pro *putaret*. huic cetera sunt accommodata.

38 *Selecti e conventu, aut prop. ex negotiatoribus*] *Conventu*, est e civibus Rom. At etiam negotiatores sunt cives. Nempe, quia hi sunt equites Rom. (v. Clavis in *negotiator*) ab civibus R. plebeii ordinis distinguuntur. Sic apud Velleium II, 110. 6. pariter cives R. et negotiatores distinguuntur. Mirifice hic interpretes laborant; quod *conventus* et *negotiatorum* notionem veram non habent: quam nos utramque tradidimus e Cicerone in Clave.

39 *sicuti videtis edictum*] Hoc non intelligo. Etiam suspectus locus fuit Hotomanno. Grævius lectores amandat ad P. Manutium, qui nihil hic dicit. Enimvero hæc non conveniunt antecedenti interrogationi: *Cujusmodi cohortem—fuisse?* nam id ex edicti verbis non intelligitur. Suspicatus sum Ciceronem scripsisse: *sicuti videtis ipsum:* aut simpliciter, *sicuti videtis:* quod magis placet. Verbum *edictum* additum a glossatore, ut indicaret, verba sequentia esse ex edicto.

serit, judicasse. Ex lege Rupilia sortitio nulla, nisi cum nihil intererat istius. Lege Hieronica judicia plurimarum controversiarum, sublata uno nomine omnia: de conventu ac negotiatoribus nulli judices. Quantam potestatem habuerit, videtis: quas res gesserit, cognoscite.

14 Heraclius est Hieronis filius, Syracusanus, homo in pri-
35 mis domi suæ nobilis, et ante hunc prætorem vel pecuniosissimus Syracusanorum: nunc nulla alia calamitate, nisi istius avaritia atque injuria, pauperrimus. Huic hereditas facile ad H-S tricies venit testamento propinqui sui, Heraclii: plena domus cælati argenti optimi, multæque stragulæ vestis, pretiosissimorumque mancipiorum: quibus in rebus istius cupiditates et insanias quis ignorat? Erat in sermone res, magnam Heraclio pecuniam venisse: non solum Heraclium divitem, sed etiam ornatum supellectili, argento,
36 veste, mancipiis futurum. Audit hæc etiam Verres: et primo, illo suo leviore artificio Heraclium aggredi conatur, ut eum roget inspicienda, quæ non reddat. deinde a quibusdam Syracusanis admonetur: hi autem quidam erant affines istius, quorum iste uxores numquam alienas existimavit, Cleomenes et Æschrio; qui quantum apud istum, et quam turpi de caussa potuerint, ex reliquis criminibus intelligetis. Hi, ut dico, hominem admonent; rem esse præclaram, refertam omnibus rebus: ipsum autem Heraclium, hominem esse majorem natu, non promtissimum; et eum præter Marcellos, patronum, [40] quem jure suo adire aut appellare possit, habere neminem: esse in eo testamento, quo ille heres esset, scriptum, ut statuas in palæstra
p. 116. a. deberet ponere. faciemus, ut palæstritæ negent ex testamento esse positas: petant hereditatem, quod eam pa-
37 læstræ [41] commissam esse dicant. Placuit ratio Verri. nam hoc animo providebat, cum tanta hereditas in controversiam venisset, judicioque peteretur, fieri non posse, ut sine præda ipse discederet. approbat consilium: auctor est, ut quam primum agere incipiant, hominemque id ætatis, minime litigiosum, quam tumultuosissime adoriantur. Scri-
15 bitur Heraclio dica. Primo mirantur omnes improbitatem calumniæ: deinde qui istum nossent, partim suspicabantur, partim plane videbant, adjectum esse oculum hereditati. Interea dies advenit, quo die sese ex instituto, ac lege Rupilia, dicas sortiturum Syracusis iste edixerat: paratus ad

40 *quem—appellare possit*] Sic correxi vulgatum *posset* ex lege Grammatica.

41 *commissam esse*] Edd. pr. *commisissæ.* Correxit Aldus, *commisisse.* *Commissam esse,* recte Hotomannus, ut in Ms. repererat Nannius. Exempla hujus corruptionis, qua perfectum passivum in activum contractum est, plura notata sunt a viris doctis: eaque observatio profuit et prodesse potest ad hoc genus vitii indagandum in aliis locis.

hanc dicam sortiendam venerat. tum eum docet Heraclius, non posse eo die sortiri, quod lex Rupilia vetaret diebus xxx sortiri dicam, quibus scripta esset. dies xxx nondum fuerant. sperabat Heraclius, si illum diem effugisset, ante alteram sortitionem Q. Arrium, quem provincia tum maxime exspectabat, successurum. Iste omnibus dicis diem 38
distulit; et eam diem constituit, ut hanc Heraclii dicam sortiri post dies xxx ex lege posset. Posteaquam ea dies venit; iste incipit simulare, se velle sortiri. Heraclius cum advocatis adit, et postulat, ut sibi cum palæstritis, hoc est, cum populo Syracusano, æquo jure disceptare liceat. Adversarii postulant, ut in eam rem judices dentur, ex his civitatibus, quæ in id forum [42] convenirent. Electi, qui Verri viderentur. Heraclius contra, ut judices e lege Rupilia dentur; ut ab institutis superiorum, ab auctoritate senatus, ab jure omnium Siculorum ne recedatur. Quid ego 16
istius [43] in jure dicundo libidinem demonstrem? quis ve- 39
strum non ex urbana jurisdictione cognovit? quis umquam, isto prætore, Chelidone invita, lege agere potuit? non istum, ut non neminem, provincia corrupit: idem fuit, qui Romæ. Cum id, quod omnes intelligebant, diceret Hera- b.
clius, jus esse certum Siculis, inter se quo jure certarent, legem esse Rupiliam, quam P. Rupilius consul de decem legatorum sententia dedisset; hoc omnes semper in Sicilia consules prætoresque servasse; negavit se judices e lege Rupilia sortiturum. quinque judices, quos commodum ipsi fuit, dedit. [44] Quid hoc homine facias? quod supplicium 40
dignum libidini ejus invenias? Præscriptum tibi cum esset, homo deterrime et impudentissime, quemadmodum inter Siculos judices dares: cum imperatoris populi Romani auctoritas, legatorum decem, summorum hominum, dignitas, senatus consultum intercederet, cujus consulto P. Rupilius de X legatorum sententia leges in Sicilia constituerat; cum omnes ante te prætorem, Rupilias leges et in ceteris rebus et in judiciis maxime observassent; tu ausus es pro nihilo præ tua præda tot res sanctissimas ducere? tibi nulla lex fuit? nulla religio? nullus existimationis pudor? nullus judicii metus? nullius apud te gravis auctoritas? nullum exemplum, quod sequi velles? Verum, ut institui dicere, quin- 41

42 *convenirent. Electi, qui*] Sic interpunxi, ut jam fecit Grævius. In ceteris est: *convenirent, electi* &c.

43 *in j. d. libidinem et scelera demonstrem*] Delevi *et scelera*, quod non est in edd. vett. nec in plerisque Mss. et fere id habent sine copula: unde patet id verbum esse adscriptum, ut explicaret *libidinem;* quam in hac re alibi solam commemorat: ea quæ sit, v. in Clave.

44 *quid huic hom. f.*] In libro vetere fuit *hoc homine*, quod recepit Grævius, bene. Mox idem *teterrime* pro *deterrime*, v. supra ad c. 7. ubi nihil mutavit.

que judicibus nulla lege, nullo instituto, [45] nulla religione, nulla sorte, ex libidine istius datis, non qui causam cognoscerent, sed qui, quod imperatum esset, judicarent; eo
17 die nihil actum est, adesse jubentur postridie. Heraclius interea, cum omnes insidias a prætore fortunis suis fieri videret, capit consilium de amicorum et propinquorum sententia, non adesse ad judicium. itaque Syracusis illa nocte profugit. Iste postero die mane, cum multo maturius, quam umquam antea, surrexisset: judices citari jubet. ubi comperit Heraclium non adesse, cogere incipit eos, ut ab-
p. 117. a. sentem Heraclium condemnarent. Illi eum commonefaciunt, ut, si ei videatur, utatur instituto suo, nec cogat ante horam decimam de absente secundum præsentem judi-
42 care. impetrant. Interea sane perturbatus et ipse, et ejus amici et consiliarii, moleste ferre cœperunt, Heraclium profugisse. putabant absentis damnationem, præsertim tantæ pecuniæ, multo invidiosiorem fore, quam si præsens damnatus esset. Eo accedebat, quod judices e lege Rupilia dati non erant; multo etiam rem [46] turpiorem et iniquiorem visum iri intelligebant. Itaque hoc dum corrigere vult, apertior ejus cupiditas improbitasque facta est. Nam illis quinque judicibus uti sese negat. jubet, id quod initio e lege Rupilia fieri oportuerat, citari Heraclium, et eos, qui dicam scripserant: ait, se judices e lege velle sortiri. Quod ab eo pridie, cum multis lacrymis cum oraret atque obsecraret Heraclius, impetrare non potuerat; id ei postera die venit in mentem, e lege Rupilia sortiri dicas oportere. Educit ex urna tres. iis ut absentem Heraclium condemnent, im-
43 perat. itaque condemnant. Quæ, malum, ista fuit amentia? ecquando te rationem factorum tuorum redditurum putasti? ecquando his de rebus tales viros audituros existimasti? Petatur hereditas ea, quæ nulla debetur, in prædam prætoris? interponatur nomen civitatis? imponatur honestæ civitati turpissima persona calumniæ? Neque hoc solum; sed ita res agatur, ut ne simulatio quidem æquitatis ulla adhibeatur? Nam, per deos immortales, quid interest, utrum prætor imperet, vique cogat aliquem de suis bonis omnibus decedere; an hujusmodi judicium det, quo judicio, indicta
18 causa, fortunis omnibus everti necesse sit? Profecto enim
44 negare non potes, te ex lege Rupilia sortiri judicium de-

45 *nulla religione*] Sic edd. pr. In uno Ms. vetere repertum *n. rejectione*, statim receptum est. *Rejectio* in sorte intelligi potest. Speciem addidit lectioni, quod ante *rejicere* pro per sortem deligere judices dictum est. v. Clav. in *rejicere*. Saltem si *rejectio* verum esset, *sors* deleri deberet. *nulla religione dati judices* sunt, non adstricti jurejurando, non jurati.

46 *turpiorem fore et iniqu.*] Delevi *fore*, quod in libris vett. non est, et ab sententia abhorret. Similiter mox ex iisdem *cum m. lacrymis eum or.* pro, *multis l. cum eum or.* item mox *postera die* pro *postridie*.

buisse, cum præsertim Heraclius id postularet. Sin illud b.
dices, te Heraclii voluntate ab lege recessisse; ipse te impedies; [47] ipse tua defensione implicabere. Quare enim primum ille ipse adesse noluit, [48] cum ex eo numero judices haberet, quo postularat? deinde tu cur post illius fugam judices alios sortitus es, si eos, qui erant antea dati, utriusque dederas voluntate? deinde ceteras dicas omnes illo foro M. Postumius quæstor sortitus est: hanc solam tu illo conventu reperiere sortitus. Ergo, inquiet aliquis, donavit 45
populo Syracusano illam hereditatem. Primum, si id confiteri velim, tamen istum condemnetis, necesse est. [49] neque enim permissum est, ut impune nobis liceat, quod alicui eripuerimus, id alteri tradere. Verum ex ista reperietis hereditate ita istum prædatum, ut perpauca occulte fecerit: populum quidem Syracusanum in maximam invidiam sua infamia, alieno præmio pervenisse: paucos Syracusanos, eos, [50] qui se nunc publice laudationis causa venisse dicunt, et tunc participes prædæ fuisse, et nunc non ad istius laudationem, sed ad communem litium æstimationem venisse. Posteaquam damnatus est absens, non solum illius hereditatis, de qua ambigebatur, quæ erat H-S tricies, sed omnium bonorum paternorum ipsius Heraclii, quæ non minor erat pecunia, palæstræ Syracusanorum, hoc est, Syracusanis, possessio traditur. Quæ est ista prætura? Eripis heredita- 46
tem, quæ venerat a propinquo, venerat testamento, venerat legibus: quæ bona is, qui testamentum fecit, huic Heraclio, [51] ante aliquanto, quam est mortuus, omnia utenda ac possidenda tradiderat: cujus hereditatis, cum ille aliquan- p. 118.
to ante te prætorem esset mortuus, controversia fuerat nul- a.
la, [52] mentionem fecerat nemo. Verum esto, eripe heredita- 19
tem propinquis, da palæstritis: prædare in bonis alienis, nomine civitatis: everte leges, testamenta, voluntates mortuorum, jura vivorum. num etiam patriis Heraclium bonis exturbare oportuit? Qui simulac profugit, quam impudenter, quam palam, quam acerbe, dii immortales, illa bona

47 *ipse tua def. impl.*] In ed. Græv. est *ipse tu tua.* in quo *tu* non placet: nam nec in primo membro addidit; ubi rectius poneretur. In edd. pr. est *ipse te tua*, unde illud *tu* factum est. forte Cicero scripsit *ipsa tua*, vel simpliciter *tua def. impl.*

48 *c. ex eo numero judices h. quos postularat*] *Quos* vitiosum mihi visum est semper, Ciceronemque dedisse *quo:* nam non judices certos nominatim petierat. Sed ex eo numero, ex quo secundum legem esse deberent.

49 *neque enim permissum est, ut impune nobis liceat*] Hæc videri possunt ταυτολογεῖν. Sensus est: non est nobis hæc potestas permissa, data, per quam nobis imp. liceat &c.

50 *qui se—venisse dicunt*] Exquisitior ratio postulabat *dicant:* et forte sic est a Cicerone; sed potest hoc ut e persona Ciceronis dictum accipi.

51 *ante quam est mortuus*] Meæ aures desiderant *esset*, e quo sæpe factum *est:* refertur enim ad *tradiderat.*

52 *mentionem fecerat nemo*] v. Clav. in *mentio.*

direpta sunt! quam illa res calamitosa Heraclio, quæstuosa
Verri, turpis Syracusanis, miseranda omnibus videbatur!
Nam illud quidem statim curatur, [53] ut, quidquid cælati
argenti fuit in illis bonis, ad istum deferatur: quidquid
Corinthiorum vasorum, stragulæ vestis, hæc nemo dubi-
tabat, quin non modo ex illa domo capta et oppressa, ve-
rum ex tota provincia ad istum comportari necesse esset.
Mancipia, quæ voluit, abduxit; alia divisit: auctio facta
47 est; in qua cohors istius invicta dominata est. Verum illud
est præclarum: Syracusani, qui præfuerant his Heraclii bo-
nis, verbo, redigendis; re, dispertiendis, reddebant eorum
negotiorum rationem in senatu: dicebant, scyphorum pa-
ria complura, [54] hydrias argenteas, pretiosam vestem stragu-
lam, multa mancipia pretiosa, Verri data esse: dicebant,
quantum cuique, ejus jussu, numorum esset datum. Ge-
mebant Syracusani; sed tamen patiebantur. repente recita-
tur, uno nomine H-S CCL millia jussu prætoris data. fit
maximus clamor omnium, non modo optimi cujusque, ne-
que eorum, quibus indignum semper visum erat, bona pri-
vati, populi nomine, per summam injuriam erepta; verum
etiam ipsi illi auctores injuriæ, et ex aliqua particula socii
prædæ ac rapinarum, clamare cœperunt, sibi ut haberet
b. hereditatem. tantus in curia clamor factus est, ut populus
20 concurreret. Res ab omni conventu cognita, celeriter do-
48 mum nuntiatur. Homo inimicus his, qui recitassent;
hostis omnibus, qui acclamassent; exarsit iracundia ac sto-
macho. Verumtamen fuit tum sui dissimilis. nostis os ho-
minis, nostis audaciam: tamen tum rumore populi, et cla-
more, et furto manifesto grandis pecuniæ perturbatus est.
Ubi se collegit, vocat ad se Syracusanos: quia non posset
negare ab illis pecuniam datam; non quæsivit procul ali-
cunde (neque enim probaret) sed proximum, pæne alterum
filium, quem illam pecuniam diceret abstulisse. ostendit se
reddere coacturum. Qui posteaquam id audivit, habuit
dignitatis, et ætatis, et nobilitatis suæ rationem. verba
apud senatum fecit: docuit, ad se nihil pertinere. de isto,
id, quod omnes videbant, neque ille quidem obscure, locu-
tus est. itaque illi Syracusani statuam postea statuerunt; et
49 is, ubi primum potuit, istum reliquit, [55] de provinciaque

53 *ut, quidquid—fuit—deferatur*] Debebat esse, *esset*: si *fuit* verum est, e Ciceronis persona dictum intelligi debet.

54 *hydr. arg. pretiosam v. str. multa mancipia*] Sic habent edd. veteres recte, quod, post Grævium, restitui. Vulgo *pretiosas, v. str. multam, m.* &c. quod male ex uno Ms. receptum est a Grutero.

55 *de provinciaque decessit*] Sic edd. pr. Ald. P. Manut. 1450. &c. non *discessit*, quod placebat Hotomanno et Grævio. Fefellit viros doctos falsa opinio de usu verbi *decedere*. v. Clav. in h. v.

decessit. Et tamen ajunt eum queri solere nonnumquam, 49
se miserum, quod non suis, sed suorum peccatis et criminibus prematur. Triennium provinciam obtinuisti: gener electus adolescens unum annum tecum fuit: sodales, viri fortes, legati tui primo anno te reliquerunt: unus legatus P. Tadius, qui erat reliquus, non ita multum tecum fuit: qui si semper una fuisset, tamen summa cura tum tuæ, tum multo etiam magis suæ famæ pepercisset. Quid est, quod tu alios accuses? quid est, quamobrem putes te tuam culpam non modo derivare in aliquem, sed communicare cum altero posse? Numerantur illa H-S ducenta quinquaginta 50
Syracusanis. ea quemadmodum ad istum postea per pseudothyrum revertantur, tabulis vobis, et testibus, judices, planum faciam.

Ex hac iniquitate istius et improbitate, judices, quod 21
præda ex illis bonis ad multos Syracusanos, invito populo p. 119.
senatuque Syracusano, venerat, illa scelera per Theomna- a.
stum, et Æschrionem, et Dionysodorum, et Cleomenem invitissima civitate facta sunt, primum ut urbs tota spoliaretur, qua de re alius mihi locus ad dicendum est constitutus: ut omnia signa iste per eos homines, quos nominavi, omne ebur ex ædibus sacris, omnes undique tabulas pictas, deorum denique simulacra, quæ vellet, auferret: deinde ut in curia Syracusis, quem locum illi buleuterium vocant, honestissimo loco, et apud illos clarissimo, ubi illius ipsius M. Marcelli, (qui eum Syracusanis locum, quem eripere belli ac victoriæ lege posset, conservavit et reddidit,) statua ex ære facta; ibi inauratam isti, et alteram filio statuam posuerint: ut, dum istius hominis memoria maneret, senatus Syracusanus sine lacrymis et gemitu in curia esse non
posset. Per eosdem istius injuriarum, furtorum, uxorum- 51
que socios, istius imperio Syracusis Marcellea tolluntur maximo gemitu luctuque civitatis: quem illi diem festum cum [56] recentibus beneficiis C. Marcelli debitum reddebant, tum generi, nomini, familiæ Marcellorum maxima voluntate tribuebant. Mithridates in Asia, cum eam provinciam totam occupasset, Mucia non sustulit. Hostis, et hostis in ceteris rebus nimis ferus et immanis, tamen honorem hominis, deorum religione consecratum, violare noluit: tu Syracusanos unum diem festum Marcellis impertire noluisti; per quos illi adepti sunt, ut ceteros dies festos agitare
possent. At vero præclarum [57] diem reposuisti, Verrea ut 52

56 *recentibus M. Marcelli benef.*] Recte monuit Ursinus, scribendum esse C. Marcelli, cujus beneficia erant recentia, v. supra c. 3. Itaque correxi sic.

57 *diem reposuisti*] Delevi cum Grævio *illis*, quod abest libris veteribus.

agerent, et ut ad eum diem, quæ sacris epulisque opus essent,
b. in complures annos locarentur. Sed jam in tanta istius im-
pudentia remittendum aliquid videtur, ne omnia contenda-
mus, ne omnia cum dolore agere videamur. nam me dies,
vox, latera deficiant, si hoc nunc vociferari velim, quam
miserum indignumque sit, istius nomine apud eos diem fe-
stum esse, qui sese istius opera funditus exstinctos esse ar-
bitrentur. [58] O Verrea præclara, quoquam si accessisti,
quo non attuleris tecum istum diem! etenim quam tu do-
mum, quam urbem adiisti, quod fanum denique, quod non
eversum atque extersum reliqueris? quare appellentur sane
ista Verrea, quæ non ex nomine, sed [59] ex manibus natura-
22 que tua constituta esse videantur. Quam facile serpat inju-
53 ria, et peccandi consuetudo; quam non facile reprimatur,
videte, judices. Bidis oppidum est, tenue sane, non longe
a Syracusis. Hujus longe primus civitatis est Epicrates
quidam. Huic hereditas H-S quingentorum millium ve-
nerat a muliere quadam propinqua, atque ita propinqua, ut
ea etiamsi intestata esset mortua, Epicratem Bidinorum le-
gibus heredem esse oporteret. Recens Syracusana erat illa
res, quam ante demonstravi, de Heraclio Syracusano, qui
bona non perdidisset, nisi ei venisset hereditas. Huic quo-
54 que Epicrati venerat, ut dixi, hereditas. Cogitare cœpe-
runt ejus inimici, nihilo minus eodem prætore hunc everti
bonis posse, quo Heraclius esset eversus. rem occulte insti-
tuunt: ad Verrem per ejus interpretes deferunt. ita causa
componitur, ut item palæstritæ Bidenses peterent ab Epi-
crate hereditatem, quemadmodum palæstritæ Syracusani ab
Heraclio petissent. Numquam vos prætorem tam palæstri-
cum vidistis. verum ita palæstritas defendebat, ut ab illis
p. 120. ipse unctior discederet. [60] qui statim, cum præsensisset, ju-
a. bet cuidam suorum amicorum numerari H-S LXXX. Res
55 occultari satis non posse. Per quendam eorum, qui inter-
fuerat, fit Epicrates certior. Primo negligere et contemnere
cœpit, quod causa prorsus, quod [61] dubitari posset, nihil

58 *O Verrea præclara, quoquam si* &c.] Hæc vitiosa esse, recte sensit Grævius; qui corrigit: *O! Verrea præclara! quoquam quæso accessisti.* Non placet. Sed melius nil occurrit.

59 *ex manibus naturaque tua*] Mihi quoque in mentem venit *moribus*, quod Io. Lucanio et Hotomanno placuit. Gruterus vulgatum defendit, c. III, 37.

60 *qui statim cum præsensisset*] Hoc rectum esse non potest. Etsi transponas verba cum Grævio sic: *qui st. c. præs. res occultari non posse, jubet*: tamen sententia commoda non fit: et deberet esse non *res*, sed *rem.* Immo *res occultari non posse*, pertinet ad id, quod sequitur, Epicratem eognovisse rem, et ad superius: *rem occulte instituunt.* In verbo *præsensisset* vitium est. Non enim pertinet ad Epicratem, sed ad Verrem. Requiritur *rem cognosset, audisset*, aut simile quid. Tum interpungendum est post *statim;* quod refertur ad *jubet.* Post pro *non posse* edd. pr. *non potest.* illud elegantius est in narratione: primus edidit Aldus.

61 *dubitari posset*] Sic edd. pr. et

habebat. Deinde, cum de Heraclio cogitaret, et istius libidinem nosset; commodissimum putavit esse de provincia clam abire. itaque fecit. profectus est Rhegium. Quod ubi 23
auditum est, æstuare illi, qui dederant pecuniam. putare nihil agi posse, absente Epicrate. nam Heraclius tum affuerat, cum primum dati sunt judices: de hoc, qui antequam in jus aditum esset, antequam denique mentio controversiæ facta esset, discessisset, putabant nihil agi posse. Homines Rhegium proficiscuntur, Epicratem conveniunt: demonstrant id, quod ille sciebat, se H-S LXXX dedisse: [62]rogant eum, ut id, quod ab ipsis abisset pecuniæ, curet: ab sese caveat, quemadmodum velit; de illa hereditate cum Epicrate neminem esse acturum. Epicrates homines multis 56
verbis a se male acceptos dimisit: redeunt illi Rhegio Syracusas: queri cum multis, ita ut fit, incipiunt, sese H-S LXXX nummum frustra dedisse. res percrebruit: in ore atque sermone omnium cœpit esse. Verres [63] refert illam suam Syracusanam: ait se velle de illis H-S LXXX cognoscere: advocat multos. dicunt Bidini Volcatio se dedisse: illud non addunt, jussu istius. Volcatium vocat: pecuniam referri imperat. Volcatius animo æquissimo nummos affert, qui nihil amitteret: reddit inspectantibus multis: Bidini nummos auferunt. Dicet aliquis, Quid ergo in 57
hoc Verrem reprehendis, qui non modo ipse fur non est, sed ne alium quidem passus est esse? attendite. jam intelligetis hanc pecuniam, qua via modo visa est exire ab isto, eadem semita revertisse. [64]Quid enim? debuit prætor, cum consilio re cognita, cum comperisset, suum comitem, b.
juris, decreti, judicii corrumpendi causa, qua in re ipsius

ceteræ omnes. Gruterus ex uno Ms. edidit *disputari*. Illud elegantius est, et in hac re verbum proprium.

62 *rogant, ut sibi id—curet*] *Sibi* est a Lambino, quem secutus est Gruterus; ab omnibus edd. aliis abest. Itaque Grævius delevit. Sane in hac forma loquendi, *curare pecuniam*, semper apud Ciceronem additur dativus personæ, cui pecunia solvenda est: (v. Clav. in *curare.*) sed tamen hic videtur intelligi posse: præsertim cum durius sit, *sibi quod ab ipsis abisset;* quod deberet esse *ab se:* si *sibi* abest, dicuntur ex persona narrantis. Itaque libros veteres secutus sum, ut et Grævius fecit.

63 *refert illam suam Syr.*] Int. *rationem*, quod et in textu posuit Lambinus. Si dixisset, *illud suum Syracusanum*, nemo hæreret: cur ergo non et illud rectum sit? præsertim cum sæpe hoc verbo in talibus rebus utatur Cicero.

64 *Quid enim? debuit prætor, cum consilio* &c.] Sic recte interpunxit Grævius post *enim.* est enim repetitio objectionis, quæ eleganter fit hac forma. Recte et delevit *fecisse* post *prætor*, quod abest ab edd. vett. omnibus, additumque est ab Lambino ad explendam sententiam, quam in vitiosa interpunctione non videbat: sed illud non vidit, infra in *et non in* &c. *et* delendum esse; quod nos, libris nondum inspectis, delendum vidimus. Nam sic cohæret oratio: *Debuit prætor—non animadvertisse* &c. Abest autem illud et ab edd. pr. Ald. P. Manutii &c. quarum posteriores habent bene *non et in eum* &c. Videtur errore transpositum esse, non animadvertente Grævio. Itaque illud *et* suo loco reposuimus.

prætoris caput existimatioque ageretur, pecuniam acce-
pisse, Bidinos autem contra prætoris famam ac fortunas
dedisse, non et in eum, qui accepisset, animadvertisse, et,
in eos, qui dedissent? Tu, qui institueras in eos animadver-
tere, qui perperam judicassent, quod sæpe per imprudent-
tiam fit; hos pateris impune discedere, qui ob tuum decre-
tum, ob tuum judicium, pecuniam aut dandam, aut accipi-
58 endam putarant? Volcatius idem apud te postea fuit, eques
24 Romanus, tanta accepta ignominia. Nam quid est turpius
ingenuo, quid minus libero dignum, quam in conventu ma-
ximo cogi a magistratu furtum reddere? qui, si eo animo
esset, quo non modo eques Romanus, sed quivis liber debet
esse; adspicere te postea non potuisset, inimicus, hostis
esset, tanta contumelia accepta, nisi tecum collusisset, et
tuæ potius existimationi servisset, quam suæ. qui quam
tibi amicus non modo tum fuerit, quamdiu tecum in pro-
vincia fuit, verum etiam nunc sit, cum jam a ceteris amicis
sis relictus, et tu intelligis, et nos existimare possumus. An
hoc solum argumentum est, nihil isto imprudente factum,
quod Volcatius ei non succensuit? quod iste nec in Volca-
59 tium, nec in Bidinos animadvertit? Est magnum argumen-
tum: verum illud maximum, quod illis ipsis Bidinis, quibus
iratus esse debuit, ut a quibus comperit, quod jure agere
cum Epicrate nihil possent, etiamsi adesset, idcirco suum
decretum pecunia esse tentatum; his, inquam, ipsis non
modo illam hereditatem, quæ Epicrati venerat; sed, ut in
Heraclio Syracusano, item in hoc, paullo etiam atrocius,
quod Epicrates appellatus omnino non erat; bona patria
p. 121. a. fortunasque ejus Bidinis tradidit. ostendit enim novo modo,
si quis quid ab absente peteret, se auditurum. Adeunt Bi-
dini, petunt hereditatem: procuratores postulant, ut se ad
leges suas rejiciat, aut ex lege Rupilia dicam scribi jubeat.
Adversarii non audebant contra dicere: exitus nullus repe-
riebatur. Insimulant hominem fraudandi causa discessisse:
60 postulant, ut bona possidere liceat. Debebat Epicrates
[65] nullum numum nemini. amici, si quis quid peteret, [66] ju-
dicium se passuros; judicatum solvi satisdaturos esse dice-
25 bant. [67] Cum omnia [judicia] frigerent; admonitu istius

65 *ullum numum nemini*] Grævius edidit *nullum n. nem.* e Ms. Nannii et Franc. Sic habet etiam ed. R. videturque temere mutatum in ed. Br. inde in ceteris. Itaque recepi.

66 *judicio secum agi passuros*] Edd. pr. *judicio se passuros*, item Aldi, quod credo vitio operarum esse in ed. pr. pro *judicium se passuros*, quæ est phrasis Ciceroniana, v. Verr. III, 28. et alibi. *Secum agi* est e conjectura, eamque primus in textum intulit Victorius. Ego potius veterem lectionem una syllaba mutatam recepi; idque me arbitror viris doctis probaturum. Nam et alibi in edd. pr. sic peccatum: supra c. 22. edd. pr. habent *quo præsensissent*, pro *quod* &c.

67 *Cum omnia judicia frigerent*]

insimulare cœperunt, Epicratem litteras publicas corrupisse: a qua suspicione ille aberat plurimum. actionem ejus rei postulant. amici recusare, ne quod novum judicium, ne qua ipsius cognitio, illo absente, de existimatione ejus constitueretur; et simul idem illud postulare non desistebant, ut se ad leges suas rejiceret. Iste amplam occasionem ca- 61
lumniæ nactus, ubi videt esse aliquid, [68] quod amici absentem Epicratem nollent defendere; asseverat se ejus rei in primis actionem esse daturum. Cum omnes perspicerent, ad istum non modo [69] illos numos, qui per simulationem ab isto exierant, revertisse; sed multo etiam plures eum postea numos abstulisse; amici Epicratem defendere destiterunt. iste Epicratis bona Bidinos omnia possidere et sibi habere jussit. Ad illa H-S ıɔ millia hereditaria accessit ipsius antiqua H-S quindecies pecunia. Utrum res ab initio ita ducta est? an ad extremum ita perducta est? an ita parva est pecunia? an is homo Verres, ut hæc, quæ dixi, gratis facta esse videantur?

Hic nunc de miseria Siculorum, judices, audite. Et He- 62
raclius ille Syracusanus, et hic Bidinus Epicrates, expulsi bonis omnibus, Romam venerunt. sordidati, maxima barba b.
et capillo, Romæ biennium prope fuerunt. Cum L. Metellus in provinciam profectus est, tum isti bene commendati cum Metello una proficiscuntur. Metellus simulac venit Syracusas, utrumque rescidit, et de Epicrate, et de Heraclio. In utriusque bonis nihil erat, quod restitui posset, nisi quod moveri loco non poterat. Fecerat hæc egregie 26
primo adventu Metellus, ut omnes istius injurias, quas 63
modo posset, rescinderet, et irritas faceret. Heraclium restitui jusserat: non restituebatur. [70] quisquis erat eductus senator Syracusanus ab Heraclio, duci jubebat. itaque permulti ducti sunt. Epicrates quidem continuo restitutus est. Alia judicia Lilybæi, alia Agrigenti, alia Panormi restituta sunt. Census, qui isto prætore sunt habiti, non servaturum se, Metellus ostenderat: decumas, quas iste contra legem Hieronicam vendiderat, sese venditurum [71] Hieronica

Sic edd. pr. quod cum manifeste frigeat, correctum est *consilia*, e codice uno Fabricii. Ego in utroque glossam esse puto, ut jam venit in mentem Guilielmio. Servavi *judicia*, sed uncis inclusi.

68 *quod absentem Epicratem* &c.] Possum explicare, *in quo* absentem E. nollent defendere; nec id est non latinum, immo exquisitius est. Itaque, cum sic sit in omnibus libris editis, et in uno modo Ms. Nanniano *absente E.* non sustinui hoc cum Grævio recipere, quod correctionem sapit, ut alia istius Ms.

69 *illos numos—plures postea numos*] Posterius *numos* vix credo esse a Cicerone.

70 *quisquis erat eductus*] Lectio sana est: sensum vid. in Clave in *educere*.

71 *H. l. dixerat.*] Guilielmius in editione omnium prima (sc. Verrinarum separatim) dicit esse *edixerat*. Potuit litera prima excidere ob finalem præcedentis verbi. Sed meæ om-

lege, dixerat. Omnia erant Metelli ejusmodi, ut totam istius præturam retexere videretur. Simul atque ego in Si-
64 ciliam veni, mutatus est. Venerat ad eum illo biduo Letilius quidam,[73] homo non alienus a literis. itaque eo iste tabellario semper usus est. Is epistolas complures attulerat: in his unam domo, quæ totum immutarat hominem. repente cœpit dicere, se omnia Verris causa velle: sibi cum eo amicitiam cognationemque esse. Mirabantur omnes, hoc ei tum denique in mentem venisse, posteaquam tam multis eum factis decretisque jugulasset. Erant qui putarent, Letilium legatum a Verre venisse, qui gratiam, amicitiam cognationemque commemoraret. Ex illo tempore a civitatibus laudationes petere: testes non solum deterrere
p. 192. verbis, sed etiam vi retinere cœpit. Quod ego nisi meo ad-
a. ventu illius conatus aliquantulum repressissem, et apud Siculos non Metelli, sed Glabrionis litteris ac lege pugnas-
27 sem: tam multos huc evocare non potuissem. Verum, quod
65 institui dicere, miserias cognoscite Siculorum. Heraclius ille et Epicrates longe mihi obviam cum suis omnibus processerunt. venienti Syracusas egerunt gratias, flentes: Romam decedere mecum cupierunt. quod erant mihi oppida complura etiam reliqua, quæ adire vellem, constitui cum hominibus, quo die mihi Messanæ præsto essent. Eo mihi nuntium miserunt, se a prætore retineri. quibus ego testimonium denuntiavi, quorum nomina edidi Metello: cupidissimi veniendi, maximis injuriis affecti, adhuc non venerunt. Hoc jure sunt socii, ut iis ne deplorare quidem de suis incommodis liceat.

66 Jam Heraclii Centuripini, optimi nobilissimique adolescentis, testimonium audistis: a quo H-S c millia per calumniam malitiamque petita sunt. Iste pœnis compromississque interpositis, H-S ccc extorquenda curavit: quodque judicium secundum Heraclium de compromissis factum erat, quod civis Centuripinus inter duos cives judicasset, id irritum jussit esse; eumque judicem falsum judicasse judicavit: in senatu ne esset, locis commodisque publicis uti vetuit. si quis eum pulsasset, edixit, sese judicium injuriarum non daturum: quidquid ab eo peteretur, judicem de sua cohorte daturum, ipsi autem nullius actionem rei sese
67 daturum. Quæ istius auctoritas tantum valuit, ut neque illum pulsaret quisquam, cum prætor in provincia sua verbo permitteret, re hortaretur: neque quisquam ab eo quidquam peteret, cum iste calumniæ licentiam [74]sua auctori-

nes habent *dixerat:* et ante quoque tantum est *ostendit.*

73 *h. non alienus a literis* &c.] Est jocus ex ambiguitate verbi literarum, sed tamen obscurus. Videtur eum pungere ut hominem falsarium.

74 *sua auctoritate dedisset*] Edd. pr. *possedisset:* ex quo primum factum

tate dedisset. ignominia autem illa gravis, tamdiu in illo homine fuit, quamdiu iste in provincia mansit. Hoc injecto metu judicibus, novo more, nullo exemplo, ecquam rem putatis esse in Sicilia, nisi ad nutum istius, judicatam? b.
Utrum id solum videtur esse actum, quod est tamen actum, ut Heraclio pecunia eriperetur? an etiam illud, in quo præda erat maxima, ut, nomine judiciorum, omnium bona atque fortunæ in istius unius essent potestate?

Jam vero in rerum capitalium quæstionibus quid ego 28
unamquamque rem colligam et causam? Ex multis simili- 68
bus ea sumam, quæ maxime improbitate excellere videbuntur. Sopater quidam fuit Haliciensis, homo domi suæ cum primis locuples atque honestus. Is ab inimicis suis apud C. Sacerdotem prætorem rei capitalis cum accusatus esset, facile eo judicio est liberatus. Huic eidem Sopatro iidem inimici ad C. Verrem, cum is Sacerdoti successisset, ejusdem rei nomen detulerunt. Res Sopatro facilis videbatur; et quod erat innocens, et quod Sacerdotis judicium improbare istum ausurum non arbitrabatur. Citatur reus: causa agitur Syracusis: crimina tractantur ab accusatore ea, quæ erant antea non solum defensione, verum etiam judicio dissoluta. Causam Sopatri defendebat Q. Minucius, eques 69
Romanus in primis splendidus atque honestus, vobisque, judices, non ignotus. Nihil erat in causa, quod metuendum, aut omnino quod dubitandum videretur. Interea istius libertus, et accensus idem Timarchides, qui est, id quod ex plurimis testibus priore actione didicistis, rerum hujusmodi omnium transactor et administer, ad Sopatrum venit, monet hominem, ne nimis judicio Sacerdotis, et causæ confidat: accusatores inimicosque ejus habere in animo pecuniam prætori dare: prætorem tamen [75] ab salute malle accipere: et simul malle, si fieri posset, rem judicatam non rescindere. Sopater, cum hoc illi improvisum atque inopi- p. 123.
natum accidisset, commotus est sane: neque in præsentia, a.
Timarchidi quid responderet, habuit, nisi, se consideraturum, quid sibi de ea re esset faciendum: et simul ostendit, se in summa difficultate esse numaria. Post ad amicos retulit; qui cum ei fuissent auctores redimendæ salutis, ad Timarchidem venit. expositis suis difficultatibus, hominem ad H-S LXXX perducit; eamque ei pecuniam numerat.

*præbuisset;* quod omnes secuti sunt usque ad Gruterum, qui *dedisset* edidit tacite, sive e Mss. suis, sive correctione, quod sane propius ad veterem lectionem accedit.

75 *ab salute*] Sic edidimus propius ad lectionem edd. pr. quæ habent *absolute*, non *absoluto*, ut profert Grævius. Ex illo Aldus fecit *ob salutem:* Lambinus *a salute*, quod et Gruterus secutus est. illud ceteri omnes edidere, defenditque Grævius, qui negat *a salute* intelligi posse. mihi hoc exquisitius videtur. v. Clav. in *a*.

29 Posteaquam ad causam dicendam ventum est; tum vero
70 sine metu, sine cura omnes erant, qui Sopatrum defende-
bant. crimen nullum erat: res judicata: Verres numos ac-
ceperat. Quis posset dubitare, quidnam esset futurum? Res
illo die non peroratur: dimittitur judicium. iterum ad So-
patrum Timarchides venit. ait, accusatores ejus multo ma-
jorem pecuniam prætori polliceri, [76]quam quantam hic
dedisset: proinde, si saperet, videret, quid sibi esset facien-
dum. Homo, [77]quamquam erat et Siculus, et reus, hoc
est, et jure iniquo, et tempore adverso; ferre tamen atque
audire diutius Timarchidem non potuit. Facite, inquit,
quod vobis libet, daturus non sum amplius. idemque hoc
amicis ejus et defensoribus videbatur: atque eo etiam ma-
gis, quod iste, quoquo modo se in ea quæstione præbebat,
tamen in consilio habebat homines honestos e conventu
Syracusano, qui Sacerdoti quoque in consilio fuerant tum,
cum esset idem hic Sopater absolutus. Hoc rationis habe-
bant, facere eos nullo modo posse, ut eodem crimine, iisdem
testibus, Sopatrum condemnarent iidem homines, qui antea
71 absolvissent. Itaque hac una spe ad judicium venitur. quo
posteaquam ventum est, cum in consilium frequentes con-
venissent iidem, qui solebant, et hac una spe tota defensio
Sopatri niteretur, consilii frequentia et dignitate, et quod
b. erant, ut dixi, iidem, qui antea Sopatrum eodem illo cri-
mine liberarant; cognoscite hominis apertam, ac non modo
non ratione, sed ne dissimulatione quidem tectam improbi-
tatem et audaciam. M. Petilium, equitem Romanum, quem
habebat in consilio, jubet operam dare, quod rei privatæ
judex esset. Petilius recusabat, quod suos amicos, quos
sibi in consilio esse vellet, ipse Verres retineret. Iste homo
liberalis, negat se quemquam retinere eorum, qui Petilio
vellent adesse. Itaque discedunt omnes. nam ceteri quoque
impetrant, ne retineantur; qui se velle dicebant alterutri
eorum, [78]qui tum illud judicium habebant, adesse. Itaque
72 iste solus cum sua cohorte nequissima relinquitur. Non
dubitabat Minucius, qui Sopatrum defendebat, quin iste,
quoniam consilium dimisisset, illo die rem illam quæsiturus
non esset: cum repente jubetur dicere. Respondet. Ad
quos? Ad me, inquit, si tibi idoneus videor, qui de homine
Siculo ac Græculo judicem. Idoneus es, inquit: sed per-
vellem adessent ii, qui affuerant antea, causamque cogno-
rant. Dic, inquit: illi adesse non possunt. Nam hercule,
inquit Q. Minucius, me quoque Petilius, ut sibi in consilio

76 *quam quantam hic dedisset*] Ex persona Ciceronis dictum intelligi debet: alias esse deberet *ipse*.

77 *quamquam erat et S.*] *Erat* aberat a Ms. Franc. bene. item mox *facite quod libet*. Ms. vetus ap. Grut.

78 *qui t. illud judicium habebant*] nempe petitor et unde petebatur.

adessem, rogavit. et simul a subselliis abire cœpit. Iste 73
iratus, hominem verbis vehementioribus prosequitur, atque ei gravius etiam minari cœpit, quod in se tantum crimen invidiamque conflaret. Minucius, qui Syracusis sic nego- 30
tiaretur, ut sui juris dignitatisque meminisset, et qui sciret, ita se in provincia [79] rem augere oportere, ut ne quid de libertate deperderet; homini quæ visa sunt, et quæ tempus illud tulit et causa, respondit: causam sese, dimisso atque ablegato consilio, defensurum negavit. itaque a subselliis discessit: idemque hoc, præter Siculos, ceteri Sopatri amici advocatique fecerunt. Iste, quamquam est incredibili im- 74
portunitate et audacia, tamen subito solus destitutus perti- p. 124.
muit et conturbatus est. Quid ageret, quo se verteret, ne- a.
sciebat. Si dimisisset eo tempore quæstionem, post illis adhibitis, quos ablegarat, absolutum iri Sopatrum videbat: sin autem hominem miserum atque innocentem condemnasset, cum ipse prætor sine consilio, reus autem sine patrono atque advocatis fuisset, judiciumque C. Sacerdotis rescidisset; invidiam se sustinere non posse tantam arbitrabatur. Itaque æstuabat dubitatione: versabat se in utramque partem, non solum mente, verum etiam corpore: ut omnes, qui aderant, intelligere possent, in animo ejus [80] metum cupiditatemque pugnare. Erat hominum conventus maximus, summum silentium, summa exspectatio, quonam esset ejus cupiditas eruptura. crebro dimittebat se accensus ad aurem Timarchides. Tum iste aliquando, Age, dic, inquit. So- 75
patrus implorare hominum atque deûm fidem, ut cum consilio cognosceret. Tum repente iste testes citari jubet. dicit unus et alter breviter. nihil interrogatur. præco DIXISSE pronuntiat. Iste, quasi metueret, ne Petilius, privato illo judicio transacto aut dilato, cum ceteris in consilium reverteretur, ita properans de sella exsiluit: hominem innocentem, a C. Sacerdote absolutum, indicta causa, de sententia scribæ, medici, haruspicisque condemnavit.

Retinete, retinete hominem in civitate, judices. parcite, 31
et conservate, ut sit qui nobiscum res judicet; qui [81] in se- 76
natu sine ulla cupiditate de bello et pace sententiam ferat. Tametsi minus id quidem nobis, minus populo Romano la-

79 *rem augere oportere*] Edd. pr. *agere*, quod et in Ms. Fr. reperit Grævius. *Augere* est ab Aldo: et alibi quoque hæc verba in libris Ciceronis confusa vidimus, ut Or. II, 77. Vetus illa lectio placebat Nannio. *Rem gerere* de negotiatore et mercatore dici scio, non *rem agere*.

80 *metum cupiditatemque pugnare*] Sic edd. vett. quod mutatum in *metum cum cupiditate* e Nannii et alio codice. illud est exquisitius.

81 *in senatu — sententiam ferat*] Phrasin hanc non concoquebat Lambinus: deditque *dicat*, contra libros omnes. Grævius reprehendit, sed nullum exemplum aliud hujus formæ in promtu habuit. Lector consulat Clavem in *ferre*.

borandum est, qualis istius in senatu sententia futura sit. Quæ enim ejus auctoritas erit? quando iste sententiam di-
b. cere audebit, aut poterit? quando autem homo tanta luxuria, atque desidia, nisi Februario mense, adspirabit in curiam? Verum veniat sane: decernat bellum Cretensibus; liberet Byzantios; regem appellet Ptolemæum; quæ vult Hortensius, omnia dicat et sentiat: minus hæc ad nos, minus ad vitæ nostræ discrimen, minus ad fortunarum nostrarum periculum pertinent.

77 Illud, illud est capitale, illud formidolosum, illud optimo cuique metuendum, quod iste, ex hoc judicio si aliqua vi se eripuerit, in judicibus sit necesse est: sententiam de capite civis Romani ferat: sit in ejus exercitu signifer, qui imperium judiciorum tenere vult. Hoc populus Romanus recusat, hoc ferre non potest: clamat, permittitque vobis; ut, si istis hominibus delectemini, si ex hoc genere splendorem ordini atque ornamentum curiæ constituere velitis, [82] habeatis sane vobis istum senatorem: istum etiam de vobis judicem, si vultis, habeatis: de se homines, si qui extra istum ordinem sunt, quibus ne [83] rejiciundi quidem amplius, quam trium judicum, præclaræ leges Corneliæ faciunt potestatem, hunc hominem tam crudelem, tam sceleratum, tam
32 nefarium, nolunt judicare. Etenim si illud est flagitiosum
78 (quod mihi omnium rerum turpissimum maximeque nefarium videtur) ob rem judicandam pecuniam accipere, pretio habere addictam fidem et religionem; quanto illud flagitiosius, improbius, indignius, eum, a quo pecuniam ob absolvendum acceperis, condemnare; ut ne prædonum quidem prætor in fide retinenda consuetudinem conservaret? Scelus est accipere ab reo: quanto magis ab accusatore? quanto etiam sceleratius ab utroque? Fidem cum proposuisses venalem in provincia, valuit apud te plus is, qui pecuniam majorem dedit. Concedo. forsitan aliquis aliquando
p. 125. ejusmodi quippiam fecerit. Cum vero fidem ac religionem
a. tuam jam alteri [85] addictam pecunia accepta habueris, post eandem adversario tradideris majore pecunia; utrumque falles? et trades cui voles? et ei, quem fefelleris, ne pecu-
79 niam quidem reddes? Quem mihi tu Bulbum, quem Stalenum? quod umquam hujusmodi monstrum, aut prodigium

82 *habeatis sane vobiscum*] Ms. Hotomanni *vobis*, quod recte prætulit vulgato et edidit Aldus Nep. 1583. Est enim hæc forma legitima in eo, qui hic esse debet, sensu.

83 *rejiciundi—quam trium judicum*] Debebat esse *rejiciundorum*, si nolebat dicere *rejiciundi, quam tres judices.* Ejus formæ plura exempla sunt apud veteres.

85 *addictam pecunia accepta hab.*] *accepta pecunia* aberat a Ms. Nannii; idque ei placebat. Sed sequentia, *majore pecunia* requirunt et in illo addi pecuniæ nomen: præsertim cum et alias ob caussas fides addicta esse alteri possit.

audivimus, aut vidimus, [86] qui cum reo transigat, post cum
accusatore decidat? honestos homines, qui causam norint,
ableget, a consilioque dimittat? ipse solus reum absolutum,
a quo pecuniam acceperit, condemnet, pecuniamque non
reddat? [87] Hunc hominem judicum numero habebimus?
hic alteram decuriam senatoriam judex obtinebit? hic de
capite libero judicabit? huic judicialis tabella committetur?
quam iste [88] non modo cera, verum etiam sanguine, si vi-
sum erit, notabit. Quid enim horum se negat fecisse? illud 33
videlicet unum, quod necesse est, pecuniam accepisse. 80
Quidni iste neget? At eques Romanus, qui Sopatrum de-
fendit, qui omnibus ejus consiliis rebusque interfuit, Q. Mi-
nucius juratus dicit pecuniam datam: juratus dicit Timar-
chidem dixisse, majorem ab accusatoribus pecuniam dari.
dicent hoc Siculi omnes: dicent omnes Halicienses: dicet
etiam prætextatus Sopatri filius, qui ab isto homine crude-
lissimo, patre innocentissimo, pecuniaque patria privatus
est. Verum, si de pecunia testibus planum facere non pos- 81
sem; illud negare posses, aut nunc negabis, te consilio tuo
dimisso, viris primariis, qui in consilio C. Sacerdotis fue-
rant, tibique esse solebant, remotis, de re judicata judi-
casse? teque eum, quem C. Sacerdos, adhibito consilio,
causa cognita, absolvisset; eundem, remoto consilio, causa
incognita, condemnasse? cum hæc confessus eris, quæ in
foro palam Syracusis, in ore, atque in oculis provinciæ ge-
sta sunt; negato sane, si voles, pecuniam accepisse: repe-
ries, credo, aliquem, qui, cum hæc, quæ palam gesta sunt, b.
videat, quærat quid tu occulte egeris; aut qui dubitet,
utrum malit meis testibus, an tuis defensoribus credere.

Dixi jam antea, judices, me non omnia istius, quæ in hoc 82
genere essent, enumeraturum; sed electurum ea, quæ ma-
xime excellerent. Accipite nunc aliud ejus facinus nobile, 34
et multis locis sæpe commemoratum, et ejusmodi, ut in uno
omnia maleficia inesse videantur. Attendite diligenter: in-
venietis enim, id facinus natum a cupiditate, auctum per
stuprum, crudelitate perfectum atque conclusum. Sthenius 83
est, is qui nobis assidet, Thermitanus, antea multis propter
summam virtutem, summamque nobilitatem, nunc, propter
suam calamitatem, atque istius insignem injuriam, omnibus

86 *qui cum reo transigat*] *Qui* refertur ad Bulbum, Stalenum, in quo intelligendum, *commemorare potes*, unde et pendent *transigat. decidat.* Mox Grævius dedit *consilioque* sine præpositione, ut est in edd. pr. et in Mss. quibusdam repertum est, ut sit pro *e consilio*, quod *a consilio* pro *e consilio* non dicatur. at ego exemplum hujus formæ, *dimittere consilio, senatu* allatum vellem.

87 *H. hominem judicum n.*] Sic omnes edd. vett. Ex uno Ms. Gruterus addidit *in*, quod delevi.

88 *non modo cera* &c.] Respicit ad judicium Junianum, et perstringit Hortensium, ut sæpe in his orationibus.

notus. Hujus hospitio Verres cum esset usus, et cum apud eum, non modo Thermis sæpenumero fuisset, sed etiam habitasset; domo ejus omnia abstulit, quæ paullo magis animum cujuspiam aut oculos possent commovere. Etenim Sthenius ab adolescentia paullo studiosius [90] hæc comparabat, supellectilem ex ære elegantiorem, et Deliacam, et Corinthiam, tabulas pictas, etiam argenti bene facti, prout Thermitani hominis facultates ferebant, satis. quæ, cum esset in Asia adolescens, studiose, ut dixi, comparabat, non tam suæ delectationis causa, quam ad invitationes adventusque nostrorum hominum, amicorum suorum atque hospi-
84 tum. Quæ posteaquam iste omnia abstulit, alia rogando, alia poscendo, alia sumendo; ferebat Sthenius, ut poterat; [91] tangebatur tamen animi dolore necessario, quod domum ejus exornatam atque instructam fere jam iste reddiderat nudam atque inanem. verumtamen dolorem suum nemini
p. 126. impertiebat: prætoris injurias tacite, hospitis placide feren-
a. das arbitrabatur. Interea cupiditate iste illa sua nota, atque
85 apud omnes [92] pervulgata, cum signa quædam pulcherrima atque antiquissima Thermis in publico posita vidisset, adamavit: a Sthenio petere cœpit, ut ad ea tollenda operam suam profiteretur, seque adjuvaret. Sthenius vero non solum negavit, sed etiam ostendit, id fieri nullo modo posse, ut signa antiquissima, monumenta P. Africani, ex oppido Thermitanorum, incolumi illa civitate imperioque populi
35 Romani, tollerentur. Etenim, ut simul P. Africani quoque
86 humanitatem et æquitatem cognoscatis, oppidum Himeram Karthaginienses quondam ceperant; quod fuerat in primis

90 *hæc comparabat*] Restitui lectionem veterem, pro qua ex uno Nannii Codice *compararat* receptum est, quod et ipse secutus essem, si sequens illud *prout facultates ferebant*, pateretur; nam id esse deberet *tulerant*, si *compararat* vera lectio esset: quod ad futuras copias respicere tum non poterat. Et paullo post, verbis, *cum esset in Asia adolescens*, bene convenit *comparabat*, ubi nihil e codice suo notavit Nannius, ut tibi *comparabat* fuisse, non dubitari possit.

91 *tangebatur tamen*] Hoc cum Grævio restitui pro *angebatur:* quod Gruterus edidit: qui falso dicit, Lambinum *tangebatur* sequi contra Mss. et edd. cum sit et in Mss. repertum et editiones veteres omnes consensu habeant. Primum *angebatur* edidit, quod sciam, C. Stephanus: nec tamen eum alii, v. c. Aldus Nepos, secuti sunt. Grævius quoque hic non inspexit edd. vett. qui tantum consensum Ms. Fr. in *tangebatur* memorat. Tum bene latine dicitur *tangi dolore*, ut Lambinus docuit; *angi dolore* non tam accurate dicitur. nam proprie *res* dicitur *angere* hominem, animum hominis, unde oritur dolor, non *dolor* ipse; quamquam Cicero sic dixit Epp. ad Div. IV, 3, init. nisi ibi quoque *tangi* legendum. Et est verbum *angi* etiam h. l. vehementius, quam pro re. Recte Lambinus dicit literam primam in *tangeb.* absorberi potuisse a finali præcedentis verbi: quod præsertim de antiquioribus libris verum est.

92 *pervulgata*] Gruterus edere voluit *pervagata* e Mss. quatuor: sed operæ non paruere. Grævius tamen recepit, qui et in Cod. Fr. reperit. Ego vetus *pervulgata* servavi, quod famæ aptius est, præsertim in hac forma *apud omnes*. Etiam infr. c. 42. *re, a te ipso pervulgata* edd. vett. *pervulgata*, ubi evidentissimus est error. Cum *pervagatus* dici solet *ad omnes*.

Siciliæ clarum et ornatum. Scipio, qui hoc dignum populo Romano arbitraretur, bello confecto socios sua per nostram victoriam recuperare; Siculis omnibus, Karthagine capta, quæ potuit, restituenda curavit. Himera deleta, quos cives belli calamitas reliquos fecerat, ii sese Thermis collocarant, in ejusdem agri finibus, neque longe ab oppido antiquo. Hi se patrum fortunam ac dignitatem recuperare arbitrabantur, cum illa majorum ornamenta in eorum oppido col-
locabantur. Erant signa ex ære complura: in his mira pul- 87
chritudine ipsa Himera, in muliebrem figuram habitumque formata, ex oppidi nomine et fluminis. erat etiam Stesichori poëtæ statua senilis, incurva, cum libro, summo, ut putant, artificio facta; [93] qui fuit Himeræ, sed et est, et fuit [94] tota Græcia summo propter ingenium honore et nomine. Hæc iste ad insaniam concupierat. Etiam, quod pæne præterii, capella quædam est, ea quidem mire, ut etiam nos, qui rudes harum rerum sumus, intelligere possimus, scite facta et venuste. Hæc et alia Scipio non negli-
genter abjecerat, ut homo intelligens Verres auferre posset; b.
sed Thermitanis restituerat: non quo ipse hortos, aut suburbanum, aut locum omnino, ubi ea poneret, nullum haberet: sed si domum abstulisset, non diu Scipionis appellarentur, sed eorum, ad quoscumque ipsius morte venissent: nunc his locis posita sunt, ut mihi semper Scipionis fore vi-
deantur, itaque dicantur. Hæc cum iste posceret, agereturque 36
ea res in senatu; Sthenius vehementissime restitit; multaque, 88
ut in primis Siculorum in dicendo copiosus est, commemoravit: [95] urbem relinquere Thermitanos esse honestius, quam pati, tolli ex urbe monumenta majorum, spolia hostium, beneficia clarissimi viri, indicia societatis populi Romani atque amicitiæ. Commoti animi sunt omnium. repertus est nemo, quin mori diceret satius esse. Itaque hoc adhuc oppidum Verres invenit prope solum in orbe terrarum, unde nihil ejusmodi rerum de publico per vim, nihil occulte, nihil imperio, [96] nihil gratia, [nihil pretio] posset auferre. Verum-

93 *qui fuit Himeræ*] Edd. pr. addunt *ab eo*, quod esset de artifice capiendum; qui nullus commemoratur apud veteres. Stesichorus fuit Himeræus. *Ab eo* non fuit in Ms. Nannii, quem Gruterus secutus est recte.

94 *tota Græcia*] Edd. vett. *in Græcia*, quod et Grævius secutus est. *tota Græcia* rectius mihi videtur. Facilius librarii addiderint *in*, quam demserint.

95 *u. r. Thermitanos esse honestius*] Mihi videtur melius fore *Thermitanis*, ut ad *honestius* referatur.

96 *nihil gratia, nihil pretio*] Variant hic libri. quidam non habent *nihil gratia*, ut Ms. Franc. et edd. pr. addidit primus Aldus. Alii habent *nihil precario*. *Nihil gratia* sane verum est et necessarium: nam opponitur *imperio*: *nihil pretio* spurium puto. addidit glossator, ut opinor, nihil *precibus*, nempe *gratiæ*, alius *precario*. Concinnitas orationis servatur magis, si ut ante est *nihil per vim*, *nihil occulte*, sic hic sit, *nihil imperio*, *nihil gratia*. *Pretium* quidem prorsus est alienum. Verres non solebat emere, aut pecunias dare ad aliquid impetrandum.

tamen hasce hujus cupiditates exponam alio loco: nunc ad
89 Sthenium revertar. Itaque iste vehementer Sthenio infen-
sus, hospitium ei renuntiat: domo ejus emigrat, atque adeo
exit. nam jam ante migrarat. Eum autem inimicissimi
Sthenii domum suam statim invitant, ut animum ejus in
Sthenium inflammarent, ementiendo aliquid et criminando.
[97] Hi autem erant [inimici] Agathinus, homo nobilis, et Do-
rotheus, qui habebat in matrimonio Callidamam, Agathini
ejus filiam, de qua iste audierat. Itaque ad generum Aga-
thini migrare maluit. Una nox intercesserat, cum iste Do-
rotheum sic diligebat, [98] ut diceres, omnia inter eos esse
communia: Agathinum ita observabat, ut aliquem affinem
p. 127. a. ac propinquum. contemnere etiam signum illud Himeræ jam
videbatur, quod eum multo magis figura et lineamenta hos-
37 pitæ delectabant. Itaque hortari homines cœpit, ut aliquid
90 Sthenio periculi crearent, criminisque confingerent. Dice-
bant se illi nihil habere, quod dicerent. Tum iste his aperte
ostendit [99] et confirmavit, eos in Sthenium, quidquid vel-
lent, simul atque ad se detulissent, probaturos. Ita illi non
procrastinant: Sthenium statim educunt; ajunt ab eo litte-
ras publicas esse corruptas. Sthenius postulat, ut cum se-
cum sui cives agant de litteris publicis corruptis, [100] ejusque
rei legibus Thermitanorum actio sit; cum senatus populus-
que Romanus Thermitanis, quod semper in amicitia fideque
mansissent, [1] urbem, agros, legesque suas reddidisset; Publi-
usque Rupilius postea leges ita Siculis ex senatus consulto,
de decem legatorum sententia dedisset, ut cives inter se le-
gibus suis agerent; idemque hoc [2] habuerit Verres ipse in
91 edicto; ut de his omnibus causis se ad leges rejiceret. Iste,

97 *Hi autem erant inimici*] *Inimici* vehementer languet et frigide redundat: nam præcessit *inimicissimi Sthenii*. Est sine dubie glossa. Uncis inclusi.

98 *ut diceres omnia esse* &c.] Facetissime dictum, pro, ut vere amicos esse diceres; substituta definitione amici Stoica, velut plane ad præcepta Philosophorum essent amici, sed ut ambiguitas esset, ad uxorem Dorothei pertinens; quo et sequentia pertinent.

99 *et confirmavit, eos in Sthenium, quicquid vellent, pr.*] Sic interpunxi. Edd. pr. *et confirmavit eos in Sthenium*: recentiores *et confirmavit, eos, in Sth.* &c. *Velle in aliquem* non latine dicitur: at *probare in aliquem*, i. e. adversus a. Sed edd. vett. omnes addunt *dicerent;* quod deletum est, auctoribus Mss. duobus, a Lambino et Grut.

100 *ejusque rei*] Sic edidi ex edd. pr. Vulgo *ejusce rei*, quod ferri non potest.

1 *urbem*] pro *urbes* e Ms. vet. Nannii cum Grævio recepi. *reddidisset* est reliquisset. nunquam enim amiserant.

2 *habuerit V. ipse in edicto*] Cur *habuerit?* immo *haberet:* nisi aliud verbum latet in hac lectione. sed est hæc phrasis in hac re perpetua Ciceronis. Ceterum in sequentibus *se* de Thermitanis est intelligendum. Sed ita oratio fit ἀνακόλουθος. Nam quod Sthenius postulat, id ad ipsius causam pertinet: itaque post commemoratas leges et edictum debebat sequi, *ut se* sc. Sthenium *ad leges rejiceret:* sed *de his rebus omnibus* non uni Sthenio convenit, si ἀκριβῶς capimus, nisi forte voluit non pro sua modo causa postulare hoc, sed pro toto genere: quod mihi melius videtur, ne ἀνακόλουθος sit oratio; quod est h. l. durius.

homo omnium æquissimus, atque [3] a cupiditate remotissimus, se cogniturum esse confirmat: paratum ad causam dicendam venire [4] hora octava jubet. Non erat obscurum, quid homo improbus ac nefarius cogitaret. neque enim ipse satis occultarat: [5] nec mulier tacere poterat. Intellectum est, [6] id istum agere, ut, cum Sthenium, sine ullo argumento, ac sine teste, damnasset, tum homo nefarius de homine nobili, atque id ætatis, suoque hospite, virgis supplicium crudelissime sumeret. Quod cum esset perspicuum; de amicorum hospitumque suorum sententia, Thermis Sthenius Romam profugit. [7] hiemi sese fluctibusque committere maluit, quam non istam communem Siculorum tempestatem
calamitatemque vitare. Iste homo certus et diligens, ad 38
horam nonam præsto est. Sthenium citari jubet: quem 92
posteaquam videt non adesse, dolore ardere, atque iracundia furere cœpit: Venerios [8] in domum Sthenii mittere: b.
equites circum agros ejus villasque dimittere. itaque dum exspectat, quidnam sibi certi afferatur, ante horam tertiam noctis de foro non discessit. Postridie [9] mane descendit: Agathinum ad sese vocat: jubet, eum de litteris publicis in absentem Sthenium dicere. Erat ejusmodi causa, ut ille ne sine adversario quidem, apud inimicum judicem, reperire
posset, quid diceret. Itaque tantum verbo posuit, Sacer- 93
dote prætore, Sthenium litteras publicas corrupisse. Vix ille hoc dixerat, cum iste pronuntiat, STHENIUM LITTERAS PUBLICAS CORRUPISSE VIDERI: et hæc præterea addidit homo Venerius, [10] novo modo, nullo exemplo, OB EAM REM H-S QUINGENTIES VENERI ERYCINÆ DE STHENII BONIS EXACTURUM: bonaque ejus statim cœpit vendere: et vendidisset, si tantulum moræ fuisset, quo minus ei pe-

3 *a cupiditate remotissimus*] Delevi *omnium*, quod et Gruterus deleri voluit, sed non paruere operæ. delevitque Grævius. Non habent edd. pr. Addidit Aldus, eumque secuti sunt alii. Post pro lectione Ms. Nannii et Met. commemoratum est, ut a Grutero et Grævio, abesse *omnium*. nemo edd. primas inspexit. Quidam voluerunt *omni:* quod et mihi in mentum venit, cum edd. primas nondum vidissem. nec tamen aptum est h. l. satis; cupiditas enim sola hic est ea, quæ in judice vitiosa est, i. e. partium studium.

4 *hora octava*] Sic edidit Grævius pro *nona*, quod e Mss. iisdem receptum est. alii et edd. pr. habent *octava*.

5 *nec mulier t. poterat*] Puto verum esse *potuerat:* id *occultarat* postulat, et res ipsa: *non erat obscurum.* Ergo mulier jam enunciarat.

6 *id istum agere*] *Istum*, non *ipsum* habent edd. pr. Restituit et Grævius. Et deberet esse *eum*, non *ipsum*.

7 *hiemi sese fl.que comm.*] Grævius *h. fl. sese.* Sic edd. vett. Illa collocatio est Ciceroni usitatior et venustior; nempe interponere breve verbum inter duo substantiva aut verba.

8 *in domum*] Sic omnes scr. et edd. Videtur Cicero addidisse, ut similiora essent membra; *in domum—circum agros:* cujus similitudinis studiosissimus est.

9 *mane descendit*] More Romano loquitur. v. Clav. in h. v.

10 *novo modo, nullo exemplo*] Usitatius est *novo more.* Et confunduntur passim in libris *modo* et *more.* id fortasse et hic factum.

94 cunia illa numeraretur. Ea posteaquam numerata est, contentus hac iniquitate non fuit: palam de sella ac tribunali pronuntiat, SI QUIS ABSENTEM STHENIUM REI CAPITALIS REUM FACERE VELLET, SESE EJUS NOMEN RECEPTURUM: et simul, ut ad causam accederet, nomenque deferret, Agathinum, novum affinem atque hospitem, cœpit hortari. Tum ille clare, omnibus audientibus, sese id non esse facturum, neque se usque eo Sthenio esse inimicum, ut eum rei capitalis affinem esse diceret. Hic tum repente Pacilius quidam, homo egens et levis, accedit. ait, si liceret, nomen absentis deferre se velle. Iste vero, et licere, et fieri solere, et se recepturum. itaque defertur. edicit sta-
95 tim, ut Kalendis Decembr. adsit Sthenius Syracusis. Hic, qui Romam venisset, satisque feliciter anni jam adverso tempore navigasset, omniaque habuisset æquiora et placabiliora, quam animum prætoris atque hospitis, rem ad amicos suos
p. 128. detulit: [11] quæ, ut erant acerba atque indigna, sic videban-
a. tur omnibus. Itaque in senatu continuo Cn. Lentulus et
39 L. Gellius consules faciunt mentionem, placere statui, si patribus conscriptis videretur, NE ABSENTES HOMINES IN PROVINCIIS REI FIERENT RERUM CAPITALIUM. causam Sthenii totam, et istius crudelitatem et iniquitatem senatum docent. Aderat in senatu Verres, pater istius, et flens unumquemque senatorem rogabat, ut filio suo parceret: neque tamen multum proficiebat. erat enim summa voluntas senatus. Itaque sententiæ dicebantur, CUM STHENIUS ABSENS REUS FACTUS ESSET, DE ABSENTE JUDICIUM NULLUM FIERI PLACERE: ET, SI QUOD ESSET FACTUM, ID
96 RATUM ESSE NON PLACERE. Eo die transigi nihil potuit, quod et [12] id temporis erat, et ille pater istius, invenerat homines, qui dicendo tempus consumerent. Postea senex Verres defensores atque hospites omnes Sthenii convenit: rogat eos atque orat, ne oppugnent filium suum: de Sthenio ne laborent: confirmat his, curaturum se esse, [13] ne quid ei per filium suum noceatur: se homines certos ejus rei causa in Siciliam et terra et mari missurum. Et erat spatium dierum fere triginta ante Kalendas Decembr. quo
97 die iste, ut Syracusis Sthenius adesset, edixerat. Commoventur amici Sthenii, sperant fore, ut patris litteris nuntiisque filius [14] ab incepto furore revocetur. In senatu postea

11 *quæ, ut erant ac.*] Præcedit *res:* itaque videtur legendum, *ut erat—sic videbatur omnibus.* Ferri vulgatum utcumque potest, sed est durum.

12 *id temporis erat*] Int. dies breviores, quibus non longum spatii deliberandi, ut facile tempus legitimum consumeretur dicendo, nec res ad decernendum veniret.

13 *ne quid—noceretur*] Legitima consecutio temporum postulat *noceatur,* et sic putavi scribendum.

14 *ab incepto furore*] Servavi lectionem vulgatam, quæ est in cdd. pr. etsi

causa non agitur. Veniunt ad istum domestici nuntii, litterasque a patre afferunt ante Kalendas Decembr. cum isti etiam tum de Sthenio integra tota res esset: eodemque ei tempore de eadem re litteræ complures a multis ejus amicis ac necessariis afferuntur. Hic iste, qui præ cupiditate 40
neque officii sui, neque periculi, neque pietatis, neque humanitatis rationem habuisset umquam, neque in eo, b.
quod monebatur, auctoritatem patris, nec in eo, quod rogabatur, [15] voluntatem (amicorum) anteponendam putavit libidini suæ: mane Kalendis Decembr. ut edixerat, Sthenium citari jubet. Si abs te istam rem parens tuus alicujus 98
amici rogatu, benignitate aut ambitione inductus petisset; gravissima tamen apud te voluntas patris esse debuisset: cum vero abs te tui capitis causa peteret, hominesque certos domo misisset, hique eo tempore ad te venissent, cum tibi in integro tota res esset, ne tum quidem te potuit, si non pietatis, at salutis tuæ ratio ad officium sanitatemque reducere? Citat reum. non respondet. citat accusatorem: [16](attendite, quæso, judices: videte, quantopere istius amentiæ fortuna ipsa adversata sit: et simul videte, quis Sthenii causam casus adjuverit:) citatus accusator, M. Pacilius, nescio quo casu, non respondit, non affuit. Si præsens 99
Sthenius reus esset factus; si manifesto in maleficio teneretur; tamen, cum accusator non adesset, Sthenium condemnari non oporteret. Etenim, si posset reus, absente accusatore, damnari, non ego a Vibone Veliam parvulo navigio inter fugitivorum ac prædonum, ac tua tela venissem, quo tempore omnis illa mea festinatio fuit cum periculo capitis ob eam causam, ne tu ex reis eximerere, si ego non affuissem ad diem. Quod igitur tibi erat in tuo judicio optatissimum, me, cum citatus essem, non adesse; cur Sthenio non putasti prodesse oportere, [17] cum ejus accusator non affuisset? Itaque fecit, ut exitus principio simillimus reperiretur. quem absentem reum fecerat, eum absente accu-

vitiosam: quia non potui cum fiducia decernere, variantibus etiam libris. Ms. antiquus habet *ab illo furore*, alii ab *incepto illo*, quod recepit Grævius: illud sane melius, quia est gravius, nam et infra *est ad officium sanitatemque reducere.* Certe alterutrum delendum est, nisi malit quis *ab incepto et furore.* quod mihi optimum videtur.

15 *voluntatem antep.*] Hic aures meæ aliquid desiderant ad perfectionem orationis Tullianæ, et concinnitatem, quam hoc loco quæsitam esse a Cicerone, planum est. Præcedit, *neque in eo—auctoritatem patris,* respondere ei debet *nec in eo—voluntatem:* sed ad id requiritur similis genitivus, tum excidisse credo, addendumque *amicorum*, ut post est *voluntas patris.* ita expletur oratio et conservatur concinnitas.

16 *attendite qu. videte*] Edd. pr. non habent *judices:* quod commode abesse non potest. tum *videte* primum non erat in Ms. vetere quodam: quod placet Grutero: nempe quia post est, *et simul videte.* sed tamen et c. 43. bis est *videte* eodem modo.

17 *cum ejus acc. non affuisset.*] Debebat esse *adesset*, ut paullo ante.

41 satore condemnat. Nuntiabatur illi primis illis temporibus
100 id, quod pater quoque ad eum pluribus verbis scripserat,
agitatam rem esse in senatu: etiam in concione tribunum
p. 129. plebis de causa Sthenii M. Palicanum esse questum: post-
a. remo me ipsum apud collegium hoc tribunorum plebis,
cum eorum omnium edicto non liceret quemquam Romæ
esse, qui rei capitalis condemnatus esset, egisse causam
Sthenii; cum rem ita exposuissem, quemadmodum nunc
apud vos, docuissemque hanc damnationem duci non oportere;
tribunos plebis hoc statuisse, idque de omnium sententia
pronuntiatum esse, NON VIDERI STHENIUM IMPEDIRI
EDICTO, QUO MINUS EI LICERET ROMÆ ESSE.
101 Cum hæc ad istum afferrentur, [19] timuit aliquando, et commotus
est. vertit stilum [20] in tabulis suis: quo facto causam
omnem evertit suam. nihil enim sibi reliqui fecit, quod defendi
aliqua ratione posset. Nam si ita defenderet, recipi
nomen absentis licet; hoc fieri in provincia nulla lex vetat:
mala et improba defensione, verum aliqua tamen uti videretur.
Postremo illo desperatissimo perfugio uti posset,
se imprudentem fecisse, existimasse id licere. [21] quamquam
perditissima defensio est, tamen aliquid dici videretur. Tollit
ex tabulis id, quod erat, et facit, coram delatum esse.
42 Hic videte, in quot se laqueos induerit, quorum ex nullo
102 se umquam expediret. Primum ipse in Sicilia sæpe et
palam de loco superiore dixerat, et in sermone multis demonstrarat,
licere nomen recipere absentis: se exemplo
fecisse id, quod fecisset. [22] Hæc eum dictitasse, priore
actione et Sex. Pompeius Chlorus dixit, de cujus virtute
antea commemoravi, et Cn. Pompeius Theodorus, homo
et Cn. Pompeii, clarissimi viri, judicio plurimis maximisque
in rebus probatissimus, et omnium existimatione ornatissimus,
et Posides Matro Solentinus, homo summa nobilitate,
existimatione, virtute: et hac actione quam voletis
multi dicent, et qui ex isto ipso audierint, viri primarii nostri
ordinis, et alii, qui interfuerint, cum absentis nomen re-
b. ciperetur. deinde Romæ, cum res esset acta in senatu, omnes

19 *timuit aliquando*] Mss. duo, qui in his orationibus nimis jactantur, habent *pertimuit.* placuit Lamb. et Grutero, recepitque Grævius. at id verbum vehementius est, quam pro re et pro loco, item Verre ipso: Cicero nihil aliud potuit hic dicere, quam timere cœpisse, quod et verbum *aliquando* indicat.

20 *in tabulis suis*] *Suis* elegantius e latinitatis ratione abesset: sed additum est de industria ob concinnitatem, respondent enim sibi *tabulis suis—causam suam.*

21 *quamquam p. d. est*] Edd. pr. addunt *hæc*, quod et Grævius addidit tacite. mihi languet hic pronomen: itaque cum Grutero et aliis omisi.

22 *hæc eum dictitasse*] *Dictitasse*, ait Gruterus, est a Mss. Fabr. Met. et Pall. Vulgati enim *dictasse.* At *dictitasse* est etiam in edd. pr. et ceteris seculi sextidecimi omnibus. Casu, nescio a quo primum, inductum est *dictasse:* ea facta est vulgata.

istius amici; in his etiam pater ejus, hoc defendebat licere
fieri: sæpe esse factum: istum, quod fecisset, aliorum ex-
emplo institutoque fecisse. Dicit præterea testimonium 103
tota Sicilia: quæ, in communibus postulatis civitatum
omnium, consulibus edidit, rogare atque orare patres con-
scriptos, ut statuerent, ne absentium nomina reciperentur.
Qua de re Cn. Lentulum, patronum Siciliæ, clarissimum
adolescentem, dicere audistis; Siculos, cum se causam, quæ
pro his sibi in senatu agenda esset, docerent, de Sthenii ca-
lamitate questos esse; propterque hanc injuriam, quæ Sthe-
nio facta esset, eos statuisse, ut, quod dico, postularetur.
Quæ cum ita essent, tantane amentia præditus atque auda- 104
cia fuisti, ut in re tam clara, tam testata, tam abs te ipso
pervulgata, tabulas publicas corrumpere auderes? At quem-
admodum corrupisti? nonne ita, ut, omnibus nobis tacen-
tibus, [23] ipsæ te tuæ tabulæ condemnare possent? [24] Quæso,
codicem circumfer: ostende. videtisne totum hoc nomen,
coram ubi facit delatum, esse in litura? Quid fuit istic an-
tea scriptum? quod mendum ista litura correxit? quid a
nobis, judices, exspectatis argumenta hujus criminis? nihil
dicimus: tabulæ sunt in medio, quæ se corruptas atque in-
terlitas esse clamant. Ex istis etiam tu rebus effugere te 105
posse confidis, cum te nos non opinione dubia, sed tuis ve-
stigiis persequamur, quæ tu in tabulis publicis expressa ac
recentia reliquisti? Is mihi etiam Sthenium litteras publicas
corrupisse, [25] causa incognita, judicavit, qui defendere non
potuerit, se non [26] ex ipsius Sthenii nomine litteras publicas
corrupisse? Videte porro aliam dementiam: videte, ut, 43
dum expedire sese vult, induat. Cognitorem adscribit 106
Sthenio. Quem? cognatum aliquem, aut propinquum?
non. Thermitanum aliquem, honestum hominem ac nobi- p. 130.
lem? ne id quidem. At Siculum, in quo aliquis splendor a.
dignitasque esset? minime. [27] Quid igitur? civem Roma-

23 *ipsæ te tuæ—possent*] Edd. pr. habent *te* ante *possent*. Forte optimum: *tuæ te tabulæ*. hæc enim structura est Ciceroniana.

24 *Quæso, cod. c.*] Grutero placuit lectio illorum duorum Codd. *Cedo, quæso;* recepitque Grævius. Nusquam sic Cicero. *Cedo* semper solum habet, sine *quæso*. *Ostende* pertinet ad lituram. *nomen* est caput de Sthenio: infra est *nomen Sthenii*. v. Clav.

25 *caussa incog. judicavit—potuerit*] Hæc est lectio edd. veterum. In qua primum e conjectura Hotomanni elegante, sed non necessaria, factum *judicabit*, contra omnes libros, quod alias Lambino ingerit Gruterus, Grævius &c. deinde *potuit* pro *potuerit;* quod id non consentire videbatur cum *judicavit;* quocum tamen h. l. bene consentit. Non ille *non potuit* defendere, sed si defensio postulata esset, non potuisset defendere.

26 *ex ipsius S. nomine*] *Ex* delet Ms. Metell. quod secutus est Grævius. Lamb. *in ips. S. n;* quæ est ipsa Ciceronis forma in hac re. *Ex* potest excusari. nam dicitur *ex* sicut *a* in hujusmodi formulis: *ex qua parte laborat, corruptus est*, et similia.

27 *Quid igitur*] int. fecit. Sic omnes edd. vett. usque ad Lambinum, qui ex eo fecit *Quem i.* quod est facilius. Vetus restituit Græv.

num. Cui hoc probari potest? Cum esset Sthenius civitatis suæ nobilissimus, amplissima cognatione, plurimis amicitiis; cum præterea tota Sicilia multum auctoritate, et gratia posset; invenire neminem Siculum potuit, qui pro se cognitor fieret? Hoc probabis? an ipse civem Romanum maluit? cedo, cui Siculo, cum is reus fieret, civis Romanus cognitor factus umquam sit? Omnium prætorum litteras, qui ante fuerunt, profer, explica. si unum inveneris; ego hoc tibi, quemadmodum in tabulis scriptum habes, ita
107 gestum esse concedam. At, credo, Sthenius hoc sibi amplum esse putavit, eligere e civium Romanorum numero, ex amicorum atque hospitum suorum copia, quem cognitorem daret. Quem delegit? quis in tabulis scriptus est? C. Claudius, C. F. Palatina. Non quæro, quis hic sit Claudius, quam splendidus, quam honestus, quam idoneus, propter cujus auctoritatem et dignitatem Sthenius ab omnium Siculorum consuetudine discederet, et civem Romanum cognitorem daret. nihil horum quæro. fortasse enim Sthenius non splendorem hominis, sed familiaritatem secutus est. Quid si omnium mortalium Sthenio nemo inimicior, quam hic C. Claudius, tum semper, tum in his ipsis rebus et temporibus fuit? Si de litteris corruptis contra venit? si contra omni ratione pugnavit? utrum potius pro Sthenio inimicum cognitorem esse factum, an te in Sthenii
44 periculo inimici ejus nomine abusum esse credemus? Ac,
108 ne quis forte dubitet, cujusmodi totum sit negotium; ta-
b. metsi jamdudum omnibus istius improbitatem perspicuam esse confido, tamen paullulum etiam attendite. Videtis illum subcrispo capillo, nigrum, qui eo vultu nos intuetur, ut sibi ipse peracutus esse videatur? qui tabulas tenet? qui scribit? qui monet? qui proximus est? is est C. Claudius, qui in Sicilia sequester istius, interpres, confector negotiorum, prope collega Timarchidi numerabatur: nunc obtinet eum locum, ut vix Apronio illi de familiaritate concedere videatur, et qui se non Timarchidis, sed ipsius Verris col-
109 legam et socium esse dicebat. [28] Dubitate etiam, si potestis, quin eum iste potissimum ex omni numero delegerit, [29] cui hanc falsi cognitoris improbam personam imponeret, quem et huic inimicissimum, et sibi amicum esse arbitrare-

28 *Dubitate etiam, si pot.*] Sic, Gruterus ait, vetus editio. Est ed. R. sive Br. Sed operæ pretium est, exemplo hujus loci videre, levis error quomodo in hoc genere in errores inducat viros doctos. In Ed. Med. errore operarum factum est: *dubitare etiam, si potestis:* ecce Ascensius, qui unum hoc exemplar haberet, vult corrigere locum, facit *sic* pro *si*. Restituit verum et vetus Aldus. Victorius autem illam vitiosam corrigit, *dubitare etiamnum:* et hæc facta est vulgata, sequente statim P. Manutio, item Lambino: *d. etiam nunc p.* At Ald. N. vetus restituit, et post Gruterus.

29 *cui hanc f. c. i. p.*] Addidimus *hanc* e Ms. vetere cum Grævio.

tur? Hic vos [30]dubitabitis, judices, tantam istius audaciam, tantam crudelitatem, tantam injuriam vindicare? dubitabitis exemplum judicum illorum sequi, qui, damnato Cn. Dolabella, damnationem Philodami Opuntii resciderunt, [31]quod is non absens reus factus esset; quæ res iniquissima et acerbissima est: sed cum ei legatio Romam a suis civibus esset data? Quod illi judices multo in leviore causa statuerunt, æquitatem secuti; vos id statuere in gravissima causa, præsertim aliorum auctoritate jam confirmatum, dubitabitis?

At quem hominem, C. Verres, tanta, tam insigni inju- 45
ria affecisti? cujus absentis nomen recepisti? quem absen- 110
tem, non modo sine crimine, et sine teste, verum etiam sine
accusatore damnasti? Quem hominem? dii immortales!
non dicam amicum tuum, [32]quod apud homines carissimum
est: non hospitem, quod sanctissimum est: nihil enim minus libenter de Sthenio commemoro: nihil aliud in eo, quod
reprehendi possit, invenio, nisi quod homo frugalissimus, p. 131.
atque integerrimus, te, hominem plenum stupri, flagitii, a.
sceleris, domum suam invitavit; nisi quod, qui C. Marii, Cn. Pompeii, C. Marcelli, L. Sisennæ, tui defensoris, ceterorumque virorum fortissimorum hospes fuisset atque esset; ad eum numerum clarissimorum hominum tuum quo-
que nomen adscripsit. Quare de hospitio violato, et de isto 111
tuo nefario scelere nihil queror: hoc dico, non iis, qui Sthenium norunt, hoc est, nemini eorum, qui in Sicilia fuerunt: nemo enim ignorat, quo hic in civitate sua splendore, qua apud omnes Siculos dignitate atque existimatione sit: sed, ut illi quoque, qui in ea provincia non fuerunt, intelligere possint, in quo homine tu statueris exemplum ejusmodi, quod tum propter iniquitatem rei, tum etiam propter hominis dignitatem, acerbum omnibus atque intolerandum
videretur. [33]Estne Sthenius is, qui omnes honores domi 46
112

30 *dubitabitis*] Sic Grævius bis e Ms. Nannii. Quia sic est et in fine capitis, imitati sumus Grævium: nam et præsens rectum est. Virgil. *Et dubitamus adhuc factis extendere famam.* Item noster alibi. Sic infra c. 257: *exspectas etiam, quid hi judicent?* ubi poterat et dicere: *exspectabis* &c.

31 *quod is non absens* &c.] Ex hoc loco me non satis expedio. nec quisquam interpretum satis explicavit. An vero, qui propter legationem profectus est, non absens est? Sed fortasse intelligeremus Ciceronem, si historiam sciremus, ad quam hoc pertinet. Quod de legatione libera Hotomannus affert, proprium est Romanis: ad provinciales non pertinet.

32 *quod apud homines carissimum est.*] Primum, cur *apud homines?* Profecto Cicero scripsit *apud omnes*, atque etiam suspicor *carissimum* esse depravatum e *gravissimum;* cui dein bene respondet in hospite, *quod sanctissimum est. Homines* et *omnes* in libris permutari non infrequens est. v. ad Verr. I, 2.

33 *Estne*] pro nonne est? quod est contra consuetudinem legitimam latini sermonis. Itaque olim tentatus sum *ne* in omnibus partibus delere. Sed cum aliquoties in eodem loco libri consentiant, sintque et alia exempla notata, (v. Clav. in *ne*,) sit hæc Ciceronis scriptura, quam nos non imitemur.

suæ facillime cum adeptus esset, amplissime ac magnificentissime gessit? qui oppidum non maximum, maximis ex pecunia sua locis communibus, monumentisque decoravit? cujus de meritis in rempublicam Thermitanorum, Siculosque universos, fuit ænea tabula fixa Thermis in curia? in qua publice erat de hujus beneficiis scriptum et incisum? quæ tabula tum imperio tuo revulsa, nunc a me tamen [34] deportata est: ut omnes hujus honores inter suos, et amplitudi-
113 nem possent cognoscere. Estne hic, qui apud Cn. Pompeium, clarissimum virum, cum accusatus esset, quod propter C. Marii familiaritatem et hospitium, contra rempublicam sensisse eum inimici et accusatores ejus dicerent, cum magis invidioso crimine, quam vero arcesseretur; ita a Cn. Pompeio absolutus est, ut in eo ipso judicio Pompeius hunc [35] hospitio suo dignissimum statueret? ita porro lauda-
b. tus defensusque ab omnibus Siculis, ut idem Pompeius non ab homine solum, sed etiam a provincia tota se hujus absolutione inire gratiam arbitraretur? postremo estne hic, qui et animum in rempublicam habuit ejusmodi, et tantum auctoritate apud suos cives potuit, ut perficeret in Sicilia solus, te prætore, quod non modo Siculus nemo, sed ne Sicilia quidem tota potuisset; ut ex oppido, Thermis nullum signum, nullum ornamentum, nihil ex sacro, nihil de publico attingeres; cum præsertim essent multa præclara,
114 et tu omnia concupisses? Denique nunc vide, quid inter te, cujus nomine apud Siculos dies festi agitantur, et præclara illa Verrea celebrantur, cui statuæ Romæ stant inauratæ, a communi Siciliæ, quemadmodum inscriptum videmus, datæ: vide, inquam, quid inter te, et hunc Siculum, qui abs te est, patrono Siciliæ, condemnatus, intersit. Hunc civitates ex Sicilia permultæ, testimonio suo, legationibusque ob eam rem missis, publice laudant: te omnium Siculorum patronum, una Mamertina civitas, socia furtorum ac flagitiorum tuorum, publice laudat: ita tamen, novo more, ut legati lædant, legatio laudet: ceteræ quidem civitates publice litteris, legationibus, testimoniis accusant, queruntur, arguunt: si tu absolutus sis, funditus eversas se esse
47 arbitrantur. Hoc de homine, ac de hujus bonis, etiam [36] in
115 Erycino monte monumentum tuorum flagitiorum crudelita-

34 *deportata est*] pro vulg. *reportata est*. Putaverunt Ciceronem restituisse tabulam in locum suum in curia. at sequentia ostendunt, eam a Cicerone Romam avectam esse, quod est *deportata*. Itaque recte recepit Grævius, e Ms. Nannii.

35 *h. s. dignissimum statueret*] Sic edidi pro *statuerit*, non tantum propter legitimam temporum consecutionem, sed etiam et multo magis, quia in altero membro et eadem forma est *arbitraretur*.

36 *in Eryco monte*] Hic in *Eryto* consentiunt libri omnes, nisi quod Pr. Br. corrupte *Franco*. scripsi constantiæ causa *Erycino m.* v. ad c. 7.

tisque posuisti: in quo Sthenii Thermitani nomen adscriptum est. Vide argenteum Cupidinem cum lampade. Quid tandem habuit argumenti aut rationis res, quamobrem in eo potissimum [37] Sthenianum præmium poneretur? utrum hoc signum cupiditatis tuæ, an tropæum necessitudinis atque hospitii, an amoris indicium esse voluisti? Faciunt hoc P. 132.
homines, quos in summa nequitia non solum libido et vo- a.
luptas, verum etiam ipsius nequitiæ fama delectat, ut multis in locis notas ac vestigia scelerum suorum relinqui velint.
Ardebat amore illius hospitæ, propter quam hospitii jura 116
violarat. Hoc non solum sciri tum, verum etiam commemorari semper volebat. Itaque ex illa ipsa re, quam, accusante Agathino, gesserat, Veneri potissimum deberi præmium statuit, quæ illam totam accusationem judiciumque conflarat. Putarem te gratum in deos, si hoc donum Veneri non de Sthenii bonis dedisses, sed de tuis: quod facere debuisti, præsertim cum tibi illo ipso anno a Chelidone venisset hereditas. Hic ego, si hanc causam non omnium Si- 117
culorum rogatu recepissem; si hoc a me muneris non universa provincia poposcisset; si me animus atque amor in rempublicam existimatioque offensa nostri ordinis ac judiciorum non hoc facere coëgisset, atque hæc una causa fuisset, quod amicum atque hospitem meum Sthenium, quem in quæstura mea singulariter dilexissem, de quo optime existimassem, quem in provincia existimationis meæ studiosissimum cupidissimumque cognossem, tam crudeliter, scelerate, nefarieque tractasses; [38] tamen digna causa, cur inimicitias hominis improbissimi susciperem, ut hospitis salutem fortunasque defenderem. Fecerunt hoc multi apud 118
majores nostros: fecit etiam nuper homo clarissimus, Cn. Domitius, qui M. Silanum, consularem virum, accusavit propter Egritomari Transalpini hospitis injurias. putarem me idoneum, qui exemplum sequerer humanitatis atque officii, proponeremque spem meis hospitibus ac necessariis, quo tutiorem [39] vitam sese meo præsidio victuros esse arbitrarentur. Cum vero in communibus injuriis totius provinciæ, Sthenii quoque causa contineatur, multique uno tempore a me hospites atque amici [40] publice privatimque b.
defendantur; profecto vereri non debeo, ne quis hoc, quod

37 *Sthenianum præmium*] i. e. quo pro victoria de Sthenio donaretur, ut e seqq. intelligitur, in qua a Venere adjutus sit.

38 *tamen digna causa*] Sic edd. omnes. Ms. aliquis addit *esset*, alii duo *videretur*. Illud Grævius recepit. Non decerno.

39 *vitam victuros*] Nihil hoc loco clarius ad intelligendum, in hac forma loquendi, qualis hæc est, *vitam vivere*, nullam emphasin esse. Itaque studiosos admonendos duxi.

40 *publice privatimque defendantur*] Singulari modo dicitur h. l. *publice privatimque*, nempe privatis publicisque de causis.

facio, non existimet me summi officii ratione impulsum
48 coactumque suscepisse. Atque, ut aliquando de rebus ab
isto cognitis, judicatisque, et de judiciis datis dicere desi-
stamus; et, quoniam facta istius in his generibus infinita
sunt, nos modum aliquem, et finem orationi nostræ, crimi-
nibusque faciamus: pauca ex aliis generibus sumemus.
119 Audistis ob jus dicundum, Q. Varium dicere, procura-
tores suos isti centum et triginta millia nummûm dedisse:
meministis Q. Varii testimonium, remque hanc totam C.
Sacerdotis, hominis ornatissimi, testimonio comprobari: sci-
tis, [41] Cn. Sertium, M. Modium, equites Romanos, sex-
centos præterea cives Romanos, multosque Siculos, dixisse,
se isti pecuniam ob jus dicundum dedisse. De quo cri-
mine quid ego disputem, cum id totum positum sit in testi-
bus? quid porro argumenter, qua de re dubitare nemo
possit? An hoc dubitabit quisquam omnium, quin is vena-
lem in Sicilia jurisdictionem habuerit, qui Romæ totum
edictum atque omnia decreta vendiderit? quin is ab Siculis
ob decreta interponenda pecuniam acceperit, qui M. Octa-
120 vium Ligurem ob jus dicundum poposcerit? [42] Quod enim
iste præterea genus pecuniæ cogendæ præteriit? quod non,
ab omnibus aliis præteritum, excogitavit? Ecqua res apud
civitates Siculas expetitur, in qua aut honos aliquis sit, aut
potestas, aut procuratio, quin eam rem tu ad tuum quæ-
49 stum, nundinationemque hominum traduxeris? Dicta sunt
priore actione et privatim et publice testimonia: legati
Centuripini, Halesini, Catinenses, Panormitanique dixe-
runt, multarum præterea civitatum: jam vero privatim
plurimi: quorum ex testimoniis cognoscere potuistis, tota
Sicilia per triennium neminem ulla in civitate senatorem fa-
p. 133. ctum esse gratis: neminem, ut leges eorum sunt, suffra-
a. giis: neminem, nisi istius imperio, aut litteris: [43] atque in
his omnibus senatoribus cooptandis, non modo suffragia
nulla fuisse, sed ne genera quidem spectata esse, ex quibus
in eum ordinem cooptari liceret, neque census, neque æta-
121 tis, neque cetera Siculorum jura valuisse. Quicumque se-
nator voluerit fieri, quamvis puer, quamvis indignus, quam-
vis ex eo loco, ex quo non liceret; si is pretio apud istum
[44] fieret idoneus, ut vinceret, factum esse semper: non

41 *Cn. Sertium*] Nuspiam Sertios reperi notatos. Vereor ne vitiosum fit nomen.

42 *Quod enim iste præt.*] Addidimus *iste* e duobus Mss. veterrimis: cujus vestigium est etiam in aliis, scr. et edd. qui hic habent *est*. Accuratius jam membra sibi respondent in his, *iste—alii*.

43 *atque in his* &c.] Restituimus *in*, quod excidit in ed. Gruteri. Post *cooptandis* nobis aliquid suspicionis movet. Potest enim commode abesse: nec hic cooptatio locum habuit; nec suffragia fuerunt.

44 *fieret idoneus, ut vinceret*] Sic edd. vett. Sed libri scr. variant, omittendo modo *fieret*, modo *ut*, modo

modo Siculorum nihil in hac re valuisse leges, sed ne ab
senatu quidem populoque Romano datas. Quas enim leges
sociis amicisque dat is, qui habet imperium a populo Ro-
mano, auctoritatem legum dandarum a senatu; hæ debent
et populi Romani et senatus existimari. Halesini pro mul- 122
tis et magnis suis majorumque suorum in rempublicam no-
stram meritis atque beneficiis, suo jure nuper, L. Licinio,
Q. Mucio consulibus, cum haberent inter se controversias
de senatu cooptando, leges ab senatu nostro petiverunt.
Decrevit senatus honorifico senatus consulto, ut his C.
Claudius, Appii filius, Pulcher, prætor, de senatu coop-
tando leges conscriberet. C. Claudius, adhibitis omnibus
Marcellis, qui tum erant, de eorum sententia leges Halesi-
nis dedit: in quibus multa sanxit de ætate hominum, ne
quis minor triginta annis natu; de quæstu, quem qui fecis-
set, ne legeretur; de censu, de ceteris rebus. quæ omnia,
ante istum prætorem, et nostrorum magistratuum auctori-
tate, et Halesinorum summa voluntate valuerunt. ab isto
et præco, qui voluit, istum ordinem pretio mercatus est, et
pueri annorum senûm septenûmque denûm, senatorium
nomen nundinati sunt: et, quod Halesini, antiquissimi et
fidelissimi socii, atque amici, Romæ impetrarant, ut apud b.
se ne suffragiis quidem fieri liceret, id pretio, ut fieri pos-
set, effecit. Agrigentini de senatu cooptando Scipionis le- 50
ges antiquas habent: in quibus et eadem illa sancta sunt, 123
et hoc amplius: cum Agrigentinorum duo genera sint,
unum veterum, alterum colonorum, quos [45] T. Manlius
prætor ex senatus consulto de oppidis Siculorum deduxit
Agrigentum; cautum est in Scipionis legibus, ne plures
essent in senatu ex colonorum numero, quam [46] ex vetere
Agrigentinorum. Iste, qui omnia jura pretio exæquasset,
omniumque rerum delectum atque discrimen pecunia sustu-
lisset; non modo illa, quæ erant ætatis, ordinis, quæstus-
que, permiscuit, sed etiam in his duobus generibus, civium
novorum veterumque, delectum ordinemque turbavit. Nam, 124
cum esset ex veterum numero quidam senator demortuus,
et cum ex utroque genere par numerus reliquus esset; ve-

utrumque. Sane languet vulgatum, putoque Ciceronem scripsisse aut, *si is pretio fieret idoneus*, ut reliquum a glossa sit: aut, *si is pretio vinceret*, omisso altero: idque magis placet ob elegantem usum verbi ex auctionibus. v. Clav. in h. v.

45 *T. Manlius*] Pighius ad a. 546. p. 203. corrigit *C. Mamilius*. Verum esse patet e Liv. 27, 36. ubi ei provincia Sicilia evenisse dicitur. Sed et ibi libri quidam habent *Manlius*, solita confusione. Pronomina etiam *C.* et *T.* sæpe in Mss. permutantur.

46 *ex veteri Agr.*] Servavi cum Grutero *vetere*, cum alii, etiam Grævius, ediderint *veterum*, velut necessaria correctione. Sed planum est, *numerum* hic esse genus: ut c. 69. *quod genus hominum, quem numerum, quem ordinem proferre potes?* utrum dicas *vetus numerus Agrig.* an *numerus veterum Agr.* nihil refert; nisi quod illud est exquisitius.

terem cooptari necesse erat legibus, ut is amplior numerus esset. Quæ cum ita se res haberet; tamen ad istum venerunt emtum locum illum senatorium non solum veteres, sed etiam novi. fit, ut pretio novus vincat, litterasque a prætore auferat. Agrigentini ad istum legatos mittunt, qui eum leges doceant, consuetudinemque omnium annorum demonstrent: ut iste intelligeret, ei se illum locum vendidisse, cui ne commercium quidem esse oporteret. quorum oratione iste, cum pretium jam accepisset, ne tantulum qui-
125 dem commotus est. Idem fecit Heracleæ. nam eo quoque colonos P. Rupilius deduxit, legesque similes de cooptando senatu, ac de numero veterum ac novorum dedit. Ibi non solum iste, ut apud ceteros, pecuniam accepit, sed etiam
51 genera veterum ac novorum numerumque permiscuit. No-
p. 134. lite exspectare, dum omnes obeam oratione mea civitates.
a. [47] hoc uno complector omnia, neminem isto prætore senatorem fieri potuisse, nisi qui isti pecuniam dedisset.

126 Hoc idem transfero in magistratus, curationes, sacerdotia: quibus in rebus non solum hominum jura, sed etiam deorum religiones immortalium omnes repudiavit. Syracusis [48] lex est de religione, quæ in annos singulos Jovis sacerdotem sortito capi jubeat: quod apud illos amplissimum
127 sacerdotium putatur. Cum suffragiis tres ex tribus generibus creati sunt, res revocatur ad sortem. Perfecerat iste imperio, ut pro suffragio Theomnastus familiaris suus in tribus illis renuntiaretur. in sorte, cui imperare non poterat, exspectabant homines, quidnam acturus esset. homo, id quod erat facillimum, primo vetat sortiri: jubet extra sortem Theomnastum renuntiari. negant id Syracusani per religiones sacrorum ullo modo fieri posse: fas denique negant esse. jubet ille sibi legem recitari. recitatur: in qua scriptum erat, UT, QUOT ESSENT RENUNTIATI, TOT IN HYDRIAM SORTES CONJICERENTUR: CUJUS NOMEN EXISSET, UT IS HABERET ID SACERDOTIUM. Iste, [49] homo ingeniosus et peracutus, Optime, inquit. nempe scriptum ita est, quot renuntiati erunt. quot ergo (inquit) sunt renuntiati? responsum, tres. Numquid igitur oportet,

47 *hoc uno c. o.*] Delevi cum Grævio *crimine;* quod est a glossa; alii ab eadem caussa habent *nomine.* Ms. Hotom. neutrum habebat.

48 *lex est, quæ—jubebat*] Nihil hic varietatis neque a Grutero, neque a Grævio notatum est. Ego cum primum legens statuerem, veram scripturam esse, e legitima temporum modorumque jungendorum ratione, *jubeat;* nam et c. 55. *oporteat* sequitur: consultis post libris antiquis, in omnibus ante Gruterum sic reperi. Ergo vitium est a correctore, germanizantem efficere volente Ciceronem. Simillimum exemplum occurrit c. 53.

49 *homo negotiosus et peracutus*] Sic edd. juniores. Et possum explicare, quod negarunt fieri posse. nempe *negotiosi* dici possunt, ut *callidi*, exercitati: usus enim acuit homines. Sed quia edd. veteres omnes habent *ingeniosus*, quod et in Ms. Fr. reperit Grævius, cum eo hoc prætuli.

nisi tres sortes conjici; unam educi? nihil. Conjici jubet tres, in quibus omnibus scriptum esset nomen Theomnasti. Fit clamor maximus, cum id universis indignum atque nefarium videretur. Ita Jovis illud sacerdotium amplissimum per hanc rationem Theomnasto datur. Ce- 52
phaledi mensis est certus, quo mense sacerdotem maximum 128
creari oporteat. Erat ejus honoris cupidus Artemo quidam, Climachias cognomine, homo sane locuples, et domi nobilis: sed is fieri nullo modo poterat, si Herodotus quidam b.
adesset. ei locus ille atque honos in illum annum ita deberi putabatur, ut ne Climachias quidem contra diceret. res ad istum defertur, et istius more deciditur. [50] toreumata sane nota ac pretiosa auferuntur. Herodotus Romæ erat: satis putabat se ad comitia tempore venturum, si pridie venisset. Iste, ne aut alio mense, ac fas erat, comitia haberentur, aut Herodoto præsenti honos adimeretur, (id quod iste non laborarat, Climachias minime volebat,) excogitat, (dixi jamdudum; non est homo acutior quisquam, nec fuit,) excogitat, inquam, quemadmodum mense illo legitimo comitia haberentur, nec tamen Herodotus adesse posset. Est 129
consuetudo Siculorum, ceterorumque Græcorum, quod suos dies mensesque congruere volunt cum solis lunæque ratione, ut nonnumquam, si quid discrepet, eximant unum aliquem diem, aut summum, biduum ex mense; quos illi ἐξαιρεσίμους dies nominant: item nonnumquam uno die longiorem mensem faciunt, aut biduo. Quæ iste cum cognovisset, novus astrologus, qui non tam cæli rationem, quam cælati argenti duceret, eximi jubet non diem ex mense, sed ex anno unum, dimidiatumque mensem; hoc modo, ut, quo die, verbi causa, esse [51] oporteret Idus Januarias, eo die Kalendas Martias proscriberet. itaque fit, omnibus recusantibus et plorantibus. dies is erat legitimus comitiis habendis. eo modo sacerdos Climachias renuntiatus est. Herodotus cum Roma 130
revertitur, diebus, ut ipse putabat, quindecim ante comitia, offendit eum mensem, qui consequitur mensem comitialem, comitiis jam abhinc triginta diebus habitis. Tunc Cephaleditani decreverunt intercalarium XLV dies longum, ut reliqui menses in suam rationem reverterentur. Hoc si Romæ fieri posset, certe aliqua ratione expugnasset iste, ut dies XLV inter binos ludos tollerentur, per quos solos judi- p. 135. a.
cium fieri posset. Jam vero censores, [52] quemadmodum in 53

50 *tor. s. nota—auferuntur*] *nota* propter artificium ac pretium: *auferuntur* sc. a Verre, accipit Verres dono: nam et sic *auferre* dicitur. v. Clav. in h. v.

51 *oporteret Idus Jan.*] Pontedera Epist. p. 322. docet scribendum esse *V. Idus*, nam alias mensis unus et dimidiatus mensis anni Siculi, h. e. XLV dies, non efficiuntur.

52 *quemadmodum—creati sint op.*] Scripsi *sint* pro vulgato *sunt*. Nam sic Latini semper.

Sicilia isto prætore creati sint, operæ pretium est cogno-
131 scere. Ille enim est magistratus apud Siculos, qui diligen-
tissime mandatur a populo, propter hanc causam, quod
omnes Siculi ex censu quotannis tributa conferunt: in censu
habendo potestas omnis æstimationis habendæ summæque
faciundæ censori permittitur. Itaque cum populus, [53] cui
maxime fidem suarum rerum habeat, maxima cura deli-
git: et propter magnitudinem potestatis hic magistratus a
132 populo summa ambitione contenditur. In ea re iste nihil
obscure facere voluit, non in sortitione fallere, neque dies
de fastis eximere. nihil sane vafre, nec malitiose facere co-
natus est: sed, ut studia cupiditatesque honorum atque am-
bitiones ex omnibus civitatibus tolleret, quæ res evertendæ
reipublicæ solent esse, ostendit, sese in omnibus civitatibus
133 censores esse facturum. Tanto mercatu prætoris indicto,
concurritur undique ad istum Syracusas. flagrabat domus
tota prætoria studio hominum et cupiditate: nec mirum,
omnibus comitiis tot civitatum unam in domum revocatis,
tantaque ambitione provinciæ totius in uno cubiculo inclusa.
Exquisitis palam pretiis, et licitationibus factis, describebat
censores binos in singulas civitates Timarchides. Is suo la-
bore, suisque accessionibus, hujus negotii atque operis mo-
lestia consequebatur, ut ad istum sine ulla sollicitudine,
summa pecunia referretur. Jam hic Timarchides quantam
pecuniam fecerit, plane adhuc cognoscere non potuistis:
veruntamen priore actione, quam varie, quam improbe
prædatus esset, multorum ex testimoniis cognovistis.

54 Sed, ne miremini, qua ratione hic tantum apud istum
134 libertus potuerit, exponam vobis breviter, quid hominis
b. sit: ut et istius nequitiam, qui illum secum habuerit, eo
præsertim numero ac loco, et calamitatem provinciæ co-
gnoscatis. In mulierum corruptelis, et in omni ejusmodi
luxuria atque nequitia, mirandum in modum reperiebam
hunc Timarchidem ad istius flagitiosas libidines singula-
remque nequitiam natum atque aptum fuisse; investigare,
adire, appellare, corrumpere, quidvis facere in ejusmodi
rebus, quamvis callide, quamvis audacter, quamvis impu-
denter: eundem mira quædam [54] excogitasse genera furan-

[53] *cui maxime fidem—habeat*] Sic edd. vett. omnes. Gruterus edidit, sine dubio per negligentiam vel suam vel operarum *qui—habebat*. hoc quidem certe correctoris inscitia, ut supra *jubebat*. Nam *qui* est antique pro *cui* in libris scr. et edd. non raro, ut infr. 59. init. *locare ei, qui*, ubi v. Nannius. Grævius *qui* bene correxit; sed tamen alterum temere servavit, dicitque esse in edd. Vict. Man. &c. quod falsum est, nec verum est, Lambinum edidisse eodem modo. Tria ed. ejus exempla habeo: in nullo est.

[54] *excogitasse g. f.*] Sic rescripsi pro *excogitare*, quod vitiosum esse videat tiro monitus, ac jussus attendere. Et tamen non viderunt tot viri docti. Nam *eundem* conjungit hæc manifeste cum superioribus, *Timarchidem—fu-*

di. nam ipsum Verrem, tantum avaritia semper hiante atque imminenti fuisse; ingenio et cogitatione nulla; ut, quidquid sua sponte faciebat, item ut vos Romæ cognovistis, eripere potius, quam fallere videretur. Hæc vero 135
hujus erat ars, et malitia miranda, quod acutissime tota provincia, quid cuique accidisset, quid cuique esset necesse, indagare et odorari solebat: omnium adversarios, omnium inimicos diligenter cognoscere, colloqui, attentare; ex utraque parte causas, voluntates perspicere, facultates et copias: quibus opus esset, metum afferre: quibus expediret, spem ostendere: accusatorum et quadruplatorum quidquid erat, habebat in potestate: quod cuique negotii conflare volebat, nullo labore faciebat: istius omnia decreta, imperia, litteras peritissime et callidissime venditabat. Ac non 136
solum erat administer istius cupiditatum; verum etiam ipse sui meminerat æque. non solum numos, si qui isti exciderant, tollere solebat, ex quibus pecuniam maximam fecit; sed etiam voluptatum flagitiorumque istius ipse reliquias colligebat. Itaque in Sicilia non Athenionem, qui nullum oppidum cepit; sed Timarchidem fugitivum omnibus oppidis per triennium scitote regnasse: in [55] Timarchidi potestate so- p. 136, a.
ciorum populi Romani antiquissimorum atque amicissimorum liberos, matresfamilias, bona, fortunasque omnes fuisse. Is igitur, ut dico, Timarchides in omnes civitates, accepto pretio, censores dimisit. comitia, isto prætore, censorum, ne simulandi quidem causa fuerunt.

Jam hoc impudentissime: palam (licebat enim videlicet 55
legibus) singulis censoribus denarii trecenti ad statuam 137
prætoris imperati sunt. Censores CXXX facti sunt. pecuniam illam ob censuram contra leges clam dederunt; hæc [56] denariûm XXXIX millia palam salvis legibus contulerunt in statuam. Primum quo tantam pecuniam? deinde quamobrem censores ad statuam tibi conferebant? ordo aliquis censorum est collegium? genus aliquod hominum? nam [57] aut publice civitates istos honores habent; aut generatim homines, ut aratores, ut mercatores, [58] ut navicularii. Censores quidem qui magis, quam ædiles? Ob beneficium?

*isse*, et cum sequentibus: *nam Verrem —fuisse*. Media pertinent ad *natum atque aptum fuisse*. Et est novum genus artificii.

55 *Timarchidi*] Recepimus pro *Timarchidis* cum Grævio e Prisciani testimonio.

56 *d.* XXXIX *m.*] An XXXX *m.* Nam ita essent plane CXX m. H-S. quæ summa post traditur, quamquam alia in re.

57 *aut publice—aut generatim*] Aut communiter, aut certa genera hominum.

58 *ut navicularii*] Sunt, qui naviculariam faciebant, v. Clav. in *navicularia*. Apparet multos hoc genus quæstus in Sicilia exercuisse, propter copiam mercaturæ maritimæ, ut essent ita genus hominum, ut mercatores.

Ergo hoc fatebere, abs te hæc petita esse; [59](nam erepta non audebis dicere:) te eos magistratus hominibus, beneficii, non reipublicæ causa, permisisse? Hoc autem cum tute fatebere, quisquam dubitabit, quin tu istam apud populos provinciæ istius invidiam atque offensionem, non ambitionis, neque beneficiorum collocandorum, sed pecu-
138 niæ conciliandæ causa susceperis? Itaque illi censores fecerunt idem, quod in nostra republica solent ii, qui per largitionem magistratus adepti sunt: dederunt operam, [60] ut ita potestatem gererent, ut illam lacunam rei familiaris explerent. Sic census habitus est, te prætore, ut eo censu nullius civitatis [61] respublica posset administrari. nam locupletissimi cujusque census extenuarant, tenuissimi [62] auxerant. Itaque in tributis imperandis tantum oneris plebi
b. imponebatur, ut, etiamsi homines tacerent, res ipsa illum censum repudiaret: id quod intelligi facillime re ipsa po-
56 test. Nam L. Metellus, qui, posteaquam ego inquirendi causa in Siciliam veni, repente Letilii adventu, istius non modo amicus, verum etiam cognatus factus est; is, quod videbat istius censum stare nullo modo posse, eum censum observari jussit, qui viro fortissimo atque innocentissimo Sex. Peducæo prætore habitus esset. erant enim tum censores legibus facti, delecti a suis civitatibus: quibus, si
139 quid commisissent, pœnæ legibus erant constitutæ. Te autem prætore, qui censor aut legem metueret, qua non tenebatur, quoniam creatus lege non erat; aut animadversionem tuam, cum id, quod abs te emerat, vendidisset? Teneat jam sane meos testes Metellus: cogat alios laudare, sicut

59 *nam erepta n. a. d.*] Grævius e vestigiis Ms. in quo erat *epta*, edidit *emta*. Sane *erepta* nec ipse possum explicare, nec explicavit quisquam; ne Hotomannus quidem, qui *empta* perspicue absurdum judicabat. *Emta* autem commode explicari potest: nam hoc profecto non audebis dicere, te istos honores vendidisse potius quam donasse. Sed in ceteris est etiam aliquid difficultatis. Cicero accipit confessionem Verris, beneficii caussa datos esse honores; ut inde colligat, non dignitatis caussa datos esse: et tamen ex hoc colligit, non beneficiorum collocandorum caussa, sed pecuniæ conciliandæ fecisse. Nempe sic ratiocinatur: at cum tu tibi ea re tantum invidiæ contraxeris, quis non intelligat, qui te novit, sc. te non gratis eam invidiam subiisse, et honores non tam beneficii, quam quæstus caussa dedisse.

60 *ut ita p. g. ut*] Habet hoc *ut*, *ut* aliquid duri: et poterat illud *ut i. p. g.* abesse salvo sensu, sed addidit et perspicuitatis majoris caussa, et ut consequens periodi æquale esset antecedenti.

61 *resp. administrari*] v. Clav. in *resp.*

62 *auxerant*] Grævius recepit *hæserant* e Mss. duobus, et id verum esse e sequentibus intelligi dicit. Sed primum hic antitheta requiruntur, quæ sunt *extenuarant*, *auxerant:* deinde non dicit tenues sua amisisse, sed solvere non potuisse, quod ex æstimatione Censorum dare debuissent. Itaque *auxerant* verum est. Ex *auxerant* factum erat *auserant:* nam litera x in s mutata interdum est in libris: quod cum non intelligeretur, addita est litera h. Sic ap. Liv. II, 43. *hausere* libri quidam pro *auxere*, ubi v. Drakenb. item ad III, 6.

in multis conatus est: modo hæc faciat, quæ facit. Quis enim umquam tanta a quoquam contumelia, quis tanta ignominia affectus est? Quinto quoque anno Sicilia tota censetur. erat censa prætore Peducæo. quintus annus cum te prætore incidisset, censa denuo est. postero anno L. Metellus mentionem tui census fieri vetat: censores dicit de integro sibi creari placere: interea Peducæanum censum observari jubet. Hoc si tuus inimicus tibi fecisset, [63] tamen etsi animo æquo provincia tulisset, inimici judicium grave videretur. fecit amicus recens, et cognatus voluntarius. aliter enim, si provinciam retinere, si salvus ipse in provincia vellet esse, facere non potuit. Exspectas etiam, quid hi 57
judicent? Si tibi magistratum abrogasset, minore ignomi- 140
nia te affecisset, quam cum ea, quæ in magistratu gessisti, sustulit atque irrita jussit esse. Neque in hac re sola fuit
ejusmodi; sed, antequam ego in Siciliam veni, in maximis p. 137.
rebus ac plurimis. nam et Heraclio Syracusano tuos illos a.
palæstritas bona restituere jussit, et Epicrati Bidinos, et pupillo Drepanitano A. Claudium: et, nisi mature Letilius in Siciliam venisset cum litteris; minus XXX diebus Metellus totam triennii præturam tuam rescidisset.

Et, quoniam de ea pecunia, quam tibi ad statuam censores 141
contulerunt, dixi; non mihi prætermittendum videtur ne illud quidem genus pecuniæ conciliatæ, quam tu a civitatibus statuarum nomine coëgisti. Video enim ejus pecuniæ summam esse pergrandem, [64] ad H-S CXX millia. tantum conficitur ex testimoniis ac litteris civitatum. Et iste hoc concedit, nec potest aliter dicere. quare cujusmodi putamus esse illa, quæ negat, cum hæc tam improba sint, quæ fatetur? Quid enim vis constitui? consumtam esse omnem istam pecuniam in statuis? Fac ita esse. tamen hoc ferendum nullo modo est, tantam ab sociis pecuniam auferri, ut omnibus in angiportis, prædonis improbissimi statuæ ponantur, qua vix tuto transiri posse videatur. Verum ubi 58
tandem, aut in quibus statuis ista tanta pecunia consumta 142
est? Consumetur, inquies. Scilicet exspectemus [65] legitimum illud quinquennium. si hoc intervallo non consumse-

63 *tamen etsi*] Vulgo ante Gruterum edebatur *tamen si*, vel *tametsi*. Rectius libri Mss. quidam *tamen etsi*, v. Clav. Sed potest h. l. etiam interpungi post *tamen*. Nam potest referri ad antecedens. Si inimicus fecisset, tamen etiam illius factum grave esset, etsi provincia tulisset.

64 *ad H-S* CXX *m.*] Hic numerus Grutero vitiosus videtur, qui e vestigiis Mss. colligit CCIↃↃ. et sic infr. c. 69. in Ms. repertum. Sane illa summa non videtur esse *pergrandis*.

65 *legitimum i. q.*] Apparet, legibus fuisse constitutum tempus, quo pecunia consumeretur, sc. in monumentis, quorum nomine accepta esset: si id non factum, repeti potuisse: sicut manubiæ sic consumendæ, aut in publicum inferendæ erant, ut patet ex Agraria secunda.

rit; tum denique nomen ejus de repetundis pecuniis statuarum nomine deferamus. Reus est maximis plurimisque criminibus in judicium vocatus. H-S cxx millia ex hoc uno genere capta videmus. si condemnatus eris; non, opinor, id ages, ut ista pecunia quinquennio consumatur in statuis. sin absolutus eris; quis erit tam amens, qui te ex tot tantisque criminibus elapsum, post quinquennium statuarum nomine arcessat? Ita si neque adhuc consumta ista pecunia
b. est, et est perspicuum non consumtum iri: licet jam intelligamus, inventam esse rationem, quare et iste H-S cxx millia uno genere conciliarit et ceperit, et ceteri, si a vobis hoc erit comprobatum, quam volent magnas hoc nomine pecunias capere possint. ut jam videamur non a pecuniis capiundis homines absterrere, sed, cum genera quædam pecuniarum capiundarum comprobarimus, honesta nomina
143 turpissimis rebus imponere. Etenim, si C. Verres H-S cxx millia populum, verbi gratia, Centuripinum poposcisset, eamque ab his pecuniam abstulisset: non, opinor, esset dubium, quin eum, si tum id planum fieret, condemnari necesse esset. Quid, si eundem populum H-S ccc millia poposcit, eaque coëgit atque abstulit? num idcirco absolvetur, quod adscriptum est, eam pecuniam datam statuarum nomine? non, opinor: nisi forte id agimus, [66] non ut magistratibus nostris moram accipiundi, sed ut sociis causam dandi adferre videamur. Quodsi quem statuæ magnopere delectant, et si quis earum honore et gloria ducitur; is hæc tamen constituat necesse est: primum, averti pecuniam domum non placere: deinde, ipsarum statuarum modum quendam esse oportere: deinde illud, certe ab invitis
59 exigi non oportere. Ac de avertenda pecunia, quæro abs
144 te, utrum ipsæ civitates solitæ sint statuas tibi faciundas locare ei, cui possent optima conditione locare, an aliquem curatorem præficere, qui statuis faciundis præesset, an tibi, an cui tu imperasses, adnumerare pecuniam. Nam si per eos statuæ fiebant, a quibus tibi iste honos habebatur; audio: sin Timarchidi pecunia numerabatur; desine, quæso, simulare, te, cum in manifesto furto teneare, gloriæ studiosum ac monumentorum fuisse.

Quid vero? modum statuarum haberi nullum placet?
145 atqui habeatur necesse est. Etenim sic considerate. Syra-
p. 138. cusana civitas (ut eam potissimum nominem) dedit ipsi sta-
a. tuam. est honos: et patri: bella hæc pietatis et quæstuosa

66 *non ut mag. n. moram accipiendi, sed sociis causam d. auferre.*] Mss. et edd. quidam *morem*, quod male probabat P. Manutius, item in uno Ms. vetere *adferre*. Sic volebat Hotomannus, recepitque Grævius: idque et nos secuti sumus; etsi fortasse verba *moram* et *causam* permutata sunt: nam ita *auferre* bene haberet.

simulatio: et filio: ferri hoc potest: hunc enim puerum
non oderant: verum quoties, et quot nominibus a Syracu-
sanis statuas auferes? Ut in foro statuerent, abstulisti: ut
in curia, coëgisti: ut pecuniam conferrent in eas statuas,
quæ Romæ ponerentur, imperasti: ut iidem darent homi-
nes aratorum nomine: dederunt: ut iidem pro parte in
commune Siciliæ conferrent: etiam id contulerunt. Una
civitas cum tot nominibus pecuniam contulerit, idemque
hoc civitates ceteræ fecerint; non res ipsa vos admonet, ut
putetis, modum aliquem huic cupiditati constitui oportere?
Quodsi hoc voluntate sua nulla civitas fecit; si omnes im-
perio, metu, vi, malo adductæ, tibi pecuniam statuarum
nomine contulerunt; per deos immortales, num cui dubium
esse poterit, quin, etiamsi quis statuerit, accipere ad statuas
licere, idem tamen statuat, eripere certe non licere? Pri- 146
mum igitur in hanc rem testem totam Siciliam citabo; quæ
mihi una voce statuarum nomine magnam pecuniam per
vim coactam esse demonstrat. nam legationes omnium ci-
vitatum in postulatis communibus, quæ fere omnia ex tuis
injuriis nata sunt, etiam hoc ediderunt, UT STATUAS NE
CUI, NISI CUM IS DE PROVINCIA DECESSISSET, POLLI-
CERENTUR. Tot prætores in Sicilia fuerunt; toties apud 60
majores nostros Siculi senatum adierunt; toties hac memo-
ria; tamen hujusce novi postulati genus atque principium
tua prætura attulit. Quid enim tam novum, non solum re, 147
sed genere ipso postulandi? Nam cetera, quæ sunt in iis-
dem postulatis de injuriis tuis, sunt nova, sed tamen non b.
novo modo postulantur. Rogant et orant Siculi patres
conscriptos, ut nostri magistratus posthac decumas lege
Hieronica vendant. tu primus contra vendideras: audio. ne,
in cellam quod imperatur, æstiment. hoc quoque propter
tuos ternos denarios nunc primum postulatur: sed genus
istud postulandi non est novum. ne absentis nomen recipia-
tur: ex Sthenii calamitate et tua natum est injuria. Cetera
non colligam. sunt omnia Siculorum postulata ejusmodi,
ut crimina collecta in unum te reum esse videantur. quæ
tamen omnia novas injurias habent, sed postulationum for-
mulas usitatas. Hoc postulatum de statuis ridiculum esse 148
videatur ei, qui rem sententiamque non perspiciat. Postu-
lant enim, non, uti ne cogantur statuere. quid igitur? ut
ipsis ne liceat. Quid est hoc? petis a me, quod in tua po-
testate est, ut id tibi facere non liceat? pete potius, ne quis
te invitum polliceri aut facere cogat. Nihil ergo, inquit.
negabunt enim omnes se coëgisse. si me salvum esse vis,
mihi impone istam vim, ut omnino mihi non liceat polli-
ceri. Ex tua prætura primum nata est hæc postulatio: qua
cum utuntur, hoc significant, atque adeo aperte ostendunt,

sese ad statuas tuas pecuniam metu ac malo coactos, invi-
149 tissimos contulisse. Quid, si hoc non dicant? tibi non ne-
cesse sit ipsi id confiteri? Vide, et perspice, qua defensione
sis usurus. nam intelliges, hoc tibi de statuis confitendum
61 esse. Mihi enim renuntiatur, ita constitui a tuis patronis,
hominibus ingeniosis, causam tuam, et ita eos abs te insti-
tui et doceri; ut quisque ex provincia Sicilia gravior homo
atque honestior testimonium vehementius dixerit, sicuti
Siculi multi primarii viri multa dixerunt, te statim hoc istis
tuis defensoribus dicere: *inimicus est propterea, quod arator*
p. 139. *est.* Itaque uno genere, opinor, [67] circumscribere habetis
a. in animo genus hoc aratorum, quod eos infenso animo
atque inimico venisse dicatis, quia fuerit in decumis iste
vehementior. Ergo aratores, inimici omnes, adversarii sunt.
nemo eorum est, quin perisse te cupiat. Omnino præclare
te habes, cum is ordo atque id genus hominum, quod opti-
mum atque honestissimum est, a quo uno et summa rei-
publicæ et illa provincia maxime continetur, tibi est inimi-
150 cissimum. Verum esto: alio loco de aratorum animo et
injuriis videro, nunc, quod mihi abs te datur, id accipio,
eos tibi esse inimicissimos. nempe ita dicis, propter decu-
mas. Concedo, non quæro, jure an injuria sint inimici.
Quid ergo illæ sibi statuæ equestres inauratæ volunt, quæ
populi Romani oculos animosque maxime offendunt, pro-
pter ædem Vulcani? Nam inscriptum esse video, quandam
ex his statuam aratores dedisse. Si honoris causa statuam
dederunt, inimici non sunt. credamus testibus. tum enim
honori tuo, nunc jam religioni suæ consulunt. sin autem
metu coacti dederunt, confiteare necesse est, te in provincia
pecuniam statuarum nomine per vim ac metum coegisse.
151 Utrum tibi commodum est, elige. Equidem libenter hoc
62 jam crimen de statuis relinquam, ut mihi tu illud concedas,
quod tibi honestissimum est, aratores tibi ad statuam ho-
noris tui causa, voluntate sua, contulisse. Da mihi hoc.
jam tibi maximam partem defensionis præcideris. Non
enim poteris, aratores tibi iratos esse atque inimicos, di-
cere. O causam singularem! o defensionem miseram ac
perditam! nolle hoc accipere reum ab accusatore, et eum
reum, qui prætor in Sicilia fuerit, aratores ei statuam sua
voluntate statuisse: aratores de eo bene existimare, ami-
cos esse, salvum esse cupere! metuit, ne hoc vos existime-
152 tis. obruitur enim aratorum testimoniis. Utar eo, quod
b. datur. certe hoc ita vobis judicandum est, eos, qui isti ini-
micissimi sunt, ut ipse existimari vult, ad istius honores

[67] *circumscribere*] Dicitur ut Verr. I, 16. pro tollere. mox *vehementior* in bonam partem. v. Clav.

atque monumenta pecuniam non voluntate sua contulisse. Atque ut hoc totum facillime intelligi possit, quem voles eorum testium, quos produxero, qui ex Sicilia testes sint, [68]sive togatum velis, sive Siculum, rogato, et eum, qui tibi inimicissimus esse videbitur, qui se spoliatum a te dicet; ecquid suo nomine in tuam statuam contulerit. neminem reperies, qui neget. etenim omnes dederunt. Quemquam 153
igitur putas dubitaturum, quin is, quem inimicissimum tibi esse oporteat, qui abs te gravissimas injurias acceperit, pecuniam statuæ nomine dederit, vi atque imperio adductus, non officio ac voluntate? Et hujus ego pecuniæ, judices, quæ permagna est, impudentissimeque coacta ab invitis, non habui rationem, neque habere potui, quantum ab aratoribus, quantum ab negotiatoribus, qui Syracusis, qui Agrigenti, qui Panormi, qui Lilybæi negotiantur, esset coactum; quoniam intelligitis, ipsius quoque confessione ab invitissimis coactam esse.

Venio nunc ad civitates Siciliæ: de quibus facillime ju- 63
dicium fieri voluntatis potest. An etiam Siculi inviti con- 154
tulerunt? non est probabile. Etenim sic C. Verrem præturam in Sicilia gessisse constat, ut, cum utrisque satisfacere non posset, et Siculis, et togatis, officii potius in socios, quam ambitionis in cives rationem duxerit. Itaque eum non solum PATRONUM istius insulæ, sed etiam SOTERA inscriptum vidi Syracusis. Hoc quantum est? ita magnum, ut Latino uno verbo exprimi non possit. Is est nimirum [69]SOTER, qui salutem dedit. Hujus nomine etiam dies festi agitantur, pulchra illa Verrea, non quasi Marcellea, sed pro Marcelleis; quæ illi istius jussu sustulerunt. Hujus fornix in foro Syracusis est, in quo nudus filius p. 140.
stat: ipse autem ex equo nudatam ab se provinciam pro- a.
spicit. Hujus statuæ omnibus locis; quæ hoc demonstrare videntur, propemodum non minus multas statuas istum posuisse Syracusis, quam abstulisse. Huic etiam Romæ videmus in basi statuarum, maximis litteris incisum, A COMMUNI SICILIÆ DATAS. Quamobrem? qui hoc probari 155
potest cuiquam, tantos honores habitos esse ab invitis? Hic tibi etiam multo magis, [70]quam ante in aratoribus, 64
videndum et considerandum est, quid velis. magna res est. Utrum tibi Siculos, publice privatimque amicos, an inimicos existimari vis? si inimicos, quid te futurum est? quo confugies? ubi nitere? modo aratorum honestissimorum ho-

68 *sive togatum velis*] In edd. vett. erat *civem Rom.* E Mss. antiquis et bonis *togatum* editum est. illud est a glossatore. Mox *dicet* edidimus pro *dicit*, quod est in ed. Grut. sine dubio operarum errore.

69 *SOTERA, q. s. d.*] Vid. Clav. in *soter*.

70 *quam ante*] *Paullo* e Ms. addidit Grævius.

minum ac locupletissimorum, et Siculorum, et civium Romanorum [71] maximum numerum abs te abalienasti: nunc de Siculis civitatibus quid ages? Dices, tibi Siculos esse amicos? qui poteris? qui, quod nullo in homine antea fecerunt, ut in eum publice testimonium dicerent, cum præsertim ex ea provincia condemnati sint complures, qui ibi prætores fuerunt, duo soli absoluti; huc conveniunt cum litteris, veniunt cum mandatis, veniunt cum testimoniis publicis: qui, [72] si te laudarent, tamen id more potius suo, quam merito tuo, facere viderentur. Hi cum de tuis factis publice conqueruntur, nonne hoc indicant, tantas esse injurias, ut multo maluerint de suo more decedere, quam

156 de tuis moribus non dicere? Confitendum est igitur tibi necessario, Siculos inimicos esse, qui quidem et in te gravissima postulata consulibus ediderint, et me, ut hanc causam, salutisque suæ defensionem susciperem, obsecrarint; qui cum a prætore prohiberentur, a quatuor quæstoribus im-

b. pedirentur, omnium minas, atque omnia pericula, pro salute sua, levia duxerint; qui priore actione ita testimonia graviter vehementerque dixerint, ut Artemonem Centuripinum legatum, et publice testem, Q. Hortensius accusatorem, non testem esse diceret. [73] Etenim ille cum propter virtutem et fidem cum Androne, homine honestissimo et certissimo, tum etiam propter eloquentiam, legatus a suis civibus electus est, ut posset multas istius et varias injurias quam apertissime vobis planissimeque explicare.

65 Dixerunt Halesini, Catinenses, Tyndaritani, Ennenses, Herbitenses, Agyrinenses, Netinenses, Segestani. numerare omnes non est necesse. scitis, quam multi et quam multa pri-

157 ore actione dixerint. nunc et illi et reliqui dicent. Omnes denique hoc in hac causa intelligent, hoc animo esse Siculos, ut, si in istum animadversum non sit, sibi relinquendas domos ac sedes suas, et ex Sicilia decedendum, atque adeo fugiendum esse arbitrentur. Hos homines tu persuadebis ad honores atque amplitudinem tuam pecunias maximas voluntate sua contulisse? credo, qui te in tua civitate incolumem esse nollent, hi monumenta tuæ formæ ac nominis in suis civitatibus esse cupiebant. Res declaravit, ut cupierint. jamdudum enim mihi nimium tenuiter Siculorum erga te voluntatis argumenta colligere videor, utrum statuas vo-

158 luerint tibi statuere, an coacti sint. De quo homine hoc auditum est umquam, quod tibi accidit, ut ejus in provincia

71 *maximum numerum abs te abalienasti.*] *maximum* edidi e Mss. cum Grævio. Sic et edd. vett. *Abalienasti* est, a te alienos, tibi inimicos esse dixisti.

72 *si te laudarent*] *Publice* delevi, e Ms. Franc. nam frigide redundat, quum ex antecedentibus intelligatur.

73 *Etenim ille*] Addidi *ille* cum Grævio e Ms. optimo.

statuæ, in locis publicis positæ, partim etiam in ædibus sacris, per vim, per universam multitudinem dejicerentur? Tot homines in Asia nocentes, tot in Africa, tot in Hispania, Gallia, Sardinia, tot in ipsa Sicilia fuerunt: ecquo de homine hoc umquam audivimus? Novum est, judices: in Siculis quidem,[74] et in omnibus Græcis, monstri simile. non p. 141.
crederem hoc de statuis, nisi jacentes revulsasque vidissem: a.
propterea quod apud omnes Græcos hic mos est, ut honorem hominibus habitum in monumentis hujusmodi, nonnulla religione deorum consecrari arbitrentur. Itaque cum Rhodii bellum illud prope soli superius cum Mithridate 159
rege gesserint, omnesque ejus copias acerrimumque impetum mœnibus, litoribus, classibusque suis exceperint, cum et regis inimici præter ceteros essent; statuam ejus, quæ erat apud ipsos in celeberrimo urbis loco, ne tum quidem in ipsis urbis periculis attigerunt. Forsitan vix convenire videretur, quem ipsum hominem cuperent evertere, ejus effigiem simulacrumque servare: sed tamen videbam, apud eos cum essem, et religionem esse quandam in his rebus, a majoribus traditam, et hoc disputare; cum statua se ejus habuisse temporis rationem, quo posita esset; cum homine vero, quo gereret bellum atque hostis esset. Videtis 66
igitur, consuetudinem religionemque Græcorum, quæ monumenta hostium in bello ipso soleat defendere, eam summa in pace prætoris populi Romani statuis præsidio non fuisse. Taurominitani, quorum est civitas fœderata, homines quie- 160
tissimi, qui[75] maxime ab injuriis nostrorum magistratuum remotissimi consuerant esse, præsidio fœderis; hi tamen istius evertere statuam non dubitaverunt. qua ablata, basin tamen in foro manere voluerunt; quod gravius in istum fore putabant, si scirent homines, statuam ejus a Taurominitanis esse dejectam, quam si nullam umquam positam arbitrarentur. Tyndaritani dejecerunt in foro: et eadem de causa equum inanem reliquerunt. Leontinis, misera in civitate atque inani, tamen istius, in gymnasio, statua dejecta est. Nam quid ego de Syracusanis loquar, quod non est b.
proprium Syracusanorum, sed et illorum commune, et conventus illius, ac prope totius provinciæ? quanta illuc multitudo, quanta vis hominum convenisse dicebatur tum, cum statuæ sunt illius dejectæ atque eversæ? at quo loco? cele-

74 *et in omnibus Græcis*] *hominibus* legendum esse, rectissime judicavit Guilielmius. Verba hæc sæpe confundi in libris, supra vidimus, et satis notum est.

75 *maxime—remotissimi*] Sic edidi cum Grævio pro *remoti*, e Mss. Sic et edd. veteres. *remoti* e Ms. Nannii induxere Lambinus et Gruterus, offensi forma illa, cujus exempla alia sunt ap. Ciceronem ipsum et alios. v. Clavem in *maxime*. Est autem ex imitatione Græcorum. Simile est III, 27. *inprimis improbissimus*.

berrimo ac religiosissimo: [76] ante ipsum Serapim, in primo aditu vestibuloque templi. Quod nisi Metellus hoc tam graviter egisset, atque illam rem imperio edictoque prohibuisset; vestigium statuarum istius in tota Sicilia nullum esset relictum.

161 Atque ego hoc non vereor, ne quid horum non modo impulsu, verum omnino adventu meo factum esse videatur. Omnia ista ante facta sunt, non modo, quam ego Siciliam, verum etiam quam iste [77] Italiam attingeret. [78] dum ego in Sicilia sum, nulla statua dejecta est. posteaquam illinc discessi,
67 quæ sunt gesta, cognoscite. Centuripinorum senatus decrevit, populusque jussit, ut, quæ statuæ C. Verris ipsius, et patris, et filii, essent, eas quæstores demoliendas locarent: dumque ea demolitio fieret, senatores ne XXX minus adessent. Videte gravitatem civitatis et dignitatem. neque eas in urbe sua statuas esse voluerant, quas inviti, per vim atque imperium, dedissent; neque ejus hominis, in quem ipsi, cum gravissimo testimonio, [79] publice, quod numquam antea, Romam mandata legatosque misissent: et id gravius esse putaverunt, si publico consilio, quam si per vim mul-
162 titudinis factum videretur. Cum hoc consilio statuas Centuripini publice sustulissent, audit Metellus: graviter fert: evocat ad se Centuripinum magistratum, et decemprimos. nisi restituissent statuas, vehementer iis minatur. Illi ad senatum renuntiant. statuæ, quæ istius causæ nihil prodes-
p. 142. a. sent, reponuntur: [80] decreta Centuripinorum, quæ de statuis erant facta, non tolluntur. Hic ego aliud alii concedo: Metello, homini sapienti, prorsus non possum ignoscere, si quid stulte facit. Quid? ille hoc putabat Verri criminosum fore, si ejus statuæ essent dejectæ, quod sæpe vento, aut aliquo casu fieri solet? non erat in hoc neque crimen ullum, neque reprehensio. Ex quo igitur crimen atque accusatio
68 nascitur? ex hominum judicio et voluntate. Ego, si Me-
163 tellus statuas reponere Centuripinos non coëgisset, hæc dicerem: Videte, judices, quantum, et quam acerbum dolo-

76 *ante ipsum Serapim*] Edd. pr. *Sape.* Inde *Sæpim* Asc. Ald. quod et in Mss. quibusdam est. P. Manutius edere cœpit *Jovem*: male. Optimi Mss. habent *Serapim*. Serapidis inter Græcos culti et alia exempla sunt ap. Polybium et alios. Ante Alexandrum Græcis eam religionem notam non fuisse, disputat Jablonsky in Pantheo Æg. II, 5.

77 *Italiam attigit*] *Attigit* est ab Aldo: ante fuit *attingeret*, quod rectius est.

78 *dum ego in Sicilia sum—dejecta est.*] Videtur scribendum esse *fui;* nam tempora verbi utriusque eadem esse debent e forma legitima, quoad ego observavi: adeoque aut *sum—dejicitur*, aut *fui—dejecta est.*

79 *publice*] Non est in edd. pr. nec in Ms. nisi uno Nannii repertum scio, unde in textum receptum est. redundat autem manifeste, ut supra c. 64.

80 *decreta—non tolluntur*] Hoc primum accessit textui per Gruterum e Mss. antiquis.

rem sociorum atque amicorum animis inusserint istius inju-
riæ; cum Centuripinorum amicissima et fidelissima civitas,
quæ tantis officiis cum populo Romano conjuncta est, ut non
solum rempublicam nostram, sed etiam in quovis homine
privato nomen ipsum Romanorum semper dilexerit, ea pub-
lico consilio atque auctoritate judicarit, C. Verris statuas
esse in urbe sua non oportere. recitarem decreta Centuripi-
norum. laudarem illam civitatem: id quod verissime pos-
sem. commemorarem, decem millia civium Centuripinorum,
fortissimorum fidelissimorumque sociorum, eos omnes sta-
tuisse, MONUMENTUM ISTIUS IN SUA CIVITATE NULLUM
ESSE OPORTERE. Hæc tum dicerem, si statuas Metellus 164
non reposuisset. Velim quærere nunc ex ipso Metello,
quidnam sua vi et auctoritate mihi ex hac oratione præciderit.
eadem opinor omnia convenire. Neque enim, si maxime sta-
tuæ dejectæ essent, eas ego vobis possem jacentes ostendere.
hoc uno uterer: civitatem tam gravem statuas judicasse C.
Verris demoliendas. hoc mihi Metellus non eripuit: hoc
etiam addidit, ut quererer, si mihi videretur, tam iniquo
jure sociis atque amicis imperari, ut iis ne in suis quidem
beneficiis libero judicio uti liceret: ut vos rogarem, ut con- b.
jecturam faceretis, qualem in his rebus in me L. Metellum
fuisse putaretis, in quibus rebus obesse mihi posset, cum in
hac re tam aperta cupiditate fuerit, in qua nihil obfuit.
Sed ego Metello non irascor, neque ei suam purgationem
eripio, qua ille apud omnes utitur, ut nihil malitiose, neque
consulto fecisse videatur.

Jam igitur est ita perspicuum, ut negare non possis, nul- 69
lam tibi statuam voluntate cujusquam datam: nullam pe- 165
cuniam statuarum nomine, nisi vi expressam et coactam.
Quo quidem in crimine non illud solum intelligi volo, te
ad statuas [81] H-S cxx millia coëgisse: sed multo etiam il-
lud magis, [82] quod simul demonstratum est, quantum odium
in te aratorum, quantum omnium Siculorum sit et fuerit.
In quo quæ vestra defensio futura sit, conjectura assequi
non queo. Oderunt Siculi: togatorum enim causa multa 166
feci. At hi quidem acerrimi inimicissimique sunt. Ini-
micos habeo cives Romanos, quod sociorum commoda ac
jura defendi. At socii in hostium numero se abs te habi-
tos queruntur. Aratores inimici sunt propter decumas.
Quid? qui agros immunes liberosque arant, cur oderunt?
cur Halesini? cur Centuripini? cur Segestani? cur Hali-
cienses? quod genus hominum, quem numerum, quem or-
dinem proferre possis, qui te non oderit, sive civium Ro-

81 *H-S* cxx *m.*] v. supra ad c. 57.

82 *q. simul demonstratum est,*] pro vulgato *demonstrandum est* e Mss. recepi cum Grævio.

manorum, sive Siculorum? ut etiamsi causam, cur te oderint, non possim dicere, tamen illud dicendum putem: *quem omnes mortales oderint, eum quoque vobis odio esse oportere.*
167 An hoc dicere audebis; [83]utrum de te aratores, utrum denique Siculi universi bene existiment, aut quo modo existiment, ad rem id non pertinere? Neque tu hoc dicere audebis: neque, si cupias, licebit. Eripiunt enim tibi [84]istam orationem contemnendorum Siculorum atque aratorum sta-
p. 143. a. tuæ illæ equestres, quas tu paullo ante, quam ad urbem venires, poni inscribique jussisti, ut omnium [85]inimicorum
168 animos, accusatorumque tardares. Quis enim tibi molestus esset, aut quis appellare auderet, cum videret statuas ab negotiatoribus, ab aratoribus, a communi Siciliæ? [86]Quod est aliud in illa provincia genus humanum? nullum. Ergo ab universa provincia, generatimque a singulis ejus partibus non solum diligitur, sed etiam ornatur. Quis hunc attingere audeat? Potes igitur dicere, nihil tibi obesse oportere aratorum, negotiatorum, Siculorumque omnium testimonia, cum eorum nominibus in statuarum inscriptione positis omnem te speraris invidiam atque infamiam tuam posse exstinguere? [87]an, quorum auctoritate tu statuas cohonestare tuas conatus es, eorum ego dignitate accusationem meam comprobare non potero?

169 [88]Nisi forte, quod apud publicanos gratiosus fuisti, in ea re spes te aliqua consolatur. Quæ gratia ne quid tibi prodesse posset, ego mea diligentia perfeci: ut etiam obesse deberet, tu tua sapientia curasti. Etenim rem totam, ju-
70 dices, breviter cognoscite. In scriptura Siciliæ pro magistro est quidam L. Carpinatius, qui et sui quæstus causa, et fortasse quod sociorum interesse arbitrabatur, bene penitus in istius familiaritatem sese dedit. Is cum prætorem circum omnia fora sectaretur, neque ab eo umquam discederet; in eam jam venerat familiaritatem consuetudinemque

83 *utrum—aut*] Hotomannus putat *an* deesse, corrigitque, *an male existiment.* Frustra: *an male exist.* latet in *aut quomodo existiment.*

84 *istam or. contemnendorum Sicul.*] Aldus Nep. edidit pro *cont. Sic. negotiatorum Sic.* quod in Ms. se reperisse dixit Ursinus: nec ea lectio displicet Grutero. Gruterus vero etiam suspicatur, totum hoc *cont. S. a. ar.* esse insititium. Immo genus exquisitum loquendi, *oratio contemnendorum S.* non sinit hoc pro glossa et panno adsuto a librario habere: et ante, ubi contemtim de adversariis his loquitur, eodem modo junguntur aratores et Siculi.

85 *inimicorum animos*] Restituimus antiquam et veram lectionem: *amicos* in ed. Grut. errore operarum irrepsit: nec aut a Jac. Gron. aut Grævio animadversum vitium est: cum illud verbum sit plane a sensu loci alienum.

86 *Quod est aliud—humanum? nullum.*] Durior est hæc forma. Exciditne *enim*, aut *an?*

87 *an, quorum auctoritate—eorum dignitate*] Verba *auctoritate* et *dignitate* permutata videntur. nam illi magis convenit *comprobare*, huic *cohonestare.* Edd. pr. habent etiam *probare.*

88 *Nisi forte, quod—in ea re*] Cur *in ea re?* immo *ea re*, propterea.

in vendendis istius decretis et judiciis, transigendisque nego-
tiis, ut prope alter Timarchides numeraretur. Hoc erat 170
etiam capitalior, quod idem pecuniam iis, qui ab isto ali-
quid mercabantur, fœnori dabat. Ea autem fœneratio erat
hujusmodi, judices, ut etiam hic quæstus huic cederet.
nam, quas pecunias iis ferebat expensas, quibuscum con- b.
trahebat; aut scribæ istius, aut Timarchidi, aut etiam ipsi
isti referebat acceptas. Idem præterea pecunias istius ex-
traordinarias grandes suo nomine fœnerabatur. Hic primo 171
Carpinatius antequam in istius tantam familiaritatem perve-
nisset, aliquoties ad socios litteras de istius injuriis miserat.
Canuleius vero, qui in portu Syracusis operas dabat, [89] fur-
ta quoque istius permulta nominatim ad socios perscripse-
rat, ea quæ sine portorio Syracusis erant exportata: portum
autem et scripturam eadem societas habebat. Ita factum est,
ut essent permulta, quæ ex societatis literis dicere in istum
ac proferre possemus. Verum accidit, ut Carpinatius, qui 172
jam cum isto summa consuetudine, præterea re, ac ratione
conjunctus esset, crebras postea litteras ad socios de istius
summis officiis in rem communem beneficiisque mitteret.
Etenim cum iste omnia, quæcumque Carpinatius postula-
bat, facere ac decernere solebat; tum ille etiam plura scribe-
bat ad socios; ut, si posset, quæ antea scripserat, ea plane
exstingueret. Ad extremum vero, cum iste jam decedebat,
ejusmodi litteras ad eos misit, ut huic frequentes obviam
prodirent, gratiasque agerent; facturos se, si quid imperas-
set, studiose pollicerentur. Itaque socii fecerunt, vetere in-
stituto publicanorum: [90] non quo istum ullo honore di-
gnum arbitrarentur, sed quod sua interesse putabant, se
memores gratosque existimari, gratias isti egerunt: Carpi-
natium sæpe ad se de ejus officiis litteras misisse dixerunt.
Iste cum respondisset, se ea libenter fecisse, operasque Car- 71
pinatii magnopere laudasset; dat amico suo cuidam nego- 173
tium, qui tum magister erat ejus societatis, ut diligenter ca-
veret atque prospiceret, ne quid esset in litteris sociorum,
quod contra suum caput atque existimationem valere posset. p. 144.
Itaque ille, multitudine sociorum remota, decumanos con- a.
vocat: rem defert. Statuunt illi atque decernunt, ut eæ
litteræ, quibus existimatio C. Verris læderetur, removeren-
tur, operaque daretur, ne ea res C. Verri fraudi esse posset.

89 *furta istius perscripserat ea, quæ—erant exportata*] Nempe *furta* etiam dicuntur ea, quæ per furtum fiunt. Sed locus est sic interpungendus, ut a nobis factum est, ut et edd. pr. habent, nempe post *perscripserat*, non *ea*. Mox *scripturam* dedimus, pro *scripturas*, ut Grævius, quia sic est in bonis Mss. et nuspiam de hoc vectigali pluralis dicitur.

90 *non quo istum—arbitrarentur*] Sic edd. vett. non *quod*: nam si *quod* verum esset, *arbitrabantur* scribendum esset, ut post est *putabant*.

174 Si ostendo, hoc decrevisse decumanos, si planum facio, hoc
decreto remotas esse litteras; quid exspectatis amplius? pos-
sumne rem magis judicatam afferre, magis reum condemna-
tum in judicium adducere? At quorum judicio condemna-
tum? nempe eorum, quos ii, qui severiora judicia deside-
rant, arbitrantur res judicare oportere, publicanorum judi-
cio; quos videlicet nunc populus judices poscit; de quibus,
ut eos judices habeamus, legem ab homine non nostri ge-
neris, non ex equestri loco profecto, sed [91] nobilissimo, pro-
175 mulgatam videmus. Decumani, hoc est, principes et quasi
senatores publicanorum, removendas de medio litteras cen-
suerunt. Habeo ex iis, qui affuerunt, quos producam,
[92] quibus hoc committam, homines honestissimos ac locu-
pletissimos, istos ipsos principes equestris ordinis: quorum
splendore vel maxime istius, qui legem promulgavit, ora-
tio et causa nititur. Venient in medium; dicent, quid
statuerint. Profecto, si recte homines novi, non mentien-
tur. Litteras enim communes de medio removere potue-
runt: fidem suam et religionem removere non possunt.
Ergo equites Romani, qui te [93] suo judicio condemnarunt,
horum judicio condemnari noluerunt. Vos nunc, utrum
illorum judicium, an voluntatem sequi malitis, conside-
rate.

72 At vide, quid te amicorum tuorum studium, quid tuum
176 consilium, quid sociorum voluntas adjuvet. Dicam paullo
promptius. neque enim jam vereor, ne quis hoc me magis
accusatorie, quam libere dixisse arbitretur. Si istas litte-
ras non decreto decumanorum magistri removissent; tan-
b. tum possem in te dicere, quantum in litteris invenissem:
nunc, decreto isto facto, litterisque remotis, tantum mihi
licet dicere, [94] quantum possum; tantum judici suspicari,
quantum velit. Dico, te maximum pondus auri, argenti,
eboris, purpuræ, plurimam vestem Melitensem, plurimam
stragulam, multam Deliacam supellectilem, plurima vasa

91 *nobiliss. prom. videmus*] L. Aurelio Cotta, de cujus lege v. Clav.

92 *quibus hoc committam*] Hæc verba plene addita sunt, ut Gruterus notat, e Mss. duobus antiquis, consentiente Palatino uno. In edd. vett. non sunt, quorum fiducia etiam delevit Grævius, negans se videre, quæ horum verborum vis sit. At primum vestigia horum verborum sunt in edd. pr. quæ sic habent: *quos producam, quibus hoc producam.* Patet temere perque negligentiam repetitum *producam*, pro *committam.* Atque hoc bona fide repetiere edd. Mediol. Ascens. At Aldus ut inania delevit, inde ab omnibus seqq. edd. abest. Sensus autem est: quibus hoc mandabo, ut producti dicant, quod iis fidem habeo, ac scio verum dicturos. Itaque non bene Grævius omisit illa verba.

93 *suo judicio cond.*] sc. removendis literis, quæ Verri nocere possent: nam hoc ipsum dum fecerunt, judicarunt, Verrem furta fecisse, quæ defendere, judicio non posset. *horum* int. judicum, qui de Verre cognoscunt.

94 *quantum possum*] An *possim*, quia post est *t. j. s. quantum velit.*

Corinthia, magnum numerum frumenti, vim mellis maximam, Syracusis exportasse: his pro rebus, quod portorium non esset datum, litteras ad socios misisse L. Canuleium, qui in portu operas daret.

Satisne magnum hoc crimen videtur? nullum, opinor, 177
majus. Quid defendet Hortensius? postulabit, ut litteras Canuleii proferam? crimen hujusmodi, nisi litteris confirmetur, inane esse dicet? Clamabo, litteras remotas esse de medio: decreto sociorum erepta mihi esse istius indicia ac monumenta furtorum. Aut hoc contendat numquam esse factum; aut omnia tela excipiat necesse est. Negas esse factum? placet mihi ista defensio: descendo. æqua enim conditio, æquum certamen proponitur. producam testes, et producam plures eodem tempore: quoniam tum, cum actum est, una fuerunt, [95] nunc quoque una sint: cum interrogabuntur, obligentur non solum jurisjurandi atque existimationis periculo, sed etiam communi inter se conscientia. Si 178
planum fit, hoc ita, quemadmodum dico, esse factum; num poteris dicere, Hortensi, nihil in istis fuisse litteris, quod Verrem læderet? non modo id non dices, sed ne illud quidem tibi dicere licebit; tantum, quantum ego dicam, non fuisse. Ergo hoc vestro consilio et gratia perfecistis, ut quemadmodum paullo ante dixi, et mihi summa facultas ad accusandum daretur, et judicibus libera potestas ad credendum. Quod cum ita sit, nihil fingam tamen. memine- 73
ro, me non sumsisse, quem accusarem; sed recepisse, quos 179
defenderem: vos ex me causam non a me prolatam, sed ad p. 145.
me delatam, audire oportere: me Siculis satis esse facturum, a.
si, quæ cognovi in Sicilia, quæ accepi ab ipsis, diligenter exposuero: populo Romano, si nullius vim, nullius potentiam pertimuero: vobis, si facultatem vere atque honeste judicandi fide et diligentia mea fecero: mihimet, si ne minimum quidem de eo curriculo vitæ, quod mihi semper propositum fuit, decessero. Quapropter nihil est, quod 180
metuas, ne quid in te confingam: etiam quod lætere, habes. multa enim, quæ scio abs te esse commissa, quod aut nimium turpia, aut parum credibilia sunt, prætermittam. tantum agam de hoc toto nomine societatis. Ut jam scire possis; quæram, decretumne sit. Cum id invenero; quæram, remotæne sint litteræ? Cum id quoque constabit, vos jam, me tacito, intelligetis, si illi, qui hoc istius causa decreverunt, equites Romani, nunc iidem in eum judices

95 *nunc quoque una sint*] Edidi *sint*, pro vulgato *sunt*. non enim hoc conjungitur cum antecedente, *una fuerunt*, ut visum est librariis et editoribus; neque enim tum jam una aderant, sed post affuturi erant, ut una producerentur: sed cum consequentibus: *una sint—obligentur*. Res est perspicua. Itaque non dubitavi, contra libros omnes sic edere.

essent, [96] istum sine dubio condemnarent, de quo litteras eas, quæ istius furta indicarent, et ad se missas, et suo decreto remotas scirent esse. Quem igitur ab iis equitibus Romanis, qui istius causa cupiunt omnia, qui ab eo benignissime tractati sunt, condemnari necesse esset; is a vobis, judices, [97] ulla vi aut ratione absolvi potest?

181 Ac, ne forte ea, quæ remota de medio, atque erepta vobis sunt, omnia ita condita fuisse, atque ita abdite latuisse videantur, ut [98] hac diligentia, quam ego a me exspectari maxime puto, nihil horum investigari, nihil assequi potuerit; quæ consilio aliquo aut ratione inveniri potuerunt, inventa sunt, judices. manifestis in rebus hominem jam teneri videbitis. Nam quod in publicanorum causis vel plurimum
b. ætatis meæ versor, vehementerque illum ordinem observo, satis commode mihi videor eorum consuetudinem usu tractandoque cognosse.

74 Itaque ut hoc comperi, remotas esse litteras societatis;
182 habui rationem annorum, per quos iste in Sicilia fuisset: deinde quæsivi, quod erat inventu facillimum, qui per eosdem annos [99] magistri istius societatis fuisset. sciebam enim hanc magistrorum, qui tabulas haberent, consuetudinem esse, ut, cum tabulas novo magistro traderent, exempla litterarum ipsi habere non nollent. Itaque ad L. Vibium, equitem Romanum, virum primarium, quem reperiebam magistrum fuisse eo ipso anno, qui mihi maxime quærendus erat, primum veni. Sane homini præter opinionem improviso incidi. scrutatus sum, quæ potui, et quæsivi omnia: inveni duos solos libellos, ab L. Canuleio missos sociis ex portu Syracusis: in quibus erat ratio scripta mensium complurium, rerum exportatarum istius nomine sine
183 portorio. itaque obsignavi statim. [100] Erant hæc ex eo genere, quod ego maxime genus ex sociorum litteris repe-

96 *istum sine dubio condemnarent*] In hoc loco vitium esse, senserunt viri docti, sed non corrigere vel potuerunt, vel ausi sunt. Secundum seriem quidem orationis debet esse infinitivus, qui pendeat ab *intelligetis*, *condemnaturos*: nisi forte post *intelligetis* colon intelligendum est, ut reliqua inde non pendeant.

97 *ulla vi aut ratione absolvi*] Quomodo *vi?* quæ vis in absolvendo intelligi potest? Legendum videtur *ulla via aut* (vel *et*) *ratione*: quod est usitatissimum Ciceroni. Sic paullo post *consilio aut ratione.*

98 *hac diligentia—investigari—assequi potuerit*] Sic omnes libri. Quia durum est, *assequi* passive dici, ut visum Mureto, credo Ciceronem scripsisse *hæc dil.—investigare, assequi p.* Et video, sic jam J. Fr. Gronovio placuisse Obs. I, 12.

99 *m. societatis fuissent*] Hic Ms. Nannii et Fr. habent *apud quos tabulæ fuissent:* quod repudiavit Gruterus, recepit Grævius. Ego Gruterum sequor, putoque, ea verba esse a glossatore, qui hanc glossam e seqq. fecerit. Nam si ita est a Cicerone alterum illud, *qui tabulas haberent*, frigide redundat.

100 *Erant hæc ex eo g.*] Lambinus in Mss. duobus reperit, *Nec erant hæc*, quod et edidit Aldus Nepos. Non bene. Nam erant profecto ex eo genere, ex quo Cicero quærebat, ut e seqq. patet. Verum dolet, se non plura reperisse.

rire cupiebam; verum tantum inveni, judices, quod apud vos quasi exempli causa proferre possem. sed tamen, quidquid erit in his libellis, quantulumcumque videbitur esse, hoc quidem certe manifestum erit: de ceteris ex hoc conjecturam facere debebitis. Recita mihi, quæso, hunc primum libellum: deinde illum alterum. LIBELLI CANULEII. Jam non quæro, unde CCCC amphoras mellis habueris, [1] unde tantam Melitensem vestem, unde quinquaginta tricliniorum lectos, unde tot candelabra: non, inquam, jam quæro, unde hæc habueris: sed quo tibi tantum opus fuerit, id quæro. mitto de melle: sed tantumne Melitensium? quasi etiam amicorum uxores; tantum lectorum? quasi etiam omnium istorum villas ornaturus esses.

Cum hæc paucorum mensium ratio in his libellis sit, fa- 75
cite, ut vobis triennii totius veniat in mentem. Sic con- 184
tendo; ex his parvis libellis apud unum magistrum societa- p. 146.
tis repertis, vos jam conjectura assequi posse, cujusmodi a.
prædo iste in illa provincia fuerit, quam multas cupiditates, quam varias, quam infinitas habuerit: quantam pecuniam non solum numeratam, verum etiam hujusmodi in rebus positam, confecerit: quæ vobis alio loco planius explica-
buntur. Nunc hoc attendite. His exportationibus, quæ 185
recitatæ sunt, scribit [2] H-S LX socios perdidisse ex vicesima portorii Syracusis. Pauculis igitur mensibus, ut hi pusilli et contemti libelli indicant, furta prætoris, quæ essent H-S duodecies, ex uno oppido solo exportata sunt. Cogitate nunc, cum illa sit hæc insula, quæ undique exitus maritimos habeat, quid ex ceteris locis exportatum putetis: quid Agrigento, quid Lilybæo, quid Panormo, quid Thermis, quid Halesa, quid Catina, quid ex ceteris oppidis: quid vero Messana; quem iste sibi locum maxime tutum arbitrabatur; ubi animo semper soluto liberoque erat, quod sibi iste Mamertinos delegerat, ad quos omnia, quæ aut diligentius servanda, aut occultius exportanda erant, deportaret. His inventis libellis, ceteri remoti et diligentius sunt reconditi: nos tamen, ut omnes intelligant, hoc nos sine cupiditate agere, his ipsis libellis contenti sumus.

Nunc ad sociorum tabulas accepti et expensi, quas re- 76
movere honeste nullo modo potuerunt, et ad amicum tuum 186

1 *unde tantam Melitensem vestem*] Vulgo: *tantum Melitensium*. Illud in Ms. Franc. reperit Grævius, eique non displicebat. Et recepisset utique, si in pluribus libris reperisset. Cur autem non editiones veteres, quas in manibus habebat, inspexit? quæ consensu habent hanc lectionem: quod nec Gruterus observavit. Itaque recepi. Quia non nimis frequens ista forma est, mutata est in eam, quæ paullo post est.

2 *H-S* LX *socios perd.—furta quæ essent H-S duodecies*] Locus hic est insignis et notandus studiosis, ad intelligendum, quid differant *sestertius* et *sestertium*, et vim formæ *decies sestertium* quam primus satis bene explicavit J. Fr. Gronovius.

Carpinatium revertemur. Inspiciebamus Syracusis a Carpinatio confectas tabulas societatis, quæ significabant, multis nominibus [3] eos homines versuram a Carpinatio fecisse,
b. qui pecuniam Verri dedissent. Erit vobis luce clarius, judices, cum eos ipsos produxero, qui dederunt. intelligetis enim, illa tempora, per quæ, cum essent in periculo, pretio sese redemerunt, cum societatis tabulis non solum consulibus, verum etiam mensibus, convenire.

187 Cum hæc maxime cognosceremus, et jam in manibus tabulas haberemus; repente adspicimus [4] lituras ejusmodi, quasi quædam vulnera tabellarum recentia. Statim suspicione offensi, ad ea ipsa nomina oculos animumque transtulimus. Erant acceptæ pecuniæ A C. VERRUTIO C. F. sic tamen, ut usque ad alterum R, litteræ constarent integræ, reliquæ omnes essent in litura. alterum, tertium, quartum, permulta erant ejusdemmodi nomina. Cum manifesta res, tum flagitiosa tabularum atque insignis turpitudo teneretur; quærere incepimus de Carpinatio, [5] quisnam esset is Verrutius, quicum tantæ pecuniæ rationem haberet. Hærere homo, versari, rubere. Quod lege excipiuntur tabulæ publicanorum, quo minus Romam deportentur; ut res quam maxime clara ac testata esse posset, in jus ad Metellum Carpinatium voco, tabulasque societatis in forum defero. Fit maximus concursus hominum: et, quod erat Carpinatii nota cum isto prætore societas ac fœneratio, summe exspectabant omnes, quidnam in tabulis contineretur.

77 Rem ad Metellum defero, me tabulas perspexisse socio-
188 rum, in his tabulis magnam rationem C. Verrutii permultis nominibus esse, meque hoc perspicere ex consulum mensiumque ratione, hunc Verrutium neque ante adventum C. Verris, neque post decessionem quidquam cum Carpinatio rationis habuisse. postulo, mihi respondeat, qui sit iste Verrutius: mercator, [6] an negotiator, an arator, an pecua-

3 *eos h. versuram a Carpinatio fecisse*] In hoc et toto loco de Carpinatio difficile videri potest ad intelligendum, quomodo pecunia, a Verrutio vel Verre sumta, quæ ipsius, non societatis esset, scripta fuerit in societatis publicanorum tabulis. nam Verrutii eas pecunias fuisse, non societatis, clarum est. Nempe hoc intelligendum e more vetere, pecuniam datam non modo in suis tabulis scribendi, sed etiam in aliorum tabulis ut scriberetur curandi, ut iis pro testibus datæ pecuniæ uti liceret, si debitor pecuniam se accepisse negaret.

4 *lituras ejusmodi, quasi*] *Ejusmodi* videtur redundare, præsertim cum legitima forma constructionis non sit. Est brevius dictum pro, quæ quasi— essent vel viderentur. Si quis tamen malit delere, non repugnem. Edd. pr. pro *lituras* vitiose *litteras*.

5 *quisnam esset is Verrutius*] Videtur scribendum, *iste V.*

6 *an negotiator*] Recte additum est e Mss. tribus antiquis. nam alias non omnia genera hominum essent commemorata, a quibus pecunia sumta esse potuisset. Edd. pr. pro *pecuarius* vitiose *pecuniarius*. Tum pro *ex Sicilia* Ms. vetus habebat *in*, recte, ut opinor. nam *ex Sic.* quid est? an pro Siculus dicitur?

rius: in Sicilia sit, an jam decesserit. Clamare omnes ex
conventu, neminem umquam ex Sicilia fuisse Verrutium. p. 147.
Ego instare, ut mihi responderet, quis esset, ubi esset, a.
unde esset: cur [7] servus societatis, qui tabulas confecerit,
semper in Verrutii nomine, certo ex loco, mendosus esset.

Atque hæc postulabam, non quo illum cogi putarem 189
oportere, ut ea mihi responderet invitus; sed ut omnibus istius furta, illius flagitium, utriusque audacia perspicua esse posset. Itaque illum in jure metu conscientiaque peccati mutum, atque exanimatum, ac vix vivum relinquo: tabulas in foro, summa hominum frequentia, exscribo: adhibentur in exscribendo de conventu viri primarii: litteræ, lituræque omnes assimulatæ, expressæ, de tabulis in libros transferuntur.

Hæc omnia summa cura et diligentia recognita et collata, 190
et ab hominibus honestissimis obsignata sunt. Si Carpinatius tum mihi respondere noluit: responde mihi nunc tu, Verres, quem esse hunc tuum pæne gentilem Verrutium putes. Fieri non potest, ut, quem video, te prætore, in Sicilia fuisse, et quem ex ipsa ratione intelligo locupletem fuisse, cum tu in tua provincia non cognoris. Atque adeo, ne hoc aut longius, aut obscurius esse possit, procedite in medium, explicate descriptionem imaginemque tabularum: ut omnes mortales istius avaritiæ non jam vestigia, sed ipsa cubilia videre possint.

Videtis Verrutium? videtis primas litteras integras? vi- 78
detis extremam partem nominis, caudam illam Verris, 191
tamquam in luto, demersam esse in litura? Sic habent se tabulæ, judices, ut videtis. Quid exspectatis? quid quæritis amplius? tu ipse Verres quid sedes? quid moraris? nam aut exhibeas nobis Verrutium, necesse est; aut te esse Verrutium fateare. [8] Laudabantur oratores veteres, Crassi illi et Antonii, quod crimina diluere dilucide, quod copiose [9] reorum causas defendere solerent. nimirum illi non ingenio solum his patronis, sed fortuna etiam præstiterunt. Nemo enim tunc ita peccabat, ut defensioni lo- b.
cum non relinqueret: nemo ita vivebat, ut nulla ejus vitæ pars summæ turpitudinis esset expers: nemo ita in mani-

7 *servus societatis*] Interpretantur ministrum, et de Carpinatio intelligunt, non placet. Intelligo servum librarium, qui societatis esset. Carpinatius confecit tabulas, librarius scripsit.

8 *Laudabantur*] Sic rescripsi pro *laudantur*, quod tota oratio requirit. Sæpe hæc tempora confusa per compendiariam scripturam. Exemplum in hoc ipso verbo habuimus in oratoriis libris.

9 *reorum causas*] Ed. Grævii habet *rerum*, vitio operarum: nam alienum est, nec admonuit aliquid Grævius de mutata lectione.

festo peccatu tenebatur, ut, cum impudens fuisset in facto, tum impudentior videretur, si negaret.

192 Nunc vero quid faciat Hortensius? avaritiæne crimina frugalitatis laudibus deprecetur? At hominem flagitiosissimum, libidinosissimum, nequissimumque defendit. An ab hac ejus infamia, nequitia, vestros animos in aliam partem, fortitudinis commemoratione, traducat? At homo inertior, ignavior, magis vir inter mulieres, impura inter viros muliercula proferri non potest. At mores commodi. Quis contumacior? quis inhumanior? quis superbior? At hæc sine cujusquam malo. Quis acerbior? quis insidiosior? quis crudelior umquam fuit? In hoc homine, atque in ejusmodi causa quid facerent omnes Crassi et Antonii? Tantum, opinor, Hortensi, [10] ad causam non accederent, ne in alterius impudentia sui pudoris existimationem amitterent. [11] liberi enim ad causas solutique veniebant, neque committebant, ut, si impudentes in defendendo esse noluissent, ingrati in deserendo existimarentur.

10 *ad causam non acc.*] Omisi *hanc*, quod non erat in Ms. antiquo et optimo apud Gruterum, et ei hoc placebat. nam et alibi Cicero in Verr. 1. simpliciter dicit *ad causam accedere* in simili contextu.

11 *liberi—solutique*] Nulla necessitate ex acceptis donis: quo et pertinet *ut ingrati in deserendo existimarentur.* Nempe Hortensius dona magna a Verre acceperat; eo nomine sæpe pungitur a Cicerone.

p. 148. a.

# ACCUSATIONIS
IN
# C. VERREM
## LIBER TERTIUS
DE
# FRUMENTO,
SEU
## ORATIO FRUMENTARIA.
## ORATIO OCTAVA.

### ARGUMENTUM.

*Continet hic liber furta Verris in omni frumenti genere. Frumenti autem, quod prætor Siculus ab aratoribus exigere poterat et debebat, erat primo* decumanum, *quod aratores pro agris sibi attributis dabant; alterum erat* emptum, *quod vi legis Rupiliæ tenebantur populi Siciliæ vectigales populo Rom. certo pretio vendere. Id erat vel* decumanum alterum, *cui pretium erat a senatu Rom. constitutum in modios singulos H-S. terni; vel* imperatum, *cui H-S. quaterni constituti erant. Constituebatur autem a senatu in annos singulos e lege Terentia et Cassia frumentaria, quanta pecuniæ summa in utrumque* emti *genus ex ærario impenderetur: tertium erat* æstimatum, *sive* in cellam, *quod ex S. C. et legibus prætori in cellam ad usus suos imperabatur. Dabat Senatus quæstori prætoris certam ex ærario pecuniam, unde ab aratoribus emeret, et quidem modium tritici H-S. IIII. hordei autem H-S. II. Illam pecuniam aratoribus adnumerabat, et deinde frumentum vehebatur, quorsum volebat. Licebat autem prætori certam pecuniam, quantam scilicet æquum erat, ab aratoribus pro frumento et vectura pacisci. Jam primum a c. 6. ad 70. fraudes et furta Verris in decumano, a c. 70. ad 81. in emto, et deinde in æstimato ostendit.*

OMNES, qui alterum, judices, nullis impulsi inimicitiis, 1
nulla privatim læsi injuria, nullo præmio adducti, in judi- 1
cium reipublicæ causa vocant, providere debent, non solum quid oneris in præsentia tollant, sed etiam quantum in omnem vitam negotii suscipere conentur. Legem enim sibi ipsi dicunt innocentiæ, continentiæ, virtutumque omnium, qui ab altero rationem vitæ reposcunt: atque eo magis, si id, ut ante dixi, faciunt nulla re commoti alia, nisi utilitate

2 communi. Nam [1] qui sibi hoc sumsit, ut corrigat mores aliorum, ac peccata reprehendat, quis huic ignoscat, si qua in re ipse ab religione officii declinarit? Quapropter hoc etiam magis ab omnibus ejusmodi civis laudandus ac diligendus est, qui non solum [2] republica civem improbum removet, verum etiam se ipsum ejusmodi fore profitetur ac præstat, ut sibi non modo communi voluntate virtutis atque officii, sed etiam ut quadam magis necessaria ratione
3 recte sit honesteque vivendum. Itaque hoc, judices, ex homine clarissimo atque eloquentissimo, L. Crasso, sæpe auditum est, cum se nullius rei tam pœnitere diceret, quam quod [3] C. Carbonem unquam in judicium vocavisset. minus enim liberas omnium rerum voluntates habebat, et vitam suam pluribus, quam vellet, observari oculis arbitrabatur. Atque ille his præsidiis ingenii fortunæque munitus,
b. tamen hac cura continebatur, quam sibi, nondum confirmato consilio, sed ineunte ætate, susceperat. Quo minus etiam perspicitur eorum virtus et integritas, qui ad hanc rem adolescentuli, quam qui jam firmata ætate descendunt. illi enim, antequam potuerunt existimare, quanto liberior vita sit eorum, qui neminem accusarint, gloriæ causa atque ostentationis accusant: nos, qui jam, et quid facere, et quantulum judicare possemus, ostendimus, nisi facile cupiditates nostras teneremus, numquam ipsimet nobis præci-
2 deremus istam licentiam libertatemque vivendi. Atque hoc
4 ego plus oneris habeo, quam qui ceteros accusarunt (si onus est id appellandum, quod cum lætitia feras ac voluptate); verumtamen hoc ego amplius suscepi, quam ceteri; quod ita postulatur ab omnibus, ut ab iis se abstineant maxime vitiis, in quibus alterum reprehenderint. Furem aliquem aut rapacem accusaris? vitanda tibi semper erit omnis avaritiæ suspicio. Maleficum quempiam adduxeris, aut crudelem? cavendum erit semper, ne qua in re asperior aut inhumanior fuisse videare. Corruptorem, adulterum? providendum diligenter, ne quod in vita vestigium libidinis appareat. Omnia postremo, quæ vindicaris in altero, tibi ipsi vehementer fugienda sunt. Etenim non modo accusator, sed ne objurgator quidem ferendus est is, qui, quod in altero vitium reprehendit, in eo ipse deprehenditur. Ego in uno homine omnia vitia, quæ possunt in homine perdito nefarioque esse, reprehendo: nullum esse dico indicium li-

1 *qui sibi hoc sumsit*] Leg. *sumit*. totus contextus hoc desiderat, inprimis proxime sequens, ut *corrigat* &c.

2 *republica civem i. removet*] Sic dedi pro vulgato *reip.* quod male natum est e scriptura Mss. et edd. *R. I.* Grævius dedit *a rep.* quod etiam in Mss. repertum est, *removere* sine præpositione etiam Or. c. 2. *init.* dixit, ubl Lamb. inserit *ab.*

3 *C. Carbonem unquam*] Mihi *unquam* friget.

bidinis, sceleris, audaciæ, quod non in istius unius vita per-
spicere possitis. [4] Ego in isto reo legem hanc, judices, 5
mihi statuo; vivendum ita esse, ut isti non modo factis dictis-
que omnibus, sed etiam oris oculorumque illa contumacia
ac superbia, quam videtis, dissimillimus esse, ac semper p. 149.
fuisse videar. Patior non moleste, judices, eam vitam, a.
quæ mihi sua sponte antea jucunda fuerit, nunc jam mea
lege et conditione necessariam quoque futuram. Et in hoc 3
homine sæpe a me quæris, Hortensi, quibus inimicitiis, aut 6
qua injuria adductus, ad accusandum descenderim. mitto
jam rationem officii mei, necessitudinisque Siculorum: de
ipsis tibi inimicitiis respondeo. An tu majores ullas ini-
micitias putas esse, quam contrarias hominum sententias, ac
dissimilitudines studiorum et voluntatum? Fidem sanctissi-
mam in vita qui putat, potest ei non inimicus esse, qui quæ-
stor consulem suum, consiliis commissis, pecunia tradita, re-
bus omnibus creditis, spoliare, relinquere, prodere, oppu-
gnare ausus sit? Pudorem et pudicitiam qui colit, potest
animo æquo istius quotidiana adulteria, meretriciam disci-
plinam, domesticum lenocinium videre? [5] Qui religiones
deorum immortalium retinere vult, ei, qui fana spoliarit
omnia, qui ex thensarum orbitis prædari sit ausus, inimicus
non esse qui potest? Qui jure æquo omnes putat esse opor-
tere, is tibi non infestissimus sit, cum cogitet varietatem
libidinemque decretorum tuorum? qui sociorum injuriis,
provinciarumque incommodis doleat, is in te non expila-
tione Asiæ, vexatione Pamphyliæ, squalore et lacrymis Si-
ciliæ concitetur? qui civium Romanorum jura ac liberta-
tem sanctam apud omnes haberi velit, is non tibi plus etiam,
quam inimicus esse debeat, cum tua verbera, cum secures,
cum cruces ad civium Romanorum supplicia fixas recorde-
tur? An, si qua in re contra rem meam decresset aliquid in- 7
juria, jure me ei [6] inimicum esse arbitrarer: cum omnia
contra omnium bonorum rem, causam, rationem, utilitatem,
voluntatemque fecerit, quæris, cur ei sim inimicus, cui po-
pulus Romanus infestus sit? qui præsertim plus etiam, b.
[7] quam pars virilis postulat, pro voluntate populi Romani
oneris ac muneris suscipere debeam? Quid illa, quæ leviora 4
videntur esse? non cujusvis animum possunt movere? quod

4 *Ego in isto reo*] Videtur scribendum *Ergo*. Conformarunt librarii initio periodi præcedentis.

5 *Qui relig.—retinere vult*] Mox est, ut ante, qui *putat*—mox qui *velit*—qui —*doleat*. quæ non satis consentiunt. In tertio membro etiam edd. veteres habent *vult*, sed *velit* e Mss. dedit Gruterus. Non hæc eodem modo a Cicerone enunciata esse putemus?

6 *in. esse arbitrarer*] Hotomannus bene, ut opinor, corrigit *arbitrarere:* cui melius respondet post *quæris*.

7 *quam pars virilis postulat*] An *postulet?*

ad tuam ipsius amicitiam, ceterorumque hominum magnorum atque nobilium, faciliorem aditum istius habet nequitia et audacia, quam cujusquam nostrûm virtus et integritas? odistis hominum novorum industrias: despicitis eorum frugalitatem: pudorem contemnitis: ingenium vero, et virtutem depressam exstinctamque cupitis. Verrem amatis.
8 Ita credo: si non virtute, non industria, non innocentia, non pudore, non pudicitia; at sermone, at litteris, at humanitate ejus delectamini. nihil horum est: contraque sunt omnia cum summo dedecore ac turpitudine, tum singulari stultitia atque inhumanitate oblita. Huic homini si cujus domus patet, utrum ea patere, an hiare ac poscere aliquid videtur? Hunc vestri janitores, hunc cubicularii diligunt: hunc liberti vestri, hunc servi ancillæque amant: hic cum venit, extra ordinem vocatur: hic solus introducitur, ceteri, sæpe frugalissimi homines, excluduntur. Ex quo intelligi potest, eos vobis esse carissimos, [8] qui ita vixerunt, ut sine
9 vestro præsidio salvi esse non possint. Quid? hoc cuiquam ferendum putas esse, nos ita vivere in pecunia tenui, ut prorsus nihil acquirere velimus; ut dignitatem nostram, populique Romani beneficia, non copiis, sed virtute tueamur; istum, rebus omnibus undique ereptis, impune eludentem circumfluere atque abundare? hujus argento [9] dominia vestra, hujus signis et tabulis forum comitiumque
p. 150. ornari? præsertim cum vos [10] vestro Marte his rebus omni-
a. bus abundetis? Verrem esse, qui vestras villas suis manubiis ornet? Verrem esse, qui cum L. Mummio certet; ut plures hic sociorum urbes, quam ille hostium, spoliasse videatur? plures hic solus villas ornamentis fanorum, quam ille fana spoliis hostium ornasse? et is erit ob eam rem vobis carior, ut ceteri libentius suo periculo vestris cupiditatibus serviant?

5 Verum hæc et dicentur alio loco, et dicta sunt: nunc
10 proficiscemur ad reliqua, si pauca ante fuerimus a vobis, judices, deprecati. Superiore omni oratione perattentos vestros animos habuimus. id fuit nobis gratum admodum. Sed multo erit gratius, si reliqua voletis attendere: propterea quod in his omnibus, quæ antea dicta sunt, erat quædam ex ipsa varietate ac novitate rerum ac criminum delectatio. Nunc tractare causam instituimus frumentariam; quæ [11] magnitudine injuriæ et re criminibus ceteris

8 *qui ita vixerunt*] Melius *vixerint.*

9 *dominia vestra*] Vetus lectio est *domos* vel *domus vestras*, quam revocavit Grævius. Sed v. dicta in Clave.

10 *vestro Marte*] Acute et mordaciter sic dixit, pro *vestra sponte:* ut rapinas innuat.

11 *magnitudine et re*] Hoc Gruterus e Mss. duobus antiquis dedit. Vetus lectio erat *fere*, quod servavit Græ-

antecellit; jucunditatis in agendo et varietatis minus habebit. vestra autem auctoritate et prudentia dignissimum est, judices, in audiendi diligentia non minus religioni tribuere, quam voluptati. In hac causa frumentaria cogno- 11
scenda hæc vobis proponite, judices, vos de rebus fortunisque Siculorum omnium, de civium Romanorum, qui arant in Sicilia, bonis, de vectigalibus a majoribus traditis, de vita victuque populi Romani cognituros. Quæ si magna atque adeo maxima vobis videntur; quam varie et quam copiose dicantur, exspectare nolite. Neminem vestrûm præterit, judices, omnem utilitatem opportunitatemque provinciæ Siciliæ, quæ ad commoda populi Romani adjuncta sit, consistere in re frumentaria maxime, nam ceteris rebus adjuvamur ex illa provincia: hac vero alimur ac sustinemur. Ea causa tripertita, judices, erit in accusatione. 12
primum enim de decumano, deinde de empto dicemus frumento, postremo de æstimato.

Inter Siciliam, ceterasque provincias, judices, in agro- 6
rum vectigalium ratione hoc interest, quod ceteris aut im- b.
positum vectigal est certum, quod stipendiarium dicitur, ut Hispanis et plerisque Pœnorum, quasi victoriæ præmium, ac pœna belli: aut censoria locatio constituta est, ut Asiæ, lege Sempronia. Siciliæ civitates sic in amicitiam fidemque recepimus, ut eodem jure essent, quo fuissent; eadem conditione populo Romano parerent, qua suis antea paruissent. Perpaucæ Siciliæ civitates sunt bello a majoribus 13
nostris subactæ: quarum ager cum esset publicus populi Romani factus, tamen illis est redditus. is ager a censoribus locari solet. Fœderatæ civitates duæ sunt, quarum decumæ venire non soleant, Mamertina et Taurominitana. quinque præterea sine fœdere immunes civitates ac liberæ, Centuripina, Halesina, Segestana, Halicyensis, Panormitana: præterea omnis ager Siciliæ civitatum decumanus est: itemque, ante imperium populi Romani, ipsorum Siculorum voluntate et institutis fuit. Videte nunc majorum 14
sapientiam, qui, cum Siciliam, tam opportunum subsidium belli atque pacis, ad rempublicam adjunxissent, tanta cura Siculos tueri et retinere voluerunt, ut non modo eorum agris vectigal novum nullum imponerent, sed ne legem quidem venditionis decumarum, [12]neve vendundi aut tempus aut locum commutarent: ut certo tempore anni, ut ibidem, in Sicilia, denique ut lege Hieronica venderent:

vius, qui tamen conjicit *et rei*. *Res* refertur ad objectum criminum, rem frumentariam. *Fere* utique languet.

12 *neve vendundi*] pro *neque*. Sic *neve* dici, non reperire me memini, scil. inter duo substantiva. Ceterum edd. pr. habènt consensu *vendundis* sc. decumis, quod et ipsum rectum est.

voluerunt eos in suis rebus ipsos interesse; eorumque animos, non modo lege nova, sed ne nomine quidem legis
15 novo commoveri. Ita decumas lege Hieronica semper vendundas censuerunt, ut iis jucundior esset muneris illius functio, si ejus regis, qui [13] Siculis carissimus fuit, non solum instituta, commutato imperio, verum etiam nomen
p. 151. maneret. Hoc jure ante Verrem prætorem Siculi semper
a. usi sunt: hic primus instituta omnium, consuetudinem a majoribus traditam, conditionem amicitiæ, jus societatis,
7 convellere et commutare ausus est. Qua in re primum
16 illud reprehendo et accuso, cur in re tam veteri, tam usitata, quidquam novi feceris. Ingenio aliquid assecutus es? tot homines sapientissimos et clarissimos, qui illam provinciam ante te tenuerunt, prudentia consilioque vicisti? Est tuum, est ingenii diligentiæque tuæ. Do hoc tibi et concedo. scio, te Romæ, cum prætor esses, edicto tuo possessiones hereditatum [14] a suis ad alienos, a primis heredibus ad secundos, a legibus ad libidinem tuam transtulisse. scio, te edicta superiorum omnium correxisse, et possessiones hereditatum non secundum eos, qui proferrent, sed secundum eos, qui dicerent testamentum factum, dedisse: easque res novas abs te prolatas et inventas magno tibi quæstui fuisse scio: eundemque te memini censorias quoque leges in sartis tectis exigendis tollere et commutare: ne is redimeret, cuja res esset: ne pupillo tutores propinquique consulerent, quo minus fortunis omnibus everteretur: exiguam diem præfinire operi, quo ceteros ab negotio excluderes, [15] ipse in
17 tuo redemptore nullam certam diem observares. Quamobrem novam legem te in decumis statuisse non miror, hominem in edictis prætoriis, in censoriis legibus tam prudentem, tam exercitatum: non, inquam, miror, te aliquid excogitasse: sed, quod tua sponte, injussu populi, sine senatus auctoritate, jura provinciæ Siciliæ mutaris, id reprehendo,
18 id accuso. L. Octavio et C. Cottæ consulibus senatus permisit, ut vini et olei decumas, et frugum minutarum, quas
b. ante te quæstores in Sicilia vendere consuessent, Romæ venderent, legemque his rebus, [16] quam ipsis videretur, edi-

13 *S. carissimus fuit*] Bene *fuit*, si ex Ciceronis persona dicitur. at melius foret *fuisset*.

14 *a liberis ad alienos*] Edd. pr. non habent *a liberis*, quod additum est e Mss. quibusdam a Lamb. et aliis. Ms. Pal. autem habet *a suis*. Quia in seqq. est *ab her. primis ad secundos*, *a legibus ad libidinem*, sane hic etiam debet esse, *unde* transferatur. Sed *a suis* magis placet, quia accuratius respondet alienis: id etiam præferebat Gruterus.

15 *ipse in tuo redemtore*] Hotomannus addi vult *cum ipse*. bene in vulgata scriptura: sed si ex edd. pr. ante scribatur, *quo ceteros*, non erit opus, atque id nos secuti sumus. non præcedit *eam diem*, quod sequi deberet *qua*, sed *exiguam diem*, cujus rationem reddens, dicit *quo*.

16 *quam ipsis vid.*] Revocavi cum Grævio lectionem veterem *quam*, pro *quæ*, quod fuit in Ms. Nannii. *quam*

cerent. Cum locatio fieret, publicani postularunt, quasdam res ut ad legem adderent, neque tamen a censoriis ceteris legibus recederent. Contra dixit is, qui casu tum Romæ fuit, tuus hospes, Verres, hospes, inquam, et familiaris tuus, Sthenius hic Thermitanus. Consules causam cognoverunt: cum viros primarios atque amplissimos civitatis multos in consilium advocassent, de consilii sententia pronuntiarunt, se lege Hieronica vendituros. Itane vero? prudentissimi 8
viri, summa auctoritate præditi, quibus senatus legum di- 19
cendarum in locandis vectigalibus omnem potestatem permiserat, [17] populusque Romanus idem jusserat, Siculo uno recusante, cum amplificatione vectigalium, nomen Hieronicæ legis mutare noluerunt; tu, homo minimi consilii, nullius auctoritatis, injussu populi ac senatus, tota Sicilia recusante, cum maximo detrimento atque adeo exitio vectigalium; totam Hieronicam legem sustulisti. At quam le- 20
gem corrigit, judices, atque adeo totam tollit? acutissime ac diligentissime scriptam: quæ omnibus custodiis subjectum aratorem decumano tradit, ut neque [18] in segetibus, neque in areis, neque in horreis, neque in amovendo, neque in asportando frumento, [19] grano uno possit arator sine maxima pœna fraudare decumanum. Scripta lex ita diligenter est, ut eum scripsisse appareat, qui alia vectigalia non haberet: ita acute, ut Siculum: ita severe, ut tyrannum: qua lege Siculis tamen arare expediret. nam ita diligenter constituta sunt jura decumano, ut tamen ab invito aratore plus decuma non possit auferri.

Cum hæc essent ita constituta, Verres tot annis atque 21
adeo sæculis inventus est, qui hæc non commutaret, sed p. 152. a.
everteret: eaque, quæ jamdiu ad salutem sociorum, utilitatemque reipublicæ composita comparataque essent, ad suos improbissimos quæstus converteret: qui primum certos instituerit nomine decumanos, re vera ministros ac satellites cupiditatum suarum. per quos ostendam sic provinciam per triennium vexatam atque vastatam, judices, ut eam multis annis, multorum innocentia sapientiaque recreare nequeamus. Eorum omnium, qui decumani voca- 9
bantur, princeps erat Q. ille Apronius, quem videtis: de 22
cujus improbitate singulari, gravissimarum legationum querimonia, audistis. Adspicite, judices, vultum hominis et adspectum: et ex ea contumacia, quam hic in perditis

intellige, *edicere*, vel *dicere*. Pro *edicerent*, quidam *dicerent*, usitatius sane: sed et illud rectum, v. Clav. in *edicere*.

17 *populusque Rom. idem jusserat*] Hæc in parenthesi accipenda: alias esse deberet *quos pop. R.*

18 *in segetibus*] int. in modo ac numero jugerum, quæ conseruntur: nam is debebat subscribi.

19 *grano uno possit arator*] Edidi *possit* pro *posset*. nam respondere debet verbo *tradit*: itemque sequentia exigunt.

rebus retinet, illos ejus spiritus Sicilienses quos fuisse putetis, cogitate ac recordamini. Hic est Apronius, quem in provincia tota Verres, cum undique nequissimos homines conquisisset, et cum ipse secum sui similes duxisset, non parum multos, nequitia, luxuria, audacia, sui simillimum judicavit. Itaque istos inter se perbrevi tempore, non res, non ratio, non commendatio aliqua, sed studiorum turpi-
23 tudo similitudoque conjunxit. Verris mores improbos impurosque nostis. fingite vobis, si potestis, aliquem, qui in omnibus istis rebus par ad omnium flagitiorum nefarias libidines esse possit: is erit Apronius ille; qui, ut ipse non solum vita, sed etiam corpore atque ore significat, immensa aliqua [20] vorago est ac gurges vitiorum turpitudinumque omnium. Hunc in omnibus stupris, hunc in fanorum expilationibus, hunc in impuris conviviis principem adhibebat: tantamque habebat morum similitudo conjunctionem atque
b. concordiam, ut Apronius, qui aliis inhumanus ac barbarus, isti uni commodus ac disertus videretur: ut, quem omnes odissent, neque videre vellent, sine eo iste esse non posset: ut, cum alii, ne conviviis quidem iisdem, quibus Apronius, hic iisdem etiam poculis uteretur: postremo, ut odor Apronii tæterrimus oris et corporis, quem (ut ajunt) ne bestiæ quidem ferre possent, uni isti suavis et jucundus videretur. Ille erat in tribunali proximus: [21] in cubiculo socius: in convivio dominus: ac tum maxime, cum, accubante prætextato prætoris filio, in convivio saltare nudus cœperat.
10 Hunc, uti dicere institui, principem Verres ad fortunas
24 aratorum vexandas diripiendasque esse voluit: hujus audaciæ, nequitiæ, crudelitati, fidelissimos socios, optimosque cives, scitote, hoc prætore traditos, judices, atque addictos fuisse, novis institutis et edictis, tota Hieronica lege (quemadmodum antea dixi) rejecta et repudiata.

25 Primum, edictum, judices, audite præclarum: *quantum decumanus edidisset aratorem sibi decumæ dare oportere, ut tantum arator decumano dare cogeretur.* Quomodo? quantum poposcerit Apronius, dato. Quid est hoc? utrum prætoris institutum in socios, an in hostes victos insani edictum atque imperium tyranni? [22] Ego tantundem, quantum ille poposcerit? poscet omne, quantum exaravero. Quid omne? immo plus etiam, inquit, si volet. Quid tum?

20 *vorago est aut gurges*] Cum hæc sint synonyma, cur interponitur *aut?* Corr. *ac*, quod Ursinus in libro vetere reperit et placebat Mureto.

21 *in cubiculo solus*] Ms. vetus *socius*, quod Lamb. aliique receperunt. idque et ipse verum puto. elegans gradatio est, *proximus, socius, dominus.* Refertur autem ad res venereas, in quibus socium fuisse, et alibi dicit.

22 *Ego tant.*] Est oratio oratoris legentis vel audientis. Ms. Hotom. *Eho!* item alii *tantum dem*, quod probat Hotomannus. Vereor ne *dem* sit a glossa, atque delendum.

Quid censes? Aut dabis, aut contra edictum fecisse damnabere. Per deos immortales! quid est hoc? verisimile enim non est. Sic mihi persuadeo, judices: tametsi omnia in 26
istum hominem convenire putetis, tamen hoc vobis falsum videri. Ego enim, cum hoc tota Sicilia diceret, tamen affirmare non auderem, si hæc edicta non ex ipsius tabulis totidem verbis recitare possem: sicuti faciam. Da, quæso, scribæ: recitet ex codice. Recita edictum de professione. EDICTUM DE PROFESSIONE. Negat me recitare totum. p. 153.
nam id significare nutu videtur. Quid prætereo? an illud, a.
ubi caves tamen Siculis, et miseros respicis aratores? edicis enim, te in decumanum, [23] si plura sustulerit, quam debitum sit, in octuplum judicium daturum esse. Nihil mihi placet prætermitti. Recita hoc quoque, quod postulat; totum recita. EDICTUM DE JUDICIO IN OCTUPLUM. Judicio ut arator decumanum persequatur? miserum atque iniquum, ex agro homines traduci in forum, ab aratro ad subsellia, ab usu rerum rusticarum ad insolitam litem atque judicium. Cum omnibus in aliis vectigalibus, Asiæ, Mace- 11
doniæ, Hispaniæ, Galliæ, Africæ, Sardiniæ, ipsius Italiæ, 27
[24] [quæ vectigalia sunt,] cum in his, inquam, rebus omnibus publicanus petitor ac pignerator, non ereptor neque possessor soleat esse; tu de optimo, de justissimo, de honestissimo genere hominum, hoc est, de aratoribus, ea jura constituebas, quæ omnibus aliis essent contraria. Utrum est æquius, decumanum petere, an aratorem repetere? judicium, integra re, an perdita, fieri? eum, qui manu quæsierit, an eum, qui digito licitus sit, possidere? Quid [25] qui in singulis jugis arant, qui ab opere ipsi non recedunt, quo in numero magnus ante te prætorem numerus, magna multitudo Siculorum fuit; quid facient? cum dederint Apronio, quod poposcerit, relinquent arationes? relinquent Larem familiarem suum? venient Syracusas, ut, te prætore videlicet, [26] æquo [jure,] Apronium, delicias ac vitam tuam, judicio recuperatorio persequantur? Verum esto. reperietur 28
aliquis fortis et experiens arator, qui, cum tantum dederit decumano, quantum ille deberi dixerit, judicio repetat, et pœnam octupli persequatur. Exspecto vim edicti, severi-

23 *si plura sust.*] Cicero scripsit sine dubio, *si plus*, ut omnibus aliis locis.

24 *quæ vectigalia sunt*] Torquent se in his corrigendis viri docti. Est spurium, e margine in textum assumtum, in quo elogium scriptum erat hoc, argumentum loci. Uncis inclusi.

25 *qui in singulis jugis arant.*] Tenuiores aratores, qui tenuem modum agri arant, adeoque ipsi soli omnem laborem rusticum sustinent.

26 *æquo jure*] Hic neminem vidi, qui hæreret. At ego hæsi. Quid et quomodo *æquo jure, judicio recuperatorio?* Arbitror *jure* delendum. ita bene omnia respondent: *te prætore videlicet, æquo — Apronium delicias* &c. ita bellissima ironia existit.

tatem prætoris: faveo aratori, cupio octupli damnari Apro-
b. nium. Quid tandem postulat arator? nihil, nisi ex edicto
judicium in octuplum. Quid Apronius? non recusat. quid
prætor? jubet recuperatores rejicere. Decurias scribamus.
Quas decurias? [27] de cohorte mea rejicies, inquit. Quid?
ista cohors quorum hominum est? Volusii haruspicis, et
Cornelii medici, et horum canum, quos tribunal meum vi-
des lambere. Nam de conventu nullum umquam judicem,
nec recuperatorem dedit. iniquos decumanis esse ajebat
omnes, qui ullam agri glebam possiderent. Veniendum
erat ad eos contra Apronium, qui nondum etiam Aproniani
12 convivii crapulam exhalassent. O præclarum et comme-
morandum judicium! o severum edictum! o tutum perfu-
gium aratorum!

29 Atque, ut intelligatis, cujusmodi ista judicia in octu-
plum, cujusmodi istius de cohorte recuperatores existimati
sint; sic attendite. Ecquem putatis decumanum, hac licen-
tia permissa, ut tantum ab aratore, quantum poposcisset,
auferret, plus, quam deberetur, poposcisse? Considerate
cum vestris animis vosmetipsi, ecquem putetis, præsertim
cum id [28] non solum avaritia, sed etiam imprudentia acci-
pere potuerit. multos necesse est. At ego omnes dico plus,
ac multo plus, quam decumas, abstulisse. Cedo mihi unum
ex triennio præturæ tuæ, qui octupli damnatus sit. damna-
tus? immo vero, in quem judicium ex edicto tuo postula-
tum sit. Nemo erat videlicet aratorum, qui injuriam sibi
factam queri posset: nemo decumanorum, qui grano am-
plius sibi, quam deberetur, deberi professus esset. immo
vero contra, rapiebat et asportabat, quantum a quoque vo-
lebat, Apronius: omnibus autem locis aratores spoliati ac
vexati querebantur: neque tamen ullum judicium reperie-
30 tur. Quid est hoc? tot viri fortes, honesti, gratiosi, tot
p. 154. Siculi, tot equites Romani ab uno homine nequissimo ac
a. turpissimo læsi, pœnam octupli sine ulla dubitatione com-
missam, non persequebantur? quæ causa? quæ ratio est?
una illa, judices, quam videtis: quod ultro etiam illusos se
et irrisos ab judicio discessuros videbant. Etenim quod
esset judicium, cum e Verris turpissimo flagitiosissimoque
comitatu tres recuperatorum nomine assedissent, asseclæ
istius, non a patre ei traditi, sed a meretricula commen-
31 dati? Ageret videlicet causam arator: nihil sibi frumenti
ab Apronio relictum, bona sua etiam direpta: se pulsatum

27 *de cohorte mea rejicies*] Grævius bene *rejicies* deleri vult. Int. scribamus, quæ sint de cohorte mea. Nam cum *decuriis* non bene convenit *rejicere.*

28 *non s. avaritia, sed e. imprudentia*] Sic cum Grævio e Mss. vett. edidi pro vulg. *non s. sine av. sed etiam sine impudentia:* in quo sensus commodus non est.

verberatumque diceret. [29]conferrent viri boni capita: de
comissatione loquerentur inter se, ac de mulierculis, si quas
a prætore abeuntes possent deprehendere. res agi videretur.
surrexisset Apronius, nova dignitas publicani, non ut decu-
manus, squaloris plenus ac pulveris; sed unguentis oblitus,
vino vigiliisque languidus. omnia primo motu ac spiritu
suo, vini, unguenti, corporis odore complesset. dixisset
hæc, quæ vulgo dicere solebat, non se decumas emisse,
sed bona fortunasque aratorum: non se decumanum esse
Apronium, sed Verrem alterum: dominum illorum ac ty-
rannum. Quæ cum dixisset, illi viri optimi de cohorte
istius recuperatores, non de absolvendo Apronio delibera-
rent, sed quærerent, ecquo modo [30]petitorem ipsum Apro-
nio condemnare possent. Hanc tu licentiam diripiendorum 13
aratorum cum decumanis, hoc est, Apronio permisisses, 32
ut, quantum vellet, posceret: quantum poposcisset, aufer-
ret: hoc tibi defensionis ad judicium tuum comparabas,
habuisse te edictum, recuperatores daturum in octuplum?
Si mehercule ex omni copia conventus Syracusani, splen-
didissimorum honestissimorumque hominum, faceres pote-
statem aratori, non modo rejiciundi, sed etiam sumendi re-
cuperatores; tamen hoc novum genus injuriæ ferre nemo b.
posset, te, cum tuos omnes fructus publicano tradidisses, et
rem de manibus amisisses, tum bona tua repetere, ac perse-
qui lite atque judicio. Cum vero verbo judicium sit in 33
edicto, re quidem vera tuorum comitum, hominum nequis-
simorum, collusio cum decumanis, sociis tuis, atque adeo
procuratoribus; tamen audes illius judicii mentionem fa-
cere; præsertim cum id non modo oratione mea, sed etiam
re ipsa refellatur? cum in tantis incommodis aratorum, in-
juriisque decumanorum, nullum ex isto præclaro edicto
non modo factum, sed ne postulatum quidem judicium in-
veniatur? Erit tamen in aratores lenior, quam videtur. 34
nam, qui in decumanos octupli judicium se daturum edixit,
idem habuit in edicto, se in aratorem in quadruplum datu-
rum. Quis hunc audet dicere aratoribus infestum aut ini-
micum fuisse? quanto lenior est, quam in publicanum?
Edixit, ut, quod decumanus edidisset sibi dari oportere,
id ab aratore magistratus Siculus exigeret. Quid dereli-
quit judicii, quod in aratorem dari posset? Non malum
est, inquit, esse istam formidinem: ut, cum exactum sit
ab aratore, tamen ne se commoveat, reliquus metus judicii
sit. Si judicio a me vis exigere, remove Siculum magi-

29 *conferrent b. v. capita*] Velut deliberaturi de sententia ferenda, ut in consilium a prætore missi. Lepidissimus locus.

30 *petitorem i. Apronio condemnare*] Hæret hic Grævius, et corrigit *condonare*, sensu recto, sed id est etiam *condemnare Apronio*, ut L. II. c. 8.

stratum: si hanc vim adhibes, quid opus est judicio? Quis porro erit, qui non malit decumanis tuis dare, quod poposcerit, quam ab asseclis tuis quadruplo condemnari?

14 Illa vero præclara est clausula edicti, quod omnium con-
35 troversiarum, quæ essent inter aratorem et decumanum, si uter velit, edicit, se recuperatores daturum. Primum, quæ potest esse controversia, cum is, qui petere debet, aufert? et cum is non, quantum debetur, sed quantum
p. 155. commodum est, aufert? ille autem, unde ablatum est,
a. judicio suum recuperare nullo modo potest? deinde in hoc [31] homo lynceus etiam callidus ac veterator esse vult, quod ita scribit, SI UTER VOLET, RECUPERATORES DABO. Quam lepide se furari putat? Utrique facit potestatem; sed utrum ita scripserit, si uter volet, an, si decumanus volet, nihil interest. arator enim tuos istos recuperatores numquam volet.

36 Quid? illa cujusmodi sunt, quæ ex tempore, ab Apronio admonitus, edixit? Q. Septitio, honestissimo homine, equiteque Romano, resistente Apronio, et affirmante, se plus decuma non daturum, exoritur peculiare edictum repentinum, ne quis frumentum de area tolleret ante, quam cum decumano pactus esset. Ferebat hanc quoque iniquitatem Septitius, et imbri frumentum corrumpi in area patiebatur: cum illud edictum repente uberrimum et quæstuosissimum nascitur, ut ante Kalendas Sext. omnes decumas ad aquam
37 deportatas haberent. Hoc edicto non Siculi (nam eos quidem jam superioribus edictis satis perdiderat atque afflixerat), sed isti ipsi equites Romani, qui suum jus retinere se contra Apronium posse erant arbitrati, splendidi homines, et aliis prætoribus gratiosi, vincti Apronio traditi sunt. Attendite enim, cujusmodi edicta sint. NE TOLLAT, inquit, EX AREA, NISI ERIT PACTUS. Satis hæc magna vis est ad inique paciscendum. malo enim plus dare, quam non mature ex area tollere. At ista vis Septitium, et nonnullos Septitii similes, non coërcet; qui ita dicunt: Non tollam potius, quam paciscar. [32] His hoc opponitur: deportatum habeas ante Kalend. Sext. Deportabo igitur. Nisi pactus eris, non commovebis. Sic deportandi dies præstituta tollere cogebat ex area. Prohibitio tollendi, nisi pactus esset, vim adhibebat pactioni, non voluntatem.

31 *homo luteus*] Vetus lectio est *lynceus*, quod cum Victorio et Lambino edidi. Sensus est: vult videri callidus: non est mirum, nam est lynceus scil. qui est optimus. *homo luteus* non est ita aptum, quod refertur magis ad mores, quam ad ingenium. Ita edidit primus Aldus, et id Mss. quidam habent.

32 *His hoc opponitur*] Hæc est vera lectio, primum edita ab Aldo Nep. quam Gruterus dare voluit, sed operæ vulgatam *apponitur* servavere; nec id correxit Jac. Gronovius. Res ipsa docet, *opponitur* esse verum: sed et in Mss. bonis repertum est.

Jam vero illud non solum contra legem Hieronicam, nec 15
solum contra consuetudinem superiorum, sed etiam contra 38
omnia jura Siculorum, quæ habent a senatu populoque Ro- b.
mano, ne extra suum forum vadimonium promittere cogantur. Statuit iste, ut arator decumano, quo vellet decumanus, vadimonium promitteret. ut hic quoque Apronio, cum [33] ex Leontino usque Lilybæum aliquem vadaretur, ex miseris aratoribus calumniandi quæstus accederet. Quamquam illa fuit ad calumniam singulari consilio reperta ratio, quod edixerat, ut aratores jugera sationum suarum profiterentur. Quæ res cum ad pactiones iniquissimas magnam vim habuit, sicut ostendam, neque ad ullam utilitatem reipublicæ pertinuit; tum vero ad calumnias, in quas
omnes inciderent, quos vellet Apronius. Ut enim quisque 39
contra voluntatem ejus dixerat, ita in eum judicium de professione jugerum postulabatur. cujus judicii metu magnus a multis frumenti numerus ablatus, magnæque pecuniæ coactæ sunt: non quo jugerum numerum vere profiteri esset difficile, aut amplius etiam profiteri, (quid enim in eo periculi esse posset?) sed [34] causa erat judicii postulandi, quod ex edicto professus non esset. Judicium autem quod fuerit isto prætore, si, quæ cohors, et qui comitatus fuerit, meministis, scire debetis. Quid igitur est, quod ex hac iniquitate novorum edictorum intelligi velim, judices? Injuriamne factam sociis? at videtis. Auctoritatem supe-
riorum repudiatam? non audebit negare. Tantum Apro- 16
nium isto prætore potuisse? confiteatur necesse est. Sed 40
vos fortasse, quod vos lex commonet, id in hoc loco quæretis, num quas ex hisce rebus pecunias ceperit? Docebo,
cepisse maximas, omnesque eas iniquitates, de quibus antea p. 156. a.
dixi, sui quæstus causa [35] constituisse convincam, si prius illud propugnaculum, quo contra omnes meos impetus usurum se putat, ex defensione ejus dejecero.

Magno, inquit, decumas vendidi. Quid ais? an tu decumas, homo audacissime atque amentissime, vendidisti? tu partes eas, quas te senatus populusque Romanus voluit, an fructus integros, atque adeo bona fortunasque aratorum omnes vendidisti? Si palam præco jussu tuo prædicasset, non decumas frumenti, sed dimidias venire partes, et ita

33 *ex Leontino*] Sic edd. vett. Gruterus, nescio unde, tacitus edidit *a Leontinis*, quod tamen eodem redit.

34 *causa erat judicii postulandi*] Vidit Hotomannus, *postulandi* verum esse non posse, et *formidandi* correxit. Lambinus edidit ex ingenio *pertimescendi*. refertur enim hoc ad paullo ante commemoratum *hujus judicii metum*. Decernere de lectione substituenda non sum ausus.

35 *constituisse convincam*] Sic edd. pr. Ald. et aliæ veteres, quod et in Ms. Nannii fuit. Pro *convincam* Grævius *vincam*, e Mss. ap. Grut. Nihil interest. Ed. Victorii *irrupisse*, unde factum *reperisse* ab Lamb. Ald. Nep.

emptores accessissent, ut ad dimidias partes emendas; si
pluris vendidisses tu dimidias, quam ceteri decumas, cui-
nam mirum videretur? Quid vero, si præco decumas pro-
nuntiavit; re vera, hoc est, lege, edicto, conditione plus et-
iam, quam dimidiæ venierunt? tamen hoc tibi præclarum
putabis, te pluris, quod non licebat, quam ceteros, quod
oportebat, vendidisse? Pluris vendidi decumas, quam ceteri.
41 Quibus rebus id assecutus es? innocentia? Adspice ædem
Castoris: deinde, si audes, fac mentionem innocentiæ. Di-
ligentia? codicis lituras tui contemplare in Sthenii Thermi-
tani nomine: deinde aude te dicere diligentem. Ingenio?
qui testes interrogari priore actione nolueris, et iis tacitum
os tuum præbere malueris, quantumvis, et te, et patronos
tuos, ingeniosos esse dicito. Qua re igitur id, quod ais,
assecutus es? Magna est enim laus, si superiores consilio
vicisti, posterioribus exemplum atque auctoritatem reli-
quisti. Tibi fortasse idoneus fuit nemo, quem imitarere.
At te videlicet, inventorem rerum optimarum ac principem,
42 imitabuntur omnes. Quis aratorum, te prætore, decumam
dedit? quis duas? quis non maximo se affectum beneficio
putavit, cum tribus decumis pro una defungeretur, præter
paucos, qui propter societatem furtorum tuorum nihil om-
b. nino dederunt? Vide, inter importunitatem tuam, senatus-
que bonitatem, quid intersit. Senatus, cum temporibus
reipublicæ cogitur, ut decernat, ut alteræ decumæ exigan-
tur; ita decernit, ut pecunia pro his decumis solvatur ara-
toribus. ut, quod plus sumitur, quam debetur, id emi, non
auferri putetur. Tu, cum tot decumas non senatus con-
sulto, sed novis edictis tuis, nefariisque institutis exigeres
et eriperes: magnum te fecisse artitrabere, si pluris vendi-
deris, quam L. Hortensius, pater istius Q. Hortensii, quam
Cn. Pompeius, quam M. Marcellus; qui ab æquitate, ab
43 lege, ab institutis non recesserunt? An tibi unius anni, aut
biennii ratio habenda fuit: salus provinciæ, commoda rei
frumentariæ, ratio reipublicæ in posterum fuit negligenda?
cum ita rem constitutam accepisses, ut et populo Romano
satis frumenti ex Sicilia suppeditaretur, et aratoribus tamen
arare atque agros colere expediret? Quid effecisti? quid as-
secutus es? Ut populo Romano, prætore te, nescio quid ad
decumas accederet, deserendas arationes relinquendasque
curasti. Successit tibi L. Metellus. Tu innocentior, quam
Metellus? tu laudis et honoris cupidior? tibi enim consu-
latus quærebatur, Metello paternus honor et avitus negli-
gebatur. multo minoris vendidit, non modo, quam tu, sed
17 etiam, quam qui ante te vendiderunt. Quæro, si ipse
excogitare non poterat, quemadmodum quam plurimo ven-
deret; ne tua quidem recentia proximi prætoris vestigia

persequi poterat, ut tuis præclaris, abs te principe inventis
et excogitatis edictis atque institutis uteretur? Ille vero tum 44
se Metellum minime fore putasset, si te ulla in re imitatus
esset: qui ab urbe Roma, quod nemo umquam post hominum memoriam fecit, cum sibi in provinciam proficiscendum putaret, litteras ad Siciliæ civitates misit, per quas
hortatur et rogat, ut arent, ut [36] serant in beneficio populi
Romani. Hoc petit aliquanto ante adventum suum: et simul ostendit, se lege Hieronica venditurum, hoc est, in p. 157.
omni ratione decumarum nihil isti simile facturum. Atque a.
hæc, non cupiditate aliqua scribit adductus, ut in alienam
provinciam mittat litteras ante tempus; sed consilio, ne, si
tempus sationis præteriisset, granum in provincia Sicilia
nullum haberemus. Cognoscite Metelli litteras. Recita 45
epistolam L. Metelli. LITTERÆ L. METELLI. Hæ litteræ, 18
judices, L. Metelli, quas audistis, hoc, quantum est ex Sicilia frumenti hornotini, exaraverunt. glebam commosset in
agro decumano Siciliæ nemo, si Metellus hanc epistolam
non misisset. Quid? Metello divinitus hoc venit in mentem: an ab Siculis, qui Romam frequentissimi convenerant,
negotiatoribusque Siciliæ doctus est? quorum, quanti conventus ad Marcellos, antiquissimos Siciliæ patronos, quanti
ad Cn. Pompeium, consulem designatum, ceterosque illius
provinciæ necessarios, fieri soliti sint, quis ignorat? Quod
quidem judicium nulo umquam de homine factum est, ut
absens accusaretur ab iis palam, quorum in bona liberosque
summum imperium potestatemque haberet. Tanta vis erat
injuriarum, ut homines quidvis perpeti, quam non de istius
pravitate et injuriis deplorare et conqueri mallent. Quas 46.
litteras cum ad omnes civitates prope suppliciter misisset
Metellus; tamen antiquum modum sationis nulla ex parte
assequi potuit. diffugerant enim permulti, id quod ostendam: non solum arationes, sed etiam sedes suas patrias,
istius injuriis exagitati, reliquerant.

Non mehercule criminis augendi causa dicam, judices: sed,
quem accepi ipse oculis animoque sensum, hunc vere apud vos,
et, ut potero, planissime exponam. Nam, cum [37] quadrien- 47
nio post in Siciliam venissem; sic mihi affecta visa est, ut b.
hæ terræ solent, in quibus bellum acerbum diuturnumque
versatum est. quos ego campos antea collesque nitidissimos
viridissimosque vidissem, hos ita vastatos nunc, ac desertos
videbam, ut ager ipse cultorem desiderare, ac lugere dominum

36 *serant in benef. p. R.*] Grævius delevit *in*, quod non fuit in Ms. Nann. negatque commode dici *serere in b. p. R.* At serere beneficio p. R. quid est? beneficium erat in agris, non in serendo.

37 *quadriennio post*] int. meum e Sicilia decessum, exacta quæstura.

videretur. Herbitensis ager, Ennensis, [38] Morgantinus, Assorinus, [39] Imacharensis, Agyrinensis, ita relictus erat ex maxima parte, ut non solum jugerum, sed etiam dominorum multitudinem quæreremus. Ætnensis vero ager, qui solebat esse cultissimus, et, quod caput est rei frumentariæ, campus Leontinus, [40] cujus antea spes hæc erat, ut, cum obsitum vidisses, annonæ caritatem non vererere; sic erat deformis atque horridus, ut in uberrima Siciliæ parte Siciliam quæreremus. labefactarat enim vehementer aratores
19 jam superior annus: proximus vero funditus everterat. Tu
48 mihi etiam audes mentionem facere decumarum? Tu in tanta improbitate, tu in tanta acerbitate, in tot et tantis injuriis, cum in arationibus, et in earum rerum jure provincia Sicilia consistat; eversis funditus aratoribus, relictis agris, cum in provincia tam locuplete ac referta, non modo rem, sed ne spem quidem ullam reliquam cuiquam feceris, aliquid te populare putabis habere, cum dices, te pluris, quam ceteros, decumas vendidisse? Quasi vero aut populus Romanus hoc voluerit, aut senatus hoc tibi mandaverit, ut, cum omnes aratorum fortunas decumarum nomine eriperes, in posterum fructu illo commodoque rei frumentariæ populum Romanum privares; deinde, si quam partem tuæ prædæ ad summam decumarum addidisses, bene de populo Romano meritus viderere.

Atque perinde loquor, quasi in eo sit iniquitas ejus reprehendenda, quod propter gloriæ cupiditatem, ut aliquos
p. 158. summa decumarum vinceret, acerbiorem legem, duriora edi-
a. cta interposuerit, omnium superiorum auctoritatem repudi-
49 arit. Magno tu decumas vendidisti. Quid, si doceo, te non minus domum tuam avertisse, quam Romam misisse decumarum nomine? quid habet populare ratio tua, cum ex provincia populi Romani æquam partem tu tibi sumpseris, atque populo Romano miseris? quid, si duabus partibus doceo te amplius frumenti abstulisse, quam populo Romano misisse? tamenne putamus patronum tuum in hoc crimine cerviculam jactaturum, et [41] populo se ac coronæ daturum?

38 *Morgantinus*] Hæc est antiqua et vera scriptura, non *Murgentinus*, ut est in vulgg. v. Burm. ad Num. Sicil. p. 444.

39 *Imacharensis*] pro vulg. *Macharensis*, bene edidit Græv. et sic infr. c. 42. edidit etiam Gruterus: ubi tamen Ms. Hudecoperianus etiam habet *Macharensis*. *Hemicharensis* legendum esse disputat vir doctus Obs. Misc. Vol. V. p. 104.

40 *c. antea spes hæc erat*] Mss. quidam *species*, quod et Aldus nep. Lambinus et Grævius edidere. non bene. nam ei non convenit, *ut cum obsitum vidisses*. Sensus est: tanta erat fiducia istius agri, tam certum habebatur, propter famam fecunditatis, messem bonam fore, ut si modo consereretur, nemo dubitaret de bona messe. Sic *segetis certa fides meæ*, Hor. III, 16. 30. Opponuntur *agri calamitosi*, ubi tempestas, illuviones, siccitas timentur.

41 *populo se ac coronæ*] Sic cum Grævio edidi, e Ms. Nannii. Miror Gruterum servasse vulgatum, *ad coronam*, cujus sensus esset, ut coronam faciat; quod est alienum ab h. l.

Hæc vos antea, judices, audistis: verum fortasse ita audi-
stis, ut auctorem rumorem haberetis, sermonemque omnium.
cognoscite nunc, innumerabilem pecuniam frumentario no-
mine ereptam: ut simul illam quoque ejus vocem impro-
bam agnoscatis; qui se uno quæstu decumarum omnia sua
pericula redempturum esse dicebat. Audimus hoc jamdiu, 20
judices: nego quemquam esse vestrûm, quin sæpe audierit, 50
socios istius fuisse decumanos. nihil aliud arbitror in istum
falso esse dictum ab iis, qui male de isto existimarint, nisi
hoc. Nam socii putandi sunt, quos inter res communi-
cata est. Ego rem totam, fortunasque aratorum omnes,
istius fuisse dico: Apronium, Veneriosque servos, quod
isto prætore fuit novum genus publicanorum, ceteros-
que decumanos, procuratores istius quæstus et ministros
rapinarum fuisse dico. Quomodo hoc doces? quo modo 51
ex locatione illa columnarum docui istum esse prædatum?
opinor, ex eo maxime, quod iniquam legem novamque di-
xisset. Quis enim umquam conatus est jura omnia, et con-
suetudinem omnium commutare cum vituperatione, sine
quæstu? Pergam, atque insequar longius. Iniqua lege ven-
debas, quo pluris venderes. cur, [41] jam addictis et venditis b.
decumis, cum jam ad summam decumarum nihil, ad tuum
quæstum multum posset accedere, subito atque ex tempore
nova nascebantur edicta? nam ut vadimonium decumano,
quocumque is vellet, promitteretur: ut ex area, nisi pactus
esset, arator ne tolleret: ut ante Kalend. Sext. decumas
[42] deportatas haberet; hæc omnia, venditis decumis, anno
tertio te edixisse dico: quæ si reipublicæ causa faceres,
in vendundo essent pronuntiata: quia tua causa faciebas,
quod erat imprudentia prætermissum, id quæstu ac tempore
admonitus reprehendisti. Illud vero cui probari potest? 52
te sine tuo quæstu, ac maximo quæstu, tantam tuam infa-
miam, tantum capitis tui fortunarumque periculum negle-
xisse; ut, cum totius Siciliæ quotidie gemitus querimoni-
asque audires; cum, ut ipse dixisti, reum te fore putares;
cum hujusce judicii discrimen ab opinione tua non abhor-
reret; paterere tamen aratores indignissimis injuriis vexari
ac diripi? profecto, quamquam es singulari crudelitate et
audacia, tamen abs te totam alienari provinciam, tot [43] ho-

41 *jam addictis et venditis*] Edd. pr. omittunt *addictis et*. et Ms. Nann. quod secutus est Grævius, ante Aldus Nep. Aldus etiam in seqq. omisit *jam;* immo Ciceroni non est inusitatum jungere *addictum et venditum*, ut Phil. II, 21. et valet ad augendum. Ceterum unde sit *addictis et*, nondum reperi.

42 *deportatas haberent*] Scribendum est *haberet*, sicut ante, *arator ne tolleret:* nam ad eundem pertinet alterum. Quamquam aratoris verbo omnes intelliguntur, ut hactenus pluralis locum habere possit; est tamen durius h. l.

43 *homines honestissimos*] In ed.

mines honestissimos tibi inimicissimos fieri nolles, nisi hanc rationem et cogitationem salutis tuæ, pecuniæ cupiditas, ac
53 præsens illa præda superaret. Etenim, quoniam summam et numerum injuriarum, judices, vobis non possum exponere; singillatim autem de uniuscujusque incommodo dicere infinitum est; genera ipsa injuriarum, quæso, cognoscite.

21 Nympho est Centuripinus, homo navus et industrius, experientissimus ac diligentissimus arator. Is cum arationes magnas conductas haberet, (quod homines etiam locupletes, sicut ille est, in Sicilia facere consueverunt,) easque magna impensa, magno instrumento tueretur; tanta ab isto iniquitate oppressus est, ut non modo arationes relinqueret, sed
p. 159. etiam ex Sicilia profugeret, Romamque una cum multis ab
a. isto ejectis veniret. fecit ut decumanus Nymphonem negaret, ex edicto illo præclaro, quod nullam ad aliam rem, nisi ad hujusmodi quæstus pertinebat, numerum jugerum pro-
54 fessum esse. Nympho cum se vellet æquo judicio defendere, iste viros optimos recuperatores dat, eundem illum medicum Cornelium (is est Artemidorus Pergæus, qui in sua patria dux isti quondam, et magister [44] ad despoliandum Dianæ templum fuit,) et haruspicem Volusianum, et Valerium præconem. Nympho, antequam plane constitit, condemnatur. Quanti, fortasse quæritis. nulla erat edicti pœna certa. frumenti ejus omnis, quod in areis esset. Sic Apronius decumanus, non decumam debitam, non frumentum remotum atque celatum; sed tritici septem millia medimnûm ex Nymphonis arationibus, edicti pœna, non re-
22 demptionis aliquo jure tollit. Xenonis Meneni, nobilissimi
55 hominis, uxoris fundus erat colono locatus. colonus, quod decumanorum injurias ferre non poterat, ex agro profugerat. Verres in Xenonem judicium dabat illud suum damnatorium de jugerum professione. Xeno ad se pertinere negabat: fundum elocatum esse dicebat. dabat iste judicium, SI PARERET, jugera ejus fundi esse plura, quam colonus esset professus, tum uti Xeno damnaretur. Dicebat ille, non modo non arasse se, [45] id quod satis erat, sed nec dominum ejus esse fundi, nec locatorem: uxoris esse: eam ipsam suum negotium gerere: ipsam locavisse. Defendebat Xenonem homo summo splendore, et summa auctori-

Grut. additur *ac locupletissimos*, velut e Ms. Nannii, quod cum Grævio delevi.

44 *ad despoliandum t.*] Rectius foret *dispoliandum*, ut est infra IV, 20.

45 *id quod satis erat*] Restitui veterem lectionem, pro qua Hotomannus dedit *in satis*. Utinam explicasset aliquis, et latine dici ostendisset *arasse quod in satis est*. Illud autem commodum habet sensum: estque judicium Ciceronis. satis erat ad defendendum Xenonem, quod non araverat fundum. Nam qui *arat*, profiteri debet.

tate præditus, M. Cossetius. Iste nihilominus judicium
H-S LXXX millium dabat. Ille tametsi recuperatores de b.
cohorte latronum sibi parari videbat; tamen judicium ac-
cepturum se esse dicebat. Tum iste magna voce Veneriis
imperat, ut Xeno audiret; [46] *Dum res judicetur, hominem
ut asservent: cum judicatum sit, ad se adducant.* et illud si-
mul dixit; se non putare, illum, si propter divitias, pœnas
damnationis contemneret, etiam virgas contemnere. Hac
ille vi et hoc metu adductus, tantum decumanis, quantum
iste imperavit, exsolvit. Polemarchus est Murgentinus, 23
vir bonus atque honestus. Is, cum pro jugeribus quin- 56
quaginta, medimna IↃCC decumæ imperarentur, quod re-
cusabat, domum [47] ad istum [in jus] deductus est: et, cum
iste etiam cubaret, in cubiculum introductus est: quod, nisi
mulieri et decumano, patebat alii nemini. Ibi, cum pugnis
et calcibus conscissus esset, qui DCC medimnis decidere no-
luisset, mille promisit. Eubulides est Grosphus, Centuri-
pinus, homo cum virtute et nobilitate [48] domi suæ, tum
etiam pecunia princeps. Huic homini, judices, honestissi-
mæ civitatis honestissimo, non modo frumenti scitote, sed
etiam vitæ et sanguinis tantum relictum esse, quantum Apro-
nii libido tulit. nam vi, malo, plagis adductus est, ut fru-
menti daret, non quantum haberet, sed quantum cogeretur.
Sostratus, et Numenius, et Nymphodorus ejusdem civita- 57
tis, cum ex agris tres fratres consortes profugissent, quod
iis plus frumenti imperabatur, quam quantum exararant;
hominibus coactis, in eorum arationes Apronius venit,
omne instrumentum diripuit, familiam abduxit, pecus abe-
git. postea cum ad eum Nymphodorus venisset Ætnam, et
oraret, ut sibi sua restituerentur; hominem corripi ac su-
spendi jussit in oleastro quodam: quæ est arbor, judices,
in foro. tamdiu pependit in arbore socius amicusque populi

46 *Dum res judicetur*] Libri quidam, in his edd. pr. Ald. *judicaretur*, quod revocavit Grævius: male. Est enim contra legitimam rationem temporum. *asservent* requirit necessario *judicetur*. Ferrem tamen, si et *asservarent* edidisset, quod pariter est in edd. pr. sed id quoque locum non habet, quia sequitur *adducant*.

47 *ad istum* [*in jus*] *deductus est*] Restituimus ex edd. pr. *deductus*, pro *eductus*, quod plane est alienum. Sed miror, nemini verba *in jus* suspecta fuisse, quæ profecto sunt a glossatore inepto. neque enim ullo modo a Cicerone esse possunt. nam homo *domum* Verris *deductus* est. Ibi vero non venitur *in jus*, sed in foro, pro tribunali, ut omnes sciunt. Itaque ea verba uncis inclusi. Paullo post ex edd. pr. dedi *alii nemini*, non *nemini alii*. Nuspiam reperi verbo *nemini*, *neminem* in fine addi *alii*, *alium*. Immo hoc pronomen corrumpit vim illius verbi, propter quam in fine ponitur. sed fortasse verbum *alii* ipsum insititium est, et e glossa natum.

48 *domi suæ*] Grævius *suæ* delendum censet, ob rationes, quas J. Fr. Gronovius in Obss. nescio ubi, demonstrarit. Frustra. Est in his ipsis orationibus non modo *domi nobilis*, ut infr. c. 87. sed etiam *domi suæ nobilis*, ut IV, 7. et sæpe alibi.

p. 160. a. Romani, in sociorum urbe ac foro, colonus aratorque vester, quamdiu voluntas Apronii tulit.

58 Genera jamdudum innumerabilium injuriarum, judices, singulis nominibus profero: infinitam multitudinem injuriarum prætermitto. vos ante oculos animosque vestros, tota Sicilia decumanorum hos impetus, aratorum direptiones, hujus importunitatem, Apronii regnum proponite. Contempsit Siculos: non duxit homines, nec ipsos ad persequendum vehementes fore, et vos eorum injurias leviter
24 laturos existimavit. Esto: falsam de illis habuit opinio-
59 nem, malam de vobis: verumtamen cum de Siculis male mereretur, cives Romanos coluit, his indulsit, eorum voluntati et gratiæ deditus fuit. Iste cives Romanos? At
[49] nullis inimicior aut infestior fuit. Mitto vincla, mitto carcerem, mitto verbera, mitto secures: crucem denique illam prætermitto, quam civibus Romanis testem humanitatis in eos ac benivolentiæ suæ voluit esse: mitto, inquam, hæc omnia, atque in aliud dicendi tempus rejicio: de decumis, de civium Romanorum conditione in arationibus disputo: qui quemadmodum essent accepti, judices, audi-
60 stis ex ipsis. bona sibi erepta esse dixere. Verum hæc, quoniam ejusmodi causa fuit, ferenda sunt: nihil valuisse æquitatem, nihil consuetudinem: damna denique, judices, nulla tanta sunt, quæ non viri fortes, magno et libero animo affecti, ferenda arbitrentur. Quid, si equitibus Romanis
[50] non obscuris, neque ignotis, sed honestis et illustribus, manus ab Apronio, isto prætore, sine ulla dubitatione afferebantur? quid exspectatis? quid a me amplius dicendum putatis? an id agendum, ut eo celerius de isto transigamus, quo maturius ad Apronium possimus, id quod ego illi jam in Sicilia pollicitus sum, pervenire? qui C. Matrinium,
b. judices, summa virtute hominem, summa industria, summa gratia, Leontinis, in publico, biduum tenuit. atque ab Apronio, judices, homine in dedecore nato, ad turpitudinem educato, ad Verris flagitia libidinesque accommodato, equitem Romanum scitote biduum cibo tectoque prohibitum: biduum Leontinis, in foro, custodiis Apronii retentum atque servatum, neque ante dimissum, [51] quam ad con-
25 ditiones ejus depactus est. Nam quid ego de Q. Lollio,
61 judices, dicam, equite Romano spectato atque honesto? Clara res est, quam dicturus sum, tota Sicilia celeberrima atque notissima: qui cum araret in Ætnensi, cumque is ager

49 *nullis inimicior*] Etsi nulli Mss. aut edd. veteres sic habent, tamen *nullis* verum est, quia res necessario postulat, ut vidit Hotomannus. Male Grævius *nullus* revocavit.

50 *non obsc. neque ignotis*] Sunt synonyma, quæ per *atque* copulari debent.

51 *quam—depactus est*] an *esset?*

Apronio cum ceteris agris esset traditus; equestri vetere illa et auctoritate et gratia fretus, affirmavit, se decumanis plus quam deberet, non daturum. refertur ejus sermo ad Apronium. Enimvero iste ridere ac mirari, Lollium nihil de Matrinio, nihil de ceteris rebus audisse. mittit ad hominem Venerios: hoc quoque attendite, apparitores a prætore assignatos habuisse decumanum: si hoc mediocre argumentum videri potest, istum decumanorum nomine ad suos quæstus esse abusum: adducitur a Veneriis, atque adeo attrahitur Lollius commode, cum Apronius e palæstra redisset, et in triclinio, quod in foro Ætnæ straverat, decubuisset.
Statuitur Lollius in illo tempestivo gladiatorum convivio. 62
Non mehercule, quæ loquor, crederem, judices, tametsi vulgo audieram, nisi mecum ipse senex, cum mihi atque huic voluntati accusationis meæ lacrymans gratias ageret, summa cum auctoritate esset locutus. Statuitur, ut dico, eques Romanus, prope annos XC natus, in Apronii convivio, cum interea Apronius caput atque os suum unguento
perfricaret. Quid est, Lolli? inquit. tu, nisi malo coactus, p. 161.
recte facere nescis? Homo quid ageret; taceret, responde- a.
ret; quid faceret denique, illa auctoritate et ætate præditus, nesciebat. Apronius interea cœnam ac pocula poscebat. servi autem ejus, qui et moribus iisdem essent, quibus dominus, et eodem genere ac loco nati, præter oculos Lollii hæc omnia ferebant. Ridere convivæ: cachinnari ipse Apronius: nisi forte existimatis, eum in vino ac luxu non risisse, qui nunc in periculo atque exitio suo risum tenere non possit. Ne multa, judices: his contumeliis scitote Q. Lollium coactum, ad Apronii leges conditionesque venisse.
Lollius, ætate et morbo impeditus, ad testimonium 63
dicendum venire non potuit. Quid opus est Lollio? nemo hoc nescit: nemo tuorum amicorum, nemo abs te productus, nemo interrogatus, nunc se primum hoc dicet audire. M. Lollius, ejus filius, adolescens lectissimus, præsto est: hujus verba audietis. nam Q. Lollius ejus filius, qui Calidium accusavit, adolescens et bonus, et fortis, et in primis disertus, cum his injuriis contumeliisque commotus in Siciliam esset profectus, in itinere occisus est. cujus mortis causam fugitivi sustinent: re quidem vera nemo in Sicilia dubitat, quin eo sit occisus, quod habere clausa non potuerit sua consilia de Verre. Iste porro non dubitabat, quin is, qui antea alium studio adductus accusasset, sibi advenienti præsto esset futurus, cum esset parentis injuriis et domestico dolore commotus.

Jamne intelligitis, judices, quæ pestis, quæ immanitas in ve- 26
stra antiquissima, fidelissima, proximaque provincia versata 64
sit? Jam videtis, quam ob causam Sicilia, tot hominum antea

furta, rapinas, iniquitates, ignominiasque perpessa, non po-
b. tuerit hoc novum, ac singulare, atque incredibile genus in-
juriarum contumeliarumque perferre? Jam omnes intelli-
gunt, cur universa provincia defensorem suæ salutis eum
quæsivit, cujus iste fidei, diligentiæ, perseverantiæ, nulla
ratione [52] eripi posset. Tot judiciis interfuistis; tot homi-
nes nocentes et improbos accusatos, et vestra et superiorum
memoria, scitis esse; ecquem vidistis, ecquem audistis, in
tantis furtis, in tam apertis, in tanta audacia, tanta impu-
65 dentia esse versatum? Apronius stipatores Venerios secum
habebat: ducebat eos circum civitates: publice sibi con-
vivia parari, sterni triclinia, et in foro sterni jubebat: eo
vocari homines honestissimos, non solum Siculos, sed etiam
equites Romanos: ut, quicum inire convivium nemo um-
quam, nisi turpis impurusque voluisset, ad ejus convivium
spectatissimi atque honestissimi viri tenerentur. Hæc tu,
omnium mortalium profligatissime ac perditissime, cum
scires, cum audires quotidie, cum videres; si sine tuo ma-
ximo quæstu fierent, cum tanto periculo tuo fieri paterere at-
que concederes? et tantum apud te quæstus Apronii, tantum
ejus sermo inquinatissimus, et blanditiæ flagitiosæ value-
runt, ut numquam animum tuum cura tuarum fortunarum
66 cogitatioque tangeret? Cernitis, judices, quod et quan-
tum incendium decumanorum impetu non solum per agros,
sed etiam per reliquas fortunas aratorum; neque solum per
bona, sed etiam per jura libertatis et civitatis, isto prætore
pervaserit. videtis pendere alios ex arbore: pulsari autem
alios et verberari: porro alios in publico custodiri: destitui
alios in convivio: condemnari alios a medico et præcone
prætoris: bona tamen interea nihilominus eorum omnium
ex agris auferri ac diripi. Quid est hoc? populi Romani
imperium? populi Romani leges? judicia? socii fideles?
p. 162. provincia suburbana? nonne omnia potius ejusmodi sunt,
a. quæ, si Athenio vicisset, in Sicilia non fecisset? non, in-
quam, judices, esset ullam partem istius nequitiæ fugitivo-
rum insolentia consecuta.

27 Privatim hoc modo: quid? publice civitates quemadmo-
dum tractatæ sunt? audistis permulta indicia, et testimonia
67 civitatum, et reliquarum audietis. Ac primum de Agyri-
nensi populo, fideli et illustri, breviter cognoscite. Agyri-
nensis est in primis honesta civitas Siciliæ, hominum ante
hunc prætorem locupletium, summorumque aratorum. ejus
agri decumas cum emisset idem Apronius, Agyrium venit.
Qui cum eo cum apparitoribus, id est, cum minis ac vi venis-
set, poscere pecuniam grandem cœpit, ut, accepto lucro, dis-

52 *eripi posset*] Sic edidimus pro *possit*. Præcedit enim *quæsivit*.

cederet. nolle se negotii quidquam habere dicebat, sed accepta pecunia, quam primum aliam civitatem occurrere. Sunt omnes Siculi non contemnendi, si per nostros magistratus liceat; sed homines et satis fortes, et [53] satis plane frugi ac sobrii; et in primis hæc civitas, de qua loquor, judices.
Itaque homini in primis improbissimo respondent Agyri- 68
nenses, sese decumas ei, quemadmodum deberent, daturos: lucrum, cum ille magno præsertim emisset, non addituros. Apronius [54] certiorem facit istum, cuja res erat, quid rei
esset. Statim, tamquam conjuratio aliqua Agyrii contra 28
rempublicam facta, aut legatus prætoris pulsatus esset, ita Agyrio magistratus, et quinque-primi, accitu istius evocantur. Veniunt Syracusas: præsto est Apronius: ait, eos ipsos, qui venissent, contra edictum prætoris fecisse. Quærebant, quid? respondebat, se ad recuperatores esse dicturum. Iste, æquissimus homo, formidinem illam suam miseris Agyrinensibus injiciebat: recuperatores se de cohorte
sua daturum minabatur. Agyrinenses, viri fortissimi, ju- b.
dicium se passuros esse dicebant. Ingerebat iste Artemi- 69
dorum, Cornelium medicum, Valerium præconem, Tlepolemum pictorem, et ejusmodi recuperatores; quorum civis Romanus nemo erat; sed Græci sacrilegi, jampridem improbi, repente Cornelii. Videbant Agyrinenses, quidquid ad eos recuperatores Apronius attulisset, illum perfacile probaturum. condemnari cum istius invidia infamiaque malebant, quam ad ejus conditiones pactionesque accedere. Quærebant, quæ in verba recuperatores daret. Respondebat, SI PARERET, ADVERSUS EDICTUM FECISSE: [55] quæ in judicio dicturum esse dicebat. Iniquissimis verbis, improbissimis recuperatoribus, conflictari malebant, quam quidquam cum isto sua voluntate decidere. Summittebat iste Timarchidem, qui moneret eos, si saperent, ut transigerent. Pernegabant. Quid ergo? In singulos H-S quinquagenis millibus damnari mavultis? Malle dicebant. Tum iste clare, omnibus audientibus, QUI DAMNATUS ERIT, inquit, VIRGIS AD NECEM CÆDETUR. Hic illi flentes rogare atque orare cœperunt, ut sibi suas segetes, fructusque omnes, arationesque vacuas Apronio tradere liceret, ut
ipsi sine ignominia molestiaque discederent. Hac lege, 70
judices, decumas vendidit Verres. Dicat licet Hortensius,

53 *satis plane frugi*] Nescio cur *plane* additum sit, quod absolutionem et perfectionem indicat, quæ non consentit verbo *satis*.

54 *facit certiorem—quid rei esset.*] *Quid rei esset* mihi videtur esse glossatoris. *Certiorem facere* simpliciter dicitur in tali oratione.

55 *quæ in judicio dicturum esse d.*] Hæc tota appendicula mihi pariter spuria videtur, cui similis nunquam huic formulæ additur: nec ea ullum sensum commodum habet. Itaque frustra in ea corrigenda laborarunt viri docti.

29 si volet, magno Verrem vendidisse. Hæc conditio fuit isto
prætore aratorum, ut secum præclare agi arbitrarentur, si
vacuos agros Apronio tradere liceret. multas enim cruces
propositas effugere cupiebant. quantum Apronius edidisset
deberi, tantum ex edicto dandum erat. Etiamne si plus
edidisset, quam quantum natum esset? Etiam. Quomodo?
Magistratus ex ipsius edicto exigere debebant. At arator
p. 163. repetere poterat. Verum Artemidoro recuperatore. Quid,
a. si minus arator dedisset, quam poposcisset Apronius? Judi-
cium in aratorem in quadruplum. Ex quo judicum nume-
ro? Ex cohorte prætoris præclara hominum honesstissimo-
rum. Quid amplius? minus te jugerum professum esse
dico: [56] recuperatores rejice, quod adversum edictum fece-
ris. Ex quo numero? ex eadem cohorte. Quid erit extre-
mum? Si damnatus eris, (nam dubitatio damnationis, illis
recuperatoribus, quæ poterat esse?) virgis te ad necem
cædi necesse erit. His legibus, his conditionibus, erit quis-
quam tam stultus, qui decumas venisse arbitretur? qui ara-
tori novem partes reliquas factas esse existimet? qui non
intelligat, istum sibi quæstui prædæque habuisse bona, pos-
sessiones, fortunas aratorum? Virgarum metu Agyrinenses,
30 quod imperatum esset, facturos se esse dixerunt. Accipite
71 nunc, quid imperarit: et [57] dissimulate vos, si potestis, vos
intelligere, ipsum prætorem, quod tota Sicilia perspexerit,
redemptorem decumarum, atque adeo [58] arationum domi-
num ac regem fuisse. Imperat Agyrinensibus, ut decumas
ipsi publice accipiant: Apronio lucrum dent. Si magno
emerat, quoniam tu es, qui diligentissime pretium exqui-
sisti; qui, ut ais, magno vendidisti; quare putabas emptori
lucrum addi oportere? Esto: putabas. quamobrem impera-
bas, ut adderent? Quid est aliud, capere et conciliare pe-
cunias, in quo te lex tenet, si hoc non est, vi atque imperio
cogere invitos lucrum dare alteri, hoc est, pecuniam dare?
72 Age, quid tum? si Apronio, deliciis prætoris, lucelli ali-
quid jussi sunt dare, putate Apronio datum, si Apronianum
lucellum ac non prætoria præda vobis videbitur. Imperas,
ut decumas accipiant: Apronio dent lucrum, tritici me-
b. dimnûm XXXIII. Quid est hoc? una civitas ex uno agro
[59] plebei Romanæ prope menstrua cibaria prætoris imperio

56 *recuperatores rejici*] Non capiebat hoc Grævius, corrigebatque *recipe*: quod Latini certe non dicunt: *accipe* dixeris. Sed *rejice* verum est. v. infr. 59. et Clav. in h. v.

57 *dissimulate vos, si p. vos*] Primum *vos* est delendum: nam ad *dissimulate* non pertinet, et emphaseos causa repetitum esse, h. l. frigidum sit.

58 *aratorum dominum*] Ms. Nannii *arationum*, quod recepit Car. Stephanus, præfert Grævius. bene. nam melius convenit verbo *decumarum*.

59 *plebei Rom.*] Sic in Ms. repertum, (etiam *plebis*), recepitque post nonnullos alios Grævius. recte. Nempe *plebei* est genitivus: sunt menstrua cibaria plebis R. Ceterum locus hic est nota-

donare Apronio cogitur. tu magno decumas vendidisti, cum
tantum lucri decumano sit datum? Profecto, si pretium ex-
quisisses diligenter, tum, cum vendebas, x medimna potius
addidissent, quam H-S iↄc postea. Magna præda videtur:
audite reliqua, et diligenter attendite, quo minus miremini,
Siculos, re necessaria coactos, auxilium a patronis, a con-
sulibus, a senatu, a legibus, a judiciis petivisse. Ut proba- 73
ret Apronius [60] hoc triticum, imperat Agyrinensibus Verres,
ut in medimna singula dentur Apronio H-S III. Quid est 31
hoc? tanto numero frumenti, lucri nomine, imperato et ex-
presso, nummi præterea exigentur, ut probetur frumentum?
an poterat non modo Apronius, sed quivis, exercitui si me-
tiundum esset, improbare Siculum frumentum, quod isti ex
area, si vellet, admetiri licebat? Frumenti tantus numerus
imperio tuo datur, et cogitur. non est satis. nummi præter-
ea imperantur. dantur. parum est. Pro decumis hordei alia
pecunia cogitur. jubes H-S XXX lucri dari. Ita ab una ci-
vitate, vi, minis, imperio, injuriaque prætoris eripiuntur tri-
tici medimnûm XXXIII, et præterea H-S LX. An hæc obscu-
ra sunt? aut, si omnes homines velint, obscura esse possunt,
quæ tu palam egisti, in conventu imperasti, omnibus in-
spectantibus coëgisti? qua de re Agyrinenses magistratus,
et quinqueprimi, [61] quos tu tui quæstus causa evocasti, acta
et imperia tua domum ad senatum suum renuntiaverunt:
quorum renuntiatio, legibus illorum, litteris publicis man-
data est: quorum legati, homines nobilissimi, Romæ sunt,
qui hoc idem pro testimonio dixerunt. Cognoscite Agyri- 74
nensium publicas litteras: deinde testimonium publicum p. 164.
civitatis. Recita litteras publicas. LITTERÆ PUBLICÆ. a.
Recita testimonium publicum. TESTIMONIUM PUBLICUM.
Animadvertistis in hoc testimonio, judices, Apollodorum,
cui Pyragro cognomen est, principem suæ civitatis, lacry-
mantem testari ac dicere, numquam post populi Romani
nomen ab Siculis auditum et cognitum, Agyrinenses contra
quemquam infimum civem Romanum dixisse, aut fecisse
quippiam; qui nunc contra prætorem populi Romani ma-
gnis injuriis, et magno dolore publice testimonium dicere co-
gerentur. Uni, mehercule, huic civitati, Verres, obsistere
tua defensione non potes: tanta auctoritas est in eorum
hominum fidelitate, tantus dolor in injuria, tanta religio in

bilis ad intelligendam summam frumenti plebi divisi ex lege Sempronia; eam fuisse in annos singulos ad 200000. modiorum.

60 *hoc triticum*] Grævius e Ms. Nannii post Car. Steph. addit, *quod ei dabatur*. At ea est mera glossa, quæ debebat monere, ne ad triticum decumanum hæc probatio referretur. Sed res per se patet. Itaque non sum Grævium imitatus.

61 *quos tu tuique quæstus*] Male *tuique* e Ms. Nanniano editum est: quod ex initio verbi sequentis natum est; at bene ex eodem additum *tu*.

testimonio. Verum non una te tantum, sed universæ, similibus afflictæ incommodis, legationibus ac testimoniis publicis [62] persequuntur.

32 Etenim deinceps videamus, Herbitensis civitas, honesta,
75 et antea copiosa, quemadmodum spoliata ab isto ac vexata sit. At quorum hominum? summorum aratorum, remotissimorum a foro, judiciis, controversiis: quibus parcere et consulere, homo impurissime, et quod genus hominum studiosissime conservare debuisti. Primo anno venierunt ejus agri decumæ tritici medimnûm XVIII. Atidius, istius item minister in decumis, cum emisset, et præfecti nomine cum venisset Herbitam cum Veneriis, locusque ei publice, quo deverteretur, datus esset; coguntur Herbitenses ei lucri dare tritici medimnûm XXXVII, cum decumæ venissent tritici medimnûm XVIII. Atque hoc tantum triticum lucri coguntur dare publice, cum jam privatim aratores ex agris, spoliati atque exagitati decumanorum injuriis, profugissent.
76 Anno secundo cum emisset Apronius decumas tritici medimnûm XXV millibus, et ipse Herbitam cum illa prædonum copia manuque venisset; populus publice coactus est
b. ei [63] conferre lucri tritici medimnûm XXVI, et accessionem H-S CIↃCIↃ. De accessione dubito, an Apronio ipsi data sit, merces operæ, pretiumque impudentiæ. De tritici quidem numero tanto, quis potest dubitare, quin ad istum prædonem frumentarium, sicut Agyrinense frumentum, pervenerit? Anno vero tertio in hoc agro consuetudine usus
33 est regia. Solere, ajunt, barbaros reges [64] Persarum ac Syrorum, plures uxores habere: his autem uxoribus civitates attribuere, hoc modo: Hæc civitas mulieri redimiculum præbeat, hæc in collum, hæc in crines. ita populos habent universos non solum conscios libidinis suæ, verum etiam
77 administros. Eandem istius, qui se regem Siculorum esse ducebat, licentiam libidinemque fuisse cognoscite. Æschrionis Syracusani uxor est Pippa; cujus nomen istius nequitia tota Sicilia pervulgatum est: de qua muliere versus plurimi supra tribunal et supra prætoris caput scribebantur. Hic Æschrio, Pippæ vir adumbratus, in Herbitensibus decumis novus instituitur publicanus. Herbitenses cum viderent, [65] si ad Æschrionem pretium redisset, se ad arbitrium

62 *persequuntur*] Recte e Ms. Franc. Grævius. Vulgo *persequentur*.

63 *conferre lucri tritici m.*] In hoc loco mihi *lucri* durius est, videturque commode abesse et intelligi posse. Nam de lucro sermonem esse, sua sponte e superioribus patet: et inde videtur repetitum.

64 *Persarum ac Syrorum*] Reges Syriæ quomodo barbari dicuntur, cum sint Græci? An quia Persas dicit, non Parthos, etiam veteres Syriæ reges sunt intelligendi, vel Assyrii?

65 *si ad Æschrionem pretium redisset*] Grævius e Ms. Nann. *recidisset*. Sed quid est *pretium recidit*, vel *redit*, in hac caussa? Cicero scripsit *negotium*, scil. redemtio, vel decumæ, quæ redimuntur. Sic Verr. I, 54. *si res abiret ab eo mancipe:* c. 56. *ad aliquem per-*

libidinosissimæ mulieris spoliatum iri; liciti sunt usque eo, quoad se efficere posse arbitrabantur. supra adjecit Æschrio. neque enim metuebat, ne, prætore Verre, decumana mulier damno affici posset. Addicitur medimnûm XXXV. millibus dimidio fere pluris, quam superiore anno. Aratores funditus evertebantur: et eo magis, quod jam superioribus annis exhausti erant ac pæne perditi. Intellexit iste, ita magno venisse, ut amplius ab Herbitensibus exprimi non posset. demit de capite medimnûm CIↃ CIↃ CIↃ IↃC. jubet in tabulas [66] pro medimnûm XXXV referri XXXI et CCCC. Hordei 78
decumas ejusdem agri Docimus emerat. Hic est Docimus, 34
qui ad istum deduxerat Tertiam, Isidori mimi filiam, vi p. 165.
abductam ab Rhodio tibicine. Hujus Tertiæ plus etiam, a.
quam Pippæ, plus quam ceterarum, ac prope dicam, tantum apud istum in Siciliensi prætura auctoritas valuit, quantum in urbana Chelidonis. Veniunt Herbitam duo prætoris æmuli, non molesti, muliercularum teterrimarum improbissimi cognitores, incipiunt postulare, poscere, minari. non poterant tamen, cum cuperent, Apronium imitari. Siculi Siculos non tam pertimescebant. Cum omni ratione tamen illi calumniarentur; promittunt Herbitenses vadimonium Syracusas. Eo posteaquam ventum est, coguntur Æschrioni, id est, Pippæ, dare tantum, quantum erat de capite demptum, tritici [67] medimnûm CIↃ CIↃ CIↃ DC. Mulierculæ publicanæ noluit ex decumis nimium lucri dare, ne forte ab nocturno suo quæstu animum ad vectigalia redimenda transferret. Transactum putabant Herbitenses; cum 79
iste, quid de hordeo, inquit, et Docimo, amiculo meo? quid cogitatis? At hoc agebat in cubiculo, judices, atque in lectulo suo. Negabant illi sibi quidquam esse mandatum. Non audio: numerate H-S XV. Quid facerent miseri? aut quid recusarent? præsertim cum in lectulo decumanæ mulieris vestigia viderent recentia, quibus illum inflammari ad perseverandum intelligebant? Ita civitas una sociorum atque amicorum, duabus teterrimis mulierculis, Verre prætore, vectigalis fuit. Atque ego nunc, eum frumenti numerum, et eas publice pecunias decumanis ab Herbitensibus datas esse dico: quo illi frumento, et quibus pecuniis tamen a decumanorum injuriis cives suos non redemerunt. perditis enim et direptis aratorum bonis, hæc decumanis merces dabatur, ut aliquando ex eorum agris atque ex urbibus abirent. Ita- 80
que cum Philinus Herbitensis, homo disertus, et prudens, b.

*venire*. Poterat et *negotium* dicere, quod certo scio me in eadem re legisse.

66 *pro medimnum* XXXV.] Sic correximus vulgatum numerum XXXI. qui est manifeste vitiosus. Idem esse debet qui ante. nam a m. 35. mill. detractis 3600. relinquuntur 31400.

67 *med.* CIↃ CIↃ CIↃ IX.] Scripsimus DC pro IX e cap. præcedente. et sic olim editum fuit.

et domi nobilis, de calamitate aratorum, et de fuga, et de reliquorum paucitate publice diceret; animadvertistis, judices, gemitum populi Romani, cujus frequentia huic causæ numquam defuit. qua de paucitate aratorum alio loco dicam.

35 Nunc illud, quod pæne præterii, non omnino relinquendum videtur. nam, per deos immortales! quod de capite ipso demsit, [68] quo tandem modo vobis non modo feren-
81 dum, verum etiam audiendum videtur? Unus adhuc fuit post Romam conditam (dii immortales faxint, ne sit alter!) cui respublica [69] totam se traderet, temporibus coacta, et malis domesticis, L. Sulla. Hic tantum potuit, ut nemo, illo invito, nec bona, nec patriam, nec vitam retinere posset: tantum animi habuit ad audaciam, ut dicere in concione non dubitaret, bona civium Romanorum cum venderet, se prædam suam vendere. Ejus omnes res gestas non solum obtinemus; verum etiam propter majorum incommodorum et calamitatum metum, publica auctoritate defendimus. Unum hoc illius senatus consulto reprehensum, decretumque est, ut, quibus ille de capite demsisset, [70] hi pecunias in ærarium referrent. [71] Statuit senatus hoc, ne illi quidem esse licitum, cui concesserat omnia, a populo fa-
82 ctarum quæsitarumque rerum summas imminuere. Illum viris fortissimis judicarunt patres conscripti remittere de summa non potuisse: te mulieri teterrimæ recte remisisse senatores judicabunt? Ille, de quo lege populus Romanus jusserat, ut ipsius voluntas populo Romano esset pro lege, tamen in hoc uno genere, veterum religione legum, reprehenditur. tu, qui omnibus legibus implicatus tenebare, li-
p. 166. a. bidinem tibi tuam pro lege esse voluisti? in illo reprehenditur, quod ex ea pecunia remiserit, quam ipse quæsierat; tibi concedetur, qui de capite vectigalium populi Romani
36 remisisti? Atque in hoc genere audaciæ multo etiam impu-
83 dentius [72] in decumis Segestensium versatus est: quas cum

68 *quo tandem—videtur*] Hoc est e Ms. Nannii. Edd. pr. *quo tandem modo ferendum verum etiam audiendum videtur.* In hac lectione correxit Aldus *audiendum* pro eoque dedit *animadvertendum:* eaque jam vetus lectio dicitur Hotom. Grut. et aliis. Mihi illa vetustissima lectio non displicet.

69 *totam se traderet*] Sic Gruterus recte, ex libro Nannii. Edd. vett. habent *tradidit.* Vera latinitas post *unus fuit* requirit *traderet.*

70 *hi pecunias i. æ. r.*] Nimis generaliter dictum pro reliquas, residuas pecunias, demtas de capite, remissas. Edd. pr. *ne pecunias* &c. Cluent. 34. sunt *rei de pecuniis residuis.*

71 *Statuit senatus hoc, ne illi quidem*] Sic interpungendum: nam si *hoc* ad sequentia referas, constructio non procedit. Sed si plane abesset, melius etiam haberet. Melius etiam foret *concesserit*, quam *concesserat.* In seqq. *a populo factarum q. rerum* miror, viros doctos hæsisse. Res quæri et fieri dicuntur. Bene vidit Grævius. Et populus rem facit, armis sc.

72 *in decumis Segestensium*] sc. a quibus, etiamsi immunibus, c. 6. lege et fœdere, tamen decumas exegit.

addixisset eidem illi [73] Docimo, * hoc est, tritici modiûm quinque millibus, et accessionem adscripsisset H-S MD, coëgit Segestenses a Docimo tantidem [74] publice accipere: id quod ex Segestensium publico testimonio cognoscite. Recita testimonium publicum. TESTIMONIUM PUBLICUM. Audistis, quanti decumas acceperit a Docimo civitas, tritici modiûm quinque millibus, et accessionem. Cognoscite nunc, quanti se vendidisse retulerit. LEX DECUMIS VENDUNDIS C. VERRE PR. Hoc nomine videtis tritici modiûm CIↃ CIↃ CIↃ de capite esse demta, quæ cum de populi Romani victu, de vectigalium nervis, de sanguine detraxisset ærarii, Tertiæ mimæ condonavit. Utrum impudentius a sociis abstulit? an turpius meretrici dedit? an improbius populo Romano ademit? an audacius tabulas publicas commutavit? [75] Ex horum severitate te ulla vis, aut ulla largitio eripiet? [76] Sed si eripuerit; non intelligis, hæc, quæ jamdudum loquor, ad aliam quæstionem atque ad peculatus judicium pertinere? Itaque hoc mihi reservabo genus integrum to- 84
tum: ad illam, quam institui, causam frumenti ac decumarum revertar.

[77] Qui cum agros maximos ac feracissimos, per seipsum, hoc est, per Apronium, Verrem alterum, depopularetur; ad minores civitates habebat alios, quos, tamquam canes, immitteret, nequam homines et improbos: quibus aut frumentum, aut pecuniam publice [78] cogebat dare. A. Valen- 37
tius est in Sicilia, interpres: quo iste interprete non ad linguam Græcam, sed ad furta et flagitia uti solebat. Fit interpres hic, homo levis atque egens, repente decumanus, emit agri [79] Liparensis, miseri atque jejuni, decumas tritici b.
medimnis IↃC. Liparenses vocantur. ipsi accipere decumas, et numerare Valentio coguntur lucri H-S XXX millia. Per deos immortales! utrum tibi sumes ad defensionem? tantone minoris te decumas vendidisse, ut ad medimna

73 *Doc. hoc est, tr.*] Post *hoc est*, e Lambino *Tertiæ* addidit Grævius; sive e conjectura Lamb. sive e libro habuit. At nescio, quare hoc addiderit hic Cicero, cum res ante jam esset tradita. Melius *hoc est* deleatur. Sed nil decerno.

74 *publice accipere*] v. Clav.

75 *Ex horum severitate*] Deest vinculum, quo hæc cum superioribus jungantur. v. c. *Et ex. h.* aut *Ex horum ergo.*

76 *S. si eripuerit*] Sic recte edd. pr. quod et Grævius secutus est; non *eripueris* Nannii, quod Gruterus edidit. Ab iisdem *hæc* ante *quæ*, recte.

77 *Qui cum*] Nihil habet quo referatur, *qui.* arbitror esse delendum. est enim initium novi capitis.

78 *cogebat dari*] Cur *dari?* Cogebat civitates sc. quid? *dare.* Sic scribendum, ut alibi, v. c. c. 39. extr. *dare coacti sunt.*

79 *Lipar. miseri a. jejuni*] Fallere Ciceronem videri, ait Dorvillius Itin. Sic. p. 19. nam esse in illa insula valles fertiles; idque et Diodorum Sic. tradere: sed posse rationem mutatam esse post Ciceronis tempora. At sint aliquot valles, cetera et pleraque tamen sunt saxosa, ut res jejuna sit.

ɪↄc, xxx millia lucri, statim sua voluntate civitas adderet,
hoc est, tritici medimnûm ii millia? an, cum magno decu-
85 mas vendidisses, te expressisse ab invitis Liparensibus hanc
pecuniam? Sed quid ego ex te quæro, quid defensurus sis,
potius, quam cognoscam ex ipsa civitate, quid gestum sit?
Recita testimonium publicum Liparensium, deinde quem-
admodum Valentio nummi sint dati. TESTIMONIUM PUB-
LICUM, QUOMODO SOLUTUM SIT, EX LITTERIS PUB-
LICIS. Etiamne hæc tam parva civitas, tam procul a
manibus tuis atque a conspectu remota, sejuncta a Sicilia,
in insula inculta tenuique posita, cumulata aliis tuis majori-
bus injuriis, in hoc quoque frumentario genere, prædæ tibi
et quæstui fuit? quam tu totam insulam cuidam tuorum
sodalium, sicut aliquod munusculum, condonaras; ab hac
etiam hæc frumentaria lucra, tamquam a mediterraneis,
exigebantur? Itaque qui tot annis agellos suos ante te præ-
torem redimere a piratis solebant, iidem seipsos a te pretio
38 imposito redemerunt. Quid ergo? a Tissensibus, perparva
86 et tenui civitate, sed aratoribus laboriosissimis, frugalissi-
misque hominibus, nonne plus, lucri nomine, eripitur, quam
quantum frumenti omnino exararant? ad quos tu decuma-
num Diognotum Venerium misisti, novum genus publicani.
Cur hoc auctore non Romæ quoque servi publici ad vecti-
p. 167. galia accedant? Anno secundo Tissenses H-S xxi lucri
a. dare coguntur inviti, tertio anno CIↃ CIↃ CIↃ medimnûm
tritici, lucri Diognoto Venerio dare coacti sunt. Hic Dio-
gnotus, qui ex publicis vectigalibus [80] tanta lucra facit, vi-
carium nullum habet, nihil omnino peculii. Vos etiam
nunc dubitate, si potestis, utrum tantum numerum tritici
Venerius apparitor istius sibi acceperit, an huic exegerit.
87 Atque hæc ex publico Tissensium testimonio cognoscite.
TESTIMONIUM PUBLICUM TISSENSIUM. Obscure, judices,
prætor ipse decumanus est, cum ejus apparitores frumen-
tum a civitatibus exigant, pecunias imperent, aliquanto plus
ipsi lucri auferant, quam quantum populo Romano decu-
marum nomine daturi sunt? Hæc æquitas in tuo imperio
fuit, hæc prætoris dignitas, ut servos Venerios Siculorum
dominos esse velles. hic delectus, hoc discrimen, te prætore,
fuit, ut aratores in servorum numero essent, servi in publi-
39 canorum. Quid? Amestratini miseri, impositis ita magnis
88 decumis, ut ipsis reliqui nihil fieret, nonne tamen numerare
pecunias coacti sunt? Addicuntur decumæ M. Cæsio, cum
adessent legati Amestratini. statim cogitur Heraclius lega-
tus numerare H-S xxii. Quid hoc est? quæ est ista

80 *tanta lucra facit—n. habet*] Legendum est *fecit*. Refertur enim ad præteritum tempus, *habet* ad præsens.

præda? quæ vis? quæ direptio sociorum? Si erat Heraclio
ab senatu mandatum, ut emeret; emisset. si non erat; qui
poterat sua sponte pecuniam numerare? Cæsio renuntiat se
dedisse. Cognoscite renuntiationem ex litteris. Recita ex 89
litteris publicis. LITTERÆ PUBLICÆ. Quo senatus con-
sulto erat hoc legato permissum? nullo. cur fecit? coactus
est. quis hoc dicit? tota civitas. Recita testimonium pub-
licum. TESTIMONIUM PUBLICUM. Ab hac eadem civitate
anno secundo, simili ratione extortam esse pecuniam, et
Sex. Vennonio datam, ex eodem testimonio cognovistis. b.
At Amestratinos, homines tenues, cum eorum decumas me-
dimnis DCCC vendidisses Banobali Venerio, (cognoscite
nomina publicanorum,) cogis eos plus lucri addere, quam
quanti venierant, cum magno venissent. Dant Banobali
medimnis DCCC, H-S MD. Profecto numquam iste tam
amens fuisset, ut ex agro populi Romani plus frumenti
servo Venerio, quam populo Romano tribui pateretur, nisi
omnis ea præda, servi nomine, ad istum ipsum perveniret.
Petrini, cum eorum decumæ magno addictæ essent, tamen 90
invitissimi P. Nævio Turpioni, improbissimo homini,
qui injuriarum, Sacerdote prætore, damnatus est, H-S
XXXVII et IↃ dare coacti sunt. Itane dissolute decumas
[81] vendidisti, ut, cum modium esset H-S XV, decumæ autem
medimnûm III venissent, hoc est H-S XXXXV, lucri decu-
mano CIↃ CIↃ CIↃ H-S darentur? At permagno decumas
ejus agri [82] vendidi. Videlicet gloriatur, non Turpioni lu-
crum datum, sed Petrinis pecuniam ereptam. Quid? 40
Halicyenses, quorum incolæ decumas dant, ipsi agros im- 91
munes habent; nonne huic eidem Turpioni, [83] cum de-
cumæ* C. med. venissent, H-S XV CIↃ dare coacti sunt?
Si id, quod maxime vis, posses probare, hæc ad decumanos
lucra venisse, nihil te attigisse; tamen hæ pecuniæ, per
vim atque injuriam tuam captæ et conciliatæ, tibi fraudi et
damnationi esse deberent: cum vero hoc nemini persuadere
possis, te tam amentem fuisse, ut Apronium ac Turpionem,
servos homines, tuo liberorumque tuorum periculo divites
fieri velles; dubitaturum quemquam existimas, quin illis
emissariis hæc tibi omnis pecunia quæsita sit? Segestam 92

81 *vendidisti*] Quæ sequuntur, sic cum Grævio addidi e Ms. Nannii. Grævius tamen non satis accurate dedit. Vulgo est: *cum modium* XV. *m. venissent, medimnum* III. *m. h. e. H-S.* XXXXV. *lucri d. d.*

82 *vendidi*] Hoc verum esse, docet verbum *gloriatur*. *Vendidisti*, quod nesciebat Grævius unde Gruterus ediderit, est in edd. pr. Sed illæ habent vitiose *igitur* pro *gloriatur*.

83 *cum dec. c. med. venissent* &c.] Locus hic manifeste vitiosus est in numeris, nec conjecturis sanari potest, cum libri omnes sint vitiosi. Nec multum refert. Si accipias numeros, ut scripti sunt, nimis parva res est: si millia intelligas, nimis magna.

p. 168. item ad immunem civitatem Venerius Symmachus decu-
a. manus immittitur. is ab isto litteras affert, ut sibi contra omnia senatus consulta, contra omnia jura, contraque legem Rupiliam, extra forum vadimonium promittant aratores. Audite litteras, quas ad Segestanos miserit. LITTERÆ C. VERRIS. Hic Venerius quemadmodum aratores eluserit, ex una pactione hominis honesti gratiosique cognoscite. in
93 eodem enim genere sunt cetera. Diocles est Panormitanus, Phimes cognomine, homo illustris, ac [84] nobilis arator. Is agrum in Segestano (nam commercium in eo agro
[85] Panormitanis est) conductum habebat H-S sex millibus. pro decuma, cum pulsatus a Venerio esset, decidit H-S XVI millibus et IƆCLIIII. id ex tabulis ipsius cognoscite. NOMEN DIOCLIS PANORMITANI. Huic eidem Symmacho Anneius Brocchus, senator, homo eo splendore, ea virtute, qua omnes existimatis, nummos præter frumentum coactus est dare. Venerione servo, te prætore, talis vir, senator
41 populi Romani, quæstui fuit? Hunc ordinem si dignitate antecellere non existimabas, ne hoc quidem sciebas, JUDI-
94 CARE? Antea cum equester ordo judicaret, improbi et rapaces magistratus in provinciis inserviebant publicanis: [86] ornabant eos, quicunque in operis erant: quemcunque equitem Romanum in provincia viderant, beneficiis ac liberalitate prosequebantur: neque tantum illa res nocentibus proderat, quantum obfuit multis, cum aliquid contra utilitatem ejus ordinis voluntatemque fecissent. Retinebatur hoc tum nescio quomodo quasi communi consilio ab illis diligenter, ut, qui unum equitem Romanum contumelia dignum pu-
95 tasset, ab universo ordine malo dignus judicaretur: tu sic ordinem senatorium despexisti, sic ad injurias libidinesque
b. tuas omnia coæquasti, sic habuisti statutum cum animo ac deliberatum, omnes, qui habitarent in Sicilia, aut, qui Siciliam te prætore attigissent, [87] judices rejicere, ut illud non cogitares, tamen ad ejusdem ordinis homines te judices esse venturum? in quibus, si ex ipsorum domestico incommodo nullus dolor insideret, tamen esset illa cogitatio, in

84 *nobilis arator*] *Arator* aberat Ms. Nannii: deleveruntque C. Steph. et Grævius: quod non potui imitari. *nobiles* non solet simpliciter appellare provinciales: sed addit *domi suæ* aut simile quid.

85 *Panormitanis est*] Grævius e Cod. Nann. *nemini est*. Ed. pr. habet *neminem*, nempe, ut intelligeretur, quare *conductum*, non proprium habuerit. Sed id nihili est. quare hoc addiderit Cicero? Immo in parte commercii hoc erat, posse agros conductos externum habere: voluitque ostendere, quare Diocles, cum Panormitanus esset, habuerit in agro Segestano conductos agros. Est enim in tali conductione genus mercandi. Nam emuntur et venduntur fructus agri.

86 *ornabant eos, quicunque*] *eos* non bene consentit cum *quicunque*. Atque etiam *ornabant* majus videtur, quam pro *operis* publicanorum.

87 *j. r. ut illud non cogitares*] Hic oratio non cohæret. Locus lacunosus videtur.

alterius injuria sese despectos, dignitatemque ordinis contemptam et abjectam. quod mehercule, judices, mihi non mediocriter ferendum videtur. Habet enim quendam aculeum contumelia, quem pati pudentes ac viri boni difficillime possunt. Spoliasti Siculos. solent enim inulti esse in 96
injuriis suis provinciales. vexasti negotiatores. inviti enim Romam raroque decedunt: [88] equitem Romanum ad Apronii injurias dedisti. quid enim jam nocere possunt, quibus non licet judicare? quid, [89] cum senatorem summis injuriis afficis? quid aliud dicis, nisi hoc? cedo mihi etiam istum senatorem: ut hoc amplissimum nomen senatorium non modo ad invidiam imperitorum, sed etiam ad contumeliam improborum natum esse videatur. Neque hoc in uno fecit 97
Anneio, sed in omnibus senatoribus: ut ordinis nomen non tantum ad honorem, quantum ad ignominiam valeret. In C. Cassio, viro clarissimo et fortissimo, cum is eo ipso tempore, primo istius anno consul esset, tanta improbitate usus est, ut, cum ejus uxor, fœmina primaria, paternas haberet arationes in Leontino, frumentum omne in decumas auferre jusserit. Hunc tu in hac causa testem, Verres, habebis: quoniam, [90] judicem ne haberes, providisti. Vos 98
autem, judices, putare debetis, esse quiddam nobis inter nos commune atque conjunctum. multa sunt imposita huic ordini munera, multi labores, multa pericula, non solum legum ac judiciorum, sed etiam rumorum ac temporum. Sic est hic ordo quasi propositus atque editus in altum, ut p. 169. a.
ab omnibus ventis invidiæ circumflari posse videatur. In hac tam misera et iniqua conditione vitæ, ne hoc quidem retinebimus, judices, ut magistratibus nostris in obtinendo jure nostro ne contemptissimi ac despectissimi esse videamur? Thermitani miserunt, qui decumas emerent agri sui. 42
Magni sua putabant interesse, publice potius quamvis magno 99
emi, quam in aliquem istius emissarium incidere. Appositus erat Venuleius quidam, qui emeret. Is liceri non destitit. illi, quoad videbatur ferri aliquo modo posse, contenderunt: postremo liceri destiterunt. addicitur Venuleio tritici modiûm [91] VIII millibus. Legatus Possidorus renuntiat. Cum omnibus hoc intolerandum videretur, tamen Venuleio dantur, [92] ne accedat, tritici mod. VIII. præterea H-S CIↃ CIↃ. Ex quo facile apparet, quæ merces decumani, quæ prætoris præda esse videatur. Cedo Thermitanorum mihi

88 *equitem Rom.*] Hoc verum est, non *equites R.* Ad unum enim pertinet et sic edd. pr.

89 *cum senatorem*] Sic dedi pro vulg. *senatores.* nam pariter ad unum pertinet, ad Annæum Brocchum, ut patet e seqq.

90 *judicem ne haberes, providisti*] nempe rejiciendo, cum per sortem exisset judex in eum.

91 VIII *mill.*] Sic Ms. Nannii ut mox.

92 *ne accedat*] int. ad se et ad decumas exigendas.

litteras et testimonium. TABULÆ THERMITANORUM, ET
100 TESTIMONIUM. Imacharenses jam omni frumento ablato,
jam omnibus injuriis tuis exinanitos, tributum facere, mi-
seros ac perditos, coëgisti: ut Apronio darent H-S XX
millia. Recita decretum de tributis, et publicum testimo-
nium. SENATUS CONSULTUM DE TRIBUTO CONFERENDO.
TESTIMONIUM IMACHARENSIUM. Ennenses, cum de-
cumæ venissent agri Ennensis medimnûm CIↃ CIↃ CIↃ CC,
Apronio coacti sunt dare tritici modiûm [93] XVIII, et H-S
III millia. Quæso, attendite, quantus numerus frumenti
cogatur ex omni agro decumano. nam per omnes civitates,
quæ decumas debent, percurrit oratio mea: et in hoc ge-
b. nere nunc, judices, versor, in quo non singillatim aratores
eversis bonis omnibus sunt, sed publice decumanis lucra
data sunt, ut aliquando ex eorum agris atque urbibus ex-
pleti atque saturi cum hoc cumulo quæstus decederent.
43 Calactinis quamobrem imperasti anno tertio, ut decumas
101 agri sui, quas Calactæ dare consueverant, Amestrati M.
Cæsio decumano darent, quod neque ante te prætorem illi
fecerant, neque tu ipse hoc ita statueras antea per bien-
nium? Theomnastus Syracusanus in agrum [94] Mutycensem
cur abs te immissus est? qui aratores ita vexavit, ut illi in
alteras decumas, id quod in aliis quoque civitatibus osten-
dam, triticum emere necessario, propter inopiam, cogeren-
102 tur. Jam vero ex Hyblensium pactionibus intelligetis, quæ
pactæ sint cum decumano Cn. Sergio, sexies tantum, quam
quantum satum sit, ablatum esse ab aratoribus. Recita
sationes et pactiones ex litteris publicis. Recita. PA-
CTIONES HYBLENSIUM CUM VENERIO SERVO EX LITTE-
RIS PUBLICIS. Cognoscite item professiones sationum, et
pactiones [95] Menenorum cum Venerio servo. Recita ex
litteris publicis. PROFESSIONES SATIONUM, ET PACTIONES
MENENORUM CUM VENERIO SERVO EX LITTERIS PUB-
LICIS. Patiemini, judices, a sociis, ab aratoribus populi
Romani, ab iis, qui vobis laborant, vobis serviunt, qui ita
plebem Romanam ab sese ali volunt, ut sibi ac liberis suis
tantum supersit, quo ipsi ali possunt; ab his, per summam
injuriam, per acerbissimas contumelias, plus aliquanto ab-
103 latum esse, quam natum sit? Sentio, judices, moderandum
mihi esse jam orationi meæ, fugiendamque vestram satieta-
tem. non versabor in uno genere diutius, et ita cetera de

93 XVIII. *m.*] Sic e Ms. antiquo recte Grævius recepit pro LXXIII. m. nam hæc summa respondet tribus millibus medimnûm. Medimnum enim est par sex modiis.

94 *Mutycensem*] sive *Mulicensem*, ut quidam scripti, in his Hydecoperianus ap. Dorvillium Itin. Sic. habent, item edd. pr. Alii habent *Mutyensem*, ut Grut. Illa scriptura est certior. nam Græci scribunt Μοτυκαῖοι.

95 *Menenorum*] ut est in edd. pr. pro *Meneniorum*. v. Clav.

oratione mea tollam, ut tamen in causa relinquam. Audietis Agrigentinorum, fortissimorum virorum, diligentissimorumque querimonias: cognoscetis, judices, Entellinorum, p. 170.
summi laboris summæque industriæ, dolorem et injurias: a.
Heracliensium, Gelensium, [96] Soluntinorum incommoda proferentur: Catinensium, locupletissimorum hominum amicissimorumque, agros vexatos ab Apronio cognoscetis: Tyndaritanam, nobilissimam civitatem, Cephaleditanam, Halentinam, Apolloniensem, Eggynam, Capitinam, perditas esse hac iniquitate decumarum intelligetis: Murgentinis, Assorinis, Elorinis, Ennensibus, Letinis, nihil omnino relictum: Citarinos, [97] Acherinos, parvarum civitatum homines, omnino abjectos esse ac perditos: omnes denique agros decumanos per triennium populo Romano ex parte decuma, C. Verri ex omni reliquo vectigales fuisse: et plerisque aratoribus nihil omnino superfuisse; si cui quid aut remissum, aut relictum sit, id fuisse tantum, quantum ex eo, quo istius avaritia contenta fuit, redundarit.

Duarum mihi civitatum reliquos feci agros, judices, fere 44
optimos ac nobilissimos, Ætnensem et Leontinum. Horum 104
agrorum ego missos faciam quæstus triennii: unum annum eligam, quo facilius id, quod institui, explicare possim. Sumam annum tertium, quod et recentissimus est, et ab isto ita administratus, ut, cum [98] se certe decessurum videret, non laboraret, si aratorem nullum in Sicilia omnino esset relicturus. Agri Ætnensis et Leontini decumas agemus. Attendite, judices, diligenter. Agri sunt feraces: annus tertius: decumanus Apronius. De Ætnensibus per- 105
pauca dicam. dixerunt enim ipsi priore actione publice. Memoria tenetis, Artemidorum Ætnensem, legationis ejus principem, publice dicere, Apronium venisse Ætnam cum Veneriis: vocasse ad se magistratum: imperasse, ut in foro sibi medio lecti sternerentur: quotidie solitum esse non b.
modo in publico, sed etiam de publico convivari: cum in eis conviviis symphonia caneret, maximisque poculis ministraretur, [99] retinere solitum esse aratores, atque ab iis non modo per injuriam, sed etiam per contumeliam, tantum exprimi frumenti, quantum Apronius imperasset. Audistis 106
hæc, judices, quæ nunc ego omnia prætereo ac relinquo. Nihil de luxuria Apronii loquor, nihil de insolentia, nihil

96 *Soluntinorum*] Sic, non *Solentinorum*, verum est. v. Burm. V. C. ad num. Sic. p. 482. Error ortus est e scriptura antiqua σαλοντῖνοι pro σαλευτῖνοι.

97 *Acherinos*] v. Clav.

98 *se certe decess.*] an *certo?* nempe cum tertius jam annus esset: nec prorogatæ provinciæ spes ulla.

99 *retinere solitum esse*] Lambinus correxit bene *retineri solitos esse*. Vestigium est in edd. pr. in quibus est *solitus*. Ita respondet oratio bene sequentibus: *atque ab iis—exprimi*, quod cum *solitum esse* non convenit, uti nec illud, *quantum Apronius imperasset*.

de singulari nequitia ac turpitudine: tantum de quæstu ac lucro dicam unius agri et unius anni, quo facilius vos conjecturam de trienno, et de tota Sicilia facere possitis. Sed mihi [100] Ætnensium brevis est oratio. ipsi enim venerunt: ipsi publicas litteras deportarunt. docuerunt vos, quid lucelli fecerit homo non malus, familiaris prætoris, Apronius. id, quæso, ex ipsorum testimonio cognoscite. Recita testimo-
45 nium Ætnensium. TESTIMONIUM ÆTNENSIUM. Quid ais? dic, dic, quæso, clarius, ut populus Romanus de suis vectigalibus, de suis aratoribus, de suis sociis atque amicis audiat. L. MEDIMNUM, L. H-S MILLIA. Per deos immortales! unus ager uno anno CCC millia modiûm tritici; et præterea H-S L millia, lucri dat Apronio? tantone minoris decumæ venierunt, quam fuerunt; an, cum satis magno venissent, hic tantus tamen frumenti pecuniæque numerus ab aratoribus per vim ablatus est? utrum enim horum di-
107 xeris, in eo culpa et crimen hærebit. Nam illud quidem non dices, quod utinam dicas, ad Apronium non pervenisse tantum. Ita te non modo publicis tenebo, sed etiam privatis aratorum pactionibus ac litteris: ut intelligas, non te diligentiorem in faciendis furtis fuisse, quam me in depre-
p. 171. hendendis. [1] Hoc tu feres? hoc quisquam defendet? hoc
a. hi, si aliter de te statuere voluerint, sustinebunt? Uno adventu, ex uno agro, Q. Apronium, præter eam, quam dixi, pecuniam numeratam, CCC millia modiûm tritici lucri no-
108 mine sustulisse? Quid? hoc Ætnenses soli dicunt? immo etiam Centuripini, qui agri Ætnensis multo maximam partem possident: quorum legatis, hominibus nobilissimis, Androni et Arthemoni, senatus ea mandata dedit, quæ publice ad civitatem ipsorum pertinebant; de iis injuriis, quas cives Centuripini non in suis, sed in aliorum finibus acceperunt, senatus et populus Centuripinus [2] legatos noluit mittere: ipsi aratores Centuripini, qui numerus est in Sicilia maximus hominum honestissimorum et locupletissimorum, tres legatos, cives suos, delegerunt, ut eorum testimonio non unius agri, sed prope totius Siciliæ calamitates cognosceretis. Arant enim tota Sicilia fere Centuripini. et hoc in te graviores certioresque testes sunt, quod ceteræ civitates suis solum incommodis commoventur: Centuripini, quod in omnium fere finibus habent possessiones, etiam ceterarum civitatum damna ac detrimenta senserunt.

100 *Ætnensium oratio*] int. *de Ætnensibus*. Sic et Græci solent sæpius Latinis.

1 *Hoc tu feres?*] ita dictum, ut alibi *sustinere crimen*: i. e. hoc tu refellere et eo crimine te purgare poteris?

2 *legatos noluit mittere*] Atqui ante dixit misisse: nempe non in propria civitatis caussa et injuriis ei factis, sed de iis, quas in aliis agris passi essent cives sui.

Verum, ut dixi, ratio certa est Ætnensium, et publicis et 46
privatis litteris consignata. meæ diligentiæ pensum magis 109
in Leontino agro est exigendum, propter hanc causam,
quod ipsi Leontini publice non sane me multum adjuve-
runt. neque enim eos isto prætore, hæ decumanorum inju-
riæ læserunt: potius etiam, judices, adjuverunt. Mirum
fortasse hoc vobis, aut incredibile videatur, in tantis ara-
torum incommodis, Leontinos, qui principes rei frumen-
tariæ fuerunt, expertes incommodorum atque injuriarum
fuisse. Hoc causæ est, judices, quod in agro Leontino,
præter unam Mnasistrati familiam, glebam Leontinorum
possidet nemo. Itaque Mnasistrati, hominis honestissimi b.
atque optimi viri testimonium, judices, audietis. ceteros
Leontinos, quibus non modo Apronius in agris, sed ne
tempestas quidem ulla nocere potuit, exspectare nolite.
Etenim non modo incommodi nihil ceperunt; sed etiam in
Apronianis illis rapinis, in quæstu sunt compendioque ver-
sati. Quapropter, quoniam me Leontina civitas atque le- 110
gatio, propter eam, quam dixi, causam, defecit; mihimet
ineunda ratio et via reperiunda est, qua ad Apronii quæ-
stum, sive adeo, qua ad istius ingentem immanemque præ-
dam possim pervenire. Agri Leontini decumæ anno tertio
venierunt tritici medimnûm XXXVI; hoc est, tritici mo-
diûm CCXVI. magno, judices, magno. neque enim hoc pos-
sum negare. Itaque necesse est, aut damnum, aut certe
non magnum lucrum fecisse decumanum. hoc enim solet
usu venire iis, qui magno redemerunt. Quid, si ostendo, in 111
hac una emptione, lucri fieri tritici modiûm C? quid, si CC?
quid, si CCC? quid, si CCCC millia? [3]dubitabitis etiam,
cui ista tanta præda quæsita sit? iniquum me esse quis-
piam dicet, qui ex lucri magnitudine conjecturam faciam
furti atque prædæ? Quid? si doceo, judices, eos, qui CCCC
millia modiûm lucri faciunt, damnum facturos fuisse, si tua
iniquitas, si tui ex cohorte recuperatores non intercederent?
num quis poterit in tanto lucro tantaque iniquitate dubi-
tare, quin propter improbitatem tam magnos quæstus fe-
ceris? propter magnitudinem quæstus improbus esse volue-
ris? Quomodo igitur hoc assequar, judices, ut sciam, quan- 47
tum lucri factum sit? non ex Apronii tabulis, quas ego cum 112
conquirerem, non inveni: et cum in jus ipsum eduxi, ex-
pressi, ut conficere tabulas se negaret. Si mentiebatur;
quamobrem removebat, si hæ tabulæ nihil tibi erant obfu- p. 172.
turæ? si omnino nullas confecerat litteras; ne id quidem a.

3 *dubitabitis etiam*] Sic edd. pr. non *dubitatis*, ut recentiores habent. nam et post est *dicet*, *poterit dubitare*. Mox eædem *docebo*, male. nam et ante est *ostendo*. Post rectius etiam foret *faciant*.

satis significabat, illum non suum negotium gessisse. ea est enim [4] ratio decumanorum, ut sine plurimis litteris confici non possit. singula enim nomina aratorum, et cum singulis pactiones decumanorum, litteris persequi et conficere necesse est. Jugera professi sunt aratores omnes imperio atque instituto tuo: non opinor quemquam minus esse professum, quam, quantum arasset, cum tot cruces, tot supplicia, tot ex cohorte recuperatores proponerentur. [5] In jugere agri Leontini medimnum fere tritici seritur, perpetua atque æquabili satione. [6] ager efficit cum octavo, bene ut agatur: verum, ut omnes dii adjuvent, cum decumo. quod si quando accidit, tum fit, ut tantum decumæ sit, quantum severis: hoc est, ut, [7] quot jugera sunt sata, toti-
113 dem medimna decumæ debeantur. Hoc cum ita esset; primum illud dico, pluribus millibus medimnûm venisse decumas agri Leontini, quam quot millia jugerum sata erant in agro Leontino. Quodsi fieri non poterat, ut plus quam decem medimna ex jugere ararent; medimnum autem ex jugere decumano dari poterat, cum ager, id quod perraro evenit, cum decumo extulisset; quæ erat ratio decumani, si quidem decumæ, ac non bona venibant aratorum, ut pluribus aliquanto medimnis decumas emeret, quam jugera erant sata? In Leontino jugerum subscriptio
48 ac professio non est plus XXX millium. Decumæ [8] XXXVI medimnûm venierunt. Erravit, an potius insanivit Apronius? immo tum insanisset, si aratoribus, quod deberent, licitum esset, [9] et non, quod Apronius imperasset, necesse
114 fuisset dare. Si ostendo, minus tribus medimnis in juge-
b. rum neminem dedisse decumæ; concedes, opinor, [10] ut cum decumo fructus arationis perceptus sit, neminem minus tribus decumis dedisse. [11] Atque hoc in beneficii loco

4 *ratio— confici non possit*] Videtur legendum esse *confieri*. Nam *ratio* est negotium decumanorum, non rationes, de quibus *conficere* dicitur.

5 *In jugero*] Edd. vett. habent *jugere*, quod servatum volebat Grævius. Sic et mox *ex jugere*, quod servavit Gruterus et Grævius. Cur ergo non utroque loco?

6 *ager efficit c. o.*] Grævio placebat Manutii correctio *reficit*. male. Verbum illud proprium est in hac re. Pro eo mox *efferre*. v. Clav. in utroque verbo.

7 *quot jugera sunt sata*] Scr. *sint*. Nam et ante est non *sevisti*, sed *severis*.

8 XXXVI *medimnûm venierunt*] male Gruterus *medimnis* dedit contra libros. intellige autem, aut adde *millibus* ut in ed. Aldi N. factum, quod probabat Grævius, nec tamen imitabatur.

9 *et non, quod—necesse fuisset d.*] *et* sine dubio delendum, ortumque ex ultima præcedentis verbi, temere repetita. ita venustior fit oratio.

10 *ut cum decumano*] Hæc vetus lectio: alii, Hotom. Lamb. dedere *decumo*, ut est supra, et infr. c. 70. quod et mihi placet, etsi utcunque ferri *decumano* potest.

11 *Atque hoc*] Sic edd. pr. et id rectum est, sive copulæ vim tribuas, quæ huic loco melius convenit, sive argumentandi. Nam *atque* dicitur pro *atqui*, quod e Ms. Hotom. receptum est.

petitum est ab Apronio, ut in jugera singula ternis medimnis decidere liceret. Nam cum a multis quaterna, etiam quina exigerentur; multis autem non modo granum nullum, sed ne paleæ quidem ex omni fructu atque ex annuo labore relinquerentur; tum aratores Centuripini, qui numerus in agro Leontino maximus est, unum in locum convenerunt: hominem suæ civitatis in primis honestum ac nobilem, Andronem Centuripinum, legarunt ad Apronium, eundem, quem hoc tempore ad hoc judicium legatum et testem Centuripina civitas misit: ut is apud eum causam aratorum ageret, ab eoque peteret, ut ab aratoribus Centuripinis ne amplius in jugera singula, quam terna medimna
exigeret. Hoc vix ab Apronio in summo beneficio, pro iis, 115
qui etiam tum incolumes erant, impetratum est. id cum impetrabatur, hoc videlicet impetrabatur, ut pro singulis decumis, ternas decumas dare liceret. Quodsi tua res non ageretur, a te potius postularent, ne amplius, quam singulas, quam ab Apronio, ut ne plus, quam ternas decumas darent. Nunc, ut hoc tempore ea, quæ regie, seu potius tyrannice, statuit in aratores Apronius, prætermittam; neque eos appellem, a quibus omne frumentum eripuit, et quibus nihil non modo de fructu, sed ne de bonis quidem suis reliqui fecit: ex his ternis medimnis (quod beneficii gratiæque causa concessit) quid lucri fiat, cognoscite.
Professio est agri Leontini ad jugerum xxx millia. Hæc 49
sunt ad tritici medimnûm xc, id est, tritici modiûm dxl 116
millia. deductis tritici modiûm ccxvi millibus, quanti decumæ venierunt, reliqua sunt tritici cccxxiv millia. adde p. 173. a.
totius summæ ıɔxl millium modiûm tres quinquagesimas, id est, tritici modiûm xxxii millia cccc. (ab omnibus enim ternæ præterea quinquagesimæ exigebantur.) sunt hæc jam ad ccclvi millia, cccc mod. tritici. At ego cccc millia lucri facta esse dixeram. non enim duco in hac ratione eos, quibus ternis medimnis non est licitum decidere. Verum, ut hac ipsa ratione summam mei promissi compleam, [12] ad singula medimna multi H-S duo, multi H-S quinque accessionis cogebantur dare: qui minimum, singulos numos. Hoc minimum ut sequamur, quoniam xc medimnûm millia duximus, [13] accedebant eo, novo pessimoque exemplo, H-S xc millia. Hic mihi etiam dicere 117

12 *ad singula medimna*] Male Gruterus de conjectura Hotomanni *medimnûm*. Parva utique accessio fuisset, in mille medimna aliquot sestertios dare. Itaque etiam pro *singulos numos* male idem *singula numum* e conjectura Hotomanni. Bene correxit Grævius, auctore Gronovio.

13 *accedebant eo*] Sic necessario edidimus pro *accedant*. Nihil hic neque Gruterus, neque Grævius. At in edd. pr. non sunt verba, *minimum ut—pessimoque*. Primus lacunam explevit Aldus.

audebit, magno se decumas vendidisse, cum ex eodem agro, dimidio plus ipse abstulerit, quam populo Romano miserit? CCXVI modiûm millibus decumas agri Leontini vendidisti. si ex lege, magno: si, ut lex esset libido tua, [14] parvo: si, ut, quæ dimidiæ essent, decumæ vocarentur, parvo vendidisti. multo enim pluris fructus annui Siciliæ venire potuerunt, si id te senatus aut populus Romanus facere voluisset. etenim sæpe decumæ tanti venierunt, cum lege Hieronica venirent, quanti nunc lege Verrea venierunt. Cedo mihi C. Norbani decumas venditas. C. NORBANI DECUMÆ VENDITÆ AGRI LEONTINI. Atqui tum neque judicium de modo jugerum dabatur: neque enim erat Artemidorus Cornelius recuperator: neque ab aratore magistratus Siculus tantum exigebat, quantum decumanus ediderat: nec beneficium petebatur a decumano, ut in jugera singula ternis medimnis decidere liceret: nec numorum accessionem cogebatur arator dare, nec ternas quinquagesimas frumenti addere: et tamen populo Romano
50 magnus frumenti numerus mittebatur. Quid vero istæ
118 sibi quinquagesimæ, quid porro numorum accessiones vo-
b. lunt? quo id jure, [15] atque adeo, quo id [potius] more fecisti? Nummos dabat arator. quomodo? aut unde? qui, si largissimus esse vellet, cumulatiore mensura uteretur, ut antea solebant facere in decumis, cum æqua lege et conditione venibant. Is numum dabat. Unde? de frumento? quasi habuisset, te prætore, quod venderet. De vivo igitur erat aliquid resecandum, ut esset, unde Apronio ad illos fructus arationum hoc corollarium numorum adderetur. Jam id porro utrum libentes, an inviti dabant? libentes? amabant, credo, Apronium. inviti? qua re, nisi vi et malo, cogebantur? Jam iste, homo amentissimus, in vendundis decumis numorum faciebat accessiones ad singulas decumas: neque multum; bina aut terna millia addebat. fiunt per triennium H-S fortasse IↃ millia. Hoc neque exemplo cujusquam, neque ullo jure fecit: neque eam pecuniam retulit: neque hoc parvum crimen quemadmodum defensurus sit, [16] homo quisquam umquam excogitabit.

14 *parvo, si*] Hæc duo verba deleta vult Manutius. Nam sane illa repetitio verbi *parvo* languet. Sed totus locus mihi non satis placet, et argumentatio videtur claudicare, ut mihi hic aliquid vitii latere videatur. Nam v. c. quomodo potest *magno vendidisse* dici, si ex lege vendidit?

15 *atque adeo, quo id potius ore fecisti*] Grævius e Ms. Franc. laudat *more*. At hæc est lectio edd. pr. *Ore* est ab Aldo, unde ad ceteras edd. fluxit. Mihi *more* verum videtur. Nam in fine hujus argumentationis repetit sententiam: *hoc neque exemplo cujusquam, neque ullo jure fecit.* In exemplo est mos. Ceterum etiam *adeo* et *potius* frigent tautologia. *Potius* delendum videtur ut glossa *τοῦ adeo.*

16 *homo quisquam umquam excogi-*

Quod cum ita sit, audes dicere, te magno decumas ven- 119
didisse, cum sit perspicuum, te bona fortunasque aratorum,
non populi Romani, sed tui quæstus causa, vendidisse?
Ut, si quis villicus ex eo fundo, [17]qui H-S dena meritas-
set, excisis arboribus ac venditis, demptis tegulis, instru-
mento, pecore abalienato, domino xx millia numûm pro x
miserit, sibi alia præterea centum confecerit; primo domi-
nus, ignarus incommodi sui, gaudeat, villicoque delectetur,
quod tanto sibi plus mercedis ex fundo refectum sit:
deinde, cum audierit, eas res, quibus fundi fructus et cul-
tura continetur, amotas et venditas; summo supplicio vil-
licum afficiat, et secum male actum putet; item populus p. 174.
Romanus cum audit, pluris decumas vendidisse C. Verrem, a.
quam innocentissimum hominem, cui iste successit, C. Sa-
cerdotem, putat se bonum in arationibus fructibusque suis
habuisse custodem ac villicum; cum senserit, istum omne
instrumentum aratorum, omnia subsidia vectigalium vendi-
disse, omnem spem posteritatis avaritia sua sustulisse, ara-
tiones et agros vectigales vastasse atque exinanisse, ipsum
maximos quæstus prædasque fecisse; intelliget secum
actum esse pessime, istum autem summo supplicio dignum
existimabit. Unde ergo hoc intelligi potest? ex hoc ma- 51
xime, quod ager decumanus provinciæ Siciliæ propter 120
istius avaritiam desertus est. neque id solum accidit, [18]uti
minus multis jugis ararent, si qui in agris remanserunt;
sed etiam, ut permulti locupletes homines, magni et navi
aratores, [19]agros latos ac fertiles desererent, totasque ara-
tiones derelinquerent. Id adeo sciri facillime potest ex
litteris publicis civitatum, propterea quod lege Hieronica
numerus aratorum quotannis apud magistratus publice
subscribitur. Recita tandem, quot acceperit aratores agri

*tabit*] Sic correxi vulgatum *excogitavit*, quod locum habere non potest, non est de præterito sermo, sed de futuro. Sic supra 45. *hoc quisquam defendet:* et similiter sæpe alibi. Tum sæpe in hoc genere verborum perfectum cum futuro confusum esse in libris, nemo ignorare potest, qui libros veteres scr. et edd. mediocriter tractavit. Miror hoc vitium quemquam effugere potuisse: unus Grævius sensit.

17 *qui H-S dena meritasset*] Hoc est e libro Nannii et Pall. etiam Franc. *meritaret*. Edd. pr. *mercasset*. Ald. primus edidit *meritasset*. Victor. P. Man. *cui—merces esset*, quod et Grævius secutus est. Nos *meritasset* prætulimus, quia est verbum bonum, quo et Plinius et Silius usi sunt, et in melioribus libris repertum; altera lectio autem ex conjectura est. nam Nannii liber non hoc, ut tradit Gruterus, sed illud habebat.

18 *uti minus—ararent*] Edd. vett. habent *uti hi—arent*. alterum recte est mutatum in *ararent*. alterum forte et ipsum rectum: nam et alia hujus formæ *hi—siqui* exempla nobis videmur reperisse: aut forte *hi* factum ex *in*, quod Hotomannus addi volebat.

19 *agros latos ac fertiles*] Restituimus veterem lectionem *latos* pro *lætos*, quod a Grutero est, qui eam scripturam esse dicit quorundam librorum: probatque Grævius. Sed *latos* melius consentit *magnis aratoribus*, et *lætos* est ποιητικώτερον, quam pro hoc loco, nec ad indolem agrorum pertinet.

Leontini Verres. [20] LXXXVIII. quot anno tertio profiteantur. XXXII. Unum et quinquaginta aratores [21] ita video dejectos, ut his ne vicarii quidem successerint. Quot aratores, adveniente te fuerunt agri Mutyensis? videamus ex litteris publicis. CLXXXVIII. Quid? anno tertio? CI. LXXVII aratores unus ager istius injuria desiderat, atque adeo nostra respublica, quoniam illa populi Romani vectigalia sunt, hunc tot patrumfamilias numerum desiderat et reposcit. Ager Herbitensis primo anno habuit aratores
b. ducentos quinquaginta septem, tertio centum viginti. hinc centum triginta septem patresfamilias extorres profugerunt. Agyrinensis ager, quorum hominum! quam honestorum! quam locupletum! ducentos quinquaginta aratores habuit primo anno præturæ tuæ. Quid tertio anno? octoginta, quemadmodum legatos Agyrinenses recitare ex
52 publicis litteris audistis. Pro dii immortales! si ex pro-
121 vincia tota centum septuaginta ejecisses, possesne, severis judicibus, salvus esse? Unus ager Agyrinensis CLXX aratoribus inanior cum sit, vos conjecturam totius provinciæ non facietis? Atque hoc peræque in omni agro decumano reperietis: quibus aliquid tamen reliqui fuerit ex magno patrimonio, eos in agris minore instrumento, minus multis jugis, remansisse, quod metuebant, si recessissent, ne reliquas fortunas omnes amitterent: quibus autem iste nihil reliqui, quod perderent, fecerat, eos plane non solum ex agris, verum ex civitatibus suis profugisse. Illi ipsi, qui remanserant, [22] vix decuma pars aratorum, relicturi agros omnes erant, nisi ad eos Metellus Roma litteras misisset, se decumas lege Hieronica venditurum; et nisi ab iis hoc petivisset, ut sererent quam plurimum: quod illi semper sua causa fecerant, cum eos nemo rogaret, quamdiu intelligebant, sese sibi et populo Romano, non Verri et Apronio
122 serere, impendere, laborare. Jam vero, judices, si Siculorum fortunas negligitis; si, quemadmodum socii populi Romani a magistratibus nostris tractentur, non laboratis; at vos communem populi Romani causam suscipite atque defendite. Ejectos aratores esse dico: agros vectigales vexatos atque exinanitos a Verre: populatam, vexatamque provinciam. hæc omnia doceo litteris civitatum, et priva-

20 LXXXVIII—XXXII.] Per signa numeros exprimi curavimus ut est in edd. pr. et ceteris: nam Ciceronem scripsisse explanate *octoginta octo*, *octoginta septem*, non credimus: quia bene latine dicitur *duodenonaginta*, *septem et octoginta*. Scriptura explanata vulgaris est ab Aldo. Et sæpe in hoc genere peccatum est, ut notatum ab aliis.

21 *ita video dejectos*] de agris per ista damna: sed forte verum est *ejectos*. Infr. c. 52. edd. pr. ubi nunc est *ejectos*, habent *dejectos*.

22 *vix decima pars aratorum*] *Aratorum* glossatorem sapit. Mox *sua causa* ex edd. vett. restitui pro *sui causa*.

tis primariorum virorum testimoniis. Quid vultis amplius? 53
num expectatis, dum L. Metellus is, qui multos in istum testes imperio et potestate deterruit, idem absens de istius p. 175. a.
scelere, improbitate, audacia testimonium dicat? non opinor. At is optime, qui successit isti, potuit cognoscere. Ita est: verum amicitia impeditur. At debet nos certiores facere, quo pacto se habeat provincia. Debet: verumtamen non cogitur. 123
Nam quis in Verrem L. Metelli testimonium requirit? nemo. num quis postulat? non opinor. [23] Quid si testimonio L. Metelli ac litteris hæc omnia vera esse doceo? quid dicetis? utrum Metellum falsum scribere? an amicum lædendi esse cupidum? an prætorem, quemadmodum provincia affecta sit, nescire? Recita litteras L. Metelli, quas ad Cn. Pompeium et M. Crassum consules, quas ad M. Mummium prætorem, quas ad quæstores urbis misit. EPISTOLA L. METELLI. DECUMAS FRUMENTI LEGE HIERONICA VENDIDI. Cum scribit, se lege Hieronica vendidisse, quid scribit? ita se vendidisse, ut omnes, præter Verrem. [24] cum scribit, se lege Hieronica vendidisse, quid scribit? se per istum erepta Siculis majorum nostrorum beneficia, jus ipsorum, conditionem societatis, amicitiæ, fœderum reddidisse. dicit, quanti cujusque agri decumas vendiderit. deinde quid scribit? Recita de epistola 124
reliqua. [25] SUMMA DATA EST OPERA A ME, UT QUAM PLURIMO DECUMAS VENDEREM. Cur igitur, Metelle, non ita magno vendidisti? quia desertas arationes, inanes agros, provinciam miseram perditamque offendi. Quid? id ipsum, quod satum est, qua ratione quisquam, qui sereret, inventus est? Recita litteras. LITTERÆ. Ait se misisse, et præsentem confirmasse, suam interposuisse auctoritatem. tantum b.
quod aratoribus Metellus obsides non dedit, se nulla in re Verri similem futurum. At quid est tandem, in quo se laborasse dicat? Recita. UT ARATORES, QUI RELIQUI ERANT, QUAMPLURIMUM SERERENT. Qui reliqui? quid hoc est? reliqui? quo ex bello? qua ex vastitate? quænam in Sicilia tanta clades, aut quod bellum tam diuturnum, tam calamitosum, te prætore, versatum est, ut is, qui tibi successerit, 54
reliquos aratores collegisse et recreasse videatur? [26] Cum 125

23 *Quid si—vera esse doceo*] Sic correxi vulgatum *docebo*. nam semper sic in hac forma *doceo*, ut supra c. 46. et in fine cap. superioris. Et alibi quoque in edd. vett. nonnullis *docebo* est, ubi nunc omnes *doceo*, etsi pariter futura sequuntur, ut h. l.

24 *cum scribit—quid scribit*] Vereor, ut hæc repetitio, *q. scr.* fit a Cicerone: cum sit, sine vi.

25 *summa data est opera*] Delevi *vi* post *summa*, quod induxit e Ms. Nannii Gruterus. *Summa vi* bene dici, non est dubitatio, at *summa vi operam dare* non credo bene dici, aut ejus formæ exemplum uspiam occurrere.

26 *Cum—vexata est—sunt*] Edidi *sunt* e Ms. Nann. et Nonii testimonio, pro vulgato *sint*. Si quis malit *sint* relinquere, et *est* in *sit* mutare, non

bellis Karthaginiensibus Sicilia vexata est, et post nostra patrumque memoria cum bis in ea provincia magnæ fugitivorum copiæ versatæ sunt; tamen aratorum interitio facta nulla est. tum, semente prohibita, aut messe amissa, fructus annuus interibat, tamen incolumis numerus manebat dominorum atque aratorum. tum, qui [27] M. Lævino, aut P. Rupilio, aut M'. Aquillio, prætoribus, in eam provinciam successerant, aratores reliquos non colligebant. Tantone plus Verres cum Apronio provinciæ Siciliæ calamitatis importavit, quam aut Hasdrubal cum Pœnorum exercitu, aut Athenio cum fugitivorum maximis copiis, ut temporibus illis simul atque hostis superatus esset, ager araretur omnis, neque aratori prætor per litteras supplicaret, neque eum præsens oraret, ut quam plurimum sereret, nunc autem, ne post abitum quidem hujus importunissimæ pestis, quisquam reperiretur, qui sua voluntate araret? pauci essent reliqui, qui L. Metelli auctoritate in agros, atque ad
126 suum larem familiarem redirent? His te litteris, homo audacissime atque amentissime, jugulatum esse non sentis? non vides, cum is, qui tibi successit, aratores reliquos appellet, hoc eum diserte scribere, reliquos hos esse, non ex
p. 176. bello, neque ex aliqua hujusmodi calamitate, sed ex tuo
a. scelere, importunitate, avaritia, crudelitate? Recita cetera. TAMEN PRO EO, UT TEMPORIS DIFFICULTAS, ARATORUMQUE PÆNURIA TULIT. Aratorum, inquit, pænuria. Si ego accusator toties de re eadem dicerem, vererer, ne animos vestros offenderem, judices: clamat Metellus: NISI LITTERAS MISISSEM. non est satis. NISI PRÆSENS CONFIRMASSEM. ne id quidem satis est. RELIQUOS, inquit, ARATORES. reliquos? prope lugubri verbo calamitatem provin-
55 ciæ Siciliæ significat. addit, ARATORUM PÆNURIA. Ex-
127 spectate etiam, judices, exspectate si potestis, auctoritatem accusationis meæ. dico aratores istius avaritia ejectos: scribit Metellus, reliquos ab se esse confirmatos. dico agros relictos, arationesque desertas esse: scribit Metellus aratorum esse pænuriam. hoc cum scribit, illud ostendit, dejectos, ejectos, fortunis omnibus expulsos esse populi Romani socios atque amicos. quibus si qua calamitas propter istum, salvis vectigalibus nostris, accidisset, animadvertere in eum vos oportebat: præsertim cum ea lege judicaretis, quæ sociorum causa esset constituta: cum vero perditis profligatis-

repugnem. Alterutrum quidem necessarium est. Sed prius secutus sum, quia auctoritatem librorum sequi malui.

27 *M. Lævino—prætoribus*] Primum ex edd. vett. *Lævino* edidi pro *Levinio*, quod non est nomen Romanum, aut ejus viri, de quo hic sermo. Dein Pighius in Ann. ad a. 544. corrigit *Pro-coss. et prætoribus:* quod Lævinus e Consulatu in provinciam profectus est, Sed v. Clav. in *Prætor.*

-que sociis, vectigalia populi Romani sint deminuta; res frumentaria, commeatus, copiæ, salus urbis atque exercituum nostrorum in posteritatem istius avaritia interierit; saltem commoda populi Romani respicite, si sociis fidelissimis prospicere non laboratis. Atque, ut intelligatis, ab 128
isto, præ lucro, prædaque præsenti, nec vectigalium, nec posteritatis habitam esse rationem; cognoscite, quid ad extremum scribat Metellus. IN RELIQUUM TEMPUS VECTIGALIBUS PROSPEXI. In reliquum tempus ait se vectigalibus prospexisse. non scriberet, se vectigalibus prospexisse, nisi hoc vellet ostendere, te vectigalia perdidisse. Quid b.
enim erat, quod vectigalibus prospiceret Metellus in decumis, et in tota re frumentaria, si iste non vectigalia populi Romani suo quæstu pervertisset? Atque ipse Metellus, qui vectigalibus prospicit, qui reliquos aratores colligit, quid assequitur, nisi hoc, ut arent, si quid possunt, quibus aratrum saltem aliquod satelles istius Apronius reliquum fecit; qui tamen in agris spe atque exspectatione Metelli remanserunt? Quid ceteri Siculi? quid ille maximus numerus aratorum, qui non modo ex agris ejecti sunt, sed etiam ex civitatibus suis, ex provincia, denique bonis fortunisque omnibus ereptis, profugerunt? qua ratione ii revocabuntur? quot prætorum innocentia sapientiaque opus est, ut illa aratorum multitudo aliquando in suis agris ac sedibus collocetur? Ac, ne miremini, tantam multitudinem profugisse, 56
quantam ex litteris publicis, aratorumque professionibus 129
cognovistis; scitote, tantam acerbitatem istius, tantum scelus in aratores fuisse, (incredibile dictu est, judices: sed et factum, et tota Sicilia pervulgatum;) ut homines, propter injurias licentiamque decumanorum, mortem sibi ipsi consciverint. Centuripinum Dioclem, hominem locupletem, suspendisse se constat, quo die sit ei nuntiatum, Apronium decumas redemisse. [28] Dyrrachinum, primum civitatis, eadem ratione mortem oppetisse, dixit apud vos homo nobilissimus, Archonidas Elorinus, cum audisset tantum decumanum professum esse ex edicto istius sibi deberi, quantum ille bonis suis omnibus efficere non posset.

Hæc tu, tametsi omnium hominum dissolutissimus crudelissimusque semper fuisti, tamen numquam perpeterere, [29] quod illi gemitus luctusque provinciæ ad tui capitis periculum pertinebant: non, inquam, perpeterere, ut homines p. 177. a.

28 *Dyrrhachinum*] Excidit nomen proprium hominis, aut verbum corruptum est: nam *Dyrrachium* nullum fuit in Sicilia.

29 *quod illi gemitus*] Ms. Nann. addit *propterea*, quod Grævius necessarium putabat: ego non item.

injuriæ tuæ remedium morte ac suspendio quærerent, nisi
130 ea res ad quæstum et ad prædam tuam pertineret. Quid? illud perpeterere? attendite, judices; [30] omnibus enim nervis mihi contendendum est, atque in hoc laborandum, ut omnes intelligant, quam improbam, quam manifestam, quam confessam rem pecunia redimere conentur. Grave crimen est hoc, et vehemens, et post hominum memoriam, judiciaque de pecuniis repetundis constituta, gravissimum,
57 prætorem populi Romani socios habuisse decumanos. Non hoc nunc primum audit privatus de inimico, reus ab accusatore. jam antea in sella sedens prætor, cum provinciam Siciliam obtineret, cum ab omnibus non solum (id quod commune est,) propter imperium, sed etiam (id quod istius præcipuum est,) propter crudelitatem metueretur, millies audivit, cum ejus animum ad persequendum non negligentia tardaret, sed conscientia sceleris avaritiæque suæ refrenaret. Loquebantur enim decumani palam, et præter ceteros is, qui apud istum plurimum poterat, maximosque agros populabatur, Apronius: perparvum ex illis magnis
131 lucris ad sese pervenire; prætorem esse socium. Hoc cum palam decumani tota provincia loquerentur, tuumque nomen in re tam turpi nefariaque interponerent; nihilne tibi venit in mentem existimationi tuæ consulere? nihil denique capiti ac fortunis tuis providere? cum tui nominis terror in auribus animisque aratorum versaretur; cum decumani aratoribus ad pactiones faciendas, non suam vim, sed tuum scelus ac nomen opponerent; ecquod judicium Romæ tam dissolutum, tam perditum, tam nummarium fore putasti, quo ex judicio te ulla salus servare posset? cum planum fieret, decumis contra instituta, leges, consuetudinemque omnium venditis, in aratorum bonis fortunisque diripi-
b. endis decumanos dictitasse tuas esse partes, tuam rem, tuam prædam: idque te tacuisse, et, cum dissimulare non posses, potuisse tamen perpeti et perferre, quod magnitudo lucri obscuraret periculi magnitudinem, plusque aliquanto apud
132 te pecuniæ cupiditas, quam judicii metus posset? Esto. cetera negare non potes. ne illud quidem tibi reliquum fecisti, ut hoc posses dicere, nihil eorum te audisse, nihil ad tuas aures de infamia tua pervenisse. Querebantur cum luctu et gemitu aratores. tu id nesciebas? Fremebat tota provincia. nemo id tibi renuntiabat? Romæ querimoniæ de tuis

30 *o. nervis connitendum*] Pro vetere lectione *contendendum*, recepere quidam e Ms. Nannii, in his Gruterus, Grævius. Sed tamen *nervis* aptius est *contendere*, quam *conniti*, quod cum *vi*, *ope* similibusque conjungi solet. Et est illa phrasis Ciceroni valde familiaris, *omnibus nervis contendere*. Itaque malui veteres edd. sequi, quam unum illum librum.

injuriis, conventusque habebantur. ignorabas hæc? ignorabas hæc omnia? Quid? cum palam Syracusis, te audiente, maximo conventu P. Rubrius Q. Apronium sponsione lacessivit, NI APRONIUS DICTITARET, TE SIBI IN DECUMIS ESSE SOCIUM: [31] hæc te vox non percussit? non perturbavit? non, ut capiti et fortunis tuis prospiceres, excitavit? Tacuisti: sedasti etiam lites illorum; et sponsio illa ne fieret, laborasti. Pro, dii immortales! [32] hoc innocens homo perpeti 58
potuisset? aut quamvis nocens, qui modo judicia Romæ fore putaret, non aliqua simulatione existimationi se hominum venditasset? Quid est hoc? sponsio fit de capite ac 133
fortunis tuis. tu sedes et quiescis? non persequeris? non perseveras? non perquiris, cui dixerit Apronius? quis audierit? unde hoc natum, quemadmodum prolatum sit? Si quis tibi ad aurem accessisset, et dixisset, Apronium dictitare, te sibi esse socium; commoveri te oportuit, vocare Apronium, nec illum ante tibi satisfacere, quam tu omnium existimationi satisfecisses. cum vero in foro celeberrimo, tanta frequentia, hoc, verbo et simulatione, Apronio, re p. 178.
vera, tibi objectum esset; tu umquam tantam plagam ta- a.
citus accipere potuisses, nisi hoc ita statuisses, in re tam manifesta quidquid dixisses, te deterius esse facturum? Quæstores, legatos, præfectos suos, tribunos, multi missos 134
fecerunt, et de provincia decedere jusserunt, quod eorum culpa se minus commode audire arbitrarentur, aut quod peccare illos aliqua in re judicarent: tu Apronium, hominem vix liberum, contaminatum, perditum, flagitiosum, qui non modo animum integrum, sed ne animam quidem puram conservare potuisset, eum, [33] in tanto tuo dedecore, non profecto, ne verbo quidem graviore appellasses; neque apud te tam sancta religio societatis fuisset, ut tui capitis periculum negligeres; nisi rem tam notam esse omnibus et tam manifestam videres. Cum eodem Apronio postea P. 135
Scandilius, eques Romanus, quem vos omnes nostis, eandem sponsionem de societate fecit, quam Rubrius facere voluerat. Institit, oppressit, non remisit: facta est sponsio

31 *hæc te v. n. perculit*] Cicero sine dubio scripsit: *percussit*, cui, ut sexcentis locis, *perculit* substitutum est. id autem verbum vehementius est, quam pro re, et verbis sequentibus *perturbavit, excitavit*. Ciceronis accusatio hominem perculit, non ista sponsionis verba.

32 *hoc aut innocens*] *Aut* videtur esse delendum. Nam *hoc* non est commune utrique membro, sed huic uni proprium. itaque locum *aut* habere non potest. Vitiosa interpunctio, sive omissa interrogationis nota post *potuisset*, peperit.

33 *in tanto t. d. profecto* &c.] Hic locus vitiosus est, in eoque se torsere viri docti. *Profecto* manifeste friget: et si hic nil vitii esset, certe post *atque* pro *neque* esset legendum, et interrogative omnia pronuncianda essent, ut Hotom. voluit. Sed excidisse arbitror *non* ante *profecto*: ita omnia deinde bene procedunt. Res evidens est: nec dubitavi addere.

H-S v millium. cœpit Scandilius recuperatores, aut judicem
59 postulare. Satisne vobis prætori improbo circumdati can-
celli videntur in sua provincia; immo vero in sella ac tri-
bunali; ut aut de suo capite judicium fieri patiatur præsens
ac sedens, aut confiteatur, se omnibus judiciis convinci ne-
cesse esse? Sponsio est, NI TE APRONIUS IN DECUMIS SO-
CIUM ESSE DICAT: provincia tua est: ades: abs te judi-
cium postulatur. Quid facis? quid decernis? Recupera-
tores dicis te daturum. [34] Bene agis: tametsi qui erunt tan-
tis cervicibus recuperatores, qui audeant in provincia, cum
prætor adsit, non solum contra voluntatem ejus, sed etiam
136 contra fortunas judicare? Verum esto. manifesta res est,
b. cum nemo esset, quin hoc se audisse liquido diceret, locu-
pletissimus quisque, certissimus testis esset: nemo erat Si-
cilia tota, qui nesciret decumas esse prætoris; nemo, qui
non audisset ita Apronium dictitasse: præterea conventus
honestus Syracusis, multi equites Romani, viri primarii, ex
qua copia recuperatores rejici oporteret, qui aliter judicare
nullo modo possent. Instat Scandilius poscere recuperato-
res. tum iste homo innocens, qui illam suspicionem levare,
atque ab se removere cuperet, recuperatores dicit se de co-
60 horte sua daturum. Pro deûm hominumque fidem! quem
137 ego accuso? in quo meam industriam ac diligentiam spe-
ctari volo? quid est, quod ego dicendo aut cogitando effi-
cere, aut assequi debeam? teneo, teneo, inquam, in me-
diis vectigalibus populi Romani, in ipsis fructibus provin-
ciæ Siciliæ, furem, manifesto [35] avertentem rem frumenta-
riam omnem, pecuniam maximam: teneo, inquam, ita, ut
negare non possit. nam quid hic dicet? Sponsio facta est
cum cognitore tuo Apronio de fortunis tuis omnibus, [36] ni
socium te sibi in decumis esse dictitaret. Exspectant omnes,
quantæ tibi ea res curæ sit, quemadmodum hominum exi-
stimationi te atque innocentiam tuam probari velis. Hic
tu medicum, et haruspicem, et præconem tuum, recupera-
tores dabis, aut etiam illum ipsum, quem tu in cohorte tua
Cassianum judicem habebas, si qua res major esset, Papi-
rium Potamonem, hominem severum, ex vetere illa eque-
stri disciplina? Scandilius postulare de conventu recupera-
tores. Tum iste negat se de existimatione sua cuiquam,
nisi suis, commissurum. Negotiatores putant esse turpe,

34 *Bene agis*] Grævius malebat e Cod. Franc. *bene ais.* non placet. ante dixit, *quid facis.*

35 *avertentem rem frumentariam*] Sic edd. vett. omnes, nisi quod C. Stephanus e Ms. Nannii recepit *averrentem*, quem secutus est Grævius. non bene, ut opinor, dicitur *rem fr. averrere.*

36 *ni socium te sibi*] Sic edd. veteres, recte. atque id respondet formulæ sponsionis, quæ supra est. *se tibi* e Ms. Nannii receptum non bene in recentioribus.

id forum sibi iniquum ejurare, ubi negotientur. Prætor provinciam suam totam sibi iniquam ejurat. O impuden- 138 tiam singularem! Hic postulat se Romæ absolvi, qui in sua provincia judicavit, se absolvi nullo modo posse? qui plus existimet apud lectissimos senatorés pecuniam, quam apud [37] tres negotiatores metum valere? Scandilius vero negat p. 179. a. sese apud Artemidorum recuperatorem verbum esse factu- rum: et tamen [38] auget atque onerat te bonis conditionibus, si tu uti velis: si ex provincia Sicilia tota statuas idoneum judicem, aut recuperatorem nullum posse reperiri, postulat a te, ut Romam rejicias. Hic enimvero tu exclamas, ho- 139 minem improbum, qui postulet, ibi de tua existimatione judicium fieri, ubi te invidiosum esse [39] intelligat. negas te Romam rejecturum: negas de conventu recuperatores daturum: cohortem tuam proponis. Scandilius rem se totam relicturum dicit, et suo tempore esse rediturum. Quid tu ibi tum? quid facis? Scandilium cogis. quid? [40] sponsionem acceptam facere? [41] Impudenter tollis exspectatum existimationis tuæ judicium. non facis. Quid ergo? Apronio 140 permittis, ut, quos velit, de cohorte sumat recuperatores? Indignum, uni potius ex iniquis sumendi, quam utrisque ex æquis rejiciendi fieri potestatem. Neutrum facis eorum. Quid ergo? Est aliquid, quod improbius fieri potest. cogit enim Scandilium quinque illa millia numûm dare atque adnumerare Apronio. Quid potuit elegantius facere prætor cupidus existimationis bonæ: qui ab sese omnem [42] suspicionem propulsare, qui se eripere ex infamia cuperet? Adductus erat in sermonem, invidiam, vituperationem. di- 61

37 *tres negotiatores*] Nempe hic est legitimus numerus recuperatorum. Ante etiam tres aliquoties commemorantur, cum e cohorte Verris dantur, ut paullo ante *medicus, haruspex, præco.*

38 *auget atque onerat*] Sic edd. veteres consensu. posteriores quædam *ornat.* male. id natum ex eo, quod alibi *augere et ornare* jungitur, cum de oratione sermo est. hic de facto loquitur et in partem deteriorem, ubi *ornare* locum non potest habere. Ed. Ascens. etiam *urget atque onerat:* at in margine *auget.*

39 *intelligat*] Sic sine hæsitatione rescripsi pro *intelligebat*, quod esset accipiendum e persona et judicio Ciceronis: sed id est alienissimum.

40 *sponsionem acceptam facere*] Dicunt esse, persequi sponsionem, sc. quæ ab altero accepta sit. Sed inde nullus sensus idoneus. Etenim Scandilius cupiebat persequi sub judicibus legitimis. Corrigunt *acceptam missam facere:* quod convenit bene rei et sententiæ: sed sine libris. Interim hujusmodi quid Cicero dixit.

41 *Impudenter tollis*] In hac scriptura *tollis*, interrogatio hic intelligenda esset, ut cum antecedente conjungeretur. Sed ei rei *τὸ impudenter* repugnat. Credo Ciceronem scripsisse *tollas*, sc. si id facere cogas Scandilium, judicium tollas modo admodum impudente. Itaque non facis. Simile judicium subjicit sequenti: *indignum* &c.

42 *suspicionem propulsare*] Sic edidi pro vulgato *propulsaret*, in quo miror interpretum neminem adhæsisse. Sic habent edd. pr. Ald. Victor. &c. Primum in ed. P. Manutii factum *propulsaret*, operarum vitio, idque ceteri temere secuti sunt. Atque ego sic correxissem etiam sine libris, animadvertique vitium, nondum inspectis libris veteribus.

ctitarat homo improbus atque impurus, Apronius, socium esse prætorem: venerat res in judicium atque discrimen. potestas erat isti, homini integro atque innocenti, data, ut, in Apronium cum animadvertisset, sese gravissima levaret infamia. Quid excogitat pœnæ? quid animadversionis in Apronium? cogit Scandilium Apronio ob singularem improbitatem, atque audaciam prædicationemque nefariæ societa-
b. tis, H-S v millia mercedis ac præmii dare. Quid inter-
141 fuit, homo audacissime, utrum hoc decerneres; an id, quod Apronius dictitabat, tute de te profiterere ac dictitares? quem hominem, si quis pudor in te, atque adeo si quis metus fuisset, sine supplicio dimittere non debuisti; hunc abs te sine præmio discedere noluisti. Omnia simul intelligere potuistis, judices, ex uno crimine Scandiliano: primum, hoc non esse Romæ natum de societate decumarum, non ab accusatore fictum: non (ut solemus interdum in defensionibus dicere) crimen domesticum ac vernaculum, non ex tempore periculi tui constitutum; sed vetus [43] [excogitatum] jam, et, te prætore, jactatum, et non ab inimicis Romæ compositum, sed Romam de provincia deportatum.
142 Simul intelligi potest illud istius in Apronium studium, Apronii de isto non modo confessio, verum etiam commemoratio. Eodem accedit, quod hoc quoque intelligere potestis, istum statuisse, in provincia sua existimationis suæ judicium, extra cohortem suam, committendum fuisse nemini.

62 Ecquis est judex, cui non ab initio decumani criminis persuasum sit, istum in aratorum bona fortunasque impetum fecisse? quis hoc non ex eo statim judicavit, quod ostendi, istum decumas nova lege, atque adeo nulla lege, contra omnium consuetudinem atque instituta vendidisse?
143 Verum, ut istos ego judices tam severos, tam diligentes, tam religiosos non haberem; ecquis est, ex injuriarum magnitudine, improbitate decretorum, judiciorum iniquitate, qui hoc non jamdudum statuerit et judicarit? Etiam sane sit aliquis dissolutior in judicando, legum, officii, reipublicæ sociorum, atque amicorum negligentior: quid? is pos-
p. 180. a. sitne de istius improbitate dubitare, cum tanta lucra facta,

43 *excogitatum jam et t. p.* &c.] Hæc est lectio edd. recentiorum: Veteres *cogitatum:* quod tamen nec ipsum satis bene habet. Conjecerunt *cognitum*, *agitatum:* hoc melius; nam solent *agitare et jactare* conjungi: sed tamen non satisfacit: nam *agitatum crimen* plus significat, quam h. l. dici debet. Quid? si deleamus hoc verbum? Mihi quidem hoc maxime placet. nam et alieno loco stat. deberet esse *agitatum jam te prætore et jactatum:* si deletur verbum, omnia bene fluunt, nec quicquam desiderari potest. *Vetus jam et te prætore jactatum.* Post legi etiam debet, *Romam de provincia deportatum*, pro *exportatum.* Primum est proprium in hac re verbum: deinde *Romam* id requirit: *exportare* absolute dicitur, sine nomine loci, quo. Verbum *deportare* etiam aliis locis cum *reportare* et *exportare* confusum est, ut vidimus. Res est evidens, nec dubitavi sic edere.

tam iniquas pactiones, vi et metu expressas cognoverit?
cum tanta præmia civitates, vi atque imperio, virgarum ac
mortis metu, non modo Apronio atque ejus similibus, ve-
rum etiam Veneriis servis dare coactas. Quodsi quis so- 144
ciorum incommodis minus movetur; si quem aratorum fu-
gæ, calamitates, exsilia, suspendia denique non permovent;
non possum dubitare, quin is tamen, cum vastatam Sici-
liam, relictos agros, ex civitatum litteris, et epistola L. Me-
telli cognoverit, statuat, fieri non posse, ut de isto non seve-
rissime judicetur. Erit etiam aliquis, qui hæc omnia dissi-
mulare ac negligere possit. Attuli sponsiones ipso præsente
factas de decumarum societate, ab ipso prohibitas judicari.
[44] quid est, quod possit quisquam manifestius hoc deside-
rare? Non dubito, quin vobis satisfecerim, judices. verum-
tamen progrediar longius: non mehercule quo magis hoc
vobis persuadeatur, quam jam persuasum esse confido; sed
ut ille aliquando impudentiæ suæ finem faciat, aliquando
desinat, ea se putare posse emere, quæ ipse semper habuit
venalia, fidem, jusjurandum, veritatem, officium, religio-
nem, desinant amici ejus ea dictitare, quæ detrimento, ma-
culæ, invidiæ, infamiæ nobis omnibus esse possint. At qui 145
amici? O miserum, atque invidiosum, offensumque pauco-
rum culpa atque indignitate ordinem senatorium! Albam
Æmilium sedentem in faucibus macelli loqui palam, VI-
CISSE Verrem, emptos habere judices, alium H-S CCCC
millibus, alium H-S IↃ, quem minimo, CCC. Atque ei cum
responsum esset, fieri non posse: multos testes esse di-
cturos, me præterea causæ non defuturum. *Licet hercules,*
inquit, *omnes omnia dicant in illum; nisi ita res manifesta
erit allata, ut responderi nihil possit, vicimus.* [45] Bene ais, 146
Alba: ad tuam veniam conditionem. nihil putas valere in b.
judiciis conjecturam, nihil suspicionem, nihil anteactæ
vitæ existimationem, nihil bonorum virorum testimonia,
nihil civitatum auctoritates ac testimonia: [46] res manifestas
quæris. Non quæro judices Cassianos: veterem judici-
orum severitatem non requiro: vestram in hoc fidem, di-
gnitatem, religionem in judicando non imploro: Albam ha-
bebo judicem, eum hominem, qui se scurram improbissi-
mum existimari vult: qui a scurris potius semper gladiator,

44 *quid est, quod possit quisquam*] Vulgo *posset* vitiose editur. Edd. pr. habent: *quid est, quod possetis m. hoc desiderare.* Forte *quod possit is m. h. d.*

45 *Bene ais, A.*] Sic edd. pr. bene, non *agis*, quod ab Aldo est. Hic locutus est Alba: huic bene respondet: *bene ais*, non *agis*. nec de facto sermo, ut supra.

46 *literas manifestas quæris*] Defendit vulgatam hanc lectionem, sed non explicat Gruterus. Ego secutus sum Hotom. et Lambinum, et edidi *res.* nempe hæc sunt verba Albæ, quæ hic necessario repetuntur: et hoc mihi statim in mentem venit, ubi primum legi locum, antequam Hotomannum et Lambinum cognovissem.

quam scurra appellatus sit. afferam rem ejusmodi in decu-
mis, ut Alba fateatur, istum in re frumentaria, et in bonis
63 aratorum aperte palamque esse prædatum. Decumas agri
147 Leontini magno dicit se vendidisse. Ostendi jam illud ini-
tio, non existimandum magno vendidisse eum, qui verbo
decumas vendiderit, re, et conditione, et lege, et edicto,
et licentia decumanorum, decumas aratoribus nullas reli-
quas fecerit. Etiam illud ostendi, vendidisse alios magno
decumas agri Leontini, ceterorumque agrorum: et lege
Hieronica vendidisse: et pluris etiam, quam te vendidisse:
nec aratorem quemquam esse questum. nec enim fuit quod
quisquam queri posset, cum lege æquissime scripta venirent:
neque illud umquam aratoris interfuit, quanti decumæ ve-
nirent. non enim ita est, ut, si magno venierint, plus ara-
tor debeat: si parvo, minus Ut frumenta nata sunt, ita
decumæ veneunt. aratoris autem interest, ita se frumenta
habere, ut decumæ quam plurimo venire possint. dum ara-
tor ne plus decuma det, expedit ei decumam esse quam ma-
148 ximi. Verum hoc, ut opinor, esse vis caput defensionis
tuæ, magno te decumas vendidisse, [47] agri vero Leontini,
qui plurimum efficit, tritici modiûm CCXVI millibus. Si
p. 181. doceo, pluris aliquanto potuisse te vendere, neque his vo-
a. luisse addicere, qui contra Apronium licerentur; et Apro-
nio multo minoris, quam aliis potueris, tradidisse; si hoc
doceo; poteritne te, Alba, tuus antiquissimus non solum ami-
64 cus, verum etiam amator, absolvere? Dico, equitem Roma-
num, hominem in primis honestum, Q. Minucium, cum
sui similibus, ad decumas agri Leontini tritici modiûm
non CIↃ, non CIↃ CIↃ, non CIↃ CIↃ CIↃ, sed ad unas unius
agri decumas tritici modiûm XXX millia voluisse addere, et
ei potestatem emendi non esse factam, ne res abiret ab
149 Apronio. Negare hoc, nisi forte negare omnia constituisti,
nullo modo potes. palam res gesta est, maximo conventu,
Syracusis: testis est tota provincia, propterea quod undi-
que ad emendas decumas solent eo convenire. quod sive fa-
teris, sive convinceris; quot, et quam manifestis in rebus
teneare, non vides? primum tuam rem illam et prædam fu-
isse. nam, nisi ita esset, cur tu Apronium malebas, (quem
omnes tuum procurare in decumis negotium loquebantur,)
quam Minucium, decumas agri Leontini sumere? deinde
immensum atque infinitum lucrum esse factum. nam si
XXX millibus modiûm tritici tu commotus non esses; certe
hoc idem lucri Minucius Apronio libenter dedisset, si ille
150 accipere voluisset. Quantam igitur illi spem prædæ pro-

47 *atque aliorum quidem agrorum proportione magno decumas vendidisse*] Hæc non sunt in Mss. et edd. veteribus. Lambinus ex Codice, nescio quo, addidit. Delevi cum Grævio.

positam arbitramur fuisse, qui tantum præsens lucrum,
nulla opera insumpta, contemserit atque despexerit? deinde
ipse Minucius numquam tanti habere voluisset, si decumas
tu lege Hieronica venderes: sed quod tuis novis edictis,
et iniquissimis institutis plus aliquanto se, quam decumas,
ablaturum videbat, idcirco longius progressus est. At b.
Apronio semper plus etiam multo abs te permissum est,
quam quod edixeras. Quantum igitur quæstum putamus
factum esse per eum, cui quidvis licitum sit; cum tantum
lucri voluerit addere is, cui, si decumas emisset, idem non
liceret? Postremo illa quidem certe tibi præcisa defensio est, 151
in qua tu semper omnia tua furta atque flagitia latere posse
arbitratus es: magno te decumas vendidisse; plebi Romanæ
consuluisse: annonæ prospexisse. Non potest hoc dicere
is, qui negare non potest, se unius agri decumas XXX
millibus modiûm minoris, quam potuerit, vendidisse: ut
etiam, si tibi hoc concedam, Minucio ideo te non tradidisse,
quod jam addixisses Apronio: ajunt enim te ita dictitare,
quod ego exspecto, cupioque te ita illud defendere. verum
ut ita sit, tamen non potes hoc, quasi præclarum aliquid,
prædicare, magno te decumas vendidisse, cum fuisse fateare,
qui multo pluris voluerint emere.

Tenetur igitur jam, judices, et manifesto tenetur avari- 65
tia, cupiditas hominis, scelus, improbitas, audacia. Quid 152
si hæc, quæ dico, ipsius amici defensoresque judicarunt?
quid vultis amplius? Adventu L. Metelli, prætoris, cum
omnes ejus comites iste sibi suo illo panchresto medicamento
amicos reddidisset; aditum est ad Metellum: eductus est
Apronius: eduxit vir primarius C. Gallius, senator: postulavit
a L. Metello, ut ex edicto suo judicium daret in Apronium,
QUOD PER VIM AUT METUM ABSTULISSET: quam
48 formulam Octavianam, et Romæ Metellus habuerat, et
habebat in provincia. non impetrat: cum hoc diceret Metellus,
præjudicium a se de capite C. Verris per hoc judicium
nolle fieri. Tota Metelli cohors, hominum non ingratorum,
aderat Apronio. C. Gallius, homo nostri ordinis,
a suo familiarissimo L. Metello judicium ex edicto non
potest impetrare. Non reprehendo Metellum. pepercit homini p. 182.
amico, et quemadmodum ipsum dicere audivi, neces- a.
sario. non reprehendo, inquam, Metellum: sed hoc miror, 153
quomodo, de quo homine præjudicium noluerit fieri per recuperatores,
de hoc ipso non modo præjudicarit, verum
gravissime ac vehementissime judicarit. Primum enim, si
Apronium absolutum iri putaret; nihil erat, quod ullum
præjudicium vereretur. deinde, si, condemnato Apronio,

48 *formulam Octavianam*] v. Clav. in *L. Octavius.*

conjunctam cum eo Verris causam omnes erant existimaturi; Metellus quidem certe jam hoc judicabat, eorum rem causamque esse conjunctam; qui statuerit, Apronio condemnato, de isto præjudicium futurum. et simul una res utrique rei est argumento: et aratores vi et metu coactos Apronio multo plus, quam debuerint, dedisse; et Apronium istius rem suo nomine egisse, cum L. Metellus statuerit, non posse Apronium condemnari, quin simul de istius scelere atque improbitate judicaretur.

66 Venio nunc ad epistolam Timarchidis, liberti istius et
154 accensi: de qua cum dixero, totum hoc crimen decumanum [48] perorabo. Hæc epistola est, judices, quam nos Syracusis in ædibus Apronii, cum litteras conquireremus, invenimus. missa est, ut ipsa significat, ex itinere, cum Verres jam de provincia decessisset, Timarchidis manu scripta. Recita epistolam Timarchidis: TIMARCHIDES VERRIS ACCENSUS APRONIO SALUTEM DICIT. Jam hoc quidem non reprehendo, quod adscripsit, *Accensus*. cur enim sibi hoc scribæ soli sumant? L. PAPIRIUS SCRIBA. volo ego hoc esse commune [49] [accensorum,] lictorum, viatorum. FAC DILIGENTIAM ADHIBEAS, QUOD AD EXISTIMATIONEM PRÆTORIS
b. ATTINET. commendat Apronio Verrem, et hortatur, ut inimicis ejus resistat. Bono præsidio munitur existimatio tua: si quidem in Apronii constituitur diligentia atque au-
155 ctoritate. HABES VIRTUTEM ATQUE ELOQUENTIAM. Quam copiose laudatur Apronius a Timarchide? quam magnifice? cui ego non putem illum placere oportere, qui tantopere Timarchidi probatus sit? HABES, SUMPTUM UNDE FACIAS. Necesse est, quod redundarit de vestro frumentario quæstu, ad illum potissimum, per quem agebatis, defluxisse. SCRIBAS, APPARITORES RECENTES ARRIPE. [50] CUM L. VULTEIO, QUI PLURIMUM POTEST, CÆDE, CONCIDE. Videte, quam valde malitiæ suæ confidat Timarchides, qui etiam Apronio improbitatis præcepta det. Jam hoc, CÆDE, CONCIDE; non verba domo patroni depromere videtur, ad omne genus nequitiæ accommodata? VOLO MI FRATER FRATER-

48 *perorabo*] E. Ms. Nannii, C. Steph. et Grævius recepere *peroraro:* quod sane non malum est. Firmat locus in Or. alia: *de quibus cum dixero, erit peroratum.* Ceterum et vulgatum rectum est, nec id unius libri auctoritatem secutus repudiem. Quint. 10. extr. *hæc cum docuero, perorabo*, i. e. finem faciam dicendi, finiam. Herenn. I, 10. *perorare narrationem*, i. e. finire. Confer c. 69. ubi de eadem re: *me conclusurum esse dixeram:* non *conclusisse.*

49 *accensorum*] Recte judicat Hotomannus, hoc verbum esse a glossatore: *hoc*, int. nomen accensi, quod est commune scribis, lict. &c. Uncis inclusi.

50 *cum Vulteio—cæde, concide*] i. e. effice quovis modo, minando, promittendo &c. ut ad arbitrium nostrum redigantur homines, inserviantque nobis. Post vetus *non* restituimus pro *nonne*, quod e Ms. Nanniano receptum est. Illud efficacius est.

CULO TUO CREDAS. Consorti quidem in lucris atque furtis gemino et simillimo nequitia, improbitate, audacia. IN 67
COHORTE CARUS HABEBERE. Quid est hoc, IN COHORTE? quo pertinet? Apronium doces? quid? in vestram cohortem, te monitore, an sua sponte pervenerat? QUOD CUIQUE OPUS SIT, OPPONE. Qua impudentia putatis eum in dominatione fuisse, qui in fuga tam improbus sit? ait, omnia pecunia effici posse: da, profunde, oppone, si velis vincere. Non hoc mihi tam molestum est, Apronio sua- p. 183.
dere Timarchidem, quam quod hoc idem patrono suo præ- a.
cipit, TE POSTULANTE OMNES VINCERE SOLENT. Verre 156
quidem prætore, non Sacerdote, non Peducæo, non hoc ipso Metello. SCIS METELLUM SAPIENTEM ESSE. Hoc vero ferri jam non potest, irrideri viri optimi, L. Metelli, ingenium, et contemni ac despici a fugitivo Timarchide. SI VULTEIUM HABEBIS, OMNIA LUDIBUNDUS CONFICIES. Hic vehementer errat Timarchides, qui aut Vulteium pecunia corrumpi putet posse, aut Metellum unius arbitratu gerere præturam. sed erravit [51] conjectura domestica: quia multos, per se et per alios, multa ludibundos [52] libidinose apud Verrem effecisse vidit; ad omnes, eosdem patere aditus arbitrabatur. facilius vos efficiebatis ludibundi, quæ volebatis a Verre, quod multa ejus ludorum genera noratis. INCULCATUM EST METELLO ET VULTEIO, TE ARATORES EVERTISSE. Quis istuc Apronio attribuebat, cum aratorem aliquem everterat? aut Timarchidi, cum ob judicandum, aut decernendum, aut imperandum aliquid, aut remittendum, pecuniam acceperat? aut Sextio lictori, cum aliquem innocentem securi percusserat? nemo. omnes ei Verri tunc attribuebant, quem nunc condemnari volunt. OBTU- 157
DERUNT EJUS AURES, TE SOCIUM PRÆTORIS FUISSE. Videsne, hoc quam clarum sit ac fuerit? cum etiam Timarchides hoc metuat? [53] concedesne, non hoc crimen nos in te confingere, sed jampridem ad crimen aliquam defensionem libertum quærere? Libertus et accensus tuus, et tibi ac liberis tuis, omnibus in rebus, conjunctus ac proximus, ad Apronium scribit, vulgo esse ab omnibus ita demonstra- b.
tum Metello, tibi Apronium in decumis socium fuisse. FAC SCIAT IMPROBITATEM ARATORUM. IPSI SUDABUNT, SI

51 *conj. domestica*] Grævius *dom.* velut e Ms. Fr. dat. At sic edd. pr. Ald. P. Manut. &c. Oportet ab exemplo exciderit temere, quod ille aptabat prelo. Abesse quidem salvo sensu non potest.

52 *libidinose*] Est, pro libidine: et sic hoc verbum dici, non ignoro, v. c. IV, 39. sed tamen in eo verbo hic semper hæsi. Vidi autem, abesse ab edd. pr. Aldus primus dedit.

53 *concedesne*] Sic rescripsi cum Grævio e Ms. Nannii, etsi et *concedes* interrogative accipi potest: quod tamen editores non videntur sensisse.

DII VOLUNT. Quod istuc, per deos immortales! aut qua de causa excitatum esse dicamus in aratores tam infestum odium atque tantum? quantam injuriam fecerunt Verri aratores, ut eos etiam libertus et accensus ejus tam irato animo
68 his litteris insequatur? Neque ego hujus fugitivi, judices, epistolam vobis recitassem, nisi ut ex ea totius familiæ præcepta, et instituta, et disciplinam cognosceretis. Videtis, ut moneat Apronium? quibus rebus ac muneribus [54] insinuet in familiaritatem Metelli? Vulteium corrumpat? scribas accensumque [55] pretio deleniat? ea præcipit, quæ vidit: ea monet alienum hominem, quæ domi didicit ipse. verum in hoc errat uno, quod easdem existimat vias ad omnium
158 familiaritates esse munitas. Quamquam merito sum iratus Metello; tamen hæc, quæ vera sunt, dicam. Apronius ipsum Metellum non pretio, ut Verrem, non convivio, non muliere, [56] non sermone incauto atque improbo posset corrumpere: quibus rebus non sensim atque moderate ad istius amicitiam adrepserat, sed brevi tempore totum hominem, totamque ejus [57] præturam possederat. Cohortem autem Metelli, quam vocat, quid erat, quod corrumperet, ex
159 qua recuperatores nulli dabantur? Nam quod scribit, Metelli filium puerum esse, vehementer errat. non enim ad omnes prætorum filios iidem aditus sunt. O Timarchide, Metelli est filius in provincia, non puer, sed adolescens bonus ac pudens, dignus, illo loco ac nomine. vester ille puer prætextatus, in provincia quemadmodum fuisset, non dicerem,
p. 184. si pueri esse illam culpam, ac non patris existimarem. Tune,
a. cum te ac tuam vitam nosses, in Siciliam tecum grandem prætextatum filium ducebas? ut, etiamsi natura puerum a paternis vitiis, atque a generis similitudine abduceret, consuetudo tamen eum et disciplina degenerare non sineret?
160 Fac enim fuisse in isto C. Lælii, M. Catonis [58] materiem

54 *insinuet in f. M.*] Hic non audit Grævius Ms. Nann. ut alibi solet, qui addit *se*, quod et nonnulli (Gruterum falso adnumerat iis Græv.) recepere: nempe observatio de omisso pronomine in hoc verbo impediebat, quam habet et illustrat. Manut. ad Phil. V, 3.

55 *pretio deleniat*] Interdum glossæ nomine mihi suspectum fuit *pretio*. quia *delenire* simpliciter sensu hoc corrumpendi dicitur, idque exquisitius est. Sed verbum *pretio* pro pecunia vix venerit in mentem glossatori.

56 *non sermone incauto atque impr.*] Quicquid dicatur pro lectione *incauto*, non potest probari. Nec tamen recipiam *impuro*, quod habet Ms. Nannii, et ex eo Lambinus, C. Steph. Grævius. nam id huc translatum est e seq. capite, ubi est *impurus et improbus parens*. Ciceronem scripsisse arbitror *incesto*, pro quo media ætate fere scriptum, etiam dictum est *incasto*, ut in Glossis; unde facile *incauto* fieri potuit. Ex *impuro* autem quomodo *incauto* fieri potuerit, nemo intelligat.

57 *præturam possederat*] i. e. occuparat, in potestatem suam redegerat. v. Clav. in *possidere*. Paullo post Grævius e Ms. Nann. addidit in *aratorem*, verbis *recuper. nulli dabantur*. Est glossa.

58 *materiem*] Lambinum in hoc verbo hæsisse, et conjecisse *naturam*, miror. v. Clav. in h. v.

atque indolem; quid ex eo boni sperari atque effici potest, qui in patris luxurie sic vixerit, ut [59]nullum umquam pudicum neque sobrium convivium viderit? qui in epulis quotidianis, adulta ætate, per triennium inter impudicas mulieres et intemperantes viros versatus sit? nihil umquam a patre audierit, quo pudentior aut melior esset? nihil umquam patrem agere viderit, quod cum imitatus esset, non, id quod
turpissimum est, patri similis putaretur? Quibus in rebus 69
non solum filio, verum etiam reipublicæ fecisti injuriam. 161
Susceperas enim liberos non solum tibi, sed etiam patriæ: qui non modo tibi voluptati, sed etiam qui aliquando usui reipublicæ esse possent. Eos instituere atque erudire ad majorum instituta, atque civitatis disciplinam, non [60]ad tuas turpitudines debuisti. Esset ex inerti, atque impuro, et improbo parente navus, et pudens, et probus filius. haberet aliquid abs te respublica muneris. Nunc pro te Verrem substituisti alterum civitati. nisi hoc forte deterior est, si fieri potest, quod tu ejusmodi evasisti, non in hominis luxuriosi, sed tantum in furis ac divisoris disciplina educatus.
Quid isto festivius fore arbitramur, qui est tuus natura fi- 162
lius, consuetudine discipulus, voluntate similis? Quem ego, judices, quamvis bonum fortemque facile paterer evadere. non enim me inimicitiæ commovent, si quæ mihi cum isto
futuræ sint. nam si in omnibus rebus innocens fuero, mei- b.
que similis; quid mihi istius inimicitiæ nocebunt? sin aliqua in re Verri similis fuero; non magis mihi deerit inimicus, quam Verri defuit. Etenim, judices, ejusmodi respublica debet esse, et erit, severitate judiciorum constituta, ut inimicus neque deesse nocenti possit, neque obesse innocenti. Quapropter nulla res est, quamobrem ego istum nolim ex paternis probris ac vitiis emergere. id quod tametsi isti difficile est, tamen haud scio an fieri possit: præsertim si (ut nunc fit) custodes amicorum eum sectabuntur: quo-
niam pater tam negligens ac dissolutus est. Verum huc 163
longius, quam voluntas fuit, ab epistola Timarchidis degressa est oratio mea. qua recitata, conclusurum me esse crimen decumarum dixeram: ex quo intellexistis, innumerabilem frumenti numerum per triennium aversum a republica esse ereptumque aratoribus.

Sequitur, ut de frumento emto vos, judices, doceam, ma- 70

59 *n. umquam pudicum neque s.*] An *neque pudicum neque sobrium?* Non necessaria est correctio: sed tamen sexcenties istæ particulæ, *neque*, *aut*, *et*, tali loco exciderunt in libris, restitutæ deinde ex aliis, ut in ipsis his libris Ciceronis et a nobis factum.

60 *ad tua flagitia, neque.*] Hæc Lamb. e Mss. antiquis, ut ait, addidit. Quia in nullo ab aliis repertum est, Gruterus servavit quidem; sed uncis includi voluit. Operæ non paruerunt. Nos sustulimus.

ximo atque impudentissimo furto: de quo dum certa, et pauca, et magna dicam breviter, attendite. Frumentum emere in Sicilia debuit Verres ex senatusconsulto, et ex lege Terentia et Cassia, frumentaria. Emundi duo genera fuerunt: [61] unum alterarum decumarum: alterum, quod præterea [62] civitatibus æqualiter esset distributum. Illius decumani tantum, quantum ex primis decumis fuisset: hujus imperati tritici modiûm ɪↄccc millia: pretium autem constitutum decumano in modios singulos H-S terni: imperato H-S ɪɪɪɪ. Ita in frumentum imperatum H-S [63] bis et tricies in annos singulos Verri decernebatur, quod aratoribus solveret: in alteras decumas ferme ad nonagies. sic per triennium ad hanc frumenti emtionem Siciliensem
164 prope centies et tricies erogatum est. Hanc pecuniam tan-
p. 185. tam, datam tibi ex ærario inopi atque exhausto; datam ad
a. frumentum, hoc est, ad necessitatem salutis et vitæ; datam, ut Siculis aratoribus, quibus tanta onera respublica imponeret, solveretur; abs te sic laceratam esse dico, ut possim illud probare, si velim, omnem te hanc pecuniam domum tuam avertisse, etenim. sic hanc rem totam administrasti, ut hoc, quod dico, probari æquissimo judici possit. Sed ego habebo rationem auctoritatis meæ: meminero, quo animo, quo consilio ad causam publicam accesserim. Non agam tecum accusatorie: nihil fingam: nihil cuiquam probari velim, me dicente, quod non ante mihimetipsi pro-
165 batum sit. In hac pecunia publica, judices, hæc insunt tria genera furtorum. primum cum posita esset pecunia apud eas societates, unde erat attributa, binis centesimis fœneratus est: deinde permultis civitatibus pro frumento nihil solvit omnino: postremo, si cui civitati solvit; tantum detraxit, quantum commodum fuit: nulli, quod debitum est, reddidit.

71 Ac primum hoc ex te quæro: [64] [tu,] cui publicani ex Carpinatii litteris gratias egerunt; pecunia publica ex

61 *unum ceterarum dec.*] Sic edd. vett. quod et servavit Gruterus. Sed quia *alterarum* in aliquot Mss. repertum, et prope sua sponte cuilibet in mentem venerit, cum opponatur *primæ*, id cum Grævio recipere non dubitavi. Mox dicitur frumentum *decumanum. alteræ decumæ* sunt c. 85.

62 *civitatibus æq. e. distributum*] Non credo *distributum* sic dici, ut h. l. intelligi debet, cum significatione imperandi. Verum verbum est *descriptum*, et sic Cicero scripsit, ut opinor. Glossator videtur adscripsisse *distributum. Describere* est imperare pluribus certa proportione. v. Clav. in h. v.

63 *bis et tricies—centies et tricies*] Hic locus insignis est ad intelligendum, in hac forma *centies, decies* H-S. esse intelligenda tot centena millia sestertiorum. nam si ita acceperis, plane summæ existunt sestertiorum, quæ e superioribus numeris fiunt.

64 *tu, cui—quæstui* &c.] Hæsere viri docti in *tu*, cui nihil in sequentibus respondet. Grævius ἀνακόλουθον facit; sed id durissimum est. Ego delendum puto, et scribendum sic: *q. ex te, cui—gratias egerunt: pecunia publica* &c.

ærario erogata, ex vectigalibus populi Romani ad emen-
dum frumentum attributa, fueritne tibi quæstui? pensita-
ritne tibi binas centesimas? Credo te negaturum. turpis
enim est et periculosa confessio. Mihi autem hoc perar- 166
duum est demonstrare. quibus enim testibus? publicanis?
tractati honorifice sunt: tacebunt. [65] litteris eorum? decreto
decumanorum remotæ sunt. Quo me igitur vertam? rem
tam improbam, crimen tantæ audaciæ, tantæque impuden-
tiæ, propter inopiam testium ac litterarum prætermittam?
non faciam, judices, utar teste. quo? P. Vettio Chilone,
homine equestris ordinis honestissimo atque ornatissimo:
qui isti ita amicus et necessarius est, ut, etiamsi vir bonus
non esset, tamen, quod contra istum diceret, grave videre- b.
tur: ita vir bonus est, ut, etiamsi inimicissimus isti esset,
tamen ejus testimonio credi oporteret. Admiratur et ex- 167
spectat, quidnam Vettius dicturus sit. nihil dicet ex tem-
pore: nihil ex sua voluntate: nihil, ut ei utrumvis licuisse
videatur. Misit in Siciliam litteras ad Carpinatium, cum
esset magister scripturæ, et ejus societatis publicanorum,
quas ego Syracusis, apud Carpinatium in litterarum allata-
rum libris, Romæ, in litterarum missarum apud magistrum
Tullium, familiarem tuum, inveni: quibus ex litteris impu-
dentiam fœnerationis, quæso, cognoscite. LITTERÆ MIS-
SÆ L. VETTII, L. SERVILII, C. ANTISTII, MAGISTRORUM.
Præsto se tibi ait futurum Vettius, et observaturum, quem-
admodum rationes ad ærarium referas: ut, si hanc ex
fœnore populo pecuniam non retuleris, reddas societati.
Possumus hoc teste, possumus P. Servilii et C. Antistii, 168
[66] magistrorum, primorum hominum atque honestissimo-
rum, possumus auctoritate societatis, cujus litteris utimur,
quod dicimus, obtinere? an aliqua firmiora, aut graviora
quærenda sunt? Vettius, tuus familiarissimus; Vettius, 72
tuus affinis, cujus sororem habes in matrimonio, tuæ frater
uxoris Vettius, frater tui quæstoris, [67] testatur impudentissi-

65 *litteris eorum?*] Sic necessario correxi vulgatum *litteræ eorum!* Nempe sunt duo genera testium: publicani ipsi, et literæ eorum. idque clarum e sequentibus. Editores veteres putabant hæc esse conjuncta usque ad *remotæ sunt*, itaque *literis* mutabant in *literæ*.

66 *magistrorum literis*] *Literis* delevi, quod non est in edd. pr. nec in Mss. præter unum Nannii, unde receptum est. *magistrorum* refertur ad *auctoritate;* literarum post mentio, eæque communes sunt magistris et societati. Mox Grævius ex uno Ms. Fr. dedit *an graviora*, pro *aut gr.*

67 *testatur*] Hoc verbum additum est e Ms. Nannii, et sic expleta lacuna, ut non opus sit stellis, lacunæ indicibus ante *recita*, quæ sunt in Gruteriana ed. Sed ego malim *testatur* in fine, ante *recita* poni, et post parenthesin. In Ms. Lamb. ad marginem scriptum erat: *indicaturum se ac patefacturum minatur*, quod sane sonum Ciceronis habet. Ita interpungendum esset post *testatur*.

mum tuum furtum, certissimumque peculatum: (nam quo alio nomine pecuniæ publicæ fœneratio est appellanda?) RECITA RELIQUA. [68] Scribam tuum dicunt, Verres, hujus perscriptorem fœnerationis fuisse: ei quoque magistri minantur in litteris. [69] etenim casu [scribæ] tum duo magistri fuerunt cum Vettio. Binas centesimas ab se ablatas ferendum non putant: et recte non putant. Quis enim hoc fecit umquam? quis denique conatus est facere, aut posse
p. 186. fieri cogitavit, ut, cum senatus [70] publicanos usura sæpe
a. juvisset, magistratus a publicanis pecuniam pro usuris auderet auferre? Certe huic homini spes nulla salutis esset,
169 si publicani, hoc est, si equites Romani judicarent. Minor esse nunc, judices, vobis disceptantibus debet: et tanto minor, quanto est honestius, [71] alienis injuriis, quam re sua commoveri. Quid ad hæc respondere cogitas? Utrum factum negabis? an tibi hoc licitum esse defendes? Negare qui potes? an ut tanta auctoritate litterarum, tot testibus publicanis convincare? Licuisse vero qui? Si mehercule te pecuniam tuam, non populi Romani, in provincia fœneratum docerem, [72] tamen effugere non posses. * [73] sed publicam, sed ob frumentum decretam, sed a publicanis fœnore accepto; hoc licuisse cuiquam probabis? quo non modo ceteri, sed tu ipse nihil audacius improbiusque fecisti. Non mehercule hoc, quod omnibus singulare videtur, de quo mihi deinceps dicendum est, possum, judices, dicere audacius esse, aut impudentius, quod permultis civitatibus pro frumento nihil solvit omnino. major hæc præda fortasse

68 *Scribam tuum dicit, Verres, h.*] Scribendum *dicunt.* Est enim epistola communis magistrorum: et in sequentibus est, *minantur in literis.* Singularis natus est ex eo, quod sine interpunctione erat in libris *dicunt Verres,* retuleruntque ad *Verres,* et singularem *dicit* fecere.

69 *etenim casu scribæ tum duo magistri* &c.] In his nullus sensus est. quid hic *scribæ duo magistri?* Immo *scribæ* delendum. Dicit, tum casu tres magistros fuisse. Ordinarie unum magistrum societatis fuisse, pluribus locis unius Ciceronis intelligitur, ut Verr. II, 74. v. et Burm. de Vectig. p. 134. unde et *pro magistro* dicitur. Itaque verbum hoc uncis inclusi.

70 *publicanos usura sæpe juvisset*] Gronov. de Sest. IV, 3. corrigit *versura,* probatque Grævius. Scire velim, quomodo ærarium versura juverit publicanos. Manifestum est ex ratiocinatione, Ciceronem dicere voluisse: cum ærarium a publicanis fœnus non exegerit, sed sæpe pecuniam sine fœnore dederit, Verrem multo minus usuras ab iis capere debuisse. Jam si dixisset *versura juvisset,* ambiguum esset: nam versura juvare etiam possumus alios, sub usuris. Igitur *usura* verum puto: usura juvamus, quando pecuniæ usum concedimus sine fœnore: et sic accepit P. Manutius.

71 *alienis injuriis, quam re sua comm.*] *Re* mihi spurium videtur, intelligendumque *injuria* ex antecedente. *re sua* est nimis vagum, nec aptam facit antithesin.

72 *tamen effugere non p.*] Nempe quia legibus cautum, ne magistratus in provinciis suis fœnus exercerent. v. Disp. nostram de Negotiatoribus. Pro *docerem* edd. pr. *dicerem.*

73 *sed publicam*] Hic lacunam esse patet. Deest aliquid hujusmodi, *at te non tuam doceo, sed* &c.

est: sed illa impudentia certe non minor. Et, quoniam de 170
illa fœneratione satis dictum est, nunc de hac tota pecunia aversa, quæso, cognoscite.

Siciliæ civitates multæ sunt, judices, ornatæ atque ho- 73
nestæ: ex quibus in primis numeranda est civitas Halesina. nullam enim reperietis aut officiis fideliorem, aut copiis locupletiorem, aut auctoritate graviorem. Huic iste in annos singulos, cum sexaginta tritici millia modiûm imperavisset, pro tritico numos abstulit, quanti erat in Sicilia triticum: quos de publico numos acceperat, retinuit omnes.
Obstupui, judices, cum hoc mihi primum Halesiæ demon- b.
stravit in senatu Halesinorum homo summo ingenio, summa prudentia, summa auctoritate præditus, Halesinus Æneas: cui senatus [74] dederat publice [causam] ut mihi fratrique meo gratias ageret; et simul, qui nos ea, quæ
ad judicium pertinerent, doceret. Demonstrat, hanc istius 171
consuetudinem ac rationem fuisse: cum omnis frumenti copia decumarum nomine penes istum esset redacta, [75] solitum esse istum pecuniam cogere a civitatibus; frumentum improbare; quantum frumenti Romam esset mittendum, tantum de suo quæstu, ac de sua copia frumenti mittere. Posco rationes: inspicio litteras: video frumenti granum Halesinos, quibus LX millia modiûm imperata erant, nullum dedisse: pecuniam Volcatio, Timarchidi, scribæ dedisse. reperio genus hujusmodi, judices, prædæ, ut prætor, qui frumentum emere debebat, non emat, sed vendat: pecunias, quas civitatibus distribuere debebat, eas omnes avertat atque auferat. Non mihi jam furtum, sed monstrum ac prodigium videbatur: civitatum frumentum improbare, suum probare: cum suum probasset, pretium ei frumento constituere: quod constituisset, id civitatibus au-
ferre: quod a populo Romano accepisset, tenere. [76] Quot 74
vultis esse in uno furto peccatorum gradus? ut si singulis 172
insistere velim, progredi iste non possit. Improbas frumentum Siculum. Quid? ipse quod mittis? peculiarem habes aliquam Siciliam, quæ tibi ex alio genere frumentum suppeditare possit? Cum senatus decernit, ut ematur in Sicilia frumentum, aut cum populus jubet, hoc, ut opinor, intelligit, ex Sicilia Siculum frumentum apportari oportere.

74 *publice dederat causam*] Hoc nullo modo verum esse potest: frustraque in eo explicando laborant. Locus est interpolatus. Delendum est *causam:* quod, ut opinor, fuit in margine, ut nomen, cujus periphrasis est in verbis, *ea, quæ ad judicium pertinerent, doceret*, i. e. causam doceret. Mox et *qui* delendum est, quod cum oratione præcedente non coit.

75 *solitum esse istum*] *Istum* hic temere inculcatum, delendumque puto.

76 *Quot vultis* &c.] Hic locus est vitiosus, nec ei, quomodo succurram, satis habeo, libris nihil juvantibus. Conjeci, *Tot videtis esse. Tot* requirere videtur *ut.*

Tu, cum civitatum Siciliæ vulgo omne frumentum improbas, num ex Ægypto, aut ex Syria frumentum Romam mittis? Improbas Halesinum, Cephalœditanum, Thermi-
p. 187. tanum, Amestratinum, Tyndaritanum, Herbitense, multa-
a. rum præterea civitatum. Quid accidit tandem, ut horum populorum agri frumentum ejusmodi, te prætore, ferrent, quod numquam antea, ut neque mihi, neque tibi, neque populo Romano posset probari, præsertim cum ex iisdem agris, ejusdemque anni frumentum ex decumis Romam mancipes advexissent? quid acciderat, ut ex eodem horreo decumanum probaretur, emptum non probaretur? Dubiumne est, quin ista omnis improbatio cogendæ pecuniæ
173 causa nata sit? Esto: improbas Halesinum: habes ab alio populo, quod probes. eme illud, quod placet: missos fac eos, quorum frumentum improbasti. Sed ab iis, quos repudias, exigis tantum pecuniæ, quantum ad eum numerum frumenti satis sit, quem civitati imperas. Dubium est, quid egeris? In medimna singula video ex litteris publicis tibi Halesinos H-S quinos denos dedisse. Ostendam ex tabulis locupletissimorum aratorum, eodem tempore nemi-
75 nem in Sicilia pluris frumentum vendidisse. Quæ est ergo ista ratio, aut quæ potius amentia, frumentum improbare id, quod ex eo loco sit, ex quo senatus et populus Romanus emi voluerit: ex eo acervo, ex quo partem tu idem, decumarum nomine, probaris: deinde a civitatibus pecunias, ad emendum frumentum, cogere, cum ex ærario acceperis? Utrum te lex Terentia Siculorum pecunia frumentum emere a Siculis, an populi Romani pecunia frumentum
174 ab Siculis emere jussit? Jam vero ab isto omnem illam ex ærario pecuniam, quam his oportuit civitatibus pro frumento dari, lucrifactam videtis. accipis enim H-S XV pro medimno. [77] tanti enim est illo tempore medimnum. retines H-S XVIII. tanti enim est frumentum Siciliense ex lege
b. æstimatum. Quid interest utrum hoc feceris, an frumentum non improbaris, sed frumento probato et accepto, pecuniam publicam tenueris omnem, neque quidquam ulli dissolveris civitati, cum æstimatio legis ejusmodi sit, ut ceteris temporibus tolerabilis Siculis, te prætore etiam grata esse debuerit? Est enim modius lege H-S III æstimatus. fuit autem, te prætore, ut tu in multis epistolis ad amicos tuos gloriaris, H-S II. Sed fuerit H-S III. quoniam tu tantum a civitatibus in modios singulos exegisti. cum, si solveres Siculis tantum, quantum te populus Romanus jus-

77 *tanti e. est illo temp. m.*] Videtur legendum *erat*. Si vulgatum est a Cicerone, intelligendum in tabulis aratorum et publicanorum, unde sc. Cicero demonstrabat, v. c. 81; aut Cicero, qui *accipis* dixit pro *accepisti*, ei tempus in hoc accommodavit.

serat, aratoribus fieri gratissimum posset; tu non modo eos accipere, quod oportebat, noluisti; sed etiam dare, quod non debebant, coëgisti. Atque hæc ita gesta esse, judices, 175
cognoscite et ex litteris publicis civitatum, et ex testimoniis publicis: in quibus nihil fictum, nihil ad tempus accommodatum intelligetis. Omnia, quæ dicimus, rationibus populorum [78] non interpositis, neque perturbatis, neque repentinis, sed certis, institutis, ordine relata atque confecta sunt. Recita rationes Halesinorum. Cui pecuniam datam dicit? [79] dic, dic etiam clarius. VOLCATIO, TIMARCHIDI, MÆVIO. Quid est, Verres? ne illam quidem tibi defensio- 76
nem reliquam fecisti, mancipes in istis rebus esse versatos? mancipes frumentum improbasse? mancipes pretio cum civitatibus decidisse, et eosdem abs te illarum civitatum nomine pecunias abstulisse: deinde ipsos sibi frumentum coëmisse: nihil hæc ad te pertinere? Mala mehercule, ac misera defensio, prætorem hoc dicere, Ego frumentum neque attigi, neque adspexi: mancipibus potestatem probandi improbandique permisi: mancipes a civitatibus pecunias extorserunt: ego autem, quam pecuniam populis dare debui, mancipibus dedi. Mala est hæc quidem, ut dixi, [80] de- 176
fensio criminis: sed tamen hac ipsa tibi, si uti cupias, non p. 188.
licet: vetat te Volcatius, tuæ tuorumque deliciæ, mentio- a.
nem mancipis facere. Timarchides autem columen familiæ vestræ, premit fauces defensionis tuæ: cui simul et Volcatio pecunia a civitate numerata est. Jam vero scriba tuus annulo aureo suo, quem ex his rebus invenit, ista te ratione uti non sinet. Quid igitur est reliquum, nisi uti fateare, te Romam frumentum emptum Siculorum pecunia misisse; publicam pecuniam domum tuam convertisse? O consuetudo peccandi, quantam habes jucunditatem in improbis et audacibus, cum pœna abfuit et licentia consecuta est? Iste in hoc genere peculatus non nunc primum invenitur: 177
sed nunc demum tenetur. Vidimus huic ab ærario pecuniam numerari quæstori ad sumptum exercitus consularis: vidimus paucis post mensibus et exercitum et consulem spoliatum. Illa omnis pecunia latuit in illa caligine ac te-

78 *non interpositis*] Hæserunt in hoc verbo viri docti quidam; tentarunt etiam substituere *interpolatis*. Sed illud eodem modo dicitur. Sic *interpositio* est pro interpolatione ad Div. XVI, 12. Post, *certis, institutis, ordine relata*, non placet quæ sunt *rationes institutæ?* nempe *cœptæ:* quod huic loco non convenit. an fuit: *certo institutis ordine, rel.*

79 *dic, dic e cl.*] Sic edd. pr. Ald. P. Manutii &c. Grævius tanquam e Franc. edidit. alterum *dic* excidit casu in editione aliqua, unde et in ceteris prætermissum est. Similis locus est c. 85. ubi edd. veteres semel *dic* habent, e Ms. Nann. duplicatum est.

80 *defensio criminis*] Hic addidere quædam Lambinus et Grævius, quæ recipere non audeo, quia locus hic in Ms. unde Lamb. protulit, valde interpolatus fuit.

nebris, quæ totam rempublicam tum occupaverant. Iterum gessit hereditariam quæsturam cum Dolabella. magnam pecuniam avertit: sed ejus rationem cum damnatione Dolabellæ permiscuit. Commissa est pecunia tanta prætori. non reperietis hominem timide nec leviter hæc improbissima lucra ligurrientem; devorare omnem pecuniam publicam non dubitavit. Ita serpit illud insitum in natura malum, consuetudine peccandi libera, finem ut audaciæ
178 statuere ipse sibi non possit. Tenetur igitur aliquando, et in rebus tum maximis, tum manifestis tenetur. Atque in eam fraudem mihi videtur divinitus incidisse, non solum ut eas pœnas quas proxime meruisset, solveret; sed ut illa etiam scelera ejus in Carbonem et in Dolabellam vindica-
77 rentur. Etenim nova quoque alia res exstitit, judices, in
b. hoc crimine, quæ tollat omnem dubitationem superioris illius decumani criminis. Nam, ut illud missum faciam, permultos aratores in alteras decumas, et in hæc ıↄccc millia modiûm, quod emptum populo Romano darent, non habuisse; sed a tuo procuratore, hoc est, ab Apronio, emisse; ex quo intelligi potest, nihil te aratoribus reliqui fecisse; ut hoc prætercam, quod in multis est testimoniis expositum; potest illo quidquam esse certius, in tua potestate, atque in tuis horreis omne frumentum Siciliæ, per trien-
179 nium, atque omnes fructus agri decumani, fuisse? Cum enim a civitatibus pro frumento pecuniam exigebas, unde erat frumentum, quod Romam mitteres, si tu id non omne clausum et compressum possidebas? Itaque in eo frumento primus tibi ille quæstus fuit ipsius frumenti, quod erat ereptum ab aratoribus: alter, quod id frumentum improbissime per triennium partum, non semel, sed bis, neque uno, sed duobus pretiis, unum et idem [81] frumentum vendidisti: semel civitatibus, H-S xv [82] in medimnum; iterum populo Romano, a quo H-S xviii in medimna, pro eodem
180 illo frumento abstulisti. At enim frumentum Centuripinorum, et Agrigentinorum, et nonnullorum fortasse præterea probasti, et his populis pecuniam dissolvisti. Sint aliquæ civitates in eo numero, quarum frumentum improbare nolueris. quid tandem? his civitatibus omnisne pecunia, quæ pro frumento debita est, dissoluta est? Unum mihi reperi, non populum, sed aratorem: vide, quære, circumspice, si quis forte est ex ea provincia, in qua tu triennium præfuisti, qui te nolit perisse: unum, inquam, da mihi ex illis aratoribus, qui tibi vel ad statuam pecuniam

81 *frumentum*] videtur melius abfuturum, natumque e glossa.

82 *in medimnum—in medimna*] Utrumque latinum est, in altero *singula* intelligenda: sed vix Cicero ita variaverit.

contulerunt, qui sibi dicat pro frumento omne esse, quod
oportuerit, solutum. confirmo, judices, neminem esse di-
cturum.

Ex omni pecunia, quam aratoribus solvere debuisti, cer- p. 189.
tis nominibus deductiones fieri solebant: primum pro spe- a.
ctatione et collybo: deinde pro nescio quo cerario. Hæc 78
omnia, judices, non rerum certarum, sed furtorum impro- 181
bissimorum sunt vocabula. nam collybus esse qui potest,
cum utantur omnes uno genere numorum? cerarium vero
quid? quomodo hoc nomen ad rationes magistratus, quo-
modo ad pecuniam publicam allatum est? Nam illud genus
tertium deductionis erat ejusmodi, quasi non modo liceret,
sed etiam oporteret: nec solum oporteret, sed plane necesse
esset. Scribæ nomine de tota pecunia binæ quinquagesimæ
detrahebantur. Quis tibi hoc concessit? quæ lex? quæ
senatus auctoritas? quæ porro æquitas, ut tantam pecu-
niam [83] scriba tuus auferret, sive de aratorum bonis, sive
de populi Romani vectigalibus? Nam si potest ista pecunia 182
sine aratorum injuria detrahi; populus Romanus habeat,
præsertim in tantis ærarii angustiis: sin autem et populus
id voluit, et æquum ita est, solvi aratoribus; tuus apparitor
parva mercede populi conductus, de aratorum bonis præ-
dabitur? et in hac causa scribarum ordinem in me concita-
bit Hortensius? et eorum commoda a me labefactari, at-
que [84] oppugnari jura dicet? quasi vero hoc scribis ullo
exemplo sit aut ullo jure concessum. Quid ergo vetera repe-
tam? aut quid eorum scribarum mentionem faciam, quos
constat sanctissimos homines atque innocentissimos fuisse?
non me fugit, judices, vetera exempla pro fictis fabulis jam
audiri atque haberi. in his temporibus versabor miseris ac
perditis. Nuper, Hortensi, quæstor fuisti. quid tui scribæ
fecerint, tu potes dicere: ego de meis hoc dico, cum in b.
eadem ista Sicilia pro frumento civitatibus pecuniam solve-
rem, et mecum duos frugalissimos homines scribas habe-
rem, L. Mamilium et L. Sergium; non modo istas duas
quinquagesimas, sed omnino numum nullum cuiquam esse
deductum. Dicerem, hoc mihi totum esse attribuendum, 79
judices, si illi umquam a me hoc postulassent. si umquam

83 *scriba tuus auferret*] Servavi veterem lectionem; cui ex uno Ms. Nannii substituerunt *averreret*; quod potius corrigendum erat *averteret*, si tamen iste liber omnibus aliis præferendus est in omnibus, ut infr. c. 96. *Averrere* dicitur semper in bonam partem, cum res malæ amoventur, uti et averruncare: nec credo bene latine dici *pecuniam averrere ab aliquo.*

84 *oppugnari injuria dicet*] Hæc est vetus lectio. E Ms. Nannii Lamb. corrigit *jura*, item C. Steph. Grævius. Voluit et recipere Gruterus, sed operæ neglexere. Feci et ego, quia melius est altero, *injuria*. Sed forte melius sit utrumque omitti. Meas aures implet oratio, et est suavior sine his verbis. Quomodo Hortensius *jura* hic commemorare potuisset?

183 omnino cogitassent. Quamobrem enim scriba deducat, ac
non potius mulio, qui advexit? tabellarius, cujus adventu
[85] certiores facti [petiverunt?] præco, qui adire jussit? via-
tor, ac Venerius, qui fiscum sustulit? Quæ pars operæ
aut opportunitatis in scriba est? cur ei non modo merces
tanta detur, sed cur cum eo tantæ pecuniæ partitio fiat?
Ordo est honestus. Quis negat? aut quid ea res ad hanc
rem pertinet? Est vero honestus, quod eorum hominum
fidei tabulæ publicæ periculaque magistratuum committun-
tur. Itaque ex his scribis, qui digni sunt illo ordine, pa-
tribus familias, viris bonis atque honestis, percontamini,
quid sibi istæ quinquagesimæ velint. Jam omnes intelli-
184 getis, novam rem totam atque indignam videri. Ad eos me
scribas revoca, si placet: noli hos colligere, qui numulis
corrogatis de nepotum donis, ac de scenicorum corollariis,
cum decuriam emerunt, ex primo ordine explosorum [86] in
secundum ordinem civitatis se venisse dicunt. Eos scribas
tecum disceptatores hujus criminis habebo, qui istos scribas
esse moleste ferunt. Tametsi cum in eo ordine videamus
esse multos non idoneos, [87] qui ordo industriæ propositus
est et dignitati; mirabimur, turpes aliquos ibi esse, quo
80 [88] cuivis licet pretio pervenire? Tu ex pecunia publica H-S
p. 190. tredecies scribam tuum permissu tuo cum abstulisse fateare,
a. reliquam tibi ullam defensionem putas esse? hoc ferre
quemquam posse? hoc quemquam denique nunc tuorum
advocatorum animo æquo audire arbitrare? Qua in civi-
tate C. Catoni, clarissimo viro, consulari homini, H-S
XVIII millibus lis æstimata sit; in eadem civitate appari-
tori tuo esse concessum, ut H-S uno nomine tredecies au-
185 ferret? Hinc ille est annulus aureus, quo tu istum in con-
cione donasti: quæ tua donatio singulari impudentia præ-
dita, nova Siculis omnibus, mihi vero etiam incredibilis
videbatur. Sæpe enim nostri imperatores, superatis hosti-
bus, optime republica gesta, scribas suos annulis aureis
in concione donarunt: tu vero quibus rebus gestis, quo
hoste superato, concionem, donandi causa, advocare ausus
es? Neque enim solum scribam tuum annulo, sed etiam vi-
rum fortissimum ac tui dissimillimum, Q. Rubrium, excel-

85 *c. facti petiverunt*] Recte judicat Grævius, *petiverunt* esse delendum. nullum enim sensum habet aptum loco. Certiores facti sunt, tempus esse mittendi frumenti. mox et e Ms. Nannii cum eodem *adire* scripsi. nam hoc est præconis; advocare ex ordine homines, citare.

86 *in secundum ord. c. s. v. dicunt*] In ordinem equestrem; pertinet ad eum, quem annulo aureo a Verre donatum dicit c. 80. Deinde forte melius sit *dicant*.

87 *qui ordo industriæ prop. est et dignitati*] Est periphrasis senatus, v. Or. pro Sextio c. 65.

88 *cuivis licet pretio pervenire*] Nempe quia locus inter scribas emitur certa pecunia: quod ante dixit *decuriam emere*.

lentem virtute, auctoritate, copiis, corona et phaleris, et torque donasti; M. Cossutium, sanctissimum virum, atque honestissimum, M. Castritium, summo splendore, ingenio, gratia præditum. Quid hæc sibi horum trium civium Ro- 186
manorum dona voluerunt? Siculos præterea, potentissimos nobilissimosque donasti; qui non, quemadmodum sperasti, tardiores fuerunt, sed ornatiores tuo judicio ad testimonia dicunda venerunt. Quibus ex hostium spoliis? de qua victoria? qua ex præda [89] aut manubiis hæc abs te donatio constituta est? an quod, te prætore, paucorum adventu myoparonum, classis pulcherrima, Siciliæ propugnaculum, præsidiumque provinciæ, piratarum manibus incensa est? an quod ager Syracusanus prædonum incendiis, te prætore, vastatus est? an quod forum Syracusanum navarchorum sanguine redundavit? an quod in portu Syracusano piraticus myoparo navigavit? Nihil possum reperire, quamobrem te in istam amentiam incidisse arbitrer: nisi forte b.
id egisti, ut hominibus ne oblivisci quidem rerum tuarum male gestarum liceret. Annulo est aureo scriba donatus, 187
et ad eam donationem concio est advocata. Quod erat os tuum, cum videbas in concione eos homines, quorum ex bonis iste annulus aureus donabatur, qui ipsi annulos aureos posuerant, liberisque detraxerant, [90] ut esset, unde scriba tuus hoc tuum munus ac beneficium tueretur? quæ porro præfatio tuæ donationis fuit? Illa scilicet vetus atque imperatoria? QUANDO TU QUIDEM IN PRŒLIO, IN BELLO, IN RE MILITARI: cujus ne mentio quidem, te prætore, ulla facta est: an illa? QUANDOQUIDEM TU NULLA UMQUAM MIHI IN CUPIDITATE AC TURPITUDINE DEFUISTI; OMNIBUSQUE IN IISDEM FLAGITIIS MECUM ET IN LEGATIONE, ET PRÆTURA, ET HIC IN SICILIA VERSATUS ES; OB HASCE RES, QUONIAM TE LOCUPLETAVI, HOC ANNULO AUREO DONO. Vera hæc fuisset oratio, non enim iste annulus aureus abs te datus, istum virum fortem, sed hominem locupletem esse declarat. Ita eundem annulum ab alio datum, testem virtutis duceremus: abs te donatum, comitem pecuniæ judicamus.

Dictum, judices, est de decumano frumento: dictum de 81
empto: extremum et reliquum est, de æstimato. quod cum 188
magnitudine pecuniæ, tum injuriæ genere quemvis debet commovere: tum vero eo magis, quod ad hoc crimen non ingeniosa aliqua defensio, sed improbissima confessio comparatur. Nam cum ex senatus consulto et ex legibus frumentum ei in cellam sumere liceret; idque frumentum se-

89 *aut manubiis*] Scribendum, *aut quibus manubiis*, ut quivis facile sentiat.

90 *ut esset unde—tueretur*] scil. census equester.

natus ita æstimasset, quaternis H-S tritici modium; binis,
hordei: iste, numero ad summam tritici adjecto, tritici
modios singulos cum aratoribus denariis ternis æstimavit.
p. 191. a. Non est in hoc crimen, Hortensi: ne forte ad hoc meditere; multos sæpe viros bonos, et fortes, et innocentes cum
aratoribus et cum civitatibus frumentum, in cellam quod
sumi oporteret, æstimasse, et pecuniam pro frumento abstulisse. Scio, quid soleat fieri: scio, quid liceat. nihil, quod
antea fuerat in consuetudine bonorum, nunc in istius facto
189 reprehenditur. Hoc reprehendo, quod, cum in Sicilia H-S
II tritici modius esset, ut istius epistola ad te missa declarat, summum H-S ternis: id quod et testimoniis omnibus et tabulis aratorum planum factum antea est: tum iste
pro tritici modiis singulis ternos ab aratoribus denarios
82 exegit. Hoc crimen est, ut intelligas, non ex æstimatione,
neque ex ternis denariis pendere crimen, sed ex coauctione
annonæ atque æstimationis. Etenim hæc æstimatio nata est,
judices, initio non ex prætorum, aut consulum, sed ex aratorum atque civitatum commodo. Nemo enim fuit initio
tam impudens, qui, cum frumentum deberetur, pecuniam
posceret. certe hoc ab aratore primum est profectum, aut
ab ea civitate, cui imperabatur: cum aut frumentum vendidisset, aut servare vellet, aut in eum locum, quo imperabatur, portare nollet: petivit in beneficii loco, et gratiæ,
ut sibi pro frumento, quanti frumentum esset, dare liceret.
Ex hujusmodi principio, [91] atque ex liberalitate atque accommodatione magistratuum, consuetudo æstimationis in-
190 troducta est. Secuti sunt avariores magistratus: qui tamen in avaritia sua non solum viam quæstus invenerunt,
verum etiam exitum ac rationem defensionis. Instituerunt
semper ad ultima ac difficillima loca [92] adportandum frumentum imperare, ut vecturæ difficultate, ad quam vellent,
b. æstimationem pervenirent. In hoc genere facilior est existimatio, quam reprehensio: ideo, quod eum, qui hoc facit,
avarum possumus existimare: crimen in eo constituere non
tam facile possumus; quod videtur concedendum magistratibus nostris esse, ut iis, quo loco velint, frumentum accipere liceat. Itaque hoc est, quod multi fortasse fecerunt:
[93] et ita multi, ut ii, quos innocentissimos meminimus, aut
83 audivimus, non fecerint. Quæro nunc a te, Hortensi,
191 cum utris tandem istius factum collaturus es? cum iis,

91 *atque ex liberalitate*] Bene Ms. Franc. omittit *atque*. Nam in his est explicatio superioris, *principii*, non novum atque ab eo diversum.

92 *adportandum*] Pendet a *difficillima*. Sed melius foret *deportandum semper ad u. ac d. loca*, ut infra dixit, *Catinam deportabunt*.

93 *et ita multi*] P. Manutius corrigit, *sed ita multi*, bene. *Sed ita* est formula elegans excipiendi, circumscribendi, corrigendi &c.

credo, qui benignitate adducti, per beneficium et gratiam
civitatibus concesserunt, ut numos pro frumento darent.
Ita credo, petiisse ab isto aratores, ut, cum H-S ternis tri-
tici modium vendere non possent, pro singulis modiis ter-
nos denarios dare liceret. An, quoniam, hoc cum non audes
dicere, illuc confugies, vecturæ difficultate adductos, ternos
denarios dare maluisse? Cujus vecturæ? quo ex loco, in
quem locum ne portarent? Philomelione Ephesum? Video,
quid inter annonam interesse soleat: video quot dierum via
sit: video Philomeliensibus expedire, quanti Ephesi sit
frumentum, tantum dare potius in Phrygia, quam Ephesum
portare, aut ad emendum frumentum Ephesum pecuniam
et legatos mittere. In Sicilia vero quid ejusmodi? Enna, 192.
mediterranea est maxime. coge, ut ad aquam tibi, id quod
summi juris est, frumentum Ennenses metiantur: vel
[94] Phintiam, vel Halesam, vel Catinam, loca inter se ma-
xime diversa, eodem die, quo jusseris, deportabunt. tametsi
ne vectura quidem opus est. Nam totus quæstus hic, ju-
dices, æstimationis, ex annonæ natus est varietate. hoc
enim magistratus in provincia assequi potest, ut ibi acci-
piat, ubi est carissimum. ideo valet ista ratio æstimationis
in Asia: valet in Hispania; valet in his provinciis, in qui- p. 192.
bus unum pretium frumento esse non solet. In Sicilia vero a.
quid cujusquam intererat, quo loco daret? neque enim por-
tandum erat: et, quo quisque vehere jussus esset, ibi tan-
tidem frumentum emeret, quanti domi vendidisset. Quam- 193
obrem si quid, Hortensi, docere vis, aliquid ab isto simile
in æstimatione, atque a ceteris, esse factum; doceas opor-
tet, aliquo in loco Siciliæ, prætore Verre, ternis denariis
tritici modium fuisse. Vide, quam tibi defensionem pate- 84
fecerim; quam iniquam in socios, quam remotam ab utili-
tate reipublicæ, quam sejunctam a voluntate atque senten-
tia legis. Tu, cum tibi ego frumentum in meis agris,
atque in mea civitate, denique cum in iis locis, in quibus
es, versaris, rem geris, provinciam administras, paratus sim
dare; angulum mihi aliquem eligas provinciæ reconditum
ac derelictum? jubeas ibi me metiri, quo portare non ex-
pediat? ubi [95] emere non possim? Improbum facinus, ju- 194

94 *Phintiam*] Edd. pr. *Pluentiam*. Ald. *Plutiam*, quod et recentiores quidam defenderunt. Vera lectio est *Phintiam*, ut post Cluverium docuere Dorvillius, qui late de hoc nomine disputat It. Sic. p. 140. et Burmannus V. C. in Comm. ad numos Sic. p. 372. quos adeant, qui velint. Primus *Phintiam* edidit Gruterus: primus correctionis auctor Hieron. Surita ad Anton. Itiner., in quo *Aquæ Pintianæ* occurrunt p. 91. ed. Wesselingii, qui laudem correctionis hujus Suritæ recte tribuit. Sed id jam Gruterus fecerat.

95 *e. non possim*] Sic correxi vulgatum *possum*, ut respondeat τῷ *expediat*. nam eadem est utrobique causa conjunctivi. Sensit jam et correxit Lambinus.

dices, non ferendum, nemini lege concessum, sed fortasse adhuc in nullo etiam vindicatum. tamen ego hoc, quod ferri nego posse, Verri, judices, concedo et largior. Si ullo in loco ejus provinciæ frumentum tanti fuit, quanti iste æstimavit, hoc crimen in istum reum valere oportere non arbitror. Verum enimvero cum esset H-S binis, aut etiam ternis, quibusvis in locis provinciæ, duodenos sestertios exegisti. Si mihi tecum neque de annona, neque de æstimatione tua potest esse controversia, quid sedes? quid exspectas? quid defendes? Utrum tibi pecuniæ conciliatæ videntur adversum leges, adversum rempublicam, cum maxima sociorum injuria; an vero id recte, ordine, e repu-
195 blica, sine cujusquam injuria factum esse defendes? Cum
b. tibi senatus ex ærario pecuniam promsisset, et singulos tibi denarios adnumerasset, quos tu pro singulis modiis aratoribus solveres; quid facere debuisti? Si, quod L. Piso ille Frugi, qui legem de pecuniis repetundis primus tulit; cum emisses, quanti esset, quod superaret pecuniæ, retulisses; si, ut ambitiosi homines, aut benigni; cum pluris senatus æstimasset, quam quanti esset annona, ex senatus æstimatione, non ex annonæ ratione, solvisses; sin, ut plerique faciunt, in quo etiam erat aliquis quæstus, sed is honestus, atque concessus; frumentum, quoniam vilius erat, ne emisses; sumsisses id numorum, quod tibi senatus, cellæ no-
85 mine, concesserat. Hoc vero quid est? quam habet rationem, non quæro æquitatis, sed ipsius improbitatis atque impudentiæ? Neque enim est fere quidquam, quod homines palam facere audeant in magistratu, quamvis improbi, quin ejus facti, si non bonam, at aliquam rationem afferre so-
196 leant. Hoc quid est? Venit prætor: frumentum, inquit, me abs te emere oportet. Optime. Modium denario. Benigne, ac liberaliter. nam ego tribus H-S non possum vendere. Mihi frumento non opus est: numos volo. [96] Nam speraveram, inquit arator, me ad denarios perventurum: sed, si ita necesse est, quanti frumentum sit, considera. Video esse binis H-S. Quid ergo a me tibi numorum dari potest, cum senatus tibi quaternos H-S dederit? Quid poscat, attendite; et vos, quæso, simul, judices, æquita-
197 tem prætoris attendite. Quaternos H-S, quos mihi senatus decrevit, et ex ærario dedit, ego habebo, et in cistam transferam ex fisco. Quid postea? quid? pro singulis modiis, quos tibi impero, tu mihi octonos H-S dato. Qua ratione? Quid quæris rationem? non tantam rationem res habet, quantam utilitatem atque prædam. Dic, dic, inquit

96 *Nam speraveram*] Est elegans *enimvero.* nisi potius ellipsin cum formula admirandi cum dolore: alias Clarkio esse velis, v. Clav. in *nam.*

ille, planius. Senatus te voluit mihi numos dare: me tibi frumentum metiri. tu eos numos, quos mihi senatus dari voluit, ipse habebis: a me, cui singulos denarios dari opor- p. 193.
tuit, binos aufers? et huic prædæ ac direptioni, cellæ no- a.
men imponis? Hæc deerat injuria, et hæc calamitas ara- 198
toribus, te prætore, qua reliquis fortunis omnibus everterentur. nam quid esse reliqui poterat ei, qui per hanc injuriam non modo frumentum omne amittere, sed etiam omne instrumentum vendere cogeretur? Quo enim se verteret, non habebat. Ex quo fructu numos, quos tibi daret, inveniret? Decumarum nomine tantum erat ablatum, quantum voluntas tulerat Apronii: pro alteris decumis, emptoque frumento, aut nihil datum, aut tantum datum, quantum reliqui scriba fecerat, aut ultro etiam (id quod didicistis)
ablatum. Cogantur etiam numi ab aratore? quomodo? 86
quo jure? quo exemplo? Nam, cum fructus diripiebantur aratorum, atque omni lacerabantur injuria; videbatur id perdere arator, quod aratro ipse quæsisset, in quo elabo-
rasset, quod agri segetesque extulissent. Quibus injuriis 199
gravissimis tamen illud erat miserum solatium, quod id perdere videbatur, quod alio prætore, eodem ex agro reparare posset. 97 Numos vero ut det arator, quos non aratro ac manu quærit, boves et aratrum ipsum, et omne instrumentum vendat, necesse est. Non enim debetis hoc cogitare: habet idem in numis: habet idem in urbanis prædiis. nam cum aratori onus aliquod imponitur, non omnes, si quæ sunt præterea facultates, sed arationis ipsius vis ac ratio consideranda est, quid ea sustinere, quid pati, quid efficere possit ac debeat. Quamquam illi quoque sunt homines ab isto omni ratione exinaniti ac perditi: tamen hoc vobis est
statuendum, quid aratorem ipsum arationis nomine muneris b.
in republica fungi ac sustinere velitis. Imponitis decumas: patiuntur. alteras: temporibus vestris serviendum putant.
dent emtum præterea. dabunt, si voletis. Hæc quam sint 200
gravia, et quid, his rebus detractis, possit ad dominos puri ac reliqui pervenire, credo vos ex vestris rebus rusticis conjectura assequi posse. Addite nunc eodem istius edicta, instituta, injurias: addite Apronii Veneriorumque servorum, in agro decumano regna ac rapinas. Quamquam hæc omitto: de cella loquor. Placetne vobis, in cellam magistratibus nostris frumentum Siculos gratis dare? quid

97 *Numos vero ut det*] Sic edidi pro *daret*, quod cum ceteris, meris præsentibus, non congruit. In edd. pr. est etiam *quæreret*. Hoc correxit Aldus et edidit *quærit:* cur ergo non et alterum? Quo jure e *quæreret* factum *quærit*, eodem nos e *daret* fecimus *det*. Ms. Nannii autem pro his *quos—quærit*, habebat *quos non exarat*, quod mihi sane placet magis vulgato.

hoc indignius? quid iniquius? Atqui hoc scitote, aratori-
87 bus, hoc prætore, optandum ac petendum fuisse. Sosite-
nus est Entellinus, homo cum primis prudens, et domi no-
bilis: cujus verba audistis; qui ad hoc judicium legatus
publice cum Arthemone et Menisco, primariis viris, missus
est. Is cum in senatu Entellino multa mecum de istius in-
juriis ageret, hoc dixit: si hoc de cella atque hac æstimatio-
ne concederetur, velle Siculos senatui polliceri frumentum
in cellam gratis, ne posthac tantas pecunias magistratibus
201 nostris decerneremus. Perspicere vos certo scio, Siculis
quantopere hoc expediat, non ad æquitatem conditionis,
sed ad minima malorum eligenda. nam, qui [98] mille modiûm
Verri suæ partis in cellam gratis dedisset, duo millia nu-
mûm, aut summum tria dedisset; idem nunc pro eodem
numero frumenti H-S VIII millia dare coactus est. Hoc
arator assequi per triennium, certe fructu suo, non potuit:
vendiderit instrumentum, necesse est. quodsi hoc munus
et hoc vectigal aratio tolerare, hoc est, Sicilia ferre ac pati
potest; populo Romano ferat potius, quam nostris magi-
p. 194. stratibus. Magna est pecunia: magnum præclarumque
a. vectigal. si modo id salva provincia, si sine injuria socio-
rum percipere possitis; nihil detraho. Magistratibus tan-
tundem detur in cellam, quantum semper datum est. quod
præterea Verres imperat, [99] id, si facere non possunt, re-
cusent. si possunt, populi Romani potius hoc sit vectigal,
202 quam præda prætoris. Deinde cur in uno genere solo fru-
menti ista æstimatio constituitur? Si est æqua et ferenda;
debet populo Romano Sicilia decumas: det pro singulis
tritici modiis ternos denarios: sibi habeat frumentum.
Data tibi pecunia est, Verres: una, qua frumentum tibi
emeres in cellam; altera, qua frumentum emeres a civita-
tibus, quod Romam mitteres. tibi datam pecuniam domi
retines, et præterea pecuniam permagnam tuo nomine au-
fers. Fac idem in eo frumento, quod ad populum Roma-
num pertinet; exige eadem æstimatione pecuniam a civi-
tatibus, et refer, quam accepisti. tum refertius erit ærarium
203 populi Romani, quam umquam fuit. At enim istam rem
in publico frumento Sicilia non ferret: hanc rem in meo
frumento tulit. Proinde quasi aut æquior sit ista æstima-
tio in tuo, quam in populi Romani commodo: aut ea res,
quam ego dico, et ea, quam tu fecisti, inter se genere in-

98 *mille modiûm*] Edd. pr. habent *mille mod.* ut Grævii Ms. quod potest legi *modios.* Aldus explanate dedit *modium*, nescio an e Mss. quod omnes secuti sunt; et potest retineri, cum alia exempla hujus formæ sint apud nostrum et alios. Grævius compendium servavit.

99 *id si facere non possunt*] Esse debebat *solvere*; sed quia refertur ad *imperat*, bene *facere* dictum est pro *solvere*, genus pro specie.

juriæ, non magnitudine pecuniæ differat. Verum istam ipsam cellam ferre nullo modo possunt, ut omnia remittantur, ut omnibus injuriis et calamitatibus, quas te prætore tulerunt, in posterum liberentur; istam se cellam atque istam æstimationem [100] negant ullo modo ferre posse.
Multa Sophocles Agrigentinus apud Cn. Pompeium con- 88
sulem nuper, homo disertissimus, et omni doctrina et vir- 204
tute ornatissimus, pro tota Sicilia de aratorum miseriis graviter ac copiose dixisse ac deplorasse dicitur. ex quibus
hoc, iis, qui aderant, (nam magno conventu acta res est,) b.
indignissimum videbatur; qua in re senatus optime ac benignissime cum aratoribus egisset, large liberaliterque æstimasset, in ea re prædari prætorem, bonis everti aratores; et id non modo fieri, sed ita fieri, quasi liceat, concessumque sit.

Quid ad hæc Hortensius? falsum esse crimen? Hoc 205
numquam dicet. Non magnam hac ratione pecuniam captam? Ne id quidem dicit. Non injuriam factam Siculis, atque aratoribus? Qui poterit dicere? Quid igitur dicet? Fecisse alios. Quid est hoc? Utrum crimini defensio, an comitatus exsilio quæritur? [1] Tu in hac republica, atque in hac hominum libidine, et (ut adhuc habuit se status judiciorum) etiam licentia, non ex jure, non ex æquitate, non ex lege, non ex eo, quod oportuerit, non ex eo, quod licuerit, sed ex eo, quod aliquis fecerit, id, quod reprehenditur,
recte factum esse defendes? Fecerunt alii alia quam multa: 206
cur in hoc uno crimine isto genere defensionis uteris? Sunt quædam omnino in te singularia, quæ in nullum alium hominem dici, neque convenire possint: quædam tibi cum multis communia. Ergo, ut omittam tuos peculatus, ut ob jus dicundum pecunias acceptas, ut ejusmodi cetera, quæ forsitan alii quoque etiam fecerint; illud, in quo te gravissime accusavi, quod ob judicandam rem pecuniam accepisses, eadem ista ratione defendes, fecisse alios? Ut ego assentiar orationi, defensionem tamen non probabo. [2] Potius enim, te damnato, ceteris angustior locus improbitatis

100 *negant ullo m. f. posse*] Vulgo repetunt *se: negant se*. Ego delevi. nec est in edd. pr. Ald. Manut. &c.

1 *Tu in hac rep. atque in hac h. l.*] *Atque* habent edd. pr. aliæque veteres, Ald. Manut. Vict. Lamb. &c. Post *an* editum est, quod hic locum non habet: videturque e superiori versu errore repetitum esse. Nam ironica correctio vix apta est loco. Si *atque* simpliciter deletum esset, elegantior oratio facta esset: sed sine libris hoc non licuit.

2 *Potius—relinquatur, quam—existimentur*] Sic corrigebat Hotomannus, cum in edd. esset *relinquetur*, ob similitudinem temporum. Cur ergo idem non in aliis multis locis vidit? Grævius recepit hoc in textum, quia reperit in Ms. Franc. bene. et nos id secuti sumus; etsi hic non tanta tam evidens necessitas est, ut in pluribus aliis, quæ nos etiam sine libris correximus.

defendendæ relinquatur, quam, te absoluto, alii, quod au-
89 dacissime fecerunt, recte fecisse existimentur. Lugent
207 omnes provinciæ: queruntur omnes liberi populi: regna
p. 195. denique jam omnia de nostris cupiditatibus et injuriis ex-
a. postulant: locus intra oceanum jam nullus est, neque tam
longinquus, neque tam reconditus, quo non, per hæc tem-
pora, nostrorum hominum libido iniquitasque pervaserit.
sustinere jam populus Romanus omnium nationum non
vim, non arma, non bellum, sed luctum, lacrymas, queri-
monias non potest. In ejusmodi re ac moribus; si is, qui
erit adductus in judicium, cum manifestis in flagitiis tene-
bitur, alios eadem fecisse dicet; illi exempla non deerunt;
reipublicæ salus deerit, si improborum exemplis improbi
208 judicio ac periculo liberabuntur. Placent vobis hominum
mores? placet ita geri magistratus, ut geruntur? placet so-
cios sic tractari, quod restat, ut per hæc tempora tractatos
videtis? Cur hæc a me opera consumitur? quid sedetis?
cur non in media oratione mea consurgitis atque disceditis?
Vultis autem istorum audacias ac libidines aliqua ex parte
resecare? Desinite dubitare, utrum sit utilius, propter mul-
tos improbos uni parcere, an unius improbi supplicio mul-
209 torum improbitatem coërcere. Tametsi quæ ista sunt
exempla multorum? nam cum in causa tanta, cum in cri-
mine maximo dici a defensore cœptum est, factitatum
esse aliquid; exspectant ii, qui audiunt, exempla ex vetere
memoria et monumentis ac litteris, plena dignitatis, plena
90 antiquitatis. [3] Hæc enim plurimum solent et auctoritatis
habere ad probandum, et jucunditatis ad audiendum. Afri-
canos mihi, et Catones, et Lælios commemorabis? et eos
fecisse idem dices? quamvis res mihi non placeat; tamen
contra hominum auctoritatem pugnare non potero. An,
cum eos non poteris; proferes hos recentes, Q. Catulum
patrem, C. Marium, Q. Scævolam, M. Scaurum, Q. Me-
tellum? qui omnes provincias habuerunt, et frumentum
b. cellæ nomine imperaverunt. Magna est hominum auctori-
tas, et tanta, ut etiam delicti suspicionem tegere possit.
210 Non habes, ne ex his quidem hominibus, qui nuper fue-
runt, ullum auctorem istius æstimationis. Quo me igitur,
aut ad quæ exempla revocas? Ab illis hominibus, qui tum
versati sunt in republica, cum et optimi mores erant, et ho-
minum existimatio gravis habebatur, et judicia severa fie-
bant, ad hanc hominum licentiam et libidinem me abducis?
et in quos aliquid exempli populus Romanus statui putat

3 *Hæc enim pl.*] *Enim* addidit Grævius e Ms. Nannii. Libentius correxissem *quæ solent*, si librorum auctoritate niti potuissem. alterutrum quidem edendum erat.

oportere, ab iis tu defensionis exempla quæris? Non fugio ne hos quidem mores, dummodo ex his ea, quæ probat populus Romanus exempla, non ea, quæ condemnat, sequamur. Non circumspiciam, [4] non quæram foris, cum habeas judices, principes civitatis, P. Servilium, Q. Catulum: qui tanta auctoritate sunt, tantis rebus gestis, ut in illo antiquorum et clarissimorum hominum, de quibus antea dixi,
numero reponantur. Exempla quærimus, et ea non anti- 211
qua. modo uterque horum exercitum habuit. Quære, Hortensi, quoniam te recentia exempla delectant, quid fecerint. Itane vero? Q. Catulus frumento est usus, pecuniam non coëgit. P. Servilius quinquennium exercitui cum præesset, et ista ratione innumerabilem pecuniam facere posset, non statuit sibi quidquam licere, quod non patrem suum, non avum Q. Metellum facere vidisset. C. Verres reperietur, qui, quod expediat, id licere dicat? quod nemo, nisi improbus,
fecerit, id aliorum exemplo se fecisse defendat? At in 91
Sicilia factitatum est. Quæ est ista conditio Siciliæ? cur, quæ optimo jure, propter vetustatem, fidelitatem, propinquitatem esse debet, huic præcipua lex injuriæ definitur? Sed in ista ipsa Sicilia, non quæram exemplum foris: hoc
ipso ex consilio utar exemplis. [5] C. Marcelle, te appello. 212
Siciliæ provinciæ, cum esses pro consule, præfuisti. Num p. 196.
quæ in tuo imperio pecuniæ, cellæ nomine, coactæ sunt? a.
neque ego hoc in tua laude pono. alia sunt tua facta, atque consilia, summa laude digna; quibus illam tu provinciam afflictam et perditam erexisti atque recreasti. nam hoc de cella ne Lepidus quidem fecerat, cui tu successisti. Quæ sunt tibi igitur exempla in Sicilia cellæ, si hoc crimen non modo
Marcelli facto, sed ne Lepidi quidem potes defendere? An 213
me ad M. Antonii æstimationem frumenti, exactionemque pecuniæ revocaturus es? Ita, inquit, ad M. Antonii. hoc enim mihi significasse et annuisse visus est. Ex omnibusne igitur populi Romani [6] prætoribus, consulibus, imperatoribus, M. Antonium delegisti, et ejus unum improbissimum factum, quod imitarere? Et hic utrum mihi difficile est

4 *non quæram foris*] v. Clav. in *foris*. In sequente *cum habeas* edd. pr. etiam Mss. fere delent *cum*, quod nescio unde editum ab Aldo sit: nec tamen abesse potest. personam Cicero mutavit et ad Hortensium retulit, quia judices erant Verris, cujus causam agebat: alias melius foret, *cum habeam*, ut infra: *non quæram exemplum foris, hoc ipso ex consilio utar exemplis*.

5 *C. Marcelle—cum esses pro consule*] C. Marcellus pro prætore præfuit Siciliæ a. u. DLXXV. Quia hic procos. præfuisse dicitur, Pighius ad h. a. suspicatur, eum ex lege Cornelia imperium proconsulare habuisse, ut alios post illam legem, etsi proprie pro prætore essent. Ceterum phrasis insolentior est: usitatius foret: *Siciliæ provinciæ pro consule præfuisti*.

6 *prætoribus, consulibus*] Sic edidi, ut est in edd. veterrimis. *Proconsulibus* post e Ms. Nannii editum est.

dicere, an his existimare, ita se in illo infinito imperio M. Antonium gessisse, ut multo isti perniciosius sit dicere, se in re improbissima voluisse Antonium imitari, quam si defendere possit, nihil in vita se M. Antonii simile fecisse. Homines in judiciis ad crimen defendendum, non, quid fecerit quispiam, proferre solent, sed quid probarit. Antonium, cum multa contra sociorum salutem, multa contra utilitatem provinciarum et faceret et cogitaret, in mediis ejus injuriis et cupiditatibus mors oppressit. Tu mihi, quasi ejus omnia facta atque consilia [7] senatus populusque Romanus [judices] comprobarint, ita M. Antonii exemplo
92 istius audaciam defendis. At idem fecit Sacerdos. Homi-
214 nem innocentem et summa prudentia præditum nominas: sed tum idem fecisse erit existimandus, si eodem consilio fecerit. Nam genus æstimationis ipsum, a me numquam est reprehensum: sed ejus æquitas aratorum commodo et
b. voluntate perpenditur. Non potest reprehendi ulla æstimatio, quæ aratori non modo incommoda non est, sed etiam grata est. Sacerdos, ut in provinciam venit, frumentum in cellam imperavit. Cum esset, [8] ante novum, tritici modius denariis quinque; petiverunt ab eo civitates, ut æstimaret. remissior aliquanto ejus fuit æstimatio, quam annonæ. nam æstimavit denariis III. Vides, eandem æstimationem, propter temporis dissimilitudinem, in illo laudis causam habere; in te, criminis: in illo, beneficii; in te, injuriæ?
215 Eodem tempore Antonius III denariis æstimavit, post messem, summa in vilitate, cum aratores frumentum dare gratis malebant. Et ajebat, se tantidem æstimasse, quanti Sacerdotem: neque mentiebatur: sed eadem ista astimatione, alter sublevarat aratores, alter everterat. Quod nisi omnis frumenti ratio ex temporibus esset et annona, non ex numero, neque ex summa, consideranda; numquam tam grati hi sesquimodii, Q. Hortensi, fuissent: quos tu cum ad mensuræ tam exiguam rationem [9] populo Romano in capita descripsisses, gratissimum omnibus fecisti. caritas enim an-

7 *senatus populusque R. judices compr.*] *Judices* hic alienos esse facile patet. Itaque nonnulli correxere *populique R.* ut Aldus et alii. male. Nam Antonius judicium non subiit, oppressus morte in mediis facinoribus, ut ipse Cicero dicit. Sine dubio *judices* est spurium: quod verbum interdum alieno loco interpositum est, velut alloquentis judices oratoris; quomodo et hic vulgo accipiunt, qui veterem lectionem *populusque* servant. Itaque uncis inclusi. Pluralis *comprobarint* fortasse locum interpolationi fecit.

8 *ante novum*] Int. triticum, i. e. ante messem; ut post est *post messem*.

9 *populo R. in capita*] Hotomannus sic ex ingenio corrigere se dicit lectionem *populi*, velut vulgatam in libris omnibus. at eam tantum reperi in ed. P. Manutii 1540 et Aldi nep. a. 1554. qua usus videtur Hotomannus. In omnibus aliis veteribus, etiam C. Steph. a. 1555. est *populo*. Ceterum *descripsisses* h. l. est donasses. nam omnia dicuntur describi, quæ fiunt per divisionem aliquam et partitionem.

nonæ faciebat, ut istuc, quod re parvum videbatur, tempore magnum videretur. Idem istuc si in vilitate populo Romano largiri voluisses; derisum tuum beneficium es-
set atque contemptum. Noli igitur dicere, istum idem fe- 93
cisse, quod Sacerdotem: quoniam [10] non eodem tempore, 216
neque simili fecit annona. dicito potius, quoniam habes auctorem idoneum, quod Antonius uno adventu, et vix menstruis cibariis fecerit, id istum per triennium fecisse: et istius innocentiam M. Antonii facto atque auctoritate defendito. Nam de Sex. quidem Peducæo, fortissimo atque innocentissimo viro, quid dicetis? de quo quis umquam arator
questus est? aut quis non ad hoc tempus innocentissimam p. 197.
omnium diligentissimamque præturam illius hominis existi- a.
mavit? Biennium provinciam obtinuit, cum alter annus in vilitate, alter in summa caritate fuerit. num aut in vilitate numum arator quisquam dedit, aut in caritate de æstimatione frumenti questus est? At uberiora cibaria facta sunt caritate. Credo: neque id est novum, neque repre-
hendendum. Modo C. Sentium vidimus, hominem vetere 217
illa ac singulari innocentia præditum, propter caritatem frumenti, quæ fuerat in Macedonia, permagnam ex cibariis pecuniam deportare. Quamobrem non ego invideo tuis commodis, si qua ad te lege venerunt: injuriam queror, improbitatem coarguo: avaritiam in crimen et in judicium voco.

Quodsi suspiciones injicere voletis, ad plures homines et ad plures provincias crimen hoc pertinere: non ego istam defensionem vestram pertimescam, sed [11] me omnium provinciarum defensorem esse profitebor. Etenim hoc dico, et magna voce dico: UBICUMQUE HOC FACTUM EST, IMPROBE FACTUM EST. QUICUMQUE HOC FECIT, SUPPLICIO
DIGNUS EST. Nam, per deos immortales! videte, judices, 94
et prospicite animis, quid futurum sit. Multi magnas pe- 218
cunias ab invitis civatatibus atque ab invitis aratoribus ista ratione, cellæ nomine, coëgerunt: (omnino ego neminem video, præter istum: sed do hoc vobis, et concedo, esse multos:) in hoc homine rem adductam in judicium videtis. quid facere potestis? Utrum, cum judices sitis de pecunia capta, conciliata, tantam pecuniam captam negligere; an, cum lex sociorum causa rogata sit, sociorum querimonias non
audire? Verum hoc quoque vobis remitto. negligite præ- 219

10 *non eo tempore*] Legendum est *eodem tempore*, ut est supra de Antonio. Quomodo ea syllaba exciderit, facile intelligitur. nam Sacerdos fecit ante messem, Antonius post messem, quo respicit manifeste Cicero.

11 *me—defensorem esse profitebor*] *Esse* inculcatum puto, ut alibi, atque delendum.

terita, si vultis: sed ne reliquas spes turbetis, atque omnes
b. provincias evertatis; id providete, ne avaritiæ, quæ ante hac occultis itineribus atque angustis uti solebat, auctoritate vestra viam patefaciatis illustrem atque latam. Nam si hoc probatis, et si hoc licere, pecunias isto nomine capi, judicatis; certe hoc, quod adhuc nemo, nisi improbissimus, fecit, posthac nemo, nisi stultissimus, non faciet. Improbi sunt, qui pecunias contra leges cogunt: stulti, qui, quod li-
220 cere judicatum est, prætermittunt. Deinde, judices, videte, quam infinitam sitis hominibus licentiam pecuniarum eripiendarum daturi. Si ternos denarios qui coëgit, erit absolutus; quaternos, quinos, denos denique, aut vicenos coget alius. Quæ erit reprehensio? in quo primum injuriæ gradu resistere incipiet severitas judicis? quotus erit iste denarius, qui non sit ferendus, et in quo primum æstimationis iniquitas atque improbitas reprehendatur? Non enim a vobis summa, sed genus æstimationis erit comprobatum. neque hoc potestis judicare, ternis denariis æstimare licere; denis non licere. ubi enim semel ab annonæ ratione, et ab aratorum voluntate res ad prætoris libidinem translata est; non est jam in lege atque in officio, sed in voluntate homi-
95 num atque avaritia positus modus æstimandi. Quapropter si vos semel in judicando finem æquitatis et legis transieritis; scitote, vos nullum ceteris in æstimando finem impro-
221 bitatis et avaritiæ reliquisse. Videte igitur, quam multa simul a vobis postulentur. Absolvite eum, qui se fateatur maximas pecunias cum summa sociorum injuria cepisse. Non est satis. Sunt alii quoque plures, qui idem fecerint. absolvite etiam illos, si qui sunt: ut uno judicio quam plurimos improbos liberetis. Ne id quidem satis est. Facite, ut ceteris posthac idem liceat. licebit. At hoc parum est. Permittite, ut liceat, quanti quisque velit, tanti æstimet.
p. 198. æstimabit. Videtis jam profecto, judices, hac æstimatione
a. a vobis comprobata, neque modum posthac avaritiæ cujus-
222 quam, neque pœnam improbitatis futuram. Quas ob res, quid agis, Hortensi? Consul es designatus: [12] provinciam sortitus es: de æstimatione cum dices frumenti, sic te audiemus, quasi id, quod ab isto recte [13] factum esse defendes, te facturum profiteare, et quasi, quod isti licitum esse dices, vehementer cupias tibi licere. Atqui, si id licebit, nihil est, quod putetis quemquam posthac commissurum, ut de

12 *provinciam sortitus es*] Ant. Augustinus corrigebat: *sortiturus es*. Placet. nam ante Consulatum aditum istam sortitionem factam esse non me memini reperire: decretas esse futuris Consulibus e lege Sempronia scio.

13 *factum esse defendes*] Vetus edd. lectio est *defendis*. Correxit Aldus *defendes*: recte. nam post est *dices*.

pecuniis repetundis condemnari possit. Quantam enim quisque concupierit pecuniam, tantam licebit per cellæ nomen, æstimationis magnitudine consequatur.

At enim est quiddam, quod, etiamsi palam in defenden- 96
do non dicit Hortensius, tamen ita dicit, ut vos id suspi- 223
cari et cogitare possitis: pertinere hoc ad commodum senatorium: pertinere ad utilitatem eorum, qui judicent, qui in provinciis cum potestate, aut cum legatione se futuros aliquando arbitrentur. Præclaros vero existimas judices nos habere, quos alienis peccatis concessuros putes, quo facilius [14] ipsos peccare liceat. Ergo id volumus populum Romanum, id provincias, id socios nationesque exteras existimare, si senatores judicent, hoc certe unum genus infinitæ pecuniæ per summam injuriam cogendæ nullo modo posse reprehendi? Quod si ita est, quid possumus contra illum prætorem dicere, qui quotidie templum tenet, [15] qui rempublicam sistere negat posse, ni ad equestrem ordinem
judicia referantur? Quodsi ille hoc unum agitare cœperit, 224
esse aliquod genus cogendæ pecuniæ, senatorum commune, et jam prope concessum ordini, quo genere ab sociis maxima pecunia per summam injuriam [16] auferatur; neque ullo modo senatoriis judiciis reprehendi posse, idque, dum eques-ter ordo judicaret, numquam esse commissum; [17] quis ob-
sistet? quis erit tam cupidus vestrûm, tam fautor ordinis, b.
qui de transferendis judiciis possit recusare? Atque utinam 97
posset aliqua ratione hoc crimen, quamvis falsa, modo humana atque usitata defendere! minore periculo vestro, minore periculo provinciarum omnium, judicaretis. Negaret hic æstimatione se usum? vos id credidisse homini, non factum comprobasse videremini. nullo modo negare potest: urgetur a tota Sicilia: nemo est ex tanto numero aratorum,
a quo pecunia cellæ nomine non sit exacta. Vellem etiam 225
hoc posset dicere, nihil ad se istam rationem pertinere: per

14 *ipsos peccare liceat*] Malim *ipsis*, etsi *ipsos* excusare licet. v. Clav. in *Licet.*

15 *qui remp. sistere negat posse*] *Sistere* edd. pr. et aliæ vett. Ms. Nannii *subsistere*, ut aliis locis ac libris in hoc verbo factum; quod male, ut omnia istius libri, recepit C. Steph. item Lamb. et Gruterus. Recte *sistere* revocavit J. Gronovius. Ergo ille Codex non est *ἀναμάρτητος*. Sed secundum legitimam formam istius phraseos, etiam *rempublicam* suspectum fit. nam in exemplis aliis omnibus simpliciter dicitur *sistere*, vel *sisti posse*, sine tali substantivo: in quo miror non hæsisse Gronovium ad Liv. IV, 12. ubi et hunc locum attulit. Arbitror verbum hoc a glossatore vel correctore esse inculcatum, ut quidam inseruere viri docti ap. Liv. l. c.

16 *auferatur*] Hic quoque restitui veterem lectionem pro *averratur* e Ms. Nannii, quod a C. Steph. et Grutero receptum est, servatum et a Grævio; qui tamen malit *avertatur*, cum supra probarit et servarit.

17 *quis obsistet*] Hoc recte e Ms. Nannii pro *obstet* recipit Grævius post C. Steph. nam futurum quidem necessarium est, cum sequatur, *quis erit*. Paullo post *negaret hic*, edd. vett. consensu, non *hac*.

quæstores rem frumentariam esse administratam. ne id quidem ei licet dicere: propterea quod ipsius litteræ recitantur, ad civitates de ternis denariis missæ. Quæ est igitur defensio? Feci, quod arguis: coëgi pecunias maximas cellæ nomine: sed hoc mihi licuit: vobis, si prospicitis, licebit. Periculosum provinciis, genus injuriæ confirmari judicio: perniciosum nostro ordini, populum Romanum existimare, non posse eos homines, qui ipsi legibus teneantur, leges in judicando religiose defendere. Atque isto prætore, judices, non solum æstimandi frumenti modus non fuit, sed ne imperandi quidem. neque enim id, quod debebatur, sed quantum commodum fuit, imperavit. Summam faciam vobis ex publicis litteris et testimoniis civitatum, frumenti in cellam imperati. reperietis quinquies tanto, judices, amplius istum, quam [18] quantum ei in cellam sumere licitum sit, civitatibus imperasse. Quid ad hanc impudentiam addi potest, si et æstimavit tanti, ut homines ferre non possent, et tanto plus, quam erat ei concessum legibus, imperavit?

226 Quapropter, cognita tota re frumentaria, judices, jam
p. 199. a. facillime perspicere potestis, amissam esse populo Romano Siciliam, fructuosissimam atque opportunissimam provinciam, nisi eam vos istius damnatione recuperatis. Quid est enim Sicilia, si ei agri cultionem sustuleris, et si aratorum numerum ac nomen exstinxeris? Quid enim potest esse in calamitate residui, quod non ad miseros aratores, isto prætore, per summam injuriam ignominiamque pervenerit? quibus, cum decumas dare deberent, [19] vix ipsis decumæ relictæ sunt: cum pecunia deberetur, soluta non est: cum optima æstimatione senatus frumentum eos in cellam dare voluisset, etiam instrumenta agrorum vendere coacti sunt.

98 Dixi jam antea, judices, ut has omnes injurias tollatis, ta-
227 men ipsam rationem arandi spe magis et jucunditate quadam, quam fructu atque emolumento teneri. Etenim ad incertum casum et eventum certus quotannis labor et certus sumtus impenditur. annona porro pretium, nisi in calamitate fructuum, non habet. si autem ubertas in percipiendis fructibus fuit, consequitur vilitas in vendendis: ut aut male vendendum intelligas, si processit; aut male perceptos fructus, si recte licet vendere. Totæ autem res rusticæ ejusmodi sunt, ut eas non ratio, neque labor, sed res incertissimæ, venti tempestatesque moderentur. Hinc cum unæ decumæ [20] lege et conditione trahantur: alteræ novis

18 *q. e. in c. s. licitum sit*] Debebat esse, *licitum esset.*

19 *vix ipsis dec. relictæ sunt*] Admodum speciose Lambinus corrigit *ipsæ d.*

20 *lege et conditione*] Sic edd. vett. et Mss. præter Nann. qui habet *l. et*

institutis propter annonæ rationem imperentur: ematur præterea frumentum quotannis publice: postremo etiam in cellam magistratibus et legatis imperetur: quid aut quantum præterea est, quod aut liberum possit habere ille arator ac dominus [21] in potestate suorum fructuum, aut in ipsis fructibus solutum? Quodsi hæc feruntur omnia: si vobis 228
potius ac populo Romano, quam sibi et suis commodis, b.
opera, sumtu, labore deserviunt; etiamne hæc nova debent edicta et imperia prætorum, et Apronii dominationem, et Veneriorum servorum furta rapinasque perferre? etiamne frumentum pro emto gratis dare? etiamne in cellam cum cupiant gratis dare ultro, pecuniam grandem dare? etiamne hæc tot detrimenta atque damna cum maximis injuriis contumeliisque perferre? Itaque hæc, judices, quæ pati nullo modo potuerunt, non pertulerunt. Arationes tota Sicilia desertas atque a dominis relictas esse cognoscitis: neque quidquam aliud agitur hoc judicio, nisi ut antiquissimi socii fidelissimique, Siculi, coloni populi Romani atque aratores, vestra severitate et diligentia, me duce atque auctore, in agros atque in ædes suas revertantur.

*consuetudine*, quod et Grævius recepit, non bene: nec conditionem intellexit Hotomannus. Immo *conditio* est status Siculorum, quem tenent ex lege Rupilia, jus eorum. Atque hæc duo passim junguntur. v. Clav. in *conditio*.

21 *in potestate fr. suorum*] *Potestas fructuum suorum* est dominium, per quod habet jus agendi in fructibus, quod vult. patet, concinnitatis causa additum esse *in potestate*, ut responderet alteri *in fructibus ipsis*.

p. 200. a.

# ACCUSATIONIS IN C. VERREM LIBER QUARTUS DE SIGNIS, ORATIO NONA.

## ARGUMENTUM.

*Furta hic in signis et reliquis ornamentis Siciliæ cum publicis et sacris, tum privatis et profanis, ut, picturis in tabula et textili (h. e. vestibus stragulis), vasis aureis, argenteis, Corinthiis, Deliacis, gemmis &c. demonstrat, falsamque esse Hortensii defensionem, qui ea emta esse a Verre, non ablata dicat. Nam neque per leges licere magistratibus in provinciis mercari quicquam, neque talia esse pretia, ut non ablata videantur. Inscribitur* de signis, *quod furta in his commissa ad religionem pertinent, adeoque præcipua sunt.*

1 VENIO nunc ad istius, quemadmodum ipse appellat,
1 studium; ut amici ejus, morbum et insaniam; ut Siculi,
latrocinium. ego, quo nomine appellem, nescio. rem vobis
proponam: vos eam suo, non nominis pondere penditote.
Genus ipsum prius cognoscite, judices; deinde fortasse non
magnopere quæretis, quo nomine appellandum putetis.
Nego in Sicilia tota, tam locupleti, tam vetere provincia,
tot oppidis, tot familiis tam copiosis, ullum argenteum vas,
ullum Corinthium aut Deliacum fuisse, ullam gemmam,
aut margaritam, quidquam ex auro, aut ebore factum, signum ullum æneum, marmoreum, eburneum; nego ullam
picturam neque in tabula, neque textili fuisse, quin con-
2 quisierit, inspexerit; quod placitum sit, abstulerit. Ma-
gnum videor dicere: attendite etiam, quemadmodum dicam.
Non enim verbi, neque criminis augendi causa complector omnia. cum dico, nihil istum ejusmodi rerum in tota provincia reliquisse, Latine me, scitote, non accusatorie loqui. Etiam planius: nihil in ædibus cujusquam, ne in oppidis quidem: nihil in locis communibus, ne in fanis quidem: nihil apud Siculum, nihil apud civem Romanum, denique nihil istum, quod ad oculos animumque acciderit, ne-

que privati, neque publici, neque profani, neque sacri, tota
in Sicilia reliquisse.

Unde igitur potius incipiam, quam ab ea civitate, quæ 3
tibi una in amore atque in deliciis fuit? aut ex quo potius b.
numero, quam ex ipsis laudatoribus tuis? facilius enim per-
spicietur, qualis apud eos fueris, qui te oderunt, qui accu-
sant, qui persequuntur, cum apud tuos Mamertinos inve-
niare improbissima ratione esse prædatus. C. Hejus est 2
Mamertinus (omnes hoc mihi facile concedent, qui Messa-
nam accesserunt) omnibus rebus in illa civitate ornatissimus.
Hujus domus est vel optima Messanæ, notissima quidem
certe, et nostris hominibus apertissima, maximeque hospita-
lis. Ea domus ante adventum istius sic ornata fuit, ut urbi
quoque esset ornamento. nam ipsa Messana, [1] quæ situ,
mœnibus, portuque ornata sit, ab his rebus, quibus iste de-
lectatur, sane vacua atque nuda est. Erat apud Hejum sa- 4
crarium magna cum dignitate in ædibus, a majoribus tra-
ditum, perantiquum: in quo signa pulcherrima quatuor,
summo artificio, summa nobilitate: quæ non modo istum
hominem, ingeniosum atque intelligentem, verum etiam
quemvis nostrûm, quos iste idiotas appellat, delectare pos-
sent: unum Cupidinis, marmoreum, Praxitelis: nimirum
didici etiam, dum in istum inquiro, artificum nomina:
idem, opinor, artifex ejusdemmodi Cupidinem fecit illum,
qui est Thespiis, propter quem Thespiæ visuntur. nam alia
visendi causa nulla est. Itaque ille L. Mummius, cum
[2] Thespiadas, quæ ad ædem Felicitatis sunt, ceteraque pro-
fana ex illo oppido signa tolleret, hunc marmoreum Cupidi-
nem, quod erat consecratus, non attigit. Verum, ut ad il- 3
lud sacrarium redeam, signum erat hoc, quod dico, Cupidi- 5
nis e marmore: ex altera parte Hercules, egregie [3] factus
ex ære. is dicebatur esse Myronis, ut opinor: et certe.
[4] Item ante hosce deos erant arulæ, quæ cuivis sacrarii re-
ligionem significare possent. erant ænea præterea duo signa, p. 201.
non maxima, verum eximia venustate, virginali habitu at- a.
que vestitu, quæ manibus sublatis sacra quædam, more
Atheniensium virginum, reposita in capitibus sustinebant.
Canephorœ ipsæ vocabantur. sed earum artificem, quem?

1 *quæ situ m. p. ornata sit*] Hoc rectum esse non potest. nempe *quæ* est vitiosum, legendumque *quum*, aut *quamvis*.

2 *Thespiadas*] Sic recte edidit Grævius e vestigiis edd. pr. quæ habent *Thespiade*, et Ms. Reg. Ms. Gu. habet plane *Thespiadas*, sed primum *a* a m. sec. Vulg. *Thespiis ea*.

3 *factus ex ære*] Delevi cum Grævio *est;* quod non est in edd. pr. nec in Ms. Gu. nec per latinitatem stare potest.

4 *Item ante*] *Item* temere excidit in ed. Grut. quod habent edd. veteres.

quemnam? recte admones, Polycletum esse dicebant. Mes-
sanam ut quisque nostrûm venerat, hæc visere solebat:
omnibus hæc ad visendum patebant quotidie: domus erat
6 non domino magis ornamento, quam civitati. C. Claudius,
cujus ædilitatem magnificentissimam scimus fuisse, usus
est hoc Cupidine [5] tamdiu, dum forum diis immortalibus
populoque Romano habuit ornatum: et, cum esset hospes
Hejorum, Mamertini autem populi patronus, ut illis be-
nignis usus est ad commodandum, sic ipse diligens fuit ad
reportandum. Nuper homines nobiles ejusmodi, judices:
et quid dico nuper? immo vero modo, ac plane paullo ante
vidimus: qui forum, ac basilicas, non spoliis provinciarum,
sed ornamentis amicorum, commodis hospitum, non furtis
nocentium, ornarent: qui tamen signa atque ornamenta sua
cuique reddebant: non ablata ex urbibus sociorum, [6] qua-
tridui causa, per simulationem ædilitatis, domum deinde,
atque ad suas villas auferebant. Hæc omnia, quæ dixi,
7 signa, judices, ab Hejo de sacrario Verres abstulit: nul-
lum, inquam, horum reliquit, [7] neque aliud ullum tamen,
præter unum pervetus ligneum, Bonam Fortunam, ut opi-
4 nor. eam iste habere domi suæ noluit. Pro deûm homi-
numque fidem! quid hoc est? [8] quæ est hæc causa? quæ
hæc impudentia est? [9] quæ dico signa, antequam abs te sub-
lata sunt, Messanam cum imperio nemo venit, quin viderit.
b. Tot prætores, tot consules in Sicilia, tum in pace, tum
etiam in bello fuerunt; tot homines cujusque modi: non lo-
quor de integris, innocentibus, religiosis: tot cupidi, tot im-
probi, tot audaces: quorum nemo sibi tam vehemens, tam
potens, tam nobilis visus est, qui ex illo sacrario quidquam
poscere, aut tollere, aut attingere auderet. Verres quod
ubique erit pulcherrimum, auferet? nihil habere præterea
cuiquam licebit? tot domus locupletissimas domus istius una
capiet? idcirco nemo superiorum attigit, ut iste tolleret?
ideo C. Claudius Pulcher retulit, ut C. Verres posset aufer-
re? At non requirebat ille Cupido lenonis domum, ac me-

5 *tamdiu, dum*] *Tamdiu* πλεονάζει, sed Cicero sæpius hac forma usus est, Tusc. V, 33. ad Div. IX, 12.

6 *quatridui caussa*] Nescio, quare in hoc laborent viri docti, et correctionem quærant. Intelligendi sunt dies ludorum, per quæ forum et comitium ornatum erat. Ad hujus temporis usum simulabant se petere simulacra, et ad ornatum ædilitatis: accepta non reddebant.

7 *neque a. u. tamen*] In *tamen* hæsit Hotomannus. certe quid hic sit, et ipse non video.

8 *quæ est hæc caussa? quæ ista* &c.] *Est* addidi ex edd. pr. Mss. duo Grævii ponunt in fine. *Ista* pro *hæc* e Mss. Grævii. Ceterum in Ms. Gu. tantum est: *Quid hoc est? quæ dico signa* &c. nescio an melius.

9 *quæ dico signa*] Hic putavi esse lacunam. nam hæc non cohærent cum antecedentibus secundum vulgatam lectionem. Si Ms. Gu. sequimur, nil deest.

retriciam disciplinam: facile illo sacrario patrio continebatur: Hejo se a majoribus relictum esse sciebat [9] ad hereditatem sacrorum. non quærebat meretricis heredem. Sed 8
quid ego tam vehementer invehor? verbo jam uno repellar. Emi, inquit. O dii immortales! præclaram defensionem! [10] mercatorem cum imperio ac securibus in provinciam misimus: qui omnia signa, tabulas pictas, omne argentum, aurum, ebur, gemmas coëmeret, nihil cuiquam relinqueret. hæc enim mihi ad omnia defensio [11] patefieri videtur; emisse. Primum, si id, quod vis, tibi ego concedam, ut emeris; quoniam in toto hoc genere hac una defensione usurus es; quæro, cujusmodi tu judicia Romæ putaris esse, si tibi hoc quemquam concessurum putasti, te in prætura atque imperio, tot res, tam pretiosas, omnes denique res, quæ alicujus pretii fuerint, tota ex provincia coëmisse. Videte majorum diligentiam, qui nihil dum etiam 5
istiusmodi suspicabantur; verumtamen ea quæ parvis in 9
rebus accidere poterant, providebant. Neminem, qui cum potestate aut legatione in provinciam esset profectus, tam amentem fore putaverunt, ut emeret argentum; dabatur enim de publico: ut vestem; præbebatur enim legibus. mancipium putaverunt; [12] quo et omnes utimur, et non p. 202.
præbetur a populo. Sanxerunt, NE QUIS EMERET MAN- a.
CIPIUM, NISI IN DEMORTUI LOCUM. Si qui Romæ esset demortuus? immo, si quis ibidem. non enim te instruere domum tuam voluerunt in provincia; sed illum usum provinciæ supplere. Quæ fuit causa, cur tam diligenter nos 10
in provinciis ab emtionibus removerent? hæc, judices, quod putabant ereptionem esse, non emtionem, cum venditori suo arbitratu vendere non liceret. In provinciis intelligebant, si is, qui esset cum imperio ac potestate, quod apud quemque esset, emere vellet, idque ei liceret; fore, uti, quod quisque vellet, sive esset venale, sive non esset, quanti vellet, auferret. Dicit aliquis, Noli isto modo agere cum Verre. noli ejus facta ad antiquæ religionis rationem exquirere: concede, ut impune emerit, modo ut bona ratione emerit, nihil pro potestate, nihil ab invito, nihil per injuriam. Sic agam. Si quid venale habuit Hejus, si id, quanti æstimabat, tanti vendidit; desino quærere, cur

9 *ad hereditatem sacr.*] Mss. quidam, in his Gu. *in hered. s.* quod recepit Grævius: mihi illud verius videtur, et eodem redit: i. e. ut esset pars sacrorum, quæ hereditate veniunt ad heredem bonorum.

10 *mercatorem cum imp.* &c.] Acerbissima est hæc reprehensio. v. ad I, 23.

11 *patefieri*] Intellige, per hanc defensionem paratur aditus ad defensionem omnium furtorum.

12 *quo et o. u. et non pr. a p.*] Duriuscule coëunt, *quo et u. et n. pr.* Suspicatus sum, *quod* (quia) *et*, vel *eo.*

6 emeris. Quid igitur nobis faciundum est? num argumen-
11 tis utendum in re ejusmodi? Quærendum est, credo, Hejus
iste num æs alienum habuerit, num auctionem fecerit: si
fecit, num tanta difficultas eum rei numariæ tenuerit, tan-
ta egestas, [13] tanta vis oppresserit, ut sacrarium suum spo-
liaret, ut deos patrios venderet. At hominem video au-
ctionem fecisse nullam: vendidisse, præter fructus suos,
nihil umquam: non modo in ære alieno nullo, sed in suis
numis multis esse ac semper fuisse. Si hæc contra, ac
dico, essent omnia; tamen illum hæc, quæ tot annos in fa-
milia sacrarioque majorum fuissent, venditurum non fu-
b. isse. Quid, si magnitudine pecuniæ persuasum est ei?
[14] verisimile non est, ut ille homo tam locuples, tam hone-
stus, religioni suæ monumentisque majorum pecuniam an-
12 teponeret. Sunt ista: veruntamen abducuntur homines
nonnumquam etiam ab institutis suis magnitudine pecuniæ.
Videamus, [15] quanta ista pecunia fuerit, quæ potuerit He-
jum, hominem maxime locupletem, minime avarum, ab
humanitate, a pietate, ab religione deducere. Ita jussisti,
opinor, ipsum in tabulas referre: HÆC OMNIA SIGNA
PRAXITELIS, MYRONIS, POLYCLETI, H-S VI. MILL. ET
IↃ VERRI VENDITA SUNT. Recita ex tabulis. TABULÆ
HEJI. Juvat me, hæc præclara nomina artificum, quæ isti
ad cælum ferunt, Verris æstimatione sic concidisse. Cu-
pidinem Praxitelis H-S CIↃ IↃC. Profecto hinc natum est,
7 *Malo emere, quam rogare.* Dicet aliquis, Quid? tu ista
13 permagno æstimas? Ego vero ad meam rationem usumque
non æstimo. veruntamen a vobis ita arbitror spectari opor-
tere, quanti hæc eorum judicio, qui studiosi sunt harum
rerum, æstimentur; quanti venire soleant: quanti hæc ipsa,
si palam libereque venirent, venire possent: denique ipse
Verres quanti æstimet. Numquam enim, si denariis qua-
dringentis Cupidinem illum putasset, commisisset, ut propter
eum in sermonem hominum atque in tantam vituperationem
14 veniret. Quis vestrûm igitur nescit, quanti hæc æstimen-
tur? In auctione signum æneum non magnum H-S CXX
millibus venire non vidimus? Quid, si velim nominare ho-
mines, qui aut non minoris, aut etiam pluris emerint? non-
ne possum? Etenim qui modus est in his rebus cupiditatis,
idem est æstimationis. difficile est enim finem facere pretio,
nisi libidini feceris. Video igitur Hejum neque voluntate,

13 *tanta vis oppresserit*] Libri quidam, ut et Gu. *presserit*, idque placuit viris quibusdam doctis. Vulgatum melius et exquisitius. *opprimere* pro urgere etiam Verr. III, 58. v. Clav.

14 *verisimile non est, ut*] v. ad Rosc. A. 41.

15 *quanta ista p. fuerit*] Sic Lamb. ex ingenio correxit vulgatum *fuit*. Recte. idque secutus est, non monito lectore, Grævius. Et sic est in Gu.

neque difficultate aliqua temporis, neque magnitudine pecuniæ adductum esse, ut hæc signa venderet: teque ista si- p. 203.
mulatione emtionis, vi, metu, imperio, fascibus, ab homine a.
eo, quem una cum cæteris sociis non solum potestati tuæ, sed etiam fidei populus Romanus commiserat, eripuisse atque abstulisse. Quid mihi tam optandum, judices, potest esse in 15
hoc crimine, quam ut hæc eadem dicat ipse Hejus? nihil profecto. sed ne difficilia optemus. Hejus est Mamertinus: Mamertina civitas istum publice communi consilio sola laudat: omnibus ipse ceteris Siculis odio est: ab his solis amatur. Ejus autem legationis, quæ ad istum laudandum missa est, princeps est Hejus. (etenim est primus civitatis.) [16] ne forte, dum publicis mandatis serviat, de privatis injuriis reticeat. Hæc cum scirem et cogitarem, commisi tamen me, judices, 16
Hejo. produxi eum prima actione: neque id tamen ullo periculo feci. Quid enim poterat Hejus respondere, si esset improbus, si sui dissimilis? Signa illa domi suæ esse, non apud Verrem? Qui poterat quidquam ejusmodi dicere? Ut homo turpissimus esset, impudentissimeque mentiretur, hoc diceret: illa se habuisse venalia, eaque sese, quanti voluerit, vendidisse. Homo domi suæ nobilissimus, qui vos de religione sua ac dignitate vere existimare maxime vellet, primo dixit, se istum publice laudare, quod sibi ita mandatum esset: deinde neque se illa habuisse venalia, neque ulla conditione, si, utrum vellet, liceret, adduci umquam potuisse, ut venderet illa, quæ in sacrario fuissent a majoribus suis relicta et tradita. Quid sedes, Verres? quid exspectas? 8
quid te a Centuripina civitate, a Catinensi, ab Halesina, ab 17
Tyndaritana, Ennensi, Agyrinensi, ceterisque Siciliæ civitatibus circumveniri atque opprimi dicis? tua te altera patria, quemadmodum dicere solebas, Messana circumvenit: tua, inquam, Messana, tuorum adjutrix scelerum, libidinum b.
testis, prædarum ac furtorum receptrix. Adest enim vir amplissimus ejus civitatis, legatus, hujusce judicii causa domo missus, princeps laudationis tuæ; qui te publice laudat. ita enim mandatum atque imperatum est. tametsi rogatus [17] de Cybea, tenetis memoria, quid responderit: ædificatam publicis operis, publice coactis, eique ædificandæ publice Mamertinum senatorem præfuisse. Idem ad vos privatim, judices, confugit: utitur hac lege, qua judicium est communis et privatæ rei sociorum. tametsi lex est de pecuniis repetundis, ille se negat pecuniam repetere; quam

16 *ne forte* &c.] Non hoc cohæret cum antecedentibus, ut alii jam senssere. P Manutius jocum esse putat, quem non assequor. Vitium hic esse, non dubito, sine libris non audeo corrigere, quod varie fieri posset, *forte ut*, vel *forte, dum—serviat, ut de pr.* &c.

17 *de Cybea*] Grævius suspicatur *Cymbia*. v. Clav.

ereptam non tantopere desiderat: sacra se majorum suorum
repetere abs te dicit: deos [18] penates a te patrios reposcit.
18 Ecqui pudor est? ecqua religio, Verres? ecqui metus? ha-
bitasti apud Hejum Messanæ: res illum divinas apud eos
deos in suo sacrario prope quotidie facere vidisti. non mo-
vetur pecunia: denique quæ ornamenti causa fuerunt, non
requirit. Habe Canephoros; deorum simulacra restitue.
Quæ quia dixit, quia tempore dato modeste apud vos so-
cius amicusque populi Romani questus est; quia religioni
suæ non modo in diis patriis repetundis, sed etiam in ipso
jurejurando ac testimonio, proximus fuit; hominem mis-
sum ab isto scitote esse Messanam de legatis unum, illum
ipsum, qui navi istius ædificandæ publice præfuit, qui a
9 senatu peteret, ut Hejus ignominia afficeretur. Homo
19 amentissime, quid putasti? te impetraturum? quanti is a
civibus suis fieret, quanti auctoritas ejus haberetur, igno-
rabas? Verum fac te impetravisse: fac aliquid gravius in
Hejum statuisse Mamertinos: quantam putas auctoritatem
laudationis eorum futuram, si in eum, quem constet ve-
p. 204. rum pro testimonio dixisse, pœnam constituerint? Ta-
a. metsi quæ est ista laudatio, cum laudator interrogatus læ-
dat necesse est? Quid? isti laudatores tui, nonne testes
mei sunt? Hejus est laudator: læsit gravissime. producam
ceteros: reticebunt. quæ poterunt, libenter: dicent, quæ
necesse erit, ingratis. Negent isti onerariam navem ma-
ximam ædificatam esse Messanæ? negent, si possint. ne-
gent ei navi faciundæ senatorem Mamertinum publice præ-
fuisse? utinam negent! Sunt etiam cetera, quæ malo inte-
gra reservare, ut quam minimum sit illis temporis ad me-
20 ditandum confirmandumque perjurium. Hæc tibi laudatio
procedat in numerum. hi te homines auctoritate sua suble-
vent: qui te neque debent adjuvare, si possint: neque
possunt, si velint: quibus tu privatim injurias plurimas
contumeliasque imposuisti: quo in oppido multas familias
in perpetuum infames tuis stupris flagitiisque fecisti. At
publice commodasti. Non sine magno quidem reipublicæ
provinciæque Siciliæ detrimento. Tritici modiûm LX mil-
lia emta populo Romano dare debebant, et solebant. abs te
solo remissum est. Respublica detrimentum fecit, quod
per te imperii jus una in civitate imminutum est: Siculi,

18 *penates a te patrios*] Hoc certe vitiosum est. Grævius probat scripturam Ms. Fr. *penates atque patrios*, vel *penates te et patrios*. Hæc sunt correctorum. *penates patrii* non dicuntur, nec *penates et patrii*, sed *penates et dii patrii*. In edd. pr. Med. est. *penates a te primos*: quod in *patrios* mutavit Ascensius. Ms. Gu. *p. te patrios*. Cicero scripsit, ut opinor, *penates privatos*: sunt enim *penates* alii *publici*, alii *privati*. v. Clav. Id h. l. addit apte in Hejo, quia ante dixerat, *privatim* ad vos confugit.

quod hoc non de summa frumenti detractum est, sed trans-
latum in Centuripinos et Halesinos, immunes populos; et
hoc plus impositum, quam ferre possent. Navem imperare 21
ex fœdere debuisti. remisisti in triennium. militem nullum
umquam poposcisti per tot annos. fecisti item, uti præ-
dones solent: qui cum communes hostes sint omnium,
tamen aliquos sibi instituunt amicos, quibus non modo par-
cant, verum etiam præda quos augeant, et eos maxime, qui
habent oppidum opportuno loco, quo sæpe adeundum sit
navibus, nonnumquam etiam necessario. Phaselis illa,
quam cepit P. Servilius, non fuerat urbs ante Cilicum atque
prædonum: Lycii illam, Græci homines, incolebant. sed b.
quod erat ejusmodi loco, atque ita projecta in altum, ut et
exeuntes e Cilicia prædones sæpe ad eam necessario deveni-
rent: et, cum ex hisce se locis reciperent, eodem deferren-
tur; asciverunt illud sibi oppidum piratæ, primo commer-
cio, deinde etiam societate. Mamertina civitas, improba 22
antea non erat: etiam erat inimica improborum: quæ C.
Catonis, illius, qui consul fuit, impedimenta retinuit. at cu-
jus hominis? clarissimi potentissimique; qui tamen cum con-
sul fuisset, condemnatus est. [19][Ita C. Cato, duorum homi-
num clarissimorum nepos, L. Paulli, et M. Catonis, et P.
Africani sororis filius.] quo damnato, tum, cum severa ju-
dicia fiebant; H-S XVIII millibus lis æstimata est! [20] Huic
Mamertini irati non fuerunt; qui majorem sumtum, quam,
quanti Catonis lis æstimata est, in Timarchidis prandium
sæpe fecerunt. Verum hæc civitas isti prædoni ac piratæ 23
Siciliensi Phaselis fuit. huc omnia undique deportabantur;
apud istos relinquebantur: quod celari opus erat, habebant
sepositum ac reconditum: per istos, quæ volebat, in navem
clam imponenda, occulte exportanda curabat: navim deni-
que maximam, quam onustam furtis in Italiam mitteret,
apud istos faciendam ædificandamque curavit. pro hisce re-
bus, vacatio data est ab isto sumtus, laboris, militiæ, re-
rum denique omnium. per triennium soli non modo in Si-
cilia, verum, ut opinio mea fert, his quidem temporibus,
in omni orbe terrarum, vacui, expertes, soluti ac liberi
fuerunt ab omni sumtu, molestia, munere. Hinc illa 24
Verrea nata sunt: hinc in convivium Sex. Cominium pro-
trahi jussit, in quem scyphum de manu jacere conatus est:

19 *Ita C. Cato—filius*] Torquent se frustra in his viri docti. Totum hoc est insititium, venitque e marginali glossatoris nota.

20 *Huic irati non fuerunt*] Restitui *non*, quod a Grutero deletum est (quamquam et a Gu. abest): qui ista ad Catonem referebat, cum manifeste ad Verrem pertineant. Indicat et repetitum post Catonis nomen, et statim correctio et explicatio causæ, quare Verri irati non fuissent: *Verum hæc civitas* &c. Mox *fecerunt* forte esse debet *fecerant*.

p. 205. quem obtorta gula de convivio in vincula atque in tenebras
a. abripi jussit. hinc illa crux, in quam civem Romanum iste, multis inspectantibus, sustulit: quam non ausus est usquam defigere, nisi apud eos, quibuscum omnia scelera sua ac la-
11 trocinia communicasset. Laudatum etiam vos quemquam venire audetis? qua auctoritate? utrum, quam apud senatorium ordinem, an quam apud populum Romanum habere
25 debetis? Ecquæ civitas est, [21] non modo in provinciis nostris, verum in ultimis nationibus, aut tam potens, aut tam libera, aut etiam tam immanis ac barbara; rex denique ecquis est, qui senatorem populi Romani tecto ac domo non invitet? qui honos non homini solum habetur, sed primum populo Romano, cujus beneficio nos in hunc ordinem venimus, deinde ordinis auctoritati, quæ nisi gravis erit apud socios, atque exteras nationes, ubi erit imperii nomen et dignitas? Mamertini me publice non invitarunt. me cum dico, leve est: senatorem populi Romani si non invitaverunt, honorem debitum detraxerunt, non homini, sed ordini. Nam ipsi Tullio patebat domus locupletissima et amplissima Cn. Pompeii Basilisci: quo, etiamsi esset invitatus a vobis, tamen devertisset. Erat etiam Parcenniorum, qui nunc item Pompeji sunt, domus honestissima: quo L. frater meus summa illorum voluntate devertit. senator populi Romani, quod in vobis fuit, in vestro oppido jacuit et pernoctavit in publico. Nulla hoc civitas umquam alia commisit. Amicum enim nostrum in judicium vocabas. Tu, quid ego privatim negotii geram, interpretabere [22] imminuendo ho-
26 nore senatorio? Verum hæc tum queremur, si quid de vobis per eum ordinem agetur, qui ordo a vobis adhuc solis contemtus est. In populi Romani quidem conspectum, quo ore vos commisistis? nec prius illam crucem, quæ etiam nunc civis Romani sanguine redundat, quæ fixa est ad portum urbemque vestram, revellistis, neque in profundum abjecistis, locumque illum omnem expiastis, quam Romam atque in horum conventum adiretis? In Mamertinorum solo fœderato atque pacato monumentum istius crudelitatis constitutum est. Vestrane urbs electa est, ad quam cum adirent ex Italia, crucem civis Romani prius, quam quemquam amicum populi Romani viderent? quam vos Rheginis, quorum civitati invidetis, item incolis vestris, civibus Romanis, ostendere soletis, quo minus sibi arrogent, minusque

21 *non modo—nationibus*] Restitui primum *modo*, quod omiserat Gruterus, cum sit in edd. pr. item *nationibus* pro *arationibus*, quod erat peccatum typographicum ed. Lamb. temere a Grutero et Gron. servatum, ut bene Grævius vidit. Abest tamen *modo* et a Ms. Gu.

22 *imminuendo h.*] Sic conjuncte edidi, ut est in Ms. Gu. et aliis quibusdam, non ut vulgati *in min. h.* Bene latine non dicitur *interpretari in re aliqua.*

vos despiciant, cum videant jus civitatis illo supplicio esse mactatum. Verum hæc emisse te dicis. Quid? illa Atta- 12
lica tota Sicilia nominata ab eodem Hejo peripetasmata 27
emere oblitus es? Licuit eodem modo, ut signa. Quid enim actum est? [23] An litteris pepercisti? Verum hominem amentem hoc fugit: minus clarum putavit fore, quod de armario, quam quod de sacrario esset ablatum. At quomodo abstulit? non possum dicere planius, quam ipse apud vos dixit Hejus. Cum quæsissem, numquid aliud de bonis ejus pervenisset ad Verrem, respondit istum ad se misisse, ut sibi mitteret Agrigentum peripetasmata. Quæsivi an misisset. respondit id, quod necesse erat, scilicet dicto audientem fuisse prætori: misisse. Rogavi, pervenissentne Agrigentum: dixit pervenisse. Quæsivi, [24] an domum revertissent. negavit adhuc revertisse. Risus populi atque admurmuratio omnium facta est. Hic tibi in mentem non venit, 28
jubere, ut hæc quoque referret, H-S VI millibus IↃ se tibi vendidisse? metuisti, ne æs alienum tibi cresceret, si H-S VI millibus IↃ tibi constarent ea, quæ tu facile posses vendere H-S CC millibus? Fuit tanti, mihi crede. haberes quod defenderes: nemo quæreret, quanti illa res esset. si p. 206.
modo te posses docere emisse; facile cui velles, tuam cau- a.
sam et factum probares. nunc de peripetasmatis quemadmodum te expedias, non habes. Quid? a Philarcho Cen- 29
turipino, homine locuplete, ac nobili, phaleras pulcherrime factas, quæ regis Hieronis fuisse dicuntur, utrum tandem abstulisti, an emisti? In Sicilia quidem cum essem, sic a Centuripinis, sic a ceteris audiebam, (non enim parum res erat clara) tam te has phaleras a Philarcho Centuripino abstulisse dicebant, quam alias item nobiles ab Aristo Panormitano, quam tertias a Cratippo Tyndaritano. Etenim si Philarchus vendidisset, non ei, posteaquam reus factus es, redditurum te promisisses. quod quia vidisti plures scire, cogitasti, si ei reddidisses, [25] te minus habiturum, rem nihilominus testatam futuram: non reddidisti. Dixit Philarchus pro testimonio, se, quod nosset tuum istum morbum, [26] [ut amici tui appellant, studiose] cupisse te celare

23 *An literis pepercisti*] sc. ut non referres in tabulas. cf. mox c. 16. init.

24 *an domum revertissent*] Grævius e Ms. Reg. aliisque *quemadmodum revertissent*. Sic et edd. pr. et Ms. Gu. Vulgatum melius. Si de vasis sigillatis sermo esset, id intelligi posset: i. e. an integra, non detractis sigillis: in Attalicis nil quæri potest, quam de reditu. Mox retinui *admurmuratio*, cum Grævius receperit *admiratio*, quod pariter est in edd. pr. *Admiratio* non convenit *risui*, sed *admurmuratio* solet cum risu conjungi ab hominibus. cf. V, 16. Vitium ortum est e compendio, *amratio*, quod est in Ms. Gu. a m. pr.

25 *te minus habiturum*] Libri scripti et edd. in his pr. plures addunt *invidiæ*. illud Verris ingenio aptius. Ms. Gu. non habet *invidiæ*.

26 *ut amici tui appellant, studiose*] *Studiose* factum e lectione vetere *studium*. Sed totum hoc e principio orationis repetitum est, ut recte judicant

de phaleris: cum abs te appellatus esset, negasse habere
sese: apud alium quoque eas habuisse depositas, ne qua in-
venirentur: tuam tantam fuisse sagacitatem, ut eas per
illum ipsum inspiceres, ubi erant depositæ: tum se depre-
hensum negare non potuisse: ita ab se invito ablatas pha-
leras gratis.

13 Jam, ut hæc omnia reperire ac perscrutari solitus sit,
30 judices, est operæ pretium, cognoscere. Cibyratæ sunt
fratres quidam, Tlepolemus et Hiero: quorum alterum fin-
gere opinor e cera solitum esse, alterum esse pictorem.
hosce opinor Cibyræ, cum in suspicionem venissent suis ci-
vibus fanum expilasse Apollinis, veritos pœnam judicii ac
legis, domo profugisse. Quod Verrem artificii sui cupidum
b. cognoverant tum, cum iste, id quod ex testibus didicistis,
Cibyram [27] cum inanibus syngraphis venerat, domo perfu-
gientes ad eum se exsules, cum iste esset in Asia, contule-
runt. Habuit secum eos ab illo tempore, et in legationis
prædis atque furtis multum illorum opera consilioque usus
31 est. Hi sunt illi, quibus [28] in tabulis retulit sese Q. Tadius
dedisse jussu istius Græcis pictoribus. Eos jam bene co-
gnitos et re probatos secum in Siciliam duxit. Quo postea-
quam [29] venerunt, mirandum in modum, (canes venaticos
diceres,) ita odorabantur omnia et pervestigabant, ut, ubi
quidque esset, aliqua ratione invenirent. aliud minitando,
aliud pollicendo, aliud per servos, aliud per liberos, per
amicum aliud, aliud per inimicum inveniebant. quidquid
illis placuerat, perdendum erat. nihil aliud optabant quo-
rum poscebatur argentum, nisi ut Hieroni et Tlepolemo
14 displiceret. Vere mehercules hoc, judices, dicam. Me-
32 mini, Pamphilum Lilybætanum, hospitem meum, et ami-
cum, nobilem hominem, mihi narrare; cum iste ab sese hy-
driam Boëthi manu factam, præclaro opere et grandi pon-
dere, per potestatem abstulisset, se sane tristem et contur-
batum domum revertisse, quod vas ejusmodi, quod sibi a
patre et a majoribus esset relictum, quo solitus esset uti ad
festos dies, ad hospitum adventum, a se esset ablatum.

viri docti. Itaque uncis inclusi. In Ms. Gr. non est neque *studium* neque *studiose*.

27 *cum inanibus syngraphis*] *Inanes syngr.* explicari possunt, sc. ex quibus nihil debetur, commentitiæ, ut V, 19. sunt *locutiones falsæ atque inanes*. Sed res tamen tota intelligi non potest. quia historia nota non est. Res videtur pertinere ad Malleoli syngraphas, quæ in ejus manus venerant. Verr. I, 36. an corrigendum cum *Malleoli?*

28 *in tabulis*] Conjecere viri docti, et Grævius *in tabulas*. non est opus. utrumque rectum est In tabulis refertur aliquid in accepta et expensa.

29 *venerunt, m. i. m., c. v. d. ita od.*] Interpunximus, ut est in edd. pr. placuitque Manutio et Grævio. Sed vereor ne *ita* insititium sit. Edd. pr. porro habent *quidquid*, quod defendit Manutius.

Cum sederem, inquit, domi tristis, accurrit Venerius: jubet me scyphos sigillatos ad prætorem statim afferre. permotus sum, inquit: binos habebam: jubeo promi utrosque, ne quid plus mali nasceretur, et mecum ad prætoris domum ferri. [30] Eo cum veni, prætor quiescebat: fratres illi Cibyratæ inambulabant. qui, me ubi viderunt, ubi sunt, Pamphile, inquiunt, scyphi? ostendo tristis. laudant. incipio queri, me nihil habiturum, quod alicujus esset pretii, si etiam scyphi essent ablati. tum illi, ubi me conturbatum vident: *quid vis nobis dare, ut isti abs te ne auferantur?* ne p. 207.
multa, sestertios cc me, inquit, poposcerunt: dixi me da- a.
turum c. Vocat interea prætor: scyphos poscit. tum illos cœpisse prætori dicere, putasse se, id quod audissent, alicujus pretii scyphos esse Pamphili: luteum negotium esse. non dignum, quod in suo argento Verres haberet. Ait ille, idem sibi videri. ita Pamphilus scyphos optimos aufert.
Et mehercules ego antea, tametsi [31] hoc nescio quid, nuga- 33
torium sciebam esse, ista intelligere; tamen mirari solebam, istum in his ipsis rebus aliquem sensum habere; quem scirem nulla in re quidquam simile hominis habere. Tum pri- 15
mum intellexi, ad eam rem istos fratres Cibyratas fuisse, ut iste in furando manibus suis, oculis illorum uteretur. At ita studiosus est hujus præclaræ existimationis, ut putetur in hisce rebus intelligens esse, ut nuper (videte hominis amentiam) [32] posteaquam est comperendinatus, cum jam pro damnato mortuoque esset, ludis Circensibus, mane [33] apud L. Sisennam, virum primarium, cum essent triclinia strata, argentumque expositum in ædibus; cum pro dignitate L. Sisennæ, domus esset plena hominum honestissimorum, [34] accesserit ad argentum, contemplari unumquodque otiose et considerare cœperit. Mirari stultitiam alii, quod in ipso judicio, ejus ipsius cupiditatis, cujus insimularetur, suspicionem augeret; alii amentiam, cui comperendinato, cum tam multi testes dixissent, quidquam illorum veniret in mentem. pueri autem Sisennæ, credo, qui audivissent, quæ in istum testimonia essent dicta, oculos de isto nusquam dejicere, neque ab argento digitum discedere. Est boni ju- 34

30 *Eo cum venio*] Sic libri omnes, contra latinitatem. correxi *veni.*

31 *hoc nescio quid, n. s. e. ista int.*] Scaber hic locus est. Grævius *hoc*, aut *ista* deleri, aut pro *ista* scribi *ita* volebat, e Ms. Franc. quocum consentiunt edd. pr.

32 *posteaquam est comp.*] Offendit me *est*, videtur esse debere *esset* aut *erat.*

33 *apud L. Sisennam*] An fuit tum ædilis et editor ludorum, ut ea die domus ejus ita celebraretur, et convivium ipse sic appararet?

34 *accesserit—cœperit*] Grævius e Mss. duobus dedit *accessit,—cœpit.* Sic et Ms. Gu. et edd. pr. male. Hæc scriptura nata est e vitiosa interpunctione. Nam edd. pr. habent: *mortuoque esset. Ludis circ.* ut Ms. Gu. in qua interpunctione conjunctivi locum non habebant.

dicis, parvis ex rebus conjecturam facere uniuscujusque et cupiditatis et incontinentiæ. Qui reus lege, et reus com-
b. perendinatus, re et opinione hominum pæne damnatus, temperare non potuerit maximo conventu, quin L. Sisennæ argentum tractaret et consideraret; hunc in provincia prætorem [35] quisquam putabit a Siculorum argento cupiditatem, aut manus abstinere potuisse?

16 Verum, [36] uti Lilybæum, unde digressa est, oratio rever-
35 tatur, Diocles est, Pamphili gener, illius, a quo hydria ablata est, [37] Popillius cognomine. ab hoc abaci vasa omnia, ut exposita fuerant, abstulit. [38] Dicat, licet, se emisse. etenim hic propter magnitudinem furti, sunt, ut opinor, [39] litteræ factæ. jussit Timarchidem æstimare argentum. Quo modo? quo qui umquam tenuissime [40] in donatione histrionum æstimavit. Tametsi jamdudum erro, qui tam multa de tuis emtionibus verba faciam, et quæram [41] utrum emeris, et quomodo, et quanti emeris: [42] quod verbo transigere possum. Ede mihi scriptum, quid argenti in provincia Sicilia pararis, unde quidque, aut quanti eme-
36 ris. Quid fit? quamquam non debebam ego abs te has litteras poscere: me enim tabulas tuas habere et proferre oportebat. Verum negas te horum annorum aliquot confecisse. Compone hoc, quod postulo, de argento: de reliquo videro. *Nec scriptum habeo, nec possum edere.* Quid futurum igitur est? Quid existimas hosce judices facere posse? Domus plena signorum pulcherrimorum jam etiam ante præturam: multa ad villas tuas posita, apud amicos multa deposita, multa aliis data atque donata: tabulæ nullum indicant emtum. omne argentum ablatum ex Sicilia est: nihil cuiquam, quod suum dici vellet, relictum. Fingitur improba defensio, prætorem omne id argentum coëmisse:

35 *quisquam putabit*] In ed. Grut. et Gron. male irrepsit *putavit*. est vitium operarum.

36 *uti Lilybæum* &c.] Respicit ad Pamphilum c. 15. init. qui Lilybetanus erat.

37 *Popilius cognomine*] Fuit sc. civis Romanus factus per Popilium quendam. *Cognomine* referendum ad morem Græcorum, qui latinum nomen pro cognomine addebant, ut *Herodes Agrippa*. Latini græcum vetus faciebant cognomen, ut infra c. 17. *Q. Lutatius Diodorus*. Mox *fuerant*, recte. edd. pr. *fuerunt*.

38 *Dicat, se emisse*] Lamb. Grævius habent *dicat licet*. Sic Ms. Reg. bene. item Ms. Gu. in margine quidem, sed eadem manu.

39 *literæ factæ*] intell. res in tabulas relata est pro emtione, v. supra c. 12.

40 *in donatione histrionum*] Hotomannus interpretatur, cum dona fierent histrionibus. bene. quæ sunt *corollaria histrionum* Verr. III, 79. v. Clav. Sed quæ ibi locum habet æstimatio? Hæsit hic et P. Manutius. Non intelligo, nec explicare possum.

41 *utrum emeris*] Grævius addidit e Ms. Reg. *nec ne*, ut est et in Gu. bene latine. Sed id videtur esse a glossatore vel correctore, et turbat æqualitatem membrorum. *Utrum* pro *an etiam* alibi dixit Cicero (v. Clav.) ubi Grævius non offendit. Si tamen plures libri consentirent, præferrem *nec ne*.

42 *quod verbo transigere possum*] Non erat in Ms. Reg. et rectius abesse Grævius judicat.

tamen idipsum tabulis demonstrari non potest. Si quas tabulas profers, in his, quid habeas, quomodo habeas, scriptum non est. Horum autem temporum, cum te plurimas p. 208.
res emisse dicas, tabulas omnino nullas proferas: nonne te a.
et prolatis et non prolatis tabulis condemnari necesse est?
Tu a M. Cœlio, equite Romano, lectissimo adolescente, quæ 17
voluisti, vasa argentea Lilybæi abstulisti: tu [43] C. Cacurii, 37
promtissimi hominis, et experientis, et inprimis gratiosi, supellectilem omnem auferre non dubitasti: tu maximam et pulcherrimam mensam citream a Q. Lutatio Diodoro, qui Q. Catuli beneficio a L. Sulla civis Romanus factus est, omnibus scientibus, [44] Lilybæi abstulisti. Non tibi objicio, quod hominem dignissimum tuis moribus, Apollonium, Niconis filium, Drepanitanum, qui nunc A. Clodius vocatur, omni argento optime facto spoliasti ac depeculatus es. Taceo. non enim putat ille sibi injuriam factam, propterea quod homini jam perdito, et collum in laqueum inserenti, subvenisti, cum pupillis Drepanitanis bona patria erepta cum illo partitus es. Gaudeo etiam, si quid ab illo abstulisti: et abs te nihil rectius factum esse dico. A Lisone vero Lilybætano, primo homine, apud quem deversatus es, Apollinis signum [45] ablatum certe non oportuit. At dices te emisse. scio: H-S CIↃ. ita opinor. scio, inquam. proferam litteras: et tamen id factum non oportuit. A pupillo Hejo, cui Marcellus tutor est, a quo pecuniam grandem eripueras, scaphia cum emblematis Lilybæi utrum emta esse dicis, an confiteris erepta?

Sed quid ego istius in ejusmodi rebus mediocres injurias 38
colligo: quæ tantummodo in furtis istius, et damnis eorum, a quibus auferebat, versatæ esse videantur? Accipite, si vultis, judices, rem ejusmodi, ut amentiam singularem, ut furorem jam, non cupiditatem ejus perspicere possitis. Me- 18
litensis Diodorus est, qui apud vos antea testimonium dixit. b.
Is Lilybæi multos jam annos habitat, homo et domi nobilis, et apud eos, quo se contulit, propter virtutem splendidus et gratiosus. De hoc Verri dicitur, habere eum perbona toreumata: in his pocula duo quædam, quæ [46] Thericlea nominantur, Mentoris manu, summo artificio, facta. quod iste

43 *C. Cacurii*] Lamb. conjicit *C. Curii*. Sed et in inscriptionibus *Cacurii* occurrunt, ut ap. Gruterum *P. Cacurius*.

44 *Lilybæi*] Vereor, ne e superiori temere repetitum sit.

45 *ablatum c. n. o.*] Delevi *esse* cum Grævio auctore Ms. reg. Idem Grævius paullo post edidit ex eodem libro *et furorum*. non male, sed minus efficaciter.

46 *Thericlea*] Recepi hoc cum Grævio pro *Heraclea*, in codd. tribus repertum. Eo ducit et Ms. Gu. *theridia*. In eo centies *d* pro *cl*. v. Clav. Turnebus defendit *Heraclea*, quæ sunt ap. Athenæum. Sed ea dicuntur a magnitudine. Hic est fermo de cælatis et arte exquisite factis.

ubi audivit, sic cupiditate inflammatus est non solum inspiciundi, verum etiam auferendi, ut Diodorum ad se vocaret, ac posceret. [47] Ille, qui illa non invitus haberet, respondet se Lilybæi non habere: Melitæ apud quendam
39 propinquum suum reliquisse. Tum iste continuo mittit homines certos Melitam: scribit ad quosdam Melitenses, ut ea vasa perquirant: rogat Diodorum, ut ad illum suum propinquum det litteras. nihil ei longius videbatur, quam dum illud videret argentum. Diodorus, homo frugi ac diligens, qui sua servare vellet, propinquo suo scribit, ut iis, qui a Verre venissent, responderet, illud argentum se paucis illis diebus misisse Lilybæum. Ipse interea recedit. abesse ab domo paullisper maluit, quam præsens illud optime factum argentum amittere. Quod ubi audivit iste, usque eo est commotus, ut sine ulla dubitatione insanire omnibus ac furere videretur. quia non potuerat argentum eripere, ipse a Diodoro erepta sibi vasa optime facta dicebat: minitari absenti Diodoro: vociferari palam: lacrymas interdum vix tenere. Eriphylam accepimus in fabulis ea cupiditate, ut, cum vidisset monile, ut opinor, ex auro et gemmis, pulchritudine ejus incensa, salutem viri proderet. Similis istius cupiditas: hoc etiam acrior atque insanior, quod illa cupiebat id, quod viderat: hujus libidines non solum oculis,
19 sed etiam auribus excitabantur. Conquiri Diodorum tota
40 provincia jubet. ille ex Sicilia jam castra moverat, et vasa
p. 209. collegerat. Homo, ut aliquo modo illum in provinciam re-
a. vocaret, hanc excogitavit rationem: si hæc ratio potius, quam amentia nominanda est. Apponit de suis canibus quendam, qui dicat, se Diodorum Melitensem rei capitalis reum velle facere. Primo mirum omnibus videri, Diodorum reum, hominem quietissimum, ab omni non modo facinoris, verum etiam minimi errati suspicione remotissimum. deinde esse perspicuum, fieri omnia illa propter argentum. Iste non dubitat jubere nomen deferri: et tum primum opinor
41 istum absentis nomen recepisse. Res clara Sicilia tota, propter cælati argenti cupiditatem reos fieri rerum capitalium: [48] neque solum reos fieri præsentes, sed etiam absentes. Diodorus Romæ sordidatus circum patronos atque hospites cursare: rem omnibus narrare. Litteræ mittuntur isti a patre vehementes, ab amicis item, videret, quid ageret, de Diodoro quo progrederetur: rem claram esse et invidiosam:

47 *Ille, qui illa*] Non placet. Deleverim *illa*, aut legerim *ista*.

48 *neque s. r. f. præsentes*] Restitui ejectum a Grutero *præsentes*, quod, ut Grævius bene vidit, abesse non potest, estque in edd. veteribus omnibus, etiam Mss. plerisque. A Gu. abest. *Reos fieri* deleverim, ut fecit P. Manutius, sed non sine libris auctoribus, quos nullos habeo.

[49]insanire hominem: periturum hoc uno crimine, nisi cavisset. Iste etiam tum patrem, si non in parentis, at in hominum numero putabat: ad judicium nondum se satis instruxerat: primus annus erat provinciæ; non ut in Sthenio, jam refertus pecunia. Itaque furor ejus paullulum, non pudore, sed metu ac timore repressus est. Condemnare Diodorum non audet: absentem de reis eximit. Diodorus interea prætore isto prope triennium provincia domoque caruit. Ceteri non solum Siculi, sed etiam cives Romani 42
hoc statuerant; quoniam iste tantum cupiditate progrederetur, nihil esse, quod quisquam putaret, se, quod isti paullo magis placeret, conservare, aut domi retinere posse. Post- 20
ea vero, quam intellexerunt, isti virum fortem, quem sum- b.
me provincia exspectabat, Q. Arrium, non succedere; statuerunt se nihil tam clausum, neque tam reconditum posse habere, quod non istius cupiditati apertissimum promtissimumque esset.

Tum iste ab equite Romano splendido et gratioso, Cn. Calidio, cujus filium sciebat senatorem populi Romani et judicem esse, equuleos argenteos nobiles, [50]qui Q. Maximi fuerant, aufert. Imprudens huc incidi, judices. emit enim, 43
non abstulit. nollem dixisse. jactabit se, et in his equitabit equuleis. Emi: pecuniam solvi. Credo, etiam tabulæ proferentur. est tanti. cedo tabulas. dilue sane crimen hoc Calidianum, dum ego tabulas adspicere possim. Verumtamen quid erat, quod Calidius Romæ quereretur, se, cum tot annos in Sicilia negotiaretur, abs te solo ita esse contemtum, ita despectum, ut etiam una cum ceteris Siculis [51]dispoliaretur. [52]Si emeras, quid erat, quod confirmabat, se abs te argentum esse repetiturum, si tibi sua voluntate vendiderat? tu porro posses facere, ut Cn. Calidio non redderes? præsertim cum is L. Sisenna, defensore tuo, tam familiariter uteretur, et cum ceteris familiaribus Sisennæ reddidisses? [53]Denique non opinor negaturum esse te, homini 44

49 *insanire hominem*] Pertinet ad Diodorum. Dicitur de eo, qui, ut ajunt, cœlum et terram movet in aliqua re.

50 *Qui Q. Maximi fuerant*] Sic edd. et scr. nisi quod Ms. reg. habet *quique maxime f.* Priscianus autem citat, *quique maximi fuerant*, quod recepit Grævius, et sic habet Ms. Gu. sententia bona, sed tamen non satis apta, nec cum *nobiles* bene coëunte, aut cum *fuerant*. Debebat enim esse *erant*. Et est hoc in *nobiles*. Certe nondum satis ausus sum Grævium imitari.

51 *despoliaretur*] Corr. *dispoliaretur*, ut supra: et plane sic Ms. Gu. In edd. pr. est *spoliaretur*. Syllaba *dis* excidit a terminatione in *Siculis*.

52 *si emeras. Quid erat* &c.] Illa appendicula numerosam orationem corrumpit. Itaque placet interpunctio edd. pr. quæ mihi mea sponte in mentem venerat: *dispoliaretur? Si emeras, quid erat?*

53 *Denique non op.*] Hoc pro *deinde* reduxi ex edd. pr. quod et Grævius in suis Mss. reperit. Item ex iisdem addidi mox *alios* post *omnes*, quod et est in Gu.

honesto, sed non gratiosiori, quam Cn. Calidius est, L. Cordio argentum per Potamonem, amicum tuum, reddidisse. qui quidem ceterorum causam apud te difficiliorem fecit. Nam cum te compluribus confirmasses redditurum, posteaquam Cordius pro testimonio dixit, te sibi reddidisse, finem reddendi fecisti: quod intellexisti, te, præda de manibus amissa, testimonium tamen effugere non posse. Cn. Calidio, equiti Romano, per omnes alios prætores licuit argen-
p. 210. tum habere bene factum. licuit posse domesticis copiis,
a. [54] cum magistratum, aut aliquem superiorem invitasset, ornare et apparare convivium. multi domi Cn. Calidii cum imperio ac potestate fuerunt: nemo inventus est tam amens, qui illud argentum tam præclarum ac tam nobile eriperet: nemo tam audax, qui posceret: nemo tam impudens, qui
45 postularet, ut venderet. Superbum est enim, judices, et non ferendum, dicere prætorem in provincia homini honesto, locupleti, splendido, VENDE MIHI VASA CÆLATA. Hoc est enim dicere: non es dignus tu, qui habeas, quæ tam bene facta sint: meæ dignitatis ista sunt. Tu dignior, Verres, quam Calidius? qui, ut non conferam vitam atque existimationem tuam cum illius; neque enim est conferenda; hoc ipsum conferam, quo tu te superiorem fingis: quod H-S LXXX millia divisoribus, ut prætor renuntiarere, dedisti; trecenta accusatori, [55] ne tibi odiosus esset. ea re contemnis equestrem ordinem, ac despicis? ea re indignum tibi visum est, quidquam, quod tibi placeret, Calidium potius
21 habere, quam te? Jactat se jamdudum de Calidio: narrat
46 omnibus, se emisse. Num etiam de L. Papirio, viro primario, locuplete honestoque, equite Romano turibulum emisti? qui pro testimonio dixit, te, cum inspiciendum poposcisses, [56] vulso emblemate remisisse: ut intelligatis, in homine intelligentiam esse, non avaritiam, artificii cupidum, non argenti fuisse. Nec solum in Papirio fuit hac abstinentia: tenuit hoc institutum in turibulis omnibus, quæcumque in Sicilia fuerunt. Incredibile est autem quam multa, et quam præclara fuerint. Credo tum, cum Sicilia florebat opibus et copiis, magna artificia fuisse in ea insula.

54 *cum m. aut aliquem sup.*] Tentatus sum interdum credere, *aut* esse delendum. nam et magistratus est superior. Sed bene habet locus, modo *aut aliquem* intellige *aut alium quem*, ut sæpe alibi *aliquis* dicitur. v. Clav.

55 *ne tibi odiosus esset*] Exquisite dictum *odiosus* de accusatore. v. Clav. in h. v. et in *odium*, Paullo post edd. pr. *Papinio*, ut Mss. Grævii. Libera republica nullos dum Papinios reperi.

56 *avulso embl.*] Edd. pr. *vulso*. Ex eo factum ab Aldo *avulso*, Græv. e Ms. reg. profert *revulso*, Ms. Gu. habet *evulso*. Patet illud *vulso* varie correctum, quia minus tritum erat ac cetera. Sed et infr. c. 24. *emblemata, e patellis quæ vellerat*. Itaque *vulso* restitui. Forte et mox. c. 22. pro *emblemata avellenda* scribendum *vellenda*: ubi et Ms. Reg. *evell.* quod probabat Græv.

nam domus erat ante istum prætorem nulla paullo locupletior, qua in domo hæc non essent, etiamsi præterea nihil
esset argenti, patella grandis cum sigillis, ac simulacris de- b.
orum, patera, qua mulieres ad res divinas uterentur, turibulum. Hæc autem omnia antiquo opere et summo artificio facta: ut hoc liceret suspicari, fuisse aliquando apud Siculos [57] peræque pro portione cetera; sed quibus multa fortuna ademisset, tamen apud eos remansisse ea, quæ religio retinuisset.
Dixi, judices, multa fuisse fere apud Siculos omnes: ego 47
idem confirmo, nunc ne unum quidem esse. Quid hoc est? quod monstrum, quod prodigium in provinciam misimus? Nonne vobis id egisse videtur, ut non unius libidinem, non suos oculos, sed omnium cupidissimorum insanias, cum Romam revertisset, expleret? qui simul atque in oppidum quopiam venerat, immittebantur illi continuo Cibyratici canes, qui investigabant et perscrutabantur omnia. Si quod erat grande vas et majus opus inventum, [58] læti adferebant. si minus ejusmodi quippiam venari potuerant; illa quidem certe pro lepusculis capiebantur, patellæ, pateræ, turibula. Hic quos putatis fletus mulierum? quas lamentationes fieri solitas esse in hisce rebus? quæ forsitan vobis parvæ esse videantur; sed magnum et acerbum dolorem commovent, mulierculis præsertim, cum eripiuntur e manibus ea, quibus ad res divinas uti consuerunt, quæ a suis acceperunt, quæ in familia semper fuerunt.

Hic nolite exspectare, dum ego hoc crimen agam ostia- 22
tim, ab Æschylo Tyndaritano istum pateram abstulisse, a 48
Thrasone item Tyndaritano patellam, a Nymphodoro Agrigentino turibulum. Cum testes ex Sicilia dabo, quem volet, ille eligat, quem ego interrogem de patellis, pateris, turibulis; [59] non modo oppidum nullum; domus nulla paullo locupletior expers hujus injuriæ reperietur. qui cum in con-
vivium venisset, si quidquam cælati adspexerat, manum p. 211.
abstinere, judices, non poterat. Cn. Pompeius est Philo, a.

57 *peræqua proportione*] Sic primus Victorius. Edd. priores habent *æqua pr.* Sed Turnebus VIII, 10. corrigebat *peræque pro portione*, nulla ratione reddita. Nempe viri quidam docti *proportio* bene latine dici negant, sed esse dicendum *pro portione*. Id simpliciter verum non est. nam Cicero Univ. c. 4. extr. habet nominativum; qui locus non est dubius. Sed ibi primum hoc verbum fecisse, clarum est, et quidem ad usum philosophiæ. In populari oratione, et eo tempore, quo hæc oratio scripta est, dictum esse *proportio*, non potest credi. Itaque Turnebum sequi non dubitavi. Nam et in Gu. sunt vestigia ejus lectionis: *per eaque*. sed *proportione* uno verbo. vid. et ad Or. in Flacc. 35.

58 *læti adferebant*] Sic rescripsi e Mss. Grævii. Vulgato *auferebant* epitheton *læti* prorsus non convenit.

59 *non modo oppidum nullum: domus nulla*] Restitui lectionem edd. vett. quæ et in Mss. pluribus est: idque est multo efficacius, quam vulgatum *sed ne domus quidem;* in qua lectione etiam *oppidum ullum* esse deberet e consuetudine Ciceronis; quod tamen etiam est in Ms. Gu. v. Clav. in *modo*.

qui fuit Tyndaritanus. is cenam isti dabat apud villam in Tyndaritano. fecit, quod Siculi non audebant. ille, civis Romanus quod erat, impunius id se facturum putavit. apposuit patellam, in qua sigilla erant egregia. iste continuo ut vidit, non dubitavit illud insigne penatium hospitaliumque deorum ex hospitali mensa tollere: sed tamen, quod antea de istius abstinentia dixeram, sigillis avulsis reliquum
49 argentum sine ulla avaritia reddidit. Quid? Eupolemo Calactino, homini nobili, Lucullorum hospiti ac perfamiliari, qui nunc apud exercitum cum L. Lucullo est, non idem fecit? Cenabat apud eum. argentum illi ceterum, purum apposuerat, ne purus ipse relinqueretur: duo pocula non magna, verumtamen cum emblematis. Hic, quasi festivum acroama, ne sine corollario de convivio discederet, ibidem, convivis inspectantibus, emblemata avellenda curavit. Neque ego nunc istius facta omnia enumerare conor: neque opus est, nec fieri ullo modo potest. tantummodo uniuscujusque de varia improbitate generis indicia apud vos, et exempla profero. neque enim ita se gessit in his rebus, tamquam rationem aliquando esset redditurus; sed prorsus ita, quasi aut reus numquam esset futurus, aut, quo plura abstulisset, eo minore periculo in judicium esset venturus: qui hæc, quæ dico, jam non occulte, non per amicos atque interpretes, sed palam de loco superiore ageret, pro imperio et po-
23 testate. Catinam cum venisset, oppidum locuples, hone-
50 stum, copiosum, Dionysiarchum ad se [60] proagorum, hoc est, summum magistratum, vocari jubet. ei palam imperat, ut omne argentum, quod apud quemque esset Catinæ, con-
b. quirendum curaret, et ad se transferendum. Philarchum Centuripinum, [61] primum hominem genere, virtute, pecunia, non hoc idem juratum dicere audistis, sibi istum negotium dedisse atque imperavisse, ut [62] Centuripinis, in civitate totius Siciliæ multo maxima et locupletissima, omne argentum conquireret, et ad se comportari juberet? Agyrio similiter istius imperio vasa Corinthia per Apollodorum,
51 quem testem audistis, Syracusas deportata sunt. Illa vero optima, quod, cum ad Haluntium venisset prætor laboriosus et diligens, ipse in oppidum accedere noluit, quod erat difficili adscensu atque arduo, Archagathum Haluntinum, hominem

60 *proagorum, h. e. summum magistratum*] *Proagorum* bene primus edidit Lambinus. Sic et in Ms. reg. reperit Grævius. *h. e. sum. mag.* mihi glossa visa est olim, et idem visum esse reperi aliis. nam et alibi nude ponitur *proagorus*: sed quia hic primum hoc nomen usurpat, videtur addidisse, ut et aliis talibus nominibus aliis locis, si quis esset in judicio forte, qui hujus nominis vim ignoraret.

61 *primum hominem*] Non male Gruterus suspicatur, *hominem* esse delendum.

62 *Centuripinis*] Vitiose. Lege *Centuripis*.

non solum domi suæ, sed tota Sicilia in primis nobilem, vocari jussit: ei negotium dedit, ut, quidquid Halunti esset argenti cælati, aut, si quid etiam Corinthiorum, [63] id omne statim ad mare ex oppido deportaretur. Adscendit in oppidum [64] Archagathus. Homo nobilis, qui a suis et amari et diligi vellet; ferebat graviter, illam sibi ab isto provinciam datam: nec, quid faceret, habebat. pronuntiat, quid sibi imperatum esset: jubet omnes proferre, quæ haberent. metus erat summus. ipse enim tyrannus non discedebat longius: Archagathum et argentum in lectica cubans ad
mare infra oppidum exspectabat. Quem concursum in op- 52
pido factum putatis? quem clamorem? quem porro fletum mulierum? qui viderent equum Trojanum introductum, urbem captam esse dicerent. Efferri sine thecis vasa, extorqueri alia de manibus mulierum, effringi multorum fores, revelli claustra. Quid enim putatis? scuta si quando conquiruntur a privatis in bello ac tumultu; tamen homines inviti dant, etsi ad salutem communem dari sentiunt: [65] ne quem putetis sine maximo dolore argentum cælatum domo, quod alter eriperet, protulisse. omnia deferuntur. Cibyratæ fratres vocantur: pauca improbant: quæ probarant, iis
crustæ aut emblemata [66] detrahuntur. Sic Haluntini, [67] ex- p. 212.
cussis deliciis, cum argento puro domum reverterunt. Quod a.
umquam, judices, hujusmodi everriculum in illa provincia 24
fuit? [68] Avertere aliquid de publico quam obscurissime per 53
magistratum solebant: etiam aliquid de privato nonnumquam occulte auferebant: et illi tamen condemnabantur. Et, si quæritis, ut ipse de me detraham; illos ego accusatores puto fuisse, qui hujusmodi hominum furta odore aut aliquo leviter presso vestigio persequebantur. Nam nos quidem quid facimus in Verre, quem in luto volutatum totius corporis vestigiis invenimus? Permagnum est, in eum dicere aliquid, qui præteriens, lectica paullisper deposita, non per præstigias, sed palam per potestatem, uno imperio, ostiatim totum oppidum compilarit? At tamen, [69] ut pos-

63 *id omne statim*] Græviùs revocavit lectionem veterem, *ut omne st.* non male: qui non pro *ascendit* ex uno Ms. reg. edidit *escendit*.

64 *Archagathus. Homo nobilis—vellet, fer.*] Sic interpunxi hunc locum, qui secundum vulgatam interpunctionem friget. nam in his, *h. nob.* &c. est causa, quare ægre tulerit. simpliciter laudavit ante a nobilitate.

65 *ne quem putetis*] *Ne* dictum pro *nedum*. v. J. Fr. Gron. et Drakenb. ad Liv. III, 52.

66 *detrahuntur*] Mss. Græv. Gu. et edd. pr. *detrahebantur*.

67 *excussis deliciis*] Non dubito, Ciceronem scripsisse *excussi deliciis*. Sic eleganter Latini. v. Clav. in h. v. *excutere delicias* vix recte dicatur.

68 *Avertere aliquid*] Puto excidisse *alii*, absorptum ab initio verbi sequentis.

69 *ut posset*] Sic scripsi pro *possit* necessario. Pertinet enim ad futurum tempus: et sequitur *doret*. Et reperi sic in Gu.

set se dicere emisse, Archagatho imperat, ut aliquid illis,
quorum argentum fuerat, nummulorum, dicis causa, daret.
Invenit Archagathus paucos, qui vellent accipere: his de-
dit. Eos nummos tamen iste Archagatho non reddidit.
Voluit Romæ petere Archagathus; Cn. Lentulus Marcel-
linus dissuasit, sicut ipsum dicere audistis. RECITA AR-
54 CHAGATHI ET LENTULI TESTIMONIUM. Et, ne forte ho-
minem existimetis hanc tantam vim emblematum sine
causa coacervare voluisse, videte, quanti vos, quanti existi-
mationem populi Romani, quanti leges et judicia, quanti
[70] testes Siculos negotiatoresque fecerit. Posteaquam tan-
tam multitudinem collegerat emblematum, ut ne unum qui-
dem cuiquam reliquisset; instituit [71] officinam Syracusis in
regia maximam. Palam artifices omnes, cælatores, ac vas-
b. cularios convocari jubet: et ipse suos complures habebat.
Eo conducit magnam hominum multitudinem. menses octo
continuos opus his non defuit, cum vas nullum fieret, nisi
aureum. Tum illa, ex patellis et turibulis quæ vellerat, ita
scite in aureis poculis illigabat, ita apte in scyphis aureis
includebat, ut ea ad illam rem nata esse diceres: ipse tamen
prætor, qui sua vigilantia pacem in Sicilia dicit fuisse, in
hac officina majorem partem diei cum tunica pulla sedere
25 solebat et pallio. Hæc ego, judices, non auderem proferre,
55 ni vererer, ne forte plura de isto ab aliis in sermone, quam
a me in judicio audisse vos diceretis. Quis enim est, qui
de hac officina, qui de vasis aureis, qui [72] de istius pallio,
tunica pulla, non audierit? Quem voles de conventu Syra-
cusanorum virum bonum, nominato: producam. nemo erit,
56 quin hoc se aut vidisse, aut audisse dicat. O tempora, o
mores! nihil nimium vetus proferam. Sunt vestrûm, ju-
dices, aliquammulti, qui L. Pisonem cognoverunt, hujus L.
Pisonis, qui prætor fuit, patrem. Is cum esset in Hispania
prætor, qua in provincia occisus est, nescio quo pacto, dum
armis exercetur, annulus aureus, quem habebat, fractus est,
et comminutus. Cum [73] vellet sibi annulum facere, aurifi-
cem jussit vocari in foro, ad sellam, Cordubæ, et ei palam
appendit aurum. hominem in foro sellam jubet ponere, et

70 *testes Sic. negotiatoresque*] Mss. Lamb. et Reg. Grævii *testes, Siculos negot.* idque placet utrique. male. *testes Siculi* sunt et alibi, et Siculi a negotiatoribus, qui sunt Romani, distinguuntur.

71 *officinam Syracusis in regia maximam. Palam* &c.] Sic bene correxit et interpunxit Grævius: sic Gu. Vulg. *Syracusis: in regiam maximam palam* &c. inepte.

72 *de istius tunica—non audierit*] Nempe habitus ille græcus. hic plebeius ac sordidus, adeoque indignus Prætore. v. si lubet, Or. in Vatin. Hotom. ad h. l. De pallio etiam Africano objectum per contumeliam, v. Liv. 29, 19.

73 *vellet sibi annulum facere*] Idem est ac si dixisset *fieri:* dicitur *facere,* qui fieri curat.

facere annulum, omnibus præsentibus. Nimium fortasse dicet aliquis hunc diligentem. hactenus reprehendat, si quis volet: nihil amplius. verum fuit ei concedendum. filius enim L. Pisonis erat, ejus, qui primus de pecuniis repetundis legem tulit. Ridiculum est, nunc de Verre me dicere, 57
cum de Pisone Frugi dixerim. verumtamen, quantum intersit, videte. iste cum aliquot abacorum faceret vasa aurea, p. 213.
non laboravit, quid non modo in Sicilia, verum etiam Ro- a.
mæ in judicio audiret. Ille in auri semuncia totam Hispaniam scire voluit, unde prætori annulus fieret. nimirum, ut hic nomen suum comprobavit: sic ille cognomen.

Nullo modo possum omnia istius facta aut memoria 26
consequi, aut oratione complecti. Genera ipsa cupio breviter attingere: ut hic modo me commonuit Pisonis annulus, quod totum effluxerat. Quam multis istum putatis hominibus honestis de digitis annulos aureos abstulisse? numquam dubitavit, quotiescumque alicujus aut gemma aut annulo delectatus est. Incredibilem rem dicam, sed tam claram, ut ipsum negaturum non arbitrer. Cum Valentio 58
ejus interpreti epistola Agrigento allata esset, casu signum iste animadvertit in cretula. placuit ei. [74] exquisivit, unde esset epistola: respondit, Agrigento. iste litteras, ad quos solebat, misit: ut is annulus ad se primo quoque tempore afferretur. ita litteris istius, patrifamilias, L. Titio cuidam, civi Romano, annulus de digito detractus est. Illa vero ejus cupiditas incredibilis est. Nam ut in singula conclavia, quæ iste non modo Romæ, sed in omnibus villis habet, tricenos lectos optime stratos cum ceteris ornamentis convivii quæreret, nimium multa comparare videretur. Nulla domus in Sicilia locuples fuit, ubi iste non textrinum instituerit. [75] Mulier est Segestana, perdives et nobi- 59
lis, Lamia nomine: per triennium isti, plena domo telarum, stragulam vestem confecit: nihil nisi conchylio tinctum. Attalus, homo pecuniosus, Neti; Lyso, Lilybæi; Critolaus Ennæ; Syracusis Æschrio, Cleomenes, Theomnastus; [76] Elori Archonides, Megistus. Vox me citius defecerit, quam nomina. Ipse dabat purpuram tantum, amici operas, credo. jam enim non libet omnia criminari. quasi hoc mihi b.
non satis sit ad crimen, habuisse tam multum, quod daret: voluisse deportare tam multa: hoc denique, quod concedit,

74 *exquisivit*] Mss. duo vett. *quæsivit*: edidit Grævius. sic et Gu. Sane id h. l. sufficiebat. Sed et *exquirere* non semper plus est, quam quærere.

75 *Mulier est Segestana—per triennium*] Aut *est* delendum, aut post scribendum *ea per triennium*: quod malo: quia hæc forma est Ciceroniana in narrandi principiis.

76 *Elori Archonides*] Recepi *Elori* pro *Pelori*, ut doctissimi viri voluere, et reposuit Grævius, etsi contra libros omnes. *Megistus* non est in Ms. Reg. Grævii, nec in Gu.

60 amicorum operis esse in hujuscemodi rebus usum. Jam ve-
ro lectos æratos, et candelabra ænea, num cui, præter istum,
Syracusis per triennium facta esse existimatis? Emebat,
credo. Sed tantum vos certiores, judices, facio, quid iste
in provincia prætor egerit, ne cui forte nimium negligens
fuisse videatur, neque se satis, cum potestatem habuerit,
instruxisse et ornasse.

27 Venio nunc, non jam ad furtum, non ad avaritiam,
non ad cupiditatem, sed ejusmodi facinus, in quo omnia ne-
faria contineri mihi atque inesse videantur: in quo dii im-
mortales violati, existimatio atque auctoritas nominis po-
puli Romani imminuta, hospitium spoliatum ac proditum,
abalienati scelere istius a nobis omnes reges amicissimi na-
61 tionesque, quæ in eorum regno ac ditione sunt. Nam re-
ges Syriæ, regis Antiochi filios pueros, scitis Romæ nuper
fuisse: qui venerant non propter Syriæ regnum; nam id sine
controversia obtinebant, ut a patre et a majoribus accepe-
rant: [77] sed regnum Ægypti ad se et ad Selenen, matrem
suam, pertinere arbitrabantur. [78] Hi ipsi posteaquam tem-
poribus Reipublicæ exclusi, per senatum agere quæ volue-
rant, non potuerunt, in Syriam, in regnum patrium pro-
fecti sunt. Eorum alter, qui Antiochus vocatur, iter per
Siciliam facere voluit. Itaque, isto prætore, venit Syracu-
62 sas. Hic Verres hereditatem sibi venisse arbitratus est,
quod in ejus regnum ac manus venerat is, quem iste et au-
dierat multa secum præclara habere, et suspicabatur. Mit-
tit homini munera satis [79] large: hæc ad usum domesticum.
p. 214. vini, olei quod visum erat: etiam tritici, quod satis esset,
a. de suis decumis. Deinde ipsum regem ad cenam vocavit.
exornat ample magnificeque triclinium: exponit ea, quibus
abundabat, plurima ac pulcherrima vasa argentea. namque
hæc aurea nondum fecerat. omnibus curat rebus instructum
et paratum ut sit convivium. Quid multa? Rex ita dis-
cessit, ut et istum copiose ornatum, et se honorifice acce-
ptum arbitraretur. Vocat ad cenam deinde ipse prætorem:
exponit suas copias omnes, multum argentum, non pauca
etiam pocula ex auro, quæ, ut mos est regius, et maxime in
Syria, gemmis erant distincta clarissimis. Erat etiam vas
vinarium ex una gemma pergrandi, trulla excavata, manu-

77 *sed regnum Æg.*] Hoc si comparatur cum superiori, *non propter regnum Syriæ*, videtur addendum *quod:* non propter—*sed quod r.* &c. Nec tamen sine libris aliquid mutem.

78 *Hi ipsi posteaquam*] Non redundat *ipsi:* est præsentia sua, præsentes cum agerent causam, quod efficacius fore putarant, quam si per legatos res ageretur.

79 *large: hæc ad usum domest.*] *Hæc* ostendit hic viros doctos, omisitque ed. Ald. Nep. non P. Manutius in ed. sua. Sane *hæc* videtur aliud genus requirere post se. Forte interpunctione ei succurri potest: *Mittit h. munera satis large hæc ad u. d.*

brio aureo: de qua, credo, satis idoneum, satis gravem te-
stem, Q. Minucium dicere audistis. Iste unumquodque vas 63
in manus sumere, laudare, mirari. Rex gaudere, prætori
populi Romani satis jucundum et gratum illud esse convi-
vium. Posteaquam inde discessum est, cogitare iste nihil
aliud (quod ipsa res declaravit) nisi, quemadmodum regem
ex provincia spoliatum expilatumque dimitteret. Mittit ro-
gatum vasa ea, quæ pulcherrima apud illum viderat: ait se
suis cælatoribus velle ostendere. Rex, qui istum non nosset,
sine ulla suspicione libentissime dedit. Mittit etiam trullam
gemmeam rogatum: velle se eam diligentius considerare. ea
quoque ei mittitur. Nunc reliquum, judices, attendite, de 28
quo et vos audistis, et populus Romanus non nunc primum 64
audiet; et in exteris nationibus usque ad ultimas terras per-
vagatum est. Candelabrum e gemmis clarissimis, opere mi-
rabili perfectum, reges hi, quos dico, Romam cum attulis-
sent, ut in Capitolio ponerent; quod nondum etiam per-
fectum templum offenderant, neque ponere potuerunt, ne-
que vulgo ostendere ac proferre voluerunt: ut et magnifi- b.
centius videretur, cum suo tempore [80] in cella Jovis Optimi
Maximi poneretur, et clarius, cum pulchritudo ejus recens
ad oculos hominum atque integra perveniret. Statuerunt
id secum in Syriam reportare: ut, cum audissent, simula-
crum Jovis Optimi Maximi dedicatum, legatos mitterent,
qui cum ceteris rebus illud quoque eximium atque pulcher-
rimum donum in Capitolium afferrent. Pervenit res ad
istius aures, nescio quomodo. nam rex celatum voluerat:
non quo quidquam metueret, aut suspicaretur, sed ut ne
multi illud [81] ante perciperent oculis, quam populus Roma-
nus. Iste petit a rege, et eum pluribus verbis rogat, ut id
ad se mittat: cupere se dicit inspicere, neque se aliis viden-
di potestatem esse facturum. Antiochus, qui animo et pue- 65
rili esset et regio, nihil de istius improbitate suspicatus est:
imperat suis, ut id in prætorium involutum quam occultis-
sime deferrent. Quo posteaquam attulerunt, involucrisque
rejectis constituerunt; iste clamare cœpit, dignam rem esse
regno Syriæ, dignam regio munere, dignam Capitolio. Ete-
nim erat eo splendore, qui ex clarissimis [82] et pulcherrimis
gemmis esse debebat: ea varietate operum, ut ars certare

80 *in cella Jovis*] Sic edd. vett. et Mss. etiam Gu. Gruterus tacite edidit *sella*, nescio unde. Est, ut opinor, vitium operarum.

81 *a. perciperent oculis*] Admodum favebam olim lectioni *præciperent* Ms. Hittorpiani, quam probabat Gruterus, recepit Grævius. Sed mihi tamen *ante* obstat: *ante percipere* est uno verbo *præcipere:* essetque *ante* delendum: quo facto reliquum, *quam pop. R.* tolleretur. *Ante præcipere* nemo dixerit.

82 *et pulcherrimis gemmis*] Hoc restitui pro vulgato *plurimis* ex edd. pr. Grævius e suis et Gruterianis Mss. quibus consentit Gu. Neuter in edd. pr. vidit.

videretur cum copia: ea magnitudine, ut intelligi posset,
non ad hominum apparatum, sed ad amplissimi templi or-
namentum esse factum. Quod cum satis jam perspexisse
videretur, tollere incipiunt, ut referrent. Iste ait, se velle
illud etiam atque etiam considerare: nequaquam se esse sa-
tiatum. jubet illos discedere, et candelabrum relinquere.
29 Sic illi tum inanes ad Antiochum revertuntur. Rex primo
66 nihil metuere, nihil suspicari. dies unus, alter, plures:
p. 215. non referri. Tum mittit rex ad istum, si sibi videatur, ut
a. reddat. Jubet iste posterius ad se reverti. mirum illi vi-
deri. mittit iterum. non redditur. Ipse hominem appellat:
rogat, ut reddat. Os hominis insignemque impudentiam
cognoscite. Quod sciret, quodque ex ipso rege audisset in
Capitolio esse ponendum, quod Jovi Optimo Maximo, quod
populo Romano servari videret, id sibi ut donaret, rogare
et vehementer petere cœpit. Cum ille se et religione Jovis
Capitolini, et hominum existimatione impediri diceret, quod
multæ nationes testes essent illius operis ac muneris; iste
homini minari acerrime cœpit. Ubi videt, eum nihilo ma-
gis minis, quam precibus permoveri; repente hominem de
provincia jubet ante noctem decedere. ait, se comperisse,
67 ex ejus regno piratas in Siciliam esse venturos. Rex maxi-
mo conventu Syracusis, in foro, ne quis forte me in cri-
mine obscuro versari, atque affingere aliquid suspicione ho-
minum arbitretur, in foro, inquam, Syracusis flens, ac deos
hominesque contestans, clamare cœpit, candelabrum factum
e gemmis, quod in Capitolium missurus esset, quod in tem-
plo clarissimo populo Romano monumentum suæ societatis
amicitiæque esse voluisset; id sibi C. Verrem abstulisse: de
ceteris operibus ex auro et gemmis, quæ sua penes illum
essent, se non laborare: hoc sibi eripi, miserum esse et in-
dignum. id etsi antea jam mente et cogitatione sua, fratris-
que sui, consecratum esset; tamen tum se, in illo conventu
civium Romanorum, dare, donare, dicare, consecrare Jovi
Optimo Maximo, testemque ipsum Jovem suæ voluntatis
30 ac religionis adhibere. Quæ vox? quæ latera? quæ vires
hujus unius criminis querimoniam possint sustinere? Rex
Antiochus, qui Romæ ante oculos omnium nostrûm bien-
nium fere comitatu regio atque ornatu fuisset; is cum ami-
b. cus et socius populi Romani esset, amicissimo patre, avo,
majoribus, antiquissimis et clarissimis regibus, opulentissi-
mo et maximo regno, præceps provincia populi Romani
68 exturbatus est. Quemadmodum hoc accepturas nationes
exteras; quemadmodum hujus tui facti famam in regna
aliorum atque in ultimas terras perventuram putasti, cum
audierint, a prætore populi Romani in provincia violatum
regem, spoliatum hospitem, ejectum socium populi Roma-

ni atque amicum? Nomen vestrum, populique Romani, odio atque acerbitati scitote nationibus exteris, judices, futurum, si istius hæc tanta injuria impunita discesserit. sic omnes arbitrabuntur, præsertim cum hæc omnino fama de nostrorum hominum avaritia et cupiditate percrebuerit, non istius solius hoc esse facinus, sed [83] eorum etiam, qui approbarint. Multi reges, multæ liberæ civitates, multi privati opulenti ac potentes habent profecto in animo Capitolium sic ornare, ut templi dignitas, imperiique nostri nomen desiderat: qui si intellexerint, interverso regali hoc dono, graviter vos tulisse; grata fore vobis populoque Romano sua studia ac dona arbitrabuntur. sin hoc vos in rege tam nobili, in re tam eximia, in injuria tam acerba, neglexisse audierint; non erunt tam amentes, ut operam, curam, pecuniam impendant in eas res, quas vobis gratas fore non arbitrentur. Hoc loco, Q. Catule, te appello. loquor enim de 31
tuo clarissimo pulcherrimoque monumento: non judicis so- 69
lum severitatem in hoc crimine, sed prope inimici atque accusatoris vim suscipere debes. tuus est enim honos in illo templo, senatus populique Romani beneficio: tui nominis æterna memoria simul cum templo illo consecratur: tibi hæc cura suscipienda, tibi hæc opera sumenda est, ut Capi- p. 216.
tolium, quomodo magnificentius est restitutum, sic copio- a.
sius ornatum sit, quam fuit: ut illa flamma divinitus exstitisse videatur, non, quæ deleret Jovis Optimi Maximi templum, sed quæ præclarius magnificentiusque deposceret. Audisti, Q. Minucium Rufum dicere, domi suæ deversa- 70
tum esse Antiochum regem Syracusis: se illud scire ad istum esse delatum: se scire non redditum. audisti, et audies [84] omni e conventu Syracusano, qui ita dicant, sese audientibus, illud Jovi Optimo Maximo dicatum esse ab rege Antiocho et consecratum. Si judex non esses, et hæc ad te delata res esset; te potissimum hoc persequi, te petere, te agere oporteret. Quare non dubito, quo animo judex hujus criminis esse debeas, qui apud alium judicem multo acrior, quam ego sum, actor accusatorque esse deberes. Vobis autem, judices, quid hoc indignius, aut quid minus 32
ferendum videri potest? Verresne habebit domi suæ cande- 71
labrum Jovis Optimi Maximi, e gemmis auroque perfectum? cujus fulgore collucere atque illustrari Jovis Optimi Maximi templum oportebat, id apud istum in ejusmodi

83 *eorum e. qui approbarunt*] Structura orationis desiderat *approbarint*. Itaque sic corrigendum putavi. Quia deinde in Ms. Gu. sic reperi, recepi.

84 *omni e conv. Syrac.*] Optimæ edd. pleræque sic, item Ms. Gu. At aliæ, edd. pr. usque ad Aldum *omnes*. Discrepant etiam Mss. Ego *omni* prætuli, quod usitatior hæc forma est.

conviviis constituetur, quæ domesticis stupris flagitiisque flagrabunt? In istius lenonis turpissimi domo, simul cum ceteris Chelidonis hereditariis ornamentis, Capitolii ornamenta ponentur? Quid huic sacri umquam fore, aut quid fuisse religiosi putatis, qui nunc tanto scelere se obstrictum esse non sentiat? qui in judicium veniat, ubi ne precari quidem Jovem Optimum Maximum, atque ab eo auxilium petere more omnium possit? a quo etiam dii immortales sua repetunt in eo judicio, quod hominibus ad suas res repetundas est constitutum. Miramur, Athenis Minervam, Deli Apol-
b. linem, Junonem Sami, Pergæ Dianam, multos præterea ab isto deos tota Asia Græciaque violatos, qui a Capitolio manus abstinere non potuerit? quod privati homines de suis pecuniis ornant, ornaturique sunt, id C. Verres ab regibus
72 ornari non est passus. Itaque hoc nefario scelere concepto, nihil postea tota in Sicilia neque sacri, neque religiosi esse duxit: ita sese in ea provincia per triennium gessit, ut ab isto non solum hominibus, verum etiam diis immortalibus bellum indictum putaretur.

33 Segesta est oppidum pervetus in Sicilia, judices, quod ab Ænea fugiente a Troja, atque in hæc loca veniente, conditum esse demonstrant. Itaque Segestani non solum perpetua societate atque amicitia, verum etiam cognatione se cum populo Romano conjunctos esse arbitrantur. Hoc quondam oppidum, cum illa civitas cum Pœnis suo nomine, ac sua sponte bellaret, a Karthaginiensibus vi [85] captum atque deletum est; omniaque, quæ ornamento urbi esse possent, Karthaginem sunt ex illo loco deportata. Fuit apud Segestanos ex ære simulacrum Dianæ, cum summa atque antiquissima præditum religione, tum singulari opere artificioque perfectum. Hoc translatum Karthaginem, locum tantum hominesque mutarat: religionem quidem pristinam conservabat. nam propter eximiam pulchritudinem, etiam
73 hostibus digna, quam sanctissime colerent, videbatur. Aliquot sæculis post, P. Scipio bello Punico tertio Karthaginem cepit: qua in victoria (videte hominis virtutem et diligentiam, ut et domesticis præclarissimæ virtutis exemplis gaudeatis, et eo majore odio dignam istius incredibilem audaciam judicetis) convocatis Siculis omnibus, quod diutissime sæpissimeque Siciliam vexatam a Karthaginiensibus cognorat, jubet omnia conquiri: pollicetur, sibi magnæ curæ
p. 217. a. fore, ut omnia civitatibus, quæ cujusque fuissent, restitu-

85 *e. atque deletum est*] Edd. pr. etiam Vict. et Mss. quidam *dejectum*: placebatque Grutero: non mihi. *Deletum, delectum* et *dejectum* sæpe confusa sunt in libris. Similiter ap. Liv. 31, 29. pro *deleta* libri quidam *dejecta* &c. v. ibi Drakenb.

erentur. Tum illa, quæ quondam fuerant Himera sublata,
de quibus antea dixi, Thermitanis sunt reddita: tum alia
Gelensibus, alia Agrigentinis: in quibus etiam ille nobilis
taurus, quem crudelissimus omnium tyrannorum Phalaris
habuisse dicitur, quo vivos, supplicii causa, demittere homines, et subjicere flammam solebat. quem taurum Scipio
cum redderet Agrigentinis, dixisse dicitur: æquum esse illos
cogitare, utrum esset Siculis utilius, suisne servire, an populo Romano obtemperare; cum idem monumentum et
domesticæ crudelitatis et nostræ mansuetudinis haberent.
Illo tempore Segestanis maxima cum cura hæc ipsa Diana, 34
de qua dicimus, redditur: reportatur Segestam: in suis 74
antiquis sedibus summa cum gratulatione civium et lætitia reponitur. Hæc erat posita Segestæ, sane excelsa
in basi: in qua grandibus litteris P. AFRICANI nomen erat
incisum, eumque KARTHAGINE CAPTA RESTITUISSE, perscriptum. Colebatur a civibus: ab omnibus advenis visebatur: cum quæstor essem, nihil mihi ab illis est demonstratum prius. Erat admodum amplum et excelsum signum
cum stola: verumtamen inerat in illa magnitudine ætas, atque habitus virginalis. sagittæ pendebant ab humero: sinistra manu retinebat arcum: dextra ardentem facem præferebat. Hanc cum iste sacrorum omnium hostis, religionum- 75
que prædo vidisset; quasi illa ipse face percussus esset, ita
flagrare cupiditate atque amentia cœpit. [86] Imperat magistratibus, ut eam demoliantur, et sibi dent: nihil sibi gratius ostendit futurum. illi vero dicere, id sibi nefas esse: seque cum summa religione, tum summo metu legum et judiciorum teneri. iste tum petere ab illis, tum minari, tum
spem, tum metum ostendere. Opponebant illi interdum b.
nomen Africani: donum populi Romani illud esse dicebant:
nihil se in eo potestatis habere, quod imperator clarissimus,
urbe hostium capta, monumentum victoriæ populi Romani
esse voluisset. Cum iste nihilo remissius, atque etiam mul- 76
to vehementius instaret quotidie; res agitur in senatu. vehementer ab omnibus reclamatur. Itaque illo tempore, ac
primo istius adventu, pernegatur. Postea, quidquid erat
oneris in nautis remigibusque exigendis, in frumento imperando, Segestanis, præter ceteros, imponebat aliquanto amplius, quam ferre possent. præterea magistratus eorum evocabat: optimum quemque et nobilissimum ad se arcessebat:
circum omnia provinciæ fora rapiebat: singillatim unicuique calamitati fore se denuntiabat: universam se funditus

86 *Imperat mag. iste*] Hoc *iste* putavi esse delendum: nam jam est ante in præcedente periodo. Et alibi in tali narratione in principio modo est, *imperat* deinde nude ponitur. Quia non reperi in Ms. Gu. delevi.

illam eversurum esse civitatem minabatur. Itaque aliquando, multis malis, magnoque metu victi Segestani, prætoris imperio parendum esse decreverunt. magno cum luctu et gemitu totius civitatis, multis cum lacrymis et lamentatione virorum mulierumque omnium, simulacrum Dianæ tollen-
35 dum locatur. [87] Videte quanta religione fuerit apud Sege-
77 stanos. repertum esse, judices, scitote, neminem, neque liberum, neque servum, neque civem, neque peregrinum, qui illud signum auderet attingere. Barbaros quosdam Lilybæo scitote [88] adductos esse operarios. hi denique illud, ignari totius negotii ac religionis, mercede accepta, sustulerunt. quod cum ex oppido exportaretur, quem conventum mulierum factum esse arbitramini? quem fletum majorum natu? quorum nonnulli etiam illum diem memoria tenebant, cum illa eadem Diana Segestam, Karthagine revecta, victoriam populi Romani reditu suo nuntiasset. Quam dis-
p. 218. a. similis hic dies illi tempori videbatur! tum imperator populi Romani, vir clarissimus, deos patrios reportabat Segestanis, ex urbe hostium recuperatos: nunc ex urbe sociorum [89] prætor ejusdem populi turpissimus atque impurissimus, eosdem illos deos nefario scelere auferebat. [90] Quid hoc tota Sicilia est clarius, quam omnes Segestanas matronas et virgines convenisse, cum Diana exportaretur ex oppido? unxisse unguentis? complesse coronis et floribus? ture odoribusque incensis usque ad agri fines prosecutas
78 esse? Hanc tu tantam religionem si tum in imperio propter cupiditatem atque audaciam non pertimescebas; ne nunc quidem, in tanto tuo liberorumque tuorum periculo perhorrescis? Quem tibi aut hominem, invitis diis immortalibus, aut vero deum, tantis eorum religionibus violatis, auxilio futurum putas? Tibi illa Diana in pace atque in otio religionem nullam attulit? quæ cum duas urbes, in quibus locata fuerat, captas incensasque vidisset, bis ex duorum bellorum flamma ferroque servata est: quæ Karthaginiensium victoria, loco mutato, religionem tamen non amisit: P. Africani virtute religionem simul cum loco recuperavit. Quo quidem scelere suscepto, cum inanis esset basis, et in ea P. Africani nomen incisum; res indigna atque intoleranda videbatur omnibus, non solum religiones esse violatas, verum etiam P. Africani, viri fortissimi, rerum gestarum gloriam,

87 *Videte quanta religione fuerit*] Mss. quidam ut Gu. *religio*, quod non displicet, recepitque Lambinus. In edd. pr. ut in illo Codice, hæc conjunguntur *q. r. fuerit apud Segestanos.* In qua distinctione necessario servandum *religione*, et hæc distinctio mihi placet.

88 *advocatos*] Mss. quidam *adductos*, ut et Gu. melius.

89 *prætor ejusdem pop.*] *Ejusdem* delevit Grævius, auctore Ms. Franc.

90 *Quid hoc t. S. est clarius, quam*] Aut *hoc* delendum, aut *quam*, ut sensus latinitatis quemque docere potest.

memoriam virtutis, monumenta victoriæ, C. Verrem sustu-
lisse. Quod cum isti renuntiaretur de basi ac litteris, existi- 79
mavit homines in oblivionem totius negotii esse venturos, si
etiam basim, tamquam indicem sui sceleris, sustulisset. ita-
que tollendam istius imperio locaverunt: quæ vobis locatio
ex publicis Segestanorum litteris priore actione recitata est.
Te nunc, P. Scipio, te, inquam, lectissimum ornatissimum- 36
que adolescentem appello: abs te officium tuum, debitum b.
generi et nomini requiro et flagito. Cur pro isto, qui lau-
dem honoremque familiæ vestræ depeculatus est, pugnas?
cur eum defensum esse vis? cur ego tuas partes suscipio?
cur tuum onus sustineo? M. Tullius P. Africani monumenta
requirit: P. Scipio [91] eum, qui illa sustulit, defendit. Cum
mos a majoribus traditus sit, ut monumenta majorum ita
suorum quisque defendat, ut ea ne ornari quidem nomine
alieno sinat; tu isti aderis, [92] qui non obtrusit aliqua ex parte
monumenta P. Scipionis, sed funditus sustulit ac delevit?
Quisnam igitur, per deos immortales! tuebitur P. Scipio- 80
nis memoriam mortui? quis monumenta atque indicia vir-
tutis, [93] si tu ea relinques ac deseres? neque solum spoliata
illa patiere, sed etiam eorum spoliatorem vexatoremque de-
fendes? Adsunt Segestani, clientes tui, socii populi Ro-
mani atque amici: certiorem te faciunt, P. Africanum, Kar-
thagine deleta, simulacrum Dianæ majoribus suis restituisse:
idque apud Segestanos, ejus imperatoris nomine positum
ac dedicatum fuisse: hoc Verrem demoliendum et asportan-
dum, nomenque omnino P. Scipionis delendum tollendum-
que curasse: orant te, atque obsecrant, ut sibi religionem,
generi tuo laudem gloriamque restituas, ut, quod ex urbe
hostium per P. Africanum recuperarint, id per te ex præ-
donis domo conservare possint. [94] Quid aut tu his respon- 37
dere honeste potes, aut illi facere, nisi ut te ac fidem tuam
implorent? adsunt, et implorant. potes domesticæ laudis
amplitudinem, Scipio, tueri, potes: omnia in te sunt, quæ
aut fortuna hominibus aut natura largitur. non præcerpo
fructum officii tui: non alienam mihi laudem appeto: non p. 219.
est pudoris mei, P. Scipione, florentissimo adolescente, vivo a.

91 *eum, qui illa sustulit*] *Illa* melius abesset.

92 *qui non obtrusit*] Hoc nemo intelligat. Quidam libri vel *obruit* vel *obstruxit*. Hoc, quod est in Gu. placebat Guilielmio et Grutero. Puto verum esse. Mox Grævius e Ms. dedit *delevit ac f. sustulit*. Videtur esse melius. Ms. Gu. habet *funditus delevit ac abstulit*.

93 *si tu ea relinquis ac deseris.*] Aut *relinques ac deseres* scribendum aut post *patere—defendis*. Quia Ms. reg. apud Grævium illud habet, recepi. Gu. fluctuat: *relinquis aut deferes*. Grævius, nescio, quare ex uno Ms. dederit *defenderis*, quod non consentit cum *patiere*.

94 *Quid aut tu his* &c.] Addidi e Ms. Ursini *tu*, quod ἀκρίβεια antitheseos postulat. Ms. Gu. *cum his*, factum est e *tu his*.

et incolumi, me propugnatorem monumentorum P. Scipio-
81 nis, defensoremque profiteri. Quam ob rem si suscipis domesticæ laudis patrocinium, me non solum silere de vestris monumentis oportebit, sed etiam lætari, P. Africani ejusmodi esse fortunas mortui, ut ejus honos ab iis, qui ex eadem familia sint, defendatur, neque ullum adventicium requiratur auxilium. Sin istius amicitia te impediet; si hoc, quod abs te postulo, minus ad officium tuum pertinere arbitrabere; succedam ego vicarius tuo muneri: suscipiam partes, quas alienas esse [95] arbitrabar. Næ ista præclara nobilitas desinat queri, populum Romanum hominibus novis atque industriis libenter honores mandare, semperque mandasse. Non est querendum, in ea civitate, quæ propter virtutem omnibus nationibus imperat, virtutem plurimum posse. Sit apud alios imago P. Africani: ornentur alii mortui virtute ac nomine. talis ille vir fuit; ita de populo Romano meritus est, ut non uni familiæ, sed universæ civitati commendatus esse debeat. Est aliqua mea pars virilis, quod ejus civitatis sum, quam ille amplam, illustrem, claramque reddidit; præcipue quod in his artibus pro mea parte versor, quarum ille princeps fuit, æquitate, industria, temperantia, defensione miserorum, odio improborum: quæ cognatio studiorum et artium, propemodum non minus est conjuncta, quam ista, qua vos delectamini, generis
38 et nominis. Repeto abs te, Verres, monumentum P. Afri-
82 cani: causam Siculorum, quam suscepi, relinquo: judicium
b. de pecuniis repetundis ne sit hoc tempore: Segestanorum injuriæ negligantur: basis P. Africani restituatur: [96] nomen invicti imperatoris incidatur: signum pulcherrimum Karthagine captum reponatur. Hæc abs te non Siculorum defensor, non tuus accusator, non Segestani postulant: sed is, qui laudem gloriamque P. Africani tuendam conservandamque suscepit. Non vereor, ne hoc officium meum P. Servilio judici non probem; qui cum res maximas gesserit, monumentaque [97] rerum suarum cum maxime constituat, atque in his elaboret; profecto volet hæc non solum suis posteris, verum etiam omnibus viris fortibus et bonis

95 *arbitrabar. Næ ista pr.*] Sic rescripsi, pro vulgato *arbitraber, ne ista*, quod nullo modo consentit sequentibus: nec ironia hic locum habet. Subjecta ratio non patitur: nec *ne* adfirmandi sensu dici potest. In ed. pr. interpunctio est ea, quam feci. *Ne* scriptum est pro *næ*, ut sæpe in libris antiquis scr. et edd. unde et quidam *ne* dici posse pro *næ* putarunt. falso. v. J. Gron. et Drakenb. ad Liv. 26, 31. Ms. Gu. hic est valde vitiosus, qui et post habet tantum *novis industriis.*

96 *nomen invictissimi imp.*] Mss. duo boni *invicti*, addatur tertius Gu. placet.

97 *rerum suarum*] Male Grævius et Ms. reg. addidit *gestarum*, ut et est in Ms. Gu. deberet esse *a se gestarum*. et non bene sonant illæ tot similes clausulæ.

civibus defendenda, non spolianda improbis tradere. Non vereor, ne tibi, Q. Catule, displiceat, cujus amplissimum in orbe terrarum, clarissimumque monumentum est, quam plurimos esse custodes monumentorum, et putare omnes bonos alienæ gloriæ defensionem ad officium suum pertinere. Et quidem ceteris istius furtis atque flagitiis ita mo- 83
veor, ut ea reprehendenda tantum putem: hic vero tanto dolore afficior, ut [98] nihil mihi indignius ferendum videatur. Verres Africani monumentis domum suam, plenam stupri, plenam flagitii, plenam dedecoris, ornabit? Verres [99] temperatissimi sanctissimique viri monumentum, Dianæ simulacrum virginis, in ea domo collocabit, in qua semper meretricum lenonumque flagitia versantur?

At hoc solum Africani monumentum violasti? quid? 39
a Tyndaritanis non ejusdem Scipionis beneficio positum 84
simulacrum Mercurii, pulcherrime factum, sustulisti? At quemadmodum, dii immortales! quam audacter! quam libidinose! quam impudenter! audistis nuper dicere legatos Tyndaritanos, homines honestissimos ac principes civitatis; Mercurium, qui sacris anniversariis apud eos, ac summa religione coleretur, quem P. Africanus, Karthagine capta, p. 220,
Tyndaritanis non solum suæ victoriæ, sed etiam illorum a.
fidei societatisque monumentum atque indicium dedisset; hujus vi, scelere, imperioque esse sublatum: qui, ut primum in illud oppidum venit, statim, tamquam ita fieri non solum oporteret, sed etiam necesse esset, tamquam hoc senatus mandasset, populusque Romanus jussisset; ita continuo, signum ut demolirentur, et Messanam deportarent, imperavit. Quod cum illis, qui aderant, indignum; qui audiebant, 85
incredibile videretur; non est ab isto, primo illo adventu, perseveratum. discedens mandat proagoro Sopatro, cujus verba audistis, ut demoliatur. Cum recusaret, vehementer minatur. ita tum ex illo oppido proficiscitur. [100] Proagorus refert rem ad senatum: vehementer undique reclamatur. ne multa: iterum iste aliquanto post ad illos venit, quærit continuo de signo. respondetur ei, senatum non permittere: pœnam capitis constitutam, si injussu senatus quisquam attigisset: simul religio commemoratur. Tum iste: quam mihi religionem narras? quam pœnam? quem senatum? vivum te non relinquam: moriere virgis, nisi signum

98 *nihil mihi indignius ferendum vid.*] Grævius e Ms. regio dedit *n. m. indignius, nihil minus f. v.* quod et est in Gu. eleganter sane. Sed et *indigne ferre* dicitur. Et est sermo de sola indignatione et dolore.

99 *temperatissimi s. v.*] Facile veniat alicui in mentem *temperantissimi*, quod in tali elogio, simpliciter cum virtus exprimitur, usitatius est: sed et *temperatus* simpliciter sic occurrit.

100 *Proagorus refert rem*] Ms. Gu. non habet *proagorus*.

traditur. Sopater iterum flens [1] ad senatum defert, istius
cupiditatem minasque demonstrat. Senatus Sopatro respon-
sum nullum dat, sed commotus perturbatusque discedit.
Ille prætoris arcessitus nuntio, rem demonstrat: negat ullo
40 modo fieri posse. Atque hæc (nihil enim prætermittendum
de istius impudentia videtur) agebantur in conventu palam,
86 de sella, ac de loco superiore. Erat hiems summa, tempe-
stas, ut ipsum Sopatrum dicere audistis, perfrigida: imber
maximus: cum iste imperat lictoribus, ut Sopatrum de
porticu, in qua ipse sedebat, præcipitem in forum deji-
ciant, [2] nudumque constituant. [3] Vix erat hoc plane etiam
b. imperatum, cum illum spoliatum, stipatumque lictoribus
videres. omnes ideo putabant, ut miser atque innocens vir-
gis cæderetur. fefellit hæc homines opinio. Virgis iste cæ-
deret sine causa socium populi Romani atque amicum? non
usque eo improbus: non omnia sunt in eo uno vitia: num-
quam fuit crudelis. leniter hominem clementerque accepit.
Equestres sunt medio in foro Marcellorum statuæ, sicuti
fere ceteris in oppidis Siciliæ: ex quibus iste C. Marcelli
statuam delegit: cujus officia [4] in illam civitatem totamque
provinciam recentissima erant et maxima. In ea Sopatrum,
hominem tum domi nobilem, tum summo magistratu præ-
87 ditum, divaricari ac deligari jubet. Quo cruciatu sit affe-
ctus, venire in mentem necesse est omnibus, cum esset vin-
ctus nudus in ære, in imbri, in frigore. Neque tamen finis
huic injuriæ crudelitatique fiebat, donec populus, atque
universa multitudo, atrocitate rei misericordiaque commota,
senatum clamore coëgit, ut ei simulacrum illud Mercurii
polliceretur. [5] Clamabant fore, ut ipsi sese dii immortales
ulciscerentur: hominem interea perire innocentem non opor-
tere. Tum frequens senatus ad istum venit: pollicetur
signum. Ita Sopater de statua C. Marcelli, cum jam pæne
obriguisset, vix vivus aufertur. Non possum disposite istum

1 *ad s. defert, ist. c. m. demonstrat.*] Sic interpunxi hunc locum, in quo difficultatem et varietatem movit non intellecta interpunctio. Grævius etiam dedit *S. ad s. rem refert, c. m. demonstrat. defert ad senatum* habent omnes edd. vett. et Mss. Dici potest *deferre* et *referre ad sen.* In illo est proprie expositio facti, super quo deinde deliberandum: hoc pertinet etiam ad deliberationem. Ergo illud hic locum habet non minus quam hoc, et ejus exempla passim occurrunt. v. Clav. in h. v. Sed quia dicit *iterum*, et ante erat *rem refert*, sane inclino et ipse ad *refert*, quod et est in Gu. sed sine *rem.* verum tamen non audeo in textum inferre. Ille Ms. etiam habet *cupiditates.*

2 *nudumque constituant*] int. apud se, quod e *fori* verbo intelligi potest, quod ad locum, ubi tribunal erat, pertinet.

3 *Vix erat—etiam imperatum*] *Etiam* delet Grævius e Ms. reg. cui consentit Gu. Arbitror habere aliquam vim augendi.

4 *in illam c. totamque pr.*] Sic cum Grævio edidi e Ms. reg. et Gu. pro ablativis.

5 *Clamabant fore*] Gruterus *clamabant* delendum putat. Sane e *clamore cogere* intelligi potest, et est elegantius.

accusare, si cupiam: opus est non solum ingenio, verum
etiam artificio quodam singulari. Unum hoc crimen vide- 41
tur esse, et a me pro uno ponitur, de Mercurio Tyndari- 88
tano: plura sunt. sed ea quo pacto distinguere, ac separare
possim, nescio. Est pecuniarum captarum, quod signum a
sociis pecuniæ magnæ sustulit. est peculatus, [6] quod publi-
cum populi Romani signum, de præda hostium captum, po-
situm imperatoris nostri nomine, non dubitavit auferre. est p. 221.
majestatis, quod imperii nostri gloriæ rerumque gestarum a.
monumenta evertere atque asportare ausus est: est sceleris,
quod religiones maximas violavit. est crudelitatis, quod in
hominem innocentem, in socium nostrum atque amicum,
novum ac singulare supplicii genus excogitavit. Illud vero 89
quid sit, jam non queo dicere: quo nomine appellem, nescio, quod in C. Marcelli statua. Quid est hoc? patronusne quod erat? quid tum? quo id spectat? utrum ea res ad opem, an ad calamitatem clientium atque hospitum valere debebat? an ut hoc ostenderes, contra vim tuam, in patronis præsidii nihil esse? quis hoc non intelligeret, in improbi præsentis imperio majorem esse vim, quam in bonorum absentium patrocinio? an vero ex hoc illa tua singularis significatur insolentia, superbia, contumacia? detrahere videlicet aliquid te de amplitudine Marcellorum putasti. itaque nunc Siculorum Marcelli non sunt patroni: Verres in eorum
locum substitutus est. Quam in te tantam virtutem esse, 90
aut dignitatem arbitratus es, ut conarere clientelam tam illustrem, tam splendidæ provinciæ, transducere ad te, auferre a certissimis antiquissimisque patronis? Tu ista stultitia, nequitia, inertia, non modo totius Siciliæ, sed unius tenuissimi Siculi clientelam tueri potes? Tibi Marcelli statua pro patibulo in clientes Marcellorum fuit? tu ex illius honore in eos ipsos, qui honorem illi habuerant, supplicia quærebas? Quid postea? quid tandem tuis statuis fore arbitrabare? an vero id, quod accidit? Nam Tyndaritani statuam istius, quam sibi propter Marcellos, altiore etiam basi poni
jusserat, deturbarunt, simulac successum isti audierunt. [7] De- 42
dit igitur tibi fortuna Siculorum C. Marcellum judicem, ut,
cujus ad statuam Siculi, te prætore, alligabantur, ejus re- b.
ligioni te eundem vinctum [8] adstrictumque dederemus. Ac 91
primo, judices, hoc signum Mercurii dicebat iste Tyndari-

6 *quod publicum pop. R. s.*] Sic dedi e Ms. Gu. Vulgatum *publice* non habet, quo referatur. nec ad *positum* referri potest, aut ad *auferre*, ut sit, publico sumtu Tindaritanorum. c. 42. dicit id publico sumtu Messanam deportatum esse. Et ita membra omnia fiunt æqualia.

7 *Dedit igitur tibi f. S.*] Grævius e Ms. reg. addit *nunc: d. i. tibi nunc.* Ms. Gu. *dedit nunc ig.*

8 *adstrictumque dedamus*] Scribendum *dederemus*, e legitima consecutione temporum. sic infra: *deduxi—ut posset*, non *possit*.

tanos C. Marcello huic Æsernino vendidisse: atque hoc sua causa etiam Marcellum ipsum sperabat esse dicturum: quod mihi numquam verisimile visum est, adolescentem illo loco natum, patronum Siciliæ, nomen suum isti ad translationem criminis commodaturum. Verumtamen ita res mihi tota [9] provisa atque præcauta est, uti, si maxime esset inventus, qui in se suscipere istius culpam crimenque cuperet; tamen is proficere nihil posset. eos enim testes deduxi, et eas litteras deportavi, ut de istius facto dubium nemini
92 esse posset. Publicæ litteræ sunt, deportatum esse Mercurium Messanam sumtu publico. dicunt, quanti: præfuisse huic negotio publice legatum Poleam. quid? is ubi est? præsto est: testis est. Proagori Sopatri jussu. Quis est hic? qui ad statuam adstrictus est. Quid? is ubi est? testis est. vidistis hominem, et verba ejus audistis. Demoliendum curavit [10] Demetrius gymnasiarchus, quod is eo loco præerat. Quid? hoc nos dicimus? immo vero ipse præsens: [11] Romæ nuper istum esse pollicitum, sese id signum legatis esse redditurum, si ejus rei testificatio tolleretur, cautumque esset, eos testimonium non esse dicturos. Dixit hoc apud vos Zosippus, et Hismenias, homines nobilissimi, et principes Tyndaritanæ civitatis.

43 Quid? [12] Agrigenti nonne ejusdem P. Scipionis monu-
93 mentum, signum Apollinis pulcherrimum, cujus [13] in femine litterulis minutis argenteis nomen Myronis erat inscriptum, ex Æsculapii religiosissimo fano sustulisti? quod iste, ju-
p. 222. a. dices, cum clam fecisset, cum ad suum scelus illud [14] furtumque nefarium quosdam homines improbos duces atque adjutores adhibuisset, vehementer commota civitas est. Uno eodemque tempore Agrigentini beneficium Africani, religionem domesticam, ornamentum urbis, indicium victoriæ, testimonium societatis, requirebant. Itaque ab illis, qui principes in ea civitate erant, præcipitur, et negotium datur quæstoribus et ædilibus, ut noctu vigilias agerent ad

9 *provisa atque præcauta*] Sic recte edidit ex edd. vett. Grævius, quod mihi etiam sine libris ante in mentem venerat. Sic et Gu.

10 *Democritus*] Edd. pr. habent *Demetrius*, et Mss. reg. ap. Grævium, Gu. et alii ap. Burmann. V. C. ad Num. Sicul. p. 549. Itaque sic edidi.

11 *Romæ n. ipsum esse poll.*] Sic edd. fere. Grævius *istum ipsum* edidit tacite, quod est in Gu. Scripsi *istum*: nam ad Verrem pertinet.

12 *Agrigento*] Scr. *Agrigenti*, ut paulo post: sequitur *ex fano*. Sic infr. c. 50. *Ennæ tu de manu Cereris deripere* &c.

13 *in femine—erat inscriptum*] Sc. litteræ argenteæ insertæ erant et ferruminatæ: cujus generis alia exempla sunt apud veteres et in reliquiis monumentorum veterum reperta. vid. v. c. Sueton. Aug. 7. Ms. Gu. *femore*, solita confusione, cujus apud Livium et alios exempla sunt observata.

14 *furtumque nefarium impr.*] Sic e Ms. reg. Grævius. bene. vulgo *nefarios*, in quo Hotomannus hæserat, et *nefarium* legendum conjecerat. Sic etiam habet Ms. Gu.

ædes sacras. Etenim iste Agrigenti (credo propter multitudinem [15]illorum hominum atque virtutem, et quod cives Romani, viri fortes ac strenui et honesti permulti in illo oppido, conjunctissimo animo, cum ipsis Agrigentinis vivunt ac negotiantur) non audebat [16]palam tollere, aut poscere, quæ placebant. Herculis templum est apud Agrigen- 94
tinos, non longe a foro, sane sanctum apud illos et religiosum. ibi est ex ære simulacrum ipsius Herculis, quo non facile quidquam dixerim me vidisse pulchrius, (tametsi non tam multum in istis rebus intelligo, quam multa vidi,) usque eo, judices, ut rictum ejus ac mentum paullo sit attritius, quod in precibus et gratulationibus non solum id venerari, verum etiam osculari solent. Ad hoc templum, cum esset iste Agrigenti, duce Timarchide, repente, nocte intempesta, servorum armatorum fit concursus atque impetus. Clamor a vigilibus fanique custodibus tollitur. qui primo cum obsistere ac defendere conarentur, male mulcati clavis ac fustibus repelluntur. postea convulsis repagulis, effractisque valvis, demoliri signum, ac vectibus labefactare conantur. Interea ex clamore fama tota urbe percrebruit, expugnari deos patrios, non hostium adventu nec opinato, neque repentino prædonum impetu, sed ex domo atque cohorte prætoria, manum fugitivorum instructam armatam- b.
que venisse. Nemo Agrigenti neque ætate tam affecta, ne- 95
que viribus tam infirmis fuit, qui non illa nocte, eo nuntio, excitatus surrexerit, telumque, quod cuique fors offerebat, arripuerit. Itaque brevi tempore ad fanum ex urbe tota concurritur. Hora amplius jam in demoliendo signo permulti homines moliebantur: [17]illud interea nulla lababat ex parte: cum alii vectibus subjectis conarentur commovere, alii deligatum omnibus membris rapere ad se funibus. Repente Agrigentini concurrunt: fit magna lapidatio: dant sese in fugam istius præclari imperatoris nocturni milites. duo tamen sigilla perparvula tollunt, ne omnino inanes ad istum prædonem religionum reverterentur. Numquam tam male est Siculis, quin aliquid facete et commode dicant: velut in hac re. Ajebant, in labores Herculis non minus hunc immanissimum Verrem, quam illum aprum Erymanthium

15 *illorum hominum*] Non placet *illorum*. Sufficiebat *hominum*.

16 *palam tollere, aut poscere*] Grævius e Ms. reg. *palam poscere aut tollere*, ut est et in Gu. Sane *poscere* prius est *τῷ tollere:* sed *palam* melius convenit verbo *tollere*, quam *poscere*. et potest esse gradatio.

17 *illud interea*] Ms. Hydecoper. habet *jamque illud*, quod probat P. Burmannus V. Cl. præf. ad Dorvill. Iter Sic. p. XI. Mox pro vulgato *lababat* edd. pr. *nutabat*, sine *nulla*. Lectio vulgata est a P. Victorio et P. Manutio: quæ est etiam in Gu.

44 referri oportere. Hanc virtutem Agrigentinorum imitati
96 sunt Assorini postea, viri fortes et fideles, sed nequaquam
ex tam ampla, neque tam ex nobili civitate. [18] Chrysas est
amnis, qui per Assorinorum agros fluit. is apud illos habe-
tur deus, et religione maxima colitur. fanum ejus est in
agro propter ipsam viam, qua Assoro itur Ennam. in eo
Chrysæ est simulacrum, præclare factum e marmore. id iste
poscere Assorinos propter singularem ejus fani religionem
non ausus est. Tlepolemo dat Hieronique negotium. [19] illi
noctu, facta manu, armatique veniunt: fores ædis effrin-
gunt: æditui, custodesque mature sentiunt: signum, quod
erat notum vicinitati, buccina datur: homines ex agris con-
currunt: ejicitur fugaturque Tlepolemus: neque quidquam
ex fano Chrysæ, præter unum perparvulum signum ex ære,
97 desideratum est. [20] Matris magnæ fanum apud Enguinos
p. 223. a. est. jam enim mihi non modo breviter de unoquoque dicen-
dum, sed etiam prætereunda videntur esse permulta, ut ad
majora istius et illustriora in hoc genere furta et scelera
veniamus. In hoc fano loricas galeasque æneas, cælatas
opere Corinthio, hydriasque grandes, simili in genere, atque
eadem arte perfectas, idem ille P. Scipio, vir omnibus rebus
præcellentissimus, posuerat, et suum nomen inscripserat.
Quid jam de isto plura dicam, aut querar? omnia illa, ju-
dices, abstulit: nihil in religiosissimo fano, præter vestigia
violatæ religionis, nomenque P. Scipionis, reliquit. hostium
spolia, monumenta imperatorum, decora atque ornamenta
fanorum posthac, his præclaris nominibus amissis, in in-
98 strumento ac supellectili C. Verris numerabuntur. Tu vi-
delicet solus vasis Corinthiis delectaris? tu illius æris tem-
perationem, tu operum lineamenta sollertissime perspicis?
hæc Scipio ille non intelligebat, homo doctissimus atque
humanissimus? tu sine ulla bona arte, sine humanitate, sine
ingenio, sine litteris, intelligis et judicas? Vide, ne ille non
solum temperantia, sed etiam intelligentia te, atque istos,
qui se elegantes dici volunt, vicerit. Nam quia, quam pul-
chra essent, intelligebat, idcirco existimabat, ea, non ad

18 *Chrysas*] Ms. Hydecop. *Crisas.* Veram scripturam esse *Chrysas*, defendit Ursinus. et sic est in numis. v. Burm. p. 611.

19 *illi—facta manu armatique*] Edd. pr. *armataque*, item Mss. plures et Gu. unde restituit Grævius. Ego *armatique* servavi, quod est a P. Victorio. *Facta manu* non bene coit cum *armata*. Venerunt facta manu, i. e. conferti, agmine, et armati.

20 *Matris magnæ fanum*] Immo μητέρων, ut est ap. Diodorum Sic. IV. p. 322. et Plutarch. Marcell. p. 309. Ciceronem, deceptum matris nomine, retulisse ad matrem magnam Deorum, recte judicat P. Wesselingius ad Diodor. l. c. qui et Gualterium sic deceptum refert in inscript. Syracus. νίκα ματέρων. De deabus matribus vid. Seldenus de Diis Syris II, 2.

hominum luxuriem, sed ad ornatum fanorum atque oppido-
rum esse facta, ut posteris nostris monumenta religiosa
esse videantur.

Audite etiam singularem ejus, judices, cupiditatem, auda- 45
ciam, amentiam, in his præsertim sacris polluendis, quæ 99
non modo manibus attingi, sed ne cogitatione quidem vio-
lari fas fuit. Sacrarium Cereris est apud Catinenses, eadem
religione, qua Romæ, qua in ceteris locis, qua prope in toto
orbe terrarum. In eo sacrario intimo fuit signum Cereris b.
perantiquum: quod viri, non modo cujusmodi esset, sed ne
esse quidem sciebant. aditus enim in id sacrarium non est
viris: sacra per mulieres ac virgines confici solent. Hoc
signum noctu clam istius servi ex illo religiosissimo atque
antiquissimo fano sustulerunt: postridie sacerdotes Cereris,
atque illius fani antistitæ, majores natu, probatæ ac nobiles
mulieres, rem ad magistratus suos deferunt. omnibus acer-
bum, indignum, luctuosum denique videbatur. Tum iste 100
permotus illa atrocitate negotii, ut ab se sceleris istius
[21] suspicio demoveretur, dat hospiti suo cuidam negotium,
ut aliquem reperiret, quem ea fecisse insimularet; daretque
operam, ut is eo crimine damnaretur, ne ipse esset in cri-
mine. Res non procrastinatur. nam [22] cum iste Catina
profectus esset, servi cujusdam nomen defertur. is accusa-
tur: ficti testes in eum dantur: rem cunctus senatus Ca-
tinensium legibus judicat. Sacerdotes vocantur: ex his
quæritur secreto in curia, [23] quid esset factum, quemad-
modum arbitrarentur signum esse ablatum. respondent
illæ, Prætoris in eo loco servos esse visos. Res, quæ esset
jam antea non obscura, sacerdotum testimonio perspicua
esse cœpit. itur in consilium: servus ille innocens omnibus
sententiis absolvitur, quo facilius vos hunc omnibus senten-
tiis condemnare possetis. Quid enim postulas, Verres? 101
quid speras? quid spectas? quem tibi aut deorum, aut ho-
minum auxilio putas futurum? [24] Eone tu servos ad spoli-
andum immittere ausus es, quo liberos adire, ne orandi qui-
dem causa, fas erat? hisne rebus manus afferre non du-
bitasti, a quibus etiam oculos cohibere te religionum jura

21 *suspicio demoveretur*] Sic edidi pro *removeretur* e Ms. Gu. quamquam in eo est *dimoveretur* solito errore.

22 *cum iste Catina prof. e.*] Vulgo *Catinam* male, cum et res et latinitas postulet, quod correxi sine librorum auctoritate. Nam quod sequitur, actum est, cum ille ex urbe abisset. Sed reperi tandem in Ms. Gu.

23 *quid esset factum, quemadmodum arbitrarentur* &c.] Sic edidit Grævius tacite, sed recte. Sic edd. pr. Gruterus edidit, *quid esse factum arbitrarentur, quemadm. f. esse ablatum.* Et sic Ms. Gu.

24 *Eone tu s. a. spol. fanum*] Verbum *fanum* mihi suspectum semper fuit, cum id intelligatur in *eone*, i. e. idne in fanum. *ad spoliandum* optime respondet *orandi causa*, quod est pro *ad orandum*. *fanum* addidit glossator. Quia res prorsus evidens est, delevi.

cogebant? tametsi ne oculis quidem captus in hanc fraudem tam sceleratam ac tam nefariam decidisti. nam id concupisti,
p. 224. quod numquam videras: id, inquam, adamasti, quod antea
a. non adspexeras. auribus tu tantam cupiditatem concepisti; ut eam non metus, non religio, non deorum vis, non ho-
102 minum existimatio contineret. At ex viro bono audieras, credo, et bono auctore. [25] Qui id potest, qui ne ex viro quidem audire potueris? Audisti igitur ex muliere: quoniam id viri neque vidisse, neque nosse poterant. Qualem porro illam fœminam fuisse putatis, judices? quam pudicam, quæ cum Verre loqueretur? quam religiosam, quæ sacrarii spoliandi ostenderet rationem? At minime mirum, quæ sacra [26] per summam castimoniam virorum ac mulierum fiant,
46 eadem per istius stuprum ac flagitium esse violata. Quid ergo? hoc solum auditione expetere cœpit, cum id ipse non vidisset? immo vero alia complura: ex quibus eligam spoliationem nobilissimi atque antiquissimi fani: de qua priore actione testes dicere audistis. nunc eadem illa, quæso,
103 audite, et diligenter, sicut adhuc fecistis, attendite. Insula est Melita, judices, satis lato ab Sicilia mari periculosoque disjuncta: in qua est eodem nomine oppidum, quo iste numquam accessit: quod tamen isti textrinum per triennium ad muliebrem vestem conficiendam fuit. Ab eo oppido non longe, in promontorio, fanum est Junonis antiquum: quod tanta religione semper fuit, ut non modo illis Punicis bellis, quæ in his fere locis navali copia gesta atque versata sunt; sed etiam in hac prædonum multitudine semper inviolatum sanctumque fuerit. Quin etiam hoc memoriæ proditum est, classe quondam Masinissæ regis ad eum locum appulsa, præfectum regium dentes eburneos, incredibili magnitudine, e fano sustulisse, et eos in Africam portasse, Masinissæque donasse. Regem quidem primo delectatum esse
b. munere: post, ubi audisset, unde essent, statim certos homines in quinqueremi misisse, qui eos dentes reportarent. itaque in his inscriptum litteris Punicis fuit: REGEM MASINISSAM IMPRUDENTEM ACCEPISSE: RE COGNITA, REPONENDOS RESTITUENDOSQUE CURASSE. Erat præterea magna vis eboris, multa ornamenta, in quibus eburneæ Vi-
104 ctoriæ, antiquo opere ac summa arte perfectæ. Hæc iste omnia, ne multis morer, uno impetu, atque uno nuntio, per servos Venerios, quos ejus rei causa miserat, tollenda atque

25 *Qui id potest?*] int. fieri; aut *potest* est pro possibile est. Sed Grævius recepit *qui id potes?* sc. audisse, ut habent libri quidam Lambini et Ms. reg. et Gu.

26 *per s. c. virorum ac mulierum*] Hotomannus non dubitat, legendum esse *virginum:* sed virgines sunt in mulieribus. Virorum castimonia est in eo, quod ab aditu illius templi et sacrorum abstinent, nec ea virili adspectu polluunt.

asportanda curavit. Pro dii immortales! quem ego ho 47
minem accuso? quem legibus ac [27] judiciali jure persequor?
de quo vos sententiam per tabellam feretis? Dicunt legati
Melitenses publice, spoliatum templum esse Junonis: nihil
istum in religiosissimo fano reliquisse; quem in locum
classes hostium sæpe accesserint; ubi piratæ fere quotannis
hiemare soleant; quod neque prædo violarit antea, neque
hostis attigerit; id ab uno isto sic spoliatum esse, ut nihil
omnino sit relictum. Hic nunc aut iste reus, aut ego ac-
cusator, aut hoc judicium appellabitur? [28] criminibus enim
coarguitur, aut suspicionibus in judicium vocatur? Dii ablati,
fana vexata, nudatæ urbes reperiuntur. earum autem rerum
nullam sibi iste neque inficiandi rationem, neque defendendi
facultatem reliquit: omnibus in rebus coarguitur a me, con-
vincitur a testibus, urgetur confessione sua, manifestis in
maleficiis tenetur, et manet etiam, ac tacitus facta mecum
sua recognoscit.

Nimium mihi diu videor in uno genere versari criminum. 105
Sentio, judices, occurrendum esse satietati aurium animo-
rumque vestrorum. Quam ob rem multa prætermittam. ad
ea autem, quæ dicturus sum, reficite vos, quæso, judices,
per deos immortales! per eos ipsos, de quorum religione
jamdiu dicimus, dum id ejus facinus commemoro et profero, p. 225.
quo provincia tota commota est: de quo si paullo altius or- a.
diri, ac repetere memoriam religionis videbor, ignoscite.
Rei magnitudo me breviter perstringere atrocitatem crimi-
nis non sinit. Vetus est hæc opinio, judices, quæ constat 48
ex antiquissimis Græcorum litteris atque monumentis, in- 106
sulam Siciliam totam esse Cereri et Liberæ consecratam.
Hoc cum ceteræ gentes sic arbitrantur, tum ipsis Siculis
tam persuasum est, ut animis eorum insitum atque innatum
esse videatur. nam et natas esse has in his locis deas, et fru-
ges in ea terra primum repertas arbitrantur: et raptam esse
Liberam, quam eandem Proserpinam vocant, ex Ennensium
nemore: qui locus, quod in media est insula situs, umbili-

27 *judiciali jure persequor*] Merito Lambino fuit suspectum verbum *judiciali*, idque delendum aut transponendum ad *tabella* putavit. Forma legitima est apud Ciceronem *legibus ac jure*. Fortasse tamen verum est *legibus, judicio ac jure*. nam paullo post in eadem re judicii mentio: *hoc judicium appellabitur?* in eoque maxime nititur argumentatio.

28 *criminibus e. c. aut suspicionibus* &c.] Grævius ex uno Ms. Franc. dedit *haut*. male. Sententia est hæc: non hoc est, quod proprie dicatur judicium. nam non criminibus aut suspicionibus res agitur; sed facta ejusmodi proferuntur, ita certa, ut judicio non sit opus, in quibus argumenta a neutra parte vel ad accusandum vel ad defendendum fieri possunt. *Criminis* verbum non satis intellexit, quod dicitur de malefactis, quæ non habent in se veritatis evidentiam, sed argumentis demonstrari ac refelli possunt: eique opponitur post *maleficium manifestum*.

cus Siciliæ nominatur. [29] quam cum investigare et conquirere Ceres vellet, dicitur inflammasse tædas iis ignibus, qui ex Ætnæ vertice erumpunt; quas sibi cum ipsa præfer-
107 ret, orbem omnium peragrasse terrarum. Enna autem, ubi ea, quæ dico, gesta esse memorantur, est loco præcelso atque edito: quo in summo est æquata agri planities, et aquæ perennes. tota vero ab omni aditu circumcisa atque diremta est. quam circa lacus lucique sunt plurimi et [30] lætissimi flores omni tempore anni; locus ut ipse raptum illum virginis, quem jam a pueris accepimus, declarare videatur. Etenim propter est spelunca quædam, conversa ad aquilonem, infinita altitudine, qua Ditem patrem ferunt repente cum curru exstitisse, abreptamque ex eo loco virginem secum asportasse, et subito non longe a Syracusis penetrasse sub terras, lacumque in eo loco repente exstitisse: ubi usque ad hoc tempus Syracusani festos dies anniversarios agunt,
49 celeberrimo virorum mulierumque conventu. Propter hujus
b. opinionis vetustatem, quod eorum in his locis vestigia, ac prope incunabula reperiuntur deorum, mira quædam tota Sicilia privatim ac publice religio est Cereris Ennensis. Etenim multa sæpe prodigia vim ejus numenque declarant: multis sæpe in difficillimis rebus præsens auxilium ejus oblatum est, ut hæc insula ab ea non solum diligi, sed etiam
108 incoli custodirique videatur. Nec solum Siculi, verum etiam ceteræ gentes nationesque Ennensem Cererem maxime colunt. Etenim, si Atheniensium sacra, summa cupiditate expetuntur, ad quos Ceres in illo errore venisse dicitur, frugesque attulisse: quantam esse religionem convenit eorum, apud quos eam natam esse et [31] fruges invenisse constat? Itaque apud patres nostros, atroci ac difficili reipublicæ tempore, cum, Ti. Graccho occiso, magnorum periculorum metus ex ostentis portenderetur, P. Mucio, L. Calpurnio consulibus, aditum est ad libros Sibyllinos; in quibus inventum est, CEREREM ANTIQUISSIMAM PLACARI OPORTERE. Tum ex amplissimo collegio decemvirali sacerdotes populi Romani, cum esset in urbe nostra Cereris pulcherrimum et magnificentissimum templum, tamen usque Ennam profecti sunt. tanta enim erat auctoritas et vetustas illius religionis, ut, cum illuc irent, non ad ædem Cereris,
109 sed ad ipsam Cererem proficisci viderentur. Non obtundam diutius. Etenim jamdudum vereor, ne oratio mea,

29 *quam cum*] Durius est h. l. relativum, præsertim cum ter præcesserit. Libenter correxerim *Eam*, sed paullo post est similis locus: *quam circa* &c. Mox *conquirere* de una muliere: sed et similia exempla sunt, quæ in Clave in hoc genere verborum reperientur.

30 *lætissimi flores*] Edd. pr. *lectissimi flores*.

31 *fruges invenisse constat.*] Scribendum est *constet*.

aliena ab judiciorum ratione, et quotidiana dicendi consue-
tudine esse videatur. Hoc dico, hanc ipsam Cererem, an-
tiquissimam, religiosissimam, principem omnium sacrorum,
quæ apud omnes gentes nationesque fiunt, a C. Verre ex
suis templis ac sedibus esse sublatam. Qui accessistis p. 226.
Ennam, vidistis simulacrum Cereris e marmore, et in altero a.
templo Liberæ. sunt ea perampla atque præclara, sed non
ita antiqua. Ex ære fuit quoddam modica amplitudine, ac
singulari opere, cum facibus, perantiquum, omnium illo-
rum, quæ sunt in eo fano, multo antiquissimum. Id sustulit;
ac tamen eo contentus non fuit. Ante ædem Cereris in 110
aperto ac propatulo loco signa duo sunt, Cereris unum, al-
terum Triptolemi, et pulcherrima, et perampla. His pul-
chritudo periculo, amplitudo saluti fuit, quod eorum demo-
litio atque asportatio perdifficilis videbatur. Insistebat in
manu Cereris dextra simulacrum pulcherrime factum Vi-
ctoriæ. hoc iste e signo Cereris avellendum asportandum-
que curavit. Qui tandem istius animus est nunc [32] in re- 50
cognitione scelerum suorum, cum ego ipse in commemora-
tione eorum non solum animo commovear, verum etiam
corpore perhorrescam? Venit enim mihi fani, loci, religio-
nis illius in mentem: versantur ante oculos omnia: dies ille,
quo ego Ennam cum venissem, præsto mihi sacerdotes
Cereris cum infulis ac verbenis fuerunt: concio, conven-
tusque civium: in quo ego cum loquerer, tanti fletus ge-
mitusque fiebant, ut acerbissimus tota urbe luctus versari
videretur. Non illi decumarum imperia, non bonorum di- 111
reptiones, non iniqua judicia, non importunissimas istius
libidines, non vim, non contumelias, [33] quibus operti op-
pressique erant, conquerebantur: Cereris numen, sacrorum
vetustatem, fani religionem, istius sceleratissimi atque au-
dacissimi supplicio expiari volebant: omnia se cetera pati
ac negligere dicebant. Hic dolor erat tantus, ut Verres,
alter Orcus, venisse Ennam, et non Proserpinam asportasse, b.
sed ipsam abripuisse Cererem videretur. Etenim urbs illa
non urbs videtur, sed fanum Cereris esse. habitare apud
sese Cererem Ennenses arbitrantur: ut mihi non cives illius
civitatis, sed omnes sacerdotes, omnes accolæ atque antisti-
tes Cereris, esse videantur. [34] Enna tu simulacrum Cereris 112

32 *in recognitione scelerum*] Miror Grævium præferre lectionem aliquot codicum *recordatione*, quam et Gu. habet. Immo *recognitio* est aptissimum: est enim verbum judiciale. cf. Verr. II, 6. &c.

33 *quibus operti oppressique erant*] Grævius hic rursus e Mss. duobus recepit *vexati oppr.* ut est et in Gu. Ferrem, si *obruti* esset. Sed et *opertus* aptum est. *Vexatus* est glossa veræ lectionis.

34 *Ennæ tu simul. C.*] Suspicatus sum, esse legendum *Ennâ*. Id quia in Ms. Gu. reperi, recepi. Secus est in altero, ubi locus, ubi detractum, exprimitur.

tollere audebas? Ennæ tu de manu Cereris Victoriam deripere, et deam deæ detrahere conatus es? quorum nihil violare, nihil attingere ausi sunt, [35] in quibus erant omnia, quæ sceleri propiora sunt, quam religioni. Tenuerunt enim, P. Popillio, P. Rupilio consulibus, illum locum servi, fugitivi, barbari, hostes. sed neque tam servi illi dominorum, quam tu libidinum: neque tam fugitivi illi a dominis, quam tu a jure et a legibus: neque tam barbari lingua et natione illi, quam tu natura et moribus: neque illi tam hostes hominibus, quam tu diis immortalibus. Quæ deprecatio est igitur ei reliqua, qui indignitate servos, temeritate fugitivos,
51 scelere barbaros, crudelitate hostes vicerit? Audistis Theo-
113 dorum, et Numinium, et Nicasionem, legatos Ennenses, publice dicere, sese a suis civibus hæc habere mandata, ut ad Verrem adirent, et eum simulacrum Cereris et Victoriæ reposcerent: id si impetrassent, tum ut morem veterem Ennensium conservarent; publice in eum (tametsi vexasset Siciliam) tamen, quoniam hæc [36] a majoribus constituta accepissent, testimonium ne quod dicerent. sin autem eo non reddidisset, tum ut judicio adessent, tum uti de ejus injuriis judices docerent, sed multo maxime de religione quererentur. Quas illorum querimonias nolite, per deos immortales, aspernari; nolite contemnere ac negligere, judices. Aguntur injuriæ sociorum: agitur vis legum: agitur existimatio
p. 227. veritasque judiciorum. quæ sunt omnia permagna: verum
a. illud maximum: tanta religione obstricta tota provincia est: tanta superstitio ex istius facto mentes omnium Siculorum occupavit, ut, quæcunque accidant publice vel privatim incommoda, propter eam causam [37] scelere istius evenire
114 videantur. Audistis, Centuripinos, Agyrinenses, Catinenses, Herbitenses, Ennenses, complures alios, publice dicere, quæ solitudo esset in agris, quæ vastitas, quæ fuga aratorum, quam deserta, quam inculta, quam relicta omnia. Et tametsi istius multis et variis injuriis acciderunt; tamen hæc una causa in opinione Siculorum plurimum valet, quod, Cerere violata, omnes cultus fructusque Cereris in his locis interiisse arbitrantur. Medemini religioni sociorum, judices: conservate vestram. neque enim hæc externa vobis religio, neque

35 *in quibus e. o. quæ sceleri propiora sunt quam rel.*] Suspicor Ciceronem scripsisse, *omnia sceleri propiora, quam religioni.* Nam languet *quæ sunt*, et esse debebat *essent*, secundum veram latinitatem. Mox studiosi observent locum longe venustissimum et mirifice concinnum: *Tenuerunt—vicerit.*

36 *a majoribus constituta*] Grævius e Ms. Lamb. et regio correxit *instituta*, quod est et in Ms. Gu. Frustra, *constituta a majoribus* eodem sensu dicuntur.

37 *scelere istius*] Mihi quoque hoc semper, ut Lambino, de glossa suspectum fuit. Ms. Gu. habet *sceleris istius*, quod ferri posset, si *eam* deleretur.

aliena. quod si esset, si suscipere eam nolletis; tamen in eo,
qui violasset, sancire vos velle oporteret. Nunc vero in 115
communi omnium gentium religione, inque his sacris, quæ
majores nostri ab exteris nationibus adscita atque arcessita
coluerunt; quæ sacra, ut erant re vera, sic appellari Græca
voluerunt; negligentes ac dissoluti, si cupiamus esse, qui
possumus?

[38] Unius etiam urbis, omnium pulcherrimæ atque ornatis- 52
simæ, Syracusarum direptionem commemorabo, et in me-
dium proferam, judices: ut aliquando totam hujus generis
orationem concludam ac [39] definiam. Nemo fere vestrûm
est, quin, quemadmodum captæ sint a M. Marcello Sy-
racusæ, sæpe audierit, nonnumquam etiam in annalibus le-
gerit. Conferte hanc pacem cum illo bello: hujus prætoris
adventum, cum illius imperatoris victoria: hujus cohortem
impuram, cum illius exercitu invicto; hujus libidines,
cum illius continentia: ab illo, qui cepit, conditas; ab b.
hoc, qui constitutas accepit, captas dicetis Syracusas. Ac 116
jam illa omitto, quæ disperse a me multis locis dicentur ac
dicta sunt: forum Syracusanorum, quod introitu Marcelli
purum a cæde servatum est, id adventu Verris Siculorum
innocentium sanguine redundasse: portum Syracusanorum,
qui tum et nostris classibus et Karthaginiensium clausus
fuisset, eum, isto prætore, Cilicum myoparoni prædonibus-
que patuisse. Mitto adhibitam vim ingenuis, matresfami-
lias violatas: quæ tum, urbe capta, commissa non sunt, ne-
que odio hostili, neque licentia militari, neque more belli,
neque jure victoriæ: mitto, inquam, hæc omnia, quæ ab
isto per triennium [40] perfecta sunt: ea, quæ conjuncta cum
illis rebus sunt, de quibus antea dixi, cognoscite. Urbem 117
Syracusas maximam esse Græcarum urbium pulcherrimam-
que omnium, sæpe audistis. Est, judices, ita, ut dicitur.
nam et situ est, cum munito, tum ex omni aditu, vel terra,
vel mari, præclaro ad adspectum; et portus habet prope in
ædificatione adspectuque urbis inclusos; qui cum diversos
inter se aditus habeant, [41] in exitu conjunguntur et con-
fluunt. Eorum conjunctione [42] pars oppidi, quæ appella-

38 *Unius—omnium pulcherrimæ*] Hotomannus volebat addi *Græcarum*. valde probabiliter. Sic est etiam infra.

39 *definiam*] Guilielmius malebat *finiam;* Gruterus *desinam*. Sed *definiam* rectum est, et exquisitum pro finire: ut est etiam aliis locis. v. Clav.

40 *perfecta sunt*] Insolentius pro perpetrata sunt: si tamen lectio vera, et non *perpetrata* legendum.

41 *in exitu conjunguntur*] i. e. coeunt in urbe, uti unus videatur. Proprie non erat exitus: sed Cicero sic dixit, ut antitheta fierent.

42 *pars oppidi* &c.] Ms. Leid. sic: *pars oppidi ea, quæ a. I. continetur, mari disj. ang. ponte rursum adjungitur continenti.*

tur Insula, [43] mari disjuncta angusto, ponte rursum adjun-
53 gitur et continetur. Ea tanta est urbs, ut ex quatuor urbi-
118 bus maximis constare dicatur: quarum una est ea, quam dixi, Insula: quæ duobus portubus cincta, in utriusque portus ostium aditumque projecta est: in qua domus est, quæ regis Hieronis fuit, qua prætores uti solent. In ea sunt ædes sacræ complures; sed duæ, quæ longe ceteris antecellunt: Dianæ una; et altera, quæ fuit ante istius adventum ornatissima, Minervæ. In hac insula extrema, est fons
p. 228. a. aquæ dulcis, cui nomen Arethusa est, incredibili magnitu-
119 dine, plenissimus piscium; qui fluctu totus operiretur, nisi munitione ac mole lapidum a mari disjunctus esset. Altera autem est urbs Syracusis, cui nomen Acradina est: in qua forum maximum, pulcherrimæ porticus, ornatissimum prytaneum, amplissima est curia, templumque egregium Jovis Olympii; ceteræque urbis partes una lata via perpetua, multisque transversis divisæ, privatis ædificiis continentur. Tertia est urbs, quæ, quod in ea parte, Fortunæ fanum antiquum fuit, Tycha nominata est: in qua et gymnasium amplissimum est, et complures ædes sacræ: coliturque ea pars et habitatur frequentissime. Quarta autem est urbs, quæ quia postrema ædificata est, Neapolis nominatur: quam ad summam theatrum est maximum: præterea duo templa sunt egregia, Cereris unum, alterum Liberæ, signumque Apollinis, qui Temenites vocatur, pulcherrimum et maximum; quod iste si portare potuisset, non dubitasset auferre.
54 Nunc ad Marcellum revertar, ne hæc a me sine causa com-
120 memorata esse videantur: qui cum tam præclaram urbem vi copiisque cepisset, non putavit ad laudem populi Romani hoc pertinere, hanc pulchritudinem, ex qua præsertim nihil periculi ostenderetur, delere et exstinguere. Itaque ædificiis omnibus, publicis et privatis, sacris et profanis sic pepercit, quasi ad ea defendenda cum exercitu, non expugnanda venisset. In ornatu urbis habuit victoriæ rationem, habuit humanitatis. Victoriæ putabat esse, multa Romam deportare, quæ ornamento urbi esse possent: humanitatis, non plane spoliare urbem, præsertim quam con-
121 servare voluisset. In hac partitione ornatus, non plus victoria Marcelli populo Romano appetivit, quam humanitas Sy-
b. racusanis reservavit. Romam quæ asportata sunt, ad ædem Honoris atque Virtutis, itemque aliis in locis videmus. nihil in ædibus, nihil in hortis posuit, nihil in suburbano: putavit, si urbis ornamenta domum suam non contulisset, do-

43 *mari disjuncta angusto*] Ab reliqua urbe; aqua non lata et velut freto —*adjungitur* ceteræ urbi.

mum suam ornamento urbi futuram. Syracusis autem permulta atque egregia reliquit: deum vero nullum violavit, nullum attigit. Conferte Verrem: non ut hominem cum homine comparetis, ne qua tali viro mortuo fiat injuria; sed ut pacem cum bello, leges cum vi, forum et jurisdictionem cum ferro et armis, adventum et comitatum cum exercitu
et victoria conferatis. Ædes Minervæ est in Insula, de qua 55
ante dixi; quam Marcellus non attigit; quam plenam atque 122
ornatam reliquit; quæ ab isto sic spoliata atque direpta est, non ut ab hoste aliquo, qui tamen in bello religionum et consuetudinis jura retineret, sed ut a barbaris prædonibus vexata esse videatur. Pugna erat equestris Agathoclis regis in tabulis picta præclare: his autem tabulis interiores templi parietes vestiebantur. Nihil erat ea pictura nobilius: nihil Syracusis, quod magis visendum putaretur. Has tabulas M. Marcellus, cum omnia, illa victoria sua, profana fecisset, tamen religione impeditus non attigit: iste, cum illa jam, propter diuturnam pacem, fidelitatemque populi Syracusani, sacra religiosaque accepisset, omnes eas tabulas abstulit: parietes, quorum ornatus tot sæcula manserat, tot bella effugerat,
nudos ac deformatos reliquit. Et Marcellus, qui si 123
Syracusas cepisset, duo templa se Romæ dedicaturum voverat, id, quod erat ædificaturus, his rebus ornare, quas ceperat, noluit: Verres, qui non Honori, neque Virtuti, ut ille, sed Veneri, et Cupidini vota deberet, is Minervæ
templum spoliare conatus est. ille deos deorum spoliis or- p. 229.
nare noluit: hic ornamenta Minervæ virginis in meretri- a.
ciam domum transtulit. [44] Viginti et septem præterea tabulas pulcherrime pictas ex eadem æde sustulit: in quibus erant imagines Siciliæ regum ac tyrannorum, quæ non solum pictorum artificio delectabant, sed etiam commemoratione hominum, et cognitione formarum. Ac videte, quanto tætrior hic [45] tyrannus Syracusanis fuerit, quam quisquam superiorum: cum illi tamen ornarint templa deorum immortalium, hic etiam deorum monumenta atque orna-
menta sustulerit. Jam vero quid ego de valvis illius tem- 56
pli commemorem? Vereor, ne, hæc qui non viderunt, om- 124
nia me nimis augere atque ornare arbitrentur: quod tamen nemo suspicari debet, tam esse me cupidum, ut tot viros primarios velim, præsertim ex judicum numero, qui Syracusis fuerint, qui hæc viderint, esse temeritati et mendacio meo conscios. Confirmare hoc liquido, judices, pos-

44 *Viginti et septem*] Legendum est *septem et viginti* e more Latinorum. fuit scriptum XXVII. quod erat sic legendum, ut dixi.

45 *t. Syracusanis f.*] Sic correxi vitium ed. Gruterianæ, (operarum puto,) quod nec J. Gronovius, nec Grævius animadvertit. omnes edd. ante Gruterum habent *Syracusanis*, ut Ms. Gu. vel *Syracusis*, ut prima.

sum, valvas magnificentiores, ex auro atque ebore perfectio-
res nullas umquam ullo templo fuisse. Incredibile dictu
est, quam multi Græci de valvarum harum pulchritudine
scriptum reliquerint. nimium forsitan hæc illi mirentur, at-
que efferant. esto; verumtamen honestius est reipublicæ
nostræ, judices, ea, quæ illis pulchra esse videantur, impe-
ratorem nostrum in bello reliquisse, quam prætorem in pace
abstulisse. Ex ebore diligentissime perfecta [46] argumenta
erant in valvis. ea detrahenda curavit omnia. Gorgonis os
pulcherrimum, crinitum anguibus, revellit atque abstulit:
et tamen indicavit, se non solum artificio, sed etiam pretio
quæstuque duci. nam bullas aureas omnes ex his valvis,
quæ erant et multæ, et graves, non dubitavit auferre: qua-
b. rum iste non opere delectabatur, sed pondere. Itaque ejus-
modi valvas reliquit, ut, quæ olim ad ornandum templum
erant maxime, nunc tantum ad claudendum factæ esse vi-
125 deantur. Etiamne gramineas hastas? vidi enim vos [47] in
hoc nomine, cum testes dicerent, commoveri, quod erant
hujusmodi, ut semel vidisse satis esset: in quibus neque
manu factum quidquam, neque pulchritudo erat ulla, sed
tantum magnitudo incredibilis, de qua vel audire satis esset:
nimium, videre plus, quam semel. etiamne id concupisti?
57 Nam Sappho, quæ sublata de prytaneo est, dat tibi justam
excusationem, prope ut concedendum atque ignoscendum
126 esse videatur. Silanionis opus tam perfectum, tam elegans,
tam elaboratum, quisquam non modo privatus, sed popu-
lus potius haberet, quam homo elegantissimus atque erudi-
tissimus Verres? nimirum contra dici nihil potest. nostrûm
enim unusquisque, qui tam beati, quam iste est, non su-
mus, tam [48] delicati esse non possumus: si quando aliquid
istiusmodi videre volet, eat ad ædem Felicitatis, ad monu-
mentum Catuli, in porticum Metelli: det operam, ut ad-
mittatur in alicujus istorum Tusculanum: spectet forum
ornatum, si quid iste suorum ædilibus accommodavit: Ver-
res hæc habeat domi? Verres ornamentis fanorum atque
oppidorum habeat plenam domum, villas refertas? Etiamne
hujus operarii studia ac delicias, judices, perferetis? qui
ita natus est, ita educatus, ita factus et animo et corpore,
ut multo appositior ad deferenda, quam ad auferenda signa
127 esse videatur. Atque hæc Sappho sublata quantum deside-
rium sui reliquerit, dici vix potest. Nam cum ipsa fuit
egregie facta, tum epigramma Græcum pernobile incisum

46 *argumenta in valvis—detrahenda curavit*] Postes templorum nudatos etiam memorat Livius, 38, 43.

47 *in hoc nomine*] Sic bene Grævius edidit e Ms. reg. pro vulgato *in hoc non minime*. Sic habet etiam Gu.

48 *delicati esse*] Talibus deliciis abundare: mox hominis *studia atque deliciæ* commemorantur.

habuit in basi, quod iste eruditus homo, et Græculus, qui p. 230.
hæc subtiliter judicat, qui solus intelligit, si unam litteram a.
Græcam scisset, certe non sustulisset. Nunc enim, quod
inscriptum est inani in basi, declarat, quid fuerit, et id ab-
latum indicat. Quid? [49] signum Pæanis ex æde Æsculapii
præclare factum, sacrum et religiosum, non sustulisti?
quod omnes propter pulchritudinem visere, propter religio-
nem colere solebant. Quid? ex æde Liberi simulacrum 128
Aristei non tuo imperio palam ablatum est? Quid? ex
æde Jovis religiosissimum simulacrum Jovis Imperatoris,
quem Græci Urion nominant, pulcherrime factum, nonne
abstulisti? Quid? [50] ex æde Liberæ parvum illud caput
pulcherrimum, quod visere solebamus, num dubitasti tol-
lere? Atque ille Pæan sacrificiis anniversariis simul cum
Æsculapio apud illos colebatur: [51] Aristeus, qui [ut Græci
ferunt, Liberi filius,] inventor olei esse dicitur, una cum
Libero patre apud illos eodem erat in templo consecratus:
Jovem autem Imperatorem [52] quanto honore in suo templo 58
fuisse arbitremini, hinc colligere potestis, si recordari vo- 129
lueritis, quanta religione fuerit eadem specie atque forma
signum illud, quod ex Macedonia captum in Capitolio
[53] posuerat Flamininus. Etenim tria ferebantur in orbe

49 *signum Pæanis ex æ. Æs. præclare factum*] Melius foret, *ex æ. Æsc. signum Pæanis pr. factum.* Idem ordo est paullo post bis.

50 *e. æ. Liberi parvum i. c. p.* &c.] Hic in multis offendat diligens lector. Primum in *æde Liberi*, cum supra jam sit idem. Unde conjiciunt, sicut Grævius, *Liberæ*, quod, quia est in Ms. Gu. recepi. Deinde in *parvum caput pulcherrimum*, verbum *parvum* suspectum est, pro eoque e vestigiis Mss. corrigunt *Parium*, e marmore Pario: denique in fine *num dubitasti tollere*, Grævius audacter ex uno libro suo, cui consentit Gu. rescripsit *non.* Sed ita interrogatio sit tollenda: quam tamen Grævius servavit. Nam *non dubitasti tollere?* est dubitasti, quod est plane alienum: igitur aut *num* servandum, aut simpliciter tollendum est; nam nec est in edd. pr. Sed totus locus mihi suspectus diu fuit: nunc credo esse spurium. Nam primo sensus commodus non est illius capitis. Cujusnam illud caput fuit? Deinde, quod maximum est, cum tribus prioribus respondeat in sequentibus aliquid, quod de singulis valeat ad augendum, de Pæane, Aristeo et Jove Imperatore; huic interrogationi et sententiæ nihil subjicitur.

51 *Aristeus, qui ut Gr. f.* &c.] Asper locus, et sine dubio vitiosus in libris omnibus, quos vidi. Primum offendit maxime *Liberi filius*, cum statim dicatur *cum Libero patre* eodem templo cultus esse. Id est sine dubio ineptum et non Ciceronianum. Deinde *ferunt* et *dicitur:* denique, an Græci soli Aristeum Liberi filium faciunt; non etiam Romani? Inde fit, ut hæc verba, *ut Græci ferunt, Liberi filius*, insititia sint et ejicienda. Itaque saltem uncis inclusimus.

52 *quanto h.—fuisse arbitramini*] Edd. pr. habent *arbitramur.* Aldus dedit *arbitramini*, quod omnes secuti sunt. Neutra lectio est sine vitio. Secundam personam necessariam fecit *potestis.* Sed modus vitiosus est, scribendumque *arbitremini*, si quidem hoc conjungitur cum sequentibus, nec absolute dictum est. Sed illud est, ut structura totius orationis facile docet: si volueritis recordari &c. potestis colligere, quanto honore fuisse debeatis judicare. Videtur etiam *hinc* insititium esse et ex absorpta clausula in *arbitramini* factum: et non est in Ms. Gu.

53 *posuerat Flamininus*] Dissentit hic, ut putant, Cicero a Livio VI, 29. qui a Cincinnato signum Jovis Im-

terrarum signa Jovis Imperatoris uno in genere pulcher-
rime facta: unum illud Macedonicum, [54] quod in Capitolio
vidimus: alterum, in Ponti ore et angustiis: tertium, quod
Syracusis ante Verrem prætorem fuit. illud Flamininus ita
ex æde sua sustulit, ut in Capitolio, hoc est, in terrestri do-
130 micilio Jovis poneret. Quod autem est ad introitum Pon-
ti; id, cum tam multa ex illo mari bella emerserint, tam
multa porro in Pontum invecta sint, usque ad hanc diem
integrum inviolatumque servatum est. Hoc tertium, quod
b. erat Syracusis, quod M. Marcellus, armatus et victor, vi-
derat; quod religioni concesserat, quod cives atque incolæ
Syracusani colere, advenæ non solum visere, verum etiam
131 venerari solebant, id Verres ex templo Jovis sustulit. Ut
sæpius ad M. Marcellum revertar, judices, sic habetote:
plures esse a Syracusanis istius adventu deos, quam victoria
Marcelli homines desideratos. Etenim ille requisisse dici-
tur etiam Archimedem illum, [55] summo ingenio hominem
ac disciplina, eumque cum audisset interfectum, permoleste
tulisse: iste omnia, quæ requisivit, non ut servaret, verum
59 ut asportaret, requisivit. Jam illa, [56] quia leviora videbun-
tur, ideo præteribo; quod iste mensas Delphicas e mar-
more, [57] crateras ex ære pulcherrimas, vim maximam vaso-
rum Corinthiorum, ex omnibus ædibus sacris Syracusis
132 abstulit. Itaque, judices, hi, qui hospites ad ea, quæ
visenda sunt, ducere solent, et unumquidque ostendere,
quos illi mystagogos vocant, conversam jam habent de-
monstrationem suam. nam, ut ante demonstrabant, quid ubi-
que esset; ita nunc, quid undique ablatum sit, ostendunt.

[58] Quid tum? mediocrine tandem dolore eos affectos esse

per. Romam delatum tradit ab urbe Præneste: super quo dissensu quæ frustra disputarunt viri docti, si quis legere cupiat, adeat Drakenb. ad Liv. l. c. Ciceronem verum dixisse nemo dubitet. Livius de alio signo loquatur necesse est, quod ad hunc censum Ciceronis non pertinuerit.

54 *quod in Capitolio vidimus*] Res et contextus docet, sic legendum esse, non *videmus*. nam Capitolium, in quo Flamininus *posuerat*, (non *posuit*,) combustum erat cum omnibus ornamentis. Itaque jam Hottomannus sic legendum suspicabatur. Atque ita reperi etiam in ed. Mediol. quæ hic ab ed. pr. quam alias satis constanter sequitur, recessit, mero, ut opinor, judicio correctoris, qui sentiebat, sic esse debere, et *videmus* pro vitio operarum habebat. Id secutus est etiam Ascensius in ed. pr. Vetus vitium revocavit Aldus.

55 *summo ing. hominem ac disciplina*] Durius coeunt *summo ingenio ac disciplina*. An scripsit Cicero *summum?* quod profecto mollius est et elegantius.

56 *quia leviora videbuntur, si hoc loco dicerentur—præteribo*] Tempora manifeste dissentiunt vitiose. Aut *viderentur* scribendum esset, aut *dicantur;* quod magis placeret, quia pendet a *præteribo*, quod præsens requirit; si genuinum esset, *si dicerentur*. Sed id est a glossatore. Abest a Ms. Gu. ideo ejeci.

57 *crateras—pulcherrimas*] Credo a Cicerone esse *pulcherrimos*. In poëta feram *crateram*, non in Cicerone. vid. Drakenb. ad Liv. V, 26.

58 *Quid tum?*] Hæc formula est contra argumentantis, extenuantis, instantis: quæ omnia sunt aliena. An

arbitramini? non ita est, judices: primum, quod omnes
religione moventur; et [59] deos patrios, quos a majoribus
acceperunt, colendos sibi diligenter et retinendos esse arbi-
trantur: deinde hic ornatus, hæc opera atque artificia,
signa, tabulæ pictæ, Græcos homines nimio opere dele-
ctant. Itaque ex illorum querimoniis intelligere possumus,
hæc illis acerbissima videri, quæ forsitan nobis levia et
contemnenda esse videantur. Mihi credite, judices, (tametsi
vosmetipsos hæc eadem audire certo scio,) cum multas ac-
ceperint per hosce annos socii atque exteræ nationes cala- p. 231.
mitates et injurias; nullas Græci homines gravius tulerunt, a.
nec ferunt, quam hujuscemodi spoliationes fanorum atque
oppidorum. Licet iste dicat emisse se, sicuti solet dicere; 133
credite hoc mihi, judices; nulla umquam civitas tota Asia
et Græcia, [60] signum ullum, ullam tabulam pictam, ullum
denique ornamentum urbis, sua voluntate cuiquam vendi-
dit. nisi forte existimatis, posteaquam judicia severa Romæ
fieri desierint, Græcos homines hæc venditare cœpisse, quæ
tum non modo non venditabant, cum judicia fiebant, ve-
rum etiam coëmebant; [61] aut nisi arbitramini, L. Crasso,
Q. Scævolæ, C. Claudio, potentissimis hominibus, quo-
rum ædilitates ornatissimas vidimus, commercium istarum
rerum cum Græcis hominibus non fuisse; iis, qui post ju-
diciorum dissolutionem ædiles facti sunt, fuisse. Acerbio- 60
rem etiam scitote esse civitatibus falsam istam et simula- 134
tam emtionem, quam si quis clam surripiat, aut eripiat pa-
lam, atque auferat. nam turpitudinem summam esse arbi-
trantur, referri in litteras publicas, pretio adductam civita-
tem, et pretio parvo, ea, quæ accepisset a majoribus, ven-
didisse atque alienasse. etenim mirandum in modum Græci
rebus istis, quas nos contemnimus, delectantur. Itaque ma-
jores nostri facile patiebantur, hæc esse quam plurima apud
socios, ut imperio nostro quam ornatissimi florentissimique
essent: apud eos autem, quos vectigales aut stipendiarios

interpunctio mutanda, et sublato *ne*, quod a nonnullis libris abest, scribendum: *Quid! tum mediocri t. d.* vel permutatis particulis: *Quid tandem? mediocri tum d.* Hoc verum puto. Ms. Gu. *Quid tamen?* quod factum videtur e *tandem*. Hæc verba sæpe in libris permutari, notum est.

59 *deos patrios, quos a majoribus acceperunt*] Verba ultima a glossatore addita putavi semper: quia nemo Romæ non intelligebat, qui essent Dii patrii, et exoritur plane inutilis *ταυτολογία*, in qua nihil nisi numerus potest esse quæsitus.

60 *signum ullum, tab. p.*] Edd. pr. *et tab. pictas.* Singularis verus est; quem induxere P. Victorius, P. Manutius, estque in Gu. Sed monuit Hotom. scribendum esse *ullum t. p.* optime: quia et in ultimo repetitur. Possis etiam conjicere *aut*, quod in *et* mutatum sit. Mox Grævius tacite edidit *desierunt*, videtur esse vitium operarum. Sed sic tamen et Ms. Gu.

61 *aut nisi arb.*] *Aut* cum Grævio e Ms. Fr. et Gu. recepi. Mox ex eodem *dissolutionem* pro vulg. *dissolutiones.* Verba *iis—fuisse* exciderunt in Ms. Gu. causa in promtu est.

fecerant, tamen hæc relinquebant, ut illi, [62] quibus ea ju-
cunda sunt, quæ nobis levia videntur, haberent hæc oble-
135 ctamenta, et solatia servitutis. Quid arbitramini Rhegi-
nos, qui jam cives Romani sunt, [63] merere velle, ut ab eis
marmorea Venus illa auferatur? quid Tarentinos, ut Euro-
pam in tauro sedentem amittant? ut Satyrum, qui apud il-
los in æde Vestæ est? ut cetera? quid Thespienses, ut Cu-
b. pidinis signum, propter quod unum visuntur Thespiæ?
quid Cnidios, ut Venerem marmoream? quid, ut pictam,
Coos? quid Ephesios, ut Alexandrum? quid Cyzicenos,
ut Ajacem, aut Medeam? quid Rhodios, ut Ialysum? quid
Athenienses, ut ex marmore Iacchum, aut Paralum pictum,
aut ex ære Myronis buculam? Longum est et non necessa-
rium, commemorare, quæ apud quosque visenda sunt tota
Asia et Græcia. [64] verum illud est, quamobrem hæc com-
memorem; quod existimare vos hoc volo, mirum quendam
dolorem accidere iis, ex quorum urbibus hæc auferantur.
61 Atque, ut ceteros omittamus, de ipsis Syracusanis cogno-
136 scite: ad quos ego cum venissem, sic primo existimabam,
ut Romæ ex istius amicis acceperam, civitatem Syracusa-
nam propter Heraclii hereditatem, non minus esse isti ami-
cam, quam Mamertinam propter prædarum ac furtorum
omnium societatem: simul et verebar, ne mulierum nobi-
lium et formosarum gratia, quarum iste arbitrio præturam
per triennium gesserat, virorumque quibuscum illæ nuptæ
erant, nimia in istum [65] non modo lenitudine, sed etiam
liberalitate oppugnarer, si quid ex litteris Syracusanorum
137 conquirerem. Itaque Syracusis cum civibus Romanis eram:
eorum [66] tabulas exquirebam: injurias cognoscebam. Cum
diutius in negotio curaque fueram; ut requiescerem, cu-
ramque animi remitterem, ad Carpinatii præclaras tabulas

62 *quibus ea jucunda sunt, quæ—videantur, haberent*] Tempora vitiose dissentiunt. Scr. aut *essent*, *viderentur*, aut *videntur*: illud melius consentit cum *haberent*: hoc lenius, et ex persona oratoris dictum. Recepi *videntur*, quod in Ms. Gu. reperi.

63 *merere velle, ut ab eis* &c. *ut Europam* &c.] In utroque edd. pr. addunt *ne*: *ne auferatur — ut ne Europ.* male. v. Clav. in *merere*. Mox *sedentem* post Lamb. delevit Græv. e Ms. Reg. pro glossa. speciose, sed non satis certa ratione. Abest tamen et a Gu.

64 *v. i. est, quamobrem — commemorem*] Sic edidi ex edd. pr. et Ms. Gu. Aldus induxit *commemorarim*. Illud consentit sententiæ et structuræ latinæ subtilitati. Nam pertinet etiam ad sequentia.

65 *non modo lenitudine, sed e.*] *Modo*, quia in pluribus Mss. in his etiam Gu. est, cum Grævio recepi, etsi etiam sine *modo* utcunque ferri potest oratio. Sed *lentitudine*, quod etiam Grævio, capto elegantia verbi, arrisit, non placet. Est hic *lenitudo in Verrem*, quæ recte dicitur, *lentitudo in aliquem*, nequaquam.

66 *tabulas exquirebam*] Non est, quod ante, *conquirebam*, ut et hic habet Gu. sed excutiebam: verum lectio non est certa. Nam edd. pr. usque ad Victorium, habent *scribebant*. P. Manutius primus a. 1540. edidit *exquirebam*, ex libro, an e conjectura, nescio. E *scribebam* possis colligere *scrutabar*.

revertebar: ubi cum equitibus Romanis ex illo conventu honestissimis, illos Verrutios, de quibus ante dixi, explicabam: a Syracusanis prorsus nihil adjumenti neque publice neque privatim exspectabam: neque erat in animo postulare. Cum hæc agerem, repente ad me venit Heraclius is, qui tum magistratum Syracusis habebat, homo nobilis, qui sacerdos Jovis fuisset, qui honos apud Syracusanos est amplissimus. agit mecum, [67] et cum fratre meo, ut, si nobis vi- p. 232.
deretur, adiremus ad eorum senatum: [68] frequentes esse in a.
curia: se jussu senatus a nobis petere, ut veniremus. Primo 138
nobis fuit dubium, quid ageremus: deinde cito venit in mentem, non esse vitandum nobis illum conventum et locum. Itaque in curiam venimus. Honorifice sane consur- 62
gitur: nos rogatu magistratus assedimus. Incipit is loqui, qui et auctoritate, et ætate, et, ut mihi visum est, usu rerum antecedebat, Diodorus Timarchides: cujus omnis oratio hanc habuit primo sententiam: Senatum populumque Syracusanum moleste graviterque ferre, quod ego, cum in ceteris Siciliæ civitatibus, senatum populumque docuissem, quid eis utilitatis, quid salutis afferrem, et cum ab omnibus mandata, legatos, litteras, testimoniaque sumsissem, in illa civitate nihil ejusmodi facerem. Respondi, neque Romæ in conventu Siculorum, cum a me auxilium communi omnium legationum consilio petebatur, causaque totius ad me Siciliæ deferebatur, legatos Syracusanorum affuisse: neque me postulare, ut quidquam contra C. Verrem decerneretur in ea curia, in qua inauratam C. Verris statuam viderem. Quod posteaquam dixi, tantus est gemitus factus ad- 139
spectu statuæ et commemoratione, ut illud in curia positum monumentum scelerum, non beneficiorum videretur. Tum pro se quisque, quantum dicendo assequi poterat, docere me cœpit, ea, quæ paullo ante commemoravi: spoliatam urbem, fana direpta: ex Heraclii hereditate, quam palæstritis concessisset, multo maximam partem ipsum abstulisse: neque postulandum fuisse, ut ille palæstritas diligeret, qui etiam inventorem olei deum sustulisset: neque illam statuam esse ex pecunia publica, neque publice datam: sed eos, qui hereditatis diripiendæ participes fuissent, faciendam statuendamque curasse: eosdem Romæ fuisse legatos, illius b.
adjutores improbitatis, socios furtorum, conscios flagitiorum: eo minus mirari me oportere, si illi communi legato-

67 *et cum Q. fratre m.*] Delevi *Q.* quod abest ab edd. pr. et ceteris vetustioribus. nec locum habet, deberetque mutari in *L.* e cap. 65. Addidit, cui *Q.* frater ille notus erat.

68 *frequentes esse in curia*] Nihil proclivius, quam corrigere *frequentem:* nec repugnem ita corrigenti. Sed tamen et *frequentes* ferri potest post *senatum*, unde senatores intelligi possunt.

63 rum voluntati et saluti Siciliæ defuissent. Ubi eorum dolo-
140 rem ex illius injuriis, non modo non minorem, sed prope majorem, quam ceterorum Siculorum esse cognovi; [69] tum ego meum animum in illos, tum mei consilii negotiique totius suscepti causam rationemque proposui; tum eos hortatus sum, ut causæ communi salutique ne deessent; ut illam laudationem, quam se vi ac metu coactos, paucis illis diebus, decresse dicebant, tollerent. Itaque, judices, Syracusani hæc faciunt, istius clientes atque amici. primum mihi litteras publicas, quas in ærario sanctiore conditas habebant, proferunt: in quibus ostendunt omnia, quæ dixi ablata esse, perscripta, et plura etiam, quam ego potui dicere: perscripta autem hoc modo, [70] QUOD EX ÆDE MINERVÆ [hoc et illud ABESSET:] QUOD EX ÆDE JOVIS, QUOD EX ÆDE LIBERI. ut quisque eis rebus tuendis conservandisque præfuerat, ita perscriptum erat, cum rationem [71] ex lege redderet, et quæ acceperat, deberet tradere: petisse, ut sibi, quod hæ res abessent, ignosceretur: itaque omnes liberatos discessisse, et esse ignotum omnibus: quas ego litteras ob-
141 signandas publico signo deportandasque curavi. De laudatione autem ratio sic reddita est. primum cum a Verre litteræ aliquanto ante adventum meum de laudatione venissent, nihil esse decretum: deinde, cum quidam ex illius amicis [72] commonerent, oportere decerni; maximo esse clamore et convicio repudiatos: posteaquam meus adventus appropinquarit, imperasse eum, qui summam potestatem haberet, ut decernerent: decretum ita esse, ut multo plus
p. 233. illa laudatio mali, quam boni [73] posset afferre. Id adeo, ju-
a. dices, ut mihi ab illis demonstratum est, sic vos ex me cognoscite.

64
142 Mos est Syracusis, ut, si qua de re ad senatum referatur,

69 *tum ego meum animum*] Edd. pr. *ego* post alterum *tum* habent errore librariorum: delevit P. Manutius, sed abesse omnino non potest, ut in recentioribus nonnullis, quia orationem efficaciorem facit, et in tali oratione additur. Recte etiam Grævius restituit. Mox et cum eodem delevi *ei*, *ut ei illam laudationem*, quod plane locum non habet. et aberat cod. reg. ut Gu. Deleverat et Rob. Steph.

70 *quod ex æde Minervæ hoc et illud abesset*] *Hoc et illud abesset* est supplementum glossatoris. est, ut seqq. initium libelli sive indicis rerum ablatarum: in quo locum non habet *hoc et illud abesset*.

71 *ex lege redderet*] Grævius delet *ex*, cum Ms. reg. quod et abest a Gu. sed videtur *ex lege* esse, secundum legem, qua ipsi tradita esset ædes curanda, in qua perscripta erant omnia, quæ accepisset, cum traderetur ædis cura. nostri *Inventarium* vocant. v. Verr. I, 50. 51.

72 *commonerent*] Debet esse aut *commonuissent*, aut *commonuerint*, ut post, *posteaquam meus adventus appropinquarit*.

73 *posset afferre*] Scripsi *posset* pro *possit*, ut et Grævius fecit, auctore Ms. reg. idque latinitas postulat, et habet etiam Ms. Gu. Mox dedi cum eodem: *Id adeo* pro vulgato *ideo*, ex edd. pr. et Mss. Etiam sine libris sic correxissem. Mox sic est in simili ratione narrandi.

dicat sententiam, qui velit. nominatim nemo rogatur et tamen, ut quisque honore et ætate antecedit, ita primus solet sua sponte dicere: idque a ceteris ei conceditur. si quando taceant omnes, tunc sortito coguntur dicere. Cum hic mos esset, refertur ad senatum de laudatione Verris. In quo primum, ut aliquid esset moræ, multi interpellant: de Sex. Peducæo, qui de illa civitate, totaque provincia optime meritus esset, sese antea, cum audissent, [74] ei negotium facessitum, cumque eum publice, pro plurimis ejus et maximis meritis laudare cuperent, a C. Verre prohibitos esse: iniquum esse, tametsi Peducæus eorum laudatione jam non uteretur, tamen non id prius decernere, quod aliquando voluissent, quam quod tum cogerentur. Con- 143
clamant omnes, et approbant ita fieri oportere. Refertur de Peducæo. ut quisque ætate et honore antecedebat, ita sententiam dixit ex ordine. Id adeo ex ipso senatus consulto cognoscite. nam [75] principum sententiæ perscribi solent. Recita. QUOD VERBA FACTA SUNT DE SEX. PEDUCÆO. [76] Dicit, qui primi suaserint. decernitur. Refertur deinde de Verre. dic, quæso, quomodo? QUOD VERBA FACTA SUNT DE C. VERRE. Quid postea scriptum est? CUM SURGERET NEMO, NEQUE SENTENTIAM DICERET. Quid hoc est? SORS DUCITUR. Quamobrem? nemo erat voluntarius laudator præturæ tuæ, defensor periculorum tuorum, præsertim cum inire a prætore gratiam posset? nemo. ipsi illi tui convivæ, consiliarii, conscii, socii, verbum facere non audebant. in qua curia statua tua stabat, [77] et nuda filii, in ea nemo fuit, quem ne nudus quidem filius in b.
nuda provincia commoveret? Atque etiam hoc me docent, 144
ejusmodi senatusconsulto sese fecisse laudationem, ut omnes intelligere possent, non laudationem, sed potius irrisionem esse illam, quæ [78] commonefaceret istius turpem calamitosamque præturam. Etenim scriptum esse ita, QUOD iste

74 *ei negotium facessitum*] Videtur corrigendum *facessi*. ita et frequentia obscuræ terminationis minuitur et interrumpitur.

75 *principum s. perscribi solent*] Recepi cum Grævio correctionem virorum doctorum pro vulgato *principium —solet*. quod est nihili; præsertim cum et in Mss. reperta sit. Nempe apud Syracusanos in SCto enarrabantur sententiæ principum, deinde, quid decretum esset a pluribus. *solent* est etiam in Ms. Gu.

76 *Dicit, qui primi suaserint*] Hæc absunt a Ms. reg. et Grævius putabat abesse posse. Minime. Sunt duo decreta, primum de Peducæo breviter, quia post relationem statim surrexere, qui suaderent, et ex eorum sententia decretum factum. Sequitur de Verre.

77 *et nuda in ea filii*] Scribendum *in eadem* puto, sive potius *nuda filii, in ea nemo fuit*, ut est in Ms. Gu. Ceterum hoc totum interrogative est pronunciandum, quia alias *ne quidem* post *nemo* locum non haberet. Pro *nuda prov.* Grævius e Ms. Reg. malebat *nudata*, cujus lectionis vestigia etiam sunt in Gu. qui habet: *nudus q. f. ullum data pr. c.*

78 *commonefaceret—præturam*] In memoriam revocaret. An vero sic dicitur latine?

VIRGIS NEMINEM CECIDISSET: a quo [79] cognoscetis nobilissimos homines atque innocentissimos securi esse percussos: QUOD VIGILANTER PROVINCIAM ADMINISTRASSET: cujus omnes vigilias in stupris constat adulteriisque esse consumtas. Hoc autem scriptum etiam, quod proferre non auderet reus, accusator recitare non desineret, QUOD PRÆDONES PROCUL AB INSULA SICILIA PROHIBUISSET VERRES: quos etiam intra Syracusanam insulam recepisset.
145 Quæ posteaquam ex illis cognovi, discessi cum fratre e cu-
65 ria, ut, nobis absentibus, si quid vellent, decernerent. Decernunt statim: primum, [80] UT CUM L. FRATRE HOSPITIUM PUBLICE FIERET, quod is eandem voluntatem erga Syracusanos suscepisset, quam ego semper habuissem. id non modo tum scripserunt, verum etiam in ære incisum nobis tradiderunt. Valde hercle te Syracusani tui, quos crebro commemorare soles, diligunt: qui cum accusatore tuo satis justam causam conjungendæ necessitudinis putant, quod te accusaturus sit, et quod [81] ad inquirendum in te venerit. Postea decernitur, ac non varie, sed [82] prope conjunctis sententiis, UT LAUDATIO, QUÆ C. VERRI DECRETA
146 ESSET, TOLLERETUR. At vero, cum jam non solum discessio facta esset, sed etiam perscriptum, atque in tabulas relatum, prætor appellatur. At quis appellat? [83] magistratus aliqui? nemo. senator? [84] ne id quidem. Syracusanorum aliquis? minime. quis igitur prætorem appellat? qui quæstor istius fuerat, Cæcilius. O rem ridiculam! o desertum ho-
p. 234. minem! o desperatum ac relictum a magistratu Siculo! Ne
a. senatus consultum Siculi homines facere possent, ne suum jus suis moribus, suis legibus obtinere possent, non amicus istius, non hospes, non denique aliquis Siculus, sed quæstor prætorem appellat. Quis hoc vidit? [85] quis audivit? Præ-

79 *cognoscetis*] Sic pro *cognoscitis* rescribere non dubitavi: nam nondum cognoverant: est enim id argumentum orationis sequentis. Vidit et Grævius. In Gu. est compendium *cognoscis:* e quali compendio, ut sæpe in temporibus, vitiosa scriptura orta est.

80 *ut cum L. fratre* &c.] Cum Grævio recepi post Lambinum, qui in Ms. Cujac. repererat, ut Grævius in reg. nam hæc est forma perpetua in hac re. v. Grævium, si lubet. Ms. Gu. *fratre L.*

81 *ad inquirendum*] Ms. Gu. *et quod inquisitum i. t. v.*

82 *prope conjunctis sententiis*] Sic edd. omnes præter Grævianam, quæ e Ms. Reg. habet *cunctis*, quod et in Gu. est. *Conjunctæ sententiæ* quæ sint, contrariæ variis, Grævius negat se intelligere. Si vera est lectio, significat consentientes inter se sententias. Et de consensione animorum dicitur conjunctio, conjunctus. Sed est tamen in tam simplici narratione exquisitius ac durius.

83 *magistr. aliquis*] Hic et mox Ms. Gu. *aliqui.* Primo loco habent omnes edd. pr. Itaque sic edidi. v. Clav. in *aliquis.*

84 *ne id quidem*] Suspicatus sum, *ne is quidem:* sed et vulgatum ferri potest.

85 *aut quis audivit*] A Ms. Reg. abest *aut.* delevitque Grævius. est sane efficacius. Et quia etiam Ms. Gu. non habet, imitatus sum Grævium.

tor æquus et sapiens dimitti jubet senatum. Concurrit ad me maxima multitudo. primum senatores clamare, eripi sibi jus, eripi libertatem: populus senatum laudare, gratias agere: cives Romani a me nusquam discedere. Quo quidem die, nihil ægrius factum est, multo labore meo, quam ut manus ab illo appellatore abstinerentur. Cum ad præ- 147
torem in jus adissemus, excogitat sane diligenter et caute, quid decernat. nam ante, quam verbum facerem, de sella surrexit, atque abiit. Itaque tum de foro, cum jam advesperasceret, discessimus. Postridie mane ab eo postulo, 66
ut Syracusanis liceret senatus consultum, quod pridie fecissent, mihi reddere. Ille enimvero negat; et ait, indignum facinus esse, quod ego in senatu Græco verba fecissem: quod quidem apud Græcos Græce locutus essem, id ferri nullo modo posse. Respondi homini, ut potui, ut volui, ut debui. tum multa, tum etiam hoc me memini dicere, facile esse perspicuum, quantum inter hunc, et illum Numidicum, verum et germanum Metellum interesset. illum noluisse sua laudatione juvare L. Lucullum, sororis virum, quicum optime convenisset: hunc homini alienissimo, a civitatibus laudationes per vim et metum comparare. Quod 148
ubi intellexi, multum apud illum recentes nuntios, multum tabulas non commendaticias, sed tributarias valuisse; admonitu ipsorum Syracusanorum impetum in eas tabulas facio, in quibus singula perscripta erant. Ecce autem nova b.
turba atque rixa. ne tamen istum omnino Syracusis sine amicis, sine hospitibus, plane nudum esse ac desertum putetis; retinere cœpit tabulas Theomnastus quidam, homo ridicule insanus, quem Syracusani Theoractum vocant: qui illic ejusmodi est, ut eum pueri sectentur; ut omnes, cum loqui cœperit, irrideant. Hujus tamen insania, quæ ridicula est aliis, mihi tum molesta sane fuit. nam cum spumas ageret in ore, arderent oculi, voce maxima vim me sibi afferre clamaret; copulati in jus pervenimus. Hic ego 149
postulare cœpi, ut mihi tabulas obsignare ac deportare liceret. [86] Ille contra. instare ego, omnium mihi tabularum et litterarum fieri potestatem oportere. Contra, ille furiosus urgere, nihil ad se nostras leges pertinere. Prætor intelligens negare sibi placere, quod senatus consultum ratum esse non deberet, id me Romam deportare. Quid multa? nisi

86 *Ille contra* &c.] Hic locus non est sine vitio: nec tamen sine libris satis constitui potest. In Ms. Guelf. sic est: *Ille contra dicere: negare esse illud SC. in quo prætor appellatus esset: negare id mihi tradi oportere. Ego legem recitare: omnium mihi tabularum et literarum fieri potestatem: ille furiosus urgere: nihil ad se nostras leges pertinere. Prætor* &c. Hæc consentiunt cum Cod. Cujac. v. Grut. ad h. l. qui est idem regius: et sic edidit Grævius.

vehementius homini minatus essem; nisi legum sanctionem pœnamque recitassem; tabularum mihi potestas facta non esset. Ille autem insanus, qui pro isto contra me vehementissime declamasset, postquam non impetravit; credo, ut in gratiam mecum rediret, libellum mihi dat, in quo istius furta Syracusana perscripta erant; quæ ego antea jam ab il-
67 lis cognoram et acceperam. Laudent te sane jam Mamer-
150 tini, qui ex tanta provincia soli sunt, qui te salvum velint: ita tamen laudent, ut Hejus, qui ejus princeps legationis est, adsit: ita laudent, ut ad ea, quæ rogati erunt, mihi parati sint respondere. Ac ne subito a me opprimantur, hæc sum rogaturus: *Navem populo Romano debeantne?* fatebuntur. *præbuerintne, prætore C. Verre?* negabunt. *ædificaverintne navem onerariam maximam publice,* [87] *quam Verri*
p. 235. *dederint?* negare non poterunt. *frumentumne ab his sumpse-*
a. *rit Verres, quod populo Romano mitteret, sicuti superiores?* negabunt. *quid militum, aut nautarum per triennium dederint?* nullum datum dicent. Fuisse Messanam omnium istius furtorum ac prædarum receptricem, negare non poterunt. permulta multis navibus illinc exportata: hanc navem denique maximam a Mamertinis datam, onustam cum
151 isto prætore profectam fatebuntur. Quamobrem tibi habe sane istam laudationem Mamertinam: Syracusanam quidem civitatem, ut abs te affecta est, ita in te esse animatam videmus: apud quos etiam Verrea illa flagitiosa sublata sunt. etenim minime conveniebat, ei deorum honores haberi, qui simulacra deorum sustulisset. Etiam mehercule illud in Syracusanis merito reprehenderetur, si, cum diem festum ludorum de fastis suis sustulissent celeberrimum et sanctissimum, quod eo ipso die Syracusæ a Marcello captæ esse dicuntur, iidem diem festum Verris nomine agerent; cum iste Syracusanis, quæ ille calamitosus dies reliquerit, ademisset. At videte hominis impudentiam atque arrogantiam, judices, qui non solum Verrea hæc turpia ac ridicula ex Heraclii pecunia constituerit, verum etiam Marcellea tolli imperarit, ut ei sacra facerent quotannis, cujus opera omnium annorum sacra deosque patrios amiserant; ejus autem familiæ dies festos tollerent, per quam ceteros quoque festos dies recuperarant.

87 *quam Verri dederint*] Sic rescripsi pro *dederunt,* postulante latinitate.

# ACCUSATIONIS
## IN
# C. VERREM
## LIBER QUINTUS
## DE
# SUPPLICIIS.
## ORATIO DECIMA.

### ARGUMENTUM.

*Hæc oratio* de Suppliciis *inscribitur: sed de his ultima tantum, neque præcipua pars agit. Tres partes habet. Prima est de bello fugitivorum e belli Spartacici reliquiis nato, a c.* 2 *ad* 16; *altera de maritimo bello, quod contra prædones et piratas gerebatur, qui tum Siculum mare infestabant, ad c.* 52; *et tertia demum de injustis contra leges Rom. a civibus Romanis sumtis suppliciis.*

NEMINI video dubium esse, judices, quin apertissime 1
C. Verres in Sicilia, sacra profanaque omnia, et privatim 1
et publice spoliarit, versatusque sit, sine ulla, non modo re-
ligione, verum etiam dissimulatione, in omni genere furan-
di atque prædandi. Sed quædam mihi magnifica et præ-
clara ejus defensio ostenditur; cui quemadmodum resistam,
[1] multo mihi ante, judices, est providendum. Ita enim
causa constituitur, provinciam Siciliam virtute ejus et vi-
gilantia singulari, dubiis formidolosisque temporibus, a fu-
gitivis atque a belli periculis tutam esse servatam. Quid 2
agam, judices? quo accusationis meæ rationem conferam?
quo me vertam? ad omnes enim meos impetus, quasi mu-
rus quidam, boni nomen imperatoris opponitur. Novi lo-
cum: [2] video, ubi se jactaturus sit Hortensius. belli peri-
cula, tempora reipublicæ, imperatorum penuriam comme-
morabit: tum deprecabitur a vobis, tum etiam [3] pro suo

1 *m. mihi ante, judices, est prov.*] Restitui *est* ex edd. pr. quod temere excidisse ab initio sensi. Habet et Ms. Gu.

2 *video, ubi se jactaturus sit H.*] Video, *ubi* referri ad *locum* posse; et hæc pro ἐξεργασία haberi. Similiter III, 19. *patronum tum in hoc crimine cerviculam jactaturum.* Sed tamen non tacebo, mihi in mentem venisse, Ciceronem scripsisse *uti se i.* quod melius convenit sequentibus.

3 *pro suo jure*] Non est tantum, ut rem licitam et concessam, ut Grævius interpretatur, sed, quasi pro imperio; et illud *quasi* et huic formæ interdum additur. Pertinet igitur ad invidiam faciendam.

jure contendet, ne patiamini, talem imperatorem populo Romano Siculorum testimoniis eripi: neve obteri laudem
3 imperatoriam criminibus avaritiæ velitis. Non possum dissimulare, judices: timeo, ne C. Verres propter hanc virtutem eximiam in re militari, omnia, quæ fecit, impune fecerit. Venit enim mihi in mentem, in judicio M'. Aquillii quantum auctoritatis, quantum momenti oratio M. Anto-
p. 236. nii habuisse existimata sit: qui, ut erat in dicendo non so-
a. lum sapiens, sed etiam fortis, causa prope perorata, ipse arripuit M'. Aquillium, constituitque in conspectu omnium, tunicamque ejus a pectore abscidit, ut cicatrices populus Romanus iudicesque adspicerent, adverso corpore exceptas. simul et de illo vulnere, quod ille in capite ab hostium duce acceperat, multa dixit, eoque adduxit eos, qui erant judicaturi, vehementer ut vererentur, ne, quem virum fortuna ex hostium telis eripuisset, cum sibi ipse non pepercisset, hic non ad populi Romani laudem, sed ad judicum crude-
4 litatem videretur esse servatus. Hæc eadem nunc ab illis defensionis ratio viaque tentatur: idem quæritur. Sit fur, sit sacrilegus, sit flagitiorum omnium vitiorumque princeps: at est bonus imperator, et felix, et ad dubia reipublicæ
2 tempora reservandus. Non agam summo jure tecum: non dicam id, quod debeam forsitan obtinere: cum [4] judicium certa lege sit, non quid in re militari fortiter feceris, sed, quemadmodum manus ab alienis pecuniis abstinueris, abs te doceri oportere: non, inquam, sic agam, sed ita quæram, quemadmodum te velle intelligo, quæ tua opera, et quanta fuerit in bello.

5 [5] Quid dices? an bello fugitivorum Siciliam virtute tua liberatam? magna laus; honesta oratio: sed tamen quo bello? nos enim post id bellum, quod M'. Aquillius confecit, sic accepimus, nullum in Sicilia fugitivorum bellum fuisse. At in Italia fuit. fateor, et magnum quidem ac vehemens. Num igitur ex eo bello partem aliquam laudis appetere conaris? num tibi illius victoriæ gloriam cum M. Crasso aut Cn. Pompeio communicandam putas? [6] non arbitror hoc etiam deesse tuæ impudentiæ, ut quidquam ejusmodi dicere audeas. Obstitisti videlicet, ne ex Italia trans-
b. ire in Siciliam fugitivorum copiæ possent. ubi? quando? qua ex parte? cum aut navibus, aut ratibus conarentur ac-

4 *j. c. lege sit constitutum*] *Constitutum* aberat Ms. Cujacii, omisitque Lambinus: et commode abfuerit: *judicium constitutum* dicitur magis de prima institutione generis totius per legem novam, quam de singulis judiciis ex illa lege. Quia et ab Gu. abest, et ipse delevi. In hoc est etiam *a certa lege.*

5 *Quid dices*] Ms. Gu. *dicis*, melius.

6 *non arbitror hoc etiam deesse tuæ imp.*] Semper putavi hic legendum *esse: deesse* non convenit verbis *etiam* et *quidquam*, et esse deberet *dicere non audeas.*

cedere? nos enim nihil umquam prorsus audivimus: [7]et illud audivimus, M. Crassi, fortissimi viri, virtute consilioque factum, ne ratibus conjunctis, freto fugitivi ad Messanam transire possent; a quo illi conatu non tantopere prohibendi fuissent, si ulla in Sicilia præsidia ad illorum adventum opposita putarentur. [8]At tum in Italia bellum tam 6
prope a Sicilia, tamen in Sicilia non fuit. Quid mirum? ne cum in Sicilia quidem fuit, eodem intervallo pars ejus belli in Italiam ulla pervasit. Etenim [9]propinquitas ad 3
utram partem hoc loco profertur? utrum aditum facilem hostibus, an contagionem imitandi ejus belli periculosam fuisse? Aditus omnis hominibus sine ulla facultate navium, non modo disjunctus, sed etiam clausus fuit: ut illis, quibus Siciliam propinquam fuisse dicis, facilius fuerit ad oceanum pervenire, quam ad Peloridem accedere. Contagio 7
autem ista servilis belli, cur abs te potius, quam ab iis omnibus, qui ceteras provincias obtinuerunt, prædicatur? an quod in Sicilia jam ante bella fugitivorum fuerunt? At ea ipsa causa est, [10]cur ista provincia minimo in periculo sit et fuerit. Nam posteaquam illinc M'. Aquillius decessit, omnium instituta atque edicta prætorum fuerunt ejusmodi, ut ne quis cum telo servus esset. Vetus est quod dicam, et propter severitatem exempli nemini fortasse vestrûm inauditum; L. Domitium prætorem in Sicilia, cum aper ingens ad eum allatus esset, admiratum requisisse, quis eum percussisset. cum audisset, pastorem cujusdam fuisse, eum ad se vocari jussisse: illum cupide ad prætorem, quasi ad laudem et ad præmium, accurrisse: quæsisse Domitium, quî tantam bestiam percussisset: illum respondisse, venabulo. sta- p. 237.
tim deinde jussu prætoris in crucem esse sublatum. Durum a.
hoc fortasse videatur: neque ego ullam in partem disputo. tantum intelligo, maluisse Domitium crudelem in animadvertendo, quam in prætermittendo dissolutum videri. Er- 4
go his institutis provinciæ, jam tum, cum bello fugitivo- 8
rum tota Italia arderet, homo non acerrimus, nec fortissimus, C. Norbanus, in summo otio fuit. perfacile enim sese [11]Sicilia tuebatur, ne quod in ipsa bellum posset existere.

7 *et illud audivimus*] Quia est contrarium antecedentis, videtur legendum *at.*

8 *At tum* &c.] Videtur hic aliquid esse duri. Grævius corrigit *cum* ex Mss. et sic edd. pr. *tum* est ab Hotomanni Codice. Idemque vult addi *esset* e Ms. Reg. quod abest in Gu. sicut in principio *cum.* Ego lectionem vulgatam servavi.

9 *propinquitas*] Grævius addidit e Ms. Reg. *locorum,* quod et Gu. habet, nec necessario, nec eleganter, cum statim sit *loco.* Est, ut arbitror, glossa.

10 *cur ista provincia*] Sic bene Grævius e Ms. pro *ipsa.* Sic et Gu. Item mox cum eo dedi *ad laudem et ad præmium,* quod et edd. pr. et Ms. Gu. habent. Idem Ms. *oppido* pro *cupide.*

11 *Sic. t. ne quod*] Grævius e Ms. addidit *jam* et *ut: Sic. jam t. ut ne quod.* Sic et Ms. Gu.

etenim cum nihil tam conjunctum sit, quam negotiatores nostri cum Siculis, usu, re, ratione, concordia; et cum ipsi Siculi res suas ita constitutas habeant, ut his pacem expediat esse; imperium autem populi Romani sic diligant, ut id imminui aut commutari minime velint; cumque hæc ab servorum bello pericula, et prætorum institutis, et dominorum disciplina provisa sint; nullum est malum dome-
9 sticum, quod ex ipsa provincia nasci possit. Quid igitur? nulline motus in Sicilia servorum Verre prætore? nullæne consensiones factæ esse dicuntur? nihil sane, quod ad senatum populumque Romanum pervenerit: nihil, quod iste Romam [12] publice conscripserit: et tamen cœptum esse in Sicilia moveri aliquot locis servitium suspicor. Id adeo non tam ex re, quam ex istius factis decretisque cognosco. Ac videte, quam non inimico animo sim acturus. ego ipse hæc, quæ ille quærit, quæ adhuc numquam audistis com-
10 memorabo et proferam. In Triocalino, quem locum fugitivi [13] jam ante tenuerant, Leonidæ cujusdam Siculi familia in suspicionem vocata est conjurationis. res delata ad istum. statim (ut par fuit) jussu ejus homines, qui nominati erant, comprehensi sunt, adductique Lilybæum. domino [14] denunciatum est, ut adesset: causa dicta damnati sunt.
5 Quid deinde? quid censetis? Furtum fortasse aut prædam
b. exspectatis aliquam. Nolite usquequaque eadem quærere. In metu belli, furandi qui locus potest esse? etiam si qua fuit in hac re occasio, prætermissa est. Tum potuit a Leonida nummorum aliquid auferre, cum denuntiavit, ut adesset. fuit nundinatio aliqua, et isti non nova, [15] ne causam diceret. etiam alter locus, ut absolverentur. Damnatis quidem servis, quæ prædandi potest esse ratio? produci ad supplicium necesse est. testes enim sunt, qui in consilio fuerunt: testes, publicæ tabulæ: testis, splendidissima civitas Lilybætana: testis, honestissimus maximusque conventus civium Romanorum. nihil potest: producendi sunt. itaque
11 producuntur, et ad palum alligantur. Etiam nunc mihi exspectare videmini, judices, quid deinde factum sit; quod iste nihil umquam fecit sine aliquo quæstu atque præda. Quid in ejusmodi re fieri potuit? quod commodum est? Exspectate facinus, quam vultis improbum: vincam tamen

12 *p. conscripserit*] Grævius malit *scripserit*, e Ms. reg. cui consentit Gu. Sed ea est correctio librarii. *conscribere* et de uno est, v. Clav.

13 *jam ante tenuerunt*] Scribendum sine dubio *tenuerant*.

14 *denunc. est, ut adesset*] Grævius delevit *ut adesset*, auctoribus tribus Mss. quibus accedit Gu. Et potest abesse. Sed quia paullo post additur, non imitatus sum; quamquam ibi paullo aliter est.

15 *ne c. diceret — absolverentur*] Grævius e Ms. Reg. malit *dicerent*, ut et in Gu. est, quia pluralis sequitur. At *diceret* pertinet ad dominum solum Leonidam, cui denunciatum erat, ut adesset; alterum ad servos.

exspectationem omnium. nomine sceleris conjurationisque damnati, ad supplicium traditi, ad palum alligati, repente, multis millibus hominum inspectantibus, soluti sunt, et Leonidæ illi domino redditi. Quid hoc loco potes dicere, homo amentissime? nisi id, quod ego non quæro: quod denique in re tam nefaria, tametsi dubitari non potest, tamen, ne si dubitetur quidem, quæri oporteat: quid, aut quantum, aut quomodo acceperis. remitto tibi hoc totum, atque ista te cura libero. neque enim metuo, ne hoc cuiquam persuadeatur, ut, ad quod facinus nemo, præter te, ulla pecunia adduci potuerit, id tu gratis suscipere conatus sis. Verum de ista furandi prædandique ratione nihil dico:
de hac imperatoria jam tua laude disputo. Quid ais, bone 6
custos defensorque provinciæ? tu, quos servos arma capere, 12
ac bellum facere in Sicilia voluisse cognoras, et de consilii p. 238,
sententia judicaras, hos ad supplicium jam more majorum a.
traditos, et ad palum alligatos, ex media morte eripere ac liberare ausus es? ut, quam damnatis servis crucem fixeras, hanc indemnatis civibus Romanis reservares? Perditæ civitates, desperatis omnibus rebus, hos solent exitus exitiales habere, ut damnati in integrum restituantur, vincti solvantur, exules reducantur, res judicatæ rescindantur. quæ cum accidunt, nemo est, quin intelligat, ruere illam rempublicam. [16]hæc ubi veniunt, nemo est, qui ullam spem salutis reliquam esse arbitretur. Atque hæc sicubi facta sunt, facta 13
sunt, ut homines populares aut nobiles supplicio aut exsilio levarentur: at non ab his ipsis, qui judicassent: at non statim; at non eorum facinorum damnati, quæ ad vitam et omnium fortunas pertinerent. Hoc vero novum et ejusmodi est, ut magis propter reum, quam propter rem ipsam credibile videatur; ut homines servos; ut [17] ipse, qui judicarat, ut statim e medio supplicio dimiserit; ut ejus facinoris damnatos servos, quod ad omnium liberorum caput et sanguinem pertineret. O præclarum imperatorem, nec jam 14
cum M'. Aquillio, fortissimo viro, sed vero cum Paullis, Scipionibus, Mariis conferendum! Tantumne vidisse in metu periculoque provinciæ? cum servitiorum animos in Sicilia suspensos propter bellum Italiæ fugitivorum videret; ne quis se commovere auderet, quantum terroris injecit? Comprehendi jussit. quis non pertimescat? [18]causam dicere

16 *hæc ubi veniunt*] Grævius *eveniunt* e Ms. Reg. quod et olim quidam ex Hotomanni conjectura recepere. et id clarius respondet verbo priori *accidunt:* reperique et in Ms. Gu. Sed et *venire* locum habere potest: v. viros doctos ad Liv. IX, 12. Fortasse tamen totum hoc spurium est. Certe redundat et orationem languidiorem facit.

17 *ipse, qui judicarat*] Non proprie *judicarat.* Nam prætor non judicat. Sed quia sub ipso judicant, et ipse constituit judices, improprie et de eo dici potest: suntque et alia exempla, v. Clav.

18 *causam dicere dominos*] Hoto-

dominos. quid servis tam formidolosum? FECISSE VIDERI pronuntiavit. exortam videtur flammam paucorum dolore ac
b. morte restinxisse. Quid deinde sequitur? [19] verbera atque ignes, et illa extrema ad supplicium damnatorum, metum ceterorum, cruciatus et crux. hisce omnibus suppliciis sunt liberati. Quis dubitet, quin servorum animos [20] summa formidine oppresserit, cum viderent ea facilitate prætorem, ut ab eo sceleris conjurationisque damnatorum vita, vel ipso carnifice internuncio, redimeretur?

15 Quid? hoc in Apolloniensi Aristodamo? quid? in Leonte
7 Megarensi non idem fecisti? Quid? iste motus servorum, bellique subita suspicio, utrum tibi tandem diligentiam custodiendæ provinciæ, an novam rationem improbissimi quæstus attulit? Halicyensis Eumenidæ nobilis hominis et honesti, et [21] magnæ pecuniæ, villicus cum impulsu tuo insimulatus esset, H-S LX a domino accepisti: quod nuper ipse juratus docuit, quemadmodum gestum esset. Ab equite Romano C. Matrinio absente, cum is esset Romæ, quod ejus villicos pastoresque tibi in suspicionem venisse dixeras, H-S centum abstulisti. Dixit hoc L. Flavius, qui tibi eam pecuniam numeravit, procurator C. Matrinii: dixit ipse C. Matrinius: dicet vir clarissimus Cn. Lentulus censor, qui [22] Matrinii honoris causa, recenti negotio, ad te
16 litteras misit, mittendasque curavit. Quid? de Apollonio, Diocli filio, Panormitano, cui Gemino cognomen est, præteriri potest? ecquid hoc tota Sicilia clarius? ecquid indignius? ecquid manifestius proferri potest? [23] quem iste, ut Panormum venit, ad se vocari, et de tribunali citari jussit, concursu magno frequentiaque conventus. Homines statim loqui: mirari, quod Apollonius, homo pecuniosus, tamdiu ab isto maneret integer: excogitavit: nescio quid at-

mannus volebat *dominos* deleri, quia servi rei, non domini, et aberat a Ms. Sed de servo tantum quæstio habetur: causam dicit dominus, unde ei denunciatur, ut adsit, nempe ad causam dicendam. v. infr. c. 8. init. et ante c. 4. Vidit et Lambinus.

19 *verbera atque ignes*] Laminæ ardentes intelligendæ.

20 *summa formidine oppresserit*] Quis oppressit? Cicero scripsit *formido.*

21 *magnæ pecuniæ*] Quo pertinet hoc? Edd. pr. sine interpunctione inter *honesti* et *villicus* ponunt. Sequentes omnes referunt ad villicum. At *magnæ pecuniæ villicus* quid est? dives valde, an emtus magno? Neutrum aptum servo, eique villico. Ergo ad dominum pertinet; exciditque copula. Ita intelligitur, quare ejus villicus insimulatus sit. ut mox homines mirantur, quod Apollonius homo pecuniosus tamdiu integer a calumnia manserit.

22 *Matrinii honoris causa*] Cur *honoris causa?* quomodo h. l. intelligi potest? Satis erat simpliciter dicere *M. causa*, ut ne damnum faceret. An fuit *hospitis causa?* sæpe hoc in tali re commemoratur in his libris. Et ipse eum post hospitem suum dicit.

23 *quem, is, uti P. v.*] Lege *iste ubi*, vel *ut.* Nam illo pronomine semper de Verre utitur, et *ubi* de tempore et in hac formula non observavi. Ms. quidem Gu. *quem, ut P. v.* v. et ad V, 36.

tulit: profecto homo dives repente a Verre non sine causa
citatur. Exspectatio summa omnium, quidnam id esset: cum p. 239.
exanimatus subito ipse accurrit cum adolescente filio. nam a.
pater, grandis natu, jam diu lecto tenebatur. Nominat 17
iste servum, quem magistrum pecoris esse diceret: eum di-
cit conjurasse, et alias familias concitasse. Is omnino ser-
vus in familia non erat. eum statim exhibere jubet. Apol-
lonius affirmare, servum se omnino illo nomine habere ne-
minem. Iste hominem abripi a tribunali, et in carcerem
conjici jubet. clamare ille, cum raperetur, nihil se miserum
fecisse, nihil commisisse: pecuniam sibi esse in nominibus,
numeratam in præsentia non habere. Hæc cum maxime
summa hominum frequentia testificaretur, ut quivis intel-
ligere posset, eum, quod pecuniam non dedisset, idcirco
illa tam acerba injuria affici; cum maxime, ut dico, hoc de
pecunia clamaret, in vincla conjectus est. Videte constan- 8
tiam prætoris, et ejus prætoris, qui nunc reus non ita de- 18
fendatur, ut mediocris prætor, sed ita laudetur, ut optimus
imperator. Cum servorum bellum metueretur, quo sup-
plicio dominos indemnatos afficiebat, hoc servos damna-
tos liberabat: Apollonium, locupletissimum hominem, qui,
si fugitivi bellum in Sicilia facerent, amplissimas fortunas
amitteret, belli fugitivorum nomine, indicta causa, in vin-
cla conjecit: servos, quos ipse cum consilio, belli faciendi
causa consensisse judicavit, eos sine consilii sententia, sua
sponte, omni supplicio liberavit. [24]Quid? si ab Apollonio 19
aliquid commissum est, quamobrem jure in eum animadver-
teretur; tamenne hanc rem sic agemus, ut crimini aut invi-
diæ reo putemus esse oportere, si quo de homine severius
judicavit? Non agam tam acerbe: non utar ista accusa-
toria consuetudine, si quid est factum clementer, ut disso-
lute factum criminer: si quid vindicatum severe est, ut ex b.
eo crudelitatis invidiam colligam. non agam ista ratione:
tua sequar judicia: tuam defendam auctoritatem, quoad tu
voles, simul ac tute cœperis tua judicia [25]rescindere: mihi
succensere desinito. meo enim jure contendam, eum, qui
suo judicio condemnatus sit, juratorum judicum sententiis
damnari oportere. Non defendam Apollonii causam, amici 20
atque hospitis mei, ne tuum judicium videar rescindere:
nihil de hominis frugalitate, virtute, diligentia dicam: præ-
termittam illud etiam, de quo antea dixi, fortunas ejus ita

24 *Quid? si ab A. aliquid commissum est*] Primum interpunxi *Quid? si*, pro *Quidsi*. Est enim objectio Hortensii. deinde edd. pr. *commissum esset*. Correctum est ab Aldo, et sic est in Gu. *Aliquid* intellige aliud quid.

25 *rescindere: mihi succ. d.*] Sic interpunxi; nam non cohærent hæc. Et sic edd. vett. et Ms Gu.

constitutas fuisse, familia, pecore, villis, pecuniis creditis,
ut nemini minus expediret, ullum in Sicilia tumultum aut
bellum commoveri: non dicam ne illud quidem, si maxime
in culpa fuerit Apollonius, tamen in hominem honestissi-
mum, civitatis honestissimæ, tam graviter animadverti,
21 causa indicta, non oportuisse. Nullam invidiam in te, ne
ex illis quidem rebus concitabo, cum esset talis vir in car-
cere, in tenebris, in squalore, in sordibus, tyrannicis inter-
dictis tuis, patri exacta ætate, et adolescenti filio, adeundi
ad illum miserum potestatem numquam esse factam. etiam
illud præteribo, quotiescunque Panormum veneris illo an-
no, et sex mensibus, (nam tamdiu fuit in carcere Apollo-
nius,) toties ad te senatum Panormitanum adisse supplicem
cum magistratibus, sacerdotibusque publicis, orantem at-
que obsecrantem, ut aliquando ille miser atque innocens
calamitate illa liberaretur. Relinquam hæc omnia: quæ si
velim persequi, facile ostendam, tua crudelitate in alios,
omnes tibi aditus misericordiæ judicum jampridem esse
9 præclusos. Omnia igitur ista concedam et remittam. præ-
22 video enim, quid sit defensurus Hortensius. fatebitur, apud
p. 240. istum neque senectutem patris, neque adolescentiam filii,
a. neque lachrymas utriusque plus valuisse, quam utilitatem,
salutemque provinciæ: dicet, rempublicam administrari sine
metu ac severitate non posse: quæret, quamobrem fasces
prætoribus præferantur, cur secures datæ, cur carcer ædifi-
catus, cur tot supplicia sint in improbos more majorum
constituta? quæ cum omnia graviter severeque dixerit;
quæram, cur hunc eundem Apollonium Verres idem, repen-
te, nulla nova re allata, nulla defensione, sine causa de carce-
re emitti jusserit? tantumque in hoc crimine suspicionis esse
affirmabo, ut jam ipsis judicibus, sine mea argumentatione,
conjecturam facere permittam, quod hoc genus prædandi,
quam improbum, quam indignum, quamque ad magnitudi-
23 nem quæstus immensum infinitumque esse videatur. Nam
quæ iste in Apollonio fecit, ea primum breviter cognoscite,
quot et quanta sint: deinde hæc expendite atque æstimate
pecunia. reperietis, idcirco hæc in uno homine pecunioso
tot constituta, ut ceteris formidines similium incommodo-
rum atque exempla periculorum proponerentur. [26] Primum
insimulatio est repentina capitalis atque invidiosi criminis:
(statuite, quanti hoc putetis, et quam multos redemisse:)
deinde crimen sine accusatore, sententia sine consilio, dam-
natio sine defensione. (æstimate harum rerum omnium pre-

26 *Primum insimulatio* &c.] Est una longior comprehensio usque ad *ne sceleri occurrere:* quam distinxi parenthesium signis, ut facilius series tota perspiceretur.

tia, et cogitate, in his iniquitatibus unum hæsisse Apollo-
nium; ceteros profecto multos ex his incommodis pecunia
se liberasse,) postremo tenebræ, vincula, carcer, [27] inclusum
supplicium, atque a conspectu parentum ac liberûm, deni-
que a libero spiritu et communi luce seclusum: hæc vero, 24
quæ vel vita redimi recte possunt, æstimare pecunia non
queo. Hæc omnia sero redemit Apollonius, jam mœrore b.
ac miseriis perditus: sed tamen ceteros docuit, ante istius
avaritiæ ac sceleri occurrere. nisi vero existimatis, hominem
pecuniosissimum sine aliqua causa quæstus [28] electum ad
tam incredibile crimen, aut sine eadem causa repente e car-
cere emissum; aut hoc prædandi genus ab isto in illo uno
adhibitum ac tentatum, et non per illum omnibus pecunio-
sis Siculis metum propositum et injectum.

Cupio mihi, judices, [29] ab illo subjici, quoniam de mili- 10
tari ejus gloria dico, si quid forte prætereo. Nam mihi 25
videor de omnibus jam rebus ejus gestis dixisse, quæ qui-
dem ad belli fugitivorum pertinerent suspicionem: certe
nihil sciens prætermisi. Habetis hominis consilia, diligen-
tiam, vigilantiam, custodiam defensionemque provinciæ.
Summa illuc pertinet, ut sciatis, quoniam plura genera sunt
imperatorum, ex quo genere iste sit. Ne diutius in tanta
penuria virorum fortium talem imperatorem ignorare pos-
sitis; non ad Q. Maximi sapientiam, neque ad illius supe-
rioris Africani in re gerunda celeritatem, neque ad hujus,
qui postea fuit, singulare consilium, neque ad Paulli ratio-
nem ac disciplinam, neque ad C. Marii vim atque virtutem,
sed [30] ad aliud genus imperatorem sane diligenter retinen-
dum et conservandum, quæso, cognoscite. Itinerum pri- 26
mum laborem, qui vel maximus est in re militari, judices,

27 *inclusum supplicium*] Gruterus negabat, se hoc intelligere: Grævius delendum putabat. male. Antithetorum concinnitas periret. Est autem supplicium abditum, occultum, ut *odium inclusum* Epp. ad Div. I, 9. Similiter ludit in *inclusus* et *exclusus* in Brut. 96.

28 *electum ad t. i. crimen*] Bene Grævius *electum* dedit pro *injectum*, quod nullum sensum habet. Id natum arbitror, vel temere huc translatum ex fine periodi. *Electum* habet et Ms. Gu.

29 *ab illo*] int. Hortensio, nam cum eo disputat. v. c. 9. init.

30 *ad aliud genus imperatorum* &c.] Hunc locum corruptum judicavere viri docti. Lambinus correxit: *imperatorum esse referendum, saneque dil.* &c. putabatque se feliciter correxisse. Grævius autem correxit *imperatoris* e Ms. Reg. et sic omnia liquida putavit. At quid intersit inter *genus imperatorum* et *genus imperatoris*, non video. Ego corrigo *imperatorem*, sc. Verrem, quod e principio hic repetitum est. Compendium in ultima syllaba corruptelam induxit: sive error scribarum referentium ad *genus*. Series est: Ne talem imperatorem ignoretis diutius; agite, cognoscite jam imperatorem, non similem illum quidem Maximo, Africano, &c. sed alius generis et novi, qui vobis diligenter conservandus sit. Ita clara sunt omnia. Et *ad aliud genus* est ad aliam virtutem. Plane rem decernunt hæc e c. 12. *iste novo quodam ex genere imperator*.

et in Sicilia maxime necessarius, accipite, quam facilem sibi iste et jucundum ratione consilioque reddiderit. Primum temporibus hibernis, ad magnitudinem frigorum et ad [31] tempestatum vim ac fluminum præclarum sibi hoc remedium compararat. Urbem Syracusas elegerat; cujus hic situs, atque hæc natura esse loci cælique dicitur, ut nullus umquam dies tam magna, turbulentaque tempestate fuerit,
p. 241. quin aliquo tempore ejus diei solem homines viderent. Hic
a. ita vivebat iste bonus imperator hibernis mensibus, ut eum non facile, non modo extra tectum, sed ne extra lectum quidem quisquam videret. ita diei brevitas conviviis, noctis
27 longitudo stupris et flagitiis conterebatur. Cum autem ver esse cœperat, cujus initium iste non a Favonio, neque ab alio astro notabat; sed, cum rosam viderat, tunc incipere ver arbitrabatur; dabat se labori atque itineribus: in quibus usque eo se præbebat patientem atque impigrum, [32] ut
11 eum nemo umquam in equo sedentem videret. Nam, ut mos fuit Bithyniæ regibus, lectica octophoro ferebatur, in qua pulvinus erat [33] perlucidus, Melitensis, rosa farctus: ipse autem coronam habebat unam in capite, alteram in collo, reticulumque ad nares sibi admovebat, tenuissimo lino, minutis maculis, plenum rosæ. Sic confecto itinere, cum ad aliquod oppidum venerat, eadem lectica usque in cubiculum deferebatur. Eo veniebant Siculorum magistratus, veniebant equites Romani; id quod ex multis juratis audistis: controversiæ secreto deferebantur: paullo post palam decreta auferebantur. Deinde, ubi paullisper in cubiculo, pretio, non æquitate jura descripserat; Veneri jam
28 et Libero reliquum tempus deberi arbitrabatur. Quo loco mihi non prætermittenda videtur præclari imperatoris egregia ac singularis diligentia. Nam scitote esse oppidum in Sicilia nullum ex iis oppidis, in quibus consistere prætores, et conventum agere solent, quo in oppido non isti ex aliqua familia, non ignobili, delecta ad libidinem mulier esset. Ita-

31 *t. vim ac fluminum*] Flumina quomodo hic et in itineribus hibernis memorentur, disce e Suet. in Cæs. c. 57. Hoc ignoratum peperit conjecturam *imbrium*, quam etiam in textum recepere Lambinus et Aldus N. ed. 1580. Deinde cum Grævio edidi *comparat* e Ms. Fr. quod et Lambinus viderat esse reponendum: et sine libris reponi poterat. In Mss. *comparat* est per compendium pro *comparat*, quod sæpius reperi.

32 *ut eum nunqu. in equo sedentem videret*] Quomodo in hoc argumentum patientiæ in itineribus, doceat idem Suetonius Cæs. l. c. ubi Cæsar etiam in re bellica ultra fidem patiens dicitur fuisse, hoc argumento: *in agmine, nonnunquam equo, sæpius pedibus anteibat* &c.

33 *perlucidus, Melitensi r. f.*] Memmius e conjectura legebat *Melitensis*, nempe e Melitensi lino, cujus subtilitas celebrata est, probante Lambino: et sic in Mss. reg. Franc. reperit Grævius, ego in Gu. unde recepi. nam et mox est *reticulum tenuissimo lino*, et tantum *plenum rosæ*. Mox *minutis maculis* v. Clav. in *macula*.

que nonnullæ ex eo numero in convivium adhibebantur palam. si quæ castiores erant, ad tempus veniebant, lucem conventumque vitabant. Erant autem convivia non illo b. silentio [34]prætorum populi Rom. atque imperatorum, neque eo pudore, qui in magistratuum conviviis versari solet, sed cum maximo clamore atque convicio. nonnumquam etiam res ad manus, atque ad pugnam veniebat. Iste enim prætor severus ac diligens, qui populi Romani legibus numquam paruisset; illis diligenter legibus, quæ in poculis ponebantur, obtemperabat. Itaque erant exitus ejusmodi, ut alius inter manus e convivio, tamquam e prœlio, auferretur: alius, tamquam occisus, relinqueretur: plerique fusi sine mente ac sine ullo sensu jacerent, quivis ut, cum adspexisset, non se prætoris convivium, sed ut Cannensem pugnam nequitiæ videre arbitraretur. Cum vero æstas sum- 12 ma esse jam cœperat, quod tempus omnes Siciliæ semper 29 prætores in itineribus consumere consueverunt, propterea, quod tum putant obeundam esse maxime provinciam, cum in areis frumenta sunt, quod et familiæ congregantur, et magnitudo servitii perspicitur, et [35]labor operis maxime offenditur, et frumenti copia commonet, tempus anni non impedit; tum, inquam, cum concursant ceteri prætores, iste novo quodam ex genere imperator, pulcherrimo [36]Syracusarum loco stativa sibi castra faciebat. Nam in ipso 30 aditu atque ore portus, ubi primum ex alto sinus ad urbem ab litore inflectitur, tabernacula carbaseis intenta velis collocabat. huc ex illa domo prætoria, [37]quæ regis Hieronis fuit, sic emigrabat, ut per eos dies nemo istum extra illum locum videre posset. In eum autem ipsum locum aditus erat nemini, nisi qui aut socius, aut minister libidinis esse

34 *prætorum populi Rom.*] Addidi *pop. R.* e Mss. et edd. pr. Omisit Aldus. Mox placet conjectura Hotomanni pro *versari* legentis *servari*.

35 *labor o. m. offenditur*] Sic edd. pr. i. e. Rom. Med. &c. non *ostenditur*, ut tradit Gruterus. Sic et Ms. Gu. Primum in Ascens. pr. reperi et in marginem ejectum *offenditur*, pro var. lect. ut opinor, e conjectura Becichemi aut Budæi. *Offenditur* pro reperitur, deprehenditur, melius convenit præcedenti *perspicitur*.

36 *Syracusarum luco*] Edd. vett. hic et post, in *extra lucum* et *in eum ipsum lucum*, *lucum litoris* magno consensu habent *loco*, *locum*, quod et Lambinus in omnibus Mss. reperit: qui, miror, quomodo potuerit dicere, libros fere omnes vulgatos habere *luc.* Prima Asc. 1. habet *Syracusarum luco*, in ceteris est *locum*. Similiter Ald. N. 1580. alia nulla. In utraque puto esse vitium operarum. Nam Asc. 2. habet *loco*, ut ceteræ Ald. N. Gruteri nota de P. Manutio et Aldo fil. pertinet tantum ad ed. 1580. Cetera descriptio loci totius; *ubi primum ex alto*, &c. non convenit *luco:* nec c. 31. ubi est descriptio alia, unum vestigium est luci, nec c. 37. Ms. Gu. *loco*. Itaque veterem lectionem restitui.

37 *quæ regis Hieronis f.*] Hæc appendicula, quæ aliquoties in his orationibus occurrit, mihi suspecta est. Verr. 1, 53. simpliciter est *domus prætoria;* ubi, quia primum memorabatur, hæc notula aptissima videtur fuisse. In h. l. videtur addita esse e IV, 52. ab aliena manu, nisi quia *illa* additur: *ex illa domo pr.* inde ei h. l. aliquid defensionis est. conf. infr. c. 31.

posset. Huc omnes mulieres, quibuscum iste consueverat,
conveniebant; quarum incredibile est quanta multitudo fue-
rit Syracusis. huc homines digni istius amicitia, digni vita
p. 242. illa conviviisque veniebant. Inter ejusmodi viros ac mu-
a. lieres, adulta ætate filius versabatur: ut eum, etiamsi na-
tura a parentis similitudine abriperet, consuetudo tamen
31 ac disciplina patri similem esse cogeret. Huc Tertia illa
perducta per dolum atque insidias ab Rhodio tibicine, maxi-
mas in istius castris effecisse turbas dicitur, cum indigne
pateretur uxor Cleomenis Syracusani, nobilis mulier, item-
que Æschrionis, honesto loco nata, in conventum suum
mimi Isidori filiam venisse. Iste autem Hannibal, qui in
suis castris virtute putaret oportere, non genere certari, sic
hanc Tertiam dilexit, ut eam secum [38] ex provincia depor-
13 taret. Ac per eos dies, cum iste cum pallio purpureo, tala-
rique tunica versaretur in conviviis muliebribus, non offen-
debantur homines in eo; neque moleste ferebant, abesse a
foro magistratum, non jus dici, non judicia fieri: locum
illum litoris percrepare totum mulierum vocibus, cantuque
symphoniæ, in foro silentium esse summum causarum atque
juris, non ferebant homines moleste. non enim jus abesse
videbatur a foro, neque judicia, sed vis, et crudelitas, et bo-
32 norum acerba atque indigna direptio. Hunc tu igitur im-
peratorem esse defendis, Hortensi? hujus furta, rapinas, cu-
piditatem, crudelitatem, superbiam, scelus, audaciam, rerum
gestarum magnitudine atque imperatoriis laudibus tegere
conaris? Hic scilicet est metuendum, ne ad exitum defen-
sionis tuæ, vetus illa Antoniana dicendi ratio atque aucto-
ritas proferatur; ne excitetur Verres, ne denudetur a pe-
ctore, ne cicatrices populus Romanus adspiciat, ex mulierum
33 morsu vestigia libidinis atque nequitiæ. Dii faciant, ut rei
militaris, ut belli mentionem facere audeas. Cognoscentur
enim omnia istius æra illa vetera, ut, non solum in imperio,
b. verum etiam in stipendiis qualis fuerit, intelligatis. Reno-
vabitur prima illa militia, cum iste [39] e foro abduci, non, ut
ipse prædicat, perduci solebat. aleatoris Placentini castra
commemorabuntur: in quibus cum frequens fuisset, tamen
ære dirutus est. multa ejus in stipendiis damna proferentur,

38 *ex provincia deportaret*] Sic reposui e Mss. Lamb. et Regio Grævii, Gu. pro *exportaret*, quod peperit præcedens *ex prov.* idque est verbum proprium in hac re, quod et alibi in *exportare* mutatum est.

39 *e foro abduci, non—perduci solebat*] Fluctuant in h. l. viri docti, atque interdum etiam se impediunt ipsi. Ego primum intelligo de ære alieno e luxuria, propter quod addictus creditori et abductus ab eo de foro domum est, et obnoxius factus libidini alienæ: alterum intelligo de Verre expetito propter formam ad libidinem, et propterea in foro quæsito, et deinde perducto ad eos, qui eum ad libidinem expeterent. *Abduci de foro* fere de vi intelligitur, in servitutem, in carcerem, a creditoribus.

quæ ab isto, ætatis fructu dissoluta et compensata sunt. Jam vero, cum in ejusmodi patientia turpitudinis, aliena, 34
non sua satietate obduruisset; qui vir fuerit, quot præsidia, quam munita pudoris et pudicitiæ, vi et audacia ceperit, quid me attinet dicere, aut conjungere cum istius flagitio cujusquam præterea dedecus? Non faciam, judices: omnia vetera prætermittam: duo sola recentia sine cujusquam infamia ponam; ex quibus conjecturam facere de omnibus possitis: unum illud, quod ita fuit illustre, notumque omnibus, ut nemo tam rusticanus homo, L. Lucullo et M. Cotta consulibus Romam ex ullo municipio vadimonii causa venerit, quin sciret, jura omnia prætoris urbani, nutu atque arbitrio Chelidonis meretriculæ gubernari: alterum, quod, cum paludatus exisset, votaque pro imperio suo [40] communique populi Romani nuncupasset, noctu, stupri causa, lectica in urbem introferri solitus est ad mulierem, nuptam uni, propositam omnibus, contra fas, contra auspicia, contra omnes divinas atque humanas religiones.

O dii immortales! Quid interest inter mentes hominum, 14
et cogitationes? Ita mihi meam voluntatem, spemque reli- 35
quæ vitæ, vestra populique Romani existimatio comprobet, ut ego, quos adhuc mihi magistratus populus Romanus mandavit, [41] sic eos accepi, ut me omnium officiorum obstringi religione arbitrarer. Ita quæstor sum factus, ut mihi honorem illum tum [42] non solum datum, sed etiam creditum ac commissum putarem. sic obtinui quæsturam in provincia, ut omnium oculos in me unum conjectos arbitrarer; ut me quæsturamque meam quasi in aliquo orbis p. 243.
terræ theatro versari existimarem: ut omnia semper, quæ a.
jucunda videntur esse, non modo [43] his extraordinariis cupiditatibus, sed etiam ipsi naturæ ac necessitati denegarem. Nunc sum designatus ædilis: habeo rationem, quid a po- 36
pulo Romano acceperim: mihi ludos sanctissimos maxima cum cæremonia Cereri, Libero, Liberæque faciundos, mihi

40 *comm. populi R.*] Grævius e Ms. Reg. edidit *communique republica.* Sic et Ms. Gu.

41 *sic eos acc.*] Malim *eos sic acc.*

42 *non solum datum, sed etiam cr. &c.*] Forma hæc est paulo insolentior. Ex usitata esse debebat, *non tam datum, quam creditum et com.* et sic putabat corrigendum locum Memmius, probante Lambino. Similiter alibi *datum* et *commodatum* distinguuntur. Sed formam hanc mutavit ita, ut sententia fieret acutior. Sensus est: agnosco beneficium pop. R. quod mihi per honorem illum dedit: sed idem etiam intelligo in eo honore esse aliquid, quod populus mihi et fidei meæ crediderit, sc. rempubl. Ita agnoscit in honore *beneficium*: et hactenus *datus* est; et *officium*: hactenus *fidei creditus est*: et est in eo etiam venustas et gratia. Offendisset populum, si dixisset, sibi honorem non proprie datum esse pro suo. Mox pro *orbis terræ* Græv. *terrarum*: quod aliquot Mss. habent, etiam Guelf.

43 *his extraord. c.*] *His*, i. e. quæ nunc increbuerunt, ut Verris. tum *extraordinarium* opponitur *necessario.*

Floram matrem populo plebique Romanæ ludorum celebritate placandam, mihi ludos antiquissimos, qui primi Romani sunt nominati, maxima cum dignitate ac religione Jovi, Junoni, Minervæque esse faciundos, mihi sacrarum ædium procurationem, mihi totam urbem tuendam esse commissam: ob earum rerum laborem et sollicitudinem fructus illos datos, antiquiorem in senatu sententiæ dicendæ locum, togam prætextam, sellam curulem, jus [44] imaginis
37 ad memoriam posteritatemque prodendæ. Ex his ego rebus omnibus, judices, ita mihi deos omnes propitios esse velim, ut, tametsi mihi jucundissimus est honos populi, tamen nequaquam tantum capio voluptatis, quantum sollicitudinis et laboris, ut hæc ipsa ædilitas, non quia necesse fuerit, alicui candidato data, sed, quia sic oportuerit, recte
15 collocata, et judicio populi in loco posita esse videatur. Tu,
38 cum esses prætor renuntiatus, quoquo modo; (mitto enim et prætereo, quid tum sit actum;) sed cum esses renuntiatus, ut dixi, non ipsa præconis voce excitatus es, qui te [45] TOTIES SENIORUM JUNIORUMQUE CENTURIIS ILLO HONORE AFFICI pronuntiavit, ut hoc putares, aliquam reipublicæ partem tibi creditam? annum tibi illum unum domo carendum esse meretricis? cum tibi sorte obtigisset,
b. ut jus diceres, quantum negotii, quid oneris haberes, numquam cogitasti: neque illud rationis habuisti, si forte expergefacere te posses, eam provinciam, quam tueri singulari sapientia atque integritate difficile esset, ad summam stultitiam nequitiamque venisse? Itaque non modo domo tua Chelidonem in prætura extrudere noluisti, sed in Che-
39 lidonis domum præturam tuam totam detulisti. Secuta provincia est: in qua tibi numquam venit in mentem, non tibi idcirco fasces et secures, et tantam imperii vim, [46] tantamque ornamentorum omnium dignitatem datam, ut earum rerum vi et auctoritate omnia repagula juris, pudoris, et officii perfringeres, ut omnium bona prædam tuam duceres, nullius res tuta, nullius domus clausa, nullius vita septa, nullius pudicitia munita contra tuam cupiditatem et audaciam posset esse: in qua tu te ita gessisti, ut, cum omnibus teneare rebus, ad bellum fugitivorum confugias. Ex quo jam intelligis, non modo tibi nullam defensionem, sed maximam vim criminum exortam: nisi forte Italici

44 *imaginis—prodendæ*] Sic primus J. Gronovius ex emendatione paterna edidit, pro vulgato *prodendam*, in quo se frustra torserant multi. Grævius non secutus est hoc exemplum: at ego sequor. Vix alia emendatio sine libris facta certior est.

45 *toties — pronunciavit*] Nempe, uniuscujusque centuriæ, quæ Verrem creasset, suffragium pronunciavit, adeoque centies amplius.

46 *tantam ornamentorum dign.*] cf. infr. c. 32.

belli fugitivorum reliquias, atque illud Temsanum incom-
modum proferes; ad quod recens cum te peropportune
fortuna obtulisset, si quid in te virtutis atque industriæ fu-
isset, idem, qui semper fueras, inventus es. [47] Cum ad te 16
Valentini venissent, et pro his homo disertus et nobilis, 40
M. Marius, loqueretur, ut negotium susciperes, ut, cum
penes te prætorium imperium ac nomen esset, ad illam par-
vam manum exstinguendam, ducem te principemque præ-
beres; non modo id refugisti, sed eo ipso tempore, cum
esses in litore, Tertia illa tua, quam tecum deportabas, erat
in omnium conspectu: ipsis autem Valentinis, ex tam illu-
stri nobilique municipio, tantis de rebus responsum nul-
lum dedisti, cum esses cum tunica pulla et pallio. Quid p. 244.
hunc [48] proficiscentem, quid in ipsa provincia fecisse existi- a.
matis, qui cum jam ex provincia, non ad triumphum, sed
ad judicium decederet, ne illam quidem infamiam fugerit,
quam sine ulla voluptate capiebat? O divina senatus fre- 41
quentis in æde Bellonæ admurmuratio! Memoria tenetis,
judices, cum advesperasceret, et paullo ante esset de hoc
Temsano incommodo nuntiatum, cum inveniretur nemo,
qui in illa loca cum imperio mitteretur, [49] dixisse quendam,
Verrem esse non longe a Temsa: quam valde universi ad-
murmurarint, quam palam principes contradixerint. Et is
tot criminibus testimoniisque convictus, in eorum tabellis
spem sibi aliquam ponit, quorum omnium palam, causa
incognita, voce damnatus est?

Esto: nihil ex fugitivorum bello, aut suspicione belli, 17
laudis adeptus est, quod neque bellum ejusmodi, neque 42
belli periculum fuit in Sicilia, neque ab isto provisum est,
ne quod esset. at vero contra bellum prædonum classem
habuit ornatam, [50] diligentiamque in eo singularem. itaque,
isto prætore, præclare defensa provincia est. Sic de bello
prædonum, sic de classe Siciliensi, judices, dicam, ut hoc
jam ante confirmem, in hoc uno genere omnes inesse cul-
pas istius maximas, avaritiæ, majestatis, dementiæ, libidi-

47 *Cum ad te Valentini venissent*] int. trajecto freto in Siciliam. nam ipse adhuc in litore Siciliæ erat: quod litus intelligendum esse, e verbo *deportare* patet. Non animadverso hoc, prætulit Grævius *deportarat*. male.

48 *proficiscentem*] Nempe ab urbe Roma. respicit ad id, quod narravit c. 13. extr.

49 *dixisse quendam*] Hoc verum esse non potest: turbat enim seriem orationis et structuræ. nec est unde infinitivus pendeat: non quidem a *meministis:* ab eo vero pendet *quam* &c. Ciceronem scripsisse crediderim *dixissetque quidam*. De verbo *admurmuratio* dictum supra ad IV, 16.

50 *diligentiamque in eo singul.*] Delevi *adhibuit* ante *in eo:* quod Gruterus ex uno Hotom. libro recepit: non quo unus bonus liber non satis habere auctoritatis possit, nam ex eo et alia recepta sunt, sed quia non est necessarium, referrique hoc ad *habuit* potest, quod est pro *adhibere*, ut Verr. I, 6. *vim in inquirendo tantam habui.*

nis, crudelitatis. Hæc dum breviter expono, quæso, ut
fecistis adhuc, diligenter attendite.
43 Rem navalem primum ita dico esse administratam, non
uti provincia defenderetur, sed ut classis nomine pecunia
quæreretur. Superiorum prætorum consuetudo cum hæc
fuisset, ut naves civitatibus certusque numerus nautarum
militumque imperaretur, maximæ et locupletissimæ civitati
b. Mamertinæ nihil horum imperavisti: ob quam rem quid
tibi Mamertini clam dederint pecuniæ, post videbitur: ex
44 ipsorum litteris et testibus quæremus. Navem vero Cy-
beam maximam, triremis instar, pulcherrimam atque or-
natissimam, palam ædificatam sumtu publico, [51] sciente Si-
cilia, per magistratumque Mamertinum tibi datam dona-
tamque esse dico. Hæc navis, onusta præda Siciliensi, cum
ipsa quoque esset ex præda, simul cum iste decederet, ap-
pulsa Veliam est, cum plurimis rebus, et iis, quas ante
Romam mittere cum ceteris furtis noluit, quod erant ca-
rissimæ, maximeque eum delectabant. Eam navem nuper
egomet vidi Veliæ, multique alii viderunt, [52] [pulcherrimam
atque ornatissimam,] judices. quæ quidem omnibus, qui
eam adspexerant, prospectare jam exsilium, atque explo-
18 rare fugam domini videbatur. Quid mihi hoc loco respon-
45 debis? nisi forte id, quod, tametsi probari nullo modo po-
test, tamen dici quidem in judicio de pecuniis repetundis
necesse est, de tua pecunia [53] ædificatam esse eam navim.
Aude hoc saltem dicere, quod necesse est. Noli metuere,
Hortensi; ne quæram, qui licuerit ædificare navem sena-
tori. Antiquæ sunt istæ [54] leges, et mortuæ, quemadmo-
dum tu soles dicere, quæ vetant. Fuit ista respublica quon-
dam, fuit ista severitas in judiciis, ut istam rem accusator
in magnis criminibus objiciendam putaret. [55] Quid enim
tibi nave opus fuit? qui, si quo publice proficiscereris, et
præsidii, et vecturæ causa, sumtu publico navigia præbe-

51 *sciente Sicilia*] Grævius addidit e Ms. *tota*, quod et est in Gu. et Ursinus in Ms. repererat. Non male. Sed mihi totum hoc suspectum est. Sufficit ad id intelligendum *palam*. Sed non ædificata est sciente Sicilia: etsi ea rem post cognovit per famam, quia res palam facta erat. Pro *magistratum* Grævius e Ms. Fr. dedit *magistratus*. Proprie unus tantum erat Messanæ quotannis. At *senatumque* non male abest Ms. reg. Senatus dedit per magistratum: at data est a Senatu. Quia et in Ms. Gu. est *per magistratumque Mam.* sic edidi.

52 *pulcherrimam atque orn.*] Hoc sine dubio e superioribus temere repetitum est. Uncis inclusi.

53 *constare*] Delevit Grævius. Et abest ab aliquot Mss. etiam Gu. Edd. quidem veteres habent præter R. Stephani, in qua casu omissum videtur. Secutus sum Grævium.

54 *leges,—quæ vetant*] Primum vetuit lex Claudia. de qua vid. Liv. XXI, 63. add. Cujac. Obs. VI, 38.

55 *Quid enim t. navem, qui*] Grævius malebat *Quo*. Ego pro *qui* legam *cui, si* &c.

rentur, privatim autem nec [56] proficisci quoquam posses, nec arcessere res transmarinas ex iis locis, in quibus tibi [57] habere, mercari nihil liceret. Deinde cur quidquam con- 46
tra leges parasti? Valeret hoc crimen in illa veteri severitate ac dignitate reipublicæ. Nunc non modo te hoc crimine non arguo: sed ne illa quidem communi vituperatione reprehendo. Postremo tu tibi hoc numquam turpe, num- p. 245.
quam criminosum, numquam invidiosum fore putasti, cele- a.
berrimo loco palam tibi ædificari onerariam navem in ea provincia, quam tu cum imperio obtinebas? Quid eos loqui, qui videbant: quid existimare eos, qui audiebant, arbitrabare? inanem te navem esse in Italiam deducturum? navicularium te, cum Romam venisses, esse facturum? Ne illud quidem quisquam poterat suspicari, te habere in Italia maritimum fundum, et ad fructus deportandos onerariam navem comparare? Ejusmodi de te voluisti sermonem esse omnium, palam ut loquerentur, te illam navem parare, quæ prædam ex Sicilia deportaret; et quæ ad ea furta, quæ reliquisses, commearet? Verum hæc omnia, si doces, navem 47
de tua pecunia ædificatam, remitto atque concedo. Sed hoc, homo amentissime, non intelligis priore actione ab ipsis istis tuis Mamertinis laudatoribus esse sublatum? Nam dixit Hejus, princeps civitatis, princeps istius legationis, quæ ad tuam laudationem missa est, navem tibi operis publicis Mamertinorum esse ædificatam, eique faciendæ senatorem Mamertinum publice præfuisse. Reliqua est materies. Hanc Rheginis, ut ipsi dicunt (tametsi tu negare non potes) publice, quod Mamertini materiem non habent, imperavisti. Si et ex quo fit navis, et qui faciunt, 19
imperio tibi tuo, non pretio, præsto fuerunt; ubi tandem istuc latet, quod tu de tua pecunia dicis impensum? At 48
Mamertini in tabulis nihil habent. Primum video, potuisse fieri, ut ex ærario nihil darent. Etenim [58] vel Capitolium, sicut apud majores nostros factum est, publice, gratis, coactis fabris, operisque imperatis, exædificari atque effici potuit: deinde, id quod perspicio (quod et ostendam, cum istos produxero,) ipsorum ex litteris, multas pecunias isti b.

56 *proficisci quoquam potes—licet.*] Scribendum necessario est *posses*, et deinde *liceret*. Cum ex *posses* factum esset *potes*, etiam *liceret* mutari necesse erat in *licet*. Ms. Gu. *proficisceris*, ut supra *comparat* pro *compararat*.

57 *habere, mercari n. lic.*] *Habere* sane suspectum est: Grævioque arridet Lambini correctio *emere*. Nam habere prædia licebat, sed non emere mercaturæ caussa. At *emere* redundabit. Et emere licebat in transmarinis locis, verum non mercaturæ caussa. Ergo et *habere* in hunc modum intelligere possumus: nempe merces ad mercandum.

58 *vel Capitolium*] Opus scilicet longe majus Cybea. Loquitur autem de Capitolio altero, a Catulo restituto —*apud majores nostros:* cum primum Capitolium ædificabatur.

erogatas, in operum locationes falsas atque inanes [59] esse perscriptas. Nam illud minime mirum est, Mamertinos, a quo summum beneficium acceperant, quem sibi amiciorem, quam populo Romano esse cognoverant, ejus capiti litteris suis pepercisse. Sed si argumento est, Mamertinos pecunias tibi non dedisse, quia scriptum non habent; sit argumento, tibi gratis constare navem, quia, quid emeris, aut quid locaveris, scriptum proferre non potes.

49 At enim idcirco navem Mamertinis non imperasti, quod sunt fœderati. Dii approbent. habemus hominem in fetialium manibus educatum: unum, præter ceteros, in publicis religionibus fœderum sanctum et diligentem. omnes, qui ante te prætores fuerunt, dedantur Mamertinis, quod iis navem contra pactionem fœderis imperarint. Sed tamen tu, sancte homo ac religiose, cur Taurominitanis item fœderatis navem imperasti? an hoc probabis, in æqua causa populorum, sine pretio varium jus et disparem conditionem
50 fuisse? Quid, si ejusmodi esse hæc duo fœdera duorum populorum, judices, doceo, ut Taurominitanis nominatim cautum et exceptum sit fœdere, NE NAVEM DARE DEBEANT; [60] Mamertinis, in ipso fœdere sanctum atque perscriptum sit, UTI NAVEM DARE NECESSE SIT: istum autem contra fœdus et Taurominitanis imperasse, et Mamertinis remisisse? num cui dubium poterit esse, quin, Verre prætore, plus Mamertinis Cybea, quam Taurominitanis fœdus opitulatum sit? Recitentur fœdera. [61] MAMERTINORUM ET TAUROMINITANORUM CUM POPULO ROMANO
20 FŒDERA. Isto igitur tuo, quemadmodum ipse prædicas, beneficio; ut res indicat, pretio, atque mercede, minuisti majestatem reipublicæ, minuisti auxilia populi Romani, minuisti copias, majorum virtute ac sapientia comparatas:
p. 246. sustulisti jus imperii, conditionem sociorum, memoriam
a. fœderis. Qui ex fœdere ipso navem vel usque ad oceanum, si imperassemus, sumtu periculoque suo armatam atque ornatam mittere debuerunt; hi, ne in freto ante sua tecta et domos navigarent; ne sua mœnia portusque defenderent, pretio abs te jus fœderis et imperii conditionem emerunt.

59 *esse perscriptas*] i. scriptas in expensis, tanquam consumtas in locationibus operum publicorum. intelligendum autem e principio *video*.

60 *Mamertinis, in ipso—perscr. sit*] Interpunxi post *Mamertinis*: alias corrigendum *præscriptum*, quod non bene congruit verbo *sanctum*. Ordo est: in ipso f. s. a. p. sit, ubi navem dare necesse sit Mamertinis.

61 *Mamertinorum* &c.] Hunc titulum, item alterum c. 21. *Decretum ex Comm.* et c. 22. *Literæ Prætoris* &c. delevit Grævius, quia nec sunt in Mss. notis et edd. vett. additi autem a Lamb. et Grut. quia semper alibi tales tituli ponuntur. Et videntur hi a librariis omissi esse, ut factum animadverti etiam in Orationibus Græcorum et Demosthenis, in quibus etiam a librariis ipsa decreta, leges, epistolæ interdum omissæ temere. Exemplum etiam aliud supra habuimus.

Quid censetis in hoc fœdere faciundo voluisse Mamertinos 51
impendere laboris, operæ, pecuniæ, ne hæc biremis adscriberetur, si id ullo modo possent a nostris majoribus impetrare? [62] Nam, cum hoc munus imperaretur tam grave civitati, inerat, nescio quo modo, in illo fœdere societatis, quasi quædam nota servitutis. Quod tum recentibus suis officiis, integra re, nullis populi Romani difficultatibus, a majoribus nostris fœdere assequi non potuerunt; id nunc, nullo novo officio suo, tot annis post, jure imperii nostri quotannis usurpatum, ac semper retentum, summa in difficultate navium, a C. Verre pretio assecuti sunt.

[63] At hoc solum sunt assecuti, ne navem darent? Ec- 52
quem nautam, ecquem militem, qui aut in classe, aut in præsidio esset, te prætore, per triennium Mamertini dederunt? Denique cum ex senatusconsulto, itemque ex lege 21
Terentia et Cassia frumentum æquabiliter emi ab omnibus Siciliæ civitatibus oporteret; id quoque munus leve atque commune Mamertinis remisisti. Dices, frumentum Mamertinos non debere. Quomodo non debere? an, ut ne venderent? non enim erat hoc genus frumenti ex eo genere, quod exigeretur, sed ex eo, quod emeretur. Te igitur auctore et interprete, ne foro quidem et commeatu Mamertini populum Romanum juvare debuerunt. Quæ tan- 53
dem civitas fuit, quæ deberet? Qui publicos agros arant, certum est, quid ex lege censoria [64] dare debeant. cur iis quidquam præterea ex alio genere imperavisti? Quid? de- b.
cumani num quid præter singulas decumas ex lege Hieronica debent? cur iis quoque statuisti, quantum ex hoc genere frumenti emti darent? [65] Qui sunt immunes, ii certe nihil debent. at his non modo imperasti; verum etiam, quo plus darent, quam poterant, hæc sexagena millia modiúm, quæ Mamertinis remiseras, addidisti. Neque hoc dico; ceteris non recte imperatum esse. Mamertinis, qui erant in eadem causa, quibus superiores omnes prætores, item ut ceteris, imperarant, [66] pecuniamque ex senatus consulto et ex lege dissolverant, his dico non recte remissum. Et, ut hoc beneficium, quemadmodum dicitur, trabali clavo fige-

62 *Nam, cum*] Grævius edidit *Jam* e Ms. reg. Sed et *Nam,* quod libri alii habent, transeundi vim habet sæpe apud Ciceronem.

63 *At hoc solum—darent?*] *Hoc* a Lambino inductum e Mss. efficacius est, quam *At non hoc—darent.* quod est in edd. vett. plerisque, restituitque Grævius. Itaque servavi.

64 *dare debeant*] Ms. Reg. omittit *dare.* eleganter. certe in sequentibus semper est tantum *debent.* Ms. Gu. *darent.* male.

65 *Qui sunt immunes*] Grævius e vestigiis Ms. Reg. corrigit: *Quid immunes? sic certe* &c. Eleganter: et eo ducit etiam Ms. Gu. Sed et vulgatum bene habet.

66 *pecuniamque e SCto—diss.*] Nempe pro frumento altero decumano et emto. In *imperarant* int. frumentum præter decumanum.

ret, cum consilio causam Mamertinorum cognoscit, et de consilii sententia Mamertinis se frumentum non imperare
54 pronuntiat. Audite decretum mercenarii prætoris ex ipsius commentario: cognoscite, quanta in scribendo gravitas, quanta in constituendo jure sit auctoritas. Recita commentarium. DECRETUM EX COMMENTARIO. *Libenter* ait se *facere:* itaque perscribit. Quid, si hoc verbo non esses usus, *Libenter?* nos videlicet invitum te quæstum facere putaremus? *ac de consilii sententia.* præclarum recitari consilium, judices, audistis. Utrum vobis consilium recitari tandem prætoris videbatur, [67] cum audiebatis nomina, an
55 prædonis improbissimi societas atque comitatus? En fœderum interpretes, societatis pactores, religionis auctores. numquam in Sicilia frumentum publice est emtum, quin Mamertinis pro portione imperaretur, antequam hoc delectum præclarumque consilium iste dedit, ut ab his nummos acciperet, ac sui similis esset. Itaque tantum valuit
p. 247. istius decreti auctoritas, quantum debuit ejus hominis, qui,
a. a quibus frumentum emere debuisset, iis decretum vendidisset. Nam statim L. Metellus, ut isti successit, ex C. Sacerdotis, et Sex. [68] Peducæi instituto ac litteris, frumen-
22 tum Mamertinis imperavit. Tum illi intellexerunt, se id,
56 quod [69] a malo auctore emissent, diutius obtinere non posse. Age porro, tu, qui te tam religiosum existimari voluisti interpretem fœderum, cur Taurominitanis frumentum, cur Netinis imperasti? quarum civitatum utraque fœderata est. Ac Netini quidem sibi non defuerunt. nam simul ac pronuntiasti, libenter te Mamertinis quiddam remittere: te adierunt, et eandem suam causam fœderis esse docuerunt. tu aliter decernere in eadem causa non potuisti. Pronuntias, Netinos frumentum dare non oportere: et ab his tamen exigis. Cedo mihi ejusdem prætoris litteras et rerum decretarum, et frumenti imperati, et tritici emti. LITTERÆ PRÆTORIS RERUM DECRETARUM, FRUMENTI IMPERATI, ET FRUMENTI EMTI. Quid potius in hac tanta ac tam turpi inconstantia suspicari possumus, judices, quam id, quod necesse est, aut isti a Netinis pecuniam, cum posceret, non datam; aut id esse actum, ut intelligerent Mamertini, bene se apud istum tam multa [70] pretia ac munera collocasse, cum idem alii juris ex eadem causa non obtinerent?

67 *cum audiebatis nomina*] int. eorum, qui in consilio fuere, cum decretum illud faceret, quod prælectum est.

68 *Peducæi inst. ac literis*] i. e. tabulis, in quibus, quid ipse fecisset, perscriptum erat.

69 *a malo auctore*] v. Clav. in *auctor* n. 11.

70 *pretia ac m.*] v. Clav. in *pretium.* Grævius per hendiadys accipit pro pretiosis muneribus.

Hic mihi etiam audebit mentionem facere Mamertinæ laudationis? in qua quam multa sint vulnera, quis est vestrûm, judices, quin intelligat? [71] Primum, in judiciis, qui decem laudatores dare non potest, honestius est ei, nullum dare, quam illum quasi legitimum numerum consuetudinis non explere. Tot in Sicilia civitates sunt, quibus tu per triennium præfuisti: arguunt ceteræ: paucæ et parvæ, metu repressæ, silent: una laudat. Hoc quid est, nisi intelligere, quid habeat utilitatis vera laudatio; sed tamen ita provinciæ præfuisse, ut hac utilitate necessario sit carendum? Deinde, id quod alio loco ante dixi, quæ est ista tandem laudatio, cujus laudationis legati principes, et publice tibi navem ædificatam, et privatim se ipsos abs te spoliatos expilatosque esse dixerunt? Postremo quid aliud isti faciunt, cum te soli ex Sicilia laudant, nisi testimonio nobis sunt, te omnia sibi esse largitum, quæ tu de republica nostra detraxeris? Quæ colonia est in Italia tam bono jure, quod tam immune municipium, quod per hosce annos tam commoda vacatione sit usum omnium rerum, quam Mamertina civitas per triennium? soli, ex fœdere quod debuerunt, non dederunt: soli, isto prætore, omnium rerum immunes fuerunt: soli in istius imperio ea conditione vitæ fuerunt, ut populo Romano nihil darent, Verri nihil denegarent.

57 58 b.

Verum, ut ad classem, quo ex loco sum digressus, revertar; accepisti a Mamertinis navem [72] contra leges: remisisti contra fœdera. ita in una civitate bis improbus fuisti: cum et remisisti, quod non oportebat, et accepisti, quod non licebat. Exigere te oportuit navem, quæ contra prædones; non quæ cum præda navigaret: quæ defenderet, ne provincia spoliaretur; non quæ [73] nova provinciæ spolia portaret. Mamertini tibi et urbem, quo furta undique deportares, et navem, qua exportares, præbuerunt. illud tibi oppidum receptaculum prædæ fuit: illi homines testes custodesque furtorum: illi tibi et locum furtis et furtorum vehiculum comparaverunt. Itaque ne tum quidem, cum classem avaritia ac nequitia tua perdidisti, navem Mamertinis imperasse ausus es: quo tempore in tanta inopia

23 59

71 *Primum, in jud.*] Edd. pr. et Mss. etiam Gu. *ut in judiciis*, quod Grævius temere restituit. nam nihil est, quod ei respondeat.

72 *contra leges*] Sic Mss. Memm. Reg. Guelf. pro *legem*. bene receptum a Grævio, nec modo, quia *leges* pro lege dicuntur, sed quia melius convenit cum *fœdera*, in quo ipso unum modo fœdus intelligitur.

73 *nova provinciæ spolia*] Grævius *nova* delevit uno Ms. reg. auctore, cui Gu. consentit: nec displicet. Sed tamen *nova* non sapit interpolatorem, et potest intelligi inusitata, non ante audita. Paullo post idem recte ex eodem libro *quo—deportares*, quod melius respondet sequenti *exportares*. Et sic quoque Gu. habet.

navium, tantaque calamitate provinciæ, [74] etiamsi [precario] esset rogandi, tamen ab his impetraretur. reprimebat enim tibi et imperandi vim et rogandi conatum præclara illa,
p. 248. non populo Romano reddita biremis, sed prætori donata
a. Cybea. ea fuit merces imperii, auxilii, juris, consuetudinis, fœderis.

60 Habetis unius civitatis firmum auxilium amissum ac venditum pretio. cognoscite nunc novam prædandi ratio-
24 nem, ab hoc primum excogitatam. Sumtum omnem in classem frumento, stipendio, ceterisque rebus navarcho suo quæque civitas semper dare solebat. [75] Is neque, ut accusaretur a nautis, committere audebat, et [76] civibus suis rationem referre debebat: in illo omni negotio, non modo labore, sed etiam periculo suo versabatur. Erat hoc, ut dico, factitatum semper, nec solum in Sicilia, sed in omnibus provinciis; etiam [77] in sociorum Latinorum stipendio ac sumtu; [78] tum cum illorum auxiliis uti solebamus. Verres post imperium constitutum primus imperavit, ut ea pecunia omnis a civitatibus sibi adnumeraretur, ut is pecu-
61 niam tractaret, quem ipse præfecisset. Cui potest esse dubium, quamobrem et omnium consuetudinem veterem primus immutaris, et tantam utilitatem per alios tractandæ pecuniæ neglexeris, et tantam difficultatem cum crimine, molestiam cum suspicione susceperis? Deinde alii quæstus instituuntur, ex uno genere navali, videte quam multi. accipere a civitatibus pecunias, ne nautas darent: pretio certo missos facere nautas: missorum omne stipendium lucrari: reliquis, quod deberet, non dare. Hæc omnia ex civitatum testimoniis cognoscite. Recita testimonia civi-
25 tatum. TESTIMONIA CIVITATUM. Hunccine hominem?
62 hanccine impudentiam, judices? hanccine audaciam? civitatibus pro numero militum pecuniarum summas descri-

74 *etiamsi [precario] essent rogandi*] Vitiosum esse h. l. *precario* nemo dubitet. Grævius transponit: *precario tamen ab h. i.* nec sic satis placet. Videtur esse glossa in margine scripta.

75 *Is neque—et civ. s.*] v. ad Or. pro Quint. 1.

76 *c. s. rationem referre*] Ms. Reg. *rationes*, quod placet Grævio. nam ille numerus est usitatior. At ego malim *rationem reddere*, propter formam loquendi inusitatam: *rationes alicui referre.* Fortasse tamen verum est *rationes ferre*, quod est in Ms. Gu. et sic dixit Cicero Epp. V, 20.

77 *in sociorum et Latinorum*] Copula *et* delenda est. nam præter socios eos, qui sunt in provinciis, qui hic intelligendi in nomine provinciarum, nulli sunt alii, nisi Latini in Italia.

78 *tum cum illorum auxiliis uti solebamus*] P. Manutius interpretatur de temporibus, quibus propter frequentiam bellorum id factum. male. Pertinet primo ad solos Latinos, quorum auxiliis solis in exercitibus utebantur, unde in exercitibus legiones et cohortes sociorum. Deinde Ciceronis tempore socii Latini Italiæ prope omnes civitatis jus habebant post bellum sociale. Itaque tum ea res, si non tota sublata, certe mutata erat.

bere? certum pretium, [79] sexcenos numos, nautarum mis-
sioni constituere? quos qui dederat, commeatum totius
æstatis abstulerat: [80] iste, quod et nautæ nomine pro sti-
pendio frumentoque acceperat, lucrabatur. Ita quæstus
duplex unius missione fiebat. Atque hæc homo amen- b.
tissimus in tanto prædonum impetu, tantoque periculo
provinciæ, sic palam faciebat, ut et ipsi prædones scirent,
et tota provincia testis esset.

Cum propter istius hanc tantam avaritiam, nomine 63
classis esset in Sicilia, re quidem vera naves inanes, quæ
prædam prætori, non quæ prædonibus metum afferrent;
tamen, cum P. Cæsetius et P. Tadius decem navibus his
semiplenis navigarent, navem quandam, piratarum præda
refertam, non ceperunt, sed abduxerunt, onere suo plane
captam atque depressam. Erat ea navis plena juventutis
formosissimæ, plena argenti facti, atque signati, multa cum
stragula veste. Hæc una navis a classe nostra non capta est,
sed inventa ad Megaridem; qui locus est non longe a Sy-
racusis. Quod ubi isti nuntiatum est; tametsi in acta cum
mulierculis jacebat ebrius, erexit se tamen, et statim quæ-
stori legatoque suo custodes misit complures, ut omnia sibi
integra quam primum exhiberentur. Appellitur navis Sy- 64
racusas: exspectatur ab omnibus [81] supplicium de captivis.
Iste, quasi præda sibi advecta, non prædonibus captis; si
qui senes aut deformes erant, eos in hostium numero ducit:
qui aliquid formæ, ætatis, artificiique habebant, abducit
omnes, nonnullos scribis suis, filio [82] cohortique distribuit:
[83] symphoniacos homines sex cuidam amico suo Romam
muneri misit. nox illa tota exinaniunda navi consumitur.
Archipiratam ipsum videt nemo, de quo supplicium sumi
oportuit. hodieque omnes [84] sic habent persuasum, (quid

79 *sexcenos numos*] Sic correxi vulgatum *sexcentenos*, ut habuit Ms. Cujacii, habet Guelf. Edd. pr. habent *sexcentos*, quod corrigendum erat *sexcenos*, non *sexcentenos*: erat enim vitium ab inscitia librariorum ortum, ut sæpe alibi. v. Drakenb. ad Liv. XLV, 16. Vulgatum est e conjectura Hotomanni.

80 *iste, quod et nautæ n.*] Malunt viri docti e Ms. Memmii, *quod ejus n. n.* ut est et in Gu. idque recepit Grævius. Sed friget *ejus*, meliusque simpliciter foret *quod nautæ n.* si qui missionem acceperat. malim *iste et, quod n. n.* nempe lucrabatur pecuniam pro missione, et stipendium nautæ. Post cum Grævio *ita* dedi pro *itaque* e Mss. Reg. Franc. et Gu.

81 *supplicium sumi de captivis putatur*] A Ms. Reg. abest *sumi putatur.* recte. Ms. Gu. *exsp. a. o. supplicium. iste* &c.

82 *cohortique*] Non prætoriæ, quæ proprie dicitur, ut Hotomannus interpretatur, sed ei, quam sæpe dicit, medico, præconi, lictoribus &c.

83 *symphoniacos homines*] *Homines* bene restituit Grævius, quod et Mss. et edd. pr. habent. Omisit primus P. Manut. ed. 1540. quem Rob. Steph. in ed. sec. 1543. (nam prima 1539. habet) aliique secuti sunt. Abest tamen Ms. Gu.

84 *sic habent persuasum*] Sic edd. vett. consensu, usque ad Rob. Steph. ed. 2. qui *persuasum* omisit, nescio quo auctore. at abest Mss. pluribus,

ejus sit, vos conjectura quoque assequi debetis,) istum clam
26 a piratis ob hunc archipiratam pecuniam accepisse. Con-
65 jectura bona est. Judex esse bonus nemo potest, qui suspi-
p. 249. cione certa non movetur. Hominem nostis; consuetudi-
a. nemque omnium tenetis: qui ducem prædonum aut hostium ceperit, quam libenter eum palam ante oculos omnium esse patiatur. Hominem in tanto conventu Syracusis vidi neminem, judices, qui archipiratam captum vidisse se diceret; cum omnes, ut mos est, ut solet fieri, concurrerent, quærerent, videre cuperent. Quid accidit, cur tantopere iste homo occultaretur, ut eum ne casu quidem quisquam adspicere posset? [85] Homines maritimi Syracusis, qui sæpe istius ducis nomen audissent, cum eum sæpe timuissent, cum ejus cruciatu atque supplicio pascere oculos, animumque exsaturare vellent; potestas adspiciendi nemini facta
66 est. Unus plures prædonum duces vivos cepit P. Servilius, quam omnes antea. Ecquando igitur isto fructu quisquam caruit, ut videre piratam captum non liceret? At contra, quacumque iter fecit, hoc jucundissimum spectaculum omnibus vinctorum captorumque hostium præbebat. Itaque ei concursus undique fiebant, ut non modo ex his oppidis, qua ducebantur, sed etiam ex finitimis, visendi causa, convenirent. Ipse autem triumphus quamobrem omnium triumphorum gratissimus populo Romano fuit atque jucundissimus? quia nihil est victoria dulcius. nullum est autem testimonium victoriæ certius, quam, quos sæpe metueris,
67 eos te vinctos ad supplicium duci videre. Hoc tu quamobrem non fecisti? quamobrem ita iste pirata celatus est, quasi eum adspicere nefas esset? quamobrem supplicium non sumsisti? quam ob causam hominem reservasti? ecquem audisti in Sicilia antea captum archipiratam, qui non securi percussus sit? unum cedo auctorem tui facti: unius profer exemplum. Vivum tu archipiratam servabas, quem
b. per triumphum, credo, quem ante currum tuum duceres. Neque enim quidquam erat jam reliquum, nisi ut, classe populi Romani pulcherrima amissa, provinciaque lacerata,
27 triumphus navalis tibi decerneretur. Age porro, custodiri
68 ducem prædonum novo more, quam securi feriri omnium exemplo magis placuit. Quæ sunt istæ custodiæ? apud quos homines? quemadmodum est asservatus? [86] Lautumias

unde delevit Grævius. Sane *habere* occurrit, pro credere, opinari; sed mihi tamen h. l. durius videtur. itaque imitari Grævium non sustinui.

85 *Homines maritimi Syracusis*] Sic pro *Mamertini* primi capite sequente, ubi clare *maritimi homines* sunt, bene edidere Hervagius et Victorius. sic Ms. Guelf. habet. opponuntur *mediterraneis*, qui sunt a rebus maritimis alieni.

86 *Lautumias Syrac.*] De his operæ pretium sit legere tradita Dorvillio in Itinere Siculo p. 180.

Syracusanas omnes audistis: plerique nostis. Opus est in-
gens magnificum regum ac tyrannorum. totum est ex saxo
in mirandam altitudinem depresso, et multorum operis pe-
nitus exciso. nihil tam clausum ad exitus, nihil tam septum
undique, nihil tam tutum ad custodias, nec fieri, nec cogi-
tari potest. In has lautumias, si qui publice custodiendi
sunt, etiam ex ceteris oppidis Siciliæ deduci imperantur.
Eo quod multos captivos cives Romanos conjecerat, et quod 69
eodem ceteros piratas contrudi imperarat; intellexit, si hunc
subditicium archipiratam in eandem custodiam dedisset, fo-
re, ut a multis, illis in lautumiis, [87] verus ille dux quære-
retur. Itaque hominem huic optimæ tutissimæque custo-
diæ non audet committere. denique Syracusas totas timet:
Amandat hominem. quo? Lilybæum fortasse. Video: ta-
men homines maritimos non plane reformidat. Minime,
judices. Panormum igitur? Audio: quamquam Syracusis,
quoniam in Syracusano captus erat, maxime, si minus sup-
plicio affici, at custodiri oportebat. Ne Panormum qui-
dem. Quid igitur? quo putatis? Ad homines a piratarum 70
metu et suspicione alienissimos: a navigando rebusque ma-
ritimis remotissimos, ad Centuripinos, homines maxime
mediterraneos, summos aratores; qui nomen numquam ti-
muissent maritimi prædonis; unum, te prætore, horruissent
Apronium, terrestrem archipiratam. Et, ut quivis facile p. 250,
perspiceret, id ab isto actum esse, ut ille suppositus, facile a.
et libenter, se illum, qui non erat, esse simularet; imperat
Centuripinis, ut is victu ceterisque rebus quam liberalissi-
me commodissimeque habeatur. Interea Syracusani, [88] ho- 28
mines periti et humani, qui non modo ea, quæ perspicua 71
essent, videre, verum etiam occulta suspicari possent; [89] ha-
bebant rationem omnes quotidie piratarum, qui securi fe-
rirentur: quam multos esse oporteret, ex ipso navigio,
[90] quod erat captum, et ex remorum numero conjiciebant.
Iste, quod omnes, qui artificii aliquid habuerant, aut for-
mæ, removerat atque abduxerat, reliquos si, ut consuetudo
est, universos ad palum alligasset, clamorem populi fore
suspicabatur, cum tanto plures abducti essent, quam relicti.
Propter hanc causam, cum instituisset alios alio tempore
producere; tamen in tanto conventu nemo erat, quin ratio-

87 *verus ille dux quæreretur*] Ne piratæ, in lautumiis qui essent, et illum archipiratam nossent, hunc non agnoscerent, et verum archipiratam desiderarent; v. Clav. in *quærere*.

88 *homines periti et humani*] v. Clav. in *humanus*.

89 *habebant rationem omnes q. p.*] Offendit me *omnes*. An *omnium* est legendum?

90 *quod erat captum et ex remorum n.*] Sic pro vulgato *q. e. factum sex r. n.* recepi cum Grævio e Mss. aliquot, in his Gu. Respondent sibi clare *ex magnitudine*—et *ex numero remorum*. Sic olim edidit Lambinus.

nem numerumque haberet, et reliquos non desideraret so-
72 lum, sed etiam posceret et flagitaret. Cum maximus nu-
merus deesset, tum iste homo nefarius in eorum locum,
quos domum suam de piratis abduxerat, substituere et sup-
ponere cœpit cives Romanos, quos in carcerem antea con-
jecerat: quorum alios, Sertorianos milites fuisse insimula-
bat, et ex Hispania fugientes ad Siciliam appulsos esse dice-
bat: alios, qui a prædonibus erant capti, cum mercaturas
facerent, [91] aut aliquam ob causam navigarent, sua volun-
tate cum piratis fuisse arguebat. Itaque alii cives Romani,
ne cognoscerentur, capitibus obvolutis e carcere ad palum
atque ad necem rapiebantur: alii, cum a multis civibus Ro-
manis recognoscerentur, ab omnibus defenderentur, securi
feriebantur. Quorum ego de acerbissima morte crudelissi-
moque cruciatu dicam, cum eum locum tractare cœpero:
et ita dicam, ut, si me in ea querimonia, quam sum habi-
5. turus de istius crudelitate, et de civium Romanorum in-
dignissima morte, non modo vires, verum etiam vita defi-
73 ciat, id mihi præclarum et jucundum putem. Hæc igitur
est gesta res, hæc victoria præclara: myoparone piratico
capto, dux liberatus, symphoniaci Romam missi: formosi
homines, et adolescentes, et artifices domum abducti: in
eorum locum, et ad eorum numerum cives Romani ho
stilem in modum cruciati et necati: omnis vestis ablata:
29 omne aurum et argentum ablatum et aversum. At quem-
admodum ipse sese induit priore actione? qui tot dies ta-
cuisset, repente in M. Annii, hominis splendidissimi, testi-
monio, [92] cum is civem Romanum dixisset, archipiratam
negasset securi esse percussum, exsiluit; conscientia sceleris,
et furore ex maleficiis concepto excitatus dixit, se, quod
sciret, sibi crimini datum iri, pecuniam accepisse, neque de
vero archipirata sumsisse supplicium, ideo securi non per-
74 cussisse: domi esse apud sese archipiratas dixit duos. O cle-
mentiam populi Romani, seu potius patientiam miram ac
singularem! Civem Romanum securi esse percussum, An-
nius, eques Romanus dicit: taces. archipiratam negat: fate-
ris. [93] fit in eo gemitus omnium et clamor, cum tamen a

91 *aut aliquam ob causam*] Sic edd. vett. et Mss. Hotomannus ex uno Ms. addidit glossam *aliam*, quam miror Gruterum admisisse. Delevit bene Grævius. Frequens est ap. Ciceronem *aliquis*, pro *alius quis*. v. Clav.

92 *cum is cives Rom. dixisset, et arch.*] Edd. pr. habent compendium *Ci. Ro.* inde factum explanate *Cives Rom.* Aliquot tamen scripti, etiam Gu. habent *civem Rom.* quod recepit Grævius. bene: nam non de universo hoc crimine loquitur, sed de eo cive, qui pro archipirata est interfectus, et mox est: *Civem Rom. securi esse percussum, A. eques R. dicit.* Ceterum copula *et* melius et efficacius abesset. natam puto e terminatione verbi præcedentis. Et abest Gu. itaque delevi.

93 *fit in eo g.*] *In eo* delevit Grævius e Ms. Reg. et abest Gu. Mihi latinius *in eo*, quam ut a librario natum videatur.

præsenti supplicio tuo se continuit populus Romanus et re-
pressit, et [94] salutis suæ rationem judicum severitati reser-
vavit. Qui sciebas tibi crimini datum iri? quamobrem
sciebas? quamobrem etiam suspicabare? inimicum habebas
neminem. si haberes, tamen non ita vixeras, ut metum ju-
dicii propositum habere deberes. An te, id quod fieri so-
let, conscientia timidum suspiciosumque faciebat? Qui igi-
tur, [95] cum esses in imperio, jam tum judicium et crimen
horrebas: reus cum tot testibus coarguare, potes de damna-
tione dubitare? Verum, si crimen hoc metuebas, ne quis 75
abs te suppositum esse diceret, qui pro archipirata securi fe- p. 251.
riretur; utrum tandem tibi ad defensionem firmius fore pu- a.
tasti, in judicio, coactu atque efflagitatu meo, producere
ad ignotos tanto post eum, quem archipiratam esse diceres;
an recenti re, Syracusis, apud notos, inspectante Sicilia pæne
tota, securi ferire? Vide, quid intersit, utrum faciendum
fuerit. In illo reprehensio nulla esse potuit: hic defensio
nulla est. Itaque illud semper omnes fecerunt: hoc quis
ante te, quis præter te fecerit, quæro. Piratam vivum te-
nuisti. Quem ad finem? dum cum imperio fuisti. quam-
obrem? quam ob causam? quo exemplo? cur tamdiu?
cur, inquam, civibus Romanis, quos piratæ ceperant, se-
curi statim percussis, ipsis piratis lucis usuram tam diutur-
nam dedisti? Verum esto: sit tibi illud liberum omne tem- 76
pus, quod cum imperio fuisti. etiamne privatus? etiamne
reus? etiamne pæne damnatus, hostium duces privata in do-
mo retinuisti? unum, alterum mensem, prope annum deni-
que, domi tuæ piratæ, a quo tempore capti sunt, quoad
per me licitum est, fuerunt; hoc est, quoad per M'. Aci-
lium Glabrionem licitum est; qui, postulante me, produci
atque in carcerem condi imperavit. Quod est hujusce rei 30
jus? quæ consuetudo? quod exemplum? Hostem acerri-
mum atque infestissimum populi Romani, seu potius com-
munem hostem gentium nationumque omnium, quisquam
omnium mortalium privatus intra mœnia domi suæ retine-
re poterit? Quid, si pridie, quam a me tu coactus es confi- 77

94 *salutis tuæ rationem*] Hoc nunquam intelligere potui, nec verum credidi. Nam totum hoc eleganter dictum est pro *et salutem tuam judicibus reservavit.* Hoc autem non fecit populus. Grævius e Ms. Reg. dedit *salutis suæ*, quod cum et in Gu. sit, interea, dum quid melius reperiatur, recepi; quia tamen intelligi potest. Verbum *reservavit* non convenit curæ salutis; sed pœnæ ultioni &c. Alibi hoc dicitur *permisit, commisit.*

95 *cum esses in imperio*] Sic edd. pr. idque verum. *In imperio* h. l. aptius est, quam *cum imperio:* nam illud refertur ad honorem, hoc ad potestatem. Illud sequentibus aptum, non hoc. v. Clav. in *Imperium* de his formulis. Aliter est infra, *omne tempus quod cum imperio fuisti:* nam ibi refertur ad jus belli gerendi. In illo loco Grævius non bene recepit *quoad* pro *quod:* est hoc elegantius.

teri, civibus Romanis securi percussis, prædonum ducem
vivere, apud te habitare: si, inquam, pridie domo tua pro-
b. fugisset, si aliquam manum contra populum Romanum fa-
cere potuisset, quid diceres? Apud me habitavit; mecum
fuit: ego illum ad judicium meum, quo facilius crimen ini-
micorum diluere possem, vivum atque incolumen reser-
vavi. Itane vero? tu tua pericula communi periculo de-
fendes? tu supplicia, quæ debentur hostibus victis, ad tuum,
non ad populi Romani tempus conferes? populi Romani
hostis privatis custodiis asservabitur? At etiam qui trium-
phant, [96] eoque diutius vivos hostium duces servant, ut,
his per triumphum ductis, pulcherrimum spectaculum, fru-
ctumque victoriæ populus Romanus percipere possit; tamen
cum de foro in Capitolium currum flectere incipiunt, illos
duci in carcerem jubent: idemque dies et victoribus impe-
78 rii, et victis vitæ finem facit. [97] Et nunc cuiquam credo
esse dubium, quin tu id commissurus non fueris, præsertim
cum statuisses, ut ais, tibi causam esse dicendam, ut ille ar-
chipirata non potius securi feriretur, quam, quod erat ante
oculos positum, tuo periculo viveret. Si enim esset mor-
tuus, tu, qui crimen ais te metuisse, quæro, cui probares?
cum constaret, istum Syracusis ab nullo visum esse archipi-
ratam, ab omnibus desideratum: cum dubitaret nemo, quin
abs te pecunia liberatus esset: cum vulgo loquerentur, sup-
positum in ejus locum, quem pro illo probare velles: cum
tute fassus esses, te id crimen tanto ante metuisse: si eum
diceres esse mortuum, quis te audiret? nunc, cum vivum
istum nescio quem produces, [98] tamenne id credi voles?
79 Quid, si aufugisset? si vincla rupisset ita, ut Nico ille, no-
bilissimus pirata fecit, quem P. Servilius, qua felicitate ce-
perat, eadem recuperavit? quid diceres? Verum hoc erat.
si ille semel verus archipirata securi percussus esset; pecu-
niam illam non haberes. si hic falsus esset mortuus, aut pro-
fugisset; non esset difficile alium in suppositi locum suppo-
p. 252. nere. Plura dixi, quam volui, de illo archipirata: et tamen
a. ea, quæ certissima sunt hujus criminis argumenta, præter-

96 *eoque—servant*] Grævius correxit *eo* et *reservant*, nimium tribuens Ms. Regio, quocum in *reservant* consentit Gu. Structura periodi non patitur. nam *tamen* refertur ad subjectum *qui triumphant* &c. Tum *vivos* non patitur legi *reservare*, sed *servare* requirit. Si *vivos* absit, concedam.

97 *Et nunc cuiquam credo esse dubium*] Est manifeste oratio ironica: ejus forma legitima requirit, *Et nunc c. c. est dubium.* Libri valde fluctuant. Edd. pr. *Et non credo esse dubium.* Aldus: *et nunc c. esse d.* P. Manutius 1540. *est nunc credo cuiquam dubium*, quem multi secuti sunt. melius. Vulgatum quidem vitiosum mihi videtur.

98 *tamenne id credi voles*] Est hoc sane e mera conjectura Hotomanni. nec ausim affirmare, Ciceronis esse. Sed tamen intelligi potest, et aptum est argumentationi. Quod est in libris scr. et edd. pr. restituitque Grævius: *tamen te derideri vides*, plane nihili est, et alienum ab argumentatione: *Cui probares?—quis audiret?*—Sequi debet hujusmodi quid: ergo nec hoc credi potest, vel credetur.

misi. Volo enim mihi totum esse crimen hoc integrum. est certus locus, certa lex, certum tribunal, quo hoc reservetur.

Hac tanta præda auctus, mancipiis, argento, veste lo- 31
cupletatus, nihilo diligentior ad classem ornandam, milites 80
revocandos alendosque esse cœpit: cum ea res non solum provinciæ saluti, verum etiam ipsi prædæ esse posset. Nam æstate summa, quo tempore ceteri prætores obire provinciam, et concursare consueverunt, aut etiam in tanto prædonum metu et periculo ipsi navigare; eo tempore ad luxuriam, libidinesque suas, 99 domo sua regia [quæ regis Hieronis fuit, qua prætores uti solent,] contentus non fuit. tabernacula, quemadmodum consueverat temporibus æstivis, quod antea jam demonstravi, carbaseis intenta velis, collocari jussit in litore; quod est litus in Insula Syracusis post Arethusæ fontem, propter ipsum introitum, atque ostium portus, amœno sane et ab arbitris remoto loco.
Hic dies æstivos sexaginta prætor, populi Romani custos, 81
defensorque provinciæ, sic vixit, ut muliebria quotidie convivia essent, vir accumberet nemo præter ipsum et prætextatum filium. tametsi recte sine exceptione dixeram, virum, cum isti essent, neminem fuisse. Nonnumquam etiam libertus Timarchides adhibebatur. mulieres autem nuptæ nobiles, præter unam mimi Isidori filiam, quam iste, propter amorem, ab Rhodio tibicine abduxerat, Pippa quædam, uxor Æschrionis Syracusani: de qua muliere plurimi versus, qui in istius cupiditatem facti sunt, tota Sicilia percelebrantur. Erat et Nice, facie eximia, ut prædicatur, uxor 82
Cleomenis Syracusani. Hanc Cleomenes vir amabat: ve- b.
rumtamen hujus libidini adversari nec poterat, nec audebat; et simul ab isto donis beneficiisque plurimis 100 devinciebatur. Illo autem tempore iste, tametsi ea est hominis impudentia, quam nostis, ipse tamen, cum vir esset Syracusis, uxorem ejus parum poterat animo soluto ac libero tot in acta dies secum habere. Itaque excogitat rem singularem. naves, quibus legatus præfuerat, Cleomeni tradit: classi populi Romani Cleomenem Syracusanum præesse jubet, 1 atque imperare. Hoc eo facit, ut ille non solum abesset a do-

99 *domo sua regia, quæ — solent*] Primum, *quæ—solent*, est sine dubio lacinia assuta ex adscriptione glossatoris e IV, 53. ut supra c. 12. itaque uncis inclusi. Sed etiam *sua* non placet: non convenit, *qua prætores uti solent*. Sed et hoc spurium videtur. nam hoc quoque dictum et notum erat.

100 *devinciebatur*] Si libri juvarent, mallem *deliniebatur*: quod huic rei utique aptius foret.

1 *atque imperare*] Recepi cum Grævio lectionem duorum Mss. et Gu. olim probatam Lambino, quæ et sine libris recipienda erat. nam vulgata *imperat* plane frigida est. *jubet atque imperat*. Est in altera quoque *imperare* pleonasmus, sed numeri causa adsumtus.

mo tum, cum navigaret; sed etiam libenter cum magno honore beneficioque abesset: ipse autem, remoto, atque ablegato viro, non liberius, quam ante, (quis enim umquam istius libidini obstitit?) sed paullo solutiore tamen animo secum illam haberet, si non tamquam virum, at tamquam
83 æmulum removisset. Accipit navem sociorum atque ami-
32 corum Cleomenes Syracusanus. Quid primum aut accusem, aut querar, judices? Siculone homini, legati, quæstoris, prætoris denique potestatem, honorem, auctoritatem dari? Si te impediebat ista conviviorum mulierumque occupatio; ubi quæstores? ubi legati? [2][ubi ternis denariis æstimatum frumentum? ubi muli? ubi tabernacula? ubi tot tantaque ornamenta magistratibus et legatis a senatu populoque Romano permissa et data?] denique ubi præfecti et tribuni tui? Si civis Romanus dignus isto negotio nemo fuit; quid civitates, quæ in amicitia fideque populi Romani perpetuo manserant? ubi Segestana? ubi Centuripina civitas? quæ tum officiis, fide, vetustate, tum etiam cogna-
84 tione populi Romani nomen attingunt. O dii immortales!
p. 253. a. Quid? si harum ipsarum civitatum militibus, navibus, navarchis, Syracusanus Cleomenes jussus est imperare? non omnis honos ab isto dignitatis, æquitatis, officiique sublatus est? Ecquod in Sicilia bellum gessimus, quin Centuripinis sociis, Syracusanis hostibus uteremur? atque hæc omnia ad memoriam vetustatis, non ad contumeliam civitatis referri volo. Itaque ille vir clarissimus, summusque imperator, M. Marcellus, cujus virtute captæ, misericordia conservatæ sunt Syracusæ, habitare in ea parte urbis, quæ insula est, Syracusanum neminem voluit. Hodie, inquam, Syracusanum in ea parte habitare non licet. [3]est enim locus, quem vel pauci possint defendere. Committere igitur eum non fidelissimis hominibus noluit: simul quod ab illa parte urbis navibus aditus ex alto est. Quamobrem qui nostros exercitus sæpe excluserant, iis claustra loci commit-
85 tenda non existimavit. Vide, quid intersit [4]inter tuam libidinem majorumque auctoritatem: inter amorem furoremque tuum, et illorum consilium atque prudentiam. Illi aditum litoris Syracusanis ademerunt: tu maritimum imperium concessisti. Illi habitare in eo loco Syracusanum, quo naves accedere possent, noluerunt: tu classi et navibus

2 *ubi ternis denariis—permissa et data*] In his miror neminem hæsisse. At quid ista sibi hic volunt, ubi homines enarrantur, quibus honos iste et potestas mandari legitime posset? Certe ista aliunde huc migraverunt.

3 *est e. l. quem v. p. possunt def.*] Grævius e Ms. suo Reg. *possent*, quod est et in Gu. vitiose. Immo *possint*, propter *est*.

4 *inter tuam libidinem majorumque auctoritatem*] Est nihil aliud, quam quod sequitur.

Syracusanum præesse voluisti. quibus illi urbis suæ partem ademerunt, iis tu nostri imperii partem dedisti; et, quorum sociorum opera Syracusani nobis dicto audientes sunt, eos Syracusanis dicto audientes esse jussisti.

Egreditur Centuripina quadriremi Cleomenes e portu: 33
sequitur Segestana navis, Tyndaritana, Herbitensis, Hera- 86
cliensis, Apolloniensis, Haluntina: præclara classis in speciem, sed inops et infirma, propter dimissionem propugnatorum atque remigum. Tamdiu in imperio suo classem iste prætor diligens vidit, quamdiu convivium ejus flagitiosissimum prætervecta est. ipse autem, qui visus multis diebus non esset. tum se tamen in conspectum nautis paullis-
per dedit. [5] Stetit soleatus prætor populi Romani cum pal- b.
lio purpureo, tunicaque talari, muliercula nixus in litore. Jam hoc ipso istum vestitu Siculi civesque Romani permulti
sæpe viderunt. Posteaquam paullum provecta classis est, 87
et Pachynum quinto die denique appulsa est; nautæ fame coacti, radices palmarum agrestium, quarum erat in illis locis, sicut in magna parte Siciliæ, multitudo, colligebant, et his miseri perditique alebantur. Cleomenes autem, qui alterum se Verrem cum luxuria atque nequitia, tum etiam imperio, putaret; similiter totos dies, in litore tabernaculo
posito, perpotabat. Ecce autem repente, ebrio Cleomene, 34
esurientibus ceteris, nuntiatur piratarum naves esse [6] in portu Edissæ. nam ita is locus nominatur. nostra autem classis erat in portu Pachyni. Cleomenes autem, quod erat terrestre præsidium non re, sed nomine, sperabat, iis militibus, quos ex eo loco deduxisset, explere se [7] numerum nautarum et remigum posse. Reperta est eadem istius hominis avarissimi ratio in præsidiis, quæ in classibus. nam
erant perpauci reliqui, ceterique dimissi. Princeps Cleome- 88
nes in quadriremi Centuripina malum erigi, vela fieri, præcidi ancoras imperavit: et simul, ut se ceteri sequerentur, signum dari jussit. Hæc Centuripina navis erat incredibili celeritate velis. nam scire isto prætore nemo poterat, quid quæque navis remis facere posset: etsi in hac quadriremi, propter honorem et gratiam Cleomenis, minime multi remiges et milites deerant. Evolarat jam e conspectu fere fugiens quadriremis, cum etiam tunc ceteræ naves suo in
loco moliebantur. Erat animus in reliquis. quamquam erant 89

5 *Stetit soleatus*] Loci elegantiam prædicat Quintil. Inst. Or. VIII, 3. Mox pro *Jam*, quod hic nullam vim habet, quam quidem videam, puto scribendum *Nam*.

6 *in portu Edissæ*] v. Clav. in Ind. Geogr.

7 *numerum nautarum ac remigum*] *Nautæ* hic ut c. 50. propugnatores, aut, qui supra cum remigibus conjungebantur ut infra *milites*. ante de omnibus, qui in navi sunt, dicebantur: *se in conspectum nautis paullisper dedit*: item: *nautæ, fame coacti* &c.

p. 254. pauci, quoquo modo sese res habebat, pugnare tamen se
a. velle clamabant: et, quod reliquum vitæ viriumque fames
fecerat, id ferro potissimum reddere volebant. Quodsi
Cleomenes non tanto ante fugisset, aliqua ad resistendum
ratio fuisset. Erat enim sola illa navis constrata, et ita
magna, ut propugnaculo ceteris posset esse. quæ, si in præ-
donum pugna versaretur, urbis instar habere inter illos pi-
raticos myoparones videretur: sed tunc inopes relicti a
duce, præfectoque classis, eundem necessario cursum tenere
90 cœperunt. Pelorum versus, ut ipse Cleomenes, ita ceteri
navigabant. neque hi tamen tam prædonum fugiebant im-
petum, quam imperatorem sequebantur. Tum ut quisque
in fuga postremus, ita periculo princeps erat. postremam
enim quamque navem piratæ primam adoriebantur. Ita
prima Haluntinorum navis capitur, cui præerat Haluntinus,
homo nobilis, Philarchus; quem ab illis prædonibus Lo-
crenses postea publice redemerunt: ex quo vos priore actio-
ne jurato rem omnem causamque cognostis. Deinde Apol-
loniensis navis capitur, et ejus præfectus Anthropinus occi-
35 ditur. Hæc dum aguntur, interea Cleomenes jam ad [8] Pe-
91 lori litus pervenerat: jam sese in terram e navi ejecerat,
quadriremem que in salo fluctuantem reliquerat. Reliqui
præfecti navium, cum in terram imperator exisset, cum ipsi
neque repugnare, neque mari effugere ullo modo possent,
appulsis ad Pelorum navibus, Cleomenem persecuti sunt.
Tunc prædonum dux Heracleo, repente, præter spem, non
sua virtute, sed istius avaritia nequitiaque victor, classem
pulcherrimam populi Romani, in litus expulsam et ejectam,
cum primum advesperasceret, inflammari incendique jussit.
92 O tempus miserum, atque acerbum provinciæ Siciliæ! o ca-
b. sum illum multis innocentibus calamitosum atque funestum!
o istius nequitiam ac turpitudinem singularem! Una atque
eadem nox erat, qua prætor amoris turpissimi flamma, ac
classis populi Romani prædonum incendio conflagrabat.
Affertur nocte intempesta gravis hujusce mali nuntius Syra-
cusas: curritur ad prætorium, quo istum e convivio illo
præclaro reduxerant paullo ante mulieres cum cantu atque
symphonia. Cleomenes, quamquam nox erat, tamen in
publico esse non audet: includit se domi: neque aderat
93 uxor, quæ consolari hominem in malis posset. Hujus au-
tem præclari imperatoris ita erat severa domi disciplina, ut
in re tanta, in tam gravi nuntio nemo admitteretur, nemo
esset, qui auderet aut dormientem excitare, aut interpellare

8 *Pelori litus*] Ant. Augustinus hic *Elori*, et paullo post *Elorium* corrigebat: quod rationibus locorum melius consentire demonstrat Cluverius Sicil. antiqu.

vigilantem. Jam vero, re ab omnibus cognita, concursa-
bat urbe tota maxima multitudo. non enim, sicut antea con-
suetudo erat, prædonum adventum significabat [9] ignis e spe-
cula sublatus aut tumulo; sed flamma ex ipso incendio na-
vium et calamitatem acceptam et periculum reliquum nun-
tiabat. Cum prætor quæreretur, et constaret, ei neminem 36
nuntiasse; fit ad domum ejus cum clamore concursus atque 94
impetus. Tum iste [10] excitatus exit, audit rem omnem ex
Timarchide: sagum sumit. Lucebat jam fere: procedit in
medium, vini, somni, stupri plenus. Excipitur ab omni-
bus ejusmodi clamore, ut ei Lampsaceni periculi similitudo
versaretur ante oculos. Hoc etiam majus hoc videbatur,
quod in odio simili multitudo hominum hæc erat maxima.
Tum [11] istius acta commemorabantur: tum flagitiosa illa
convivia: tum appellabantur a multitudine mulieres nomi-
natim: tum quærebatur ex ipso palam, tot dies continuos, p. 255.
per quos numquam visus esset, ubi fuisset, quid egisset? a.
tum imperator ab isto præpositus Cleomenes flagitabatur:
neque quidquam propius est factum, quam ut illud Uti-
cense exemplum de Hadriano transferretur Syracusas, ut
duo sepulcra duorum prætorum improborum, duabusque
in provinciis constituerentur. verum habita est a multitudi-
ne ratio temporis, habita est tumultus, habita etiam digni-
tatis existimationisque communis, quod is est conventus Sy-
racusis civium Romanorum, ut non modo illa provincia,
verum etiam hac republica dignissimus existimetur. Con- 95
firmant ipsi se, [12] cum iste etiam tum semisomnis stuperet:
arma capiunt: totum forum atque Insulam, quæ est urbis
magna pars, complent. Unam illam solam noctem prædo-
nes ad Pelorum commorati, cum fumantes etiam nostras
naves reliquissent, accedere incipiunt ad Syracusas. Qui
videlicet sæpe audissent, nihil esse pulchrius, quam Syracu-
sarum mœnia ac portus, statuerant, sese, si ea Verre præ-
tore non vidissent, numquam esse visuros. Ac primo ad 37
illa æstiva prætoris accedunt, ipsam illam ad partem litoris, 96
ubi iste per eos dies, tabernaculis positis, castra luxuriæ
collocarat. quem posteaquam inanem locum offenderunt, et
prætorem commovisse ex eo loco castra senserunt; statim

9 *ignis e specula sublatus aut tumulo*] De ratione antiquorum significandi per ignes sublatos legant studiosi Polybium Exc. L. X. c 38.

10 *excitatus exit*] Non domo, sed e cubiculo. Itaque non propter unum Ms. Reg. cum Grævio tollam *exit*.

11 *istius acta commemorabantur*] Memmius *acta* intelligebat de loco; unde corrigebat *commemorabatur*, quod et probatum est viris doctis, nec tamen receptum, nisi a Lambino. Sane ingeniose. Me tamen impedit, quod paullo post in istis sermonibus hominum est, *ubi fuisset, quid egisset.*

12 *cum is etiam tum*] Recte Lambinus corrigit *cum iste etiam:* ut nos supra. Ms. Gu. *hic.*

sine ullo metu in portum ipsum penetrare cœperunt. Cum
in portum dico, judices, (explanandum est enim diligentius,
eorum causa, qui locum ignorant,) in urbem dico, atque in
urbis intimam partem venisse piratas. [13] Non enim portu
illud oppidum clauditur, sed urbe portus ipse cingitur et
concluditur: non ut alluantur a mari mœnia extrema, sed
97 influat in urbis sinum portus. Hic, te prætore, Heracleo
b. archipirata cum quatuor myoparonibus parvis ad arbitrium
suum navigavit. Pro, dii immortales! piraticus myoparo,
cum imperium populi Romani, nomen, ac fasces essent Syracusis, usque ad forum, et ad omnes urbis crepidines accessit: quo neque Karthaginiensium gloriosissimæ classes, cum mari plurimum poterant, multis bellis sæpe conatæ, umquam adspirare potuerunt; neque populi Romani invicta ante te prætorem gloria illa navalis, umquam, tot Punicis Siciliensibusque bellis, penetrare potuit: qui locus ejusmodi est, ut ante Syracusani in mœnibus suis, in urbe, in foro hostem armatum ac victorem, quam in portu ullam ho-
98 stium navem viderent. Hic, te prætore, prædonum naviculæ pervagatæ sunt, [14] quo Atheniensium classis sola post hominum memoriam CCC navibus, vi ac multitudine invasit; quæ in eo ipso portu, loci ipsius portusque natura, victa atque superata est. Hic primum opes illius civitatis victæ, comminutæ, depressæque sunt: in hoc portu Atheniensium nobilitatis, imperii, gloriæ naufragium factum exi-
38 stimatur. Eone pirata penetravit, quo simul atque adisset, non modo a latere, sed etiam a tergo magnam partem urbis relinqueret? Insulam totam prætervectus est: [15] [quæ est urbis magna pars Syracusis suo nomine ac mœnibus:] quo in loco majores (ut ante dixi) Syracusanum quemquam habitare vetuerunt; quod, qui illam partem urbis tenerent,
99 in eorum potestatem portum futurum intelligebant. At quemadmodum est pervagatus? radices palmarum agrestium, quas in nostris navibus invenerant, [16] jaciebant, ut omnes

13 *Non enim portu* &c.] i. portus non defendit urbem ab aditu hostium, ut vulgo, cum est totus ante urbem: sed ipse cingitur ædificiis urbis undique, et extra urbem nihil est, nisi introitus portus. Non recte intellexere descriptionem hanc interpretes. vid. de hoc portu et hac re testem oculatum Dorvillium ad Charit. p. 598. *mœnia extrema*, est urbs extrema: nam *mœnia* sunt ædificia urbis, unde pro ipsa urbe dicuntur. v. Clav.

14 *quo Atheniensium classis*] In bello, quod, duce Nicia, gestum est cum Syracusanis, tempore belli Peloponnesiaci, in quo Athenienses bis victi sunt. v. Diodorus Sic. L. XIII, 7. sqq.

15 *quæ est urbis m. p. S.*] Variant in h. l. libri. Nam quidam scripti habent, *quæ est urbs Syracusis s. n. et m.* et sic edidit Grævius. quia *urbis magna pars* supra jam est c. 36. ego totum spurium esse, et ut alia, e nota marginis natum puto. Nam id jam dixerat supra in descriptione urbis Syracusanæ IV, 52.

16 *jaciebant*] Mss. Reg. Gu. *jactabant*. forte melius.

istius improbitam et calamitatem Siciliæ possent cogno-
scere. Siculosne milites? aratorumne liberos? quorum pa-
tres tantum labore suo frumenti exarabant, ut populo Ro-
mano totique Italiæ [17] suppeditare possent, eosne, in insula p. 256.
Cereris natos, ubi primum fruges inventæ esse dicuntur, eo a.
cibo esse usos, a quo majores eorum ceteros quoque, frugi-
bus inventis, removerunt? Te prætore, Siculi milites pal-
marum stirpibus, prædones Siculo frumento alebantur. O 100
spectaculum miserum atque acerbum! ludibrio esse urbis
gloriam et populi Romani nomen: [18] hominum conventu
atque multitudine: piratico myoparone, in portu Syracusa-
no, de classe populi Romani triumphum agere piratam;
cum prætoris nequissimi inertissimique oculos prædonum
remi respergerent?

Posteaquam e portu piratæ non metu aliquo affecti, sed,
satietate exierant; tum cœperunt quærere homines causam
illius tantæ calamitatis. Dicere omnes, et palam disputare,
minime esse mirandum, si, militibus remigibusque dimissis,
reliquis egestate et fame perditis, prætore tot dies cum mu-
lierculis perpotante, tanta ignominia et calamitas esset ac-
cepta. Hæc autem istius vituperatio atque infamia confir- 101
mabatur eorum sermone, qui a suis civitatibus illis navibus
præpositi fuerant; qui ex illo numero reliqui Syracusas,
classe amissa, refugerant. Dicebant, quos ex sua quisque
navi missos sciret esse. Res erat clara: neque solum argu-
mentis, sed etiam certis testibus [19] istius avaritia tenebatur.
Homo certior fit, agi nihil in foro et conventu tota die, 39
nisi hoc quæri a navarchis, quemadmodum classis sit amis-
sa, illos respondere, et docere unumquemque, missione re-
migum, fame reliquorum, Cleomenis timore et fuga. Quod
posteaquam iste cognovit, hanc rationem habere cœpit.
Causam sibi dicendam esse statuerat jam ante, quam hoc
usu veniret, ita ut ipsum priore actione dicere audistis.
Videbat, illis navarchis testibus, tantum hoc crimen susti-
nere se nullo modo posse. Consilium capit primo stultum, b.
verumtamen clemens. Cleomenem et navarchos ad se vo- 102
cari jubet. veniunt. accusat eos, quod hujusmodi de se
sermones habuerint: rogat, ut id facere desistant, et in sua

17 *suppeditare possent*] Hotomannus malebat *posset*, ut ad *frumentum* referretur; idque placebat Grævio. et exquisitius est hoc, quam vulgatum: sed et hoc rectum, nec illa observatio de usu verbi *suppeditare* exquisitiori, debet sine libris valere ad corrigendum.

18 *hominum conventu ac mult.*] Restitui cum Grævio lectionem edd. vett. Lambinus et Gruterus edidere ex uno Ms. *conventum ac multitudinem*: quod commodum sensum non habet. In illo intell. *in*, quod forte excidit in libris. ita sensus optimus est: testibus multis hominibus contumelia adfectum nomen pop. R.

19 *istius avaritia*] Sic bene Grævius e Ms. Reg. edidit pro *audacia*, quæ ab h. l. est aliena.

quisque navi dicat se tantum habuisse nautarum, quantum oportuerit, neque quemquam esse dimissum. illi enimvero se ostendunt, quod vellet, esse facturos. Iste non procrastinat: advocat amicos statim: quærit ex his singillatim, quot quisque nautas habuerit. respondit unusquisque, ut erat præceptum. Iste in tabulas refert: obsignat signis amicorum providens homo; ut contra hoc crimen, si quando opus
103 esset, hac videlicet testificatione uteretur. Derisum credo esse hominem amentem a suis consiliariis, et admonitum, hasce ei tabulas nihil profuturas: etiam plus ex nimia prætoris diligentia suspicionis in eo crimine futurum. Jam iste erat hac stultitia multis in rebus usus, ut publice quoque, quæ vellet, in civitatum litteris et tolli et referri juberet: quæ omnia nunc intelligit sibi nihil prodesse, posteaquam
40 certis litteris, testibus, auctoritatibusque convincitur. Ubi hoc videt, [20] illorum confessionem, testificationem suam, tabulas, sibi nullo adjumento futuras; init consilium, non improbi prætoris, (nam id quidem esset ferendum,) sed importuni atque amentis tyranni. statuit, si hoc crimen extenuare vellet, (nam omnino tolli posse non arbitrabatur,) na-
104 varchos omnes, testes sui sceleris, vita esse privandos. Occurrebat illa ratio: quid Cleomene fiet? poterone animadvertere in eos, quos dicto audientes esse jussi? missum facere eum, cui imperium potestatemque permisi? poterone
p. 257. eos afficere supplicio, qui Cleomenem secuti sunt: igno-
a. scere Cleomeni, qui secum fugere et se consequi jussit? poterone in eos esse vehemens, qui naves inanes non modo habuerunt, sed etiam [21] apertas: in eum dissolutus, qui solus habuerit constratam navem et minus exinanitam? pereat Cleomenes una. Ubi fides? ubi exsecrationes? ubi dextræ complexusque? ubi illud contubernium muliebris militiæ in illo delicatissimo litore? fieri nullo modo poterat, quin
105 Cleomeni parceretur. Cleomenem vocat. dicit, ei, se statuisse animadvertere in omnes navarchos: ita sui periculi rationes ferre ac postulare. Tibi uni parcam, et totius istius culpæ crimen vituperationemque inconstantiæ potius suscipiam, quam aut in te sim crudelis, aut tot, tam graves testes vivos incolumesque esse patiar. Agit gratias Cleomenes, approbat consilium: dicit, ita fieri oportere. Admonet tamen illud, quod istum fugerat, in Phalargum Cen-

20 *illorum conf. testif. suam*] Hæc Grævio spuria videntur, et e glossa tabularum nata. At nimis clare respondent tribus præcedentibus: navarchi dicunt in suis navibus numerum nautarum fuisse: refertur hæc confessio in tabulas: testes confessionis signis firmant, quod in literas relatum erat: sicut iis opponuntur mox *certæ literæ, testes, auctoritates.*

21 *apertas*] Sine tecto, non constratas, ut mox dicuntur, adeoque non bellicas, ex quibus pugnari posset, quales sunt onerariæ. v. Clav.

turipinum, navarchum, non posse animadverti, propterea
quod secum fuisset una in Centuripina quadriremi. Quid
ergo? iste homo ex ejusmodi civitate, adolescens nobilissi-
mus, testis relinquetur? In præsentia, inquit Cleomenes,
quoniam ita necesse est: sed post aliquid videbimus, ne iste
nobis obstare possit. Hæc posteaquam acta et constituta, 41
sunt, procedit iste repente e prætorio, inflammatus scelere, 106
furore, crudelitate. in forum venit: navarchos vocari jubet.
Qui nihil metuerent, nihil suspicarentur, statim accurrunt.
Iste hominibus miseris innocentibusque injici catenas im-
perat. [22] Implorare illi fidem prætoris, et, quare id face-
ret, rogare. Tunc iste hoc causæ dicit, quod classem præ-
donibus prodidissent. Fit clamor et admiratio populi,
tantam esse in homine impudentiam atque audaciam, ut aliis
causam calamitatis attribueret, quæ omnis propter avari-
tiam ipsius accidisset: aut, cum ipse prædonum socius pu-
taretur, aliis proditionis crimen inferret: deinde, hoc quin- b.
todecimo die crimen esse natum, postquam classis esset
amissa. Cum hæc fierent, quærebatur, ubi esset Cleome- 107
nes? [23] non quo illum ipsum, [24] cujusmodi esset, quisquam
supplicio, propter illud incommodum, dignum putaret: nam
quid Cleomenes facere potuit? (non enim possum quem-
quam insimulare falso.) quid, inquam, magnopere Cleo-
menes facere potuit, istius avaritia navibus exinanitis?
Atque eum vident sedere ad latus prætoris, et ad aurem fa-
miliariter, ut solitus erat, insusurrare. Tum vero omnibus
indignissimum visum est, homines honestissimos, electos
ex suis civitatibus, in ferrum atque in vincula conjectos:
Cleomenem, propter flagitiorum ac turpitudinis societatem,
familiarissimum esse prætoris. Apponitur his tamen accu- 108
sator Nævius Turpio quidam, [25] [qui, C. Sacerdote præ-
tore, injuriarum damnatus est,] homo bene appositus ad
istius audaciam: quem iste in decumis, in rebus capitali-
bus, in omni calumnia, præcursorem habere solebat et
emissarium. Veniunt Syracusas parentes propinquique mi- 42
serorum adolescentium, hoc repentino calamitatis suæ com-
moti nuntio: vinctos adspiciunt catenis liberos suos, cum
istius avaritiæ pœnam collo et cervicibus suis sustinerent.

22 *Impl. fidem prætoris*] Sic edidi e Ms. Cujac. et Gu. In edd. pr. est P. R. quod et alibi est pro PR. res ipsa docet ita scribi debere; quod et Grævius agnoscit: estque pariter sic infra c. seq. *fidem tuam, quæ nusquam erat, implorant.*

23 *non quo* &c.] Est hic oratio ἀνακόλουθος: sive Cicero ipse talem esse voluit, sive excidit. *Atque* est enimvero, ut aliis locis.

24 *cujusmodi esset*] i. e. *cujuscunque modi*, nisi et scripsit Cicero *cujuscujusmodi*, ut P. Manutio videbatur: in quo vetere modo *cujus* semel tantum scriptum esset: sed et *cujusmodi* sic dicitur.

25 *qui, C. Sacerdote—est*] Hoc pro spurio, uncis inclusi. Est enim sine dubio e nota ortum e II, 8.

adsunt, defendunt, proclamant: fidem tuam, quæ nusquam erat, nec umquam fuit, implorant. Pater aderat Dexio Tyndaritanus, homo nobilissimus, hospes tuus, cujus tu domi fueras, quem hospitem appellaras, eum cum [26] illa auctoritate et miseria videres præditum, non te ejus lacrymæ, non senectus, non hospitii jus atque nomen a scelere
109 aliquam ad partem humanitatis revocare potuit? Sed quid
p. 258. ego hospitii jura in hac tam immani bellua commemoro?
a. Qui Stheniam Thermitanum, hospitem suum, cujus domum per hospitium exhausit et exinanivit, absentem in reos retulerit, causa indicta, capite damnarit; ab eo nunc hospitiorum jura atque officia quæramus? cum homine enim crudeli nobis res est, an cum fera atque immani bellua? Te patris lacrymæ de innocentis filii periculo non movebant? Cum patrem domi reliquisses; filium tecum haberes, te neque præsens filius de liberorum caritate, neque absens pa-
110 ter de indulgentia patria commonebat? Catenas habebant hospes tuus Aristeus, Dexionis filius. Quid ita? Prodiderat classem. quod ob præmium? deseruerat exercitum. quid Cleomenes? ignavus fuerat. at eum tu ob virtutem corona aurea donaras. Dimiserat nautas. tu ab omnibus mercedem missionis acceperas. Alter parens ex altera parte erat Herbitensis Eubulida, homo domi suæ clarus et nobilis; qui, quia Cleomenem in defendendo filio læserat, [27] nudus pæne est destitutus. Quid erat autem, quod quisquam diceret, aut defenderet? Cleomenem nominare non licet. At causa cogit. Moriere, si appellaris. numquam enim iste est cuiquam mediocriter minatus. At remiges non erant. Prætorem tu accusas? frange cervicem. Si neque prætorem, neque prætoris æmulum appellare licebit, cum in his duo-
43 bus tota causa sit: quid futurum est? Dicit etiam causam
111 Heraclius Segestanus, homo domi suæ summo loco natus. Audite, ut vestra humanitas postulat, judices, audietis enim de magnis incommodis injuriisque sociorum. Hunc scitote fuisse Heraclium in ea causa; qui propter gravem morbum oculorum tum non navigarit, et jussu ejus, qui pote-

26 *illa auctoritate et miseria præditum*] *Auctoritas* pertinet ad *hospitium*, propter quod apud eum auctoritate valere debebat. *præditum* etiam in malam partem intelligi potest ac dici, præsertim in conjunctione cum re bona. Ceterum quidam addi velint *ætate*, alii *perditum* pro *præditum*. Sane concinnitatis Ciceronianæ forma hic tria requirit, ut sunt in sequentibus, *lacrimæ, senectus, jus et nomen hospitii:* quibus apte respondeant inverse, *auctoritas, ætas, miseria.* Rursus c. 46. *ætas, nobilitas, miseria* junguntur. Et c. 47. est *cognationis auctoritas.* Ac mihi venit aliquando in mentem: *illa auctoritate præditum, ætate et miseria perditum.* Sed ego fortasse ita scriberem; an Cicero sic scripserit, nescio. Non enim semper ita accurati sunt scriptores optimi.

27 *nudus pæne est dest.*] v. Clav. in *destitutus.*

statem habuit, cum commeatu, Syracusis remanserit. iste
certe neque prodidit classem, neque metu perterritus fugit, b.
neque exercitum deseruit. Etenim tunc esset hoc animad-
versum, cum classis Syracusis proficiscebatur. Is tamen
in eadem causa fuit, quasi esset in aliquo manifesto sce-
lere deprehensus; in quem ne falso quidem causa con-
ferri criminis potuit. Fuit in illis navarchis Heracliensis 112
quidam Furius, [28](nam habent illi nonnulla hujusce-
modi Latina nomina,) [29]homo, quamdiu vixit, domi suæ,
non solum post mortem, tota Sicilia clarus et nobilis. in
quo homine tantum animi fuit, non solum ut istum libere
læderet; nam id quidem, quoniam moriendum videbat,
sine periculo se facere intelligebat: verum, morte proposita,
cum lacrymans in carcere mater noctes diesque assideret,
defensionem causæ suæ [30] scripsit: quam nunc nemo est in
Sicilia, quin habeat, quin legat, quin tui sceleris et crudeli-
tatis ex illa oratione commonefiat. in qua docet, quot a ci-
vitate sua nautas acceperit: quot, et quanti quemque dimi-
serit: quot secum habuerit: item de ceteris navibus dicit:
quæ cum apud te diceret, virgis oculi verberabantur. Ille
morte proposita, facile dolorem corporis patiebatur: cla-
mabat, id quod scriptum reliquit, *Facinus esse indignum,
plus impudicissimæ mulieris apud te de Cleomenis salute, quam
de sua vita lacrymas matris valere.* Deinde etiam illud vi- 113
deo esse dictum, quod, [31] si recte vos populus Romanus
cognovit, non falso ille jam in ipsa morte de vobis prædi-
cavit: *Non posse Verrem, testes interficiendo, crimina sua
exstinguere: graviorem apud sapientes judices se fore ab infe-
ris testem, quam si vivus in judicium produceretur: tum, ava-
ritiæ solum, si viveret; nunc, cum ita esset necatus, sceleris,
audaciæ, crudelitatis testem fore.* Jam illa præclara, *Non* p. 259. a.
*testium modo catervas, cum tua res ageretur, sed a diis ma-
nibus* [32] *innocentium Pœnas, sceleratorumque Furias in tuum*

28 *nam habent illi—latina nomina*] Mihi hoc non videtur esse a Cicerone. Nam commodus sensus non est. Etenim quis hoc nesciebat Romæ? nec ignorabant causam, nempe a jure civitatis Rom. quod permultis datum erat. Ejus generis exempla plura in superioribus vidimus. Est ergo, ut opinor, nota hominis non satis docti, quæ e margine in textum venit. Ceterum exempla alia nominum latinorum etiam græcis mixtorum occurrunt in numis et inscriptionibus. v. Burm. V. C. ad inscr. Sic. p. 565.

29 *homo—domi suæ, non solum post m.*] Varie tentant illud *non solum*, interpungendo, *non* detrahendo, ut P. Manutius, et ad *domi suæ* referendo. Ego delendum puto cum Grævio. E seqq. huc migravit.

30 *scripsit*] Nisi ἀνακόλουθον est, leg. *scripserit.*

31 *si recte vos P. R. cognovit*] Hoc forte non satis intelligo, nec quisquam explicavit. Si de magistratibus sermo esset, facilis esset interpretatio: referretur enim ad judicium populi in iis creandis. Videtur pertinere ad judicium populi de his judicibus, cum per sortitionem et subsortitionem lecti essent.

32 *innocentium Pœnas, sc. Furias*] *Pœnæ* et *Furiæ* re eædem sunt. Similiterque in Pison. 37. *o! Pœna! o*

*judicium esse venturas: sese ideo leviorem casum suum fingere, quod jam ante aciem securium tuarum, Sestiique, tui carnificis, vultum et manum vidisset, cum in conventu civium Ro-*
114 *manorum jussu tuo securi cives Romani ferirentur.* Ne multa, judices; libertate, quam vos sociis dedistis, hac ille in acer-
44 bissimo supplicio miserrimæ servitutis abusus est. Condemnat omnes de consilii sententia: tamen neque iste in tanta re, tot hominum totque civium causa, P. Vettium ad se arcessit, quæstorem suum, cujus consilio uteretur: neque P. Cervium, talem virum, legatum, qui, quia legatus, isto prætore, in Sicilia fuit, primus ab isto judex rejectus est: sed et latronum, hoc est, de comitum suorum sententia
115 condemnat omnes. Hic cuncti Siculi, fidelissimi atque antiquissimi socii, plurimis affecti beneficiis a majoribus nostris, graviter commoventur, et [32] de suis periculis fortunisque omnibus pertimescunt. Illam clementiam mansuetudinemque nostri imperii in tantam [33] crudelitatem inhumanitatemque esse conversam? Condemnari tot homines uno tempore, nullo crimine? defensionem suorum furtorum prætorem improbum ex indignissima morte innocentium quærere? Nihil addi jam videtur, judices, ad hanc improbitatem, amentiam crudelitatemque posse. [34] [et recte nihil videtur.] [35] nam si cum aliorum improbitate certet, longe omnes multumque superabit.

116 Sed secum ipse certat: id agit, ut semper superius suum facinus novo scelere vincat. Phalargum Centuripinum dixeram exceptum esse a Cleomene, quod in ejus quadriremi
b. Cleomenes vectus esset: tamen quia pertimuerat adolescens, quod eandem suam causam videbat esse, quam illorum, qui innocentes peribant; ad hominem accedit Timarchides: a securi negat ei esse periculum: virgis ne cæderetur, monet ut caveat. Ne multa, ipsum dicere adole-

*Furia sociorum.* Et fortasse *sceleratorum* est insititium, in quo se torquent viri docti, et legendum *innoc. Pœnas atque Furias.* Sed tamen vulgatum ferri potest. *Innocentium Pœnæ* dicuntur ut I, 3. *pœnæ civium Rom.*, i. e. quæ ulciscuntur cives R. contra jus interfectos: at *Furiæ scel.* quæ puniunt sceleratos.

32 *de suis periculis f. o. pertim.*] int. de periculis fortunarum suarum omnium.

33 *crudelitatem inhumanitatemque*] Miror hæsisse viros doctos in *inhumanitate*, ut leviori quam pro crudelitate, et tentasse *immanitatemque*, cui et Grævius favebat. Immo, ut *crudelitas* opponitur *clementiæ;* sic *inhumanitas mansuetudini.*

34 *et recte nihil videtur*] Lambinus *nihil* delebat, alius *nihil videtur.* Totum spurium est, et judicium glossatoris. Cicero ipse de suo dixit: *Nihil videtur* &c. quorsum addat: *et recte videtur?* quod additur, cum aliorum judicium probatur.

35 *nam si cum aliorum impr.*] Sic sine dubio legendum esse judicavi pro *illorum*, quocum *aliorum* et alibi confunditur. Quinam enim intelligi possunt *illi*, quorum cum improbitate certet? Sed sic reperi deinde in Ms. Guelf. et edd. omnibus ante Gruterum, in cujus textum operarum vitio *illorum* irrepsit: servato et a J. Gronovio et a Grævio.

scentem audistis, se ob hunc virgarum metum pecuniam Timarchidi numerasse. Levia sunt hæc in hoc reo crimina. 117
metum virgarum navarchus nobilissimæ civitatis pretio redemit; humanum. alius, ne condemnaretur, pecuniam dedit; usitatum est. Non vult populus Romanus obsoletis criminibus accusari Verrem: nova postulat, inaudita desiderat: non de prætore Siciliæ, sed de crudelissimo tyranno fieri judicium arbitratur. Includuntur in carcerem con- 45
demnati: supplicium constituitur in illos: sumitur de miseris [36] parentibus navarchorum: prohibentur adire ad filios: prohibentur liberis suis cibum vestitumque ferre. Pa- 118
tres hi, quos videtis, jacebant in limine, matresque miseræ pernoctabant ad ostium carceris, ab extremo complexu liberûm exclusæ: quæ nihil aliud orabant, nisi ut filiorum [37] extremum spiritum ore excipere sibi liceret. Aderat janitor carceris, carnifex prætoris: mors terrorque sociorum et civium, lictor Sestius; cui ex omni gemitu doloreque certa merces comparabatur. Ut adeas, tantum dabis: ut cibum tibi intro ferre liceat, tantum. nemo recusabat. quid? ut uno ictu securis afferam mortem filio tuo, quid dabis? ne diu crucietur? ne sæpius feriatur? ne cum sensu doloris aliquo aut cruciatu spiritus auferatur? Etenim ob hanc causam pecunia lictori dabatur. O magnum atque intole- 119
randum dolorem! o gravem acerbamque fortunam! Non vitam liberûm, sed mortis celeritatem pretio redimere cogebantur parentes. Atque ipsi etiam adolescentes cum p. 260.
Sestio de eadem plaga et de uno illo ictu loquebantur. id- a.
que postremum parentes suos liberi orabant, ut levandi cruciatus sui gratia lictori pecunia daretur. Multi et graves dolores inventi parentibus et propinquis: multi. verumtamen mors sit extrema. non erit. Estne aliquid ultra, quo progredi crudelitas possit? reperietur. nam, illorum liberi cum erunt securi percussi ac necati, corpora feris objicientur. Hoc si luctuosum est parenti, redimat pretio sepeliendi potestatem. Onasum Segestanum, hominem nobilem, 120
dicere audistis, se ob sepulturam Heraclii navarchi pecuniam [38] Timarchidi numerasse. [39] Hoc (ne possis dicere:

36 *parentibus navarchorum*] *Nav.* delendum esse assentior Memmio et Lambino, natumque e glossa. Mox et delevi *suos* ex latinitate et Mss. reg. Guelf. ut et Grævius fecit.

37 *e. sp. ore exc. l.*] *Ore* in nulla ed. vet. est, nec est in Ms. Guelf. Recepit primus Lambinus e Quintil. IX. extr. et uno Ms. Est etiam in Reg. Item sic profert Servius ad Virg. Æn. IV. 685. Itaque de veritate hujus lectionis dubitari non potest.

38 *Timarchidi dinumerasse*] Sic edd. recentiores fere. At vereor, ne prima in *dinumerasse* e finali præcedentis adhæserit in ed. Vict. nam *dinumerare* pro numerare, insolens et parum accuratum est. nec exempla prolata certa sunt: et ubi sic esse videtur, sic est, ut *dissolvere*, quod est pluribus solvere. Edd. pr. Ms. Guelf. habent *numerasse*, sic edidi.

39 *Hoc ne possis dicere*] Scriben-

patres enim veniunt, amissis filiis, irati:) vir primarius, homo nobilissimus, dicit; neque de filio dicit. Jam hoc, quis tum fuit Syracusis, quin audierit, quin sciat, has per Timarchidem pactiones sepulturæ cum vivis etiam illis esse factas? Non palam cum Timarchide loquebantur? non omnes omnium propinqui adhibebantur? non palam vivorum funera locabantur? Quibus rebus omnibus actis atque decisis, producuntur e carcere, et deligantur ad palum.
46 Quis tam fuit illo tempore [40] durus et ferreus, quis tam
121 inhumanus, præter unum te, quin illorum ætate, nobilitate, miseria commoveretur? ecquis fuit, quin lacrymaretur? quin ita calamitatem putaret illorum, ut fortunam tamen non alienam, periculum autem commune [41] arbitraretur? Feriuntur securi. lætaris tu in omnium gemitu, et triumphas: testes avaritiæ tuæ gaudes esse sublatos. Errabas, Verres, et vehementer errabas, cum te maculas furtorum et flagitiorum tuorum, sociorum innocentium sanguine eluere arbitrabare: præceps amentia ferebare, qui te existimares
b. avaritiæ vulnera crudelitatis remediis posse sanare. Etenim quamquam illi sunt mortui sceleris tui testes, tamen eorum propinqui neque tibi, neque illis desunt: tamen ex illo ipso numero navarchorum aliqui vivunt et adsunt: quos, ut mihi videtur, ab illorum innocentium pœna for-
122 tuna ad hanc causam reservavit. Adest Philargus Haluntinus, qui, quia cum Cleomene non fugit, oppressus a prædonibus et captus est: cui calamitas saluti fuit: qui, nisi captus a piratis esset, in hunc prædonem sociorum incidisset. Dicet is pro testimonio, de missione nautarum, de fame, de Cleomenis fuga. Adest Centuripinus Phalargus, in amplissima civitate, amplissimo loco natus. eadem dicit: nulla in re discrepat.

123 Per deos immortales! judices, quo tandem animo sedetis? aut hæc quemadmodum auditis? Utrum ego desipio, et [42] plus quam satis doleo in tanta calamitate miseriaque sociorum? an vos quoque hic acerbissimus innocentium cruciatus et mœror pari sensu doloris afficit? Ego enim cum Herbitensem, cum Heracliensem securi esse percus-

dum putavi *Hic n. p. d.* qua forma et alibi usus est Cicero. Sed non est necesse, si sequentia *ne—irati*, cum Hotom. P. Manut. in parenthesi dicta accipimus, ut et Grævius fecit. *enim* est objicientis. v. Clav. Mox pro *qui non* e Ms. Reg. Grævius dedit *quin*. Sic et Gu. Recepi.

40 *durus et ferreus*] Ms. Reg. omittit *durus*, item Gu. quod placet: nam et in altero membro est unum modo verbum.

41 *agi arbitraretur*] *Agi* vitiosum est nec ad *calamitatem*, neque ad *fortunam non alienam*, neque *periculum commune* aptum. Abest Ms. Guelf. Itaque delevi.

42 *plus quam satis opus est*] Delevi *opus est* cum Grævio, ut fecere jam Lambinus et P. Manutius. abest a Mss. Reg. Gu.

sum dico, versatur mihi ante oculos indignitas calamitatis.
Eorumne populorum cives, eorumne agrorum alumnos, ex 47
quibus maxima vis frumenti quotannis plebi Romanæ, illorum operis ac laboribus quæritur, qui a parentibus, spe nostri imperii, nostræque æquitatis, suscepti educatique sunt, ad C. Verris nefariam immanitatem, et ad ejus securem funestam esse servatos? Cum mihi Tyndaritani illius 124
venit in mentem, cum Segestani, tum jura simul civitatum atque officia considero. Quas urbes P. Africanus etiam ornandas esse spoliis hostium arbitratus est, eas C. Verres non solum illis ornamentis, sed etiam viris nobilissimis nefario scelere privavit. En quod Tyndaritani libenter prædicent: *Nos in septemdecim populis Siciliæ numeramur: nos* p. 261.
*semper in omnibus Punicis Siciliensibusque bellis amicitiam fi-* a.
*demque populi Romani secuti sumus: a nobis omnia populo Romano semper et belli adjumenta et pacis ornamenta* [43] *administrata sunt.* Multum vero hæc his jura profuerunt in istius imperio ac potestate. Vestros quondam nautas con- 125
tra Karthaginem Scipio duxit. at nunc naves contra prædones pæne inanes Cleomenes ducit. Vobiscum Africanus hostium spolia, et præmia laudis communicavit. at nunc per me spoliati, nave a prædonibus abducta, ipsi in hostium numero locoque ducemini. Quid vero? illa Segestanorum non solum litteris tradita, neque commemorata verbis, sed multis officiis illorum usurpata et comprobata cognatio, quos tandem fructus hujusce necessitudinis in istius imperio tulit? Nempe hoc fuit jure, judices, ut ex sinu patris nobilissimus adolescens, et e complexu matris ereptus innocens filius, istius carnifici Sestio dederetur. Cui civitati majores nostri maximos agros atque optimos concesserunt: quam immunem esse voluerunt: hæc tanta apud te cognationis, fidelitatis, vetustatis auctoritate, ne hoc quidem juris obtinuit, ut unius honestissimi atque innocentissimi civis mortem et sanguinem deprecaretur. Quo con- 48
fugient socii? quem implorabunt? qua spe denique, ut 126
vivere velint, tenebuntur, si vos eos deseritis? [44] ad senatum

43 *administrata sunt*] i. e. suppeditata sunt ministerio nostro. Grævius ex uno Ms. Reg. edidit *ministrata*, quod facilitate sua blanditur: nec tamen, secundum viri illius præclari præcepta in aliis locis, unus codex, qui nobis sane multa a correctore habere videtur, sufficiebat ad mutandam lectionem. Vulgatum servari potest: intelligendumque, *administrare* dici pro suppeditando ministrare, suppeditare. Sic Rosc. Am. c. 28. est *victus quotidiani administer*, cum alias dicatur cibus *ministrari*. similiter Verr. II, 54. *administer cupiditatum* pro minister. Itaque nec necessarium erat, Tusc. V, 22. *administratores*, quod est in edd. vett. mutare in *ministratores*. v. et ad Tusc. I, 26. Habet tamen et Ms. Gu. *ministranda s.* pro *ministrata*.

44 *ad senatum devenient?*] Facile est corrigere *venient*, ut fecere plures, quod et in Mss. Reg. Gu. est. Sed *devenient* bene habet. nam *devenire* recte dicitur de iis, qui aliquo

devenient, qui de Verre supplicium sumat? non est usitatum, non senatorium. ad populum Romanum confugient? facilis est causa populi. [45]legem enim se sociorum causa jussisse, et vos ei legi custodes ac vindices præposuisse dicet. Hic locus est igitur unus, quo perfugiant: hic portus, hæc arx, hæc ara sociorum: quo quidem nunc non ita confugiunt, ut antea in suis repetendis rebus solebant. non
b. argentum, non aurum, non vestem, non mancipia repetunt: non ornamenta, quæ ex urbibus fanisque erepta sunt. metuunt homines imperiti, ne jam hæc populus Romanus concedat, et jam fieri velit. [46]Patimur enim jam multos annos, et silemus, cum videamus, ad paucos homines omnes omnium nationum pecunias pervenisse. quod eo magis ferre æquo animo, atque concedere videmur, quia nemo istorum dissimulat; nemo laborat, ut obscura sua cupiditas
127 esse videatur. In urbe nostra pulcherrima atque ornatissima, quod signum, quæ tabula picta est, quæ non ab hostibus victis capta atque apportata sit? At istorum villæ, sociorum fidelissimorum et plurimis et pulcherrimis spoliis ornatæ refertæque sunt. Ubi pecunias exterarum nationum esse arbitramini, quibus nunc omnes egent, cum Athenas, Pergamum, Cyzicum, Miletum, Chium, Samum, totam denique Asiam, Achaiam, Græciam, [47]Siciliam jam in paucis villis inclusas esse videatis? Sed hæc, ut dico, omnia jam socii vestri relinquunt et negligunt, judices. Ne publice a populo Romano spoliarentur, officiis ac fide providerunt: paucorum cupiditati tum, cum obsistere non poterant, tamen sufficere aliquo modo poterant: nunc vero jam ademta est non modo resistendi, verum etiam suppeditandi facultas. Itaque res suas negligunt: pecunias, quo nomine judicium hoc appellatur, non repetunt: relinquunt
128 et negligunt. Hoc jam ornatu ad vos confugiunt. Ad-

veniunt, perfugii caussa, supplicandi caussa &c. quod h. l. bene convenit. Exemplis etiam Lexica abundant. Porro *qui* eleganter pro *ut ille*. nec audiendi Mss. Reg. Gu. *quid ut*, quod placet, ut cetera Reg. libri Grævio: non est illa forma, quamquam alias elegans, apta huic loco. Denique nec *senatorum* ex illo Ms. cum Grævio probandum: tollit enim similitudinem orationis; quamquam et Gu. habet.

45 *legem enim se soc.*] Addidi cum Grævio *se*, e Ms. Reg. et Gu. Suspicabar excidisse post *jussisse*, ut sæpe alias absorptum a finali. Sed libros potius secutus sum: in quibus tamen fortasse et ipsis est a correctione.

46 *Patimur e. j. multos annos*] Secutus sum eos, qui *annos* habent, quod non Lambinus primus delevit cum Grutero, sed abest edd. pr. Primi addidere Victorius, P. Manut. (ed. 1540.) *multos* ad homines referri non potest, cum mox sequatur *paucos h.* Sed pro *cum videamus* legendum puto *cum videmus.*

47 *Siciliam jam in p. v.*] Addidi *jam*, quia omnes edd. vett. habent. Ms. Gu. *tam*, id ipsum non alienum sed in ea sæpe est *tam* pro *jam*. Sed fateor mihi suspectum esse pro repetitione clausulæ in *Siciliam*. nam commode abesse potest. Lambinus et Gruterus omisere tacite.

spicite, adspicite judices, squalorem sordesque sociorum.
Sthenius hic Thermitanus cum hoc capillo atque veste, 49
domo sua tota expilata, mentionem tuorum furtorum non facit: sese ipsum abs te repetit, nihil amplius. totum enim tua libidine et scelere ex sua patria (in qua multis virtuti- p. 262.
bus et beneficiis floruit princeps) sustulisti. Dexio hic, a.
quem videtis, non quæ publice Tyndari, non quæ privatim sibi eripuisti, sed unicum miser abs te filium optimum atque innocentissimum flagitat. non ex litibus æstimatis tuis pecuniam domum, sed ex tua calamitate cineri atque ossibus filii sui solatium vult aliquod reportare. Hic tam grandis natu Eubulida, hoc tantum, exacta ætate, laboris itinerisque suscepit, non ut aliquid ex suis bonis recuperaret, sed ut, quibus oculis cruentas [48] cervices filii sui viderat, iisdem te condemnatum videret. Si per L. Metellum 129
licitum esset, judices; matres illorum, uxores sororesque veniebant: quarum una, cum ego ad Heracliam noctu accederem, cum omnibus matronis ejus civitatis, et cum multis facibus mihi obviam venit, et ita, me suam salutem appellans, te suum carnificem nominans, filii nomen implorans, mihi ad pedes misera jacuit, quasi ego excitare filium ejus ab inferis possem. Faciebant hoc idem in ceteris civitatibus grandes natu matres, et item parvuli liberi miserorum: quorum utrorumque ætas laborem et industriam meam, fidem et misericordiam vestram requirebat.
Itaque ad me, judices, præter ceteras hanc querimoniam 130
Sicilia detulit. lacrymis ego ad hoc, non gloria inductus accessi: ne falsa damnatio, ne carcer, ne catenæ, ne verbera, ne secures, ne cruciatus sociorum, ne sanguis innocentium, ne denique etiam exsanguium corpora mortuorum, ne mœror parentum ac propinquorum, magistratibus nostris quæstui posset esse. Hunc ego si metum Siciliæ, damnatione istius, per vestram fidem et severitatem dejecero, judices; satis officio meo, satis illorum voluntati, qui a me hoc peti- b.
verunt, factum esse arbitrabor.

Quapropter si quem forte inveneris, qui hoc navale 50
crimen conetur defendere, is ita defendat: illa communia, 131
quæ ad causam nihil pertinent, prætermittat; [49] me culpam fortunæ assignare, calamitatem crimini dare: me amissionem classis objicere; cum multi viri fortes in communi

48 *cervices filii sui*] *Sui* elegantius abfuerit.

49 *me culpam fortunæ assignare*] Hic vitium esse, consentiunt. omnes putant esse in defectu verbi. In eo si est vitium, putem *homini* excidisse, ut Hotomanno placebat. Venit et in mentem: me *culpæ fortunam*, sive *fortunam culpæ assignare*, pro dare. Ei bene respondet mox: *nullam fortunam objicio;* atque etiam concinnius respondet alteri: *calamitatem crimini dare.*

incertoque periculo belli, et terra, et mari sæpe offenderint. Nullam tibi objicio fortunam. nihil est, quod ceterorum res minus commode gestas proferas: nihil est, quod multorum [50] naufragia fortunæ colligas. ego naves inanes fuisse dico: remiges nautasque dimissos: reliquos stirpibus vixisse palmarum: præfuisse classi populi Romani Siculum, [51] [perpetuo] sociis atque amicis Syracusanum: te illo tempore ipso, superioribusque diebus omnibus, in litore cum mulierculis perpotasse dico: harum rerum omnium
132 auctores testesque produco. Num tibi insultare in calamitate, num intercludere perfugium fortunæ, num casus bellicos exprobrare aut objicere videor? tametsi solent hi fortunam sibi objici nolle, qui se fortunæ commiserunt, qui in ejus periculis sunt ac varietate versati. istius quidem calamitatis tuæ fortuna particeps non fuit. homines enim in præliis, non in conviviis, belli fortunam tentare, periclitari solent. in illa autem calamitate non Martem fuisse communem, sed Venerem possumus dicere. Quodsi fortunam objici tibi non oportet, cur tu fortunæ illorum innocen-
133 tium veniam ac locum non dedisti? Etiam illud præcidas licet, quod supplicium more majorum sumseris, securique percusseris, idcirco a me in crimen et invidiam vocari. Non in supplicio crimen meum vertitur: non ego securi nego quemquam feriri debere: non ego metum ex re militari, non severitatem imperii, non pœnam flagitii, tolli dico
p. 263. oportere. Fateor non modo in socios, sed etiam in cives
a. militesque nostros, persæpe esse severe ac vehementer vin-
51 dicatum. Quare hæc quoque prætermittas licet. Ego culpam non in navarchis, sed in te fuisse demonstro: te [52] pretio milites remigesque dimisisse arguo. Hoc navarchi reliqui dicunt: hoc Netinorum fœderata civitas publice dicit: hoc Herbitenses, hoc Amestratini, hoc Ennenses, hoc Agyrinenses, Tyndaritani, [Locrenses] publice dicunt: tuus denique testis, tuus imperator, tuus hospes Cleomenes hoc dicit, sese in terram esse egressum, uti Pachyno, e terrestri præsidio, milites colligeret, quos in navibus collocaret. quod certe non fecisset, si suum numerum naves haberent.

50 *naufragia fortunæ colligas*] *Naufragia fortunæ* hic aliena sunt; quæ pertinent ad rem familiarem: de qua hic non est sermo, nec de mercatoribus. Delendum est *fortunæ*. intelligenda naufragia maritima, quæ calamitatem classibus attulerunt.

51 *perpetuo sociis* &c.] *Perpetuo* vitiosum est; itaque uncis inclusi. an aliud verbum in eo lateat, libri meliores fortasse aliquando docebunt. Venit in mentem fuisse P. R. nam efficaciter sane repeteretur *populi Rom.* quod ad socios referendum.

52 *pretio milites* &c.] Lambinus e Mss. addit *te*, quod secutus est Grævius. Habet et Gu. bene. Mox *Locrenses* delevit Grævius, quod in Sicilia nulli *Locrenses*: aberatque hoc nomen a Ms. Reg. ut a Guelf. Arbitror tamen, in eo nomine aliud latere. Itaque uncis modo inclusi.

ea est enim ratio instructarum ornatarumque navium, ut
non modo plures, sed ne singuli quidem possint accedere.
Dico præterea, illos ipsos reliquos nautas, fame atque ino- 134
pia rerum omnium confectos fuisse ac perditos. dico, aut
omnes extra culpam fuisse, aut, si uni attribuenda culpa sit,
in eo maximam fuisse, qui optimam navem, plurimos nau-
tas haberet, summum imperium obtineret: aut, si omnes
in culpa fuerint, non oportuisse Cleomenem constitui spe-
ctatorem illorum mortis atque cruciatus. dico etiam, in illo
supplicio mercedem lacrymarum, mercedem vulneris atque
plagæ, mercedem funeris ac sepulturæ constitui nefas fuisse.
Quapropter si mihi respondere voles, hæc dicito: classem 135
instructam atque ornatam fuisse, nullum propugnatorem ab-
fuisse, nullum vacuum transtrum fuisse, remigi rem fru-
mentariam esse suppeditatam, mentiri navarchos, mentiri
tot et tam graves civitates, mentiri etiam Siciliam totam: b.
proditum te esse a Cleomene, qui se dixerit exisse in ter-
ram, ut Pachyno deduceret milites: animum illis, non co-
pias defuisse: Cleomenem acerrime pugnantem ab his re-
lictum esse atque desertum: numum ob sepulturam datum
nemini. quæ si dices, tenebere. sin alia dices: quæ a me
dicta sunt, non refutabis.

Hic tu etiam dicere audebis, *Est in judicibus ille fami-* 52
*liaris meus, est paternus amicus ille?* non, ut quisque ma- 136
xime est, quicum tibi aliquid sit, ita tui hujuscemodi cri-
minis maxime eum pudet? Paternus amicus est. Ipse pater
si judicaret, per deos immortales! [53] quid facere posses,
cum tibi hæc diceret? Tu in provincia populi Romani præ-
tor, cum tibi maritimum bellum esset administrandum, Ma-
mertinis, ex fœdere quam deberent navem, per triennium
remisisti? tibi apud eosdem privatim navis oneraria maxi-
ma publice est ædificata? tu a civitatibus pecunias classis
nomine coëgisti? tu pretio remiges dimisisti? tu, cum na-
vis esset a quæstore et ab legato capta prædonum, archipi-
ratam ab omnium oculis removisti? tu, qui cives Romani
esse dicerentur, qui a multis cognoscerentur, securi ferire
potuisti? tu tuam domum [54] piratas abducere, in judicium
archipiratam domo producere ausus es? tu in provincia 137
tam splendida, apud socios fidelissimos, cives Romanos ho-
nestissimos, in metu periculoque provinciæ, dies continuos

53 *quid facere posses*] *Posses* est ex emendatione Hotomanni, ducta e clausula loci, *Hæc si tibi pater* &c. Et hanc lectionem facillimam esse puto. Vulgo *posset. possis* in ed. Grut. est vitium typographicum. Grævius corrigit: *quid facere posset, quin tibi d.* quod mihi durum est. Cetera omnia interrogative capit. bene.

54 *piratus abducere*] Sic edd. vett. recte. male *adducere* edd. Gruteri, Grævii, sine admonitione: et habent sic quidam Mss. ut Guelf.

complures in litore conviviisque jacuisti? te per eos dies nemo domi tuæ convenire, nemo in foro videre potuit? tu sociorum atque amicorum ad ea convivia matresfamilias adhibuisti? tu inter ejusmodi mulieres prætextatum tuum filium, nepotem meum, collocavisti, ut ætati maxime lubricæ atque incertæ exempla nequitiæ parentis vita præberet? tu prætor in provincia cum tunica pallioque purpureo
p. 264. visus es? tu propter amorem libidinemque tuam, imperium
a. navium legato populi Romani ademisti, Syracusano tradidisti? tui milites in provincia Sicilia frugibus frumentoque caruere? tua luxuria atque avaritia classis populi Romani a
138 prædonibus capta et incensa est? post Syracusas conditas, quem in portum numquam hostis accesserat, in eo, te prætore, primum piratæ navigaverunt? neque hæc tot tantaque dedecora dissimulatione tua, neque oblivione hominum ac taciturnitate tegere voluisti? sed etiam navium præfectos sine ulla causa de complexu parentum suorum, hospitum tuorum, ad mortem cruciatumque rapuisti? neque in parentum luctu atque lacrymis, te mei nominis commemoratio mitigavit? tibi hominum innocentium sanguis non mo-
53 do voluptati, sed etiam quæstui fuit? Hæc si tibi tuus parens diceret, posses ab eo veniam petere? posses, ut tibi ignosceret, postulare?

139 Satis est factum Siculis, satis officio ac necessitudini, judices, satis [55] promisso nostro ac recepto. Reliqua est ea causa, judices, quæ non jam recepta, sed innata: neque delata ad me, sed [56] in animo sensuque meo penitus affixa atque insita est: quæ non ad sociorum salutem, sed ad civium Romanorum, hoc est, ad uniuscujusque nostrûm vitam et sanguinem pertinet. In qua nolite a me, quasi dubium sit aliquid, argumenta, judices, exspectare. omnia, quæ dicam de supplicio civium Romanorum, sic erunt clara et illustria, ut ad ea probanda totam Siciliam testem adhibere possim. Furor enim quidam, sceleris et audaciæ comes, istius effrenatum animum importunamque naturam tanta oppressit amentia, ut numquam dubitaret in conventu palam supplicia, quæ in convictos maleficii servos constituta sunt,
140 ea in cives Romanos exprimere. Virgis quam multos ceciderit, quid ego commemorem? Tantum brevissime dico, judices: nullum fuit omnino, isto prætore, in hoc genere
b. discrimen. Itaque jam consuetudine ad corpora civium Ro-

55 *promisso nostro ac recepto*] Durius sane est *recepto*. Lambinus in Ms. reperit *ac muneri recepto*, quod et probabat. Victorius, Manutius, edidere *promisso muneri ac recepto*, quod secutus est Grævius. Etiam *promissum munus*, de labore, mihi pariter durum videtur, sed et in Partit. c. 38. est *munus promissi*.

56 *in anima sensuque meo*] Arbitrabar Ciceronem scripsisse *animo*. Sic habet Ms. Guelf. Recepi.

manorum etiam sine istius nutu, ferebatur manus ipsa lictoris. Num potes hoc negare, Verres, in foro Lilybæi, 54
maximo conventu, C. Servilium, civem Romanum in conventu Panormitano veterem negotiatorem, ad tribunal, ante pedes tuos, ad terram virgis et verberibus abjectum? Aude hoc primum negare, si potes. nemo Lilybæi fuit, quin viderit: nemo in Sicilia, quin audierit. Plagis confectum dico a lictoribus tuis civem Romanum ante oculos tuos concidisse. Ob quam causam? dii immortales! tametsi in- 141
juriam facio communi causæ et juri civitatis. quasi enim possit esse ulla causa, cur hoc cuiquam civi Romano jure accidat, ita quæro, quæ in Servilio causa fuerit. Ignoscite in hoc uno, judices. in ceteris enim non magnopere causas requiram. Locutus erat liberius de istius improbitate atque nequitia. Quod isti simulac renunciatum est: hominem jubet Lilybæum vadimonium Venerio servo promittere. Promittit. Lilybæum venitur. cogere eum cœpit, cum ageret nemo, nemo postularet, H-S duobus millibus sponsionem facere cum lictore suo, NI FURTIS QUÆSTUM FACERET. Recuperatores de cohorte sua dicit daturum. Servilius et recusare et deprecari, ne iniquis judicibus, nullo adversario, judicium capitis in se constitueretur. Hæc 142
cum maxime loqueretur, sex lictores eum circumsistunt valentissimi, et ad pulsandos verberandosque homines exercitatissimi: cædunt acerrime virgis: denique proximus lictor (de quo sæpe jam dixi) Sestius, converso bacillo, oculos misero tundere vehementissime cœpit. Itaque illi cum sanguis os oculosque complesset, concidit; cum illi nihilo minus jacenti latera tunderentur, ut aliquando spondere se diceret. Sic ille affectus, illinc tum pro mortuo p. 265.
sublatus, brevi postea est mortuus. Iste autem homo a.
Venerius, et affluens omni lepore et venustate, de bonis illius in æde Veneris argenteum Cupidinem posuit. Sic etiam fortunis hominum abutebatur ad nocturna vota cupiditatum suarum. Nam quid ego de ceteris civium Roma- 55
norum suppliciis singillatim potius, quam generatim atque 143
universe loquar? Carcer ille, qui est a crudelissimo tyranno Dionysio factus Syracusis, [57] quæ lautumiæ vocantur, in istius imperio domicilium civium Romanorum fuit. Ut quisque istius animum aut oculos offenderat, in lautumias statim conjiciebatur. Indignum hoc video videri omnibus, judices: et id jam priore actione, cum hæc testes dicerent, intellexi. retineri enim putatis oportere jura libertatis non modo hic, ubi tribuni plebis sunt, ubi ceteri magistratus, ubi plenum forum judiciorum, ubi senatus auctoritas, ubi

57 *quæ lautumiæ vocantur*] Glossa est addita e superioribus, c. 27.

existimatio populi Romani et frequentia: sed, ubicumque terrarum et gentium violatum jus civium Romanorum sit, statuitis id pertinere ad communem causam libertatis et
144 dignitatis. In externorum hominum, et maleficorum sceleratorumque, in prædonum hostiumque custodias tu tantum numerum civium Romanorum includere ausus es? numquamne tibi judicii, numquam concionis, numquam hujus tantæ frequentiæ, quæ nunc animo te iniquissimo infestissimoque intuetur, venit in mentem? numquam tibi populi Romani absentis dignitas, numquam species ipsa hujuscemodi multitudinis, in oculis animoque versata est? numquam te in horum conspectum rediturum, numquam in forum populi Romani venturum, numquam sub legum et judiciorum potestatem casurum esse putasti?

56 At quæ erat ista libido crudelitatis exercendæ? quæ tot
b. scelerum suscipiendorum causa? nulla, judices, præter præ-
145 dandi novam singularemque rationem. Nam ut illi, quos a poëtis accepimus, sinus quosdam obsedisse maritimos, aut aliqua promontoria, aut prærupta saxa [58] tenuisse dicuntur, ut eos, qui essent appulsi navigiis, interficere possent: sic iste in omnia maria infestus ex omnibus Siciliæ partibus imminebat. Quæcumque navis ex Asia, [59] quæ ex Syria, quæ Tyro, quæ Alexandria venerat, statim certis indicibus et custodibus tenebatur: vectores omnes in lautumias conjiciebantur: onera atque merces in prætoriam domum deferebantur: versabatur in Sicilia longo intervallo alter, non Dionysius ille, nec Phalaris, (tulit enim illa quondam insula multos et crudeles tyrannos,) sed quoddam novum monstrum, ex vetere illa immanitate, quæ in iisdem locis ver-
146 sata esse dicitur. Non enim Charybdim tam infestam, neque Scyllam nautis, quam istum in eodem freto fuisse arbitror. hoc etiam iste infestior, quod multo se pluribus et majoribus canibus succinxerat. Cyclops alter, multo importunior. hic enim totam insulam obtinebat: ille Ætnam solam, et eam Siciliæ partem tenuisse dicitur. At quæ causa tum subjiciebatur ab ipso, judices, hujus tam nefariæ crudelitatis? eadem, quæ nunc in defensione commemorabitur. Quicumque accesserant ad Siciliam paullo pleniores, eos Sertorianos milites esse, atque a Dianio fugere dicebat. Illi ad deprecandum periculum proferebant, alii purpuram Tyriam; tus alii atque odores [60] vestemque linteam; gemmas alii et margaritas; vina nonnulli Græca, venalesque Asiati-

58 *tenuisse dicuntur*] *Dicuntur* delendum est. Omnia pendent ab *accepimus*. Nisi malis cum Ms. Guelf. scribere *qui sinus quosdam* &c.

59 *quæ ex Syria*] *quæ* excidit ed. Grut. quamquam Lambinus ait abesse a Mss. duobus.

60 *vestem linteam*] De stragulis vestibus accipit Grævius, ad lectos cubiculares. bene. de his et supra c. 11.

eos: ut intelligeretur ex mercibus, quibus ex locis navigarent. Non providerant, eas ipsas sibi causas esse periculi, quibus adjumentis se ad salutem uti arbitrabantur. Iste
enim hæc eos ex piratarum societate adeptos esse dicebat: p. 266.
ipsos in lautumias abduci imperabat: naves eorum atque a.
onera diligenter asservanda curabat. His institutis cum 57
completus jam mercatorum carcer esset, tum illa fiebant, 147
quæ L. Suetium, equitem Romanum, lectissimum virum, dicere audistis, [61] quæ ceteros audietis. Cervices in carcere frangebantur indignissime civium Romanorum, ut jam illa vox et imploratio, CIVIS ROMANUS SUM, quæ sæpe multis, in ultimis terris, opem inter barbaros et salutem tulit, ea mortem illis acerbiorem et supplicium maturius ferret. Quid est, Verres? quid ad hæc cogitas respondere? num mentiri me? num fingere aliquid? num augere crimen? num quid horum dicere istis defensoribus tuis audes? Cedo mihi, quæso, ex ipsius sinu litteras Syracusanorum, quas iste ad arbitrium suum confectas esse arbitratur: cedo rationem carceris, quæ diligentissime conficitur, quo quisque
die datus in custodiam, quo mortuus, quo necatus sit. LIT- 148
TERÆ SYRACUSANORUM. Videtis cives Romanos gregatim conjectos in lautumias: videtis indignissimo in loco coacervatam multitudinem vestrorum civium. Quærite nunc vestigia, quibus exitus illorum ex illo loco compareant. nulla sunt. Omnesne mortui? Si ita posset defendere, tamen fides huic defensioni non haberetur. Sed scriptum exstat in iisdem litteris, quod iste homo barbarus ac dissolutus neque attendere umquam, neque intelligere potuit, [62] ΕΔΙΚΩΘΗΣΑΝ, inquit, ut Siculi loquuntur, hoc est,
supplicio affecti ac necati sunt. Si quis rex, si qua civitas 58
exterarum gentium, si qua natio fecisset aliquid in civem 149
Romanum ejusmodi, nonne publice vindicaremus? non b.
bello persequeremur? possemus hanc injuriam, ignominiamque nominis Romani, inultam impunitamque dimittere? Quot bella majores nostros, et quanta suscepisse arbitramini, quod cives Romani injuria affecti, quod naviculari retenti, quod mercatores spoliati dicerentur? At ego retentos non queror: spoliatos ferendum puto: navibus, mancipiis, mercibus ademtis, in vincula conjectos esse mercatores, et in vinculis cives Romanos necatos esse ar-
guo. Si hæc apud Scythas dicerem, non hic in tanta mul- 150

61 *quæ ceteros*] Grævius e Ms. Reg. addit *et*.

62 ἐδικώθησαν] v. Ind. Græc. in Clave. Ceterum ordinem verborum hunc feci, quem J. Gronovius volebat, probante Grævio. Sed ille jam est in ed. Aldi Nep.

titudine civium Romanorum, non apud senatores lectissimos civitatis, non in foro populi Romani, de tot et tam acerbis suppliciis civium Romanorum; tamen animos enim barbarorum hominum permoverem. Tanta enim hujus imperii amplitudo, tanta nominis Romani dignitas est apud omnes nationes, ut ista in nostros homines crudelitas nemini concessa videatur. Num ego tibi ullam salutem, ullum perfugium putem, cum te implicatum severitate judicum, circumretitum frequentia populi Romani esse vi-
151 deam? Si mehercules (id quod fieri non posse intelligo) ex his laqueis te exueris, ac te aliqua [63] via ac ratione explicaris; in illas tibi majores plagas incidendum est, in quibus te ab eodem me, superiore ex loco confici et concidi necesse est. Cui si etiam id, quod defendit, velim concedere: tamen illa ipsa defensio non minus esse ei perniciosa, quam mea vera accusatio debeat.

Quid enim defendit? ex Hispania fugientes se excepisse et supplicio affecisse dicit. Quis tibi id permisit? quo id
152 jure fecisti? quis idem fecit? qui tibi id facere licuit? Forum plenum et basilicas istorum hominum videmus, et animo æquo videmus. Civilis enim dissensionis, et sive amentiæ, sive fati, seu calamitatis, non est iste molestus exitus, [64] in quo non reliquos saltem cives incolumes liceat conservare. Verres ille, vetus proditor consulis, [65] translator quæsturæ, aversor pecuniæ publice, tantum sibi auctoritatis
p. 267. in republica suscepit, ut, quibus hominibus per senatum, per
a. populum Romanum, per omnes magistratus, in foro, in suffragiis, in hac urbe, in republica versari liceret, iis omnibus mortem acerbam crudelemque proponeret, si fortuna eos ad
153 aliquam partem Siciliæ detulisset. Ad Cn. Pompeium, clarissimum virum, et fortissimum, permulti, occiso Perperna, ex illo Sertoriano numero militum confugerunt. quem non ille summo cum studio salvum incolumemque servavit? cui civi supplici non illa dextera invicta et fidem porrexit, et spem salutis ostendit? Itane vero? quibus fuit portus apud eum, contra quem arma tulerunt: iis apud te, [66] cujus nullum in republica umquam momentum fuit, mors

63 *via ac ratione*] Sic, ut supra, correxi vulgatum *vi ac ratione*. Sic habet Ms. Reg. Grævii, cui et placebat. *Vis* huic loco non est aptum. In Gu. est *aliqua ac ratione*. Patet *via* absorptum ab *aliqua*.

64 *in quo reliquos*] Non hoc consentit priori; excidit manifeste *non: in quo non reliquos—liceat conservare.* Etiam *molestus* non placet, sed glossam sapit, aut in eo aliud latet.

65 *translator quæsturæ*] Non intelligo. Non transtulit quæsturam, sed deseruit &c. nec id verbum ita antiquum est.

66 *cujus nullum — monumentum fuit*] Quid est *nullum monumentum in rep.?* nullæ res gestæ? Sic Hotomannus, qui tamen insolentiam hujus formæ hoc sensu agnovit. Immo *nullum momentum fuit:* quod respondet superiori, *tantum sibi auctoritatis su-*

et cruciatus erat constitutus? Vide, quam commodam defensionem excogitaris. Malo, malo mehercule, id, quod tu defendis, his judicibus, populoque Romano, quam id, quod ego insimulo, probari. malo, inquam, te isti generi hominum, quam mercatoribus et naviculariis inimicum atque infestum putari. meum enim crimen avaritiæ te nimiæ coarguit: tua defensio furoris cujusdam, et immanitatis, et inauditæ crudelitatis, et pæne novæ proscriptionis. Sed non licet me isto 154
tanto bono, judices, uti; non licet. adsunt enim Puteoli toti: frequentissimi venerunt ad hoc judicium mercatores, homines locupletes atque honesti, [67] qui partim socios suos, partim libertos ab isto spoliatos, in vincula conjectos, [partim in vinculis necatos,] partim securi percussos esse dicent. Hic vide, quam me sis usurus æquo. Cum ego P. Granium testem produxero, qui suos libertos a te securi percussos esse dicat, qui a te navem suam mercesque repetat: refellito, si poteris: meum testem deseram, tibi favebo: te, inquam, adjuvabo: ostendito, illos cum Sertorio fuisse, a Dianio fugientes ad Siciliam esse delatos. Nihil est, quod te malim b.
probare. nullum enim facinus, quod majore supplicio dignum sit, reperiri, neque proferri potest. Reducam ite- 155
rum equitem Romanum, L. Flavium, si voles: quoniam priore actione, ut patroni tui dictitant, nova quadam sapientia, ut omnes intelligunt, conscientia tua, atque auctoritate meorum testium, testem nullum interrogasti. Interrogetur Flavius, si voles, quinam fuerit L. Herennius, is, quem ille argentariam Lepti fecisse dicit: qui cum amplius centum cives Romanos haberet ex conventu Syracusanorum, qui eum non solum cognoscerent, sed etiam lacrymantes ac te implorantes defenderent: tamen a te, inspectantibus omnibus Syracusanis, securi percussus est. Hunc quoque testem meum refelli, et illum Herennium Sertorianum fuisse abs te demonstrari et probari volo. Quid de illa multitu- 60
dine dicemus eorum, qui, capitibus involutis, in piratarum 156
captivorumque numero producebantur, ut securi ferirentur? Quæ ista nova diligentia, quam ob causam [68] abs te excogitata? an te L. Flavii ceterorumque de L. Herennio vociferatio commovebat? an M. Annii, gravissimi atque honestissimi viri, summa auctoritas paullo te diligentiorem

*scepit.* Sæpe in libris hæc verba confunduntur. Vidit Lambinus et sic edidit: quem secutus sum.

67 *qui partim socios—dicent*] Hic locus sanus non est, caretque æqualitate membrorum. Lambinus illud *partim in vinculis necatos* in Ms. quodam non reperit, nec est in Guelf. Et in exemplis subjectis nullum est in vinculis necati: omnes securi percussi sunt. Immo consulto palam omnes necatos dicit. Ms. Gu. etiam *partim liberos* habet, post *socios*.

68 *abs te excogitata*] Sic recte e Ms. edidit Grævius pro *cogitata*. Consentit Gu.

timidioremque fecerat? qui nuper pro testimonio, non advenam, nescio quem, nec alienum, sed eum civem Romanum, qui omnibus in illo conventu notus, qui Syracusis natus
157 esset, a te securi percussum esse dixit. Post hanc illorum vociferationem, post hanc communem famam atque querimoniam, non mitior in supplicio, sed diligentior esse cœpit. Capitibus involutis cives Romanos ad necem producere instituit: quos tamen idcirco necabat palam, quod homines in conventu (id quod antea diximus) nimium dili-
p. 268. genter prædonum numerum requirebant. Hæccine plebi
a. Romanæ, te prætore, est constituta conditio? hæc negotii gerendi spes? hoc capitis vitæque discrimen. Parumne multa mercatoribus sunt necessario pericula subeunda fortunæ, nisi etiam hæ formidines ab nostris magistratibus atque in nostris provinciis impendebunt? Ad eamne rem fuit hæc suburbana ac fidelis provincia Sicilia, plena optimorum sociorum, honestissimorumque civium, quæ cives Romanos omnes suis ipsa sedibus libentissime semper accepit, ut, qui usque ex ultima Syria atque Ægypto navigarent, qui apud barbaros, propter togæ nomen, in honore aliquo fuissent; qui ex prædonum insidiis, qui ex tempestatum periculis profugissent, [69] in Sicilia securi ferirentur, cum se jam domum venisse arbitrarentur?

61 Nam quid ego de P. Gavio, Cosano municipe, dicam,
158 judices? aut qua vi vocis, qua gravitate verborum, quo dolore animi dicam? tametsi dolor me non deficit. ut cetera mihi [70] in dicendo digna re, digna dolore meo suppetant, magis elaborandum est. quod crimen ejusmodi est, ut, cum primum ad me delatum est, usurum me illo non putarem. Tametsi enim verissimum esse intelligebam, tamen credibile fore non arbitrabar. Coactus lacrymis omnium civium Romanorum, qui in Sicilia negotiantur, adductus Valentinorum, hominum honestissimorum, omniumque Rheginorum, multorumque equitum Romanorum, qui casu tum Messanæ fuerunt, testimoniis; dedi tantum priore actione testium, res
159 ut nemini dubia esse posset. Quid nunc agam? Cum jam tot horas de uno genere, ac de istius nefaria crudelitate dicam: cum prope omnem vim verborum ejusmodi, [71] quæ scelere istius digna sint, aliis in rebus consumserim, neque hoc providerim, ut varietate criminum vos attentos tenerem: quem-
b. admodum de tanta re dicam? Opinor, unus modus atque

69 *in Sicilia*] Sufficiebat *in ea*, quia in principio est *provincia Sicilia*: sed videtur repetiisse nomen, quia longius aberat.

70 *in dicendo digna re*] Sic edd. vett. sic Ms. Gu. non *dicenda*, quod errore operarum irrepsit in Gruterianam, et a Gronovio et Grævio servatum est.

71 *quæ sc. istius digna sunt*] An *digna sint?* Sic vero Ms. Gu. Recepi.

una ratio est. Rem in medio ponam: quæ tantum habet
ipsa gravitatis, ut neque mea, quæ nulla est, neque cujus-
quam, ad inflammandos vestros animos eloquentia requira-
tur. Gavius hic, quem dico, Cosanus, cum illo in numero 160
ab isto in vincula conjectus esset, et nescio qua ratione
clam e lautumiis profugisset, Messanamque venisset: qui
prope jam Italiam et mœnia Rheginorum videret, et ex illo
metu mortis ac tenebris, quasi luce libertatis, et odore aliquo
legum recreatus, revixisset; loqui Messanæ cœpit, et queri,
se civem Romanum in vincula esse conjectum: sibi recta
iter esse Romam: Verri se præsto advenienti futurum.
Non intelligebat miser, nihil interesse, utrum hæc Messanæ, 62
an apud ipsum in prætorio loqueretur. Nam, ut ante vos
docui, hanc sibi iste urbem delegerat, quam haberet adju-
tricem scelerum, furtorum receptricem, flagitiorum omnium
sociam. Itaque ad magistratum Mamertinum statim de-
ducitur Gavius: eoque ipso die casu Messanam venit
Verres. Res ad eum defertur: esse civem Romanum, qui
se Syracusis in lautumiis fuisse quereretur. quem, jam in-
gredientem navem, et Verri nimis atrociter minitantem, a
se retractum esse, et asservatum, ut ipse in eum statueret,
quod videretur. Agit hominibus gratias, et eorum erga se 161
benivolentiam diligentiamque collaudat. Ipse inflammatus
scelere et furore in forum venit. Ardebant oculi: toto ex
ore crudelitas eminebat. Exspectabant omnes, quo tandem
progressurus, aut quidnam acturus esset: cum repente
hominem proripi, atque in foro medio nudari ac deligari,
et virgas expediri jubet. Clamabat ille miser, se civem
esse Romanum, municipem Cosanum: meruisse se cum L.
Pretio, splendidissimo equite Romano, qui Panormi nego-
tiaretur: ex quo hæc Verres scire posset. Tum iste se p. 269.
comperisse ait, eum speculandi causa in Siciliam ab ducibus a.
fugitivorum esse missum: cujus rei neque index, neque
vestigium aliquod, neque suspicio cuiquam esset ulla. deinde
jubet undique 72 hominem vehementissime verberari. Cæ- 162
debatur virgis in medio foro Messanæ civis Romanus, ju-
dices; cum interea nullus gemitus, nulla vox alia istius mi-
seri, inter dolorem crepitumque plagarum audiebatur, nisi
hæc, CIVIS ROMANUS SUM. 73 Hac se commemoratione
civitatis omnia verbera depulsurum, cruciatumque a cor-
pore dejecturum arbitrabatur. Is non modo hoc non per-
fecit, ut virgarum vim deprecaretur: sed, cum imploraret

72 *hominem proripi vehementissimeque verberari*] Grævius bene delevit *proripi*, e superioribus repetitum: aberatque Ms. Reg. ut abest Gu.

73 *Hac se commemoratione*] Hic lacuna fuit in Ms. unde Guelf. ductus est. Desunt inde omnia ad c. 66. finem.

sæpius, usurparetque nomen civitatis; crux, crux, inquam,
infelici et ærumnoso, [74] qui numquam istam potestatem vi-
63 derat, comparabatur. O nomen dulce libertatis! o jus exi-
163 mium nostræ civitatis! o lex Porcia, legesque Semproniæ!
o graviter desiderata, et aliquando reddita plebi Romanæ
tribunicia potestas! Huccine tandem omnia reciderunt, ut
civis Romanus in provincia populi Romani, in oppido
fœderatorum, ab eo, qui beneficio populi Romani fasces
et secures haberet, deligatus in foro virgis cæderetur?
Quid, cum ignes ardentesque laminæ, ceterique cruciatus
admovebantur? Si te illius acerba imploratio et vox mise-
rabilis [75] non inhibebat, ne civium quidem Romanorum,
qui tum aderant, fletu et gemitu maximo commovebare?
In crucem tu agere ausus es quemquam, qui se civem Roma-
num esse diceret? Nolui tam vehementer agere hoc prima
actione, judices: nolui. Vidistis enim, ut animi multitudi-
nis in istum dolore, et odio, et communis periculi metu,
concitarentur. Statui egomet mihi tum modum orationi
b. meæ, et C. Numitorio, equiti Romano, primario homini,
testi meo: et Glabrionem, id quod sapientissime fecit, face-
re lætatus sum, ut repente, consilio in medio, testem dimit-
teret. Etenim verebatur, ne populus Romanus ab isto eas
pœnas vi [76] repetisse videretur, quas veritus esset, ne iste
164 legibus, et vestro judicio non esset persoluturus. Nunc,
quoniam jam exploratum est omnibus, quo loco causa tua
sit, et, quid de te futurum sit; sic tecum agam. Gavium
istum, quem repentinum speculatorem fuisse dicis, osten-
dam, in lautumias Syracusis a te esse conjectum: neque id
solum ex litteris ostendam Syracusanorum: ne possis dicere,
me, quia sit aliquis in litteris Gavius, hoc fingere et eligere
nomen, ut hunc illum esse possim dicere: sed secundum ar-
bitrium tuum testes dabo, qui istum ipsum Syracusis abs te
in lautumias conjectum esse dicant. producam etiam Cosa-
nos, municipes illius ac necessarios, qui te nunc sero do-
ceant, judices non sero, illum P. Gavium, quem tu in cru-
cem egisti, civem Romanum, et municipem Cosanum, non
64 speculatorem fugitivorum fuisse. Cum hæc omnia, quæ
165 polliceor, cumulate [77] tuis proximis plana fecero: tum istuc
ipsum tenebo, quod abs te mihi datur. eo contentum me
esse dicam. Quid enim nuper tu ipse, cum populi Romani

74 *qui nunquam istam potestatem viderat*] Nempe ut cives indicta causa verberarentur. Sed mihi totum non satis placet.

75 *non inhibebat*] E Gellio corrigit Lambinus *non leniebat*. Vulgatum verum est, pro cohibebat, quo modo *inhibere* dici, etiam Lexica docent.

76 *repetisse videretur*] Artificiose pro *repeteret*, quod erat invidiosum, posito consequente pro re ipsa et antecedente. Sic infra *nolo in hoc delecto judicio—esse commissum.*

77 *tuis proximis*] v. Clavem.

clamore atque impetu perturbatus exsiluit si, quid, inquam, locutus es? Illum, quod moram supplicio quæreret, ideo clamitasse, se esse civem Romanum: sed speculatorem fuisse. Jam mei testes veri sunt. Quid enim dicit aliud C. Numitorius? quid M. et P. Cottii, nobilissimi homines, ex agro Taurominitano? quid Q. Luceius, qui [78]argentariam Rhegii maximam fecit? quid ceteri? Adhuc enim testes ex eo
genere a me sunt dati, non qui novisse Gavium, sed qui se p. 270.
vidisse dicerent, cum is, qui se civem Romanum esse cla- a.
maret, in crucem ageretur. Hoc tu, Verres, idem dicis: hoc tu confiteris illum clamitasse, se civem esse Romanum: apud te nomen civitatis ne tantum quidem valuisse, ut dubitationem aliquam: ut crudelissimi tæterrimique supplicii
aliquam parvam moram saltem posset afferre. Hoc teneo, 166
hic hæreo, judices, hoc sum contentus uno: omitto ac negligo cetera: sua confessione induatur ac juguletur necesse est. Qui esset, ignorabas? speculatorem esse suspicabare? non quæro, qua suspicione: tua te accuso oratione. Civem Romanum esse dicebat. Si tu apud Persas aut in extrema India deprehensus, Verres, ad supplicium ducerere: quid aliud clamitares, nisi te civem esse Romanum? et, si tibi ignoto apud ignotos, apud barbaros, apud homines in extremis atque ultimis gentibus positos, nobile et illustre apud omnes nomen tuæ civitatis profuisset: ille, quisquis erat, quem tu in crucem rapiebas, qui tibi esset ignotus, cum civem se Romanum esse diceret: apud te prætorem, si non effugium, ne moram quidem mortis, mentione atque
usurpatione civitatis, assequi potuit? Homines tenues, ob- 65
scuro loco nati, navigant: adeunt ad ea loca, quæ numquam 167
antea viderunt: ubi neque noti esse iis, quo venerunt, neque semper cum cognitoribus esse possunt. Hac una tamen fiducia civitatis non modo apud nostros magistratus, qui et legum et existimationis periculo continentur: neque apud cives solum Romanos, qui et sermonis, et juris, et multarum rerum societate juncti sunt, fore se tutos arbitrantur: sed, quocunque venerint, hanc sibi rem præsidio sperant fu-
turam. Tolle hanc spem, tolle hoc præsidium civibus Ro- 168
manis: constitue nihil esse opis in hac voce, CIVIS ROMANUS SUM: posse impune prætorem, aut alium quemlibet, supplicium, quod velit, in eum constituere, qui se civem Ro-
manum esse dicat; quod quis ignoret: jam omnes pro- b.
vincias, jam omnia regna, jam omnes liberas civitates, jam omnem orbem terrarum, qui semper nostris hominibus maxime patuit, civibus Romanis ista defensione præcluseris.

78 *arg. Rh. maximam fecit*] An *facit?*

Quid, si L. Pretium, equitem Romanum, qui tum [79] in Sicilia negotiabatur, nominabat? etiamne id magnum fuit, Panormum litteras mittere? asservasse hominem? custodiis Mamertinorum tuorum vinctum, clausum habuisse, dum Panormo Pretius veniret? cognosceret hominem: aliquid de summo supplicio remitteres: si ignoraret: tum si ita tibi videretur, hoc juris in omnes constitueres, ut, qui neque tibi notus esset, neque cognitorem locupletem daret, quamvis civis Romanus esset, in crucem tolleretur.

66 Sed quid ego plura de Gavio? quasi tu Gavio tum fue-
169 ris infestus, ac non nomini, generi, juri civium hostis. non illi, inquam, homini, sed causæ communi libertatis inimicus fuisti. Quid enim attinuit, cum Mamertini, more atque instituto suo, crucem fixissent post urbem, in via Pompeia; te jubere in ea parte figere, quæ ad fretum spectaret: et hoc addere, quod negare nullo modo potes, quod omnibus audientibus dixisti palam, te idcirco illum locum deligere, ut ille, qui se civem Romanum esse diceret, ex cruce Italiam cernere, ac domum suam prospicere posset? Itaque illa crux sola, judices, post conditam Messanam illo loco fixa est. Italiæ conspectus ad eam rem ab isto delectus est, ut ille in dolore cruciatuque moriens, perangusto fretu divisa servitutis ac libertatis jura cognosceret; Italia autem alumnum suum, servitutis extremo summoque supplicio
170 affixum videret. Facinus est, vinciri civem Romanum:
p. 271. a. scelus, verberari: prope parricidium, necari: quid dicam [80] in crucem tolli? verbo satis digno tam nefaria res appellari nullo modo potest. Non fuit his omnibus iste contentus. Spectet, inquit, patriam: in conspectu legum libertatisque moriatur. Non tu hoc loco Gavium, non unum hominem, nescio quem, civem Romanum, sed communem libertatis et civitatis causam in illum cruciatum et crucem egisti. Jam vero videte hominis audaciam. Nonne eum graviter tulisse arbitramini, quod illam civibus Romanis crucem non posset in foro, non in comitio, non in rostris defigere? quod enim his locis in provincia sua, celebritate simillimum, regione proximum potuit, elegit. monumentum sceleris audaciæque suæ voluit esse in conspectu Italiæ, vestibulo Siciliæ, prætervectione omnium, qui ultro citro-

79 *in Sicilia negotiabatur, nom.*] Sic edidi ex ed. Flor. quod et post quidam, in his Victorius, secuti sunt. Delevit Gruterus, quod in una illa editione esset vetere. Vestigium tamen lectionis est in edd. pr. quæ habent *nominabatur.* Ex eo Aldus fecit *nominabat.* Miror, Grævium hic non inspexisse Victorium, et qui eum secuti sunt.

80 *in crucem tolli*] Sic edidi ex edd. pr. Aldus fecit *tollere:* quod et præferrem, si esset et *vincire, verberare, necare.* Sed malui unum corrigere e libris, quam tria sine libris.

que navigarent. Si hæc non ad cives Romanos, non ad 67
aliquos amicos nostræ civitatis, non ad eos, qui populi Ro- 171
mani nomen audissent; denique, si non ad homines, verum ad bestias; aut etiam, ut longius progrediar, si in aliqua desertissima solitudine, ad saxa et ad scopulos [81] hæc conqueri et deplorare vellem: tamen omnia muta atque inanima, tanta et tam indigna rerum atrocitate commoverentur. Nunc vero cum loquar apud senatores populi Romani, legum, judiciorumque, et juris auctores, timere non debeo, ne non unus iste civis Romanus illa cruce dignus, ceteri
omnes simili periculo indignissimi judicentur. Paullo ante, 172
judices, lacrymas in morte misera atque indignissima navarchorum non tenebamus; et recte ac merito sociorum innocentium miseria commovebamur: quid nunc in nostro sanguine tandem facere debemus? nam civium Romanorum sanguis conjunctus existimandus est: quoniam id et salutis omnium ratio, et [82] veritas postulat. omnes hoc loco cives Romani, et qui adsunt, et qui ubicumque sunt, vestram se-
veritatem desiderant, vestram fidem implorant, vestrum b.
auxilium requirunt: omnia sua jura, commoda, auxilia, totam denique libertatem in vestris sententiis versari arbitran-
tur. A me, tametsi satis habent, tamen, [83] si res aliter ac- 173
ciderit, plus habebunt fortasse, quam postulant. nam etsi qua vis istum de vestra severitate eripuerit, id quod neque metuo, judices, neque ullo modo fieri posse video: sed si in hoc me ratio fefellerit; Siculi causam suam perisse querentur, et mecum pariter moleste ferent: populus quidem Romanus brevi, quoniam mihi potestatem apud se agendi dedit, jus suum, me agente, suis suffragiis [84] ante Kal. Februarias recuperabit. Ac, si de mea gloria et amplitudine quæritis, judices: non est alienum meis rationibus, istum, mihi ex hoc judicio ereptum, ad illud populi Romani judicium reservari. Splendida est illa causa: probabilis mihi, et facilis; populo grata atque jucunda. Denique, si videor hic, id quod ego non quæsivi, de uno isto voluisse crescere: isto absoluto, quod sine multorum scelere fieri non potest, de multis mihi crescere licebit.

Sed mehercules, vestra reique publicæ causa, judices, nolo 68
in hoc delecto consilio tantum flagitium esse commissum:

81 *hæc conqueri*] *Hæc* offendit Hotomannum. Potest dici repetitum in extremo, quia superius *hæc* longius abest. Edd. pr. non habent, sed ejus loco *et*, quod tamen non aptum est h. l. *Hæc* est ab Aldo, sed tamen, ut opinor, e libris. nam et Gu. habet.

82 *veritas omnium*] Delevi cum Grævio *omnium*. a libris quibusdam ut et Gu. abest, et vel sine libris delendum esset.

83 *se res aliter acciderit*] Usitatius foret *ceciderit:* nisi sic legendum: nam et alibi hæc verba confusa sunt. Ita videbatur et Guilielmio.

84 *ante Kal. Febr.*] Primo statim ædilitatis meæ mense.

nolo eos judices, quos ego probarim atque delegerim, sic in hac urbe notatos, isto absoluto, ambulare, ut, non cera, sed
174 cœno obliti esse videantur. Quamobrem te quoque, Hortensi, si qui monendi locus est, [85] ex hoc loco moneo: videas etiam atque etiam et consideres, quid agas, quo progrediare: quem hominem et qua ratione defendas. Neque de illo quidquam tibi præfinio, quo minus ingenio mecum, atque omni dicendi facultate contendas. cetera, si qua putas te occultius extra judicium, [86] quæ ad judicium pertineant, facere posse: si quid artificio, consilio, potentia,
p. 272. gratia, copiis istius moliri cogitas: magnopere censeo desi-
a. stas; et illa, quæ tentata jam et cœpta ab isto sunt, a me autem pervestigata et cognita, moneo ut exstinguas, et longius progredi ne sinas. magno tuo periculo peccabitur
175 in hoc judicio; majore, quam putas. [87] Quod enim te liberatum jam existimationis metu, defunctum honoribus, designatum consulem cogites: mihi crede, ornamenta ista et beneficia populi Romani non minore negotio retinentur, quam comparantur. Tulit hæc civitas, quoad potuit, quoad necesse fuit, regiam istam vestram dominationem in judiciis et in omni republica; tulit. sed quo die populo Romano tribuni plebis restituti sunt, omnia ista vobis (si forte nondum intelligitis) ademta atque erepta sunt. Omnium nunc oculi conjecti sunt hoc ipso tempore in unumquemque nostrûm, qua fide ego accusem, qua religione hi judicent, qua
176 tu ratione defendas. De omnibus nobis, si quis tantulum de recta regione deflexerit, non illa tacita existimatio, quam antea contemnere solebatis, sed vehemens ac liberum populi Romani judicium consequetur. nulla tibi, Quinte, cum isto cognatio est, nulla necessitudo: quibus excusationibus antea nimium in aliquo judicio studium tuum defendere solebas, earum habere in hoc homine nullam potes. Quæ iste in provincia palam dictitabat, cum ea, quæ faciebat, tua se fiducia facere dicebat, ea ne vera putentur, tibi maxime est
69 providendum. Ego mei jam rationem officii confido esse
177 omnibus iniquissimis meis persolutam. nam istum paucis horis primæ actionis, omnium mortalium sententiis, condemnavi. Reliquum judicium non jam de mea fide, quæ perspecta est, neque istius vita, quæ damnata est; sed de
b. judicibus, et, vere ut dicam, de te futurum est. At quo tempore futurum est? (nam id maxime providendum est:

85 *ex hoc loco moneo*] Nempe cum nondum de loco superiori pro rostris dico, quo dicturus sum ad populum: ne mihi necesse sit, de ea re apud populum dicere. Ante pro *si qui* edd. pr. habent *quia*.

86 *quæ ad judicium pertinent*] Rectius *pertineant*. Sic Ms. Gu. Recepi.

87 *Quod enim te—cogites*] Accurate *cogites*, non *cogitas*. Optativus Græcorum exprimitur, et est comiter dictum.

etenim cum omnibus in rebus, tum in republica permagni momenti est ratio atque inclinatio temporum:) nempe eo, cum populus Romanus aliud genus hominum, atque [88] alium ordinem ad res judicandas requiret: nempe ea lege de judiciis judicibusque novis promulgata, quam [89] non is promulgavit, cujus nomine proscriptam videtis, sed hic reus. hic, inquam, sua spe atque opinione, quam de vobis habet, legem illam scribendam promulgandamque curavit. Itaque 178
cum primo agere cœpimus, lex non erat promulgata: cum iste, vestra severitate permotus, multa signa dederat, quamobrem responsurus non videretur, mentio de lege nulla fiebat. Posteaquam iste recreari et confirmari visus est; lex statim promulgata est. cui legi cum [90] vestra dignitas vehementer adversetur, istius spes falsa et insignis impudentia maxime suffragatur. Hic si quid erit commissum a quoquam vestrûm, quod reprehendatur: aut [91] populus Romanus judicabit de eo ordine, quem jam antea judiciis indignum putavit; aut ii, qui, propter offensionem judiciorum, de veteribus judicibus lege nova novi judices erunt constituti. Mihi porro, ut ego non dicam, quis omnium morta- 70
lium non intelligit, quam longe progredi sit necesse? Po- 179
tero silere, Hortensi? potero dissimulare, cum tantum respublica vulnus acceperit, ut expilatæ provinciæ, vexati socii, dii immortales spoliati, cives Romani cruciati et necati impune, me actore, esse videantur? potero hoc ego onus tantum aut in hoc judicio deponere, aut diutius tacitus sustinere? non agitanda res erit? non in medium proferenda? non populi Romani fides imploranda? non omnes, qui tanto se scelere obstrinxerint, ut aut fidem suam corrumpi paterentur, aut judicium corrumperent, in discrimen p. 273. a.
ac judicium vocandi? Quæret aliquis fortasse: tantumne 180
igitur laborem, tantas inimicitias tot hominum suscepturus es? Non studio quidem hercule ullo, neque voluntate: sed non idem mihi licet, quod iis, qui nobili genere nati sunt; quibus omnia populi Romani beneficia dormientibus deferuntur. longe alia mihi lege in hac civitate et conditione vivendum est. Venit enim mihi in mentem M. Catonis,

88 *alium ordinem—requiret*] Sic edidi, sine libris, at necessario: refertur enim ad illud: *At quo tempore futurum est?*

89 *non is, cujus nomine*] Aurelius Cotta, cujus lex judiciaria eo anno, Crasso et Pompeio Coss. promulgata est.

90 *vestra dignitas adversetur*] Sic recte Grævius pro vulgato *adversaretur* edidit e libris scr. Sic et Ms. Gu. et edd. vett. quædam. nam id *suffragatur* ita requirit, ut id etiam sine libris reponendum esset.

91 *pop. R. judicabit de eo ordine*] Sic pro *homine* bene edidere Manutius et Lambinus, quos sequi omnes debebant. nam *de homine* pertineret ad Verrem. Sed de Verre Cicero acturus erat, non tribb. plebis. De ordine sermo est judicante.

[92] hominis sapientissimi et vigilantissimi: qui cum se virtute, non genere, populo Romano commendari putaret, cum ipse sui [93] generis initium ac nominis ab se gigni et propagari vellet, hominum potentissimorum suscepit inimicitias, et maximis in laboribus usque ad summam senectu-
181 tem, summa cum gloria vixit. [94] Postea Q. Pompeius, humili atque obscuro loco natus, nonne plurimis inimicitiis, maximisque suis [95] periculis ac laboribus amplissimos honores est adeptus? Modo L. Fimbriam, C. Marium, C. Cœlium vidimus, non mediocribus inimicitiis ac laboribus contendere, ut ad istos honores pervenirent, ad quos vos per ludum et per negligentiam [96] pervenistis. Hæc eadem est nostræ rationis regio et via: horum nos hominum sectam
71 atque instituta persequimur. Videmus, quanta sit in invidia, quantoque in odio apud quosdam homines nobiles [97] novorum hominum virtus et industria: si tantulum oculos dejecerimus, præsto esse insidias: si ullum locum aperuerimus suspicioni, aut crimini, accipiendum esse statim vulnus: esse nobis semper vigilandum, semper laborandum
182 videmus. Inimicitiæ sunt? subeantur: labores? suscipiantur. Etenim tacitæ magis, et occultæ inimicitiæ timen-
b. dæ sunt, quam indictæ et apertæ. Hominum nobilium non fere quisquam nostræ industriæ favet: nullis nostris officiis benivolentiam illorum allicere possumus: quasi natura et genere disjuncti sint, ita dissident a nobis animo ac voluntate. Quare quid habent eorum inimicitiæ periculi, quorum animos jam ante habueris inimicos et invidos, quam
183 ullas inimicitias susceperis? [98] Quamobrem mihi, judices, optatum illud est, in hoc reo finem accusandi facere, cum et populo Romano satisfactum, et receptum officium Siculis, necessariis meis, erit persolutum. Deliberatum autem est, si res opinionem meam, quam de vobis habeo, fefellerit,

92 *hominis sapientissimi*] Grævius addidit *et vigilantissimi*, quod et Ms. Gu. habet. Bene. nam et infra vigilantia commemoratur.

93 *generis initium ac nominis—vellet*] Non nimis premenda verba, inprimis *initium g. a. n. propagari* ad *genus* et *nomen* non ad *initium* refertur. *genus* est familia.

94 *Postea Q. Pompeius*] Sic Ms. Reg. pro *posteaque P.* Sæpe in libris antiquis sic prænomen Q. corruptum est. Alio loco jam vidimus ex hoc prænomine factum *que*. sic jam edidit Aldus Nep. et Grævius.

95 *periculis ac doloribus*] Emendabat Hotomannus *laboribus*, quod defensum a P. Manutio, repertum in Ms. Reg. recepit Grævius. Est et in Gu. recte.

96 *pervenistis*] Suspicor Ciceronem scripsisse *pervenitis*. nam de genere nobilium loquitur, non de præsentibus: et supra erat: *quibus omnia—dormientibus deferuntur*.

97 *novorum h. virtus et industria*] Accurate: sic et pro Sext. c. 43. his duabus rebus dicit aditum dari in senatum: ubi vid.

98 *Q. m. j. optandum est illud—facere*] Mihi hoc semper durum visum est. De emendatione nihil mecum constitueram. Sed Ms. Guelf. habet *Q. mihi judices optatum illud est:* quod melius est: respondet mox *deliberatum est.*

non modo eos persequi, ad quos maxime [99] culpa corrumpendi judicii, sed etiam illos, ad quos conscientiæ contagio pertinebit. Proinde si qui sunt, qui in hoc reo aut potentes, aut audaces, aut artifices ad corrumpendum judicium velint esse, ita sint parati, ut discrepante populo Romano, mecum sibi rem videant futuram: et, si me in hoc reo, quem mihi inimicum Siculi dederunt, satis vehementem, satis perseverantem, satis vigilantem esse cognorunt; existiment, in his hominibus, quorum ego inimicitias, populi Romani salutis causa, suscepero, multo graviorem atque acriorem futurum.

Nunc te, Jupiter Optime Maxime, cujus iste donum 72
regale, dignum tuo pulcherrimo templo, dignum Capitolio 184
atque ista arce omnium nationum, dignum regio munere,
tibi factum ab regibus, tibi dicatum atque promissum, per
nefarium scelus de regiis manibus extorsit; cujusque sanctissimum et pulcherrimum simulacrum Syracusis sustulit:
teque, Juno regina, cujus duo fana duabus in insulis posita
sociorum, Melitæ et Sami, sanctissima et antiquissima, simili scelere idem iste omnibus donis ornamentisque nuda- p. 274.
vit: teque, Minerva, quam item iste duobus in clarissimis a.
et religiosissimis templis expilavit: Athenis, cum auri
grande pondus; Syracusis, cum omnia, præter tectum et
parietes, abstulit: teque, Latona, et Apollo, et Diana, quo- 185
rum iste Deli non fanum, sed ut hominum opinio et religio
fert, sedem antiquam, divinumque domicilium nocturno latrocinio atque impetu compilavit: etiam te, Apollo, quem
iste Chio sustulit: teque etiam atque etiam, Diana, quam
Pergæ spoliavit: cujus simulacrum sanctissimum Segestæ,
bis apud Segestanos consecratum, semel ipsorum religione,
iterum P. Africani victoria, tollendum asportandumque curavit: teque, Mercuri, quem Verres in villa, et in privata
aliqua palæstra posuit, P. Africanus in urbe sociorum, et in
gymnasio Tyndaritanorum, juventutis illorum custodem ac
præsidem voluit esse: teque, Hercules, quem iste Agri- 186
genti, nocte intempesta, servorum instructa et comparata
manu, convellere ex suis sedibus, atque auferre conatus est:
teque, sanctissima mater Idæa, quam apud Enguinos, augustissimo et religiosissimo in templo, sic spoliatam reliquit, ut nunc nomen modo Africani, et vestigia violatæ religionis maneant, monumenta victoriæ, fanique ornamenta
non exstent: vosque, omnium rerum forensium, consiliorum maximorum, legum, judiciorumque arbitri et testes,

99 *culpa corrumpendi judicii*] Grævius edidit *corrupti judicii* e Ms. Reg. cui consentit Gu. Sed ea est correctio exquisitioris formæ in vulgatiorem et faciliorem.

[100] celeberrimo in loco populi Rom. locati, Castor et Pollux, quorum e templo quæstum sibi iste et prædam maximam improbissime comparavit: omnesque dii, qui vehiculis tensarum sollemnes cœtus ludorum initis, quorum iter iste ad suum quæstum, non ad religionum dignitatem facien-
187 dum exigendumque curavit: teque, Ceres, et Libera, qua-
b. rum sacra, sicut opiniones hominum ac religiones ferunt, longe maximis atque occultissimis cæremoniis continentur, a quibus initia vitæ atque victus, legum, morum, mansuetudinis, humanitatis exempla hominibus et civitatibus data ac dispertita esse dicuntur: quarum sacra populus Romanus a Græcis ascita et accepta, tanta religione et publice et privatim tuetur, non ut ab aliis huc allata, sed ut ceteris hinc tradita esse videantur: quæ ab isto uno sic polluta et violata sunt, ut simulacrum Cereris unum, quod a viro non modo tangi, sed ne adspici quidem fas fuit, e sacrario Catinæ convellendum avertendumque curaverit; alterum autem Ennæ ex sua sede ac domo sustulerit: quod erat tale, ut homines, cum viderent, aut ipsam videre se Cererem, aut effigiem Cereris, non humana manu factam, sed cœlo dela-
188 psam arbitrarentur: vos etiam atque etiam imploro et appello, sanctissimæ deæ, quæ illos Ennenses lacus lucosque colitis, cunctæque Siciliæ, quæ mihi defendenda tradita est, præsidetis: a quibus, inventis frugibus, et in orbem terrarum distributis, omnes gentes ac nationes vestri religione numinis continentur. [1] Ceteros item deos, deasque omnes imploro atque obtestor, quorum templis et religionibus iste, nefario quodam furore et audacia instinctus, bellum sacrilegum semper impiumque habuit indictum, ut, si in hoc reo, atque in hac causa, omnia mea consilia ad salutem sociorum, dignitatem populi Romani, fidem meam spectaverunt: [2] si nullam ad rem, nisi ad officium et veritatem omnes meæ curæ, vigiliæ, cogitationesque elaborarunt: quæ mea mens in suscipienda causa fuit, fides in agenda,
189 [3] eadem vestra, judices, in judicanda sit: denique uti C.
p. 275. Verrem, si ejus omnia sunt inaudita et singularia facinora
a. sceleris, audaciæ, perfidiæ, libidinis, avaritiæ, crudelitatis, dignus exitus ejusmodi vita atque factis, vestro judicio consequatur: utque [4] respublica [meaque fides] una hac

100 *celeb. in loco prætorii locati*] *Prætorii* vitiosum esse, nemo dubitet. Grævius conjicit *pop. Rom.* quod est in Gu. aut *fori R.* Hoc verum puto, vel *fori* simpliciter. Interea recepi *pop. R.* e cod. Gu.

1 *Ceteros item*] Est novæ sententiæ initium. et hæc interpunctio est in edd. pr.

2 *si ullam ad rem*] Debet esse *nullam.* et sic est in Ms. Gu.

3 *eadem vestra in judicanda sit*] Arbitror hic excidisse *judices*, ad quos hæc oratio, a Diis aversa, convertitur. Nam hoc non ad Deos pertinet, sed ad judices.

4 *resp. meaque fides—contenta sit*] Durum est *mea fides contenta sit.*

accusatione mea contenta sit, mihique posthac bonos potius defendere liceat, quam improbos accusare necesse sit.

# M. TULLII CICERONIS

PRO

# M. FONTEIO. p. 276. a.

## ORATIO UNDECIMA.

### ARGUMENTUM.

*M. Fonteius Prætor Galliam obtinuerat per triennium. Romam reversus repetundarum reus factus est, accusantibus Gallis inprimisque Indutiomaro Trevirorum duce. Accusator fuit M. Plætorius, subscriptor M. Fabius. Maxima pars orationis, atque pleraque adeo Fonteio objecta crimina interiere. Restant tria. Primum, de Gallia ære alieno, ipsius culpa, oppressa: alterum, de quæstu e viarum munitione imperata facto, nempe quod pecuniæ dandæ fuissent, ut aut ne cogerere ad muniendum, aut quod munitum erat, id ne improbaretur: tertium de portorio vini instituto. Cicero in his, quæ restant, id inprimis agit, ut Gallis fidem non habendam doceat, quippe hominibus levibus, perfidis, et in ipsos Deos immortales impiis.*

*Desunt permulta.*

HOC prætore oppressam esse ære alieno Galliam. A qui- 1
bus versuras tantarum pecuniarum factas esse dicunt? a 1
Gallis? nihil minus. A quibus igitur? a civibus Romanis, qui negotiantur in Gallia. Cur eorum verba non audimus? cur eorum tabulæ nullæ proferuntur? Insector ultro, atque insto accusatori, judices: insector, inquam, et flagito testes. Plus ego in hac causa laboris et operæ consumo in poscendis testibus; quam ceteri defensores in refutandis. [1] Audacter hoc dico, judices: non temere confirmo. Referta Gallia negotiatorum est, plena civium Romanorum. nemo Gallorum sine cive Romano quidquam negotii gerit: numus in Gallia nullus sine civium Romanorum tabulis commovetur. Videte, quo descendam, judices, quam longe 2
videar ab consuetudine mea et cautione ac diligentia disce-

Sententia plena satis esset, si *mea fides* abesset. Aldus Nep. 1580. edidit ex Hotomanni conjectura, *mea fides, unaque hac acc.* quod et Grævius probat. mihi non satisfacit. Puto esse delendum. fides et in aliis causis agendis postulatur. Locus in Ms. Guelf. est valde corruptus. Habet sic: *ut hi, quibus resp. placet, servanda eorumque una accusatione mea contenta sit* &c.

1 *Audaciter*] Sic ex Ms. Faerni et Pal. edidit Gruterus: omnes alii *audacter*, quos potius secutus sum, v. Clav.

dere. Unæ tabulæ proferantur, in quibus vestigium sit aliquod, quod significet, pecuniam Fonteio datam; unum [2] ex toto negotiatorum, colonorum, publicanorum, aratorum, pecuariorum numero testem producant; vere accusatum esse concedam. Pro dii immortales! quæ est hæc causa? quæ defensio? Provinciæ Galliæ M. Fonteius præfuit, quæ constat ex iis generibus hominum et civitatum, qui (ut vetera mittam) partim nostra memoria bella cum populo Ro-
b. mano acerba ac diuturna gesserunt: partim modo ab nostris imperatoribus subacti, modo bello domiti, modo triumphis ac [3] monumentis notati, modo ab senatu agris urbibusque multati sunt: partim, qui cum ipso M. Fonteio ferrum ac manus contulerunt, multoque ejus sudore ac labore sub
3 populi Romani imperium ditionemque [4] ceciderunt. Est in eadem provincia Narbo Marcius, colonia nostrorum civium, specula populi Romani ac propugnaculum, istis ipsis nationibus oppositum et objectum: est item urbs Massilia, de qua ante dixi, fortissimorum fidelissimorumque sociorum, qui Gallicorum bellorum pericula, populo Romano [5] coriis remisque compensarunt: est præterea numerus ci-
2 vium Romanorum atque hominum honestissimorum. Huic provinciæ, quæ ex hac gentium varietate constaret, M. Fonteius (ut dixi) præfuit. qui erant hostes, subegit: [6] qui proxime fuerant, eos ex iis agris, quibus erant multati, decedere coëgit; ceteris, qui idcirco magnis sæpe erant bellis superati, ut semper populo Romano parerent, magnos equitatus ad ea bella, quæ tum in toto orbe terrarum a populo Romano gerebantur, magnas pecunias ad eorum stipendium, maximum frumenti numerum ad Hispaniense bellum
4 tolerandum, imperavit. [7] Is, hæc qui gessit, in judicium

2 *ex toto—numero*] Efficacius hoc est, quam Guilielmii conjectura probata Grutero *ex tot neg.* &c.

3 *monumentis notati*] Intelligitur fornix Fabianus, de quo v. Clav. in *Q. Fabius Allobrog.* et turris saxea Domitii Ænobarbi ap. Florum III, 2. ubi v. Græv.

4 *ceciderunt*] Sic Mss. et edd. Ms. Pal. *reciderunt*, quod placebat Grutero: et est bene latinum, sed illud non minus. v. Clav. in *cadere.*

5 *coriis remisque*] *Coriis* ad usum armorum, ut scutorum, clypeorum, item jumentorum. Munus hoc fuit Gallorum, quod pecoribus et silvis abundabant. Edd. vett. *copiis remisque.* Bene *coriis* e Ms. Pal. Gruterus. Grævio tamen placet *copiis armisque*, ut est in edd. mediis. In ed. Junt. correctum est *propulsarunt* pro *compensarunt:* nempe propter verbum *copiis.*

6 *qui proximi fuerant*] Sic edd. omnes et Mss. præter unum Ursini, qui habuit *proxime*, ut corrigebat Hotomannus: quod verum puto. *Proximi* intelligi deberent adjutores. Sed et non satis convenit *fuerant.* Dixerat Fonteium vicisse, qui *tum erant* hostes: sequebatur, *qui fuerant.* Sed quia plures, diversis temporibus fuerant, addidit *proxime*, ante Fonteium sc. *Proximi* eodem modo interpretatur Ferratius p. 277. sed sine exemplo.

7 *Is, hæc qui gessit*] Edd. pr. et Mss. quidam *Is qui gessit*, quod et Grævio probatur. Sed non bene convenit antecedentibus: estque efficacia in *hæc;* has tot ac tantas res, tam utiles reipublicæ. Primus *hæc* pro *is* edidit Victorius, eodem anno Herva-

vocatur: vos, qui in re non interfuistis, [8] causam una cum populo Romano cognoscitis. dicunt contra, quibus invitissimis imperatum est: dicunt, qui ex agris [9] ex M. Fonteii decreto decedere sunt coacti: dicunt, qui ex bello, cæde et fuga nunc primum audent contra M. Fonteium inermem consistere. Quid coloni Narbonenses? quid volunt? quid existimant? Hunc per vos volunt; se per hunc incolumes existimant esse.
Quid Massiliensium civitas? hunc præsentem iis affecit ho- p. 277.
noribus, quos habuit amplissimos: vos autem absens orat at- a.
que obsecrat, ut sua religio, laudatio, auctoritas, aliquid apud
vestros animos momenti habuisse videatur. Quid? civium 5
Romanorum quæ voluntas est? Nemo est ex tanto numero, quin hunc optime de provincia, de imperio, de sociis et civi-
bus meritum esse arbitretur. Quoniam igitur [10] videtis, qui 3
oppugnent M. Fonteium; cognostis, qui defensum velint: statuite nunc, quid vestra æquitas, quid populi Romani dignitas postulet: utrum colonis vestris, negotiatoribus vestris, amicissimis atque antiquissimis sociis, et credere et consulere malitis; an iis, quibus neque, propter iracundiam, fidem, neque, propter infidelitatem, honorem habere
debetis. Quid, si majorem hominum etiam honestissi- 6
morum copiam affero, qui hujus virtuti atque innocentiæ testimonio possint esse? tamenne plus Gallorum consensio valebit, quam summæ auctoritatis hominum? Cum Galliæ Fonteius præesset, scitis, judices, maximos populi Romani exercitus in duabus Hispaniis, clarissimosque imperatores fuisse. Quam multi equites Romani, quam multi tribuni militum, quales, et quot, et quoties legati [11] ad eos. Exercitus præterea Cn. Pompeii maximus atque ornatissimus hiemavit in Gallia, M. Fonteio imperante. Satisne vobis multos, satis idoneos testes, et conscios videtur ipsa fortuna

gius idque omnes secuti sunt. Sed ed. Junt. conjungit utrumque: *is, hæc qui gessit:* quod verum est. nam esse debet, quod respondeat sequentibus: *Vos, qui* &c.

8 *causam cum pop. R. cognoscitis*] i. e. et vice pop. R. et in corona ejus. Faernus male notam librorum P. R. *prætore* legit et sic edidit. Oratio ad prætorem et judices pertinet, nec unquam sic dixit Cicero.

9 *ex M. Fonteii decreto*] Mss. et edd. omnes *Cn. Pompeii.* Ex Hotomanni correctione nunc est *M. Fonteii.* recte. Etiam *ex* me offendit, quia nimis vicinum est alteri *ex agris.* Videtur delendum.

10 *videtis, qui oppugnent*] Restituimus veterem lectionem *oppugnent.* Vulgatum hodie *oppugnatum* est e Ms. Faerni, quod et ed. Junt. habet, non convenit rei. Non volebant Galli oppugnatum Fonteium, sed oppugnabant ipsi, et accusarant. at ceteri, quos ante nominavit, cupiebant eum defendi et absolvi. Nec *cognostis* ex eodem libro satis placet. *Cognoscitis* melius convenit antecedenti *videtis.* Dixisset etiam *vidistis.*

11 *ad eos. Exercitus pr. Cn. Pompeii* &c.] Sic ex Ms. correxit Faernus, cui consentit Ms. Franc. Recepimus cum Grævio. Nam vulgata: *ad eos exercitus? præterea Cn. Pompeius* &c. nullum sensum habet. Ceterum vel sic adhuc aliquid vitii inesse videtur in præcedentibus; *quam multi—legati ad eos.* Deest verbum. Nam *legati* est nomen, ut *equites* et *tribb. mil.*

esse voluisse earum rerum, quæ M. Fonteio prætore gererentur in Gallia? Quem ex tanto hominum numero testem in hac causa producere potestis? quis est ex eo numero, qui vobis auctor placeat? eo nos jam laudatore et teste ute-
7 mur. Dubitabitis etiam diutius, judices, quin illud, quod initio vobis proposui, verissimum sit, aliud per hoc judicium nihil agi, nisi ut, M. Fonteio oppresso testimoniis eorum, quibus multa reipublicæ causa invitissimis imperata sunt, segniores posthac ad imperandum ceteri sint, cum
b. videant eos oppugnari, quibus oppressis, populi Romani imperium incolume esse non possit?

4 Objectum est etiam, quæstum M. Fonteium ex viarum munitione fecisse: ut aut ne cogeret munire, aut id, quod munitum esset, ne improbaret. Si et coacti sunt munire omnes, et multorum opera improbata sunt: certe utrumque falsum est, et ob vacationem pretium datum, cum immunis
8 nemo fuerit; [12]et ob probationem, cum multa improbata sint. Quid, si hoc crimen [13]optimis nominibus delegare possimus, et ita, ut non culpam in alios transferamus, sed uti doceamus, eos isti munitioni præfuisse, qui facile officium suum et [14]præstare et probare possent? tamenne vos omnia in M. Fonteium, iratis testibus freti, conferetis? Cum majoribus reipublicæ negotiis M. Fonteius impediretur, et cum ad rempublicam pertineret, [15]viam Domitiam muniri, legatis suis, primariis viris, C. Annio Bellieno et C. Fonteio negotium dedit. itaque præfuerunt: imperaverunt pro dignitate sua, quod visum est et probaverunt. quod vos, si nulla alia ex re, [16]ex litteris quidem vestris, quas scripsistis, et missis, et allatis, certe scire potuistis. quas si antea non legistis, nunc ex nobis, quid de iis rebus Fonteius ad legatos suos scripserit, quid ad eum illi rescri-

12 *et ob probationem*] v. Clav. in h. v.

13 *optimis nominibus*] Hoc, quod Faerno creditur deberi, est in edd. R. Br. et seqq. *Hominibus* dedit Junta, errore operarum, inde Victorius, quod ceteri omnes secuti sunt, sed Junta etiam edidit *denegare*. male.

14 *præstare et probare possent*] Sic correximus lege latinitatis. Vulgatum *possunt*, pro quo Ms. Franc. *possent*, quod placebat Grævio, nullo modo stare potest. Vult docere, Fonteium idoneos homines operi præfecisse, ut post planius demonstrat.

15 *viam D. munire*] Sic edd. et scr. At latinitas postulat *muniri*, ut Hotomannus et Faernus jam videre, nosque sensimus, cum primum legebamus. Quidni ergo recipiamus?

16 *ex literis quidem vestris*] Grævius sequitur lectionem P. Manutii *nostris*, *quas exscripsistis* &c. Sed ne sic quidem locus intelligi potest. Nam si *exscripsere* literas illas sive adversarii Fonteii, sive judex cum consilio, quomodo potuit statim dicere, *quas si antea non legistis*. Nam qui exscribit, certe necessario legit. Nec *nostræ literæ* quæ sint, magis intelligi potest, quam *vestræ*. Nam quod Ferratius p. 296. putat esse, quas accusator exscripserat, si iis contra Fonteium uti posset, id neque cum *vestris*, neque cum *nostris* consentit. Locus meliores libros exspectat. Nihil melius habeo interea, quam *ex litteris utrisque, et missis et allatis*, sc. *missis* a Fonteio, et *allatis* Fonteio ab legatis: ut *quas scripsistis* sit glossa.

pserint, cognoscite. LITTERÆ AD C. ANNIUM LEG. AD C. FONTEIUM LEG. LITTERÆ A C. ANNIO LEG. A C. FONTEIO LEG.

Satis opinor esse perspicuum, judices, hanc rationem mu- 9
nitionis neque ad M. Fonteium pertinere, et ab iis esse tractatam, quos nemo possit reprehendere. Cognoscite nunc 5
de crimine vinario, quod illi invidiosissimum et maximum esse voluerunt. Crimen a Plætorio, judices, ita constitutum est; Fonteio non in Gallia primum venisse in mentem, ut p. 278. a.
portorium vini institueret, sed hac in Italia proposita ratione, Roma profectum. Itaque Titurium Tolosæ quaternos denarios in singulas vini amphoras portorii nomine exegisse: Croduni Porcium et Numium ternos victoriatos: Vulchalone Servæum [17] binos victoriatos. atque in his locis ab his portorium esse exactum, si qui Cobiamacho, qui vicus inter Tolosam et Narbonem est, deverterentur, neque Tolosam ire vellent: [18] Elesiodolum tantum senos denarios ab his, qui ad hostem portarent, exegisse. Video, judices, 10
esse crimen, et genere ipso magnum, (vectigal enim esse impositum [19] fructibus nostris dicitur, et pecuniam permagnam ista ratione cogi potuisse confiteor,) [20] et invidia: vel maxime enim inimici hanc rem sermonibus divulgare voluerunt. Sed ego ita existimo, quo majus crimen sit id, quod ostendatur esse falsum, hoc majorem ab eo injuriam fieri, qui id confingat. vult enim magnitudine rei sic occupare animos eorum, qui audiunt, ut difficilis aditus veritati relinquatur.

*Omnia de crimine vinario, de bello Vocontiorum, de dispositione hibernorum desiderantur.*

17 *binos victoriatos atque*] Sic dedi cum P. Manutio, vulgata est nimis absurda *binos HS et victoriatos mille.* Tantumne in singulas amphoras? Mox post *in his locis* delevi *Servæum Croduni et Vulchalone.* In edd. pr. est *se Cr. et V.* unde clarum est esse glossam, in qua scriptum erat *sc. Cr. et V.* ut jam vidit Ursinus. Ed. Junt. sic locum hunc håbet: *ternos victoriatos in his locis et Vulcalone ab his portòrium esse exactum.*

18 *Elesiodolus tantum—exegisset*] Hæc vitiosissima sunt: et tamen non attigere interpretes, velut integra essent. P. Manutius corrigit *Elesiodolum—exegisse:* quod nos sine dubitatione recepimus. *exegisse* quidem certum est. Nomen hominis Gallici an verum sit, nescio: sed accusativum series constructionis postulat. Ed. pr. habet *exegissent,* ed. Junt. *exegisset.* In *tantum* adhuc hæreo. An parum fuit, sex denarios in amphoram dare, cum alii unum cum dimidio darent, i. e. ternos victoriatos. An fuit *tantum non?*

19 *fructibus nostris*] Restitui *fructibus* ex edd. vett. pro *frugibus,* quod est a Lambino. Sermo est de vino: id non in frugibus numeratur, sed in fructibus.

20 *et invidia*] Vulgo: *et invidiam.* Quid est *pecuniam et invidiam cogi potuisse?* Lambinus corrigit *invidiosam,* quod tolerabilius est. Ego locum sic constitui, ut in textu est: nam nisi sic intelligatur, ut ista sint in parenthesi (*vectigal—confiteor*) deinde sequatur *et invidia,* supra *et genere ipso* non habet quo referatur. Manifeste cohærent hæc, *genere ipso,* cujus subjicitur ratio, *et invidia,* subjecta pariter ratione: *vel maxime enim* &c.

6 At hoc Galli negant: at ratio rerum et vis argumento-
b. rum coarguit. Potest igitur testibus judex non credere?
11 Cupidis, et iratis, et conjuratis, et ab religione remotis, non
solum potest, sed etiam debet. Etenim si, quia Galli dicunt,
idcirco M. Fonteius nocens existimandus est: quid mihi
opus est sapiente judice? quid æquo quæsitore? quid ora-
tore non stulto? Dicunt enim Galli. negare non possumus.
Hic si ingeniosi, et periti, et æqui judicis has partes esse
existimatis, ut, quoniam quidem testes dicunt, sine ulla du-
bitatione credendum sit: salus ipsa virorum fortium inno-
centiam tueri non potest: sin autem in rebus judicandis
[21] non minimam partem ad unamquamque rem æstimandam,
momentoque suo ponderandam, sapientia judicis tenet:
[22] næ multo vestræ majores gravioresque partes sunt ad co-
12 gitandum, quam ad dicendum meæ. Mihi enim semper una-
quaque de re testis non solum semel, verum etiam breviter
interrogandus, et sæpe etiam non interrogandus; ne aut
irato facultas ad dicendum data, aut cupido auctoritas attri-
buta esse videatur, vos et sæpius eandem rem animis agi-
tare, et diutius [23] uno de teste cogitare potestis: et, si quem
nos interrogare noluimus, quæ causa nobis tacendi fuerit,
existimare debetis. Quamobrem, [24] si hoc judici præscri-
ptum lege aut officio putatis, testibus credere: nihil est, cur
alius alio judice melior aut sapientior existimetur. unum est
enim et simplex aurium judicium; et promiscue et commu-
13 niter stultis ac sapientibus ab natura datum. Quid est igi-
tur, ubi elucere possit prudentia? ubi discerni stultus audi-
tor et credulus ab religioso et sapienti judice? nimirum il-
lud, in quo ea, quæ dicuntur a testibus, [25] conjectura et co-

21 *non minimum partem tenet*] Hæsit in verbo *tenet* Lambinus, malebatque *valet*, aut ejusmodi quid: sed *tenet*, quod est in edd. pr. est exquisitius, mirorque in eo hæsisse viros doctos. In Græviana abest: nescio an consulto.

22 *næ multo—sunt—quam* &c.] Sic edidi ex edd. pr. quia, ut sæpissime, in edd. pr. etiam Mss. pro *æ* est *e*, sicque h. l. *ne*; explendi caussa additum est *videte* et ex *sunt* factum *sint*. Nam *videte* quidem non est nec in Mss. nec in edd. pr. Primus vulgatum *videte ne* de Faerni sententia edidit Lambinus.

23 *uno de teste*] Sic habent edd. vett. et Mss. *Unoquoque*, quod etiam Gruterus edidit, factum est e superiori *unaquaque de re.* Ceterum ad sensum nil admodum refert. Dedimus etiam *noluimus* cum Faerno, Grævio, e Ms. Fr. et necessario, quia sequitur, *uæ causa tacendi fuerit.* Nam *nolumus* postularet *sit*.

24 *si hoc judici*] Sic cum Grævio pariter, e Faerni libro aut judicio, edidi. Sermo est enim de genere. In edd. pr. est per compendium *Jud.* e quo, quia primam literam majusculam fecere, *judices* fecerunt: primus quidem Aldus. Nam Junta adhuc habet *Jud.*

25 *conjectura et cogitatione traduntur*] Viri docti Hotom. Faernus, Lamb. correxere et edidere *conjecturæ et cogitationi*, quod et Grævius in Ms. Franc. repertum edidit. Mihi tamen forma ipsa orationis durior videtur, quam pro Ciceronis facilitate. Igitur non ausus sum id imitari. Mea conjectura fuit, *tractantur* legendum videri: quod est verbum Ciceronianum in hac sententia, cui facile substitui potuit *traduntur*.

gitatione traduntur, quanta auctoritate, quanta animi æqui- p. 279.
tate, quanto pudore, quanta fide, quanta religione, quanto a.
studio existimationis bonæ, quanta cura, quanto timore di-
cantur. An vero vos id in testimoniis hominum barbarorum 7
dubitabitis, quod persæpe, et nostra et patrum memoria,
sapientissimi judices de clarissimis nostræ civitatis viris du-
bitandum non putaverunt? qui Cn. et Q. Cæpionibus, L.
et Q. Metellis testibus in Q. Pompeium, hominem novum,
non crediderunt: quorum virtuti, generi, rebus gestis, fi-
dem et auctoritatem in testimonio, cupiditatis atque inimi-
citiarum suspicio derogavit. Ecquem hominem vidimus, 14
ecquem vere commemorare possumus parem consilio, gra-
vitate, constantia, ceteris virtutibus, honoris, ingenii, re-
rum gestarum ornamentis, M. Æmilio Scauro fuisse? [26] ta-
men hujus, cujus injurati nutu prope terrarum orbis rege-
batur, jurati testimonio, neque in C. Fimbriam, neque in
C. Memmium creditum est. Noluerunt ii, qui judicabant,
hanc patere inimicitiis viam, quem quisque odisset, ut eum
testimonio posset tollere. Quantus in L. Crasso pudor fu-
erit, quod ingenium, quanta auctoritas, quis ignorat? tamen
is, cujus etiam sermo testimonii auctoritatem habebat, testi-
monio ipso, quæ in M. Marcellum inimico animo dixit, pro-
bare non potuit. Fuit, fuit illis judicibus divinum ac singu- 15
lare, judices, consilium, qui se non solum de reo, sed etiam
de accusatore, [27] de teste judicare arbitrabantur, quid fi-
ctum, quid a fortuna ac tempore allatum, quid pretio cor-
ruptum, quid spe aut metu depravatum, quid a cupiditate
aliqua aut inimicitiis profectum videretur. Quæ si judex
non amplectetur omnia consilio, non animo ac mente cir-
cumspiciet; si, ut quidque ex illo loco dicetur, ex oraculo
aliquo dici arbitrabitur: profecto satis erit, id quod dixi b.
antea, non surdum judicem huic muneri atque officio præ-
esse. nihil erit, quamobrem ille, nescio quis, sapiens homo,
ac multarum rerum peritus, ad res judicandas requiratur. 8
An vero illi equites Romani, quos nos vidimus, qui nuper 16
in republica judiciisque maximis floruerunt, habuerunt tan-
tum animi, tantum roboris, ut M. Scauro testi non crede-
rent: vos [28] Volcarum atque Allobrogum testimoniis non
credere timetis? Si inimico testi credi non oportuit, inimi-

26 *tamen hujus, cujus* &c.] Credo verbum *hujus* esse alieno loco. Secundum Ciceronianam rationem esse debet: *tamen, cujus injurati nutu—hujus jurati testimonio* &c.

27 *de teste*] Grævius addi volebat *et*. Bene, nam omittendi nulla hic caussa esse potuit.

28 *Volcarum*] Hæc est vera nominis et hodie certa scriptura: quam cum Grævio, sequendam putavimus. Lectionem *Belgarum* defendit Ferratius p. 290. quod infra commemoratur inter testes Indutiomarus, qui Trevirorum princeps fuerit, adeoque Belgarum. Sed ille Indutiomarus Cæsaris huc non pertinet. Nec illo tempore Treviri erant pars provinciæ Romanæ.

cior Marcello Crassus, aut Fimbriæ Scaurus ex civilibus
studiis, atque obtrectatione domestica; quam huic Galli?
quorum, qui optima in causa sunt, equites, frumentum, pe-
cuniam semel atque iterum, ac sæpius invitissimi, dare co-
acti sunt: ceteri, partim ex veteribus bellis agro multati,
17 partim ab hoc ipso bello superati et oppressi. Si, qui ob
aliquod emolumentum suum cupidius aliquid dicere viden-
tur, iis credi non convenit: credo majus emolumentum Cæ-
pionibus et Metellis propositum fuisse ex Q. Pompeii dam-
natione, cum studiorum suorum obtrectatorem sustulissent,
quam cunctæ Galliæ ex M. Fonteii calamitate: in qua illa
provincia prope suam immunitatem ac libertatem positam
esse arbitratur.

An, si homines ipsos spectare convenit (id quod in teste
profecto valere plurimum debet) non modo cum summis ci-
vitatis nostræ viris, sed cum infimo cive Romano quisquam
amplissimus Galliæ comparandus est? Scit Indutiomarus,
quid sit testimonium dicere? movetur eo timore, quo no-
9 strûm unusquisque, cum in eum locum productus est? Re-
18 cordamini, judices, quantopere laborare soleatis, non modo
quid dicatis pro testimonio, sed etiam, quibus verbis uta-
mini, ne quod minus moderate positum, ne quod ab aliqua
cupiditate prolapsum verbum esse videatur: vultu, denique,
p. 280. laboratis, ne qua significari possit suspicio cupiditatis:
a. ut et, cum proditis, existimatio sit quædam tacita de vobis
pudoris ac religionis, et, cum disceditis, ea diligenter con-
19 servata ac retenta videatur. Credo, hæc eadem Indutio-
marum in testimonio timuisse aut cogitasse: qui primum
illud verbum consideratissimum nostræ consuetudinis, AR-
BITROR, quo nos etiam tunc utimur, cum ea dicimus jura-
ti, quæ comperta habemus, quæ ipsi vidimus, ex toto te-
stimonio suo sustulit, atque omnia se scire dixit. Vereba-
tur enim videlicet, ne quid apud vos populumque Roma-
num de existimatione sua deperderet: ne qua fama conse-
queretur ejusmodi, Indutiomarum, talem virum, tam cupide,
tam temere dixisse. non intelligebat, se in testimonio nihil
præter vocem et os et audaciam neque civibus suis, neque
20 accusatoribus nostris præstare debere. An vero, istas na-
tiones religione jurisjurandi ac metu deorum immortalium
in testimoniis dicendis commoveri, arbitramini, quæ tantum
a ceterarum gentium more ac natura dissentiunt? quod ce-
teræ pro religionibus suis bella suscipiunt, istæ contra om-
nium religiones; illæ in bellis gerendis ab diis immortali-
bus pacem ac veniam petunt, istæ cum ipsis diis immortali-
10 bus bella gesserunt. Hæ sunt nationes, quæ quondam tam
longe ab suis sedibus, Delphos usque, ad Apollinem Pythi-
um atque ad oraculum orbis terræ vexandum ac spolian-

dum profectæ sunt. Ab iisdem gentibus sanctis, et in te-
stimonio religiosis, obsessum Capitolium est, atque ille Ju-
piter, [29] cujus nomine majores nostri vinctam testimonio-
rum fidem esse voluerunt. Postremo his quidquam san- 21
ctum ac religiosum videri potest, qui, etiamsi quando ali- b.
quo metu adducti deos placandos esse arbitrantur, huma-
nis hostiis eorum aras ac templa funestant? [30] ut ne religi-
onem quidem colere possint, nisi eam prius scelere viola-
rint. Quis enim ignorat, eos usque ad hanc diem retinere
illam immanem ac barbaram consuetudinem hominum im-
molandorum? Quamobrem, quali fide, quali pietate existi-
matis esse eos, qui etiam deos immortales arbitrentur homi-
num scelere et sanguine facillime posse placari? [31] Cum his
vos testibus vestram religionem conjungetis? ab his quid-
quam sancte aut moderate dictum putabitis? [32] Hoc vestræ 22
mentes tam castæ, tam integræ sibi suscipient, ut, cum
omnes [33] legati nostri, qui illo triennio in Galliam venerunt,
omnes equites Romani, qui in illa provincia fuerunt, omnes
negotiatores ejus provinciæ, denique omnes, in Gallia qui
sunt, socii populi Romani atque amici, M. Fonteium inco-
lumem esse cupiant, jurati privatim et publice laudent:
[34] vos tamen Gallis credere malitis? quid ut secuti esse vi-
deamini? voluntatemne hominum? gravior igitur vobis erit
hostium voluntas, quam civium? an dignitatem testium?
potestis igitur ignotos notis, iniquos æquis, alienigenas do-
mesticis, cupidos moderatis, mercenarios gratuitis, impios
religiosis, inimicissimos huic imperio ac nomini, bonis ac
fidelibus et sociis et civibus anteferre?

An vero dubitatis, judices, quin insitas inimicitias istæ 11
gentes omnes et habeant et gerant cum populi Romani 23
nomine? Sic existimatis eos hic sagatos bracatosque ver-
sari, animo demisso atque humili, ut solent ii, qui affecti in-
juriis ad opem judicum supplices inferioresque confugiunt?

29 *cujus nomine—vinctam*] Edd. vett. *sanctam:* et est ea lectio valde bona. i. e. *inviolabilem*, esse volebant per nomen Jovis interpositum in jurejurando. E libro Ms. Vatic. quo Faernus usus est, inductum est *vinctam:* bene, nam et fides eleganter dicitur vinciri, devinciri, obligari &c. Accessit tandem Grævius, qui vellet corrigi *numine*, sine caussa idonea. nec id verbo *vinctam* bene convenit.

30 *ut ne religionem quidem*] Bella sententia! Similis est pro Rosc. Am. 24. pr. *quod ne pii quidem sine scelere esse potuerint.*

31 *Cum his—conjungetis*] Est paullo durior sive exquisitior latinitas. Sensus est: His testibus credendo putatis vos religioni vestræ consulere posse?

32 *Hoc—sibi suscipient*] *Sibi* si genuinum est, per pleonasmum dictum intelligetur. In *suscipient* int. quasi onus: mox c. 12. *maculam suscipere* dicit.

33 *legati nostri* &c.] vid. ad c. 3.

34 *vos t. Gallis credere m.*] Sic edd. vett. At e libro Faerni Lambinus et Gruterus recepere *v. t. cum Gallis jurare m.* nulla bona sententia, ut vere judicavit Hotomannus. Bene ergo jam Grævius veterem lect. restituit.

Nihil vero minus. Hi contra vagantur læti atque erecti
passim toto foro, cum quibusdam minis et barbaro atque
immani terrore verborum: quod ego profecto non crede-
p. 281. rem, nisi aliquoties ex ipsis accusatoribus vobiscum simul,
a. judices, audissem: cum præciperent, ut caveretis, ne, hoc
24 absoluto, novum aliquod bellum Gallicum concitaretur. Si
M. Fonteium, judices, in causa deficerent omnia: si turpi
adolescentia, vita infami, [34] magistratibus, quos ante oculos
vestros gessit, convictus virorum bonorum testimoniis, in-
visus suis omnibus, in judicium vocaretur: si in eo judicio
colonorum populi Romani Narbonensium, fidelissimorum
sociorum Massiliensium, civium Romanorum omnium testi-
moniis tabulisque premeretur: tamen esset vobis magno-
pere providendum, ne, quos ita afflictos a vestris patribus
majoribusque accepissetis, ut contemnendi essent, eos per-
timuisse et eorum minis et terrore commoti esse videremini.
25 Nunc vero, cum lædat nemo bonus, laudent omnes vestri
cives atque socii; oppugnent ii, qui sæpissime hanc urbem
et hoc imperium oppugnarunt: cumque inimici M. Fonteii
vobis ac populo Romano minentur; amici ac propinqui
supplicent vobis: dubitabitis, non modo vestris civibus,
qui maxime gloria ac laude ducuntur, verum etiam exteris
nationibus ac gentibus ostendere, vos in sententiis ferendis
civi parcere, quam hosti cedere maluisse? Magna mehercule
12 causa, judices, absolutionis cum ceteris causis hæc est, ne
26 qua insignis huic imperio macula atque ignominia suscipia-
tur, sic hoc ita [35] perlatum erit in Galliam, senatum, equi-
tesque populi Romani, non testimoniis Gallorum, sed minis
commotos, rem ad illorum libidinem judicasse. Ita vero,
si illi bellum facere conabuntur, excitandus nobis erit ab
inferis C. Marius, qui Indutiomaro isti, minaci atque arro-
ganti, par in belligerando esse possit: excitandus Cn. Do-

34 *magistratibus—convictus*] Edd. pr. habent *magistratibus, quos a. o. v. gessit, convictus v. b. t.* Aldina prima dedit *convictis*, sive consulto, nam et *magistratus convictus* dici potest, sive errore operarum. inde venit in omnes secutas. Restituit vetus Lambinus, quem Gruterus contra consuetudinem secutus est, additis tamen e sua Hotomannique conjectura post *gessit*, *male gestis, legationibus flagitiose obitis.* Nos vetus restituimus. *Magistratibus* (s. in magistr.) *convictus* (sc. rei male gestæ) *virorum bonorum testimoniis.* Prolusit tamen Aldo ed. Junt. quæ habet *conjunctis.* Post edd. vett. habent *in vitis*, vel *in vitiis, invitis.* Junta dedit *invitus*, unde *invisus* recte factum a P. Manutio 1540. Ita locus totus habet multum concinnitatis.

35 *perlatum erit in Galliam, senatum equitesque*] *Suscipiatur, si—erit* non satis consentiunt. Debebat esse *sit* vel *fuerit.* Deinde *senatus* recte edd. vett. Faernus malebat *senatores*, quia non totus senatus judicat; quo miror Grævium motum, ut contra libros omnes in textum reciperet. Sicut ordo equester dicitur judicare, sic Senatus. Et tum judicabat uterque ex lege Aurelia, cum Tribb. ærariis, qui tamen non nominantur, sicut sexta classis in Censu.

mitius et Q. Maximus, qui nationem Allobrogum, et reli- b. quas suis iterum armis conficiat atque opprimat: aut, quoniam id quidem non potest, orandus erit nobis amicus meus, M. Plætorius, ut suos novos clientes a bello faciendo deterreat, ut eorum iratos animos atque horribiles impetus deprecetur: aut, si non poterit, M. Fabium subscriptorem ejus rogabimus, ut Allobrogum animos mitiget, quoniam apud illos Fabiorum nomen est amplissimum: ut velint isti aut quiescere, id quod victi ac subacti solent; aut, cum minantur, intelligere, se populo Romano non metum belli, sed spem triumphi ostendere.

Quodsi in turpi reo patiendum non esset, ut quidquam 27 isti se minis profecisse arbitrarentur: quid faciendum vobis in M. Fonteio arbitramini? de quo homine, judices, (jam enim mihi videor hoc, prope causa duabus actionibus perorata, debere dicere,) de quo vos homine, ne ab inimicis quidem ullum [36] fictum probrosum non modo crimen, sed ne maledictum quidem audistis. Ecquis umquam reus, præsertim in hac vitæ ratione versatus, in honoribus petendis, in potestatibus, in imperiis gerendis, sic accusatus est, ut nullum probrum, nullum facinus, nulla turpitudo, quæ a libidine, aut a petulantia, aut ab audacia nata esset, ab accusatore objiceretur, si non vera, attamen ficta cum aliqua ratione ac suspicione? M. Æmilium Scaurum, summum no- 13 stræ civitatis virum, scimus accusatum a M. Bruto. Ex- 28 stant orationes, ex quibus intelligi potest, multa in illum ipsum Scaurum esse dicta: falso. quis negat? veruntamen ab inimico dicta et objecta. Quam multa M'. Aquillius audivit in suo judicio? quam multa L. Cotta? denique P. Rutilius: qui, etsi damnatus est, mihi videtur tamen inter p. 282. viros optimos atque innocentissimos esse numerandus. Ille a. igitur ipse homo sanctissimus ac temperantissimus multa audivit in sua causa, quæ [37] ad suspicionem stuprorum, ad libidinem pertinerent. Exstat oratio hominis (ut opinio 29 mea fert) nostrorum hominum longe ingeniosissimi atque eloquentissimi, C. Gracchi: qua in oratione permulta in L. Pisonem turpia ac flagitiosa dicuntur. At in quem virum? qui tanta virtute atque integritate fuit, ut etiam illis opti-

36 *fictum probrosum non modo cr.*] Fateor auribus meis durum esse *fictum probrosum* &c. nec ipse sic dicere me posse putem. Scio excusari posse exemplis quibusdam, inprimis poëtarum, qui duo epitheta faciunt sic sine copula, ut alterum sit participium. Sed id ipsum h. l. durius est. Mihi *fictum* suspectum est, etiam quia *maledicto* non bene convenit. Si non plane delere velimus, ponamus post *crimen*, belle cadet oratio. Legantur sequentia, in quibus est eadem sententia.

37 *ad suspicionem stuprorum, ad libidinem*] Sic libri omnes. Grævius cum Faerno *ac libidinum*: quod sane facilius est.

mis temporibus, cum hominem invenire nequam neminem
posses, solus tamen Frugi nominaretur. quem cum in con-
cionem Gracchus vocari juberet, et viator quæreret, quem
Pisonem? quod erant plures: *cogis me,* inquit, *dicere inimi-
cum meum, Frugi.* Is igitur vir, quem ne inimicus quidem
satis in appellando significare poterat, nisi ante laudasset:
qui uno cognomine declarabatur, non modo quis esset, sed
etiam qualis esset: tamen in falsam atque iniquam probro-
30 rum insimulationem vocabatur. M. Fonteius ita duabus
actionibus accusatus est, ut objectum nihil sit, quo signifi-
cari vestigium libidinis, petulantiæ, crudelitatis, audaciæ
possit. non modo nullum facinus hujus protulerunt, sed ne
14 dictum quidem aliquod reprehenderunt. Quodsi, aut quan-
tam voluntatem habent ad hunc opprimendum, aut quantam
ad maledicendum licentiam, tantum haberent aut ad emen-
tiendum animi, aut ad fingendum, ingenii: non meliore
fortuna ad probra non audienda Fonteius, quam illi, de
quibus antea commemoravi, fuisset. Frugi igitur homi-
nem, judices, frugi, inquam, et in omnibus vitæ partibus
moderatum ac temperantem, plenum pudoris, plenum offi-
cii, plenum religionis, videtis positum in vestra fide ac po-
b. testate: atque ita, ut commissus sit fidei, permissus po-
testati.

31 Videte igitur, utrum sit æquius, hominem honestissi-
mum, virum fortissimum, civem optimum, dedi inimicissi-
mis atque immanissimis nationibus, an reddi amicis: præ-
sertim cum tot res sint, quæ vestris animis pro hujus in-
nocentis salute supplicent: primum generis antiquitas,
quam Tusculo, ex clarissimo municipio profectam, in mo-
numentis rerum gestarum incisam ac notatam, videmus:
tum autem continuæ præturæ, quæ et ceteris ornamentis,
et existimatione innocentiæ maxime floruerunt: deinde re-
cens memoria parentis, cujus sanguine non solum Ascula-
norum manus, a qua interfectus est, sed totum illud sociale
bellum macula sceleris imbutum est: postremo ipse, cum in
omnibus vitæ partibus honestus atque integer, tum in re
militari cum summi consilii et maximi animi, tum vero usu
quoque bellorum gerendorum in primis eorum hominum,
15 qui nunc sunt, exercitatus. Quare si etiam monendi estis,
32 judices, a me, quod non estis, videor hoc leviter pro mea
auctoritate vobis præcipere posse, ut ex eo genere homines,
quorum cognita virtus, industria, felicitas in re militari sit,
diligenter vobis retinendos existimetis. Fuit enim major
talium virorum in hac republica copia: quæ cum esset, ta-
men eorum non modo saluti, sed etiam honori consuleba-
tur. Quid nunc vobis faciendum est, studiis militaribus

apud juventutem obsoletis: [38] hominibus autem ac summis ducibus partim ætate, partim civitatis discordiis ac reipublicæ calamitate consumtis? cum tot bella aut a nobis necessario suscipiantur, aut subito atque improvisa nascan- p. 283.
tur? nonne et hominem ipsum ad dubia reipublicæ tempo- a.
ra reservandum, et ceteros studio laudis ac virtutis inflammandos putatis? Recordamini, quos legatos nuper in bello 33
L. Julius, quos P. Rutilius, quos L. Cato, quos Cn. Pompeius habuerit. scietis fuisse tum M. Cornutum, L. Cinnam, L. Sullam, prætorios homines, belli gerendi peritissimos: præterea C. Marium, P. Didium, Q. Catulum, P. Crassum, non litteris homines ad rei militaris scientiam, sed rebus gestis ac victoriis eruditos. Age vero, nunc inserite oculos in curiam, introspicite penitus in omnes reipublicæ partes. utrum videtis nihil posse accidere, ut tales viri desiderandi sint? an, si acciderit, eorum hominum copia populum Romanum abundare? Quæ si diligenter attendetis, profecto, judices, virum ad labores belli impigrum, ad pericula fortem: ad usum ac disciplinam peritum, ad consilia prudentem, ad casum fortunamque felicem, domi vobis ac liberis vestris retinere, quam inimicissimis populi Romani nationibus et crudelissimis [39] tradere et condemnare maletis.

At infestis prope signis inferuntur Galli in Fonteium: 16
et instant atque urgent summo cum studio, summa cum au- 34
dacia. nos vero, judices, non et multis et firmis præsidiis, vobis adjutoribus, isti immani atque intolerandæ barbariæ resistemus? Primum objicitur contra istorum impetus Macedonia, fidelis et amica populo Romano provincia: quæ cum se ac suas urbes non solum consilio, sed etiam manu Fonteii conservatam esse dicat, ut illa per hunc a Thracum adventu ac depopulatione defensa fuit, sic ab hujus nunc capite Gallorum impetus terroresque depellit. Constituitur 35
ex altera parte ulterior Hispania, quæ profecto non modo religione sua resistere istorum cupiditati potest, sed etiam sceleratorum hominum perjuria testimoniis ac laudationibus suis refutare. Atque ex ipsa etiam Gallia fidelissima et gravissima auxilia sumuntur. Venit huic subsidio, misero atque innocenti, Massiliensium cuncta civitas, quæ non so-

38 ***hominibus autem ac summis ducibus***] Intell. e præcedente membro *militaribus*. Id non animadvertentes, verbum excidisse putarunt, ut Grævius, qui e Ms. Fr. addidit *claris*.

39 *tradere et condemnare*] Facile erat cum Faerno corrigere *condonare*: quod frequens est Ciceroni in hoc sensu. v. Clav. in h. v. Itaque et Grævius præferebat vulgatæ. Quia de judicio sermo est, verbum *condemnare* tamen habere e Cicerone defensionem potest: qui dicit, eum *condemnari alicui*, qui in ejus gratiam, ejus causa, damnatur. v. Clav. in h. v.

lum ob eam causam laborat, ut huic, a quo ipsa servata est, parem gratiam referre videatur: sed etiam, quod ea conditione atque eo fato se in his terris collocatam esse arbitratur, ne quid nostris hominibus illæ gentes nocere possint.
36 Pugnat pariter pro salute M. Fonteii Narbonensis colonia, quæ per hunc ipsa nuper obsidione hostium liberata, nunc ejusdem miseriis ac periculis commovetur. Denique, ut oportet bello Gallico, ut majorum jura moresque præscribunt, nemo est civis Romanus, qui sibi ulla excusatione utendum putet. omnes illius provinciæ publicani, agricolæ, pecuarii, ceteri negotiatores, uno animo M. Fonteium atque
17 una voce defendunt. Quodsi tantas auxiliorum nostrorum copias Indutiomarus ipse despexerit, dux Allobrogum ceterorumque Gallorum: num etiam de matris hunc complexu, lectissimæ miserrimæque fœminæ, vobis inspectantibus, avellet atque abstrahet? præsertim cum virgo Vestalis ex altera parte germanum fratrem complexa teneat, vestramque, judices, ac populi Romani fidem imploret: quæ pro vobis liberisque vestris tot annos in diis immortalibus placandis occupata est, ut ea, nunc pro salute sua fra-
37 trisque sui, animos vestros placare possit. Cui miseræ quod præsidium, quod solatium reliquum est, hoc amisso? nam ceteræ fœminæ gignere ipsæ sibi præsidia, et habere domi fortunarum omnium socium participemque possunt:
p. 284. a. huic vero virgini, quid est, præter fratrem, quod aut jucundum aut carum esse possit? Nolite pati, judices, aras deorum immortalium, Vestæque matris, quotidianis virginis lamentationibus de vestro judicio [40] commoveri. Prospicite, ne ille ignis æternus, nocturnis Fonteiæ laboribus vigiliisque servatus, sacerdotis vestræ lacrymis exstinctus esse
38 dicatur. Tendit ad vos virgo Vestalis manus supplices, easdem, quas pro vobis diis immortalibus tendere consuevit: cavete, ne periculosum superbumque sit, ejus vos obsecrationem repudiare, cujus preces si dii aspernarentur, hæc salva esse non possent. Videtisne subito, judices, virum fortissimum, M. Fonteium parentis et sororis commemoratione lacrymas profudisse? Qui numquam in acie pertimuerit, qui se armatus sæpe in hostium manum multitudinemque immiserit, cum in ejusmodi periculis eadem se solatia suis relinquere arbitraretur, quæ suus pater sibi reliquisset: idem nunc perturbato animo pertimescit, ne non modo ornamento et adjumento non sit suis, sed etiam cum

40 *commoveri*] Faernus e Ms. Vat. dedit *commoneri*, quod et Grævius secutus est. Conjungendum illud cum *de vestro judicio:* quod sane sensum facit commodum, etiam invidiosum; nam innuitur iniquitas judicii. Ceterum et *commoveri* bonum sensum facit, nec decernere adhuc sustinui.

acerbissimo luctu dedecus æternum miseris atque ignominiam relinquat. O fortunam longe disparem, M. Fontei! 39
si deligere potuisses, ut potius telis tibi Gallorum, quam perjuriis intereundum esset. [41] tum enim vitæ socia virtus, mortis comes gloria fuisset: nunc vero qui est dolor, victoriæ te atque imperii pœnas ad eorum arbitrium sufferre, qui aut victi armis sunt, aut invitissimi paruerunt? A quo periculo defendite, judices, civem fortem atque innocentem: curate, ut nostris testibus plus, quam alienigenis credidisse videamini: plus saluti civium, quam hostium libidini consuluisse: graviorem duxisse ejus obsecrationem, quæ vestris b.
sacris præsit, quam eorum audaciam, qui cum omnium sacris delubrisque bella gesserunt. postremo prospicite, judices, id quod ad dignitatem populi Romani maxime pertinet, ut plus apud vos preces virginis Vestalis, quam minæ Gallorum valuisse videantur.

41 *tum enim*] E vestigiis Ms. Vat. *nunc.* Sed sæpe apud Ciceronem est cum Faerno malim *tunc,* quia sequitur *nunc* post *tum.*

---

# M. TULLII CICERONIS p. 285. a.

PRO

# A. CÆCINA

## ORATIO DUODECIMA.

### ARGUMENTUM.

*M. Fulcinius Tarquiniensis Cesenniæ uxori moriens usumfructum bonorum suorum legavit, ut frueretur una cum filio herede instituto. Filio mortuo et auctione bonorum instituta, fundum emere ex iis bonis de amicorum sententia constituit: idque negotium dat Sex. Æbutio, cui fundus Cesenniæ pecunia emtus fuit addictus. Cesennia post A. Cæcinæ nupsit, et moriens eum heredem fecit. Quo facto Æbutius hunc fundum suum esse dixit; sua se sibi pecunia eum emisse, quod ex argentarii tabulis demonstrabat, qui auctioni interfuerat. Adjiciebat præterea, Cæcinam, quod Volaterranis esset a Sulla civitas ademta, non posse heredem Cesenniæ esse. Sed cum esset constitutum, qua die in rem præsentem venirent, ut Cæcina* moribus, vi, *sed* civili, quotidiana, *de fundo deductus interdictum a Prætore postularet; Æbutius Cæcinam fundum ingredi conantem,* vera vi et solida, *nempe armatis hominibus per vim aditu prohibuit. Cæcina interdictum a Prætore Dolabella impetravit* de vi, armatis hominibus, *ut, unde dejectus esset, eo restitueretur. Æbutius* resti-

tuisse se (vim factam restituisse) *dixit, h. e. non vi dejecisse, neque adeo restitutione opus esse. In eo sponsio facta est, atque de ea ut cognoscerent,* Recuperatores *a Prætore dati. Tota igitur Ciceronis oratio in eo versatur, ut primo vere dejectum Cæcinam ostendat, etiamsi aditu ipso prohibitus esset, neque ipsum fundum ingressus, c.* 9—14. *quod negabat Æbutius esse dejicere; deinde vim Cæcinæ factam esse, c.* 14. *sqq. quo loco degreditur ad elegantem disputationem de legibus et edictis e consilio et sententia potius quam verbo interpretandis. Ad illam vero de Sullana lege objectionem c.* 33. *sqq. respondet, e clausula cum illius tum omnium legum:* Si quid jus non esset rogari, ejus ea lege nihilum rogatum. *Multa esse quæ jus non sit rogari: hujusmodi etiam fuisse de civitate Volaterranis adimenda: deinde ita de civitate tulisse Sullam, ut* nexa *h. e. emtiones per æs et libram, et hereditates non sustulerit.*

1 SI, quantum in agro locisque desertis audacia potest, tan-
1 tum in foro atque in judiciis impudentia valeret: non minus nunc in causa cederet A. Cæcina Sex. Æbutii impudentiæ, [1] quam tum in vi facienda cessit audaciæ. Verum et illud considerati hominis esse putavit, qua de re jure decertari oporteret, armis non contendere: et hoc constantis, quicum vi et armis certare noluisset, eum jure judicioque
2 superare. Ac mihi quidem cum audax præcipue fuisse videtur Æbutius in convocandis hominibus et armandis: tum impudens in judicio: non solum quod in judicium venire ausus est, (nam id quidem, tametsi improbe fit in aperta re, tamen malitia est jam usitatum,) sed quod non dubitavit id ipsum, quod arguitur, confiteri. nisi forte hoc rationis habuit, quoniam, si facta vis esset moribus, superior in possessione retinenda non fuisset; quia contra jus moremque facta sit, A. Cæcinam cum amicis metu perterritum profugisse: nunc quoque in judicio, si causa more institutoque omnium defendatur, nos inferiores in agendo non futuros: sin a consuetudine recedatur, se, quo impudentius egerit, hoc superiorem discessurum. quasi vero aut in judicio possit idem improbitas, quod in vi confidentia; aut non eo libentius tum audaciæ cesserimus, quo nunc impudentiæ
3 facilius obsisteremus. Itaque longe alia ratione, recuperatores, ad agendam causam hac actione venio, atque initio veneram. Tum enim nostræ causæ spes erat posita in de-
b. fensione mea, nunc in confessione adversarii: tum in nostris, nunc vero in illorum testibus: de quibus ego antea laborabam, ne, si improbi essent, falsi aliquid dicerent, si

1 *quam tum*] Edd. pr. *quantum*: quod ex *quam tum* factum est. Ceterum ante edd. vett. non habent *nunc*. Addidit primus Lambinus, e c. 2. sane citra necessitatem, sed ad concinnitatem apte.

probi existimarentur, quod dixissent, probarent: nunc sum animo æquissimo. Si enim sunt viri boni; me adjuvant, cum id jurati dicunt, quod ego injuratus insimulo. sin autem minus idonei; me non lædunt: cum, iis [2]sive creditur, creditur hoc ipsum, quod nos arguimus, sive fides non habetur, de adversarii testium fide derogatur. Verumta- 2
men cum illorum causæ actionem considero; non video, 4
quid impudentius dici possit. cum autem vestram in judicando dubitationem; vereor, ne id, quod videntur impudenter fecisse, astute et callide fecerint. Nam, si negassent vim hominibus armatis esse factam, facile honestissimis testibus in re perspicua tenerentur: sin confessi essent, et id, quod nullo tempore jure fieri potest, tum ab se jure factum esse defenderent: sperarunt, id quod assecuti sunt, se injecturos vobis causam deliberandi et judicandi justam moram ac religionem. simul illud, quod indignissimum est, futurum arbitrati sunt, ut in hac causa [3]non de improbitate Sex.
Æbutii, sed de jure civili judicium fieri videretur. Qua in 5
re, si mihi esset unius A. Cæcinæ causa agenda, profiterer satis idoneum esse me defensorem, propterea quod fidem meam diligentiamque præstarem: quæ cum sunt in actore causæ, nihil est, in re præsertim aperta ac simplici, quod excellens ingenium requiratur. Sed cum de eo jure mihi dicendum sit, quod pertineat ad omnes, quod constitutum sit a majoribus, conservatum usque ad hoc tempus; quo sublato non solum pars aliqua juris deminuta, sed etiam vis ea,
quæ juri maxime est adversaria, judicio confirmata esse vi- p. 286.
deatur: video summi ingenii causam esse; non, uti demon- a.
stretur, quod ante oculos est, sed ne, si quis vobis error in tanta re sit objectus, omnes potius me arbitrentur causæ,
quam vos religioni vestræ defuisse. Quamquam ego mihi sic 6
persuadeo, recuperatores, non vos tam propter juris obscuram dubiamque rationem bis jam de eadem causa dubitasse, quam quod videtur ad summam illius existimationem hoc judicium pertinere, moram ad condemnandum acquisisse, simul et illi spatium ad sese colligendum dedisse. Quod quoniam jam in consuetudinem venit, et id viri boni, vestri similes, in judicando faciunt, reprehendendum fortasse minus, querendum vero magis etiam videtur: ideo quod omnia

2 *sive creditur hoc ipsum*] Torserunt se viri docti in hoc; quod sane est vitiosum, nec sensum habet; et varie tentarunt corrigere. Optima est correctio P. Fabri, ut repetatur *creditur*, quod in Mss. semel scriptum, bis legi debebat; cujus generis exempla plura notata sunt in Mss. libris. Eam et plane probabat Grævius. Nos recepimus, ut tamen locus intelligi posset. sic et alii aliis locis fecere; quidam et in hoc.

3 *non de improb.—sed de jure civili*] i. e. non de vi armatis hominibus, de qua est quæstio legibus; sed de jure utriusque in prædium, quæ est caussa juris privati et civilis.

judicia, aut distrahendarum controversiarum, aut puniendorum maleficiorum causa reperta sunt: quorum alterum levius est, propterea quod et minus lædit, et persæpe disceptatore domestico dijudicatur: alterum est vehementissimum, quod et ad graviores res pertinet, et non honorariam operam amici, sed severitatem judicis ac vim requirit.
7 Quod est gravius, et cujus rei causa maxime judicia constituta sunt, id jam mala consuetudine dissolutum est. nam ut quæque res est turpissima; sic maxime et [4]maturissime judicanda est: at ea, in qua existimationis periculum est,
3 tardissime judicatur. Qui igitur convenit, quæ causa fuerit ad constituendum judicium, eandem moram esse ad judicandum? Si quis, quod spopondit, qua in re verbo se uno obligavit, id non facit, maturo judicio, sine ulla religione judicis condemnatur: qui per tutelam, aut societatem, aut rem mandatam, aut [5]fiduciæ rationem, fraudavit quempiam, in eo, quo delictum majus est, eo pœna est tardior. Est enim turpe judicium. et facto quidem turpe.
8 Videte igitur quam inique accidat, quia res indigna sit,
b. ideo turpem existimationem sequi: quia turpis existimatio sequatur, ideo rem indignam non judicari. [6]At si quis mihi hoc judex recuperatorve dicat; "*Potuisti enim leviore* "*actione confligere: potuisti ad tuum jus faciliore et commodiore judicio pervenire. quare aut muta actionem, aut noli* "*mihi instare, ut judicem:*" tamen is aut timidior videatur, quam fortem, aut cupidior, quam sapientem judicem esse æquum est, si aut mihi præscribat, quemadmodum meum jus persequar, aut ipse id, quod ad se delatum sit, non audeat judicare. Etenim si prætor is, qui judicia dat, numquam petitori præstituit, qua actione illum uti velit: videte quam iniquum sit, constituta jam re, judicem, quid agi potuerit, aut quid possit, non quid actum sit, quærere.
9 Veruntamen nimiæ vestræ benignitati pareremus, si alia ratione jus nostrum recuperare possemus. Nunc vero quis est, qui aut vim armatis hominibus factam relinqui putet oportere, aut ejus rei leviorem actionem nobis aliquam demonstrare possit? Ex quo genere peccati, ut illi clamitant, vel injuriarum, vel capitis judicia constituta sunt, in eo potestis atrocitatem nostram reprehendere, cum videatis nihil aliud actum, nisi possessionem per interdictum esse repeti-
4 tam? Verum sive vos existimationis illius periculum, sive juris dubitatio tardiores fecit adhuc ad judicandum: alte-

4 *maturissime judicanda est*] Ms. Erf. *vindicatur*, quod placet Grævio. frustra. mox est *maturo judicio*, quod huic respondet.

5 *fiduciæ rationem*] Pro *per fiduciam*: quia ante est *rem mandatam*, ut æqualia membra essent, scripsit *f. rationem*.

6 *At si quis*] Scribendum est, opinor: *Ac s. q.*

rius rei causam vosmetipsi jam vobis, sæpius prolato judicio, sustulistis: alterius ego vobis hodierno die causam profecto auferam, ne diutius de controversia nostra, ac de communi jure dubitetis. Et, si forte videbor altius initium 10
rei demonstrandæ petisse, [7] quam me ratio juris, et jus, de p. 287.
quo judicium est, et natura causæ coëgerit, quæso ut igno- a.
scatis. non enim minus laborat A. Cæcina, ne summo jure egisse, quam ne certum jus non obtinuisse videatur.

M. Fulcinius fuit, recuperatores, e municipio Tarquiniensi, qui et domi suæ cum primis honestus existimatus est, et Romæ argentariam non ignobilem fecit. Is habuit in matrimonio Cæsenniam, eodem e municipio, summo loco natam et probatissimam fœminam, sicut et vivus multis ipse rebus ostendit, et [8] in morte sua testamento declaravit. Huic Cæsenniæ fundum in agro Tarquiniensi ven- 11
didit temporibus illis difficillimis solutionis. Cum uteretur dote uxoris numerata: quo mulieri esset res cautior, curavit, ut in eo fundo dos collocaretur. Aliquanto post, jam argentaria dissoluta, Fulcinius huic fundo uxoris continentia quædam prædia atque adjuncta mercatur. Moritur Fulcinius: (multa enim, quæ sunt in re, quia remota sunt a causa, prætermittam:) testamento facit heredem, quem habebat e Cæsennia filium: usumfructum omnium bonorum suorum Cæsenniæ legat, ut frueretur una cum filio. Ma- 12
gnus honos viri, jucundus mulieri fuisset, si diuturnum esse licuisset. frueretur enim bonis cum eo, quem suis bonis heredem esse cupiebat, et ex quo maximum fructum ipsa capiebat. Sed hunc fructum mature fortuna ademit. nam brevi tempore M. Fulcinius adolescens mortuus est: heredem P. Cæsennium fecit: uxori grande pondus argenti, matrique partem bonorum majorem legavit. Itaque [9] in partem mulieres vocatæ sunt. Cum esset hæc auctio here- 13
ditaria constituta: Æbutius iste, qui jamdiu Cæsenniæ vi- 5
duitate ac solitudine aleretur, ac se ejus in familiaritatem insinuasset hac ratione, ut cum aliquo suo compendio ne- b.
gotia mulieris, si qua acciderent, controversiasque suscipe-

7 *quam me ratio juris, et jus, de quo*] Bene emendat Guilielmius, *ratio juris ejus d. q.*

8 *in morte sua*] *Sua* videtur esse a glossa. *In morte* est alibi *moriens*. *Mors sua* aliud est, et ab h. l. alienum: nempe mors naturalis, cum quis fato obit, non per vim &c. addidit autem *in morte*, ut responderet *τῷ vivus*.

9 *in partem m. vocatæ sunt*] *In partem vocari* est in societatem vocari, ut *in partem venire*, partem accipere. Sed id h. l. Cicero non voluit dicere. Suspicor Ciceronem scripsisse *in partitionem*. nam statim sequitur auctionis mentio, quæ fit scil. cum ad partitionem provocatum est, aut partitio facienda est legitima et accurata: et dicit, *cum esset auctio hæc constituta*, nempe ad partitionem. Mox et c. 5. est *pecunia ex partitione:* item *rationes auctionis et partitionis*. Fuit verbum per compendium scriptum, decepitque librarium verbum *partem* proxime antecedens.

ret: versabatur quoque eo tempore in his rationibus au-
ctionis et partitionis; atque etiam [10] se ipse inferebat et in-
trudebat; et in eam opinionem Cæsenniam adducebat, ut
mulier imperita nihil putaret agi callide posse, ubi non
14 adesset Æbutius. Quam personam jam ex quotidiana co-
gnoscitis vita, recuperatores, mulierum assentatoris, cogni-
toris viduarum, defensoris nimium litigiosi, conciti ad ri-
xam, inepti ac stulti inter viros, INTER MULIERES PERITI
JURIS, ET CALLIDI: hanc personam imponite Æbutio. is
enim Cæsenniæ fuit Æbutius. Ne forte quæratis, num
propinquus? nihil alienius. amicus, aut a patre, aut a viro
traditus? nihil minus. quis igitur? ille, quem supra defor-
mavi: voluntarius amicus mulieris, non necessitudine ali-
qua, sed ficto officio simulataque sedulitate conjunctus;
magis opportuna opera nonnumquam, quam aliquando fi-
15 deli. Cum esset, ut dicere institueram, constituta auctio
Romæ, suadebant amici cognatique Cæsenniæ, id quod ipsi
quoque mulieri in mentem veniebat; quoniam potestas esset
emendi fundum illum Fulcinianum, qui fundo ejus antiquo
continens esset, nullam esse rationem, amittere ejusmodi
occasionem; cum præsertim pecunia ex partitione debere-
tur: nusquam eam posse melius collocari. itaque mulier
facere constituit: mandat ut fundum sibi emat. Cui tan-
dem? [11] cui putatis? an non in mentem [12] venit omnibus
hominis illius, ad hoc munus et ad omnia mulieris negotia
parati, sine quo nihil satis caute, nihil satis callide agi
16 posset? Recte attenditis. Æbutio negotium datur. Adest
6 ad tabulam. licetur Æbutius. deterrentur emtores multi,
p. 288. partim gratia Cæsenniæ, partim etiam pretio. Fundus ad-
a. dicitur Æbutio: pecuniam argentario promittit Æbutius.
quo testimonio nunc vir optimus utitur, sibi emtum esse.
quasi vero aut nos ei negemus addictum, aut tum quisquam
fuerit, qui dubitarit, quin emeretur Cæsenniæ; cum id ple-
rique scirent, omnes fere audissent, hi conjectura assequi
possent, cum pecunia Cæsenniæ ex illa hereditate debere-
tur, eam porro in prædiis collocari maxime expediret, es-
sent autem prædia, quæ mulieri maxime convenirent, ea
venirent, liceretur is, quem Cæsenniæ dare operam nemo

10 *ipse se inferebat et intrudebat*] *Inferebat* edd. pr. pro quo alii vel *ingerebat*, vel *inserebat* maluere. Pro *intrudebat* Mss. quidam et edd. ut W. Junt. &c. *intro dabat.*

11 *cui putatis*] Ed. W. *putabitis.* Rom. et Br. *putetis.*

12 *v. omnibus, hominis illius ad hoc m.* &c.] Grævius e Mss. Erf. et Fr. dedit: *omnibus, illius hoc munus esse ad omnia m. n. p.* Sic fere edd. Rom. Br. Med. Ald. Junt. nisi quod *esse* abest, et cetera: *et ad o.* Lectio vulgata est in ed. P. Victorii, P. Manutii &c. Ego malim, sine mutatione verborum, interpunctione defungi: *annon i. m. v. omnibus hominis illius, ad h. m.* &c. In Græviana ratione videtur esse debere, *illius h. m. esse, qui* &c.

miraretur, sibi emere nemo posset suspicari. Hac emtione 17
facta, pecunia solvitur a Cæsennia: cujus rei putat iste
rationem reddi non posse, [13] quod ipse tabulas averterit:
se autem habere argentarii tabulas, in quibus sibi [14] ex-
pensa pecunia lata sit, acceptaque relata: quasi id aliter
fieri oportuerit. Cum omnia ita facta essent, quemadmo-
dum nos defendimus, Cæsennia fundum possedit locavit-
que: neque ita multo post A. Cæcinæ nupsit. Ut in pauca
conferam, testamento facto mulier moritur. facit heredem
ex deunce et semuncia Cæcinam: ex duabus sextulis M.
Fulcinium, libertum superioris viri: Æbutio sextulam ad-
spergit. Hanc sextulam illa mercedem isti esse voluit as-
siduitatis et molestiæ, si quam susceperat. Iste autem hac
sextula se ansam retinere omnium controversiarum putat.
Jam principio ausus est dicere, non posse heredem esse 7
Cæsenniæ Cæcinam: quod is deteriore jure esset, quam 18
ceteri cives, propter incommodum Volaterranorum calami-
tatemque civilem. Itaque homo timidus imperitusque, qui
neque animi, neque consilii satis haberet, non putavit esse
tanti hereditatem, ut de civitate in dubium veniret: con-
cessit, credo, Æbutio, quantum vellet, de Cæsenniæ bonis
ut haberet: immo, ut viro forti ac sapienti dignum fuit, b.
ita calumniam stultitiamque obtrivit ac contudit. [15] In 19
possessione bonorum cum esset, et [16] cum ipse sextulam
suam nimium exaggeraret, nomine heredis arbitrum fami-
liæ erciscundæ postulavit. atque illis paucis diebus, postea-
quam videt, nihil se ab A. Cæcina posse litium terrore abra-
dere: homini Romæ in foro denuntiat, fundum illum, de
quo ante dixi, cujus istum emtorem demonstravi fuisse
mandatu Cæsenniæ, suum esse, seque sibi emisse. [17] Quid
ais? tuus ille fundus est, quem sine ulla controversia qua-
driennium, hoc est, ex quo tempore fundus veniit, quoad

13 *quod ipse tabb. averterit: se autem habere*] Hic locus mihi suspectus est; nec latinitas satis constat. Primum cur *ipse* in primo additur? satis erat *quod tabb.* sc. Cæsenniæ, *averterit.* deinde sequi debebat eadem constructione altera ratio: sed est alia et mutata. An fuit, *quod tabb. averterit*, adeoque Cæsennia nullas habeat, quibus convincere fraudem possit, *ipse habeat arg. tabb.*

14 *exp.—acceptaque*] Sensus est, in quibus primo ipsi prædium venditum scriptum sit, hoc est, *pecunia expensa lata;* deinde pecunia ab ipso soluta pro prædio, hoc est *accepta relata.* Pecunia dicitur de bonis omnibus præter servos.

15 *In possessione b. c. esset*] Edd. Rom. Br. Med. *possessiones:* unde quidam conjecere *in possessionem—cum isset.*

16 *cum ipse sextulam* &c.] *Ipse* hic sine dubio alienum et vitiosum est: nam cur hic additur, non ante, in membro antecedente? ubi et deberet esse *iste.* Pantagathus corrigebat *istam.*

17 *Quid ais?*] *Quid agis?* male edd. pr. Correxit Aldus. Mox pro *istius ille fundus est*, sine hæsitatione, de P. Manutii, Hotomanni, Lambini judicio, edidi *tuus i. f. e.* ita evidens res est. Mox *quoad vixit* edd. R. Br. Med. &c. W. vitiose, *quoad juste possedit.*

vixit, possedit Cæsennia? Usus enim, inquit, ejus, et fru-
20 ctus fundi, testamento viri, fuerat Cæsenniæ. Cum hoc novæ litis genus tam malitiose intenderet, placuit Cæcinæ, de amicorum sententia, constituere, quo die in rem præsentem veniretur, et de fundo Cæcina moribus deduceretur. Colloquuntur. dies ex utriusque commodo sumitur. Cæcina cum amicis ad diem venit in castellum Axiam: ex quo loco fundus is, de quo agitur, non longe abest. Ibi certior fit a pluribus, homines permultos, liberos atque servos, coëgisse et armasse Æbutium. Cum id partim mirarentur, partim non crederent: ecce ipse Æbutius in castellum venit. denuntiat Cæcinæ, se armatos habere: abiturum eum non esse, si accessisset. Cæcinæ placuit, et amicis,
21 quoad videretur salvo capite fieri posse, experiri. Tum de castello descendunt: [18] in fundum proficiscuntur. Videtur temere commissum: verum, ut opinor, hoc fuit causæ. [19] tam temere istum re commissurum, quam verbis mini-
8 tabatur, nemo putavit. Atque iste ad omnes introitus, qua adiri poterat non modo in eum fundum, de quo [20] controversia erat, sed etiam in illum proximum, de quo nihil am-
p. 289. a. bigebatur, armatos homines opponit. Itaque primo cum in antiquum fundum ingredi vellet, quod ea proxime accedi
22 poterat, frequentes armati obstiterunt. Quo loco depulsus Cæcina, tamen, qua potuit, ad eum fundum profectus, ex quo, ex conventu, vim fieri oportebat. ejus autem fundi extremam partem oleæ directo ordine definiunt. Ad eas cum accederetur, iste cum omnibus copiis præsto fuit, servumque suum, nomine Antiochum, ad se vocavit, et clara voce imperavit, ut eum, qui illum olearum ordinem intrasset, occideret. Homo, mea sententia, prudentissimus Cæcina, tamen in hac re plus mihi animi, quam consilii videtur habuisse. nam cum et armatorum multitudinem videret, et eam vocem Æbutii, quam commemoravi, audisset: tamen accessit propius, et jam ingrediens intra finem ejus loci, quem oleæ terminabant, impetum armati Antiochi, ceterorumque tela atque incursus refugit. Eodem tempore se in fugam [21] conferunt una amici advocatique ejus,

18 *in fund. proficiscuntur. Videtur t. c.*] Sic interpunxi hunc locum, et sic edd. vett. inde ab Rom. prope omnes. male aliæ et recentiores *proficiscuntur: videtur t. c.*

19 *tam temere istum re comm.*] Ed. W. non habet *re*, et posset commode abesse, si ei non responderet *verbis*; unde concinnitas. Mox *minitabatur* recepi cum Grævio pro *nunciabatur*, quod varie tentatum est a viris doctis. Sic Mss. Erf. et Palat. unus. sic correxerat P. Faber. Post cap. 10. diserte: *cum Æbutius Cæcinæ malum minaretur.*

20 *contr. fuerat*] Immo *erat:* et sequitur *ambigebatur.*

21 *conferunt una*] *Una* redundat, quia ante est *eodem tempore*, quod ab *una* nil differt. Ortum videtur verbum ex ultima syllaba verbi antecedentis.

metu perterriti, quemadmodum illorum testem dicere audistis. His rebus ita gestis, P. Dolabella prætor [22] interdi- 23
xit, ut est consuetudo, DE VI, HOMINIBUS ARMATIS, sine ulla exceptione, tantum, ut, unde dejecisset, restitueret. [23] Restituisse se, dixit. Sponsio facta est. Hac de sponsione vobis judicandum est.

Maxime fuit optandum Cæcinæ, recuperatores, ut con- 9
troversiæ nihil haberet: secundo loco, ut ne cum tam improbo homine: tertio, ut cum tam stulto haberet. Etenim non minus nos stultitia illius sublevat, quam lædit improbitas. improbus fuit, quod homines coëgit, armavit: coactis armatisque vim fecit. Læsit in eo Cæcinam. sublevavit ibidem. nam in eas ipsas res, quas improbissime fecit, testimonia sumsit, et eis in causa testimoniis utitur. Itaque 24
mihi certum est, recuperatores, antequam ad meam defen- b.
sionem meosque testes venio, illius uti confessione et testimoniis. Quid confitetur, atque ita libenter confitetur, ut non solum fateri, sed etiam profiteri videatur, recuperatores? Convocavi homines: coëgi: armavi: terrore mortis ac periculo capitis, ne accederes, obstiti: ferro, inquit, ferro, (et hoc dicit in judicio,) te rejeci atque perterrui. Quid? testes quid ajunt? P. Vetilius, propinquus Æbutii, se Æbutio cum armatis servis venisse advocatum. Quid præterea? fuisse complures armatos. Quid aliud? minatum esse Æbutium Cæcinæ. Quid ego de hoc teste dicam, nisi hoc, recuperatores, [24] ut idcirco non minus ei credatis, quod homo minus idoneus habetur: sed ideo credatis, quod ex illa parte id dicit, quod illi causæ maxime est alienum? A. Terentius, alter testis, non modo Æbutium, sed etiam 25
[25] se ipsum arguit. In Æbutium hoc dicit, armatos homines fuisse: de se autem hoc prædicat; Antiocho, Æbutii servo, imperasse, ut in Cæcinam advenientem, cum ferro invaderet. Quid loquar amplius hoc de homine? in quem ego dicere, cum rogarer a Cæcina, numquam volui, ne arguere illum rei capitalis viderer; de eo dubito nunc, quomodo aut loquar, aut taceam, cum ipse hoc de se juratus prædicet. Deinde L. Cœlius non solum Æbutium cum 26
armatis dixit fuisse compluribus, verum etiam cum advocatis perpaucis eo venisse Cæcinam. De hoc ego teste de- 10
traham; cui æque atque meo testi ut credatis, postulo?

22 *interdixit* &c.] Hic legant studiosi Justin. Inst. IV, 10. et ibi Hotomannum et Cujacium.

23 *Restituisse se, dixit*] vid. Clav. in h. v. n. 2. nempe idem est ac: non dejeci per vim.

24 *ut idcirco non minus*] Ms. Erf. *ut ne idcirco minus:* quod Grævius non male præfert: est enim elegantius.

25 *se ipsum arguit*] Ms. Erf. addit *facinoris,* quod et Grævius recepit. Ego glossam esse puto.

P. Memmius secutus est, qui suum non parvum beneficium commemoravit in amicos Cæcinæ, quibus sese viam per
p. 290. fratris sui fundum dedisse dixit, qua effugere possent, cum
a. essent metu omnes perterriti. Huic ego testi gratias agam, quod et in re misericordem se præbuit, et in testimonio re-
27 ligiosum. A. Atilius, et ejus filius L. Atilius, et armatos ibi fuisse, [26] et se suos armatos adduxisse dixerunt. etiam hoc amplius: cum Æbutius Cæcinæ malum minaretur, ibi tum Cæcinam postulasse, ut moribus deductio fieret. Hoc idem P. Rutilius dixit, et eo libentius dixit, ut aliquo in judicio ejus testimonio creditum putaretur. Duo præterea testes nihil de vi, sed [27] de re ipsa atque emtione fundi dixerunt: P. Cæsennius, auctor fundi, non tam auctoritate gravi, quam corpore, et argentarius Sex. Clodius, cui nomen est Phormio, [28] [nec minus niger,] nec minus confidens, quam ille Terentianus est Phormio, nihil de vi dixerunt, nihil præterea, quod ad vestrum judicium pertineret.
28 Decimo vero loco testis exspectatus, et ad extremum reservatus, dixit, senator populi Romani, splendor ordinis, decus atque ornamentum judiciorum, exemplar antiquæ religionis, Fidiculanius Falcula: qui cum ita vehemens acerque venisset, ut non modo Cæcinam perjurio suo læderet, sed etiam mihi videretur irasci; ita eum placidum mollemque reddidi, ut non auderet, sicut meministis, iterum dicere, quot millia fundus suus abesset ab urbe. nam cum dixisset, [29] minus abesse LIII, populus cum risu acclamavit, ipsa esse. meminerant enim omnes, [30] quantum in Albiano
29 judicio accepisset. In eum quid dicam, nisi id, quod negare non possit? venisse in consilium publicæ quæstionis, cum ejus consilii judex non esset: et in eo consilio, cum causam non audisset, et potestas esset ampliandi, dixisse SIBI LIQUERE: dum incognita re judicare voluisset, ma-
b. luisse condemnare, quam absolvere: cum, si uno minus damnarent, condemnari reus non posset, non ad cognoscen-

26 *et se suos armatos*] Valde placet Grævii correctio *servos*. nam et supra servorum mentio est. Et non raro *suus* pro *servus* in libris vett. repertum. v. Drakenb. ad Liv. IX, 14. XLI, 8.

27 *de ipsa emtione*] Sic ed. W. et aliæ. at edd. Rom. Br. Junt. addunt duo verba: *de re ipsa atque emtione*, quæ Grævius e Mss. Erf. et Franc. addidit: idque nos imitati sumus.

28 *nec minus niger*] Hæc absunt ab ed. W. Et mihi ante suspecta fuere. Nam apud Terentium quidem sola confidentia commemoratur.

29 *minus abesse* LIII.] Ed. W. (quæ est, ut opinor, primigenia Gruteri) habet *minus habere* LIII. quod et in Ms. Pal. reperit idem. Sane *habere* rei magis consentit, quia populus transtulit ad pecuniam acceptam: quod erat pronius, si dixerat *habere* LIII. Sed ego utrumque spurium esse arbitror. Respondit LIII. M. Id populus arripuit. Glossator alius addidit verbum ex antecedentibus, alter ex re. De numero est etiam dubitatio. Non est tanti. De *ipsa esse* v. si opus est, Clav. in *ipse*.

30 *quantum in Albiano judicio*] De quo est in Or. pro Cluent.

dam causam, sed ad explendam damnationem præsto fuisse.
Utrum gravius aliquid in quempiam dici potest, quam ad
hominem condemnandum, quem numquam vidisset, neque
audisset, adductum pretio esse? An certius quidquam objici
potest, quam quod is, cui objicitur, ne nutu quidem infir-
mare conatur? Verumtamen is testis, ut facile intelligeretis, 30
eum non adfuisse animo, cum ab illis causa ageretur, testes-
que dicerent, sed tantisper de aliquo reo cogitasse: cum
omnes ante eum dixissent testes, armatos cum Æbutio fu-
isse complures; solus dixit non fuisse. Visus est mihi
primo veterator intelligere præclare, [31] quid causa optaret:
et tantummodo errare, quod omnes testes infirmaret, qui
ante eum dixissent: cum subito ecce idem, qui solet, suos
solos servos armatos fuisse dixit. Quid huic tu homini fa- 11
cias? nonne concedas interdum, ut excusatione summæ stul-
titiæ, summæ improbitatis odium deprecetur? Utrum, re- 31
cuperatores, his testibus non credidistis, cum, quid lique-
ret, non habuistis? At controversia non erat, quin verum
dicerent. An in coacta multitudine, in armis, in telis, in
præsenti metu mortis, [32] perspicuoque periculo cædis, du-
bium vobis fuit, utrum esse vis aliqua videretur, necne?
Quibus igitur in rebus vis intelligi potest, si in his non in-
telligetur? An vero illa defensio vobis præclara visa est?
Non dejeci, sed obstiti. non enim te sum passus in fundum
ingredi: sed armatos homines opposui: ut intelligeres, si
in fundo pedem posuisses, statim tibi esse pereundum. Quid
ais? is, qui armis perterritus, fugatus, pulsus est, non vide-
tur esse dejectus? Posterius de verbo videbimus: nunc rem 32
ipsam ponamus; quam illi non negant: et ejus rei jus actio-
nemque quæramus.

Est hæc res posita, quæ ab adversario non negatur: Cæ- p. 291.
cinam, cum ad constitutam diem tempusque venisset, [33] ut a.
vis ac deductio moribus fieret, pulsum prohibitumque esse
vi, coactis hominibus et armatis. Cum hoc constet, ego
homo imperitus juris, ignarus negotiorum ac litium, hanc
puto me habere actionem, ut per interdictum meum jus
teneam, atque injuriam tuam persequar. Fac in hoc errare
me, nec ullo modo posse per hoc interdictum id assequi,
quod velim: te uti in hac re magistro volo. Quæro, sitne 33

31 *quid causa optaret*] Grævius in Erf. esse dicit *causæ.* sic et edd. R. W. Br. Med. (in qua non vidit Grævius) Junt. Eam lectionem non admittunt præcedentia: *visus est intelligere.* Vulg. est ab Ald. Mox in *et tantumm.* deleverim copulam, quæ e finali præcedentis verbi nata videtur.

32 *perspicuo peric.*] Grævius bene e Ms. Erf. edidit *perspicuoque p.*

33 *ut vis ac deductio*] Sic cum Lambino et Grævio edidimus, etsi libri omnes habent *jus*, quod ὑπερβολῇ ἀνθολκῆς retinuit Gruterus. Sæpissime in edd. pr. etiam in scr. hæc duo verba permutantur. Intelligenda est vis civilis, quotidiana, ut supra Cicero dixit, v. Clav. si opus est.

aliqua hujus rei actio, an nulla. Convocari homines propter possessionis controversiam non oportet: armari multitudinem, juris retinendi causa, non convenit: nec juri quidquam tam inimicum, quam vis: nec æquitati quidquam tam infestum est, quam convocati homines et armati.
12 Quod cum ita sit, resque ejusmodi sit, ut in primis a magistratibus animadvertenda esse videatur, iterum quæro, sitne ejus rei aliqua actio, an nulla. Nullam esse dices? audire cupio: qui in pace et otio, cum manum fecerit, copias pararit, multitudinem hominum coëgerit, armarit, instruxerit, homines inermes, qui ad constitutum experiundi juris gratia venissent, armis, viris, terrore, periculoque mortis repulerit, fugarit, averterit, hoc dicat; Feci equidem, quæ dicis, omnia: et ea sunt et turbulenta, et temeraria, et peri-
34 culosa. Quid ergo est? impune feci. nam, [34] quod agas mecum ex jure civili ac prætorio, non habes. Itane vero, recuperatores? hoc vos audietis? et apud vos dici patiemini sæpius? cum majores nostri tanta diligentia prudentiaque fuerint, ut omnia omnium non modo tantarum rerum, sed etiam tenuissimarum jura statuerint, persequutique sint; ut hoc genus unum, vel maximum, prætermitterent: ut, si
b. qui me exire domo mea coëgissent armis, haberem actionem; si qui introire prohibuissent, non haberem? Nondum de Cæcinæ causa disputo, nondum de jure possessionis nostræ loquor: tantum de tua defensione, C. Piso, queror.
35 Quando ita dicis, et ita constituis, Si Cæcina, cum in fundo esset, inde dejectus esset, tum per hoc interdictum eum restitui oportuisse: nunc vero dejectum nullo modo esse inde, ubi non fuerit; hoc interdicto nihil nos assecutos esse: quæro, si te hodie domum tuam redeuntem coacti homines et armati, non modo limine tectoque ædium tuarum, sed primo aditu vestibuloque prohibuerint, quid acturus sis. Monet amicus meus te, L. Calpurnius, ut idem dicas, quod ipse antea dixit, injuriarum. [35] Quid id ad causam possessionis? quid ad restituendum eum, quem oportet restitui? quid denique ad jus civile, aut ad actoris notionem et ad animadversionem? Ages injuriarum? Plus tibi ego largiar. non solum egeris, verum etiam condemnaris licet: numquid magis possidebis? actio enim injuriarum non jus possessionis assequitur, sed dolorem imminutæ liberta-

34 *quid agas mecum*] Correxi *quod.* nam *quid* in hac forma locum non habet, ut jam alibi notatum est. Est enim e Græco ὀκ ἔχεις ὅτι ἂν &c. Sic et paullo post.

35 *Quid? ad causam possessionis: quid? ad restituendum eum, quem oportet restitui: quid denique? ad jus civile, aut ad actoris notionem et ad animadversionem, ages injuriarum?*] Hunc locum corruptum et obscurum queruntur. Nos unius verbuli adjectione *id*, et interpunctione correximus. Nempe repetit responsionem Calpurnii, ut ulterius instet.

tis judicio pœnaque mitigat. Prætor interea, Piso, tanta 13
de re tacebit? quemadmodum te restituat in ædes tuas, non 36
habebit? Qui dies totos aut vim fieri vetat, aut restitui factam jubet: qui de fossis, de cloacis, de minimis aquarum itinerumque controversiis interdicit, is repente obmutescet? in atrocissima re quod faciat, non habebit? et, C. Pisone domo tectisque suis prohibito, prohibito, inquam, per homines coactos et armatos, prætor quemadmodum more et exemplo opitulari possit, non habebit? Quid enim dicet?
aut quid tu, tam insigni accepta injuria, postulabis? Unde p. 292.
vi prohibitus sis, nemo umquam interdixit. novum est, non a.
dico inusitatum, verum omnino inauditum. Unde dejectus? Quid proficies, cum illi hoc respondebunt tibi, quod tu nunc mihi: [36] armatos tibi obstitisse, ne in ædes accederes: dejici porro nullo modo potuisse, qui non accesserit?
Dejicior ego, inquis, si quis meorum dejicitur [37] omnino. 37
Jam bene agis. a verbis enim recedis, et æquitate uteris. nam verba ipsa si sequi volumus, quomodo tu dejiceris, cum servus tuus dejicitur? Verum ita est, uti dicis. te dejectum debeo intelligere, etiamsi tactus non fueris. nonne? Age nunc, si ne tuorum quidem quisquam loco motus erit, atque omnes in ædibus adservati ac retenti: tu solus prohibitus, et a tuis ædibus vi atque armis perterritus: utrum hanc actionem habebis, qua nos usi sumus, an aliam quampiam, an omnino nullam? nullam esse actionem dicere in re tam insigni, tamque atroci, neque prudentiæ, neque auctoritatis tuæ est. alia si qua forte est, quæ nos fugerit, dic,
quæ sit. cupio discere. Hæc si est, qua nos usi sumus; te 38
judice, vincamus necesse est. Non enim vereor, ne hoc dicas, in eadem causa, eodem interdicto, te oportere restitui, Cæcinam non oportere. Etenim [38] cui perspicuum non sit, ad incertum revocari bona, fortunas, possessiones omnium, si ulla ex parte sententia hujus interdicti deminuta aut infirmata sit? si auctoritate virorum talium [39] vis armatorum

36 *armatos tibi obstitisse*] Delevimus *se*, quod in Ms. Fr. non erat. Alii correxere *armatis*. Mox pro *accesserit* puto legendum *accesseris*, ut ad eundem referatur Cæcinam, non ad genus universum.

37 *Omnino, jam b. a.*] Hæc interpunctio est a Grutero. Editi ante et Mss. omnes conjungunt: *omnino jam* &c. maleque probat Grævius. Nempe *omnino* adfirmandi vim habere putabant: quod latinitas vera non sinit. Sequor Lambinum, qui ad antecedentia refert, et corrigit: *si quis omnino meorum dejicitur:* nec tamen opus transpositione. Tusc. V, 9. *non usquam id dicit omnino:* in quo *omnino* proprie pertinet ad *usquam:* libenterque Cicero ponit in fine majoris efficaciæ causa.

38 *cui perspicuum non sit*] An Cicero scripsit *fit?* nam conjunctivi caussa nulla est idonea.

39 *vis arm. h. judicio approbata sit*] Sic cum Grævio edidi, pro *jus—approbatum*, ut Hotom. et Lamb. correxerant. nam vulgatum nihili est. Grævius etiam volebat *et judicio;* non male, nec tamen necessarium est. Sensus est, si talium virorum auctoritas effecerit, ut vis judicio probetur.

hominum judicio approbata videatur: in quo judicio non
de armis dubitatum, sed de verbis quæsitum esse dicatur?
Isne apud vos obtinebit causam suam, qui se ita defenderit?
Ejeci ego te armatis hominibus, non dejeci. ut tantum fa-
cinus non in æquitate defensionis, sed in una littera latuisse
39 videatur? Hujusce rei vos statuetis nullam esse actionem,
b. [40] nullum experiundi jus constitutum, [41] qui obstiterit ar-
matis hominibus? qui multitudine coacta, non introitu, sed
14 omnino aditu quempiam prohibuerit? Quid ergo? hoc,
quam habet vim? ut illa res aliquid aliqua ex parte differre
videatur, utrum, pedem cum intulero, atque in possessio-
nem vestigium fecero, tum expellar atque dejiciar: an,
quum eadem vi, atque iisdem armis, mihi ante occurratur,
ne non modo intrare, verum etiam adspicere, aut adspirare
possim? qui hoc ab illo differt? [42] ut ille cogatur restituere,
qui ingressum expulerit: ille, qui ingredientem repulerit,
40 non cogatur? Videte, per deos immortales! quod jus nobis,
quam conditionem vobismetipsis, quam denique civitati le-
gem constituere velitis. Hujusce generis una est actio per
hoc interdictum, quo nos usi sumus, constituta. ea si nihil
valet, aut si ad hanc rem non pertinet: quid negligentius,
aut quid stultius majoribus nostris dici potest, qui aut tantæ
rei prætermiserint actionem, aut eam constituerint, quæ
nequaquam satis verbis causam et rationem juris amplecteretur? Periculosum est dissolvi hoc interdictum: est
captiosum omnibus, rem ullam constitui ejusmodi, quæ,
cum armis gesta sit, rescindi jure non possit. verumtamen
est turpissimum illud, tantæ stultitiæ prudentissimos homi-
nes condemnari, ut vos judicetis, [43] hujus rei atque actionis
in mentem majoribus nostris non venisse.

41 Queramur, inquit, licet: tamen hoc interdicto Æbutius
non tenetur. Quid ita? Quod vis Cæcinæ facta non est.
Dici in hac causa potest, ubi arma fuerint, ubi coacta ho-
minum multitudo, ubi instructi et certis locis cum ferro
homines collocati, ubi minæ, pericula terroresque mortis,

40 *nullum exper. jus const.*] Sic Gruterus e Mss. edere voluit, non *nulli*, ut ante fuit, sed operæ non paruerunt: nec id animadvertit Gronovius, aut Ferratius, qui p. 296. sic corrigit. At edidit sic Grævius.

41 *qui obstiterit*] Sic, non *quod*, habet ed. W. sic et Ms. Erf. unde edidit Grævius.

42 *ut ille cogatur—ille,. qui*] Arbitror alterutrum *ille* delendum. malim secundum: in quo loco proprie debebat esse *hic*, si pronomen exprimendum esset: sed elegantius omittitur.

43 *hujus rei interdictum atque actionem*] Sic edd. Rom. Br. et inde omnes aliæ. At ed. W. *hujus rei atque actionis*, quod est elegans et verum. *res* est genus injuriæ, et inde *actio*. Sic paullo ante: *qui tantæ rei prætermiserint actionem*, quo manifeste hæc ultima referuntur. Itaque restitui hanc lectionem. Sic et placebat Budæo in Comm. Gr. L. Vulgata facta est e superioribus: *hujus generis una est actio per hoc interdictum*. Grævius probabat lectionem Ms. Erf. *jus atque actionem*. *Interdictum* et *jus* sunt e glossa.

ibi vim non fuisse? Nemo, inquit, occisus est, [43]neque sau- p. 293.
ciatus. Quid ais? cum de possessionis controversia, et de a.
privatorum hominum contentione juris loquamur, tu vim negabis esse factam, si cædes et occisio facta non erit? Ego exercitus maximos, sæpe pulsos et fugatos esse dico, terrore ipso, impetuque hostium, sine cujusquam non modo morte, verum etiam vulnere. Etenim, recuperatores, non 15
ea sola vis est, quæ ad corpus nostrum vitamque pervenit, 42
sed etiam multo major ea, quæ, periculo mortis injecto, formidine animum perterritum, loco sæpe et certo de statu demovet. Itaque saucii sæpe homines, cum corpore debilitantur, animo tamen non cedunt, neque eum relinquunt locum, quem statuerint defendere: at alii pelluntur integri: ut non dubium sit, quin major adhibita vis ei sit, cujus animus sit perterritus, quam illi, cujus corpus vulneratum sit. Quodsi vi pulsos dicimus exercitus esse eos, qui metu ac 43
tenui sæpe suspicione periculi fugerunt: et, si non solum impulsu scutorum, neque conflictu corporum, neque ictu cominus, neque conjectione telorum, sed sæpe clamore ipso militum, aut instructione, adspectuque signorum magnas copias pulsas esse, et vidimus, et audivimus: quæ vis in bello appellatur, ea in otio non appellabitur? et, quod vehemens in re militari putatur, id leve in jure civili judicabitur? et, quod exercitus armatos movet, id advocationem togatorum non videbitur movisse? et vulnus corporis magis istam vim, quam terror animi declarabit? et sauciatio quæretur, cum fugam factam esse constabit? Tuus enim testis 44
hoc dixit, metu perterritis nostris advocatis, [44]locum se, qua effugerent, demonstrasse. Qui non modo ut fugerent, sed etiam ipsius fugæ tutam viam quæsierunt, his vis adhibita non videbitur? Quid igitur fugiebant? propter metum. b.
Quid metuebant? vim videlicet. Potestis igitur principia negare, cum extrema conceditis? Fugisse perterritos confitemini: causam fugæ dicitis eandem, quam omnes intelligimus, arma, multitudinem hominum, incursionem atque impetum armatorum: hæc ubi conceduntur esse facta, ibi vis facta negabitur? At vero hoc quidem jam vetus est, et 16
majorum exemplo multis in rebus usitatum: cum ad vim 45
faciendam veniretur, si quos armatos quamvis procul conspexissent, ut statim testificati discederent, optime sponsionem facere possent, NI ADVERSUS EDICTUM PRÆTORIS VIS FACTA ESSET. Itane vero? scire, esse armatos, satis est, ut vim factam probes: in manus eorum incidere, non

43 *neque saucius*] Non bene coit cum *occisus est*. Cicero scripsit: *sauciatus*. Infr. c. 15. *et sauciatio quæretur*. Vitium ortum est e compendio scripturæ.

44 *locum, qua eff. dem.*] Ms. Erf. *locum se, q. e.* recte, et plane Ciceroniana structura. Itaque sic edidi.

est satis? Adspectus armatorum ad vim probandam valebit:
incursus et impetus non valebit? qui abierit, facilius sibi
vim factam probabit, quam qui effugerit? At ego hoc dico:
46 si, ut primo in castello Cæcinæ dixit Æbutius, se homines
coëgisse et armasse, neque illum, si eo accessisset, abitu-
rum, statim Cæcina discessisset; dubitare vos non debuisse,
quin Cæcinæ facta vis esset. si vero, simulac procul con-
spexit armatos, recessisset, eo minus dubitaretis. omnes
enim vis est, quæ periculo aut decedere nos alicunde cogit,
aut prohibet accedere. Quodsi aliter statuetis: videte, ne
hoc vos statuatis, qui vivus discesserit, ei vim non esse fa-
ctam: ne hoc omnibus, in possessionum controversiis, præ-
scribatis, ut confligendum sibi, et armis decertandum pu-
tent: ne, quemadmodum in bello pœna ignavis ab impera-
toribus constituitur, sic in judiciis deterior causa sit eorum,
qui fugerint, quam qui ad extremum usque contenderint.
47 Cum de jure et legitimis hominum controversiis loquimur,
p. 294. et in his rebus vim nominamus, [45] pertenuis vis intelligi de-
a. bet. Vidi armatos, quamvis paucos: magna vis est. decessi
unius hominis telo perterritus: dejectus detrususque sum.
Hoc si ita statuetis: [46] non modo non erit, cur depugnare
quisquam posthac, possessionis causa, velit: sed ne illud
quidem, cur repugnare. Sin autem vim sine cæde, sine vul-
neratione, sine sanguine, nullam intelligetis: statuetis, [47] ho-
17 mines possessionis cupidiores, quam vitæ esse oportere. Age
48 vero, de vi te ipsum habebo judicem, Æbuti. responde, si
tibi videtur. In fundum Cæcina utrum noluit tandem, an
non potuit accedere? cum te [48] obstitisse et repulisse dicis,
certe hunc voluisse concedis. Potes igitur dicere, non ei
vim fuisse impedimento, cui, cum cuperet, eoque consilio
venisset, per homines coactos non sit licitum accedere? Si
enim id, quod maxime voluit, nullo modo potuit: vis pro-
fecto quædam obstiterit necesse est: aut tu dic, quamob-
49 rem, cum vellet accedere, non accesserit. Jam vim factam
negare non potes: [49] dejectus quemadmodum sit, qui non
accesserit, id quæritur. demoveri enim et depelli de loco
necesse est eum, qui dejiciatur. id autem accidere ei qui

45 *pertenuis vis intelligi debet*] i. e. in re levi vis potest intelligi, iateque patet verbi hujus vis. Exquisitius dictum. Mox *magna vis est:* in eo jam, secundum jus et fori consuetudinem, magna vis facta putatur.

46 *non modo* &c.] Sensus est, tum non necesse erit vim repellere, sive eo procedere, ut jam vis facta videatur, quippe actio de vi jam locum habet, ubi modo procul vis et arma visa sunt.

47 *homines poss.* &c.] Hanc sententiam stultam pronuntiat esse Passeratius. Sed oratorie dictum est. Sententia est, homines retinendæ possessionis causa ad ultimum venient, periculum vitæ adibunt aut adeundum putabunt: nempe ut per vim dejecti videantur.

48 *obstitisse et repulisse*] Sic bene e Ms. Erf. Grævius. Vulg. *repudiasse*.

49 *dejectus quemadmodum* &c.] Locus insignis et studiosis bene tenendus, de stultitia interpretationum etymologicarum.

potest, qui omnino in eo loco, unde se dejectum esse dicit,
numquam fuit? Quodsi fuisset, et ex eo loco, metu permo-
tus, fugisset, cum armatos vidisset: diceresne esse deje-
ctum? Opinor. An tu, qui tam diligenter et tam callide
verbis controversias, non æquitate, dijudicas: et jura non
utilitate communi, sed litteris exprimis: poterisne dicere,
dejectum esse eum, qui tactus non erit? Quid? detrusum
dices? nam eo verbo antea prætores in hoc interdicto uti
solebant. Quid ais? potestne detrudi quisquam, qui non
attingitur? nonne, si verbum sequi volumus, hoc intelliga- b.
mus necesse est, eum detrudi, cui manus afferantur? necesse
est, inquam, si ad verbum rem volumus attingere, [50] nemi-
nem statu detrusum, qui non adhibita vi, manu demotus et
actus præceps intelligatur. Dejectus vero qui potest esse 50
quisquam, nisi in inferiorem locum de superiore motus?
potest pulsus, fugatus, ejectus denique: illud vero nullo
modo potest, dejectus esse quisquam, non modo qui tactus
non sit, sed ne æquo quidem et plano loco. Quid ergo?
hoc interdictum putamus eorum esse causa compositum,
qui se præcipitatos ex locis superioribus dicerent? eos enim
vere possumus dicere esse dejectos.

An non, cum voluntas, et consilium, et sententia inter- 18
dicti intelligatur, impudentiam summam, aut stultitiam sin-
gularem putabimus, in verborum errore versari: rem, et
causam, et utilitatem communem non relinquere solum, sed
etiam prodere? An hoc dubium est, quin neque verborum 51
tanta copia sit, non modo in nostra lingua, quæ dicitur esse
inops: sed ne in alia quidem ulla, res ut omnes suis certis
ac propriis vocabulis nominentur? neque vero quidquam
[51] opus sit verbis, cum ea res, cujus causa verba quæsita
sint, intelligatur? Quæ lex, quod senatusconsultum, quod
magistratus edictum, quod fœdus, aut pactio, quod (ut ad
privatas res redeam) testamentum: quæ judicia, aut stipu-
lationes, aut pacti et conventi formula non infirmari aut
convelli potest, si ad verba rem deflectere velimus: consi-
lium autem eorum, qui scripserunt, et rationem, et auctori-
tatem relinquamus? Sermo mehercule et familiaris et quo- 52

50 *neminem statu detrusum*] Viri docti hæserunt in verbo *statu:* Lambinus, Faber, Passeratius corrigunt *statui*, Muretus *statuere*. Potest quidem ex *intelligatur* ἀπὸ κοινοῦ repeti *intelligi*, et supra c. 15. init. in eadem re est, *loco et certo de statu demovere:* sed est tamen durius: et semper in hac forma additur præpositio *de*. v. Clav. Lenissimum est legere *statui*. Quod præcedit, *si ad verbum rem volumus attingere*, i. e. intelligere, judicare, ipsum quoque durius est. Itaque et hoc verbum mendosum putant viri docti, atque varie tentant, non feliciter, ut arbitror: nec bene e Græco διώκειν defendit Faber: id est c. 19. *consectari*. Sed omnino Cicero variandæ orationis causa novis formis in hac re usus est, ut c. sq. *rem ad verba deflectere*, e verbi proprietate æstimare.

51 *opus sit verbis*] int. propriis et certis.

tidianus non cohærebit, si verba inter nos aucupabimur. denique imperium domesticum nullum erit, si servulis hoc
p. 295. nostris concesserimus, ut ad verba nobis obediant: non ad
a. id, quod ex verbis intelligi possit, obtemperent. Exemplis nunc uti videlicet mihi necesse est harum rerum omnium? Non occurrit unicuique vestrûm aliud alii in omni genere exemplum, quod testimonio sit, non ex verbis aptum pendere jus, sed verba servire hominum consiliis et auctoritati-
53 bus? Ornate et copiose L. Crassus, homo longe eloquentissimus, paullo ante, quam nos in forum venimus, judicio centumvirali hanc sententiam defendit, et facile, cum contra eum prudentissimus homo, Q. Mucius, diceret, probavit omnibus, M'. Curium, qui heres institutus esset [52] ita, mortuo postumo filio; cum filius [53] non modo non mortuus, sed ne natus quidem esset, heredem esse oportere. Quid? verbis satis hoc cautum erat? minime. Quæ res igitur valuit? voluntas: quæ si tacitis nobis intelligi posset, verbis omnino non uteremur: quia non potest; verba reperta sunt,
19 non quæ impedirent, sed quæ indicarent voluntatem. [54] Lex
54 usum auctoritatem fundi jubet esse biennium. At utimur eodem jure in ædibus, quæ in lege non appellantur. Si via sit immunita, jubet, [55] qua velit, agere jumentum. potest hoc ex verbis intelligi, licere, si via sit in Brutiis immunita, agere, si velit, jumentum per M. Scauri Tusculanum. Actio est [56] in auctorem præsentem his verbis, QUANDOQUIDEM TE IN JURE CONSPICIO. Hac actione Appius ille Cæcus uti non posset, si [57] tam vere homines verba consectarentur, ut rem, cujus causa verba sunt, non considerarent. [58] Testa-

52 *ita, mortuo p. f.*] Sic ed. Rom. quam ceteræ sequuntur. Ed. W. *jam mortuo p. f.* Forte utrumque est e varietate glossarum. Nam omnibus aliis locis (nam de hac causa sæpe in oratoriis libris commemoratur) nude hoc ponitur, sine tali particula. *Ita* tamen melius altero. Si esset, *ita, si mortuus esset p. f.* nemo hæsisset.

53 *non modo non mortuus, sed ne nat. quidem*] Ex elegantiori et Ciceroniana ratione scribi debebat, *non modo mortuus*, omisso altero *non*: v. Clav. in *modo*, et *non*.

54 *Lex usum et auctor. f.* &c.] Copulam *et* tollendam post Hotom. recte statuit Grævius. Itaque delevimus. Clarus locus est in Topic. c. 4. *usus auctoritas fundi biennium est*, i. e. usus fundi per biennium dat auctoritatem.

55 *qua velit*] In ea parte, qua velit is, cui transitus in eo loco debetur.

56 *in auctorem*] Sic dedimus ex edd. pr. Vulgatum *actorem* reperi primum in ed. P. Manutii 1540. forte operarum errore, usitato in hoc verbo. Verbum auctoris est in ipsa actionis formula. Recepit et Grævius. *Auctor* qui sit, v. in Clav. in h. v. n. 9.

57 *tam vere—quam rem* &c.] Locus difficilis. Primum Grævius corrigendum putat *tam severe*. Eleganter sane. si *vere* intelligimus *subtiliter*, ut post c. 20. dicit, quo modo utique *vere* dicitur, ut *veritas* pro subtilitate, defendi utcunque vulgatum potest. Sed quod pro *quam* e Ms. Erf. reponit *ut*, id rectissimum est, a nobisque pariter receptum. Id venerat in mentem Hotomanno. Librarii putarunt *quam* desiderari, quia antecedit *tam*.

58 *Testamento si recitatus heres*] Alias *institutus* in hac sententia dicitur. Sed Cicero, quia hic de verbis disputat, dixit *recitatus*, nempe, cum testamenti tabulæ, signis detractis, recitantur.

mento si recitatus heres esset pupillus Cornelius, isque jam annos XX haberet; vobis interpretibus amitteret hereditatem. Veniunt in mentem mihi permulta: vobis plura, cer- 55
to scio. verum, ne nimium multa [59] complectamur, atque ab eo, quod propositum est, longius aberret oratio: hoc ipsum b.
interdictum, de quo agitur, consideremus. Intelligetis enim in eo ipso, si in verbis jus constituamus, omnem utilitatem nos hujus interdicti, dum versuti et callidi volumus esse, amissuros. UNDE TU, AUT FAMILIA, AUT PROCURATOR TUUS. Si me villicus tuus solus dejecisset: non familia dejecisset, ut opinor, sed aliquis de familia. Recte igitur diceres te restituisse? quippe. Quid enim facilius est, quam probari iis, qui latine sciant, in uno servulo familiæ nomen non valere? Si vero ne habeas quidem servum, præter eum, qui me dejecerit: clames videlicet: si habeo familiam, a familia mea fateor te esse dejectum. neque dubium est, quin, si ad rem judicandam verbo ducimur, non re, familiam intelligamus, quæ constet ex servis pluribus; quin unus homo, familia non sit. verbum certe hoc non modo postulat, sed etiam cogit. At vero [60] ratio juris, interdictique 56
vis, et prætorum voluntas, et hominum prudentium consilium et auctoritas, respuat hanc defensionem, et pro nihilo putet. Quid ergo? isti homines latine non loquuntur? im- 20
mo vero tantum loquuntur, quantum est satis ad intelligendam voluntatem: cum sibi hoc proposuerint, ut, sive me tu dejeceris, sive tuorum quispiam, sive servorum, sive amicorum, ut servos non numero distinguant, sed appellant uno familiæ nomine. De liberis autem quisquis est, procura- 57
toris nomine appelletur: non quo omnes sint aut appellentur procuratores, qui negotii nostri aliquid gerant; sed in hac re, cognita sententia interdicti, [61] verba subtiliter exquiri omnia noluerunt. Non enim alia causa est æquitatis in uno servo, et in pluribus: non alia ratio juris in hoc ge- p. 296.
nere duntaxat, utrum me tuus procurator dejecerit is, qui a.
legitime procurator dicitur omnium rerum ejus, qui in Italia non sit, absitve reipublicæ causa, quasi quidam pæne dominus, hoc est, alieni juris vicarius: an tuus colonus,

59 *complectamur*] Cogitavi *complectatur*, ut pariter ad orationem referretur: eique conjecturæ favet, quod *atque* sequitur. Nam si *complectamur* verum est, debet esse *neque: ne* (nos) *nimium multa complectamur, neque*, vel *neve—aberret oratio*. Sed si *complectatur*, legimus, *atque* necessario sequitur. Ed. W. habet *complectar*, quod e compendio usitato in clausula verborum talium natum videtur, unde in seqq. factum *complectamur*.

60 *ratio juris*] Est, quam nostri analogiam juris vocant: quæ est in perspicuis et certis cujusque partis notionibus et præceptis.

61 *verba subtiliter exquiri*] *Subtiliter* primus addidit Gruterus ex uno Pal. et Erf. nec id sapit glossatoris ingenium. Est autem ad summam ἀκρίβειαν grammaticam, sive proprietatem.

aut vicinus, aut cliens, aut libertus, aut quivis, qui illam
vim dejectionemque, tuo rogatu, aut tuo nomine, fecerit.
58 Quare, si ad eum restituendum, qui vi dejectus est, eandem
vim habet æquitatis ratio: ea intellecta, certe nihil
ad rem pertinet, quæ verborum vis sit ac nominum. Tam
restitues, si tuus me libertus dejecerit, nulli tuo præpositus
negotio, quam si procurator dejecerit: non quo
omnes sint procuratores, [62] qui aliquid nostri negotii gerunt;
sed quod in hac re quæri nihil attinet. Tam restitues,
si unus servulus, quam si familia dejecerit universa:
non quo idem sit servulus unus, quod familia;
verum quia non, quibus verbis quidque dicatur, quæritur,
sed quæ res agatur. [63] Etiam, ut jam longius a verbo recedamus,
ab æquitate ne tantulum quidem, si tuus servus
nullus fuerit, sed omnes alieni, ac mercenarii: tamen et ipsi
21 [64] tuæ familiæ genere et nomine continebuntur. Perge
59 porro hoc idem interdictum sequi, HOMINIBUS COACTIS.
Neminem coëgeris: ipsi convenerint sua sponte. certe cogit
is, qui congregat homines et convocat. coacti sunt ii,
qui ab aliquo sunt unum in locum congregati. Si non
modo convocati non sunt, sed ne convenerunt quidem: sed
ii modo fuerunt, qui etiam antea, non, vis ut fieret, verum
colendi, aut pascendi causa, esse in agro consueverant: defendes,
homines coactos non fuisse: et verbo quidem superabis,
me ipso judice; re autem, ne consistes quidem
ullo judice. Vim enim multitudinis restitui voluerunt, non
b. solum convocatæ multitudinis: sed, quia plerumque, ubi
multitudine opus est, homines cogi solent, ideo de coactis
compositum interdictum est: quod, etiamsi verbo differre
videbitur, re tamen erit unum, et omnibus in causis idem
valebit, in quibus perspicitur una atque eadem causa æqui-
60 tatis. ARMATISVE. Quid dicemus? armatos, si latine loqui
volumus, quos appellare vere possumus? opinor eos,
qui scutis telisque parati ornatique sunt. Quid igitur? si
glæbis, aut saxis, aut fustibus aliquem de fundo præcipitem
egeris; jussusque sis, quem hominibus armatis dejeceris,
restituere: restituisse te dices? Verba si valent: si causæ
non ratione, sed vocibus ponderantur: me auctore dicito.
vinces profecto, non fuisse armatos eos, qui saxa jacerent,
quæ de terra ipsi tollerent: non esse arma cæspites, neque
glæbas: non fuisse armatos eos, qui prætereuntes ramum
defringerent arboris: arma esse suis nominibus, alia ad te-

62 *qui aliquid—gerunt*] Scr. *gerant*.

63 *Etiam, ut*] Ms. Erf. Ed. W. *Etsi, ut*. Edd. Rom. Br. Junt. &c. *Etiamsi*. Vulgatum verum est. Sic c. 22. init. *Atque, ut—si tu* &c. Edidit sic Aldus.

64 *tuæ familiæ genere et nomine*] Delevi *et* ante *genere* cum Grævio; non est in Ms. Erf.

gendum, alia ad nocendum: quæ qui non habuerint, eos in-
ermes fuisse vinces. Verum siquidem erit armorum judi- 61
cium: tum ista dicito; juris judicium cum erit et æquita-
tis: cave in ista tam frigida, tam jejuna calumnia delitescas.
non enim reperies quamquam judicem, aut recuperatorem,
qui, tamquam si arma militis inspiciunda sint, ita probet
armatum: sed perinde valebit, [65] quasi paratissimi fue-
rint, si reperientur ita parati fuisse, ut vim vitæ aut corpori
potuerint afferre. Atque, ut magis intelligas, quam verba 22
nihil valeant: si tu solus, aut quivis unus cum scuto, cum 62
gladio, impetum in me [66] fecisset, atque ego ita dejectus
essem: auderesne dicere, interdictum esse de armatis homi-
nibus: hic autem hominem armatum unum fuisse? Non, p. 297.
opinor, tam impudens esses. Atqui vide, ne multo nunc a.
sis impudentior. nam tum quidem omnes mortales implo-
rare posses, quod homines in tuo negotio latine loqui obli-
viscerentur; quod inermes armati judicarentur: quod, cum
interdictum esset de pluribus, commissa res esset ab uno;
[67] unus homo plures esse homines judicaretur. Verum in 63
his causis non verba veniunt in judicium, sed ea res, cujus
causa verba hæc in interdictum conjecta sunt. Vim, quæ
ad caput et ad vitam pertinet, restitui sine ulla exceptione
voluerunt. Ea fit plerumque per homines coactos armatos-
que: quæ si alio consilio, eodem periculo facta sit; eodem
jure esse voluerunt. Non enim major est injuria, si tua
familia, quam si tuus villicus: non si tui servi, quam si
alieni, ac mercenarii: non, si tuus procurator, quam si vi-
cinus, aut libertus tuus: non, si coactis hominibus, quam
si voluntariis, aut etiam assiduis ac domesticis: non, si ar-
matis, quam si inermibus, qui vim haberent armatorum ad
nocendum: non, si pluribus, quam si uno armato. Quibus
enim rebus plerumque vis fit, ejusmodi hæ res appellantur
interdicto. si per alias res eadem facta vis est: ea, tametsi
verbis interdicti non concluditur, tamen sententia juris at-
que auctoritate retinetur.

Venio nunc ad illud tuum: *Non dejeci, si non sivi accedere.* 23
Puto te ipsum, Piso, perspicere, quanto ista sit angustior 64
iniquiorque defensio, quam si illa uterere: *Non fuerunt*

65 *quasi paratissimi fuerint*] Sic edidimus ex edd. Rom. Br. Med. quod deseruit Aldus, et reposuit *armatissimi*, quod et edd. W. Junt. habent et Mss. quos quidem novimus, Gruterus tacite edidit *ornatissimi*: nisi correctori speciminum typographicorum debetur. Factum est e superioribus, ubi est, *qui scutis telisque parati ornatique sunt.* si quis tamen malit *armatissimi*, non repugnem.

66 *fecisset*] Sic edd. R. W. Br. Med. Ald. P. Manut. &c. quod restitui pro vulgato *fecisses*. Solet persona verbi proximo accommodari.

67 *unus homo plures—judicaretur*] *Judicaretur* restitui ex ed. W. pro *judicarentur*. nam pendet verbum ex *unus homo*. Decepti sunt vel librarii vel editores, quod præcedit *judicarentur*.

*armati: cum fustibus et saxis fuerunt.* Si mehercule mihi,
non copioso homini ad dicendum, optio detur, utrum ma-
lim defendere, non esse dejectum eum, cui vi et armis in-
gredienti sit occursum, an, armatos non fuisse eos, qui sine
scutis ac sine ferro fuerint: omnino, ad probandum utram-
b. que rem videam infirmam nugatoriamque esse, ad dicendum
autem, in altera videar mihi aliquid reperire posse, non
fuisse armatos eos, qui neque ferri quidquam, neque scutum
ullum habuerint: hic vero hæream, si mihi defendendum
65 sit, eum, qui pulsus fugatusque sit, non esse dejectum. At-
que illud in tota defensione tua mihi maxime mirum vide-
batur, te dicere, jurisconsultorum auctoritati obtemperari
non oportere. Quod ego tametsi non nunc primum, neque
in hac causa solum, audio, tamen admodum mirabar, abs
te quam ob rem diceretur. nam ceteri tum ad istam horta-
tionem decurrunt, cum se in causa putant habere æquum et
bonum, quod defendant. si contra verbis et litteris, et (ut
dici solet) summo jure contenditur: solent ejusmodi iniqui-
tati boni et æqui nomen dignitatemque opponere. Tum
illud, quod dicitur, [68] SIVE, NIVE, irrident: tum aucupia
verborum, et litterarum tendiculas in invidiam vocant:
tum vociferantur, ex æquo et bono, non ex callido versuto-
que jure, rem judicari oportere: scriptum sequi, calumnia-
toris esse: boni judicis, voluntatem scriptoris auctoritatem-
66 que defendere. In ista vero causa, cum tu sis is, qui te
verbo litteraque defendas: cum tuæ sint hæ partes, unde
dejectus es? an inde, quo [69] prohibitus es accedere, ejectus
es, non dejectus? Cum tua sit hæc oratio, Fateor, me
homines coëgisse: fateor, armasse: fateor, tibi mortem esse
minitatum: fateor, hoc interdicto prætoris vindicari, si vo-
luntas et æquitas valeat: sed ego invenio in interdicto ver-
bum unum, ubi delitescam: non dejeci te ex eo loco, quem
24 in locum prohibui ne venires. In ista defensione accusas
eos, qui consuluntur, quod æquitatis censeant rationem, non
67 verbi, haberi oportere. Et hoc loco Scævolam, dixisti,
p. 298. a. causam apud centumviros non tenuisse: quem ego antea
commemoravi, quod idem faceret, quod tu nunc (tametsi
ille in aliqua causa faciebat, tu in nulla facis) tamen pro-
basse nemini, quod defendit, quia verbis oppugnare æqui-
tatem videbatur. Cum id miror, te hoc in hac re, alieno

68 SIVE, NIVE] Sic scribendum cum Grævio, non ἀρχαϊκῶς NIBE. Ed. W. *si venire*; unde Junt. Vict. *sic venire*. Edd. R. Br. *si veni be*, quod servavere seqq. P. Manutius delevit, posita stellula in lacuna &c.

69 *prohibitus es*] Sic ed. W. Junt. Vict. Ald. at Rom. Br. Med. *cohibitus*, unde in alias venit. Sic tamen et Ms. Erf. idque prætulerim, quia citius hoc in illud, quam illud in hoc mutatur. Et præcesserat *prohibui*. Mox *ejectus* sine *es* ed. W. sed non potest *es* abesse.

tempore, et contra, quam ista causa postulasset, defendisse:
tum illud vulgo in judiciis, et nonnumquam ab ingeniosis
hominibus defendi, mihi mirum videri solet, nec juriscon-
sultis concedi, nec [70] jus civile in causis semper valere opor-
tere. Nam qui hoc disputant, si id dicunt, non recte ali- 68
quid statuere eos, qui consulantur: non hoc debent dicere,
juri civili, sed hominibus stultis obtemperari non oportere.
sin illos recte respondere concedunt, et aliter judicari di-
cunt oportere: male judicari oportere dicunt; neque enim
fieri potest, ut aliud judicari de jure, aliud responderi opor-
teat: nec ut quisquam juris numeretur peritus, qui id statuat
esse jus, quod non oporteat judicari. At est aliquando con- 69
tra judicatum. Primum utrum recte, an perperam? si
recte; id fuit jus, quod judicatum est: sin aliter; non du-
bium est, utrum judices an jurisconsulti vituperandi sint.
deinde, si de jure vario quippiam judicatum est: non potius
contra jurisconsultos statuunt, si aliter pronuntiatum est,
ac Mucio placuit, quam ex eorum auctoritate, si, ut Mani-
lius statuebat, sic est judicatum. Etenim ipse Crassus non
ita causam apud centumviros egit, ut contra jurisconsultos
diceret: sed ut hoc doceret, illud, quod Scævola defende-
bat, non esse juris: et in eam rem non solum rationes
afferret, sed etiam Q. Mucio, socero suo, multisque peritis-
simis hominibus auctoribus uteretur. Nam qui jus civile 25
contemnendum putat, is vincula revellit non modo judicio- 70
rum, sed etiam utilitatis vitæque communis: qui autem in- b
terpretes juris vituperat; si imperitos juris esse dicit; de
hominibus, non de jure civili detrahit. sin peritis non putat
esse obtemperandum: non homines lædit, sed leges ac jura
labefactat. [71] Quod vobis venire in mentem profecto ne-
cesse est, nihil esse in civitate tam diligenter, quam jus ci-
vile, retinendum. etenim, hoc sublato, nihil est, quare ex-
ploratum cuiquam possit esse, quid suum, aut quid alienum
sit: nihil est, quod æquabile inter omnes, atque unum om-
nibus esse possit. Itaque in ceteris controversiis atque ju- 71
diciis, cum quæritur, aliquid factum necne sit, verum an
falsum proferatur: et fictus testis subornari solet, et [72] in-
terponi falsæ tabulæ: nonnumquam, honesto ac probabili

70 *jus civile*] v. Clav. in *Civilis:* ubi de jure civili ap. Ciceronem diximus.

71 *Quod vobis—necesse est, nihil esse*] P. Faber corrigit *nihil est:* probante Grævio. Non bene. Non intellexere formam orationis. *Quod* est in quo, vel, qua in re. Sic Verr. I, 46. *Quod vos oblitos esse non arbitror, qui ordo solitus sit convenire.* v. et Clav. in *quod.*

72 *imponi falsæ tabulæ*] Hotomannus corrigit *interponi:* quod recepit Lambinus. Gruterus repudiat hoc: sed non explicat *imponi;* quod sensum huic loco aptum habere non potest: *interponi* autem est aptissimum et in tali re usitatum et proprium. nam accusatores, testes &c. dicuntur interponi, nunquam imponi. Itaque non dubitavi recipere in textum.

nomine, bono viro judici error objici, improbo facultas dari, ut, cum sciens perperam judicarit, [73] testimonium aut tabulas secutus esse videatur. In jure nihil est ejusmodi, recuperatores: non tabulæ falsæ, non testis improbus: denique nimia ista, quæ dominatur in civitate, potentia, in hoc solo genere quiescit: quid agat, quomodo aggrediatur judi-
72 cem, qua denique digitum proferat, non habet. Illud enim potest dici judici ab aliquo non tam verecundo homine, quam gratioso: Judica hoc factum esse, aut numquam esse factum vel cogitatum; crede huic testi; has comproba tabulas: hoc non potest: Cui filius agnatus sit, ejus testamentum non esse ruptum, judica: quod mulier sine tutore auctore promiserit, deberi. Non est aditus ad hujusmodi res, neque potentiæ cujusquam, neque gratiæ: denique, quo majus hoc sanctiusque videatur, ne pretio quidem cor-
73 rumpi judex in ejusmodi causa potest. Iste vester testis,
p. 299. a. qui ausus est dicere, FECISSE VIDERI EUM, de quo, ne cujus rei argueretur quidem, scire potuisset, ipse numquam auderet judicare, deberi viro dotem, quam mulier nullo auctore dixisset. O rem præclaram, vobisque ob hoc retinen-
26 dam, recuperatores! Quod enim est jus civile? quod neque inflecti gratia, neque perfringi potentia, neque adulterari pecunia possit: quod si non modo oppressum, sed etiam desertum, aut negligentius adservatum erit; nihil est, quod quisquam sese habere certum, aut a patre accepturum, aut
74 relicturum liberis arbitretur. Quid enim refert, ædes, aut fundum relictum a patre, [74] aut aliqua ratione habere bene partum, si incertum sit, quæ [cum omnia tua,] jure mancipii sint, ea possisne retinere? si parum sit communitum jus? si civili ac publica lege contra alicujus gratiam teneri non potest? Quid, inquam, prodest, fundum habere, si, quæ decentissime descripta a majoribus jura finium, possessionum, aquarum, itinerumque sunt, hæc perturbari aliqua ratione commutarique possunt? Mihi credite: major hereditas venit unicuique vestrûm in iisdem bonis, a jure, et a legibus, quam ab iis, a quibus illa ipsa bona relicta sunt. nam, ut perveniat ad me fundus, testamento alicujus fieri potest: ut retineam, quod meum factum sit, sine jure civili

73 *testimonium aut tabulas*] Pariter hic Hotomanni correctionem cum Lambino recepi, quæ unicuique in mentem venire debuit. Nam quorsum *testamentum* hic commemoretur separatim, cum id sit in verbo *tabularum?* Præcedunt *fictus testis—falsæ tabulæ:* necessario itaque sequi debent *testimonium* et *tabulæ*. In re tam manifesta, miror, quomodo potuerint difficiles esse in recipiendo, qui in minus evidentibus interdum faciles fuere.

74 *aut aliqua ratione* &c.] *Aliqua ratione* est *alia qua r.* ut multis locis. v. Clav. in *Aliquis*. Deinde *cum omnia tua* Grævius Ciceroni abjudicat. Recte. nam nullum sensum habent, nec ullo modo coëunt cum reliqua oratione. Uncis inclusi.

non potest. Fundus a patre relinqui potest: at usucapio fundi, hoc est, finis sollicitudinis [75] ac periculi litium, non a patre relinquitur, sed a legibus. Aquæductus, haustus, iter, actus, a patre: sed rata auctoritas harum rerum omnium a jure civili sumitur. Quapropter non minus di- 75
ligenter ea, quæ a majoribus accepistis, publica patrimonia juris, quam privatæ rei vestræ retinere debetis: non solum, quod hæc jure civili septa sunt; sed etiam quod patrimo- b.
nium unius incommodo dimittitur, jus amitti non potest sine magno incommodo civitatis.

In hac ipsa causa, recuperatores, si hoc nos non obti- 27
nebimus, vi, armatis hominibus dejectum esse eum, quem vi, armatis hominibus pulsum fugatumque esse constet: Cæcina rem non amittet, quam ipsam animo forti, si tempus ita ferret, amitteret; in possessionem in præsentia non restituetur: nihil amplius: populi Romani causa, civitatis 76
jus, bona, fortunæ possessionesque in dubium incertumque [76] revocabuntur: vestra auctoritate hoc constituetur, hoc præscribetur: quicum tu posthac de possessione contendes, eum, [77] si ingressum modo dejeceris, in prædium restituas oportebit: sin autem ingredienti, cum armata multitudine obvius fueris, et ita venientem repuleris, fugaris, averteris: non restitues. [78] tum statueritis vim in cæde solum, non etiam in animo: nisi cruor appareat, vim non esse factam: injuriarum delictum esse, qui prohibitus sit; nisi ex eo loco, ubi vestigium impresserit, dejici neminem posse. Juris 77
igitur retineri sententiam, et æquitatem plurimum valere oportere; an verbo ac littera jus omne torqueri, vos statuite, recuperatores, utrum utilius esse videatur. Hoc loco percommode accidit, quod non adest is, qui paullo ante affuit, et adesse nobis frequenter in hac causa solet, vir ornatissimus, C. Aquillius: [79] (nam ipso præsente, de virtute ejus

75 *ac periculi litium*] Ms. Lamb. et ed. W. *periculorum.* quidam scr. et edd. *periculum* pro *periculorum.* *Periculi* primus edidit Victorius, sequente P. Manutio cum ceteris. Grævius *litium* suspicatur esse spurium, assutumque sc. e glossa, quod alibi *periculum litium* memoratur.

76 *revocabuntur*] Edd. pr. *revocantur*, quod e compendiaria scriptura natum est. Correxit Aldus.

77 *si ingressum m. dejeceris*] Ms. Erf. Edd. R. W. Br. 1480. Med. *delegeris:* quod recepit Grævius, ut in Or. in Vat. Ego et alio loco librorum oratoriorum in ed. W. reperi *legeris* pro *jeceris*, de telo. Credo antiquos sic dixisse: sed non Ciceronem. In libros scriptos ab antiquariis venit. Junta primus edidit *dejeceris.*

78 *tum statueritis—utilius esse videatur*] Hic locus totus in libris antiquis sic est corruptus, ut sensus nullus erui possit. Ut nunc est, edidit P. Victorius, sequentibus cum P. Manutio ceteris. Supervacuum fuerit, varietatem lectionis commemorare. Quod Grævius *retinere* edidit pro *retineri*, id nihili est. nam statim est etiam *torqueri*, quod pariter ad *oportere* refertur.

79 *nam ipso præsente* &c.] Hæc, usque ad *laude tardaret* sunt in parenthesi, quam et nos signis suis notavimus. Perperam omnes edidere: *C. Aquillius. Nam* &c.

et prudentia timidius dicerem; quod et ipse pudore quodam afficeretur ex sua laude, et me similis ratio pudoris
p. 300. a præsentis laude tardaret,) cujus auctoritati, dictum est,
a. [80] ab illa causa, concedi nimium non oportere. Vereor, de tali viro ne plus dicam, quam vos aut sentiatis, aut apud vos
78 commemorari velitis. Quapropter hoc dicam, numquam ejus auctoritatem nimium valere, cujus prudentiam populus Romanus in cavendo, non in decipiendo perspexerit: qui juris civilis rationem numquam ab æquitate sejunxerit: qui tot annos ingenium, laborem, fidem suam populo Romano promtam expositamque præbuerit: qui ita justus et bonus vir est, ut natura, non disciplina consultus esse videatur: ita peritus ac prudens, ut ex jure civili, non scientia solum quædam, verum etiam bonitas nata videatur: cujus tantum est ingenium, ita promta fides, ut, quidquid inde haurias,
79 purum liquidumque te haurire sentias. Quare permagnam initis a nobis gratiam, cum eum auctorem nostræ defensionis esse dicitis. Illud autem miror, cur vos aliquid contra me sentire dicatis, cum eum auctorem vos pro me appelletis, nostrum nominetis. Verumtamen [81] quid ait iste noster auctor? Omnibus, quidquid verbis actum pro-
28 nuntiatumque sit, convenit. Ego ex isto genere consultorum non nominem, ut opinor, istum ipsum, quo nos auctore rem istam agere, et defensionem causæ constituere vos dicitis. qui cum istam disputationem mecum ingressus esset, non posse probari, quemquam esse dejectum, nisi ex eo loco, in quo fuisset: rem et sententiam interdicti mecum facere fatebatur: verbo me excludi dicebat: a verbo autem posse recedi
80 non arbitrabatur. Cum exemplis uterer multis, etiam illa materia æquitatis, ab verbo et ab scripto, plurimis sæpe in rebus, jus et æqui bonique rationem esse sejunctam: semperque id valuisse plurimum, quod in se auctoritatis ha-
b. buisset æquitatisque plurimum: consolatus est me, et ostendit, in hac ipsa causa nihil esse, quod laborarem. nam verba ipsa sponsionis facere mecum, si vellem diligenter attendere. Quonam, inquam, modo? Quia certe, inquit, dejectus est Cæcina vi hominibus armatis, aliquo ex loco: si non ex eo loco, quem in locum venire voluit; at ex eo certe,

80 *ab illa causa*] Intelligunt, ab iis, qui sunt a partibus adversarii nostri.

81 *quid ait iste noster auctor*] *Noster* verum esse, antecedentia ostendunt, intelligiturque Aquillius, non alius, cujus nomen reticeat Cicero, ut placet Manutio. Sed edd. quædam vett. habent perperam *vester*. Aldinæ hic ubique in toto loco *vester* pro *noster* induxere. Ceterum locus est difficilior, in eoque omnes hæsere. Et nescio quomodo mihi non cohærere satis videtur illud: *Ego ex isto genere c.* &c. et in hoc quoque non constant sibi libri et viri docti in *nos* et *vos*. Aliis hunc nodum solvendum relinquo. Ceterum hic locus profecto de Aquillio intelligi non potest, qui pro sua prudentia ista non dixerit.

unde fugit. Quid tum? Prætor, inquit, interdixit, ut, unde dejectus esset, eo restitueretur, hoc est, quicumque is locus esset, unde dejectus esset. Æbutius autem, qui fatetur, aliquo ex loco dejectum esse Cæcinam, is, quo modo se restituisse dixit, necesse est male fecerit sponsionem. Quid 81
est, Piso? placet tibi pugnare verbis? placet causam juris et æquitatis, et, non nostræ possessionis, sed omnino possessionum omnium, constituere in verbo? Ego, quod mihi videretur, quod a majoribus factitatum, quod horum auctoritate, quibus judicandum est, dignum esset, ostendi; id verum, id æquum, id utile omnibus esse, spectari, quo consilio et qua sententia, non, quibus quidque verbis esset [82] actum: tu me ad verbum vocas: non ante venio, quam recusaro. nego oportere, nego obtineri posse, nego ullam rem esse, quæ aut comprehendi satis, aut caveri, aut excipi possit, si aut præterito aliquo verbo, aut ambigue posito, sententia et re cognita, non id, quod intelligitur, sed id, quod dicitur, valebit.

Quoniam satis recusavi: venio jam quo vocas. quæro abs 29
te, simne dejectus, non de Fulciniano fundo: neque enim 82
prætor, si ex eo fundo essem dejectus, ita me restitui jussit; sed eo, unde dejectus essem: sum ex proximo vicini fundo dejectus, qua adibam ad istum fundum: sum de via: sum certe alicunde, sive de privato, sive de publico. eo restitui sum jussus. restituisse te dixisti. nego [83] me ex de- p. 301.
creto prætoris restitutum esse. Quid ad hæc dicimus? aut a.
tuo, quemadmodum dicitur, gladio, aut nostro, defensio tua conficiatur, necesse est. Si ad interdicti sententiam confu- 83
gis, et, de quo fundo actum sit tum, cum Æbutius restituere jubebatur, id quærendum esse dicis, neque æquitatem rei verbi laqueo capi putas oportere: in meis castris præsidiisque versaris. mea, mea est ista defensio: ego hoc vociferor: ego omnes homines deosque testor: cum majores vim armatam nulla juris defensione texerint, non vestigium ejus, qui dejectus sit, sed factum illius, qui dejecerit, in judicium venire; dejectum esse, qui fugatus sit: vim esse

82 *actum: tu me ad verbum vocas: non a. v.* &c.] Sic interpunxi, vulgati *actum. Tu m. a. v. vocas? non* &c.

83 *me ex decreto prætoris*] Sic edd. pr. usque ad P. Manutium, qui a. 1540. edidit *ex edicto;* unde dissensiones Interpretum, aliis pro alio stantibus. Lambinus etiam corrigit *ex interdicto.* Proprie quidem hic *decretum* intelligendum: nam prætor jussit restitui, et quia in eo consentiunt edd. pr. Ms. Erf. et alii, hoc servandum puto. Sed illud decretum factum erat ex edicto; nam in eo erat, sic decreturum se, si vis facta esset: et proprie appellatur interdictum, etiam in hac oratione, et hoc ipsum decretum, ut c. 30. Itaque ad extremum res eodem redit, quoquo modo legatur. Sed quæritur, quid, secundum libros, probabilius sit scriptum esse a Cicerone. Grævius sequitur lectionem *ex edicto.*

84 factam, cui periculum mortis sit injectum. Istum locum
fugis et reformidas, et me ex hoc, ut ita dicam, campo
æquitatis ad istas verborum angustias et ad omnes littera-
rum angulos revocas: [84] in iis ipsis includere vis insidiis,
quas mihi conaris opponere. Non dejeci, sed ejeci. Per-
acutum hoc tibi videtur: hic est mucro defensionis tuæ.
in eum ipsum causa tua incurrat, necesse est. Ego enim
tibi refero: si non sum ex eo loco dejectus, quo prohibitus
sum accedere; at ex eo sum dejectus, quo accessi, unde
fugi. Si prætor non distinxit locum, quo me restitui ju-
beret, et restitui jussit; [85] non sum ex decreto restitutus.
85 Velim, recuperatores, hoc totum, si vobis versutius, quam
mea consuetudo defendendi fert, videbitur, sic existimetis:
primum alium, non me, excogitasse: deinde hujus rationis
non modo non inventorem, sed ne probatorem quidem esse
me: idque me non ad meam defensionem attulisse, sed illo-
rum defensioni retulisse: me posse pro meo jure dicere,
neque in hac re, quam ego protuli, quæri oportere, quibus
b. verbis [86] prætor interdixerit, sed de quo loco sit actum,
cum interdixit: neque in vi armatorum spectari oportere,
in quo loco sit facta vis, verum sitne facta: te vero nullo
modo posse defendere, in qua re tu velis, verba spectari
30 oportere: in qua re nolis, non oportere. Verumtamen,
86 ecquid mihi respondetur ad illud, quod antea dixi, non so-
lum re et sententia, sed verbis quoque hoc interdictum ita
esse compositum, ut nihil commutandum videretur? Atten-
dite diligenter, quæso, recuperatores. Est enim vestri in-
genii, non meam, sed majorum prudentiam cognoscere:
non enim sum id dicturus, quod ego invenerim, sed quod
illos non fugerit. Cum de vi interdicitur, duo genera cau-
sarum esse intelligebant, ad quæ interdictum pertineret:
unum, si qui ex eo loco, in quo esset: alterum, si ab eo
loco, quo veniret, vi dejectus esset: et horum utrumque,
neque præterea quidquam, potest accidere, recuperatores.
87 Id adeo, si placet, considerate. Si qui meam familiam [87] de
meo fundo dejecerit, ex eo me loco dejecerit. si qui mihi
præsto fuerit cum armatis hominibus extra meum fundum,
et me introire prohibuerit: non ex eo, sed ab eo loco me

84 *in his ipsis includere vis insidiis*] Sic edidi ex ed. W. unde, ut alia, sumsit Juntina. Verbum *vis* nescio quomodo excidit e seqq. editionibus, quod tamen hic abesse non potest. Edd. R. Br. &c. *intercludere.*

85 *non sum ex decreto*] Rursus hic P. Manutius *ex edicto.* v. supra.

86 *pr. interdixit*] Scribendum est *interdixerit*, ut quilibet facile sentiet: nam et sequitur: *de quo loco sit actum;* non *actum est.* Proxime recte est *interdixit*, et id errori locum videtur fecisse.

87 *de meo fundo dejecerit*] Hic rursus Grævius edidit *delegerit.* Ed. W. hic habet *dejecerit.* v. supra ad c. 27.

dejecerit. Ad hæc duo genera rerum, unum verbum, quod
satis declararet utrasque res, invenerunt: ut, sive ex fundo,
sive a fundo dejectus essem, uno atque eodem interdicto
restituerer, UNDE TU. Hoc verbum, UNDE, utrumque de-
clarat: et ex quo loco, et a quo loco. Unde dejectus est
Cinna? ex urbe. [88] Unde dejectus *? ab urbe. Unde de-
jecti Galli? a Capitolio. Unde, qui cum Graccho fue-
runt? ex Capitolio. Videtis igitur, hoc uno verbo signifi- 88
cari res duas, et ex quo, et a quo loco. Cum autem eo re- p. 302.
stitui jubet, ita jubet: ut, si Galli a majoribus nostris po- a.
stularent, ut eo restituerentur, unde dejecti essent, et aliqua
vi hoc assequi possent: non, opinor, eos [89] in cuniculum,
qua aggressi erant, sed in Capitolium restitui oporteret. hoc
enim intelligitur. UNDE TU DEJECISTI, sive ex quo loco,
sive a quo loco: EO RESTITUAS. hoc jam simplex est, in
eum locum restituas: sive ex hoc loco dejecisti, restitue in
hunc locum: sive ab hoc loco, restitue in eum locum, non
ex quo, sed a quo dejectus est. Ut si qui ex alto, cum ad
patriam accessisset, tempestate subito rejectus optaret, ut,
cum esset a patria dejectus, eo restitueretur: hoc, opinor,
optaret, ut, a quo loco depulsus esset, in eum se fortuna
restitueret, non in salum, sed in ipsam urbem, quam pete-
bat: sic, (quoniam vim verborum necessario similitudine
rerum aucupamur,) qui postulat, ut, a quo loco dejectus
est, hoc est, unde dejectus est, [90] eo restituatur; hoc postu-
lat, ut in eum ipsum locum restituatur. Cum verba nos eo 31
ducunt, tum res ipsa hoc sentire atque intelligere cogit. 89
Etenim, Piso, (redeo nunc ad illa principia defensionis
meæ,) si quis te ex ædibus tuis vi hominibus armatis [91] de-
jecerit, quid ages? opinor, hoc interdicto, quo nos usi su-

88 *unde dejecisti?*] Hoc vitiosum esse, omnes concedunt. Natum vitium in hoc verbo est ex eo, quod edd. pr. habebant ante *Cæcina:* itaque hoc ad Æbutium retulerunt, et dederunt *dejecisti*, quia nomen exciderat, in quo restituendo varie hariolati sunt viri docti, quos ego non imitor. Scripsi autem *dejectus* cum signo lacunæ. Nam clarum est, Ciceronem bis in singulari, bis in plurali dixisse.

89 *in cuniculum*] Jac. Gronov. ad Liv. V, 47. corrigit *colliculum*, quod non per cuniculos aggressi Romam tradantur Galli. Sed iterum cuniculi in Gallorum oppugnatione mentio apud Ciceronem Philipp. III, 8. De re v. Drakenb. ad Liv. l. c.

90 *eo restituatur. Cum verba*] Sic edd. omnes. Lacunam esse post *restituatur*, omnes agnoscunt. Grævius e Cod. Erf. sic explevit, ut edidimus. Fere eodem modo per conjecturam explevere Hotomannus et Lambinus. nec erat difficile, sic explere.

91 *dejecerit, quid ageres* &c.] Viderunt quidam viri docti, tempora non consentire. Itaque alius corrigit *dejiceret*, alius *ages.* et sic in seqq. Faber autem, veteres non semper in hoc genere accuratos fuisse, exemplis demonstrare instituit. Sed quoniam innumerabilibus exemplis notavi, et sæpe etiam ostendi, hanc negligentiam esse a librariis seriorum temporum, etiam hic sic statuo, scribendumque *ages—persequere—ages—utere:* præsertim cum paullo post sit, *interdixerit—restituaris—interpretabere.* Nam profecto non Cicero diversis formis usus est in eodem loco: ne nos quidem id fecerimus.

mus, persequere. Quid? si qui jam de foro redeuntem, armatis hominibus domum tuam te introire prohibuerit, quid ages? utere eodem interdicto. Cum igitur prætor interdixerit, unde dejectus es, ut eo restituaris: tu hoc idem, quod ego dico, et quod perspicuum est, interpretabere: cum illud verbum, UNDE, in utramque rem valeat, eoque tu restitui sis jussus: tam te in ædes restitui oportere, si e vestibulo, quam si ex interiore ædium parte dejectus sis.
90 Ut vero jam, recuperatores, nulla dubitatio sit, sive rem,
b. sive verba spectare vultis, quin secundum nos judicetis, exoritur hic jam, obrutis rebus omnibus et perditis, illa defensio, eum dejici posse, qui tum possideat: qui non possideat, nullo modo posse. itaque, si ego sim a tuis ædibus dejectus, restitui non oportere: si ipse sis, oportere. Numera, quam multa in ista defensione falsa sint, Piso. Ac primum illud attende, te jam ex illa ratione esse depulsum, quod negabas quemquam dejici posse, [92] nisi qui in eo loco fuerit: nunc, qui possideat, eum, etiamsi non fuerit in eo
91 loco, dejici posse concedis. Cur ergo aut in illud quotidianum interdictum, UNDE ILLE ME VI DEJECIT, additur, CUM EGO POSSIDEREM: si dejici nemo potest, qui non possidet: aut in hoc interdictum, DE HOMINIBUS ARMATIS, non additur, si oportet quæri, possederit, necne? Negas dejici, nisi qui possideat. Ostendo, si sine armatis coactisve hominibus dejectus quisquam sit, eum, qui fateatur se dejecisse, [93] vincere sponsionem, si ostendat, eum non possedisse. Negas dejici, nisi qui possideat. Ostendo ex hoc interdicto, DE ARMATIS HOMINIBUS, qui possit ostendere non possedisse eum, qui dejectus sit, condemnari ta-
32 men sponsionis necesse esse, si fateatur esse dejectum. Du-
92 pliciter homines dejiciuntur: aut sine coactis armatisve hominibus, aut per ejusmodi rationem, [94] aut per vim. Ad duas dissimiles res duo [95] dejuncta interdicta sunt. In illa

92 *nisi qui—concedis*] Locus valde vitiosus, et varie editus. Edd. pr. *nisi dubium* (vel *indubium*) *esse, etiam posse concedis, eum, qui possideat, negas dejici posse.* quæ intelligi non possunt. Junta habet: *nisi in loco esset: nunc eam posse concedis, eum, qui non possideat negas d. p.* Aldi edidere: *nisi in eo loco esset. nunc jam posse concedis, eum, qui non possideat, negas dejici posse:* quod sequentes, Vict. Steph. &c. tenuere: et sic habent Mss. Erf. Franc. Gruterus tacet. Grævius locum sic constituit: *qui negabas, quemquam dejici posse, nisi qui in eo loco fuerit, id indubium esse: nunc etiam posse concedis. Eum, qui non possideat, negas dejici posse.* Sensus qui esse debeat orationis, video, nec id difficile: quibus verbis usus sit Cicero, nescio.

93 *vincere sponsionem*] Sic habent edd. pr. et veteres proximæ, non, ut nunc vulgati inde a Junta, *sponsione.* Restituit etiam Grævius. v. Clav. in *vincere.* Sed sic etiam debebat edi mox c. 32. ubi ed. W. pariter habet *sponsionem.*

94 *aut per vim*] Addidi *per* ex ed. W. et sic solet repetere præpositionem Cicero, in hac forma orationis.

95 *dejuncta interdicta*] Sic Mss. Erf. Franc. ed. W. at seqq. *devincta* vitiose, ut sæpe. *Dejuncta* sunt di-

vi quotidiana non satis est, posse docere se dejectum, nisi
ostendere possit, cum possideret, tum dejectum. ne id qui-
dem satis est, nisi docet, ita se possedisse, ut nec vi, nec
clam, nec precario possederit. Itaque is, qui se restituisse
dixit, magna voce sæpe confiteri solet, se vi dejecisse: ve-
rum illud addit: Non possidebat: vel etiam, cum hoc ipsum p. 303.
concessit, vincit tamen sponsionem, si planum facit, ab a.
se illum aut vi, aut clam, aut precario possedisse. [96] Vi- 93
detisne, quot defensionibus eum, qui sine armis ac multitu-
dine vim fecerit, uti posse majores voluerunt? hunc vero,
qui ab jure, officio, bonis moribus, ad ferrum, ad arma, ad
cædem confugerit, [97] nudum in causa destitutum videtis:
ut, qui armatus de possessione contendisset, inermis plane
de sponsione certaret. Ecquid igitur interest, Piso, inter
hæc interdicta? ecquid interest, utrum hoc additum, *cum
A. Cæcina possederit*, necne? Ecquid te ratio juris, ecquid
interdictorum dissimilitudo, ecquid auctoritas majorum
commovet? Si esset additum: de eo quæri oporteret. addi-
tum non est: tamen oportebit? Atque ego in hoc Cæci- 94
nam non defendo. possedit enim Cæcina, recuperatores: et
id, tametsi extra causam est, percurram tamen brevi, ut
non minus hominem ipsum, quam jus commune defensum
velitis. Cæsenniam possedisse propter usumfructum, non
negas. Qui colonus habuit conductum de Cæsennia fun-
dum, [98] cum idem ex eadem conductione fuerit in fundo,
dubium est, quin, si Cæsennia tum possidebat, cum erat
colonus in fundo, post ejus mortem heres eodem jure pos-
sederit? Deinde ipse Cæcina, cum circuiret prædia, venit
in istum fundum; rationes a colono accepit. sunt in eam
rem testimonia. Postea cur, Æbuti, de isto potius fundo, 95
quam de alio, si quem habes, Cæcinæ denuntiabas, si Cæ-
cina non possidebat? Ipse porro Cæcina cur se moribus
deduci volebat: idque tibi, de amicorum, etiam de ipsius
C. Aquillii sententia [99] responderat?

versa, v. Clav. forte tamen melius sit *dijuncta*.

96 *Videtisne, quot—voluerunt*] Cicero videtur scripsisse *voluerint*. Compendium, quod v. c. est in ed. W. *voluerī*, utroque modo legi potest.

97 *nudum in causa destitutum videtis*] Sic edd. pr. At Junta et P. Manutius addidere *que, destitutumque*, unde clausula hexametri nascitur. Est formula nota: *nudum destituere*. v. Clav. in *destituere* et *destitutus*. Etiam adjectivum cum participio sine vitio jungitur.

98 *cum idem ex eadem conductione &c.*] scil. post ea, cum non amplius propter usum fructum possideret, vendito scil. fundo; ubi non poterat ab ipsa conductum habere fundum colonus, nisi ipsa possideret jure emtionis. Manutius hic hæsit. Forte tamen aliquid excidit, quod ad tempus pertineret.

99 *responderat*] Edd. pr. addunt: *et ad eum*. Aldus addidit stellulam, lacunæ indicem. Sustulit laciniam, Junta, imitante P. Manutio, natam e seqq. *at enim*. Junta etiam *responderit*.

33 At enim Sulla legem tulit. Ut nihil de illo tempore, ni-
hil de calamitate reipublicæ querar, hoc tibi respondeo:
b. adscripsisse eundem Sullam in eandem legem, SI QUID JUS
NON ESSET ROGARI, EJUS EA LEGE NIHILUM ROGATUM.
Quid est, quod jus non sit, quod populus jubere aut vetare
non possit? Ut ne longius abeam, declarat ista adscriptio,
esse aliquid. nam, nisi esset, hoc in omnibus legibus non
96 adscriberetur. Sed quæro abs te, putesne, si populus jus-
serit, me tuum, aut item, te meum servum esse: id jussum
ratum atque firmum futurum? Perspicis hoc [100] nihil esse,
ut in ceteris, quæ rogavit. Primum illud concedis, non,
quidquid populus jusserit, ratum esse oportere. deinde ni-
hil rationis affers, quamobrem, si libertas adimi nullo modo
possit, civitas possit. nam et eodem modo de utraque re tra-
ditum nobis est: et, si semel civitas adimi potest, retineri
libertas non potest. Qui enim potest jure Quiritium liber
97 esse is, qui in numero Quiritium non est? Atque ego hanc
adolescentulus causam, cum agerem contra hominem diser-
tissimum nostræ civitatis, Cottam, probavi. Cum Arretinæ
mulieris libertatem defenderem, et Cotta decemviris reli-
gionem injecisset, non posse sacramentum nostrum justum
judicari, quod Arretinis adempta civitas esset, [1] et ego vehe-
mentius contendissem, civitatem adimi non potuisse: de-
cemviri prima actione non judicaverunt: postea, re quæsita
et deliberata, sacramentum nostrum justum judicaverunt.
Atque hoc, et contra dicente Cotta, et Sulla vivo, judica-
tum est. Jam vero in ceteris, ut omnes, qui in eadem
causa sunt, et lege agant, et suum jus persequantur, et
omnes jure civili, sine cujusquam aut magistratus, aut
judicis, aut periti hominis, aut imperiti dubitatione, utan-
tur, quid ego commemorem? [2] dubium nemini vestrúm est.
98 Certe quæri hoc solere me non præterit, (ut ex me ea, quæ
p. 304. tibi in mentem non veniunt, audias,) quemadmodum, si ci-
a. vitas adimi non possit, in colonias Latinas sæpe nostri cives

100 *nihil esse, ut in ceteris, quæ rogavit*] Corruptus est hic locus sine certa spe medelæ. Edd. pr. et Ms. *et ea teris, quæ inter*. Unde Victorius, sive potius Junta, fecit *fateris, sed qui primum* &c. Vulgatum effinxit Aldus: sed in ultimo *rogari*. E *rogari* denique factum *rogavit*, intell. Sulla. Possis etiam, quia in Mss. et edd. pr. est *inter*, conjicere *ut in ceteris, quæ interrogari*: quemadmodum te scil. hoc interrogo: et profecto multa sæpe in hac oratione Pisonem interrogavit. De Sullæ legibus hic cogitari non potest. Eo adhuc vivo et rerum potiente, Cicero, ipse Sullanus, coram tot Sullanis de legibus Sullæ tale quid dixerit? sed sine libris melioribus nihil certi esse potest.

1 *et ego veh. c.*] Suspicatus sum *at ego*.

2 *d. n. vestrum est*] *Est* abest edd. pr. Addidit Aldus. Mox *Certe quæri hoc*. Grævius e vestigiis Ms. Erf. corrigit: *dubium nemini vestrúm esse potest. Certo. Quæri* &c. Simplicius et forte melius sit: *Ceterum, q.* &c. error in eo verbo nasci potuit e compendio scribendi.

profecti sint. Aut sua voluntate, aut legis multa profecti sunt: quam multam si sufferre voluissent, tum manere in civitate potuissent. Quid? quem pater patratus dedidit: aut 34
suus pater populusve vendidit, quo is jure amittit civitatem? Ut religione civitas solvatur, civis Romanus traditur: qui cum est acceptus, est eorum, quibus est deditus: si non accipiunt, ut Mancinum Numantini, retinet integram causam et jus civitatis. Si pater vendidit eum, quem in suam potestatem susceperat, ex potestate dimittit. Jam populus 99
cum eum vendidit, qui [3]miles factus non est, non adimit ei libertatem, sed judicat, non esse eum liberum, qui, ut liber sit, adire periculum noluit: cum autem incensum vendit, hoc judicat; cum is, qui in servitute justa fuerit, [4]censu liberetur, eum, qui, cum liber esset, censeri noluerit, ipsum sibi libertatem abjudicasse. Quodsi maxime iisce rebus adimi libertas aut civitas potest; non intelligunt, qui hæc commemorant, si per has rationes adimi majores posse voluerunt, alio modo noluisse? Nam, ut hæc ex jure civili 100
protulerunt, sic afferant velim, quibus lege aut Romana civitas aut libertas erepta sit. Nam quod ad exsilium attinet, perspicue intelligi potest, quale sit. Exsilium enim, non supplicium est, sed perfugium portusque supplicii. nam qui volunt pœnam aliquam subterfugere, aut calamitatem, eo solum vertunt; hoc est, sedem ac locum mutant. Itaque nulla in lege nostra reperietur, ut apud ceteras civitates, maleficium ullum exsilio esse multatum: sed cum homi- b.
nes, vincula, neces, ignominiasque vitant, quæ sunt legibus constitutæ, confugiunt quasi ad aram, in exsilium: qui si in civitate legis vim subire vellent, non prius civitatem, quam vitam amitterent: quia nolunt; non adimitur his civitas, sed ab his relinquitur atque deponitur. Nam, cum ex nostro jure duarum civitatum nemo esse possit, tum amittitur hæc civitas denique, cum is, qui profugit, receptus est in exsilium, hoc est, in aliam civitatem. Non me præterit, 35
recuperatores, tametsi de hoc jure multa prætereo, tamen 101
me longius prolapsum esse, quam ratio vestri judicii postularit. Verum id feci, non quod vos in hac causa hanc defensionem desiderare arbitrarer, sed ut omnes intelligerent, nec ademtam cuiquam civitatem esse, nec adimi posse. Hoc cum eos scire volui, quibus Sulla voluit injuriam facere, tum omnes ceteros novos veteresque cives. neque enim ratio afferri potest, cur, si cuiquam novo civi potuerit adi-

3 *miles factus non est*] i. fieri noluit, fugiens delectum: cujus rei pœna erat ea, quæ hic commemoratur, ut notum est. De forma dicendi modo admonere lectores volui.

4 *censu liberetur*] i. e. manumittatur, liber fiat atque civis, cum, de voluntate Domini, censetur, sive peculium suum in censum detulit. Miror hic hæsisse quosdam, etiam Ferratium.

mi civitas, non omnibus patriciis, omnibus antiquissimis
102 civibus possit. Nam ad hanc quidem causam nihil hoc pertinuisse, primum ex eo intelligi potest, quod vos ea de re judicare non debetis: deinde quod Sulla ipse ita tulit de civitate, ut non sustulerit horum nexa atque hereditates. jubet enim eodem jure esse, quo fuerint Ariminenses: quos quis ignorat duodecim coloniarum fuisse, et [5] a populo Romano hereditates capere potuisse? Quodsi adimi civitas A. Cæcinæ lege potuisset, magis illam rationem tamen omnes boni quæreremus, quemadmodum spectatissimum pudentissimumque hominem, summo consilio, summa virtute, summa auctoritate domestica præditum, levatum injuria,
p. 305. civem retinere possemus, quam uti nunc, cum de jure civi-
a. tatis nihil potuerit deperdere, quisquam exsistat, nisi tui, Sexte, similis et stultitia et impudentia, qui huic civitatem
103 ademtam esse dicat. Qui quoniam, recuperatores, suum jus non deseruit, neque quicquam illius audaciæ petulantiæque [6] concessit; derelinquo jam communem causam, popu
36 lique Romani jus in vestra fide ac religione depono. Is homo ita se probatum vobis vestrique similibus semper voluit, ut id non minus in hac causa [7] laborarit, nec contenderit aliud, quam ne jus suum dissolute relinquere videretur, nec minus vereretur, ne contemnere Æbutium, quam ne [8] ab eo contemtus esse existimaretur.

104 Quapropter si quid extra judicium est, quod homini tribuendum sit: habetis hominem singulari pudore, virtute cognita, et spectata fide, [9] amplissimis viris Etruriæ totius, in utraque fortuna cognitum multis signis et virtutis et humanitatis. Si quid in contraria parte in homine offenden-

5 *a populo Rom.*] In libro Ant. Augustini per notas A. C. R. *a cive Rom.* fuit. bene. nam sic semper loquuntur Latini de hac re. Eam notam repererit necesse est et Angelius. Nam edidit *a civitate Rom.* Tum pro *prudentissimum* cum Lambino edidi *pudentissimum:* nam prudentia statim commemoratur separatim, et post Cæcinæ summus pudor tribuitur.

6 *concessit; derelinquo jam c. c.*] Excidisse aliquid post *concessit*, judicavere viri docti, nota lacunæ etiam addita. At P. Faber corrigit *de reliquo*. Etiam *derelinquo* rectum esse potest, si molliori sensu accipiatur, non deserendi scilicet, sed omittendi, non amplius agendi. Mox *relinquere* eodem modo dicitur, itaque addidit *dissolute*, ut deterior sensus efficeretur.

7 *laborarit*] Hic quoque aliquid excidisse putaverunt Hotomannus et Lambinus. Modum loquendi Ciceronis elegantem in particulis *ita* et *ut* non assecuti sunt. v. Clav. in *Ita*. Sensus est: voluit quidem semper probatus esse, sed inprimis etiam, non minus in hac caussa.

8 *ab eo contemtus*] Edd. pr. *de eo*. item Mss. restituit Græv ius, usus etiam exemplis, sed non idoneis. Non quæritur, an *de* interdum cum *a* promiscue dici possit, sed an cum talibus verbis passivis, ut *contemtus est* et similibus: quod nobis non persuasit. Vulgatum, quod est ab Aldo, servavimus.

9 *amplissimis viris Etruriæ totius*] Sic edidi ex ed. W. cui consentit Junt. nisi quod *nomine* sustuli. *Amplissimis* servavit ed. R. Br. sed *viris* omisit. Vulgata quidem *amplissimum Etruriæ nomine totius*, sensum non habet. Ea debetur Aldo.

dum sit: habetis eum, ut nihil dicam amplius, qui se homines coëgisse fateatur. Sin, hominibus remotis, de causa quæritis: cum judicium de vi sit: is, qui arguitur, vim se hominibus armatis fecisse fateatur: verbo se, non æquitate defendere conetur: id quoque ei verbum ipsum ereptum esse videatis: auctoritatem sapientissimorum hominum facere nobiscum: in judicium non venire, utrum Cæcina possederit, necne; tamen doceri possedisse: multo etiam minus quæri, A. Cæcinæ fundus sit, necne; me tamen idipsum docuisse, fundum esse Cæcinæ: cum hæc ita sint, sta- b.
tuite quid vos tempora reipublicæ de armatis hominibus, quid illius confessio de vi, quid [10] nostra decisio de æquitate, quid ratio interdicti de jure admoneant, ut judicetis.

---

# M. TULLII CICERONIS p. 4. a.

PRO

# L E G E M A N I L I A,

SEU

## DE IMPERATORE POMPEIO DELIGENDO, AD POPULUM.

### ORATIO TERTIADECIMA.

### ARGUMENTUM.

*M. Æmilio, L. Volcatio COSS. cum L. Lucullus, qui Proconsulari imperio administrarat prope septem annos Mithridaticum bellum, a senatu revocatus Romam redisset, tulit ad populum C. Manilius tribunus plebis, ut ejus belli administratio Pompeio committeretur, qui tum bellum maritimum gerebat. Eam rogationem Cicero prætor creatus persuadendam populo suscepit, quod in Pompeio omnia essent, quæ ad perfectum imperatorem pertinerent, scientia rei militaris, fortitudo, temperantia et felicitas, rejectis objectionibus Hortensii et Catuli, quorum alter non esse uni omnia committenda dicebat, alter vero in uno homine sæpe esse periclitandam fortunam negabat, eumque majoribus reipublicæ temporibus servari volebat.*

QUAMQUAM mihi semper frequens conspectus vester, 1
multo jucundissimus; hic autem locus, ad agendum am- 1
plissimus, ad dicendum ornatissimus est visus, Quirites:

10 *nostra decisio de æquitate*] v. nostra consuetudine capiatur. Clav. in *decisio;* ne male verbum et e

tamen hoc aditu laudis, qui semper optimo cuique maxime patuit, non mea me voluntas, sed meæ vitæ rationes ab ineunte ætate susceptæ, prohibuerunt. Nam, cum antea per ætatem nondum hujus auctoritatem loci [1] attingere auderem; statueremque, nihil huc, nisi perfectum ingenio, elaboratum industria, afferri oportere: omne meum tempus
2 amicorum temporibus transmittendum putavi. Ita neque hic locus [2] vacuus umquam fuit ab iis, qui vestram causam defenderent: et meus labor, in privatorum periculis caste integreque versatus, ex vestro judicio fructum est amplissimum consecutus. Nam cum, [3] propter dilationem comitiorum, ter prætor primus centuriis cunctis renuntiatus sum, facile intellexi, Quirites, et quid de me judicaretis, et quid aliis præscriberetis. Nunc cum et auctoritatis in me tantum sit, quantum vos [4] honoribus mandandis esse voluistis: et ad agendum facultatis tantum, quantum homini vigilanti ex forensi usu prope quotidiana dicendi exercitatio potuit afferre: certe, et, si quid auctoritatis in me est, ea apud eos utar, qui eam mihi dederunt: et, si quid etiam dicendo consequi possum, iis ostendam potissimum, qui ei
b. quoque rei fructum suo judicio tribuendum esse censuerunt.
3 Atque illud in primis mihi lætandum jure esse video, quod in hac insolita mihi ex hoc loco ratione dicendi, causa talis oblata est, in qua oratio deesse nemini potest. Dicendum est enim de Cn. Pompeii singulari eximiaque virtute: hujus autem orationis difficilius est exitum, quam principium invenire. ita mihi non tam copia, quam modus in dicendo quærendus est.

2 Atque, ut inde oratio mea proficiscatur, unde hæc omnis
4 causa ducitur: bellum grave et periculosum vestris vectigalibus atque sociis a duobus potentissimis regibus infertur, Mithridate et Tigrane; quorum alter relictus, alter lacessitus, occasionem sibi ad occupandam Asiam oblatam esse arbitratur. Equitibus Romanis, honestissimis viris, afferuntur ex Asia quotidie litteræ, quorum magnæ res aguntur, in vestris vectigalibus exercendis occupatæ: qui ad me, pro necessitudine, quæ mihi est cum illo ordine, cau-
5 sam reipublicæ periculaque rerum suarum detulerunt: Bi-

1 *attingere*] Sic cum Grævio pro *contingere* edidi, quod sic non dicitur. *auctoritatem contingere* est, assequi, quod ab h. l. alienum. *Attingere* est e Mss. Werd. et Erf.

2 *vacuus unquam fuit ab iis*] *Fuit* exciderat: nec id abesse hic potest; ut sensere viri docti. Quia sic est in Ms. Erf. cum Grævio recepi.

3 *propter dilationem comit.*] Refertur ad *ter*. Nempe, nondum absoluta creatione omnium prætorum, obnunciatum aut intercessum erat; quod proprie est *dirimere comitia*.

4 *honoribus mandandis*] Edd. vett. omnes, item Mss. plerique *mandandum esse v.* E Ms. Fabric. receptum est *mandandis*, firmavitque Erf. idque melius est.

thyniæ, quæ nunc vestra provincia est, vicos exustos esse complures: regnum Ariobarzanis, quod finitimum est vestris vectigalibus, totum esse in hostium potestate: Lucullum, magnis rebus gestis, ab eo bello discedere: [5] huic qui successerit, non satis esse paratum ad tantum bellum administrandum: unum ab omnibus sociis et civibus ad id bellum imperatorem deposci atque [6] expeti: eundem hunc unum ab hostibus metui, præterea neminem.

Causa quæ sit, videtis: nunc, quid agendum sit, conside- 6
rate. Primum mihi videtur de genere belli: deinde de magnitudine: tum de imperatore deligendo esse dicendum. [7] Genus est belli ejusmodi, quod maxime vestros animos excitare atque [8] inflammare ad studium persequendi debeat. [9] Agitur enim populi Romani gloria, quæ vobis a majori- p. 5.
bus, cum magna in rebus omnibus, tum summa in re mili- a.
tari tradita est: agitur salus sociorum atque amicorum, pro qua multa majores vestri magna et gravia bella gesserunt: aguntur certissima populi Romani vectigalia et maxima: quibus amissis, et pacis ornamenta, et subsidia belli requiretis: aguntur bona multorum civium, quibus est a vobis [10] et ipsorum et reipublicæ causa consulendum. Et quo- 3
niam semper appetentes gloriæ præter ceteras gentes, atque 7
avidi laudis fuistis, delenda vobis est illa [11] macula, Mithri-

5 *huic qui successerit*] Sic pro vulg. *succurrerit* reposui cum Grævio e Mss. pluribus, etiam Erf. Vulgatum quidem hic locum non habet.

6 *expeti*] Grævius putat excidisse nomen *Pompeii*. non male. Sed tamen non est necessaria correctio. Similis locus est c. 5. ubi pariter est *unum virum esse* &c. sine nomine Pompeii.

7 *Genus est belli ej.*] Pro *enim* bene Grævius reposuit *belli*. Nam *enim* alienum h. l. est, videturque huc tractum e sequentibus, ubi sublatum est temere: et *genus* hic nude poni non potuit. *Belli* in aliquot Mss. etiam Erf. repertum est.

8 *infl. ad studium persequendi debeat*] Verba *ad st. p.* aberant a vulgatis: addita sunt e Mss. Colon. et Erf. a Grævio. Nec sunt a glossatore. *Excitare et inflammare*, sic nude poni non possunt. In iisdem est *debeat*, quod sane latinitas postulat.

9 *Agitur enim*] Sic edidi ex edd. pr. *In quo agitur* edidit primus P. Manutius: quod mihi durius videtur, quia præcessit jam *quod debeat;* quocum *in quo agitur* non bene coit. *Enim*, quod supra post *Genus est* delevimus, huc pertinet: *Agitur enim:* idque addidi, quia sic et in ed. Aldi reperi. Edd. pr. fere habent: *Tradita est et agitur.* omissis omnibus quæ sunt inter *debet* et *tradita est.* Ed Rom. habet post *debet*, *Tradita est igitur*, unde factum mox *Tradita est et agitur.* Ed. Brix. etiam omittit primum membrum post *debet:* sed tamen correctius dedit *Agitur salus sociorum:* quod Junta et Aldus secuti sunt. Primus Cratander edidit, quod illi omiserant: *in quo agitur —tradita est.*

10 *et ipsorum et reip. caussa*] Edd. pr. *est a vobis et imperatoribus reip. consulendum:* quod J. Fr. Gronovius Obs. IV, 14. nolebat totum repudiari, scribique *ab imperatoribus Pop. Rom.* Ego vero nullam causam idoneam video, quare hic Imperatores populi Rom. commemorentur, cum de uno deligendo agatur et quidem per populum Rom.

11 *macula—suscepta*] Ms. Erf. *concepta*, quod probat Grævius. Verbum est sane usitatum de macula. Miror Grævio non venisse in mentem locum pro Rosc. A. 24: *unde si qua macula concepta est.* Sed fortasse librarius sive corrector ex illo loco correxit *suscepta*,

datico bello superiore suscepta: quæ penitus jam insedit atque inveteravit in populi Romani nomine: quod is, qui uno die, tota Asia, tot in civitatibus, uno nuntio, atque una litterarum significatione cives Romanos necandos trucidandosque denotavit, non modo adhuc pœnam nullam, suo dignam scelere suscepit, sed ab illo tempore annum jam tertium et vicesimum regnat: et ita regnat, ut se non Ponto, neque Cappadociæ latebris occultare velit, sed emergere e patrio regno, atque in vestris vectigalibus, hoc est, in Asiæ
8 luce versari. Etenim adhuc ita vestri cum illo rege contenderunt imperatores, ut ab illo insignia victoriæ, non victoriam reportarent. Triumphavit L. Sulla, triumphavit L. Murena de Mithridate, duo fortissimi viri, et summi imperatores: sed ita triumpharunt, ut ille pulsus superatusque regnaret. Verumtamen illis imperatoribus laus est tribuenda, [12]quod egerunt: venia danda, quod reliquerunt: propterea quod ab eo bello Sullam in Italiam respublica, Mu-
4 renam Sulla revocavit. Mithridates autem omne reliquum
9 tempus, non ad oblivionem veteris belli, sed ad comparationem novi contulit: qui posteaquam maximas ædificasset ornassetque classes; exercitusque permagnos, quibuscumque ex gentibus potuisset, comparasset, et se Bosporanis, finitimis suis, bellum inferre simulasset: usque in Hispaniam legatos [13]Ecbatanis misit ad eos duces, quibuscum tum bellum gerebamus: ut, cum duobus in locis disjunctissimis maximeque diversis, uno consilio [14]a binis hostium copiis bellum terra marique gereretur, vos ancipiti
10 contentione districti, de imperio dimicaretis. Sed tamen alterius partis periculum, Sertorianæ atque Hispaniensis, quæ multo plus firmamenti ac roboris habebat, Cn. Pompeii divino consilio ac singulari virtute depulsum est: in altera parte ita res a L. Lucullo, summo viro, est administrata, ut initia illa gestarum rerum magna atque præclara, non felicitati ejus, sed virtuti; hæc autem extrema, quæ nuper acciderunt, non culpæ, sed fortunæ tribuenda esse videantur. Sed de Lucullo dicam alio loco, et ita dicam, Quirites, ut neque vera laus ei detracta oratione nostra, neque falsa
11 afficta esse videatur. De vestri imperii dignitate atque gloria, quoniam is est exorsus orationis meæ, videte, quem vo-

quod æque bene, atque etiam exquisitius de macula dicitur.

12 *quod egerunt—quod reliquerunt*] Concinnitatis caussa paullo durius dixit hæc: pro *in eo, quod.*

13 *Ecbatanis*] Edd. pr. usque ad Ald. vitiose, ut alia nomina peregrina, *Electanis:* unde recte primus Junta fecit *Ecbatanis.* Alii Mss. *ac literas,* quod et edd. quædam ignobiliores secutæ sunt.

14 *a binis host. copiis*] Edd. pr. *ab unis;* orto vitio e temere conjuncto *b* cum *a.* Lambinus de conjectura edidit *a binis:* id deinde in Mss. bonis repertum est.

bis animum suscipiendum putetis. [15] Majores vestri sæpe, 5
mercatoribus ac [16] naviculariis injuriosius tractatis, bella
gesserunt: vos tot civium Romanorum millibus, uno nun-
tio, atque uno tempore necatis, quo tandem animo esse de-
betis? Legati quod erant appellati superbius, Corinthum
patres vestri, totius Græciæ lumen, exstinctum esse volu-
erunt: vos eum regem inultum esse patiemini, qui [17] lega-
tum populi Romani consularem, vinculis ac verberibus, at-
que omni supplicio excruciatum necavit? Illi libertatem ci-
vium Romanorum imminutam non tulerunt: vos vitam
ereptam negligetis? Jus legationis verbo violatum illi per- p. 6.
secuti sunt: vos [18] legatum, omni supplicio interfectum, a.
relinquetis? Videte, ne, ut illis pulcherrimum fuit, tantam 12
vobis imperii gloriam relinquere; sic vobis turpissimum
sit, [19] illud, quod accepistis, tueri et conservare non posse.
Quid, quod salus sociorum summum in periculum ac dis-
crimen vocatur? Regno expulsus est Ariobarzanes, rex, so-
cius populi Romani atque amicus: imminent duo reges toti
Asiæ, non solum vobis inimicissimi, sed etiam vestris sociis
atque amicis: civitates autem omnes, cuncta Asia atque
Græcia vestrum auxilium exspectare, propter periculi ma-
gnitudinem, coguntur: imperatorem a vobis certum de-
poscere, cum præsertim vos alium miseritis, neque audent,

15 *Majores vestri*] Edd. pr. et Mss. plerique *nostri.* Aldus edidit *vestri,* quod melius est. nam et mox est *patres vestri,* non *nostri,* et ante *imperii vestri.*

16 *naviculariis*] Recepi hoc cum Lambino et Grævio e Mss. bonis, etsi edd. veteres omnes habent *naviculatoribus:* quia hujus verbi nullum exemplum est in ullo alio scriptore.

17 *legatum P. R. consularem*] Intelligitur *M'. Aquillius,* qui cum Mario Consul fuit a. U. 625. missus a. U. 654. nam alter legatus *Man. Acilius* vir prætorius erat: de quibus v. Reines. epp. ad Rupertum 23. p. 76. Nam alius, qui intelligatur, non reperitur: etsi profecto mirum est, virum hunc triginta prope post consulatum annis isse Legatum ad Regem Ponti: nisi quia fuit avarus, et spes lucri ostendebatur ex illa legatione, propterea eam suscepit.

18 *legatum P. R. o. s. interfectum inultum relinq.*] In hoc loco variant libri scr. et edd. Nam primo *populi Rom.* non est in edd. pr. Prima habet ed. Aldi. An in Mss. sit, nec ne, notatum non reperi, nisi a Grævio, qui non esse in Erf. Dresd. Franc. notavit. Sed nec notatum est, desiderari in edd. pr. Id igitur delevi, cum hic frigeat, ut sensit Grævius. Si esset *legatum ipsum,* placeret. Tum porro a Mss. pluribus, bonis etiam et edd. pr. fere abest *inultum.* Rom. Brix. habent: unde in alias post venit. Id ergo pariter deleri vult Grævius: recte. Atque ita feci. Sane alias dicitur vulgo *inultum relinquere,* non *relinquere* simpliciter. (Si esset *negligetis,* nemo hæsisset.) Atque id fecisse videtur, ut *inuttum* primum pro glossa adderetur, deinde in textum reciperetur. At h. l. commode et eleganter *relinquere* simpliciter dicitur, quia respondet τῷ *persequi,* quæ proprie opponuntur. Alias etiam in tali sensu *persequi bello* dicitur: hic nude verbum posuit. Similiter ergo *relinquere* dixit. Alia exempla v. in Clave. Et durum est, duo participia conjungi *interfectum, inultum.* Denique paullo ante Cicero inultos vocat eos, qui non puniuntur.

19 *illud quod*] Crævius e Mss. suis recepit *id, quod.* Sane non valde placet *illud:* sed nec *sit, id quod.* Malim utrumque deleri. Centies hæc pronomina ante relativum inculcata sunt. Cicero dixisset potius, *quod accepistis, id tueri* &c.

neque id se facere summo sine periculo posse arbitrantur.
13 Vident et sentiunt hoc idem, quod vos, unum virum esse, in quo summa sint omnia, et eum prope esse, (quo etiam carent ægrius:) cujus adventu ipso atque nomine, tametsi ille ad maritimum bellum venerit, tamen impetus hostium repressos esse intelligunt ac retardatos. Hi vos, quoniam libere loqui non licet, tacite rogant, ut se quoque sicut ceterarum provinciarum socios, dignos existimetis, quorum salutem tali viro commendetis: atque hoc etiam magis, quam ceteros, quod ejusmodi in provinciam homines cum imperio mittimus, ut, etiamsi ab hoste defendant, tamen ipsorum adventus in urbes sociorum non multum ab hostili expugnatione differant. Hunc audiebant antea, nunc præsentem vident, tanta temperantia, tanta mansuetudine, tanta
b. humanitate, ut ii beatissimi esse videantur, apud quos ille
6 [20] diutissime commoratur. Quare, si propter socios, nulla
14 ipsi injuria lacessiti, [21] majores vestri cum Antiocho, cum Philippo, cum Ætolis, cum Pœnis bella gesserunt: quanto vos studio convenit, injuriis provocatos, sociorum salutem una cum imperii vestri dignitate defendere; præsertim cum de vestris maximis vectigalibus agatur? nam ceterarum provinciarum vectigalia, Quirites, tanta sunt, ut iis ad ipsas provincias tutandas vix contenti esse possimus: Asia vero tam opima est et fertilis, ut et ubertate agrorum, et varietate fructuum, et magnitudine pastionis, et multitudine earum rerum, quæ exportantur, facile omnibus terris antecellat. Itaque hæc vobis provincia, Quirites, [22] si et belli utilitatem et pacis dignitatem sustinere vultis, non modo a calamitate, sed etiam a metu calamitatis est defendenda.
15 Nam ceteris in rebus, cum venit calamitas, tum detrimentum accipitur. at in vectigalibus non solum adventus mali, sed etiam metus ipse affert calamitatem. nam cum hostium copiæ non longe absunt, etiamsi irruptio facta nulla sit, tamen pecora relinquuntur, agricultura deseritur, mercatorum navigatio conquiescit. ita neque ex portu, neque ex decumis, neque ex scriptura vectigal conservari potest. quare sæpe totius anni fructus uno rumore periculi, atque uno
16 belli terrore, amittitur. Quo tandem animo esse existimatis aut eos, qui vectigalia nobis pensitant, aut eos, qui exer-

20 *diut. commoratur*] Sic edd. veteres. At quidam edidere *commoraretur*. Sentiebant scilicet conjunctivo opus esse: sed debebant dare *commoretur*: quæ est vera lectio.

21 *majores vestri*] Grævius edidit e Mss. suis, quibus et alii consentiunt, *nostri*: non bene. vid. supra ad c. 5. respondent sibi *vestri—vos*.

22 *si et belli—d. sustinere vultis*] Grævius edidit *ad belli—retinere*, e Ms. Werd. et Hittorp. Et sensus est commodus. Sed plures libros secutus sum: quia respiciunt hæc superiora illa: *sociorum salutem una cum imperii dignitate defendere*, quod idem est ac *sustinere dignitatem* &c.

cent atque exigunt, cum duo reges cum maximis copiis
prope adsint? cum una excursio equitatus perbrevi tempore
totius anni vectigal auferre possit? cum publicani familias
maximas, quas [23] in salinis habent, quas in agris, quas in
portubus atque custodiis, magno periculo se habere arbi-
trentur? Putatisne vos illis rebus frui posse, nisi eos, qui
vobis [24] fructuosi sunt, conservaveritis, non solum (ut an- p. 7.
tea dixi) calamitate, sed etiam calamitatis formidine libe- a.
ratos? Ac ne illud quidem vobis negligendum est, quod 7
mihi ego extremum proposueram, cum essem de belli ge 17
nere dicturus, quod ad multorum bona civium Romanorum
pertinet: quorum vobis, pro vestra sapientia, Quirites, ha-
benda est ratio diligenter. Nam et publicani, homines et
honestissimi et ornatissimi, suas rationes et copias in illam
provinciam contulerunt: quorum ipsorum per se res et for-
tunæ curæ vobis esse debent. etenim si vectigalia, nervos
esse reipublicæ, semper duximus; eum certe ordinem, qui
exercet illa, firmamentum ceterorum ordinum recte esse
dicemus. Deinde [25] ceteris ex ordinibus homines gnavi et 18
industrii partim [26] ipsi in Asia negotiantur, quibus vos ab-
sentibus consulere debetis; [27] partim suas et suorum in ea
provincia pecunias magnas collocatas habent. Erit igitur
humanitatis vestræ, magnum eorum civium numerum cala-
mitate prohibere; sapientiæ, videre, multorum civium cala-
mitatem a republica sejunctam esse non posse. Etenim illud
primum parvi refert, vos publicanis amissa vectigalia post-
ea victoria recuperare. neque enim iisdem redimendi fa-

23 *in salinis*] Sic omnes scripti et editi. Hæsere tamen in eo viri docti, et vel in *salictis*, (quod et Aldus jun. edidit, e patris notis,) vel in *silvis*, vel in *saltibus* legi voluerunt: quia in Asia vectigal e salinis fuisse non traditur. Me illa ratio etiam magis movet, quod hic tertium illud solenne genus vectigalium e re pecuaria abest: cum supra diserte illa tria, decumæ, portorium, scriptura commemorentur: item pecora, agricultura, navigatio. valdeque inclino ad Lipsii sententiam, qui *in saltibus* rescribi volebat.

24 *fructuosi sunt*] Mss. quidam boni habent *fructui*, quod Lambinus et Grævius recepere. Dubitatio me retinuit, quo minus imitarer, quod Latini in oratione elegante et concinna, qualis inprimis est hæc Maniliana, dativis his non libenter utuntur. v. Voss. Anal. II, 18.

25 *ceteris ex ordinibus*] int. tum senatus, tum plebis. Nam negotiatio maxime ab equitibus fiebat, sed etiam a locupletioribus e plebe. v. Clav. in *negotiator*.

26 *ipsi in Asia* &c.] Addidi *ipsi*, quod et Grævius tacite recepit, repertum in Mss. duobus. In hac oppositione, *partim negotiantur — partim pecunias collocatas habent*, *ipsi* per elegantem latinitatem abesse non potest.

27 *partim suas et suorum*] Ms. Erf. *partim eorum*. Sic et in edd. pr. omnibus reperi. Primus vulgatum edidit Junta, quem Victorius, P. Manutius et ceteri secuti sunt. Sane *partim eorum* exquisitius est, quam ut a librario aberrante ortum videatur: et Cicero sic etiam alibi dixit: v. Clav. in *partim*. Sed tamen non bene coëunt: *homines gnavi et industrii, partim—negotiantur—partim eorum—habent.* Itaque vulgatum servavi. Edd. pr. habent *collatas* vitiose, e compendio scripturæ. Correxere primi eodem tempore Camerarius et P. Manutius. Deberet ante esse *in eam provinciam.*

cultas erit, propter calamitatem, neque aliis voluntas, pro-
19 pter timorem. Deinde, quod nos eadem Asia, atque idem iste Mithridates initio belli Asiatici docuit; [28] id quidem certe calamitate docti memoria retinere debemus. nam tum, cum in Asia res magnas permulti amiserant, scimus, Romæ, solutione impedita, fidem concidisse. Non enim possunt una in civitate multi rem atque fortunas amittere, ut non plures secum in eandem calamitatem trahant. A quo periculo prohibete rempublicam, et mihi credite, id quod ipsi videtis. hæc fides, atque hæc ratio pe-
b. cuniarum, quæ Romæ, quæ in foro versatur, implicita est cum illis pecuniis Asiaticis et cohæret. ruere illa non possunt, ut hæc non eodem labefactata motu concidant. Quare videte, num dubitandum vobis sit, omni studio ad id bellum incumbere, in quo gloria nominis vestri, salus sociorum, vectigalia maxima, fortunæ plurimorum civium [29] cum republica defendantur.

8 Quoniam de genere belli dixi, nunc de magnitudine
20 pauca dicam. Potest enim hoc dici: belli genus esse ita necessarium, ut sit gerendum, non esse ita magnum, ut sit pertimescendum. In quo maxime laborandum est, [30] ne forte a vobis, quæ diligentissime providenda sunt, contemnenda esse videantur. Atque, ut omnes intelligant, me L. Lucullo tantum impertire laudis, quantum forti viro, et [31] sapientissimo homini, et magno imperatori debeatur: dico, ejus adventu [32] maximas Mithridatis copias, omnibus rebus

28 *id quidem c.*] Sic in edd. pr. sola ed. 1480. habet, sed per compendium scriptum, qđ, cum *quod* exprimatur ꝙ. Aliæ omnes *id quod.* Sed id stare non potest, nisi ante deleatur *quod*, in his: *Deinde quod nos Asia docuit.* Et abest sane *quod* ab ed. Juntæ. Sed hæc forma, *quod nos docuit*, *id quidem certe*, est elegantior. Itaque *id quidem*, quod e bonis libris est, servavi cum Manutio.

29 *cum rep. defenduntur*] Sic editi omnes. Tres Mss. optimi Werd. Hittorp. Erf. *c. r. conjunctæ defendantur*, quod et Grutero placebat, et defendit Modius ep. 97. Putant bene consentire superioribus. Si verbum additum habet veritatis aliquid, credo scriptum esse vitiose pro *conjuncte*, ut ad *defend.* referatur. Sed id verbum, sive *conjunctæ*, sive *conjuncte*, glossam sapit. *defendantur* recepi, quomodo Ciceronem scripsisse, semper putavi. nam ita ratio latinitatis postulat.

30 *ne forte a vobis*] Lambinus, auctore Hotomanno, ejecit *a*, quod sane duriusculum est, sive ad *providenda* referatur, sive ad *contemnenda*, nuspiam reperi, *hoc a me contemnendum videtur.* Forte et melius sit, *contemta esse v.* Ita *a vobis* rectum sit. Saltem et *esse* deleverim, si *a* deleatur.

31 *sapientissimo homini*] Grævius e Mss. Colon. et Erf. dedit *sapienti*, quod est ad concinnitatem aptius. Sed retinui *sapientissimo*, quia licet suspicari, sic dixisse Ciceronem accommodate ad populi et vulgarem de Lucullo opinionem, quæ ei doctrinam et sapientiam summam tribuebat, non parem fortitudinem et scientiam rei militaris: quia militiam non attigerat. v. Cic. in Acad. L. II. princ.

32 *maximas Mithrid.*] Ms. Verd. habet *Mithridati*, quod Guilielmius pro antiquo genitivo habet. Mihi rectius hoc videtur vulgato, sed ut sit dativus: sensus fit melior: Mithridati copiæ maximæ fuere, et eæ, in quo caput rei est, omnibus rebus i. et o. In Edd. ante Gruterum vulgatis, primum in Juntina et Victor. inde in ceteris additum est in fine *deletas:* nempe, qui hoc primum addebat, putabat,

ornatas atque instructas fuisse; urbemque Asiæ clarissimam,
nobisque amicissimam, Cyzicenorum, obsessam esse ab ipso
rege maxima multitudine, et oppugnatam vehementissime,
quam L. Lucullus virtute, assiduitate, consilio summis ob-
sidionis periculis liberavit: ab eodem imperatore classem 21
magnam et ornatam, quæ ducibus Sertorianis ad Italiam
studio inflammato raperetur, superatam esse atque depres-
sam: magnas hostium præterea copias multis prœliis esse
deletas: patefactumque nostris legionibus esse Pontum,
qui ante populo Romano ex omni aditu clausus esset. Si-
nopen atque Amisum, quibus in oppidis erant domicilia re-
gis, omnibus rebus ornata atque referta; ceterasque urbes p. 8.
Ponti et Cappadociæ permultas, uno aditu atque adventu a.
esse captas: regem spoliatum regno patrio atque avito, ad
alios se reges atque alias gentes supplicem contulisse: at-
que hæc omnia, salvis populi Romani sociis, atque inte-
gris vectigalibus, esse gesta. Satis opinor hoc esse laudis;
atque ita, Quirites, ut hoc vos intelligatis, a nullo istorum,
qui huic obtrectant legi atque causæ, L. Lucullum simili-
ter ex hoc loco esse laudatum. Requiretur fortasse nunc, 9
quemadmodum, cum hæc ita sint, reliquum possit esse ma- 22
gnum bellum. Cognoscite, Quirites. non enim hoc sine
causa quæri videtur. Primum ex suo regno sic Mithri-
dates profugit, ut ex eodem Ponto Medea illa quondam pro-
fugisse dicitur: quam prædicant in fuga, fratris sui mem-
bra in iis locis, qua se parens persequeretur, dissipavisse,
ut eorum collectio dispersa, mœrorque patrius, celeritatem
persequendi retardaret. Sic Mithridates fugiens, maximam
vim auri atque argenti, pulcherrimarumque rerum omnium,
quas et a majoribus acceperat, et ipse bello superiore ex
tota Asia direptas, in suum regnum congesserat, in Ponto
omnem reliquit. Hæc dum nostri colligunt omnia diligen-
tius, rex ipse e manibus effugit. ita illum in persequendi
studio mœror, hos lætitia retardavit. Hunc in illo timore 23
et fuga Tigranes, rex Armenius, excepit, diffidentemque re-
bus suis confirmavit, et afflictum erexit, perditumque re-
creavit. cujus in regnum posteaquam L. Lucullus cum
exercitu venit; plures etiam gentes contra imperatorem
nostrum concitatæ sunt. Erat enim metus injectus iis na-

quia in omnibus sequentibus membris ejusmodi quid esset, in hoc quoque esse debere: sumseruntque *deletas* e sequentibus. Ego quidem et ipse interdum hic hæsi: præsertim cum profecto eas copias deleverit Lucullus, et ea re Cyzicum liberaverit: sed ratio et forma orationis non patitur, ejusmodi quid addi. Nam si verum est *deletas*, sequi debet *urbemque Asiæ— esse liberatam*: quod sane in iisdem editionibus sic est, et ante, pro *quam L. Lucullus*, *Lucii Luculli*. quæ ratio tamen a me præferretur, si libris bonis firmaretur: foret enim tota oratio concinnior. Recepi et *maxima* pro *magna*. ut est in omnibus edd. veteribus.

b. tionibus, quas numquam populus Romanus neque lacessendas
bello, neque tentandas putavit. erat etiam alia gravis atque
vehemens opinio, quæ per animos gentium barbararum per-
vaserat, fani locupletissimi et religiosissimi diripiendi causa
in eas oras nostrum exercitum esse adductum. Ita nationes
multæ atque magnæ novo quodam terrore ac metu concita-
bantur. Noster autem exercitus, etsi urbem ex Tigranis
regno ceperat, et prœliis usus erat secundis, tamen nimia
longinquitate locorum ac desiderio suorum commovebatur.
24 Hic jam plura non dicam. fuit enim illud extremum, ut ex
iis locis a militibus nostris reditus magis maturus, quam
processio longior quæreretur. Mithridates autem et [33] suam
manum jam confirmarat, et eorum, qui se ex ejus regno
collegerant, et magnis [34] adventitiis multorum regum et na-
tionum copiis juvabatur. Hoc jam fere sic fieri solere ac-
cepimus, ut regum afflictæ fortunæ facile multorum opes
alliciant ad misericordiam maximeque eorum, qui aut re-
ges sunt, aut vivunt in regno; [35] quod regale iis nomen,
25 magnum et sanctum esse videatur. Itaque tantum victus
efficere potuit, quantum incolumis numquam est ausus
optare. nam cum se in regnum recepisset suum, non fuit
eo contentus, quod ei præter spem acciderat, ut illam, post-
eaquam pulsus erat, terram umquam attingeret; sed in
exercitum vestrum, clarum atque victorem, impetum fecit.
Sinite hoc loco, Quirites, (sicut poëtæ solent, qui res Ro-
manas scribunt,) præterire me [36] nostram calamitatem: quæ
tanta fuit, ut eam ad aures L. Luculli non ex prœlio nun-
26 tius, sed ex sermone rumor afferret. Hic in ipso illo malo,
gravissimaque belli offensione, L. Lucullus, qui tamen ali-
p. 9. qua ex parte iis incommodis mederi fortasse potuisset, ve-
a. stro jussu coactus, [37] quod imperii diuturnitati modum
statuendum veteri exemplo putavistis, partem militum, qui
jam [38] stipendiis confectis erant, dimisit, partem Glabrioni

33 *suam manum jam conf.*] Prorsus placet Grævii conjectura, *suum animum.*

34 *adventitiis—copiis*] Sic primum reperi in ed. Ven. 1480. Nam ab ea *copiis* non abest, ut tradit Gruterus: sed abest a ceteris primis, etiam 1483. (vitiose scriptum est 1473.) cui idem tribuit. Et hanc lectionem, quam et Victorius secutus est, veram puto, *adventitiis auxiliis*, quod alii, in his Grævius, præferunt e Mss. quibusdam, non placet: et omnia auxilia sunt utique *adventitia*. Itaque Grævium, qui id recepit, imitari non sustinui. Ed. Juntæ habet *adjumentis*, sed etiam *copiis*.

35 *quod reg. i. nom.*] Edd. pr. W. A. N. G. *aut*: ed. Rom. Br. Med. *ut*, quod et Mss. plures habent. Primus *quod* edidit Junta, deinde P. Victorius, quem omnes deinceps secuti sunt. Recte. nam *ut* sensum commodum non facit.

36 *nostram calamitatem*] Acceptam a Romanis duce Triario: quam narrat Dio Cassius L. XXXIV.

37 *quod—putavistis*] Referendum hoc est ad Ciceronem, qui suum judicium interponit, quo rem emolliret. nam alias deberet esse *putaretis*.

38 *stipendiis confectis*] Edidi cum Grævio, pro vetere *stipendiis confecti*, quod et res postulat, etsi sine auctoritate librorum veterum. Primus sic

tradidit. Multa prætereo consulto: [39] sed ea vos conjectura perspicitis: [40] quantum illud bellum factum putetis, quod conjungant reges potentissimi, renovent agitatæ nationes, suscipiant integræ gentes, novus imperator vester accipiat, vetere pulso exercitu? Satis mihi multa verba fe- 10
cisse videor, quare hoc bellum esset, genere ipso necessa- 27
rium, magnitudine periculosum: restat, ut de imperatore ad id bellum deligendo, ac tantis rebus præficiendo, dicendum esse videatur.

Utinam, Quirites, virorum fortium atque innocentium copiam tantam haberetis, ut hæc vobis deliberatio difficilis esset, quemnam potissimum tantis rebus ac tanto bello præficiendum putaretis! Nunc vero cum sit unus Cn. Pompeius, qui non modo eorum hominum, qui nunc sunt, gloriam, sed etiam antiquitatis memoriam virtute superarit; quæ res est, quæ cujusquam animum in hac causa dubium facere possit? Ego enim sic existimo, in summo imperatore 28
quatuor has res inesse oportere, scientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem, felicitatem. Quis igitur hoc homine scientior umquam aut fuit, aut esse debuit? qui e ludo [41] atque pueritiæ disciplina, bello maximo, atque acerrimis hostibus, ad patris exercitum, atque in militiæ disciplinam profectus est? qui extrema pueritia miles fuit summi imperatoris? ineunte adolescentia maximi ipse exercitus imperator? qui sæpius cum hoste conflixit, quam quisquam cum inimico concertavit? plura bella gessit, quam ceteri legerunt? plures provincias confecit, quam alii concupiverunt? cujus adolescentia ad scientiam rei militaris non alie-
nis præceptis, sed suis imperiis, non offensionibus belli, sed b.
victoriis, non stipendiis, sed triumphis est erudita? Quod denique genus belli esse potest, in quo illum non exercuerit

dedit Aldus, quem secuti sunt Victorius et alii. Gruterus vetus *confecti* revocavit, i. e. fracti, debilitati: sed ei *stipendiis* non convenit. nam *stipendia* proprie non *conficiunt*, sed labor militiæ et similia.

39 *sed ea vos c. perspicitis: quantum &c.*] Sic hunc locum legendum et interpungendum putavi. Grævius correxit *perspicite* e Mss. Erfurt. Verd. &c., ut nempe referretur hoc ad sequentia. Sed quomodo in hac lectione stare potest *ea?* quod manifeste ad antecedentia pertinet, sicut ipsum *conjecturæ* verbum. Nec arbitror bene dici *perspicite quantum putetis.*

40 *quantum illud bellum factum p.*] *Factum* habent edd. primæ, usque ad Aldum. P. Victorius primus edidit *futurum*, quem omnes secuti sunt. Grævius restituit *factum*. recte; cum præsertim in eo Mss. consentiant. Nempe bellum, quod Lucullus magnum repererat, id etiam majus factum est ex iis, quas commemorat, causis. Ceterum non pro certo dicam, locum plane integrum esse, nihil ante *quantum* excidisse vel vitiosum esse. Lenissima correctio videtur *putatis* pro *putetis*.

41 *atque pueritiæ disciplina*] Refertur ad *militiæ disciplinam*. Itaque non debebat a Grævio corrigi e paucis Mss. *disciplinis*, ut intelligerentur artes, quæ discuntur a pueris: et deberet addi præpositio, *atque a pueritiæ d.* nec enim dicimus *proficisci e disciplinis*, aut e literis.

fortuna reipublicæ? Civile, Africanum, Transalpinum, Hispaniense, [42] mixtum ex civitatibus atque ex bellicosissimis nationibus, servile, navale bellum, varia et diversa genera, et bellorum et hostium, non solum gesta ab hoc uno, sed etiam confecta, nullam rem esse declarant, in usu militari positam, quæ hujus viri scientiam fugere possit.

11 Jam vero virtuti Cn. Pompeii quæ potest par oratio in-
29 veniri? quid est, quod quisquam aut dignum illo, aut vobis novum, aut cuiquam inauditum possit afferre? Neque enim illæ sunt solæ virtutes imperatoriæ, quæ vulgo existimantur, labor in negotio, fortitudo in periculis, industria in agendo, celeritas in conficiendo, consilium in providendo: quæ tanta sunt in hoc uno, quanta in omnibus reliquis imperatoribus, quos aut vidimus, aut audivimus, non fuerunt.
30 Testis est Italia, quam ille ipse victor, L. Sulla, hujus virtute et subsidio confessus est liberatam. testis est Sicilia, quam multis undique cinctam periculis, non terrore belli, sed celeritate consilii, explicavit. testis est Africa, quæ magnis oppressa hostium copiis, eorum ipsorum sanguine redundavit. testis est Gallia, per quam legionibus nostris in Hispaniam iter, Gallorum internecione patefactum est. testis est Hispania, quæ sæpissime plurimos hostes ab hoc superatos prostratosque conspexit. testis est iterum et sæpius Italia, quæ, cum servili bello tætro periculosoque premeretur, ab hoc auxilium absente expetivit: quod bellum exspectatione Pompeii attenuatum atque imminutum est,
31 adventu sublatum ac sepultum. Testes vero jam omnes
p. 10. oræ, atque omnes exteræ gentes ac nationes, denique maria
a. omnia, tum universa, [43] tum in singulis omnes sinus atque portus. Quis enim toto mari locus per hos annos aut tam firmum habuit præsidium, ut tutus esset, aut tam fuit abditus, ut lateret? Quis navigavit, qui non se aut mortis aut servitutis periculo committeret, cum aut hieme, aut referto prædonum mari navigaret? Hoc tantum bellum, tam turpe, tam vetus, tam late divisum, atque dispersum, quis umquam arbitraretur aut ab omnibus imperatoribus uno anno,
32 aut omnibus annis ab uno imperatore confici posse? Quam provinciam tenuistis a prædonibus liberam per hosce annos?

42 *mixtum ex civ. atque ex bell. n.*] Grævius corrigit *civibus*, ductu Mss. qui habent *civilibus*: quod in illo bello Sertoriano etiam cives in exercitu fuere, et civitates a nationibus non differunt. Sed propter illos paucos cives Rom. qui in illo exercitu fuere, non dixerit Cicero, mistum fuisse bellum e civibus et nationibus b. Et addidisset utique *Romanis*. civitates autem et nationes differunt. Non enim omnes nationes civitatem constituunt, ut barbaræ, quæ sine legibus et imperio agunt. Mox *bellum* sustulit Man.

43 *tum in singulis oris*] Bene *oris* delevit Grævius, auctore Cod. Pith. *Singulis* refertur ad maria, et opponitur *universis*.

quod vectigal vobis tutum fuit? quem socium defendistis? cui præsidio classibus vestris fuistis? quam multas existimatis insulas esse desertas? quam multas aut metu relictas, aut a prædonibus captas urbes esse sociorum? Sed quid 12
ego longinqua commemoro? Fuit hoc quondam, fuit proprium populi Romani longe a domo bellare, et [44] propugnaculis imperii sociorum fortunas, non sua tecta defendere. [45] Sociis ego vestris mare clausum per hosce annos dicam fuisse, cum exercitus nostri a Brundisio numquam, nisi summa hieme, transmiserint? Qui ad vos ab exteris nationibus venirent, captos querar; cum legati populi Romani redemti sint? mercatoribus tutum mare non fuisse dicam, cum duodecim secures in prædonum potestatem pervenerint? Cnidum aut Colophonem, aut Samum, nobilissimas 33
urbes, innumerabilesque alias, captas esse commemorem, cum vestros portus, atque eos portus, quibus vitam et spiritum ducitis, in prædonum fuisse potestate sciatis? An vero ignoratis, portum Cajetæ celeberrimum, atque plenissimum navium, inspectante prætore, a prædonibus esse direptum? Ex Miseno autem, ejus ipsius liberos, qui cum b.
prædonibus antea ibi bellum gesserat, a prædonibus esse sublatos? Nam quid ego Ostiense incommodum, atque illam labem atque ignominiam reipublicæ querar, cum, prope inspectantibus vobis, classis ea, cui consul populi Romani præpositus esset, a prædonibus capta atque oppressa est? Pro dii immortales! tantamne unius hominis incredibilis ac divina virtus tam brevi tempore lucem afferre reipublicæ potuit, ut vos, qui modo ante ostium Tiberinum classem hostium videbatis, ii nunc nullam intra Oceani ostium prædonum navem esse audiatis? Atque hæc, qua celeritate 34
gesta sint, quanquam videtis, tamen a me in dicendo prætereunda non sunt. Quis enim umquam, aut obeundi negotii, aut consequendi quæstus studio, tam brevi tempore, tot loca adire, tantos cursus conficere potuit, [46] quam cele-

44 *propugnaculis imp.*] Ita Ciceroni vocantur coloniæ, institutæ in nationibus bello subactis, quibus et victas gentes in officio continerent, et impetus vicinarum gentium in suas provincias cohiberent. v. pro Fonteio c. 1. Alias etiam classes et exercitus propugnacula dicuntur, sed simpliciter aut cum regionis nomine, ut Verr. III, 80. *classis propugnaculum Siciliæ, præsidiumque provinciæ.*

45 *Sociis ego vestris*] Sic Græv. melius et elegantius, quam *sociis vestris ego*. Mox dedi *a Brundisio* ex edd. pr. Deletum est *a*, quod nomini urbis non convenire videbatur. Sic et paullo post est in fine cap.

46 *q. c. belli impetus navigavit*] Grævius addidit e Mss. Erf. Verd. et aliis *tanti*. Non bene. Nam non intelligitur *bellum* h. l. ita, ut sæpe ante, ubi de magnitudine belli dixit, e quo hæc glossa nata est in libris, sed de apparatu bellico et administratione belli. *Impetus belli* est forma poëtica, e Græcis ducta a Latinis. Sæpe inprimis Lucretius hac forma usus est, ut *impetus cœli;* pro cœlo V, 201 &c. Ipse Cicero etiam N. D. II, 38. *impetum cœli moveri* dicit. v.

riter, Cn. Pompeio duce, belli impetus navigavit? qui nondum tempestivo ad navigandum mari Siciliam adiit, Africam exploravit: inde Sardiniam cum classe venit, atque hæc tria frumentaria subsidia reipublicæ firmissimis præsi-
35 diis classibusque munivit. Inde, se cum in Italiam recepisset, duabus Hispaniis et Gallia Cisalpina præsidiis ac navibus confirmata, missis item in oram Illyrici maris, et in Achaiam omnemque Græciam navibus, Italiæ duo maria maximis classibus firmissimisque præsidiis adornavit: ipse autem, ut a Brundisio profectus est, undequinquagesimo die totam ad imperium populi Romani Ciliciam adjunxit: omnes, qui ubique prædones fuerunt, partim capti interfectique sunt, partim unius hujus imperio ac potestati se dediderunt. Idem Cretensibus, cum ad eum usque in Pamphiliam legatos deprecatoresque misissent, spem deditionis
p. 11. non ademit, obsidesque imperavit. Ita tantum bellum, tam
a. diuturnum, tam longe lateque dispersum, quo bello omnes gentes ac nationes premebantur, Cn. Pompeius extrema hieme apparavit, ineunte vere suscepit, media æstate con-
13 fecit. Est hæc divina atque incredibilis virtus imperatoris.
36 quid ceteræ, quas paullo ante commemorare cœperam, quantæ atque quam multæ sunt? non enim solum bellandi virtus in summo atque perfecto imperatore quærenda est; sed multæ sunt artes eximiæ, hujus administræ comitesque virtutis. Ac primum quanta innocentia debent esse imperatores? quanta deinde omnibus in rebus temperantia? quanta fide? quanta facilitate? quanto ingenio? quanta humanitate? Quæ breviter, qualia sint in Cn. Pompeio, consideremus. summa enim omnia sunt, Quirites: sed ea magis ex aliorum contentione, quam ipsa per sese cognosci
37 atque intelligi possunt. Quem enim possumus imperatorem [47] aliquo in numero putare, cujus in exercitu veneant centuriatus atque venierint? quid hunc hominem magnum aut amplum de republica cogitare, qui pecuniam, ex ærario depromtam ad bellum administrandum, aut propter cupiditatem provinciæ [48] magistratibus diviserit, aut propter avaritiam Romæ in quæstu reliquerit? Vestra admurmuratio facit, Quirites, ut agnoscere videamini, qui hæc fecerint: ego autem neminem nomino. quare irasci mihi nemo pote-

Clav. in h. v. Et tota forma, *belli impetus navigavit*, poëtica est. Sensus est: quanta celeritate Pompeius bellum et quam strenue gesserit, sine respectu ad magnitudinem; ut patet e subjecta demonstratione.

47 *aliquo in numero*] Mss. Hittorp. Erf. *ullo in numero*, quod recepit Grævius. Vulgatum mihi magis placet, et est quasi solennis Ciceroni forma.

48 *magistratibus diviserit*] Non ut provinciam decernerent: nam jam habebat is, de quo sermo est, Lucullus, cum eam pecuniam divideret: sed ut impedirent, ne anno exacto decedere de provincia juberetur.

rit, nisi qui ante de se voluerit confiteri. Itaque, propter
hanc avaritiam imperatorum, quantas calamitates, quocum-
que ventum sit, nostri exercitus ferant, quis ignorat? Iti- 38
nera, quæ per hosce annos in Italia per agros atque oppida
civium Romanorum nostri imperatores fecerunt, recorda-
mini: tum facilius statuetis, quid apud exteras nationes
fieri existimetis. Utrum plures arbitramini per hosce an-
nos militum vestrorum armis hostium urbes, an hibernis,
sociorum civitates esse deletas? Neque enim potest exerci- b.
tum is continere imperator, [49] qui se ipsum non continet:
neque severus esse in judicando, qui alios in se severos esse
judices non vult. Hic miramur, hunc hominem tantum 39
excellere ceteris, cujus legiones sic in Asiam pervenerunt,
ut non modo manus tanti exercitus, sed ne vestigium qui-
dem cuiquam pacato nocuisse dicatur? Jam vero, quemad-
modum milites hibernent, quotidie sermones ac litteræ per-
feruntur. non modo, ut sumtum faciat in militem, nemini
vis affertur; sed ne cupienti quidem cuiquam permittitur.
Hiemis enim, non avaritiæ perfugium majores nostri in
sociorum atque amicorum tectis esse voluerunt. Age vero 14
ceteris in rebus [50] qualis sit temperantia, considerate. Unde 40
illam tantam celeritatem, et tam incredibilem [51] cursum in-
ventum putatis? non enim illum eximia vis remigum, aut
ars inaudita quædam gubernandi, aut venti aliqui novi, tam
celeriter in ultimas terras pertulerunt: sed hæ res, quæ
ceteros remorari solent, non retardarunt: non avaritia ab
instituto cursu [52] ad prædam aliquam devocavit, non libido
ad voluptatem, non amœnitas ad delectationem, non nobi-
litas urbis ad cognitionem, non denique labor ipse ad quie-
tem. postremo signa, et tabulas, ceteraque ornamenta Græ-
corum oppidorum, quæ ceteri tollenda esse arbitrantur, ea
sibi ille ne visenda quidem existimavit. Itaque omnes qui- 41
dem nunc in his locis Cn. Pompeium, sicut aliquem non ex
hac urbe missum, sed de cœlo delapsum, intuentur: nunc
denique incipiunt credere, fuisse homines Romanos hac
quondam abstinentia: quod jam nationibus exteris incre-

49 *qui se ipsum non continet*] E Ms. Erf. *ipse* dedit Grævius, male. Est in oppositione, *alios—se;* ubi *ipsum* requiritur; secundum consuetudinem accuratæ latinitatis.

50 *qualis sit temp.*] Sic edd. pr. et Mss. *quali* est ab Aldo. Sed sane *qualis* non solet sic dici, magisque placet lectio Ms. Hittorp. *quæ*, pro quo Gruterus sine necessaria caussa malebat *qua*.

51 *cursum inventum*] Exquisitius genus loquendi turbavit librarios, ut *initum* corrigerent, etiam Lambinum, ut *natum* daret. Est e Græca consuetudine in verbo εὑρίσκειν, pro parare, consequi &c. *Inventum* est in ed. R. Br. 1480. Med. Ald. At Junta dedit *initum* primus: secutus est Victorius cum aliis.

52 *ad pr. devocavit*] Sic edd. pr. omnes, non *revocavit*, quod in ed. Ald. errore, ut opinor, operarum, irrepsit; inde ad alias propagatum est. Restituit vetus Gruterus.

dibile ac falso memoriæ proditum videbatur. nunc [53] imperii vestri splendor illis gentibus lucet: nunc intelligunt,
p. 12. non sine causa majores suos tum, cum hac temperantia
a. magistratus habebamus, servire populo Romano, quam
imperare aliis, maluisse. Jam vero ita faciles aditus ad eum privatorum, ita liberæ querimoniæ de aliorum injuriis esse dicuntur; ut is, qui dignitate principibus excellit, facilitate
42 par infimis esse videatur. Jam quantum consilio, quantum dicendi gravitate et copia valeat, in quo ipso inest quædam dignitas imperatoria, vos, Quirites, hoc ipso in loco sæpe cognostis. Fidem vero ejus inter socios quantam existimari putatis, quam [54] hostes omnium gentium sanctissimam judicarint? Humanitate jam tanta est, ut difficile dictu sit, utrum hostes magis virtutem ejus pugnantes timuerint, an mansuetudinem victi dilexerint. Et quisquam dubitabit, quin huic [55] tantum bellum transmittendum sit, qui ad omnia nostræ memoriæ bella conficienda, divino quodam consilio natus esse videatur?

15 Et, quoniam auctoritas multum in bellis quoque admini-
43 strandis atque imperio militari valet; certe nemini dubium est, quin ea re idem ille imperator plurimum possit. Vehementer autem pertinere ad bella administranda, quid hostes, quid socii de imperatoribus vestris existiment, quis ignorat, cum sciamus, homines in tantis rebus, ut aut contemnant, aut metuant, aut oderint, aut ament, opinione non minus famæ, quam aliqua certa ratione commoveri? Quod igitur nomen umquam in orbe terrarum clarius fuit? cujus res gestæ pares? de quo homine vos, id quod maxime facit auctoritatem, tanta et tam præclara judicia fecistis?
44 An vero ullam usquam esse oram tam desertam putatis, quo non illius diei fama pervaserit, cum universus populus Romanus referto foro, repletisque omnibus templis, ex qui-
b. bus hic locus conspici potest, unum sibi ad commune omnium gentium bellum Cn. Pompeium imperatorem depoposcit? Itaque, ut plura non dicam, neque aliorum exemplis confirmem, [56] quantum auctoritas valeat in bello; ab eodem

53 *imperii vestri spl. lucet*] *Vestri* pro vulgato *nostri* dedi, e Mss. melioribus, quia sic supra est semper, ut vidimus. Duo codd. in his Erf. habent, *gentibus lucem afferre capit*, quæ est glossa verbi *lucet*, nec illa bona. Sensus est: nunc illa imperii gloria plane manifesta est et incurrit in oculos omnium. Offic. I, 9. *æquitas lucet ipsa per se.*

54 *hostes omnium gentium*] Sic omnes edd. vett. estque hæc lectio bona: nec sustinui cum Grævio recipere lectionem quorundam Mss. *hostes omnes omnium generum:* quod mihi durius est. dixisset: *omnia hostium omnium genera.*

55 *tantum bellum hoc tr.*] Delevi *hoc* potius, quod ab edd. pr. omnibus abest, quam transponerem cum Grævio, *hoc tantum bellum*, ex Erf. quod tamen lenius est.

56 *quantum hujus auct. valeat in bello*] Sine dubio vitiosum est *hujus:* nam hic de re in genere sermo est, ut patet e verbis *in bello*, et sequentibus.

Cn. Pompeio omnium rerum egregiarum exempla suman-
tur: qui quo die a vobis maritimo bello præpositus est im-
perator, tanta repente [57] vilitas annonæ ex summa inopia et
caritate rei frumentariæ consecuta est, [58] unius spe et no-
mine, quantam vix ex summa ubertate agrorum diuturna
pax efficere potuisset. Jam, accepta in Ponto calamitate, 45
ex eo prælio, de quo vos paullo ante invitus admonui, cum
socii pertimuissent, hostium opes animique crevissent, satis
firmum præsidium provincia non haberet: amisissetis Asi-
am, Quirites, [59] nisi ad id ipsum ejus temporis divinitus Cn.
Pompeium ad eas regiones fortuna populi Romani attulis-
set. Hujus adventus et Mithridatem insolita inflammatum
victoria continuit, et Tigranem magnis copiis minitantem
Asiæ retardavit. Et quisquam dubitabit, quid virtute
[60] profecturus sit, qui tantum auctoritate profecerit? aut
quam facile imperio atque exercitu socios et vectigalia con-
servaturus sit, qui ipso nomine ac rumore defenderit? Age 16
vero, illa res quantam declarat ejusdem hominis apud ho- 46
stes populi Romani auctoritatem, quod ex locis tam lon-
ginquis, tamque diversis, tam brevi tempore [61] omnes uni
huic se dediderunt? quod Cretensium legati, cum in eorum
insula noster imperator exercitusque esset, ad Cn. Pom-
peium in ultimas prope terras venerunt, eique se omnes
Cretensium civitates dedere velle dixerunt? Quid? idem
iste Mithridates, nonne ad eundem Cn. Pompeium, lega-
tum usque in Hispaniam misit: [62] eumque Pompeius lega-
tum semper judicavit: ii, quibus semper erat molestum, p. 13. a.

Itaque aut id delendum, aut in *ducis* mutandum: sed illud melius. Itaque feci, cum et absit ab ed. Junt. Victor.

57 *vilitas annonæ*] *Annona* non erat in Ms. Modii: inde ille deleri volebat. male. Non sensit perire concinnitatem ex æqualitate ac similitudine membrorum. *Vilitas annonæ—caritas rei frumentariæ.*

58 *unius spe et n.*] Grævius e Mss. quibusdam dedit *unius hominis s. et n.* non male, sed tamen non necessario. Referendum est ad Pompeium; et sic aliquoties supra habuimus.

59 *nisi ad id ipsum ejus t. div.* &c.] Hæc est lectio edd. vett. nisi quod in nonnullis abest *ad*, ut Rom. Junt. ut in Br. *id.* nempe *id* factum videtur perperam ex *ad*, quod Lamb. restituit. Grævius porro e Mss. Colon. et Erf. addidit *discrimen;* quod sane addendum est, si totum illud *ad id ipsum ejus t.* genuinum est. Sed mihi sapit glossatorem, unde et varietas in libris est. Aliqui habent, *in ipso puncto temporis*, alii aliud. Cicero dixisset *in ipso discrimine.* Sed qui sonus est in his: *ad id ipsum e. t. ad eos reg.* &c. Hoc Cicero in hac bella et concinnitatis plena oratione scripserit? Ergo istis sublatis scripserim: *nisi divinitus Cn. Pompeium ad eas regiones fort. pop. R. attulisset*, vel, si malit quis, quia est usitatius, *detulisset.*

60 *profecturus—profecerit*] Sic reposui cum Grævio ex edd. vett. pluribus et Mss. pro *perfect. perfecerit,* quod nec loco huic convenit: etsi est in edd. Rom. Br.

61 *omnes una huic se ded.*] *Una* non placet viris doctis; corriguntque e Mss. Erf. Werd. Col. *uni.* Oppositio sane ita luculenta fit, *omnes uni.* Itaque id cum Grævio secutus sum. *Una* non convenit verbis *brevi tempore:* esse deberet *eodem tempore.*

62 *eumque Pomp.* &c.] Iidem tres codd. *eum, quem:* quod prætulit Grævius.

ad eum potissimum esse missum, speculatorem, quam legatum judicari maluerunt? Potestis igitur jam constituere, Quirites, hanc auctoritatem, multis postea rebus gestis, magnisque vestris judiciis amplificatam, quantum apud illos reges, quantum apud exteras nationes valituram esse existimetis.

47 Reliquum est, ut de felicitate, quam præstare de se ipso
nemo potest, meminisse et commemorare de altero possumus, sicut æquum est homini [63] de potestate deorum, timide et pauca dicamus. Ego enim sic existimo: Maximo, Marcello, Scipioni, Mario, et ceteris magnis imperatoribus, non solum propter virtutem, sed etiam propter fortunam, sæpius imperia mandata, atque exercitus esse commissos. Fuit enim profecto quibusdam summis viris quædam [64] ad amplitudinem et gloriam, et ad res magnas bene gerendas divinitus adjuncta fortuna: de hujus autem hominis felicitate, quo de nunc agimus, hac utar moderatione dicendi, non ut in illius potestate fortunam positam esse dicam, sed ut præterita meminisse, reliqua sperare videamur, ne aut invisa diis immortalibus oratio nostra, aut ingrata esse videa-
48 tur. Itaque non sum prædicaturus, Quirites, quantas ille
res domi militiæque, terra marique, quantaque felicitate gesserit: ut ejus semper voluntatibus non modo cives assenserint, socii obtemperarint, hostes obedierint, sed etiam venti tempestatesque obsecundarint. Hoc brevissime dicam, neminem umquam tam impudentem fuisse, [65] qui a diis immortalibus tot et tantas res tacitus auderet optare, quot et quantas dii immortales ad Cn. Pompeium detulerunt. quod ut illi proprium ac perpetuum sit, Quirites, cum communis salutis atque imperii, tum ipsius hominis causa (sicuti facitis) velle et optare debetis.

49 Quare cum et bellum ita necessarium sit, ut negligi non
b. possit; ita magnum, ut accuratissime sit administrandum; et cum ei imperatorem præficere possitis, in quo sit eximia belli scientia, singularis virtus, clarissima auctoritas, egregia fortuna; dubitabitis, Quirites, quin hoc tantum boni, quod vobis a diis immortalibus oblatum et datum est, in rempublicam conservandam atque amplificandam confera-

63 *de potestate deorum*] i. de re ea, quæ est tota in potestate deorum, ut cavendum sit, ne in ea plus homini tribuamus: sic bene explicat fortunam. Pro *homini* quidam *hominem* malunt. non male, sc. ut referatur ad *dicere*.

64 *ad amplitudinem et gloriam, et ad res* &c.] Edd. pr. semel tantum *ad* habent. Post alterum additum ante *res* in ed. Ald. bene, nam est alia forma dicendi: Grævius tertium, *ad gloriam* e Mss. Erf. et Dr. quod non imitatus sum, quia *amplitudo* et *gloria* sunt fere synonyma: et sunt duæ dicendi formæ, prima per substantiva, altera per phrasin, ut dicimus.

65 *qui a diis immort.*] Grævius addit *vobis* e Mss. Erf. Werd. non bene. sermo est de bonis Pompeii, amplitudine, gloria, rebus gestis, non populi R.

tis? Quodsi Romæ Cn. Pompeius privatus esset hoc tem- 17
pore; tamen ad tantum bellum is erat deligendus atque 50
mittendus. nunc, cum ad ceteras summas utilitates hæc quo-
que opportunitas adjungatur, ut in iis ipsis locis adsit, ut
habeat exercitum, ut ab iis, qui habent, accipere statim
possit; quid exspectamus? aut cur non, ducibus diis immor-
talibus, eidem, cui cetera summa cum salute reipublicæ
commissa sunt, hoc quoque bellum regium committimus?

At enim vir clarissimus, amantissimus reipublicæ, vestris 51
beneficiis amplissimis affectus, Q. Catulus; itemque sum-
mis ornamentis honoris, fortunæ, virtutis, ingenii præditus,
Q. Hortensius, ab hac ratione dissentiunt: quorum ego au-
ctoritatem apud vos multis locis plurimum valuisse, et va-
lere oportere confiteor; sed in hac causa, tametsi cognosci-
tis auctoritates contrarias virorum fortissimorum et clarissi-
morum, tamen, omissis auctoritatibus, ipsa re et ratione
exquirere possumus veritatem: atque hoc facilius, quod ea
omnia, quæ adhuc a me dicta sunt, iidem isti vera esse con-
cedunt, et necessarium bellum esse, et magnum, et in uno
Cn. Pompeio summa esse omnia. Quid igitur ait Hor- 52
tensius? Si uni omnia tribuenda sunt, unum dignissimum
esse Pompeium: sed ad unum tamen omnia deferri non
oportere. Obsolevit jam ista oratio, re multo magis quam
verbis refutata. Nam tu idem, Q. Hortensi, multa, pro
tua summa copia ac singulari facultate dicendi, et in senatu
contra virum fortem A. Gabinium, graviter ornateque di- p. 14.
xisti, cum is de uno imperatore contra prædones constituen- a.
do legem promulgasset: et ex hoc ipso loco permulta item
contra legem eam verba fecisti. Quid? tum, per deos im- 53
mortales! si plus apud populum Romanum auctoritas tua,
quam ipsius populi Romani salus et vera causa valuisset,
hodie hanc gloriam atque hoc orbis terræ imperium tenere-
mus? An tibi tum imperium esse hoc videbatur, cum po-
puli Romani legati, prætores, quæstoresque capiebantur?
cum ex omnibus provinciis commeatu, et privato, et publi-
co, prohibebamur? cum ita clausa erant nobis omnia maria,
ut neque privatam rem transmarinam, neque publicam jam
obire possemus? Quæ civitas antea umquam fuit, non dico 18
Atheniensium, quæ satis late quondam mare tenuisse dici- 54
tur, non Karthaginiensium, qui permultum classe mariti-
misque rebus valuerunt, non Rhodiorum, quorum usque ad
nostram memoriam disciplina navalis et gloria remansit:
quæ civitas umquam antea tam tenuis, quæ tam parva in-
sula fuit, quæ non portus suos, et agros, et aliquam partem
regionis atque oræ maritimæ per se ipsa defenderet? At
hercle aliquot annos continuos ante legem Gabiniam ille po-
pulus Romanus, cujus, usque ad nostram memoriam, no-

men invictum in navalibus pugnis permanserat, magna ac
multo maxima parte non modo utilitatis, sed dignitatis at-
55 que imperii caruit: nos, quorum majores Antiochum regem
classe Persenque superarunt, omnibusque navalibus pugnis
Karthaginienses, homines in maritimis rebus exercitatissi-
mos paratissimosque vicerunt, ii nullo in loco jam prædo-
nibus pares esse poteramus: [66] nos quoque, qui antea non
modo Italiam tutam habebamus, sed omnes socios in ulti-
mis oris auctoritate nostri imperii salvos præstare potera-
b. mus; tum, cum insula Delos tam procul a nobis in Ægeo
mari posita, quo omnes undique cum mercibus atque oneri-
bus commeabant, referta divitiis, parva, sine muro nihil ti-
mebat; iidem non modo provinciis, atque oris Italiæ mari-
timis, ac portubus nostris, sed etiam Appia jam via careba-
mus: et his temporibus non pudebat magistratus populi
Romani, in hunc ipsum locum [67] escendere, cum eum vobis
majores vestri exuviis nauticis et classium spoliis ornatum
19 reliquissent. Bono te animo tum, Q. Hortensi, populus
56 Romanus, et ceteros, qui erant in eadem sententia, dicere
existimavit ea, quæ sentiebatis: sed tamen in salute com-
muni idem populus Romanus dolori suo maluit, quam au-
ctoritati vestræ obtemperare. Itaque una lex, unus vir,
unus annus, non modo nos illa miseria ac turpitudine libera-
vit; sed etiam effecit, ut aliquando vere videremur omni-
57 bus gentibus ac nationibus terra marique imperare. Quo
mihi etiam indignius videtur obtrectatum esse adhuc, Gabi-
nio dicam, anne Pompeio, an utrique? (id quod est verius:)
ne legaretur A. Gabinius Cn. Pompeio expetenti ac postu-
lanti. Utrum ille, qui postulat legatum ad tantum bellum,
quem velit, idoneus non est, qui impetret, cum ceteri ad
expilandos socios diripiendasque provincias, quos voluerunt,
legatos eduxerint; an ipse, cujus lege salus ac dignitas po-
pulo Romano atque omnibus gentibus constituta est, expers
esse debet gloriæ ejus imperatoris atque ejus exercitus, qui
58 consilio ipsius atque periculo est constitutus? An C. Falci-
dius, Q. Metellus, Q. Cœlius Latiniensis, Cn. Lentulus,
quos omnes honoris causa nomino cum tribuni plebis fuis-
sent, anno proximo legati esse potuerunt: in hoc uno Ga-
binio sunt tam diligentes, qui in hoc bello, quod lege Ga-
p. 15. a. binia geritur, in hoc imperatore atque exercitu, quem [68] per

66 *nos quoque, qui* &c.] Non placet hoc *quoque:* non solet talem particulam addere Cicero in tali forma orationis: ante, *nos, quorum majores—ii —poteramus: nos, qui—iidem—*Igitur delendum esse arbitror.

67 *escendere*] Sic pro *ascendere* voluit edere Gruterus, ut fecit Grævius. recte.

68 *per se ipse constituit*] *Per se* intelligendum de lege ab ipso lata. Grævius dedit e Codd. Werd. Colon. *per vos*, sc. lege sua accipienda. *Ipse* bene convenit verbis *per se*, at *per vos* nullo modo, essetque, si *per vos* verum esset, delendum.

se ipse constituit, etiam præcipuo jure esse deberet? de quo legando spero consules ad senatum relaturos. qui si dubitabunt, aut gravabuntur; ego [69] me profiteor relaturum; neque me impediet cujusquam, Quirites, inimicum edictum, quo minus, fretus vobis, [70] vestrum jus beneficiumque defendam: neque, præter intercessionem, quidquam audiam; de qua (ut arbitror) isti ipsi, qui minantur, etiam atque etiam, [71] quid liceat, considerabunt. Mea quidem sententia, Quirites, unus A. Gabinius, belli maritimi rerumque gestarum auctor, comes Cn. Pompeio adscribitur; propterea quod alter uni id bellum suscipiendum vestris suffragiis detulit; alter delatum susceptumque confecit.

Reliquum est, ut de Q. Catuli auctoritate et sententia di- 20
cendum esse videatur. qui cum ex vobis quæreret, si in uno 59
Cn. Pompeio omnia poneretis, si quid eo factum esset, in quo spem essetis habituri; cepit magnum suæ virtutis fructum, ac dignitatis, cum omnes prope una voce, IN EO IPSO VOS SPEM HABITUROS ESSE dixistis. Etenim talis est vir, ut nulla res tanta sit ac tam difficilis, quam ille non et consilio regere, et integritate tueri, et virtute conficere possit. sed in hoc ipso ab eo vehementissime dissentio, quod, quo minus certa est hominum ac minus diuturna vita, hoc magis respublica, dum per deos immortales licet, frui debet
summi hominis vita atque virtute. At enim nihil novi fiat 60
contra exempla atque instituta majorum. Non dico hoc loco, majores nostros semper, in pace consuetudini, in bello utilitati paruisse; semper ad novos casus temporum, novorum consiliorum rationes accommodasse: non dicam, duo
bella maxima, Punicum et Hispaniense, ab uno imperatore b.
esse confecta: duas urbes potentissimas, quæ huic imperio maxime minabantur, Karthaginem atque Numantiam, ab eodem Scipione esse deletas: non commemorabo, nuper ita vobis patribusque vestris esse visum, ut in uno C. Mario spes imperii poneretur, ut idem cum Jugurtha, idem cum
Cimbris, idem cum Theutonis bellum administraret: in 61

69 *me prof. relaturum*, &c.] Nempe egressione relationis; de alia re a Consulibus facta. v. Clavem in *referre*. Quod ait, *nullius edictum* sibi impedimento futurum: id pertinet eo, quod Consules in edictis, quibus convocabant Senatum, solebant et poterant quædam præcipere de modo sententiarum dicendarum, ne quis v. c. egrederetur relationem, aut alio quo modo impediret confectionem ejus causæ, quæ relata esset.

70 *vestrum jus beneficiumque*] *Jus*, nempe in tribunis, ut ii non excludantur ab honore legationis anno a tribunatu proximo. *beneficium* i. honorem tribunatus et ejus jura.

71 *quid liceat*] Sic edd. pr. omnes. Aldus dedit *qui id liceat*. Mox neque *auctor* neque *socius* est in edd. pr. nec in Mss. quibusdam. Addidit utrumque primus Victorius. Pro *comes* e Ms. Grævius dedit *socius*, sed post *Cn. Pompeio*. Certe duo ejusmodi verba, ut *auctor* et *comes* vel *socius*, necessaria sunt. Sed *comes* magis placet quam *socius*: quod majus est, ut puto, quam pro legato.

ipso Cn. Pompeio, in quo novi constitui nihil vult Q. Catulus, quam multa sint nova, [72]summa Q. Catuli voluntate
21 constituta, recordamini. Quid enim tam novum, quam adolescentulum, privatum, exercitum difficili reipublicæ tempore conficere? confecit. huic præesse? præfuit. rem optime ductu suo gerere? gessit. Quid tam præter consuetudinem, quam homini peradolescenti, cujus a senatorio gradu ætas longe abesset, imperium atque exercitum dari? Siciliam permitti, atque Africam, bellumque in ea administrandum? fuit in his provinciis singulari innocentia, gravitate, virtute: bellum in Africa maximum confecit, victorum exercitum deportavit. Quid vero tam inauditum, quam equitem Romanum triumphare? at eam quoque rem populus Romanus non modo vidit, sed etiam [73]omni studio vi-
62 sendam et concelebrandam putavit. Quid tam inusitatum, quam ut, cum duo consules clarissimi fortissimique essent, eques Romanus ad bellum maximum formidolosissimumque pro consule mitteretur? missus est. quo quidem tempore, cum esset nonnemo in senatu, qui diceret, *Non oportere mitti hominem privatum pro consule;* L. Philippus dixisse dicitur, *Non se illum sua sententia pro consule, sed pro consulibus mittere.* Tanta in eo reipublicæ bene gerendæ spes constituebatur, ut duorum consulum munus unius adolescentis virtuti committeretur. Quid tam singulare, quam ut ex senatusconsulto legibus solutus, consul ante fieret, quam ullum alium [74]magistratum per leges capere licuisset? quid tam incredibile, quam ut iterum eques Romanus ex senatusconsulto trium-
p. 16. pharet? quæ in omnibus hominibus nova post hominum
a. memoriam constituta sunt, ea tam multa non sunt, quam
63 hæc, quæ in hoc uno homine vidimus. Atque hæc tot exempla, tanta, ac tam nova, profecta sunt in eundem hominem [75]a Q. Catuli atque a ceterorum ejusdem dignitatis amplissimorum hominum auctoritate.

22 Quare videant, ne sit periniquum et non ferendum, illorum auctoritatem de Cn. Pompeii dignitate a vobis com-

72 *summa Q. Catuli voluntate*] Sic pro *summaque C. v.* Grævius e Ms. Erf. edidit. recte. sæpe pronomen hoc in *que* mutatum, supra vidimus: nec copula hic locum habet.

73 *omni studio vis. et concelebrandam p.*] Addidi cum Grævio *et concel.* quod et Grutero e Ms. Colon. placebat, et melius explet aures. at servavi *omni*, cum ille dederit ex illo et Erf. libro *omnium.* Nam non est hic sensus, populum voluisse multos esse spectatores illius triumphi: hoc dici in tali re non solet. Sensus est: non modo vidit, sed etiam studiose et frequenter spectavit; quod sic oblique melius et numerosius more Ciceronis exprimitur.

74 *magistratum per leges capere lic.*] Cepit se. anno 33. Quæsturæ annus legitimus, ut hodie satis constat, fuit annus tricesimus: ædilitatis 38. Si verum Cicero dixit, quæsturam magistratum non putavit, sed primum magistratum ædilitatem.

75 *a Q. Catuli*] pro a *Q. Catulo* bene e Ms. Erf. dedit Grævius: ut quisque facile sentiat.

probatam semper esse: vestrum ab illis de eodem homine
judicium, populique Romani auctoritatem improbari: præ-
sertim cum jam suo jure populus Romanus in hoc homine
suam auctoritatem vel contra omnes, [76]qui dissentiunt, pos-
sit defendere: propterea quod, istis reclamantibus, vos
unum illum ex omnibus delegistis, quem bello prædonum
præponeretis. Hoc si vos temere fecistis, et reipublicæ pa- 64
rum consuluistis; recte isti studia vestra suis consiliis regere
conantur: sin autem vos plus tum in republica vidistis; vos,
his repugnantibus, per vosmetipsos dignitatem huic impe-
rio, salutem orbi terrarum attulistis: aliquando isti princi-
pes, et sibi, et ceteris, populi Romani universi auctoritati
parendum esse fateantur. Atque in hoc bello Asiatico et
regio, non solum militaris illa virtus, quæ est in Cn. Pom-
peio singularis, sed aliæ quoque virtutes animi multæ et
magnæ requiruntur. Difficile est in Asia, Cilicia, Syria,
regnisque interiorum nationum ita versari vestrum imperato-
rem, ut nihil aliud, quam de hoste ac de laude, cogitet. de-
inde etiamsi qui sunt pudore ac temperantia moderatiores:
tamen eos esse tales, propter multitudinem cupidorum ho-
minum nemo arbitratur. Difficile est dictu, Quirites, quan- 65
to in odio simus apud exteras nationes, propter eorum, quos
ad eas per hos annos cum imperio misimus, injurias ac libi- b.
dines. Quod enim fanum putatis in illis terris nostris ma-
gistratibus religiosum, quam civitatem sanctam, quam do-
mum satis clausam ac munitam fuisse? urbes jam locuple-
tes ac copiosæ requiruntur, quibus causa belli propter diri-
piendi cupiditatem inferatur. Libenter hæc coram cum Q. 66
Catulo et Q. Hortensio disputarem, summis et clarissimis
viris. noverunt enim sociorum vulnera: vident eorum cala-
mitates: querimonias audiunt. Pro sociis vos contra hostes
exercitum mittere putatis, an hostium simulatione, contra
socios atque amicos? quæ civitas est in Asia, quæ non mo-
do imperatoris, aut legati, sed unius tribuni militum ani-
mos ac spiritus capere possit? Quare, etiamsi quem habetis, 23
qui collatis signis, exercitus regios superare posse videatur:
tamen, nisi erit idem, qui se a pecuniis sociorum, qui ab
eorum conjugibus ac liberis, qui ab ornamentis fanorum at-
que oppidorum, qui ab auro gazaque regia, manus, oculos,
animum cohibere possit; non erit idoneus, qui ad bellum
Asiaticum regiumque mittatur. Ecquam putatis civitatem 67
pacatam fuisse, quæ locuples sit? ecquam esse locupletem,
quæ istis pacata esse videatur? Ora maritima, Quirites, Cn.
Pompeium non solum propter rei militaris gloriam, sed et-

76 *qui dissentiunt*] An *dissentiant?*

iam propter animi continentiam requisivit. [77] Videbat enim populum R. non locupletari quotannis pecunia publica, præter paucos; neque nos quidquam aliud assequi classium nomine, nisi ut, detrimentis accipiendis, majore affici turpitudine videremur. Nunc, qua cupiditate homines in provincias, [78] quibus jacturis, quibus conditionibus proficiscantur, ignorant videlicet isti, qui ad unum deferenda esse omnia non arbitrantur? quasi vero Cn. Pompeium non cum suis virtutibus, tum etiam alienis vitiis magnum esse videa-
68 mus. Quare nolite dubitare, quin huic uni credatis omnia,
p. 17. a. qui [79] inter annos tot unus inventus sit, quem socii in urbes suas cum exercitu venisse gaudeant. Quodsi auctoritatibus hanc causam, Quirites, confirmandam putatis: est vobis auctor, vir bellorum omnium maximarumque rerum peritissimus, P. Servilius: cujus tantæ res gestæ terra marique exstiterunt, ut, cum de bello deliberetis, auctor vobis gravior esse nemo debeat: est C. Curio, summis vestris beneficiis, maximisque rebus gestis, summo ingenio et prudentia præditus: est Cn. Lentulus, in quo omnes, pro amplissimis vestris honoribus, summum consilium, summam gravitatem esse cognoscitis: est C. Cassius, integritate, virtute, constantia singulari. Quare [80] videte, ut horum auctoritatibus, illorum orationi, qui dissentiunt, respondere posse videamur.

24 Quæ cum ita sint, C. Manili, primum istam tuam et le-
69 gem, et voluntatem, et sententiam laudo, vehementissimeque comprobo: deinde te hortor, ut, auctore populo Romano, maneas in sententia, neve cujusquam vim aut minas pertimescas. Primum in te satis esse animi perseverantiæque arbitror: deinde cum tantam multitudinem cum tanto

77 *Videbat enim populum R. non locupl.*] Omnes edd. veteres *populus R.* pro quo male in edd. posteriores venit: *v. e. pratores locupl.* quod et Gruterus servavit. Grævius vetus restituit. Sed tamen adhuc vitii quid inesse puto. Nam *videbat enim* referatur ad præcedentia necesse est, ad oram maritimam. Legendum est *populum Rom.* ut Hotom. et Lamb. voluere et edidit Brutus: idque secuti sumus. Fuit per compendium scriptum P. R. unde *prætores* natum, ut alibi, aut *Po. Ro.* ut in ed. Br. Ora maritima videbat, tantum paucos de populo R. locupletari, qui cum imperio mitterentur; eos autem nihil bello gerendo efficere, nisi &c. Turbavit homines modus loquendi, non nimis frequens, sed bene latinus *non locupl. populum præter paucos.*

78 *quibus jacturis et cond.*] v. Clav. in his verbis.

79 *inter annos tot*] Grævio placet Schotti conjectura *inter tot* sc. imperatores. Sed et ipsum *inter tot* nimis abruptum est, et ellipsis durior. *Inter tot annos* est per tot annos, quod est et in Or. Quintiana, nec esse debet latinis auribus insolens, ut Grævio visum est.

80 *videte, ut—videamur*] Grævius e vestigiis Cod. Franc. conjicit *videamini.* Sed utcunque legam, hæreo in hac phrasi et sententia. Nam *videte, ut respondere possimus* vel *possitis*, est, vereor, ut possimus vel possitis: quod est, respondere non possumus, vel potestis: Sed id est alienum. Nec ea difficultas tollitur lectione edd. ut Med. Junt. Vict. &c. quæ habent *num:* nam et sic negativus sensus est.

studio adesse videamus, [81] quantam nunc iterum in eodem
homine præficiendo videmus: quid est, quod aut de re, aut
de perficiendi facultate dubitemus? Ego autem, quidquid
in me est studii, consilii, laboris, ingenii, quidquid hoc be-
neficio populi Romani, atque hac potestate prætoria, quid-
quid auctoritate, fide, constantia possum; id omne ad hanc
rem conficiendam, tibi et populo Romano polliceor ac de-
fero. Testorque omnes deos, et eos maxime, qui huic loco 70
temploque præsident, qui omnium mentes eorum, qui ad
rempublicam adeunt, maxime perspiciunt, me hoc neque
rogatu facere cujusquam, neque quo Cn. Pompeii gratiam b.
mihi per hanc causam conciliari putem, neque quo mihi ex
cujusquam amplitudine, aut præsidia periculis, aut adju-
menta honoribus quæram: propterea quod pericula facile,
ut hominem præstare oportet, innocentia [82] tecti repelle-
mus: honores autem neque ab uno, neque ex hoc loco, sed
eadem nostra illa laboriosissima ratione vitæ, si vestra vo-
luntas feret, consequemur. Quamobrem, quidquid in hac 71
causa mihi susceptum est, Quirites, id omne me reipublicæ
causa suscepisse confirmo: tantumque abest, ut aliquam
bonam gratiam mihi quæsisse videar, ut multas etiam simul-
tates partim obscuras, partim apertas intelligam, mihi non
necessarias, vobis non inutiles, suscepisse. Sed ego me hoc
honore præditum, tantis vestris beneficiis affectum, statui,
Quirites, vestram voluntatem, et reipublicæ dignitatem, et
salutem provinciarum atque sociorum, meis omnibus com-
modis et rationibus præferre oportere.

81 *quantam nunc iterum—videmus*] Sic bene e Mss. restituit Grævius, ut et placebat Grutero, qui tamen non intulit in textum. Vulgo *non—vidimus*, sine sensu.

82 *tecti repellemus*] Pro *pellemus* bene e Ms. Erf. Grævius. Statim post reposui *honores*, pro *honorem*, ut est in edd. Junt. Vict. P. Manut. R. Steph. &c. Frustra Gruterus et Grævius unum Consulatum Ciceroni superfuisse, adeoque honorem, non honores. Nam et ante sunt *adjumenta honoribus*, iisque hoc loco *honores* respondent. Et notum satis est, *honores* etiam de singulis magistratibus dici, quod Grævius ipse defendit ad or. pro Flacc. 1. Non semper quidem *honores*, sed etiam *honor* dicitur, sed cum de certo gradu nominatim dicitur, ut mox, *me hoc honore præditum*, sc. præturæ. v. Clav. in h. v.

p. 18. a.

# M. TULLII CICERONIS

PRO

# A. CLUENTIO AVITO.

## ORATIO QUARTADECIMA.

### ARGUMENTUM.

*Sassia quædam, Cluentii mater, improbi mulier ingenii, libidinis effrenatæ, post binas nuptias, unas patris Cluentii, alteras A. Aurii Melini, generi sui, quem cum filia divortium facere coëgit, postremo nupsit Statio Albio Oppianico, qui Melinum ejus virum occiderat. Hic cum intelligeret, Cluentium nondum testamentum fecisse, eoque mortuo bona ejus omnia ad matrem esse ventura, incensus avaritia, veneno eum tollere decrevit. Ea re cognita, duobusque præjudiciis jam probata, primum Scamandri damnatione, cujus in manibus venenum deprehensum fuerat, deinde C. Fabritii, qui Cleophanti, quo Cluentius medico utebatur, servum Diogenem ad venenum dandum spe et præmio sollicitaverat: Oppianicum Cluentius de veneficio accusavit: qui cum damnatus esset, defensor Oppianici L. Quinctius Tribunus pl. quotidianis concionibus rem in invidiam adduxit, cum diceret, pecuniam in judicio esse versatam: et cum incertum esset, a qua parte esset profecta; populus Romanus non credidit, ab Oppianico datam, quia damnatus erat: et errore multorum in falso crimine Cluentius fuit: cum Oppianicus C. Ælio Staleno DC millia H-S pro numero judicum, qui corrumpendi essent, dedisset, qui eam pecuniam interceperat et judicibus eam ante judicium petentibus, se ab Oppianico destitutum dixerat, unde ipsi eo cupidius Oppianicum damnabant. Eo postea crimine, et Stalenus ipse, et cum eo Bulbus, Gutta, Popillius, aliique ejusdem affines culpæ judices damnati sunt. Annis quinque post damnationem, cum Oppianicus in exsilio periisset, uxor Sassia moliri cœpit insidias filio, quod ejus consilio diceret per M. Asellium quendam viro suo venenum in pane datum, et cum de servis quæstione habita, nihil esset repertum: rursus eadem, triennio post, adolescenti Oppianico filia collocata, impulit eum ad filium de veneficio accusandum. is actore usus est L. Attio Pisaurensi: contra quem prætor Cicero Cluentium defendit. Acta causa est ad Q. Voconium Nasonem, qui de veneficiis prætor quasivit, Lepido et Tullo Coss. et quidem a Cicerone solo, veteri more v. c. 70.*

1 ANIMADVERTI, judices, omnem accusatoris orationem,
1 in duas divisam esse partes: quarum altera mihi niti et magnopere confidere videbatur invidia jam inveterata judicii Juniani: altera tantummodo consuetudinis causa timide et diffidenter attingere rationem veneficii criminum; qua de re lege est hæc quæstio constituta. Itaque mihi certum est, hanc eandem distributionem invidiæ et crimi-

num, sic in defensione servare, ut omnes intelligant, nihil
me nec subterfugere voluisse reticendo, nec obscurare di-
cendo. Sed cum considero, quomodo mihi in utraque re 2
sit elaborandum, altera pars, ea quæ propria est judicii ve-
stri, et legitimæ veneficii quæstionis, per mihi brevis et non
magnæ in dicendo contentionis fore videtur: altera autem,
quæ procul a judicio remota est, quæ concionibus seditiose
concitatis accommodatior est, quam tranquillis moderatis-
que judiciis, [1] perspicio, quantum in agendo difficultatis, et
quantum laboris sit habitura. Sed in hac tanta difficultate 3
illa me res tamen, judices, consolatur, quod vos de crimini-
bus sic audire consuestis, ut eorum omnem dissolutionem
ab oratore quæratis: ut non existimetis, plus vos ad salu-
tem reo largiri oportere, quam quantum defensor, purgandis
criminibus, consequi, et dicendo probare potuerit. De in-
vidia autem sic inter vos disceptare debetis, ut non, quid di-
catur a nobis, sed quid oporteat dici, consideretis. Agitur
enim in criminibus, A. Cluentii proprium periculum: in in-
vidia, causa communis. Quamobrem alteram partem causæ b.
sic agemus, ut vos doceamus: alteram sic, ut oremus. in
altera, diligentia vestra nobis adjungenda est: in altera, fi-
des imploranda. nemo est enim, qui invidiæ, sine vestro, ac
sine talium virorum subsidio possit resistere. Equidem quod 4
ad me attinet, quo me vertam, nescio. negem fuisse illam
infamiam judicii corrupti? negem illam rem agitatam in
concionibus? jactatam in judiciis? commemoratam in sena-
tu? evellam ex animis hominum tantam opinionem? tam
penitus insitam? tam vetustam? non est nostri ingenii: ve-
stri auxilii est, judices, hujus innocentiæ sic in hac calami-
tosa fama, quasi in aliqua perniciosissima flamma, atque in
communi incendio subvenire. Etenim sicut aliis in locis 2
parum firmamenti et parum virium [2] veritas habet: sic in 5
hoc loco falsa invidia imbecilla esse debet. Dominetur in
concionibus, jaceat in judiciis: valeat in opinionibus a ser-
monibus imperitorum, ab ingeniis prudentium repudietur:
vehementes habeat repentinos impetus, spatio interposito
et causa cognita consenescat. denique illa definitio judicio-

1 *perspicio, quantum* &c.] Sic edd. pr. omnes, item Mss. itaque vulgato *prospicio* prætuli, quod Aldus induxit. Et *perspicio* aptius est rei, quæ intelligendo cognoscitur, quia ex natura sua judicatur, quam *prospicio*, quod ad eventus fortuitos pertinet.

2 *veritas habet*] *Veritas* esse dicitur Faerni conjectura, quæ defensa Victorio V. L. 24, 2. in Mss. etiam reperta sit. Sed jam ed. 1471. habet *veritas*. Edd. ceteræ vett. consensu *falsitas*: quod nec latinum est, nec formæ orationis aptum. dixisset post: *sic et in h. l.* aut potius, *si in aliis locis* &c. *in h. l. multo magis* &c. Loca, in quibus veritas parum valet, sunt conciones, sermones imperitorum. Particulæ comparativæ fecere, ut *veritas* aliena ab h. l. videretur, et ei *falsitas* substitueretur, quæ *falsæ invidiæ* responderet: sed eæ etiam in comparatione contrariorum usurpantur.

rum æquorum, quæ nobis a majoribus tradita est, retinea-
tur: ut in judiciis et sine invidia culpa plectatur, et sine
6 culpa invidia ponatur. Quamobrem a vobis, judices, ante-
quam de ipsa causa dicere incipio, hæc postulo: primum
id, quod æquissimum est, ut ne quid huc præjudicati afferatis.
etenim non modo auctoritatem, sed etiam nomen judi-
cum amittemus, nisi hic ex ipsis causis judicabimus, ac si
ad causas judicia jam facta domo deferemus. deinde si quam
opinionem jam vestris mentibus comprehendistis, si eam ra-
tio convellet, [3] si oratio labefactabit, si denique veritas ex-
torquebit: ne repugnetis, eamque animis vestris aut liben-
p. 19. tibus aut æquis remittatis. tum autem, cum ego unaqua-
a. que de re dicam, et diluam, ne ipsi, quæ contraria sunt, ta-
citi cogitationi vestræ subjiciatis: sed ad extremum exspe-
ctetis, et me meum dicendi ordinem servare patiamini:
cum peroraro, tum, si quid erit præteritum, a me requira-
3 tis. Ego me, judices, ad eam causam accedere, quæ jam
7 per annos octo continuos ex contraria parte audiatur, atque
ipsa opinione hominum tacita prope convicta atque damnata
sit, facile intelligo: sed, si quis mihi deus vestram ad me
audiendum benivolentiam conciliarit; efficiam profecto, ut
intelligatis, nihil esse homini tam timendum, quam invi-
diam: nihil innocenti, suscepta invidia, tam optandum,
quam æquum judicium, quod in hoc uno denique falsæ in-
famiæ finis aliquis atque exitus reperiatur. Quamobrem
magna me spes tenet, si ea, quæ sunt in causa, explicare,
atque omnia dicendo consequi potuero, hunc locum conses-
sumque vestrum, quem illi horribilem A. Cluentio ac formi-
dolosum fore putaverunt, eum tandem ejus fortunæ miseræ
8 multumque jactatæ portum ac perfugium futurum. Tametsi
permulta sunt, quæ mihi, antequam de causa dicam, de com-
munibus invidiæ periculis dicenda esse videantur: tamen,
ne diutius oratione mea suspensa exspectatio vestra tenea-
tur, aggrediar ad crimen cum illa deprecatione, judices, qua
mihi sæpius utendum esse intelligo, sic ut me audiatis, qua-
si hoc tempore hæc causa primum dicatur, sicuti dicitur;
non quasi sæpe jam dicta et numquam probata sit. Hodi-
erno enim die primum veteris istius criminis diluendi pote-
stas est data: ante hoc tempus error in hac causa atque in-
vidia versata est. Quamobrem dum multorum annorum ac-
b. cusationi breviter dilucideque respondeo, quæso, ut me, ju-
4 dices, sicuti facere instituistis, benigne attenteque audiatis.
9 Corrupisse dicitur A. Cluentius judicium pecunia, quo

3 *si oratio labef.*] Sic cum Lambino e Ms. S. Victoris rescripsi pro *ratio:* nam nullo modo credere possum, Ciceronem bis *ratio* dedisse: et sic est bella gradatio.

inimicum suum innocentem, Statium Albium, condemna-
ret. Ostendam, judices, primum, quoniam caput illius
atrocitatis atque invidiæ fuit, innocentem pecunia circum-
ventum, neminem umquam majoribus criminibus, graviori-
bus testibus esse in judicium vocatum; deinde ea de eo
præjudicia esse facta ab ipsis judicibus, a quibus condemna-
tus est, ut non modo ab iisdem, sed ne ab aliis quidem ullis,
absolvi ullo modo posset. Cum hæc docuero, tum illud
ostendam, quod maxime requiri intelligo, judicium illud
pecunia esse tentatum, non a Cluentio, sed contra Cluen-
tium: faciamque, ut intelligatis, in tota illa causa quid
res ipsa tulerit, quid error affinxerit, quid invidia con-
flarit.

Primum igitur illud est, ex quo intelligi possit, debuisse 10
Cluentium magnopere causæ confidere, quod certissimis
criminibus et testibus fretus ad accusandum descenderit.
Hoc loco faciendum mihi, judices, est, ut vobis breviter
illa, quibus Albius condemnatus est, crimina exponam. Abs
te peto, Oppianice, ut me invitum de patris tui causa dicere
existimes, adductum fide atque officio defensionis. Etenim
tibi si in præsentia satisfacere non potuero, tamen multæ
mihi ad satisfaciendum reliquo tempore facultates dabun-
tur: Cluentio nisi nunc satisfecero, postea mihi satisfacien-
di potestas non erit. Simul et illud quis est, qui dubitare
debeat, contra damnatum et mortuum, pro incolumi et
vivo dicere: cum illi, in quem dicitur, damnatio omne igno-
miniæ periculum jam abstulerit, mors vero etiam doloris?
huic autem, pro quo dicitur, nihil possit offensionis acce-
dere sine acerbissimo animi sensu ac dolore, et sine summo p. 20.
dedecore vitæ ac turpitudine? Atque, ut intelligatis, Clu- a.
entium non accusatorio animo, non ostentatione aliqua aut 11
gloria adductum, sed nefariis injuriis, quotidianis insidiis,
proposito ante oculos vitæ periculo, nomen Oppianici de-
tulisse, paullo longius exordium rei demonstrandæ repetam:
quod quæso, judices, ne moleste patiamini. Principiis enim
cognitis, multo facilius extrema intelligetis.

A. Cluentius Avitus fuit, pater hujusce, judices, homo 5
non solum municipii Larinatis, ex quo erat, sed etiam re-
gionis illius et vicinitatis, virtute, existimatione, nobilitate
facile princeps. Is cum esset mortuus, Sulla et Pompeio
consulibus, reliquit hunc annos XV natum, grandem autem
et nubilem filiam: quæ brevi tempore post patris mortem
nupsit A. Aurio Melino, consobrino suo, adolescenti in pri-
mis, ut tum habebatur, inter suos et honesto et nobili. Cum 12
essent hæ nuptiæ plenæ dignitatis, plenæ concordiæ, repen-
te est exorta mulieris importunæ nefaria libido, non solum

dedecore, [4] verum etiam scelere conjuncta. Nam Sassia, mater hujus Aviti, (mater enim a me, [5] nominis causa, tametsi in hunc hostili odio et crudelitate est, mater, inquam, appellabitur: neque umquam illa ita de suo scelere et immanitate audiet, ut naturæ nomen amittat. quo enim ipsum nomen amantius indulgentiusque maternum, hoc illius matris, quæ multos jam annos, et nunc cum maxime filium interfectum cupit, singulare scelus, majore odio dignum esse ducetis.) Ea igitur mater Aviti, Melini illius adolescentis, generi sui, contra quam fas erat, amore capta, primo, neque id ipsum diu, quoquo modo poterat, [6] in illa cupiditate continebatur; deinde ita flagrare cœpit amentia, sic inflammata ferri libidine, ut eam non pudor, non pudicitia, non pietas, non macula familiæ, non hominum fama, non filii do-
b. lor, non filiæ mœror a cupiditate revocaret. Animum ado-
13 lescentis, nondum consilio ac ratione firmatum, pellexit iis omnibus rebus, quibus illa ætas capi ac deliniri potest. Filia, quæ non solum illo communi dolore muliebri in ejusmodi viri injuriis angeretur, sed nefarium matris pellicatum ferre non posset, de quo ne queri quidem sine scelere se posse arbitraretur, ceteros sui tanti mali ignaros esse cupiebat: in hujus amantissimi sui fratris manibus et gremio, mœrore et
14 lacrymis consenescebat. Ecce autem subitum divortium: quod solatium malorum omnium fore videbatur. Discedit a Melino Cluentia: ut in tantis injuriis, non invita: ut a viro, non libenter. Tum vero illa egregia ac præclara mater, palam exsultare lætitia, ac triumphare gaudio cœpit, victrix filiæ, non libidinis. Itaque diutius suspicionibus obscuris lædi famam suam noluit: lectum illum genialem, quem biennio ante filiæ suæ nubenti straverat, in eadem domo sibi ornari et sterni, expulsa atque exturbata filia, jubet. Nubit genero socrus, [7] nullis auspicibus, nullis au-

4 *verum etiam scelere conjuncta*] Sic pro *convincta*, quod nullum sensum habet, dedi ex edd. pr. e quo factum in ed. Ald. *conjucta*, inde a Vict. P. Man. &c. *convicta*. Gruterus e Mss. suis dedit *convincta*, quod sensum commodum non habet. Miror Grævium in *conjuncta* hæsisse.

5 *nominis causa*] i. quia nomen illud vim habebit aliquam, de qua et post dicit; sive, nomine tenus. Sed mihi interdum hoc suspectum et insititium visum est. Efficacior fuerit oratio, si abfuerit.

6 *neque in illa c. c.*] Delevi cum Grævio *neque*, quod non est in edd. ante Gruterum, et sine dubio operarum vitio irrepsit. Ed. 1471. habet *nulla*.

7 *nullis auspicibus—funestis o. o. omnibus*] Sic edidi ex ed. R. et Br. Ceteræ edd. variant: ed. 1471. Med. habent modo *funestis ominibus*: ed. 1480. *funestis omnibus*. Ald. *f. ominibus omnium*, quod in seqq. fluxit, usque ad Grævium, qui delevit *omnium*. Similiter variant Mss. Lectio, quam restitui, est efficacissima omnium. Sic Terentius: *uno ore omnes omnia bona dicere*. *Omnia omnino* etiam alibi legere me memini. Pro *auspicibus* Aldus dedit *auspiciis*, quod et in alias edd. venit.

ctoribus, funestis ominibus omnium omnibus. O mulieris 6
scelus incredibile, et, præter hanc unam, in omni vita inau- 15
ditum! o libidinem effrenatam et indomitam! o audaciam singularem! non timuisse, si minus vim deorum, hominumque famam, at illam ipsam noctem facesque illas nuptiales? non limen cubiculi? non cubile filiæ? non parietes denique ipsos, superiorum testes nuptiarum? perfregit ac prostravit omnia cupiditate ac furore: vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia. Tulit hoc [8] commune dedecus 16
jam familiæ, cognationis, nominis, graviter filius: augebatur autem ejus molestia quotidianis querimoniis et assiduo fletu sororis: statuit tamen nihil, sibi in tantis injuriis ac tanto scelere matris, gravius faciendum, quam ut illa matre ne uteretur: ne, quam videre sine summo animi dolore non poterat, ea si matre uteretur, non solum videre, sed etiam p. 21. a.
probare suo judicio putaretur.

Initium quod huic cum matre fuerit simultatis, audistis. 17
pertinuisse hoc ad causam, tunc, cum reliqua cognoveritis, intelligetis. nam illud me non præterit, cujusmodicumque mater sit, tamen in judicio filii de turpitudine parentis dici vix oportere. non essem ad ullam causam idoneus, judices, si hoc, quod in communibus hominum sensibus atque in ipsa natura positum atque infixum est, id ego, cum ad amici pericula depellenda adhiberer, non viderem. Facile intelligo, non modo reticere homines parentum injurias, sed etiam animo æquo ferre oportere. Sed ego ea, quæ ferri possunt, ferenda: quæ taceri, tacenda esse arbitror. Nihil 18
in vita vidit calamitatis A. Cluentius, nullum periculum mortis adiit, nihil mali timuit, quod non totum a matre esset [9] conflatum et perfectum. quæ hoc tempore sileret omnia, atque ea, si oblivione non posset, tamen taciturnitate sua tecta esse pateretur: [10] sed ea vero sic agit, ut prorsus reticere nullo modo possit. Hoc enim ipsum judicium, hoc periculum, illa accusatio, omnis testium copia, quæ futura est, a matre initio est adornata, a matre hoc tempore instruitur, atque omnibus ejus opibus et copiis comparatur: ipsa denique nuper Larino, hujus opprimendi causa, Romam advolavit. Præsto est mulier audax, pecuniosa, crudelis: instituit accusatores, [11] instruit testes: squalore hu-

8 *commune dedecus jam familiæ*] Non bene Grævius delevit *jam* e Ms. Fr. ut supervacuum. Sensus est: dedecus, quod jam commune esset f. c. nempe post illas nuptias.

9 *conflatum et perfectum*] Ita edd. 1471. 1480. Ald. &c. Ceteræ, ut pr. Med. *profectum*, quod dein recentiores secutæ sunt. illud verum. *profectum* post *conflatum* languet.

10 *sed ea vero sic agit*] Ed. pr. *sed vero sic agitur.* Mox *illa accusatio* Guilielmius pro glossa habebat; bene, ut opinor.

11 *instruit testes*] Grævius malebat et hic *instituit*, ut habent libri quidam. Sed et ante est *adornata est, instruitur.*

jus et sordibus lætatur: exitium exoptat: sanguinem suum
profundere omnem cupit, dummodo profusum hujus ante
videat. Hæc nisi omnia perspexeritis in causa, temere a
nobis illam appellari putatote: sin autem erunt et aperta et
b. nefaria, Cluentio ignoscere debetis, quod hæc a me dici
7 patiatur: mihi ignoscere non deberetis, si tacerem. Nunc
19 jam summatim exponam, quibus criminibus Oppianicus
damnatus sit: ut et constantiam A. Cluentii, et rationem
accusationis perspicere possitis. Ac primum causa accusandi quæ fuerit, ostendam: ut id ipsum A. Cluentium vi et necessitate coactum fecisse videatis.

20 Cum manifesto venenum deprehendisset, quod vir matris Oppianicus ei paravisset; et res non conjectura, sed oculis ac manibus teneretur, neque in causa ulla dubitatio posset esse: accusavit Oppianicum. quam constanter, et quam diligenter, postea dicam: nunc hoc scire vos volui, nullam huic aliam accusandi causam fuisse, [12] nisi uti propositum vitæ periculum et quotidianas capitis insidias hac una ratione vitaret. Atque, ut intelligatis, his accusatum esse criminibus Oppianicum, ut neque accusator timere, neque reus sperare debuerit: pauca vobis illius judicii crimina exponam; quibus cognitis, nemo vestrûm mirabitur, illum, diffidentem rebus suis, ad Stalenum atque ad pecuniam confugisse.

21 Larinas quædam fuit Dinea, socrus Oppianici: quæ filios habuit M. et Numerium Aurios, et Cn. Magium, et filiam Magiam, nuptam Oppianico. M. Aurius adolescentulus, bello Italico captus apud Asculum, in Q. Sergii senatoris, ejus, qui inter sicarios damnatus est, manus incidit, et apud eum fuit in ergastulo. Numerius autem Aurius frater, mortuus est, heredemque Cn. Magium, fratrem suum, reliquit. Postea Magia, uxor Oppianici, mortua est: postremo unus, qui reliquus erat Dineæ filius, Cn.
Magius, est mortuus. Is fecit heredem illum adolescentem
Oppianicum, sororis suæ filium, eumque partiri cum Dinea
p. 22. matre jussit. interim venit index ad Dineam, neque obscu-
a. rus, neque incertus, qui nuntiaret ei, filium ejus, M. Au-
22 rium, vivere, et in agro Gallico esse in servitute. Mulier,
amissis liberis, cum unius filii recuperandi spes esset ostentata, omnes suos propinquos, filiique sui necessarios convocavit, et ab iis flens petivit, ut negotium susciperent, adolescentem investigarent, sibi restituerent eum filium, [13] quem tantum unum ex multis fortuna reliquum esse vo-

12 *nisi uti—hac una ratione*] Ed. 1480. Junt. *nisi ut*. Tum *una* mihi videtur hic nullam vim habere.

13 *quem tantum unum*] Melius *tantum* abesset. Libri quidam scr. et edd. *quem tum unum*. non bene. quidam et *tandem*.

luisset. Hæc cum agere instituisset, oppressa morbo est. itaque testamentum fecit ejusmodi, ut illi filio H-S ccccıↄↄↄↄ millia legaret, heredem institueret eundem illum Oppianicum, nepotem suum. [14] atque his diebus paucis est mortua. propinqui tamen illi, quemadmodum viva Dinea instituerant, ita, mortua illa, ad investigandum Aurium cum eodem illo indice in agrum Gallicum profecti sunt. Interim Oppianicus, ut erat, sicuti multis ex rebus reperie- 8
tis, singulari scelere et audacia, per quendam Gallicanum, 23
familiarem suum, primum illum indicem pecunia corrupit: deinde ipsum Aurium, non magna jactura facta, tollendum interficiendumque curavit. Illi autem, qui erant ad propinquum investigandum et recuperandum profecti, litteras Larinum ad Aurios, illius adolescentis propinquos, suosque necessarios, mittunt; sibi difficilem esse investigandi rationem, quod intelligerent indicem ab Oppianico esse corruptum. Quas litteras A. Aurius, vir fortis et experiens, et domi nobilis, M. illius Aurii propinquus, in foro, palam, multis audientibus, cum adesset Oppianicus, recitat, et clarissima voce, se nomen Oppianici, si interfectum M. Aurium comperisset, delaturum esse testatur. Interim 24
brevi tempore illi, qui erant in agrum Gallicum profecti, Larinum revertuntur: interfectum esse M. Aurium renuntiant. Animi non solum propinquorum, sed etiam omnium Larinatium odio Oppianici, et illius adolescentis misericor- b.
dia, commoventur. Itaque cum A. Aurius, qui antea denuntiarat, clamore hominem ac minis insequi cœpisset: Larino profugit, et se in castra clarissimi viri, Q. Metelli, contulit. Post illam fugam, et sceleris et conscientiæ te- 25
stem, numquam se judiciis, numquam legibus, [15] numquam inermem inimicis committere ausus est: sed per illam L. Sullæ vim atque victoriam, Larinum in summo timore omnium cum armatis advolavit: quatuor viros, quos municipes fecerant, sustulit: se a Sulla, et alios præterea tres, factos esse dixit: et ab eodem sibi esse imperatum, ut Aurium illum, qui sibi delationem nominis, et capitis periculum ostentarat, et alterum Aurium, et ejus C. filium, et Sex. Virbium, quo sequestre in illo indice corrumpendo dicebatur esse usus, proscribendos interficiendosque curaret. Itaque, illis crudelissime interfectis, non mediocri ab eo ceteri proscriptionis et mortis metu terrebantur. His rebus in causa judicioque patefactis, quis est, qui illum absolvi

14 *atque his diebus p.*] Suspectum mihi est *his*, quod esset *proximis*, et referretur ad tempus præsens, quod est contra rem.

15 *nunquam inermem inimicis*] Intell. e superioribus *se*. refertur ad sequentia. Sed ed. 1480. habet *in Larinum*, quod et in Ms. reperit Sylvanus. Ms. Fr. conjungit utrumque.

9 potuisse arbitraretur? Atque hæc parva sunt: cognoscite
reliqua: ut non aliquando condemnatum esse Oppianicum,
sed aliquandiu incolumem fuisse miremini.

26 Primum videte hominis audaciam. Sassiam in matri-
monium ducere, Aviti matrem, illam, cujus virum A. Au-
rium occiderat, concupivit. Utrum impudentior hic, qui
postulet, an crudelior illa, si nubat, difficile dictu est. sed
tamen utriusque humanitatem constantiamque cognoscite.
27 Petit Oppianicus, ut sibi Sassia nubat, et id magnopere
contendit. illa autem non admiratur audaciam, non impu-
dentiam aspernatur, non denique [16] illam Oppianici domum,
p. 23. viri sui sanguine redundantem, reformidat: sed quod habe-
a. ret tres ille filios, idcirco se ab his nuptiis abhorrere respon-
dit. Oppianicus, qui pecuniam Sassiæ concupivisset, domo
sibi quærendum remedium existimavit ad eam moram, quæ
nuptiis afferebatur. Nam, cum haberet ex Novia infantem
filium: alter autem ejus filius, Papia natus, Theani Appuli,
quod abest a Larino [17] XVIII millia passuum, apud matrem
educaretur: arcessit subito sine causa puerum Theano:
quod facere, nisi ludis publicis, aut festis diebus, antea non
solebat. Mater nihil mali misera suspicans, mittit. Ille
se Tarentum proficisci cum simulasset, eo ipso die puer,
cum hora undecima in publico valens visus esset, ante no-
ctem mortuus, et postridie, antequam luceret, combustus
28 est. Atque hunc tantum mœrorem matri prius hominum
rumor, quam quisquam ex Oppianici familia renuntiavit.
Illa cum uno tempore audisset, sibi non solum filium, sed
etiam exsequiarum munus ereptum, Larinum confestim
exanimata venit, et ibi de integro funus jam sepulto filio
fecit. Dies nondum decem intercesserant, cum ille alter
filius infans [18] necatur. Itaque nubit Oppianico continuo
Sassia, lætanti jam animo, et spe optima confirmato. nec
mirum, quæ se non nuptialibus donis, sed filiorum funeri-
bus delinitam videret. [19] ita, quod ceteri propter liberos pe-
cuniæ cupidiores solent esse, ille propter pecuniam liberos

16 *illam domum O.*] Libri quidam in *domum* fluctuant, eamque vel omittunt, vel pro ea habent *dextram*. *Domum* verum est, quod Victorius in veterrimo libro reperit.

17 XVIII *m. p.*] Numeri notam posui, quem male expressere *decem et octo*, quod non est latinum. Pronunciandus numerus est *duodeviginti*. In hoc genere sæpe peccatum est.

18 *necaretur*] Grævius tacite edidit *necatur*, quod edd. vett. quædam habent; idque et nos dedimus. Compendium scriptum pro *necabatur* videri potest. Sed *necatur* rectum. Mox *confirmata* edd. vulgg. ante Gruterum. *confirmato* verum, idque habent edd. pr. 1480. 1489. et Mss. quidam.

19 *ita, quod ceteri*] *Quod* verum esse non potest. nam constructio non constat. Conjeci *quum;* idque vidi et Guilielmio in mentem venisse: sed ita et corrigendum *soleant*. Mss. quidam et ed. 1471. habent *itaque*. Mox cum Grævio *jucundius* prætuli vulgato *jucundum*. nam et antitheseos ratio postulat: et sic est in edd. pr. meis ante Aldum.

amittere jucundius esse duxit. Sentio, judices, vos pro 10
vestra humanitate, his tantis sceleribus breviter a me de- 29
monstratis, vehementer esse commotos. Quo tandem igitur animo fuisse illos arbitramini, quibus his de rebus non modo audiendum fuit, verum etiam judicandum? Vos auditis de eo, in quem judices non estis: de eo, quem non videtis: de eo, quem odisse jam non potestis: de eo, qui
et naturæ et legibus satisfecit: quem leges exsilio, natura b.
morte multavit. Auditis non ab inimico: auditis sine testibus: auditis, cum ea, quæ copiosissime dici possunt, breviter a me strictimque dicuntur. Illi audiebant de eo, de quo jurati sententias ferre debebant: de eo, cujus præsentis nefarium et consceleratum vultum intuebantur: de eo, quem oderant propter audaciam: de eo, quem omni supplicio dignum esse ducebant. audiebant ab accusatoribus: audiebant verba multorum testium: audiebant, cum unaquaque de re a P. Canutio, homine eloquentissimo, graviter et diu
diceretur. Et est quisquam, qui, cum hæc cognoverit, 30
suspicari possit, Oppianicum judicio oppressum et circumventum esse innocentem? Acervatim jam reliqua, judices, dicam, ut ad ea, quæ [20] propiora hujus causæ et adjunctiora sunt, perveniam.

Vos, quæso, memoria teneatis, non mihi hoc esse propositum, ut accusem Oppianicum mortuum: sed, cum hoc persuadere vobis velim, judicium ab hoc non esse corruptum, hoc uti initio ac fundamento defensionis: Oppianicum, hominem sceleratissimum et nocentissimum esse damnatum: qui uxori suæ Cluentiæ, quæ amita hujus Aviti fuit, cum ipse poculum dedisset, subito illa in media potione exclamavit, se maximo cum dolore mori: nec diutius vixit, quam locuta est. nam in ipso sermone hoc et vociferatione mortua est. et ad hanc mortem tam repentinam, vocemque morientis: omnia præterea, quæ solent esse indicia et vestigia veneni, in illius mortuæ corpore fuerunt.
Eodemque veneno C. Oppianicum, fratrem, necavit. Ne- 31
que est hoc satis: tametsi in ipso fraterno parricidio nul- 11
lum scelus prætermissum videtur; tamen, ut ad hoc nefarium facinus accederet, aditum sibi aliis sceleribus ante
munivit. Nam cum esset gravida Auria, fratris uxor, et p. 24.
jam appropinquare partus videretur: mulierem veneno in- a.
terfecit, [21] ut una illa, et quod erat ex fratre conceptum, necaretur. Postea fratrem aggressus est: qui sero, jam

20 *propiora hujus causæ*] Lambinus conjecit *huic causæ*: sed *hujus* referri potest ad Cluentium, ut opinor: quamquam ejus mentio non præcedit. alias Lambini correctio necessaria est.

21 *ut una illa, et quod*] Conjeci *ipsa*. Edd. pr. 1420. habent *ut una illud, quod*. Vulgatum melius est.

exhausto illo [22] poculo [mortis], cum et de suo et de uxoris interitu clamaret, testamentumque mutare cuperet, in ipsa significatione hujus voluntatis, est mortuus. Ita mulierem, ne partu ejus ab hereditate fraterna excluderetur, necavit: fratris autem liberos prius vita privavit, quam illi [23] hanc ab natura propriam lucem accipere potuerunt: ut omnes intelligerent, nihil ei clausum, nihil sanctum esse posse, cujus ab audacia, fratris liberos, ne materni quidem corpo-
32 ris custodia tegere potuisset. Memoria teneo, Milesiam quandam mulierem, cum essem in Asia, quod ab heredibus secundis accepta pecunia, partum sibi ipsa medicamentis abegisset, rei capitalis esse damnatam: neque injuria; quæ spem parentis, memoriam nominis, subsidium generis, heredem familiæ, designatum reipublicæ civem, sustulisset. Quanto Oppianicus in eadem injuria majore supplicio dignus? siquidem illa, cum suo corpori [24] vim attulisset, se ipsa cruciavit: hic autem idem illud effecit per alieni corporis mortem atque cruciatum. Ceteri non videntur in singulis hominibus multa parricidia suscipere posse: Oppianicus inventus est, qui in uno corpore [25] plures neca-
12 ret. Itaque, cum hanc consuetudinem audaciamque cogno-
33 sceret avunculus illius adolescentis, Oppianici, Cn. Magius, isque gravi morbo [26] affectus esset, et heredem illum sororis suæ filium faceret: amicis adhibitis, præsente matre sua, Dinea, uxorem suam interrogavit, essetne prægnans. quæ cum se esse respondisset; ab ea petivit, ut, se mortuo,
b. apud Dineam, quæ tum ei mulieri socrus erat, quoad pareret, habitaret, diligentiamque adhiberet, ut id, quod conceperat, servaret, ut salvum parere posset. Itaque ei testamento legat grandem pecuniam a filio, si qui natus esset:
34 ab secundo herede nihil legat. Quid de Oppianico suspicatus sit, videtis: quid judicarit, obscurum non est. Nam, cum ejus filium faceret heredem, eum tutorem liberis non adscripsit. Quid Oppianicus fecerit, cognoscite: ut illum Magium intelligatis longe animo prospexisse morientem. Quæ pecunia mulieri legata erat a filio, si qui natus esset,

22 *poculo mortis*] Gruterus non male *mortis* delendum putabat. Est enim durum, nec necesse erat: nam *poculum* simpliciter de potione venenata et mortifera dicitur. vid. Broukh. ad Tib. III, 5. 9. Sic et ante *potio* simpliciter dicitur. Est a glossatore.

23 *hanc a natura propriam lucem*] *Propriam* sine dubio vitiosum est, nec ullam sensum commodum habet. Conjeci *propositam*, i. e. destinatam: sed non satis placet. nec tamen melius quid succurrit.

24 *vim att.—se ipsa necavit*] Quintilianus habet, *vim et cruciatum*. non bene. *cruciatum* e sequentibus huc tractum est. Sed *ipsa* pro vulgato *ipsam* cum Grævio e Ms. Fr. et Quintiliano reposui.

25 *plures necaret*] Lambinus e libris suis profert *multos*.

26 *affectus esset, et h.*] Credo, Ciceronem scripsisse *affectus, heredem* &c.

eam præsentem Oppianicus non debitam mulieri solvit: si hæc solutio legatorum, et non merces abortionis appellanda est. Quo illa pretio accepto, multisque præterea muneribus, [27] quæ tum ex tabulis Oppianici r ecitabantur, spem illam, quam in alvo commendatam a viro continebat, victa avaritia sceleri Oppianici vendidit. Nihil posse jam ad 35
hanc improbitatem addi videtur. attendite exitum. Quæ mulier obtestatione viri decem illis mensibus ne domum quidem ullam, nisi socrus suæ, nosse debuit, hæc quinto mense post viri mortem ipsi Oppianico nupsit. quæ nuptiæ non diuturnæ fuerunt. erant enim non matrimonii dignitate, sed sceleris societate conjunctæ.

Quid? illa cædes Asinii Larinatis, adolescentis pecuniosi, 13
[28] quam clara tum, recenti re? quam omnium sermone cele- 36
brata? Fuit Avilius quidem Larinas perdita nequitia, et summa egestate, arte quadam præditus ad libidines adolescentulorum excitandas [29] accommodata: qui, ut se blanditiis et assentationibus in Asinii consuetudinem penitus immersit, Oppianicus continuo sperare cœpit, hoc se Avilio, tamquam aliqua machina admota, capere Asinii adolescentiam, et fortunas ejus patrias expugnare posse. Ratio excogitata Larini est: res translata Romam. iniri enim id p. 28.
consilium facilius in solitudine, perfici rem ejusmodi com- a.
modius in turba posse arbitrati sunt. Asinius cum Avilio Romam est profectus. Hos vestigiis Oppianicus consecutus est. Jam ut Romæ vixerint, quibus conviviis, quibus flagitiis, quantis et quam profusis sumtibus, non modo conscio, sed etiam conviva et adjutore Oppianico: longum est mihi dicere, præsertim ad alia properanti. Exitum hujus assimulatæ familiaritatis cognoscite. Cum esset adolescens 37
apud mulierculam quandam, atque ibi pernoctaret, [30] et ibi diem posterum commoraretur: Avilius, ut erat constitutum, simulat se ægrotare, et testamentum facere velle. Oppianicus obsignatores ad eum, qui neque Asinium, neque Avilium nossent, adducit, et illum Asinium appellat: ipse testamento, Asinii nomine obsignato, discedit. Avilius illico convalescit, Asinius autem brevi illo tempore, quasi in hortulos iret, in arenarias quasdam extra portam Esquilinam perductus, occiditur. Qui cum unum jam et alterum 38

27 *quæ tum—recitabantur*] Pertinet ad judicium, in quo causa Oppianici acta est: *ex tabulis* Oppianici, in quibus ea in expensis relata erant.

28 *quam clara tum, recenti re*] Edd. pr. 1471. 1480. Med. Junt. Ald. &c. *cum recens fuit.* Ms. Fr. *tum rec. fuit.* Vulgatum est a Victorio. Sic plane est infra c. 31.

29 *accommodata*] Edd. pr. et Mss. habent *accommodatus:* quod placet magis, quam *ars accommodata*, quæ est ab Junta et Aldo. Sed ita *præditus* delendum, ut placet Grutero.

30 *et ibi diem p.*] Melius foret *et ibidem diem p.*

diem desideraretur: neque in iis locis, ubi ex consuetudine quærebatur, inveniretur, et Oppianicus in foro Larinatium dictitaret, nuper se et suos amicos testamentum ejus obsignasse: liberti Asinii, et nonnulli amici, quod eo die, quo postremum Asinius visus erat, Avilium cum eo fuisse, et a multis visum esse constabat, in eum invadunt, et hominem ante pedes Q. Manilii, qui tum erat triumvir, constituunt. Atque ille continuo, nullo teste, nullo indice, recentis maleficii conscientia perterritus, omnia, ut a me paullo ante dicta sunt, exponit, Asiniumque ab se, consilio Oppianici,
39 interfectum fatetur. Extrahitur domo latitans Oppianicus a Manilio; index Avilius ex altera parte coram tenetur.
b. Hic jam quid reliqua quæritis? Manilium plerique noratis. non ille honorem a pueritia, non studia virtutis, non ullum existimationis bonæ fructum umquam cogitarat: sed ex petulanti atque improbo scurra, in discordiis civitatis, ad eam columnam, ad quam multorum sæpe convitiis perductus erat, [31] tum suffragiis populi pervenerat. Itaque rem cum Oppianico transigit: pecuniam ab eo accipit: causam et susceptam et manifestam relinquit. Ac tum in Oppianici causa, crimen hoc Asinianum cum testibus multis, tum vero indicio Avilii probabatur: in quo, [32] inter allegatos, Oppianici nomen, primum esse constabat, ejus, quem vos miserum atque innocentem, falso judicio circumventum esse dicitis.

14 Quid? aviam tuam, Oppianice, Dineam, cui tu es heres,
40 pater tuus non manifesto necavit? ad quam cum adduxisset medicum illum suum, jam cognitum, et sæpe victorem, [33] [per quem interfecerat plurimos,] mulier exclamat, se ab eo nullo modo velle curari, quo curante suos omnes perdidisset. Tum repente Anconitanum quendam, L. Clodium, pharmacopolam circumforaneum, qui casu tum Larinum venisset, aggreditur, et cum eo H-S quadringentis, id quod ipsius tabulis tum est demonstratum, transigit. L. Clodius, qui properaret, cui fora multa restarent, simul atque introductus est, rem confecit: prima potione mulierem sustulit: neque postea Larini punctum est temporis
41 commoratus. Eadem hac Dinea testamentum faciente, cum tabulas prehendisset Oppianicus, qui gener ejus fuisset, digito legata delevit: et, cum id multis locis fecisset, post

31 *tum suffr. p. pervenerat*] Tum pro *cum* edidi ex edd. pr. 1480. Med. Junt. Ald. Vict. Sic et Ms. Fr. placuitque Grævio, recepturo in textum, si edd. vett. diligentius inspexisset. *cum* primus dedit P. Manutius 1540. Sed est forte vitium operarum.

32 *inter allegatos*] Qui ad ipsum missi erant, ut cum eo de eo facinore agerent ac transigerent. v. Clav. in h. v.

33 *per quem interf. plur.*] Hæc et ipsa spuria cum Lamb. Grutero judico. nec bene defendit Grævius.

mortem ejus, ne lituris coargui posset, testamentum in alias
tabulas transscriptum, signis adulterinis obsignavit. Multa
prætereo consulto. etenim vereor, ne hæc ipsa nimium
multa esse videantur. vos tamen eum [34] similem sui fuisse in
ceteris vitæ partibus existimare debetis. Illum tabulas pu-
blicas Larini censorias corrupisse, decuriones universi judi- p. 26.
caverunt. Cum illo jam nemo rationem, nemo rem ullam a.
contrahebat: nemo illum ex tam multis cognatis et affini-
bus tutorem umquam liberis suis scripsit: nemo illum aditu,
nemo congressione, nemo sermone, nemo convivio dignum
judicabat: omnes aspernabantur, omnes abhorrebant, omnes,
ut aliquam immanem ac perniciosam bestiam pestemque
fugiebant. Hunc tamen hominem tam audacem, tam ne- 42
farium, tam nocentem, numquam accusasset Avitus, judices,
si id prætermittere, salvo capite suo, potuisset. [35] Erat
huic inimicus Oppianicus: sed tamen erat vitricus: crude-
lis et huic infesta mater: attamen mater. postremo nihil
tam remotum ab accusatione, quam Cluentius, et natura, et
voluntate, et instituta ratione vitæ. Sed cum esset hæc
illi proposita conditio, ut aut juste [36] pieque accusaret, aut
acerbe indigneque moreretur; accusare, quoquo modo pos-
set, quam illo modo emori, maluit.

Atque, ut hæc ita esse perspicere possitis, exponam vo- 43
bis Oppianici facinus manifesto compertum atque depre-
hensum: ex quo simul utrumque, et huic accusare, et illum
condemnari, necesse fuisse intelligetis. Martiales quidam 15
Larini appellabantur, ministri publici Martis, atque ei deo
veteribus institutis religionibusque Larinatium consecrati:
quorum cum satis magnus numerus esset, cumque item, ut
in Sicilia permulti Venerei sunt, sic illi Larini in Martis
familia numerarentur; repente Oppianicus eos omnes, libe-
ros esse, civesque Romanos cœpit defendere. Graviter id
decuriones Larinatium, cunctique municipes tulerunt. Ita-
que ab Avito petiverunt, ut eam causam susciperet, publi-
ceque defenderet. Avitus cum se ab omni ejusmodi nego-
tio removisset, tamen pro loco, pro antiquitate generis sui,
pro eo, quod se non suis solum commodis, sed etiam suo- b.
rum municipum ceterorumque necessariorum natum esse ar-
bitrabatur, tantæ voluntati universorum Larinatium deesse

34 *similem sui f. in ceteris quoque vitæ partibus existimare debebitis*] Primum *sui* non habet ed. 1471. male. *quoque* contra bene abest ed. pr. Med. Ald. Vict. &c. denique *debetis* edd. pr. longa serie. Itaque *quoque* delevi, et *debetis* reposui. Ed. Juntæ etiam habet *vitæ suæ*. male.

35 *Erat—Oppianicus: erat*:] Alterum *erat* delevi, neque enim hic efficaciam habet, et abest ed. pr. 1471. Med. Primum reperi in ed. 1480. unde Junta et Aldus sumsere.

36 *pieque accusaret*] Matius Opin. II. 2. explicat *leniter, placabiliter* &c. frustra. *juste pieque accusare* dicitur ut apud Livium *justum piumque bellum*.

44 noluit. Suscepta causa, Romamque delata, magnæ quotidie contentiones inter Avitum et Oppianicum ex utriusque studio defensionis excitabantur. Erat ipse immani acerbaque natura Oppianicus. incendebat ejus amentiam infesta atque inimica filio mater Aviti. magni autem illi sua interesse arbitrabantur, hunc a causa Martialium demovere. Suberat etiam alia causa major, quæ Oppianici, hominis avarissimi atque audacissimi, mentem maxime commovebat.
45 Nam Avitus usque ad illius judicii tempus, nullum testamentum umquam fecerat. neque enim legare ejusmodi matri poterat in animum inducere; neque testamento nomen omnino prætermittere parentis. Id cum Oppianicus sciret, (neque enim erat obscurum,) intelligebat, Avito mortuo, bona ejus omnia ad matrem esse ventura: quæ ab sese postea, aucta pecunia, majore præmio; orbata filio, minore periculo, necaretur. Itaque his rebus incensus, qua ratione
16 Avitum veneno tollere conatus sit, cognoscite. C. et L. Fa-
46 bricii, fratres, gemini fuerunt ex municipio Aletrinate, homines inter se cum forma tum moribus similes, municipum autem suorum dissimillimi: in quibus quantus splendor sit, quam prope æquabilis, quam fere omnium constans et moderata ratio vitæ, nemo vestrûm, ut mea fert opinio, ignorat. His Fabriciis semper usus est Oppianicus familiarissime. Jam hoc fere scitis omnes, quantam vim habeat ad conjungendas amicitias, studiorum ac naturæ similitudo. Cum illi ita viverent, ut nullum quæstum turpem esse arbitrarentur; cum omnis ab his fraus, omnes insidiæ, circumscriptionesque adolescentium nascerentur; cumque es-
p. 27. sent vitiis atque improbitate omnibus noti; [37] studiose, ut
a. dixi, ad eorum se familiaritatem multis jam ante annis Op-
47 pianicus applicarat. Itaque tum sic statuit, per C. Fabricium (nam L. erat mortuus) insidias Avito comparare. Erat illo tempore infirma valitudine Avitus. utebatur autem medico ignobili, sed spectato homine, Cleophanto: cujus servum Diogenem Fabricius ad venenum Avito dandum spe et pretio sollicitare cœpit. Servus non incallidus, [38] sed, ut ipsa res declaravit, frugi atque integer, sermonem Fabricii non est aspernatus: rem ad dominum detulit: Cleophantus autem cum Avito est locutus. [39] Avitus statim cum M. Bebrio senatore, familiarissimo suo, communicavit: qui qua

37 *studiose, ut dixi*] Sic dedi ex edd. pr. 1480. Med. Junt. Ald. Man. Victor. &c. potius, quam *studio* ex ed. 1471. et paucis scriptis. nec, ut opinor, id commode sic dicitur simpliciter.

38 *sed ut ipsa res decl.*] Ms. S. Vict. *et ut i. r.* quod blanditur. *sed* tamen melius. nempe callidi homines fere mali: itaque velut correxit: quamquam non incallidus, tamen idem integer erat.

39 *Avitus autem*] Delevi *autem*, quod ab. h. l. alienum, e priori repetitum temere, abestque Mss. Grævianis et edd. 1471, 1480. Junt.

fide, qua prudentia, qua dignitate fuerit, meminisse vos ar-
bitror. Ei placuit, ut Diogenem Avitus emeret a Cleo-
phanto, quo facilius aut comprehenderetur res ejus indicio,
aut falsa esse cognosceretur. Ne multis; Diogenes emitur:
venenum diebus paucis, (multi viri boni cum ex occulto
intervenissent) pecuniaque obsignata, quæ ad eam rem da-
batur, in manibus Scamandri, liberti Fabriciorum, depre-
henditur. Pro dii immortales! Oppianicum quisquam his 48
rebus cognitis, circumventum esse dicet? Quis unquam 17
audacior? quis nocentior? quis apertior in judicium addu-
ctus est? Quod ingenium, quæ facultas dicendi, quæ a quo-
quam excogitata defensio, huic uni crimini potuit obsistere?
simul et illud quis est qui dubitet, quin hac re comperta
manifestoque deprehensa, aut obeunda mors Cluentio, aut
suscipienda accusatio fuerit?

Satis esse arbitror demonstratum, judices, iis criminibus 49
accusatum esse Oppianicum, ut honeste absolvi nullo mo- b.
do potuerit. Cognoscite nunc ita reum citatum esse illum,
ut, re semel atque iterum præjudicata, condemnatus in ju-
dicium venerit. Nam Cluentius, judices, primum nomen
ejus detulit, cujus in manibus venenum deprehenderat. Is
erat libertus Fabriciorum, Scamander. integrum consilium:
judicii corrupti nulla suspicio: simplex in judicium causa,
certa res, verum crimen allatum est. Hic tum Fabricius,
is, de quo ante dixi, qui, liberto damnato, sibi illud im-
pendere periculum videret; quod mihi cum Aletrinatibus
vicinitatem, et cum plerisque eorum magnum usum esse
sciebat, frequentes eos ad me domum adduxit. Qui quam-
quam de homine, sicut necesse erat, existimabant; tamen,
quod erat ex eodem municipio, suæ dignitatis esse arbitra-
bantur, eum, quibus rebus possent, defendere: idque a me,
ut facerem, et ut causam Scamandri susciperem, petebant:
in qua causa patroni omne periculum continebatur. Ego, 50
qui neque illis talibus viris, ac tam amantibus mei, rem
possem ullam negare; neque illud crimen tantum ac tam
manifestum esse arbitrarer, sicut ne illi quidem ipsi, qui
mihi tum illam causam commendabant, arbitrabantur; polli-
citus iis sum, me omnia, quæ vellent, esse facturum. Res 18
agi cœpta est: citatus est Scamander reus. Accusabat P.
Canutius, homo in primis ingeniosus, et in dicendo exerci-
tatus: accusabat autem ille quidem Scamandrum verbis
tribus, VENENUM ESSE DEPREHENSUM: omnia tela totius
accusationis in Oppianicum conjiciebantur: aperiebatur
causa insidiarum: Fabriciorum familiaritas commemoraba-
tur: hominis vita et audacia proferebatur: denique omnis
accusatio varie graviterque tractata, ad extremum mani-

51 festa veneni deprehensione conclusa est. [40] Hic ego tum p. 28. a. ad respondendum surrexi, qua cura? dii immortales! qua sollicitudine animi? quo timore? Semper equidem magno cum metu incipio dicere. quotiescumque dico, toties mihi videor in judicium venire, non ingenii solum, sed etiam virtutis atque officii: ne aut id profiteri videar, quod non possim implere, quod est impudentiæ: aut id non efficere, quod possim, quod est aut perfidiæ, aut negligentiæ. tum vero ita sum perturbatus, ut omnia timerem; si nihil dixissem, ne infantissimus; si multa in ejusmodi causa di-
19 xissem, ne impudentissimus existimarer. Collegi me aliquando, et ita constitui: fortiter esse agendum: illi ætati, qua tum eram, solere laudi dari, etiamsi in minus firmis causis hominum periculis non defuissem. Itaque feci: sic pugnavi, sic omni ratione contendi, sic ad omnia confugi, quantum ego assequi potui, remedia ac perfugia causarum, ut hoc, quod timide dicam, consecutus sim, ne quis illi
52 causæ patronum defuisse arbitraretur. Sed, [41] ut quidquid ego apprehenderam, statim accusator extorquebat e manibus. Si quæsieram, an inimicitiæ Scamandro cum Avito; fatebatur, nullas fuisse; sed Oppianicum, cujus ille minister fuisset, huic inimicissimum fuisse atque esse dicebat. Sin autem illud egeram, nullum ad Scamandrum morte Aviti venturum emolumentum fuisse; concedebat; sed ad uxorem Oppianici, hominis in uxoribus necandis exercitati, omnia bona Aviti ventura esse dicebat. Cum illa defensione usus essem, quæ in libertinorum causis honestissima semper existimata est, Scamandrum patrono esse probatum; fatebatur: sed quærebat, cui probatus esset ipse patronus.
53 Cum ego pluribus verbis in eo commoratus essem, Scaman-
b. dro factas insidias esse per Diogenem, constitutumque inter eos de alia re fuisse, ut medicamentum, non venenum Diogenes afferret; hoc cuivis usu venire posse; quærebat, cur in ejusmodi locum, tam abditum, cur solus, cur cum obsignata pecunia venisset. Denique hoc loco causa testibus, honestissimis hominibus, premebatur. M. Bebrius de suo consilio Diogenem emtum: se præsente Scamandrum cum veneno pecuniaque deprehensum esse dicebat. [42] P. Quin-

40 *Hic ego tum*] Sic edidi pro *cum*. nam et nil est, quod ei verbo respondeat: et est forma usitata *hic tum*, quæ et paullo ante est: *Hic tum Fabricius:* et centies alibi, c. 17. 20. 27. &c. ut et *ibi tum*.

41 *ut quicquid ego apprehenderam*] *Quicquid* est pro *quidque*, ut alibi: nec tentandum est. Ed. Junt. *quicquam:* nec hoc male. Ed. 1480. male. *apprehenderem*.

42 *P. Quintius Varus*] Lamb. et P. Merula malebant *Quintilius*, cujus familiæ cognomen est *Varus*, ut notum est. Verum est. Nam nuspiam hoc cognomen Quintiis est: et etiam in Or. pro Quint. inter judices est *P. Quintilius Varus:* et est hic fortasse ille

tilius Varus, homo summa religione et summa auctoritate
præditus, de insidiis, quæ fierent Avito, et de sollicitatione
Diogenis, recenti re, secum Cleophantum locutum esse di-
cebat. Atque in illo judicio cum Scamandrum nos defen- 54
dere videremur, verbo ille reus erat, re quidem vera, et per-
iculo, et tota accusatione Oppianicus. Neque id obscure
ferebat, nec dissimulare ullo modo poterat: aderat frequens,
advocabat, omni studio gratiaque pugnabat: postremo, id
quod maximo malo illi causæ fuit, hoc ipso in loco, quasi
reus ipse esset, sedebat. Oculi omnium judicum non in
Scamandrum, sed in Oppianicum conjiciebantur: timor
ejus, perturbatio, suspensus incertusque vultus, crebra co-
loris mutatio, quæ erant antea suspiciosa, hæc aperta ac
manifesta faciebant. Cum in consilium iri oporteret, quæ- 20
sivit ab reo C. Junius, [43] quæsitor ex lege illa Cornelia, 55
quæ tum erat, clam, an palam, de se sententiam ferri vellet.
De Oppianici sententia responsum est, quod is Aviti fa-
miliarem Junium esse dicebat, clam velle ferri. Itum est in
consilium. omnibus sententiis, præter unam, quam suam
Stalenus esse dicebat, Scamander prima actione condemna-
tus est. Quis tum erat omnium, qui, Scamandro condem-
nato, non judicium de Oppianico factum esse arbitraretur?
quid est illa damnatione judicatum, nisi venenum id, quod p. 29.
Avito daretur, esse quæsitum? Quæ porro tenuissima sus- a.
picio collata in Scamandrum est, aut conferri potuit, ut is
sua sponte necare voluisse Avitum putaretur?

Atque, hoc tum judicio facto, et Oppianico, re et existi- 56
matione, jam; lege et pronuntiatione, nondum condem-
nato; tamen Avitus Oppianicum reum statim non fecit.
Voluit cognoscere, utrum judices in eos solos essent severi,
quos venenum habuisse ipsos comperissent, an etiam consi-
lia conscientiasque ejusmodi facinorum supplicio dignas ju-
dicarent. Itaque C. Fabricium, quem propter familiarita-
tem Oppianici conscium illi facinori fuisse arbitrabatur,
reum statim fecit: [44] utique ei locus primus constitueretur,
propter causæ conjunctionem impetravit. Hic tum Fabri-
cius non modo ad me meos vicinos et amicos, Aletrinates,
non adduxit, sed ipse iis neque defensoribus uti postea, ne-
que laudatoribus potuit. Rem enim integram hominis non 57
alieni, quamvis suspiciosam, defendere, humanitatis esse

ipse intelligendus. In libris antiquis, ut ed. 1471. 1480. scriptum erat forte *P. Q. Varus.* et inde natum *Quintius.* Similiter infr. c. 62. pro *Quintilius,* Ms. quidam *Quintius.* Itaque cum Bruto recepi.

43 *quæsitor ex lege Corn.*] v. paullo post c. 27.

44 *utique ei*] Sic Mss. aliquot, et edd. pr. Vulgo *utque ei.* Illud melius et in hac forma usitatius.

putabamus: judicatam labefactare conari, impudentiæ.
Itaque tum ille, inopia et necessitate coactus, in causa ejus-
modi ad Cepasios fratres confugit, homines industrios, at-
que eo animo, ut, quæcunque dicendi potestas esset data,
21 in honore atque in beneficio ponerent. Jam hoc quoque
prope iniquissime comparatum est, quod in morbis corporis,
ut quisque est difficillimus, ita medicus nobilissimus atque
optimus quæritur: in periculis capitis, ut quæque causa
difficillima est, ita deterrimus obscurissimusque patronus
58 adhibetur[45]. Citatur reus: agitur causa: paucis verbis ac-
cusat, ut de re judicata, Canutius. Incipit longo et alte
petito prooemio, respondere major Cepasius. primo attente
b. auditur ejus oratio. erigebat animum, jam demissum et op-
pressum, Oppianicus. gaudebat ipse Fabricius. non intelli-
gebat, animos judicum, non illius eloquentia, sed defensionis
impudentia commoveri. posteaquam de re cœpit dicere, ad
ea, quæ erant in causa, addebat etiam ipse nova quædam
vulnera. Hoc quamquam sedulo faciebat, tamen interdum
[46] non defendere, sed prævaricari [accusationi] videbatur.
Itaque cum callidissime se dicere putaret, et cum illa verba
gravissima ex intimo artificio depromsisset: *Respicite, judi-
ces, hominum fortunas, respicite dubios variosque casus, re-
spicite C. Fabricii senectutem.* cum hoc, *Respicite,* ornandæ
orationis causa sæpe dixisset, respexit ipse: at C. Fabricius
59 a subselliis, demisso capite, discesserat. Hic judices ridere:
stomachari atque acerbe ferre patronus, causam sibi eripi,
et se cetera de illo loco, *Respicite judices,* non posse dicere:
nec quidquam propius est factum, quam ut illum perseque-
retur, et collo obtorto ad subsellia reduceret; ut reliqua
posset perorare. [47] Ita tum Fabricius, primum suo judicio,
quod est gravissimum, deinde legis vi, et sententiis judicum
est condemnatus.

22 Quid est, quod jam de Oppianici causa plura dicamus?

45 *adhibetur*] In edd. vulgg, hic sequuntur hæc: *nisi forte hæc causa est, quod medici nihil, præter artificium, oratores etiam auctoritatem præstare debent.* Ea cum Grævio delevi: nec sunt in Mss. bonis aut edd. pr. Primum reperi in edd. Junt. Victorii et P. Manutii 1540. Fluxit ut opinor e Ms. Coletii, vel margine Ms. S. Victoris.

46 *non defendere, sed prævar. accusationi*] Lambinus *accusationi* delendum putabat. Recte judicavit. Nam *prævaricari* non dicitur cum substantivo, sed semper absolute: nec natura verbi, quod ad utramque partem proprie refertur, patitur, unam partem addi, tum concinnius est, antitheta paria esse: *non defendere, sed prævaricari,* utrumque sine adjunctione. Itaque uncis inclusi. Idem Lambinus in libris reperit etiam *accusatori, defensioni:* unde patet glossatores hic laborasse.

47 *Ita tum F.*] Hoc in margine Ms. S. Victoris pro varia lectione repertum est, placebatque Grutero. Ego pro *Jam tum* recipere non dubitavi, quod hic plane locum non habet. Est conclusio narrationis et rei gestæ: in qua *Ita* necessarium est. *Ita* et *jam, itaque* et *jamque* in libris permutari, dudum notatum a viris doctis.

Apud eosdem judices reus est factus, [48] cum is duobus præ-
judiciis jam damnatus esset: ab iisdem autem judicibus,
qui Fabriciorum damnatione de Oppianico judicarant, lo-
cus ei primus est constitutus: accusatus est criminibus gra-
vissimis, et iis, quæ a me breviter dicta sunt, et præterea
multis, quæ ego omnia nunc omitto: accusatus est apud
eos, qui et Scamandrum, ministrum Oppianici, et Fabri-
cium, conscium maleficii, condemnarant. Utrum, per deos 60
immortales! magis est mirandum, quod is condemnatus est,
an quod omnino respondere ausus est? Quid enim illi judi- p. 30.
ces facere potuerunt? qui si innocentes Fabricios condem- a.
nassent, tamen in Oppianico sibi constare, et superioribus
consentire judiciis debuerunt. [49] An vero illi sua per se
ipsi judicia rescinderent, cum ceteri soleant, in judicando, ne
ab aliorum judiciis discrepent, providere? et illi, qui Fabri-
cii libertum, quia minister in maleficio fuerat; patronum,
quia conscius, condemnassent; ipsum principem atque ar-
chitectum sceleris absolverent? et qui ceteros, nullo præju-
dicio facto, tamen [50] ex ipsa causa condemnassent; hunc,
quem bis condemnatum jam acceperant, liberarent? Tum 61
vero illa judicia senatoria, non falsa invidia, sed vera atque
insigni turpitudine notata, atque operta dedecore et infa-
mia, defensioni locum nullum reliquissent. Quid enim tan-
dem illi judices responderent, si quis ab iis quæreret? Con-
demnastis Scamandrum, quo crimine? nempe quod Avitum,
per servum medici, veneno necare voluisset. Quid Aviti
morte Scamander consequebatur? nihil: [51] sed administer
erat Oppianici. Condemnastis C. Fabricium. quid ita?
quia, cum ipse familiarissime Oppianico usus, libertus au-
tem ejus in maleficio deprehensus esset; illum expertem
ejus consilii fuisse non probabatur. Si igitur ipsum Oppia-
nicum, bis suis judiciis condemnatum, absolvissent, quis
tantam turpitudinem judiciorum, quis tantam inconstantiam
rerum judicatarum, quis tantam libidinem judicum, ferre
potuisset?

48 *cum is d.*] Grævius e Mss. suis et ed. 1472. edidit *his.* (sic et ed. 1471. e qua illa fluxit, et 1480. Junt.) putatque *is* h. l. frigere. Ego vulgatum servo. Sæpe in edd. antiquis, nominatim illis, pronomen *is, ii, iis* exprimitur *his, hi, his.* Est autem Ciceroni usitatissimum, hoc pronomen *is* in hac forma addere.

49 *An vero illi sua* &c.] Restitui cum Grævio *illi* pro *illa*, quod ex uno Ms. recepit Gruterus, nec hic aliquam vim habet. *sua per se ipsi* satis est: nam illud fieri non poterat omnino, ut sua ipsi judicia rescinderent, nec opus, referri ad facta judicia. *Illi* habent edd. R. Br. Junt. Ald. Vict. &c.

50 *ex ipsa causa*] Eleganter pro, quia ipsius causæ ratio ita postulabat. mox *bis* excidit in ed. Grævii, operarum vitio. nam nihil admonet in notis.

51 *sed administer*] Ms. Fr. edd. 1471. 1480. *at minister*, placet. sic et supra semper dicitur iste homo c. 19. et hoc ipso capite paullo ante. Vitiose scriptum fuit *administer* pro *at minister*: additum ergo *sed*.

62 Quodsi hoc videtis, quod jam hac omni oratione patefactum est, illo judicio reum condemnari, præsertim ab iisdem judicibus, qui duo præjudicia fecissent, necesse fuisse; simul illud videatis necesse est, nullam accusatori causam
23 esse potuisse, cur judicium vellet corrumpere. Quæro enim abs te, T. Atti, relictis jam ceteris argumentis omnibus,
b. num Fabricios quoque innocentes condemnatos existimes; num etiam illa judicia pecunia corrupta esse dicas; quibus judiciis alter a Staleno solo absolutus est, alter etiam ipse se condemnavit. Age, si nocentes: cujus maleficii? numquid præter venenum quæsitum, quo Avitus necaretur, objectum est? numquid aliud in illis judiciis versatum est, præter hasce insidias Avito ab Oppianico per Fabricios factas? nihil, nihil inquam, aliud, judices, reperietis. Exstat memoria: sunt tabulæ publicæ: redargue me, si mentior: testium dicta recita: doce, in illorum judiciis quid, præter hoc venenum Oppianici, non modo in criminis, sed in maledicti
63 loco sit objectum. Multa dici possunt, quare ita necesse fuerit judicari: sed ego occurram exspectationi vestræ, judices. Nam, etsi a vobis sic audior, ut numquam benignius, neque attentius quemquam auditum putem: tamen vocat me alio jamdudum tacita vestra exspectatio, quæ mihi obloqui videtur. Quid ergo? negasne, illud judicium esse corruptum? non nego: sed ab hoc corruptum non esse confirmo. A quo igitur est corruptum? opinor, primum, si incertum fuisset, quisnam exitus illius judicii futurus esset; [52] verisimilius tamen esset, eum potius corrupisse, qui metuisset, ne ipse condemnaretur, quam illum, qui veritus esset, ne alter absolveretur; deinde, cum esset nemini dubium, quid judicari necesse esset, eum certe potius, qui sibi aliqua ratione diffideret, quam eum, qui omni ratione confideret; postremo, certe potius illum, qui bis apud eos judices offen-
64 disset, quam eum, qui bis causam iis probavisset. Unum quidem certe, nemo erit tam iniquus Cluentio, qui mihi non concedat: si constet, corruptum illud esse judicium, aut ab Avito, aut ab Oppianico esse corruptum. si doceo non ab Avito, vinco ab Oppianico. si ostendo ab Oppianico, purgo
p. 31. Avitum. Quare, etsi satis docui, rationem nullam huic
a. corrumpendi fuisse: [53] (ex quo intelligitur, ab Oppianico esse corruptum): tamen de illo ipso separatim cognoscite,
24 Atque ego illa non argumentabor, quæ sunt gravia, vehe-

52 *verisimilius tamen esset*] Puto scribendum *esse*. Pendet enim ab *opinor;* quod hic sine regimine esse vix potest. Si sic voluisset uti verbo *opinor*, dixisset: *verosimilius tamen, opinor, esset*. Certe exemplum nullum observavi verbi *opinor* sic positi sine regimine.

53 *ex quo intell.—corruptum*] Hæc in parenthesi accipienda: si non sunt a glossatore.

menter: eum corrupisse, qui in periculo fuerit: eum, qui
metuerit: eum, qui spem salutis in alia ratione non habue-
rit: eum, qui semper singulari fuerit audacia. multa sunt
ejusmodi. verum cum habeam rem non dubiam, sed aper-
tam atque manifestam, enumeratio singulorum argumento-
rum non est necessaria. Dico, C. Ælio Staleno, judici, pe- 65
cuniam grandem Statium Albium ad corrumpendum judi-
cium dedisse. Num quis negat? Te appello, Oppianice; te,
T. Atti: quorum alter eloquentia damnationem illam, alter
tacita pietate deplorat. Audete negare, ab Oppianico Sta-
leno judici pecuniam datam: negate, negate, inquam, [54] in
eo loco. quid reticetis? At negare non potestis, quod re-
petistis, quod confessi estis, quod abstulistis. Quo tandem
igitur ore mentionem corrupti judicii facitis, cum ab ista
parte judici pecuniam ante judicium datam, post judicium
[55] ereptam esse fateamini? Quonam igitur hæc modo gesta 66
sunt? repetam paullo altius, judices, et omnia, quæ in diu-
turna obscuritate latuerunt, sic aperiam, ut ea cernere oculis
videamini. Vos quæso, ut adhuc me attente audistis, item,
quæ reliqua sunt, audiatis: profecto nihil a me dicetur,
quod non dignum hoc conventu et silentio, dignum vestris
studiis atque auribus esse videatur.

Nam, ut primum Oppianicus, ex eo, quod Scamander
reus erat factus, quid sibi impenderet, cœpit suspicari; sta-
tim se ad hominis egentis, audacis, in judiciis corrumpendis b.
exercitati, tum autem judicis, Staleni familiaritatem appli-
cavit. Ac primum Scamandro reo, [56] tantum donis, datis,
muneribusque perfecerat, ut eo auctore uteretur cupidiore,
quam fides judicis postulabat. Post autem, cum esset Sca- 67
mander unius Staleni sententia absolutus, patronus autem
Scamandri [57] ne sua quidem sententia liberatus; acrioribus
saluti suæ remediis subveniendum putavit. Tum a Staleno,
sicut ab homine ad excogitandum acutissimo, ad audendum
impudentissimo, ad efficiendum acerrimo (hæc enim ille et
aliqua ex parte habebat, et majore ex parte se habere simu-
labat.) auxilium capiti et fortunis suis petere cœpit. [58] Jam 25

54 *in eo loco*] In his subselliis accusatorum: in quibus qui sedent, non habent jus interpellandi dicentem, nisi ipse potestatem faciat; ut explicat Manutius: sive, in hac ipsa parte orationis meæ, dum dico de ea re, dum ego affirmo datam esse. Sic dicitur a Cicerone pro Rosc. A. c. 27. init.

55 *ereptam*] Pro repetitam, sed efficacius, quia ille invitus reddiderat et coactus. Infra c. 28. extr. *et pecunia omnis a Staleno extorta atque erepta sit.*

56 *tantum donis, datis, m.*] Sic interpunxi cum Grævio. v. Clav. in *Datum.*

57 *ne sua quidem sententia*] Nempe, quia aufugerat e judicio c. 21. unde supra dicitur *se ipse condemnasse;* item *suo judicio est condemnatus.*

58 *Jam hoc non ignoratis*] *Non* abest a Mss. pluribus: nec est in ed. 1471. placet Grævio, ut interrogative capiatur. mihi secus videtur. Nam interrogatio hic friget in narratione simplici. Mox pro *dominante* Gruterus

hoc non ignoratis, judices, ut etiam bestiæ, fame domi-
nante, plerumque ad eum locum, ubi pastæ aliquando sint,
68 revertantur. Stalenus ille biennio ante, cum causam bono-
rum Safinii Atellæ recepisset, sexcentis millibus numûm se
judicium corrupturum esse dixerat. quæ cum accepisset a
pupillo, suppressit: judicioque facto, nec Safinio, nec bono-
rum emtoribus reddidit. Quam cum pecuniam profudisset,
et sibi nihil, non modo ad cupiditates suas, sed ne ad ne-
cessitatem quidem reliquisset; statuit ad easdem sibi præ-
das ac suppressiones judiciales revertendum. Itaque cum
Oppianicum jam perditum, et duobus jugulatum præjudi-
ciis videret; promissis eum suis excitavit abjectum, et si-
mul saluti desperare vetuit. Oppianicus orare hominem
69 cœpit, ut sibi rationem ostenderet judicii corrumpendi. Ille
autem (quemadmodum ex ipso Oppianico postea est audi-
tum) negavit, quemquam esse in civitate, præter se, [59] qui
id efficere posset. sed primo gravari cœpit, quod ædilitatem
se petere cum hominibus nobilissimis, et invidiam atque
p. 32. offensionem timere dicebat. post exoratus, initio perma-
a. gnam pecuniam poposcit: deinde ad id pervenit, quod con-
fici potuit, et sestertiûm sexcenta quadraginta millia deferri
ad se domum jussit. Quæ pecunia simul atque ad eum de-
lata est, homo impurissimus statim cœpit in ejusmodi men-
te et cogitatione versari: nihil esse suis rationibus utilius,
quam Oppianicum condemnari: illo absoluto, pecuniam il-
lam aut judicibus dispertiendam, aut ipsi esse reddendam:
70 damnato, repetiturum esse neminem. Itaque rem excogi-
tat singularem. Atque hæc, judices, quæ vere dicuntur a
nobis, facilius credetis, si cum animis vestris longo inter-
vallo recordari C. Staleni vitam et naturam volueritis. nam
perinde ut opinio est de cujusque moribus, ita, quid ab eo
26 factum et non factum sit, [60] existimari potest. Cum esset
egens, sumtuosus, audax, callidus, perfidiosus, et cum domi
suæ, [61] miserrimis in locis et inanissimis, tantum numorum

malebat *monitæ*, e margine Ms. S. Victoris. bene.

59 *qui id efficere posset*] Sic edidi pro *possit*: nam præcedit *negavit*. mox Grævius dedit *sestertia*, quod habent edd. pr. sed cum *millia* omnes. idque addidi. Patet edito es compendium HS male expressisse. Idem post dixit: *sexcenta et quadraginta millia numum*.

60 *existimari potest*] Scite. putes inter legendum, dicturum *solet*, quod proprie sequi debebat. Auget oratorie, *potest*.

61 *miserrimis in locis et inanissimis*] Non audeo dicere, hunc locum sine vitio esse: nec tamen mutare quid sustinui. Lectio hæc, a Victorio in Ms. veterrimo reperta, est etiam in ed. Rom. Br. nisi quod *miserrimus* est, ut fere in Mss. Sed edd. 1471. 1480. *cum domi miserrimus tantum* &c. Ed. Junt. Vict. *c. domi suæ miserrimus*. Ed. Mediol. Ald. et aliæ, ut Grævius edidit, *miserrimus et inanissimus*. *In locis* damnare non audeo; quia sunt pro loculis (fortasse sic legendum) nec librariis aut glossatoribus hoc addere videtur in mentem venisse. *Locus* est thesaurus, ubi pecuniæ et aliæ res reponuntur. In rhetoricis *loci* inde dicuntur: unde *ex locis* dicuntur argu-

positum videret; ad omnem malitiam et fraudem versare
mentem suam cœpit: Demne judicibus? mihi igitur ipsi,
præter periculum et infamiam, quid quæretur? nihil exco-
gitem, quamobrem Oppianico damnari necesse sit? qui tan-
dem? nihil enim est, quod fieri non possit. Si quis eum
forte casus ex periculo eripuerit, nonne reddendum est?
præcipitantem igitur impellamus, inquit, et perditum pro-
sternamus. Capit hoc consilium, ut pecuniam quibusdam 71
judicibus levissimis polliceatur: deinde eam postea suppri-
mat: ut, quoniam graves homines sua sponte severe judica-
turos putabat; hos, qui leviores erant, destitutione iratos
Oppianico redderet. Itaque, ut erat semper præposterus
atque perversus, initium facit a Bulbo: et eum, quod jam-
diu [62] nihil quæsierat, tristem atque oscitantem, leviter im-
pellit. Quid tu, inquit? ecquid me adjuvas, Bulbe, ne gra- b.
tis reipublicæ serviamus? Ille vero, simul atque hoc audi-
vit, Ne gratis: Quo voles, inquit, sequar. sed quid affers?
Tum ei quadraginta millia, si esset absolutus Oppianicus,
pollicetur: et eum, ut ceteros appellet, quibuscum loqui
consuesset, rogat: atque etiam ipse conditor totius negotii,
Guttam adspergit huic Bulbo. Itaque minime amarus is 72
visus est, qui aliquid ex ejus sermone speculæ degustarat.
Unus et alter dies intercesserat, cum res parum certa vide-
batur: sequester et confirmator pecuniæ desiderabatur. Tum
appellat hilari vultu hominem Bulbus, ut blandissime po-
test: Quid tu, inquit, Pœte? (hoc enim sibi Stalenus co-
gnomen ex imaginibus Æliorum delegerat, ne, si se Ligu-
rem fecisset, nationis magis suæ, quam generis uti cogno-
mine videretur;) qua de re mecum locutus es, quærunt a me,
ubi sit pecunia. Hic ille planus improbissimus, quæstu
judiciario pastus, qui illi pecuniæ, quam condiderat, spe
jam atque animo incubaret, contrahit frontem: (recorda-
mini faciem, atque illos ejus fictos simulatosque vultus:)
queritur se ab Oppianico destitutum: et, qui esset totus ex
fraude et mendacio factus, quique ea vitia, quæ a natura
habebat, etiam studio atque artificio quodam malitiæ con-
divisset, pulchre asseverat se ab Oppianico destitutum: at-
que hoc addit testimonii, sua illum sententia, quam palam
omnes laturi essent, condemnatum iri.

Manarat sermo in consilio, pecuniæ quandam mentio- 27
73

menta *promi*, quod manifeste inde du-
ctum est. Sic *in locis inanissimis* erit,
in thesauris, in quibus alias nihil erat;
cui solebant esse inanissimi. Atque ei
sententiæ etiam plane respondet *posi-
tum*, quod, si abest *in locis*, vix com-
mode dicitur. *Ponere pecunias* simpli-
citer, dicitur de feneratione.

62 *nihil quæsierat*] Pro repererat,
lucratus erat, ut et alibi, sed raro in-
venimus dictum. Sæpius apud Livium
VI, 24. *ea adfinitas Fabio gratiam ad
vulgus quæsierat.* cf. II, 43. VII, 1,
XXXVI, 40. Mox, *quo voles, sequar*
Ms. Dresd. *sequor*.

nem inter judices esse versatam. res neque tam fuerat occulta, quam erat occultanda: neque tam erat aperta, quam reipublicæ causa aperienda. In ea obscuritate ac dubitatione omnium, Canutio, perito homini, qui quodam odore suspicionis Stalenum corruptum esse sensisset, neque dum rem perfectam arbitraretur, placuit repente pronuntiare judices.
p. 33. Dixerunt, se id velle. Hic tum Oppianicus non magno-
a. pere pertimuit. rem a Staleno perfectam esse arbitrabatur.
74 In consilium erant ituri [63] judices XXXII. sententiis XVI absolutio confici poterat. [64] H-S quadragena in singulos judices distributa, eum numerum sententiarum conficere debebant, ut ad cumulum, spe majorum præmiorum, ipsius Staleni sententia septimadecima accederet. Atque etiam casu tum, quod illud repente erat factum, Stalenus ipse non aderat. causam nescio quam apud judicem defendebat. Facile hoc Avitus patiebatur: facile Canutius: at non Oppianicus, neque patronus ejus L. Quintius: qui cum esset eo tempore tribunus plebis, convicium C. Junio judici quæstionis, maximum fecit, UT NE SINE STALENO IN CONSILIUM IRETUR: cumque id ei per viatores consulto negligentius agi videretur, ipse [65] a publico judicio ad privatum Staleni judicium profectus est, et illud pro potestate
75 dimitti jussit: Stalenum ipse ad subsellia adduxit. Consurgitur in consilium, cum sententias Oppianicus, quæ tum erat potestas, palam ferri velle dixisset, ut Stalenus scire posset, quid cuique deberetur. Varia judicum genera: nummarii pauci: sed omnes irati. Ut qui accipere in campo consuerunt, iis candidatis, quorum numos suppressos esse putant, inimicissimi solent esse; sic ejusmodi judices, infesti tum reo venerant. ceteri nocentissimum esse arbitrabantur; sed spectabant sententias eorum, quos corruptos putabant: ut ex iis constituerent, a quo judicium corru-
28 ptum videretur. [66] Ecce tibi ejusmodi sortitio, ut in primis Bulbo, et Staleno, et Guttæ esset judicandum. Summa

63 *judices* XXXII.] Sic per notas edidi, quod enunciandum est *duo et triginta*, non *triginta et duo*, ut est in vulgatis. Sic post XVI. *sedecim* ut infra est c. 32. non *decem et sex*. Absolutio confici poterat sententiis sedecim, i. e. dimidio numero judicum. nam vincit pars lenior, per calculum Minervæ.

64 *H-S quadragena in singulos*] Sic edidi pro vulgato DCXL. ex edd. pr. quibus consentit Priscianus. Et supra c. 26. dixerat, promissa esse Staleno *quadraginta millia*. DCXL millia major fide summa est.

65 *e publico jud.*] Edd. quædam veteres *a p. jud.* quod magis placet, propter verbum *profectus est*. *Proficisci* dicuntur homines v. c. *ab urbe*, non *ex urbe*.

66 *Ecce tibi ejusmodi sortitio*] Non judicum, de qua sortitione non est h. l. sermo, sed sortitio, qua ordo judicum in sententiis dicendis constitueretur. Ea talis sortitio facta e Lege Cornelia, de qua c. 20. Cum esset reo ex ea lege optio ferri an dici sententias mallet, simul data est potestas sortitionis postulandæ talis.

omnium exspectatio, quidnam sententiæ ferrent leves ac
numarii judices. Atque illi omnes sine ulla dubitatione b.
condemnant. Hic tum injectus est hominibus scrupulus, 76
et quædam dubitatio, quidnam esset actum. deinde homi-
nes sapientes, ex vetere illa disciplina judiciorum, qui ne-
que absolvere hominem nocentissimum possent, neque eum,
de quo esset orta suspicio, pecunia oppugnatum, re illa in-
cognita, primo condemnare vellent; non liquere dixerunt.
Nonnulli autem severi homines, hoc statuerunt, quo quis-
que animo quid faceret, spectari oportere: et, si alii [67] pe-
cunia accepta verum judicabant, tamen nihilo minus se su-
perioribus suis judiciis constare putabant oportere. Itaque
damnarunt. Quinque omnino fuerunt, qui illum vestrum
innocentem Oppianicum sive imprudentia, sive miseri-
cordia, sive aliqua suspicione, sive ambitione adducti,
absolverent.

Condemnato Oppianico, statim L. Quintius, homo ma- 77
xime popularis, qui omnes rumorum et concionum ventos
colligere consuesset, oblatam sibi facultatem putavit, ut ex
invidia senatoria posset crescere, quod ejus ordinis judicia
minus jam probari populo arbitrabatur. Habetur una at-
que altera concio vehemens et gravis: accepisse pecuniam
judices, ut innocentem reum condemnarent, tribunus ple-
bis clamitabat: agi fortunas omnium dicebat: nulla esse
judicia: qui pecuniosum inimicum haberet, incolumem
esse neminem posse. Homines totius ignari negotii, qui
Oppianicum numquam vidissent, virum optimum, et homi-
nem pudentissimum, pecunia oppressum arbitrarentur, in-
censi suspicione, rem in medium vocare cœperunt, et cau-
sam illam totam deposcere. Atque illo ipso tempore in 78
ædes T. Annii, hominis honestissimi, necessarii, et amici
mei, noctu Stalenus, arcessitus ab Oppianico, venit. Jam
cetera nota sunt omnibus: ut cum illo Oppianicus egerit p. 34.
de pecunia: ut ille se redditurum esse dixerit: ut eorum a.
sermonem omnem audierint viri boni, qui tum consulto
[68] propter in occulto stetissent: ut res patefacta, atque in
forum prolata, et pecunia omnis a Staleno extorta atque
erepta sit. Hujus Staleni persona, populo jam nota atque 29
perspecta, ab nulla turpi suspicione abhorrebat: suppres-
sam esse ab eo pecuniam, quam pro reo pronuntiasset, qui
erant in concione, non intelligebant. neque enim doceban-
tur. versatam esse in judicio mentionem pecuniæ sentie-
bant: innocentem reum condemnatum esse audiebant:

67 *pec. acc. verum judicabant*] int. *quamquam*. Sed *judicabant* vix verum est. Scr. puto *judicarent*, vel *judicassent*.

68 *prope in occ. stetissent*] Mss. quidam et edd. pr. Sed Mediol. *propter*, quod prætuli. *Prope* e compendio *pp* natum videtur. *Prope* habet ed. 1460.

Staleni sententia condemnatum videbant: non gratis id ab eo factum esse, quod hominem norant, judicabant. similis in Bulbo, in Gutta, in aliis nonnullis suspicio consistebat.
79 Itaque confiteor, (licet enim jam impune, hoc præsertim in loco, confiteri,) quod Oppianici non modo vita, sed etiam nomen ante illud tempus populo ignotum fuisset: indignissimum porro videretur, circumventum esse innocentem pecunia: hanc deinde suspicionem augeret Staleni improbitas, et nonnullorum ejus similium judicum turpitudo: causam autem ageret L. Quintius, homo cum summa potestate præditus, tum ad inflammandos animos multitudinis accommodatus: summam [69] illi judicio invidiam infamiamque esse conflatam. atque in hanc flammam recentem, C. Junium, qui illi quæstioni præfuerat, injectum esse memini, et illum hominem ædilicium, jam prætorem opinionibus hominum constitutum, non disceptatione dicendi, sed clamore hominum, de foro atque adeo de civitate esse sublatum.

80 Neque me pœnitet hoc potius tempore, quam illo, causam A. Cluentii defendere. Causa enim manet eadem, quæ mutari nullo modo potest: temporis iniquitas atque invidia recessit, ut, quod in tempore mali fuit, nihil obsit: quod in causa boni fuit, prosit. Itaque nunc quemadmodum audiar,
b. sentio, non modo ab iis, quorum judicium atque potestas est; sed etiam ab illis, quorum tantum est existimatio. At tum si dicerem, non audirer: non quod alia res esset, immo
30 eadem, sed tempus aliud. Id adeo sic cognoscite. Quis tum auderet dicere, nocentem condemnatum esse Oppianicum? quis nunc id audet negare? Quis tum posset arguere, ab Oppianico judicium tentatum esse pecunia? quis id hoc tempore infitiari potest? Cui tum liceret docere, Oppianicum reum factum esse tum denique, cum duobus proximis præjudiciis condemnatus esset? quis est, qui id hoc tem-
81 pore infirmare conetur? Quare, invidia remota, quam dies mitigavit, oratio mea deprecata est, vestra fides atque æquitas a veritatis disceptatione rejecit; quid est præterea, quod in causa relinquatur?

Versatam esse in judicio pecuniam, constat: ea, quæritur, unde profecta sit? ab accusatore, an ab reo. Accusator dicit hæc: Primum, gravissimis criminibus accusabam, ut nihil opus esset pecunia: deinde, condemnatum adducebam, ut ne eripi quidem pecunia posset: postremo, etiamsi absolutus esset, mearum tamen omnium fortunarum status

69 *illi judicio*] *Judicio* abest ab edd. pr. et Mss. quibusdam: idque probant viri quidam docti, qui *illi* ad Cluentium referunt. Non bene. Non hic sermo est de invidia hominis, sed judicii.

incolumis maneret. Quid contra reus? Primum, ipsam multitudinem et atrocitatem criminum pertimescebam: deinde, Fabriciis propter conscientiam mei sceleris condemnatis, me esse condemnatum, sentiebam: postremo, in eum casum veneram, ut omnis mearum fortunarum status unius judicii periculo contineretur.

Age, quoniam corrumpendi judicii causas ille multas et 82
graves habuit, hic nullam; profectio ipsius pecuniæ requiratur. Confecit tabulas diligentissime Cluentius. hæc autem res habet hoc certe, ut nihil possit neque additum, neque detractum de re familiari latere. anni sunt octo, cum p. 35.
ista causa in ista meditatione versatur, cum omnia, quæ a.
nunc ad eam rem pertinent, et ex hujus, et ex aliorum tabulis, agitatis, tractatis, inquiritis: cum interea Cluentianæ pecuniæ vestigium nullum invenitis. Quid? Albiana pecunia vestigiisne nobis odoranda est, an ad ipsum cubile, vobis ducibus, venire possumus? Tenentur uno in loco H-S IↃCXL: tenentur apud hominem audacissimum: tenentur apud judicem. Quid vultis amplius? At enim Sta- 83
lenus non fuit ab Oppianico, sed a Cluentio ad judicium corrumpendum constitutus. Cur eum, cum in consilium iretur, Cluentius et Cannutius abesse patiebantur? cur [70] cum in consilium mittebant, Stalenum judicem, cui pecuniam dederant, non requirebant? Oppianicus quærebat: Quintius flagitabat: sine Staleno ne in consilium iretur, tribunicia potestate perfectum est. At condemnavit. Hanc enim damnationem dederat obsidem Bulbo et ceteris, ut destitutus ab Oppianico videretur. Quare si istinc causa corrumpendi judicii, istinc pecunia, istinc Stalenus, istinc denique omnis fraus et audacia est; hinc pudor, honesta vita, et nulla suspicio pecuniæ, nulla corrumpendi judicii causa; patimini, veritate patefacta, atque omni errore sublato, eo transire illius turpitudinis infamiam, ubi cetera maleficia consistant: ab eo invidiam discedere aliquando, ad quem numquam [71] accessisse culpam videatis.

At enim pecuniam Staleno dedit Oppianicus, non ad cor- 31
rumpendum judicium, sed ad conciliationem gratiæ. Tene 84
hoc, Atti, dicere, tali prudentia, etiam usu atque exercitatione præditum? Sapientissimum esse dicunt eum, cui, quod opus sit, ipsi veniat in mentem: proxime accedere

70 *cum in consilium mittebant*] Int. Cluentius et Canutius. Ii dicuntur fecisse, quod proprie prætor seu judex quæstionis fecit: quia postularant, ut id fieret, et quomodo fieri vellent. Sic et Cicero, ut orator, dicit aliquo loco, *sic eos* (judices) *in consilium mittam.* Ms. Franc. habet *mittebantur*, quod locum non habet. nam non ad judices hoc pertinet, ut videtur librarius putasse.

71 *accessisse culpam videatis*] Ita correxi vulgatum *videtis.* Ante est: *ubi consistant:* ergo hic debet esse, *ubi videatis.* Res est evidens.

b. illum, qui alterius bene inventis obtemperet. In stultitia contra est. Minus enim stultus est is, cui nihil in mentem venit, quam ille, qui, quod stulte alteri venit in mentem, comprobat. Istam conciliationem gratiæ Stalenus tum recenti re, cum faucibus premeretur, excogitavit, sive ut homines tum loquebantur, a P. Cethego admonitus, istam
85 [72] dedit conciliationis et gratiæ fabulam. Nam fuisse hunc hominum sermonem, recordari potestis: Cethegum, quod hominem odisset, et quod ejus improbitatem versari in republica nollet, et quod videret, eum, qui se ab reo pecuniam, cum judex esset, clam atque extra ordinem accepisse confessus esset, salvum esse non posse, minus ei fidele consilium dedisse. In hoc si improbus Cethegus fuit, videtur mihi adversarium removere voluisse. sin erat ejusmodi causa, ut Stalenus numos se accepisse negare non posset; nihil autem erat periculosius, nec turpius, quam, ad quam rem accepisset, confiteri; non est consilium Ce-
86 thegi reprehendendum. Verum alia causa tum Staleni fuit, alia nunc, Atti, tua est. Ille, [73] cum re premeretur, quodcumque diceret, honestius diceret, quam si, quod erat factum, fateretur. te vero illud idem, quod tum [74] explosum et ejectum est, nunc retulisse demiror. Qui enim poterat tum in gratiam redire cum Oppianico Cluentius? qui cum matre habebat simultates: hærebat in tabulis publicis reus et accusator: condemnati erant Fabricii: nec elabi alio accusatore poterat Albius, nec sine ignominia calumniæ re-
32 linquere accusationem Cluentius. An ut prævaricaretur?
87 Jam id quoque ad corrumpendum judicium pertinet. Sed quid opus erat ad eam rem judice sequestre? et omnino, quamobrem tota ista res per Stalenum potius, hominem ab utroque alienissimum, sordidissimum, turpissimum, quam per bonum aliquem virum ageretur, et amicum necessari-
p. 36. umque communem? Sed quid ego hæc pluribus, quasi de
a. re obscura, disputo; cum ipsa pecunia, quæ Staleno data est, numero ac summa sua non modo, quanta fuerit, sed etiam ad quam rem data fuerit, ostendat? Sexdecim dico judices, ut Oppianicus absolveretur, corrumpendos fuisse: ad Stalenum sexcenta et quadraginta millia numûm esse delata. Si, ut tu dicis, gratiæ conciliandæ causa, quadra-

72 *dedit conc. fabulam*] Proprie et eleganter *dedit* de fabula, pro excogitavit hanc et exornavit et in populo sparsit.

73 *cum re premeretur*] Sic Ald. Victor. P. Manut. &c. quod et nos edidimus: nam est vera lectio: supra *cum faucibus premeretur*. Edd. ante Ald. habent *reprehenderetur*: ed. 1471. *reprimeretur*, quod Gruterus male revocavit. natum est e verbo *reprehendendum*, quod paullo ante est.

74 *explosum et ejectum est*] Grævius frustra dubitat, *ejectum* an de re dicatur: mavultque *rejectum*. v. Clav. Mox quæ sint *tabulæ publicæ*. v. ibid. in *tabulæ*.

ginta istorum accessio millium quid valet? si, ut nos dicimus, [75] ut quadragena millia numûm sedecim judicibus darentur; non Archimedes melius potuit describere.

At enim judicia facta permulta sunt, a Cluentio judicium 88
esse corruptum. Immo vero ante hoc tempus omnino ista ipsa res [76] suo nomine in judicium numquam est vocata. Ita multum agitata, ita diu jactata ista res est, ut hodierno die primum causa illa defensa sit, hodierno die primum veritas vocem contra invidiam, his judicibus freta, miserit. Verumtamen multa ista judicia quæ sunt? Ego enim me ad omnia confirmavi, et sic paravi, ut docerem, quæ facta postea judicia de illo judicio dicerentur, partim ruinæ similiora aut tempestati, quam judicio et disceptationi fuisse, partim nihil contra Avitum valere, partim etiam pro hoc esse, partim esse ejusmodi, ut neque appellata umquam judicia sint, neque existimata. Hic ego, magis ut consuetudinem 89
servem, quam quod vos non vestra hoc sponte faciatis, petam a vobis, ut me, dum de his singulis disputo judiciis, attente audiatis. Condemnatus est C. Junius, qui ei quæ- 33
stioni præfuerat. adde etiam illud, si placet: tum est condemnatus, cum esset judex quæstionis. Non modo causæ, sed ne legi quidem quidquam per tribunum plebis laxamenti datum est. Quo tempore illum a quæstione ad nullum aliud reipublicæ munus abduci licebat, eo tempore ad quæstionem ipse abreptus est. [77] At quam quæstionem? b.
Vultus enim vestri, judices, me invitant, ut, quæ reticenda putaram, libeat jam libere dicere. Quid? illa tandem quæ- 90
stio, aut disceptatio, aut judicium fuit? putabo fuisse. dicat, qui vult hodie de illo populo concitato, cui tum mos gestus est: qua de re Junius causam dixerit. quemcunque rogaris, hoc respondebit, quod pecuniam acceperit, quod innocentem circumvenerit. Est hæc opinio. At, si ita esset; hac lege accusatum esse oportuit, qua accusatur Avitus. At ipse ea lege quærebat. Paucos dies exspectasset Quintius. At neque privatus accusare, nec, sedata jam invidia, volebat. Videtis igitur non in causa, sed in tempore ac potestate spem omnem accusatoris fuisse. Multam petivit. Qua lege? [78] quod in legem non jurasset: quæ 91
res nemini umquam fraudi fuit: et quod C. Verres, prætor

75 *ut quadragena m. sedecim*] Sic hic quoque edd. vett. non DCXL. *millia*.

76 *suo nomine*] i. e. nullius quæstionis proprium crimen fuit, ut paullo post c. 35. loquitur, ut judicii corrupti.

77 *At quam quæstionem*] Quidam libri *ad quam qu.* ut Ms. Fr. ed. 1471. idque non displicebat Grævio. *At* verum est, ut forma orationis docet. Debebat esse *At ad quam quæst.* Omisit *ad* elegantiæ causa: idque intelligi debet.

78 *quod in legem non jurasset*] Scil. ut judices faciebant. Sed id omiserat facere, quia vulgo judices quæstionis non facerent.

urbanus, homo sanctus et diligens, subsortitionem ejus in eo codice non haberet; qui tum interlitus proferebatur. His de causis C. Junius condemnatus est, judices, levissimis et infirmissimis; quas omnino in judicium afferri non opórtuit. itaque oppressus est, non causa, sed tempore.

34 Hoc vos Cluentio judicium putatis obesse oportere? Quam
92 ob causam? Si ex lege subsortitus non erat Junius, aut si in legem aliquando non juraverat; idcirco illius damnatione aliquid de Cluentio judicabatur? Non, inquit: sed ille idcirco his legibus condemnatus est, quod contra aliam legem commiserat. Qui hoc confitentur, possunt [79] illud iidem judicium fuisse defendere? Ergo idcirco, inquit, infestus tum prætor Junio fuit, quod illud judicium corruptum per eum putabatur. Num igitur hoc tempore causa mutata
p. 37. est? num alia res, alia ratio illius judicii, alia natura totius
a. negotii nunc est, ac tum fuit? non opinor, ex iis rebus, quæ
93 gestæ sunt, rem ullam potuisse mutari. Quid ergo est causæ, quod nunc nostra defensio audiatur tanto silentio, tunc Junio defendendi sui potestas erepta sit? Quia tum in causa nihil erat, præter invidiam, errorem, suspicionem, conciones quotidianas, seditiose ac populariter concitatas, accusabat tribunus plebis idem in concionibus, idem ad subsellia: ad judicium non modo de concione, sed etiam cum ipsa concione veniebat. Gradus illi Aurelii tum novi, quasi pro theatro illi judicio ædificati videbantur: quos ubi accusator concitatis hominibus complerat, non modo dicendi
94 [80] ab reo, sed ne surgendi quidem potestas erat. Nuper apud C. Orchinium, collegam meum, [81] locus ab judicibus Fausto Sullæ de pecuniis residuis non est constitutus: non quo illi aut exlegem esse Sullam, aut causam pecuniæ publicæ contemtam atque abjectam putarent; sed quod, accusante tribuno plebis, conditione æqua disceptari posse [82] non putarent. Quid? conferam Sullamne cum Junio? an hunc tribunum plebis cum Quintio? an vero tempus cum tem-

79 *Illud iidem jud.*] *Iidem*, quod Grævius jam restituit, est in edd. pr. præter 1480. quæ habet vulgatum inde ab Aldo *idem:* sed id contracte capiendum erat, pro *iidem.* Olim et *non fuisse* legebatur: male.

80 *ab reo*] Est, pro reo, rei defendendi causa, ut sæpe est in libris rhetoricis.

81 *locus a. j. de pecuniis residuis non est constitutus*] Quæstio de p. residuis h. e. publicis, quas L. Sulla in ærarium non retulisset; quæ Fausto parabatur, et quæstio peculatus, quam habebat Orchinius, ut infra dicit Cicero: *Locus ab j. non est constitutus:* quæstio illa ab judicibus non est accepta, cognita aut judicata, Faustum causam dicere noluere. Sed forma loquendi est paullo durior: ducta est inde, quod ordo fit reorum in tabulis prætoris, quo causam dicant. v. supra c. 22. pr.

82 *non putaverunt*] Hoc rectum esse non potest. Debet esse *putarent*, ut ante. Durius videtur, bis esse *putarent.* Priscianus L. VI. extr. h. l. in primo membro habet *arbitrarentur:* quod placet. Item post commode erit *putarent.* Sed potest hic locus esse in exemplis gratæ negligentiæ, quam Cicero vocat: de qua vid. Diatriben. nostram in Opusc. Crit. p. 133. ubi similia exempla allata sunt.

pore? Sulla maximis opibus, cognatis, affinibus, necessariis,
clientibus plurimis: hæc autem apud Junium parva, et in-
firma, et ipsius labore quæsita atque collecta. Hic tribu-
nus plebis, [83] modestus, pudens, non modo non seditiosus,
sed etiam seditiosis adversarius: ille autem acerbus, crimi-
nosus, popularis homo ac turbulentus. Tempus hoc tran-
quillum ac pacatum: illud omnibus invidiæ tempestatibus
concitatum. Quæ cum ita essent, in Fausto tamen [84] illi
judices statuerunt, iniqua conditione reum causam dicere,
cum adversario ejus ad jus accusationis summa vis potesta-
tis accederet. [85] Quam quidem rationem vos, judices, dili- 35
genter, pro vestra sapientia et humanitate, cogitare et peni- 95
tus perspicere debetis, quid mali, quantum periculi unicui- b.
que nostrûm inferre possit vis tribunicia, conflata præser-
tim invidia et concionibus seditiose concitatis. Optimis
hercle temporibus, tum, cum homines se non jactatione po-
pulari, sed dignitate atque innocentia tuebantur, tamen nec
[86] P. Popillius, nec Q. Metellus, clarissimi atque amplissimi
viri, vim tribuniciam sustinere potuerunt: nedum his tem-
poribus, his moribus, his magistratibus, sine vestra sapientia,
[87] ac sine judiciorum remediis, salvi esse possimus. Non 96
fuit igitur illud judicium judicii simile, judices, non fuit:
in quo non [88] modus est habitus, non mos consuetudoque
servata, non causa defensa. Vis illa fuit, et, ut sæpe jam
dixi, ruina quædam atque tempestas, et quidvis potius, quam
judicium, aut disceptatio, aut quæstio. Quod si quis est,
qui illud judicium fuisse arbitretur, et qui his rebus judi-
catis standum putet; is tamen hanc causam ab illa debet
sejungere. ab illo enim, sive quod in legem non jurasset,
sive quod ex lege subsortitus judicem non esset, multa
petita esse dicitur. Cluentii autem ratio cum illis legibus,
quibus a Junio multa petita est, nulla potest ex parte esse
conjuncta. At etiam Bulbus est condemnatus. Adde, ma- 97

83 *modestus, pudens*] Hæc est vera lectio, non *prudens*, quod est in edd. vulgatis, et primis plerisque. *Pudens* tamen habet ed. 1471. et inde aliæ quædam posteriores, ut P. Manut. 1540. et Aldi jun. &c. revocavitque Grævius.

84 *illi judices*] Abest a Mss. pluribus et ed. 1471. unde delevit Grævius. Sed sine eo sententia non constat. *Illi judices*, intelligo, a quibus paullo ante dixerat locum Fausto ad causam dicendam constitutum non fuisse: nec potest abesse, ad quod *statuerunt* referatur.

85 *Quam quidem rationem*] Idem est, quod alibi *quod*, pro, qua in re. in principio sententiæ. v. Clav. in *quod*. Edd. 1741. 1480. habent *Ad quam q. rationem*. bene. Sed illud est exquisitius.

86 *P. Popillius*] Vulgo *C. Pop.* Cicero et alibi *P.* appellat, etiam mox c. 36. v. Clav. in *P. Popillius* et Græv. ad h. l. qui et ipse *P.* edidit.

87 *ac sine judiciorum remed.*] *Sine* edidi ex edd. pr. 1480. 1498. ut fecit jam Lamb. Est enim Ciceroni admodum usitata talis præpositionis repetitio, eaque et aliis locis restituta est a nobis. Etiam Mss. quidam habent.

88 *modus est habitus*] Pro vulgato *adhibitus*, e Mss. Grævianis edd. pr. et aliis antiquis, ut Junt. Ald. Cratandr. Victor. &c. *Adhibitus* primus dedit P. Manut. 1540.

jestatis: ut intelligas, hoc judicium cum illo non esse con-
junctum. At est hoc illi crimen objectum. Fateor: sed
etiam legionem esse ab eo sollicitatam in Illyrico, C. Cos-
conii litteris et multorum testimoniis planum factum est.
quod crimen erat proprium illius quæstionis, et quæ res
lege majestatis tenebatur. At hoc obfuit ei maxime. Jam
ista divinatio est: qua si uti licet; vide, ne mea conjectura
p. 38. multo sit verior. Ego enim sic arbitror, Bulbum, quod
a. homo nequam, turpis, improbus, multis flagitiis contami-
natus in judicium sit adductus, idcirco facilius esse damna-
tum. tu mihi ex tota causa Bulbi, quod tibi commodum est,
36 eligis, ut id esse secutos judices dicas. Quapropter hoc
98 Bulbi judicium non plus obesse huic causæ debet, quam
illa, quæ commemorata sunt ab accusatore, duo judicia, P.
Popillii, et T. Guttæ: qui causam de ambitu dixerunt: qui
accusati sunt ab iis, qui erant ipsi ambitus condemnati: quos
ego non idcirco esse arbitror in integrum restitutos, quod
planum fecerint, illos ob rem judicandam pecuniam acce-
pisse: sed quod judicibus probarint, quod in eodem genere,
in quo ipsi offendissent, alios reprehendissent, se ad præmia
legis venire oportere. Quapropter neminem dubitare exi-
stimo, quin illa damnatio ambitus nulla ex parte cum causa
99 Cluentii vestroque judicio conjuncta esse possit. Quid,
quod Stalenus est condemnatus? non dico hoc tempore, ju-
dices, id quod nescio an dici oporteat, illum majestatis esse
damnatum: non recito testimonia hominum honestissimo-
rum, quæ in Stalenum sunt dicta ab iis, qui M. Æmilio,
clarissimo viro, legati, et præfecti, et tribuni militares fue-
runt: quorum testimoniis planum factum est, maxime ejus
opera, cum quæstor esset, in exercitu seditionem esse con-
flatam. Ne illa quidem testimonia recito, quæ dicta sunt,
de H-S ıɔc; quæ ille cum accepisset nomine judicii Safi-
niani, sicut in Oppianici judicio postea, retinuit atque sup-
100 pressit. Omitto et hæc, et alia permulta quæ illo judicio
in Stalenum dicta sunt: hoc dico, eandem tum fuisse P. et
L. Cominiis, equitibus Romanis, honestissimis hominibus,
et disertis, controversiam cum Staleno, quem accusabant,
quæ nunc mihi est cum Attio. Cominii dicebant idem,
b. quod ego dico: Stalenum ab Oppianico pecuniam accepisse,
ut judicium corrumperet: Stalenus conciliandæ gratiæ causa
101 se accepisse dicebat. Irridebatur hæc illius reconciliatio, et
persona viri boni suscepta, sicut in statuis inauratis, quas
posuit ad Juturnæ: quibus subscripsit, REGES AB SE
IN GRATIAM ESSE REDUCTOS. Exagitabantur omnes ejus
fraudes atque fallaciæ: tota vita in ejusmodi ratione ver-
sata aperiebatur: egestas domestica, quæstus forensis in
medium proferebatur: numarius interpres pacis et concor-

diæ, non probabatur. Itaque tum Stalenus, cum idem defenderet, quod Attius, condemnatus est. Cominii cum hoc 102
agerent, quod nos [89] in tota causa egimus, probaverunt. Quamobrem si Staleni damnatione, Oppianicum judicium corrumpere voluisse, Oppianicum judici ad emendas sententias dedisse pecuniam, judicatum est: cum ita constitutum sit, uti in illa culpa aut Cluentius sit, aut Oppianicus: Cluentii numus nullus judici datus ullo vestigio reperitur: Oppianici pecunia post judicium factum a judice ablata est: potest esse dubium, quin illa damnatio Staleni, non modo non sit contra Cluentium, sed maxime nostram causam defensionemque confirmet? Ergo adhuc Junii judi- 37
cium video esse ejusmodi, ut incursionem potius seditionis, 103
vim multitudinis, impetum tribunicium, quam judicium appellandum putem. Quodsi quis illud judicium appellet, tamen hoc confiteatur necesse est, nullo modo illam multam, quæ a Junio petita sit, cum Cluentii causa posse conjungi. Illud igitur Junianum per vim factum est: Bulbi, et Popillii, et Guttæ, contra Cluentium non est: Staleni, etiam pro Cluentio est. Videamus ecquod aliud judicium, quod pro Cluentio sit, proferre possimus.

Dixitne tandem causam C. Fidiculanius Falcula, qui Oppianicum condemnarat, cum præsertim, id quod fuit in illo p. 39.
judicio invidiosissimum, [90] paucos dies ex subsortitione se- a.
disset? dixit, et bis quidem dixit. In summam enim L. Quintius invidiam concionibus eum quotidianis, seditiosis et turbulentis, adduxerat. Uno judicio multa est ab eo petita, sicut ab Junio, quod non suæ decuriæ munere, neque ex lege sedisset. paullo sedatiore tempore est accusatus, quam Junius, sed eadem fere lege et crimine. Quia nulla in judicio seditio, neque vis, neque turba versata est, prima actione facillime est absolutus. Non numero hanc absolutionem. nihilominus enim potest, ut illam multam non commiserit, accepisse tamen * ob rem judicandam, [91] quam

89 *in tota c. e.*] Hæc usque ad verba c. 38. *L. C. Mergus* absunt a Mss. quibusdam et ed. 1471. 72.

90 *paucos dies e s. s.*] Sc. ut non potuisset satis cognoscere causam, et tamen judicasset. Mox c. 38. *quia non perpetuo sedisset* sc. ad causam recte cognoscendam.

91 *pecuniam, quam captam nusquam* &c.] *Pecuniam quam* primum est in ed. Victorii, quam secuti sunt P. Manutius 1540. et alii: ita facta est lectio vulgata. Si *captam* verum est, non potest abesse *pecuniam*, ut Grævio placebat. Sed in *quam captam* vitium esse, dubitari non potest. Itaque pro glossa haberi *pecuniam* potest. Quam male porro sonant quinque verba deinceps eadem clausula? Tum in hac lectione *Stalenus* est alienus. Sermo erat de Fidiculanio. Verbum *dixit* fecit, ut pro *captam* scribendum *causam* putarem, quod reperi deinde et Lambinum judicasse, qui locum totum e vestigiis Mss. sic eleganter correxit, ne Grutero quidem abnuente: *ob rem jud. quam Stalenus, qui causam nusquam eadem lege dixit*, sc. qua Fidic. Atque hoc ego in textum recepi, ut esset, quod intelligi posset. Si Cicero non totidem literis scripsit, at nec scripsit, quod est in vulgatis. Addidi

Stalenus, qui causam nusquam eadem lege dixit. proprium
104 crimen illud quæstionis ejus non fuit. Fidiculanius quid
fecisse dicebatur? accepisse a Cluentio H-S cccc Cujus
erat ordinis? senatorii. Qua lege in eo genere a senatore
ratio repeti solet, de pecuniis repetundis, ea lege accusatus,
honestissime est absolutus. Acta est enim causa more majorum,
sine vi, sine metu, sine periculo: [92] dicta, et exposita,
et demonstrata sunt omnia. [93] Addocti judices sunt,
non modo potuisse honeste ab eo reum condemnari, qui non
perpetuo sedisset; sed, si aliud is judex nihil scisset, nisi,
quæ præjudicia de eo facta esse constarent, audire præterea
38 nihil debuisse. Tum etiam illi quinque, qui imperitorum
105 hominum rumusculos aucupati, tum illum absolverunt, jam
suam clementiam laudari magnopere nolebant: a quibus si
qui quæreret, sedissentne judices in C. Fabricium; sedisse
se dicerent: si interrogarentur, num quo crimine is esset
accusatus, præterquam veneni ejus, quod quæsitum Avito
b. diceretur, negarent: si deinde essent rogati, quid judicassent;
condemnasse se dicerent. nemo enim absolvit. Eodem
modo quæsitum si esset de Scamandro, certe idem respondissent:
tametsi ille una sententia est absolutus; sed
106 illam unam nemo tum istorum suam dici vellet. Uter igitur
facilius suæ sententiæ [94] rationem reddet: isne, qui se
et sibi, et rei judicatæ constitisse dicit: an ille, qui se in
principem maleficii, lenem; in adjutores ejus, et conscios,
vehementissimum esse respondet? Quorum ego de sententia
non debeo disputare. neque enim dubito, quin ii tales
viri, [95] suspicione aliqua percussi repentina, [96] de statu suo
declinarint. Quare eorum, qui absolverunt, misericordiam
non reprehendo: eorum, qui in judicando superiora judicia
secuti sunt sua sponte, non Staleni fraude, constantiam
comprobo: eorum vero, qui sibi non liquere dixerunt, sa-

tamen stellulam lectoris monendi causa.

92 *dicta et exp. et dem.*] Primum *et* e Ms. Fr. delevit Græv.

93 *Addocti jud. sunt*] Vulgo est *Adducti*, quod nullum sensum habet: et tamen in eo nemo hæsit. Conjeceram *Edocti j. s.* cum consultis edd. primis reperi in ed. Br. et in Mediol. *Addocti*. Verbi insolentia librarios decepit, ut facerent *Adducti*, securi sensus. Esse autem verbum bonum et aureæ ætatis vel Lexica docent.

94 *rationem redderet: isne*] Sic primus edidit Aldus, formata lectione e vetere *reddere iis nequisse*. Sed debebat corrigere *reddet*, aut addere *potest*, ut est in Ms. Fr. pr. Post recte ex eodem libro Grævius *respondet* edidit pro vulgato *respondit*. nam præcedit *dicit*. Id ego et sine libro ausus essem.

95 *suspicione aliqua percussi*] Vulgati omnes habent *perculsi*, quod, ut multis aliis locis veterum scriptorum, cum *percussi* confusum est. Nimis grave est *perculsi* pro *suspicione*, qua *percuti* dicuntur homines, non *percelli*. *Suspicione percussus* est Deiotar. 6. ubi pariter libri scr. et edd. plerique habent *perculsus*. Sed qui ibi ab admonitu alicujus libri correxere, hic non hæsere. Supra etiam hanc confusionem vidimus.

96 *de statu suo declinarint*] Lenius hic est, de sententiæ et judicii mutatione. *Statum* vocat sententiam, quæ certis de causis et consulto suscepta est.

pientiam laudo: qui absolvere eum, quem nocentissimum
cognorant, et quem ipsi bis jam antea condemnarant, nullo
modo poterant: condemnare, cum tanta consilii infamia et
tam atrocis rei suspicio esset injecta, paullo posterius pate-
facta re, maluerunt. Ac ne ex facto solum sapientes illos 107
judicetis, sed etiam [97] ex nominibus ipsis, quod ii fecerint,
rectissime ac sapientissime factum probetis: quis P. Octa-
vio Balbo ingenio prudentior, jure peritior, fide, religione,
officio diligentior, aut sanctior commemorari potest? non
absolvit. Quis Q. Considio constantior? quis judiciorum,
atque ejus dignitatis, quæ in judiciis publicis versari debet,
peritior? quis virtute, consilio, auctoritate præstantior? ne
is quidem absolvit. Longum est de singulorum virtute ita
dicere: quæ, quia cognita sunt ab omnibus, verborum or-
namenta non quærunt. Qualis vir M. Juventius Pedo fuit
ex vetere illa judicum disciplina? qualis L. Caulius Mer- p. 40.
gus? M. Basilus? C. Caudinus? qui omnes in judiciis publi- a.
cis, jam tum florente republica, floruerunt. Ex eodem nu-
mero L. Cassius, Cn. Hejus, pari et integritate et pruden-
tia: quorum nullius sententia est Oppianicus absolutus.
Atque ex his omnibus, natu minimus, ingenio, et diligentia,
et religione par iis, quos antea commemoravi, P. Saturius,
in eadem sententia fuit. O innocentiam Oppianici singu- 108
larem! quo in reo, qui absolvit, ambitiosus: qui distulit,
cautus: qui condemnavit, constans existimatur.

Hæc tum agitante Quintio, neque in concione, neque 39
in judicio demonstrata sunt. neque enim ipse dici patiebatur, nec per multitudinem concitatam consistere cuiquam in dicendo licebat. Itaque ipse, postquam Junium pervertit, causam totam reliquit. paucis enim diebus illis et ipse privatus est factus, et hominum studia deferbuisse intelligebat. Quodsi, per quos dies Junium accusavit, Fidiculanium accusare voluisset: respondendi Fidiculanio potestas facta non esset. Ac primo quidem, omnibus illis judicibus, qui Op-
pianicum condemnarant, minabatur. Jam insolentiam no- 109
ratis hominis: noratis animos ejus ac spiritus tribunicios. Quod erat odium? dii immortales! quæ superbia? quanta ignoratio sui? quam gravis atque intolerabilis arrogantia? qui illud etiam ipsum acerbe tulerit, (ex quo illa nata sunt

97 *ex nominibus ipsis*] Edd. vett. omnes *hominibus* habent (quas hic nec Lambinus nec Grævius inspexit) usque ad Victorium, qui edidit *nominibus*; quod deinde omnes, præter Lamb. et Grævium secuti sunt: unde ea vulgata lectio facta est: quam bene retinuit Gruterus. Non possumus ex *hominibus* judicare, quod fecerint, id rectum et sapiens esse; sed ex eorum *nominibus*, eorumque claritate, si ante fecerunt ea, per quæ eorum nomina clara sunt, et signa hominum præstantium sapientia, fortitudine &c. Huc spectat et verbum *commemorare* in sequentibus: *quis Octavio Balbo ingenio præstantior —commemorari potest.*

omnia,) non sibi ac defensioni suæ condonatum esse Op-
pianicum: proinde quasi non satis signi esse debuerit, ab
omnibus eum fuisse desertum, qui se ad patronum illum
contulisset. Erat enim Romæ summa copia patronorum,
hominum eloquentissimorum atque amplissimorum, quorum
certe aliquis defendisset equitem Romanum, in municipio
suo nobilem, si honeste putasset ejusmodi causam posse
40 defendi. Nam Quintius quidem, quam causam umquam
110 antea dixerat, cum annos ad quinquaginta natus esset? quis
b. eum umquam non modo in patroni, sed in laudatoris, aut
advocati loco viderat? qui quod Rostra jamdiu vacua, lo-
cumque illum, post adventum L. Sullæ a tribunicia voce
desertum, oppresserat, multitudinemque jam desuefactam a
concionibus ad veteris consuetudinis similitudinem revoca-
verat, idcirco cuidam hominum generi paullisper jucundior
fuit. Atque idem quanto in odio postea suis illis ipsis fuit,
per quos in altiorem locum adscenderat? neque injuria.
111 Facite enim, ut non solum mores ejus et arrogantiam, sed
etiam vultum atque amictum, atque [98] illam usque ad talos
demissam purpuram recordemini. Is, quasi non esset ullo
modo ferendum, se ex judicio discessisse victum, rem ab
subselliis in Rostra detulit. Et jam querimur sæpe, homi-
nibus novis non satis magnos in hac civitate esse fructus?
nego usquam umquam fuisse majores: ubi, si quis ignobili
loco natus, ita vivat, ut nobilitatis dignitatem virtute tueri
posse videatur, usque eo pervenit, quoad eum industria
112 cum innocentia prosecuta est. Si quis autem hoc uno ni-
titur, quod sit ignobilis: procedit sæpe longius, quam si
idem ille esset cum iisdem suis vitiis nobilissimus. ut Quin-
tius (nihil enim dicam de ceteris) si fuisset homo nobilis;
quis eum cum illa superbia atque intolerantia ferre potuisset?
Quod eo loco fuit; ita tulerunt, ut, si quid haberet a natura
boni, prodesse ei putarent oportere: superbiam autem atque
arrogantiam ejus deridendam magis arbitrarentur propter
41 humilitatem hominis, quam pertimescendam. Sed, ut illuc
p. 41. revertar: quo tempore Fidiculanius est absolutus, tu, qui ea
a. judicia facta commemoras, quæro, [99] quid tum esse existi-
mas judicatum? certe gratis judicasse. At condemnarat:
113 at causam totam non audierat: at in concionibus omnibus
a L. Quintio vehementer erat et sæpe vexatus. Illa igitur
omnia Quintiana, iniqua, falsa, turbulenta, popularia, sedi-

98 *illam—purpuram*] Hoc intelligendum de ædilitate ac prætura, non tribunatu, ut patet e verbo *postea*: nam primum in tribunatu non est usus purpuræ: deinde per illam purpuram dicit eum invisum factum iis, per quos ad honores venisset. Vide, si tanti videtur, Rubenium de Lato Clav. c. 8. et inde excerpta a Grævio ad h. l.

99 *quid tum esse existimas judicatum*] Videtur scribendum *existimes*.

tiosa judicia fuerunt. Esto: potuit esse innocens Falcula. Jam ergo aliquis Oppianicum gratis condemnavit: [100] jam non eos Junius subsortitus est, qui pecunia accepta condemnarent: jam potuit aliquis ab initio non sedisse, et tamen Oppianicum gratis condemnasse. Verum, si innocens Falcula, quæso, quis nocens? si hic gratis condemnavit, quis accepit? Nego rem esse ullam in quemquam illorum objectam, quæ Fidiculanio objecta non sit: [1] neque aliquid fuisse in Fidiculanii causa, quod idem non esset in
ceterorum. Aut hoc judicium reprehendas tu, cujus accu- 114
satio rebus judicatis niti videbatur, necesse est: aut, si hoc verum esse concedis, Oppianicum gratis condemnatum esse fateare.

Quamquam satis magno argumento esse debet, quod ex tam multis judicibus, absoluto Falcula, nemo reus factus est. Quid enim mihi damnatos ambitus colligitis, alia lege, certis criminibus, plurimis testibus? cum primum illi ipsi debuerint potius accusari de pecuniis repetundis, quam ambitus. nam, si in ambitus judiciis hoc his obfuit, cum alia lege causam dicerent: certe, si propria lege hujus peccati
adducti essent, multo plus obfuisset. Deinde, si tanta vis 115
fuit istius criminis, ut, qua quisque lege ex illis judicibus reus factus esset, tamen hac plaga periret: cur, in tanta multitudine accusatorum, [2] tantis præmiis, ceteri rei facti non sunt? Hic profertur id, quod judicium appellari non oportet, P. Septimio Scævolæ litem eo nomine esse æstima-
tam. Cujus rei quæ consuetudo sit, quoniam apud homi- b.
nes peritissimos dico, pluribus verbis docere non debeo. Numquam enim ea diligentia, quæ solet adhiberi in ceteris
judiciis, eadem, reo damnato, adhibita est. In litibus æsti- 116
mandis fere judices, aut, quod sibi eum, quem semel condemnarunt, inimicum putant esse, si qua in eum lis capitis illata est, non admittunt: aut, quod se perfunctos jam esse arbitrantur, cum de reo judicarunt, negligentius attendunt cetera. Itaque et majestatis absoluti sunt permulti, quibus damnatis, de pecuniis repetundis, lites essent æstimatæ: et hoc quotidie fieri videmus, ut, reo damnato de pecuniis repetundis, ad quos pervenisse pecunias in litibus æstimandis statutum sit, eos illi judices absolvant: quod cum fit, non judicia rescinduntur. sed hoc statuitur, æstimationem litium, non esse judicium. Scævola condemnatus est aliis criminibus, frequentissimis Apuliæ testibus. omni conten-

100 *jam non eos*] Grævius præfert lectionem Ms. Dresd. *non omnes*. non male.

1 *neque aliquid f.*] Melius foret *nego a. f.* ut edidere nonnulli.

2 *tantis præmiis*] sc. propositis accusatori, qui vicisset. nempe quarta parte bonorum publicatorum.

tione pugnatum est, ut lis hæc capitis æstimaretur. quæ res si rei judicatæ pondus habuisset: ille postea vel iisdem, vel aliis inimicis, reus hac lege ipsa factus esset.

42 Sequitur id, quod illi judicium appellant, majores autem
117 nostri numquam neque judicium nominarunt, neque perinde, ut rem judicatam, observaverunt, [3]animadversio atque auctoritas censoria. Qua de re antequam incipio, perpauca mihi de meo officio verba faciunda sunt: ut a me cum hujusce periculi, tum ceterorum quoque officiorum et amicitiarum ratio conservata esse videatur. Nam mihi cum viris fortibus, qui censores proxime fuerunt, ambobus est amicitia: cum altero vero (sicut et plerique vestrûm sciunt) magnus usus et summa utriusque officiis constituta
118 necessitudo est. Quare, quidquid de subscriptionibus eorum
p. 42. mihi dicendum erit, eo dicam animo, ut omnem orationem
a. meam non de illorum facto, sed de ratione censoria habitam existimari velim: a Lentulo autem, familiari meo, qui a me pro eximia sua virtute summisque honoribus, quos a populo Romano adeptus est, honoris causa nominatur, facile hoc, judices, impetrabo, ut, quam ipse adhibere consuevit in amicorum periculis fidem et diligentiam, tum vim animi libertatemque dicendi; [4]in hac mihi concedat, ut tantum mihi sumam, quantum sine hujus periculo præterire non possum. A me tamen, ut æquum est, omnia caute pedetentimque dicentur, ut neque fides hujus defensionis relicta, neque cujusquam aut dignitas læsa, aut amicitia violata esse videatur.

119 Video igitur, judices, animadvertisse censores in judices quosdam illius consilii Juniani, cum istam ipsam causam subscriberent. Hic primum illud commune proponam, numquam animadversionibus censoriis hanc civitatem ita contentam, ut rebus judicatis, fuisse. neque in re nota consumam tempus exemplis. ponam illud unum: C. Getam, cum a L. Metello et Cn. Domitio, censoribus, ex senatu ejectus esset, censorem ipsum postea esse factum: et, cujus mores a censoribus erant reprehensi, hunc postea et populi Romani, et eorum, qui in ipsum animadverterant, moribus

3 *animadversio atque auctoritas*] Edd. vett. usque ad Victorium habent *animadversionem atque auctoritatem cens.* et sic fere Mss. Primus P. Manutius 1540. edidit *animadversio atque auct. cens.* Vetus restituit Gruterus. Nos Manutium secuti sumus: nam manifeste refertur ad *sequitur id.* Librarii conformarunt præcedentibus accusativis.

4 *in hac mihi c.* &c.] Oratio est ἀνακόλουθος, si sana est. nam debebat esse, *ut mihi concedat tantum sumere* &c. Porro edd. pr. habent *in hac,* præter ed. 1471. in qua est *in hoc,* ut in Mss. quibusdam reperit Gruterus: idque probabat Lambinus. *Hac* intelligunt alii libertate, alii causa. Si *hoc* verum est, intelligendum negotio, capite. atque id prætulerim. Etiam verbum *præterire* durum est in hac sententia. Locus est, ut opinor, vitiosus.

præfuisse. Quodsi illud judicium putaretur, ut ceteri,
turpi judicio damnati, in perpetuum omni honore ac digni-
tate privantur: sic hominibus ignominia notatis, neque ad
honorem aditus, neque in curiam reditus esset. Nunc, si 120
quem Cn. Lentuli, aut L. Gellii libertus furti condemnarit:
is, omnibus ornamentis amissis, numquam illam honestatis
suæ partem recuperabit: quos autem ipse L. Gellius et
Cn. Lentulus, duo censores, clarissimi viri, sapientissimi- b.
que homines, furti et captarum pecuniarum nomine, nota-
verunt: ii non modo in senatum redierunt, sed etiam illa-
rum ipsarum rerum judiciis absoluti sunt. Neminem vo- 43
luerunt majores nostri non modo de existimatione cujus-
quam, sed ne pecuniaria quidem de re minima esse judi-
cem, nisi qui inter adversarios convenisset. Quapropter in
omnibus legibus, quibus exceptum est, de quibus causis
aut magistratum capere non liceat, aut judicem legi, aut
alterum accusare, hæc ignominiæ causa prætermissa est.
Timoris enim causam, non vitæ pœnam in illa potestate
esse voluerunt. Itaque non solum, judices, illud ostendam, 121
quod jam videtis, populi Romani suffragiis sæpenumero
censorias subscriptiones esse deletas, verum etiam judiciis
eorum, qui jurati statuere majore cum religione et diligen-
tia debuerunt. Primum judices, senatores equitesque Ro-
mani in compluribus jam reis, quos contra leges pecunias
accepisse subscriptum est, suæ potius religioni, quam cen-
sorum opinioni, paruerunt. Deinde prætores urbani, qui
jurati debent optimum quemque in selectos judices referre,
numquam sibi ad eam rem censoriam ignominiam impedi-
mento esse oportere duxerunt. Censores denique ipsi sæ- 122
penumero superiorum censorum judiciis (si ista judicia
appellari vultis) non steterunt. atque etiam ipsi inter se
censores sua judicia tanti esse arbitrantur, ut alter alterius
judicium non modo reprehendat, sed etiam rescindat: ut
alter de senatu moveri velit, alter retineat, et ordine amplis-
simo dignum existimet: ut alter in ærarios referri, aut tribu
moveri jubeat, alter vetet. Quare qui vobis in mentem
venit, hæc appellare judicia, quæ a populo Romano re- p. 43.
scindi, ab juratis judicibus repudiari, a magistratibus ne- a.
gligi, ab iis, qui eandem potestatem adepti sunt, commutari,
inter collegas discrepare videatis?

Quæ cum ita sint: videamus, quid tandem censores de 44
illo judicio corrupto judicasse dicantur. Ac primum illud 123
statuamus: utrum, quia censores subscripserint, ita sit: an,
quia ita fuerit, illi subscripserint. [5] Si ideo, quia subscri-

5 *Si ideo, quia subscripserint: videte, quid agatis, ne*] Primum legendum *subscripserunt.* nam intelligendum, *verum est,* aut *ita est:* quod

pserint: videte, quid agatis, ne in unumquemque nostrûm
censoribus in posterum potestatem regiam permittatis: ne
subscriptio censoria non minus calamitatis civibus, quam
illa acerbissima proscriptio possit afferre: ne censorium sti-
lum, cujus mucronem multis remediis majores nostri retu-
derunt, æque posthac atque illum dictatorium gladium per-
124 timescamus. Sin autem, quod subscriptum est, quia verum
est, idcirco grave debet esse: hoc quæramus, verum sit, an
falsum: removeantur auctoritates censoriæ: tollatur id ex
causa, quod in causa non est: doce, quam pecuniam Cluen-
tius dederit, unde dederit, quemadmodum dederit: unum
denique aliquod a Cluentio profectæ pecuniæ vestigium
ostende. Vince deinde, virum bonum fuisse Oppianicum,
hominem integrum: nihil de illo umquam secus esse existi-
matum: nihil denique præjudicatum. tum auctoritatem cen-
sorum [6]amplexato: tum illorum judicium cum re conjun-
125 ctum esse defendito. Dum vero eum fuisse Oppianicum
constabit, qui tabulas publicas municipii sui corrupisse ju-
dicatus sit: qui testamentum interleverit: qui, supposita
persona, falsum testamentum obsignandum curarit: qui
eum, cujus nomine id obsignatum est, interfecerit: qui
avunculum filii sui in servitute ac vinculis necarit: qui mu-
nicipes suos proscribendos occidendosque curarit: qui ejus
b. uxorem, quem occiderat, in matrimonium duxerit: [7]qui pe-
cuniam pro potione dederit: qui socrum, qui uxorem, qui
uno tempore fratris uxorem, speratosque liberos, fratrem-
que ipsum, qui denique suos liberos interfecerit: qui, cum
venenum privigno suo quæreret, manifesto sit deprehensus:
cujus ministris consciisque damnatis, ipse adductus in judi-
cium pecuniam judici dederit ad sententias judicum corrum
pendas: dum hæc, inquam, de Oppianico constabunt, nec
nullo argumento Cluentianæ pecuniæ crimen tenebitur:
quid est, quod te ista censoria [8]sive voluntas sive opinio

in altero membro additur: *sin autem quod subscriptum est, quia verum est* &c. Deinde mihi *quid agatis* suspectum est: nam cum eo non convenit *ne.* nec umquam aliter est apud Ciceronem aut alios, quam *videte, ne* &c. Itaque aut delendum *quid agatis*, aut repetendum *videte.*

6 *amplexator*] Reperi in omnibus edd. pr. præter Rom. et Br. quæ habent *amplexato*, ut profert hinc Priscianus L. VIII. unde recepit Lambinus, imitante Grævio. Sane Prisciani testimonium grave est. Librarii putabant esse vitiosum, *et amplexator* scripsere: Itaque *amplexato* restituere non dubitavi.

7 *q. pecuniam pro potione dederit*] *Pro potione* habent edd. vett. consensu: idque restitui pro recentiori *pro abortione*, quæ est glossa ex uno Ms. S. Victoris a Lambino inducta. Sic supra *poculo* additum *mortis.* ubi v. *Potionem* simpliciter dici de potione venenata, etiam medica, vel Lexica docent, et passim interpretes latinorum scriptorum docent: atque sic supra dixit Cicero c. 11.

8 *sive vol. sive opinio fuit*] Delendum est *fuit*, quia *censoria* nullum ita substantivum habet, ad quod referatur. Res est evidens et necessaria. itaque sic feci.

adjuvare, aut hunc innocentem opprimere posse videatur?
Quid igitur censores secuti sunt? ne ipsi quidem, ut gra- 45
vissime dicam, quidquam aliud dicent, præter sermonem 126
atque famam. nihil se testibus, nihil tabulis, nihil gravi ali-
quo argumento comperisse, nihil denique, causa cognita,
statuisse dicent. Quodsi ita fecissent: tamen id non ita
fixum esse deberet, ut convelli non liceret. Non utar exem-
plorum copia, quæ summa est: non rem veterem, non ho-
minem potentem aliquem, aut gratiosum proferam. Nuper
hominem tenuem, scribam ædilicium, D. Matrinium cum
defendissem apud M. Junium, Q. Publicium prætores, et
M. Plætorium, C. Flaminium, ædiles curules: persuasi,
ut scribam jurati legerent eum, quem iidem isti censores
ærarium reliquissent. Cum enim in homine nulla culpa re-
periretur: quid ille meruisset, non quid de eo statutum
esset, quærendum esse duxerunt. Nam hæc quidem, quæ 127
de judicio corrupto [9]subscripserint, quis est, qui ab illis
satis cognita et diligenter judicata arbitretur? in M'. Aquil-
lium et in T. Guttam video esse subscriptum. Quid est
hoc? duos esse corruptos solos pecunia? [10]Quid ceteri?
videlicet gratis condemnarunt? Non est igitur circumven- p. 44.
tus, non est oppressus pecunia, non, [11]ut illæ Quintianæ a.
conciones habebant, omnes, qui Oppianicum condemna-
runt, in culpa sunt ac suspicione ponendi. Duos solos
video auctoritate censorum affines ei turpitudini judi-
cari. [12]Aut illud afferant, (aliquid esse) quod de iis duo-
bus habuerint compertum, de ceteris comperisse. Nam 46
illud quidem minime probandum est, ad notationes aucto- 128
ritatemque censoriam exemplum illos a consuetudine mili-
tari transtulisse. Statuerunt enim ita majores nostri, ut,
si a multis esset flagitium rei militaris admissum, sortitione
in quosdam animadverteretur: ut metus videlicet ad omnes,
pœna ad paucos perveniret. Quod idem facere censores
in delectu dignitatis, et in judicio civium, et in animadver-

9 *subscripserint* &c.] Hæc usque ad c. 47. verba *opinione standum*, absunt ab ed. 1471. Ceterum Grævius dedit *subscripserunt*: sed et illud hic stare potest.

10 *Quid ceteri?*] Edd. pr. sic: *pecunia dicant? ceteri vid.* &c. Vulgatum primus dedit Junta; inde Victorius, utrum e conjectura, an e libris scriptis, nescio. Forte tamen est e libro Colotii. Est certe melius altero.

11 *ut illæ Q. conciones habebant*] Sic correxi *habebantur*, quod nihili est: Grævius corrigebat, *ut in illa Q. concione habebatur*: quæ est violenta correctio.

12 *Aut illud afferant* &c.] Reliqui locum, ut est in Gruteriana. nam totus varie in libris legitur, et varie tentatur, nec est aliquid certi. Vitiosus quidem est sine dubio. *Aut* indicat satis, ut opinor, lacunam esse hic aliquam, sive ante, sive post, quæ sine melioribus libris expleri non potest. Fecit dilemma. *Aliquid esse* delendum est sine dubio, ut vidit Gruterus, qui uncis inclusit. In fine Grævius bene legit *non comperisse*.

sione vitiorum, qui convenit? nam miles, qui locum non tenuit, qui hostium impetum vimque pertimuit, potest idem postea et miles esse melior, et vir bonus, et civis utilis. Quare, ne in bello, propter hostium metum, delinqueret, amplior ei mortis et supplicii metus est a majoribus constitutus: ne autem nimium multi pœnam capitis subirent, id-
129 circo illa sortitio comparata est. Hoc tu idem facies, censor, [13] in senatu legendo? Si erunt plures, qui ob innocentem condemnandum pecuniam acceperint, ut non animadvertas in omnes, sed carpas, ut velis, et paucos ex multis ad ignominiam sortiare? Habebit igitur, te sciente et vidente, curia senatorem, populus Romanus judicem, respublica civem sine ignominia quemquam, qui ad perniciem innocentis, fidem suam et religionem pecunia commutarit? et, qui pretio adductus eripuerit patriam, fortunas, liberos civi innocenti, is censoriæ severitatis nota non inuretur?
b. Tu es præfectus moribus, magister veteris disciplinæ et severitatis, si aut retines quemquam sciens in senatu, scelere tanto contaminatum, aut statuis, qui in eadem culpa sit, non eadem pœna affici convenire? [14] et quam conditionem supplicii majores in bello timiditati militis propositam esse voluerunt, eandem tu in pace constitues improbitati senatoris? [15] Quodsi exemplum hoc ex re militari ad animadversionem censoriam transferendum fuit: [16] sortitione id ipsum factum esse oportuit. Sin autem sortiri ad pœnam, [17] atque hominum delictum fortunæ judicio committere, minime
47 censorium est; certe in multorum peccato carpi paucos ad ignominiam et turpitudinem, non oportet. Verum omnes
130 intelligimus, in istis subscriptionibus ventum quendam popularem esse quæsitum. Jactata res erat in concione a tribuno seditioso: incognita causa, probatum illud erat; [18] MUL-

13 *in senatu legendo*] *Legere* h. l. non tantum, aut proprie, pertinet ad senatores novos assumendos, sed, et ad recensionem universam senatus, in qua judicatur etiam, qui sint servandi, qui movendi.

14 *et quam—eandem tu—constitues impr. s.*] Hæc cohærent ut consequens cum illo: *tu es præfectus moribus, m. v. d. et s. si* &c. Unde delendum videtur *tu*, et scribendum *constituis*, ut in priori consequente est *statuis*. Alias conjecturas commemorare supersedeo. Edd. pr. habent, ut edidit Grævius: *non eadem pœna adfici oportere. Convenire ut* &c. sed *oportere* est glossa verbi *convenire.*

15 *Quodsi exempl. hoc*] Bene addidit Grævius *hoc*. Sic et edd. pr.

16 *sortitione* &c.] Nempe in illa militari pœna fit sortitio, cum v. c. decimatio fit.

17 *atque hominum delictum* &c.] Sic edd. pr. Per conjecturam viri alicujus docti *delectum* postea editum est: quod est alienum. neque enim delectum ullo modo usurpandum statuit. *Delictum committere fortunæ* eodem modo dicitur, ut *permittere legibus*, et de sortitione intelligitur.

18 *multitudinem illicitum est contra dicere*] *Contra* refer ad *multitudinem;* ut et fecit Lambinus. Sed Grævius edidit *multitudini: illicitum est.*

TITUDINEM ILLICITUM EST CONTRA DICERE: nemo denique, ut defenderet contrariam partem, laborabat. In invidiam porro magnam illa judicia venerant. etenim paucis postea mensibus alia vehemens erat in judiciis [19] ex notatione tabularum invidia versata. Prætermitti a censoribus, et negligi macula judiciorum posse non videbatur. Homines, quos ceteris vitiis atque omni dedecore infames videbant, eos hac quoque subscriptione notare voluerunt, et eo magis, quod illo ipso tempore, [20] illis censoribus, erant judicia cum equestri ordine communicata; ut viderentur per hominum idoneorum ignominiam [21] sua auctoritate illa judicia cum equestri ordine reprehendisse. Quodsi hanc 131
apud eos ipsos censores mihi aut alii causam agere licuisset: p. 45.
hominibus tali prudentia certe probavissem (res enim indi- a.
cat) nihil ipsos habuisse cogniti, nihil comperti: [22] ex tota ista subscriptione rumorem quendam et plausum popularem esse quæsitum. Nam in [23] P. Popillium, qui Oppianicum condemnarat, subscripsit L. Gellius, quod is pecuniam accepisset, quo innocentem condemnaret. Jam id ipsum quantæ divinationis est, scire, innocentem fuisse reum, quem fortasse numquam viderat, cum homines sapientissimi, judices, ut nihil dicam de iis, qui condemnarunt, causa cognita, sibi dixerint non liquere?

Verum esto. condemnat Popillium Gellius: judicat, ac- 132
cepisse a Cluentio pecuniam. Negat hoc Lentulus. nam Popillium, quod erat libertini filius, in senatum non [24] legit: locum quidem senatorium ludis et cetera ornamenta relinquit, et eum omni ignominia liberat. quod cum facit, judicat, ejus sententia gratis esse Oppianicum condemnatum. Et eundem Popillium postea Lentulus in ambitus judicio pro testimonio diligentissime laudat. Quare, si neque L. Gellii judicio stetit Lentulus, neque Lentuli existimatione contentus fuit Gellius: et, si uterque censor censoris opinione standum non putavit: quid est, quamobrem quisquam nostrûm

19 *ex not. tabularum*] Cum tabellæ diversi coloris judicibus essent datæ: de quo sæpe est apud Ciceronem. v. Clav. in *notatio.*

20 *illis censoribus*] Addendum *ipsis*, ut ante *illo ipso tempore*, aut scr. *iisdem censoribus.*

21 *sua auctoritate i. j. cum equ. ordine* &c.] *Sua auctoritate* est, suo talis viri facto, reprehendisse judicia senatoria: *cum equ. ordine*, ut equester ordo faciebat: nisi vero verba *cum equestri ordine* repetita sunt e proximo, quod mihi valde verosimile videtur.

22 *ex tota ista subscriptione*] *Ista* rescripsimus pro *ipsa*, quod est alienissimum. Sic paullo ante c. 47. in eadem re et sententia: *in istis subscriptionibus ventum popularem esse quæsitum.*

23 *P. Popillium*] Est idem, qui supra in libris modo C. modo P. est. Itaque pro L. scripsi P.

24 *legit — reliquit — liberat: quod cum facit.*] Necessario hæc iisdem temporibus exprimenda erant. Itaque pro *reliquit* edidi *relinquit.*

censorias subscriptiones omnes fixas et in perpetuum ratas putet esse oportere?

48 At in ipsum Avitum animadverterunt. Nullam quidem
133 ob turpitudinem, nullum ob totius vitæ, non dicam vitium, sed erratum. neque enim hoc homine sanctior, neque probior, neque in omnibus officiis retinendis diligentior esse quisquam potest: neque illi aliter dicunt: sed eandem illam famam judicii corrupti secuti sunt. neque ipsi secus existimant, quam nos existimari volumus, de hujus pudore, in-
b. tegritate, virtute: sed putarunt prætermitti accusatorem non potuisse, cum animadversum esset in judices. Qua de re tota si unum factum ex omni antiquitate protulero, plura
134 non dicam. Non enim mihi exemplum summi et clarissimi viri, P. Africani, prætereundum videtur: qui cum esset censor, et in equitum censu C. Licinius Sacerdos prodiisset; clara voce, ut omnis concio audire posset, dixit, se scire, illum verbis conceptis pejerasse. si quis [25] contra dicere vellet: usurum esse eum suo testimonio? deinde cum contra nemo diceret, jussit equum traducere. Itaque is, cujus arbitrio et populus Romanus et exteræ gentes [26] contentæ esse consueverant, [27] ipse sua scientia ad ignominiam alterius contentus non fuit. Quodsi hoc Avito facere licuisset, facile, illis ipsis judicibus, et falsæ suspicioni, et invidiæ populariter excitatæ restitisset.

135 Unum etiam est, quod me maxime conturbat, cui loco respondere posse vix videor, quod elogium recitasti de testamento Cn. Egnatii, patris, hominis honestissimi, videlicet, et sapientissimi: idcirco se exheredasse filium, quod is ob Oppianici damnationem pecuniam accepisset. De cujus hominis levitate et inconstantia plura non dicam. Hoc testamentum ipsum, quod recitas, ejusmodi est, ut ille, cum eum filium exheredaret, quem oderat, [28] ei filio coheredes homines alienissimos conjungeret, quem diligebat. Sed tu, Atti, consideres, censeo, diligenter, utrum censorum judicium grave velis esse an Egnatii. Si Egnatii: leve est, quod censores de ceteris subscripserunt; ipsum enim Cn. Egnatium, quem tu gravem esse vis, ex senatu ejecerunt.

25 *contra dicere vellet*] Hic aliter est ac vulgo: sc. si quis vellet eum accusare hujus criminis. Sic interpretatur Quintil. L. V. 11. 13.

26 *contentæ esse consueverant*] Sic necessario dixit Cicero de re præterita, *non consueverunt*, ut est in edd. Et *consuerant* habet Junta.

27 *ipse sua scientia—cont. non fuit*] Prætuli *scientia* vulgatæ *conscientia*, ut videbatur Camerario, quia primum est in Mss. pluribus, edd. pr. plerisque, et Victor. deinde refertur manifestius ad superius *se scire*. Ceterum et *conscientia* de scientia alieni facti recte dicitur, ut Catil. I, 1.

28 *ei filio coheredes h. a. conjungeret*] Lambinus in Mss. reperit *adjungeret*: quod est usitatius.

sin autem censorum; hunc Egnatium, quem pater censoria subscriptione exheredavit, censores in senatu, cum patrem ejicerent, retinuerunt.

At enim senatus universus judicavit, illud corruptum 49
esse judicium. Quomodo? suscepit causam. An potuit 136
rem delatam ejusmodi repudiare? cum tribunus plebis, po- p. 46.
pulo concitato, rem pæne ad manus revocasset; cum vir a.
optimus, et homo innocentissimus, pecunia circumventus esse diceretur; cum invidia flagraret ordo senatorius; potuit nihil decerni? potuit illa concitatio multitudinis sine summo periculo reipublicæ repudiari? At quid est decretum? [29] quam juste? quam sapienter? quam diligenter? SI QUI SINT, QUORUM OPERA FACTUM SIT, UT JUDICIUM PUBLICUM CORRUMPERETUR. Utrum videtur senatus id factum judicare; an, si factum sit, moleste graviterque ferre? Si ipse A. Cluentius sententiam de judiciis rogaretur, aliam non diceret, atque ii dixerunt, quorum sententiis Cluentium
condemnatum esse dicitis. Sed quæro a vobis, num istam 137
legem ex isto senatus consulto L. Lucullus consul, homo sapientissimus, tulerit: num anno post M. Lucullus et C. Cassius, [30] in quos, tum consules designatos, idem illud senatus [31] decreverit? non tulerunt: et quod tu Aviti pecunia factum esse arguis, neque id ulla vel tenuissima suspicione confirmas, factum est primo illorum æquitate et sapientia consulum, ut id, quod senatus decreverat, ad illud invidiæ præsens incendium restinguendum, [32] id postea referendum ad populum non arbitrarentur. Ipse deinde populus Romanus, qui L. Quintii tribuni plebis fictis querimoniis antea concitatus, rem illam et rogationem flagitarat, idem C. Junii filii, pueri parvuli, lacrymis commotus, maximo clamore et concursu totam illam legem et quæstionem repudia-
vit. Ex quo intelligi potuit id, quod sæpe dictum est: ut 138
mare, quod sua natura tranquillum sit, ventorum vi agitari
atque turbari; sic et populum Romanum sua sponte esse b.

29 *quam juste? quam sapienter? &c.*] Bene Grævius restituit *quam juste?* quod est in edd. vett. omnibus. Excidit casu in ed. Gruteri, aut alia, cujus textus pro basi fuit Grutero. Statim post correxi *Si qui sint*, pro *sunt*, nam sequitur, *quorum o. factum sit*, non *est*.

30 *in quos, tum cons. des. idem—decrevit*] i. e. ad quos idem SCtum pertinebat, ut nempe legem illam, qui Consules, quique designati essent, ubi magistratum inissent, si, qui tum Consules essent, aut nondum tulissent, aut non pertulissent, ad populum ferrent. Sed paullo insolentior forma est, *decrevit senatus in consules.*

31 *decreverit? non tulerunt*] Sic hic locus recte interpungitur in edd. pr. 1480. Med. Ald. Vict. Distinctio vulgata, *decreverit, non t.* orta est a Junta et P. Manut. 1540.

32 *id p. referendum ad populum*] Edd. pr. habent *perferendum*. Victorius primus edidit *referendum*. Illud revocavit Grævius, non bene. Exempla ejus omnia sunt aliena. *perferre legem* bene latinum est, sed id est plus quam *ferre l.* Et nunquam huic formæ additur *ad* populum. *referre legem* hic est pro *ferre legem*, de qua forma v. dicta in Clave in *referre*.

[33] placatum, hominum seditiosorum vocibus, ut violentissimis tempestatibus, concitari.

50 Est etiam reliqua permagna auctoritas, quam ego turpiter pæne præterii. mea enim esse dicitur. Recitavit ex oratione, nescio qua, Attius, quam meam esse dicebat, cohortationem quandam judicum ad honeste judicandum, et [34] commemorationem tum aliorum judiciorum, quæ probata non essent, tum illius ipsius judicii Juniani: perinde quasi ego non ab initio hujus defensionis dixerim, invidiosum illud fuisse judicium: aut, cum de infamia judiciorum disputarem, potuerim illud, quod tam populare esset, [35] in illo
139 tempore præterire. Ego vero, si quid ejusmodi dixi, neque cognitum commemoravi, neque pro testimonio dixi: et illa oratio potius temporis mei, quam judicii et auctoritatis fuit. Cum enim accusarem, et mihi initio proposuissem, ut animos, et populi Romani et judicum commoverem: cumque omnes offensiones judiciorum non ex mea opinione, sed ex hominum rumore proferrem; istam rem, quæ tam populariter esset agitata, præterire non potui. Sed errat vehementer, si quis in orationibus nostris, quas in judiciis habuimus, auctoritates nostras consignatas se habere arbitratur. omnes enim illæ orationes, causarum et temporum sunt, non hominum ipsorum ac patronorum. Nam, si causæ ipsæ pro se loqui possent, nemo adhiberet oratorem. nunc adhibemur, ut ea dicamus, non quæ nostra auctoritate constituantur; sed quæ ex re ipsa causaque du-
140 cantur. Hominem ingeniosum, M. Antonium, aiunt solitum esse dicere, *idcirco se nullam umquam orationem scripsisse, ut, si quid aliquando, quod non opus esset, ab se esset dictum;*
p. 47. *posset se negare dixisse:* perinde quasi, quid a nobis dictum,
a. aut actum sit, id nisi litteris mandaverimus, hominum me-
51 moria non comprehendatur. Ego vero in isto genere libentius cum multorum, tum hominis eloquentissimi et sapientissimi, L. Crassi, auctoritatem sequor, qui cum [36] L. Plancium defenderet, accusante M. Bruto, homine in dicendo [37] vehementi et calido, cum Brutus, duobus recitatori-

33 *placatum*] Prætuli alteri lectioni *pacatum*, quod in edd. R. 1480. Med. Junt. Ald. reperi. Ceteræ 1471. Vict. P. Manutii 1540. &c. *placatum* habent: quod secutus sum, quia mare inprimis *placatum* dicitur, quod nullis ventis agitatur, ut poetis *iratum. pacatum* patet latius.

34 *commemorationem tum aliorum jud.—tum i. i. judicii J.*] Primum sine hæsitatione pro *illorum* edidi *aliorum:* quod quisque, ut spero, probabit: adeo evidens res est. Et jam alibi hac correctione usi sumus. Deinde *judicii* mihi suspectum est: Certe elegantius abesset.

35 *in illo tempore*] sc. meo, ut patet ex sequentibus: alias *in* locum non haberet.

36 *L. Plancium*] De fluctuatione librorum in hoc nomine et prænomine v. Clav.

37 *vehementi et calido*] Secutus sum Victorii judicium Var. Lect. XXX, 6. *calido* legentis pro *callido*, quod est in edd. omnibus. Nam calliditas Bruto huic nuspiam tribuitur. Cicero quidem in Bruto c. 31. nihil nisi vehe-

bus constitutis, ex duabus ejus orationibus capita alterna,
inter se contraria, recitanda curasset; quod in dissuasione
rogationis ejus, quæ contra coloniam Narbonensem ferebatur,
quantum potest, de auctoritate senatus detrahit; in suasione
legis Serviliæ summis ornat senatum laudibus; et multa in
equites Romanos cum ex ea oratione asperius dicta recitas-
set, quo animi illorum judicum in Crassum incenderentur;
aliquantum esse commotus dicitur. Itaque in respondendo 141
primum exposuit utriusque rationem temporis, ut oratio ex
re et causa habita videretur: deinde, ut intelligere posset
Brutus, quem hominem, et non solum qua eloquentia, ve-
rum etiam quo lepore et quibus facetiis præditum lacessis-
set: tres et ipse excitavit recitatores cum singulis libellis,
quos M. Brutus, pater illius accusatoris de jure civili reli-
quit. Eorum initia cum recitarentur, ea, quæ vobis nota
esse arbitror: FORTE EVENIT, UT RURI IN PRIVERNATE
ESSEMUS, EGO ET BRUTUS FILIUS: fundum Privernatem
flagitabat. IN ALBANO ERAMUS EGO ET BRUTUS FILIUS:
Albanum poscebat. IN TIBURTE FORTE CUM ASSEDISSE-
MUS, EGO ET BRUTUS FILIUS: Tiburtem fundum require-
bat: Brutum autem, hominem sapientem, quod filii nequi-
tiam videret, quæ prædia ei relinqueret, testificari dicebat
voluisse. quodsi potuisset honeste scribere, se in balneis
cum id ætatis filio fuisse, [38] non præterisset: eas se tamen b.
ab eo balneas non ex libris patris, sed ex tabulis et ex censu
quærere. Crassus tum ita Brutum ultus est, ut illum reci-
tationis suæ pœniteret. moleste enim fortasse tulerat, se in
iis orationibus reprehensum, quas de republica habuisset:
in quibus forsitan magis requiratur constantia. Ego autem 142
illa recitata esse non moleste fero. neque enim ab illo tem-
pore, quod tum erat, neque ab ea causa, quæ tum agebatur,
aliena fuerunt: neque mihi quidquam oneris suscepi, cum
ista dixi, quo minus honeste hanc causam et libere possem
defendere. Quodsi velim confiteri, me causam A. Cluentii
nunc cognoscere, antea fuisse in illa opinione populari; quis
tandem id possit reprehendere? præsertim, judices, cum a
vobis quoque ipsis hoc impetrare sit æquissimum, quod
ego et ab initio petivi, et nunc peto, ut, si quam huc gra-
viorem de illo judicio opinionem attulistis, hanc, causa per-
specta, atque omni veritate cognita, deponatis.

Nunc, quoniam ad omnia, quæ abs te dicta sunt, T. Atti, 52
de Oppianici damnatione respondi; confiteare necesse est, 143

mentiam ei tribuit, non calliditatem. Ex eo autem, quod h. l. de eo narrat, calliditatis non multum intelligi potest, ut Grævius putabat.

38 *non præterisset: eas s. t. ab eo &c.*] Alii interpungunt post *eas*. mihi efficacius videtur, initium fieri membri ab *eas*. *ab eo* autem cum Ms. Fr. facile deleverim.

te opinionem multum fefellisse, quod existimaris, me causam A. Cluentii non facto ejus, sed lege defensurum. Nam hoc persæpe dixisti, tibi sic renuntiari, me habere in animo causam hanc præsidio legis defendere. Itane est? ab amicis videlicet imprudentes prodimur? et est nescio quis de iis, quos amicos nobis arbitramur, qui nostra consilia ad adversarios deferat? Quisnam tibi hoc renuntiavit? quis tam improbus fuit? Cui ego autem narravi? nemo, ut, opinor, in culpa est: sed nimirum tibi istuc lex ipsa renuntiavit. [39] Sed num tibi ita defendisse videor, ut tota in
p. 48. causa mentionem ullam fecerim legis? num secus hanc cau-
a. sam defendissem, [40] hac si lege Avitus teneretur? certe, [41] ut hominem confirmare oportet, nullus est locus a me purgandi
144 istius invidiosi criminis prætermissus. Quid ergo est? quæret fortasse quispiam, displiceatne mihi, legum præsidio a capite periculum propulsare. Mihi vero, judices, non displicet: sed utor instituto meo. In [42] hominis honesti pudentisque judicio, non solum meo consilio uti consuevi, sed multum etiam ejus, quem defendo, et consilio et voluntati obtempero. Nam, ut hæc ad me causa delata est, qui leges eas, ad quas adhibemur, et in quibus versamur, nosse deberem; dixi Avito statim, de eo, QUI COISSET, QUO QUIS CONDEMNARETUR, illum esse liberum; teneri autem nostrum ordinem. Atque ille me orare et obsecrare cœpit, ut ne sese lege defenderem. Cum ego quæ mihi viderentur, dicerem; traduxit me ad suam sententiam. affirmabat enim lacrymans, non se cupidiorem esse civitatis retinendæ, quam
145 existimationis. Morem homini gessi: et tamen idcirco feci, (neque enim id semper facere debemus,) quod videbam, per se ipsam causam copiosissime sine lege posse defendi. Videbam, in hac defensione, qua jam sum usus, plus dignitatis: in illa, qua me hic uti noluit, minus laboris futurum. Quodsi nihil aliud esset actum, nisi ut hanc causam obtinerem; lege recitata, perorassem.

53 [43] Neque me illa oratio commovet, quod ait Attius, [44] in-

39 *Sed num tibi—m. ullam*] Lambinus e Memmii conjectura edidit *non—nullam*: quod sane verum puto.

40 *hac si lege A. t.*] *Hac* edd. pr. omnes, quod vulgato *ac* prætuli.

41 *ut h. conf. oportet*] Grævius hæc negat se intelligere, malitque ejici. Sensus est: quoad licet homini confirmare in tali re, sine jactatione, et conservata modestia. Simile est illud pro L. Manil. 16. *sicut æquum est homini de potestate Deorum, timide et pauca dicamus.*

42 *hom. hon. pudentisque judicio*] Res jubet legere *prudentis*, ut vidit Brutus.

43 *Neque me illa oratio commovet*] Pro vulgato *commoveret*. Vitium est inde ortum, quod in libris et edd. pr. conjunguntur ista vitiose cum præcedentibus. Est autem initium novæ sententiæ. Itaque et sine libris corrigendum fuit.

44 *indignum esse facinus*] Offendit viros doctos *facinus*, quod huic rei aptum non videbatur: nec enim de facto sermo est: alii plane ejici hæc *ind. e. f.* malebant. *Facinus* dicitur

dignum esse facinus, si senator judicio quemquam circumvenerit, legibus eum teneri: si eques Romanus hoc idem
fecerit, non teneri. Ut tibi concedam, hoc indignum esse, 146
(quod cujusmodi sit, jam videro,) tu mihi concedas necesse est, multo esse indignius, in ea civitate, [45]quæ legibus te-
neatur, discedi a legibus. Hoc enim vinculum est hujus b.
dignitatis, qua fruimur in republica, hoc fundamentum libertatis, hic fons æquitatis. mens, et animus, et consilium, et sententia civitatis, posita est in legibus. Ut corpora nostra sine mente; sic civitas sine lege, suis partibus, ut nervis, ac sanguine, et membris, uti non potest. Legum ministri, magistratus: legum interpretes, judices: legum denique idcirco omnes servi sumus, ut liberi esse possimus.
Quid est, Q. Naso, cur [46]tu in isto loco sedeas? quæ vis 147
est, qua abs te hi judices, tali dignitate præditi, coërceantur? vos autem, judices, quamobrem ex tam magna multitudine civium tam pauci de hominum fortunis sententiam fertis? quo jure Attius, quæ voluit, dixit? cur mihi tamdiu potestas dicendi datur? quid sibi autem illi scribæ, quid lictores, quid ceteri, quos apparere huic quæstioni video, volunt? opinor hæc omnia lege fieri, totumque hoc judicium (ut antea dixi) quasi [47] mente quadam regi legis, et administrari. Quid ergo est? hæc quæstio sola ita gubernatur? quid M. Plætorii et C. Flaminii inter sicarios? quid C. Orchinii peculatus? [48]quid mea de pecuniis repetundis? quid C. Aquillii, apud quem nunc [49]de ambitu causa dicitur? quid reliquæ quæstiones? Circumspicite omnes reipublicæ partes: omnia legum imperio et præscripto fieri
videbitis. Si quis apud me te, T. Atti, reum velit facere; 148
clames, te lege pecuniarum repetundarum non teneri. neque hæc tua recusatio confessio sit captæ pecuniæ, sed laboris,

ut *negotium*, de re. nec in formulis popularibus nimis verba premenda sunt.

45 *quæ legibus teneatur*] Sic Mss. et edd. vett. Recentiores *contineatur*, quæ est interpretatio verbi *teneatur*, quia alias *legibus teneri* aliter dicitur. Sed *teneri* etiam pro *contineri* dicitur. v. Clav.

46 *tu in isto loco sedeas*] Sic est in edd. pr. Med. Lamb. recte. Ed. Juntæ *in hoc loco*. male ceteræ *in hoc sexto loco*, quod nullum sensum habet. male Gruterus in omnibus veteribus edd. esse dicit. Victorius, qui ipse edidit *in isto loco*, defendit Var. L. XXIV, 2. *in hoc sexto loco*, et ad ordinem sedendi pertinere dicit. Sed quæsitor, qui erat hic Naso, quomodo sexto loco sedere poterat, cum sederet in tribunali et præsideret?

47 *mente quadam—legis*] Non dubito *lege* scribendum, ut et alii judicarunt, nempe propter verbum *quadam*, quod si abesset, vulgata stare posset: *judicium, quasi mente quadam, regi lege et adm.*

48 *quid mea de pecuniis repet.*] At Cicero erat prætor urbanus. Scilicet interdum prætor urbanus etiam quæstionem aliquam habebat, ut Verres habuit Verr. I, 60.

49 *de ambitu c. d.*] Sic edd. vett. non *ambitus*, quod est ab errore operarum ortum. *de ambitus causa dicere*, ne latine quidem dicitur. Si libri haberent *ap. quem nunc ambitus causa dicitur*, probarem.

54 sed periculi non legitimi declinatio. Nunc, quid agatur, et
quid abs te juris constituatur, vide. Jubet lex ea, qua lege
hæc quæstio constituta est, judicem quæstionis, hoc est, Q.
p. 49. Voconium, cum iis judicibus, qui ei obvenerint [50] (vos ap-
a. pellat, judices, quærere de veneno. In quem quærere? in-
finitum est. QUICUMQUE FECERIT, VENDIDERIT, EME-
RIT, HABUERIT, DEDERIT. Quid eadem lex statim ad-
jungit? Recita. DEQUE EJUS CAPITE QUÆRITO. Cujus?
qui coierit? convenerit? non ita est. Quid ergo est? dic.
QUI TRIBUNUS MILITUM LEGIONIBUS QUATUOR PRIMIS,
QUIVE QUÆSTOR TRIBUNUS PLEBIS. Deinceps omnes
magistratus nominavit. QUIVE IN SENATU SENTENTIAM
DIXIT, DIXERIT. Quid tum? QUI EORUM COIIT, COIERIT,
CONVENIT, CONVENERIT, QUO QUIS JUDICIO PUBLICO
CONDEMNARETUR. Qui eorum. quorum? videlicet, qui
supra scripti sunt. quid interest, utro modo scriptum sit?
Etsi est apertum, tamen ipsa lex docet. Ubi enim omnes
mortales alligat, ita loquitur: QUI VENENUM MALUM FE-
CIT, FECERIT. omnes viri, mulieres, liberi, servi in judicium
vocantur. Si item de coitione voluisset; adjunxisset, QUIVE
COIERIT. Nunc ita est, DEQUE EJUS CAPITE QUÆRITO,
QUI MAGISTRATUM HABUERIT, QUIVE IN SENATU SENTEN-
149 TIAM DIXERIT: QUI EORUM COIIT, COIERIT. Num is est
Cluentius? certe non est. Quis ergo est Cluentius? qui ta-
men defendi causam suam lege nolit. Itaque abjicio legem:
morem Cluentio gero: tibi tamen, Atti, pauca, quæ ab hu-
jus causa sejuncta sunt, respondebo. est enim quiddam in
hac causa, quod Cluentius ad se; est aliquid, quod ego ad
me putem pertinere. Hic sua putat interesse, se re ipsa, et
gesto negotio, non lege defendi: ego autem mea existimo
interesse, me nulla in disputatione ab Attio videri esse su-
b. peratum. Non enim mihi [51] hæc causa sola dicenda est.
omnibus hic labor meus propositus est, quicumque hac fa-
cultate defensionis contenti esse possunt. Nolo, quemquam
eorum, qui adsunt, existimare, me, quæ de lege ab Attio
dicta sunt, si reticuerim, comprobare. Quamobrem, Clu-
enti, de te tibi obsequor: neque ego legem recito, neque
hoc loco pro te dico; sed ea, quæ a me desiderari arbitror,
non relinquam.

55 Iniquum tibi videtur, Atti, esse, non iisdem legibus om-
150 nes teneri. Primum (ut id iniquissimum esse confitear)
hujusmodi est, ut commutatis eis opus sit legibus, non ut
iis, quæ sunt, non parcamus. Deinde [52] quis umquam hoc

50 *vos appellat*] Edd. 1471. 1480. *compellat.*

51 *hæc causa &c.*] In ed. 1471. hic lacuna est ab his verbis usque ad c. 56.

verba: *accusarentur. qua nunc*, ut in Mss. quibusdam.

52 *quis u. hoc senator accusavit*] *Accusavit* nullum hic commodum sen-

senator accusavit, ut, cum altiorem gradum dignitatis, beneficio populi Romani esset consecutus, eo se putaret durioribus legum conditionibus uti non oportere? Quam multa sunt commoda, quibus caremus: quam multa molesta ac difficilia, quæ subimus? atque [53] hæc omnia tantum honoris et amplitudinis commodis compensantur. [54] Converte nunc ad equestrem ordinem, atque in ceteros ordines; easdem vitæ conditiones non perferent. putant enim, minus multos sibi laqueos legum, et conditionum, ac judiciorum propositos esse oportere, qui in summum locum civitatis
[55] aut non potuerint adscendere, aut non petiverint. Atque, 151
ut omittam leges alias omnes, quibus nos tenemur, ceteri autem sunt ordines liberati: hanc ipsam legem, NE QUIS JUDICIO CIRCUMVENIRETUR, C. Gracchus tulit: eam legem pro plebe, non in plebem tulit. Postea L. Sulla, homo a populi causa remotissimus, tamen, cum ejus rei quæstionem hac ipsa lege constitueret, qua vos hoc tempore judicatis, populum Romanum, quem ab hoc genere liberum acceperat, alligare novo quæstionis genere ausus non est. Quod si fieri posse existimasset; pro illo odio, quod ha-
buit in equestrem ordinem, [56] nihil fecisset libentius, quam p. 50.
omnem illam acerbitatem proscriptionis suæ, [57] quæstus in a.
veteres judices, [58] in hanc unam quæstionem contulisset.
Nec nunc quidquam agitur, (mihi credite, judices, et pro- 152
spicite id, quod providendum est,) nisi ut equester ordo in

sum habere potest. Arbitror, Ciceronem dixisse *excusavit:* hoc nomine dixit et putavit, se a legum duriorum vinculis liberum factum, cum senator factus esset. Alii corrigunt *recusavit*, quod placet et Bruto: idque mihi ipsi primum in mentem venit. Sed sequentia non patiuntur, nec forma orationis.

53 *h. omnia tantum* &c.] i. e. nullam aliam horum compensationem habemus, quam honoris. Frustra Lambinus correxit *tamen*.

54 *Converte nunc ad e. o.*] Grævius e Ms. Fr. edidit *converte nunc te*. Et hæsere hic etiam Brutus et Gruterus. Si *te* addendum sit, malim *converte te nunc*, ut causa vitii pateat. Sed id non patiuntur sequentia. Intellige e præcedentibus *hæc*, aut conjunge sic: *converte nunc ad e. o. a. i. c. ordines easdem vitæ conditiones: non perferent*. Atque hoc melius videtur.

55 *aut non potuerunt a. aut non petiverunt*] Ferrem, si in universum hæc dicerentur, et præcederet *iis — qui*. Quia est *sibi*, necessario scribendum est *potuerint—petiverint*. post *aut* intell. *eum*.

56 *nihil fecisset libentius, quam—contulisset*] Rectius abesset *fecisset: nihil libentius, quam contulisset*, quod elegans latinitas postulat: et verbum *facere* etiam alibi in hac forma irrepsit per glossatores et librarios.

57 *quæstus in veteres judices*] Sic edd. veteres consensu: nisi quod quædam habent *questus*, ut edidit Grut. Sed vitiosam esse lectionem, consensu judicant viri docti. Lambinus totum delet, ut ortum e nota marginali. P. Manutius corrigit, *qua est usus in veteres judices*, quod placet Grævio. Lector eligat.

58 *in hanc unam quæst. contulisset*] Nempe de repetundis, ut per eam vexari equites, ut veteres judices, possent, fierique rei captarum pecuniarum. Ceterum edd. pr. 1480. Med. Junt. *obtulisset*. Ald. *attulisset*. male. Primus Victor. *contulisset* edidit, quem P. Manutius ceterique recte secuti sunt. Mox pro *equester ordo*, Fr. 1. *eques Ro.* quod placet Grævio.

hujusce legis periculum includatur. Neque hoc agitur ab
omnibus, sed a paucis. nam ii senatores, qui se facile tuen-
tur integritate et innocentia, quales (ut vere dicam) vos
estis, et ceteri, qui sine cupiditate vixerunt, equites ordini
senatorio dignitate proximos, concordia conjunctissimos
esse cupiunt: sed ii, qui se volunt posse omnia, neque
præterea quidquam esse, aut in homine ullo, aut in ordine:
hoc uno metu se putant equites Romanos in potestatem
suam redacturos, [59] si constitutum esset, ut de iis, qui rem
judicarent, hujusmodi judicia fieri possent. Vident enim
auctoritatem hujus ordinis confirmari: vident judicia com-
probari: hoc metu proposito, evellere se aculeum severita-
153 tis vestræ posse confidunt. Quis enim de homine audeat,
paullo majoribus opibus prædito, vere et fortiter judicare;
cum videat, sibi de eo, quod coierit, aut consenserit, cau-
56 sam esse dicendam? O viros fortes, equites Romanos, qui
homini clarissimo ac potentissimo, M. Druso, tribuno ple-
bis restiterunt, cum ille nihil aliud ageret [60] cum illa cun-
cta, quæ tum erat, nobilitate, nisi uti, qui res judicassent,
hujuscemodi quæstionibus in judicium vocarentur. Tunc
C. Flavius Pusio, Cn. Titinnius, C. Mœcenas, illa robora
populi Romani, ceterique hujuscemodi ordinis, non fece-
runt idem, quod nunc Cluentius, ut aliquid culpæ susci-
pere se putarent, recusando; sed apertissime repugnarunt,
cum hæc recusarent, et palam fortissime atque honestissime
b. dicerent, se potuisse judicio populi Romani in amplissimum
locum pervenire, si sua studia ad honores petendos con-
ferre voluissent; sese vidisse, in ea vita qualis splendor in-
esset, quanta ornamenta, quæ dignitas: quæ se non con-
temsisse, sed ordine suo, patrumque suorum, contentos
fuisse; et vitam illam tranquillam et quietam, remotam
a procellis invidiarum, et hujuscemodi judiciorum amfra-
154 ctu, sequi maluisse. Aut sibi ad honores petendos ætatem
integram restitui oportere: aut, quoniam id non posset,
eam conditionem vitæ, quam secuti, petitionem reliquis-
sent, manere: iniquum esse, eos, [61] qui honorum orna-

59 *si constitutum esset*] Recte judicavit Grævius, *esset* pro *est* scribendum: sed recipere in textum non est ausus. Sed correctio est necessaria. At illud Grævius non vidit, post etiam corrigi debere *possent* pro *possint*, quod etiam *judicarent* necessarium facit.

60 *cum illa cuncta—nobilitate*] Hæc Grævio spuria videntur: causis, ut opinor, parum idoneis. nempe, quia non omnis nobilitas cum Druso fecerit, deinde nobilitas sapiat Germanismum. *Nobilitas* centies dicitur apud Ciceronem de partibus Sullanis, ut pro Rosc. Am. quæ opponitur plebi, in qua et equites sunt. Unde *fautores nobilitatis*, qui cum partibus Sullanis faciunt &c. Ceterum primi sic ediderunt ex ingenio, eodem tempore (1540) Camerarius et P. Manutius. Ante erat, vel *qui tum erant nobilitatis*, vel *quæ t. e. nobilitatis*.

61 *qui honorum ornamenta*] In ed. Gronovii vitio operarum est *bonorum*, quod male per negligentiam servatum et propagatum est.

menta, propter periculorum multitudinem, prætermisis-
sent, populi beneficiis esse privatos, judiciorum novorum
periculis non carere: senatorem hoc queri non posse, pro-
pterea quod ea conditione proposita petere cœpisset: quod-
que permulta essent ornamenta, quibus eam mitigare mo-
lestiam posset: locus, auctoritas, domi splendor, apud ex-
teras nationes nomen et gratia, toga prætexta, sella curulis,
[62][insignia,] fasces, exercitus, imperia, provinciæ: quibus
in rebus cum summum recte factis majores nostri præ-
mium, tum plura peccatis pericula proposita esse volue-
runt. Illi non hoc recusabant, ea ne lege accusarentur, qua
nunc Avitus accusatur, quæ tunc erat Sempronia, nunc est
Cornelia: intelligebant enim, ea lege equestrem ordinem
non teneri: sed ne nova lege alligarentur, laborabant. Avi- 155
tus ne hoc quidem umquam recusavit, quo minus vel ea
lege rationem vitæ suæ redderet, qua non teneretur. Quæ
si vobis conditio placet; omnes id agamus, ut hæc quam
primum in omnes ordines quæstio perferatur.

Interea quidem, per deos immortales! quoniam omnia 57
commoda nostra, jura, libertatem, salutem denique legibus p. 51.
obtinemus, a legibus non recedamus: simul et illud quam a.
sit indignum, cogitemus, populum Romanum aliud nunc
agere: vobis rempublicam et fortunas suas commisisse:
ipsum sine cura esse: non metuere, ne lege ea, quam num-
quam ipse jusserit, et quæstione, qua se solutum liberum-
que esse arbitretur, per paucos judices adstringatur. Agit 156
enim sic causam T. Attius, adolescens bonus et disertus:
omnes cives legibus teneri omnibus: vos attenditis et au-
ditis silentio, sicut facere debetis. A. Cluentius, eques Ro-
manus, causam dicit ea lege, qua lege senatores, et ii, qui
magistratum habuerunt, soli tenentur: mihi per eum, re-
cusare, et in arce legis præsidia constituere defensionis
meæ, non licet. Si obtinuerit causam Cluentius, (sicuti
vestra æquitate nixi confidimus,) existimabunt, id quod
erit, obtinuisse propter innocentiam, quoniam ita defensus
sit: in lege autem, quam attingere noluerit, præsidii nihil
fuisse. Hic nunc est quiddam, quod ad me pertineat, de 157
quo ante dixi, quod ego populo Romano præstare debeam,
quoniam is meæ vitæ status est, ut omnis mihi cura atque
opera posita sit in omnium periculis defendendis. Video,
quanta, et quam periculosa, et quam infinita quæstio ten-
tetur ab accusatoribus, cum eam legem, quæ in nostrum
ordinem scripta sit, in populum Romanum transferre co-

62 *insignia*] Recte spurium judicabat Guilielmius. E margine, ubi loco huic adscriptum fuit, in textum venit. Deberet esse saltem ante *toga prætexta*. Uncis inclusi.

nentur. qua in lege est, QUI COIERIT: quod quam late pateat, videtis. CONVENERIT: æque infinitum et incertum est. CONSENSERIT. hoc vero cum incertum et infinitum, tum obscurum et occultum est: FALSUMVE TESTIMONIUM DIXERIT. Quis de plebe Romana testimonium dixit umquam, cui non hoc periculum, T. Attio auctore, paratum
b. esse videatis? nam dicturum quidem certe, si hoc judicium plebi Romanæ propositum sit, neminem umquam esse con-
158 firmo. Sed hoc polliceor omnibus, si cui forte hac lege negotium facessetur, qui lege non teneatur, si is uti me defensore voluerit, me ejus causam legis præsidio defensurum: et vel his judicibus, vel eorum similibus, facile probaturum, et omni me defensione usurum esse legis: qua nunc ut utar, ab eo, cujus voluntati mihi obtemperandum
58 est, non conceditur. Non enim debeo dubitare, judices, quin, si qua ad vos causa hujusmodi delata sit ejus, qui lege non teneatur, etiamsi is invidiosus, aut multis offensus esse videatur, etiamsi eum oderitis, etiamsi inviti absoluturi sitis, tamen absolvatis: et religioni potius vestræ,
159 quam odio pareatis. [63] Est enim sapientis judicis, cogitare, tantum sibi a populo Romano esse permissum, quantum commissum et creditum sit: et non solum sibi potestatem datam, verum etiam fidem habitam esse meminisse: posse, quem oderit, absolvere: quem non oderit, condemnare: et semper, non quid ipse velit, sed quid lex et religio cogat, cogitare: animadvertere, qua lege reus citetur, de quo reo cognoscat, quæ res in quæstione versetur. [64] Cum hæc sunt videnda, tum vero illud est hominis magni, judices, atque sapientis, cum illam [65] judicandi causa tabellam sumserit, non se putare esse solum, neque sibi, quodcumque concupierit, licere; sed habere in consilio legem, religionem, æquitatem, fidem: libidinem autem, odium, invidiam, metum, cupiditatesque omnes amovere: [66] maximique æstimare conscientiam mentis suæ, quam ab diis immortalibus
p. 52. accepimus, quæ a nobis divelli non potest: quæ si optimo-
a. rum consiliorum atque factorum testis in omni vita nobis

63 *Est e. s. judicis, cogitare* &c.] Sic reperi in ed. 1471. in ceteris pr. additum est, post *judicis*, *se meminisse hominem*, ex alio sc. loco Ciceronis simili. quod et P. Manutius servavit. Non ergo primus P. Victorius delevit. Delevit et Lamb. Abestque a multis Mss.

64 *Cum hæc s. videnda*] Nimis hiare mihi oratio videtur. Similis locus est de officiis: unde conjecerim excidisse *Et*, legendumque: *Et cum hæc s. vid.* ut ibi.

65 *judicandi causa tabellam*] Lambinus malit deleri *causa*. Sed mihi durius etiam videtur *tabella judicandi*: certe glossam sapit *jud. causa*.

66 *maximique æstimare*] Sic conjeci primum corrigendum vulgatum *maximeque*, deinde et in edd. quibusdam reperi, ut Manutii 1540. Camerarii &c. Ed. Junt. *maximi* sine *que*. et vidi placuisse Lambino. nam *æstimare* simpliciter hic dici non potest: quod esset *judicare*.

erit, sine ullo metu, et summa cum honestate vivemus.
Hæc si T. Attius aut cognovisset, aut cogitasset; profecto 160
ne conatus quidem esset dicere, id quod multis verbis egit, judicem, quod ei videatur, statuere, et non devinctum legibus esse oportere. quibus de rebus mihi pro Cluentii voluntate, nimium; pro reipublicæ dignitate, parum; pro vestra prudentia, satis dixisse videor. Reliqua perpauca sunt, quæ, quia vestræ quæstionis erant, idcirco illi statuerunt sibi fingenda esse, et proferenda, ne omnium turpissimi reperirentur, si in judicium nihil, præter invidiam, attulissent. Atque, ut existimetis, necessario me de his re- 59
bus, de quibus jam dixerim, pluribus egisse verbis, attendite reliqua. profecto intelligetis, ea, quæ paucis demonstrari potuerunt, brevissime esse defensa.

Cn. Decio Samniti, ei, qui proscriptus est, injuriam in 161
calamitate ejus ab hujus familia factam esse dixistis. Ab nullo ille liberalius, quam a Cluentio, tractatus est. Hujus illum opes in rebus ejus incommodis sublevarunt. Atque hoc cum ipse, tum omnes ejus amici [67] necessariique cognorunt. Ancarii et Paceni pastoribus [68] hujus villicos vim et manus attulisse. Cum quædam in collibus (ut solet) controversia pastorum esset orta; Aviti villici rem domini, et privatam possessionem defenderunt. cum esset expostulatio facta; causa illis demonstrata; sine judicio controversiaque discessum est. P. Ælii testamento propinquus exheredatus 162
cum esset, heres hic alienior institutus est. P. Ælius Aviti merito fecit: neque hic in testamento faciendo interfuit: idque testamentum ab hujus inimico Oppianico est obsignatum. Florio legatum ex testamento infitiatum esse. non est ita. sed cum H-S xxx scripta essent, pro H-S ccc, neque b.
ei satis cautum videretur; voluit eum aliquid acceptum referre liberalitati suæ. primo [69] deberi negavit: post sine controversia solvit. Cœlii cujusdam Samnitis uxorem post bellum ab hoc esse repetitam. Mulierem cum emisset de sectoribus; quo tempore eam primum liberam esse audivit, sine judicio reddidit Cœlio. Ennium esse quendam, cujus 163
bona teneat Avitus. Est hic Ennius egens quidam, calumniator, mercenarius Oppianici, qui permultos annos quievit: deinde aliquando cum servo Aviti furti egit: nuper ab ipso Avito petere cœpit. Hic illo privato judicio, (mihi cre-

67 *necessariique cognorunt*] Hoc ex ed. pr. Med. Junt. Ald. Camer. &c. prætuli vulgato *cognoverunt:* melior est et magis Ciceronianus in clausula numerus. Porro *cognorunt* est pro *agnorunt*, judicarunt.

68 *hujus villicos*] Sic pro vulgato *villicum* reperit in Ms. antiquo Sylvius: quod prætuli, quia mox sunt *villici Aviti*, de quibus sermo est. Sic et aliæ quædam ante Gruterum edd. ut P. Manutii.

69 *deberi negavit*] Sic pro vulgato *debere*, recte edd. pr. 1480. Med. item Mss. Dresd. Fr. 1. quod et recepit Grævius.

dite,) nobis iisdem fortasse patronis, calumniam non effugiet. Atque etiam, ut nobis renuntiatur, [70] hominem multorum hospitum, A. Binnium quendam, coponem, de via Latina, subornatis: qui sibi a Cluentio, servisque ejus, in taberna sua manus allatas esse dicat. Quo de homine, nihil etiam nunc dicere nobis est necesse. [71] Si invitaverit, id quod solet, sic hominem accipiemus, ut moleste ferat, se de
164 via decessisse. Habetis, judices, quæ in totam vitam de moribus A. Cluentii, quem illi invidiosum reum volunt esse, annos octo meditati accusatores collegerunt. quam levia, ge-
60 nere ipso! quam falsa, re! quam brevia, responsu! Cognoscite nunc id, quod ad vestrum jusjurandum pertinet, quod vestri judicii est, quod vobis oneris imposuit ea lex, qua coacti huc convenistis, de criminibus veneni: ut omnes intelligant, quam paucis verbis hæc causa perorari potuerit, et quam multa a me dicta sint, quæ ad hujus voluntatem maxime, ad vestrum judicium minime pertinerent.

165 Objectum est, C. Vibium Capacem ab hoc A. Cluentio veneno esse sublatum. Opportune adest homo summa fide
p. 53. et omni virtute præditus, L. Plætorius, senator, qui illius
a. Capacis hospes fuit et familiaris. apud hunc ille Romæ habitavit, apud hunc ægrotavit, hujus domi est mortuus. At heres est Cluentius. Intestatum dico esse mortuum, possessionemque ejus bonorum, prætoris edicto, huic, illius sororis filio, adolescenti pudentissimo, et in primis honesto, equiti Romano datam, Numerio Cluentio, quem videtis.

166 Alterum veneficii crimen, Oppianico huic adolescenti, cum ejus in nuptiis, more Larinatium, multitudo hominum pranderet, venenum Aviti consilio paratum: id cum daretur in mulso, Balbutium quendam, ejus familiarem, intercepisse, bibisse, statimque esse mortuum. [72] Hæc ego si sic agerem, tamquam mihi crimen esset diluendum, hæc pluribus verbis
167 dicerem, quæ nunc paucis percurrit oratio mea. Quid umquam Avitus in se admisit, ut hoc tantum ab eo facinus non abhorrere videatur? quid autem magnopere Oppianicum metuebat, cum ille verbum omnino in hac ipsa causa nullum facere potuerit; huic autem accusatores, matre viva, deesse non possent? quod jam intelligetis. An ut de causa ejus periculi nihil decederet, ad causam novum crimen accederet? quod autem tempus veneni dandi illo die? in illa frequen-

70 *hominem multorum hospitum*] Mss. S. Vict. et Fr. *hospitem:* quod rectius de caupone videtur.

71 *Si invitaverit—decessisse*] Locus facetus. Proprie decessisse de via, sc. ubi ejus taberna, in loca remotiora ad invitandum hospitem. Sensus: si ausus fuerit se immiscere causæ, quæ ad eum nihil pertineat. calumniandi causa.

72 *Hæc ego* &c.] Ed. 1471. *Hoc*, forte melius, quia de uno crimine veneficii loquitur. Alterum *hæc*, quod mox est, delendum videtur.

tia? per quem porro datum? unde sumtum? quæ deinde interceptio poculi? cur non de integro autem datum? Multa sunt, quæ dici possunt: sed non committam, ut videar non dicendo voluisse dicere. res enim jam se ipsa defendat.
Nego, illum adolescentem, quem statim epoto poculo mor- 168
tuum esse dixistis, omnino illo die esse mortuum. magnum et impudens mendacium. Perspicite cetera. Dico, illum, cum ad illud prandium crudior venisset, et, ut ætas illa fert,
[73] sibi tamen non pepercisset; aliquot dies ægrotasse, et ita b.
esse mortuum. Quis huic rei testis est? idem, qui sui luctus, pater: pater, inquam, illius adolescentis: quem, propter animi dolorem, pertenuis suspicio potuisset [74] ex illo loco testem in A. Cluentium constituere: is hunc suo testimonio sublevat. quod recita. Tu autem, nisi molestum est, [75] paullisper exsurge, et perfer hunc dolorem commemorationis necessariæ: in qua ego diutius non morabor, quoniam, quod fuit viri optimi, fecisti, uti ne cui innocenti mœror tuus calamitatem et falsum crimen afferret. TESTIMONIUM BALBUTII PATRIS.

Unum etiam mihi reliquum ejusmodi crimen est, judices, 61
ex quo illud perspicere possitis, quod a me initio orationis 169
meæ dictum est: quidquid mali per hos annos A. Cluentius viderit, quidquid hoc tempore habeat sollicitudinis ac negotii, id omne a matre esse conflatum. Oppianicum veneno necatum esse, quod ei datum sit in pane per M. Asellium quendam, familiarem illius: idque Aviti consilio factum esse, dicitis. In quo primum illud quæro, quæ causa Avito fuerit, cur interficere Oppianicum vellet. Inimicitias enim inter ipsos fuisse confiteor: sed homines, inimicos suos morte affici volunt, vel quod metuunt, vel quod oderunt.
Quo tandem igitur Avitus metu adductus, tantum in se fa- 170
cinus suscipere conatus est? quid erat, quod jam Oppianicum pœna affectum pro maleficiis, ejectum e civitate, quisquam timeret? quid metuebat? [76] ne oppugnaretur a perdito? an ne accusaretur a condemnato? an ne exsulis testimonio læderetur? Sin autem, quod oderat Avitus, idcirco illum vita frui noluit; adeone erat stultus, ut illam, quam

73 *sibi tamen non pepercisset*] Conjeceram olim *tamen* pro *tum* legendum. Reperi deinde in ed. 1471.

74 *ex illo loco*] Quo? an subsellio, in quo sedebat? Non convenit verbum *potuisset*. Sylvius conjicit *luctu*. bene, ut opinor. Luctus poterat patrem movere, ut propter levem suspicionem testis fieret.

75 *paullisper exsurge*] Nempe cum testimonium vel laudatio recitanda erat, surgere de subsellio debebant et recitare stantes. cf. c. 69. med.

76 *ne oppugnaretur a p.*] Sic edidimus ex edd. pr. 1480. Med. ut volebat Lambinus, pro vulgato *ut*. Putabam *ut* intelligi posse *quamvis, si maxime:* sed manifestum est, Ciceronem tria posuisse, quæ non timere debuerit, primum genus, *oppugnari*, deinde partes, *accusare, testari*. Nam mox his respondent tria, *damnati, exsulis, deserti*. Ultimum respondet *perdito*.

tum ille vivebat, vitam esse arbitraretur, damnati, exsulis, deserti ab omnibus? quem propter animi importunitatem,
p. 54. nemo recipere tecto, [77] nemo adire, nemo alloqui, nemo re-
a. 171 spicere vellet? Hujus igitur vitæ Avitus invidebat? Hunc si acerbe et penitus oderat; non eum quam diutissime vivere velle debebat? huic mortem maturabat inimicus, quod illi unum in malis perfugium erat calamitatis? qui si quid animi ac virtutis habuisset, (ut multi sæpe fortes viri in ejusmodi dolore,) mortem sibi ipse conscisset; huic quamobrem id vellet inimicus offerre, quod ipse sibi optare deberet? Nam nunc quidem quid tandem illi mali mors attulit? nisi forte ineptiis ac fabulis ducimur, ut existimemus, illum apud inferos impiorum supplicia perferre, ac plures illic offendisse inimicos, quam hic reliquisse: a socrus, ab uxorum, a fratris, [78] a liberûm pœnis actum esse præcipitem in sceleratorum sedem atque regionem. Quæ si falsa sunt, id quod omnes intelligunt, quid ei tandem aliud mors eripuit,
172 præter sensum doloris? Age vero, venenum per quem da-
62 tum? per M. Asellium. Quid huic cum Avito? nihil: atque adeo, quod ille Oppianico familiarissime est usus, potius etiam simultas. Eine igitur quem sibi offensiorem, Oppianico familiarissimum sciebat esse, potissimum et suum scelus et illius periculum committebat? Cur deinde tu, qui pietate ad accusandum excitatus es, hunc Asellium esse inultum tamdiu sinis? cur non Aviti exemplo usus es, ut per
173 illum, qui attulisset venenum, de hoc præjudicaretur? Jam vero illud quam non probabile, quam inusitatum, judices, quam novum, in pane datum venenum? Faciliusne potuit, quam in poculo? [79] latius potuit, abditum aliqua in parte panis, quam si totum colliquefactum in potione esset? celerius potuit [80] comestum quam epotum in venas atque in omnes partes corporis permanare? facilius fallere in pane
b. [81] (si esset animadversum) quam in poculo, cum ita confu-

77 *nemo adire*] Edd. pr. habent *audire*, ut recentiores: at post illas Ald. Victor. P. Manut. &c. *adire*, quod verum est: opponuntur *tecto recipere* et *adire*. Mox pro *respicere* Lambinus *adspicere*.

78 *a liberûm pœnis*] int. Furiis, v. Rosc. Am. 24.

79 *latius potuit, abditum*] *Latius* edere voluit Gruterus ex edd. pr. et Mss. sed mansit tamen errore vel ipsius vel operarum in textu *latentius*, quod est in edd. mediis Victor. Manut. &c. Id autem esse vitiosum, ipsum verbum *abditum* indicat: esset enim frigida tautologia. Et clare dicit, absurdum esse, quia in pane non tam late vim suam exserere potuerit, quam in vino, nec sperare Avitus, in panis parte tantam vim habiturum, quam in vino omni. Tum vero hæc sententia, quæ esset in *latentius potuit*, est mox *facilius fallere in pane, quam in poculo* &c. Si quis malit *latentius*, legat saltem *additum*, ex ed. 1471. quæ habet *aditum*, et Ald. quæ plane *additum* habet. Sed tamen et lectioni *latius* aptum est *additum*, idque et in hac lectione prætulerim. Sic Curt. X, 10. *inditum potioni venenum*.

80 *comestum*] Sic e Prisciano editum est, qui hinc bis *comestum* affert. Edd. pr. et Mss. *comesum* vel *comessum*.

81 *si esset animadversum*] Hoc sen-

sum esset, ut secerni nullo modo posset? At repentina morte periit. [82] Quod si esset ita factum; tamen ea res, pro- 174
pter multorum ejusmodi mortem, satis firmam veneni suspicionem non haberet. si esset suspiciosum, tamen ad alios potius, quam ad Avitum pertineret. Verum in eo ipso homines impudentissime mentiuntur. Id ut intelligatis; et mortem ejus, et, quemadmodum post mortem, in Avitum sit crimen a matre quæsitum, cognoscite.

Cum vagus et exsul erraret, atque undique exclusus 175
Oppianicus, in Falernum se ad C. Quintilium contulisset; ibi primum in morbum incidit, ac satis vehementer diuque ægrotavit. Cum esset una Sassia, et Statio Albio quodam, colono, homine valente, qui simul esse solebat, familiarius uteretur, [83] quam vir dissolutissimus, incolumi fortuna, pati posset; et jus illud matrimonii castum atque legitimum, damnatione viri sublatum arbitraretur; Nicostratus quidam, fidelis Oppianici servulus, percuriosus et minime mendax, multa dicitur renuntiare domino solitus esse. Interea Oppianicus cum jam convalesceret, neque in Falerno improbitatem coloni diutius ferre posset, et huc ad urbem profectus esset, (solebat enim extra portam aliquid habere conducti,) cecidisse ex equo dicitur, et homo infirma valetudine latus offendisse vehementer, et, posteaquam ad urbem cum febri venerit, paucis diebus esse mortuus. Mortis ratio, judices, ejusmodi est, ut aut nihil habeat suspicionis, aut, si quid habet, id intra parietes in domestico scelere versetur.
Post mortem ejus Sassia statim moliri nefaria mulier cœpit 63
insidias filio: quæstionem habere de viri morte constituit. 176
[84] emit de A. Rupilio, quo erat usus Oppianicus medico, Stratonem [85] quendam, quasi ut idem faceret, quod Avitus in emendo Diogene fecerat. De hoc Stratone et de assecla p. 55.
quodam servo suo quæsituram esse dixit. præterea servum a.
illum Nicostratum, quem nimium loquacem fuisse, ac nimium domino fidelem arbitrabatur, ab hoc adolescente Oppianico in quæstionem postulavit. Hic cum esset illo tempore puer, et illa quæstio de patris sui morte constitui diceretur; etsi illum servum, et sibi benivolum esse, et patri fuisse arbitrabatur; nihil tamen est ausus recusare.

sum commodum non habet. quomodo potuisset fallere, si esset animadversum? Arbitror Ciceronem dedisse: *facilius fallere, in pane si esset additum, quam in poculo.* Ita sibi bene respondent *additum* et *confusum.*

82 *Quod si esset ita factum*] *Factum* deleri malebat Gruterus. bene, ut opinor.

83 *quam vir dissolutissimus*] i. negligentissimus, non impudentissimus, ut Sylvius interpretatur.

84 *emit de A. Rup.*] Edd. pr. *deinde a Rupilio.* Vulgatum est ab Junta et Aldo: idque elegantius, et huic narrationi aptius, in qua ab istis vinculis abstinet.

85 *quendam, quasi*] Hinc rursus lacuna in ed. 1471. ad c. 65. principium.

Advocantur amici et hospites Oppianici, et ipsius mulieris multi, homines honesti, atque omnibus rebus ornati. tormentis omnibus vehementissimis quæritur. Cum essent animi servorum et spe et metu tentati, ut aliquid in quæstione dicerent; tamen (ut arbitror) auctoritate advocatorum [86]et vi tormentorum adducti, in veritate manserunt,
177 neque se quidquam scire dixerunt. Quæstio illo die de amicorum sententia dimissa est. Satis longo intervallo post iterum advocantur. habetur de integro quæstio: nulla vis tormentorum acerrimorum prætermittitur: aversari advocati, et jam vix ferre posse: furere crudelis atque importuna mulier, sibi nequaquam, ut sperasset, ea, quæ cogitasset, procedere. Cum jam [87] tortor, atque essent tormenta ipsa defessa, neque tamen illa finem facere vellet; quidam ex advocatis, homo et honoribus populi ornatus, et summa virtute præditus, intelligere se dixit, non id agi, ut verum inveniretur, sed ut aliquid falsi dicere cogerentur. Hoc postquam ceteri comprobarunt; ex omnium sententia con-
178 stitutum est, satis videri esse quæsitum. Redditur Oppianico Nicostratus: Larinum ipsa proficiscitur cum suis, mœrens, quod jam certe incolumem filium fore putabat, ad
b. quem non modo verum crimen, sed ne ficta quidem suspicio perveniret: et cui non modo aperta inimicorum oppugnatio, sed ne occultæ quidem matris insidiæ nocere potuissent. Larinum postquam venit; quæ a Stratone illo venenum antea viro suo datum, sibi persuasum esse simulasset, instructam ei continuo et ornatam Larini medicinæ exercendæ
64 causa tabernam dedit. Unum, alterum, tertium annum Sassia quiescebat, ut velle atque optare aliquid calamitatis
179 filio potius, quam id struere et moliri videretur. Tum interim Hortensio, Metello consulibus, ut hunc Oppianicum aliud agentem, ac nihil ejusmodi cogitantem, ad hanc accusationem detraheret, invito despondit ei filiam suam, illam, quam ex genero susceperat, ut eum nuptiis alligatum simul, et testamenti spe devinctum, [88]posset habere in potestate. Hoc ipso fere tempore Strato ille medicus domi furtum fecit et cædem ejusmodi. Cum esset in ædibus armarium,

86 *et vi tormentorum*] Quomodo *vis tormentorum* potuit adducere, ut in veritate manerent? P. Manutii scholion: *quæ veritatem exprimunt*, nihili est. nam hic tormenta debebant exprimere falsum: at servi nihil dixere, quod Sassia vellet. Si lectio non vitiosa, sensus est: illa ipsa vi tormentorum, quibus sine ulla causa cruciarentur ab impia femina, et indignitate rei, commotos, obfirmasse adversus dolorem animos, et in veritate mansisse. *Advocati* intelligendi sunt Oppianici. Edd. pr. fere habent *adversari* pro *aversari*, usitata in libris scr. et editis vetustioribus confusione.

87 *tortor, atque essent t. i. d.*] Dura est collocatio. rectius et e Ciceronis more: *atque tormenta essent ipsa defessa:* aut, *cum jam tortor esset atque t. i. defessa.*

88 *posset habere*] Vulgo male *possit*, contra grammaticas leges.

in quo sciret esse numorum aliquantum et auri: noctu duos
conservos dormientes occidit, in piscinamque dejecit: ipse
armarii fundum exsecuit, [89] et H-S. * et auri quinque pondo
abstulit, uno ex servis puero non grandi conscio. Furto 180
postridie cognito, omnis suspicio in eos servos, qui non
comparebant, commovebatur. Cum exsectio illa fundi in
armario animadverteretur, quærebant homines, quonam
modo fieri potuisset. Quidam ex amicis Sassiæ recordatus
est, se nuper in auctione quadam vidisse in rebus minutis
aduncam, [90] ex omni parte dentatam, et tortuosam venire
serrulam, qua illud potuisse ita circumsecari videretur. Ne
multa: perquiritur a coactoribus. invenitur ea serrula ad
Stratonem pervenisse. Hoc initio suspicionis orto, et aperte p. 56.
insimulato Stratone, puer ille conscius pertimuit: rem a.
omnem dominæ indicavit: homines in piscina inventi sunt:
Strato in vincula conjectus est: atque etiam in taberna ejus
numi, nequaquam omnes, reperiuntur. Constituitur quæ- 181
stio de furto. nam quid quisquam suspicari aliud potest?
An hoc dicitis? armario expilato, pecunia ablata, non omni
recuperata, occisis hominibus, institutam esse quæstionem
de morte Oppianici? cui probatis? quid est, quod minus
verisimile proferre potuistis? Deinde, ut omittam cetera,
triennio post mortem Oppianici de ejus morte quærebatur?
Atque etiam incensa odio pristino, Nicostratum eundem
illum tum sine causa in quæstionem postulavit. Oppianicus
primo recusavit. [91] posteaquam illa, abducturam se filiam,
mutaturam esse testamentum, minaretur; mulieri crudelis-
simæ servum fidelissimum, non [92] in quæstionem tulit, sed
plane ad supplicium dedit. Post triennium igitur agitata 65
denique quæstio de viri morte habebatur: et de quibus ser- 182
vis habebatur? Nova, credo, res objecta, novi quidam ho-
mines in suspicionem vocati sunt. de Stratone, et de Nico-
strato. Quid? Romæ quæsitum de istis hominibus non
erat? Itane tandem? mulier jam non morbo, sed scelere
furiosa, cum quæstionem habuisset Romæ, cum de T. An-
nii, L. Rutilii, P. Saturii, et ceterorum honestissimorum
virorum sententia constitutum esset, satis quæsitum videri:
eadem de re triennio post, iisdem de hominibus, nullo ad-

89 *et H-S. * et auri* &c.] Nihil hic opis in libris ad numerum verum reperiendum. Nil melius scio, quam Jac. Gronovii conjecturam, H-S. CL.

90 *ex omni parte dentatam, et tort.*] Recepi lectionem Prisciani: quam quare non recipiam, cum aliis locis, et paullo ante in *comestum*, ejus lectio contra omnes alios libros recepta sit? Vulgata *dentium*, et edd. pr. *dentum*, nihili est. *Ex omni parte dentium aduncus* quid est? Serrula fuit adunca ex omni parte sui, non dentium: sed eadem fuit ab omni parte dentata. Nihil certius esse in hoc quidem genere potest.

91 *posteaquam—minaretur*] Scr. *minabatur*.

92 *in quæstionem tulit*] i. e. obtulit: et sic forte legendum. ita et melius sibi respondent: *obtulit—dedit*.

hibito, non dicam viro (ne colonum fortè abfuisse dicatis)
sed bono viro; in filii caput quæstionem habere conata
183 est. An hoc dicitis? mihi enim venit in mentem, quid dici
posset, [93] tametsi adhuc non esset dictum: [94] cum habere-
tur de furto quæstio, Stratonem aliquid de veneno esse con-
b. fessum? Hoc uno modo, judices, sæpe multorum improbi-
tate depressa veritas emergit, et innocentiæ defensio inter-
clusa respirat: quod aut ii, qui ad fraudem callidi sunt, non
tantum audent, quantum excogitant: aut illi, quorum emi-
net audacia, atque projecta est, a consiliis malitiæ deserun-
tur. quodsi aut confidens astutia, aut callida esset audacia,
vix ullo obsisti modo posset. Utrum furtum factum non
est? at nihil clarius Larini fuit. An ad Stratonem suspicio
non pertinuit? at is et ex serrula insimulatus, et a puero con-
scio est indicatus. An id actum non est in quærendo?
Quæ fuit alia igitur causa quærendi? an, id quod dicendum
vobis est, et quod tum Sassia dictitabat, cum de furto quæ-
reretur, tum Strato iisdem in tormentis dixit de veneno.
184 En hoc illud est, quod ante dixi: [95] mulier abundat audacia:
consilio et ratione deficitur. nam tabellæ quæstionis plures
proferuntur, quæ recitatæ vobisque editæ sunt, illæ ipsæ,
quas [96] tum non obsignatas esse dixi: in quibus tabellis de
furto littera nulla invenitur. Non venit in mentem, pri-
mam orationem Stratonis conscribere de furto, post aliquid
adjungere dictum de veneno, quod non percontatione quæ-
situm, sed dolore expressum videretur. Quæstio de furto
est, veneni jam suspicione, superiore quæstione, sublata;
quod ipsum hæc eadem mulier indicarat: quæ ut Romæ
de amicorum sententia statuerat satis esse quæsitum, postea
per triennium maxime ex omnibus servis Stratonem illum
dilexerat, in honore habuerat, commodis omnibus affecerat.
185 Cum igitur de furto quæreretur, et eo furto, quod ille sine
controversia fecerat: tum ille de eo, quod quærebatur, ver-
bum nullum fecit? de veneno statim dixit? de furto, si non
p. 57. eo loco, quo debuit, ne in extrema quidem, aut media, aut
a. in aliqua denique parte quæstionis, verbum fecit ullum?
66 Jam videtis, illam nefariam mulierem, judices, eadem manu,
qua, si detur potestas, interficere filium cupiat, hanc fictam
quæstionem conscripsisse. Atque istam ipsam quæstionem,

93 *tametsi adhuc non esset dictum*] Aut *est* scribi debere putavi olim pro *esset*, aut ante *posset*, et *venit* in perfecto capiendum, quod prope magis placebat. Reperi deinde in ed. 1471: *posset*. Itaque sic edidi.

94 *cum haberetur* &c.] Grævius edidit: *mementote: cum h.* Sane *mementote* est in edd. pr. et Mss. quibusdam. Sed sine dubio e nota marginis.

95 *mulier abundat audacia*] Priscianus habet *abundans aud.* nihil refert.

96 *tum obsignatas esse dixi*] Addendum esse *non*, Sylvius vidit. res clara est e principio cap. 66. Itaque addidi.

dicite, quis obsignavit? Unum aliquem nominate. neminem reperietis, nisi forte ejusmodi hominem, quem ego proferri malim, quam neminem nominari. Quid ais, T. Atti? tu 186
periculum capitis, tu indicium sceleris, tu fortunas alterius litteris conscriptas [97] in judicium afferes: neque earum auctoritatem litterarum, neque obsignatorem, neque testem ullum nominabis? et, quam tu pestem innocentissimo filio ex matris sinu depromseris, hanc hi tales viri comprobabunt? [98] Esto: in tabellis nihil est auctoritatis: quid? ipsa quæstio, judicibus: quid? amicis, hospitibusque Oppianici, quos adhibuerat antea: quid? huic tandem ipsi tempori cur non reservata est? quid istis hominibus factum est, Stratone et Nicostrato? Quæro abs te, Oppianice, servo tuo 187
Nicostrato quid factum esse dicas: quem tu, cum hunc brevi tempore accusaturus esses, Romam deducere, [99] dare potestatem indicandi, incolumem denique servare quæstioni, servare his judicibus, servare huic tempori debuisti. Nam Stratonem quidem, judices, in crucem actum esse exsecta scitote lingua: quod nemo est Larinatium qui nesciat. Timuit mulier amens non suam conscientiam, non odium municipum, non famam omnium: sed, quasi non omnes ejus sceleris testes essent futuri, sic metuit, ne condemnaretur extrema servuli voce morientis.

Quod hoc portentum, dii immortales? quod tantum mon- 188
strum in ullis locis? quod tam infestum scelus et immane, aut unde natum esse dicamus? Jam enim videtis profecto, judices, non sine necessariis me ac maximis causis, princi- b.
pio orationis meæ de matre dixisse. nihil est enim mali, nihil sceleris, quod illa non ab initio filio voluerit, optaverit, cogitaverit, effecerit. Mitto illam primam libidinis injuriam: mitto nefarias generi nuptias: mitto cupiditate matris expulsam ex matrimonio filiam: quæ nondum ad hujusce vitæ periculum, sed ad commune familiæ dedecus pertinebant. Nihil de alteris Oppianici nuptiis queror: quarum illa cum obsides filios ab eo mortuos accepisset, tum denique in familiæ luctum atque in privignorum funus nupsit. Præterea, quod [100] Aurium Melinum, cujus illa quondam

97 *in judicium afferas, neque—nominabis*] Legitima forma est *afferas, neque—nomines*, aut *afferes—nominabis*: quod melius est: idque cum in ed. Mediol. repererim, secutus sum.

98 *Esto: in tabellis nihil est auctoritatis*] *Nonnihil* scribendum censent Passeratius, Lambinus, Grævius, quod ita sensus postulet. Nempe *esto* capiebant vi concedendi. Sed clare dixerat Cicero, in iis nihil esse, propter quod valere posset, totas esse fictas. Ergo *esto* hic non sic dicitur: nec *nonnihil* locum habet: sed *esto* ut alibi dicitur: sed mittamus hoc, nihil esse in tabulis quæstionis. Sic in Cæcil. 15. *Esto, ipse nihil est, nihil potest.*

99 *dare potestatem indicandi*] *Dare* non bene consentit ceteris *quem—deducere—servare.* Edd. porro pr. habent *judicandi*, male.

100 *Aurium Melinum*] Cognomen abest edd. pr.

socrus, paullo ante uxor fuisset, cum Oppianici esse opera
proscriptum occisumque cognosceret, eam sibi domum se-
demque conjugii delegit, in qua quotidie superioris viri
189 mortis indicia, et spolia fortunarum videret. Illud primum
queror, de illo scelere, quod nunc denique patefactum est,
Fabriciani veneni: quod jam tum recens, suspiciosum ce-
teris, huic incredibile, nunc vero apertum jam omnibus ac
manifestum videtur. Non est profecto de illo veneno ce-
lata mater: nihil est ab Oppianico sine consilio mulieris
cogitatum: quod nisi esset; certe postea, deprehensa re,
non illa ut ab improbo viro discessisset, sed ut a crudelis-
simo hoste fugisset, domumque illam, in perpetuum, scelere
190 omni affluentem, reliquisset. Non modo id non fecit, sed
ab illo tempore nullum locum prætermisit, [1] in quo non in-
strueret insidias aliquas, ac dies omnes ac noctes tota mente
mater de pernicie filii cogitaret. quæ primum ut istum con-
firmaret Oppianicum accusatorem filio suo, [2] donis, muneri-
67 bus, collocatione filiæ, spe hereditatis obstrinxit. Itaque
apud ceteros, novis inter propinquos susceptis inimicitiis,
sæpe fieri divortia atque [3] affinitatum discidia videmus:
hæc mulier satis firmum accusatorem filio suo fore neminem
putavit, nisi qui in matrimonium sororem ejus ante duxis-
set. ceteri novis affinitatibus adducti, veteres inimicitias
sæpe deponunt: illa sibi ad confirmandas inimicitias, affini-
191 tatis conjunctionem pignori fore putavit. Neque in eo
solum diligens fuit, ut accusatorem filio suo compararet:
sed etiam cogitavit, quibus eum rebus armaret. hinc enim
illæ sollicitationes servorum et minis et promissis: hinc
illæ infinitæ crudelissimæque de morte Oppianici quæ-
stiones: quibus finem aliquando non muliebris modus, sed
amicorum auctoritas fecit. Ab eodem scelere illæ triennio
post habitæ Larini quæstiones: ejusdem amentiæ falsæ con-
scriptiones quæstionum: ex eodem furore etiam illa consce-
lerata exsectio linguæ: totius denique hujus ab illa est et

1 *in quo non instrueret insidias*] Edd. 1471. Junt. *strueret.* rectius fortasse. Sed et apud alios occurrit *instruere insidias.*

2 *donis, muneribus*] Sic cum Grævio edidi, pro *donis muliebribus*, quod revocavit, nec tamen explicavit, Gruterus, habentque edd. 1471. 1480. *Donis, mun.* velut in Mss. quibusdam repertum, Lambinus et P. Victorius Var. Lect. XI, 22. protulerunt, cum Victorius ipse edidisset *donis muliebribus*, non inspectis edd. pr. quod nec Gruterus nec Grævius fecere. At edd. R. Br. et Med. 1498. sic habent. Altera lectio fluxit ex ed. 1471. aut 1480.

3 *adfinitatum discidia videmus.*] In *adfinitatum* consentiunt edd. pr. 1480. Mediol. (nisi quod media vitio operarum corrupit verbum in *diffinicatum*,) et hinc Ald. et aliæ fere omnes. At ed. 1471. *infimum*, ut Mss. plures, unde Lambinus fecisse videtur *affinium*, non male. Gruterus malebat *intimum*. Pro *discidia* fere habent *dissidia*, solita confusione, quod correxit Lambinus. Denique *videmus* pro *vidimus* edidimus: quæ fuit primum conjectura nostra, sed deinde firmata est consensu ed. 1471. et Lambini.

inventa et adornata comparatio criminis. Atque his rebus 192
cum instructum accusatorem filio suo Romam ipsa misis-
set: paullisper, conquirendorum et conducendorum testium
causa, Larini est commorata: postea autem, cum appro-
pinquare hujus judicium ei nuntiatum est, confestim huc
advolavit, ne aut accusatoribus diligentia, aut pecunia testi-
bus deesset; aut ne forte mater hoc sibi optatissimum specta-
culum hujus sordium atque luctus, et tanti squaloris amit-
teret. Jam vero quod iter Romam ejus mulieris fuisse exi- 68
stimatis? quod ego, propter vicinitatem Aquinatium et
Venafranorum, ex multis audivi et comperi: quos concur-
sus in his oppidis? quantos et virorum et mulierum gemi-
tus esse factos? [4] mulierem quandam Larino, atque illam
usque a mari supero Romam proficisci, cum magno comi-
tatu et pecunia, quo facilius circumvenire judicio capitis, b.
atque opprimere [5] filium possit. [6] Nemo erat illorum, pæne 193
dicam, quin expiandum illum locum esse arbitraretur, qua-
cumque illa iter fecisset: nemo, quin terram ipsam violari,
quæ mater est omnium, vestigiis consceleratæ matris puta-
ret. Itaque nullo in oppido consistendi potestas ei fuit:
nemo ex tot hospitibus inventus est, qui non contagionem
adspectus fugeret. nocti se potius ac solitudini, [7] quam ulli
aut urbi aut hospiti committebat. Nunc vero quid agat, 194
quid moliatur, quid denique quotidie cogitet, quem igno-
rare nostrûm putat? quos appellarit, quibus pecuniam pro-
miserit, quorum fidem pretio labefactare conata sit, tene-
mus. quin etiam nocturna sacrificia, quæ putat occultiora
esse, sceleratasque ejus preces, et nefaria vota cognovimus:
quibus illa etiam deos immortales de suo scelere testatur,
neque intelligit pietate, et religione, et justis precibus, deo-
rum mentes, non contaminata superstitione, neque ad scelus
perficiendum cæsis hostiis posse placari. cujus ego furorem,
atque crudelitatem deos immortales a suis aris atque tem-
plis aspernatos esse confido.

Vos, judices, quos huic A. Cluentio quosdam alios deos 69
ad omne vitæ tempus fortuna esse voluit, hujus importuni- 195
tatem matris a filii capite depellite. multi sæpe in judicando
peccata liberûm parentum misericordiæ concesserunt: vos,
ne hujus honestissime actam vitam matris crudelitati con-

4 *mulierem q. Larino, atque illam u. a m. s.*] Olim me offendit *illam*. Vidi et Guilielmium in ea hæsisse, et conjecisse *illinc* pro *illam*. Conjeci *Larino* esse a glossatore: ita *illam* elegans erit, et ad augendum valebit. Si *Larino* Cicero dixit; quorsum additur *a mari supero*, quod e nomine urbis intelligebatur sua sponte?

5 *filium posset*] *Possit* recte ed. 1471.

6 *Nemo erat illorum, pæne dicam*] *Illorum* melius abesset. *pæne dicam* referendum est ad sequentia, de expiatione viæ &c. non ad *nemo*.

7 *quam ulli aut urbi a. h.*] Grævius ex uno Fr. edidit *turbæ*. male. Ut ante est *oppidum* et *hospites*, sic h. l. debet esse *urbi aut h.*

donetis, rogamus: præsertim cum ex altera parte totum municipium videre possitis. Omnes scitote, judices, (incredibile dictu est, sed a me verissime dicitur,) omnes Larinates, qui valuerunt, venisse Romam, ut hunc studio frequentiaque sua, quantum possent, in tanto ejus periculo sublevarent: pueris illud, hoc tempore, et mulieribus oppidum
p. 59. rent: pueris illud, hoc tempore, et mulieribus oppidum
a. scitote esse traditum, idque in præsentia, in communi Italiæ pace, domesticis copiis esse tutum. quos tamen ipsos æque, et eos, quos præsentes videtis, hujus exspectatio judicii
196 dies noctesque sollicitat. Non illi vos de unius municipis fortunis arbitrantur, sed de totius municipii statu, dignitate, commodisque omnibus sententias esse laturos. summa est enim, judices, hominis in communem municipii rem diligentia, in singulos municipes benignitas, in omnes homines justitia et fides. præterea nobilitatem illam inter suos, locumque a majoribus traditum, sic tuetur, ut majorum gravitatem, constantiam, gratiam, liberalitatem assequatur. Itaque iis cum verbis publice laudant, ut non solum testimonium suum judiciumque significent, verum etiam curam animi ac dolorem. quæ dum laudatio recitatur, vos quæso, qui eam detulistis, assurgite. LAUDATIO CLUENTII, EX
197 DECURIONUM LARINATIUM DECRETO. Ex lacrymis horum, judices, existimare potestis, omnes hæc decuriones decrevisse lacrymantes. Age vero, vicinorum quantum studium, quam incredibilis benivolentia, quanta cura est? non illi in libellis laudationum decreta miserunt, sed homines honestissimos, quos nossemus omnes, huc frequentes adesse, et hunc præsentes laudare voluerunt. Adsunt Ferentani, homines nobilissimi, Marrucini item pari dignitate: [8] Theano Apulo, atque Luceria equites Romanos, honestissimos homines, laudatores videtis; Boviano, totoque ex Samnio cum laudationes honestissimæ missæ sunt, tum homines
198 amplissimi nobilissimique venerunt. Jam qui in agro Larinati prædia, qui negotia, qui [9] res pecuarias habent, honesti homines, et summo splendore præditi, difficile dictu est, quam sint solliciti, quam laborent. Non multi
b. mihi ab uno sic diligi videntur, ut hic ab his universis.
70 Quam non abesse ab hujus judicio [10] L. Volusienum, summo splendore hominem ac virtute præditum, vellem? quam vellem præsentem posse P. Helvidium Rufum, equitem Romanum, omnium ornatissimum, nominare: qui, cum, hu-

8 *Theano Apulo*] Recte sublato commate post *Theano* Grævius. Sic edd. pr.

9 *res pecuarias*] Bene idem Grævius ex ed. Mediol. (unde Asc. habet) pro vulgato *pecuniarias*. Ante jam sic edidit Brutus.

10 *L. Volusienum*] *Volusenum* Victor. P. Manut. Utrumque nomen est in inscriptionibus antiquis. Itaque cum *Volusienum* sit in edd. pr. servavi,

jus causa, dies noctesque vigilaret, et cum me hanc causam doceret; in morbum gravem periculosumque incidit: in quo tamen non minus de capite hujus, quam de sua vita laborat. Cn. [11] Tudicii senatoris, viri optimi et honestissimi, par studium [12] et testimonio et laudatione cognoscetis. Eadem spe, sed majore verecundia, de te, P. Volumni, quoniam judex es in A. Cluentium, dicimus. Et, ne longum sit, omnium vicinorum summam esse in hunc benivolentiam, confirmamus. Horum omnium studium, curam, dili- 199
gentiam, meumque una laborem, qui totam hanc causam, vetere instituto, solus peroravi, vestramque simul, judices, æquitatem et mansuetudinem una mater oppugnat. At quæ mater? quam cæcam crudelitate et scelere ferri videtis: cujus cupiditatem nulla umquam turpitudo retardavit: quæ vitiis animi in deterrimas partes jura hominum convertit omnia: cujus ea stultitia est, ut eam nemo hominem; ea vis, ut nemo fœminam; ea crudelitas, ut nemo matrem appellare possit. atque etiam nomina necessitudinum, non solum naturæ nomen et jura mutavit: [13] uxor generi, noverca filii, filiæ pellex: eo jam denique adducta est, ut sibi, præter formam, nihil ad similitudinem hominis reservarit. Quare, 200
judices, si scelus odistis, prohibete aditum matris a filii sanguine: date parenti hunc incredibilem dolorem ex salute, ex victoria liberûm: patimini, matrem, ne orbata filio læ- p. 60.
tetur, victam potius vestra æquitate discedere. Sin autem, a.
id quod vestra natura postulat, pudorem, bonitatem, virtutemque diligitis: levate hunc aliquando supplicem vestrum, judices, tot annos in falsa invidia periculisque versatum, qui nunc primum post illam flammam, [14] aliorum facto et cupiditate excitatam, spe vestræ æquitatis erigere animum, et paullum respirare a metu cœpit: cui posita sunt in vobis omnia: quem servatum esse plurimi cupiunt, servare soli vos potestis. Orat vos Avitus, judices, et flens obsecrat, 201
ne se invidiæ, quæ in judiciis valere non debet; ne matri, cujus vota et preces a vestris mentibus repudiare debetis; ne Oppianico, homini nefario, condemnato jam et mortuo, condonetis. Quodsi qua calamitas hunc in hoc judicio 71
afflixerit innocentem: næ iste miser, judices, si, id quod difficile factu est, in vita remanebit, sæpe et multum queretur, deprehensum esse illud quondam Fabricianum venenum. quodsi tum indicatum non esset, non huic ærumnosissimo ve-

11 *Tudicii*] Sic Grævius: alii *Tudici*, contracte, ut opinor. *Tudicii* in inscriptionibus antiquis occurrunt.

12 *et testim. et l.*] Grævius e Ms. Fr. edidit *in testim.* malim *ex*, ut ipse conjecerat. Testimonium et laudatio idem est.

13 *uxor generi* &c.] Hunc locum laudat ipse in Orat. c. 30.

14 *aliorum facto et cup.*] Vix credo Ciceronem tam tenuiter dixisse, *facto.* An *fraude?* quæ opponitur *æquitati.*

nenum illud fuisset, sed multorum medicamentum laborum: postremo etiam fortassis mater exsequias illius funeris prosecuta, mortem se fini lugere simulasset. nunc vero quid erit profectum, nisi ut hujus ex mediis mortis insidiis vita ad luctum reservata; mors sepulchro patris privata esse
202 videatur? Satis diu fuit in miseriis, judices: satis multos annos ex invidia laboravit. nemo huic tam iniquus, præter parentem, fuit, cujus animum non jam expletum esse putemus: vos, qui æqui estis omnibus, qui, ut quisque crudelissime oppugnatur, eum lenissime sublevatis, conservate
b. A. Cluentium: restituite incolumem municipio: amicis, vicinis, hospitibus, quorum studia videtis, reddite: vobis in perpetuum liberisque vestris obstringite. vestrum est hoc, judices, vestræ clementiæ: recte hoc repetitur a vobis, ut virum optimum atque innocentissimum, plurimisque mortalibus carum atque jucundissimum, his aliquando calamitatibus liberetis: ut omnes intelligant, in concionibus esse invidiæ locum, in judiciis veritati.

---

# M. TULLII CICERONIS
DE
# LEGE AGRARIA,
## ORATIONES TRES.
CONTRA
## P. SERVILIUM RULLUM,
## TR. PL.

### ARGUMENTUM.

*P. Rullus Trib. pl. cum Tribunatum inisset ante Kal. Jan. legem tulit agrariam. Ejus hæc fere sententia fuit, ut decemviri a XVII. tribubus creati et lege curiata summaque potestate ornati, agros omnes, qui extra Italiam L. Sulla et Q. Pompeio COSS. aut postea publici facti essent, venderent, in Africa tamen exceptis iis, de quibus fœdere cautum esset, quos Hiempsal Mauritaniæ Rex a Cn. Pompeio traditos possidebat: in Italia vero et silvas et possessiones omnes publicas, exceptis agris Campano et Stellate, quos non vendi, sed dividi quinque millibus colonorum lex jubebat; et ut iidem omnibus agris publicis vectigal imponerent, excepto Recentorico Siciliensi: et ut, qui agri privati essent, eos publicare, qui publici, liberare possent: quodque ad quemque eorum, qui exercitum habuissent, et bella gessissent ex præda, manubiis, auro coronario pervenisset, perventurumve esset, quod neque consumtum in monumento, neque in ærarium relatum esset, id omnes uno excepto Pompeio, ad Decemviros referrent:*

*quæque ex iis rebus omnibus redacta pecunia esset, ea decemviri agros in Italia emerent, qui plebi Rom. dividerentur. Hanc legem in Senatu, inito Consulatu, ipsis Kalendis Januariis, præsente Rullo, dissuasit prima oratione, cujus primæ partes interiere. Sed cum Rullus, quamquam perspexerat Senatus voluntatem, tamen non abjiceret legis ferendæ consilium, ad alteram orationem eodem die habendam, comitante Senatu, in concionem populi adscendit, qua gratiis primum, pro more, actis, sensim accessit ad ipsam legem oppugnandam, eamque populo, ærario, reipublicæ universæ perniciosam minimeque popularem esse ostendit. In quo cum non obscure videretur populi animos commovisse, eique, quod voluerat, persuasisse; Rullus, coram contendere cum Consule non ausus, absentem paullo post apud populum criminatus est, quasi gratum facturus Sullanorum agrorum possessoribus, legem atque adeo commoda plebis oppugnasset. Quod cum Cicero audisset, advocata concione tertiam orationem habuit, qua, quæ in ipsum conjecta a Rullo erant, diluit, et ostendit, se nemini nisi reipublicæ, Rullum autem socero suo Valgio consultum cupere: Rullum vero Sullanos agros non modo nemini adimere, sed eorum possessionem potius confirmare. Ita confirmatis populi animis, cum etiam ostendisset L. Cæcilius Trib. plebis se intercessurum, si Rullus legem ferre conaretur, consilium ferendæ legis Rullus abjecit.*

---

p. 61. a.

# M. TULLII CICERONIS
DE
# LEGE AGRARIA,
CONTRA
# P. S. RULLUM TR. PL.
## IN SENATU.
### ORATIO QUINTADECIMA.

*Desunt permulta.*

* QUÆ res aperte petebatur, ea nunc occulte [1] cuniculis 1
oppugnatur. dicent enim decemviri, id quod et dicitur a 1
multis, et sæpe dictum est; post eosdem consules, regis [2] Alexandri testamento, regnum illud populi Romani esse factum. Dabitis igitur Alexandriam clam petentibus iis,

1 *cuniculis oppugnatur*] Duriuscule dictum, cum *oppugnare* fere habeat impediendi vim. Sed latius accipiendum verbum. qui cuniculis utuntur, expugnare clam et in potestatem redigere urbem tentant. Est ergo idem quod *petitur*.

2 *Alexandri*] Pro *Alexandrini* edidi ex ed. Rom. W. Br. 1480. et libris scr. etiam Erfurt. Fr. cum Grævio, ut est etiam Agrar. II, 16.

quibus apertissime pugnantibus restitistis? hæc, per deos immortales! utrum esse vobis consilia siccorum, an vinolentorum somnia: et utrum cogitata sapientum, an optata
2 furiosorum videntur? Videte nunc, proximo capite, ut impurus helluo turbet rempublicam, ut a majoribus nostris possessiones relictas disperdat et dissipet: ut sit non minus in populi Romani patrimonio nepos, quam in suo. Proscribit in sua lege vectigalia, quæ decemviri vendant, hoc est, proscribit auctionem publicorum bonorum. Agros emi vult, qui dividantur: quærit pecuniam. videlicet excogitabit ali-
b. quid, atque afferet. nam superioribus capitibus dignitas populi Romani violabatur: nomen imperii in commune odium orbis terræ vocabatur: urbes pacatæ, agri sociorum, [3] regum status decemviris donabantur: nunc præsens, certa, pe-
3 cunia numerata, quæritur. Exspecto, quid tribunus plebis vigilans et acutus excogitet. Veneat, inquit, silva Scantia. Utrum tandem hanc silvam in [4] relictis possessionibus, an in censorum pascuis invenisti? Si quid est, quod indagaris, inveneris, ex tenebris erueris, quamquam iniquum est, [5] consume sane, quoniam commodum est, [6] quoniam quidem tu attulisti. silvam vero tu Scantiam vendas, nobis consulibus atque hoc senatu? tu ullum vectigal attingas? tu populi Romani subsidia belli? tu ornamenta pacis eripias? Tum vero [7] hoc me inertiorem consulem judicabo, quam illos fortissimos viros, qui apud majores nostros fuerunt: quod, quæ vectigalia, illis consulibus, populo Romano parta sunt, ea, me consule, ne retineri quidem potuisse judicabuntur.
2 Vendit Italiæ possessiones ex ordine omnes. sane est in eo
4 diligens. nullam enim prætermittit. [8] persequitur in tabulis censoriis totam Siciliam. nullum ædificium, nullos agros relinquit. Audistis auctionem populi Romani proscriptam a tribuno plebis, constitutam in mensem Januarium: et, credo, non dubitatis, quin idcirco hæc, ærarii causa, non ven-

3 *regum status d. don.*] Cave, ne nostrorum hominum more dictum putes. *Status regum*, sunt jura regum et conditiones regnorum, fortunæque omnes. Cicero interpretatur ipse Agr. II, 13. *omnes provincias obeundi, liberos populos agris multandi regnorum vel dandorum (vel eripiendorum) summa potestas datur.* Similiter dixit Tacitus A. III, 28. *multorum status excisi.*

4 *relictis poss.*] i. vacuis et neglectis a populo Rom. quæ non a censoribus locantur, uti illa, quæ *censorum pascua* appellat.

5 *consume sane*] Hoc prætuli ex edd. Rom. Br. Med. vulgato *tamen consume*, et ei quod Grævius edidit, *consume tamen sane*, quod est in ed. 1480. Victor. &c. quamquam in ed. W. est *tamen consume sane*, paullo melius nam *tamen* languet.

6 *quoniam quidem tu a.*] Ed. R. Br. 1480. *quandoquidem tu a.*

7 *hoc me inertiorem consulem judicabo*] Hunc locum sanum non puto. nam constructio non constat, nec sensus.

8 *persequitur in tabb. c.*] Puteanus addi volebat *ut*, quod recte probat Gruterus. facile potuit ab ultima præcedentis verbi absorberi. Sed et *in* melius abfuerit, ut opinor.

diderint ii, qui armis et virtute pepererunt, ut esset, quod nos, largitionis causa, venderemus.

Videte nunc, [9] quoad fecerit iter, apertius, quam antea. 5
nam superiore parte legis quemadmodum Pompeium oppugnarent, a me indicati sunt: nunc jam se ipsi indicabunt. Jubent venire agros Attalensium atque Olympenorum. hos populo Romano Servilii, fortissimi viri, victoria adjunxit, p. 62.
deinde agros in Macedonia regios, qui partim T. Flaminini, a.
partim L. Paulli, qui Persen vicit, virtute parti sunt: deinde agrum optimum et fructuosissimum Corinthium, qui L. Mummii imperio ac felicitate ad vectigalia populi Romani adjunctus est: post autem agros in Hispania apud Karthaginem novam, duorum Scipionum eximia virtute [10] possessos: tum vero ipsam veterem Karthaginem vendunt, quam P. Africanus nudatam tectis ac mœnibus, sive ad notandam Karthaginiensium calamitatem, sive ad testificandam nostram victoriam, sive ad oblatam aliquam religionem ad æternam hominum memoriam consecravit. His 6
insignibus [11] atque infulis imperii venditis, quibus ornatam vobis majores vestri rempublicam tradiderunt, jubent eos agros venire, quos rex Mithridates in Paphlagonia, Ponto, Cappadociaque possederit. Num obscure videntur, prope hasta præconis, insectari Cn. Pompeii exercitum, qui venire jubeant eos ipsos agros, in quibus ille etiam nunc bellum gerat atque versetur?

Hoc vero cujusmodi est, quod ejus auctionis, quam con- 3
stituunt, locum sibi nullum definiunt? nam decemviris, qui- 7
bus in locis ipsis videatur, vendendi potestas lege permittitur. Censoribus vectigalia locare, nisi in conspectu populi Romani non licet. his vendere vel in ultimis terris licebit? At hoc etiam nequissimi homines, consumtis patrimoniis, faciunt, ut in atriis auctionariis potius, quam in triviis, aut in compitis auctionentur. hic permittit sua lege decemviris, ut, in quibus commodum sit tenebris, ut in qua velint solitudine, bona populi Romani possint divendere. Jam illa omnibus in provinciis, regnis, liberis populis quam 8
acerba, quam formidolosa, quam quæstuosa concursatio decemviralis futura sit, non videtis? Hereditatum obeundarum causa, quibus vos legationes dedistis, qui et privati, et b.
privatum ad negotium exierunt, non maximis opibus, neque

9 *quoad fecerit iter*] Sic habent edd. pr. Aldus N. dedit e P. Manutii judicio *quo adfectarit iter*, quod et alii secuti sunt. Ms. Fr. habebat *ut f.* quod et in aliis reperit Turnebus. Vulgatum est melius. *quoad* refertur ad multitudinem agrorum, quos petebant. Sed interpungendum est post *fecerit iter*, ut feci: nam refertur ad proxima: *nam superiore parte* &c.

10 *possessos*] i. occupatos. v. Clav. in h. v.

11 *atque infulis*] Addidit infulas, quod ii agri habebant aliquam sanctitatem.

summa auctoritate præditi, tamen auditis profecto, quam
9 graves eorum adventus sociis vestris esse soleant. Quamobrem quid putatis impendere hac lege omnibus gentibus terroris et mali, cum mittantur in orbem terrarum decemviri summo cum imperio, summa cum avaritia, infinitaque omnium rerum cupiditate? quorum cum adventus graves, cum fasces formidolosi, tum vero judicium ac potestas erit non ferenda. licebit enim, quod videbitur, publicum judicare: quod judicarint, vendere. Etiam illud, quod homines sancti non facient, ut pecuniam accipiant, ne vendant; tamen id iis ipsum per legem licebit. Hinc vos quas spoliationes, quas pactiones, quam denique in omnibus locis
10 nundinationem juris ac fortunarum fore putatis? Etenim quod superiore parte legis præfinitum fuit, Sulla et Pompeio consulibus, id rursus liberum infinitumque fecerunt.
4 Jubet eosdem decemviros omnibus agris publicis pergrande vectigal imponere, ut iidem possint et liberare agros, quos commodum sit, et, quos ipsis libeat, publicare. quo in judicio perspici non potest, utrum severitas acerbior, an benignitas, quæstuosior sit futura.

Sunt tamen in tota lege exceptiones duæ, non tam iniquæ, quam suspiciosæ. Excipit, in vectigali imponendo, agrum Recentoricum Siciliensem: in vendendis agris, eos agros, de quibus cautum sit fœdere. hi sunt in Africa, qui
11 ab Hiempsale possidentur. Hic quæro, si Hiempsali satis est cautum fœdere, et Recentoricus ager privatus est; quid attinuerit excipi? sin et fœdus illud habet aliquam dubitationem, et ager Recentoricus dicitur nonnumquam esse publicus; quem putet existimaturum, [12] duas causas in orbe
p. 63. a. terrarum repertas, quibus gratis parceret? Nunc quisquam tam abstrusus usquam numus videtur, quem non architecti hujusce legis olfecerint? provincias, civitates liberas, socios, amicos reges denique exhauriunt: admovent manus vecti-
12 galibus populi Romani. non est satis. Audite, audite vos, qui amplissimo populi senatusque judicio exercitus habuistis, et bella gessistis. QUOD AD QUEMQUE PERVENIT, PERVENERIT, EX PRÆDA, EX MANUBIIS, EX AURO CORONARIO, QUOD NEQUE CONSUMTUM IN MONUMENTO, NEQUE IN ÆRARIUM RELATUM SIT, ID AD DECEMVIROS REFERRI jubet. Hoc capite multa sperant: in omnes imperatores heredesque eorum quæstionem suo judicio comparant; sed maximam pecuniam se a Fausto ablaturos arbitrantur. Quam causam suscipere [13] jurati judices nolue-

12 *duas causas*] Nempe Hiempsalis et agri Recentorici. Causæ sunt res, πράγματα, quæ ad certos homines pertinent.

13 *jurati jud. nol.*] Sc. ut de pecuniis residuis Faustus responderet, quod, Cicerone Consule, tribunus postulavit.

runt, hanc isti decemviri suscepere. idcirco a judicibus for-
tasse prætermissam esse arbitrantur, quod sit ipsis reser-
vata. Deinde etiam in reliquum tempus diligentissime san- 13
cit, ut, quod quisque imperator habeat pecuniæ, protinus
ad decemviros deferat. Hic tamen excipit Pompeium; si-
millime, ut mihi videtur, atque in illa lege, qua peregrini
Roma ejiciuntur, Glaucippus excipitur. non enim hac ex-
ceptione [14] unus afficitur beneficio, sed unus privatur inju-
ria. Sed cui manubias remittit, hujus vectigalia invadit.
jubet enim pecuniam, si qua post nos consules ex novis
vectigalibus recipiatur, hac uti decemviros. Quasi vero
non intelligamus, hæc eos vectigalia, quæ Cn. Pompeius
adjunxerit, vendere cogitare.

Videtis jam, patres conscripti, omnibus rebus et modis 5
constructam et coacervatam pecuniam decemviralem. Mi- 14
nuetur hujus pecuniæ invidia. consumetur enim in agrorum
emtionibus. Optime. Quis ergo emet agros istos? iidem
decemviri: tu Rulle (missos enim facio ceteros) emes, quos
voles: vendes quos voles: utrumque horum facies, quanti
voles. Cavet enim vir optimus, ne emat ab invito. quasi b.
vero non intelligamus, ab invito emere, injuriosum esse:
ab non invito, quæstuosum. Quantum tibi agri vendet,
ut alios omittam, socer tuus? et, si ego ejus æquitatem
animi probe novi, vendet, non invitus. Facient idem ce-
teri libenter, ut possessionis invidiam pecunia commutent:
[15]accipiant, quod cupiant: dent, quod retinere vix possint.
Nunc prospicite omnium rerum infinitam atque intoleran- 15
dam licentiam. Pecunia coacta est ad agros emendos: ii
porro ab invitis non ementur. Si consenserint possessores
non vendere, quid futurum est? referetur pecunia? non li-
cet. exigetur? vetat. Verum esto: nihil est, quod non emi
possit; si tantum des, quantum velit venditor. Spoliemus
orbem terrarum, vendamus vectigalia, effundamus ærarium,
ut, locupletatis aut invidiæ aut pestilentiæ possessoribus,
agri tamen emantur.

Quid tum? quæ erit in istos agros deductio? quæ to- 16
tius rei ratio atque descriptio? Deducentur, inquit, colo-
niæ. [16]Quot? quorum hominum? in quæ loca? quis enim

14 *unus a. b. sed u. privatur injuria*] Lambinus edidit *prohibetur*, de conjectura. nempe *privare injuria* est insolentius: sed tamen rectum et non plane inusitatum. de Fin. 1, 37. est *privare dolore*, et sic alii quoque. Unus hic, qui pr. i. est Pompeius.

15 *accipiant, quod cupiunt —possunt*] Edidi *cupiant* et *possint*, ut latinitas postulat. Sic paullo post: *si tantum des, quantum velit venditor*, non, *quantum vult venditor*.

16 *Quot?*] Edd. vett. habent *Quo?* quod et restituit Grævius, defenditque non bene Gruterus, explicans, qua de causa, quo consilio? nam de eo nihil est in sequentibus. *Quo* autem rectum esse non potest, quia idem est in ver-

non videt, in coloniis esse hæc omnia consideranda? Tibi
nos, Rulle, et istis tuis, harum omnium rerum machina-
toribus, totam Italiam inermem tradituros existimasti,
quam præsidiis confirmaretis? coloniis occuparetis? omni-
bus vinclis devinctam et constrictam teneretis? Ubi enim
cavetur, ne in Janiculo coloniam constituatis? ne urbem
hanc urbe alia premere atque urgere possitis? Non facie-
mus, inquit. Primum nescio: deinde timeo: postremo
non committam, ut vestro beneficio potius, quam nostro
6 consilio salvi esse possimus. Quod vero totam Italiam ve-
17 stris colonis complere voluistis, id cujusmodi esset, nemi-
p. 64. a. nemne nostrûm intellecturum [17] existimavistis? Scriptum
est enim. QUÆ IN MUNICIPIA, QUASQUE IN COLONIAS
DECEMVIRI VELINT, DEDUCANT COLONOS QUOS VE-
LINT: ET IIS AGROS ASSIGNENT, QUIBUS IN LOCIS VE-
LINT: ut, cum totam Italiam militibus suis occuparint, vo-
bis non modo dignitatis retinendæ, sed ne libertatis quidem
recuperandæ spes relinquatur. Atque hæc a me suspicio-
18 nibus et conjectura coarguuntur. Jam omnis omnium tol-
letur error: jam aperte ostendent, sibi nomen hujus rei-
publicæ, sedem urbis atque imperii, denique hoc templum
Jovis optimi maximi, atque hanc arcem omnium gentium
displicere. Capuam deduci colonos volunt: illam urbem
huic urbi rursus opponere, illuc opes suas deferre, et impe-
rii nomen transferre cogitant. qui locus, propter ubertatem
agrorum, abundantiamque rerum omnium, superbiam et
crudelitatem genuisse dicitur; ibi nostri coloni, delecti ad
omne facinus, a decemviris collocabuntur. Et, credo, qua
in urbe homines, in veteri dignitate fortunaque nati, co-
piam rerum moderate ferre non potuerunt, in ea isti vestri
19 satellites modeste insolentiam suam continebunt. Majores
nostri Capua magistratus, senatum, consilium commune,
omnia denique insignia reipublicæ sustulerunt, neque aliud
quidquam, nisi inane nomen Capuæ reliquerunt: non cru-
delitate (quid enim illis fuit clementius, qui etiam externis
hostibus victis sua sæpissime reddiderunt?) sed consilio:
quod videbant, si quod reipublicæ vestigium illis mœnibus
contineretur, urbem ipsam imperio domicilium præbere
posse. Vos hæc, nisi evertere rempublicam cuperetis, ac
vobis novam dominationem comparare, credo, quam perni-
7 ciosa essent, [18] non videretis? Quid enim cavendum est in

bis: *in quæ loca. Quot* est e correctione Lauredani, quam bene servavit Gruterus. Ad *quot* referuntur proxime sequentia de multitudine infinita coloniarum. Et hæc tria clare exprimuntur paullo post in lege. cf. II, 27.

17 *existimavistis*] Sic e Ms. Pal. editum a Grutero. Ante erat *existimatis*, quod alienum est. Malim tamen *existimastis*, de more Ciceronis, ut et paullo ante est *existimasti*.

18 *non videretis*] Aut *non* delendum,

coloniis deducendis: si luxuries; Hannibalem ipsum [19] Capua corrupit. si superbia; nata inibi esse ex Campanorum fastidio videtur? si præsidium; non præponitur huic urbi ista colonia, sed opponitur? At quemadmodum armatur? dii immortales! nam bello Punico, quidquid potuit Capua, potuit ipsa per sese. nunc omnes urbes, quæ circum Capuam sunt, a colonis per eosdem decemviros occupabuntur. hanc enim ob causam permittit ipsa lex, IN OMNIA, QUÆ VELINT, OPPIDA, COLONOS UT DECEMVIRI DEDUCANT, QUOS VELINT. Atque his colonis agrum Campanum et Stellatem campum dividi jubet. 20 b.

21 Non queror diminutionem vectigalium, non flagitium hujus jacturæ atque damni: prætermitto illa, quæ nemo est, quin gravissime et verissime conqueri possit: nos caput patrimonii publici, pulcherrimam populi Romani possessionem, subsidium annonæ, horreum belli, sub signo claustrisque reipublicæ positum vectigal, servare non potuisse: eum denique nos agrum P. Rullo concessisse, qui ager ipse per sese et Sullanæ dominationi et Gracchorum largitioni restitisset. Non dico, solum hoc in republica vectigal esse, quod, amissis aliis, remaneat: intermissis, non conquiescat: in pace niteat, in bello non obsolescat: militem sustentet, hostem non pertimescat. prætermitto omnem hanc orationem, et concioni reservo: de periculo salutis ac libertatis loquor. Quid enim existimatis integrum vobis in republica 22 fore, aut in vestra libertate ac dignitate [20] retinenda, cum Rullus, atque ii, quos multo magis, quam Rullum, timetis, cum omni egentium atque improborum manu, cum omnibus copiis, cum omni argento et auro, Capuam et [21] urbes circa [Capuam] occuparint? His ego rebus, patres conscripti, resistam vehementer atque acriter, neque patiar, homines ea, me consule, expromere, quæ contra rempublicam p. 65.
diu cogitarint. a.

23 Errastis, Rulle, vehementer et tu et nonnulli collegæ tui, qui sperastis, vos contra consulem, veritate, non ostentatione popularem, posse in evertenda republica populares existimari. Lacesso vos; in concionem voco; populo Romano disceptatore uti volo. Etenim, ut circumspiciamus 8

aut interrogatio intelligenda, Hoc secutus sum, quod est in edd. pr.

19 *Capua corrupit*] *Capua* e Mss. Pall. edidit Gruterus. At sic habent jam edd. pr. Posteriores male induxere *Capuæ*. Miror, Græviam e Ms. Fr. recepisse *Capuana* sc. luxuries, quod ne latinum quidem est: si esset, tamen *Capua* est efficacius.

20 *retinenda*] Sic cum Grævio e Ms. Erf. reposui, quod et Grutero placebat, pro vulgato *retinendum*, quod sensum commodum non habet. *retinenda* est, conservanda, quo sensu sæpe est ap. Ciceronem. v. Clav. item defendenda: nam defendendo conservatur.

21 *urbes circa Capuam*] Recte Grævius *Capuam* deleri volebat: quod e Glossa est. Uncis inclusi.

omnia, quæ populo grata atque jucunda sunt; nihil tam populare, quam pacem, quam concordiam, quam otium reperiemus. Sollicitam mihi civitatem suspicione, suspensam metu, perturbatam vestris legibus, et concionibus, et seditionibus tradidistis: spem improbis ostendistis: timorem bonis injecistis: fidem de foro, dignitatem de republica su-
24 stulistis. Hoc motu atque hac perturbatione animorum atque rerum, cum populo Romano vox et auctoritas consulis repente in tantis tenebris illuxerit; cum ostenderit, nihil esse metuendum, nullum exercitum, nullam manum, nullas colonias, nullam venditionem vectigalium, nullum imperium novum, nullum regnum decemvirale, nullam alteram Romam, neque aliam sedem imperii, nobis consulibus, futuram, [22] summamque tranquillitatem pacis atque otii; verendum, credo, nobis erit, ne vestra ista præclara lex
25 agraria magis popularis esse videatur. Cum vero scelera consiliorum vestrorum, fraudemque legis, et insidias, quæ ipsi populo Romano a popularibus tribunis plebis fiant, ostendero; pertimescam, credo, ne mihi non liceat contra vos in concione consistere; præsertim cum mihi deliberatum et constitutum sit, ita gerere consulatum, quo uno modo geri graviter et libere potest, ut neque provinciam, neque honorem, neque ornamentum aliquod aut commodum, neque rem ullam, quæ a tribuno plebis impediri pos-
26 sit, appetiturus sim. Dicit frequentissimo senatu consul,
b. Kalendis Januarii, sese, si status hic reipublicæ maneat, neque aliud negotium exstiterit, quod honeste subterfugere non possit, in provinciam non iturum. Sic me in hoc magistratu [23] geram populo Romano, ut possim tribunum plebis reipublicæ iratum coërcere: mihi iratum, contemnere.

9 Quamobrem, per deos immortales! colligite vos, tribuni plebis, deserite eos, a quibus, nisi prospicitis, brevi tempore deseremini: conspirate nobiscum: consentite cum bonis: communem rempublicam communi studio atque amore defendite. Multa sunt occulta reipublicæ vulnera, multa nefariorum civium perniciosa consilia: nullum externum periculum est; non rex, non gens ulla, non natio pertimescenda est; inclusum malum, intestinum ac domesticum est. huic pro se quisque nostrûm mederi, atque hoc omnes sa-
27 nare velle debemus. Erratis, si senatum probare ea, quæ dicuntur a me, putatis, populum autem esse in alia voluntate. Omnes, qui se incolumes volunt, sequentur auctori-

22 *summamque tr. p.*] Hic videtur verbum excidisse. nam *que* pro *contra* accipere, durum est.

23 *geram populo R.*] Hoc nullo modo verum est. Lauredanus correxit de conjectura *Patr. Conscr.* quod et Lamb. et Manut. secuti sunt, item Græv. auctore Ms. Fr. In edd. est *P. R.* Si legas *Populi R.* tolerabilius sit.

tatem consulis, soluti a cupiditatibus, liberi a delictis, cauti in periculis, non timidi in contentionibus. Quodsi quis vestrûm spe ducitur, se posse turbulenta ratione honori velificari suo; primum me consule, id sperare desistat; deinde habeat me ipsum sibi documento, quem equestri ortum loco consulem videt, quæ vitæ via facillime viros bonos ad honorem dignitatemque perducat. Quodsi vos vestrum mihi studium, patres conscripti, ad communem dignitatem defendendam profitemini, perficiam profecto id, quod maxime respublica desiderat, ut hujus ordinis auctoritas, quæ apud majores nostros fuit, eadem nunc longo intervallo reipublicæ restituta esse videatur.

---

# M. TULLII CICERONIS p. 66. a.

DE

# LEGE AGRARIA

CONTRA

## P. SERVILIUM RULLUM,

## TRIBUNUM PLEBIS, AD POPULUM.

### ORATIO SEXTADECIMA.

EST hoc in more positum, Quirites, institutoque majo- 1
rum, ut ii, qui beneficio vestro [1] imagines familiæ suæ con- 1
secuti sunt, eam primam habeant concionem, qua gratiam
beneficii vestri cum suorum laude conjungant. Qua in oratione nonnulli aliquando digni majorum loco reperiuntur: plerique autem hoc perficiunt, ut tantum majoribus eorum debitum esse videatur, unde etiam, quod posteris solveretur, redundaret. Mihi quidem apud vos de meis majoribus dicendi facultas non datur: non, quod non tales fuerint, quales nos illorum sanguine creatos, disciplinisque institutos videtis; sed quod laude populari, atque honoris vestri luce
caruerunt. De me autem ipso, vereor, ne arrogantis sit, 2
apud vos dicere: ingrati, tacere. nam et, quibus studiis hanc dignitatem consecutus sim, memetipsum commemorare, perquam grave est, et silere de tantis vestris beneficiis nullo modo possum. Quare adhibebitur a me certa ratio moderatioque dicendi, ut, quid a vobis acceperim, comme-

1 *imagines f. s. consecuti sunt*] i. e. eo pervenere, quo ii, quorum imagines ipsi habent in atrio, ut possint et ipsi imaginem suam ibi proponere.

morem: quare dignus vestro summo honore singularique
judicio sim, [2] ipse modice dicam, si necesse erit: vos eos-
3 dem existimaturos putem, qui judicavistis. Me perlongo
intervallo prope memoriæ temporumque nostrorum, pri-
mum hominem novum, consulem fecistis, et eum locum,
quem nobilitas præsidiis firmatum, atque omni ratione ob-
b. vallatum tenebat, me duce, rescidistis, virtutique in poste-
rum patere voluistis. Neque me tantummodo consulem,
quod est ipsum per sese amplissimum, sed ita fecistis, quo-
modo pauci nobiles in hac civitate consules facti sunt, no-
2 vus ante me nemo. Nam profecto si recordari volueritis
[3] de novis hominibus, reperietis, eos, qui sine repulsa con-
sules facti sint, diuturno labore, atque aliqua occasione esse
factos, cum multis annis post petissent, quam prætores fu-
issent, aliquanto serius, quam per ætatem ac per leges lice-
ret: qui autem anno suo petierint, sine repulsa non esse fa-
ctos: me esse unum ex omnibus novis hominibus, de qui-
bus meminisse possimus, qui consulatum petierim, cum pri-
mum licitum sit; consul factus sim, cum primum petierim:
ut vester honos ad mei temporis diem petitus, non ad alienæ
petitionis occasionem interceptus, nec diuturnis precibus
4 efflagitatus, sed dignitate impetratus esse videatur. Est il-
lud amplissimum, quod paullo ante commemoravi, Quirites,
quod hoc honore ex novis hominibus primum me, multis
post annis, affecistis: quod prima petitione: quod anno
meo: sed tamen magnificentius atque ornatius esse illo ni-
hil potest, quod meis comitiis non tabellam, vindicem tacitæ
libertatis, sed vocem vivam præ vobis indicem vestrarum
erga me voluntatum ac studiorum tulistis. Itaque me non
extrema tribus suffragiorum, sed primi illi vestri concursus,
neque singulæ voces præconum, sed una voce [4] universus
5 populus Romanus consulem declaravit. Hoc ego tam in-
signe, tam singulare vestrum beneficium, Quirites, cum ad
animi mei fructum atque lætitiam duco esse permagnum,
p. 67. tum ad curam sollicitudinemque multo majus. Versantur
a. enim, Quirites, in animo meo multæ et graves cogitationes,
quæ mihi nullam partem neque diurnæ, neque nocturnæ
quietis impertiunt: primum tuendi consulatus: quæ cum
omnibus est difficilis et magna ratio, tum vero mihi præter
ceteros; cui errato, nulla venia; recte facto, exigua laus et

2 *ipse modice—judicavistis*] Grævius e Cod. Fr. sic edidit, *ipse m. dicam, ut, si necesse erit, vos e.* &c. non placet mihi.

3 *de novis hominibus*] *hom.* abest ed. W. 1480. Statim post edidi *facti sint* et infra *possimus* pro *f. sunt*, et *possumus*. nam in medio est conjunctivus, qui petierint.

4 *universus populus Rom.*] Egregio artificio repente orationem mutavit, ut sensus major fieret. Debebat secundum antecedentia dicere: *sed una voce vos cons. declaravistis:* quanto majus *populus Rom?*

ab invitis expressa proponitur: non, dubitanti fidele consi-
lium: non, laboranti certum subsidium nobilitatis ostendi-
tur. Quodsi solus in discrimen aliquod adducerer, ferrem, 3
Quirites, animo æquiore: sed mihi videntur certi homines, 6
si qua in re me non modo consilio, verum etiam casu la-
psum esse arbitrabuntur, vos universos, qui me antetuleritis
nobilitati, vituperaturi. Mihi autem, Quirites, omnia po-
tius perpetienda esse duco, quam non ita gerendum consu-
latum, ut in omnibus meis factis atque consiliis vestrum de
me factum consiliumque laudetur. Accedit etiam ille mihi
summus labor ac difficillima ratio consulatus gerendi, quod
non eadem, qua superioribus consulibus, lege et conditione
utendum esse decrevi: qui aditum hujus loci conspectum-
que vestrum partim magnopere fugerunt, partim non vehe-
menter secuti sunt. Ego autem non solum hoc in loco di-
cam, ubi est id dictu facillimum, sed in ipso senatu, in quo
esse locus huic voci non videbatur, popularem me futurum
esse consulem, prima mea illa oratione [5] Kalendis Januariis
dixi. Neque enim ullo modo facere possum, ut, cum me 7
intelligam, non hominum potentium studio, non excellenti-
bus gratiis paucorum, sed universi populi Romani judicio
consulem ita factum, ut nobilissimis hominibus longe præ-
ponerer, [6] non et in hoc magistratu et in omni vita sim po-
pularis. Sed mihi ad hujusce verbi vim et interpretationem
vehementer opus est vestra sapientia. [7] Versatur enim ma-
gnus error, propter insidiosas nonnullorum simulationes: qui b.
cum populi non solum commoda, verum etiam salutem op-
pugnant et impediunt, oratione assequi volunt, ut populares
esse videantur. Ego qualem [8] Kalendis Januarii acceperim 8
rempublicam, Quirites, intelligo; plenam sollicitudinis, ple-
nam timoris: in qua, nihil erat mali, nihil adversi, quod non
boni metuerent, improbi exspectarent. omnia turbulenta
consilia contra hunc reipublicæ statum, et contra vestrum
otium partim iniri, [9] partim, nobis consulibus designatis,
inita esse dicebantur. sublata erat de foro fides, non ictu ali-
quo novæ calamitatis, sed [10] suspicione ac perturbatione ju-
diciorum, infirmatione rerum judicatarum? novæ domina-
tiones, extraordinaria, non imperia, sed regna, quæri puta-

5 *Kal. Januariis*] Recte Grævius pro *Januarii*. Edd. pr. habent *Kal. Jan.* aut aliud compendium.

6 *non — essem popularis*] Pendet verbum ex illis, *nullo modo possum facere, ut.* quæ requirunt utique *sim.*

7 *Versatur enim m. e.*] Hic deest aliquid, ut *in hoc verbo,* aut, quia *verbum* jam præcessit, *in eo.* Sic Lambinus.

8 *Kal. Jan. acceperim*] Hinc intelligitur, hanc orationem non dictam esse Kalendis Jan. Et infra commemorat orationem Kalendis illis dictam.

9 *partim, nobis c. des.*] An *partim jam nob. d.*

10 *suspicione ac perturbatione jud.*] Hendiadys, pro suspicione perturbandorum jud.

4 bantur. Quæ cum ego non solum suspicarer, sed plane
9 cernerem; (neque enim obscure gerebantur:) dixi in senatu,
in hoc magistratu me popularem consulem futurum. Quid
enim est tam populare, quam pax? qua non modo ii,
quibus natura sensum dedit, sed etiam tecta atque agri
mihi lætari videntur. Quid tam populare, quam liber-
tas? quam non solum ab hominibus, verum etiam a be-
stiis expeti, atque omnibus rebus anteponi videtis. Quid
tam populare, quam otium? quod ita jucundum est, ut et
vos, et majores vestri, et fortissimus quisque vir, maximos
labores suscipiendos putet, ut aliquando in otio possit esse,
præsertim in imperio ac dignitate: qui idcirco etiam majo-
ribus nostris præcipuam laudem gratiamque debemus, quod
eorum labore est factum, ut impune in otio esse possemus.
Quare qui possum non esse popularis, cum videam hæc
omnia, Quirites, pacem externam, libertatem propriam ge-
p. 68. neris ac nominis vestri, otium domesticum, denique omnia,
a. quæ vobis cara atque ampla sunt, in fidem et quodam modo
10 in patrocinium mei consulatus esse collata? Neque enim,
Quirites, illud vobis jucundum aut populare debet videri,
largitio aliqua promulgata, quæ verbis ostentari potest, re
vera fieri, nisi exhausto ærario, nullo pacto potest. neque
vero illa popularia sunt existimanda, judiciorum perturba-
tiones, rerum judicatarum infirmationes, restitutio damna-
torum: qui civitatum afflictarum, perditis jam rebus, ex-
tremi exitiorum solent esse exitus. neque si qui agros po-
pulo Romano pollicentur, si aliud quiddam obscure moli-
untur, aliud spe ac specie simulationis ostentant, populares
existimandi sunt.

5 Nam vere dicam, Quirites, genus ipsum legis agrariæ
vituperare non possum. venit enim mihi in mentem, duos
clarissimos, ingeniosissimos, amantissimos plebis Romanæ
viros, Ti. et C. Gracchos, plebem in agris publicis consti-
tuisse, qui agri a privatis antea possidebantur. Non sum
autem ego is consul, qui, ut plerique, nefas esse arbitrer,
Gracchos laudare: quorum consiliis, sapientia, legibus,
11 multas esse video reipublicæ partes constitutas. Itaque,
ut initio mihi, designato consuli, nuntiabatur, legem agra-
riam tribunos plebis designatos conscribere; [11] cupiebam,
quid cogitarent, cognoscere. Etenim arbitrabar, quoniam
eodem anno gerendi nobis essent magistratus, esse aliquam
oportere inter nos [12] reipublicæ bene administrandæ socie-

11 *cupiebam, quod cog. cogn.*] Scribendum est *quid:* nam *quod* desiderat *cogitabant.* Atque sic edd. pr. idque restitui.

12 *reip. bene adm. soc.*] *bene* arbitror spurium et a glossatore.

tatem. Cum familiariter me in eorum sermonem insinua- 12
rem ac darem; celabar, excludebar, et, cum ostenderem,
si lex utilis plebi Romanæ mihi videretur, auctorem me
atque adjutorem futurum; tamen aspernabantur hanc libe-
ralitatem meam; negabant, me adduci posse, ut ullam lar- b.
gitionem probarem. finem feci offerendi mei, ne forte mea
sedulitas, aut insidiosa, aut impudens videretur. Interea
non desistebant clam inter se convenire, privatos quosdam
adhibere, ad suos cœtus occultos noctem adjungere, et soli-
tudinem. [13] Quibus rebus quanto in metu fuerimus, ex ve-
stra sollicitudine, in qua illis temporibus fuistis, facile asse-
qui conjectura poteritis. Ineunt tandem magistratus tri- 13
buni plebis. [14] concio tandem exspectata P. Rulli, quod et
princeps erat agrariæ legis, et truculentius se gerebat,
quam ceteri. Jam designatus, alio vultu, alio vocis sono,
alio incessu esse meditabatur, vestitu obsoletiore, corpore
inculto et horrido, capillatior, quam ante, barbaque ma-
jore: ut oculis et adspectu denuntiare omnibus vim tribu-
niciam, et minitari reipublicæ videretur. Legem hominis
concionemque exspectabam. Lex initio nulla proponitur:
concionem in primis advocari jubet: summa cum exspecta-
tione concurritur. Explicat orationem sane longam, et ver-
bis valde bonis. Unum erat, quod mihi vitiosum videba-
tur, quod tanta ex frequentia inveniri nemo potuit, qui in-
telligere posset, quid dïceret. hoc ille utrum insidiarum
causa fecerit, an hoc genere eloquentiæ delectetur, nescio.
Tamen, si qui acutiores in concione steterant, de lege agra-
ria nescio quid voluisse eum dicere, suspicabantur. Ali-
quando tandem, me designato, lex in publicum proponitur.
concurrunt jussu meo plures uno tempore librarii: descri-
ptam legem ad me afferunt. Omni hoc vobis ratione con- 6
firmare possum, Quirites, hoc animo me ad legendam le- 14
gem cognoscendamque venisse, ut, si eam vobis accommo-
datam atque utilem esse intelligerem, auctor ejus atque ad-
jutor essem. non enim natura, neque discidio, neque odio p. 69.
penitus insito, bellum nescio quod habet susceptum consu- a.
latus cum tribunatu, quia persæpe seditiosis atque impro-
bis tribunis plebis boni et fortes consules obstiterunt, et
quia vis tribunicia nonnumquam libidini restitit consulari.
Non potestatum dissimilitudo, sed animorum disjunctio
dissensionem facit. Itaque hoc animo legem sumsi in ma- 15

13 *Quibus rebus*] Grævius *Quibus in rebus*, ut est in edd. pr. non bene: et quïa sequitur *quanto in metu;* et quia sensus est, quas propter res.

14 *concio tandem eassectata P. Rulli*] Hoc esset concionem tandem exspectatam diu habitam esse. Sed id post dicitur. Cicero videtur dixisse: *concio exspectatur P. Rulli: tandem* ex proximo repetitum est.

nus, ut eam cuperem esse aptam vestris commodis, et ejusmodi, quam consul, re, non oratione, popularis, et honeste, et libenter posset defendere. Atque ego a primo capite legis, usque ad extremum, reperio, Quirites, nihil aliud cogitatum, nihil aliud susceptum, nihil aliud actum, nisi ut decem reges, ærarii, vectigalium, provinciarum omnium, totius reipublicæ, regnorum, liberorum populorum, orbis denique terrarum, domini constituerentur, legis agrariæ simulatione atque nomine. Sic confirmo, Quirites, hac lege agraria, pulchra atque populari, dari vobis nihil, condonari certis hominibus omnia: ostentari populo Romano agros, eripi etiam libertatem: privatorum pecunias augeri, publicas exhauriri: denique, quod est indignissimum, per tribunum plebis, quem majores præsidem libertatis custodemque
16 esse voluerunt, reges in civitate constitui. Quæ cum exposuero, si falsa vobis videbuntur esse; sequar auctoritatem vestram; mutabo meam sententiam. sin insidias fieri libertati vestræ, simulatione largitionis, intelligetis; nolitote dubitare, plurimo sudore et sanguine [15]majorum vestrorum partam, vobisque traditam libertatem, nullo vestro labore, consule adjutore, defendere.

7 Primum caput est legis agrariæ, quo, ut illi putant, tentamini leviter, quo animo libertatis vestræ diminutionem
b. ferre possitis. Jubet enim TRIBUNUM PLEBIS, QUI EAM LEGEM TULERIT, CREARE DECEMVIROS PER TRIBUS SEPTEMDECIM, UT, QUEM NOVEM TRIBUS FECERINT, IS
17 DECEMVIR SIT. Hic quæro, quam ob causam initium rerum ac legum suarum hinc duxerit, ut populus Romanus suffragio privaretur. toties legibus agrariis curatores constituti sunt, triumviri, quinqueviri, decemviri: quæro a populari tribuno plebeio, ecquando, nisi per XXXV tribus, creati sint. Etenim cum omnes potestates, imperia, curationes ab universo populo Romano proficisci convenit, tum eas profecto maxime, quæ constituuntur ad populi fructum aliquem et commodum; in quo et universi deligant, quem populo Romano maxime consulturum putent, et unusquisque studio et suffragio suo viam sibi ad beneficium impetrandum munire possit. [16]Hoc tribuno plebis potissimum venit in mentem, populum Romanum universum privare suffragiis, paucas tribus, non certa conditione juris, sed sortis benefi-

15 *majorum vestrorum partem, nobisque traditam*] Aut *nostrorum* legendum putavi, aut *vobisque.* Hoc ecce reperi in ed. Rom. W. Br. &c. tum mox pro *adjutore* leg. puto *auctore.* Nam si *nullo suo labore* defendere debet populus, Consul non *adjutor* esse potest, sed *auctor.* Supra c. 5. conjungit *auctorem atque adjutorem.* Hic tantum *auctor* requiritur. Sic in fine or. 1. *Consulis auctoritas est.*

16 *Hoc tribuno pl. potissimum*] *Cui* venit in mentem? Scribendum puto: *Huic tr. p.*

cio, [17] fortuito, ad usurpandam libertatem vocare. [18] ITEM, 18
inquit, EODEMQUE MODO, capite altero, [19] UT COMITIIS
PONTIFICIS MAXIMI. Ne hoc quidem vidit, majores no-
stros tam fuisse populares, ut, quod per populum creari fas
non erat, propter religionem sacrorum, in eo tamen, pro-
pter amplitudinem sacerdotii, voluerint populo supplicari.
Atque hoc idem de ceteris sacerdotiis Cn. Domitius, tribu-
nus plebis, vir clarissimus, tulit: quod populus, per religio-
nem, sacerdotia mandare non poterat, ut minor pars populi
vocaretur: ab ea parte qui esset factus, is a collegio coop-
taretur. Videte, quid intersit inter Cn. Domitium, tribu- 19
num plebis, hominem nobilissimum, et P. Rullum, qui ten-
tavit, ut opinor, patientiam vestram, cum se nobilem esse
diceret. Domitius, quod per cæremonias populi fieri non
poterat, ratione assecutus est, ut id, quoad posset, quoad fas
esset, quoad liceret, populi ad partes daret, hic, quod po- p. 70.
puli proprium semper fuit, quod nemo imminuit, nemo im- a.
mutavit, quin ii, qui populo agros essent assignaturi, ante
acciperent a populo beneficium, quam darent: id totum
eripere vobis atque e manibus extorquere conatus est. Ille,
quod dari populo nullo modo poterat, tamen quodammodo
dedit: hic, quod adimi nullo pacto poterat, [20] potestate,
quadam ratione eripere conatur.

Quæret quispiam, in tanta injuria tantaque impudentia 8
quid spectarit. Non defuit consilium: fides erga plebem 20
Romanam, æquitas in vos libertatemque vestram, vehe-
menter defuit. Jubet enim, comitia decemviris habere
creandis eum, qui legem tulerit. Hoc dicam planius. Ju-
bet Rullus, homo non cupidus, neque appetens, habere co-
mitia Rullum. Nondum reprehendo. video fecisse alios.
illud, quod nemo fecit, de minore parte populi, quo per-
tineat, videte. Habebit comitia: volet eos renuntiare, qui-
bus regia potestas hac lege quæritur. universo populo ne-
que ipse committit, neque illi horum consiliorum auctores
committi recte putant posse. Sortietur tribus idem Rul- 21
lus. homo felix educet, quas volet, tribus. quos novem tri-
bus decemviros fecerint, ab eodem Rullo eductæ; hos om-
nium rerum (ut jam ostendam) dominos habebimus. atque
ii, ut grati ac memores beneficii esse videantur, aliquid se
novem tribuum notis hominibus debere confitebuntur: re-

17 *fortuito*] Edd. pr. *fortuitu*. sapit mihi glossam: nam est jam in *sortis beneficio:* et minuit concinnitatem.

18 *Item, i. eodemque modo*] Lauredanus *eod. modo* pro glossa habet, quod placet Grævio. In formulis talibus legum, SCtorum, et alia exempla talia occurrunt.

19 *ut comitiis P. M.*] Ergo non recte legem Domitiam negant ad Comitia Pontificis Maximi pertinere: nisi lectio hæc vitiosa est, scribendumque *comitiis Pontificum*.

20 *potestate*] Grævius delendum putat. recte.

liquis vero sex et xx tribubus, nihil erit, [21] quod non putent posse suo jure denegare. Quos tandem igitur decemviros creari vult? Se primum. Qui licet? leges enim sunt veteres, neque eæ consulares, si quid interesse hoc arbitra-
b. mini, sed tribuniciæ, vobis majoribusque vestris vehementer gratæ atque jucundæ. Licinia est lex, atque altera Æbutia; quæ non modo eum, qui tulerit de aliqua curatione ac potestate, sed etiam collegas ejus, cognatos, affines
22 excipit, ne eis ea potestas curatiove mandetur. Etenim, si populo consulis, remove te a suspicione alicujus tui commodi: fac fidem, te nihil, nisi populi utilitatem et fructum quærere: sine ad alios potestatem, ad te gratiam beneficii tui pervenire. Nam hoc quidem vix est liberi populi, vix
9 vestrorum animorum ac magnificentiæ. Quis legem tulit? Rullus. Quis majorem partem populi [22] suffragiis privavit? Rullus. Quis comitiis præfuit? Rullus. Quis tribus, quas voluit, vocavit, [23] nullo custode sortitus? Rullus. Quis decemviros, quos voluit, renuntiavit? Idem Rullus. Quem principem renuntiavit? Rullum. Vix, mehercule, servis hoc eum suis, [24] non vobis, omnium gentium dominis, probaturum arbitrarer. Optimæ leges igitur hac lege sine ulla exceptione tollentur. [25] Idem sibi sua lege curationem petet; idem, majore parte populi suffragiis spoliata, comitia habebit: quos volet, atque in iis se ipsum renuntiabit: et videlicet collegas suos, adscriptores legis agrariæ non repudiabit, a quibus ei locus primus invidiæ [26] in præscriptione legis concessus est: [27] ceteri fructus omnium rerum, qui in spe legis hujus positi sunt, communi cautione, atque æqua sibi parte retinebuntur.

23 At videte hominis diligentiam, si aut Rullum cogitasse, aut si Rullo potuisse in mentem venire arbitramini. Vide-

21 *quod non putent p.*] Grævius: *quod se non p. p. se* potest e superioribus repeti.

22 *suffragiis privavit*] Gruterus voluit edere *prohibuit*, ut patet e nota, sed operæ aberrarunt, ex Mss. et edd. ant. Primæ tamen habent *privavit*. non est tanti. At Grævius item aberravit et edidit *quis comitiis prohibuit*, sine libris.

23 *nullo custode sortitus?*] Adde: *Rullus*, quod et in alio membro excidit in quibusdam libris.

24 *non vobis—arbitrarer*] *Non* est pro *nedum*: cujus generis exemplum nondum reperi. Sed pro *arbitrarer* ex lege latinitatis esse debet *arbitrer*.

25 *Idem legis sibi* &c.] Bene cum Turnebo *legis* sustulit Grævius, quod et abest Ms. Erf. et Fr. 1.

26 *in præscr. legis*] Grævius e Mss. Pithœi et Erf. addit *in indice et i. p.* quod et Gruterus in Ms. Pal. reperit. non placet. Velim scire, quis esset ille *index legis*. Præscriptio legis est in nominibus eorum, qui una cum Rullo legem tulere, sicut in SCtis eorum, qui scribendo affuere: in quibus nunquam *index* hæc præscriptio vocatur. *Indice* natum est e corrupto verbo *invidiæ*.

27 *ceteri fructus—retinentur*] An, quia supra est, *petet*, *habebit*, &c. scribendum est hic *retinebuntur?* Sic puto. Vitium e compendio ortum, cujus multa exempla in imperfecto et futuro observata sunt.

runt ii, qui hæc machinabantur, si vobis ex omni populo deligendi potestas esset data, quæcunque res esset, in qua fides, integritas, virtus, auctoritas quæreretur, vos eam sine dubitatione ad Cn. Pompeium principem delaturos. Etenim, quem unum ex cunctis delegissetis, ut eum omnibus p. 71.
omnium gentium bellis terra et mari præponeretis; certe a.
in decemviris faciendis, sive fides haberetur, sive honos; et committi huic optime, et ornari hunc justissime posse intelligebant. Itaque excipitur hac lege, non adolescentia, 24
non legitimum aliquod impedimentum, non potestas, non magistratus ullus, aliis negotiis ac legibus impeditus, [28] reus denique, quo minus decemvir fieri possit, non excipitur. Cn. Pompeius excipitur, ne cum P. Rullo, taceo de ceteris, decemvir fieri possit. Præsentem eum profiteri jubet, quod nulla alia in lege umquam fuit, ne in his quidem magistratibus, quorum certus ordo est. Timebat enim, [29] Pompeius si adesset, ne ferri non posset: aut, ne, si accepta lex esset, illum sibi collegam adscriberetis, custodem ac vindicem cupiditatum. Hic, quoniam video vos hominis dignitate, et 10
contumelia legis esse commotos; renovabo illud, quod initio dixi, regnum comparari, libertatem vestram hac lege funditus tolli. An vos aliter existimabatis, cum ad omnia 25
vestra pauci homines [30] cupiditatis oculos adjecissent? non eos in primis id acturos, ut ex omni custodia vestræ libertatis, ex omni potestate, curatione, patrocinio vestrorum commodorum Cn. Pompeius depelleretur? Viderunt, et vident, si per imprudentiam vestram, negligentiam meam, legem incognitam acceperitis; fore, uti postea, cognitis insidiis, cum decemviros crearitis, tum vitiis omnibus, et sceleribus legis, Cn. Pompeii præsidium opponendum putetis. Et hoc parvum argumentum vobis erit a certis hominibus dominationem potestatemque omnium rerum quæri, cum videatis, eum, quem custodem vestræ libertatis fore videant, expertem fieri dignitatis?

Cognoscite nunc, quæ potestas decemviris, et quanta de- 26
tur. Primum lege curiata decemviros ornat. Jam hoc inauditum, et plane novo more, uti curiata lege magistratus

28 *non reus denique, quo minus d. f. p. Præsentem eum* &c.] Negationem addit de conjectura Lauredanus, quem ceteri secuti sunt. Sed oratio est mutila. Nam *præsentem*, quo referatur, non habet. Recte Mss. Pal. sec. Pithœi et Erf. *reus denique—possit, non excipitur. Cn. Pompeius excipitur, ne cum P. Rullo, taceo de ceteris, decemvir fieri possit.* Atque sic jam edidit Grævius. Eum secuti sumus.

29 *Pompeius ne si ad. f. n. p.*] In edd. pr. hic est lacuna: absunt *Timebat—aut ne.* Explevit primus Victorius. sed *ne* alieno loco posuit: quod nos in suum locum restituimus.

30 *cupiditatis oculos adjecissent*] Non concoquunt hanc formam *cupid. oculos* Guilielmius et Grævius. In Ms. Erf. non est *cupiditatis* in textu, sed in margine tamen.

detur, qui nullis comitiis ante sit datus. Eam legem [30] ab
b. eo prætore, qui sit primus factus, ferri jubet. At quo-
modo? Ut ii decemviratum habeant, quos plebs designave-
rit. Oblitus est, nullos ab plebe designari. Et is orbem
terrarum constringit novis legibus, [31] qui, quid in secundo
capite scriptum est, non meminit in tertio? Atque hic per-
spicuum est, quid juris a majoribus acceperitis, quid ab
hoc tribuno plebis vobis relinquatur. Majores [32] de omni-
**11** bus magistratibus bis vos [33] sententiam ferre voluerunt.
nam [34] cum centuriata lex censoribus ferebatur, cum cu-
riata ceteris patriciis magistratibus; tum iterum de eisdem
judicabatur, ut esset reprehendendi potestas, si populum
beneficii sui pœniteret. Nunc, quia prima illa comitia te-
27 netis, centuriata et tributa; curiata tantum auspiciorum
causa remanserunt. Hic autem tribunus plebis, quia vide-
bat, potestatem neminem injussu populi aut plebis posse
habere, curiatis ea comitiis, quæ vos non sinitis, confir-
mavit: tributa, quæ vestra erant, sustulit. Ita, cum majo-
res binis comitiis voluerint vos de singulis magistratibus
judicare: hic homo popularis ne unam quidem populo co-
28 mitiorum potestatem reliquit. Sed videte hominis religio-
nem et diligentiam. Vidit, et perspexit, sine curiata lege
decemviros habere potestatem non posse, quoniam per no-
vem tribus essent constituti. Jubet ferre de his legem cu-
riatam: prætori imperat. quam id ipsum absurde, nihil ad
me attinet. jubet enim, QUI PRIMUS SIT PRÆTOR FACTUS,
EUM LEGEM CURIATAM FERRE: SIN IS [35] FERRE NON
POSSIT; QUI POSTREMUS SIT: ut aut lusisse in tantis re-
bus, aut profecto nescio quid spectasse videatur. Verum
hoc quod est aut ita perversum, ut ridiculum: aut ita ma-

30 *ab eo prætore*] E Mss. aliquot addit Grævius *pop. Rom.* quod nec in lege additum fuit, ut e seqq. patet.

31 *qui, quid in sec. cap. scriptum est, non meminit in tertio*] Scribendum est aut: *quod* i. s. c. s. est &c. aut *esset*. Vidit vitium etiam Lambinus, qui eodem modo corrigit, nisi quod *scriptum sit* in altero correctionis modo vult. Sine libris nolim decernere. Ed. Rom. W. 1480. &c. *quicquid i. s. c. scriptum est.*

32 *de omnibus m. b. vos*] Sic edd. pr. Rom. Br. Med. nisi quod illæ *nos*. at Wald. 1480. 1491. *singulis*, quod in aliquot Mss. repertum recepit Grævius, estque et infra. nil interest.

33 *sententiam ferre*] Pro *suffragium f.* dixit, quia in suffragio est judicium ferentis, quod hic spectatur maxime: et mox dicit *judicare*.

34 *cum centuriata lex censoribus ferebatur*] Hic est ille nobilis eruditorum dissensionibus locus, inprimis Sigonii et Gruchii. Nec nunc rem confectam puto. Hoc intelligo ac scio, patriciis magistratibus (qui sc. Comitiis centuriatis creabantur) lege curiata datum imperium, de iisque adeo bis judicatum esse: de ceteris non item, nec de censoribus, nec de Ædilibus. *Centuriata lex* quare Censs. lata dicatur, non intelligo, nec id explicat Grævius. nec in eo satisfacit Ferratius in Epp. p. 163. Nec quare comitia centuriata et tributa *prima* dicat, video: curiata sunt priora omnibus.

35 *ferre non possit*] Male Grævius e Ms. Erf. *posset* reposuit, contra latinitatem: quod cum in edd. pr. esset, recte sublatum est postea.

litiosum, ut obscurum sit, relinquamus: ad religionem ho- p. 72.
minis revertamur. Videt, sine lege curiata nihil agi per a.
decemviros posse. Quid postea, si ea lata non erit? At- 29
tendite ingenium. TUM II DECEMVIRI, inquit, EODEM
JURE SINT, QUO QUI OPTIMA LEGE. Si hoc fieri potest,
ut in hac civitate, quæ longe jure libertatis ceteris civitatibus antecellit, quisquam nullis comitiis imperium aut potestatem assequi possit; [36] quid attinet, tertio capite legem curiatam ferre jubere, quoniam quarto permittas, ut sine lege curiata idem juris habeant, quod haberent, si optima lege a populo essent creati? Reges constituuntur, non decemviri, Quirites: iique ab his initiis fundamentisque nascuntur, ut non modo cum gerere cœperint, sed etiam cum constituentur, omne vestrum jus, potestas, libertasque tollatur. At videte, quam diligenter retineat jus tri- 12
buniciæ potestatis. Consulibus legem curiatam ferentibus, 30
a tribunis plebis sæpe est intercessum. Neque tamen nos id querimur, esse hanc tribunorum plebis potestatem. tantummodo, si quis ea potestate temere est usus, existimamus. Hic tribunus plebis [37] lege curiata, quam prætor ferat, adimit intercedendi potestatem. Atque hoc cum in eo reprehendendum est, quod per tribunum plebis tribunicia potestas minuitur, tum in eo deridendum, quod consuli, si legem curiatam non habet, attingere rem militarem non licet: [38] huic [cui vetat, intercedendi] potestatem, etiamsi intercessum sit, tamen eandem constituit, quam, si lata esset lex: ut non intelligam, quare aut hic vetet intercedere, aut quemquam intercessurum putet: cum intercessio stultitiam intercessoris significatura sit, non rem impeditura.

Sint igitur decemviri, neque veris comitiis, hoc est, po- 31
puli suffragiis, neque illis ad speciem, atque ad usurpationem vetustatis, per XXX lictores, auspiciorum causa, adum-
bratis, constituti. Videte nunc, eos, qui a vobis nihil po- b.
testatis acceperint, quanto majoribus ornamentis afficiat, quam omnes nos affecti sumus, quibus vos amplissimas potestates dedistis. [39] Jubet [auspicii] coloniarum deducen-

36 *quid attinet—quoniam* &c.] Putem *quum* legendum: et *quoniam* requirebat *permittis.*

37 *lege curiata—adimit interc. pot.*] Lex ipsa curiata non tollit intercessionem, sed in hac causa tollebatur, quod ita lex curiata ferri jubebatur, ut, si intercessum esset, tamen optima lege et cum imperio essent, tamquam si non fuisset intercessum.

38 *huic, cui vetat, intercedendi pot.*] Hæc sine dubio vitiosa sunt. Et est varie tentatus locus, variantibus etiam libris. *Hic* scribendum esse, non dubito; *hic* sc. Rullus trib. pl. *constituit* Sed verba proxima sine dubio sunt a glossatore, sumta e mox sequentibus: *quare hic vetet intercedere.* Uncis inclusi. Ita omnia bene procedunt: *hic potestatem, etiamsi intercessum sit, tamen eandem constituit, quam, si lata lex esset. Lata* est perlata, ut Sext. 25.

39 *Jubet auspicii col. d. &c.*] Hoc vitiosum esse, in oculos incurrit cuique. Edd. vett. et Mss. quidam *auspicia;* sed ita non magis constructio

darum causa decemviros habere pullarios. EODEM JURE,
inquit, QUO HABUERUNT TRESVIRI LEGE SEMPRONIA.
Audes etiam, Rulle, mentionem facere legis Semproniæ?
nec te ea lex ipsa commonet, tres viros illos XXXV tribuum
suffragio esse creatos? Et, cum tu a Ti. Gracchi æquitate ac
pudore longissime remotus sis; id quod dissimillima ratione
13 factum sit, eodem jure putas esse oportere? Dat præterea
32 [40] potestatem, verbo prætoriam, re vera regiam: definit in
quinquennium, facit sempiternam. tantis enim confirmat
opibus et copiis, ut invitis eripi nullo modo possit. deinde
ornat apparitoribus, scribis, librariis, præconibus, architectis:
præterea mulis, tabernaculis, [41] centuriis, supellectili:
sumtum haurit ex ærario, suppeditat a sociis: [42] [janitores]
ex equestri loco ducentos in annos singulos stipatores corporis
constituit: eosdem ministros et satellites potestatis.
Formam adhuc habetis, Quirites, et speciem ipsam tyrannorum:
insignia videtis potestatis, nondum ipsam potestatem.
Dixerit enim fortasse quispiam, Quid me ista lædunt,
scriba, lictor, præco, pullarius? Omnia sunt hæc hujusmodi,
Quirites, ut ea qui habeat sine vestris suffragiis, aut rex non
ferendus, aut privatus furiosus esse videatur.

33 Perspicite, quanta potestas permittatur: non privatorum
insaniam, sed [43] intolerantiam regum esse dicetis. Primum
permittitur infinita potestas innumerabilis pecuniæ conficiendæ
de vestris vectigalibus, non fruendis, sed alienandis:
deinde orbis terrarum gentiumque omnium datur cognitio
sine consilio, pœna sine provocatione, animadversio sine
auxilio. Judicare per quinquennium, vel de consulibus,
34 vel de ipsis tribunis plebis poterunt. [44] de illis interea nemo
p. 73. judicabit. magistratus his gerere licebit: causam dicere non
a. licebit, emere agros, a quibus volent, vel quos volent, quam
volent magno, poterunt: colonias deducere novas, renovare
veteres, totam Italiam suis coloniis ut complere liceat, permittitur:
omnes provincias obeundi, liberos populos agris
multandi, regnorum [45] vel dandorum (vel adimendorum)

constat. Græv. conjicit *ad auspicia;* et tollit *causa.* Quid cruciamus nos? *auspicii* est a glossa verborum *colon. deduc.* ut sensus sit, auspicii causa in col. deduc.

40 *potestatem prætoriam*] Imperium pro Prætore, ut Octavianus accepit. Invidiæ minuendæ caussa id factum, ne Pro Consulibus fieri juberentur.

41 *centuriis*] v. Clav.

42 *janitores*] In his rursus torquent se viri docti. Expellantur ea janua, per quam irrepsere belli janitores. Non dubito esse spurios. Cohortem prætoriam dat decemviris ex equestri ordine: quod ad invidiam vocat Cicero.

43 *intolerantiam regum*] Sic melius e Mss. pluribus edidit Grævius pro *regis.* melius respondet *privatorum.* Et sic habent edd. pr.

44 *de illis interea*] Putem *ipsis:* nisi si illis dixit, quia paullo ante est *ipsis.*

45 *vel dandorum s. pot. datur*] Alterum excidit, *vel eripiendorum,* aut *adimendorum,* ut bene vidit Grævius. nam supra dixit, *status regum donari* Decemviris, ut possint dare cui velint, et adimere regna. Correctio Camerarii *regnorum vendendorum* ingenios*a*

summa potestas datur, cum velint: Romæ esse, cum com-
modum sit: quacumque velint summo cum imperio, judi-
cioque omnium rerum vagari ut liceat, conceditur. interea
dissolvant judicia publica: de consiliis abducant, quos ve-
lint: singuli de maximis rebus judicent: quæstori permit-
tant: finitorem mittant: ratum sit, quod finitor uni illi, a
quo missus erit, renuntiaverit. [46] Verbum mihi deest, Qui- 14
rites, cum ego hanc potestatem, regiam appello. sed pro- 35
fecto major est quædam. Nullum enim regnum fuit um-
quam, quod non, si minus jure aliquo, at regionibus tamen
certis, contineretur. hoc vero infinitum est, quo et regna
omnia, et vestrum imperium, quod latissime patet, et ea,
[47] quæ partim libera a vobis, partim etiam ignorata vobis
sunt, permissu legis continentur.

[48] Datur igitur eis primum, ut liceat eis vendere omnia,
de quibus vendendis senatusconsulta facta sunt, M. Tullio,
Cn. Cornelio consulibus. Cur hoc tam est obscurum atque 36
cæcum? quid? ista omnia, de quibus senatus censuit, no-
minatim in lege perscribi nonne potuerunt? Duæ sunt hu-
jus obscuritatis causæ, Quirites: una pudoris, si quis pudor
esse potest in tam insigni impudentia: altera sceleris. nam
neque ea, quæ senatus nominatim vendenda censuit, audet
appellare: sunt enim loca publica urbis, sunt sacella, quæ
post restitutam tribuniciam potestatem nemo attigit, [49] quæ b.
majores in urbe partim periculi perfugia esse voluerunt.
Hæc lege tribunicia decemviri vendent. Accedet eo mons
Gaurus: accedent salicta ad Minturnas: adjungetur etiam
illa via vendibilis Herculanea, multarum deliciarum, et ma-
gnæ pecuniæ: permulta alia, quæ senatus propter angustias
ærarii vendenda censuit, consules propter invidiam non
vendiderunt. Verum hæc fortasse propter pudorem in lege 37
reticentur. [50] Sed illud magis est credendum et perti-

quidem est, sed angustiorem sensum habet; nec bene a Lambino recepta. Infra est *omnia permissu legis continentur.* Ego addidi in textu *vel adimendorum*, ut tamen sensus integer sit, sed inclusum parenthesi.

46 *Verbum m. d. cum ego h. p. regiam appello*] Hoc quidem vitiosum est. nec constructio constat. Puto Ciceronem scripsisse: *verbum m. deest, quo ego h. p. appellem. regiam appello: sed p. m. e. q.* Hæc est forma legitima in hac sententia.

47 *quæ p. libera a vobis*] *Libera a vobis sunt*, est, libera sunt, quantum ad vos attinet. Credo tamen, Ciceronem scripsisse, *liberata a vobis. Ignorata* pertinet ad id, quod supra dixerat Or. I. c. 1. *Si quid est, quod indagaris, inveneris, et tenebris erueris* &c.

48 *Datur i. eis—ut liceat eis—facta sunt*] Alterum *eis* offendit, putemque delendum, tum vero legendum *facta sint.*

49 *quæ—partim* &c.] Frustra tentatum et correctum est a P. Man. *passim* in ed. Ald. N. *portus periculi et perfugia* a Lambino ex conjectura Puteani. Semel ponitur *partim* pro *ex parte.* ut vidit Turnebus. v. Clavem.

50 *Sed illud magis est credendum et pert. quod*] *Credendum* hic locum non habet. nec bene convenit verbo *pertimesc.* nec sequenti *quod.* An scripsit *verendum?* Sic infra c. 37. respondent sibi *timere* et *vereri.*

mescendum, quod audaciæ decemvirali, corrumpendarum
tabularum publicarum, fingendorumque senatusconsulto-
rum, quæ facta numquam sunt, cum ex eo numero, qui per
eos annos consules fuerunt, multi mortui sint, magna po-
testas permittitur. nisi forte nihil est æquum, vos de eorum
audacia suspicari, quorum cupiditati nimium angustus orbis
terrarum esse videatur. Habetis unum venditionis genus,
38 quod magnum videri vobis intelligo: sed attendite animos
ad ea, quæ consequuntur: hunc quasi [51] gradum quendam
atque aditum ad cetera jactum intelligetis. QUI AGRI, QUÆ
LOCA, QUÆ ÆDIFICIA. Quid est præterea? multa in man-
cipiis, in pecore, auro, argento, ebore, veste, supellectili,
ceteris rebus. Quid dicam? invidiosum putasset hoc fore,
si omnia nominasset? non metuit invidiam. quid ergo? lon-
gum putavit, et timuit, ne quid præteriret: adscripsit,
ALIUDVE QUID. qua brevitate rem nullam esse exceptam
videtis. Quidquid ergo sit extra Italiam, quod publicum
populi Romani factum sit, L. Sulla, Q. Pompeio, consuli-
39 bus, aut postea, id decemviros jubet vendere. Hoc capite,
p. 74. a. Quirites, omnes gentes, nationes, provincias, regna, decem-
virûm ditioni, judicio, potestatique permissa et condonata
esse dico. [52] Primum enim hoc quæro, qui tandem locus us-
quam sit, quem non possint decemviri dicere publicum populi
Romani esse factum. nam, cum idem possit judicare, qui di-
xerit; quid est, quod non liceat ei dicere, cui liceat eidem judi-
care? Commodum erit Pergamum, Smyrnam, Tralles, Ephe-
sum, Miletum, Cyzicum, totam denique Asiam, quæ post
L. Sullam, Q. Pompeium, consules, recuperata sit, populi
40 Romani factam esse dicere. Utrum oratio ad ejus rei [53] dis-
putationem deerit: an, cum idem et disseret, et judicabit,
impelli non poterit, ut falsum judicet? an, si condemnare
Asiam volet, terrorem damnationis et minas non, quanti
volet, æstimabit? [54] Quid (quod disputari contra nullo
pacto potest, quoniam statutum a vobis est et judicatum,)
quam hereditatem jam crevimus, regnum Bithyniæ? quod
certe publicum est populi Romani factum: numquid causæ
est, quin omnes agros, urbes, [55] stativa, portus, totam deni-

51 *gradum atque aditum jactum*] Scribendum puto *factum*: quæ verba sæpe in libris permutari, a multis notatum est. *muniri aditus* scio, non *jaci*: nec gradus jacitur, sed fit. Turnebus comparat *fundamentum jacere*, sed id non satis simile est.

52 *Primum enim hoc quæro*] Edd. pr. *Primum hoc quæro enim*, quod restituit Grævius.

53 *disputationem*] Sic edd. pr. usque ad Junt. atque etiam Mss. *Disceptationem* est ab Aldo.

54 *Quid, quod* &c.] Hunc locum sic interpunxit Grævius, ut punctum faceret post *crevimus*, ut est in edd. vett. Sed manifeste hæc cum sequentibus cohærent, nec plenam sententiam efficiunt. Ceterum oratio est durior. An sic corrigendum: *quoniam hereditatem jam crevimus: regnum Bithyniæ certe publicum est p. R. factum*.

55 *stativa*] v. Clavem.

que Bithyniam decemviri vendituri sint? Quid Mitylenæ? 16
quæ certe vestræ, Quirites, belli lege, ac victoriæ jure,
factæ sunt: urbs et natura, et situ, et descriptione ædifi-
ciorum et pulchritudine, in primis nobilis: agri jucundi
et fertiles: nempe eodem capite inclusi continentur. Quid 41
Alexandria, cunctaque Ægyptus? ut occulte latet? ut
recondita est? ut furtim tota decemviris traditur? Quis
enim vestrûm hoc ignorat, dici illud regnûm testamento
regis Alexandri, populi Romani esse factum? Hic ego con-
sul populi Romani non modo nihil judico, sed ne, quid sen-
tiam, quidem profero. magna enim mihi res non modo ad
statuendum, sed etiam ad dicendum videtur esse. Video, b.
qui testamentum factum esse confirmet: auctoritatem sena-
tus exstare hereditatis aditæ sentio, tum, quando, Alexan-
dro mortuo, legatos Tyrum misimus, qui ab illo pecuniam
depositam [56] nostris recuperarent. [57] Hæc L. Philippum 42
sæpe in senatu confirmasse memoria teneo: eum, qui re-
gnum illud teneat hoc tempore, neque genere, neque ani-
mo regio esse, inter omnes fere video convenire. Dicitur
contra, nullum esse testamentum: non oportere populum
Romanum omnium regnorum appetentem videri: demigra-
turos in illa loca nostros homines, propter agrorum bonita-
tem, et omnium rerum copiam. Hac tanta de re P. Rullus 43
cum ceteris decemviris, collegis suis, judicabit? et verum
judicabit? nam utrumque ita magnum est, ut nullo modo
neque concedendum, neque ferendum sit. Volet esse po-
pularis? populo Romano adjudicabit. Ergo idem ex sua
lege vendet Alexandriam, vendet Ægyptum: urbis copio-
sissimæ, pulcherrimorumque agrorum judex, arbiter, domi-
nus, rex denique opulentissimi regni reperietur. Non su-
met sibi tantum, non appetet? judicabit, Alexandriam regis
esse, a populo Romano abjudicabit. Primum populi Ro- 17
mani hereditatem decemviri judicent, cum vos volueritis de 44
privatis hereditatibus centumviros judicare? deinde quis
aget causam populi Romani? ubi res ista agetur? qui sunt
isti decemviri, quos perspiciamus, regnum Alexandriæ Pto-
lemæo gratis adjudicaturos? Quodsi Alexandria petebatur;
cur non eosdem cursus hoc tempore, quos, L. Cotta, L. Tor-
quato consulibus, cucurrerunt? cur non aperte, ut antea?
cur non item, ut cum decreto et palam regionem illam pe-
tierunt? [58] an, quietis iis, qui per cursum rectum regnum

56 *nostris recuperarent*] *Nostris* nihil est. Puteanus corrigebat *nobis*, quod edidit Lambinus. Nil melius scio.

57 *Hæc L. Philippum* &c.] Hærent in hoc loco viri docti: atque Gruterus hic ulcus latere suspicatur. Ego nihil hic difficultatis video. Verba de Philippo pertinent ad superiora, quæ de jure Romanorum dicta sunt: reliquum pertinet ad indignitatem regis Alex.

58 *an, quietis iis, qui*] i. cum ii nil se perfecturos sperent, qui ante

tenere non potuerunt, nunc, tætris tenebris et caligine se
45 Alexandriam perventuros arbitrati sunt? Atque illud cir-
p. 75. cumspicite vestris mentibus, [59] unaque * legatos nostros, ho-
a. mines auctoritate tenui, qui rerum privatarum causa legati-
ones liberas obeunt, tamen exteræ nationes ferre vix pos-
sunt. Grave est enim nomen imperii, atque id etiam in levi
persona pertimescitur, propterea quod vestro, non suo no-
mine, cum hinc egressi sunt, abutuntur. Quid censetis,
cum isti decemviri cum imperio, cum fascibus, cum illa de-
lecta finitorum juventute per orbem terrarum vagabuntur?
quo tandem animo, quo metu, quo periculo miseras nati-
46 ones futuras? Est in imperio terror: patientur. est in ad-
ventu sumtus: ferent. imperabitur aliquid muneris: non
recusabunt. Illud vero quantum est, Quirites, cum is de-
cemvir, qui aliquam in urbem aut exspectatus, ut hospes,
aut repente, ut dominus, venerit, illum ipsum locum, quo
venerit, illam ipsam sedem hospitalem, in quam erit dedu-
ctus, publicam populi Romani esse dicet? quanta calamitas
populi, si dixerit? quantus ipsi quæstus, si negarit? Atque
iidem, qui hæc appetunt, queri nonnumquam solent, om-
nes terres Cn. Pompeio atque omnia maria esse permissa.
Simile vero est, multa committi, et condonari omnia? labo-
ri et negotio præponi, an prædæ et quæstui? mitti ad so-
cios liberandos, an ad opprimendos? denique, si quis est
honos singularis, nihilne interest, utrum populus Romanus
eum, cui velit, deferat, an is impudenter populo Romano
per legis fraudem surripiatur?

18 Intellexistis, quot res et quantas decemviri, legis per-
47 missu, venditūri sint. Non est satis. Cum sese sociorum,
cum exterarum nationum, cum regum sanguine implerint;
b. incidant nervos populi Romani, adhibeant manus vectigali-
bus vestris, irrumpant in ærarium. Sequitur enim caput,
quo capite [60] non permittit quidem, si forte desit pecunia,
quæ tanta ex superioribus recipi potest, ut deesse non de-
beat, sed plane, quasi ea res vobis saluti futura sit, ita co-
git atque imperat, ut decemviri vestra vectigalia vendant
48 nominatim. Quam tu mihi ex ordine recita de legis scripto
populi Romani auctionem: quam mehercule ego præconi
huic ipsi luctuosam et acerbam prædicationem futuram pu-
to. AUCTIO. Ut in suis rebus, ita in republica luxuriosus

aperte petebant, ideoque consilium Alexandriæ potiundæ abjecerunt, ipsi, se potituros, sperant, cum &c.

59 *unaque*] Hic lacunam esse recte vidit Lambinus. Dixit, opinor, hujusmodi quid: cognoscite labem reipublicæ.

60 *non permittit quidem*] *quidem* exprimit Græcum δὴ, utique. *ne quidem*, quod Grævius e Mss. suis intulit, estque et in edd. R. W. &c. est alienum, ut opinor; pro eoque recte editum *non —quidem*.

est nepos, qui prius silvas vendat, quam vineas. Italiam
percensuisti: perge in Siciliam. AUCTIONIS PARS EA, QUÆ
AD SICILIAM PERTINET. nihil est in hac provincia, quod
aut in oppidis, aut in agris [61] majores nostri proprium no-
bis reliquerint, quin id venire jubeat. Quod partum re- 49
centi victoria majores vobis in sociorum urbibus ac finibus,
et vinculum pacis, et monumentum belli reliquerunt, id vos
ab illis acceptum, hoc auctore, vendetis? Hic mihi parum-
per mentes vestras, Quirites, commovere videor, dum pate-
facio vobis, quas isti penitus abstrusas insidias se posuisse
arbitrentur contra Cn. Pompeii dignitatem. Et mihi, quæ-
so, ignoscite, si appello talem virum sæpius. Vos mihi
prætori, biennio ante, Quirites, hoc eodem in loco, per
sonam hanc imposuistis, ut, quibuscumque rebus possem,
illius absentis dignitatem vobiscum una tuerer. Feci ad-
huc, quæ potui, neque familiaritate illius adductus, nec spe
honoris atque amplissimæ dignitatis: quam ego, etsi libente
illo, tamen absente illo, per vos consecutus sum. Quam- 50
obrem cum intelligam, hanc totam fere legem ad illius opes
evertendas, tamquam machinam, comparari: et resistam
consiliis hominum, et perficiam profecto, quod ego video
comparari, ut id vos universi non solum videre, verum et-
iam tenere possitis. Jubet venire, quæ Attalensium, quæ 19
Phaselitum, quæ Olympenorum fuerint, agrumque Ageren- p. 76.
sem, et Orindicum, et Gedusanum. hæc P. Servilii imperio a.
et victoria, clarissimi viri, vestra facta sunt. Adjungit
agros Bithyniæ regios, quibus nunc publicani fruuntur:
deinde Attalicos agros in Cherroneso: in Macedonia, qui
regis Philippi sive Persæ fuerunt, [62] qui item a censoribus
locati sunt, et certissimum vectigal. Adscribit idem aucti- 51
oni Corinthios agros, opimos et fertiles, et Cyrenenses, qui
Apionis fuerunt: et agros in Hispania propter Karthagi-
nem novam, et in Africa ipsam veterem Karthaginem ven-
dit: quam videlicet P. Africanus non propter religionem
sedium illarum ac vetustatis, de consilii sententia, consecra-
vit, sed ut ipse locus, eorum, qui cum hac urbe de imperio
certarunt, vestigia calamitatis ostenderet. Sed non fuit tam
diligens, quam est Rullus: aut fortasse emtorem ei loco re-
perire non potuit. Verum inter hos agros regios, captos
veteribus bellis virtute summorum imperatorum, adjungit
regios agros Mithridatis, qui in Paphlagonia, qui in Ponto,

61 *majores nostri—nobis*] Grævius correxit *vestri—vobis*. non male. nam et in seqq. sic est. Sed Cicero in hoc non constans est, nec erat necesse.

62 *qui item a censoribus locati sunt*] Dukerus ad Liv. 45, 18. hinc colligit, quod Livius dicat, a Romanis prædiorum rusticorum locationes sublatas, intelligi non posse. Sed hæc censoria locatio facta demum est, postquam Metellus Macedoniam fecerat provinciam pop. Rom.

52 qui in Cappadocia fuerunt, ut eos decemviri vendant. Itane vero? [63] non legibus datis, non auditis verbis imperatoris, nondum denique bello confecto, cum rex Mithridates, amisso exercitu, regno expulsus, tamen in ultimis terris aliquid etiam nunc moliatur, atque ab invicta Cn. Pompeii manu, Mæotide, et illis paludibus et itinerum angustiis, atque altitudine montium defendatur: cum imperator in bello versetur: in locis autem illis etiam nunc belli nomen reliquum sit: eos agros, quorum adhuc penes Cn. Pompeium
b. omne judicium et potestas, more majorum, debet esse, de-
53 cemviri vendent? Et, credo, P. Rullus (is enim sic se gerit, ut sibi jam decemvir designatus esse videatur,) ad eam au-
20 ctionem potissimum proficiscetur. Is videlicet antequam veniat in Pontum, litteras ad Cn. Pompeium mittet: quarum ego jam exemplum ab istis compositum esse arbitror. P. SERVILIUS RULLUS, TRIBUNUS PLEBIS, DECEMVIR, S. D. CN. POMPEIO, CN. F. Non credo adscripturum esse, MAGNO. non enim videtur id, quod imminuere lege conatur, concessurus verbo. TE VOLO CURARE, UT MIHI SINOPE PRÆSTO SIS, AUXILIUMQUE ADDUCAS, DUM EOS AGROS, QUOS TUO LABORE CEPISTI, EGO MEA LEGE VENDAM. An Pompeium non adhibebit? in ejus provincia vendet manubias imperatoris? Ponite ante oculos vobis Rullum, in Ponto, inter vestra atque hostium castra hasta posita,
54 cum suis formosis finitoribus auctionantem. Neque in hoc solum inest contumelia, quæ vehementer et insignis est, et nova, ut ulla res parta bello, nondum legibus datis, [64] etiam tum imperatore bellum administrante, non modo venierit, [65] verum etiam locata sit. Plus spectant homines certe, quam contumeliam: sperant, si concessum sit inimicis Cn. Pompeii, cum imperio, cum judicio omnium rerum, cum infinita potestate, cum innumerabili pecunia, non solum aliis in locis vagari, verum etiam ad ipsius exercitum pervenire: aliquid illi insidiarum fieri, aliquid de ejus exercitu, copiis, gloria, detrahi posse. putant, si quam spem in Cn.
p. 77. a. Pompeio exercitus habeat, aut agrorum, aut aliorum commodorum, hanc non habiturum, cum viderit, earum rerum
55 omnium potestatem ad decemviros esse translatam. Patior non moleste, tam stultos esse, qui hæc sperent: tam impudentes, qui conentur. illud queror, tam me ab iis esse con-

63 *non legibus datis*] Accipiunt de formula provinciæ, quam Imperator scribebat, quod sequentia, *non auditis verbis imperatoris*, i. e. cum imperator nondum ad senatum scripserit de iis regionibus, et quid iis faciendum, consuluerit, vix patiuntur. Referendum ad senatum, qui leges victis daret, quibus, qua conditione essent in posterum, definiretur. Idem dixit c. 20.

64 *etiam tum*] Ser. *jam dum* i. e. etiamnum.

65 *verum etiam*] Mss. quidam et edd. pr. delent *etiam*, omisitque Grævius.

temtum, ut hæc portenta, me consule, potissimum cogitarent.

Atque in omnibus his agris ædificiisque vendendis, permittitur decemviris, UT VENDANT, QUIBUSCUMQUE IN LOCIS VIDEATUR. O perturbatam rationem! o libidinem refrenandam! o consilia dissoluta atque perdita! Vectiga- 21
lia locare nusquam licet, nisi in hac urbe, hoc ex loco, hac [66] vestrûm frequentia. venire vestras res proprias, et in perpetuum a vobis alienari in Paphlagoniæ tenebris atque in Cappadociæ solitudine licebit? L. Sulla cum bona in- 56
demnatorum civium funesta illa auctione sua venderet, et se prædam suam diceret vendere, tamen ex hoc loco vendidit: nec, quorum oculus offendebat, eorum ipsorum conspectum fugere ausus est. decemviri vestra vectigalia [67] non modo vobis quidem arbitris, sed ne præcone quidem publico teste vendent?

Sequitur, OMNES AGROS EXTRA ITALIAM. infinito ex tempore, non, ut antea, ab Sulla et Pompeio consulibus. [68] Cognitio decemvirûm, privatus sit, an publicus: sicque agro pergrande vectigal imponitur. Hoc quantum judi- 57
cium, quam intolerandum, quam regium sit, quem præterit? posse, quibuscumque locis velint, nulla disceptatione, nullo consilio, privata publicare, publica liberare? Excipitur hoc capite ager in Sicilia Recentoricus: quem ego excipi, et propter hominum necessitudinem, et propter æquitatem, Quirites, [69] sæpe vehementer gaudeo. Sed quæ hæc impudentia? Qui agrum Recentoricum possident, vetustate possessionis se, non jure, misericordia senatus, non agri conditione defendunt. nam illum agrum publicum esse fa- b.
tentur: se moveri possessionibus, [70] amicissimis sedibus ac diis penatibus, negant oportere. At, si est privatus ager Recentoricus, quid eum excipis? sin autem publicus: quæ est ista æquitas, ceteros, etiamsi privati sint, permittere ut publici judicentur; hunc excipere nominatim, [71] qui publicus esse, fateatur? Ergo eorum ager excipitur, qui apud Rullum alia ratione valuerunt: ceteri agri omnes, qui ubique sunt, sine ullo delectu, sine populi Romani notione,

66 *vestrûm frequentia*] An *vestra?*

67 *non modo ne vobis quidem*] *Ne* delendum est. nam sequente *ne quidem* negatio illa omittitur.

68 *Cognitio decemvirûm — imponitur*] Credo P. Ramum acute vidisse, cum hic aliquid excidisse diceret: quamquam miratur Lauredanus.

69 *sæpe veh. gaudeo*] Scribendum puto *sane*, ut vidit Turnebus, recepitque Lambinus.

70 *amicissimis sedibus*] Quare addat *amicissimis*, non intelligo. An *antiquissimis?*

71 *q. publicus esse fateatur*] Excidisse videtur *se: esse se*, ut alibi, et hinc *publicus* factum ex *publicum:* nisi *esse* factum ex *sese* et inde vitium natum est. Utrumque mihi quidem videtur lenius, quam *fateatur* passive intelligi, ut vulgo viris doctis placet. Nam quod *confessus* passive interdum dictum tradit Priscianus, id non satis est. v. Clav.

22 sine judicio senatus, decemviris addicentur. Atque etiam
58 est alia, superiore capite, quo omnia veneunt, quæstuosa
exceptio: quæ teget eos agros, de quibus fœdere cautum
est. Audivit, hanc rem non a me, sed ab aliis agitari sæpe
in senatu, nonnumquam ex hoc loco, possidere agros in ora
maritima regem Hiempsalem, quos P. Africanus populo
Romano adjudicarit: et tamen postea per C. Cottam con-
sulem cautum esse fœdere. Hoc quia vos fœdus non jus-
seritis, veretur Hiempsal, ut satis firmum sit et ratum. Quid?
cujusmodi est illud? tollitur vestrum judicium: fœdus to-
tum excipitur: comprobatur. Quod minuit auctionem de-
cemviralem, laudo: quod regi amico cavet, non reprehen-
59 do: quod non gratis fit, indico. Volitat enim ante oculos
istorum Jubæ regis filius, adolescens non minus bene nu-
matus, quam bene capillatus.

Vix jam videtur locus esse, qui tantos acervos pecuniæ
capiat. auget, addit, accumulat: AURUM, ARGENTUM EX
PRÆDA, EX MANUBIIS, EX CORONARIO, AD QUOSCUMQUE
PERVENIT, NEQUE RELATUM EST IN PUBLICUM, NEQUE
IN MONUMENTO CONSUMTUM, id profiteri apud decem-
p. 78. a. viros, et ad eos referre jubet. Hoc capite etiam quæsti-
onem de clarissimis viris, qui populi Romani bella gesse-
runt, judiciumque de pecuniis repetundis, ad decemviros
translatum videtis. [72] Horum erit nullum judicium, quan-
tæ cujusque manubiæ fuerint, quid relatum, quid residuum
sit. In posterum vero lex hæc imperatoribus vestris con-
stituitur, ut, quicumque de provincia decesserit, apud eos-
dem decemviros, quantum habeat prædæ, manubiarum,
60 auri coronarii, profiteatur. Hic tamen vir optimus eum,
quem amat, excipit, Cn. Pompeium. Unde iste amor tam
improvisus ac tam repentinus? qui honore decemviratus
excluditur prope nominatim: cujus judicium, legumque
datio, captorum agrorum ipsius virtute cognitio tollitur:
cujus non in provinciam, sed in ipsa castra decemviri cum
imperio, infinita pecunia, maxima potestate, et judicio re-
rum omnium, mittuntur: cui jus imperatorium, quod sem-
per omnibus imperatoribus est conservatum, soli eripitur:
is excipitur unus, ne manubias [73] referre debeat. Utrum
tandem hoc capite, honos haberi homini, an invidia quæri
23 videtur? Remittit hoc Rullo Cn. Pompeius: beneficio isto
61 legis, benignitate decemvirali nihil utitur. nam si est

72 *Horum erit nullum judicium*] Molestum est *nullum*, cum pateat, contrarium hic intelligendum esse. nam omne potius judicium illud decemvirorum erat futurum; unde variæ conjecturæ, ut, *nunc solutum*. Editiones in vulgato consentiunt, nisi quod Lamb. *illud* edidit ex ed. 1472. in qua est a correctore. Ego deleverim. Natum est ab interpolatore, qui *horum* ad clarissimos viros referebat.

73 *referre debeat*] Ms. Erf. *jubeat*, unde Grævius conjicit *jubeatur*. Vulgatum verum est.

æquum, prædas ac manubias suas imperatores, non in monumenta deorum immortalium, neque in urbis ornamenta conferre, sed [74] ad decemviros, tamquam ad dominos, deportare: nihil sibi appetit præcipue Pompeius, nihil: vult se in communi, atque in eodem, quo ceteri, jure versari. Sin est iniquum, Quirites; si turpe, si intolerandum, hos decemviros, portitores omnibus omnium pecuniis constitui, qui non modo reges atque exterarum nationum homines, sed etiam imperatores nostros excutiant: non mihi videntur
honoris causa excipere Pompeium, sed metuere, ne ille ean- b.
dem contumeliam, quam ceteri, ferre non possit. [75] Pom- 62
peius autem cum hoc animo sit, ut, quidquid vobis placeat, sibi ferendum putet: quod vos ferre non poteritis, id profecto perficiat, ne diutius inviti ferre cogamini. Verumtamen cavet, ut, SI QUA PECUNIA POST NOS CONSULES EX NOVIS VECTIGALIBUS RECIPIATUR, EA DECEMVIRI UTANTUR. Nova porro vectigalia videt ea fore, quæ Pompeius adjunxerit. Ita remissis manubiis, vectigalibus ejus virtute partis se frui putat oportere. Parta sit pecunia Quirites, decemviris tanta, quanta sit in terris; nihil prætermissum: sed omnes urbes, agri, regna denique, postremo etiam vectigalia vestra venierint: accesserint in cumulum manubiæ vestrorum imperatorum: quantæ et quam immanes divitiæ decemviris in tantis auctionibus, tot judiciis, tam infinita potestate rerum omnium quærentur, videtis.

Cognoscite nunc alios immensos atque intolerabiles quæ- 24
stus, ut intelligatis, ad certorum hominum importunam 63
avaritiam hoc populare legis agrariæ nomen esse quæsitum. Hac pecunia jubet agros emi, quo deducamini. Non consuevi homines appellare asperius, Quirites, nisi lacessitus. [76] Vellem fieri posset, ut a me sine contumelia nominarentur ii, qui se decemviros sperant futuros: jam videretis, quibus hominibus omnium rerum et vendendarum et
emendarum potestatem permitteretis. Sed, quod ego non- 64
dum statuo mihi esse dicendum, vos tamen id potestis cum animis vestris cogitare. Unum hoc certe videor mihi verissime posse dicere: tum, cum haberet hæc respublica Luscinos, Calatinos, Acidinos, homines non solum honoribus populi rebusque gestis, verum etiam patientia paupertatis ornatos; et tum, cum erant Catones, Philippi, Lælii,

74 *ad decemviros—reportare*] Ms. Fr. *deportare*, bene sane, idque recepit Grævius. Hæc verba jam alibi confusa notavimus: sicut *deferre* et *referre*.

75 *Pompeius autem hoc a. sit*] Lauredanus addit *cum*: *P. a. cum hoc a. s.* Probant P. Manutius, Lambinus (qui et *enim* corrigit pro *autem*), Grævius, recte. nam aliter oratio sibi non constat.

76 *Velim fieri posset*] Corrigendum *Vellem*: *velim* nullo modo coit cum *posset*. Itaque sic edidi.

p. 79. quorum sapientiam temperantiamque in publicis privatis-
a. que, forensibus domesticisque rebus perspexeratis; tamen
hujuscemodi res commissa nemini est, ut idem judicaret et
venderet, et hoc faceret per quinquennium toto in orbe ter-
rarum, idemque agros vectigales populi Romani abaliena-
ret, et cum summam tantæ pecuniæ, nullo teste, sibi ipse ex
sua voluntate fecisset; tum denique emeret, a quibus vel-
65 let, quod videretur. Committite vos nunc, Quirites, his
hominibus hæc omnia, quos odorari hunc decemviratum
suspicamini: reperietis, partem esse eorum, quibus ad ha-
bendum, partem, quibus ad consumendum, nihil satis esse
25 videatur. Hic ego jam illud, quod expeditissimum sit, ne
disputo quidem, Quirites, non esse hanc vobis a majoribus
relictam consuetudinem, ut emantur agri a privatis, quo
plebs publice deducatur: omnibus legibus [77] agris publicis
privatos esse deductos: hujuscemodi me aliquid ab hoc hor-
rido ac truce tribuno plebis exspectasse: hanc vero emendi
et vendendi quæstuosissimam ac turpissimam mercaturam,
alienam actione tribunicia, alienam dignitate populi Ro-
66 mani semper putavi. Libet agros emi? Primum quæro,
quos agros? et quibus in locis? nolo [78] suspensam et in-
certam plebem Romanam obscura spe et cæca exspecta-
tione pendere. Albanus ager est, Setinus, Privernas, Fun-
danus, [79] Vescinus, Falernus, Linternus, Cumanus, Casinas.
audio. Ab alia porta, Capenas, Faliscus, Sabinus, Rea-
tinus, Venafranus, Alifanus, Trebulanus. Habes tantam pe-
cuniam, qua hosce omnes agros, et ceteros horum similes
non modo emere, verum etiam coacervare possis: cur eos
non definis, neque nominas, ut saltem deliberare plebs Ro-
mana possit, quid intersit sua, quid expediat, quantum tibi
in emendis et in vendendis rebus committendum putet?
b. Definio, inquit, Italiam. Satis certa regio. Etenim quan-
tulum interest, utrum in Massici radices, [80] an in Italiam,
67 aliove deducamini? [81] Age, non definis locum. [82] quid? na-

77 *agris publicis*] Debebat esse *in agros publicos:* dixit *agris p.* quia præcessit, ut opinor, *quo deducatur.*

78 *suspensam et incertam—pendere*] *Pendere* refero maxime ad *incertam:* alias legi posset *teneri.*

79 *Vestinus*] Sic edd. R. Br. Med. &c. At Wald. 1480. *Vescinus*, ab urbe Vescia, quod probabat Claverius, secutusque est Gruterus.

80 *an in Italiam*] Hoc quidem ineptum est. Nam partes Italiæ requiruntur. Bene quidam in *Apuliam.* Sed fortasse optimum, id plane deleri. *aliove* est pro an alio. nec enim semper *an* est post *utrum.*

81 *Age, non definis locum*] Sic edere volebat Gruterus, e Pal. sec. sed operæ non paruere, nec advertit Jac. Gronovius: itaque mansit vetus lectio *Age vero, definis locum:* quæ et ipsa explicari potest, si ad responsionem Rulli referatur. Sed melius est referri ad Ciceronis: *cur eos non definis?* et sic est in edd. Wald. et 1480, sic in Mss. reperit et edidit Grævius, quem imitati sumus.

82 *quid? naturam agri*] int. an definis. Sic vero Mss. boni, in his Erf. In edd. R. Br. et hinc aliis, est *quid nam*, vel *nā*. quod erat per compendium *naturam.* Wald. 1480. *quid natu-*

turam agri? Vero, inquit, QUI ARARI AUT COLI POSSIT. Qui possit arari, inquit, aut coli: non qui aratus aut cultus sit. Utrum hæc lex est, an tabula [83] Neratianæ auctionis? in qua scriptum fuisse aiunt: JUGERA CC, IN QUIBUS OLIVETUM FIERI POTEST: JUGERA CCC, UBI INSTITUI VINEÆ POSSUNT. Hoc tu emes ista innumerabili pecunia, quod arari aut coli possit? Quod solum tam exile et macrum est, quod aratro perstringi non possit? aut quod est tam asperum saxetum, in quo agricolarum cultus non elaboret? Idcirco, inquit, agros nominare non possum, quia tangam nullum ab invito. Hoc quoque multo est quæstuosius, quam si ab invito sumeret. [84] inibitur enim ratio quæstus de vestra pecunia: et tum denique ager emetur, cum idem expedierit emtori et venditori.

Sed videte vim legis agrariæ. ne ii quidem, qui agros 26
publicos possident, decedent de possessione, nisi erunt de- 68
ducti optima conditione et pecunia maxima. Conversa ratio. Antea, cum erat a tribuno plebis mentio legis agrariæ facta, continuo qui agros publicos, aut qui possessiones invidiosas tenebant, pertimescebant. Hæc lex eos homines fortunis locupletat, invidia liberat. Quam multos enim, Quirites, existimatis esse, qui latitudinem possessionum tueri, qui invidiam Sullanorum agrorum ferre non possint? qui vendere cupiant, emtorem non reperiant? perdere jam denique illos agros ratione aliqua velint? Qui paullo ante, diem noctemque, tribunicium nomen horrebant, vestram vim metuebant, mentionem legis agrariæ pertimescebant: ii nunc etiam ultro rogabuntur atque orabuntur, ut agros partim
publicos, partim plenos invidiæ, plenos periculi, quanti ipsi p. 80.
velint, decemviris tradant. Atque hoc carmen hic tribu- a.
nus plebis non vobis, sed sibi intus canit. Habet socerum, 69
virum optimum, qui tantum agri in illis reipublicæ tenebris occupavit, quantum concupivit. Huic subvenire vult succumbenti jam, oppresso, Sullanis oneribus gravi, sua lege, ut liceat illi invidiam deponere, pecuniam condere. Et vos non dubitatis, quin vectigalia vestra vendatis, plurimo majorum vestrorum sanguine et sudore quæsita, ut Sullanos
possessores divitiis augeatis, periculo liberetis? Nam ad 70
hanc emtionem decemviralem duo genera agrorum spe-

*ra agri?* Ne hoc quidem contemnendum. Nam potest, ut in altera forma, intelligi, an definis. Et hæc forma non rara apud Ciceronem est.

83 *Veratianæ auctionis*] Libri quidam scripti habent *Neratianæ*, quod verum putat Turnebus, quia *Neratii* Romæ fuere, *Veratios* nemo commemoravit. Commemorantur quidem *Veratii* a Glandorpio ex Inscr. ap. Volaterranum, ubi Consul *Veratius* est, et e Macrobio. Sed utraque lectio vitiosa est. Vide et ad Flacc. 20.

84 *inibitur e. ratio*] Hoc est a P. Manutio, in ed. 1580. ap. Ald. Nep. Edd. ante hanc *initur*, quod revocavit Grævius.

ctant, Quirites. eorum unum, propter invidiam, domini
fugiunt: alterum propter vastitatem. Sullanus ager, a
certis hominibus latissime continuatus, tantam habet in-
vidiam, ut veri ac fortis tribuni plebis stridorem unum per-
ferre non possit. hic ager omnis, quoquo pretio coëmtus
erit, tamen ingenti pecunia [85] vobis inducetur. Alterum
genus agrorum, propter sterilitatem incultum, propter pe-
stilentiam vastum atque desertum, emetur ab iis, qui eos
vident sibi esse, si non vendiderint, relinquendos. Et ni-
mirum istud est, quod ab hoc tribuno plebis dictum est in
senatu: urbanam plebem nimium in republica posse: *ex-
hauriendam esse:* hoc enim verbo est usus: quasi de aliqua
sentina, ac non de optimorum civium genere loqueretur.
27 Vos vero, Quirites, si me audire vultis, retinete istam pos-
71 sessionem gratiæ, libertatis, suffragiorum, dignitatis, urbis,
fori, ludorum, festorum dierum, ceterorum omnium com-
modorum: nisi forte mavultis, relictis his rebus, atque hac
luce reipublicæ, in Sipontina siccitate, aut in Salapinorum
pestilentiæ finibus, Rullo duce, collocari. At dicat, quos
b. agros emturus sit: ostendat, et quid, et quibus daturus sit.
Ut vero, cum omnes urbes, agros, vectigalia, regna vendi-
derit, tum arenam aliquam, aut paludes emat: id vos po-
testis, quæso, concedere? Quamquam illud est egregium,
quod hac lege ante omnia veneunt, ante pecuniæ coguntur
et coacervantur, quam gleba una ematur. deinde emi jubet:
72 ab invito vetat. Quæro, si, qui velint vendere, non fue-
rint, [86] quid pecunia fiet? Referre in ærarium lex vetat:
exigi prohibet. Igitur pecuniam omnem decemviri tene-
bunt: vobis ager non emetur. vectigalibus abalienatis, so-
ciis vexatis, regibus atque omnibus gentibus exinanitis, illi
pecunias habebunt, vos agros non habebitis. Facile, in-
quit, adducentur pecuniæ magnitudine, ut velint vendere.
Ergo ea lex est, qua nostra vendamus, quanti possimus:
73 aliena emamus, quanti possessores velint. Atque in hos
agros, qui hac lege emti sint, colonias ab iis decemviris
deduci jubet?

Quid? omnisne ejusmodi locus est, ut nihil intersit rei-
publicæ, colonia deducatur in eum locum, necne? An
est locus, qui coloniam postulet? [87] est plane. rectius, et
* Quo in genere sicut in ceteris reipublicæ partibus, est

85 *vobis inducetur*] Hæserunt in hoc verbo explicando viri docti. Est e rationibus ductum. v. Clav. Nostri: *es wird euch angerechnet. werden.* Conf. infr. c. 36.

86 *quid pecunia fiet*] Hac forma et in Verrinis usus est, *quid hoc homine faciatis?* Sic Terent. *quid me fiet?* Quidam libri *pecuniæ*, quos sequitur Grævius. Ea est correctio in usitatiorem formam.

87 *est plane. rectius* &c.] Locus est vitiatus, qui sine meliori libro corrigi non potest et expleri. nec attinet, conjecturas afferre.

operæ pretium diligentiam majorum recordari: qui colo-
nias sic idoneis in locis contra suspicionem periculi colloca-
runt, ut esse non oppida Italiæ, sed propugnacula imperii
viderentur. Hi deducent colonias in eos agros, quos eme-
rint. Etiamne si reipublicæ non expediat? ET IN QUÆ 74
LOCA PRÆTEREA VIDEBITUR. Quid igitur est causæ, quin
coloniam in Janiculum possint deducere, et suum præsi-
dium in capite atque cervicibus vestris collocare? Tu non
definias,[88] quot colonias, in quæ loca, quo numero colono-
rum deduci velis? tu occupes locum, quem idoneum ad
vim tuam judicaris? compleas numero? confirmes præsi-
dio, quo velis? populi Romani vectigalibus atque omnibus
copiis ipsum populum Romanum coerceas? opprimas? re- p. 81.
digas in istam decemviralem ditionem ac potestatem? Ut a.
vero totam Italiam suis præsidiis obsidere atque occupare 28
cogitet, quæso, Quirites, cognoscite. Permittit decem- 75
viris, ut in omnia municipia, in omnes colonias totius Ita-
liæ colonos deducant, quos velint: iisque colonis agrum
dari jubet. Num obscure majores opes, quam libertas ve-
stra pati potest, et majora præsidia quærentur? num ob-
scure regnum constituitur? num obscure libertas vestra
tollitur? Nam,[89] cum iidem omnem pecuniam, maximam
multitudinem, id est, totam Italiam, suis opibus obsidebunt;
iidem vestram libertatem suis præsidiis et coloniis interclu-
sam tenebunt: quæ spes tandem, quæ facultas recuperandæ
vestræ libertatis relinquetur?

At enim ager Campanus hac lege dividetur, orbis ter- 76
ræ pulcherrimus: et Capuam colonia deducetur, urbem am-
plissimam atque ornatissimam. [90] Atqui quid ad hæc pos-
sumus dicere? De commodo vestro prius dicam, Quirites:
deinde ad amplitudinem et dignitatem revertar: ut, si quis
agri aut oppidi bonitate delectetur, ne quid exspectet: si
quem rei dignitas commovet, ut huic simulatæ largitioni
resistat. Ac primum de oppido dicam, si quis est forte,
quem Capua magis, quam Roma delectat. Quinque millia
colonorum Capuam scribi jubet. ad hunc numerum quinge-
nos sibi singuli sument. Quæso, nolite [91] vosmetispos con- 77

88 *quot*] Sic hic recte edidit Gruterus post Lambinum et alios. v. ad Or. I, 5. Sic et supra.

89 *cum iidem omnem pecuniam, m. m.* &c.] Nescio an aliquid post *pecuniam* exciderit: nam ei verbo *suis opibus obsint*, non convenit. Vidit et Lambinus, qui edidit *c. i. o. pecuniam, m. m. obtinebunt, iidem It.* &c. quod certe sensu commodum est. Sed hic sine libris nil mutem. Repetitio verbi *iidem* non est sine efficacia, et fortasse id etiam fuit ante *maximam m.* vel mutatum in *id est*, ut voluit Lamb. Sic supra aliquoties, v. c. c. 9. *idem* sic repetitum.

90 *Atqui quid*] Grævius conjicit: *At quid a. h.* Ego malim *Atqui* deleri. est enim, ut *At* alienissimum, quod temere e superiori repetitum, peperit vitium.

91 *vosmet ipsos cons.*] Scr. *v. ipsi.*

solari: vere et diligenter considerate. num vobis, aut vestri
similibus integris, quietis, otiosis hominibus, in hoc numero
locum fore putatis? Si est omnibus vobis, aut majori ve-
strûm parti: quamquam me vester honos vigilare dies at-
b. que noctes, et intentis oculis omnes reipublicæ partes intu-
eri jubet: tamen paullisper, si ita commodum vestrum feret,
connivebo. sed si quinque hominum millibus, ad vim, faci-
nus, cædemque delectis, locus atque urbs, quæ bellum fa-
cere atque instruere possit, quæritur: tamenne patiemini,
vestro nomine contra vos firmari opes? armari præsidia?
78 urbes, agros, copias comparari? Nam agrum quidem Cam-
panum, quem vobis ostentant, ipsi concupiverunt: dedu-
cent suos, quorum nomine ipsi teneant et fruantur: coë-
ment præterea: ista dena jugera continuabunt. Nam, si
dicent per legem id non licere: ne per Corneliam quidem
licet. at videmus (ut longinqua mittamus) agrum Prænesti-
num a paucis possideri: neque istorum pecuniis quidquam
aliud deesse video, nisi ejusmodi fundos, quorum subsidio
familiarum magnitudines, et Cumanorum ac Puteolanorum
92 prædiorum sumtus sustentare possint. Quodsi vestrum
commodum spectat: veniat, et coram mecum de agri Cam-
29 pani divisione disputet. Quæsivi ex eo Kalendis Jan. qui-
79 bus hominibus et quemadmodum illum agrum esset distri-
buturus. respondit, a Romilia tribu se initium esse factu-
rum. Primum, quæ est ista superbia et contumelia, ut po-
puli pars amputetur, ordo tribuum negligatur? ante rusti-
cis detur ager, qui habent, quam urbanis, quibus ista agri
spes et jucunditas ostenditur? aut, si hoc ab se dictum ne-
gat, et satisfacere omnibus vobis cogitat; proferat: in ju-
gera dena describat: a Suburana usque ad Arniensem no-
mina vestra proponat. Si non modo dena jugera dari vo-
bis, sed ne constipari quidem tantum numerum hominum
p. 82. posse in agrum Campanum intelligetis: tamenne vexari
a. rempublicam, contemni majestatem populi Romani, deludi
80 vosmetipsos diutius a tribuno plebis patiemini? Quodsi
posset ager iste ad vos pervenire: nonne eum tamen in pa-
trimonio vestro remanere malletis? unumne fundum pul-
cherrimum populi Romani, caput vestræ pecuniæ, pacis or-
namentum, subsidium belli, fundamentum vectigalium, hor-
reum legionum, solatium annonæ, disperire patiemini? An
obliti estis, Italico bello, amissis ceteris vectigalibus, quan-
tos agri Campani fructibus exercitus alueritis? An ignoratis,
cetera illa magnifica populi Romani vectigalia, perlevi sæpe

Sensus est: nolite cogitando minuere metum, qui inde offertur, per spem societatis.

92 *prædiorum sumtus*] Quos sc. ædificandi magnificentia illa nota faciebant.

momento fortunæ, inclinatione temporis pendere? Quid
nos Asiæ portus, quid [93] Syriæ rura, quid omnia transma-
rina vectigalia juvabunt, tenuissima suspicione prædonum
aut hostium injecta? At vero hoc agri Campani vectigal 81
cum ejusmodi est, ut domi sit, et omnibus præsidiis oppi-
dorum tegatur: tum neque bellis infestum, nec fructibus
varium, nec cœlo ac loco calamitosum esse solet. Majores
nostri non solum id, quod a Campanis ceperant, non im-
minuerunt, verum etiam, [94] quod ei tenebant, quibus adimi
jure non poterat, coëmerunt. Qua de causa nec duo Grac-
chi, qui de plebis Romanæ commodis plurimum cogitave-
runt, nec L. Sulla, qui omnia sine ulla religione, quibus vo-
luit, est dilargitus, agrum Campanum attingere ausus est.
Rullus exstitit, qui ex ea possessione rempublicam demove-
ret: ex qua nec Gracchorum benignitas eam, nec Sullæ
dominatio dejecisset. Quem agrum nunc prætereuntes ve- 30
strum esse dicitis, et [95] quem per iter qui faciunt, externi
homines, vestrum esse audiunt: is cum erit divisus, neque
erit, neque vester esse dicetur. At qui homines posside- 82
bunt? Primo quidem acres, ad vim promti, ad seditio-
nem parati, qui simulac decemviri concrepuerint, armati in
cives, et expediti ad cædem esse possint. Deinde ad pau- b.
cos, opibus et copiis affluentes, totum agrum Campanum
[96] perferri videbitis. Vobis interea, qui illas a majori-
bus pulcherrimas [97] vectigalium sedes armis captas accepi-
stis, gleba nulla de paternis atque avitis possessionibus re-
linquetur: [98] ac tantum intererit inter vestram et privato-
rum diligentiam: quod, cum a majoribus nostris P. Len-
tulus, [99] qui princeps senatus, in ea loca missus esset, ut
privatos agros, qui in publicum Campanum incurrebant,
pecunia publica coemeret, dicitur renuntiasse, nulla se pe-
cunia fundum cujusdam emere potuisse: eumque, qui nol-
let vendere, ideo negasse se adduci posse, uti venderet, quod,
cum plures fundos haberet, ex illo solo fundo numquam

93 *Syriæ rura*] Edd. pr. consensu *cura*, quod factum e *tura*, quod in libris nonnullis scriptis est. Nam sæpe in scr. e *t* factum *c*. *Rura* primus edidit Aldus.

94 *quod ei tenebant*] Libri variant inter *et*, *ei*, et omissionem utriusque. Edd. pr. *et* habent. Secutus sum Gruterum. Cicero in forma hac pronomen ponit demonstrativum.

95 *quem per iter qui faciunt*] Sic recte editum e libris veteribus Lauredani a Grutero: sic et Ms. Erf. Edd. pr. *quem pariter qui fac.* *Pariter* factum e *per iter*. Male post additum *iter*, sed servato *pariter*, ut ab Aldo, Victorio &c.

96 *perferri*] Hoc quidem verum non puto, nec, *perferre agrum ad aliquem* recte dici. Sed in libris nulla varietas est, nisi quod ed. Wald. et ejus sequaces, ut ed. 1480. habent *præferri*. Tolerabilius esset *deferri*. Sed malim *pervenire* e c. 29.

97 *vectigalium sedes*] Sic dixit, ut supra *fundamentum vectigalium*.

98 *ac tantum intererit*] Edd. vett. *at*, solita confusione. In *tantum* latet *hoc*, pro quo, augendi gratia, dixit *tantum:* eoque refertur *quod*.

99 *qui pr. si*] Inf. *fuit*, aut potius adde, ut est in Cæcil. 21. Mox *et* delevi cum Grævio post *ut*.

83 malum nuntium audisset. Itane vero? privatum hæc causa
commovit: [100] populum Romanum, ne agrum Campanum
privatis gratis, Rullo rogante, tradat, non commovebit?
Atqui idem populus Romanus de hoc vectigali potest dicere,
quod ille de suo fundo dixisse dicitur. Asia multos annos
vobis fructum Mithridatico bello non tulit: Hispaniarum
vectigal temporibus Sertorianis nullum fuit: Siciliæ civita-
tibus bello fugitivorum M'. Aquillius etiam mutuum fru-
mentum dedit. at ex hoc vectigali numquam malus nuntius
auditus est. Cetera vectigalia [1] belli difficultatibus affli-
guntur: hoc vectigali etiam belli facultates sustentantur.
84 Deinde in hac assignatione agrorum ne illud quidem dici
potest, quod in ceteris, agros desertos a plebe atque a cultura
31 hominum liberorum esse non oportere. Sic enim dico: si
Campanus ager dividatur, exturbari et expelli plebem ex
agris, [2] non constitui et collocari. Totus enim ager Cam-
panus colitur et possidetur [3] a plebe, et a plebe optima et
p. 85. modestissima: quod genus hominum optime moratum, opti-
a. morum et aratorum et militum, ab hoc plebicola tribuno
funditus ejicitur. Atque illi miseri, nati in illis agris et
educati, glebis subigendis exercitati, quo se subito confe-
rant, non habebunt: his robustis, et valentibus, et auda-
cibus decemvirûm satellitibus agri Campani possessio tota
tradetur: et, ut vos nunc de vestris majoribus prædicatis:
hunc agrum nobis majores nostri reliquerunt: sic vestri po-
steri de vobis prædicabunt: hunc agrum patres nostri ac-
85 ceptum a patribus suis perdiderunt. Equidem existimo,
si jam campus Martius dividatur, et unicuique vestrûm, ubi
consistat, bini pedes assignentur: tamen promiscue toto,
quam proprie parva [4] frui parte malitis. Quare, etiamsi ad
vos esset singulos aliquid ex hoc agro perventurum, qui
vobis ostenditur, aliis comparatur: tamen honestius eum
vos universi, quam singuli possideretis. Nunc vero, cum
ad vos nihil pertineat, sed paretur aliis, eripiatur vobis:
nonne acerrime, tamquam armato hosti, sic huic legi pro

100 *populum Romanum*] Sic dedi ex ed. Med. et seqq. pro vulgato *populus R.* quod primum reperi in ed. Lamb. 2. 1578. Videtur esse vitium typographicum. In edd. pr. est compendium P. R. aut *Po. Ro.* Mox ed. R. Br. Med. *commoverit* nom male, sed *commovebit* edd. W. 1480. quæ forma est Ciceroni usitata in tali argumentatione.

1 *belli facultatibus*] Palat. sec. Erf. *difficultatibus*, quod recipere non dubitavi. Nam antithetis hic uti Ciceronem, clarum est. nec *fac. belli* in partem deteriorem dici possunt.

2 *non constitui et collocari*] Excidit *in agris* ante *et*. Intelligi durum est.

3 *a plebe, et a plebe*] Addidi *et a plebe* cum Grævio, qui in Ms. Erf. et Fr. reperit. Ante sic ediderat Aldus N. ut notavit Grævius. Enimvero sic edd. primæ omnes habent, usque ad Aldinam, in qua, sine dubio errore operarum, excidit: nec id diligentia Gruteri animadvertit.

4 *f. p. malitis*] Sic correxi vulgatum *malletis*, quod propter præcedens *dividatur*, *assignentur*, stare non potest: nec hoc in tirone tulerim. Vitium est a librariis germanizantibus.

vestris agris resistetis? Adjungit Stellatem campum agro Campano, et in eo duodena describit in singulos homines jugera. Quasi vero paullum differat ager Campanus ac Stellatis.

Et multitudo, Quirites, quæritur, qua illa omnia oppida 86
compleantur. Nam dixi antea, lege permitti, ut, quæ velint municipia, quas velint veteres colonias, colonis suis occupent. Calenum municipium complebunt: Theanum opprimeut: Atellam, Cumas, Neapolin, Pompeios, Nuceriam suis præsidiis devincient: Puteolos vero, qui nunc in sua potestate sunt, suo jure libertateque utuntur, totos novo
populo atque adventiciis copiis occupabunt. Tunc illud 32
Campanæ vexillum coloniæ, vehementer huic imperio timendum, [5] Capuæ a decemviris inferetur: tunc contra hanc Romam, communem patriam omnium nostrûm, illa
altera Roma quæretur. In id oppidum homines nefarii 87
rempublicam nostram transferre conantur, quo in oppido majores vestri nullam omnino rempublicam esse voluerunt: qui tres solum urbes in terris omnibus, Karthaginem, Corinthum, Capuam statuerunt posse imperii gravitatem ac nomen sustinere. Deleta Karthago est, quod cum hominum copiis, tum ipsa natura ac loco, succincta portubus, armata muris, excurrere ex Africa, [6] imminere ita fructuosissimis insulis populi Romani videbatur. Corinthi vestigium vix relictum est. erat enim posita in angustiis atque in faucibus Græciæ sic, ut terra claustra locorum teneret, et duo maria, [7] maxime navigationi diversa, pæne conjungeret, cum pertenui discrimine separarentur. Hæc, quæ procul erant a conspectu imperii, non solum afflixerunt, sed etiam, ne quando recreata exsurgere atque erigere se pos-
sent, funditus, ut dixi, sustulerunt. De Capua multum est 88
et [8] diu consultum: exstant litteræ, Quirites, publicæ: sunt senatusconsulta complura. Statuerunt homines sapientes, si agrum Campanis ademissent, magistratus, senatum, publicum ex illa urbe consilium sustulissent, imaginem reipublicæ nullam reliquissent, nihil fore, quod Capuam timeremus. Itaque hoc perscriptum in monumentis veteribus reperietis, ut esset urbs, quæ res eas, quibus ager Campanus

5 *Capuæ*] Sic e vetere Turnebi libro dedi pro vulgato *Capua*, quod verum esse non potest. Alii *Capuam* conjecere. Immo constanter *inferre* sic struitur.

6 *imminere ita*] *Ita* mihi redundare videtur. Secus est in sequentibus de Corintho.

7 *m. navigationi diversa*] Mihi hic locus durior videtur. *Navigationi* olet mihi glossam. Mox e quibusdam libris Grævius edidit *separentur*, ut habent etiam edd. R. Br. vitiosissime. scil. quia et nunc separata sunt: quasi non et nunc sic conjuncta sint. Ego si in libris omnibus esset *separentur*, corrigerem *separarentur*.

8 *diu consultum*] Putem scribendum *consultatum*, quæ verba passim in libris vett. confunduntur. Mss. duo *dubitatum*, quod prætulerim etiam; nam ejus glossa esse potest alterum.

coleretur, suppeditare posset, ut esset locus comportandis condendisque fructibus, ut aratores, cultu agrorum defessi, urbis domiciliis uterentur: idcirco illa ædificia non esse de-
33 leta. Videte, [9] quantum intervallum sit interjectum inter
89 majorum nostrorum consilia, et inter istorum hominum de-
p. 84. mentiam. Illi Capuam, receptaculum aratorum, nundinas
a. rusticorum, cellam atque horreum Campani agri esse voluerunt: hi, expulsis aratoribus, effusis ac dissipatis fructibus vestris, eandem Capuam sedem novæ reipublicæ constituunt, molem contra veterem rempublicam comparant. Quodsi majores nostri existimassent, quemquam in tam illustri imperio, et tam præclara populi Romani disciplina, [10] Bruti aut P. Rulli similem futurum, (hos enim nos duos adhuc vidimus, qui hanc rempublicam Capuam totam transferre
90 vellent,) profecto nomen illius urbis non reliquissent. Verum arbitrabantur, [11] Corintho et Karthagini, etiamsi senatum et magistratus sustulissent, agrumque civibus ademissent, tamen non defore, qui illa restituerent, atque qui ante omnia commutarent, quam nos audire possemus: hic vero, in oculis senatus populique Romani nihil posse existere, quod non ante exstingui atque opprimi posset, quam plane exortum ac natum esset. Neque vero ea res fefellit homines, divina mente et consilio præditos. nam post Q. Fulvium, Q. Fabium consules, quibus consulibus Capua devicta atque capta est, nihil est in ea urbe contra hanc rempublicam, non dico factum, [12] sed omnino excogitatum. Multa postea bella gesta cum regibus, Philippo, Antiocho, Persa, Pseudophilippo, Aristonico, Mithridate, et ceteris: multa præterea bella gravia Karthaginiensium, Corinthium, Numantinum: multæ in hac republica seditiones domesticæ, quas prætermitto: bella cum sociis, Fregellanum, Marsicum: quibus omnibus domesticis externisque bellis Capua non modo non obfuit, sed opportunissimam se nobis præbuit et ad bellum instruendum, et ad exercitus ornandos, et tectis
91 ac sedibus suis recipiendos. Homines non inerant in urbe,
b. qui malis concionibus, turbulentis senatusconsultis, iniquis imperiis rempublicam miscerent, et rerum novarum causam

9 *quantum intervallum sit interjectum*] *Intervallum* mihi de glossa suspectum est.

10 *M. Bruti*] *M.* cum Grævio delevi. est enim a mera conjectura.

11 *Corintho et K.*] Grævius edidit, ut Turnebus voluit, e libro Fr. *Corinthi.* Sic et ed. R. Br. Male viri docti hæc nomina retulere ad *sustulissent*, cum referenda sint ad *defore.* Mox *magistratus* pro *magistratum* malit Grævius, ut est paullo ante; quod placet. Durum mihi etiam videtur *atque qui*, malimque deleri *qui.*

12 *sed nihil omnino cog.*] Delendum est *nihil*, quod male et contra veram formam latinitatis est repetitum e superiori et inculcatum. Tum facile patiar, pro *excogitatum* legi *est cogitatum*, quod est verbum in hac re proprium.

aliquam quærerent. neque enim concionandi potestas erat
cuiquam, nec consilii capiundi publici: non gloriæ cupidi-
tate efferebantur, propterea quod, ubi honos publice non
est, ibi gloriæ cupiditas esse non potest: non contentione,
non ambitione discordes. nihil enim supererat, de quo cer-
tarent: nihil, quod contra peterent: nihil, ubi dissiderent.
Itaque illam Campanam arrogantiam, atque intolerandam
ferociam, ratione et consilio majores nostri ad inertissimum
et desidiosissimum otium perduxerunt. Sic et [13] crudelita-
tis infamiam effugerunt, quod urbem ex Italia pulcherri-
mam non sustulerunt, et multum in posterum providerunt,
quod, nervis urbis omnibus exsectis, urbem ipsam solutam
ac debilitatam reliquerunt. Hæc consilia majorum M. 34
Bruto, ut antea dixi, reprehendenda, et P. Rullo visa sunt: 92
neque te, P. Rulle, omina illa M. Bruti atque auspicia, a
simili furore deterrent. Nam et ipse, qui deduxit, et qui
magistratum [14] Capuæ, ea lege creati, ceperunt, et qui ali-
quam partem illius deductionis, honoris, muneris attige-
runt, omnes acerbissimas impiorum pœnas pertulerunt. Et
quoniam Bruti atque temporis illius feci mentionem, com-
memorabo id quod egomet vidi, cum venissem Capuam
coloniam, deductum L. Considio et Sext. Saltio (quemad-
modum ipsi loquebantur) prætoribus: ut intelligatis, quan-
tam locus ipse afferat superbiam: quæ paucis diebus, qui-
bus illo colonia deducta fuit, perspici atque intelligi potuit.
Nam primum, id quod dixi, cum ceteris in coloniis duum- 93
viri appellentur, hi se prætores appellari volebant. Quibus
primus annus hanc cupiditatem attulisset, nonne arbitra- p. 85.
mini paucis annis fuisse consulum nomen appetituros? a.
Deinde anteibant lictores, non cum bacillis, sed, ut hic
prætoribus anteeunt, cum fascibus duobus. erant hostiæ
majores in foro constitutæ, quæ ab his prætoribus de tri-
bunali, sicut a nobis consulibus [15] de consilii sententia pro-
batæ, ad præconem et ad tibicinem immolabantur. deinde
patres conscripti vocabantur. Jam vero vultum Considii
videre, ferendum vix erat. Quem hominem vegrandi ma-

13 *crudelit. inf. effugerunt*] Sic Grævius edidit pro *fugerunt*, e Ms. Erf. Sic dudum fuerat in edd. pr. Rom. W. Br. &c. Sæpe in hoc peccasse librarios jam vidimus, ut in hac forma ad simplex aberrarent.

14 *Capuæ, ea lege creati*] Est e corr. P. Manutii edita ab Aldo Nep. Et id malui cum Grutero servare, ut tamen esset, quod intelligi posset. Mss. quidem et edd. pr. ita corrupti sunt, et ita in ista corruptione variant, ut, quod sequare, non habeas. Grævius conjicit *ab illo creati*, ceterum edidit *et Leocreanti*, quæ erat ante vulgata lectio, sine omni sensu.

15 *de cons. s. probatæ*] Sic correxi, cum primum legi. miratusque postea sum, vulgatæ *probatis*, quæ nullum sensum habet, et a stulto librario orta est, qui ad *prætoribus* referebat, cum ad victimas pertineret, tamen inhæsisse editores doctissimos. Lambinus unus, quod et Lauredanus voluerat, recepit *probatæ:* quod tamen Gruterus admodum simile vero judicavit.

cie torridum, Romæ contemtum atque abjectum videbamus, hunc Capuæ Campano supercilio ac regio spiritu cum videremus, Magios, Blossios mihi videbar illos videre, ac
34 Jubellios. Jam vero qui metus erat tunicatorum illorum? et in Albana et Seplasia, quæ concursatio percontantium, quid prætor edixisset? ubi cenaret? [16]quid enunciasset? Nos autem, hinc Roma qui veneramus, jam non hospites,
35 sed peregrini atque advenæ nominabamur. Hæc qui pro-
95 spexerint, majores nostros dico, Quirites, non eos in deorum immortalium numero venerandos a nobis et colendos putatis? Quid enim viderunt? hoc, quod nunc vos, quæso, perspicite, atque cognoscite. Non ingenerantur hominibus mores tam a stirpe generis ac seminis, quam ex iis rebus, quæ ab ipsa natura loci, et a vitæ consuetudine suppeditantur, quibus alimur et vivimus. Karthaginienses, fraudulenti et mendaces, non genere, sed natura loci, quod, propter portus suos, multis et variis mercatorum et advenarum sermonibus, ad studium fallendi, studio quæstus vocabantur. Ligures, montani, duri atque agrestes. docuit ager ipse, nihil ferendo, nisi multa cultura et magno labore
b. quæsitum. Campani, semper superbi bonitate agrorum, et fructuum magnitudine, urbis salubritate, descriptione, pulchritudine. Ex hac copia, atque omnium rerum affluentia, primum illa nata sunt: arrogantia, quæ a majoribus nostris alterum Capua consulem postulavit: deinde ea luxuries, quæ ipsum Hannibalem, armis etiam tum invictum, volu-
96 ptate vicit. Huc isti decemviri cum numerum colonorum ex lege Rulli deduxerint, centum decuriones, decem augures, sex pontifices constituerint: quos illorum animos, quos impetus, quam ferociam fore putatis? Romam in montibus positam et convallibus, cenaculis sublatam atque suspensam, non optimis viis, angustissimis semitis, præ sua Capua, planissimo in loco explicata, ac præ illis semitis irridebunt atque contemnent; agros vero, Vaticanum, et Pupiniam, [17]cum suis opimis atque uberibus campis [18]conferendos scilicet putabunt. Oppidorum autem finitimorum illam copiam cum hac, per risum ac per jocum, conten-

16 *quid enunciasset*] Hoc vitiosum esse, nemo dubitet. Conjectura speciosa est Gruteri, *cui* (quoi) *denunciasset*, sc. cœnam. nec melius quid mihi in mentem venit, aut alii venisse reperi. Vestigia ejus correctionis sunt in ed. W. quæ habet, *quod enunciasset?*

17 *cum suis opimis atque ub.*] *Opimis* pro *optimis* volebat scribi Lauredanus: in textum recepit Lambinus: nos pariter. Ut primum legimus attente hunc locum, ante quam de Lauredani conjectura et Lambini ed. cognovissemus, offendit nos *optimis*, venit in mentem *opimis*: optimi et uberes non bene coëunt.

18 *conferendos scilicet non putabunt*] *Non* delendum est. *Scilicet* indicat, hic ironiam esse. In ironia autem locum non habet *non*. Vidit et Puteanus, et probavit Gruterus. Est ergo glossa, eamque delevi.

dent: Labicos, Fidenas, Collatiam, ipsum hercle Lanuvium, Ariciam, Tusculum, cum Calibus, Theano, Neapoli, Puteolis, Cumis, Pompeiis, Nuceria comparabunt. Qui- 97
bus illi rebus elati et inflati, fortasse non continuo, sed certe, si paullum assumserint vetustatis ac roboris, non continebuntur: [19] progredientur longius, efferentur. Singularis homo, privatus, nisi magna sapientia præditus, vix facile sese regionibus officii, magnis in fortunis et copiis, continet: nedum isti, ab Rullo et Rulli similibus conquisiti atque electi coloni, Capuæ, in domicilio superbiæ, atque in sedibus luxuriæ collocati, non statim conquisituri sint aliquid sceleris et flagitii. immo vero etiam hoc magis, quam illi veteres germanique Campani, quod in vetere fortuna illos natos et educatos, nimiæ tamen rerum omnium copiæ p. 86.
depravabant: hi ex summa egestate, in eandem rerum abun- a.
dantiam traducti, non solum copia, verum etiam insolentia commovebuntur.

Hæc tu, P. Rulle, M. Bruti sceleris vestigia, quam mo- 36
numenta majorum sapientiæ sequi maluisti: hæc tu cum 98
istis tuis [20] actoribus excogitasti, ut vetera vectigalia venderetis, [21] et expleretis [22] nova: ut urbi Capuam ad certamen dignitatis opponeretis: ut sub vestrum jus, jurisdictionem, potestatem, urbes, nationes, provincias, liberos populos, reges, terrarum denique orbem subjungeretis: ut, cum omnem pecuniam ex ærario exhausissetis, ex vectigalibus redegissetis, ab omnibus regibus, gentibus, imperatoribus nostris coëgissetis, tamen omnes vobis pecunias ad nutum vestrum penderent: ut iidem partim invidiosos agros a Sullanis possessoribus, partim desertos ac pestilentes a vestris necessariis, a vobismetipsis emtos, quanti velletis, populo

19 *progredientur longius, efferentur*] Hic locus est vitiosus, ut quisque attente legens sentiat. Libri nil auxilii præbent. Græviana conjectura e vestigiis Ms. Erf. *cunctique efferentur*, nihili est: *efferri* jam est ante. Amplius quid desideratur. Sed nihil venit mihi in mentem, quam *et ferentur*; quod sensu optimum et huic loco aptissimum est, sed aures Ciceronianas non implet.

20 *actoribus*] Sic scr. et edd. vett. Unus Lamb. e conjectura Lauredani *auctoribus*, quod et in Gruteri editionem irrepsit, contra voluntatem ejus, ut e nota patet ad h. l. nec vidit errorem J. Gronovius. Servavit *actoribus* etiam Grævius, etsi *auctoribus* verum putabat. Certe nil melius in mentem venit, etsi non satisfacit. *auctores* legis sunt fautores, defensores, adjutores. v. Clav. in *auctor* n. 5.

21 *et expleretis nova*] Hoc quidem nihili est: nec in eo consentiunt edd. vett. quæ tamen nihil melius habent. Grævius probat conjecturam Lauredani *expilaretis*, quod est vulgatæ simillimum. Venit et in mentem *exhauriretis*. *Vectigalia expilare* non commode dicitur. ærarium expilatur, non vectigalia. Sic mox *exhaurire pecuniam*.

22 *nova. Urbi—opponere vis*] Respondet, ut *sub vestrum jus—subjungeretis*, cui hoc non convenit. Credo Ciceronem scripsisse: *nova: ut urbi* (Romæ) *Capuam ad certamen dignitatis opponeretis: ut* &c. Arbitror evidentem esse et certam correctionem. Locus totus in edd. pr. valde est corruptus.

Romano induceretis: ut omnia municipia coloniasque Italiæ novis colonis occuparetis: ut quibuscumque in locis vobis videretur, ac quam multis videretur, colonias colloca-
99 retis: ut omnem rempublicam vestris militibus, vestris urbibus, vestris præsidiis cingeretis, atque oppressam teneretis: ut ipsum Cn. Pompeium, cujus præsidio sæpissime populus Romanus contra acerrimos hostes et contra improbissimos cives [23] victor exstitit, proscribere, atque horum conspectu privare possetis: ut nihil auro et argento violari, nihil [24] numero et suffragiis declarari, nihil [25] vi ac manu perfringi posset, quod non vos oppressum atque ereptum teneretis: ut volitaretis interea per gentes, per regna omnia, cum imperio summo, cum judicio infinito, cum omni pecunia: ut veniretis in castra Cn. Pompeii, atque ipsa castra, si commodum vobis esset, venderetis: ut interea magistratus reliquos, legibus omnibus soluti, sine metu ju-
b. diciorum, sine periculo, petere possetis: ut nemo ad populum Romanum vos [26] adducere, nemo producere, non senatus cogere, non consul coërcere, non tribunus plebis retinere posset.

100 Hæc ego vos concupiisse pro vestra stultitia atque intemperantia non miror: sperasse, me consule, assequi posse, demiror. Nam cum omnium consulum gravis in republica custodienda cura ac diligentia debet esse, tum eorum maxime, qui non in cunabulis, sed in campo sunt consules facti. Nulli populo Romano pro me majores mei spoponderunt: mihi creditum est: a me petere, quod debeo, me ipsum appellare debetis. Quemadmodum, cum petebam, nulli me vobis auctores generis mei commendarunt; sic, si quid deliquero, nullæ sunt imagines, quæ me a vobis deprecentur.
37 Quare, modo ut vita suppetat; [27] quamquam ego sum is, qui eam possim ab istorum scelere insidiisque defendere; [28] polliceor hoc vobis, Quirites, bona fide: rempublicam

23 *victor exstitit*] Non placet, ut aliis, Grævio, sed, quid verbo *exstitit* substituat, non habet.

24 *numero et suffragiis decl.*] Si sana est lectio, *numerus* refertur ad sententias senatorias, judicum, quæ numerantur; sed et numerantur suffragia in comitiis. Itaque non pro certo dixerim, *numero* esse a Cicerone, de quo plerique dubitarunt. Ceterum potest obscurius dixisse, concinnitatis studio.

25 *vi ac manu*] Hoc est e Lauredani conjectura, quam recepit Gruterus, non item Grævius, qui tamen probat. Sane debet esse formula similis superioribus e duobus substantivis. In Mss. est *velata m.* et *vel lata m.*

26 *adducere, nemo producere*] *Adducere* pertinet ad judicium populi. *producere* int. in concionem a tribuno, et interrogare audiente populo &c. v. Clav. Deinde pro *possit* necessario scripsi *posset*, ut ante est *possetis*.

27 *quamquam ego sum is* &c.] Hoc est e conjectura. Locus in Mss. et edd. vett. est corruptissimus, nec sine libris melioribus satis cum fiducia corrigi potest. In hac lectione malim scribi, *q. non sum is*. Grævius malit *modo ego sim* &c.

28 *polliceor hoc vobis*] Hic mihi vi-

vigilanti homini, non timido; diligenti, non ignavo commisistis. Ego is consul, qui concionem metuam? qui tri- 101
bunos plebis perhorrescam? qui sæpe et sine causa tumultuer? qui timeam, ne mihi in carcere habitandum sit, si tribunus plebis duci jussisset? Ego nondum vestris armis armatus, insignibusque amplissimis ornatus, imperio, auctoritate, non horrui in hunc locum progredi, vobisque auctoribus improbitati hominis resistere: nunc verear, ne respublica, tantis munita præsidiis, ab istis vinci, aut opprimi possit? Si antea timuissem, hac concione, hoc populo, certe non vererer. Quis enim umquam tam secunda concione legem agrariam suasit, quam ego dissuasi? si hoc dissuadere est, ac non disturbare ac pervertere. Ex quo 102
intelligi, Quirites, potest, nihil esse tam populare, quam id, quod ego vobis in hunc annum consul popularis affero, pacem, tranquillitatem, otium. Quæ nobis designatis timebatis, ea ne accidere possent, consilio meo ac ratione pro- p. 87.
visa sunt. non modo vos eritis in otio, qui semper [29] esse vo- a.
lueritis, verum etiam istos, [30] quibus otiosi negotium facessimus, otiosissimos reddam. Etenim illis honores, potestates, divitiæ, ex tumultu atque ex dissensionibus civium comparari solent: vos, quorum gratia in suffragiis consistit, libertas in legibus, honos in judiciis et [31] æquitate magistratus, et res familiares in pace, omni ratione otium tenere debetis. [32] Nam, si ii, qui propter desidiam in otio vivunt, 103
tamen in sua turpi inertia capiunt voluptatem; sub ipso otio, quo vos fortunam regitis, si hunc statum, quem habetis, esse meliorem non ignoratis, non ut quæsitum, sed vita partum otium tenueritis. Quod ego et concordia, quam mihi constitui cum collega, invitissimis iis hominibus, quos in consulatu inimicos esse et animis, et corporis actibus, providi: omnibus prospexi sane, et revocavi. idem tribunis plebis denuntiavi, [33] ne quid turbulenti, me consule, conflarent. Summum et firmissimum est illud communibus

detur excidisse, quod pollicitus est. Sequentia ostendunt, quare debeant credere ejus promissis.

29 *esse volueratis*] Lauredanus e Ms. malebat *volueritis*, quod et in Mss. Pith. et Fr. fuit, recepitque Grævius. Perfectum sane requiritur: conjunctivum *eritis* postulat. Itaque et ipse sic edidi. Auribus Germanicis aptius foret *voluistis*.

30 *quibus otiosi negotium facessimus*] Sunt improbi, turbulenti, facinorosi, quibus negotium facessitur accusando, in judicium vocando ab otiosis, quietis amantibus. Ceterum lectio hæc est e correctione Sigonii. Grævius malit: *qui nobis negotium facessunt* &c. malim *qui otiosis n. f.* Nihil in tanta varietate et corruptione librorum certi est.

31 *æquitate magistratus*] Grævius bene malit *magistratuum*. Pro *honos* idem malit *salus*, quod est sane aptius. Denique malim *res familiaris*. Edd. pr. hic valde vitiosæ sunt.

32 *Nam, si ii* &c.] Hic totus locus, usque ad *conflarent*, est vitiosus, nec sine melioribus libris corrigi potest.

33 *quid turbulenti* &c.] Addendum *ne*, ut et Turnebus vidit.

fortunis præsidium, Quirites, ut, quales vos hodierno die maxima concione mihi pro salute vestra præbuistis, tales reliquis temporibus [34] reipublicæ præbeatis. pro certo polliceor hoc vobis, atque confirmo, me esse perfecturum, ut jam tandem illi, qui honori inviderunt meo, tamen vos universos in consule diligendo plurimum vidisse fateantur.

---

# M. TULLII CICERONIS
## DE
# LEGE AGRARIA
## CONTRA
# P. SERVILIUM RULLUM,
## TRIBUNUM PLEBIS, AD POPULUM.
### ORATIO SEPTIMADECIMA.

1 COMMODIUS fecissent tribuni plebis, Quirites, si, quæ
1 apud vos [1] de me detulerunt, ea coram potius, me præsente, dixissent, nam et æquitatem vestræ disceptationis, et consuetudinem superiorum, et jus suæ potestatis retinuissent. sed quoniam adhuc præsens certamen contentionemque fugerunt: nunc, si videtur eis, in meam concionem prodeant, et, quo provocati a me venire noluerunt, revocati saltem re-
2 vertantur. Video quosdam, Quirites, strepitu significare nescio quid, et non eosdem vultus, quos proxima mea concione præbuerunt, in hanc concionem mihi retulisse. Quare a vobis, qui nihil de me credidistis, ut eam voluntatem, quam semper habuistis erga me, retineatis, peto: a vobis autem, quos leviter immutatos esse sentio, parvam exigui temporis usuram bonæ de me opinionis postulo, ut eam, [2] si, quæ dixero, vobis probaro, perpetuo retineatis: sin aliter, hoc ipso in loco depositam atque abjectam relinquatis.
3 Completi sunt animi auresque vestræ, Quirites, me gratificantem [3] septem tyrannis, ceterisque Sullanarum assigna-

34 *reipublicæ præbeatis*] Sic pro *populo R.* recte rescribi voluit Lauredanus, recepere Aldus N. et Grævius. Scriptum fuit *R. P.* inde corruptela nata est. Edd. Mediol. Ald. Vict. &c. *populi Rom.* Sed nec id stare potest: dixisset *vestris*.

1 *de me deferunt*] Quia sequitur *dixissent*, esse debet *detulerunt*, quod et quidam ante Gruterum ediderunt, ut Bulierius 1562. Et respondet ei post *fugerunt*. Itaque non dubitavi recipere.

2 *si, quæ dixero, vobis probabo*] Cicero scripsit *probaro:* nam et sequitur, *retineatis*.

3 *septem tyrannis*] Septem Sullanos potentiores videntur nominatim jactasse, qui adhuc in vivis essent.

tionum possessoribus, agrariæ legi et commodis vestris ob-
sistere. Hæc si qui crediderunt, illud prius crediderint ne-
cesse est, hac lege agraria, quæ promulgata sit, adimi Sul-
lanos agros, vobisque dividi, aut denique minui privatorum
possessiones, ut in eas vos deducamini. Si ostendo, non p. 88.
modo non adimi cuiquam glebam de Sullanis agris, sed a.
etiam genus id agrorum certo capite legis impudentissime
confirmari atque sanciri: si doceo, agris his, qui a Sulla
sunt dati, sic diligenter Rullum sua lege consulere, ut facile
appareat, eam legem, non a vestrorum commodorum pa-
trono, sed a Valgii genero esse conscriptam; num quid est
causæ, Quirites, quin illa criminatione, qua in me absen-
tem usus est, non solum meam, sed etiam vestram diligen-
tiam prudentiamque despexerit?

Caput est legis XL, de quo ego consulto, Quirites, neque 2
apud vos ante feci mentionem, ne aut refricare obductam 4
jam reipublicæ cicatricem viderer, aut aliquid, alienissimo
tempore, novæ dissensionis commovere. Neque vero nunc
ideo disputabo, quod hunc statum reipublicæ non magno-
pere defendendum putem: præsertim, qui otii et concor-
diæ patronum me [4]in hunc annum reipublicæ professus
sim: sed ut doceam Rullum, posthac in his saltem tacere
rebus, in quibus de se et de suis factis taceri velit. Om- 5
nium legum iniquissimam dissimillimamque legis esse arbi-
tror eam, quam L. Flaccus, interrex, de Sulla tulit, UT
OMNIA, QUÆCUMQUE ILLE FECISSET, ESSENT RATA.
Nam cum ceteris in civitatibus, tyrannis institutis, leges
omnes exstinguantur atque tollantur, hic reipublicæ tyran-
num lege constituit. Est invidiosa lex, sicut dixi: verum-
tamen habet excusationem. non enim videtur hominis lex
esse, sed temporis. Quid, si est hæc multo impudentior? 6
Nam Valeria lege, Corneliisque legibus eripitur, cum datur;
conjungitur impudens gratificatio cum acerba injuria: sed
tamen habet in illis legibus spem nonnullam ille, cui adem-
tus est; aliquem scrupulum, cui datus est. Rulli cautio
est hæc, QUÆ POST C. MARIUM, CN. PAPIRIUM, CONSU-
LES. Quam procul a suspicione fugit, quod eos consules, b.
qui adversarii Sullæ maxime fuerunt, potissimum nomina-
vit? Si enim Sullam dictatorem nominasset; perspicuum
fore et invidiosum arbitratus est. Sed quem vestrûm tam
tardo ingenio fore putavit, cui post eos consules, Sullam di-
ctatorem fuisse, in mentem venire non posset? Quid ergo 7
ait Marianus tribunus plebis, qui nos Sullanos in invidiam
rapit? QUÆ POST MARIUM ET CARBONEM, CONSULES.

4 *in hunc annum reip. p. f.*] Gruterus malebat *publice:* sed id est non minus supervacuum quam *reip.* Puto esse a glossatore.

AGROS, ÆDIFICIA, LACUS, STAGNA, LOCA, POSSESSIONES,
(cælum et mare prætermisit, cetera complexus est,) PU-
BLICE DATA, ASSIGNATA, VENDITA, CONCESSA SUNT. A
quo, Rulle? Post Marium et Carbonem consules quis assi-
gnavit? quis dedit? quis concessit, præter Sullam? EA OM-
NIA EO JURE SINT. Quo jure? labefactat videlicet nescio
quid. nimium acer, nimium vehemens tribunus plebis Sul-
lana rescindit. UT QUÆ OPTIMO JURE PRIVATA SINT. Et-
8 iamne meliore, quam paterna et avita? meliore. At hoc
Valeria lex non dicit: Corneliæ leges non sanciunt: Sulla
ipse non postulat. Si isti agri partem aliquam juris, ali-
quam similitudinem propriæ possessionis, aliquam spem
diuturnitatis attingunt; [5] nemo est tam imprudens istorum,
quin agi secum præclare arbitretur. Tu vero, Rulle, quid
quæris? quod habent, ut habeant? quis vetat? ut priva-
tum? [6] At ita latum est, ut melior tui soceri fundus Irpinus
sit, sive ager Irpinus, (totum enim possidet) quam meus pa-
9 ternus avitusque fundus Arpinas. Id enim caves. Optimo
enim jure ea sunt profecto prædia, quæ optima conditione
sunt. Libera, meliore jure sunt, quam serva. capite hoc omnia,
p. 89. quæ serviebant, non servient. Soluta meliore in causa sunt,
a. quam obligata: eodem capite obligata omnia, si modo Sullana
sunt, [7] liberabuntur. Immunia commodiore conditione sint,
quam illa, quæ pensitant: ego Tusculanis pro aqua Crabra
vectigal pendam, quia a municipio fundum accepi: si a Sulla
3 mihi datus esset, Rulli lege non penderem. Video vos,
10 Quirites, sicuti res ipsa cogit, commoveri vel legis, vel ora-
tionis impudentia: legis, quæ jus melius Sullanis prædiis
constituat, quam paternis: orationis, quæ ejusmodi causa
insimulare quemquam audeat, rationes Sullæ nimium vehe-
menter defendere. At si illa solum sanciret, quæ a Sulla
essent data, tacerem: modo ipse se Sullanum esse confitere-
tur. sed non modo illis cavet, verum etiam aliud quoddam
genus donationis inducit; et is, qui a me Sullanas possessio-
nes defendi criminatur, non eas solum sancit, verum ipse
novas assignationes instituit, et repentinus Sulla nobis ex-
11 oritur. Nam attendite, quantas concessiones agrorum hic
noster objurgator uno verbo facere conetur. QUÆ DATA,

5 *nemo est tam imprudens*] Sic Mss. tres Græv. idque ipse recte recepit. *Impudens*, vulgatum hic locum non habet. Eninvero edd. pr. omnes R. B. Med. habent *imprudens*. (in ed. 1471. 1472. 1480. non est hæc oratio.) In ed. Aldi operarum errore irrepsit *impudens*, quod per negligentiam in Victor. aliasque venit.

6 *At ita latum est*] *At* est a Lauredano, quod est verbum huic formæ proprium. Edd. et scr. habent *sed*. Ego vero addiderim *id*. *At id ita latum est*.

7 *liberabuntur*] Hoc dedi pro vulgato *liberantur*, quod e compendio scripturæ natum est. Præcedit *servient*, sequitur, *pendam;* ergo et *liberabuntur* esse debet.

DONATA, CONCESSA, VENDITA. Patior. audio. quid deinde? POSSESSA. Hæc tribunus plebis promulgare ausus est, ut, [8] quod quisque post Marium et Carbonem consules possidet, id eo jure teneret, quo qui optimo privatum? etiamne si vi ejecit? etiamne si clam, si precario venit in possessionem? Ergo hac lege jus civile, causæ possessionum, prætorum interdicta tollentur. Non mediocris res, neque par- 12
vum sub hoc verbo furtum, Quirites, latet. Sunt enim multi agri lege Cornelia publicati, nec cuiquam assignati, neque venditi, qui a paucis hominibus impudentissime possidentur. his cavet, hos defendit, hos privatos facit: hos, inquam, agros, quos Sulla nemini dedit, Rullus non vobis assignare vult, sed eis condonare, qui possident. Causam b.
quæro, cur ea, quæ majores vobis in Italia, Sicilia, duabus Hispaniis, Macedonia, Asia quæsiverunt, venire patiamini, cum ea, quæ vestra sunt, condonari possessoribus eadem lege videatis. Jam, totam legem, intelligetis, cum ad pau- 13
corum dominationem scripta sit, tum ad Sullanæ assignationis rationes esse accommodatissimam. nam socer hujus, vir multum bonus est: neque ego nunc de illius bonitate, sed de generi impudentia disputo. Ille enim, quod habet, retinere vult, neque se Sullanum esse dissimulat. hic, ut 4
ipse habeat, quod non habet, quæ dubia sunt, per vos sancire vult: et, cum plus appetat, quam ipse Sulla, quibus ego rebus resisto, [9] Sullanas res defendere criminor. Habet 14
agros nonnullos, inquit, socer meus desertos atque longinquos: vendet eos mea lege, quanti volet. habet incertos, ac nullo jure possessos: confirmabuntur optimo jure. habet publicos: reddam privatos. denique eos fundos, quos in agro Casinati optimos et fructuosissimos continuavit, cum usque eo vicinos proscriberet, quoad [10] oculis conformando ex multis prædiis unam fundi regionem formamque perficeret: quos nunc cum aliquo metu tenet, sine ulla cura possidebit.

Et quoniam, qua de causa et quorum causa ille hoc 15

8 *quod quisque possidet*] An *possideret?* certe melius est. Et videtur dictum pro *occupare, suum facere.* Sequitur enim, *vi ejicere, venire in possessionem.* Itaque forte melius *possederit.*

9 *Sullanas res defendere criminor*] Sic edd. pr. Rom. Br. Mediol. Post quædam *criminatur.* Lauredanus probat *criminor*, passive acceptum, quod in Mss. reperit suis. Sane sic *criminari* interdum a veteribus dictum, docet Priscianus.

10 *oculis confirmando—perfecerit*] Primum bene Gruterus lectioni *continuando*, quæ tum edi solebat inde a Victorio, substituit veterem *confirmando.* Enimvero recte vidit Guilielmius, scribendum esse *conformando. Oculis confirmare* nihili est, nec ullum sensum commodum habet: sed oculis quam longissime prospicere posset, definiebat modum agrorum et formam. Itaque sic edidi. Sæpissime pro *conformare* librarii dedere *confirmare.* v. Clav. in *confirmatio*—Post legendum *perficeret.*

promulgavit, ostendi; doceat ipse, num ego quem possessorem defendam, cum agrariæ legi resisto. Silvam Scantiam vendis. [11] respublica possidet: defendo. Campanum agrum dividis: vos estis in possessione: non cedo. Deinde Italiæ, Siciliæ, ceterarumque provinciarum possessiones, venales ac proscriptas hac lege video: vestra sunt prædia,
p. 90. a. vestræ possessiones. resistam atque repugnabo; neque patiar, a quoquam populum Romanum de suis possessionibus, me consule, demoveri: præsertim cum vobis nihil quæra-
16 tur. Hoc enim vos [12] in errore versari diutius non oportet. Num quis vestrûm ad vim, ad facinus, ad cædem accommodatus est? nemo. Atqui ei generi hominum, mihi credite, Campanus ager, et præclara illa Capua servatur: exercitus contra vos, contra libertatem vestram, contra Cn. Pompeium constituitur: contra hanc urbem, Capua: contra vos, manus hominum audacissimorum: contra Cn. Pompeium, decem duces comparantur. Veniant coram, et, quoniam [13] me in vestram concionem, vobis flagitantibus, convocaverunt, disserant.

11 *resp. possidet*] Græv. *populus R.* bene. Sic in libris Lauredanus reperit, sic Græv. in Franc. Edd. pr. *R. P.*

12 *in errore versari*] *In* ab libris quibusdam scr. et edd. abest, quod secutus est Gruterus non bene. Rectius Grævius *in* restituit. Primus *in* addidit Aldus.

13 *me in vestram concionem—convocaverunt*] Male Gruterus corrigit *vocaverunt*, quod convocare de uno non dicatur. Sed referendum est ad eos, qui Ciceronem vocarant: omnes voluerunt, me in concionem venire: sic *conscribere epistolam* de communi epistola dicitur, et alia similia.

---

b.

# M. TULLII CICERONIS

PRO

# C. RABIRIO,

## PERDUELLIONIS REO,

AD

# QUIRITES.

## ORATIO OCTAVADECIMA.

### ARGUMENTUM.

*Cum C. Mario et L. Valerio COSS. seditiosus Trib. pl. Saturninus, permissa COSS. SCto republica, interfectus esset, sex et triginta annis post, Cicerone Consule C. Rabirius perduellionis reus factus est a T. Attio Labieno, qui hominem sacrosanctum Saturninum a Rabirio interfectum dicebat. Causa acta est primo ad Duumviros*

*ex antiquo more, sed sorte a prætore datos, non a populo, more et instituto Romano creatos. Ii erant Julius Cæsar et Lucius Cæsar. Julius Rabirium cupidissime condemnat. Hac acerbitate permotus Rabirius provocat ad populum. Itaque causa postea acta est ad populum in Campo Martio comitiatu maximo. Hic aut potius ante comitia in concione populi defendit Rabirium consul Cicero, sed in semihoræ curriculum coactus a Tribuno Labieno. Sed nihilominus a populo condemnatus esset, nisi Metellus Celer, augur et prætor, cum a multitudine se non audiri, et Rabirium cupide condemnari videret, vexillum de Janiculo detraxisset, ut jam nihil sciscere populo liceret. Comitiis ergo tunc solutis, abjecit Labienus actionem, et Rabirius ita est liberatus.*

ETSI, Quirites, non est meæ consuetudinis, initio dicendi 1
rationem reddere, qua de causa quemque defendam, pro- 1
pterea, quod cum omnibus civibus in eorum periculis semper satis justam mihi causam necessitudinis esse duxi; tamen in hac defensione capitis, famæ, fortunarumque omnium C. Rabirii, proponenda ratio videtur esse officii mei: propterea quod, quæ justissima mihi causa ad hunc defendendum esse visa est, eadem vobis ad absolvendum debet
videri. Nam me cum amicitiæ vetustas, tum dignitas ho- 2
minis, tum ratio humanitatis, tum meæ vitæ perpetua consuetudo, ad C. Rabirium defendendum est adhortata: tum vero, ut id studiosissime facerem, salus reipublicæ, consulare officium, consulatus denique ipse, mihi [1] una vobiscum cum salute reipublicæ commendatus, coëgit. Non enim C. Rabirium culpa delicti, [2] non invidia vitæ, non denique veteres, justæ, gravesque inimicitiæ civium, in discrimen capitis vocaverunt: sed ut illud summum auxilium majestatis atque imperii, quod nobis a majoribus est traditum, de republica tolleretur: ut nihil posthac auctoritas senatus,
nihil consulare imperium, nihil consensio bonorum contra p. 91.
pestem ac perniciem civitatis valeret, idcirco [3] [in his rebus a.
evertendis] unius hominis senectus, infirmitas solitudoque

1 *una vobiscum cum sal. reip.*] Nemo, quod sciam, hic hæsit. Me primum offendit sonus in *vobiscum cum s.* deinde locum consideranti visum est *cum salute reipubl.* non esse a Cicerone: nam ante jam *salus reip.* commemorata est, inter ea, quæ sibi commendata dicit, putavique esse notam glossatoris, quæ in textum venerit. Ferrem tamen, si esset, *mihi a vobis cum salute reip. commendatus*, vel, *m. a v. una c. s.*

2 *non invidia vitæ*] Sic habent edd. Rom. Br. Med. Junt. et hoc verum est: sic par est hoc membrum priori, *culpa delicti;* sic erat et in Ms. Franc. Aliæ edd. vett. *invidia vitæque:* ex quo Aldina fecit *invidia, vitæque turpitudo:* in quo vel ipsa disparitas membrorum rem suspectam facit.

3 *in his rebus evertendis*] Hæc verba me semper offenderunt, quæ non modo salvo sensu abesse possunt, sed etiam non consentiunt cum reliqua oratione. Quale enim est, *ut ista tollerentur, idcirco in iis evertendis Rabirius tentatur?* Est a glossa verbi *idcirco*. Interpunctio vitiosa corruptionem induxit, quod in edd. pr. post *vocaverunt*, et post *valeret* punctum est.

3 tentata est. Quamobrem, si est boni consulis, cum cuncta
auxilia reipublicæ labefactari convellique videat, ferre opem
patriæ, succurrere saluti fortunisque communibus, implo-
rare civium fidem, suam salutem posteriorem salute com-
muni ducere; est etiam bonorum et fortium civium, quales
vos omnibus reipublicæ temporibus exstitistis, intercludere
omnes seditionum vias, munire præsidia reipublicæ, sum-
mum in consulibus imperium, summum in senatu con-
silium, putare: ea qui secutus sit, laude potius et honore,
4 quam pœna et supplicio dignum judicare. Quamobrem
labor in hoc defendendo, præcipue meus est: studium vero
conservandi hominis, commune mihi vobiscum esse debe-
2 bit. Sic enim existimare debetis, Quirites, post hominum
memoriam rem nullam majorem, magis periculosam, magis
ab omnibus vobis providendam, neque a tribuno plebis sus-
ceptam, neque a consule defensam, neque ad populum Ro-
manum esse delatam. Agitur enim nihil aliud in hac causa,
Quirites, quam ut nullum sit posthac in republica publicum
consilium, nulla bonorum consensio contra improborum
furorem et audaciam: nullum extremis reipublicæ tempo-
5 ribus perfugium et præsidium salutis. Quæ cum ita sint,
primum, quod in tanta dimicatione capitis, famæ, fortuna-
rumque omnium fieri necesse est, ab Jove Optimo Ma-
ximo, ceterisque diis deabusque immortalibus, quorum ope
et auxilio multo magis hæc respublica, quam ratione ho-
minum et consilio gubernatur, pacem ac veniam peto: pre-
corque ab iis, ut hodiernum diem et ad hujus salutem con-
servandam, et ad rempublicam constituendam, illuxisse pa-
b. tiantur. Deinde vos, Quirites, quorum potestas proxime
ad deorum immortalium numen accedit, oro atque obsecro,
quoniam uno tempore vita C. Rabirii, hominis miserrimi
atque innocentissimi, [4]et salus reipublicæ, vestris manibus
suffragiisque permittitur, adhibeatis in hominis fortunis
misericordiam, in reipublicæ salute sapientiam, quam so-
letis.

6 Nunc, quoniam, T. Labiene, diligentiæ meæ temporis
angustiis obstitisti, meque ex comparato et constituto [5]spa-
tio defensionis, in semihoræ curriculum coëgisti, parebitur,
et, quod iniquissimum est, accusatoris conditioni, et, quod
miserrimum, inimici potestati. Quamquam in hac præ-
scriptione semihoræ patroni mihi partes reliquisti, consulis

4 *et salus reip.*] Copulam *et* hic aures meæ desideraverunt, ob superiora, *uno tempore*, post quam formulam copulæ etiam in primo membro ponuntur: essetque efficacius etiam loco, si esset *et vita et salus*. Tandem eam in altero membro reperi in ed. Junt. Itaque recepi.

5 *spatio—in—curriculum*] Eleganter *spatium* et *curriculum* distinguuntur, omninoque totus locus est valde concinnus.

ademisti: propterea, quod ad defendendum propemodum [6] satis erit hoc mihi temporis, ad conquerendum parum. nisi forte de locis religiosis ac de lucis, quos ab hoc viola- 7
tos esse dixisti, pluribus verbis tibi respondendum putas: quo in crimine nihil est umquam abs te dictum, nisi a C. Macro objectum esse crimen id C. Rabirio. In quo ego demiror, meminisse te, quid objecerit C. Rabirio Macer inimicus, oblitum esse, quid æqui et jurati judices judicarint. An de peculatu facto, an de tabulario incenso, [7] longa 3
oratio est exprimenda? quo in crimine propinquus C. Rabirii judicio clarissimo [8] C. Curtius, pro virtute sua, est honestissime liberatus: ipse vero Rabirius non modo in judicium horum criminum, sed ne in tenuissimam quidem suspicionem verbo est umquam vocatus. An de sororis filio diligentius respondendum est? quem ab hoc necatum esse dixisti, cum ad judicii moram [9] familiaris funeris excusatio quæreretur. [10] Quid enim est tam verisimile, quam cariorem huic sororis maritum, quam sororis filium fuisse? at- p. 92.
que ita cariorem, ut alter vita crudelissime privaretur, cum a.
alteri ad prolationem judicii biduum quæreretur? An de servis alienis contra legem Fabiam retentis, aut de civibus Romanis contra legem Porciam verberatis aut necatis plura dicenda sunt, cum tanto studio C. Rabirius totius Apuliæ, singulari voluntate [11] Campaniæ vicinitatis ornetur? cumque ad ejus propulsandum periculum non modo homines, sed prope regiones ipsæ [12] concurrerint, aliquanto etiam latius excitatæ, quam ipsius vicinitatis nomen ac termini po-

6 *satis erit hoc mihi temporis*] Grævius malebat *s. e. mihi hoc temporis:* mihi videtur *hoc* delendum esse: *temporis* pendet a *satis*, quis dicit *hoc temporis mihi satis est?* mox et *verum* melius abesset, quod in hac forma certe languet, et alibi non additur. Edd. W. 1480. hic non habent *verum*, sed post *conquerendum*, *vero:* quæ varietas docet, esse hoc verbum a glossatore. Itaque cum Lambino delevi.

7 *longa oratio est exprimenda*] Durius mihi hoc visum est et *expromenda* legendum, ante, quam a P. Manutio, Lambino et aliis post eum sic editum repereram: quod simile est ei, quod infra dicitur, *longam orationem comparare*. Sic *expromere* pro Dom. 23. est pro commemorare.

8 *C. Curtius*] Ex Or. pro Rab. Post. 2. 17. corrigunt quidam, ut Hotomannus, *C. Curius*. quod et edidit Lambinus: recte, ut opinor. vid. Hot. Obs. VI, 8. Fortasse et nomen hoc est loco alieno.

9 *familiaris funeris excusatio*] Nempe ex edicto prætoris, quod hanc excusationem dabat, ut est in Digest. I, 2. de in jus vocando.

10 *Quid est tam verisimile*] Si lectio sana est, intelligendum hoc est ironice: quod tamen huic formæ non satis aptum. Videtur excidisse *parum: Quid est tam parum verisimile?*

11 *Campaniæ vicinitatis*] Sic edd. omnes, quas vidi; idque defendebat Guilielmius. Tamen *Campanæ* legendum puto. Sallustius et alii similiter dixere, *Galliæ feminæ* &c. v. Cort. ad fr. Hist. p. 990. et Catil. 27. Sordes istæ sunt, alienissimæ a Ciceronis elegantia. Si tamen sic scripsit Cicero, *Campaniæ* est genitivus qui a *vicinitas* regitur.

12 *convenerint*] Grævius e Ms. Fr. dedit *concurrerint:* quod est sane efficacius, et rei aptius. nam est fere proprium in hac sententia verbum. Itaque eum imitatus sum.

stulabant? Nam quid ego ad id longam orationem compa-
rem, quod est [13] in eadem multæ irrogatione perscriptum,
9 hunc nec suæ, nec alienæ pudicitiæ pepercisse? Quin etiam
suspicor, eo mihi semihoram a Labieno præstitutam esse,
ut [14] ne plura de pudicitia dicerem. Ergo ad hæc crimina,
quæ patroni diligentiam desiderant, intelligis mihi semiho-
ram istam nimium longam fuisse.

Illam alteram partem de nece Saturnini, nimis exiguam
atque angustam esse voluisti: quæ non oratoris ingenium,
10 sed consulis auxilium implorat et flagitat. Nam de perdu-
ellionis judicio, quod a me sublatum esse criminari soles,
meum crimen est, non Rabirii. Quod utinam, Quirites, ego
id aut primus, aut solus ex hac republica sustulissem! uti-
nam quod ille crimen esse vult, proprium testimonium meæ
laudis esset! Quid enim optari potest, quod ego mallem,
quam me in consulatu meo carnificem de foro, crucem de
campo sustulisse? Sed ista laus primum est majorum no-
strorum, Quirites, qui, expulsis regibus, nullum in libero
populo vestigium crudelitatis regiæ retinuerunt: deinde
multorum virorum fortium, qui vestram libertatem non
acerbitate suppliciorum infestam, sed lenitate legum mu-
4 nitam esse voluerunt. Quamobrem uter nostrûm tandem,
11 Labiene, popularis est? tune, qui civibus Romanis in con-
b. cione ipsa carnificem, qui vincla adhiberi putas oportere:
qui in campo Martio, comitiis centuriatis, auspicato in loco,
crucem ad civium supplicium [15] defigi et constitui jubes; an
ego, qui funestari concionem contagione carnificis veto?
qui [16] expiandum forum populi Romani ab illis nefarii scele-
ris vestigiis esse dico? qui castam concionem, sanctum cam-
pum, inviolatum corpus omnium civium Romanorum, inte-
12 grum jus libertatis defendo servari oportere? Popularis vero
tribunus plebis, custos defensorque juris et libertatis. Por-

13 *in eadem m. i. perscriptum*] Nescio quomodo viris doctis, etiam Lambino, lectio altera librorum quorundam scr. et edd. vett. *præscriptum* tantopere placuerit, ut etiam in textum reciperent. mirifica est ratio Turnebi: quia crimina *ante* scribuntur in formula multæ irrogandæ, quam multa ipsa. Sicut dicitur aliquid in lege, in SCto, in tabulis &c. perscriptum, sic et in formula multæ irrogatæ.

14 *ne plura de pudicitia dicerem*] Nempe indicat, Labienum sibi de pudicitia non bene conscium fuisse, ac timuisse, ne inde aliquid in se turpitudinis, Cicerone hanc criminationem late tractante, redundaret.

15 *defigi et constitui*] Liber Pithœi vetus habebat *destitui*, quod recepit Grævius. Est sane id verbum exquisitum et bene latinum: sed quod id h. l. significare potest, id est jam in *defigi:* aliudque h. l. est *constitui.* Nempe crux defigendo constituitur supplicio, estque adeo plus in *constitui*, quam in *defigi* vel *destitui:* idque est verbum proprium in hac re.

16 *expiandum f. ab i. n. sc. vestigiis esse*] *Nefarium scelus* est in condemnatione civis Rom. ad supplicium crucis per carnificem. *Scelus* capio pro re fœda, ut in adjectivo *sceleratus* sæpe intelligitur, estque adeo ipse carnifex, cujus nullum vestigium relinqui vult in foro.

cia lex virgas ab omnium civium Romanorum corpore amovit: hic misericors flagella retulit. Porcia lex libertatem civium lictori eripuit: Labienus, homo popularis, carnifici tradidit. C. Gracchus legem tulit, ne de capite civium Romanorum [17] injussu vestro judicaretur: hic popularis a duumviris, injussu vestro, non judicari de cive Romano, sed indicta causa civem Romanum capitis condemnari coëgit. Tu mihi etiam legis Porciæ, tu C. Gracchi, [18] tu horum 13
libertatis, tu cujusquam denique hominis popularis mentionem facis, qui non modo suppliciis inusitatis, sed etiam verborum inaudita crudelitate, violare libertatem hujus populi, tentare mamsuetudinem, commutare disciplinam conatus es? Namque hæc tua, quæ te hominem clementem popularemque delectant, I LICTOR: COLLIGA MANUS: [19] non modo hujus libertatis mansuetudinisque non sunt, sed ne Romuli quidem, aut Numæ Pompilii: Tarquinii, superbissimi atque crudelissimi regis, ista sunt cruciatus carmina: quæ tu, homo lenis ac popularis, libentissime commemoras. CAPUT OBNUBITO, ARBORI INFELICI SUSPENDITO. Quæ verba, p. 93.
Quirites, jampridem in hac republica non solum tenebris a.
vestustatis, verum etiam luce libertatis [20] oppressa sunt. 5
An vero, si actio ista popularis esset, et, si ullam partem 14
æquitatis haberet aut juris, [21] C. Gracchus eam reliquisset? Scilicet tibi graviorem dolorem [22] patrui tui mors attulit, quam C. Graccho fratris: et tibi acerbior ejus patrui mors est, quem numquam vidisti, quam illi ejus fratris, quicum concordissime vixerat: et [23] similis viri tu ulcisceris patrui

17 *injussu vestro judicaretur*] Nempe, quia judices, duumviri, a populo creati, et vice populi judicabant: quod et e sequentibus patet.

18 *tu horum libertatis*] *Horum* pertinere debet ad populum et cives, quorum concio aderat, quosque adeo demonstrat: sed id non bene convenit loco: præcedit enim Gracchi popularis hominis mentio, et statim sequitur, *tu cujusquam hominis popularis mentionem facis*, ut media pariter ad homines populares pertinere videantur: sed id vulgata verba non sinunt.

19 *quæ non modo*] *Quæ* verum esse non potest, sed inculcatum est ab iis, qui seriem orationis non videbant; nempe repetitum ex antecedentibus, itemque mox ante *Tarquinii* particula *sed* insititia est, ut supra *verum:* tracta huc etiam e proximo ante. Et ea abest ab edd. Rom. Br. W. 1480. Med. Junt. Aldina prima habet. Delevi et hanc et *quæ*.

20 *oppressa sunt*] Verbum hoc *tenebris* modo aptum, quæ et *incumbere terris* &c. dicuntur: per συζυγίαν communicatur cum *luce*. *Lux* alias *revelare* et *retegere* dicitur, non *opprimere* aut *obruere*.

21 *C. Gr. eam reliquisset?*] Non usus esset adversus Nasicam, ulcisci cupiens fratrem ab eo interfectum?

22 *patrui tui—fratris*] Aut *tui* delendum, aut *fratris sui* scribendum. similis disparitas est mox, sed contra: *patrui—fratris sui*. Ubi pariter aut *patrui tui* scribendum, aut *sui* delendum. Rectius erit delere pronomina, quam addere. nam, ubi ex omissione pronominis nulla ambiguitas oritur, a Latinis omittitur. Et aliis quoque locis librarii germanizantes addidere.

23 *similis viri—atque*] Durius mihi hoc videtur. Forma quidem *similis*, *atque* etsi rarissima est, tamen non est contra latinitatis rationem. Supra Agr. I, 4. *simillime, atque in illa lege*. Sed non consentit *similis viri* cum *atque ille persequeretur*, quod

mortem, atque ille persequeretur fratris sui, si ista ratione agere voluisset: et par desiderium sui reliquit apud populum Romanum Labienus iste, [24] patruus vester, quisquis fuit, ac Ti. Gracchus reliquerat? An pietas tua major, quam Gracchi? an animus? an consilium? an opes? an auctoritas? an eloquentia? quæ, si in illo minima fuissent, ta-
15 men [25] præ tuis facultatibus maxima putarentur. Cum vero his rebus omnibus C. Gracchus omnes vicerit, quantum intervallum tandem inter te atque illum interjectum putas? Sed moreretur prius acerbissima morte millies Gracchus, quam in ejus concione carnifex consisteret: quem non modo foro, sed etiam cælo hoc ac spiritu censoriæ leges, atque urbis domicilio carere voluerunt. Hic se popularem dicere audet, me alienum a commodis vestris: cum iste omnes et suppliciorum et verborum acerbitates, non ex memoria vestra ac patrum vestrorum, sed ex annalium monumentis, atque ex regum commentariis conquisierit: ego omnibus meis opibus, omnibus consiliis, omnibus dictis atque factis repugnarim, et restiterim crudelitati? Nisi forte hanc conditionem vobis esse vultis, quam servi, si libertatis spem
16 propositam non haberent, ferre nullo modo possent. Misera est ignominia judiciorum publicorum, misera multatio bonorum, miserum exsilium: sed tamen in omni calamitate re-
b. tinetur aliquod vestigium libertatis. mors denique si proponitur, [26] in libertate morimur. carnifex vero, et obductio capitis, et nomen ipsum crucis, absit non modo a corpore civium Romanorum, sed etiam a cogitatione, oculis, auribus. harum enim omnium rerum, non solum [27] eventus atque perpessio, sed etiam conditio, exspectatio, mentio ipsa denique, indigna cive Romano atque homine libero est. An vero servos nostros horum suppliciorum omnium metu, dominorum benignitas una vindicta [28] liberabit; nos a verberibus, ab unco, a crucis denique terrore, neque res gestæ,
17 neque acta ætas, neque nostri honores vindicabunt? Quam-

ad rem, non ad personam pertinet. Vereor, ne hic vitium sit.

24 *patruus vester*] Hoc puto esse additamentum librarii, e glossa natum. nam supervacuum erat hic addere. et nihil additum est *Tib. Graccho*, quod ei respondeat, et concinnitas orationis desiderabat. Ceterum illud *quisquis fuit* additum est a Cicerone ad obscuritatem hominis notandam: Gracchi nomen clarum erat per se.

25 *præ tuis facultatibus*] *Facultatibus* quoque mihi semper suspectum fuit. *tua* opponuntur omnibus, quæ de Graccho dicta sunt: sed ea non omnia sunt ejusmodi, ut in ea facultatum nomen ac genus cadat.

26 *in l. moriamur*] Aut *morimur* scribendum, ut ante est *retinetur*, aut certe *moriemur*. Illud secutus sum.

27 *eventus—conditio*] v. Clav. in utroque verbo. De hoc et ad Flacc. 10.

28 *liberabit*] Edd. pr. *liberavit*: recte P. Manutius correxit *liberabit*: confusionem hanc libris vett. solennem alibi passim notavimus: et hic notamus ad firmandas tales correctiones, cum sine libris fiunt, ut ipsius Manutii correctio facta est.

obrem fateor, atque etiam, T. Labiene, profiteor, et præ me fero, te ex illa crudeli, importuna, non tribunicia actione, sed regia, meo consilio, virtute, auctoritate esse depulsum. Qua tu in actione quamquam omnia exempla majorum, omnes leges, omnem auctoritatem senatus, omnes religiones, atque auspiciorum publica jura neglexisti: tamen a me hæc, in hoc tam exiguo meo tempore, non audies. liberum tempus nobis dabitur ad istam disceptationem.

Nunc de Saturnini crimine, ac de [29] clarissimi patrui tui 18
morte dicemus. Arguis, occisum esse a C. Rabirio L. Sa- 6
turninum: et id C. Rabirius multorum testimoniis, Q. Hortensio copiosissime defendente, antea falsum esse docuit. Ego autem, si mihi esset integrum, susciperem hoc crimen, agnoscerem, confiterer. Utinam hanc mihi facultatem causa concederet, ut possem hoc prædicare, C. Rabirii manu, L. Saturninum, hostem populi Romani interfectum!---Nihil me [30] clamor iste commovet, sed consolatur, cum indicat esse quosdam cives imperitos, sed non multos. numquam, mihi credite, populus Romanus hic, qui silet, consulem p. 94, a.
me fecisset, si vestro clamore perturbatum iri arbitraretur. Quanto jam levior est acclamatio? quin continetis vocem, indicem stultitiæ vestræ, testem paucitatis.---Libenter, in- 19
quam, confiterer, si vere possem, aut etiam, si mihi esset integrum, C. Rabirii manu L. Saturninum esse occisum: et id facinus pulcherrimum esse arbitrarer. sed, quoniam id facere non possum, confitebor id, quod ad laudem minus valebit, ad crimen non minus. Confiteor, interficiendi Saturnini causa, C. Rabirium arma cepisse. Quid est, Labiene? quam a me graviorem confessionem, aut quod in hunc majus crimen exspectas? Nisi vero interesse aliquid putas inter eum, qui hominem occidit, et eum, qui cum telo occidendi hominis causa fuit. Si interfici Saturninum nefas fuit; arma sumta esse contra Saturninum, sine scelere non possunt, si arma jure sumta concedis; interfectum jure [31] concedas necesse est.

*Paucula quædam deesse videntur.*

Fit senatus consultum, ut C. Marius, L. Valerius, con- 7
sules, adhiberent tribunos plebis et prætores, quos eis vi- 20

29 *clarissimi patrui tui*] Suspectum fuit quibusdam: sed est per ironiam dictum.

30 *clamor iste* &c.] Nempe quidam ad hæc verba clamorem tollebant, offensi ista professione. Locus est plenus gravitatis Ciceronianæ.

31 *concedas necesse est—Fit SCtum*] Lacunam hic parvam factam editores fere indicant. In ed. Med. scriptum est. in *Ms. vetustissimo* esse *lacunam unius chartæ:* Sic et in Mss. Pall. duobus notatum reperit Gruterus.

deretur: operamque darent, ut imperium populi Romani, majestasque conservaretur. Adhibent omnes tribunos plebis præter Saturninum, prætores præter Glauciam: qui rempublicam salvam esse vellent, arma capere et se sequi jubent. Parent omnes. [32]ex ædificiis armamentariisque publicis arma populo Romano, C. Mario consule distri-
b. buente, dantur. Hic jam, ut omittam cetera, de te ipso, Labiene, quæro: cum Saturninus Capitolium teneret armatus, esset una C. Glaucia, C. Saufeius, etiam ille ex compedibus atque ergastulo Gracchus: addam (quoniam ita vis) eodem Q. Labienum, patruum tuum: in foro autem C. Marius, et L. Valerius Flaccus, consules, post cunctus senatus, atque ille senatus, quem etiam vos ipsi, qui hos patres conscriptos, qui nunc sunt, in invidiam vocatis, quo facilius de hoc senatu detrahere possitis, laudare consuevistis: cum equester ordo; at [33] quorum equitum, dii immortales! patrum nostrorum, atque ejus ætatis, quæ tum magnam partem reipublicæ atque omnem dignitatem judiciorum tenebat: cum omnes omnium ordinum homines, qui in salute reipublicæ salutem suam repositam esse arbitrabantur, arma
21 cepissent: quid tandem C. Rabirio faciendum fuit? De te ipso, inquam, Labiene, quæro: cum ad arma consules ex senatus consulto vocavissent: cum armatus M. Æmilius, princeps senatus, in comitio constitisset: qui, cum ingredi vix posset, non ad insequendum sibi tarditatem pedum, sed ad fugiendum impedimento fore putabat: cum denique Q. Scævola, confectus senectute, [34] præpeditus morbo, mancus, et membris omnibus captus ac debilis, hastili nixus, et animi vim, et infirmitatem corporis ostenderet: cum L. Metellus, Ser. Galba, C. Serranus, P. Rutilius, C. Fimbria, Q. Catulus, omnesque, qui tum erant, consulares, pro salute communi arma cepissent: cum omnes prætores, [35] cuncta

32 *ex ædificiis arm. publ.*] *Ædificiis* mihi semper suspectum fuit, nec credo esse a Cicerone: nimis generale est verbum pro h. l. et frigide redundat. Nonne et alia ex ædificiis petuntur? Primum conjeci *ædibus*, i. e. templis, quia exempla sunt ap. Livium armorum templis detractorum in necessitate et festinatione armandi homines. Venit et in mentem *officinis*, sc. armorum: quarum plures in urbe fuisse constat: idque magis placet. Edd. W. 1480. habent *æde sui aucus*, ex quo meliorem lectionem alii eruant.

33 *quorum equ. Romanorum*] *Romanorum* mihi spurium semper visum. non solet in tali contextu, cum *ordinis equestris* mentio præcessit, addi, unde sua sponte intelligitur, non vulgares equites intelligi. Quia ab edd. W. 1480. abest, delevi.

34 *præpeditus morbo*] Grævius prætulit lectionem Mss. P. Manutii et Franc. *perditus*, vulgatum levius quam pro re et ceteris verbis antecedentibus et sequentibus judicans. Quia verbum *præpeditus* aptum est morbo, per quem usus pedum liber ademtus erat, id tollere non sustinui, cum in eo omnes alii Mss. et editi libri consentiant. Etiam alibi in hoc verbo hæsere librarii.

35 *cuncta nobilitas ac juventus*] *Ju-*

nobilitas ac juventus accurreret, [36] Cn. et L. Domitii, L.
Crassus, Q. Mucius, C. Claudius, M. Drusus; cum omnes
Octavii, Metelli, Julii, Cassii, Catones, Pompeii; cum L.
Philippus, L. Scipio, cum M. Lepidus, cum D. Brutus,
cum hic ipse P. Servilius, quo tu imperatore, Labiene, me-
ruisti; cum hic Q. Catulus, admodum tum adolescens, cum p. 95.
hic C. Curio, cum denique omnes clarissimi viri cum con- a.
sulibus essent; quid tandem C. Rabirium facere convenit?
utrum inclusum atque abditum latere in occulto, atque igna-
viam suam tenebrarum ac parietum custodiis tegere; an in
Capitolium pergere, atque ibi se cum tuo patruo, et ceteris,
ad mortem, propter vitæ turpitudinem, confugientibus,
congregare? an cum Mario, Scauro, Catulo, Metello, Scæ-
vola, cum bonis denique omnibus coire, non modo salutis,
verum etiam periculi societatem? Tu denique, Labiene, 8
quid faceres tali in re ac tempore? cum ignaviæ ratio te in 22
fugam atque [37] in latebras impelleret; improbitas et furor
L. Saturnini in Capitolium arcesseret; consules ad patriæ
salutem ac libertatem vocarent; quam tandem auctoritatem,
quam vocem, cujus sectam sequi, cujus imperio parere po-
tissimum velles? Patruus, inquit, meus cum Saturnino fuit.
Quid? pater quicum? quid? propinqui vestri, equites Ro-
mani? quid? omnis præfectura, regio, vicinitas vestra? quid?
ager Picenus universus, utrum tribunicium furorem, an
consularem auctoritatem secutus est? Equidem hoc affirmo, 23
quod tu nunc de tuo patruo prædicas, neminem umquam
adhuc de sese esse confessum: nemo est, inquam, inventus
tam profligatus, tam perditus, tam ab omni non modo ho-
nestate, sed etiam simulatione honestatis relictus, qui se in
Capitolio fuisse cum Saturnino fateretur. At fuit vester
patruus. Fuerit: et fuerit nulla desperatione rerum suarum,
nullis domesticis vulneribus coactus: induxerit eum L. Sa-
turnini familiaritas, ut amicitiam patriæ præponeret. idcir-
cone oportuit C. Rabirium desciscere a republica? non
comparere in illa armata multitudine bonorum? consulum b.
voci atque imperio non obedire? Atqui videmus, [38] hæc in 24
rerum natura tria fuisse: ut aut cum Saturnino esset, aut

*ventus* pertinet ad eos nobiles, qui adhuc militarem ætatem habebant, et in equitibus numerabantur atque etiam militias equestres faciebant.

36 *C. et L. Domitius*] Recte judicavit Pighius legendum esse *Cn. et L. Domitii*, ut jam ediderat Aldus N. 1580. *Cn.* erat et in Ms. Fr. et est in ed W. in quibus tamen Domitiorum nomen excidit, estque sic *Cn. et L. Crassus*, quod secuta est ed. 1480. Id quomodo factum, facile intelligitur. Edidi itaque cum Grævio *Cn. et L. Domitii.*

37 *in latebras impelleret*] Malim *compelleret*, quod est proprium in hac forma verbum. nam *imp.* durius est.

38 *hæc tria in r. n. fuisse*] Exquisita forma loquendi. nostri dicunt, possibilia fuisse: *dass nur diese drey fälle möglich gewesen.*

cum bonis, aut lateret. Latere, mortis erat instar turpissimæ: cum Saturnino esse, furoris et sceleris: virtus, et honestas, et pudor cum consulibus esse cogebat. Hoc tu igitur in crimen vocas, quod cum iis fuerit C. Rabirius, quos amentissimus fuisset, si oppugnasset; turpissimus, si reliquisset?

9 At C. Decianus, de quo tu sæpe commemoras, quia, cum hominem omnibus insignem notis turpitudinis, P. Furium, accusaret summo studio bonorum omnium, queri est ausus in concione de morte Saturnini, condemnatus est: et Sex. Titius, quod habuit imaginem L. Saturnini domi suæ, condemnatus est. Statuerunt equites Romani illo judicio, improbum civem esse, et non retinendum in civitate, qui hominis, hostilem in modum seditiosi, imagine aut mortem ejus honestaret, aut desideria imperitorum misericordia commoveret, aut suam significaret imitandæ improbitatis volun-

25 tatem. Itaque mihi mirum videtur, unde hanc tu, Labiene, imaginem, quam habes, inveneris. nam Sex. Titio damnato, qui istam habere auderet, inventus est nemo. Quod tu si audisses, aut si per ætatem scire potuisses; numquam profecto istam imaginem, quæ domi posita, pestem atque exilium Sex. Titio attulisset, in Rostra atque in concionem attulisses, nec [39] tuas umquam rationes ad eos scopulos appulisses, ad quos Sex. Titii afflictam navem, et in quibus C. Deciani naufragium fortunarum videres. Sed in his rebus omnibus imprudentia laberis. causam enim suscepisti antiquiorem memoria tua: quæ causa ante mortua est, quam

p. 96. tu natus esses: qua in causa tute profecto fuisses, si per

a. 26 ætatem esse potuisses, eam causam in judicium vocas. An non intelligis, primum quos homines et quales viros mortuos summi sceleris arguas? deinde quot ex iis, qui vivunt, eodem crimine in summum capitis periculum arcessas? Nam si C. Rabirius fraudem capitalem admisit, quod arma contra L. Saturninum tulit; huic quidem afferet aliquam deprecationem periculi ætas illa, qua tum fuit: Q. vero Catulum, patrem hujus, in quo summa sapientia, eximia virtus, singularis humanitas fuit; M. Scaurum, illa gravitate, illo consilio, illa prudentia, duos Mucios, L. Crassum, M. Antonium, qui tum extra urbem cum præsidio fuit; quorum in hac civitate longe maxima consilia atque ingenia fuerunt; ceteros pari dignitate præditos, custodes gubernatoresque reipublicæ, quemadmodum mortuos defendemus?

39 *tuas rationes ad e. s. appulisses*] Ingeniose P. Pithœus conjiciebat *rates*, ut melius conveniret *navi Titii* et ceteris ex hoc genere tropis. Sed pluralis durus nimis est in oratione prosaica: et *nec tuas rationes* dixit pro *nec tu ad e. s. app.* quod est bene Latinum; ut similis esset forma orationis, *tuæ rationes, navis Titii*, sæpeque Cicero hac periphrasi utitur ad illam similitudinem membrorum efficiendam.

Quid de illis honestissimis viris atque optimis civibus, equi- 27
tibus Romanis, dicemus, qui tum una cum senatu salutem reipublicæ defenderunt? quid de tribunis ærariis, ceterorumque ordinum omnium hominibus, qui tum arma pro communi libertate ceperunt? Sed quid ego de iis omnibus, 10
qui consulari imperio paruerunt, loquor? de ipsorum consulum fama quid futurum est? L. Flaccum, hominem cum semper in republica, tum in magistratibus gerendis, [40] in sacerdotio cæremoniisque, quibus præerat, diligentissimum, nefarii sceleris ac parricidii mortuum condemnabimus? adjungemus [41] ad hanc labem ignominiamque mortis, etiam C. Marii nomen? C. Marium, quem vere patrem patriæ, parentem, inquam, vestræ libertatis, atque hujusce reipublicæ possumus dicere, sceleris ac parricidii nefarii mortuum condemnabimus? Etenim, si C. Rabirio, quod iit ad arma, 28
crucem T. Labienus in campo Martio defigendam putavit; quod tandem excogitabitur in eum supplicium, qui vocavit? Ac, si fides Saturnino data est, quod abs te sæ- b.
pissime dicitur; non eam C. Rabirius, sed C. Marius dedit; idemque violavit, si in fide non stetit. Quæ fides, Labiene, qui potuit sine senatusconsulto dari? Adeone hospes hujusce urbis, adeone ignarus es disciplinæ consuetudinisque nostræ, ut hæc nescias? ut peregrinari in aliena civitate, non in tua magistratum gerere videare? Quid jam 29
ista C. Mario, inquit, nocere possunt, [42] quoniam sensu et vita caret? Itane vero? tantis in laboribus C. Marius periculisque vixisset, si nihil longius, quam vitæ termini postulabant, spe atque animo de se, et gloria sua cogitasset? At credo, cum innumerabiles hostium copias in Italia fudisset, atque obsidione rempublicam liberasset, omnia sua secum una moritura arbitrabatur. Non est ita, Quirites: neque quisquam nostrûm in reipublicæ periculis cum laude ac virtute versatur, quin spe posteritatis fructuque ducatur. Itaque cum multis aliis de causis virorum bonorum mentes divinæ mihi atque æternæ videntur esse, tum maxime, quod optimi et sapientissimi cujusque animus ita præsentit in po-

40 *in sacerdotio* &c.] int. flaminio, aut pontificatu M.

41 *ad hanc legem ignom. mortis*] Sic est in ed. Gruteri: in eam venit ex ed. Lambiniana secunda majoris formæ, in qua textus vetus restitutus, correctionibus Lambini in marginem ejectis, quam videtur basin suæ fecisse Gruterus. In eam venit sine dubio errore operarum: nam edd. superiores omnes, etiam Lamb. prima, habent *labem*. Jac. Gronovius animadvertit Gruterianæ errorem, (non ille tamen discernens editionem illam sub nomine Lambini ab altera et vera,) et voluit corrigi, sed operæ non paruerunt. Grævius etiam nihil admonuit: sed ipse dedit *labem*, idque et nos restituimus. *Labes* illa et *ignominia mortis* est in eo, quod parricidio contaminati, ut parricidii rei, mortui essent. Ceterum lectio per se non est absurda; nam et post in eadem re dixit *conditionem mortis*. c. 11. pr.

42 *quoniam sensu* &c.] In hac forma interrogandi, ratio non solet per *quoniam* addi. Conjeci Ciceronem dedisse *qui jam* vel *quando jam*.

30 sterum, ut nihil, nisi sempiternum spectare videatur. Quapropter equidem et C. Marii, et ceterorum virorum sapientissimorum ac fortissimorum civium, mentes, quæ mihi videntur ex hominum vita [43] ad deorum religionem et sanctimoniam demigrasse, testor, me pro illorum fama, gloria, memoria, non secus, ac [44] pro patriis fanis atque delubris propugnandum putare: ac, si pro illorum laude mihi arma capienda essent, non minus strenue caperem, quam illi pro communi salute ceperunt. Etenim, Quirites, exiguum nobis vitæ curriculum natura circumscripsit, [45] immensum
11 gloriæ. Quare, si eos, qui jam de vita decesserunt, orna-
p. 97. bimus; justiorem nobis mortis conditionem relinquemus.
a. Sed, si illos, Labiene, quos jam videre non possumus, negligis; ne his quidem, quos vides, consuli putas oportere?
31 Neminem esse dico ex iis omnibus, qui illo die Romæ fuerint, quem tu diem in judicium vocas, pubesque tum fuerit, quin arma ceperit, quin consules secutus sit. omnes ii, quorum tu ex ætate conjecturam facere potes, quid tum fecerint, abs te rei capitis, C. Rabirii nomine, citantur. At occidit Saturninum Rabirius. Utinam fecisset! non supplicium deprecarer, sed præmium postularem. Etenim, si Scævæ, servo Q. Crotonis, qui occidit L. Saturninum, libertas data est; quod equiti Romano præmium dari par fuisset? et, si C. Marius, quod fistulas, quibus aqua suppeditabatur Jovis Optimi Maximi templis ac sedibus, præcidi imperarat, quod in clivo Capitolino improborum civium

*Desunt non pauca.*

43 *ad deorum rel. et sanctim.*] Est periphrasis Deorum apta ad h. l. Simplex erat *ab hominibus ad Deos demigrasse.* Quia dixerat *hominum vita*, etiam alterum simili modo exprimendum erat: adjunxitque attributum, vitæ Deorum consentiens, sententiæ. Frustra ergo Lambinus correxit *regionem.*

44 *pro patriis fanis atque delubris*] Hæsi in *fanis.* Patrii Dii et patria sæpe dici scio, non templa et ædes Deorum. Itaque *sacris* legendum conjeci.

45 *immensum gloriæ*] In hoc loco Ciceronianam concinnitatem desidero, h. e. verbum quod τῷ *circumscripsit* ita opponatur, ut *immensum* τῷ *angusto*, v. c. *aperuit, patefecit.*

# M. TULLII CICERONIS
# CATILINARIÆ
# QUATUOR.

## ARGUMENTUM.

*L. Sergius Catilina, patricii generis, cum post Præturam et Africam administratam repetundarum et inter sicarios, quamquam frustra, accusatus esset, bis Consulatum frustra petit. Idem etiam bis conjuravit contra rempublicam. Et prima quidem conjuratio, qua L. Torquatum et L. Cottam COSS. voluit interficere, casu diremta est: altera autem occultis consiliis agitata, in Consulatum Ciceronis erupit, cui ob hoc ipsum eo cupidius populus Romanus Consulatum mandavit, quod de ea rumor in vulgus exierat. Hic cum esset tota res ad Ciceronem a Q. Curio conjurato per Fulviam delata, et Catilinam nihilominus in senatu a. d. VIII. Id. Nov. vel ut aliis placet a. d. VI. Id. Nov. vidisset, ita indignitate rei commotus est Cicero, ut gravissime in ipsum oratione inveheretur, qua totam rem sibi cognitam esse ostenderet, eique ut urbe exiret, suaderet. Atque hæc est* prima in Senatu habita oratio. *Huic orationi iratissimus cum respondisset Catilina, minatus: se incendium suum patriæ ruina restincturum; e Senatu se proripuit, ac nocte proxima cum quibusdam consciis ex urbe abiit. Quo mane cognito, Cicero in concionem populi profectus, dum Senatus conveniret, habuit* secundam *Orationem, qua de abitu Catilinæ triumphat. Sed quoniam intelligebat, quantum invidiæ sibi conflasset partim ab his, qui nimis crudeliter ejectum a Cicerone Catilinam innocentem jactabant, partim vero ab iis, qui non dimittendum, sed puniendum fuisse putabant; hanc invidiam a se studet amoliri, cum conjurationem certo factam esse ostendendo, tum lenitatis suæ rationem afferendo. Demonstrat præterea, quantum periculi reipublicæ immineat cum a Catilina tum inprimis ab reliquis conjuratis, qui in urbe remanserant, quorum sex genera facit, et de singulis quid sentiat, dicit. Paullo post legatorum Allobrogum a conjuratis sollicitatorum indicio cum comprehensi essent Lentulus ejusque socii, et, cognita ab Senatu re, in custodiam traditi, Cicero invidia levatus,* iterum, *forte pridie Non. Dec. prodiit in concionem, et quæ a se deprehendendæ conjurationis causa, quæ ad pontem Mulvium, quæ in senatu acta, dicta, decreta sint, comprehensis conjuratis, demonstravit, et se populo commendavit, simulque ad supplicationem sibi togato primum reip. conservatæ causa decretam celebrandam cohortatus est. Proximo die, Nonis Decembribus, in Senatu de pœna conjuratorum agebatur. Hic cum duæ essent sententiæ, altera Silani, COS. designati, qui capitis pœnam decernebat, altera vero Jul. Cæsaris, qui mortis pœnam removebat, ceterorum suppliciorum acerbitates omnes, inprimis vincula sempiterna, decernebat; Cicero Senatum* quarta *oratione ad severitatem cohortatus*

*est, et Silani sententiam severiorem leniori Cæsaris præferendam esse docebat. Eum deinde consecutus Cato plane solvit Cæsaris sententiam. Est itaque in Silani et Catonis sententiam SCtum factum, atque in carcere supplicium de conjuratis sumtum. Quo facto, domum pergentem universus senatus et populus est prosecutus, eumque Conservatorem non modo et Liberatorem, sed primum etiam Patrem Patriæ appellavit, cum interea viæ, per quas ibat, lætis ubique ignibus collucerent. Hæc facta sunt Nonis Decembr. Atque hæ sunt illæ Nonæ, quarum commemoratione toties, neque immerito, Cicero gloriatur.*

---

# M. TULLII CICERONIS

IN

# L. CATILINAM

## PRIMA,

## HABITA IN SENATU.

### ORATIO NONADECIMA.

1 QUOUSQUE tandem abutere, Catilina, patientia nostra?
1 quamdiu etiam furor iste tuus nos eludet? quem ad finem sese [1] effrenata jactabit audacia? nihilne te nocturnum præsidium Palatii, nihil urbis vigiliæ, [2] nihil timor populi, nihil concursus bonorum omnium, nihil hic munitissimus [3] habendi senatus locus, nihil [4] horum ora vultusque moverunt? patere tua consilia non sentis? constrictam jam omnium horum conscientia teneri conjurationem tuam non vides? quid proxima, quid superiore nocte egeris, ubi fueris, quos convocaveris, quid consilii ceperis, quem nostrûm
2 ignorare arbitraris? O tempora! o mores! Senatus hæc intelligit, consul videt: hic tamen vivit. [5] Vivit? immo vero

1 *effrenata jact. aud.*] Arbitror addendum *tua*, quod absorpsit finalis præcedentis verbi. Sic ante *furor tuus*, infra c. 10. init. *tua ista cupiditas effrenata*. Et oratio, sensu meo, fit concinnior.

2 *nihil timor p. n. concursus*] *Timor populi* est suspicantis et timentis gravia mala, quem sermonibus præ se ferebat: *concursus* autem ita dicitur, ut *concursatio*, quæ est trepidantium et sollicitorum. v. Clav. Male libri quidam *consensus*, quod et Quintiliani libri IX, 3. habent, atque a nonnullis defenditur. Mss. optimi et edd. pr. *concursus* habent. Sæpe occurrit apud Ciceronem *consensus bonorum*, unde illa lectio nata videtur; sed ille hic est alienus.

3 *habendi senatus locus*] Durum est hoc auribus meis. Puto *habendi senatum locus*.

4 *horum ora vultusque*] sc. e quibus timor, angor animi et consternatio eminebat.

5 *Vivit? immo vero etiam in s.*] Delevit Grævius *vero*: et abest ab libris nonnullis, qui hic fluctuant: plures tamen in vulgato consentiunt: nisi quod quidam, ut W. *et* habent. At *immo vero* inservit etiam augendo, ut ad Att. XII, 42. *ferendus tibi in hoc error*.

etiam in senatum venit: fit publici consilii particeps: notat
et designat oculis ad cædem unumquemque nostrûm. Nos
autem, viri fortes, satisfacere reipublicæ videmur, si istius
furorem ac tela vitemus. Ad mortem te, Catilina, duci,
jussu consulis, jampridem oportebat: in te conferri pestem
istam, quam tu in nos omnes jamdiu machinaris. An vero 3
vir amplissimus, P. Scipio, pontifex maximus, Ti. Grac-
chum, mediocriter labefactantem statum reipublicæ, priva-
tus interfecit: Catilinam vero, orbem terræ cæde atque in-
cendiis vastare cupientem, nos consules perferemus? nam
illa nimis antiqua prætereo, quod [6] C. Servilius Ahala Sp.
Melium, novis rebus studentem, manu sua occidit. Fuit,
fuit ista quondam in hac republica virtus, ut viri fortes acri- p. 98.
oribus suppliciis civem perniciosum, quam acerbissimum a.
hostem coërcerent. [7] Habemus senatusconsultum in te,
Catilina, vehemens et grave: non deest reipublicæ consi-
lium, neque auctoritas hujus ordinis: nos, nos, dico aperte,
consules desumus. Decrevit quondam senatus, ut L. Opi- 2
mius consul videret, ne quid respublica detrimenti caperet. 4
nox nulla intercessit: interfectus est propter quasdam sedi-
tionum suspiciones C. Gracchus, clarissimo patre, avo, ma-
joribus: occisus est cum liberis M. Fulvius, consularis. Si-
mili senatusconsulto, C. Mario et L. Valerio, consulibus, per-
missa est respublica. [8] num unum diem postea L. Saturninum
tribunum plebis, et C. Servilium prætorem, mors ac rei-
publicæ pœna remorata est? At nos vicesimum jam diem
patimur hebescere aciem horum auctoritatis. Habemus enim
hujusmodi senatusconsultum, verumtamen inclusum in ta-
bulis, [9] tamquam gladium in vagina reconditum: quo ex
senatusconsulto confestim interfectum te esse, Catilina,
[10] convenit. Vivis: et vivis non ad deponendam, sed ad

*ferendus? immo vero etiam adjuvandus.*

6 *C. Servilius Ahala*] Sic dedi pro *Q.* v. Clav. in *C. Serv.*

7 *Habemus enim*] Delevi *enim*, quod à pluribus libris abest. Non multo post est *Habemus enim*, recte: unde *enim* huc migrasse videtur. Sic et Grævius edidit.

8 *num unum diem p. L. S.—prætorem, mors* &c.] Hic locus, ut vulgo legitur, sanus esse non potest per latinitatem. Nam latine non dicitur, *pœna remoratur* aut *moratur hominem*: sed vel, *dies moratur pœnam*, vel *pœna hominis moratur* &c. nec quisquam exemplis idoneis et analogia linguæ docebit, aliter esse. Ergo scribendum videtur *L. Saturnini tribuni pl. et C. Servilii pr.* Compendia scripturæ in his nominibus errorem pepererunt.

9 *tamquam gladium in v. rec.*] Sic edd. W. 1480. Ab aliis, ut edd. R. Br. &c. abest, ut et Mss. pluribus, *gladium*, unde et Gruterus omisit. Sed ratio latinitatis et concinnitatis non patitur abesse: aliter esset, si *inclusum* abesset: *veruntamen in tabulis tanquam in vagina reconditum:* quod sane est elegantius vulgato, quocunque modo legeris. Sed si manet *SCtum inclusum in tabb.* necessario sequi debet *tanquam gladium in vag. reconditum.*

10 *convenit*] In perfecto capiendum. forte fuit *conveniebat*, ut supra c. 1. *oportebat.* Sed ibi est *ad mortem duci*, hic *interfectum esse.* Frustra Muretus verbum ipsum, ut male latinum hoc sensu, reprehendébat.

confirmandam audaciam. Cupio, patres conscripti, me esse
clementem: cupio in tantis reipublicæ periculis [11] me non
dissolutum videri: sed jam me ipse inertiæ nequitiæque
5 condemno. Castra sunt in Italia contra rempublicam in
Etruriæ faucibus collocata: crescit in dies singulos hostium
numerus: eorum autem imperatorem castrorum, ducemque
hostium, intra mœnia, atque adeo in senatu [12] videmus,
intestinam aliquam quotidie perniciem reipublicæ molientem.
Si te jam, Catilina, comprehendi, si interfici jussero;
credo, erit verendum mihi, ne non hoc potius omnes boni
serius a me, quam quisquam crudelius factum esse dicat.
Verum ego hoc, quod jampridem factum esse oportuit,
certa de causa, nondum adducor, ut faciam. tum denique
[13] interficiam te, cum jam nemo tam improbus, tam perditus,
tam tui similis inveniri poterit, qui id non jure factum
6 esse fateatur. Quamdiu quisquam erit, qui te defendere
audeat, vives: et vives ita, ut nunc vivis, multis meis et
firmis præsidiis obsessus, ne commovere te contra rempublicam
possis. multorum te etiam oculi et aures non sentientem,
sicut adhuc fecerunt, speculabuntur atque custodient.

3 Etenim quid est, Catilina, quod jam amplius exspectes,
si neque nox tenebris obscurare cœtus nefarios, nec privata
domus parietibus continere [14] vocem conjurationis tuæ potest?
si illustrantur, si erumpunt omnia? Muta jam istam
mentem: mihi crede: obliviscere cædis, atque incendiorum.
teneris undique: luce sunt clariora nobis tua consilia omnia:
7 quæ etiam mecum licet recognoscas. Meministine, me ante
diem XII Kalendas Novembr. dicere in senatu, [15] certo
die fore in armis, qui dies futurus esset [16] ante diem VI Kal.
Novembris, C. Manlium, audaciæ satellitem atque admi-

11 *me non dissolutum videri*] *me* habent non solum libri scr. quos Grævius memorat, sed etiam edd. vett. W. Br. 1480. &c. Male post omissum est: nisi vero lectio vera est *dissoluius*. Statim post *me ipse* pro *me ipsum* recte e Ms. restituit Grævius, quod et sine libro ullo sic correxissem.

12 *videmus*] Alii libri ut edd. R. Br. *videtis*, quod Grævius secutus est: nihil interest. Mox idem e Ms. edidit *si te interf.* putatque ἐμφατικώτερον esse: quod mihi secus videtur. Sed in fine *dicat* recte pro *dicant*. Numerus solet proximum subjectum sequi.

13 *interficiam te*] In Mss. quibusdam repertum est *interficiere*, quod recepit Grævius, placebatque et Grutero et aliis. Mihi correctionem sapere videtur hominis, qui durius putaret vulgatum de Consule. Sed id efficacius est quam *interficiere*, et sic Latini dicebant in tali causa. Sic Lex Clodia de Cicerone exterminando, *quod cives Romanos indicta causa necasset*. Item Catil. II, 2, *Catilinam sustulissem* &c.

14 *vocem conj.*] Grævius e Mss. quatuor *voces*. Si conjuratio per prosopopœiam dicitur, *vocem* melius est.

15 *certo die f. i. a.*] Mss. et edd. vett. quædam *fore i. a. certo die*, quod secutus est Grævius. nihil interest.

16 *ante diem* VI *Kal. N.*] Grævius tacite dedit *in ante diem*, quod et libri quidam ante: *in ante diem* XII *Kal. N.* idque pro archaismo habet et probat utroque loco Gruterus. Occurrit et mox *in ante diem*: sed aliter atque hic, *cædem collatam esse in ante diem*: quod rectum est. Hic non placet, et *in* sine dubio e sequentibus huc tractum est.

nistrum tuæ? Num me fefellit, Catilina, non modo res tanta, tam atrox, tam incredibilis, verum, [17] id quod multo magis est admirandum, dies? Dixi ego idem in senatu, cædem te optimatum contulisse in ante diem v Kalendas Novembris, tum cum multi principes civitatis Roma non tam sui conservandi, quam tuorum consiliorum reprimendorum causa profugerunt. Num infitiari potes, te illo ipso die meis præsidiis, mea diligentia circumclusum, commovere te contra rempublicam non potuisse, cum tu, discessu ceterorum, nostra tamen, qui remansissemus, cæde contentum te esse
dicebas? Quid? cum tute Præneste Kalendis ipsis Novem- 8
bris occupaturum nocturno impetu esse confideres: sensistine, illam coloniam [18] meo jussu, præsidiis, custodiis, vigi-
liisque esse munitam? Nihil agis, nihil moliris, nihil cogi- p. 99.
tas, quod ego [19] non modo non audiam, sed etiam non vi- a.
deam, planeque sentiam. Recognosce tandem mecum [20] no- 4
ctem illam superiorem. jam intelliges multo me vigilare acrius ad salutem, quam te ad perniciem reipublicæ. Dico te priori nocte venisse inter falcarios (non agam obscure) in M. Leccæ domum: convenisse eodem complures ejusdem amentiæ scelerisque socios. Num negare audes? Quid
taces? convincam, si negas. video enim esse hic in senatu 9
quosdam, qui tecum una fuere. O dii immortales! ubinam gentium sumus? [21] in qua urbe vivimus? quam rempublicam habemus? Hic, hic sunt, in nostro numero, patres conscripti, in hoc orbis terræ sanctissimo gravissimoque consilio, qui de meo, nostrûmque omnium interitu, qui de hujus urbis, atque adeo orbis terrarum exitio cogitent. Hosce ego video consul, et de republica sententiam rogo: et, quos ferro trucidari oportebat, eos nondum voce vulnero. Fuisti igitur apud Leccam illa nocte, Catilina: distribuisti partes Italiæ: statuisti quo quemque proficisci placeret: delegisti, quos Romæ relinqueres, quos tecum educeres: descripsisti urbis partes ad incendia: confirmasti, te ipsum jam esse exi-

17 *id quod multo magis est admirandum*] Quare dicat id esse admirandum, nemo dicat, præsertim cum ipse de se loquatur Cicero. Sapit notam glossatoris. Scripsisse videtur *verum ipse dies*.

18 *meo jussu, meis præsidiis*] *Meis* mihi suspectum semper est, et e superioribus huc tractum videtur. Hæc præsidia, ut vigiliæ et custodiæ, erant Prænestinorum, sed jussu Ciceronis comparata. Non dubitavi, propter evidentiam, delere.

19 *non modo non audiam, s. e. non videam*] Sic e Mss. Cujacii edidit Gruterus: et sic conjecerat Lambinus. Edd. vett. et libri scr. habent neutro loco *non*. Grævius rursus ejecit. ait, *non modo* sæpe dici pro *non modo non*. recte, sed non in tali contextu. v. Clav. in *modo*. Saltem *non videam* deberet servari: et hoc fortasse verum est.

20 *noctem illam superiorem*] Hoc elegantius, quam vulgatum *illam superiorem noctem*. Sic Grævius dedit.

21 *in qua urbe vivimus? quam remp.*] Hic ordo est in ed. W. 1480. &c. Aliæ, R. Br. et posteriores invertunt. Illum ordinem bene restituit Grævius e Mss.

turum: dixisti paullulum tibi esse [22] etiam tum moræ, quod ego viverem. Reperti sunt duo equites Romani, qui te ista cura liberarent, et sese illa ipsa nocte paullo ante lucem
10 [23] me meo in lectulo interfecturos pollicerentur. Hæc ego omnia, vix dum etiam cœtu vestro dimisso, comperi: domum meam majoribus præsidiis munivi atque firmavi: exclusi eos, quos tu mane ad me salutatum miseras, cum illi ipsi venissent; quos ego jam multis ac summis viris ad me [24] id temporis venturos esse prædixeram.

5 Quæ cum ita sint, Catilina, perge quo cœpisti: egredere aliquando ex urbe: patent portæ: proficiscere. nimium diu te imperatorem illa tua Manliana castra desiderant. educ tecum etiam omnes tuos: si minus, quam plurimos. purga urbem. magno me metu liberabis, dummodo inter me atque te murus intersit. nobiscum versari jam diutius non potes: non
11 feram, non patiar, non sinam. Magna diis immortalibus habenda est [25] gratia, atque huic ipsi Jovi Statori, antiquissimo custodi hujus urbis, quod hanc tam tætram, tam horribilem, tamque infestam reipublicæ pestem toties jam effugimus. Non est sæpius in uno homine [26] salus summa periclitanda reipublicæ. Quamdiu mihi, consuli designato, Catilina, insidiatus es, non publico me præsidio, sed privata diligentia defendi. cum proximis comitiis consularibus me consulem in campo, et competitores tuos interficere voluisti, compressi [27] tuos nefarios conatus amicorum præsidio et copiis, nullo tumultu publice concitato: denique, quotiescumque me petisti, per me tibi obstiti: quamquam videbam, perniciem meam cum magna calamitate reipublicæ esse conjunctam. nunc jam aperte rempublicam universam petis.
12 Templa deorum immortalium, tecta urbis, vitam omnium civium, Italiam denique totam, ad exitium et vastitatem vocas.

Quare, quoniam id, [28] quod primum atque hujus im-

22 *etiam tum moræ*] Grævius e Mss. suis edidit *etiam nunc.* male. Sermo est enim de re præterita, in qua semper est *etiam tum.* v. c. de Or. II, 3. *cum etiam tum in lecto esset.* Verr. II, 39. *cum etiam tum de Sthenio integra—res esset*, ut ipse Grævius ibi habet. Catil. II, 2. *re etiam tum probat.* At in re præsenti est *etiam nunc.* Res est non obscura aut rara. adeo facile fallit amor librorum nostrorum.

23 *me meo in lectulo*] Sic melius Grævius tacite edidit, pro *me in meo l.* nam amant latini hanc formam. Infr. c. 7. *Si me meis civibus* &c.

24 *id temporis venturos*] Pro vulg. *venturos id t. e.* cum Grævio edidi. est enim numerosius et Ciceronis mori convenientius, quam vulgatum, in quo est prope hexameter.

25 *gratia*] Hoc verbum in duobus Mss. Grævii erat post *urbis:* atque ita ille edidit. non male.

26 *salus summa reip.*] Grævius invertit e libro Ms. *summa salus*, qui ordo est solennis. Sensum hujus formulæ videant studiosi, si nondum tenent, in Clave, in *summus.*

27 *tuos nefarios conatus*] Grævius *conatus tuos nef.* malim *nef. tuos conatus.* Adjectiva augentia præponuntur: ante: *tam infestam r. pestem.* mox cum *magna calamitate.* cf. c. 9. extr.

28 *quod primum, atque* &c.] Leviter

perii disciplinæque majorum proprium est, facere non-
dum audeo; faciam id, quod est ad severitatem lenius,
et ad communem salutem utilius. nam, si te interfici jus-
sero, [29] residebit in republica reliqua conjuratorum manus.
sin tu (quod te jamdudum hortor) exieris, exhaurietur ex
urbe tuorum comitum magna et perniciosa [30] sentina [rei-
publicæ]. Quid est, Catilina? num dubitas id, me impe- 13
rante, facere, quod jam [31] tua sponte faciebas? Exire ex p. 100.
urbe consul hostem jubet. interrogas me, [32] num in exsi- a.
lium? non jubeo: sed si me consulis, suadeo. Quid enim, 6
Catilina, est, quod te jam in hac urbe delectare possit? in
qua nemo est, extra istam conjurationem perditorum ho-
minum, qui te non metuat; nemo, [33] qui non oderit. Quæ
nota domesticæ turpitudinis non inusta vitæ tuæ est? quod
privatarum rerum dedecus [34] non hæret infamiæ? quæ libi-
do ab oculis, quod facinus a manibus umquam tuis, quod
flagitium a toto corpore abfuit? cui tu adolescentulo, quem
corruptelarum illecebris irretisses, non aut ad audaciam fer-
rum, aut ad libidinem facem prætulisti? Quid vero? nu- 14
per, cum morte superioris uxoris novis nuptiis [35] domum
vacuefecisses, nonne etiam alio incredibili scelere hoc sce-
lus cumulasti? quod ego prætermitto, et facile patior sileri,
ne in hac civitate tanti facinoris immanitas aut exstitisse,
aut non vindicata esse videatur. Prætermitto ruinas fortu-
narum tuarum, quas omnes impendere tibi [36] proximis Idi-
bus senties: ad illa venio, quæ non ad privatam ignomi-
niam [37] vitiorum tuorum, non ad [38] domesticam tuam diffi-
cultatem ac turpitudinem, sed [39] ad summam reipublicæ,

variant libri. Sed non est tanti. Sensus est: duo remedia adhiberi possunt, alterum vehemens, alterum lene: primum est, interficere perniciosum hominem, alterum ejicere ex urbe. Illud est imperii, i. e. potestatis consularis et disciplinæ majorum: hoc prudentiæ. Mox libri scripti fere *et ad com. s. u.* Vulgo *et* abest.

29 *residebit in r. reliqua c. m.*] *reliqua* mihi suspectum est. nam friget nimis. An *aliqua?*

30 *sentina reip.*] Mihi suspectum est *reipublicæ.* Sufficit *ex urbe. Urbs* respondet *navi:* ut ex navi, sic ex urbe exhauritur sentina. Sic *sentina urbis* Catil. II, 4. et ad Att. I, 19. dicitur. Quorsum igitur additur *reipublicæ?* Est haud dubie a glossatore.

31 *tua sponte faciebas*] i. facere volebas. v. cap. superiori.

32 *num in exsilium*] i. ut tibi redire non liceat, aut nunquam redeas.

33 *qui non oderit*] Grævius cum Vict. et Manut. addit *te*, et sic ed. W. Mihi languere videtur.

34 *non hæret infamiæ*] *Infamiæ* verum esse non potest, nec habet sensum commodum. Lambinus edidit, de conjectura, *in fama.* Gruterus malit *tuæ famæ*, quod et placet Grævio. Ego malim vel *famæ*, vel *famæ tuæ*, ut supra *vitæ tuæ:* nam et edd. W. 1480. habent *infamiæ tuæ.*

35 *domum vacuam fecisses*] Sic vulgati. Bene e libris scr. Grævius *vacuefecisses.*

36 *proximis Idibus*] v. Clav. in *Idus.*

37 *vitiorum tuorum*] *Tuorum* cum Grævio ex edd. vett. restitui.

38 *domesticam difficultatem*] sc. rei pecuniariæ. v. Clav.

39 *ad summam reip.*] Grævius e Ms. *summ. rempublicam:* non est necesse. v. Clav. in *summa.*

atque ad omnium nostrûm vitam salutemque pertinent. Po-
15 testne tibi [40] hujus vitæ lux, Catilina, aut hujus cæli spiritus esse jucundus, cum scias, horum esse neminem, qui nesciat, te pridie Kalendas Jan. Lepido et Tullo consulibus, stetisse in comitio cum telo? manum, consulum et principum civitatis interficiendorum causa, paravisse? sceleri ac furori tuo non mentem aliquam, aut timorem tuum, sed [41] fortunam reipublicæ obstitisse? Ac jam illa omitto. neque enim sunt aut obscura, [42] aut non multo post commissa.
6. Quoties tu me designatum, [43] quoties consulem interficere conatus es? quot ego tuas petitiones ita conjectas, ut vitari non posse viderentur, parva quadam declinatione, et, ut aiunt, corpore effugi. nihil agis, nihil assequeris, nihil moliris, quod mihi latere valeat in tempore: neque tamen
16 [44] conari ac velle desistis. Quoties jam tibi extorta est sica ista de manibus? quoties vero excidit casu aliquo et elapsa est? tamen ea carere diutius non potes: quæ quidem quibus abs te initiata sacris ac devota sit, nescio, quod
7 eam [45] necesse putas consulis in corpore defigere. Nunc vero, quæ tua est ista vita? sic enim jam tecum loquar, non ut odio permotus esse videar, quo debeo, sed ut misericordia, quæ tibi nulla debetur. Venisti paullo ante in senatum. quis te ex hac tanta frequentia, ex tot tuis amicis ac necessariis salutavit? Si hoc post hominum memoriam contigit nemini, vocis exspectas contumeliam, cum sis gravissimo judicio taciturnitatis oppressus? Quid, quod adventu tuo ista subsellia [46] vacuefacta sunt? quod omnes consulares, qui tibi persæpe ad cædem constituti fuerunt, simul atque assedisti, partem istam subselliorum nudam at-
17 que inanem reliquerunt? Quo tandem animo hoc tibi ferendum putas? Servi mehercle mei si me isto pacto metuerent, ut te metuunt omnes cives tui, domum meam relinquendam putarem: tu tibi urbem non arbitraris? et, si me meis civibus injuria suspectum tam graviter atque offensum

40 *hujus vitæ hæc lux*] Variant hic libri. Grævius delevit *hujus vitæ:* non bene. respondent sibi *hujus vitæ, hujus cæli:* adeoque salva concinnitate abesse non potest *hujus vitæ*. Ego *hæc* delevi, quod a nonnullis libris abest. nam et post est *spiritus*, non *hic spiritus*.

41 *fortunam reip.*] Grævius reposuit *Pop. Rom.* quod est usitatius. Sed et *fortuna urbis* ap. Liv. III, 7. Ceterum et alibi in hac forma *reip.* male irrepsit, ut Act. I. in Verr. c. 6.

42 *aut non multo postea commissa*] Recte e libris correxere viri docti *multa*. Sed *post* edidi, quod et ipsum libri quidam habent, ne eadem sæpius terminatio concurrat.

43 *quoties me consulem*] *me* a libris scr. melioribus abest. recte. Sicut *tu* non repetitur, sic nec *me* repeti debet. mox *non posse* dedi, quod et sine libris sic edi debebat.

44 *conari ac velle*] Grævius e suo libro *velle ac conari*. sed non semper ordo naturæ ab oratoribus servatur in talibus.

45 *necesse putas*] *Esse* Lamb. et Græv. e Ms. addunt, *n. p. esse*.

46 *vacua facta sunt*] E libris scr. cum Grævio edidi *vacuefacta*. Sic et edd. W. 1480.

viderem; carere me adspectu civium, quam infestis oculis omnium conspici mallem: tu, cum conscientia scelerum tuorum agnoscas odium omnium justum, et jam tibi diu debitum, dubitas, quorum mentes sensusque vulneras, eorum adspectum præsentiamque vitare? Si te parentes timerent atque odissent tui, neque eos ulla ratione placare posses; ut opinor, ab eorum oculis aliquo concederes: nunc p. 101.
te patria, quæ communis est omnium nostrûm parens, odit a.
ac metuit, et jamdiu de te nihil judicat, [47] nisi de parricidio suo cogitare. Hujus tu neque auctoritatem verebere, neque judicium sequere, neque vim pertimesces? quæ tecum, 18
Catilina, sic agit, et quodammodo tacita loquitur. Nullum aliquot jam annis facinus exstitit, nisi per te: nullum flagitium sine te: tibi uni multorum civium neces, tibi vexatio direptioque sociorum impunita fuit ac libera: tu non solum ad negligendas leges ac quæstiones, verum etiam ad evertendas perfringendasque valuisti. Superiora illa, quamquam ferenda non fuerunt, tamen, ut potui, tuli: nunc vero me totam esse in metu propter te unum: quidquid increpuerit, Catilinam timeri: nullum videri contra me consilium iniri posse, quod a tuo scelere abhorreat; non est ferendum. Quamobrem discede, atque hunc mihi timorem eripe: [48] si est verus, ne opprimar; sin falsus, ut tandem aliquando timere desinam. Hæc si tecum, ut dixi, patria loquatur, 8
nonne impetrare debeat, etiamsi vim adhibere non possit? 19
Quid? quod tu te ipse in custodiam dedisti? quid? quod, vitandæ suspicionis causa, apud M. Lepidum te habitare velle dixisti? a quo non receptus, etiam ad me venire ausus es: atque, ut domi meæ te asservarem, rogasti. cum a me quoque id responsum tulisses, me nullo modo posse iisdem parietibus tuto esse tecum, qui magno in periculo essem, quod iisdem mœnibus contineremur; ad Q. Metellum prætorem venisti. a quo repudiatus, ad sodalem tuum, virum optimum, M. Marcellum demigrasti: quem tu videlicet et ad custodiendum te diligentissimum, et ad suspicandum sagacissimum, et ad vindicandum fortissimum fore putasti. Sed quam longe videtur a carcere atque a vinculis abesse b.
debere, [49] qui se ipse jam dignum custodia judicaverit? Quæ cum ita sint, Catilina, dubitas, [50] si hic morari æquo 20

47 *nisi de parricidio s. c.*] An excidit *te* post *nisi?* Ante est *de te*, nunc *te de*.

48 *si verus*] Grævius e Mss. suis: *si est verus*. recte. Cogitavi, si *verum—sin falsum*. Sed durius in hoc contextu videtur.

49 *qui se ipsum—judicaverit*] Hic quoque corrigendum *se ipse*, ut supra.

50 *si hic morari æquo a. n. p.*] Nescio, cur in hoc verbo *morari* hæserint viri docti, atque *emori* prætulerint, ut et Grævius fecit. Non jam est sermo de morte, quæ æquo animo subeatur, sed de vita, quæ æquo animo, propter illa tam multa odiosa et molesta, agi non possit: et vitam urbanam suadet cum solitaria commu-

animo non potes, abire in aliquas terras, et vitam istam, multis suppliciis justis debitisque ereptam, fugæ solitudinique mandare?

Refer, inquis, ad senatum: id enim postulas, et, si hic ordo placere sibi decreverit, te ire in exsilium, [51] obtemperaturum te esse dicis. Non referam, id quod abhorret a meis moribus: et tamen faciam, ut intelligas, quid hi de te sentiant. Egredere ex urbe, Catilina: libera rempublicam metu: in exsilium, si hanc vocem exspectas, proficiscere. Quid est, Catilina? ecquid attendis, ecquid animadvertis horum silentium? patiuntur, tacent. quid exspectas auctoritatem loquentium, quorum voluntatem tacitorum perspi-
21 cis? At si hoc idem huic adolescenti optimo, P. Sextio, si fortissimo viro, M. Marcello dixissem; jam mihi consuli, hoc ipso in templo, jure optimo senatus vim et manus intulisset. de te autem, Catilina, cum quiescunt, probant: cum patiuntur, decernunt: cum tacent, clamant. Neque hi solum, quorum tibi auctoritas est videlicet cara, vita vilissima; sed etiam illi equites Romani, honestissimi atque optimi viri, ceterique fortissimi cives, qui circumstant senatum, quorum tu et frequentiam videre, et studia perspicere, et voces paullo ante exaudire potuisti. quorum ego vix abs te jamdiu manus ac tela contineo; eosdem facile adducam, ut te hæc, quæ jampridem vastare studes, relinquentem, usque ad portas prosequantur.

9 [52] Quamquam quid loquor? te ut ulla res frangat? tu ut
22 umquam te corrigas? tu ut ullam fugam meditere? tu ut ullum exsilium cogites? Utinam tibi istam mentem [53] dii
p. 102. immortales duint! tametsi video, si mea voce perterritus
a. [54] ire in exsilium animum induxeris, quanta tempestas invidiæ nobis, si minus in præsens tempus, recenti memoria scelerum tuorum, at in posteritatem impendeat. [55] Sed est mihi tanti; dummodo ista privata sit calamitas, et a reipublicæ periculis sejungatur. [56] Sed tu ut vitiis tuis commoveare, ut legum pœnas pertimescas, ut [57] temporibus

tare. Manifeste opponuntur *morari* et *abire*. *In aliquas terras* est *in alias quas*, ubi in solitudine vivere tranquille possit.

51 *obt. te esse*] Sensi requiri *te*, quod vulgatis abest. Reperi in edd. pr. Casu excidit e recentioribus.

52 *Quamquam quid loquar*] Ed. R. Br. *Q. quid est, quod loquar?* non male. Mox eædem *tu ut ullum exilium*, ut et Grævius recte edidit, pro *ut ullum tu exilium*.

53 *dii i. duint*] Edd. pr. *donarent*. Victorius dedit *darent*. male. tempus est vitiosum. Gruterus recte e Mss. Cujacii *duint*. usitato in tali formula archaismo, etiam apud Livium.

54 *ire in exilium animum i.*] An *in exsilium ire a. i.*

55 *S. est mihi tanti*] Grævius: *est tanti*. non male, et sæpe sic alibi. Sed ubi in pluribus libris *mihi* reperitur, non deleverim. Sic et Cat. II, 7. ubi nihil mutavit Grævius. Edd. R. Br. *non est mihi tanti*.

56 *Sed tu ut vitiis*] *Tu* casu excidit in edd. quibusdam, ut Grut. Primæ quidem habent.

57 *temp. reip. concedas*] Grævius e libris suis dedit *cedas*, et *concedas* sic

reipublicæ concedas, non est postulandum. [58]neque enim is es, Catilina, ut te aut pudor a turpitudine, aut metus a periculo, aut ratio a furore revocarit. Quamobrem, ut sæpe 23
jam dixi, proficiscere: ac, si mihi inimico, ut prædicas, tuo conflare vis invidiam; recta perge in exsilium: vix feram sermones hominum, si id feceris: vix molem istius invidiæ, si in exsilium ieris jussu consulis, sustinebo. sin autem servire meæ laudi et gloriæ mavis; egredere cum importuna sceleratorum manu: confer te ad Manlium: concita perditos cives: secerne te a bonis: infer patriæ bellum; exsulta impio latrocinio, ut a me non ejectus ad alienos, sed invitatus ad tuos isse videaris. Quamquam 24
quid ego te invitem, a quo jam sciam esse præmissos, qui tibi ad forum Aurelium præstolarentur armati? [59]sciam pactam et constitutam esse cum Manlio diem? a quo etiam aquilam illam argenteam, quam tibi ac tuis omnibus perniciosam esse confido et funestam futuram, cui domi tuæ sacrarium scelerum tuorum constitutum fuit, sciam esse præmissam? Tu ut illa diutius carere possis, quam venerari, ad cædem proficiscens, solebas? a cujus altaribus sæpe [60]istam impiam dexteram ad necem civium transtulisti? Ibis tan- 10
dem aliquando, quo te jampridem tua ista cupiditas effre- 25
nata ac furiosa rapiebat. neque enim tibi hæc res affert dolorem, sed quandam incredibilem voluptatem ad hanc te amentiam natura peperit, voluntas exercuit, fortuna serva- b.
vit. numquam tu non modo otium, sed ne bellum quidem, nisi nefarium concupisti. nactus es ex perditis, atque ab omni non modo fortuna, verum etiam spe derelictis, conflatam improborum manum. Hic tu qua lætitia perfruere? 26
quibus gaudiis exsultabis? quanta in voluptate bacchabere, cum in tanto numero tuorum neque audies virum bonum quemquam, neque videbis? At hujus vitæ studium meditati illi sunt, qui feruntur, labores tui: jacere humi non modo ad obsidendum stuprum, verum etiam ad facinus obeundum: vigilare non solum insidiantem somno maritorum, [61]verum etiam bonis occisorum. Habes, ubi ostentes illam præclaram tuam patientiam famis, frigoris, inopiæ rerum omnium; quibus te brevi tempore confectum esse senties. Tantum profeci tum, [62]cum te a consulatu repuli, 27

dici negat. at vid. Clav. in *concedere*. Itaque vulgatum servavi.

58 *neque e. is es, Catilina*] Elegans est lectio Mss. Cujac. *Neque enim Catilina sis, si te* &c.

59 *sciam*] Edd. vett. addunt *cum*.

60 *istam impiam dextram*] Sic recte Grævius pro *istam dextram impiam*. v. ad c. 5.

61 *verum e. bonis occisorum*] Grævius e Mss. edidit *otiosorum*, et sic est in ed. Aldi jun. Non bene. nam refertur ad superius, *ad facinus obeundum*. Quare otiosi hic commemorentur, non intelligo: sensus est, ut occidat, et occisos spoliet.

62 *cum te a cons. repuli*] Nempe, cum ipse consul perfecit, ut ejus in

ut exsul potius tentare, quam consul vexare rempublicam posses: atque ut id, quod esset a te scelerate susceptum, latrocinium potius, quam bellum nominaretur.

11 Nunc, ut a me, patres conscripti, quandam prope justam patriæ querimoniam detester ac deprecer; percipite, quæso, diligenter, quæ dicam, et ea penitus animis vestris mentibusque mandate. Etenim, si mecum patria, quæ mihi vita mea multo est carior; si cuncta Italia; si omnis respublica loquatur; M. Tulli, quid agis? tune eum, quem esse hostem comperisti, quem ducem belli futurum vides, quem exspectari imperatorem in castris hostium sentis, auctorem sceleris, principem conjurationis, evocatorem servorum et civium perditorum, exire patieris, ut abs te non emissus ex urbe, sed immissus in urbem esse videatur? nonne hunc in vincula duci, non ad mortem rapi, non summo supplicio
28 mactari imperabis? Quid tandem impedit te? mosne ma-
p. 103. jorum? at persæpe etiam privati in hac republica pernicio-
a. sos cives morte multarunt: an leges, quæ [63] de civium Romanorum supplicio rogatæ sunt? at numquam in hac urbe ii, qui a republica defecerunt, civium jura tenuerunt: an invidiam posteritatis times? præclaram vero populo Romano refers gratiam, qui te, hominem per te cognitum, nulla commendatione majorum, tam mature ad summum imperium per omnes honorum gradus extulit, si propter invidiam, aut alicujus periculi metum, salutem civium tuorum negli-
29 gis. Sed, si quis est invidiæ metus; num est vehementius severitatis ac fortitudinis invidia, quam inertiæ ac nequitiæ pertimescenda? An, cum bello vastabitur Italia, vexabuntur urbes, tecta ardebunt, tum te non existimas invidiæ in-
12 cendio conflagraturum? His ego sanctissimis reipublicæ vocibus, et eorum hominum, qui idem sentiunt, mentibus, pauca respondebo. Ego, si hoc optimum factu judicarem, patres conscripti, Catilinam morte multari; unius usuram horæ gladiatori isti ad vivendum non dedissem. Etenim, si [64] summi viri, et clarissimi cives, Saturnini, et Gracchorum, et Flacci, et superiorum complurium sanguine non modo se non contaminarunt, sed etiam honestarunt; [65] certe mihi

comitiis consularibus ratio non haberetur. Male quidam intelligunt de comitiis, quibus Cicero competitor eum vicit. Competitores non repellunt, sed populus et magistratus.

63 *de supplicio civium Rom.*] Male Grævius e libris scr. duobus recepit *civium reorum*, quod et edd. Rom. Br. habent. Quis sic loquitur? Est autem modus loquendi e legibus de jure Civium Rom. ut Porcia et aliis, in quibus aut simpliciter est *civis* nomen, aut cum adjuncto *Rom.* v. et infr. IV, 5. Amor librorum suorum decepit virum doctum, ut alios.

64 *summi viri et cl. cives*] Ed. W. *summi et clar. viri*. Grævianum *summi et cl. viri cives* non placet.

65 *certe mihi v. n. e.*] Sic Grævius bene pro *c. v. mihi n. e.* Sed mihi tamen verbum *mihi* suspectum est: nam et post est *mihi*, quo loco proprie stare

verendum non erat, ne quid, hoc [66] parricida civium inter-
fecto, invidiæ mihi in posteritatem redundaret. Quodsi ea
mihi maxime impenderet; tamen hoc animo semper fui, ut
invidiam virtute partam, gloriam, non invidiam putarem.
Quamquam nonnulli sunt in hoc ordine, qui aut ea, quæ 30
imminent, non videant: aut ea, quæ vident, dissimulent:
qui spem Catilinæ mollibus sententiis aluerunt, conjura-
tionemque nascentem non credendo corroboraverunt. quo-
rum auctoritatem secuti multi, non solum improbi, verum
etiam imperiti, si in hunc animadvertissem, crudeliter et re-
gie factum esse dicerent. Nunc intelligo, si iste, quo in- b.
tendit, in Manliana castra pervenerit, neminem tam stul-
tum fore, qui non videat conjurationem esse factam, nemi-
nem tam improbum, qui non fateatur. Hoc autem uno in-
terfecto, intelligo hanc reipublicæ pestem paullisper repri-
mi, non in perpetuum comprimi posse. Quodsi se ejecerit,
secumque suos eduxerit, et eodem ceteros undique collectos
[67] naufragos aggregaverit: exstinguetur atque delebitur non
modo hæc tam adulta reipublicæ pestis, verum etiam stirps
ac semen malorum omnium. Etenim jamdiu, patres con- 13
scripti, in his periculis conjurationis insidiisque versamur: 31
sed, nescio quo pacto, omnium scelerum ac veteris furoris
et audaciæ maturitas in nostri consulatus tempus erupit.
Quod si ex tanto latrocinio iste unus tolletur; videbimur
fortasse ad breve quoddam tempus cura et metu esse rele-
vati: periculum autem residebit, et erit inclusum penitus in
venis atque in visceribus reipublicæ. Ut sæpe homines
ægri morbo gravi cum æstu febrique jactantur, si aquam
gelidam biberint, primo relevari videntur; deinde multo
gravius vehementiusque afflictantur: sic hic morbus, qui
est in republica, relevatus istius pœna, vehementius [68] ci-
vibus reliquis ingravescet. Quare, patres conscripti, se- 32
cedant improbi, secernant se a bonis, unum in locum con-
gregentur, muro denique, id quod sæpe jam dixi, secernan-
tur a nobis, desinant insidiari domi suæ consuli, circum-
stare tribunal prætoris urbani, obsidere cum gladiis curiam,

debebat: *Si summi viri* &c. *certe verendum non erat, ne quid—invidiæ mihi i. p. redundaret.*

66 *parricida civium*] *Civium* glossam sapere videatur. at et *parricida liberûm* est ap. Liv. III, 50. vid. Clav.

67 *naufragos*] Unde repente hic *naufragi?* An a glossatore e II, 11? Ita videtur. Sermo est de sociis Catilinæ, extra urbem qui essent.

68 *vivis reliquis*] Sic edd. superiores: Græviu *reliquis vivis*. At unde hic *vivi*, et quare hi commemorantur diserte? Immo *reliquis civibus*, ut est in edd. R. Br. Med. et sic edidi: nisi vero utrumque est a glossa, ut mihi visum est de *vivis* ante, quam lectionem *civibus* reperissem. Similiter mox *civis* per glossam in textum venit: *sit denique inscriptum in fronte uniuscujusque civis:* quod nos cum Grævio delevimus, qui in pluribus scriptis non reperit, ut nos non reperimus in edd. R. W. 1480. Br. Med. Ald. Cratandr. Primus addidit P. Victorius. Habent etiam edd. vett. *in frontem.*

malleolos et faces ad inflammandam urbem comparare, sit denique inscriptum in fronte uniuscujusque, quid de republica sentiat. Polliceor hoc vobis, patres conscripti, tantam in nobis consulibus fore diligentiam, tantam in vobis au-
p. 104. ctoritatem, tantam in equitibus Romanis virtutem, tantam
a. in omnibus bonis consensionem, ut Catilinæ profectione omnia patefacta, illustrata, oppressa, vindicata esse videatis.
33 Hisce ominibus, Catilina, cum summa reipublicæ salute et cum tua peste ac pernicie, cumque eorum exitio, qui se tecum omni scelere parricidioque junxerunt, proficiscere ad impium bellum ac nefarium. Tum tu, Jupiter, qui iisdem, quibus hæc urbs, auspiciis a Romulo es constitutus; quem Statorem hujus urbis atque imperii vere nominamus: hunc et hujus socios a tuis aris ceterisque templis, a tectis urbis ac mœnibus, a vita fortunisque civium omnium arcebis: et omnes inimicos bonorum, hostes patriæ, latrones Italiæ, scelerum fœdere inter se ac nefaria societate conjunctos, æternis suppliciis vivos mortuosque mactabis.

---

b.

# M. TULLII CICERONIS
## IN
# L. CATILINAM
## SECUNDA,
## AD
# QUIRITES.
## ORATIO VICESIMA.

1
1 TANDEM aliquando, Quirites, L. Catilinam, furentem audacia, scelus anhelantem, pestem patriæ nefarie molientem, vobis atque huic urbi ferrum flammamque minitantem, ex urbe vel ejecimus, vel emisimus, [1] vel ipsum egredientem verbis prosecuti sumus. Abiit, excessit, evasit, erupit. nulla jam pernicies a monstro illo atque prodigio mœnibus ipsis intra mœnia comparabitur. Atque hunc quidem unum hujus belli domestici ducem sine controversia vicimus. non

1 *vel ipsum egredientem verbis pros. s.*] *Ipsum* est sua sponte. v. Clav. In *verbis* hæsere plures, feceruntque *urbe*, quod est in edd. R. Br. Med. Ald. Vict. &c. At edd. W. 1480. *verbis* habent, quod prima Hervagiana restituit: recte. *Prosequi verbis* dicitur ut *insequi verbis*, in partem h. l. deteriorem: intelliguntur mala omina, quæ in fine Or. I. dixit.

enim jam inter latera nostra sica illa versabitur: non in campo, non in foro, non in curia, non denique intra domesticos parietes pertimescemus. loco ille motus est, [2]cum est ex urbe depulsus. palam jam cum hoste, nullo impediente, bellum justum geremus. Sine dubio perdidimus hominem, magnificeque vicimus, cum illum ex occultis insidiis in
apertum latrocinium conjecimus. Quod vero non cruentum 2
mucronem, ut voluit, extulit, quod vivis nobis egressus est, quod ei ferrum de manibus extorsimus, quod incolumes cives, quod stantem urbem reliquit: quanto tandem illum mœrore afflictum esse et profligatum putatis? [3]Jacet ille nunc prostratus, Quirites, et se perculsum atque abjectum esse sentit, et retorquet oculos profecto sæpe ad hanc urbem; quam ex suis faucibus ereptam esse luget: quæ quidem lætari mihi videtur, quod tantam pestem evomuerit forasque projecerit.

At si quis est talis, quales esse omnes oportebat, qui in 2
hoc ipso, in quo exsultat et triumphat oratio mea, me vehe- 3
menter accuset, quod tam capitalem hostem non compre- p. 105.
henderim potius, quam emiserim: non est ista mea culpa, a.
Quirites, sed temporum. Interemtum esse L. Catilinam, et gravissimo supplicio affectum jampridem oportebat: idque a me et mos majorum, et hujus imperii severitas, et respublica postulabat. Sed quam multos fuisse putatis, qui, quæ ego deferrem, non crederent? quam multos, qui propter stultitiam non putarent? quam multos, [4]qui etiam defenderent? quam multos, qui propter improbitatem faverent? Ac si, sublato illo, depelli a vobis omne periculum [5]judicarem: jam pridem ego L. Catilinam non modo
invidiæ meæ, verum etiam vitæ periculo sustulissem. Sed 4
cum viderem, ne vobis quidem omnibus re etiam tum probata, si illum, ut erat meritus, morte multassem, fore, ut ejus socios invidia oppressus persequi non possem: rem huc deduxi, ut tum palam pugnare possetis, cum hostem aperte videretis. Quem quidem ego hostem, Quirites, quam vehementer foris esse timendum putem, licet hinc intelligatis, quod illud etiam moleste fero, quod ex urbe parum co-

2 *cum est ex urbe depulsus*] Græv. *ex urbe est depulsus.* v. ad Cat. III. init.

3 *Jacet ille nunc prostratus*] Ursinus et Grævius protulere lectionem Mss. quorundam *prostratusque est:* sed ista est forma quasi legitima, pro, prostratus est et jacet, ut rana *rupta jacuit corpore* ap. Phædrum, ut *victus jacet*, et similia.

4 *qui etiam defenderent*] i. *eum*, ut in sequente membro *ei.* Suspicatus sum aliquid excidisse, quale est in antecedente et sequente membro, *propter stultitiam*——*propter improbitatem:* nam solet Cicero similia membra facere: sed videtur consulto variasse, et tertium membrum simile fecisse primo, quartum tertio.

5 *si judicarem*] Refertur etiam ad tempus præsens; ut patet e verbo *jam pridem:* alias debuisset dicere *judicassem.*

mitatus exierit. Utinam ille omnes secum suas copias eduxisset! [6]Tongilium mihi eduxit; quem [7]amare in prætexta calumnia cœperat: Publicium et Munatium; quorum æs alienum contractum in popina [8]nullum reipublicæ motum afferre poterat: reliquit quos viros? quanto alieno ære?
3 quam valentes? [9]quam nobiles? Itaque ego illum exerci-
5 tum, [10]et Gallicanis legionibus, et hoc delectu, quem in agro Piceno et Gallico Q. Metellus habuit, et his copiis, quæ a nobis quotidie comparantur, magnopere contemno,
b. collectum ex senibus desperatis, ex agresti luxuria, ex rusticis decoctoribus, ex iis, qui vadimonia deserere, quam illum exercitum, maluerunt: quibus ego non modo si aciem exercitus nostri, verum etiam si edictum prætoris ostendero, concident. Hos, quos video volitare in foro, quos stare ad curiam, quos etiam in senatum venire: qui nitent unguentis, qui fulgent purpura, mallem secum suos milites eduxisset: qui si hic permanent, mementote, non tam exercitum illum esse nobis, quam hos, qui exercitum deseruerunt, pertimescendos. Atque hoc etiam sunt timendi magis, quod, quid cogitent, me scire sentiunt, neque tamen
6 permoventur. Video, cui Apulia sit attributa, qui habeat Etruriam, qui agrum Picenum, qui Gallicum, qui sibi has urbanas insidias cædis atque incendiorum depoposcerit. omnia superioris noctis consilia [11]ad me delata esse sentiunt: patefeci in senatu hesterno die: Catilina ipse pertimuit, profugit: hi quid exspectant? næ illi vehementer errant, si illam meam pristinam lenitatem perpetuam sperant futuram.

4 Quod exspectavi, jam sum assecutus, ut vos omnes factam esse aperte conjurationem contra rempublicam videretis. nisi vero si quis est, qui Catilinæ similes cum Catilina sentire non putet. Non est jam lenitati locus: severitatem res ipsa flagitat. unum etiam nunc concedam: exeant, proficiscantur, ne patiantur desiderio sui Catilinam miserum tabescere. demonstrabo iter: Aurelia via profectus est. si ac-

6 *Tongilium*] Vulgo *Tongillum*. Illud libri vett. habent, edd. W.

7 *amare in pr. calumnia cœp.*] Si *calumnia* verum est, significare nihil potest, quam *simulatione*, ut Ursinus interpretatus est. Sed nuspiam sic *calumniam* dictam reperi, aut quisquam ostendit. Et tamen vix videtur hoc verbum esse a librariis.

8 *nullum r. motum*] Sic ed. R. Br. Med. at W. 1480. *metum*. Illud verius; nam utrumque bonum sensum habet.

9 *quam nobiles*] In vulgatis additum est *vos videtis* quod ex ed. R. Br. Med. fluxit. At omittunt edd. W. 1480. recte. Delevit et Grævius. *reliquit* non fert hoc additamentum.

10 *et Gallicanis*] Hic locus in edd. pr. mire interpolatus est et vitiosus. Lectio nunc vulgata est a Mureto. Quidam correxere *præ Gall.* quod est facilius: alterum exquisitius.

11 *ad me delata esse sentiunt*] Sic edd. W. 1480. at R. Br. Med. ceteræ *perlata*. Illud melius esse facile quisque sentiet. Grævius etiam tacite edidit *sentiunt esse perlata*, quod est sane numerosius. Sed ante *patefeci* videtur excidisse *quæ*.

celerare volent, ad vesperam consequentur. O fortunatam 7
rempublicam, si quidem hanc sentinam hujus urbis ejecerit! Uno mehercule Catilina exhausto, relevata mihi et recreata respublica videtur. Quid enim mali aut sceleris fingi aut excogitari potest, quod non ille conceperit? quis tota Italia veneficus, quis gladiator, quis latro, quis sicarius, quis par- p. 106.
ricida, quis testamentorum subjector, quis circumscriptor, a.
quis ganeo, quis nepos, quis adulter, quæ mulier infamis, quis corruptor juventutis, quis corruptus, quis perditus inveniri potest, qui se cum Catilina non familiarissime vixisse fateatur? quæ cædes per hosce annos sine illo facta est? quod nefarium stuprum non per illum? Jam vero quæ tanta 8
in ullo umquam homine juventutis illecebra fuit, quanta in illo? qui alios ipse amabat turpissime, aliorum amori flagitiosissime serviebat, aliis fructum libidinum, aliis mortem parentum, non modo impellendo, verum etiam adjuvando, pollicebatur. Nunc vero quam subito, non solum ex urbe, verum etiam ex agris, ingentem numerum perditorum hominum collegerat? nemo, non modo Romæ, sed nec ullo in angulo totius Italiæ, oppressus ære alieno fuit, quem non ad hoc incredibile sceleris fœdus adsciverit. Atque ut ejus 5
diversa studia in dissimili ratione perspicere possitis; nemo 9
est in ludo gladiatorio paullo ad facinus audacior, qui se non intimum Catilinæ esse fateatur: nemo in scena levior et nequior, qui se non ejusdem prope sodalem fuisse commemoret. Atque idem tamen, stuprorum et scelerum exercitatione assuefactus, frigore, et fame, et siti, ac vigiliis perferendis, fortis ab istis prædicabatur, cum industriæ subsidia, atque instrumenta virtutis, in libidine audaciaque [12]consumerentur. Hunc vero si sui fuerint comites se- 10
cuti: si ex urbe exierint desperatorum hominum flagitiosi greges: o nos beatos, o rempublicam fortunatam, o præclaram laudem consulatus mei! Non enim jam sunt mediocres hominum libidines, non humanæ [13]ac tolerandæ audaciæ: nihil cogitant, nisi cædes, nisi incendia, nisi rapinas: patrimonia sua profuderunt: [14]fortunas suas abligurierunt: res eos jampridem, fides deficere nuper cœpit: eadem ta- b.

12 *consumerentur*] Fluxit hoc ex edd. R. Br. Med. At edd. W. 1480. rectius *consumeret*, quod et Grævius e Mss. suis recepit.

13 *ac tolerandæ audaciæ*] Hic ordo melior altero *audaciæ ac toler.* uterque in libris vett. reperitur. Male edd. R. Br. *intolerandæ:* quod tamen edd. Med. Cratandri, &c. secutæ sunt. Mox *cædem* edd. W. 1480. aliæ, etiam scr. libri, recepitque non bene Grævius, inter cetera pluralia. Semper alibi hic pluralis est. vid. III, 8.

14 *fortunas s. obligurierunt*] Ed. W. 1480. *obligaverunt:* quod huic loco non convenit. Sed credo scribendum esse *abligurierunt*, quod et edd. quædam posteriores et Aldi jun. qui primus recepit, habent. Sic et Muretus in Ms. vetere reperit. *Obligurio* nuspiam occurrit, quod sciam, et esset potius idem quod *ligurio*, quod est ab h. l. alienum.

men illa, quæ erat in abundantia, libido permanet. Quodsi in vino et alea comissationes solum et scorta quærerent: essent illi quidem desperandi, sed tamen essent ferendi. hoc vero quis ferre possit, inertes homines fortissimis viris insidiari, stultissimos prudentissimis, [15] ebriosos sobriis, dormientes vigilantibus? qui mihi accubantes in conviviis, complexi mulieres impudicas, vino languidi, [16] confecti cibo, sertis redimiti, unguentis obliti, debilitati stupris, eructant sermonibus suis cædem bonorum, atque urbis incendia.
11 Quibus ego confido impendere fatum aliquod: et pœnas jamdiu improbitati, nequitiæ, sceleri, libidini debitas, aut instare jam plane, aut certe jam appropinquare. Quos si meus consulatus, quoniam sanare non potest, sustulerit: non breve nescio quod tempus, sed multa sæcula propagarit reipublicæ. Nulla est enim natio, quam pertimescamus: nullus rex, qui bellum populo Romano facere possit. omnia sunt externa unius virtute terra marique pacata: domesticum bellum manet: intus insidiæ sunt: intus inclusum periculum est: intus est hostis. cum luxuria nobis, cum amentia, cum scelere certandum est. [17] Huic ego me bello, Quirites, profiteor ducem: [18] suscipio inimicitias hominum perditorum. quæ sanari poterunt, quacumque ratione sanabo: quæ resecanda erunt, non patiar ad perniciem civitatis [19] manere. Proinde aut exeant, aut quiescant: aut, si et in urbe, et in eadem mente permanent; ea, quæ merentur, exspectent.

6 At etiam sunt, Quirites, qui dicant, a me in exsilium
12 ejectum esse Catilinam. Quod ego si verbo assequi possem, istos ipsos ejicerem, qui hæc loquuntur. [20] Homo videli-
p. 107. a. cet timidus et permodestus vocem consulis ferre non po-

15 *ebriosos*] Sic inde ab edd. R. Br. vulgo editum est. At edd. W. 1480. habent *ebrios*, quod Aldus jun. repetiit: male probat et restituit Grævius. Sermo est de hominibus deditis ebrietati, qui sunt *ebriosi*. *Ebrii* non insidiantur, quamquam nec *dormientes*: sed hi sunt somno dediti, negligentes, incuriosi; quomodo *dormire* et *dormitare* dici, vel Lexica docent.

16 *confecti cibo*] Sic edd. pr. Lectio recentior *conferti c.* est a Mureto: quod est *pleni*, ut Tusc. III, 19. *liber confertus voluptatibus*. Sed illud melius.

17 *Huic me bello ducem prof. Q.*] Hic ordo est ex ed. Rom. at. W. 1480. melius: *H. me bello Quirites profiteor ducem*. Edd. R. et Br. etiam *o Quirites*. quod *o* exortum est ex ultima in *bello*, in vetere ordine. Imitata est ed. Med. ut cetera.

18 *suscipio inim.*] Scribendum esse puto *suscipiam*. id sensus postulat, et Futura sequentia.

19 *manare*] Sic edd. R. Br. Med. et inde ceteræ. At edd. W. 1480. *manere*, quod et Scholiastes vetus et Mss. Græviani habent. Id restitui. Nam *manare* dicitur quidem eleganter de vitio, quod manat ab uno membro animalis ad alia: sed non de membris ipsis. Et mihi, nondum inspectis libris, sic venit in mentem, ex latinitatis ratione legendum esse.

20 *Homo enim videlicet t.*] Putavi *enim* delendum esse. Quia sic in edd. W. 1480. reperi, delevi. Sunt hæc Ciceronis, non e persona adversariorum dicta.

tuit: simul atque ire in exsilium jussus est, [21] paruit, ivit. Hesterno die cum domi meæ pæne interfectus essem, senatum in ædem Jovis Statoris vocavi: rem omnem ad patres conscriptos detuli. Quo cum Catilina venisset: quis eum senator appellavit? quis salutavit? quis denique ita adspexit, ut perditum civem, ac non potius, ut importunissimum hostem? Quin etiam principes ejus ordinis partem illam subselliorum, ad quam ille accesserat, nudam atque inanem reliquerunt. Hic ego vehemens ille consul, qui verbo cives 13
in exilium ejicio, quæsivi a Catilina, an nocturno conventu apud M. Leccam fuisset, necne. Cum ille, homo audacissimus, conscientia convictus, primo reticuisset: patefeci cetera; quid ea nocte egisset, [22][ubi fuisset,] quid [23] in proximam constituisset, quemadmodum esset ei ratio totius belli descripta, edocui. Cum hæsitaret, cum teneretur; quæsivi, quid dubitaret eo proficisci, quo jampridem pararat: cum arma, cum secures, cum fasces, cum tubas, cum signa militaria, cum Aquilam illam argenteam, cui ille etiam sacrarium scelerum domi suæ fecerat, scirem esse præmissam. In exsilium ejiciebam, quem jam ingressum esse in bellum 14
videbam? Etenim, credo, Manlius iste, centurio, qui in agro Fesulano castra posuit, bellum populo Romano suo nomine indixit: et illa castra nunc non Catilinam ducem exspectant: et ille, ejectus in exsilium, [24] se Massiliam, ut aiunt, non in hæc castra conferet. O conditionem miseram, non, 7
modo administrandæ, verum etiam conservandæ reipublicæ! Nunc, si L. Catilina, consiliis, laboribus, periculis meis circumclusus ac debilitatus, subito pertimuerit, sententiam mutaverit, deseruerit suos, consilium belli faciundi abjecerit, ex hoc cursu sceleris et belli, iter ad fugam atque in exsilium converterit: non ille a me spoliatus armis auda- b.
ciæ, non obstupefactus ac perterritus mea diligentia, non de spe conatuque depulsus, sed indemnatus, innocens, in exsi-

21 *paruit, ivit*] Recepi cum Grævio lectionem Ms. Duisb. *ivit*, quia tamen sensum commodum habet, cum vulgatum *quievit* sit alienum, nec e libris antiquis, qui hic valde fluctuant, sed sine ullo sensu. Edd. pr. quidem habent vel *paruit: qui h. d.* ut W. 1480. &c. vel *paruit. Quod.* Videatur etiam aliquid excidisse. nam sequentia sunt abruptiora, ut Grævius bene sensit. *Sed res sic habet*, aut simile quid desiderari videtur. Nam incipit Cicero exponere, quid actum esset, sui defendendi caussa. Verum hujusmodi quid intelligi potest: et ab audientibus ex ipso pronunciandi modo intelligi poterat.

22 *ubi fuisset*] Hæc insititia sunt. Muretus in suis libris non reperit. Uncis inclusi.

23 *in proximam*] Sic edidi, sensu jubente et latinitate. Et sic est etiam in edd. W. 1480. et sic in Ms. repererat Muretus. Sic et edidit Grævius e Ms. Fr.

24 *se Massiliam, ut aiunt*] Nescio quomodo mihi hoc *ut aiunt* suspectum est. Non videtur satis consentire cum *credo:* et de illo sermone Catilinariorum post dicit. Atque etiam *ut aiunt*, non in hanc sententiam dicitur, sed ut dictitant, et similia. Valde vereor, ne sit a glossatoris nota, quam ex inferioribus duxerit.

lium ejectus a consule vi et minis, esse dicetur: et erunt,
qui illum, si hoc fecerit, non improbum, sed miserum; me
non diligentissimum consulem, sed crudelissimum tyrannum
15 existimari velint. Est mihi tanti, Quirites, hujus invidiæ
falsæ atque iniquæ tempestatem subire, dummodo a vobis
hujus horribilis belli ac nefarii periculum depellatur. Di-
catur sane ejectus esse a me, dummodo eat in exsilium. sed
mihi credite, non est iturus. Numquam ego a diis immor-
talibus optabo, Quirites, invidiæ meæ levandæ causa, ut L.
Catilinam ducere exercitum hostium, atque in armis voli-
tare audiatis: sed triduo tamen audietis: multoque magis
illud timeo, ne mihi sit invidiosum aliquando, quod illum
emiserim potius, quam quod ejecerim. sed cum sint homi-
nes, qui illum, cum profectus sit, ejectum esse dicant, iidem,
16 si interfectus esset, quid dicerent? Quamquam isti, qui Ca-
tilinam Massiliam ire dictitant, non tam hoc queruntur,
quam verentur. Nemo est istorum tam misericors, qui il-
lum non ad Manlium, quam ad Massilienses ire malit. Ille
autem, si mehercule hoc, quod agit, numquam ante cogitas-
set, tamen latrocinantem se interfici mallet, quam exsulem
vivere. nunc vero, cum ei nihil adhuc præter ipsius volun-
tatem cogitationemque acciderit, nisi quod vivis nobis Ro-
ma profectus est: optemus potius, ut eat in exsilium, quam
queramur.

8 Sed cur tamdiu de uno hoste loquimur: et de eo hoste,
17 qui jam fatetur se esse hostem: et quem, quia, quod sem-
p. 108. per volui, murus interest, non timeo: de his, qui dissimu-
a. lant, qui Romæ remanent, qui nobiscum sunt, nihil dici-
mus? quos quidem ego, [25] si ullo modo fieri possit, non tam
ulcisci studeo, quam sanare, et ipsos placare reipublicæ;
neque, id quare fieri non possit, si me audire volent, intel-
ligo. Exponam enim vobis, Quirites, ex quibus generibus
hominum istæ copiæ comparentur: deinde singulis [26] me-
dicinam consilii atque orationis meæ, si quam potero, af-
18 feram. [27] Unum genus est eorum, qui, magno in ære ali-
eno, majores etiam possessiones habent: quarum amore
adducti, [28] dissolvi nullo modo possunt. Horum hominum

25 *si ullo modo fieri possit*] Sic correxeram dudum latinitate ductus pro vulgato *posset*, cum sic reperi in edd. W. 1480.

26 *medicinam consilii atque orationis*] i. e. consilii oratione explicandi et ad animum admovendi. Eleganter. Non bene Grævius conjicit *rationis*, cui et sensum parum commodum tribuit.

27 *Unum genus est*] Sic edd. vett. Temere excidit *genus* in posterioribus, ut Gruteriana.

28 *dissolvi nullo modo possunt*] Interpretantur bene Muretus et Manutius, liberari, sc. ære alieno. Sed insolens genus loquendi non illustrant. Nam *æs* quidem ipsum dicitur dissolvi, non homo, qui est in ære alieno. Debitores dicuntur *dissolvere*, cum creditoribus solvunt pecuniam. v. Clav. Et suspicatus sum sæpe, sic corrigendum esse. At cum *dissolvi* dicitur *quis* simpliciter, id esse debet liberari ab

species est honestissima: sunt enim locupletes: voluntas vero et causa impudentissima. Tu agris, tu ædificiis, tu argento, tu familia, tu rebus omnibus ornatus et copiosus sis: et dubites de possessione detrahere, acquirere ad fidem? Quid enim exspectas? bellum? quid? ergo in vastatione omnium tuas possessiones sacrosanctas futuras putas? an tabulas novas? errant, qui istas a Catilina exspectant. [29] meo beneficio tabulæ novæ proferentur, verum auctionariæ. neque enim isti, qui possessiones habent, alia ratione ulla salvi esse possunt. quod si maturius facere voluissent, neque (id quod stultissimum est) certare cum usuris fructibus prædiorum; et locupletioribus his et melioribus civibus uteremur. Sed hosce homines minime puto pertimescendos, [30] quod aut deduci de sententia possunt; aut, si permanebunt, magis mihi videntur vota facturi contra rempublicam, quam arma laturi. Alterum genus est eorum, 9
qui quamquam premuntur ære alieno, [31] dominationem ta- 19
men exspectant: rerum potiri volunt: honores, quos quieta republica desperant, perturbata consequi se posse arbitrantur. Quibus hoc præcipiendum videtur, unum scilicet et idem, quod ceteris omnibus, ut desperent, [32] se id, quod conantur, consequi posse: primum omnium me ipsum vigi- b.
lare, adesse, providere reipublicæ. deinde magnos animos esse in bonis viris, magnam concordiam, [33] maximam multitudinem, magnas præterea copias militum; deos denique immortales huic invicto populo, clarissimo imperio, pulcherrimæ urbi, contra tantam vim sceleris, præsentes auxilium esse laturos. Quodsi jam sint id, quod cum summo furore cupiunt, adepti: num illi in cinere urbis, et sanguine civium, quæ mente conscelerata ac nefaria concupierunt, se consules ac dictatores, aut etiam reges sperant futuros? non vident id se cupere, quod si adepti fuerint, fugitivo alicui, aut gladiatori concedi sit necesse? Tertium genus est ætate 20

aliquo malo, ut opinor: etsi id ipsum quoque insolens est. Nec *adducti* et *dissolvi* consentiunt. An *adstricti?* v. Parad. I, 2.

29 *meo beneficio tabulæ novæ prof. v. auctionariæ*] Nunquam hic concoquere potui tabulas novas: nam auctionariæ tabulæ nullo modo ac sensu *novæ* dici possunt, ut opinor. Est dictum παρὰ προσδοκίαν. Auditor exspectat *tabulas novas;* sed lepide decipitur, cum pro *novas* audit, *verum auctionarias.* Itaque *novas* delendum puto, quod per glossam additum est. Edd. pr. etiam habent *proferuntur.*

30 *quod aut d.*] Hoc ex ed. R. Br. fluxit. Ed. W. habet *qui,* quod et Grævius e Ms. recepit: nihil interest.

31 *dominationem exspectant*] Frustra quidam corrigunt *expetunt.* Infra est: *se consules, dictatores aut etiam reges sperant futuros.*

32 *se id, quod conantur, cons. p.*] In ed. W. 1480. *se* est ante *consequi,* quod est lenius. Deinde pro *conantur* est legendum, *conentur.*

33 *maximam multitudinem*] Hoc non ita referri potest ad verba *in bonis viris,* ut *animos* et *concordiam.* Itaque intelligendum *eorum:* sicut post est *copias militum:* sed est durius. Fortasse aliquid excidit.

jam affectum, sed tamen exercitatione robustum: quo ex genere est ipse Manlius, cui nunc Catilina succedit. Hi sunt homines ex iis coloniis, [34]quas [Fesulis] Sulla constituit: quas ego universas civium esse optimorum, et fortissimorum virorum sentio: sed tamen hi sunt coloni, [35]qui se in insperatis repentinisque pecuniis sumtuosius insolentiusque jactarunt. hi dum ædificant, tamquam beati: dum prædiis, lecticis, familiis magnis, conviviis apparatis delectantur, in tantum æs alienum inciderunt, ut, si salvi esse velint, Sulla sit iis ab inferis excitandus. qui etiam nonnullos agrestes, homines tenues atque egentes, in eandem illam spem rapinarum veterum impulerunt. Quos ego utrosque, Quirites, in eodem genere prædatorum direptorumque pono. Sed eos hoc moneo: desinant furere ac proscriptiones et dictaturas cogitare. Tantus enim illorum temporum dolor inustus est civitati, ut jam ista non modo homines, sed ne pecudes qui-
10 dem mihi passuræ esse videantur. Quartum genus est sane
21 varium, et mistum, et turbulentum: qui jampridem pre-
p. 109. muntur; qui numquam emergent: qui partim inertia, par-
a. tim [36]male gerendo negotio, partim etiam sumtibus, in vetere ære alieno vacillant: qui vadimoniis, judiciis, proscriptionibus bonorum defatigati, permulti et ex urbe et ex agris se in illa castra conferre dicuntur. Hosce ego non tam milites acres, quam infitiatores lentos esse arbitror. qui homines primum si stare non possunt, corruant: sed ita, ut non modo civitas, sed ne vicini quidem proximi sentiant. Nam illud non intelligo, quamobrem, si vivere honeste non possunt, perire turpiter velint: aut cur minore dolore perituros se cum multis, quam si soli pereant, arbitrentur.
22 Quintum genus est parricidarum, sicariorum, denique omnium facinorosorum: quos ego a Catilina non revoco. nam neque divelli ab eo possunt: et pereant sane in latrocinio, quoniam sunt ita multi, ut eos capere carcer non possit. Postremum autem genus est, non solum numero, verum etiam genere ipso atque vita: quod proprium est Catilinæ,

34 *quas Fesulis S. c.*] Brutus delet *Fesulis.* recte, ut opinor. nam Fesulis una colonia fuit. Additum est temere ex Or. III, 6. ubi vid.

35 *qui se in insperatis—jactarunt*] Addidi *in*, sine libris, latinitate jubente. Sic Rosc. A. 9. *in* bonis S. Roscii *se jactantem*. Aliud est *se jactare bonis*, si tamen bene dicitur; nam nullum exemplum notavi: aliud *in bonis*. Illud est gloriari, hoc abuti ad luxuriam, magnificentiam, quod hic locus desiderat. Arbitror me addere debuisse *in*, quod sequentis verbi prima syllaba abstulit, ut sæpe factum est.

36 *male gerendo negotio*] int. re familiari, sive in re rustica, sive in mercibus, sive sub usuris &c. collocata pecunia. In omnibus dicitur sæpe *male gerere rem*, interdum etiam ut h. l. *male gerere negotium*, cum non bene procedit res, non modo lucri nil fit, sed etiam damna gravia accipiuntur. Non bene Grævio placebat *negotia*, quod in Cod. quodam suo repererat. vide dicta ad Or. III. c. 8. *placandos deos.*

de ejus delectu, immo vero de complexu ejus ac sinu: quos pexo capillo, nitidos, aut imberbes, [37] aut bene barbatos videtis: manicatis et talaribus tunicis; velis amictos, non togis: quorum omnis industria vitæ, et vigilandi labor in antelucanis cenis expromitur. In his gregibus omnes alea- 23
tores, omnes adulteri, omnes impuri impudicique versantur. hi pueri tam lepidi ac delicati, non solum amare et amari, neque cantare et saltare, sed etiam sicas vibrare, et spargere venena didicerunt: qui nisi exeunt, nisi pereunt, b.
etiamsi Catilina perierit, scitote hoc in republica seminarium Catilinarium futurum. Verumtamen quid sibi isti miseri volunt? num suas secum mulierculas sunt in castra ducturi? quemadmodum autem illis carere poterunt, his præsertim jam noctibus? quo autem pacto illi Apenninum, atque illas pruinas ac nives perferent? nisi idcirco se facilius hiemem toleraturos putant, quod nudi in conviviis saltare didicerunt.

O bellum magnopere pertimescendum, cum hanc sit 11
habiturus Catilina [38] scortorum cohortem prætoriam. In- 24
struite nunc, Quirites, contra has tam præclaras Catilinæ copias vestra præsidia vestrosque exercitus: et primum gladiatori illi confecto et saucio, consules imperatoresque vestros opponite: deinde contra illam naufragorum ejectam ac debilitatam manum, florem totius Italiæ ac robur educite. Jam vero [39] urbes coloniarum ac municipiorum respondebunt Catilinæ tumulis silvestribus. Neque vero ceteras copias, ornamenta, præsidia vestra, cum illius latronis inopia atque egestate conferre debeo. Sed, si, omissis 25
his rebus omnibus, quibus nos suppeditamus, eget ille, senatu, equitibus Romanis, populo, urbe, ærario, vectigalibus, cuncta Italia, provinciis omnibus, exteris nationibus, [40] si, his rebus omissis, ipsas causas, quæ inter se confligunt, contendere velimus: ex eo ipso, quam valde illi jaceant, intelligere possumus. Ex hac enim parte pudor pugnat, illinc petulantia: hinc pudicitia, illinc stuprum: hinc fides, illinc fraudatio: hinc pietas, illinc scelus: [41] hinc

37 *aut bene barbatos*] De juvenibus dicitur adultioribus, qui majorem lanuginem habent, necdum barbam posuerunt, quibus opponuntur minus adulti, qui adhuc brevem lanuginem habent, quos ad Attic. I, 14. *barbatulos* vocat, hic *imberbes*. Male *pæne barbatos* Manutius corrigit, probante Grævio.

38 *scortorum coh.*] Sunt scorta masculina, pathici. Male quidam *scortatorum*, ut edd. Br. Med. &c.

39 *urbes coloniarum*] *Urbes* opponuntur *tumulis*. Igitur frustra Muretus corrigit *viris*.

40 *si, inquam, his r. o.*] *Inquam* delevi, quod ab omnibus edd. pr. abest. Ita et fecit olim Vict. et nuper Grævius.

41 *hinc constantia*] Est recta ratio ejusque usus, cui opponitur furor, in quo homines capti mente sibi non constant. v. Clav.

constantia, illinc furor: hinc honestas, illinc turpitudo: hinc continentia, illinc libido: [42]denique æquitas, temperantia, fortitudo, prudentia, virtutes omnes, certant cum iniquitate, cum luxuria, cum ignavia, cum temeritate, cum vitiis omnibus: postremo copiæ cum egestate, bona ratio cum per-
p. 110. dita, mens sana cum amentia, bona denique spes cum
a. omnium rerum desperatione confligit. In hujusmodi certamine ac prœlio, nonne, etiamsi hominum studia deficiant, dii ipsi immortales cogent ab his præclarissimis virtutibus,
12 tot et tanta vitia superari? Quæ cum ita sint, Quirites, vos,
26 quemadmodum [43] jam antea, vestra tecta custodiis vigiliisque defendite: mihi, ut urbi sine vestro motu, ac sine ullo tumultu, satis esset præsidii, consultum ac provisum est. Coloni omnes municipesque vestri, certiores a me facti de hac nocturna excursione Catilinæ, facile urbes suas finesque defendent: gladiatores, quam sibi ille maximam manum et certissimam fore putavit, [44] quamquam meliore animo sunt, quam pars patriciorum, potestate tamen nostra continebuntur. Q. Metellus, quem ego prospiciens hoc in agrum Gallicanum Picenumque præmisi, aut opprimet hominem, aut omnes ejus motus conatusque prohibebit. reliquis autem de rebus constituendis, maturandis, agendis, jam ad senatum referemus, quem vocari videtis.

27 Nunc illos, qui in urbe remanserunt, atque adeo qui contra urbis salutem omniumque vestrûm, in urbe a Catilina relicti sunt, quamquam sunt hostes, tamen, quia nati sunt cives, monitos etiam atque etiam volo. Mea lenitas adhuc si cui solutior visa est, hoc exspectavit, ut id, quod latebat, erumperet. quod reliquum est, jam non possum oblivisci, meam hanc esse patriam, me horum esse consulem: mihi aut cum his vivendum, aut pro his esse moriendum. nullus est [45] portæ custos, nullus insidiator viæ: si qui exire volunt, consulere sibi possunt; qui vero in urbe se commoverit, cujus ego non modo factum, sed inceptum ullum conatumve contra patriam deprehendero: sentiet in hac urbe
b. esse consules vigilantes, esse egregios magistratus, esse fortem senatum, esse arma, esse carcerem: quem vindicem

42 *denique æquitas*] Sic ed. R. Br. Med. et ceteræ fere omnes, eas secutæ: at ed. W. *hinc denique æqu.* quod Muretus et Grævius prætulere. Sed clarum est, hic incipi novam orationis formam.

43 *jam antea dixi*] *Dixi* delevimus. nam non dixit antea, et Mureti Codice aberat.

44 *quamquam meliore a. s.* &c.] *Tamen* videtur postulare *non meliore animo sunt;* atque etiam res ipsa. nam si meliore animo sunt, non est mirum, si contineri possunt imperio. Tum pro *potestate nostra* edd. pr. habent *vestra.* Sed illud melius est: nam de consulari potestate Ciceronis sermo est.

45 *portæ custos*] Edd. W. 1480. *portis,* quod e Ms. Duisb. edidit et Grævius. Sed *viæ* requirit *portæ.*

nefariorum ac manifestorum scelerum majores nostri esse
voluerunt. Atque hæc omnia sic agentur, Quirites, ut res 13
maximæ minimo motu, pericula summa nullo tumultu, bel- 28
lum intestinum ac domesticum, post hominum memoriam crudelissimum ac maximum, me uno togato duce et imperatore, sedetur. quod ego sic administrabo, Quirites, ut, si ullo modo fieri poterit, ne improbus quidem quisquam in hac urbe pœnam sui sceleris sufferat. sed si vis manifestæ audaciæ, si impendens patriæ periculum me necessario de hac animi lenitate deduxerint: illud profecto perficiam, quod in tanto et tam insidioso bello vix optandum videtur, ut [46] ne quis bonus intereat, paucorumque pœna vos jam
omnes salvi esse possitis. Quæ quidem ego neque mea 29
prudentia, neque humanis consiliis fretus polliceor vobis, Quirites; sed multis, et non dubiis deorum immortalium significationibus, quibus ego ducibus in hanc spem sententiamque sum ingressus: qui jam non procul, ut quondam solebant, ab [47] externo hoste atque longinquo; sed hic præsentes suo numine atque auxilio sua templa atque urbis tecta defendunt: quos vos, Quirites, precari, venerari, atque implorare debetis, ut, quam urbem pulcherrimam, florentissimam, potentissimamque esse voluerunt, hanc omnibus hostium copiis terra marique superatis, a perditissimorum civium nefario scelere defendant.

46 *ne quis bonus i.—vos jam o. s.*] Lectio hæc est e R. Br. Med. sqq. Edd. W. 1480. *bonus quisquam*, quod præferebat Muretus et Gruterus, et abest *jam*. Grævius etiam e Ms. Fr. edidit *neque quisquam bonorum*, et delevit *jam*, libro eodem et Mureti auctoribus. *bonorum* est e correctione. cetera recte.

47 *externo hoste*] Sic pro *extero* dedimus ex edd. W. 1480. quod et in scriptis reperere Mur. et Græv. *Hostis exterus* nemo dixit. *hostis externus* opponitur *interno*, non *exterus*: at *nationes exteræ*, *regna extera* recte dicuntur.

p. 111. a.

# M. TULLII CICERONIS IN L. CATILINAM TERTIA, AD QUIRITES.

## ORATIO PRIMA ET VICESIMA.

1 REMPUBLICAM, Quirites, vitamque omnium vestrûm,
1 bona, fortunas, conjuges, liberosque vestros, atque hoc domicilium clarissimi imperii, fortunatissimam pulcherrimamque urbem, hodierno die, deorum immortalium summo erga vos amore, laboribus, consiliis, periculisque meis, ex flamma atque ferro, ac pæne ex faucibus fati ereptam,
2 et vobis conservatam ac restitutam videtis. Et, si non minus nobis jucundi atque illustres sunt ii dies, quibus conservamur, quam illi, quibus nascimur; quod salutis certa lætitia est, nascendi incerta conditio, et quod sine sensu nascimur, [1] cum voluptate servamur: profecto, quoniam illum, qui hanc urbem condidit, [2] Romulum, ad deos immortales benivolentia famaque sustulimus, esse apud vos posterosque vestros in honore debebit is, qui eandem hanc urbem conditam amplificatamque servavit. nam [3] toti urbi, templis, delubris, tectis ac mœnibus subjectos prope jam ignes circumdatosque restinximus: iidemque gladios in rempublicam destrictos retudimus, mucronesque eorum a jugulis
3 vestris [4] dejecimus. Quæ quoniam in senatu illustrata,

1 *cum voluptate servamur*] Pro *conservamur* e suis Mss. edidit Grævius: sic etiam edd. W. Id recepimus, non, ne bis brevi intervallo esset *conservamur:* nam et alia exempla hujus generis sunt, ut infr. c. 6. similiter bis *traderentur:* sed quia hæc est Ciceroni usitatissima numeri forma. Itaque supra II. c. 1. non secutus sum Grævium, qui pro, *cum est ex urbe depulsus*, edidit *cum ex urbe est depulsus.* Mox eadem est forma: *amplificatamque servavit.*

2 *Romulum*] Delevit post Ald. jun. Grævius, quia in uno libro non repererat Muretus, ipse non in uno suo. Sapit sane glossam, si rem spectes. si numerum, non alienum est a Ciceronianæ more et sono orationis: similiter sic occurrit infr. c. 8.

3 *toti urbi*] Sic e Mureti et suis libris Grævius pro *totius urbis.* Sic etiam ed. W. Aliæ primæ *totis urbis.* Estque Ciceroniani moris, genus primum ponere, deinde partes. Mox idem dedit e libris quibusdam *mœnibus omnibus:* in quo duplex lectio conjungitur. Nam alii habent *tectis omnibus*, ut edd. R. Br. Med. alii *tectis ac mœnibus*, ut ed. W.

4 *dejecimus*] Hoc prætulimus vulgato *rejecimus*, quia a Mureto et Grævio in libris scr. repertum est: et sic habet ed. W. tum quia exquisitius est pro prohibere, arcere. Sic noster Verr.

patefacta, comperta sunt per me; vobis jam exponam breviter, Quirites: ut et quanta, et quam manifesta, et qua ratione investigata et comprehensa sint, vos, qui ignoratis, [5] ex actis scire possitis.

Principio, ut Catilina paucis ante diebus erupit ex urbe, cum sceleris sui socios, hujusce nefarii belli acerrimos duces
Romæ reliquisset: semper vigilavi et providi, Quirites, b.
quemadmodum in tantis et tam absconditis insidiis salvi
esse possemus. Nam tum, cum ex urbe Catilinam ejiciebam, 2
(non enim jam vereor hujus verbi invidiam, cum illa magis sit timenda, quod vivus exierit,) sed tum, cum illum exterminari volebam; aut reliquam conjuratorum manum simul exituram, aut eos, qui restitissent, infirmos sine illo ac
debiles fore putabam. [6] Atque ego, ut vidi, quos maximo 4
furore et scelere esse inflammatos sciebam, eos nobiscum esse, et Romæ remansisse: in eo omnes dies noctesque consumsi, ut, quid agerent, quid molirentur sentirem ac viderem: ut, quoniam auribus vestris, propter incredibilem magnitudinem sceleris, minorem fidem faceret oratio mea, rem ita comprehenderem, ut tum demum animis saluti vestræ provideretis, cum oculis maleficium ipsum videretis. Itaque ut comperi, legatos Allobrogum, belli Transalpini, et tumultus Gallici excitandi causa, a P. Lentulo esse sollicitatos, eosque in Galliam ad suos cives, [7] eodemque itinere, cum litteris mandatisque, ad Catilinam esse missos, comitemque iis adjunctum Vulturcium, atque huic datas esse ad Catilinam litteras: facultatem mihi oblatam putavi, ut, quod erat difficillimum, quodque ego [8] semper optabam a diis immortalibus, tota res non solum a me, sed etiam a
senatu et a vobis manifesto deprehenderetur. Itaque he- 5
sterno die L. Flaccum et C. Pomtinum, prætores fortissimos, atque amantissimos reipublicæ viros, ad me vocavi: [9] rem omnem exposui: quid fieri placeret, ostendi. Illi autem, qui omnia de republica præclara atque egregia sentirent, sine recusatione, ac sine ulla mora negotium susceperunt, et, cum advesperasceret, occulte ad pontem Mulvium

V, 62. et Phil. I, 2. nam ibi *jugum a cervicibus dejicere* non alio sensu dicitur. Mox *comperta* edd. pr. sine *que*, ut et Grævius edidit e Mss. tribus.

5 *et exspectatis*] Non placet hoc. Non simpliciter sic *exspectare* dicitur. Est, ut opinor, correctio veteris lectionis *ex actis*, quod et Fulvius in libris quibusdam scriptis reperit, et habent edd. pr. omnes. Ego vetus *ex actis* restitui, quod esse a Cicerone non pro certo dicam, sed est tamen vulgato melius: ex iis, quæ in senatu acta sunt, quæque in sequentibus narrantur. *Exspectatis* primus edidit P. Victorius.

6 *Atque ego ut v.*] Malim *At.* quod in Ms. reperit Grævius.

7 *eodemque itinere*] Addidi copulam ex edd. W. 1480. reperit et in Ms. Grævius.

8 *semper optabam*] Scribendum est *optaram*. Tum non amplius optabat, cum rem ipsam teneret.

9 *rem omnem exp.*] *Omnem* e Mss. tribus delevit Grævius. non male.

p. 112. pervenerunt, atque ibi in proximis villis, ita [10] bipartito fu-
a. erunt, ut Tiberis inter eos et pons interesset. Eodem au-
tem et ipsi sine cujusquam suspicione, multos fortes viros
eduxerunt, et ego ex præfectura Reatina complures delectos
adolescentes, [11] quorum opera in republica assidue utor, præ-
6 sidio cum gladiis miseram. Interim tertia fere vigilia exa-
cta, cum jam pontem Mulvium [12] magno comitatu legati
Allobrogum ingredi inciperent, unaque Vulturcius: fit in
eos impetus: educuntur et ab illis gladii, et a nostris. res
3 erat prætoribus nota solis: ignorabatur a ceteris. Tum,
interventu Pomtini atque Flacci, pugna, quæ erat com-
missa, sedatur. litteræ, quæcumque erant in eo comitatu,
integris signis, prætoribus traduntur: ipsi comprehensi,
ad me, cum jam dilucesceret, deducuntur. Atque horum
omnium scelerum improbissimum machinatorem Cimbrum
Gabinium, statim ad me, nihildum suspicantem, vocavi.
Deinde item arcessitur P. Statilius, et post eum C. Cethe-
gus. tardissime autem Lentulus venit, credo quod litteris
dandis, præter consuetudinem, proxima nocte vigilarat.
7 Cum vero summis ac clarissimis hujus civitatis viris, qui,
audita re, frequentes ad me mane convenerant, litteras a
me prius aperiri, quam [13] ad senatum deferri, placeret; ne,
si nihil esset inventum, temere a me tantus tumultus inje-
ctus civitati videretur: negavi me esse facturum, ut de peri-
culo publico non ad consilium publicum rem integram de-
ferrem. Etenim, Quirites, si ea, quæ erant ad me delata, re-
perta non essent: tamen ego non arbitrabar in tantis rei-
publicæ periculis mihi esse nimiam diligentiam pertimescen-
8 dam. Senatum frequentem celeriter, ut vidistis, coëgi. At-
que interea statim, admonitu Allobrogum, C. Sulpicium,
prætorem, fortem virum, misi, qui ex ædibus Cethegi, si
quid telorum esset, efferret. ex quibus ille maximum sica-
4 rum numerum, et gladiorum extulit. Introduxi Vulturcium
b. sine Gallis: fidem ei publicam, jussu senatus, dedi: hortatus
sum, ut ea, quæ sciret, sine timore indicaret. Tum ille,
cum vix se ex magno timore [14] recreasset, dixit: a P. Len-

10 *bipartito fuerunt*] Sic recte pro *bipartiti*, verbo nihili, edidit Victorius, inde R. Steph. Camer. e Mss. Grævius.

11 *quorum opera in rep. assidue utor, præsidio*] Ita recte ed. W. 1480. at ed. R. Br. M. *q. o. ass. utor in R. P. præsidio.* Vitiosa interpunctio et compendium peperit vitium *reip.* Muretus in libris reperit *q. o. a. utor in republica, præsidio* &c. quod secutus est Grævius. Waldarferi ordo melior videtur.

12 *cum m. comitatu*] *Cum* delevi. non est in edd. pr. nec erat in libris Græv.

13 *ad senatum deferri placeret*] Hæc est vera lectio, quam ex ed. W. restitui. Nam hic nondum de referendo agebatur, sed de deferendis literis, ut res cognosci, et deinde super re cognita referri posset. *Deferri* mutatum est primum in *referri*, ut sæpe in hoc verbo factum est, in ed. 1480. Br. Post *referrem* edidit Aldus jun. quod Lamb. et alii secuti sunt. Saltem debebat esse *deferrem*, ut paullo post.

14 *recepisset*] Ex uno vetere Mureti libro est receptum ab Aldo jun. et Grutero. Ceteri scr. edd. veteres *re-*

tulo se habere ad Catilinam mandata et litteras, ut servorum præsidio uteretur, et ad urbem quamprimum cum exercitu accederet: id autem eo consilio, ut, cum urbem omnibus ex partibus, quemadmodum descriptum distributumque erat, incendissent, cædemque infinitam civium fecissent: præsto esset ille, qui et fugientes exciperet, et se cum his urbanis ducibus conjungeret. Introducti autem 9
Galli, jusjurandum sibi et litteras a P. Lentulo, Cethego, Statilio ad suam gentem datas esse dixerunt: atque ita sibi ab his et a L. Cassio esse præscriptum, ut equitatum in Italiam quamprimum mitterent: pedestres sibi copias non defuturas: Lentulum autem sibi confirmasse ex fatis Sibyllinis aruspicumque responsis, se esse tertium illum Cornelium, ad quem regnum hujus urbis atque imperium pervenire esset necesse: Cinnam ante se et Sullam fuisse: eundemque dixisse, fatalem hunc esse annum ad interitum hujus urbis atque imperii, qui esset decimus annus post virginum absolutionem, post Capitolii autem incensionem vicesimus. Hanc autem Cethego cum ceteris controversiam fuisse di- 10
xerunt: quod Lentulo et aliis, [15] cædem Saturnalibus fieri, atque urbem incendi placeret; Cethego nimium id longum [16] videri. Ac, ne longum sit, Quirites, tabellas proferri jussimus, quæ a quoque dicebantur datæ. Primum ostendimus Cethego signum: cognovit. nos linum incidimus: legimus. Erat scriptum [17] ipsius manu Allobrogum senatui et populo, sese, quæ eorum legatis confirmasset, esse facturum: orare, ut item illi facerent, quæ sibi legati p. 113.
eorum recepissent. Tum Cethegus, qui paullo ante aliquid a.
de gladiis ac sicis, quæ apud ipsum erant deprehensæ, respondisset, dixissetque, se semper bonorum ferramentorum studiosum fuisse, recitatis litteris debilitatus atque abjectus, conscientia convictus, repente conticuit. Introductus Statilius, cognovit [18] signum et manum suam. Recitatæ sunt tabellæ in eandem fere sententiam: confessus est. Tum ostendi tabellas Lentulo: et quæsivi, cognosce-

*creasset.* Id verbum visum efficacius est, quam pro hujus loci sententia; itaque glossa *recepisset* prælata est. Sed sic et Cicero dixit Tusc. I, 24. *collegit se et recreavit.* Nec vero credibile est, e *recepisset*, quod est verbum in hac re notissimum et usitatissimum, fecisse quem *recreasset.*

15 *cædem Saturn.*] Sic Gruterus edi volebat: operæ non paruere, et vetus dedere *Sat. cædem.* illud et in ed. R. Br. Med. Ald. hoc repetiit Victorius.

16 *videri*] Quoniam hoc de Cethego manifestam habet conjunctionem cum antecedentibus, *quod Lentulo et aliis placeret*: nescio an *videretur* legendum sit. Si nulla esset talis conjunctio, nihil elegantius foret.

17 *ipsius manu Allobrogum—populo, sese*] Sic interpungunt edd. pr. ut R. Br. Med. male recentiores *manu; A.* item recepi cum Grævio post *recepissent* pro *præcepissent*, quod prorsus est alienum.

18 *signum et manum suam*] Sic ed. W. quod melius, quam quod ex ed. R. Br. Med. venit *manum et signum suum.* Reperit et in Mss. Muretus et Græv. Sic est et mox.

retne signum. Annuit. [19] Est vero, inquam, signum notum, imago avi tui, clarissimi viri, qui amavit unice patriam et cives suos: quæ quidem te a tanto scelere etiam
11 muta revocare debuit. Leguntur eadem ratione ad senatum Allobrogum populumque litteræ. si quid de his rebus dicere vellet, feci potestatem. Atque ille primo quidem negavit: post autem aliquanto, toto jam indicio exposito atque edito, surrexit: quæsivit a Gallis, quid sibi esset cum iis: quamobrem domum suam venissent; itemque a Vulturcio. qui cum illi breviter constanterque respondissent, per quem ad eum, quotiesque venissent, quæsissentque ab eo, nihilne secum esset de fatis Sibyllinis locutus: tum ille subito, scelere demens, quanta conscientiæ vis esset, ostendit. nam, cum id posset infitiari, repente præter opinionem omnium confessus est. ita eum non modo ingenium illud, et dicendi exercitatio, qua semper valuit, sed etiam, propter vim sceleris manifesti atque deprehensi, impudentia, qua
12 superabat omnes, improbitasque defecit. Vulturcius vero subito proferri litteras atque aperiri jussit, quas sibi a Lentulo ad Catilinam datas esse dicebat. Atque ibi vehementissime perturbatus Lentulus, tamen et signum suum et manum cognovit. erant autem scriptæ sine nomine, sed ita:
b. *Qui sim, ex eo, quem ad te misi, cognosces. cura, ut vir sis, et quem in locum sis progressus* [20] *cogita, et vide, quid jam tibi sit necesse. cura, ut omnium tibi auxilia adjungas, etiam infimorum.* Gabinius deinde introductus, cum primo impudenter respondere cœpisset, ad extremum nihil ex iis, quæ
13 Galli insimulabant, negavit. Ac mihi quidem, Quirites, cum illa certissima sunt visa argumenta atque indicia sceleris, tabellæ, signa, manus, denique uniuscujusque confessio, tum multo illa certiora, color, oculi, vultus, taciturnitas. sic enim obstupuerant, sic terram intuebantur, sic furtim nonnumquam inter se adspiciebant, ut non jam ab aliis indicari, [21] sed indicare se ipsi viderentur.

6 Indiciis expositis atque editis, Quirites, senatum consului, [22] de summa republica quid fieri placeret. Dictæ sunt

19 *Est vero, i. signum notum*] Sic edd. pr. sine *quidem:* quod in vulgatis est, nec h. l. vim habet.

20 *cogita et vide*] Hunc ordinem verborum habet ed. W. qui est melior vulgato *et cogita q.—et vide*, quod est durum: nec Grævianum *vide et* placet.

21 *sed ipsi a se vid.*] Sic ed. W. quod bene latinum est. Sed aures non implet, nec est soni Ciceroniani. Scripsisset certe: *non jam ab aliis, sed a se ipsi indicari vid.* Itaque prætuli lectionem edd. R. 1480. Br. Med. *sed indicare se ipsi v.* quod olim deseruit Aldus, restituit Grævius, nulla edd. veterum mentione facta. At illi libri veteres Mureti sunt, ut opinor, illi editi. Sed omnino Grævius in his orationibus edd. veteres, quas habuit, non contulit.

22 *de summa republica*] Hic recepi *summa rep.* pro *summa reip.* quod alias æque bene dicitur, ut supra dictum, quia in ed. W. est *de summa republica salute:* nam *salute* est e glossa. Idem est in ed. R. Br. *summa R. P. salute.* Sed inde edd. 1480. Med. fecere *de*

a principibus acerrimæ ac fortissimæ sententiæ, quas sena-
tus [23] sine ulla varietate est consecutus. Et quoniam non-
dum est perscriptum senatus consultum, ex memoria vobis,
Quirites, quid senatus censuerit, exponam. Primum mihi 14
gratiæ verbis amplissimis aguntur, quod virtute, consilio,
providentia mea, respublica periculis sit maximis liberata:
deinde L. Flaccus et C. Pomtinus, prætores, quod eorum
opera forti fidelique usus essem, merito ac jure laudantur:
atque etiam viro forti, collegæ meo, laus impertitur, quod
eos, qui hujus conjurationis participes fuissent, [24] a suis et
reipublicæ consiliis removisset. Atque ita censuerunt, ut
P. Lentulus, cum se prætura abdicasset, tum in custodiam
traderetur: itemque uti C. Cethegus, L. Statilius, P. Gabi- p. 114.
nius, qui omnes præsentes erant, in custodiam traderentur: a.
atque idem hoc decretum est in L. Cassium, qui sibi procu-
rationem incendendæ urbis depoposcerat: in M. Cæpari-
um, cui ad sollicitandos pastores Apuliam esse attribu-
tam, erat indicatum: in P. Furium, qui est [25] ex his colo-
nis, quos Fesulas L. Sulla deduxit: in Q. Manlium Chilo-
nem, qui una cum hoc Furio semper erat in hac Allobro-
gum sollicitatione versatus: in P. Umbrenum, libertinum
hominem, a quo primum Gallos [26] ad Gabinium perductos
esse constabat. Atque ea lenitate senatus est usus, Quirites, 15
ut ex tanta conjuratione, tantaque vi ac multitudine dome-
sticorum hostium, novem hominum perditissimorum pœna,
republica conservata, reliquorum mentes sanari posse arbi-
traretur. Atque etiam supplicatio diis immortalibus pro
singulari eorum merito, meo nomine decreta est, Quirites:
quod mihi primum post hanc urbem conditam togato conti-

*summa reip. salute*: quod est exquisite latinum, sed in hoc genere relationis non usitatum. Aldus autem *salute* delevit, quem ceteri secuti sunt ad usque Grævium, qui *de summa rep.* dedit ex uno codice suo scr.

23 *sine ulla varietate*] Hoc malui edere, quia in hac re est usitatum, (v. Clav.) quam quod est in ed. W. *sine mora*, desertum ab omnibus deinceps editoribus. Id tamen considerandum, nam nec a glossatore, nec a correctore est.

24 *a suis et reip. consiliis rem.*] Grævius edidit *et a reip. cons.* Sed mihi alius vitii suspicio est. *Reipublicæ consilia* quænam sunt? An publica? Cur ergo non sic est? Antonius cum ante favisset Catilinæ factioni, captus beneficiis Ciceronis et aliis, recessit ab ea, et nihil sibi cum iis commune esse voluit. Hoc est, *a suis consil. removit.* In ed. W. est *a suis r. p. consiliis r.* An eæ literæ sunt e nota marginis, quæ indicaret, rem hanc pertinere ad statum civitatis publicum: vel voluit dare *de r. p.*

25 *ex his coloniis, quas Fesulas L. S. deduxit*] Sic edd. pr. et scr. quod sciam omnes. Sed supra jam monuimus, in unam urbem non potuisse plures colonias deduci. Itaque conjeci olim *ex his colonis, quos* &c. Atque et Brutus velut per conjecturam ad II. 9. sic corrigit. Sed quid opus conjecturis? Sic jam edidere Aldus, Vict. Cratand. R. Steph. Sed Herv. et P. Manutius vetus restituere, unde in sequentes omnes venit, nemine animadvertente.

26 *ad G. perductos esse*] Debebat esse *deductos.* Sed dixit in deterius *perductos*, quod obscene dicitur, v. Clav. in h. v. quia malo consilio eo deducti erant.

git: et his decreta verbis est, QUOD URBEM INCENDIIS, CÆDE CIVES, ITALIAM BELLO LIBERASSEM. Quæ supplicatio [27] si cum ceteris conferatur, Quirites, [28] hoc intersit, quod ceteræ bene gesta, hæc una, conservata republica, constituta est. [29] Atque illud, quod faciendum primum fuit, factum atque transactum est. Nam P. Lentulus, [30] quamquam patefactus indiciis et confessionibus suis, judicio senatus, non modo prætoris jus, verum etiam civis amiserat, tamen magistratu se abdicavit: ut, quæ religio C. Mario, clarissimo viro, non fuerat, quo minus C. Glauciam, de quo nihil nominatim erat decretum, prætorem occideret, ea nos religione in privato P. Lentulo puniendo liberaremur.

7 Nunc, quoniam, Quirites, sceleratissimi periculosissimi-
16 que belli nefarios duces captos jam et comprehensos tenetis,
b. existimare debetis, omnes Catilinæ copias, omnes spes atque opes, his depulsis urbis periculis, concidisse. Quem quidem ego cum ex urbe pellebam, hoc providebam animo, Quirites, remoto Catilina, nec mihi esse P. [31] Lentuli somnum, nec L. Cassii adipem, nec Cethegi furiosam temeritatem pertimescendam. Ille erat unus timendus ex his omnibus, sed tamdiu, dum mœnibus urbis continebatur. omnia norat, omnium aditus tenebat: appellare, tentare, sollicitare poterat, audebat: erat ei consilium ad facinus aptum: consilio autem neque lingua, neque manus deerat. Jam [32] ad certas res conficiendas certos homines delectos ac descriptos habebat. neque vero, cum aliquid mandaverat, confectum putabat. nihil erat, quod non ipse obiret, occurreret, vigila-
17 ret, laboraret: frigus, sitim, famem ferre poterat. Hunc ego hominem tam acrem, tam paratum, tam audacem, tam callidum, tam in scelere vigilantem, tam in perditis rebus diligentem, nisi ex domesticis insidiis in castrense latrocinium compulissem, (dicam id, quod sentio, Quirites,) non

27 *si cum ceteris conferatur*] Edd. pr. addunt *supplicationibus*. Omisit primus Aldus, post hunc omnes ante Grævium. Sane malim *supplicatio* omitti, quam *supplicationibus*.

28 *hoc intersit*] Bene. Sic omnes edd. et scr. præter duos Græv. Librarii non assecuti sunt, ut sæpe, vim conjunctivi. Modestius est *intersit*, quam *interest* Grævii. τοῦτο διαφέροι ἄν.

29 *Atque illud* &c.] Est forma concludendi loci bene latina. Sic: *Atque hæc dicta sunt*, et similia.

30 *quamquam patefactus indiciis et conf. suis*] Edd. pr. habent *patefactis*: quod mollius est, quam *patefactus*, si cum *indiciis* comparetur, et intelligantur indicia aliorum. Sed *cum suis ind. et conf.* durum est. Itaque *patefactus* prætuli, quod primus dedit Aldus.

31 *Lentuli somnum*] Pro somnolentia, ut supra *dormiens* pro somnolento: sic statim *adeps* pro tarditate. Miror, Grævio arrisisse lectionem Mss. suorum duorum *somnium*, quæ etiam in ed. W. est. non hic de vana spe sermo est, sed de vitiis hominum, per quæ ad res gerendas idonei non sunt.

32 *ad certas res*] Ita ed. W. recte, ut plures Mss. Mureti et Grævii. Errore operarum, ut opinor, irrepsit in ed. 1480, quæ alias fere ed. W. sequitur, *ceteras*, et inde ad sequentes fluxit; quamquam et ed. R. sic habet.

facile hanc tantam molem mali a cervicibus vestris depu-
lissem. [33] Non ille nobis Saturnalia constituisset, neque
tanto ante exitii et fati diem reipublicæ denuntiasset, neque
commisisset, ut signum, ut litteræ suæ testes denique ma-
nifesti sceleris deprehenderentur. quæ nunc, illo absente,
sic gesta sunt, ut nullum in privata domo furtum umquam
sit tam palam inventum, quam hæc tanta [34] in republica
conjuratio manifesto inventa atque deprehensa est. Quodsi
Catilina in urbe ad hanc diem remansisset: quamquam,
quoad fuit, omnibus ejus consiliis occurri atque obstiti, ta-
men, ut levissime dicam, dimicandum nobis cum illo fuis-
set, neque nos umquam, dum ille in urbe hostis fuisset, tan- p. 115.
tis periculis rempublicam, tanta pace, tanto otio, tanto si- a.
lentio, liberassemus.

Quamquam hæc omnia, Quirites, ita sunt a me admi- 8
nistrata, ut deorum immortalium nutu atque consilio et 18
gesta et provisa esse videantur. idque cum conjectura con-
sequi possumus, quod vix videtur humani consilii tantarum
rerum gubernatio esse potuisse: tum vero ita præsentes his
temporibus opem et auxilium nobis tulerunt, ut eos pæne
oculis videre possemus. Nam, ut illa omittam, visas no-
cturno tempore ab occidente faces ardoremque cæli, ut ful-
minum jactus, ut terræ motus, [35] ut cetera, quæ tam multa,
nobis consulibus, facta sunt, ut hæc, quæ nunc fiunt, ca-
nere dii immortales viderentur: hoc certe, Quirites, quod
sum dicturus, neque prætermittendum, neque relinquendum
est. Nam profecto memoria tenetis, Cotta et Torquato con- 19
sulibus, [36] complures in Capitolio res de cælo esse percussas,
cum et simulacra deorum immortalium [37] depulsa sunt, et
statuæ veterum hominum dejectæ, et legum æra liquefacta.
tactus est etiam ille, qui hanc urbem condidit, Romulus:
quem inauratum in Capitolio parvum atque lactentem, ube-

33 *Non ille nobis*] Sic edd. pr. Aldus dedit *vobis*, nescio an consulto; quod inde in omnes edd. venit: quamquam et hoc rectum est. Dicitur enim utrumque enclitice, ut *mihi* et *tibi*. Eædem edd. pr. habent mox *exitii et fati diem*, ut et scr. plures, non *exitium et fati diem*, ut recentiores, inde ab Aldo. Recte vetus restituit Grævius.

34 *in republ.*] Sic esse legendum pro *in remp.* ex re et *privata domo*, cui hoc opponitur, patet. Sed sic et scr. fere habent. In edd. pr. est *in r. p.* unde Aldus fecit *in remp.*

35 *ut cetera, quæ tam multa*] Vulgo *ceteraque, quæ.* illud melius, quod in libris scr. reperit Muretus. Edd. pr. habent *quæ ita nobis Coss.* unde forte melius *ita multa*. Sed totus locus hic in libris varie legitur, ut interpolatus esse videatur.

36 *complures in Capitolio res*] Ita est in ed. W. quod non vidit, qui eam editionem in manibus habebat, Gruterus, qui hanc lectionem etiam in Mss. Pall. et duobus aliis reperit, et in nullo edito libro esse dixit, ceterum non contemnendam putavit. Nullæ in Capitolio turres, et in sequentibus, ubi commemorantur res, quæ fulmine percussæ sunt, nulla turris mentio. Itaque non dubitavi recipere pro vulgato *turres*.

37 *depulsa sunt*] Eleganter pro dejecta sunt, ut mox dicit: sic Cæcin. 22. *a quo loco depulsus esset*, alibi *dejectus*. Nepos Themist. 5. *a gradu depulsus*. Miror Grævium præferre *delapsa* e Ms. Franc.

ribus lupinis inhiantem fuisse meministis. Quo quidem tempore, cum aruspices ex tota Etruria convenissent, cædes atque incendia, et legum interitum, et bellum civile ac domesticum, et totius urbis atque imperii occasum appropinquare dixerunt, nisi dii immortales omni ratione placati,
20 suo numine prope fata ipsa flexissent. Itaque illorum responsis tunc et ludi decem per dies facti sunt, neque res ulla, [38] quæ ad placandum deos pertineret, prætermissa est: iidemque jusserunt, simulacrum Jovis facere majus, et in excelso collocare, et contra, atque ante fuerat, ad orientem
b. convertere: ac se sperare dixerunt, si illud signum, quod videtis, solis ortum, et forum, curiamque conspiceret, fore, ut ea consilia, quæ clam essent inita contra salutem urbis atque imperii, illustrarentur, ut a senatu populoque Romano perspici possent. Atque illud ita collocandum [39] consules illi locaverunt: sed tanta fuit operis tarditas, ut neque a superioribus consulibus, neque a nobis ante hodiernum
9 diem collocaretur. Hic quis potest esse, Quirites, tam
21 aversus a vero, tam præceps, tam mente captus, qui neget, hæc omnia, quæ videmus, præcipueque hanc urbem, deorum immortalium nutu atque potestate administrari? Etenim cum esset ita responsum, cædes, incendia, interitumque reipublicæ comparari, [40] et ea a perditis civibus, quæ tum propter magnitudinem scelerum nonnullis incredibilia videbantur: ea non modo cogitata a nefariis civibus, verum etiam suscepta esse sensistis. Illud vero nonne ita præsens est, ut nutu Jovis Optimi Maximi factum esse videatur, [41] ut, cum hodierno die mane per forum meo jussu et con-

38 *quæ ad placandum deos*] Ita edd. R. Br. Med. Ald. &c. sed edd. W. 1480. et Mss. plerique habent *placandos d.* quod prætulerim: etsi scio et alia exempla illius formæ apud optimos scriptores occurrere. v. Drakenb. ad Liv. XL, 49. qui bene monet, gerundium participio non esse præferendum, ubi libri hoc plures habeant.

39 *consules i. statuerunt*] Valde hic libri variant. Ed. W. *collocavere:* voluit dare *locavere.* R. 1480. Br. Med. *voluere* vel *voluerunt.* Aldus fecit *statuerunt*, an e libris scr. nescio. Sed id nil differt a *voluerunt*, quod pro *statuerunt* dicitur, v. c. infr. IV, 4. extr. Gruterus voluit edere *locaverunt*, ut patet e nota ejus ad h. l. sed operæ non paruerunt. Sic edidit Grævius: quem nos imitati sumus. Nam et res sic postulat, quia *operis tarditas* post memoratur. Locatio operum alias non est consulum, sed tum extra ordinem factum est.

40 *et ea a perditis civibus*] Hæc lectio est ex ed. R. 1480. Br. &c. sed ed. W. habet *et a perditis c.* At libri scr. plures *et ea per cives*, quod Mureto et Grutero placebat, recepitque Grævius. Mihi tamen et sic aliquid duri habere oratio videtur. An verum est *comparari a perditis civibus;* vel potius totum illud *et ea* &c. est glossema, cum mox in sequentibus sit *a nefariis civibus.* Aruspices rem, quid compararetur, dixere: res docuit, ea non per hostes, sed per cives improbos comparari. Si ante jam esset *a perditis civibus*, sive *per cives*, quorsum post illud adderetur? Ipsa illa varietas lectionis et fluctuatio glossema arguit.

41 *ut, cum h. d.*] *ut* pendet a *factum esse:* alias deberet esse *quod*, ut referretur ad *illud:* quod mallem, nisi *statueretur* necessarium faceret *ut.* Ceterum hic locus mire vitiosus est in ed. W.

jurati, et eorum indices in ædem Concordiæ ducerentur, eo ipso tempore signum statueretur? quo collocato, atque ad vos senatumque converso, omnia et senatus, et vos, quæ erant contra salutem omnium cogitata, illustrata et patefacta vidistis.
Quo etiam majore sunt isti odio supplicio- 22
que digni, qui non solum vestris domiciliis atque tectis, sed etiam deorum templis atque delubris sunt funestos ac nefarios ignes inferre conati: quibus ego si me restitisse dicam, nimium mihi sumam, et non sim ferendus. ille, ille Jupiter restitit: ille Capitolium, ille hæc templa, ille hanc urbem, ille vos omnes salvos esse voluit. Diis ego immortalibus ducibus hanc mentem, Quirites, voluntatemque suscepi, atque ad hæc tanta indicia perveni. [42] Jam vero illa
Allobrogum sollicitatio, sic a Lentulo ceterisque domesticis p. 116.
hostibus, tanta res, tam dementer credita et ignotis et bar- a.
baris, commissæque litteræ numquam essent profecto, nisi a diis immortalibus huic tantæ audaciæ consilium esset ereptum. Quid vero? ut homines Galli ex civitate male pacata, quæ gens una restat, quæ populo Romano bellum facere et posse et non nolle videatur, spem imperii et rerum amplissimarum ultro sibi a patriciis hominibus oblatam negligerent, vestramque salutem suis opibus anteponerent: [43] id non divinitus factum esse putatis? præsertim qui nos non pugnando, [44] sed tacendo superarent?

Quamobrem, Quirites, quoniam ad omnia pulvinaria 10
supplicatio decreta est, celebratote illos dies cum conjugibus 23
ac liberis vestris. Nam multi sæpe honores diis immortalibus justi habiti sunt ac debiti, sed profecto justiores numquam. Erepti enim ex crudelissimo ac miserrimo interitu, et erepti sine cæde, sine sanguine, sine exercitu, sine dimicatione, togati, me uno togato duce et imperatore vicistis.
Etenim recordamini, Quirites, omnes civiles dissensiones, 24
neque solum eas, quas audistis, sed et has, quas vosmetipsi meministis et vidistis: L. Sulla P. Sulpicium oppressit: ex urbe ejecit C. Marium, custodem hujus urbis, multosque fortes viros partim ejecit ex civitate, partim interemit. Cn. Octavius, consul, armis ex urbe collegam suum expulit. omnis hic locus acervis corporum et civium sanguine redundavit. Superavit postea Cinna cum Mario. tum vero,

42 *Jam v. illa All. sollicitatio, sic &c.*] Hic mihi videtur aliquid excidisse: nam *sollicitatio* non habet verbum, quod ei respondeat: v. c. *suscepta* aut simile, quod post *hostibus* ponatur, sive post *tam dementer*, si ante *tanta res* scribatur, ut est in ed. W. estque efficacius sensu meo.

43 *id non divinitus*] Sic pro *nonne* dedit Grævius e Mss. Sic et ed. W.

44 *sed tacendo superarent*] Vulgati inde ab ed. 1480. *superare potuerunt.* sic et ed. R. In eo hæsi olim. nam *potuerunt* non consentit latinitati, quæ requirit *possent.* cum ed. W. nactus essem, reperi *superarent*, quod recepi, pro *essent superaturi:* nisi id factum est e *superare possent.*

clarissimis viris interfectis, lumina civitatis exstincta sunt. Ultus est hujus victoriæ crudelitatem postea Sulla. nec dici quidem opus est, quanta deminutione civium, et quanta calamitate reipublicæ. Dissensit M. Lepidus a clarissimo et
b. fortissimo viro Q. Catulo. attulit non tam ipsius interitus
25 reipublicæ luctum, quam ceterorum. [45] Atque illæ dissensiones erant hujusmodi, Quirites, quæ non ad delendam, sed ad commutandam rempublicam pertinerent. non illi nullam esse rempublicam, sed in ea, quæ esset, se esse principes: neque hanc urbem conflagrare, sed se in hac urbe florere voluerunt. Atque illæ tamen omnes dissensiones, quarum nulla exitium reipublicæ quæsivit, ejusmodi fuerunt, ut non reconciliatione concordiæ, sed internecione civium dijudicatæ sint. In hoc autem uno post hominum memoriam maximo crudelissimoque bello, quale bellum nulla umquam barbaria cum sua gente gessit, quo in bello lex hæc fuit a Lentulo, Catilina, Cassio, Cethego constituta, ut omnes, qui salva urbe salvi esse possent, in hostium numero ducerentur; ita me gessi, Quirites, ut omnes salvi conservaremini: et, cum hostes vestri tantum civium superfuturum putassent, quantum infinitæ cædi restitisset, tantum autem urbis, quantum flamma obire non potuisset; et urbem et cives integros incolumesque servavi.

11 Quibus pro tantis rebus, Quirites, nullum ego a vobis
26 præmium virtutis, nullum insigne honoris, nullum monumentum laudis postulo, præterquam hujus diei memoriam sempiternam. in animis ego vestris omnes triumphos meos, omnia ornamenta honoris, monumenta gloriæ, laudis insignia, condi et collocari volo. nihil me mutum potest delectare, nihil tacitum, nihil denique hujusmodi, quod etiam minus digni assequi possint. Memoria vestra, Quirites, nostræ res alentur, sermonibus crescent, litterarum monumentis inveterascent et corroborabuntur: [46] eandemque diem

45 *Atque illæ diss. erant hujusmodi*] Hæc lectio ab ed. R. Br. 1480. Med. venit. Ed. W. habet *Atque illæ tamen omnes dissensiones, quarum* &c. quod et in Mss. reperere Gruterus et Muretus: et sic edidit Grævius. Puto autem additum hic esse *tamen omnes* a librariis e sequentibus. nec tamen necessario Cicero utrobique eadem forma usus est; qui repetit hoc *Atque illæ d.* cum adjunctione *tamen omnes*, quia in verbis, *non illi—voluerunt*, est parenthesis, post quam *tamen* est pro *inquam*, *igitur*, ut alibi. vid. Clav. in *tamen*. Ac nescio, an etiam illud *erant hujusmodi* h. l. sit a glossatore, qui formam totius orationis non satis intelligebat, nec parenthesin animadvertebat. Ea autem plane intelligitur non modo e mutato subjecto, sed etiam e repetitione primæ sententiæ, *quarum nulla exitium reipublicæ quæsivit*. Itaque locum hunc sic constituerim: *Atque illæ dissensiones, Quirites, quæ non—pertinerent: (non illi nullam—voluerunt;) atque illæ tamen omnes diss. quarum nulla* &c.

46 *eandemque diem intelligo* &c.] Hunc locum non satis sanum esse puto: nec rem conficit lectio Ms. Franc. ap. Grævium. Difficultas est in verbis *eandemque diem intelligo—propagatam*. Nec sequentia, *unoque tempore—duos cives exstitisse*, habent

intelligo, quam spero æternam fore, et ad salutem urbis, et ad memoriam consulatus mei propagatam: unoque tempore p. 117.
in hac republica duos cives exstitisse, quorum alter fines a.
vestri imperii, non terræ, sed cæli regionibus terminaret; alter ejusdem imperii domicilium sedemque servaret. Sed, 12
quoniam earum rerum, quas ego gessi, non est eadem for- 27
tuna atque conditio, quæ illorum, qui externa bella gesserunt: quod mihi [47] cum his vivendum sit, quos vici ac subegi; isti hostes aut interfectos aut oppressos reliquerunt: vestrum est, Quirites, [48] si ceteris sua facta prosunt, mihi mea ne quando obsint, providere. mentes enim hominum audacissimorum sceleratæ ac nefariæ ne vobis nocere possent, ego providi: ne mihi noceant, vestrum est providere. Quamquam, Quirites, mihi quidem ipsi nihil jam ab istis noceri potest. magnum enim est in bonis præsidium, quod mihi in perpetuum comparatum est: magna in republica dignitas, quæ me semper tacita defendet: magna vis est conscientiæ, quam qui negligent, cum me violare volent, se ipsi indicabunt. Est etiam in nobis is animus, Qui- 28
rites, ut non modo nullius audaciæ cedamus, sed etiam omnes improbos ultro semper lacessamus. [49] Quodsi omnis impetus domesticorum hostium depulsus a vobis, se in me unum convertit: vobis erit providendum, Quirites, qua conditione posthac eos esse velitis, qui se pro salute vestra obtulerint invidiæ periculisque omnibus. Mihi quidem ipsi quid est, quod jam ad vitæ fructum possit acquiri, præsertim cum neque in honore vestro, neque in gloria virtutis, quidquam videam altius, quo quidem mihi libeat adscendere? Illud perficiam profecto, Quirites, ut ea, quæ gessi 29
in consulatu, privatus tuear atque ornem: ut, si qua est invidia in conservanda republica suscepta, lædat invidos, mihi valeat ad gloriam. denique ita me in republica tractabo, ut meminerim semper quæ gesserim, curemque, ut ea virtute, b.
non casu, gesta esse videantur. Vos, Quirites, quoniam jam nox est, veneramini illum Jovem, custodem hujus ur-

unde pendeant. Sed sine libris frustra conjecturæ hic exerceantur. *Intelligo* est judico, arbitror, ut IV, 4. *alter intelligit* &c. Sed deest, quod ab eo proxime pendeat ante *unoque tempore*. Omnino locus male habitus est, et in eo variant libri. Edd. R. Br. *omnique tempore—duos dies.*

47 *cum his vivendum*] Ita pro *illis* e Mss. suis edidit Grævius, bene.

48 *si c. sua facta prosunt*] Hæc est lectio ed. W. quæ et in Ms. Franc. erat, eaque vera. non enim necesse erat addi, qualia essent: intelligebatur per se. Glossatores adscripsere *recta*, id in textum male receptum. Potest *recta facta* e latinitate defendi: nam et *malum dictum* reperitur: sed correxere librarii *recte*, ut erat in libris Grævii, qui et sic edidit *recte facta sua.*

49 *Quodsi omnis impetus—depulsus—convertit*] Sic edd. pr. Aldus fecit, *omnes impetus—depulsi—converterint.* Vetus restituit Aldus jun. et Grævius, nisi, quod pro *convertit* dedere *converterit*, repertum a Grævio in libris. Sed et illud arbitror ferri posse.

bis ac vestrum, atque in vestra tecta discedite: et ea, quamquam jam periculum est depulsum, tamen æque ac priori nocte, custodiis vigiliisque defendite. id ne vobis diutius faciendum sit, atque ut in perpetua pace esse possitis, [50]providebo, Quirites.

---

p. 118. a.

# M. TULLII CICERONIS

IN

# L. CATILINAM

## QUARTA,

## HABITA IN SENATU.

### ORATIO SECUNDA ET VICESIMA.

1 VIDEO, patres conscripti, in me omnium vestrûm ora at
1 que oculos esse conversos. video, vos non solum de vestro ac reipublicæ, verum etiam, si id depulsum sit, de meo periculo esse sollicitos. Est mihi jucunda in malis, et grata in dolore, vestra erga me voluntas: sed eam, per deos immortales! quæso, deponite, atque obliti salutis meæ, de vobis ac de liberis vestris cogitate. [1]Mihi quidem si hæc conditio consulatus data est, ut omnes acerbitates, omnes dolores cruciatusque perferrem: feram non solum fortiter, sed etiam libenter, dummodo meis laboribus vobis populo-
2 que Romano dignitas salusque pariatur. Ego sum ille consul, patres conscripti, cui non forum, in quo omnis æquitas continetur; non campus, consularibus auspiciis consecratus; non curia, summum auxilium omnium gentium: non domus, commune perfugium; non lectus, ad quietem datus: non denique [2]hæc sedes honoris, umquam vacua mortis periculo atque insidiis fuit. Ego multa tacui, multa pertuli, multa concessi, multa meo quodam dolore, in vestro timore, sanavi. Nunc, si hunc exitum consulatus

50 *providebo Quirites*] Addidi *Quirites* ex edd. pr. ut Grævius e Mss.

1 *Mihi quidem*] *Quidem* delevit Grævius e suis Mss. nec est in edd. pr. Primus addidit Victorius. Mihi rectum videtur: nam in hac forma orationis, qua quid ad alterum proprie restringitur, semper additur. Alias non primo loco *mihi* posuisset, sed dixisset: *Quodsi mihi* &c. Gr. ἐμοὶ μὲν δὴ εἰ &c.

2 *hæc sedes honoris, sella curulis*] Ultima spuria judicantur a viris doctissimis: idque ita manifestum esse, ut clarius esse non possit, estque glossa alterius, *sedes honoris*, nec ea vera. nam non modo, aut non tam sella, sed locus est ille princeps in senatu, ubi sedebat, præsidebat, penes quem essent fasces. Signum glossæ etiam est, quod in libris quibusdam additur *id est.* Delevi.

mei dii immortales esse voluerunt, ut vos, patres conscripti, populumque Romanum ex cæde misera, conjuges liberosque vestros, virginesque Vestales ex acerbissima vexatione; templa atque delubra, hanc pulcherrimam patriam omnium nostrûm ex fœdissima flamma; totam Italiam ex bello et vastitate eriperem: quæcumque mihi uni proponetur fortuna, subeatur. Etenim, si P. Lentulus suum nomen, in- b.
ductus a vatibus, fatale ad perniciem reipublicæ fore putavit: cur ego non læter, meum consulatum ad salutem reipublicæ prope fatalem exstitisse? Quare, patres conscripti, 2
consulite vobis, prospicite patriæ, conservate vos, conjuges, 3
liberos, fortunasque vestras, populi Romani nomen salutemque defendite: mihi parcere, ac de me cogitare desinite. Nam primum debeo sperare, omnes deos, qui huic urbi præsident, pro eo mihi, ac mereor, relaturos gratiam esse. deinde, [3] si quid obtigerit, æquo animo paratoque moriar. neque enim turpis mors forti viro potest accidere, neque immatura consulari, nec misera sapienti. Nec tamen ego sum [4] ille ferreus, qui fratris carissimi atque amantissimi præsentis mœrore non movear, horumque omnium lacrymis, [5] a quibus me circumsessum videtis. neque meam mentem non domum sæpe revocat exanimata uxor, abjecta metu filia, et parvulus filius, quem mihi videtur amplecti respublica tamquam obsidem consulatus mei: neque ille, qui exspectans hujus exitum diei, adstat in conspectu meo gener. moveor his rebus omnibus, sed in eam partem, ut salvi sint vobiscum omnes, etiamsi vis aliqua me oppresserit, potius, quam et illi, et nos [6] una reipublicæ peste pereamus. Quare, patres conscripti, incumbite ad reipublicæ 4
salutem: circumspicite omnes procellas, quæ impendent, nisi providetis. [7] Non Ti. Gracchus, qui iterum tribunus plebis fieri voluit: non C. Gracchus, qui agrarios concitare conatus est: non L. Saturninus, qui C. Memmium occidit, in discrimen aliquod, atque in vestræ severitatis judicium

3 *si quid obtigerit*] Alias Latini in hac quidem sententia semper dicunt, *si quid acciderit?* non *s. q. obtigerit* aut *contigerit*: etsi *contingere* interdum et in deteriorem partem dicitur. Itaque si ullum vestigium alius lectionis in libris esset, corrigerem. Et tamen credo esse vitiosum.

4 *ille ferreus*] Rarior usus pronominis observetur, pro talis, ejusmodi.

5 *a quibus me circumsessum videtis*] P. Manutius intelligit senatores amicos. Immo *videtis* pertinet ad senatores omnes. Intelligendi sunt equites et alii, qui Ciceronis sellam circumstabant, immo totum senatum, securitatis caussa, cum de pœna conjuratorum agebatur, ut doceat Sallustius, Plutarchus &c. *Circumsessus* non proprie accipiendum, sed circumdatus, ut alibi.

6 *una reip. peste per.*] Sic Mss. et edd. vett. Lambinus dedit vulgatum *una cum rep. pereamus,* quod temere Gruterus servavit. Vetus jam restituit Grævius.

7 *Non T. Gracchus, qui* &c.] Pro *qui* et hic et mox ed. W. habet *quod.* illud melius est. Post ante *tenentur* delevi *sed* cum Grævio. abest ab edd. pr. estque sic elegantius.

adducitur: tenentur ii, qui ad urbis incendium, ad vestram
omnium cædem, ad Catilinam accipiendum, Romæ restite-
runt. tenentur litteræ, signa, manus, denique uniuscujus-
que confessio: sollicitantur Allobroges: servitia excitantur:
p. 119. Catilina arcessitur: id est initum consilium, ut, interfectis
a. omnibus, nemo ne ad deplorandum quidem reipublicæ no-
men, atque ad lamentandam tanti imperii calamitatem re-
3 linquatur. Hæc omnia indices detulerunt, rei confessi
5 sunt; vos [8] multis jam judiciis judicastis: primum, quod
mihi gratias egistis singularibus verbis: et mea virtute at-
que diligentia, perditorum hominum patefactam esse conju-
rationem decrevistis: deinde quod P. Lentulum, ut se ab-
dicaret prætura, coëgistis: tum quod eum, et ceteros, de
quibus judicastis, in custodiam dandos censuistis, maxime-
que, quod meo nomine supplicationem decrevistis: qui ho-
nos togato habitus ante me est nemini. postremo hesterno
die præmia legatis Allobrogum, Titoque Vulturcio dedistis
amplissima. Quæ sunt omnia ejusmodi, ut ii, qui in cu-
stodiam nominatim dati sunt, sine ulla dubitatione a vobis
damnati esse videantur.

6 Sed ego institui referre ad vos, patres conscripti, tam-
quam integrum, et de facto, quid judicetis, et de pœna,
quid censeatis. illa prædicam, quæ sunt consulis. Ego ma-
gnum in republica versari furorem, et nova quædam mi-
sceri et concitari mala jampridem videbam: sed hanc tan-
tam, tam exitiosam haberi conjurationem a civibus, num-
quam putavi. Nunc, [9] quidquid est, quocumque vestræ
mentes inclinant atque sententiæ, statuendum vobis ante
noctem est. Quantum facinus [10] ad vos delatum sit, vide-
tis. huic si paucos putatis affines esse, vehementer erratis.
Latius opinione disseminatum est hoc malum: manavit non
solum per Italiam, verum etiam transcendit Alpes, et ob-
scure serpens, multas jam provincias occupavit. Id oppri-
mi sustentando ac prolatando nullo pacto potest. quacum-
4 que ratione placet, celeriter vobis vindicandum est. Video
7 duas adhuc esse sententias: unam D. Silani, qui censet,
b. eos, [11] qui hæc delere conati sunt, morte esse multandos:
alteram C. Cæsaris, qui mortis pœnam removet, ceterorum

8 *multis jam judiciis judicastis*] Bynkershœkius corrigi volebat *indiciis*. v. Vonck Lect. p. 53. Male. *multis judiciis* est multis rebus, quas postea commemorat, e quibus intelligebatur, quid judicarent, quæ res dicuntur sæpe *judicia* apud Ciceronem. v. Clav.

9 *quidquid est, quocumque v. m. inclinant*] Primum *quocumque* est pro *quo*: deinde debet legi *inclinent*, pendet enim hoc a *quidquid est*, nec hoc separatim accipi potest. Grævius e Mss. addidit *se*, non male.

10 *ad vos delatum sit*] Male recentiores edd. *nos*. nam Cicero detulerat ad senatum.

11 *qui hæc conati sunt*] Scribendum videtur *sint*, sic et paullo post.

suppliciorum omnes acerbitates amplectitur. Uterque et pro sua dignitate et pro rerum magnitudine in summa severitate versatur. Alter eos, qui nos omnes, qui populum Romanum vita privare conati sunt, qui delere imperium, qui populi Romani nomen exstinguere, punctum temporis frui vita, et hoc communi spiritu, non putat oportere: atque hoc genus pœnæ sæpe in improbos cives in hac republica esse usurpatum recordatur. [12] Alter intelligit, mortem a diis immortalibus non esse supplicii causa constitutam, sed aut necessitatem naturæ, aut laborum ac miseriarum quietem esse. Itaque eam sapientes numquam inviti, fortes etiam sæpe libenter oppetiverunt. Vincula vero, et ea sempiterna, certe ad singularem pœnam nefarii sceleris inventa sunt. [13] Municipiis dispertiri jubet. Habere videtur ista res iniquitatem, si imperare velis: difficultatem, si rogare. decernatur tamen, si placet. Ego enim suscipiam, et, ut 8
spero, reperiam, qui id, quod salutis omnium causa statueritis, [14] non putent esse suæ dignitatis recusare. Adjungit gravem pœnam municipibus, si quis eorum vincula ruperit: horribiles custodias circumdat, et digna scelere hominum perditorum sancit: ne quis eorum pœnam, quos condemnat, aut per senatum, aut per populum levare possit: eripit etiam spem, quæ sola [15] hominem in miseriis consolari solet. bona præterea publicari jubet: vitam solam relinquit nefariis hominibus: quam si eripuisset, [16] multas uno dolore, animi atque corporis, et omnes scelerum pœnas ademisset. Itaque ut aliqua in vita formido improbis esset posita, apud inferos ejusmodi quædam illi antiqui supplicia impiis constituta esse voluerunt: quod videlicet intellige- p. 120.
bant, his remotis, non esse mortem ipsam pertimescen- a.
dam.

Nunc, patres conscripti, ego mea, video, quid intersit. 5
Si eritis secuti sententiam C. Cæsaris: quoniam hanc is 9
in republica viam, quæ popularis habetur, secutus est, fortasse minus erunt, hoc [17] auctore et cognitore hujusce sententiæ, mihi populares impetus pertimescendi: sin illam alteram; nescio, an amplius mihi negotii contrahatur. Sed

12 *Alter intelligit*] v. ad III, 11.

13 *Itaque m. d. jubet*] *Itaque* additum est ad connexionem, male. non est in Mss. nec in edd. vett. Alii aliter explere tentarunt, ut Grævius, qui e Ms. Duisb. addidit *quæ*. Ego edidi ut est in Mss. et edd. *municipiis d. jubet*. Refer ad *alter*. *Alter intelligit: mun. d. jubet*. Similiter mox, *Adjungit gravem pœnam*.

14 *non putet*] Correxi *putent*: nam non de uno municipe, sed de pluribus sermo est, ut facile quisque intelligit.

15 *hominem*] Mss. quidam et P. Victorius *homines*, quod sequitur Grævius. nil refert.

16 *multas uno d.*] Quidam libri scr. habent *multos*: unde vel *dolores* intelligi vel addi volunt. non est necesse, ut agnoscit Gruterus ipse, cui illud placebat.

17 *a. et cognitore*] Sic ed. W. Aliæ primæ *monitore*, male. Illud restituit e Mss. Lambinus et Grut.

tamen meorum periculorum rationes utilitas reipublicæ vincat. Habemus enim a C. Cæsare, sicut ipsius dignitas et majorum ejus amplitudo postulabat, sententiam, tamquam obsidem perpetuæ in rempublicam voluntatis. Intellectum est, quid intersit [18] inter levitatem concionatorum, et ani-
10 mum vere popularem, saluti populi consulentem. Video de istis, qui se populares haberi volunt, abesse non neminem, ne de capite videlicet civium Romanorum sententiam ferat. is et nudiustertius in custodiam cives Romanos dedit, et supplicationem mihi decrevit, et indices hesterno die maximis præmiis affecit. Jam hoc nemini dubium est, qui reo custodiam, [19] quæsitori gratulationem, indici præmium decrevit, quid de tota re et causa judicarit. At vero C. Cæsar intelligit, legem Semproniam esse de civibus Romanis constitutam: qui autem reipublicæ sit hostis, eum civem esse nullo modo posse: denique ipsum latorem legis Semproniæ, [20] injussu populi pœnas reipublicæ dependisse. Idem ipsum Lentulum largitorem et prodigum, non putat, cum de pernicie populi Romani, exitio hujus urbis, tam acerbe, tamque crudeliter cogitarit, appellari posse popu-
b. larem. Itaque homo mitissimus atque lenissimus non dubitat P. Lentulum æternis tenebris vinculisque mandare: et sancit in posterum, ne quis hujus supplicio levando se jactare, et in pernicie populi Romani posthac popularis esse possit. adjungit etiam publicationem bonorum, ut omnes animi cruciatus et corporis, etiam egestas ac mendicitas consequatur.

6 Quamobrem sive hoc statueritis; dederitis mihi comi-
11 tem ad concionem, [21] populo carum atque jucundum. sive Silani sententiam sequi malueritis; facile me atque vos a crudelitatis vituperatione defendetis; atque obtinebo, eam multo leviorem fuisse. Quamquam, patres conscripti, quæ potest esse in tanti sceleris immanitate punienda crudelitas?

18 *inter levitatem*] Edd. primæ fluctuant inter *levitatem* et *lenitatem*. illud edd. R. W. 1480. Ald. &c. hoc Br. errore operarum frequenti. nam sequitur alias Romanam. Hinc Med. unde præfert Grævius: etiam tacite edidit Gruterus. Sed *levitatem* verum est, quæ semper popularibus tribuitur, nunquam *lenitas*: et *animo vere populari* non potest opponi *lenitas*, quæ non est in vitio.

19 *quæsitori gr.*] *Quæsitor* hic improprie dicitur. nam Cicero non erat quæsitor, qui proprie dicitur. quia conjuratos dixit reos, se quæsitorem appellavit.

20 *jussu populi*] Sine dubio scribendum est *injussu p.* nam Gracchus, legis hujus lator, non jussu populi, sed per vim a P. Nasica interemtus est, ut sciunt omnes. Atque hoc addidit Cicero, ut intelligeretur, etiam hos conjuratos injussu populi interfici posse. Res ita evidens est, ut in textum recipere correctionem hanc non dubitaverim. Muretus putat causæ servientem dixisse *jussu populi*: sed manifeste falsum dicens, quod omnes sciant falsum esse, non servit causæ suæ.

21 *populo carum*] Delevi *Romano* ex edd. W. 1480. et scholiaste vetere, quod ab h. l. est alienum. Omisit etiam tacite Grævius.

ego enim de meo sensu judico. Nam ita mihi salva repu-
blica vobiscum perfrui liceat, ut ego, quod in hac causa
vehementior sum, non atrocitate animi moveor, (quis enim
est me mitior?) sed singulari quadam humanitate et miseri-
cordia. Videor enim mihi hanc urbem videre, lucem orbis
terrarum atque arcem omnium gentium, subito uno incen-
dio concidentem: cerno animo sepulta in patria, miseros
atque insepultos acervos civium: versatur mihi ante oculos
adspectus Cethegi, et furor in vestra cæde bacchantis. Cum 12
vero mihi proposui regnantem Lentulum, sicut ipse se ex
fatis sperasse confessus est, purpuratum esse hunc Gabi-
nium, cum exercitu venisse Catilinam, tum lamentationem
matrumfamilias, tum fugam virginum atque puerorum, ac
vexationem virginum Vestalium perhorresco: et, quia mihi
vehementer hæc videntur misera atque miseranda, idcirco
in eos, qui ea perficere voluerunt, me severum vehemen-
temque [22] præbeo. Etenim quæro, si quis paterfamilias, li-
beris suis a servo interfectis, uxore occisa, incensa domo,
supplicium de servis non quam acerbissimum sumserit:
utrum is clemens ac misericors, an inhumanissimus et cru- p.121.
delissimus esse videatur? mihi vero importunus ac ferreus, a.
qui non dolore ac cruciatu nocentis suum dolorem crucia-
tumque lenierit. Sic nos in his hominibus, qui nos, qui
conjuges, qui liberos nostros trucidare voluerunt: qui sin-
gulas uniuscujusque nostrûm domos, et hoc universum rei-
publicæ domicilium delere conati sunt: qui id egerunt, ut
gentem Allobrogum in vestigiis hujus urbis, atque in cinere
deflagrati imperii collocarent: si vehementissimi fuerimus,
misericordes habebimur: sin remissiores esse voluerimus,
summæ nobis crudelitatis in patriæ civiumque pernicie fama
subeunda est. Nisi vero cuipiam L. Cæsar, vir fortissimus 13
et amantissimus reipublicæ, crudelior nudiustertius visus
est, cum sororis suæ, feminæ electissimæ, virum præsentem
et audientem, vita privandum esse dixit, cum avum jussu
consulis interfectum, filiumque ejus impuberem, legatum a
patre missum, in carcere necatum esse dixit: quorum, quod
simile factum? quod initum delendæ reipublicæ consilium?
largitionis voluntas tum in republica versata est, et partium
quædam contentio. Atque illo tempore hujus avus Len-
tuli, clarissimus vir, armatus Gracchum est persecutus: ille

22 *præbeo*] Grævius edidit *præbebo*, quod in suis Mss. reperit, ut et Gruterus in tribus. Sic et edd. R. 1480. Br. Med. Ald. quas non inspexit Græv. *Præbeo* restituit Petrus Victorius, quod est in ed. W. idque verum est. Sermo est non de futuro, sed de præsenti. Supra jam dixerat, *in hac causa vehementior sum.* Hic quoque librorum suorum amor virum recti judicii decepit. Paullo post male *non* abest edd. pr. in quibus et alia hic vitia sunt, ut *sanxerit* in ed. R. Br. In Græviana casu omissa videtur. nam nihil monet: et sententia ratioque subjecta necessariam facit negationem.

etiam grave tum vulnus accepit, [23] ne quid de summa republica minueretur: hic ad evertenda fundamenta reipublicæ Gallos [24] arcessit, servitia concitat, Catilinam vocat, attribuit nos trucidandos Cethego, ceteros cives interficiendos Gabinio, urbem inflammandam Cassio, totam Italiam vastandam diripiendamque Catilinæ. [25] Veremini, censeo, ne in hoc scelere tam immani ac nefando, [26] nimis aliquid severe statuisse videamini; cum multo magis sit verendum, ne remissione pœnæ crudeles in patriam, quam ne severi-
b. tate animadversionis nimis vehementes in acerbissimos hostes fuisse videamur.

7 [27] Sed ea, quæ exaudio, patres conscripti, dissimulare non
14 possum. [28] Jaciuntur enim voces, quæ perveniunt ad aures meas, eorum, qui vereri videntur, ut habeam satis præsidii ad ea, quæ vos statueritis hodierno die, [29] transigunda. Omnia et provisa, et parata, et constituta sunt, patres conscripti, cum mea summa cura atque diligentia, tum multo etiam majore populi Romani, ad summum imperium retinendum, et ad communes fortunas conservandas, voluntate. Omnes adsunt omnium ordinum homines, omnium denique ætatum: plenum est forum, plena templa circa forum, pleni omnes aditus hujus loci ac templi. Causa enim est post urbem conditam hæc inventa sola, in qua omnes sentirent unum atque idem, præter eos, qui cum sibi viderent esse pereundum, cum omnibus potius, quam soli pe-

23 *ne quid de summa rep.*] Sic ed. W. ut et Mss. quidam habent. Edd. R. 1480. Br. ex libris tamen, *de summa dignitate reip.* Est ab h. l. aliena dignitas: agebatur res, quæ valde ad salutem reip. pertineret.

24 *arcessit—concitat—vocat*] Hæc pro perfectis *arcessivit—concitavit—evocavit* dedi cum Grævio, qui sic in quatuor Mss. reperit: ita et ed. W. estque efficacius. *evocandi* verbum est alienum. immo advocabat Catilinam.

25 *Vereamini, censeo*] E vestigiis ed. W. quæ habet *Vere enim censeo*, corrigo *Veremini*, quod et ante ex re et sententia conjeceram. Tum *censeo* intelligendum est, credo, quod Lambinus reponi volebat. *Censere* pro putare, credere dicitur sane, etsi raro, ut Brut. 91; at ironice et sine regimine dici, nondum alibi reperi.

26 *nimis aliquid severe statuisse*] Mihi semper *aliquid* suspectum fuit, conjecique delendum esse. Reperi deinde in ed. W. *nimis aliquid severius st.* in ed. 1480. *n. a. severi.* eo magis interpolatus locus visus est: Legendum aut *nimis severe*, aut *aliquid severius*, deleto *nimis*. Ambigo, utrum præferendum sit. Pro *nefando* edd. quædam vett. *nefario.* leve est.

27 *Sed ea, quæ exaudio*] Ex edd. quibusdam pr. ut W. addidi *ea*, quod aut hic aut ante *dissimulare* esse debet. Sic et Grævius tacite edidit. *Exaudio* de fama rarum est.

28 *Jactantur e. voces*] Sic edd. vett. omnes, præter unam W. quæ habet *jaciuntur*, quod in pluribus Mss. repertum recepit Grævius: quem nos imitati sumus: nec sensu non discrepant, ut Grutero et Grævio visum. *Jaciuntur* hic aptius est, atque minus altero *jactantur*. *Jactantur* conveniret inimicorum Ciceronis insolentiæ, amicis Catilinæ. At hic loquuntur viri boni, amici causæ Ciceronis, sed timidi. Hi interdum, inter amicos sic loquebantur: quod est *jacere voces*. v. Clav. in h. v.

29 *transigunda*] Ed. W. 1480. *transeunda.* quod non spreverim. v. Cort. ad Sall. Cat. c. 1. ubi pariter Mss. inter *transire* et *transigere* fluctuant.

rire voluerunt. Hosce ego homines excipio et secerno li- 15
benter. neque enim in improborum civium, sed in acerbissimorum hostium numero habendos puto. Ceteri vero, dii immortales! qua frequentia, quo studio, qua virtute ad communem dignitatem salutemque consentiunt? Quid ego hîc equites Romanos commemorem? qui vobis [30] ita summam ordinis consiliique concedunt, ut vobiscum de amore reipublicæ certent: quos ex multorum annorum dissensione [31] ad hujus ordinis societatem concordiamque revocatos, hodiernus dies vobiscum atque hæc causa conjungit: quam conjunctionem si in consulatu confirmatam meo, perpetuam in republica tenuerimus; confirmo vobis, nullum posthac malum civile ac domesticum ad ullam reipublicæ partem esse venturum. Pari studio defendendæ reipublicæ convenisse video tribunos ærarios, fortissimos viros: scribas item universos: quos cum casu hæc dies ad ærarium fre- p. 122.
quentasset, video [32] ab exspectatione sortis ad communem a.
salutem esse conversos. Omnis ingenuorum adest multitudo, etiam tenuissimorum. Quis est enim, cui non hæc 16
templa, adspectus urbis, possessio libertatis, lux denique hæc ipsa, et hoc commune patriæ solum, cum sit carum, tum vero dulce atque jucundum? Operæ pretium est, pa- 8
tres conscripti, libertinorum hominum studia cognoscere; [33] qui virtute sua fortunam civitatis consecuti, hanc vere suam patriam esse judicant: quam quidam hinc nati, et

30 *ita summam ordinis consiliique*] i. e. locum primum inter ordines, et jus de rep. deliberandi ac decernendi; exquisita latinitate.

31 *ad hujus ordinis societatem*] i. e. conjunctionem in republ. quam communem sibi cum senatu putant, præsertim postquam judicia communia utrique fuere.

32 *ab exspectatione sortis*] Grævius addidit e Mss. *amore debitæ pecuniæ*, quæ manifeste est nota glossatoris. Recte *sortem* interpretantur de sortitione scribarum; cujus quisque proximo anno scriba esse deberet. Ceterum ex ed. W. dedi *hæc dies* pro *hic d.* Edd. pr. etiam habent *frequentes advocavit:* aliæ item, ut Mss. quidam *fr. advocasset:* Victorius edidit *frequentasset:* inde ceteri deinceps. Plusquamperfectum mihi hic non satis placet. Secundum analogiam debebat esse *frequentarit*, vel etiam *frequentavit*, sicut in altera lectione est *advocavit*, omninoque illud *cum* suspectum est, quod illam temporis varietatem attulit. Veram Ciceronis manum puto esse: *scribas item universos, quos casu hæc d. a. æ. frequentavit, video* &c.

33 *qui virtute sua fortunam civ. consecuti*] In hoc loco fluctuant valde libri scr. et edd. De scriptis adiri notæ Grut. et Græv. possunt: de edd. videbimus, quos illi prætermisere. Ergo lectio ea, quam nos recepimus, est in edd. W. 1480. Vict. Græv. Altera est, *qui fortunam civitatis cons.* in edd. Br. Med. Ald. Lamb. &c. tertia: *qui fortuna sua jus civitatis consecuti:* quæ debetur Mureto, recepta et a Grutero. omnes sunt bene latinæ, sed una prima est Cicerone digna, quia 1. sola habet acumen per antitheta, *virtutem* et *fortunam:* 2. sola satis honesta est libertinis. nam sola laudem habet: altera, *qui fortuna sunt civitatis jus consecuti*, etiam offensionem, quod eorum fortunæ tribuit rem, quæ etiam in stultis et improbis esse potest. *Jus civitatis* est glossa. *Civitatem* autem potuit exprimere per *fortunam civitatis*, quia, etsi quis per virtutem consequitur libertatem et jus civ. tamen in eo est fortunæ etiam bonum, quia non semper virtus accipit, quod meretur.

summo nati loco, non patriam suam, sed urbem hostium esse judicaverunt. Sed quid ego hujusce ordinis homines commemorem, quos privatæ fortunæ, quos communis respublica, quos denique libertas ea, quæ dulcissima est, ad salutem patriæ defendendam excitavit? servus est nemo, qui modo tolerabili conditione sit servitutis, qui non audaciam civium perhorrescat; qui non hæc stare cupiat: qui non tantum, quantum audet, et quantum potest, conferat ad
17 communem salutem, voluntatis. Quare si quem vestrûm forte commovet hoc, quod auditum est, lenonem quendam Lentuli concursare circum tabernas, pretio sperare sollicitari posse animos egentium atque imperitorum: est id quidem cœptum atque tentatum: sed nulli sunt inventi tam aut fortuna miseri, aut voluntate perditi, qui non ipsum illum sellæ atque operis et quæstus quotidiani locum; qui non cubile ac lectulum suum; qui denique non cursum hunc otiosum vitæ suæ, [34] salvum esse vellent. multo vero maxima pars eorum, qui in tabernis sunt: [35] immo vero (id enim potius est dicendum) genus hoc universum, amantissimum est otii. etenim omne eorum instrumentum, omnis opera ac quæstus, frequentia civium [36] sustinetur, alitur otio: quorum si quæstus, occlusis tabernis, minui solet, quid tandem incensis [37] futurum est?

18 Quæ cum ita sint, patres conscripti, vobis populi Romani præsidia non desunt: vos ne populo Romano deesse videa-
9 mini, providete. Habetis consulem ex plurimis periculis
b. et insidiis, atque ex media morte, non ad vitam suam, sed ad salutem vestram reservatum: omnes ordines ad conservandam rempublicam mente, voluntate, studio, virtute, voce, consentiunt; obsessa facibus et telis impiæ conjurationis, vobis supplex manus tendit patria communis: vobis se, vobis vitam omnium civium, vobis arcem et Capitolium, vobis aras Penatium, vobis illum [38] ignem Vestæ perpe-

34 *salvum esse velint*] Scrib. *vellent:* pendet enim ab *inventi sunt*. pleræque pr. etiam vitiosius *velit*.

35 *immo vero*] Est a P. Victorio: nam priores omnes *nisi vero:* quod miror Grævium reduxisse. nam si hoc verum esset, *enim* mox locum habere non posset, sed esse deberet: *nisi vero potius dicendum est genus h. u.* Et tamen non satis aptum *nisi vero;* quod non in augendo dicitur, ut *immo vero*.

36 *sustinetur*] al. *sustentatur* veteres et recentiores. nil admodum refert. Sed tamen facilius illud in hoc mutetur a librariis, quam hoc in illud. *Sustinere* sic est etiam ad Att. II, 16.

37 *futurum est*] Sic edd pr. At Mss. plures *f. fuit*, quod Grutero placebat et recepit Grævius. Si quid esset mutandum, corrigerem *esset*. nam non de præterito sermo est, sed de futuro. et eo valde inclino: quia non de eo, quod futurum erat, loquitur, sed ex hypothesi, si incenderentur.

38 *ignem V. perp. ac sempiternum*] Sic edd. vett. Mss. plures habent tantum *ignem V. semp.* quod recepere Lamb. et Grævius: nempe quia nil admodum differunt. Non sensere, numerum et concinnitatem secutum esse Ciceronem: *ignem perp. ac semp.—templa Deorum atque delubra—muros atque urbis tecta*.

tuum ac sempiternum, vobis omnia templa deorum atque delubra, vobis muros atque urbis tecta commendat. Præterea de vestra vita, de conjugum vestrarum ac liberorum anima, de fortunis omnium, de sedibus, de focis vestris, hodierno die vobis judicandum est. Habetis ducem, memorem 19
vestri, oblitum sui; [39] quæ non semper facultas datur: habetis omnes ordines, omnes homines, universum populum Romanum, id quod in civili causa hodierno die primum videmus, unum atque idem sentientem. Cogitate, quantis laboribus fundatum imperium, quanta virtute stabilitam libertatem, quanta deorum benignitate auctas exaggeratasque fortunas [40] una nox pæne delerit. Id ne umquam posthac non modo confici, sed ne cogitari quidem possit a civibus, hodierno die providendum est. Atque hæc, non ut vos, qui mihi studio pæne præcurritis, excitarem, locutus sum: sed ut mea vox, quæ debet esse in republica princeps, officio functa consulari videretur.

Nunc ante quam [41] P. C. ad sententiam redeo, de me 10
pauca dicam. Ego, quanta manus est conjuratorum, quam 20
videtis esse permagnam, tantam me inimicorum multitu- p. 123.
dinem suscepisse video: sed eam esse judico [42] turpem et a.
infirmam, contemtam et abjectam. Quodsi aliquando, alicujus furore et scelere concitata manus ista plus valuerit, quam vestra ac reipublicæ dignitas: me tamen meorum factorum atque consiliorum numquam, patres conscripti, pœnitebit. Etenim mors, quam illi mihi fortasse minitantur, omnibus est parata: vitæ tantam laudem, quanta vos me vestris decretis honestastis, nemo est assecutus. [43] Ceteris enim semper bene gestæ, mihi uni conservatæ reipublicæ gratulationem decrevistis. Sit Scipio clarus ille, cujus con- 21
silio atque virtute Hannibal in Africam redire, atque ex

39 *quæ—datur*] Edd. R. 1480. Br. Med. Ald. addunt: *ut sui oblitus, alii memoretur.* quæ est nota glossatoris; ut opinor: quam delevit Victorius. Ed. una W. non habet.

40 *una nox pæne delerit*] Mss. Colon. et Erf. *quam p. delerit.* recepit Græv.

41 *P. C.*] Addidit e Ms. Erf. Græv. sed est etiam in edd. W. 1480.

42 *t. et infirmam, contemtam et abj.*] Delevi *et* ante *cont.* nam sibi respondent hæc concinne: *turpem, contemtam; infirmam, abjectam:* itaque copula locum ibi non habet. Atque abest ab edd. R. W. 1480. Br. Med. Ald. Vict. Videtur errore irrepsisse, ut in ed. Manut. 1540. et per negligentiam servata esse.

43 *Ceteris e. semper b. gestæ—conservatæ r. g.*] Gruterus *semper* deleri volebat, sed in textu delere neglexit. Grævius delevit. Ego servavi, quia respondet *uni. Ceteris semper* (pro omnibus) *mihi uni.* Si *semper* non addidisset, satis fuisset *mihi.* Tum ex Mss. quidam habent *gesta——conservata,* quod placebat Grutero, recepit Grævius. Edd. vett. in *gestæ* et *conservatæ* consentiunt. idque verum est. nempe si de se et judicio suo loqueretur, ablativi veri essent: sed in eo esset gloriatio Ciceronis: loquitur autem de judicio senatus, qui decrevit gratulationem ob conservatam remp. quæ est *gratulatio conservatæ reip.* Ac profecto illam lectionem non in hanc mutassent librarii. Duriusculi sunt isti genitivi, sed sunt nonnulla alia exempla.

Italia decedere coactus est: ornetur alter eximia laude Afri-
canus, qui duas urbes huic imperio infestissimas, Karthagi-
nem Numantiamque delevit: habeatur vir egregius, L. Paul-
lus ille, cujus currum rex potentissimus quondam, et nobi-
lissimus, Perses honestavit: sit in æterna gloria Marius,
qui bis Italiam obsidione et metu servitutis liberavit: ante-
ponatur omnibus Pompeius, cujus res gestæ atque virtutes,
iisdem, quibus solis cursus, regionibus ac terminis conti-
nentur. Erit profecto inter horum laudes aliquid loci no-
stræ gloriæ: nisi forte majus est patefacere nobis provin-
cias, quo exire possimus, quam curare, ut etiam illi, qui ab-
22 sunt, habeant, quo victores revertantur. Quamquam est
uno loco conditio melior externæ victoriæ, quam domesti-
cæ: quod hostes alienigenæ aut oppressi serviunt, aut re-
cepti beneficio se obligatos putant: qui autem ex numero
civium, dementia aliqua depravati, hostes patriæ semel esse
cœperunt, eos, cum a pernicie reipublicæ repuleris, nec vi
coërcere, nec beneficio placare possis. Quare mihi cum
perditis civibus æternum bellum susceptum esse video:
quod ego vestro, bonorumque omnium auxilio, memoria-
b. que tantorum periculorum, quæ non modo in hoc populo,
qui servatus est, sed etiam in omnium gentium sermonibus
ac mentibus semper hærebit, a me atque a meis facile pro-
pulsari posse confido. neque ulla profecto tanta vis reperie-
tur, quæ conjunctionem vestram equitumque Romanorum,
et tantam conspirationem bonorum omnium perfringere et
11 labefactare possit. Quæ cum ita sint, patres conscripti, pro
23 imperio, pro exercitu, pro provincia, quam neglexi, pro
triumpho, ceterisque laudis insignibus, quæ sunt a me,
propter urbis vestræque salutis custodiam, repudiata, pro
clientelis hospitiisque provincialibus, quæ tamen urbanis
opibus non minore labore tueor, quam comparo: pro his
igitur omnibus rebus, pro meis in vos singularibus studiis,
proque hac, quam conspicitis, [44] ad conservandam rempu-
blicam diligentia, nihil aliud a vobis, nisi hujus temporis,
totiusque mei consulatus memoriam postulo: quæ dum erit
vestris mentibus infixa, firmissimo me muro septum esse ar-
bitrabor. Quodsi meam spem vis improborum fefellerit at-
que superaverit: commendo vobis parvum meum filium:
cui profecto satis erit præsidii, non solum ad salutem, ve-
rum etiam ad dignitatem, si ejus, qui hæc omnia suo solus
24 periculo conservaverit, illum esse filium memineritis. Qua-
propter de summa salute vestra, populique Romani, patres
conscripti, de vestris conjugibus ac liberis, de aris ac focis,
de fanis ac templis, de totius urbis tectis ac sedibus, de im-

44 *ad conserv. remp.*] Edd. W. 1480. *ad conservandum populum R.*

perio, de libertate, de salute Italiæ, deque universa republica decernite diligenter, ut instituistis, ac fortiter. [45] Habetis enim eum consulem, qui et parere vestris decretis non dubitet, et ea, quæ statueritis, quoad vivet, defendere [46] et per se ipsum præstare possit.

45 *Habetis enim eum cons.*] Sic bene edd. W. et 1480. Sequentes omisere *eum*. Grævius restituit, sed delevit *enim*.

46 *et per se ipsum præstare possit*] i. e. efficere, ut non mutentur. Sed hoc videtur jactantius dictum. In Ms. antiquo erat: *præstare quoad possit:* unde Grævius fieri volebat, *et per se ipsum, quoad possit, præstare.* rectissime. Ita concinnitas fit Ciceroniana, *quoad vivet—quoad possit.* Vitium ortum est ex eo, quod putarunt librarii, *præstare* pendere a verbo *possit:* sed pendet a *non dubitet.*

---

# M. TULLII CICERONIS p. 124. a.

PRO

# L. MURENA,

## ORATIO TERTIA ET VICESIMA.

### ARGUMENTUM.

*Consulibus Cicerone et Antonio, cum Cicerone comitia consularia habente Decimus Silanus et L. Murena essent in futurum annum designati, repulsam autem tulisset Serv. Sulpicius: ea contumelia commotus Sulpicius, ambitus Murenam accusavit cum tribus subscriptoribus, M. Catone, Cn. Postumio et Serv. Sulpicio adolescente. Tribus ergo actionibus, pro illius temporis more, causa est perorata. Prima actione defensus est a Q. Hortensio, altera a M. Crasso, tertia a Cicerone consule. In tota igitur oratione hoc agitur, ut cum ceteræ criminationes retundantur, tum inprimis illa de tribubus largitione corruptis. Antequam ipsam causam ingreditur, satisfacit M. Catoni et Serv. Sulpicio; quorum alter negabat fas esse, Ciceronem consulem, qui de ambitu legem tulisset, defendere reum de ambitu; alter autem conquestus erat, Murenæ causam a summo amico suo contra se suscipi. Deinde ad singulas accusationis partes accedit, quæ omnino tres erant; prima in reprehensione vitæ, altera in contentione dignitatis, h. e. utrum Sulpicius, an vero Murena dignior consulatu, tertia in criminibus ambitus versabatur. Habet autem hæc oratio plurimum suavitatis et artis. Nam illa contentio Jurisconsulti cum Imperatore, et reprehensio juris scientiæ ac philosophiæ Stoicæ longe jucundissima est, sed ita comparata, ut non posset magnopere aut Sulpicium aut Catonem offendere, quamquam Plutarchus commemorat, Catonem, cum ita disputaret Cicero, dixisse omnibus audientibus, ut erat in isto genere magna Romæ libertas:* O! dii boni, quam ridiculum Consulem habemus. *Ceterum juvat de hac Stoicæ philosophiæ reprehensione*

*audire, Cicero quid dixerit L. IV. de Fin. B. et M. c. 27.* Omnia peccata paria dicitis. Non ego jam tecum ita loquar, Cato, ut iisdem his de rebus, cum L. Murenam, te accusante defenderem. Apud imperitos tum illa dicta sunt: aliquid etiam coronæ datum. Nunc agendum subtilius. *De artificio autem, quo Sulpicium et Catonem reprehendit, ita Quintilianus L. XI. c.* 1: Multum est difficultatis, ubi ipsos, contra quos dicimus, veremur offendere. Duæ simul hujusmodi personæ Ciceroni pro Murena dicenti obstiterunt, M. Catonis et Serv. Sulpicii. Quam decenter tamen Sulpicio, cum omnes concessisset virtutes, scientiam petendi consulatus ademit! quid enim aliud esset, quo se homo nobilis et juris antistes victum magis ferret? Ut vero rationem suæ defensionis reddidit? Cum se studuisse petitioni Sulpicii contra honorem Murenæ, non idem debere accusationi contra caput, diceret: Quam molli autem articulo tractavit Catonem? cujus naturam summe admiratus, non ipsius vitio, sed Stoicæ sectæ, quibusdam rebus duriorem videri factam volebat, ut inter eos non forensem contentionem, sed studiosam disputationem crederes incidisse. *Itaque nec mirum, si Murena absolutus est, quod ex Orat. pro Flacco c. 13. intelligitur:* Nonne ipso Pompeio auctore, Silano et Murena COSS. decrevimus.

1 [1]QUÆ deprecatus a diis immortalibus sum, judices, more
1 institutoque majorum, illo die, quo [2] auspicato, comitiis centuriatis, L. Murenam consulem renuntiavi; ut ea res mihi magistratuique meo, populo plebique Romanæ, bene atque feliciter eveniret: eadem precor ab iisdem diis immortalibus ob ejusdem hominis consulatum una cum salute obtinendum, et ut vestræ mentes atque sententiæ cum populi Romani voluntatibus suffragiisque consentiant, eaque res vobis, populoque Romano, pacem, tranquillitatem, otium, concordiamque afferat. Quodsi illa [3] sollemnis comitiorum precatio consularibus auspiciis consecrata, tantam habet in se vim et religionem, quantam reipublicæ dignitas postulat: idem ego sum precatus, ut eis quoque hominibus, quibus hic consulatus, [4] me rogante, datus esset, ea res fauste, feliciter,
2 prospereque eveniret. Quæ cum ita sint, judices, et cum omnis deorum immortalium potestas aut translata sit ad vos, aut certe communicata vobiscum: idem consul eum vestræ fidei commendat, qui antea diis immortalibus commendavit; ut ejusdem hominis voce et declaratus consul, et defensus, beneficium populi Romani cum vestra atque

1 *Quæ deprecatus a d. i. sum*] *Deprecatus* edd. pr. Aldus induxit *precatus*, ex Or. ad Quir. p. Red. ut opinor: vetus restituit Gruterus. *Sum* ultimo loco posui e Ms. Gu. quæ est collocatio Ciceroniana, ut in Or. ad Qu. p. R. 1. et sic affert Quintil. IX, ult. Vulgo *depr. sum a d. i.*

2 *auspicato*] Ad hoc intelligendum lege de Nat. D. II, 14. de Divin. I, 17.

3 *solennis com. precatio*] v. ad Herenn. IV, 3. Liv. XXXIX, 15.

4 *me rogante*] sc. ut comitiorum præside. v. Clav. in *rogare*, et *rogator*.

omnium civium salute tueatur. Et quoniam in hoc officio studium meæ defensionis ab accusatoribus atque etiam ipsa susceptio causæ reprehensa est: antequam pro L. Murena dicere instituo, pro me ipso pauca dicam; non quo mihi potior, hoc quidem in tempore, sit officii mei, quam hujusce salutis b.
defensio, sed ut, meo facto vobis probato, majore auctoritate ab hujus honore, fama, fortunisque omnibus, inimicorum impetus propulsare possim.

Et primum M. Catoni, vitam ad certam rationis normam 2
dirigenti, et diligentissime perpendenti momenta officiorum 3
omnium, de officio meo respondebo. Negat fuisse rectum Cato, me et consulem, et legis ambitus latorem, et tam severe gesto consulatu, causam L. Murenæ attingere. cujus reprehensio me vehementer movet, non solum ut vobis, judices, quibus maxime debeo, verum etiam ut ipsi Catoni, gravissimo atque integerrimo viro, rationem facti mei probem. A quo tandem, M. Cato, est æquius consulem defendi, quam a consule? Quis mihi in republica potest aut debet esse conjunctior, quam is, cui respublica [5] a me una traditur sustinenda, magnis meis laboribus et periculis sustentata? Quodsi in iis rebus repetendis, quæ mancipi sunt, is periculum judicii præstare debet, qui se nexu obligavit: profecto etiam rectius in judicio consulis designati, is potissimum consul, qui consulem declaravit, auctor beneficii populi Romani defensorque periculi esse debebit. Ac, si, 4
ut nonnullis in civitatibus fieri solet, patronus huic causæ publice constitueretur: is potissime honore affecto defensor daretur, qui eodem honore præditus non minus afferret ad dicendum auctoritatis, quam facultatis. [6] Quodsi portu solventibus, ii, qui jam in portum ex alto invehuntur, præcipere summo studio solent et tempestatum rationem, et prædonum, et locorum; quod natura fert, ut eis faveamus, qui eadem pericula, quibus nos perfuncti sumus, [7] ingrediantur: quo tandem me animo esse oportet, prope jam ex magna jactatione terram videntem, in hunc, cui video maximas reipublicæ tempestates esse subeundas? Quare si p. 125.
est boni consulis, non solum videre, quid agatur, verum a.

5 *a me una traditur sust.*] Omnes scr. et edd. *una*. Lamb. conjecit *uno*, quod Grævius recepit, qui in Ms. Fr. sed e correctione repererat. *una* int. cum consulatus honore. *Uno* explicat Grævius, non ab Antonio simul; quod mihi parum commodum videtur. Malim utique plane abesse: sed libri non sinunt.

6 *Quodsi portu solventibus*] Delevi cum Grævio *e*, quod ab edd. pr. et Ms. Gu. abest. Victorius e Quintil. V, 11. recepit: ap. quem est mox in vulgatis *quod natura fert*, pro *affert*, (etsi et ed. Jens. et Ms. Goth. ibi *affert* habet,) quod probant Muretus, Lambinus, Grævius. *Affert* quidem vitiosum est: sed, utrum Cicero, *natura fert*, scripserit, an, *natura ita fert*, ambigo. Interea *fert* recepi.

7 *ingrediantur*] Male Grævius e Ms. Fr. recepit lectionem germanizantem *ingrediuntur*.

etiam providere, quid futurum sit: ostendam alio loco, quantum salutis communis intersit, duos consules in repu-
5 blica Kalendis Jan. esse. Quod si ita est, non tam me officium debuit ad hominis amici fortunas, quam respublica
3 consulem ad communem salutem defendendam vocare. Nam quod legem de ambitu tuli, certe ita tuli, ut eam, quam mihimetipsi jampridem tulerim [8] de civium periculis defendendis, non abrogarem. Etenim si largitionem factam esse confiterer, idque recte factum esse defenderem; facerem improbe, etiamsi alius legem tulisset: cum vero nihil commissum contra legem esse defendam, quid est, quod meam
6 defensionem latio legis impediat? Negat esse ejusdem severitatis, Catilinam, exitium reipublicæ intra mœnia molientem, verbis et pæne imperio urbe expulisse: et nunc pro L. Murena dicere. Ego autem has [9] partes lenitatis et misericordiæ, quas me natura ipsa docuit, semper egi libenter: illam vero gravitatis severitatisque personam non appetivi. sed ab republica mihi impositam sustinui, sicut hujus imperii dignitas, in summo periculo civium, postulabat. Quodsi tum, cum respublica vim et severitatem desiderabat, vici naturam, et tam vehemens fui, quam cogebar, non quam volebam: nunc, cum omnes me causæ ad misericordiam atque ad humanitatem vocent, quanto tandem studio debeo naturæ meæ consuetudinique servire? Ac de officio defensionis meæ, ac de ratione accusationis tuæ, fortasse etiam alia in parte orationis dicendum nobis erit.

7 Sed me, judices, non minus [10] hominis sapientissimi at-
b. que ornatissimi, Ser. Sulpicii, conquestio, quam Catonis accusatio commovebat: qui gravissime et acerbissime ferre dixit, me familiaritatis necessitudinisque oblitum, causam L. Murenæ contra se defendere. Huic ego, judices, satisfacere cupio, vosque adhibere arbitros. Nam cum grave est, vere accusari in amicitia, tum, etiamsi falso accuseris, non est negligendum. Ego, Ser. Sulpici, me in petitione tua tibi omnia studia atque officia, pro nostra necessitudine, et debuisse confiteor, et præstitisse arbitror. nihil tibi, consulatum petenti, a me defuit, quod esset aut ab amico, aut a gratioso, aut a consule postulandum. Abiit illud tempus: mutata ratio est. sic existimo, sic mihi persuadeo, me tibi contra honorem L. Murenæ, quantum tu a me postulare

8 *de civium periculis defendendis*] *Defendendis* mihi interdum glossam olere visum est. Concinnius sibi respondent de more Ciceronis *lex de ambitu* et lex *de amicorum periculis*.

9 *partes, quas me natura i. docuit*] Eleganter *docuit*, verbum de scena proprium, ex qua verbum *partes* sumtum. v. Clav.

10 *hominis sapientissimi*] Arbitror pertinere ad scientiam juris, propter quam *sapientes* dicti JCti: quamquam et Philosophus fuit.

ausus sis, tantum debuisse: contra salutem, nihil debere. Neque enim, si tibi tum, cum peteres consulatum, affui, 8
idcirco nunc, cum Murenam [11] ipsum petas, adjutor eodem pacto esse debeo. Atque hoc non modo non laudari, sed ne concedi quidem potest, ut amicis nostris accusantibus, non etiam alienissimos defendamus. Mihi autem cum Mu- 4
rena, judices, et vetus, et magna amicitia est, quæ in capitis dimicatione a Ser. Sulpicio non idcirco obruetur, quod ab eodem in honoris contentione superata est. Quæ si causa non esset, tamen vel dignitas hominis, vel honoris ejus, quem adeptus est, amplitudo, summam mihi superbiæ crudelitatisque [12] famam inussisset, si hominis, et suis et populi Romani ornamentis amplissimi, causam tanti periculi repudiassem. Neque enim jam mihi licet, neque est integrum, ut meum laborem hominum periculis sublevandis non impertiam. Nam cum præmia mihi tanta pro hac industria sint data, quanta antea nemini: labores, per quos ea ceperis, cum adeptus sis, deponere, esset hominis et astuti et ingrati. Quodsi licet desinere, si te auctore possum, si p. 126.
nulla inertiæ, nulla superbiæ turpitudo, nulla inhumanitatis a.
culpa suscipitur: ego vero libenter desino. Sin autem fu- 9
ga laboris desidiam, repudiatio supplicum superbiam, amicorum neglectio improbitatem coarguit: nimirum hæc causa est ejusmodi, quam nec industrius, nec misericors, nec officiosus deserere possit. Atque hujusce rei conjecturam de tuo ipsius studio, Servi, facillime ceperis. Nam si tibi necesse putas, etiam adversariis amicorum tuorum, de jure consulentibus, respondere; et, si turpe existimas, te advocato, illum ipsum, [13] quem contra veneris, causa cadere: noli tam esse injustus, ut, cum tui fontes vel inimicis tuis pateant, nostros rivulos etiam amicis putes clausos esse oportere. Etenim, si me tua familiaritas ab hac causa re- 10
movisset, et, si hoc idem Q. Hortensio, M. Crasso, clarissimis viris, si item ceteris, a quibus intelligo tuam gratiam magni æstimari, accidisset: in ea civitate consul designatus defensorem non haberet, in qua nemini umquam infimo majores nostri patronum deesse voluerunt. Ego vero, judices, b.
ipse me existimarem nefarium, si amico, crudelem, si misero, superbum, si consuli defuissem. Quare quod dandum est amicitiæ, large dabitur a me, ut tecum agam, Servi, non secus, ac si meus esset frater, qui mihi est carissimus, isto in loco. quod tribuendum est officio, fidei, religioni, id ita

11 *ipsum petas*] Forte rectius *petis.* Est enim de tempore sermo, non caussæ commemoratio. Videntur librarii aut correctores mutasse in *petas*, ut præcedenti *peteres* conformarent.

12 *famam inussisset*] Proprium verbum in hac forma est *notam.* Ed. W. *immisisset.*

13 *quem contra veneris*] int. alio tempore.

moderabor, ut meminerim, me contra amici studium pro amici periculo dicere.

5 Intelligo, judices, tres totius accusationis partes fuisse, et
11 earum unam in reprehensione vitæ, alteram in contentione dignitatis, tertiam in criminibus ambitus esse versatam. Atque harum trium partium prima illa, quæ gravissima esse
b. debebat, ita fuit infirma et levis, ut illos lex magis quædam accusatoria, [14] quam vera maledicendi facultas de vita L. Murenæ dicere aliquid coëgerit. Objecta est enim Asia: quæ ab hoc non ad voluptatem et luxuriam expetita est, sed in militari labore peragrata. qui si adolescens, patre suo imperatore, non meruisset; aut hostem, aut patris imperium timuisse, aut a parente repudiatus videretur. An, cum sedere in equis triumphantium prætextati potissimum filii soleant, huic donis militaribus patris triumphum decorare fugiendum fuit, [15] ut rebus communiter gestis pæne simul cum
12 patre triumpharet? Hic vero, judices, et fuit in Asia, et viro fortissimo, parenti suo, magno adjumento in periculis, solatio in laboribus, gratulationi in victoria fuit. Et, si habet Asia suspicionem luxuriæ quandam; non Asiam numquam vidisse, sed in Asia continenter vixisse, laudandum est. Quamobrem non Asiæ nomen objiciendum Murenæ fuit, ex qua laus familiæ, memoria generi, honos et gloria nomini constituta est: sed aliquod aut in Asia susceptum, aut ex Asia [16] deportatum flagitium ac dedecus. Meruisse vero stipendia in eo bello, quod tum populus Romanus non modo maximum, sed etiam solum gerebat, virtutis: patre imperatore libentissime meruisse, pietatis: finem stipendiorum, patris victoriam ac triumphum fuisse, felicitatis fuit. maledicto quidem idcirco nihil in hisce rebus loci est, quod
6 omnia laus occupavit. Saltatorem appellat L. Murenam
13 Cato. Maledictum est, si vere objicitur, vehementis accusatoris: sin falso, maledici conviciatoris. Quare cum ista sis auctoritate, non debes, M. Cato, arripere maledictum ex trivio, aut [17] ex scurrarum aliquo convivio, neque te-
p. 127. mere consulem populi Romani saltatorem vocare: sed con-
a. spicere, quibus præterea vitiis affectum esse necesse sit eum,

14 *quam vera m. d. f.*] Quod in promtu habuissent, quæ vere potuissent exprobrare. *facultas* est ut *facultas pecuniæ* et similia. v. Clav. et *male dicere* etiam dicitur, cum vera flagitia objiciuntur. v. c. 6. init.

15 *ut rebus comm.*] *ut* pendet a *decorare*.

16 *deportatum flagitium*] int. meretricem aut res furto ablatas.

17 *ex sc. aliquo convicio*] Suspicatus sum *convivio:* post sic Lambinum edidisse reperi, repugnante Grutero; qui tamen *convicium* non bene explicat. *Aliquo* quidem in vulgata lectione friget. Opponuntur maledicta, quæ ipsa sunt convicia partim ex usu plebis, partim ex usu scurrarum: illa ad flagitia gravia pertinent, hæc ad ridendum magis pertinent. Hinc et concinnitas: maledicta *e trivio* et *e convivio.* Non jam dubito, veram esse correctionem. Sic Off. I, 40. *dicta convivii.*

cui vere istud objici possit. Nemo enim fere saltat sobrius,
nisi forte insanit: neque in solitudine, neque in convivio
moderato atque honesto. tempestivi convivii, amœni loci,
multarum deliciarum comes est extrema saltatio. Tu mihi
arripis id, quod necesse est omnium vitiorum esse postre-
mum: relinquis illa, quibus remotis, hoc vitium omnino
esse non potest. nullum turpe convivium, non amor, non
comissatio, non libido, non sumtus ostenditur. et, cum ea
non reperiantur, quæ voluptatis nomen habent, quæque vi-
tiosa sunt: in quo ipsam luxuriam reperire non potes, in
eo te umbram luxuriæ reperturum putas? Nihil igitur in 14
vitam L. Murenæ dici potest? nihil, inquam, omnino, judi-
ces. Sic a me consul designatus defenditur, ut ejus nulla
fraus, nulla avaritia, nulla perfidia, nulla crudelitas, [18] nul-
lum petulans dictum in vita proferatur. Bene habet: jacta
sunt fundamenta defensionis. Nondum enim nostris laudi-
bus, quibus utar postea, sed prope inimicorum confessione,
virum bonum, atque integrum hominem defendimus. Quo 7
constituto, facilior est mihi aditus ad contentionem digni-
tatis: quæ pars altera fuit accusationis.

Summam video esse in te, Ser. Sulpici, dignitatem ge- 15
neris, integritatis, industriæ, ceterorumque ornamentorum
omnium, quibus fretum ad consulatus petitionem aggredi
par est. Paria cognosco esse ista in L. Murena, atque ita
paria, ut neque ipse dignitate vinci potuerit, neque te di-
gnitate superarit. Contemsisti L. Murenæ genus: extu-
listi tuum. Quo loco si tibi hoc sumis, nisi qui patricius
sit, neminem bono esse genere natum: facis, ut rursus plebs
in Aventinum sevocanda esse videatur. Sin autem sunt am-
plæ et honestæ familiæ plebeiæ: et proavus L. Murenæ, et b.
avus, prætores fuerunt, et pater cum amplissime atque ho-
nestissime ex prætura triumphasset, hoc faciliorem huic
gradum consulatus adipiscendi reliquit, quod is jam patri
debitus, a filio petebatur. [19] Tua vero nobilitas, Ser. Sul- 16
pici, tametsi summa est, tamen hominibus litteratis et histo-
ricis est notior: populo vero et suffragatoribus obscurior.
Pater enim fuit equestri loco: avus nulla illustri laude cele-
bratus. Itaque non ex sermone hominum recenti, sed ex
annalium vetustate eruenda est memoria nobilitatis tuæ.
Quare ego te semper in nostrum numerum aggregare soleo,
quod virtute industriaque perfecisti, ut, cum equitis Ro-
mani esses filius, summa tamen amplitudine dignus putare-

18 *n. pet. dictum in vita proferatur*] *In vita* alienum est ab h. l. Videtur temere repetitum e superioribus, *in vitam dici potest,* ubi ed. W. habet *in vita.*

19 *Tua nobilitas t. summa est*] Orta quippe a Ser. Sulpicio, qui anno decimo post reges exactos consul fuit. v. Brut. 16.

re: nec mihi umquam minus in Q. Pompeio, novo homine, et fortissimo viro, virtutis esse visum est, quam in homine nobilissimo, M. Æmilio. Etenim ejusdem animi atque ingenii est, posteris suis, quod Pompeius fecit, amplitudinem nominis, quam non acceperit, tradere: et, ut Scaurus, memoriam prope intermortuam generis sui, virtute renovare.
8 Quamquam ego jam putabam, judices, multis viris fortibus
17 ne ignobilitas objiceretur generis, meo labore esse perfectum: [20]qui, non modo Curiis, Catonibus, [21]Pompeiis, antiquis illis, fortissimis viris, novis hominibus, sed his recentibus, Mariis, et Didiis, et Cœliis commemorandis, jacebant. Cum ego vero tanto intervallo claustra ista nobilitatis refregissem, ut aditus ad consulatum posthac, sicut apud majores nostros fuit, non magis nobilitati, quam virtuti, pateret: non arbitrabar, cum ex familia vetere et illustri consul designatus ab equitis Romani filio, consule, defenderetur, de generis novitate accusatores esse dicturos.
p. 128. a. Etenim mihi ipsi accidit, ut cum duobus patriciis, altero improbissimo atque audacissimo, altero modestissimo atque optimo viro, peterem: superavi tamen dignitate Catilinam, gratia Galbam. Quodsi id crimen homini novo esse deberet: profecto mihi neque inimici, neque invidi defuissent.
18 Omittamus igitur de genere dicere, cujus est magna in utroque dignitas: videamus cetera.

Quæsturam una petiit, et sum ego factus prior. Non est respondendum ad omnia. neque enim quemquam vestrûm fugit, cum multi pares dignitate fiant; unus autem primum solus possit obtinere: non eundem esse ordinem dignitatis et renuntiationis: propterea quod renuntiatio gradus habeat, dignitas autem sit persæpe eadem omnium. Sed quæstura utriusque propemodum pari momento sortis fuit. Habuit hic lege Titia provinciam tacitam et quietam: tu illam, [22]cui, cum quæstores sortiuntur, etiam acclamari solet, Ostiensem, non tam gratiosam, et illustrem, quam negotiosam et molestam. Consedit utriusque nomen in quæstura. nullum enim vobis sors campum dedit, in quo ex-
19 currere virtus cognoscique posset. Reliqui temporis spa-

20 *qui, n. m. Curiis—commemorandis jacebant*] *Jacebant* quid sit, v. in Clave. At paullo durius dixit *Curiis commemorandis*, pro cum, vel quanquam commemorarent Curios &c. scil. ut ostenderent, novitatem generis sibi obesse non debere, cum multis aliis non obfuerit. Sed hæc forma etiam alibi est apud Ciceronem.

21 *Pompeiis*] In his hæret P. Manutius, quod putat ante Q. Pompeium intelligi, qui Cicerone adolescente Consul fuit, adeoque in antiquis commemorari non potuit: in quo errat: intelligendusque Q. Pompeius Auli filius, qui a. u. 612. Consul fuit. v. Burm. ad Vellei. III, 1, 4.

22 *cui—etiam acclamari solet*] Est *aquaria*, quam Cicero appellat Vatin. 5. Ei acclamabatur, nempe ridendi caussa, propter ambiguitatem verbi. v. dicta in Clave v. *aquarius*, et add. Lips. Lect. Ant. c. 12.

tium in contentionem vocatur. ab utroque [23] dissimillima
ratione tractatum est. Servius hic nobiscum hanc urbanam 9
militiam respondendi, scribendi, cavendi, plenam sollicitudinis ac stomachi, secutus est: jus civile didicit: multum vigilavit: laboravit: præsto multis fuit: multorum stultitiam perpessus est: arrogantiam pertulit: difficultatem exsorbuit: vixit ad aliorum arbitrium, non ad suum. Magna laus, et grata hominibus, unum hominem elaborare in ea
scientia, quæ sit multis profutura. Quid Murena interea? 20
fortissimo et sapientissimo viro, summo imperatori, legatus L. Lucullo fuit: qua in legatione duxit exercitum: signa contulit: manum conseruit: magnas copias hostium fudit: urbes partim vi, partim obsidione cepit: Asiam istam refertam, et eandem delicatam, sic obiit, ut in ea neque avaritiæ, neque luxuriæ vestigium reliquerit: maximo in bello sic est versatus, ut hic multas res et magnas sine imperatore gesserit, nullam sine hoc imperator. Atque hæc, quamquam præsente L. Lucullo loquar, tamen, ne ab ipso, propter periculum nostrum, concessam videamur habere licentiam fingendi, publicis litteris testata sunt omnia; quibus L. Lucullus [24] tantum laudis impertiit, quantum neque ambitiosus imperator, neque invidus, tribuere alteri in communi-
nicanda gloria debuit. Summa in utroque est honestas, 21
summa dignitas: quam ego, si mihi per Servium liceat, pari atque eadem in laude ponam. sed non licet. agitat rem militarem: insectatur totam hanc legationem: assiduitatis et operarum harum quotidianarum putat esse consulatum. Apud exercitum mihi fueris, inquit, tot annos? forum non attigeris? abfueris tamdiu? et, cum longo intervallo veneris, cum iis, qui in foro [25] habitarunt, de dignitate contendas? Primum ista nostra assiduitas, Servi, nescis, quantum interdum afferat hominibus fastidii, quantum satietatis. mihi quidem vehementer expediit, positam in oculis esse gratiam. sed tamen ego mei satietatem magno meo labore superavi, et tu idem fortasse: verumtamen utrique nostrum
desiderium nihil obfuisset. Sed, ut, hoc omisso, ad studio- 22
rum atque artium contentionem revertamur: qui potest dubitari, quin ad consulatum adipiscendum multo plus afferat dignitatis, rei militaris, quam juris civilis gloria? Vigilas tu de nocte, ut tuis consultoribus respondeas: ille, ut eo, quo

23 *diss. ratione tractatum est*] Grævius præfert lectionem Ms. Fr. *certatum est*, nempe deceptus verbo *contentionem*, quod de certamine capit e propria significatione, cum sit h. l. comparatio. Nec illo tempore certamen inter Sulpicium et Murenam fuit.

24 *tantum laudis impertit*] Scribendum haud dubie *impertiit:* nam sequitur *debuit*. Syllabæ duæ junctæ communi vocali sæpe in Mss. in unam contractæ: ut et consona litera semel modo scribitur.

25 *habitarunt*] Ms. Gu. *habitaverint:* forte melius.

intendit, mature cum exercitu perveniat. te gallorum, illum
p. 129. buccinarum cantus exsuscitat. tu actionem instituis, ille
a. aciem instruit. tu caves, ne tui consultores; ille, ne urbes aut castra capiantur. Ille tenet et scit, ut hostium copiæ; tu, ut aquæ pluviæ arceantur: ille exercitatus est in propagandis finibus; tu in regendis: ac nimirum (dicendum est enim, quod sentio) rei militaris virtus præstat ceteris omni-
10 bus. Hæc nomen populo Romano, hæc huic urbi æternam gloriam peperit: hæc orbem terrarum parere huic imperio coëgit: omnes urbanæ res, omnia hæc nostra præclara studia, et hæc forensis laus et industria, latent in tutela ac præsidio bellicæ virtutis. simul atque increpuit suspicio tumultus; artes illico nostræ conticescunt.

23 Et, quoniam mihi videris istam scientiam juris, tamquam filiolam osculari tuam, non patiar te in tanto errore versari, ut istud nescio quid, quod tantopere didicisti, præclarum aliquid esse arbitrere. Aliis ego te virtutibus, continentiæ, gravitatis, justitiæ, fidei, ceteris omnibus, consulatu et omni honore semper dignissimum judicavi. quod quidem jus civile didicisti; non dicam, operam perdidisti: sed illud dicam, nullam esse in illa disciplina munitam ad consulatum viam. Omnes enim artes, quæ nobis populi Romani [26] studia concilíant, et admirabilem dignitatem, et pergratam
11 utilitatem debent habere. Summa dignitas est in iis, qui
24 militari laude antecellunt. omnia enim, quæ sunt in imperio, et in statu civitatis, ab iis defendi et firmari putantur. summa etiam utilitas: siquidem eorum consilio et periculo, cum republica, tum etiam nostris rebus perfrui possumus. Gravis etiam illa est et plena dignitatis, [27] dicendi facultas, quæ sæpe valuit in consule deligendo, posse consilio atque oratione, et senatus, et populi, et eorum, qui res
b. judicant, mentes permovere. Quæritur consul, qui dicendo nonnumquam comprimat tribunicios furores, qui concitatum populum flectat, qui largitioni resistat. Non mirum, si ob hanc facultatem homines sæpe etiam non nobiles consulatum consecuti sunt: præsertim cum hæc eadem res plurimas gratias, firmissimas amicitias, maxima studia pa-
25 riat. quorum in isto vestro artificio, Sulpici, nihil est. Primum dignitas in tam tenui scientia quæ potest esse? res enim sunt parvæ, prope in singulis litteris atque interpunctionibus verborum occupatæ. Deinde, etiamsi quid apud

26 *studia conciliant*] Sensus latinitatis legitimæ jubet legere *concilient*.

27 *dicendi facultas, quæ valuit—posse*] Verba *posse consilio* &c. non bene cohærent et apta sunt antecedentibus. Nihil melius jam habeo, quam deleri *quæ*. Gravis etiam est dicendi facultas. Sæpe valuit in del. consule, posse &c.

majores nostros fuit in isto studio admirationis, id, enuntiatis vestris mysteriis, totum est contemtum et abjectum. Posset agi lege, necne, pauci quondam sciebant. fastos enim vulgo non habebant. [29] erant in magna potentia, qui consulebantur: a quibus etiam [30] dies, tamquam a Chaldæis, petebatur. Inventus est scriba quidam Cn. Flavius, qui cornicum oculos confixerit, et singulis diebus ediscendos fastos populo proposuerit, et ab [31] ipsis cautis jurisconsultis eorum sapientiam compilarit. Itaque irati illi, quod sunt veriti, ne, dierum ratione [32] pervulgata et cognita, sine sua opera lege posset [33] agi, notas quasdam composuerunt, ut
omnibus in rebus ipsi interessent. Cum hoc fieri bellissime 12
posset: Fundus Sabinus, meus est: immo meus: deinde 26
judicium: noluerunt. [34] FUNDUS, inquit, QUI EST IN AGRO, QUI SABINUS VOCATUR. Satis verbose. cedo, quid postea? EUM EGO EX JURE QUIRITIUM MEUM ESSE AIO. Quid tum? [35] INDE EGO TE EX JURE MANU CONSERTUM VOCO. Quid huic [36] tam loquaciter litigioso responderet ille, unde petebatur, non habebat. Transit idem jureconsultus, [37] tibicinis Latini modo: UNDE TU ME, inquit, EX JURE MANU CONSERTUM VOCASTI, INDE EGO TE REVOCO. Prætor interea, ne pulchrum se ac beatum puta- p. 130.
ret, atque aliquid ipse sua sponte loqueretur, ei quoque car- a.
men compositum est, cum ceteris rebus absurdum, tum

29 *erant in magna potentia*] v. Clav. Huc refer illud Ovidii: *nulla potentia longa est:* ubi est felicitas a gratia.

30 *dies—petebantur*] Conjeci quondam *petebatur*. Reperi nunc in Ms. Guelf. id melius videtur meo sensu. Nam *dies* in singulari in tali re aptior. Mox mihi durius est: *inventus est, qui confixerit — proposuerit — compilarit:* pro quo latinitatis legitima ratio postulabat, *configeret*, *proponeret*, *compilaret*.

31 *i. cautis JCtis*] Edd. pr. ut et Ms. *causis*. Vera lectio *cautis* est ab Aldo, quem omnes secuti sunt.

32 *pervulgata* &c.] Grævius secutus est Ms. Fr. et edd. quasdam vett. *promulgata*, quod et Vict. Camerar. præferebant. Mihi hoc verbum privati hominis facto non videtur convenire: nec uspiam sic reperi.

33 *agi, notas composuerunt*] Sic primum reperi in ed. Mediol. Superiores omnes *vero ac eadem*, vel *v. ac ædem*, etiam Veneta 1499. deterius etiam Ms. Guelf. *Notæ* quæ sint intelligendæ, vid. in Clave.

34 *fundus, qui est*] J. M. Brutus corrigit *Fundum*. Vulgatum antiquitatis plus redolet.

35 INDE EGO TE] Sic Gruterus, omisso IBI, edidit, sic et edd. vett. plures, W. P. Manut. Victor. Lamb. In Ms. Gu. est *ibi*, sed m. s. deletum. At ed. R. 1480. Br. 1499. Med. servant *ibi*, quos secutus est Grævius. *Inde ibi*, si verum est, quod non pro certo negem, est pleonasmus, pro *inde loco*, quod dicitur. ut *ibi loci*. Et *ibidem* pro *ex eodem loco*, est apud Plaut. Merc. II, 3. 10. *ibidem adnutat*. Ceterum constantiæ causa et in altera formula IBI delevi, quod h. l. et ed. W. habet.

36 *tam loquaciter litig.*] Ad has verbosas formulas verborum forte et respexit Ovidius Am. I, 12. 23. cum *vadimonia garrula* dixit. Item infr. c. 14. sapientia *verbosa* JCtorum.

37 *tibicinis Latini modo*] Hoc explicavi in Clav. v. *tibicen*. Quare Latinus tibicen dicatur, patet e Liv. IX, 30. Nempe Romani cives nulli tibicines, sed e Latinis, ut haruspices omnes ex Hetruscis.

vero [38] in illo: SUIS UTRISQUE [39] SUPERSTITIBUS, [PRÆSENTIBUS] ISTAM VIAM DICO: [40] INITE VIAM. Præsto aderat sapiens ille, qui inire viam doceret: REDITE VIAM. eodem duce redibant. Hæc jam tum apud illos barbatos, ridicula, credo, videbantur. homines, cum recte atque in loco constitissent, juberi abire: ut, unde abissent, eodem statim redirent. Iisdem ineptiis fucata sunt illa omnia, [41] QUANDO TE IN JURE CONSPICIO. et hæc, [42] SED ANNE TU DICIS, QUI CAUSA VINDICAVERIS? quæ dum erant occulta, necessario ab eis, qui ea tenebant, petebantur: postea vero pervulgata, atque in manibus jactata et excussa, inanissima prudentiæ reperta sunt: fraudis autem et stulti-
27 tiæ plenissima. Nam cum permulta præclare legibus essent constituta, ea jureconsultorum ingeniis pleraque corrupta ac depravata sunt. [43] Mulieres omnes, propter infirmitatem consilii majores in tutorum potestate esse voluerunt: hi invenerunt genera tutorum, [44] quæ potestate mulierum continerentur. [45] Sacra interire illi noluerunt: horum ingenio senes ad coëmtiones faciendas, interimendorum sacrorum causa, reperti sunt. In omni denique jure civili æquitatem reliquerunt, verba ipsa tenuerunt: ut, quia in alicujus libris, exempli causa, id nomen invenerant, putarunt, omnes mulieres, quæ coëmtionem facerent, Caias vocari. Jam illud mihi quidem mirum videri solet, tot homi-

38 *in illo: suis utrisque*] Sic est in Ms. Gu. ed. W. Edd. R. 1480. Br. &c. *nullo usui*, vel *usu:* quod et recepit Grævius. Ego *tum v. in illo* servavi, quia alias nihil est, quod verbis *cum ceteris rebus* respondeat.

39 *superstitibus præsentibus*] Hotomanno et Manutio *præsentibus* e glossa natum videtur, probante conjecturam Grævio; quod *superstites* sunt *præsentes.* nec nobis displicet. Clare Festus, *superstites* significare *testes præsentes.* Uncis inclusi.

40 *inite viam*] Priscianus L. XVIII. p. 1168. *ite viam:* et *ire viam* est bene latinum. Placebat Camerario, Lambino. Placet et mihi: sed quia et vulgatum latinum est, et in eo libri consentiunt, id servavi.

41 *Quando t. i. j. conspicio*] Pro Cæcin. 19. est *quandoquidem* in hac formula; ubi v. Est autem tantum initium formulæ; sequebatur, *postulo an fuas auctor:* unde l. c. dicitur actio in auctorem præsentem.

42 *sed anne tu dicis, qui causa vindicaveris*] Sic Ms. Gu. edd. pr. nisi quod in edd. transpositum est *qui,* et factum *causam qui,* etiam *judicaveris.* Gruterus frustra in ed. pr. esse dicit *quia.* Id ed. 1480. habet errore operarum. Mihi placet judicium eorum, qui delent *qui,* ut Ant. Augustinus Em. II, 2. Cujacius Obs. IV, 33. Victor. IV, 23. et Manut. ad Verr. IV, 24. quod et sequitur Grævius. De formula *dicis causa* v. Clav. in *dicis c.*

43 *Mulieres &c.*] v. pro Cæcin. 25. et ibi Hotom.

44 *quæ potestate m. cont.*] Nempe quos sibi ipsæ optassent ex testamento viri, ut bene docet Cujac. Obs. VII, 11.

45 *Sacra interire i. n.*] Intelligenda sacra familiaria. v. de Legg. II, 19. de *senibus ad coëmtiones* v. Clav. in *coëmtio.* itemque de *mulieribus, quæ coëmtionem facerent.* Ceterum vulgata lectio hujus loci de nomine mulierum sana est, nec addito *Caiæ* nomine interpolandus in principio, ut est in ed. pr. et Mss. quibusdam, etiam Guelf. *Ut Gaia.* Junt. *ut quia Caia* non patitur *id nomen,* quod refertur ad sequens: *Caias vocari.*

nes, tam ingeniosos, per tot annos etiam nunc statuere non
potuisse, utrum [46] diem tertium, an perendinum: judicem,
an arbitrum: rem, an litem dici oporteret. Itaque (ut dixi) 13
dignitas in ista scientia consularis numquam fuit; quæ tota 28
ex rebus fictis commenticiisque constaret: gratiæ vero b.
multo etiam minores. Quod enim omnibus patet, et æque promtum est mihi, et adversario meo, id esse gratum nullo pacto potest. Itaque non modo beneficii collocandi spem, sed etiam illud, quod aliquandiu fuit, LICET CONSULERE, [47] jam perdidistis. Sapiens existimari nemo potest in ea prudentia, quæ neque extra Romam usquam, neque Romæ, rebus prolatis, quidquam valet. peritus ideo haberi nemo potest, quod in eo, quod sciunt omnes, nullo modo possunt inter se discrepare. difficilis autem res ideo non putatur, quod et perpaucis et minime obscuris litteris continetur. Itaque, si mihi, homini vehementer occupato, stomachum moveritis, triduo me jurisconsultum [48] esse profitebor. Etenim quæ de scripto aguntur, scripta sunt omnia: neque tamen quidquam [49] tam anguste scriptum est, quo ego non possim, [50] QUA DE RE AGITUR, addere. Quæ consuluntur autem, minimo periculo respondentur. Si id, quod oportet, responderis; idem videare respondisse, quod Servius. sin aliter; etiam controversum jus nosse et tractare vi-
deare. Quapropter non solum illa gloria militaris vestris 29
formulis atque actionibus anteponenda est, verum etiam dicendi consuetudo longe et multum isti vestræ exercitationi ad honorem [51] antecellet. Itaque mihi videntur plerique initio multo hoc maluisse: post, cum id assequi non potuissent, istuc potissimum sunt delapsi. Ut aiunt in Græcis artificibus, eos [52] aulœdos esse, qui citharœdi fieri non potuerint: sic nonnullos videmus, qui oratores evadere non potuerunt, eos ad juris studium devenire. Magnus dicendi labor, magna res, magna dignitas, summa autem

46 *diem tertium, an perendinum &c.*] Respicit ad JCtorum formulas: *in diem tertium seu perendinum: judicem arbitrumve peto ut des: quam rem sive litem dicere oportet:* quæ apud Brissonium sunt, et apud Probum singularum literarum notis indicatæ.

47 *jam perdidistis*] Indicat non amplius tum moris fuisse, in adeundis JCtis et consulendis hoc humanitatis caussa dicere.

48 *esse profitebor*] Delendum *esse* puto, ut Or. 9. Nam simpliciter dicitur, se profiteri philosophum, Grammaticum &c. ut Tusc. II, 12.

49 *tam anguste*] Est obscure: supra dixit, *minime obscuris literis continetur.* Pro *addere* quidam libri *videre*, ut est etiam in Ms. Gu. sed a manu secunda.

50 *qua de re agitur*] i. e. causam, quæ nominibus personarum, locorum, rerum &c. continetur.

51 *antecellet*] Lambinus correxit *antecellit*, quia præcedit *anteponenda est:* sed et futurum h. l. ferri posse videtur.

52 *aulœdos esse*] Sic edd. pr. Mss. Victorius. P. Manut. 1540. dedit *auletas*, (non Naugerius, i. e. Aldina prima, ut Camerarius ait,) et Aldus jun. Vulgatum magis placet h. l.

gratia. Etenim a vobis salubritas quædam: ab iis, qui
p. 131. a. dicunt, salus ipsa petitur. Deinde vestra responsa atque decreta, et evertuntur sæpe dicundo, et sine defensione oratoris firma esse non possunt: [53] in qua re si satis profecissem, parcius de ejus laude dicerem: nunc nihil de me dico, sed de iis, qui in dicendo magni sunt aut fuerunt.

14 Duæ sunt artes, quæ possunt locare homines in amplis-
30 simo gradu dignitatis: una imperatoris, altera oratoris boni. ab hoc enim pacis ornamenta retinentur: ab illo belli pericula repelluntur. Ceteræ tamen virtutes ipsæ per se multum valent: justitia, fides, pudor, temperantia; quibus te, Servi, excellere omnes intelligunt: sed nunc de studiis ad honorem dispositis, non de insita cujusque virtute disputo. Omnia ista nobis studia de manibus excutiuntur, simulatque aliquis motus novus bellicum canere cœpit. Etenim, ut ait ingeniosus poëta, et auctor valde bonus; [54] prœliis promulgatis, [55] *pellitur e medio*, non solum ista vestra verbosa simulatio prudentiæ, sed etiam ipsa illa domina rerum, *sapientia: vi geritur res: spernitur orator*, non solum odiosus in dicendo, ac loquax, verum etiam *bonus: horridus miles amatur:* vestrum vero studium totum jacet. *Non ex jure* [56] *manu consertum*, [57] *sed mage ferro*, inquit: *rem repetunt.* Quod si ita est, cedat, opinor, Sulpici, forum castris, otium militiæ, stilus gladio, umbra soli: sit denique in civitate ea prima res, propter quam ipsa est civitas omnium
31 princeps. Verum hæc, Cato, nimium nos nostris verbis magna facere demonstrat: et oblitos esse, bellum illud omne

53 *in qua re*] Sic primum edidit Junta, quem Hervagius et Victorius secuti sunt. In ceteris vett. *in qua.* quod nihili est, debetque esse aut *in quo*, aut *in qua re.*

54 *prœliis promulgatis*] Verba sunt Ennii; saltem *promulgare.* nam id tali sensu est poëticum.

55 *pellitur e medio*] Edd. pr. *tollitur*, usque ad Lambinum, qui e Ms. *pellitur* edidit, ut est etiam ap. Gellium, XX, 9. Sic et Ms. noster, in quo manus sec. superscripsit *tollitur.* Contra mox pro *spernitur* ed. W. habet *pellitur.*

56 *manu consertum*] Restitui *manu* ex edd. vett. et Mss. etiam Gu. *Manum* est primum editum a P. Manutio 1540. Sic et ap. Gellium XX, 10. edd. pr. *manu.* Steph. dedit *manum*, quod ceteri secuti sunt. *Manu* est etiam in epp. ad Div. VII. Or. I, 10, (ubi in nota lege *at* pro *aut*,) et omnibus locis, ubi hæc Ennii verba commemorantur. Est autem *manu* intelligendum *manus*, quod et hic requiritur. litera *s* elisa est, non ut syllaba corriperetur, sed ut mollior esset compositio. Viri docti v. c. ad Liv. VI, 42. notarunt, promiscue dici *manum* et *manus conserere*, allatis multis exemplis. Sed non animadverterunt, pluralem esse semper, ubi sermo est de pluribus, et singularem, ubi de uno vel homine vel exercitu. Itaque ubi, cum unus dicitur conserere, in edd. est *manus*, semper notatum reperi var. lectionem *manum.* Ergo hic debebat esse *manus*, non *manum*, si plene scribendum erat.

57 *sed mage ferro*] *Mage* abest edd. pr. additum est e Gellio, non Mss. libris: etiam nostro abest. nec necesse erat id addi a Cicerone, cum ad sententiam nil prodesset. Atque et ap. Gellium legendum potius *magi'* judicat Gronovius, quod in Ms. erat *magis*, ut h. l. in Franc. Nempe Ennius scripsit *magis*, ut *horridus* ante, non *horridu'*, sed pronunciari volebat *magi, horridu.*

Mithridaticum cum mulierculis esse gestum. quod ego
longe secus existimo, judices: deque eo pauca disseram. b.
neque enim causa in hoc continetur.

Nam, si omnia bella, quæ cum Græcis gessimus, contem-
nenda sunt: derideatur de rege Pyrrho triumphus M'.
Curii: de Philippo, T. Flaminini: de Ætolis, M. Fulvii:
de rege Perse, L. Paulli: de Pseudophilippo, Q. Metelli:
de Corinthiis, L. Mummii: sin hæc bella gravissima victo-
riæque eorum bellorum gravissimæ fuerunt: cur Asiaticæ
nationes, atque ille a te hostis contemnitur? Atqui, ex ve-
terum rerum monumentis, vel maximum bellum populum
Romanum cum Antiocho gessisse video: cujus belli victor
L. Scipio, [58] parta cum Publio fratre gloria, quam laudem
ille, Africa oppressa, cognomine ipso præ se ferebat, ean-
dem hic sibi ex Asiæ nomine assumsit. Quo quidem in bello 32
virtus enituit egregia M. Catonis, proavi tui: quo ille,
quum esset, [59] ut ego mihi statuo, talis, qualem te esse
video, numquam [60] [cum Scipione] esset profectus, si cum
mulierculis bellandum esse arbitraretur. Neque vero cum
P. Africano senatus egisset, ut legatus fratri proficiscere-
tur: cum ipse, paullo ante, Hannibale ex Italia expulso,
ex Africa ejecto, Karthagine oppressa, maximis periculis
rempublicam [61] liberasset, nisi illud grave bellum et vehe-
mens putaretur. Atqui, si diligenter, quid Mithridates po- 15
tuerit, et quid effecerit, et qui vir fuerit, consideraris:
[62] omnibus regibus, quibuscum populus Romanus bellum
gessit, hunc regem nimirum antepones. quem L. Sulla,

58 *parta cum P. fr. gloria*] Edd. vett. et Mss. plerique, etiam Gu. *si qua p.* Guilielmius corrigebat *sic quasi partita:* quod placet Grutero. Etiam Lambinus conjiciebat *partita.* Vulgatum sanum est. *hic* fecit speciem ἀναν-ταποδότȣ, quæ tolleretur, eo verbo sublato: sed id addit Cicero, ut esset, quod responderet τῷ *ille* ad concinnitatem. *ille* est pro *hic*, ut alibi quoque fit. si de vulgari ratione dixisset, quam laudem *hic* &c. subjecisset. *eandem ipse s.* Ita nihil difficultatis fuisset.

59 *ut ego mihi statuo*] Mss. ap. Grut. et Guelf. edd. pr. *statuam.* Vulgatum est ab Aldo: in quo *mihi* est durum. Si *statuam* verum est, sensus est, ut ego judicem de meo sensu, ut dicam, quod ipse sentio.

60 *cum Scipione*] At M. Cato non est cum Scipione profectus, sed cum Acilio Glabrione, ut patet e Livio XXXVI, 21. rediitque Romam ante abitum Scipionis, et ibi fuit, quo tempore vicit Scipio Antiochum. ibid. XXXVII, 57. Wesselingius Obss. p. 260. putat esse Ciceronem memoria lapsum. Ego vero *cum Scipione* puto esse a glossatore, qui putavit, de eodem bello, qua nempe per Scipionem gestum est, sermonem esse. Itaque uncis inclusi. Nec hoc Cicero ignorabat, quod dixi, nec opus erat addi, si maxime in exercitu Scipionis fuisset.

61 *liberavisset*] Scripti et edd. fluctuant inter hoc et *liberasset.* Ms. Gu. edd. W. 1480. Junt. habent hoc, illud edd. R. Br. Med. Ald. &c. Quia Cicero formam contractam solet præferre, nisi numerus alteram formam aptiorem reddit, eam prætuli. Paullo post pro *effecerit* Ms. Franc. *egerit.* non sane male, ut Grævius etiam judicavit.

62 *omnibus regibus, quibuscum*] Quidam *omnibus, quibuscum Regibus.* Mox in *nimirum* hæsere viri docti frustra. Dictum est pro sine dubio. v. Clav. in h. v.

maximo et fortissimo exercitu, [63] pugna excitatum, non
rudis imperator, ut aliud nihil dicam, bello invectum totam
in Asiam, [64] cum pace dimisit: quem L. Murena, pater
hujusce, vehementissime vigilantissimeque vexatum, repres-
p. 132. sum magna ex parte, non oppressum reliquit: qui rex, sibi
a. aliquot annis sumtis ad confirmandas rationes et copias
belli, tantum ipse opibus conatuque invaluit, ut se Ocea-
num cum Ponto, Sertorii copias cum suis conjuncturum
33 putaret. Ad quod bellum duobus consulibus ita missis, ut
alter Mithridatem persequeretur, alter Bithyniam tueretur:
alterius res et terra et mari calamitosæ, vehementer et opes
regis et nomen auxerunt: L. Luculli vero res tantæ exsti-
terunt, ut neque majus bellum commemorari possit, neque
majore consilio et virtute gestum. Nam, cum totius im-
petus belli ad Cyzicenorum mœnia constitisset, eamque
urbem sibi Mithridates Asiæ januam fore putavisset, qua
effracta et revulsa, tota pateret provincia: perfecta ab Lu-
cullo hæc sunt omnia; ut urbs fidelissimorum sociorum
defenderetur, [65] et omnes copiæ regis diuturnitate obsidio-
nis consumerentur. Quid? illam pugnam navalem ad Te-
nedum, cum contento cursu, acerrimis ducibus, hostium
classis Italiam spe atque animis inflata peteret; mediocri
certamine et parva dimicatione commissam arbitraris?
Mitto prœlia: prætereo oppugnationes oppidorum. expul-
sus regno tandem aliquando, tantum tamen consilio atque
auctoritate [66] valuit, ut se, rege Armeniorum adjuncto, no-
16 vis opibus copiisque renovarit. Ac, si mihi nunc de rebus
gestis esset nostri exercitus imperatorisque dicendum, plu-
rima et maxima prœlia commemorare possem. sed non id
34 agimus. Hoc dico: si bellum hoc, si hic hostis, si ille rex
contemnendus fuisset; neque tanta cura senatus et populus
Romanus suscipiendum putasset, neque tot annos gessisset,
neque tanta gloria L. Luculli: neque vero ejus belli confi-
ciendi curam tanto studio populus Romanus ad Cn. Pom-

63 *pugna excitatum*] Hic valde, sed sine commodo sensu, variant libri scr. et edd. pr. Hæc lectio est ab Aldo. Gruterus totum abesse posse judicat. Sed videtur hic aliquid dictum, cui in altero, de Murena, responderet *veh. vigil. vexatum.* Suspicor, quod dixit Cicero h. l. pertinere ad pugnam felicem Sullæ cum duce Mithridatis Archelao in Græcia: ea excitatum Mithridatem ad rem majori vi et impetu in Asia gerendam. Sed aliquid vitii inest, et forte verbum aliquod excidit. Mox delevi *cum* ante *bello*, quod insertum est ab iis, qui *excitaret* aut *cum p. exacerbasset*, ut Junta, edidere. Edd. primæ quædam, ut R. W. Br. habent etiam *bellum*.

64 *cum pace dimisit*] Hoc oratorie dictum. Nam Sulla cum eo pacem fecit, non quod ei non par esset, aut eum non posse superari putaret, sed quod Romam festinaret ad turbas novas comprimendas.

65 *ut omnes copiæ*] Recte Grævius e Ms. Fr. rescripsit *et*.

66 *valuit, ut—renovarit*] Ms. Fr. *renovaret.* non male: sed et vulgatum ferri potest. Sic mox *tantum i. u. a. posuit*, ut *judicarit*.

peium detulisset: cujus ex omnibus pugnis, quæ sunt innumerabiles, vel acerrima mihi videtur illa, [67] quæ cum rege p. commissa est, et summa contentione pugnata. qua ex pugna cum se ille eripuisset, et Bosporum confugisset, quo exercitus adire non posset: etiam in extrema fortuna et fuga, nomen tamen retinuit regium. Itaque ipse Pompeius, regno possesso, ex omnibus oris ac notis sedibus hoste pulso, tamen tantum in unius anima posuit, ut, cum omnia, quæ ille tenuerat, adierat, sperarat, victoria possideret; tamen non ante, [68] quam illum vita expulit, bellum confectum judicarit. Hunc tu hostem, Cato, contemnis, quocum per tot annos, tot prœliis, tot imperatores bella gesserunt? cujus expulsi et ejecti vita tanti æstimata est, ut, morte ejus nuntiata, tum denique [69] bellum confectum arbitraretur? Hoc igitur in bello L. Murenam, legatum fortissimi animi, summi consilii, maximi laboris cognitum esse defendimus: et hanc ejus operam non minus ad consulatum adipiscendum, quam hanc nostram forensem industriam, dignitatis habuisse.

At enim in præturæ petitione prior renuntiatus est Ser- 17
vius. Pergitisne vos, [70] tamquam ex syngrapha, agere cum 35
populo, ut, quem locum semel honoris cuipiam dederit, [71] eundem reliquis honoribus debeat? Quod enim fretum, quem Euripum tot motus, tantas, tam varias habere putatis agitationes fluctuum; quantas perturbationes et quantos æstus habet ratio comitiorum? [72] Dies intermissus unus, aut nox interposita, sæpe perturbat omnia: et totam opinionem parva nonnumquam commutat aura rumoris. Sæpe etiam sine ulla aperta causa fit aliud, atque existimamus, ut nonnumquam ita factum esse etiam populus admiretur: [73] quasi
vero non ipse fecerit. Nihil est incertius vulgo, nihil ob- 36

67 *quæ cum rege commissa est*] De hac pugna vid. Dion. Cassium XXXVI, 32. & Appian. in Mithridatico p. 240. et Plutarch. in Mithrid.

68 *quam illum vita expulit*] Videtur e compendiaria scriptura esse *expulit* pro *expulisset.*

69 *bellum confectum arbitraretur*] Accipiunt passive dictum *arbitraretur*, ut est aliquot locis apud Plautum, nuspiam apud prosaicos veteres. Istæ sordes sunt latinæ, indignæ Cicerone, præsertim in oratione, quæ in foro dicta est, aut concione senatuve. Ego credo, Lambinum recte judicasse, Ciceronem scripsisse *arbitraremur.* Et eum ita in libris quibusdam, ut ait, reperisset, miror quare non ita correxerit, qui et multa de sola conjectura correxit.

70 *tanquam ex syngrapha*] Ms. Guelf. *syngrapho:* quæ varietas et in aliis libris occurrit. v. viros doctos, inpr. Burmannum ad Sueton. Cæs. 23. Vulgatum verum est.

71 *eundem reliquis honoribus debeat*] Proprie non *honoribus*, sed homini debet locum. Itaque conjeci, *eundem in r. h. debeat;* sed potest intelligi *honoribus ejus.*

72 *Dies intermissus unus*] *Unus* abest Mss. Fr. et Guelf. Sane potest abesse, ut Grævius judicat, sed Cicero libenter, augendi causa, addit.

73 *quasi vero n. i.*] Hæc forma dicitur in irridendo: quod hic est alienum. itaque suspicatus sum, *vero* additum esse a glossatore aut librario. Ed. W. *quasi vero ipse non f.*

scurius voluntate hominum, nihil fallacius ratione tota comitiorum. Quis [74] L. Philippum summo ingenio, opera, gratia, nobilitate, a M. Herennio superari posse arbitratus
p. 133. est? quis Q. Catulum, humanitate, sapientia, integritate
a. antecellentem, [75] a Cn. Manlio? quis M. Scaurum, hominem gravissimum, civem egregium, fortissimum senatorem, [76] a Q. Maximo? non modo horum nihil ita fore putatum est, sed ne cum esset factum quidem, quare ita factum esset, intelligi potuit. Nam ut tempestates sæpe certo aliquo cæli signo commoventur, sæpe improviso nulla ex certa ratione, obscura aliqua ex causa excitantur: sic in hac comitiorum tempestate populari, sæpe intelligas, quo signo commota sit; sæpe ita obscura est, ut casu excitata esse videa-
18 tur. Sed tamen, si est reddenda ratio, duæ res vehementer
37 in prætura desideratæ sunt, quæ ambæ [77] in consulatu Murenæ profuerunt: una, exspectatio muneris, quæ et rumore nonnullo, et studiis sermonibusque competitorum creverat: altera, quod ii, quos in provincia ac legatione omnis et liberalitatis et virtutis suæ testes habuerat, nondum decesserant. Horum utrumque ei fortuna ad consulatus petitionem reservavit. nam et L. Luculli exercitus, qui ad triumphum convenerat, idem comes L. Murenæ præsto fuit: et munus amplissimum, quod petitio præturæ [78] desiderabat, præ-
38 tura restituit. Num tibi hæc parva videntur adjumenta et subsidia consulatus? voluntas militum? quæ cum per se valet multitudine, cum apud suos gratia; tum vero in consule declarando multum etiam apud universum populum Romanum auctoritatis habet. suffragatio militaris? imperatores enim comitiis consularibus, non verborum interpretes deliguntur. quare gravis est illa oratio, *me saucium recreavit: me præda donavit: hoc duce castra cepimus, signa contulimus: numquam iste plus militi laboris imposuit, quam*
b. *sibi sumsit ipse; cum fortis, tum etiam felix.* Hoc quanti putas esse ad famam hominum ac voluntatem? etenim, si

74 *L. Philippum—ab M. Herennio s. p.*] Nempe orator summus a mediocri. v. in Brut. 45. *Opera* intellige, forensi, ut bene Gruterus, qui hanc lectionem defendit adversus eos, qui cum Hotomanno corrrexere *opibus*. Est ea, quæ alias *industria* proprie dicitur.

75 *a Cn. Manlio*] Homine ignobili. v. Planc. 5. Ed. W. *Manilio*, solita confusione. In prænomine hominis etiam varietas est, aliis M. aliis C. appellantibus. v. si placet, Interpretes ad Vell. II, 12. ubi et *Mallius* scriptum reperitur, et Cortium ad Sallust. Catil. 24. P. Manutius autem h. l. *Mallio* legi vult, ad Or. pro Planc. 5.

76 *a Q. Maximo*] Eo, qui cognomine *Eburnus* dictus est, per jocum, propter insignem candorem.

77 *in consulatu tum Mur.*] Semper me offendit hoc *tum*, quod in *prætura* ferrem, non in re proxime gesta. natum est e repetitione ultimæ syllabæ in *consulatu*, et prima litera *Murenæ*. In Ms. Guelf. adeo est *consulatum* a m. pr. Non dubito, quin delendum sit.

78 *desiderabat*] Nescio an vera latinitas desideret *desiderarat*.

tanta illis comitiis religio est, ut adhuc semper [79] omen valuerit prærogativum: quid mirum est, in hoc felicitatis famam sermonemque valuisse? Sed, si hæc leviora ducis, 19
quæ sunt gravissima, et hanc urbanam suffragationem militari anteponis: noli ludorum hujus elegantiam, et scenæ magnificentiam valde contemnere: quæ huic admodum profuerunt. Nam quid ego dicam, populum ac [80] vulgus imperitorum ludis magnopere delectari? minus est mirandum. quamquam huic causæ id satis est. sunt enim populi ac multitudinis comitia. Quare si populo ludorum magnificentia 39
voluptati est, non est mirandum, eam L. Murenæ apud populum profuisse. Sed si nosmetipsi, qui et ab delectatione omni negotiis impedimur, et in ipsa occupatione delectationes alias multas habere possumus, ludis tamen oblectamur et ducimur; quid tu admirere de multitudine indocta? L. Otho, vir fortis, meus necessarius, equestri ordini resti- 40
tuit non solum dignitatem, sed etiam voluptatem. Itaque lex hæc, quæ ad ludos pertinet, est omnium gratissima, quod honestissimo ordini, cum splendore, fructus quoque jucunditatis est restitutus. Quare delectant homines, mihi crede, ludi, etiam illos, qui dissimulant, non solum eos, qui fatentur: quod ego in mea petitione sensi. nam nos quoque habuimus scenam competitricem. Quodsi ego, qui trinos ludos ædilis feceram, tamen Antonii ludis commovebar: tibi, qui casu nullos feceras, nihil hujus istam ipsam, quam irrides, argenteam scenam, adversatam putas? Sed hæc 41
sane sint paria omnia: sit par forensis opera militari: sit par militari suffragatio urbana: sit idem, magnificentissimos et nullos umquam fecisse ludos; quid? in ipsa prætura p. 134.
nihilne existimas inter tuam et istius sortem interfuisse? a.
Hujus sors ea fuit, quam omnes tui necessarii tibi optaba- 20
mus, juris dicundi: in qua gloriam conciliat magnitudo negotii; gratiam, æquitatis largitio: qua in sorte sapiens prætor, qualis hic fuit, offensionem vitat æquabilitate decernendi, benivolentiam adjungit lenitate audiendi. Egregia et ad consulatum apta provincia, in qua laus æquitatis, integritatis, facilitatis, ad extremum ludorum voluptate concluditur. Quid tua sors? tristis, atrox: quæstio pecula- 42
tus, ex altera parte, lacrymarum et squaloris, ex altera, [81] plena catenarum atque indicum. cogendi judices inviti,

79 *omen valuerit prærogativum*] i. prærogativam semper secuti sumus in suffragiis ferendis, propter bonum omen, quod in ejus suffragio esse putamus, quia sorte deligitur, in quo numinis aliqua vis intelligitur. de quo v. Gronov. Obs. IV, 1.

80 *vulgus imperitorum*] An *v. imperitum*, ut infra *multitudo indocta?* Sic sane vulgo dicitur, et melius id est. Illud intellige vulgus, quod constat imperitis.

81 *plena catenarum atque indicum*] *Catenarum*, quæ intentantur ab accu-

retinendi contra voluntatem: [82]scriba damnatus, ordo totus alienus: Sullana gratificatio reprehensa: multi viri fortes, et prope pars civitatis offensa est: lites severe æstimatæ: cui placet, obliviscitur: cui dolet, meminit. Postremo tu in provinciam ire noluisti. non possum id in te reprehendere, quod in me ipso et prætor et consul probavi. Sed tamen L. Murenæ provincia multas bonas gratias cum optima existimatione attulit. habuit proficiscens dilectum in Umbria: dedit ei [83]facultatem respublica liberalitatis: qua usus, multas sibi tribus, quæ municipiis Umbriæ conficiuntur, adjunxit. [84]ipsa autem in Gallia, ut nostri homines desperatas jam pecunias exigerent, æquitate diligentiaque perfecit. Tu interea Romæ scilicet amicis præsto fuisti. fateor: sed tamen illud cogita, nonnullorum [85]amicorum studia minui solere in eos, a quibus provincias contemni intelligant.

21 Et, quoniam ostendi, judices, parem dignitatem ad con-
43 sulatus petitionem, disparem fortunam provincialium ne-
b. gotiorum in Murena atque in Sulpicio fuisse: dicam jam apertius, in quo meus necessarius fuerit inferior Servius, et ea dicam, vobis audientibus, amisso jam tempore, quæ ipsi soli, re integra, sæpe dixi. Petere consulatum nescire te, Servi, persæpe tibi dixi: et in iis rebus ipsis, quas te magno et forti animo et agere et dicere videbam, tibi solitus sum dicere, magis te fortem senatorem mihi videri, quam sapientem candidatum. Primum accusandi terrores et minæ, quibus tu quotidie uti solebas, sunt fortis viri; sed et populi opinionem [86]a spe adipiscendi avertunt, et amico-

satoribus: *indicum*, qui ab iisdem inducuntur adversus reum. Mss. et edd. variant inter *indicum* et *judicum*: Ms. Gu. *judicum* habet, ut edd. W. 1480. P. Manut. Vict. Aldi Nep. at *indicum* R. Br. Med. Junt. Ald. Bas. &c. *Judices* etiam sunt in jurisdictione: *indices* in solis quæstionibus. Itaque *indicum* verum est.

82 *scriba damnatus*] In caussa peculatus: historia non traditur: ceterum *ordo* est ordo scribarum, qui offensus est damnatione sodalis sui. Cetera pertinent ad donationes Sullanas de pecuniis publicis, quæ tum repetebantur ab iis, qui acceperant pro opera Sullæ navata: de qua re et supra vidimus.

83 *facultatem liberalitatis*] Liberalitas est in lenitate et clementia delectus, cujus demonstrandæ occasionem acceperit, cum ei delectus mandatus esset ita, ut eum acerbe facere necesse non esset. Ea re sibi municipia et tribus istarum regionum conciliavit.

84 *ipse autem in Gallia*] Quare *ipse* hic addatur, nulla causa est: nam ante non est sermo de alio. Scribendum est *ipsa autem in G.* Superiora sunt facta in *Umbria*, in qua delectus habendus fuit, cum ad provinciam ipsius non pertineret. *In ipsa autem provincia* cives multos sibi conciliavit, efficiendo lenibus remediis, ut ad pecunias suas pervenirent; ut post fecit Cicero in Cilicia: de quo narrat in epistolis ad Att. Non arbitror quemquam de hac correctione dubitaturum.

85 *amicorum studia* &c.] Nempe eorum, qui legationes, præfecturas, tribunatus, centurionatus cuperent habere, et sperarant se impetraturos.

86 *a spe adipiscendi a.*] *Adipiscendi* exquisitius refertur ad candidatum: populus amittit spem, candidatum adepturum honorem, quem petit, putatque quisque, suffragium suum ei

rum studia debilitant. Nescio quo pacto semper hoc fit: neque in uno aut altero animadversum est, sed jam in pluribus: simul atque candidatus accusationem meditari visus est, ut honorem desperasse videatur. Quid ergo? acce- 44
ptam injuriam persequi non placet? imo vehementer placet: sed aliud tempus est petendi, aliud persequendi. petitorem ego, præsertim consulatus, magna spe, magno animo, [87] magnis copiis et in forum et in campum deduci volo: non placet mihi inquisitio candidati, prænuntia repulsæ: non testium potius, quam suffragatorum comparatio: non minæ magis, quam blanditiæ: non declamatio potius, quam [88] persalutatio: præsertim cum jam hoc novo more omnes fere domos omnium concursent, et ex vultu candidatorum conjecturam faciant, quantum quisque animi et facultatis habere videatur. Videsne tu illum tristem? demissum? ja- 45
cet, diffidit, abjecit hastas. Serpit hic rumor: [89] *scis tu, illum accusationem cogitare? inquirere in competitores? testes quærere? alium faciam, quoniam sibi hic ipse desperat.* Ejusmodi candidatorum amici intimi debilitantur, studia deponunt, [90] aut testatam rem abjiciunt, aut suam operam et gratiam judicio et accusationi reservant. Accedit eodem, 22
ut etiam ipse candidatus totum animum atque omnem cu- p. 135.
ram, operam, diligentiamque suam in petitione non possit a.
ponere. adjungitur enim accusationis cogitatio, non parva res, sed nimirum omnium maxima. magnum est enim, te comparare ea, quibus possis hominem e civitate, præsertim non inopem, neque infirmum, exturbare: qui et per se, et per suos, et vero etiam per alienos defendatur. omnes enim ad pericula propulsanda concurrimus. et qui non aperte inimici sumus, etiam alienissimis, in capitis periculis, amicissimorum officia et studia præstamus. Quare ego exper- 46
tus et petendi, et defendendi, et accusandi molestiam, sic intellexi; in petendo, studium esse acerrimum: in defendendo, officium: in accusando, laborem. Itaque sic statuo, fieri nullo modo posse, ut idem accusationem et petitionem consulatus diligenter adornet atque instruat. unum sustinere pauci possunt, utrumque nemo. Tu, cum te de curriculo petitionis deflexisses, animumque ad accusandum transtu-

nil profuturum; eamque ob causam alium creat suffragio suo.

87 *magnis copiis*] Amicorum, clientium &c. Vid. ad h. l. intelligendum libellum de petitione consulatus c. 5.

88 *persalutatio*] Sic edidit Gruterus e Mss. pro *salutatio*. quod tum erat in plerisque. Sed sic et edd. R. Br. Med. item Ms. noster Guelf.

89 *scis tu illum*] Lambinus corrigit *Nescis:* quod sane recte hic diceretur. Sed ut ante *Videsne* dixit, sic et h. l. *scis* dicere potuit.

90 *aut testatam rem abj.*] Non satisfaciunt, quæ viri docti dicunt ad hanc lectionem explicandam, nec correctiones, ut Lamb. *totam*, aut *certam*, quod est in edd. R. Br. Med. Puto scribendum *desperatam*.

lisses, existimasti, te utrique negotio satisfacere posse? vehementer errasti. quis enim dies fuit, posteaquam in istam accusandi denuntiationem ingressus es, quem tu non totum
23 in ista ratione consumseris? Legem ambitus flagitasti, quæ tibi non deerat. erat enim severissime scripta Calpurnia. gestus est mos et voluntati et dignitati tuæ. sed tota illa lex accusationem tuam, si haberes nocentem reum, fortasse ar-
47 masset: petitioni vero refragata est. [91] Pœna gravior in plebem tua voce efflagitata est. commoti animi sunt tenuiorum. Exsilium in nostrum ordinem: concessit senatus postulationi tuæ: sed non libenter duriorem fortunæ communi conditionem, te auctore, constituit. [92] Morbi excusationi pœna addita est: voluntas offensa multorum, quibus aut contra valitudinis commodum laborandum est, aut in-
b. commodo morbi etiam ceteri vitæ fructus relinquendi. Quid ergo? [93] hæc quis tulit? is, qui auctoritati senatus, voluntati tuæ paruit: denique is tulit, [94] cui minime proderant. Illa, quæ mea summa voluntate senatus frequens repudiavit, mediocriter adversata tibi esse existimas? [95] confusionem suffragiorum flagitasti, prorogationem legis Maniliæ, æquationem gratiæ, dignitatis, suffragiorum. Graviter homines honesti, atque in suis civitatibus et municipiis gratiosi tulerunt, a tali viro esse pugnatum, ut omnes et dignitatis et gratiæ gradus tollerentur. Idem editicios judi-

91 *Pœna gravior in plebem*] In homines tenuiores, operas campestres et alios, qui servissent Candidato in ambitu. v. c. 32.

92 *Morbi excusationi*] Hærent et fluctuant in hoc explicando. P. Manutii quidem ratio ad comitia referentis, quasi necessitas imposita esset obeundorum comitiorum, valde aliena est. Sermo est de ambitus judicio. Itaque referendum est ne ad reum quidem: non patiuntur sequentia: sed ad testes, ad judices, ad ceteros, quorum præsentia opus est accusatori ad damnandum reum. Indicat verbum *laborare*. *Ceteri vitæ fructus*, qui relinquendi sint excusanti morbum, indicant, pœnam pertinuisse eo, ut, qui hac excusatione in ea caussa uteretur, is ab honoribus, et aliis commodis civis R. excluderetur.

93 *hæc quis tulit? is*] Intelligendus ipse Cicero, v. Clavis, in Lege *Tullia*. et infr. c. 32.

94 *cui minime proderant*] Guilielmius conjecit *probarunt;* nempe hanc legem, qui ferri volebant a Consule: aut intellecto *se*. Id est durius. Vulgatum quidem verum non est. Ciceroni quidem ista non nocebant, aut nocere poterant. An *proderat?* sc. talia tulisse, quod illius legis invidia in ipsum recideret, qui tulisset.

95 *confusionem suffr.—prorog. legis Maniliæ*] De confusione suffr. vid. Clav. in *confusio*. Sed *prorogatio legis Maniliæ* oratorie et invidiose dicta est a Cicerone. Sulpicius postularat, ut in centuriatis comitiis suffragia infimorum civium eandem vim haberent, ac ceterorum, qui in centuriis classium primum suffragia ferrent. Id postulatum quia simile erat ei, quod Manilius rogarat, ut libertini in omnibus tribubus suffragia ferrent, comitiis tributis, id comparat cum lege Manilia et ejus prorogationem appellat; cum Sulpicius proprie ejus legis prorogationem non postulasset, nec ejus legis mentionem fecisset: qua re invidiam facit Sulpicio et ejus postulato. Nam lex Manilia valde invisa fuerat optimatibus, ut patet ex Asconio in Cornelianam, quia libertinos ingenuis pares faciebat, ut illorum benevolentia non minus quam ceterorum expeteretur.

ces esse voluisti, ut [96] odia occulta civium, quæ tacitis nunc discordiis continentur, in fortunas optimi cujusque erumperent. Hæc omnia, tibi accusandi viam muniebant, adi- 48
piscendi obsæpiebant.

Atque ex omnibus illa plaga est injectâ petitioni tuæ, non tacente me, maxima: de qua ab homine ingeniosissimo et copiosissimo, Hortensio, multa gravissime dicta sunt. Quo etiam mihi durior locus est dicendi datus: ut, cum ante me et ille dixisset, et vir summa dignitate, et diligentia, et facultate dicendi, M. Crassus, ego in extremo non partem aliquam agerem causæ, sed de tota re dicerem, quod mihi videretur. itaque in iisdem rebus fere versor, et,
[97] quod possum, judices, occurro vestræ sapientiæ. Sed ta- 24
men, Servi, quam te securim putas injecisse petitioni tuæ, cum tu populum Romanum in eum metum adduxisti, ut pertimesceret, ne consul Catilina fieret, dum tu accusatio-
nem [98] comparares, deposita atque abjecta petitione? Ete- 49
nim te inquirere videbant, tristem ipsum: mœstos amicos, observationes, testificationes, seductiones testium, secessionem subscriptorum animadvertebant: quibus rebus certe
ipsi candidatorum vultus obscuriores videri solent. Catili- p. 136.
nam interea alacrem atque lætum, stipatum choro juventu- a.
tis, [99] vallatum indicibus atque sicariis, inflatum [100] cum spe militum, tum collegæ mei, quemadmodum dicebat ipse, promissis, circumfluente colonorum Arretinorum et Fesulanorum exercitu. quam turbam, dissimillimo ex genere, di-

96 *odia occulta — erumperent*] sc. cum possent judices in reos dare, quos scirent ei esse inimicos, atque ita odium suum in reos ostenderent ac proferrent.

97 *quod possum, occurro vestræ sapientiæ*] Viri docti, fortasse, quod non viderent perspicue, quid esset *occurrere sapientiæ judicum*, corrigere hunc locum tentarunt. Primus Hotomannus Obs. II, 13. qui legendum censebat *satietati:* quod recepit Lambinus, quia in Ms. repererat *sapietati*, quod et in alio repertum est. Vulgatum defendit Gruterus, sed simpliciter rejicienda correctione, sine explicatione vulgatæ. Correctio utique Hotomanni non videtur convenire rei. Nam si voluisset Cicero *satietati occurrere*, i. e. cavere, ne fastidium moveretur istis rebus iterum audiendis, plane transiisset, aut tantum tetigisset rem, ut factum erat in iis, quæ dixerat; aut dixisset *ita versabor, ut, quoad possum, occurram satietati*. Et quid est *occurro satietati vestræ?* nunquam in tali sententia pronomen additur, quod quidem meminerim. Sed vulgatæ sensus satis commodus est: ego post Hortensium et Crassum dico de illa re; nam de omni re debeo dicere; cum illi de partibus caussæ dixerint. Sed ego in ea re servio, quoad possum, vobis, judices, (per periphrasin eleganter dixit, *sapientiæ vestræ*,) ut, re breviter repetita et cognita, possitis recte judicare. Eleganter hoc sensu dicitur *occurrere:* vid. Clav.

98 *comparares*] Ms. Gu. *compares*, ex compendio scil. Lambinus corrigebat *comparas* e Miloniana, *uxor dum se comparat.* Sed hic aliud contextus postulat.

99 *vallatum indicibus*] cf. Sull. 24. Grævius *indices* hic non concoquebat: sed vid. Clav. in *index*. Male Lamb. *audacibus*.

100 *cum spe militum, tum collegæ m.*] *Tum* abest Ms. Gu. absorptum ab ultima syllaba verbi præcedentis; sicut alibi e temeraria repetitione additum est.

stinguebant homines [1] perculsi Sullani temporis calamitate.
Vultus erat ipsius plenus furoris: oculi, sceleris: sermo, ar-
rogantiæ: sic ut ei jam exploratus et domi conditus consu-
latus videretur. Murenam contemnebat: Sulpicium accu-
satorem suum numerabat, non competitorem: ei vim de-
25 nuntiabat: reipublicæ minabatur. Quibus rebus qui timor
50 bonis omnibus injectus sit, quantaque desperatio reipubli-
cæ, si ille factus esset, nolite a me commoneri velle: vos-
metipsi vobiscum recordamini. meministis enim, cum illius
nefarii gladiatoris voces percrebuissent, quas habuisse in
concione domestica dicebatur, cum miserorum fidelem de-
fensorem negasset inveniri posse, nisi eum, qui ipse miser
esset: integrorum et fortunatorum promissis saucios et mi-
seros credere non oportere: quare qui consumta replere,
erepta recuperare vellent, spectarent, quid ipse deberet, quid
possideret, quid auderet: minime timidum, et valde cala-
mitosum esse oportere eum, qui esset futurus dux et signi-
51 fer calamitosorum. Tum igitur, his rebus auditis, memini-
stis fieri senatusconsultum, referente me, ne postero die co-
mitia haberentur, ut de his rebus in senatu agere possemus.
Itaque postridie, frequenti senatu, Catilinam excitavi, at-
que eum de his rebus jussi, si quid vellet, quæ ad me allatæ
essent, dicere. Atque ille, ut semper fuit apertissimus, non
b. se purgavit, sed indicavit atque induit. tum enim dixit, duo
corpora esse reipublicæ, unum debile, [2] infirmo capite: al-
terum firmum, sine capite: huic, cum ita de se meritum
esset, caput, se vivo, non defuturum. Congemuit senatus
frequens, neque tamen satis severe, pro rei indignitate, de-
crevit. nam partim ideo fortes in decernendo non erant,
quia nihil timebant: partim, quia timebant. Tum erupit e
senatu, triumphans gaudio, quem omnino vivum illinc ex-
ire non oportuerat: præsertim cum idem ille in eodem or-
dine paucis diebus ante, Catoni, fortissimo viro, judicium
minitanti ac denuntianti, respondisset, si quod esset in suas
fortunas incendium excitatum, id se non aqua, sed ruina re-
26 stincturum. His tum rebus commotus, et quod homines
52 jam tum conjuratos cum gladiis in campum deduci a Cati-
lina sciebam, descendi in campum cum firmissimo præsidio
fortissimorum virorum, et cum illa lata insignique lorica,
non quæ me tegeret, (etenim sciebam Catilinam non latus

1 *perculsi S. t. calamitate*] Recte post Lambinum Grævius e Fr. Ms. dedit *perculsi*. Nam calamitate percelluntur homines, non percutiuntur. Sed hæc duo verba sæpissime confunduntur: quamquam sæpius *perculsis* pro *percussis*, quam hoc pro illo.

2 *infirmo capite*] Corpus est senatus cum optimatibus: caput intelligo Ciceronem, quod infirmum dixit, quia non esset imperator fortis, rei militari innutritus, sed timidus. Cicero se ipse *ducem* adversus Catilinam profitetur in Catilinariis. *Firmo* corrigebat P. Manutius, intelligebatque Pompeium.

aut ventrem, sed caput et collum solere petere,) verum ut
omnes boni animadverterent, et cum in metu et periculo
consulem viderent, id quod est factum, ad opem præsidium-
que meum concurrerent. Itaque cum te, Servi, remissi-
orem in petendo putarent, Catilinam et spe et cupiditate
inflammatum viderent: omnes, qui illam ab republica pe-
stem depellere cupiebant, ad Murenam se statim contule-
runt. [3] Magna est autem comitiis consularibus repentina 53
voluntatum inclinatio, præsertim cum incubuit ad virum
bonum, et multis aliis adjumentis petitionis ornatum. qui
cum honestissimo patre atque majoribus, modestissima ado-
lescentia, clarissima legatione, prætura probata in jure, gra-
ta in munere, ornata in provincia, petisset diligenter, et ita
petisset, ut neque minanti cederet, neque cuiquam minare-
tur: huic mirandum est, magno adjumento Catilinæ subi- p. 137.
tam spem consulatus adipiscendi fuisse? a.

Nunc mihi tertius ille locus est orationis de ambitus cri- 54
minibus, perpurgatus ab iis, qui ante me dixerunt, a me,
quoniam ita Murena voluit, retractandus: quo in loco Po-
stumio, familiari meo, ornatissimo viro, de divisorum indi-
ciis, et de deprehensis pecuniis, adolescenti ingenioso et
bono, Ser. Sulpicio, de equitum centuriis, M. Catoni, ho-
mini in omni virtute excellenti, de ipsius accusatione, de
senatusconsulto, de republica respondebo. Sed pauca, quæ 27
meum animum repente moverunt, prius de L. Murenæ for- 55
tuna conquerar. Nam cum sæpe antea, judices, et ex ali-
orum miseriis, et ex meis curis laboribusque quotidianis,
fortunatos eos homines judicarem, qui remoti a studiis am-
bitionis, otium ac tranquillitatem vitæ secuti sunt: tum
vero in his L. Murenæ tantis, tamque improvisis pericu-
lis ita sum animo affectus, ut non queam satis neque com-
munem omnium nostrûm conditionem, neque hujus even-
tum fortunamque miserari: qui primum, dum ex honoribus
continuis familiæ majorumque suorum unum adscendere
gradum dignitatis conatus est, venit in periculum, ne et ea,
quæ relicta, et hæc, quæ ab ipso parta sunt, amittat dein-
de, propter studium novæ laudis, etiam in veteris fortunæ
discrimen adducitur. [4] Quæ cum sint gravia, judices, tum 56
illud acerbissimum est, quod habet eos accusatores, non qui
odio inimicitiarum ad accusandum, sed qui studio accusandi
ad inimicitias descenderunt. Nam, ut omittam Servium

3 *Magna est—repentina inclinatio*] Durior videtur duorum epithetorum conjunctio, si non est alterum participium: sed proprie *magna* non est epitheton inclinationis, sed subjecti *repentina incl.* prædicatum, ideoque ferendum: i. e. magnam vim habet, magnum momentum facit.

4 *Quæ cum sunt gravia*] Ms. Guelf. *sint*. bene. Sic et edd. W. 1480. Mox verbo *habet* non convenit *descenderent*. Ed. W. habet *descenderunt*, quod prætuli. melius tamen puto *descenderint*, quia *habet* conjunctivum requirit.

Sulpicium, quem intelligo non injuria L. Murenæ, sed honoris contentione permotum: accusat paternus amicus, Cn.
b. Postumius, vetus, ut ait ipse, vicinus ac necessarius: qui necessitudinis causas complures protulit, simultatis nullam commemorare potuit: accusat Ser. Sulpicius, sodalis filii, cujus ingenio paterni omnes necessarii munitiores esse debebant: accusat M. Cato, qui quamquam a Murena nulla re umquam alienus fuit, tamen ea conditione nobis erat in hac civitate natus, ut ejus opes et ingenium præsidio multis etiam alienissimis, [5] vix cuiquam inimico, exitio esse debe-
57 rent. Respondebo igitur Postumio primum, qui nescio quo pacto mihi videtur prætorius candidatus in consularem, quasi desultorius in [6] quadrigarum curriculum incurrere. cujus competitores si nihil deliquerunt: dignitati eorum concessit, cum petere destitit. sin autem eorum aliquis largitus est: expetendus amicus est, qui alienam potius injuriam, quam suam persequatur.

*Ea omnia, quæ et Postumio, et Ser. Sulpicio, adolescenti, responsa sunt, desiderantur.*

28 Venio nunc ad M. Catonem, quod est firmamentum
58 ac robur totius accusationis: qui tamen ita gravis est accusator et vehemens, ut multo magis ejus auctoritatem, quam
p. 138. criminationem pertimescam. In quo ego accusatore, judi-
a. ces, primum illud deprecabor, ne quid L. Murenæ dignitas illius, ne quid exspectatio tribunatus, ne quid totius vitæ splendor et gravitas noceat: denique ne ea soli huic obsint bona M. Catonis, quæ ille adeptus est, ut multis prodesse posset. Bis consul fuerat P. Africanus, et duos terrores hujus imperii, Karthaginem Numantiamque, deleverat, cum accusavit L. Cottam. erat in eo summa eloquentia, summa fides, summa integritas, auctoritas tanta, [7] quanta in ipso imperio populi Romani, quod illius opera tenebatur. Sæpe hoc majores natu dicere audivi, hanc accusatoris eximiam dignitatem plurimum L. Cottæ profuisse. Noluerunt sapientissimi homines, qui tum rem illam judicabant, ita quemquam cadere in judicio, ut nimiis adversarii viribus ab-
59 jectus videretur. Quid? Ser. Galbam (nam traditum memoriæ est) nonne proavo tuo, fortissimo atque florentissimo viro, M. Catoni, incumbenti ad ejus perniciem, populus Ro-

5 *vix cuiquam inimico exitio esse deberet*] Hæc lectio est ab Lambino, e vestigiis Memmiani libri, quam omnes recte secuti sunt. Sed ille dedit *deberent*. refertur enim ad *opes et ingenium*. Itaque sic edidi.

6 *quadrigarum curriculum*] Pantagathus habebat *quadrigarium c.* Sic et Ms. Gu. sed a m. sec.

7 *quanta in ipso i.*] *Ipso* abest a quibusdam edd. pr. et Mss. etiam nostro a m. pr. delevitque Grævius. Posset sane abesse, sed efficacius tamen est *in ipso i. p. R.* Itaque non sustinui tollere.

manus eripuit? Semper in hac civitate nimis magnis accusatorum opibus et populus universus, et sapientes ac multum in posterum prospicientes judices restiterunt. Nolo accusator in judicium potentiam afferat, non vim majorem aliquam, non auctoritatem excellentem, non nimiam gratiam. Valeant hæc omnia ad salutem innocentium, ad opem impotentium, ad auxilium calamitosorum: in periculo vero, et in pernicie civium, repudientur. Nam si quis hoc forte di- 60
cet, Catonem descensurum ad accusandum non fuisse, nisi prius de causa judicasset: iniquam legem, judices, et miseram conditionem instituet periculis hominum, si existimabit, judicium accusatoris in reum pro aliquo præjudicio valere oportere.

Ego tuum consilium, Cato, propter singulare animi mei 29
de tua virtute judicium, vituperare non audeo: nonnulla in b.
re forsitan conformare et leviter emendare possim. *Non multa peccas,* inquit ille fortissimo viro senior magister: *sed, si peccas, te regere possum.* At ego te verissime dixerim, peccare nihil, neque ulla in re te esse hujusmodi, ut corrigendus potius, quam leviter inflectendus esse videare. Finxit enim te ipsa natura ad honestatem, gravitatem, temperantiam, magnitudinem animi, justitiam, ad omnes denique virtutes magnum hominem et excelsum. [8] Accessit his tot doctrina non moderata, nec mitis, sed, ut mihi videtur, paullo asperior, et durior, quam veritas aut natura patiatur. Et quoniam non est nobis hæc oratio habenda aut cum im- 61
perita multitudine, aut in aliquo conventu agrestium: audacius paullo de studiis humanitatis, quæ et mihi et vobis nota et jucunda sunt, disputabo. In M. Catone, judices, hæc bona, quæ videmus, divina et egregia, ipsius scitote esse propria. quæ nonnumquam requirimus, ea sunt omnia non a natura, sed a magistro. Fuit enim quidam summo ingenio vir, Zeno, cujus inventorum æmuli Stoici nominantur. Hujus sententiæ sunt et præcepta ejusmodi: sapientem gratia numquam moveri, numquam cujusquam delicto ignoscere: neminem misericordem esse, nisi stultum et levem: viri non esse, neque exorari, neque placari: solos sapientes esse, si distortissimi sint, formosos: si mendicissimi, divites: si servitutem serviant, reges: nos autem, qui sapientes non sumus, fugitivos, exsules, hostes, insanos denique esse dicunt: omnia peccata esse paria: omne delictum, scelus esse nefarium: nec minus delinquere eum, qui gallum gallinaceum, cum opus non fuerit, quam eum, p. 139.
a.

8 *Accessit his tot doctrina*] Durius mihi semper visum est *his tot.* Ms. Guelf. habet *istuc:* quod mihi valde arridet. Olim conjeceram *his dotibus* sc. naturæ.

qui patrem suffocaverit: sapientem nihil opinari, nullius
rei pœnitere, nulla in re falli, sententiam mutare numquam.
30 Hæc homo ingeniosissimus, M. Cato, auctoribus eruditis-
62 simis inductus, arripuit: neque disputandi causa, ut magna
pars, sed ita vivendi. Petunt aliquid publicani? cave quid-
quam habeat momenti gratia. Supplices aliqui veniunt,
miseri et calamitosi? sceleratus et nefarius fueris, si quid-
quam, misericordia adductus, feceris. Fatetur aliquis se
peccasse, et ejus delicti veniam petit? nefarium est facinus,
ignoscere. At leve delictum est. omnia peccata sunt paria.
Dixisti quippiam: fixum et statutum est. Non re ductus
es, sed opinione: sapiens nihil opinatur. Errasti aliqua in
re. male dici putat. Hac ex disciplina nobis illa sunt.
Dixi in senatu me nomen consularis candidati delaturum.
Iratus dixisti. numquam, inquit, sapiens irascitur. At tem-
poris causa. Improbi, inquit, hominis est, mendacio fal-
lere; mutare sententiam, turpe est; exorari, scelus; mise-
63 reri, flagitium. Nostri autem isti, (fatebor enim, Cato,
me quoque in adolescentia, diffisum ingenio meo, quæsisse
adjumenta doctrinæ,) nostri, inquam, illi a Platone et Ari-
stotele, moderati homines et temperati, aiunt, apud sapien-
tem valere aliquando gratiam: viri boni esse misereri: di-
stincta genera esse delictorum, et dispares pœnas: esse
apud hominem constantem ignoscendi locum: ipsum sapi-
entem sæpe aliquid opinari, quod nesciat: irasci nonnum-
quam: exorari eundem et placari: quod dixerit, interdum,
si ita rectius sit, mutare: de sententia decedere aliquando:
31 omnes virtutes mediocritate quadam esse moderatas. Hos
64 ad magistros si qua te fortuna, Cato, cum ista natura de-
b. tulisset: non tu quidem vir melior esses, nec fortior, nec
temperantior, nec justior, (neque enim esse potes,) sed
paullo ad lenitatem propensior. non accusares nullis addu-
ctus inimicitiis, nulla lacessitus injuria, pudentissimum ho-
minem, summa dignitate atque honestate præditum: putares,
cum in ejusdem anni custodia te atque L. Murenam fortuna
posuisset, aliquo te cum hoc reipublicæ vinculo esse con-
junctum: quod atrociter in senatu dixisti, aut non dixisses,
65 aut seposuisses, aut mitiorem in partem interpretarere. Ac
te ipsum (quantum ego opinione auguror) nunc et animi
quodam impetu concitatum, et vi naturæ atque ingenii ela-
tum, et recentibus præceptorum studiis flagrantem jam,
usus flectet, dies leniet, ætas mitigabit. Etenim isti ipsi
mihi videntur vestri præceptores et virtutis magistri, fines
officiorum paullo longius, quam natura vellet, protulisse:
ut, cum ad ultimum animo contendissemus, ibi tamen, [9] ubi

[9] *ubi oporteret, consisteremus*] Correxeram dudum e temporum ratione *oporteret,* pro vulgato *oportet,* cum id reperi in edd. R. 1480. Br. Med. Junt.

oporteret, consisteremus. Nihil ignoveris. Immo aliquid, non omnia. Nihil gratiæ causa feceris. Immo resistito gratiæ, cum officium et fides postulabit. Misericordia commotus ne sis. Etiam; in dissolvenda severitate: sed tamen est laus aliqua humanitatis. In sententia permaneto. Vero; nisi [10] sententiam alia vicerit melior. Hujus- 66
cemodi Scipio ille fuit, quem non pœnitebat facere idem, quod tu: habere eruditissimum hominem, [11] et pæne divinum domi: cujus oratione et præceptis, quamquam erant eadem ista, quæ te delectant, tamen asperior non est factus, sed (ut accepi a senibus) lenissimus. Quis vero C. Lælio comior? quis jucundior, eodem ex studio isto? quis illo gravior? sapientior? Possum de L. Philippo, de C. Gallo dicere hæc eadem: sed te domum jam deducam tuam. Quemquamne existimas Catone, proavo tuo, commodiorem, [12] comiorem, moderatiorem fuisse, ad omnem ratio- p. 140.
nem humanitatis? de cujus præstanti virtute cum vere a.
graviterque diceres, domesticum te habere dixisti exemplum ad imitandum. Est illud quidem exemplum tibi propositum domi: sed tamen naturæ similitudo illius ad te magis, qui ab illo ortus es, quam ad unumquemque nostrûm pervenire potuit: ad imitandum vero tam mihi propositum exemplar illud est, quam tibi. Sed, si illius comitatem et facilitatem tuæ gravitati severitatique adsperseris: non ista quidem erunt meliora, quæ nunc sunt optima, sed certe condita jucundius.

Quare, ut ad id, quod institui, revertar, tolle mihi e 32
causa nomen Catonis: remove ac prætermitte auctorita- 67
tem, quæ in judiciis aut nihil valere, aut ad salutem debet valere: congredere mecum criminibus ipsis. Quid accusas, Cato? quid affers in judicium? quid arguis? Ambitum accusas? non defendo. Me reprehendis, quod idem defendam, quod lege punierim. Punivi ambitum, non innocentiam. ambitum vero ipsum vel tecum accusabo, si voles. Dixisti, senatusconsultum, me referente, esse fa-

denique in Ms. Guelf. Itaque sic edidi.

10 *sententiam alia v. m.*] Mss. quidam, in his Guelf. addunt *sententia.* edd. vett. quædam habent hoc, *sententiam* non item. Si *sententia* addidisset Cicero, *alia*, ut opinor, omisisset. Forte utrumque est a glossarum varietate. Ed. Junt. etiam *nisi sententiam alia major vicerit sententia*, in quibus perspicua est glossatoris manus. Brevitas aptissima huic loco foret: *nisi vicerit melior.*

11 *et pæne domi*] Variant h. l. scr. et edd. Quidam addunt *divinum: et pæne divinum domi.* Alii omittunt *domi*, pro quo pugnat Gruterus. Grævius restituit *divinum domi. et pæne domi* non sane verum esse credo: saltem *et* abesset. Edidi *et pæne divinum domi*, ut Grævius: nec tamen præstem *domi.*

12 *comiorem*] *Communiorem* habent quidam Mss. etiam Guelf. a m. s. edd. R. Br. Med. recepitque Grævius. nil interest. Post quidem eidem Catoni tribuit *comitatem.*

ctum, si mercede corrupti obviam candidatis issent, si con-
ducti sectarentur, [13] si gladiatoribus vulgo locus tributim,
et item prandia si vulgo essent data; contra legem Calpur-
niam factum videri. Ergo ita senatus judicat, contra le-
gem facta hæc videri, si facta sint: decernit, quod nihil
opus est, dum candidatis morem gerit. nam factum sit,
necne, vehementer quæritur. si factum sit, quin contra le-
68 gem sit, dubitare nemo potest. Est igitur ridiculum, quod
est dubium, id relinquere incertum: quod nemini dubium
potest esse, id judicare. Atque id decernitur omnibus
postulantibus candidatis: ut ex senatusconsulto, neque cu-
jus intersit, neque contra quem sit, intelligi possit. Quare
b. doce, a L. Murena illa esse commissa: tum egomet tibi,
33 contra legem commissa esse, concedam. Multi obviam
prodierunt de provincia decedenti, consulatum petenti: so-
let fieri. Eccui autem non proditur revertenti? quæ fuit
ista multitudo? Primum, si tibi istam rationem non pos-
sim reddere: quid habet admirationis, tali viro advenienti,
candidato consulari, obviam prodisse multos? quod nisi
69 esset factum, magis mirandum videretur. Quid, si etiam
illud addam, quod a consuetudine non abhorret, rogatos
esse multos? num aut criminosum sit, aut mirandum, qua
in civitate rogati, infimorum hominum filios, prope de
nocte, ex ultima sæpe urbe, deductum venire soleamus, in
ea non esse gravatos homines, prodire hora tertia in cam-
pum Martium, præsertim talis viri nomine rogatos? Quid,
[14] si omnes societates venerunt, quarum ex numero multi
hic sedent judices? quid, si multi homines nostri ordinis
honestissimi? quid, si illa officiosissima, quæ neminem pa-
titur non honeste in urbem introire, tota natio candidato-
rum? si denique ipse accusator noster Postumius obviam
cum bene magna caterva sua venit: quid habet ista multi-
tudo admirationis? Omitto clientes, vicinos, tribules, exer-
citum totum Luculli, qui ad triumphum per eos dies vene-
rat: hoc dico, frequentiam in isto officio gratuitam, non
modo dignitati ullius umquam, sed ne voluntati quidem de-
70 fuisse. At sectabantur multi. Doce, mercede: concedam
34 esse crimen. hoc quidem remoto, quid reprehendis? Quid
opus est, inquit, sectatoribus? A me tu id quæris, quid

13 *si gl. v. locus tributim*] *Tributim* Lambinus restituit. Edd. pr. omnes, præter W. habent, sic et Mss. et Gu. a m. pr. P. Vict. et Manut. 1540. ex ed. W. ut opinor, edidere rursus *tributus*, quos secuti sunt postea alii. *tributim* verum est: sic et paullo post dixit.

14 *si omnes societates*] Publicanorum. nam judices ex iis esse multos dicit. Societates in vectigalibus alicujus provinciæ, ut Asiæ, Syriæ conducendis. Voluit dicere de equestri ordine: expressit per societates, quia gratiosus apud equites fuit, ob societates in provincia bene tractatas. Mox *hic* abest Ms. Guelf. m. pr. ed. R. Br. Med. Ald. bene, ut opinor.

opus sit eo, quo semper usi sumus? Homines tenues unum
habent in nostrum ordinem aut [15] promerendi, aut referendi
beneficii locum, hanc in nostris petitionibus operam atque
assectationem. neque enim fieri potest, neque postulandum p. 141.
est a nobis, aut ab equitibus Romanis, ut suos necessarios a.
candidatos [16] sectentur totos dies: a quibus si domus nostra celebratur, si interdum ad forum deducimur, si uno basilicæ spatio honestamur, diligenter observari videmur et coli: tenuiorum et non occupatorum amicorum est ista assiduitas: quorum copia bonis et beneficis deese non solet.
Noli igitur eripere hunc inferiori generi hominum fructum 71
officii, Cato: sine eos, qui omnia a nobis sperant, habere ipsos quoque aliquid, quod nobis tribuere possint. Si nihil erit, præter ipsorum suffragium, tenue est: [17] si, ut suffragentur, nihil valent gratia. Ipsi denique, ut solent loqui, non dicere pro nobis, non spondere, non vocare domum suam possunt: atque hæc a nobis petunt omnia: neque ulla re alia, quæ a nobis consequuntur, nisi opera sua, compensari putant posse. Itaque et legi Fabiæ, quæ est de numero sectatorum, et [18] senatus consulto, quod est L. Cæsare consule factum, restiterunt. [19] nulla est enim pœna, quæ possit observantiam tenuiorum ab hoc vetere instituto
officiorum excludere. At spectacula sunt tributim data, et 72
ad prandium vulgo vocati. Etsi hoc factum a Murena omnino, judices, non est; ab ejus amicis autem more et modo factum est; tamen admonitus re ipsa, recordor, quantum hæ [20] quæstiones, in senatu habitæ, punctorum nobis, Servi, detraxerint. Quod enim tempus fuit aut nostra aut patrum nostrorum memoria, quo hæc, sive ambitio est sive liberalitas, non fuerit, ut locus et in circo [21] et in foro daretur ami-

15 *prom. aut referendi b.*] Vulgata lectio *proferendi* sensum non habet huic loco aptum: id quidem certum est. Edidi ergo conjecturam P. Manutii, receptam a Lambino, probatam Grævio, ut saltem intelligeretur, quod edidissem. In Ms. Guelf. est *proferendi*, sed superscriptum *e* super *o*.

16 *sectentur*] Ms. Guelf. addit et *præeant*, sed m. s.

17 *si, ut suffragantur, nihil* &c.] Hoc quidem vitiosum est. nam, *si, ut suffragantur*, quid est? Ms. Gu. habet *suffragentur*, quod et F. Ursinus commemorat, edideruntque Ald. Nepos 1580. Lamb. Id verum est. Sensus est: si nihil erit, nisi ut suffragentur, id quoque parum est; quia non sunt gratiosi, adeoque eorum suffragatio nihil prodesse potest.

18 *SCto—restiterunt*] SCtum fuit, de assectatione coërcenda, ut lex ferretur. Ei restitere per tribunum plebis Q. Mucium, qui intercessit. v. Ascon. ad Or. in Toga Candida.

19 *nulla est enim pœna* &c.] Hoc non refertur ad præcedentia, nec rationem eorum habet. Videtur aliquid ante excidisse, cujus ratio reddatur, v. c. et frustra his assectationibus repugnabimus.

20 *quæstiones in senatu habitæ*] Inquisitiones de istis rebus, an, et a quibus, factæ sint, ut iis modus lege statueretur. *quæstionem habere* de judiciis proprie dicitur in causis publicis. Sed et a senatu quarundam rerum quæstiones habitæ, sed aliter et in aliis caussis, quam quæ ad judicia pertinerent; ut e Livio discimus.

21 *et in foro*] Intellige de ludis gladiatoriis, qui ante, quam amphithea-

b. cis et tribulibus? [22] hæc homines tenuiores primum, nondum qui a suis tribulibus vetere instituto assequebantur.

*Deest nonnihil.*

35 Præfectum fabrûm semel locum tribulibus suis dedisse:
73 quid statuetur in viros primarios, qui in circo [23] totas tabernas, tribulium causa, compararunt? Hæc omnia sectatorum, spectaculorum, prandiorum item [24] crimina, a multitudine in tuam nimiam diligentiam, Servi, conjecta sunt: in quibus tamen Murena [25] ab senatus auctoritate defenditur. Quid enim? Senatus num obviam prodire crimen putat? non; sed mercede: [26] convince. num sectari multos? non; sed conductos: doce. num locum ad spectandum dare? aut ad prandium invitare? minime. sed vulgo, passim. quid est vulgo? universos. Non igitur, si L. Natta, summo loco adolescens, qui, et quo animo jam sit, et qualis vir futurus sit, videmus, [27] in equitum centuriis voluit esse et ad hoc officium necessitudinis, et ad reliquum tempus, gratiosus, id erit ejus vitrico fraudi, aut crimini: nec, si virgo Vestalis, hujus propinqua et necessaria, [28] locum suum gladiatoribus concessit huic, [29] non et illa pie fecit,

trum esset, in foro et in circo facti. nam amphitheatrum demum ædificatum est circa tempora libertatis sublatæ.

22 *hæc homines* &c.] Hæc sunt corrupta, nec sine libris novis corrigi possunt. In Ms. Gu. spatium unius versus inane relictum est inter *tenuiores* et *qui*. Idem pro *a* habet, ut edd. pr. *ea*. Fuit *qui ea a suis* &c.

23 *totas tabernas*] Non hic intelligendæ *tabernæ*, quæ in externis circi porticibus fuere, (Tacit. Ann. XV, 38.) sed temporariæ intra circum exstructæ in suprema parte et porticibus internis, unde tenuiores spectare possent.

24 *crimina — conjecta sunt*] Non usitato modo dicitur, sed hoc sensu, te auctorem istorum criminum fuisse, te de his rebus, ut criminibus, questum esse, et de iis inquiri, iis caveri lege voluisse.

25 *ab s. auct.*] Ms. Gu. et edd. quædam veteres *a S. a.* Credo *a* ortum esse vitiosa repetitione finalis in *Murena*. nam ambiguitatem facit, cum *a* in hac phrasi etiam sit *contra*. at hic sensus est: per auctoritatem senatus, quod ille scil. nihil contra ista decrevit, quæ obesse Murenæ possent.

26 *convince*] Hotomannus addi, sive repeti vult *mercede*, et paulo post *conductos: mercede convince—conductos doce*, quod recepit Lambinus. Id sane planius foret: sed intelligi ista verba possunt.

27 *in equitum centuriis voluit esse—gratiosus*] Caussa dicitur pro factis, i. e. pro iis, quæ liberaliter fecit Natta adversus equites, per quæ apud ipsos gratiosus fieret, ut conviviis. Is voluit gratiosus esse in centuriis equitum, primum, ut eas vitrico suo, Murenæ, conciliaret, deinde, ut et post sibi faverent. Sic Brutus dicitur *in centuriis equitum regnare, eas tenere*, ad Div. XI, 16. et earum suffragia aliis conciliare posse.

28 *locum suum gladiatoribus*] Rescripsi *gladiatoribus*, i. e. cum ludi gladiatorii fierent, pro *gladiatorium*: nam *locus gladiatorius* pro loco in ludis glad. latine non bene dicitur. Sic restituit jam Lambinus e Mss. nec displicebat Grutero. Vestales autem locum præcipuum et in primis gradibus habebant, honoris causa. eum igitur locum suum ea permisit Murenæ, ut eum assignaret, cui in eo gratificari posset.

29 *non et illa* &c.] *non* intelligendum etiam in altero membro, ubi etiam ante *remotus* repetiit Lambinus, non necessario.

et hic a culpa est remotus. omnia hæc sunt officia necessariorum, commoda tenuiorum, munia candidatorum.

At enim agit mecum austere et stoice Cato. negat verum 74
esse, allici benivolentiam cibo: negat, judicium hominum
in magistratibus mandandis corrumpi voluptatibus oportere. Ergo ad cenam, petitionis causa, si quis vocat, condemnetur. quippe, inquit, tu mihi summum imperium, p. 142.
[30] summam auctoritatem, tu gubernacula reipublicæ petas a.
fovendis hominum sensibus, et deliniendis animis, et adhibendis voluptatibus? Utrum lenocinium, inquit, a grege delicatæ juventutis, an orbis terrarum imperium a populo Romano petebas? Horribilis oratio: sed etiam usus, vita, mores, civitas ipsa respuit. Neque tamen Lacedæmonii, auctores istius vitæ atque orationis, qui quotidianis epulis in robore accumbunt: neque vero Cretes, quorum nemo gustavit umquam cubans, melius, quam Romani homines, qui tempora voluptatis laborisque dispertiunt, respublicas suas retinuerunt: [31] quorum alteri, uno adventu nostri exercitus, deleti sunt; alteri nostri imperii præsidio disciplinam
suam legesque conservant. Quare noli, Cato, majorum 36
instituta, quæ [32] res ipsa, quæ diuturnitas imperii compro- 75
bat, nimium severa oratione reprehendere. Fuit eodem ex studio vir eruditus, apud patres nostros, et honestus homo et nobilis, Q. Tubero. is, cum epulum Q. Maximus, Africani patrui sui nomine, populo Romano daret, rogatus est a Maximo, ut triclinium sterneret, cum esset Tubero ejusdem Africani sororis filius. Atque ille, homo eruditissimus, ac Stoicus, stravit pelliculis hædinis lectulos Punicanos, et exposuit vasa Samia: quasi vero esset Diogenes Cynicus mortuus, et non divini hominis Africani mors honestaretur; quem cum supremo ejus die Maximus laudaret, gratias egit diis immortalibus, quod ille vir in hac republica potissimum natus esset: necesse enim fuisse, ibi esse terrarum imperium, ubi ille esset. Hujus in morte celebranda graviter tulit populus Romanus hanc perversam sapientiam
Tuberonis. Itaque homo integerrimus, civis optimus, cum 76
esset L. Paulli nepos, P. Africani, ut dixi, sororis filius, his b.

30 *summam auctoritatem*] Puto et hic *tu* repetendum esse, ut in membro tertio: *tu summam auct.* Sic video et Lambino placuisse, et id Ciceronis consuetudini consentit.

31 *quorum alteri* &c.] Cretes: hi statim in potestatem Rom. venere, cum primum exercitus Rom. eo venisset, duce Metello, qui ab illa insula victa *Creticus* est appellatus. *Unus adventus ex.* est una expeditio; quæ tamen tres annos duravit. nec necesse est cum P. Manutio dicere, oratorie rem augeri.

32 *res ipsa publica*] Delevi *publica*, quod a glossatore est. Non dixisset *r. ipsa publ.* sed *res publica*. Abest *publica* a Mss. ap. Gruterum, ab Guelf. edd. R. Br. Med. Aldi, post quam revocarunt ex edd. W. 1480. Vict. et P. Manut. &c.

hædinis pelliculis prætura dejectus est. Odit populus Romanus privatam luxuriam, publicam magnificentiam diligit: non amat profusas epulas; sordes et [33] inhumanitatem multo minus. distinguit rationem officiorum ac temporum; vicissitudinem laboris ac voluptatis. Nam, quod ais, nulla re allici hominum mentes oportere ad magistratum mandandum, nisi dignitate: hoc tu ipse, in quo summa est dignitas, non servas. Cur enim quemquam, ut studeat tibi, ut te adjuvet, rogas? Rogas tu me, ut mihi præsis, ut committam ego me tibi. Quid tandem? istuc me rogari oportet abs te, an te potius a me, ut pro mea salute laborem periculum-
77 que suscipias? Quid? quod habes nomenclatorem, in eo quidem fallis et decipis. nam, si nomine appellari abs te cives tuos, honestum est: turpe est eos notiores esse servo tuo quam tibi. [34] sin etiam noris, tamen per monitorem appellandi sunt, cur ante petis, quam insusurravit? aut quid, cum admoneris, tamen, quasi tute noris, ita salutas? quid, posteaquam es designatus, multo salutas negligentius? Hæc omnia ad rationem civitatis si dirigas, recta sunt: sin perpendere ad disciplinæ præcepta velis, reperiantur pravissima. Quare nec plebi Romanæ eripiendi fructus isti sunt ludorum, gladiatorum, conviviorum, quæ omnia majores nostri comparaverunt: nec candidatis ista benignitas adimenda est, quæ liberalitatem magis significat quam largitionem.

37 At enim te ad accusandum respublica adduxit. Credo,
78 Cato, te isto animo, atque ea opinione venisse. sed tu imprudentia laberis. Ego quod facio, judices, cum amicitiæ dignitatisque L. Murenæ gratia facio, tum me pacis, otii, concordiæ, libertatis, salutis, vitæ denique omnium no-
p. 143. strûm causa facere clamo atque testor. Audite, audite con-
a. sulem, judices, nihil dicam arrogantius, tantum dicam, totos dies atque noctes de republica cogitantem. Non usque eo L. Catilina rempublicam despexit atque contemsit, ut ea copia, quam secum eduxit, se hanc civitatem oppressurum arbitraretur. latius patet illius sceleris contagio, quam quisquam putat; ad plures pertinet. Intus, intus, inquam, est equus Trojanus: a quo numquam, me consule, dor-
79 mientes opprimemini. Quæris a me, quid ego Catilinam metuam. Nihil: et curavi, ne quis metueret: sed copias illius, quas hic video, dico esse metuendas: nec tam timendus est nunc exercitus L. Catilinæ, quam isti, qui illum exercitum deseruisse dicuntur. non enim deseruerunt: sed

33 *inhumanitatem*] Quomodo hoc verbum hic dicatur, v. in Clav.

34 *sin etiam noris, tamen*] Recte Lambinus corrigit *etiamsi noris*. alii aliter sententiam expediunt, sed hoc simplicissimum est.

ab illo in speculis atque insidiis relicti, in capite atque in
cervicibus nostris restiterunt. Hi et integrum consulem,
et [35] bonum imperatorem, et natura, et fortuna, cum rei-
publicæ salute conjunctum, dejici de urbis præsidio. et de
custodia civitatis, vestris sententiis, deturbari volunt, quo-
rum ego ferrum et audaciam rejeci in campo, debilitavi in
foro, compressi etiam domi meæ sæpe, [36] judices; his vos
si alterum consulem tradideritis, plus multo erunt vestris
sententiis, quam suis gladiis consecuti. Magni interest,
judices, id quod ego multis repugnantibus egi atque per-
feci, esse Kalendis Jan. in republica duo consules. [37] No- 80
lite arbitrari, mediocribus consiliis, aut usitatis viis, aut *.
non lex improba, non perniciosa largitio, non auditum ali-
quando aliquod malum reipublicæ quæritur. Inita sunt in
hac civitate consilia, judices, urbis delendæ, civium truci-
dandorum, nominis Romani exstinguendi. Atque hæc cives,
cives, inquam, (si eos hoc nomine appellari fas est,) de patria
sua et cogitant et cogitaverunt. horum ego quotidie consi-
liis occurro, audaciam debilito, sceleri resisto. Sed vos b.
moneo, judices: in exitu est jam meus consulatus: nolite
mihi subtrahere vicarium meæ diligentiæ: nolite adimere
eum, cui rempublicam cupio tradere incolumem, ab his tan-
tis periculis defendendam. Atque ad hæc mala, judices, 38
quid accedat aliud, non videtis? te, te appello, Cato: nonne 81
prospicis tempestatem anni tui? jam enim hesterna con-
cione intonuit vox perniciosa [38] [designati] tribuni, collegæ
tui: contra quem multum tua mens, multum omnes boni
providerunt, qui te ad tribunatus petitionem vocaverunt.

35 *bonum imperatorem*] Murenam.

36 *judices, his*] Male edd. vulgatæ *judices. His v. His* refertur ad *quorum.*

37 *Nolite arbitrari* &c.] Sine dubio vitiosus est hic locus in vulgatis, idque agnoscunt viri docti, qui varias rationes emendandi inierunt, sicut et libri scr. variant. Ego puto, solum *aut* ante *non lex* vitiosum esse, idque natum a vitiosa interpunctione. Locum sic puto constituendum: *consules, nolite arbitrari, mediocribus consiliis aut usitatis viis. Non lex improba,* &c. Nempe mediocria consilia et usitatæ viæ sunt Ciceronis. Nam et alibi sic de se loquitur. Sin hoc non placet, dicamus post illud *aut* aliquid excidisse, (post quod et in Mss. quibusdam punctum est apud Gruterum,) v. c. rem agi, remp. peti, &c. quod fortasse melius est.

38 *designati tribuni, c. t.*] *Tribuni* delevit Victorius, quem secutus est Grævius, qui et in Ms. Fr. non repererat. *Designatus collega* non commode dicitur, estque proprium epitheton nominibus magistratuum. Malim *designati* deleri, quod et venit in mentem Lambino. Si jam intonuerat ejus vox, ut Cicero dicit, tribunatum jam adierit necesse est. nam alias concionem habere non potuit. Adibant autem tribb. pl. magistratum a. d. IV. Id. Dec. estque adeo hæc Ciceronis oratio dicta post illum diem, unde et intelligitur, si Murena damnatus esset, unum tantum consulem initio anni futurum fuisse. Et ipse dicit, consulatum suum esse in exitu. Hoc arbitratus sum ita evidens esse, ut verbum *designati* saltem uncis incluserim.

82 Omnia, quæ per hoc triennium agitata sunt, jam ab eo
tempore, quo a L. Catilina et Cn. Pisone initum consilium
senatus interficiendi scitis esse; in hos dies, in hos menses,
in hoc tempus erumpunt. Qui locus est, judices, quod
tempus, qui dies, quæ nox, cum ego non ex istorum in-
sidiis ac mucronibus, non solum meo, sed multo etiam ma-
gis divino consilio eripiar atque evolem? Neque isti me meo
nomine interfici, sed vigilantem consulem de reipublicæ
præsidio demovere volunt: nec minus vellent, Cato, te quo-
que aliqua ratione, si possent, tollere: id quod, mihi crede,
et agunt, et moliuntur. Vident, quantum in te sit animi,
quantum ingenii, quantum auctoritatis, quantum reipublicæ
præsidii: sed cum consulari auctoritate et auxilio spoliatam
vim tribuniciam viderint, tum se facilius inermem et debili-
tatum te oppressuros arbitrantur. Nam ne sufficiatur con-
sul, non timent. Vident, in tuorum potestate collegarum
fore: sperant sibi Silanum, clarum virum, sine collega, te
83 sine consule, rempublicam sine præsidio objici posse. His
tantis in rebus, tantisque in periculis, est tuum, M. Cato,
qui non mihi, non tibi, sed patriæ natus es, videre quid aga-
p. 144. tur, retinere adjutorem, defensorem, socium in republica,
a. consulem non cupidum, consulem (quod maxime tempus
hoc postulat) fortuna constitutum ad amplexandum otium:
scientia, ad bellum gerendum: animo et usu, ad quod velis
negotium.

Quamquam hujusce rei potestas omnis in vobis sita est,
judices: totam rempublicam vos in hac causa tenetis, vos
39 gubernatis. Si L. Catilina cum suo consilio nefariorum
hominum, quos secum eduxit, hac de re posset judicare,
condemnaret L. Murenam: si interficere posset, occideret.
Petunt enim rationes illius, ut orbetur auxilio respublica:
ut minuatur contra suum furorem imperatorum copia: ut
major facultas tribunis plebis detur, depulso adversario, se-
ditionis ac discordiæ concitandæ. Idemne igitur delecti
amplissimis ex ordinibus honestissimi atque sapientissimi
viri judicabunt, quod ille importunissimus gladiator, hostis
84 reipublicæ judicaret? Mihi credite, judices, in hac causa
non solum de L. Murenæ, verum etiam de vestra salute
sententiam feretis. In discrimen extremum venimus: nihil
est jam, unde nos reficiamus, aut ubi lapsi resistamus. non
solum minuenda non sunt auxilia, quæ habemus, sed etiam
nova, si fieri possit, comparanda. Hostis est enim non
apud Anienem, quod bello Punico gravissimum visum est,
sed in urbe, in foro: (dii immortales! sine gemitu hoc dici
non potest:) non nemo etiam in illo sacrario reipublicæ, in
ipsa, inquam, curia non nemo hostis est. Dii faxint, ut

meus collega, vir fortissimus, hoc [39] Catilinæ nefarium latrocinium armatus opprimat! ego togatus, vobis, bonisque omnibus adjutoribus, hoc, quod conceptum respublica periculum parturit, consilio discutiam et comprimam! Sed 85
quid tandem fiet, si hæc elapsa de manibus nostris, in eum annum, qui consequitur, redundarint? Unus erit consul, b.
et is non in administrando bello, sed in sufficiendo collega occupatus. hunc jam qui impedituri sint, * * illa pestis immanis, importuna Catilinæ prorumpet. qua poterit: et jam populo Romano minatur: in agros suburbanos repente advolabit: versabitur in castris furor, in curia timor, in foro conjuratio, in campo exercitus, in agris vastitas: omni autem in sede ac loco ferrum flammamque metuemus. Quæ jamdiu comparantur, eadem ista omnia, si ornata suis præsidiis erit respublica, facile et magistratuum consiliis et privatorum diligentia opprimentur.

Quæ cum ita sint, judices, primum reipublicæ causa, qua 40
nulla res cuiquam potior debet esse, vos, pro mea summa 86
et vobis cognita in rempublicam diligentia, moneo, pro auctoritate consulari hortor, pro magnitudine periculi obtestor, ut otio, ut paci, ut saluti, ut vitæ vestræ et ceterorum civium, consulatis: deinde ego [40] fidem vestram, vel defensoris et amici officio adductus, oro atque obsecro, judices, ut ne hominis miseri, et cum corporis morbo, tum animi dolore confecti, L. Murenæ, recentem gratulationem nova lamentatione obruatis. modo maximo beneficio populi Romani ornatus, fortunatus videbatur, quod primus in familiam veterem, primus in municipium antiquissimum, consulatum attulisset; nunc idem squalore sordidus, confectus morbo, p. 145. a.
lacrymis ac mærore perditus, vester est supplex, judices, vestram fidem obtestatur, misericordiam implorat, vestram potestatem ac vestras opes intuetur. Nolite, per deos immorta- 87
les! judices, hac eum re, qua se honestiorem fore putavit, etiam ceteris ante partis honestatibus atque omni dignitate fortunaque privare. [41] Atque ita vos Murena, judices orat atque obsecrat, si injuste neminem læsit; si nullius aures vo-

39 *Catilinæ*] Alii *Catilina*, ut Lambinus, Ms. Fr. quod melius puto: quia et sequitur *minatur, advolabit*. In Ms. Guelf. est et lacuna post *qua poterit*, et abest *et jam populo Rom.*

40 *fidem vestram vel def. et a.*] Mss. ap. Grut. *fide in vos vel* &c. Ms. Gu. habuit a m. pr. *fidem vel defens.* manus sec. fecit *fide in vos*. Veram lectionem puto esse *fidem vestram def. et a. o.* Nam *vel* quidem hic locum non habet, estque ortum e compendio verbi *vestram*, quod varie lectum est. P. Manutius dubitabat dici posse *oro atque obsecro fidem*, cui assentiebatur Grævius. Frustra. Plautus Amphitr. I, 1. 217. *obsecro tuam fidem*: diciturque ita ut *obtestor*, et in aliis formis.

41 *Atque ita vos M.* &c.] In hoc loco semper hæsi, et vereor etiam nunc, ne vitiosus sit. Nempe illud *ita* requirit in sequentibus *ut*, si id maxime intelligere velimus in consequente *sit apud vos modestiæ locus* &c. Primum ante deberet esse *læserit, violaverit, fuerit*: deinde illa *sit apud vos* &c. magis con-

luntatemve violavit; si nemini, ut levissime dicam, odio,
nec domi, nec militiæ, fuit. Sit apud vos modestiæ locus;
sit demissis hominibus perfugium, sit auxilium pudori.
Misericordiam spoliatio consulatus magnam habere debet,
judices. una enim eripiuntur cum consulatu omnia. Invi-
diam vero his temporibus habere consulatus ipse nullam pot-
est. objicitur enim concionibus seditiosorum, insidiis con-
juratorum, telis Catilinæ: ad omne denique periculum, atque
88 ad omnem invidiam solus opponitur. Quare quid inviden-
dum Murenæ, aut cuiquam nostrûm sit in hoc præclaro
consulatu, non video, judices. Quæ vero miseranda sunt,
ea et mihi ante oculos versantur, et vos videre et perspicere
41 potestis. Si (quod Jupiter omen avertat) hunc vestris sen-
tentiis afflixeritis: quo se miser vertet? domumne? ut eam
imaginem clarissimi viri, parentis sui, quam paucis ante
diebus laureatam in sua gratulatione conspexit, eandem
deformatam ignominia lugentemque videat? an ad matrem,
quæ misera modo consulem osculata filium suum, nunc
cruciatur et sollicita est, ne eundem paullo post spoliatum
89 omni dignitate conspiciat? Sed quid ego matrem, aut do-
mum appello, quem nova pœna legis et domo, et parente,
et omnium suorum consuetudine conspectuque privat? Ibit
igitur in exsilium miser? quo? ad Orientisne partes, in
quibus annos multos legatus fuit, et exercitus duxit, et res
maximas gessit? At habet magnum dolorem, unde cum ho-
b. nore decesseris, eodem cum ignominia reverti. An se in
contrariam partem terrarum abdet, ut Gallia Transalpina,
quem nuper summo cum imperio libentissime viderit, eun-
dem lugentem, mœrentem, exsulem videat? In ea porro
provincia, quo animo C. Murenam, fratrem suum, adspi-
ciet? qui hujus dolor? qui illius mœror erit? quæ utriusque
lamentatio? quanta autem perturbatio fortunæ atque ser-
monis, quod, quibus in locis paucis ante diebus factum esse
consulem Murenam, nuntii litteræque celebrassent, et unde
hospites atque amici gratulatum Romam [42] concurrerint,
90 repente eo accedat ipse nuntius suæ calamitatis? Quæ si
acerba, si misera, si luctuosa sunt, si alienissima a mansue-
tudine et misericordia vestra, judices: conservate populi
Romani beneficium: reddite reipublicæ consulem: date
hoc ipsius pudori, date patri mortuo, date generi et fa-
miliæ, date etiam Lanuvio, municipio honestissimo: quod

veniunt Ciceronis personæ, quam Murenæ. Optimum et lenissimum remedium sit, punctum facere post *nec militiæ fuit*. Ita reliqua erunt Ciceronis. Atque ita feci. Sic est in edd. R. Br. Med. quamquam in istis edd. interpunctio non est certa et constans.

42 *concurrerint*] Ms. Gu. a m. pr. *cucurrerint*. Mox *repente excidet* idem, ut alii. *eo* necessarium est propter superius *unde*.

in hac tota causa frequens mœstumque vidistis. Nolite a sacris patriis [43] Junonis Sospitæ, cui omnes consules facere necesse est, domesticum et suum consulem potissimum avellere. Quem ego vobis, si quid habet aut momenti commendatio, aut auctoritatis confirmatio mea, consul consulem, judices, ita commendo, ut cupidissimum otii, studiosissimum bonorum, acerrimum contra seditionem, fortissimum in bello, inimicissimum huic conjurationi, quæ nunc rempublicam labefactat, futurum esse promittam et spondeam.

43 *Junonis Sospitæ*] In Ms. Guelf. fuit a pr. m. *Suspitæ*. an pro *Sispitæ ?*